

15110

M. KÖZGAZD. EGYETEM
Szakell. sz.: 5a 4780
6

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

XLIX. ÉVFOLYAM — 68. KÖTET

1925.

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1926.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA

10/10/10

TARTALOM.

I. Tanulmányok.

	Oldal
A szerkesztő. előszava	207
Balás Károly: A modern fizetés és fizetési hatalom problémája	449
Buday László † (Heller Farkas)	1
Gaál Jenő: Kényszerkivándorlás.	210
Gesztelyi Nagy László: Az Alföld gazdasági jelentősége	467
Horváth Jenő: Blackwell János angol-magyar kereskedelmi akciója és előzményei 1840—42.	615
Jankovich Béla: A papirpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalatai nyomán	3
Kelety Dénes: A magyar államvasutak utolsó évei és legújabb szervezete	127
Laky Dezső: Dr. Buday László élete és munkássága	388
Mahler Sándor: Erkölc és pénzügyek	286—226
Mailáth József gróf: A szocializmusról	579
Matlekovits Sándor † (Heller Farkas)	567—5
Matlekovits Sándor: Az ötvenéves kereskedelmi törvény	572—
Neumann Károly: A vasúti statisztika és a vasút gazdálkodása	247—
Pap Géza: Munkásbiztosításunk a háborús és a háborút követő években	590—
Szögi Géza: Csonka-Magyarország külkereskedelmi forgalmának jellemzőes vonásai	495—5
Takács György: Az illetékrendszer jelentősége az állami gazdálkodásban	277—

II. Közlemények.

A mérleg valóságosága és az aranymérleg (—vits)	321
Valutaközösségre vonatkozó tervek (Varga István)	329
Az ingó jelzálogról (Tunyogi Szücs Kálmán)	518
A háború utáni német közgazdasági irodalom (Varga István)	517
A hatósági munkaközvetítés Amerikában (Andor Endre)	526
A kínai valuta problémája (Neugröschel Endre)	533
Társadalmi politika. (Levél a szerkesztőhöz.) (Gaál Jenő)	624
A fényüzési forgalmi adó áthárítási lehetőségei (Naményi E.)	629
Munkásbevándorlás Franciaországba (Andor Endre)	631
A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályadíja	542, 702

III. Könyvismertetés.

Budapest félszázados fejlődése (S. Z.)	171
Bureau Intern. du Travail: Les conditions de vie des ouvriers dans les pays à change déprécié (Hajdrik S.)	554
Dános Árpád és Kovács Gábor: A szocializmus története (Varga I.)	635
Ehrenberg, R.: Grosse Vermögen (V. I.)	559
A földbirtokreform. Törvény és novella (—vits.)	176

<i>Hainisch, M.</i> : Die Landflucht, ihr Wesen und ihre Bedeutung im Rahmen einer Agrarreform. (<i>Varga I.</i>)	646
<i>Hantos, E.</i> : Das Geldproblem in Mitteleuropa. (<i>Lányi R.</i>)	548
<i>Hecht, W.</i> : Organisationsformen der deutschen Rohstoffindustrie (<i>H.</i>)	176
<i>Hegedüs V.</i> : A szövetkezeti eszme a közgazdaságban (<i>N. D.</i>)	638
<i>Jovanovitch, D.</i> : Le rendement optimum du travail ouvrier (<i>ifj. Rác L.</i>)	645
<i>Joung, I. P.</i> : European Currency and Finance (<i>Judik J.</i>)	338
<i>Kadosa M.</i> : A vámvédelem babonája (<i>—vits.</i>)	178
<i>Kepes E.</i> : A pénzről (<i>—vits.</i>)	165
<i>Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben</i> Le commerce et l'industrie de la Hongrie en 1924. (<i>—vits.</i>)	632
<i>Köttgen, K.</i> : Das wirtschaftliche Amerika (<i>V. I.</i>)	560
<i>Laky Dezső</i> : A Magyar Szent Korona országainak 1901—15. évi gümőkórhálóozása (<i>H. S.</i>)	546
<i>Lansburgh, A.</i> : Die Politik der Reichsbank und die Reichsschutzanweisungen nach dem Kriege (<i>Lányi R.</i>)	168
<i>Meerwirth, R.</i> : Nationalökonomie und Statistik (<i>Varga I.</i>)	158
<i>Nemec, C.</i> : La Banque Austro Hongroise et sa liquidation (<i>Szádeczky—Kardoss T.</i>)	552
<i>Nussbaum, A.</i> : Das Geld in Theorie und Praxis des deutschen und ausländischen Rechts (<i>Balogh T.</i>)	639
<i>Passow, R.</i> : Betrieb, Untersuchung, Konzern (<i>Varga I.</i>)	644
<i>Popovics, A.</i> : Das Geldwesen im Kriege (<i>Lányi R.</i>)	334
<i>Salin, E.</i> : Geschichte der Volkswirtschaftslehre (<i>H. F.</i>)	333
<i>Sapper, K.</i> : Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrsgeographie (<i>V. I.</i>) .	558
<i>Sartorius von Waltershausen, A.</i> : Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte (<i>Balogh T.</i>)	647
<i>Schullern-Schraffenhofen</i> : Agrarpolitik (<i>ifj. Rác L.</i>)	341
<i>Skalweit, A.</i> : Agrarpolitik (<i>ifj. Rác L.</i>)	341
<i>Sombart, W.</i> : Die Ordnung des Wirtschaftslebens (<i>Varga I.</i>)	155
<i>Spann, O.</i> : Die Bibliographie der Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Weltkrieges (<i>Fábián.</i>)	344
Tébe jelentése 1924. évi működéséről (<i>F—n.</i>)	177
<i>Truchy, H.</i> : Cours d'économie politique (<i>Heller F.</i>)	548
<i>Vas Pál</i> : Pénzüntézetek egységes ügyvitelének gyakorlati kézikönyve (<i>Weiss F.</i>)	637
Külföldi folyóiratok szemléje	346, 561, 648
Könyvszemle	348, 563, 654
IV. Közgazdasági Krónika	179, 353, 657
V. Magyar Közgazdasági Társaság	185, 385, 701

Buday László. †*

A magyar tudományt váratlanul súlyos veszteség érte. Egyik legkiválóbb és legernyedetlenebb munkása, Buday László dőlt ki közülünk munkáséletének abban a korszakában, amidőn a munkaképesség delelőjén van és amidőn az évtizedeken át gyűjtött tudás, valamint az élet tapasztalatain megacélozódott ítélet a legjobbat, a legtökéletesebbet alkotja. Tudományunk vesztesége pótolhatatlan, mert a tudós egyéniség, aki saját énjét tükrözi vissza alkotásaiban és Buday László azt, amit egyénisége még nyújthatott volna a magyar tudománynak, magával vitte a sírba.

De, ha nagy a magyar tudománynak vesztesége, még közvetlenebb az a veszteség, melyet Szemlénk Buday László elköltözésével szenvedett, mert oszlopát, szerkesztőjét veszítette benne, aki odaadó szeretettel és az igazi tudós körültekintésével vezette Szemlénk szerkesztését. Vajjon enyhítheti-e fájdalunkat az a tudat, hogy nemcsak Szemlénket érte Buday László halálával óriási veszteség! Enyhítheti-e szomorúságunkat az, hogy velünk gyászol a kir. József Műegyetem, mely kiváló tanárát és közgazdasági osztályának dékánját veszítette, a Magyar Tudományos Akadémia, mely egyik legszorgalmasabb tagját és nemzetgazdasági bizottságának előadóját gyászolja, a Központi Statisztikai Hivatal, mely volt igazgatóját és a Magyar Statisztikai Társaság, mely elnökét siratja; hogy halála gazdasági életünk több intézményének, sőt egész közéletünknek és nem egy külföldi tudományos társulatnak is veszteséget jelent. Csak komorabbá és lesújtottabbá kell válnunk, midőn látjuk, hogy Magyarország mily értéket veszített Szemlénk érdemes szerkesztőjének az élők sorából való elköltözésével.

Nehéz időkben, midőn anyagi és egyéb nehézségekkel küzdöttünk, vállalkozott Buday László Szemlénk szerkesztésére, mert átérezte azt a nagy hivatást, mely multjánál és a mögötte álló társaság súlyánál fogva Szemlénkre vár. Elvállalta a szerkesztés feladatát, midőn agya tele volt irodalmi tervekkel és idejét sokirányú köztevékenysége erősen igénybevette. A hála adóját kell vele szemben lerónunk, midőn már nem fejezhetjük ki ezt az elismerés elől mindig kitérő szerény egyéniségének közvetlenül. Jelentős érdemei vannak Szemlénk felvirágoztatása

* Jelen füzet első ívei már tördelve voltak, midőn Buday Lászlót elvesztettük. Így csak korlátolt tér áll ezuttal rendelkezésünkre arra, hogy azt emlékének szentelhessük.

terén. Különösen abban az irányban fáradozott, hogy ne csak értékes nagyobb tanulmányokkal gazdagítsa közgazdasági irodalmunkat, hanem a bel- és külföld törvényhozásáról, valamint a gazdasági élet alakulásáról is tájékoztassa olvasóit. Mint statisztikus igyekezett a Szemle hasábjain is tért nyitni a gazdasági élet változásait visszatükröző statisztikai közleményeknek. Nagy szolgálatot tett mindezzel a közgazdaság iránt érdeklődő magyar közönségnek, mert kivált a mai nehéz viszonyok között igazán nem sokan vannak abban a helyzetben, hogy közvetlenül szemmel kísérhessék azokat a forrásokat, melyek a gazdasági élet alakulásáról tájékoztatást nyújtanak.

Pályáját mint hirlapíró kezdette, majd a Központi Statisztikai Hivatalba került, melynek vezetését éppen a világháború évében, a legnehezebb időkben bízták rá. Mint helyettes államtitkárt 1920-ban hívta meg a kir. József Műegyetem az alkalmazott közgazdaságtan és statisztika tanszékére. Ahol működött, mindenütt siker koronázta lelkiismeretes fáradozását és rendkívüli tehetségét. Rövid tanári pályáján is értékesnél értékesebb munkákkal gazdagította tudományunkat. „A statisztika elmélete és története“ és „Agrárpolitika“ c. munkái e két tudományág mintaszerű feldolgozásai.

Munkásságának legszebb gyümölcse az a könyve, mely a hazánkra a szerencsétlen békeszerződés következtében rákényszerített helyzet képét nyújtja. „A megcsonkított Magyarország“, e cím már teljesen ki is fejezi a tartalmat, mely azonban a romok alatt is az építésen gondolkozó, a bajban is az orvosiason fáradozó és nem a kétségbeesésben tehetetlen lelek alkotása. A pessimismus és az optimismus szélsőségeitől egyaránt távol — Buday László egyéniségét általában a szélsőségek kerülése jellemezte — a való helyzetet festi le és keresi azt az utat, mely hazánkat súlyos helyzetéből kivezetheti. Bár tisztán látja, hogy a tények logikája követeli a minden észszerűséggel ellenkező helyzet megváltoztatását, mégis a cselekvésre, erőnk megfeszítésére int munkája minden sorában, mert munkás életében megtanulta, hogy mindenért küzdeni kell. Közönségünk valódi mohósággal kapkodta el e munka példányait, úgy, hogy „Magyarország küzdelmes évei“ címen már második kiadást ért meg. Fontos hivatást tölt be e munka német, francia és angol fordítása, mert a külföld előtt is feltárja a velünk történt igazságtalanságot a maga egészében.

Mély megdöbbenéssel és szomorúsággal állunk e friss sírhant előtt, mely oly drága halottat takar és fájdalomteli szívvel adjuk át a Szemle szomorodott olvasóinak azt a számot, melyet még Buday László szeretett kezei készítettek elő. Szegény Kartársam és Barátom! Egyikünk sem sejtette még rövid idő előtt, hogy ez a sors vár Reád és e Szemlére, melyet annyi szeretettel szerkesztettél!

Heller Farkas.

A papirpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalatai nyomán.

Irta: *Jankovich Béla.*

Bevezetés.

Az utóbbi évtizedben, mint ismeretes, annyira megromlottak az összes hadviselt európai államok pénzügyei a háborus túlköltekezés és a békekötés után beállott pénzügyi zavarok és tőkehiány következtében, hogy akarva, nem akarva mindannyian fedezetlen bankjegyek állandó szaporításával voltak kénytelenek pótolni a felmerült hiányokat. Ez eljárás káros következményeit és annak végzetes hatását az állami pénzügyekre nézve, azt hiszem, nem szükséges részleteznünk; azokat mindannyian jól ismerjük a tapasztalatból és a napi sajtóban megjelent fejtegetésekből. Ehelyett időszerűnek véltem foglalkozni az infláció jelenségével és hatásával általánosságban, továbbá különböző országok adatainak összehasonlítása útján megvizsgálni, mennyiben vonhatók le ebből következtetések a papirpénz elméletére vonatkozólag. E tekintetben annyira eltérők voltak világszerte a felfogások úgy a hivatalos, mint az irányadó gazdasági körökben, és azok annyira nem voltak összeegyeztethetők a tényleges tapasztalatokkal, amelyeket az idők folyamán magunknak szereztünk, hogy e jelenségek rendszeres, elméleti alapon eszközölt tárgyalásával talán némileg hozzájárulhatunk a vitás kérdések tisztázásához. Ennek gyakorlati szempontból is van jelentősége, amennyiben biztos kézzel csak akkor foghatunk a leromlott valuták rendezéséhez, ha előzetesen részletekben is felismertük azoknak a tényezőknél érvényesülési módját, amelyek e valuták leromlását előidézték.

Ilyen elméleti fejtegetésre sajnos a mostaninál soha jobb alkalom nem kínálkozott, mert ilyen méretű és ilyen elterjedt valutaromlások, mint a jelenlegiek, soha történeti időkben elő nem fordultak. A papirpénznek az az elértéktelenedése, amely a 19-ik század első negyedében Ausztriában, Magyarországon és Oroszországban bekövetkezett, a valuták jelenlegi romlásával össze nem hasonlítható. Felismerhető ez abból a tényből, hogy az osztrák valutának a 19. század század elején történt végleges rendezésével a forgalomban lévő államjegyek 8 százalék értékben lettek feleszerelve az ugyanakkor alapított osztrák nemzeti

bank jegyeinek ellenében — beszámítva ez árfolyamba az 1811. évi előzetes devalváció hatását. Az osztrák és magyar valuta mostani árfolyama tehát jóval több, mint ezerszeresét mutatja az akkori valuta romlásnak! Ehhez hasonló jelenségek történelmi időkben csak az Amerikai Egyesült Államokban a függetlenségi harc alatt és Franciaországban a nagy forradalom idejében figyelhetők meg, amidőn az „assignat“ nevű jegyek és azokat helyettesítő utalványok teljesen elvesztették értéküket és kimaradtak a forgalomból, úgy, hogy egy részük beváltásáról nem is történt többé gondoskodás.

Az akkori hiányos adatgyűjtések alapján ezen valuta-romlások részleteiről ma már teljes képet alig kaphatunk; ilyen különálló esetekben nem is igen vonhatók le általános következtetések. Ezzel szemben ma bő alkalom nyílik ilyen megfigyelésekre, minthogy a papírpénz értékvesztése különböző mértékben és különféle módon figyelhető meg az összes európai hadviselt államokban egy és ugyanazon időben; sőt az értékvesztés tünete, noha kisebb mértékben, az összes semleges államokban is mutatkoznak azon szoros gazdasági kapcsolat következtében, amelyet e semleges államok a többiekkel mindenkör kénytelenek voltak fenntartani.

A bőséges anyag mellett, amely ilykép rendelkezésünkre áll, már eddig is többen foglalkoztak a kérdéssel. Ezek közül különösen két munkát kell kiemelnem, amelyekre többször lesz alkalmam hivatkozni a tárgyalások folyamán. Az egyik G. Cassel svéd tanár munkája, amely angolul is megjelent.* A másik J. M. Keynes munkája,** amely egyidejűleg német kiadásban is megjelent. Keynest a magyar irodalomban is ismerjük, mint „a Béke gazdasági következményei“ című munka kiváló szerzőjét, amely munka magyar fordításában nálunk is közkezen forog. Mindkét szerző részletesen tárgyalja statisztikai adatok alapján az infláció tüneteit és annak hatását a gazdasági életre. Megegyeznek abban, hogy e tapasztalatok alapján módosítanunk kell eddigi felfogásunkat a papírpénz elméletére vonatkozólag; mindkettő e tekintetben kifejti saját felfogását, amelyek mint Keynes munkájából kitűnik, egymással összeegyeztethetők és mindketten levonják a felfogásukkal kapcsolatos gyakorlati következtetést a leromlott valuták rendezésére vonatkozólag. Noha mindketten tekintetbe veszik az összes európai államok sajátos valutáris helyzetét, Cassel tanár munkájában a svéd pénzügyek részletes tárgyalásával a semleges államok helyzetéről nyerhetünk tüzetesebb áttekintést, amíg Keynes munkájában a nyugateurópai és különösen az angol viszonyokról nyerünk bővebb tájékozást. Erre való tekintettel részemről a középeurópai államok valutáris viszonyainak

* Gustav Cassel Money and foreign exchange after 1914 London 1922.

** John Maynard Keynes A Tract on monetary reform London 1924.

tárgyalására helyezem a súlyt, kiegészítve azt összehasonlítás céljából a francia és olasz viszonyok rövid jellemzésével. Mind ezen államokban tudvalevőleg a valuta leromlása sokkal nagyobb méreteket öltött, mint Angliában avagy a semleges államokban, aminek következtében a megfigyelés köre is jóval bővebb, mint az előbbi esetekben. Noha általánosságban egyetértek az említett két író felfogásával, az elméleti fejtegetések terén egy további lépést törekszem előre tenni, amire különösen a közép-európai valutáris viszonyok részletes megfigyelése adja meg az alkalmat. Tanulságos és hasznos lett volna ugyan kiterjeszteni a megfigyeléseket az oroszországi viszonyokra is, ahol a valuta nagyfoku leromlása még korábban bekövetkezett, mint Közép-Európában; sajnos azonban e viszonyok részletes vizsgálatára az adatok nem állottak kellő terjedelemben rendelkezésemre.

Lényegesen megkönnyítette az adatok összehasonlítását az a körülmény, hogy a hágai nemzetközi statisztikai intézet állandóan gyűjti és közzéteszi az egész világra kiterjedőleg a szükséges közgazdasági adatokat,* ezeket kiegészítve és tovább feldolgozva a népszövetség is közzé teszi 1920 óta megjelenő havi füzeteiben,** amelyekben az összehasonlításúál az 1913. évet veszi alapul, amint az célunknak legjobban megfelel. Ugyancsak a népszövetség kiadványában megjelent egy külön emlékirat a pénzről,*** amely eredetileg az 1920. évben Bruxellesben üléséző pénzügyi konferenciának lett bemutava. Mindezek bőséges és megbízható adatokat nyújtanak a különböző országok valutáris és gazdasági viszonyainak összehasonlítására. Csak kivételes esetekben kellett pótolnom hiányokat az egyes államok statisztikai évkönyveiből és egyéb időszak kiadványokból — különösen az 1920 előtti évekre vonatkozólag.

Hazai viszonyainkra vonatkozólag egyes adatokat magán úton kellett beszerezni a m. kir. jegyintézet és a pénzügyi központ ügyvezető igazgatóinak lekötő sziveségének igénybevételével. Különös hálára kötelezett dr. Szigeti Gyula osztálytanácsos ur a statisztikai hivatalban, aki kérésemre szives volt minden szükséges adatot szakismeretével megszerezni és feldolgozva készen rendelkezésemre bocsátani. Szives támogatásáért és tanácsáért fogadja ezuttal is őszinte köszönetemet.

Együttal őszinte köszönetemet nyilvánítom a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének, Matlekovics Sándor v. b. t. t. úrnak és a Közgazdasági Szemle szerkesztőjének, akik szivesek

* Institut internationale de statistique. Bulletin mensuel de l'office permanent La Haye 1920—24.

** Société des Nations. Bulletin mensuel de statistique Volumes II—IV Lausanne 1920—24.

*** Société des Nations. Mémoire sur les monnaies 1913—22. Genève 1923.

voltak helyet adni a társaság közlönyében a rendes méretet meghaladó dolgozat számára, melyet két ízben rövidebb foglatban a társaság körében előszóval is volt szerencsém ismertetni.

*

E dolgozat első részében statisztikai alapon törekszem megállapítani az infláció, az agio és az árnövekedés tüneteit, amint azok az e célra összeállított évi, illetőleg havi adatok alapján megfigyelhetők. Összefoglalva és átdolgozva e megfigyelések eredményét, ezt a második részben elméleti uton törekszem megmagyarázni és a harmadik részben az elméleti következtetésektől eltérő számbeli eredményeket külön-külön megindokolni. A negyedik részben a tapasztalat és elméleti uton nyert eredményekből óhajtom levonni a gyakorlati következtetéseket. A fejtegetések alapját képező statisztikai adatokat, amelyekre e dolgozat folyamán ismételten hivatkozom, célszerűnek véltem külön függelékben összefoglalni, ahol azoknak összeállítási módja is részletezve van. Olyanok, a kiket a kérdésnek nem az elméleti, hanem csak a gyakorlati része érdekel, mellőzhetik a 2-ik és 3-ik fejezet elolvasását. Erre való tekintettel oly módon törekedtem megírni az utolsó gyakorlati részt, hogy az az első fejezetben foglalt összefoglalás alapján is áttekinthető legyen. Ez esetben természetesen elesik az indoklás és magyarázat, amely a gyakorlati következtetés alapját képezi.

I. FEJEZET.

Az infláció, az agió és az árnövekedés különféle európai államokban.

A valutaviszonyok és az infláció fokának megítéléséhez tudvalevőleg háromféle adatra van szükségünk: az egyik a papírpénz mennyisége, amint az a kibocsátó intézet kimutatásaiban szerepel; a második a papírpénz aranyértéke, amely a külföldi váltóárfolyamokból állapítható meg; a harmadik az áralakulás belföldi átlaga, amely megfelelőleg feldolgozva jellemzi a papírpénznek belföldi értékét és vásárló képességét. Ez adatok közvetlenül ugyan össze nem hasonlíthatók: de mind-egyiknél kiszámítható külön-külön a változás aránya. A különböző arányszámok már közvetlenül összehasonlíthatók egymással, amely összehasonlításból levonhatók a további következtetések a papírpénz értékkülönbségetére vonatkozólag.

A változásoknak az 1913. évi állapothoz viszonyított arányszámait a fent említett háromféle adatra vonatkozólag különféle európai államokra nézve eszközöljük. Elsősorban összehasonlítjuk az év végéről vett adatokat úgy Francia- és Olaszországban, mint Németországban és az osztrák-magyar monarchiában, hogy ily módon általános áttekintést kapjunk a valutáris viszonyok alakulásáról egyrészt mérsékelt, másrészt nagyfokú infláció mellett. Ez összehasonlításnál elért eredmény alapján folytatjuk a valutáris viszonyok részletes megvizsgálását havi adatok alapján a német, osztrák, magyar, bolgár és román valutáknál. Az ilyen összehasonlítás azonban csak akkor lehet eredményes, ha az arra vonatkozó adatokat egyenlő rendszer alapján állítjuk össze. Ez egységes rendszert a következő módon törekedtem megvalósítani.

A jegyforgalmi adatokat mindenkor az illető év vagy hónap utolsó üzleti napjára vonatkozólag vettem számításba; nagyméretű inflációnál a változások nagyságát nem mutatják meg az időszaki átlagszámok olyan jól mint az egyes időpontok tényleges adatai. Az infláció, azaz a jegyforgalom szaporítási arányának megállapítása céljából a rendes viszonyok mellett tényleg forgalomban lévő pénzmennyiség, tehát a papírpénz és fémpénz mennyisége együttesen, veendő alapul. Infláció esetében a papírpénz csakhamar teljesen kiszorítja a teljes értékű

fémpénzt a forgalomból, sőt magas agionál még a nem teljes értékű váltópénzt is helyettesíti. Ezért az 1913 december hó végén, miután innen indulunk ki, a kibocsátó intézetek által kimutatott jegyforgalom összege még kiegészítendő a viszonyokhoz mértén kiszorított fémpénzek összegével. Ennek megállapításánál azonban nemcsak azt kell figyelembe vennünk, mennyire becsülik az illető ország birtokában lévő nemes fémkészletet — amint azt évek óta a washingtoni pénzverde igazgatója évi jelentésében felbecsülni szokta — hanem annak megállapítására kell törekednünk, mennyi volt ebből tényleg forgalomban az 1913. év végén és milyen mennyiség tekinthető ebből félretett tőkének, amely mint ilyen, akkorában nem szerepelt mint forgalmi eszköz. Ilyen megállapítás ugyan első pillanatra nem látszik könnyűnek; de az adott viszonyok mellett erre nézve a következő évek adatai nyujtanak némi támpontot. E célra felhasználhatók elsősorban a birodalmi bankok fémpénzkészletének kimutatásai a következő években, amelyekben a papírpénz által kiszorított arany- és egyéb fémpénz rendszeren összegyűlt; másodsorban irányítást nyujt az a körülmény is, milyen papírpénzmennyiségnél mutatkozik első jele az agionak. Ez utóbbi mennyiség és az 1913. év végével forgalomban lévő teljes értékű jegyforgalom közti különbséget tehát szintén útmutatást nyujt a forgalomban lévő pénzmennyiség megállapítására vonatkozólag — figyelembe véve egyúttal a háborús forgalom által megváltozott helyzetet. E becslések részletei megtalálhatók a függelékben a statisztikai adatokhoz fűzött indokolásban.

Ily módon kiszámítva az 1913. év végével minden országban tényleg forgalomban lévő összes pénzmennyiséget és összehasonlítva azt az évről-évre növekvő papírpénzmennyiséggel, megállapíthatjuk százalékszámban, mint szaporodik a papírpénzmennyiség a következő években. Ezzel megkapjuk a papírpénz szaporodási arányszámát, azaz az infláció százalékszámát az 1913. évi teljes értékű pénzmennyiségre való vonatkozással. Tudvalevőleg a pénzszükséglet ugyan változó; az változhat egyrészt időszakonként ugyanazon éven belül, másrészt a gazdasági viszonyok megváltozásával egyik évről a másikra. De a tapasztalat szerint az időszaki változás mérsékelt — az rendszeren 10—20 százalék között ingadozik — az évi változás pedig fokozatos szokott lenni. Természetesen mindkét körülményre figyelemmel kell lennünk az infláció hatásának és fokának mérlegelésénél különösen az első években. Viszont minél nagyobb mértéket ölt a papírpénz kibocsátás és az infláció, annál jobban elenyésszik emellett minden ilyen kisebb fokú időszaki vagy évi változás a tényleges pénzszükséglet terén. Ez évek alatt a gazdasági viszonyok sem fejlődtek. E körülménnyel magyarázható meg az, hogy alapul véve az 1913. évi tényleges forgalmat,

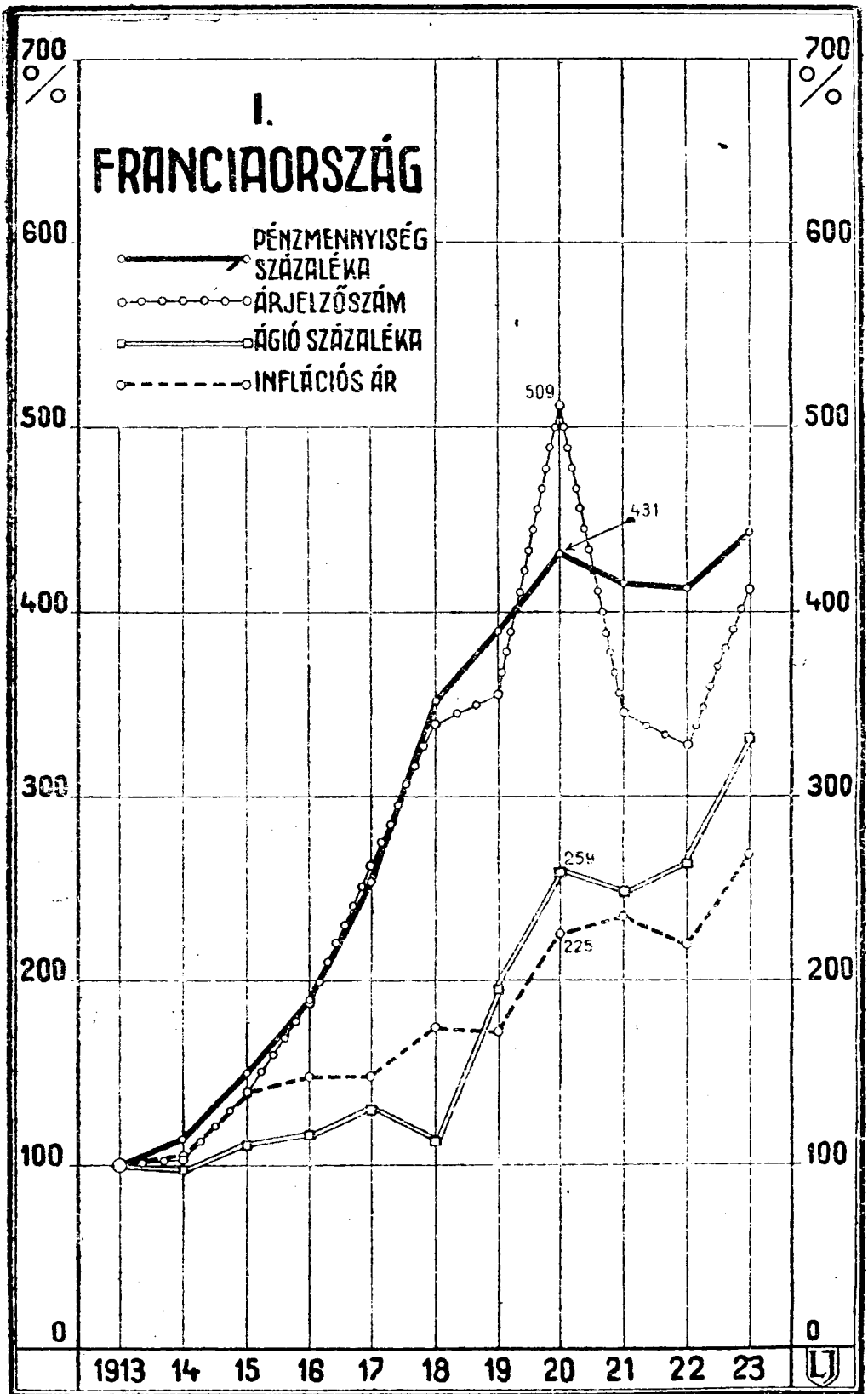
azt a későbbi évek nagyfokú inflációjául is irányadónak tekinthetjük, amennyiben az inflációnak ily módon megállapított százalékszámát más ettől függetlenül kiszámított adatokkal is elég jól megegyezik, amint azt alantabb látni fogjuk.

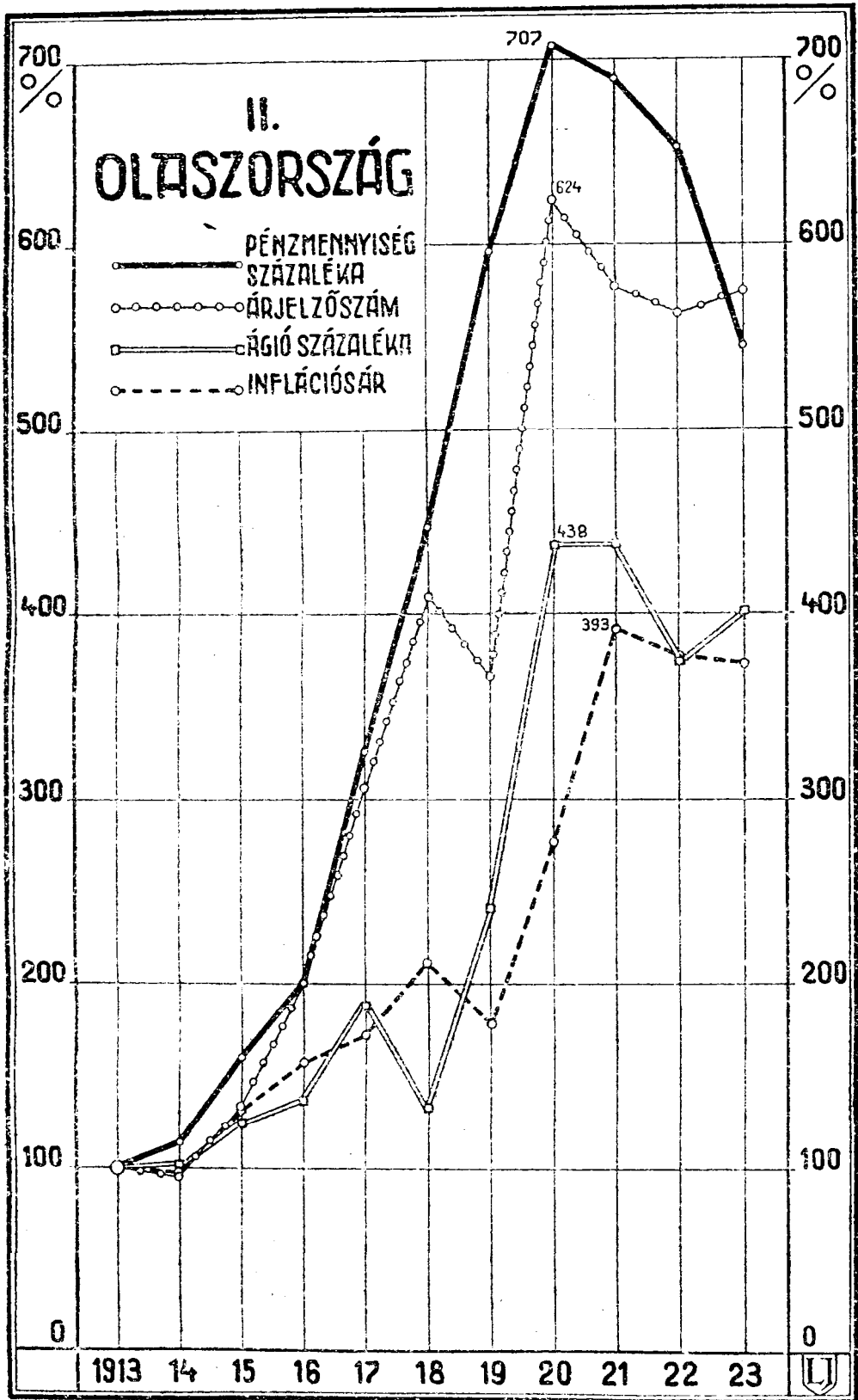
Továbbá kiszámítjuk a külföldi váltóárfolyamokból az agio növekedésének százalékát, alapul véve a valuta törvényes paritását az illető országban. Ennél havi átlagot számítunk, hogy ezzel elkerüljük a pillanatnyi és szélső árfolyamingadozást. Mivel a háború alatt az árfolyamok részben mesterségesen lettek fenntartva, lehetőleg olyan jegyzést használunk, ahol a szabad forgalom nem volt akadályozva.

Az átlagos áralakulás tudvalevőleg az elterjedt indexrendszer, azaz árjelzőszám-rendszer alapján állapítható meg. Ennél elsősorban megállapítjuk különféle nyersanyagok árát a nagykereskedelemben; ez átlagot folytatólag összehasonlítjuk jelen esetben az 1913. évi árátlaggal, kiszámítva az előbbinek százalékszámát. Ha ez utóbbiakat összeadjuk és elosztjuk a felhasznált nyersanyagok számával, megkapjuk a nagykereskedelmi árak átlag százalékát. Itt is az évi, illetőleg havi átlagok használandók fel az összehasonlításnál, hogy lehetőleg kiküszöböljük abból a piac váltakozó esélyeinek hatását. Mivel a termények ára elsősorban a termelési és forgalmi viszonyok hatását tünteti fel, csak akkor sikerülhet különválasztani a pénz értékváltozását az árakban, ha különböző termények után megállapított és hosszabb időközökre vonatkozó átlagokat veszünk. Rendezett valutaviszonyok mellett ez ugyan mindig nehéz feladat. Minél nagyobb fokú lesz azután az infláció és a pénz érték hanyatlása, természetesen annál inkább nyilvánvaló lesz annak hatása az áralakulásban és annál jobban elenyészik az egyéb gazdasági tényezők hatása. Ilyen esetben már a havi átlagokban is felismerhető lesz az infláció érvényesülése és ezzel egyúttal jellemző lesz az árjelzőszám a papírpénz belföldi értékalakulására és a pénz vétel-képességére nézve.

Ha ily módon az inflációt, az agionövekedést és az átlagos áralakulást ugyanazon időpontra vonatkozó százalékszámokban állapítjuk meg, ezzel olyan adatsorozatot kapunk, amely egymás között és a különböző országok hasonló módon megállapított adatsorozatával közvetlenül összehasonlítható. Ez arányszámokban az alapul szolgáló számbeli adatok ugyan mindenkor érvényesülnek, de azokban közvetlenül csak mint sokszorosok szerepelnek. Könnyebb áttekintés kedvéért a számokat a függelékben foglalt részletes adatok nyomán grafikai módon is feltüntettem, ami e viszonyok tárgyalását is megkönnyíti.

Összehasonlítva a mellékelt rajzokban Franciaország és Olaszország valutáris viszonyait, az 1913—1923. évekre vonatkozó adatok alapján, azt látjuk, hogy mindkettőnél feltűnően

hasonló irányt követ úgy az áralakulás, mint a jegyforgalom növekedése az 1920. év végéig, amidőn mindkettő eléri a maximumot. Franciaországban inkább az áralakulás jár elől és azt nyomon követi a jegyszaporodás; az előbbi 1920-ban jóval magasabb fokot ér el, mint az utóbbi. Olaszországban kezdetben ugyanezt állapíthatjuk meg; de az 1919. évben az áremelkedés hirtelen megtörik és azóta alatta marad az infláció százalékanak, aminek oka az, hogy Olaszországban ez évben az ásványok és fémek ára majdnem fele értékre esik le, a midőn a békekötés után hirtelen szabaddá válik a tengeri út ez anyagok bevitelére; a következő évben ugyan az áremelkedés ismét folytatódik és az a további években is magas színvonalon marad, de akkor már az infláció százalékszámá állandóan meghaladja az árátlagot. Mivel a két rajz ugyanazon méret szerint készült, azt is látjuk, hogy a két százalékszám növekedése Olaszországban jóval nagyobb, mint Franciaországban. Amíg ugyanis a francia jegyforgalom 1920-ban $4\frac{1}{3}$ -szerese az 1913. évi jegyforgalomnak, az árátlag pedig annak 5-szöröse, addig az olasz jegyforgalom 7-szerese, az árátlag $6\frac{1}{4}$ -szerese ugyanazon évi értéknek.

E tényekből első pillanatra arra lehetne következtetni, hogy az áremelkedés a háború folytán előállott áruhiánynak a következménye és hogy így a pénzszükséglet is megnövekedett az árakkal együtt. E mellett bizonyít az a körülmény is, hogy különösen Franciaországban az áremelkedés nemcsak megegyezik a rajzban az inflációs vonallal 1919. évig terjedőleg, hanem azt megelőzi, különösen ha figyelmbe vesszük ennél azt a körülményt, hogy az árátlag az egész évre, a jegyforgalom pedig ugyanazon év utolsó napjára vonatkozik. E feltevés az akkori forgalmi viszonyokkal is támogatható.

Tudvalevőleg a háború következtében hirtelen megszűnt a rendes összeköttetés Kelet- és Nyugat-Európa között — különösen pedig Oroszországgal, amely addig a nyugatnak egyik főforrása volt élelmiszer és nyersanyag beszerzésére nézve. Az ily módon beállott hiány, amelyet élelmicikkeknél a háborús szükségleti többlet még fokozott, évről-évre mindjobban felhajtja az anyagok árát. A hiány csak fokozatosan pótolható az Egyesült Államok és Kanada többtermelésével; a teljes pótlás azonban pld. buzánál csak az 1919. évben volt elérhető, amint azt két évvel ezelőtt megjelent cikkemben kimutattam.*

Az ipari termelés terén felmerült hiányokat Angliával együtt az Egyesült Államok pótolják. Ennek következtében Amerikában emelkedő árakkal és növekvő termés hozammal nagyarányú gazdasági fellendülés állott be a háború alatt, amely még magasabbra felhajtotta az összes termények

* A világpiacon helyzete és a drágaság Magyarországon. Közgazdasági Szemle 1922. évfolyam 1. 1—22.

árát a világpiacon. E konjunktura 1920. első felében éri el tetőfokát, amidőn az amerikai árátlag május havában 272 százalék, az egész év átlaga pedig 226 százalék — tehát átlagban 126 százalékkal magasabb, mint volt 1913. évben. Ugyanekkor az évi árátlag Angliában 295, Kanadában 241, Délafrikában 223, Ausztráliában 228, Új-Zélandban 212, Japánban 260. Az egész világon tehát az árátlag több mint kétszerese az 1913. évi átlagnak. E fellendülést 1920-ban gazdasági krízis követi, ahogy az ilyenkor rendszeren bekövetkezik, amely időben az amerikai árátlag visszaesik 150 százalékra, — tehát csak felével magasabb értékre, mint a háború előtti érték; a jelszám azóta is állandóan ez érték körül váltakozik és az a többi tengerentúli államokban is hasonló módon lesülyedt.

Hogy ilyen arányú gazdasági fellendüléssel valóban másutt is szükség volt jegyszaporulatra, az kitetszik a népszövetségnek említett pénzügyi kiadványából,* amely közli 34 államnak — közte 14 tengerentúli államnak — kimutatását, a mely szerint ez időben jegyszaporulatra fémpénz használat mellett is szükség volt; e szaporulat szintén 1920-ban éri el csúcspontját; azóta ismét visszafejlődik és pedig úgyannyira, hogy az egyik-másik államban az előbbi forgalom felére zsugorodik össze. A jegyforgalom csakis olyan államokban marad meg továbbra is magas színvonalon, ahol a beváltás kötelezettsége fel van függesztve és így a jegymennyiség a tényleges gazdasági szükséglethez mértén nem korlátozható. A nagyfokú és hosszantartó áremelkedéssel tehát valóban szükségessé vált a jegyszaporítás nemcsak az említett tengerentúli államokban, de ép úgy Franciaországban és Olaszországban; kérdéses csak az lehet: mennyiben felelt meg az utóbbiaknál a jegyszaporítás terjedelme a tényleges gazdasági szükségletnek?

Ha összehasonlítjuk az amerikai árakat a francia és olasz árátlaggal, azt látjuk, hogy 1920-ban a francia átlag 509, az olasz 624, az amerikai 226; az előbbiek tehát több mint kétszer, sőt majdnem háromszor oly magasak mint az utóbbi. E különbség részben indokolható azzal, hogy a háború alatt lényegesen megrágultak a szállítási díjtételek a tengeren, különösen pedig az Atlanti-océánon. Így pl. 1918-ban a szállítási díjtétel New-York—Liverpool között 331/2-szerese a háború előtti díjtételnek. E körülmény lényegesen emeli az Amerikából Európába áthozott termények árát. Természetesen minél kisebb értékű ugyanazon súly mellett a termény, annál nagyobb mértékben emeli a díjtétel annak árát. De még e rendkívüli körülmény sem igazolja azt a nagy különbséget, amely az előbbi átlagoknál mutatkozik. Világosan kitűnik ez a következő évek adataiból. Amidőn a díjtétel a fegyverszünet után 1/4 értékre

* Memorandum sur les monnaies 1913—22. Genève 1923. p. 11.

esik le, ezzel sem lesz kisebb a különbözet az utóbbi áratlagoknál és a krízis utáni áresés is jóval kisebb Francia- és Olaszországban, mint Amerikában. Tekintetbe véve azt, hogy ugyanekkor a francia és olasz jegyforgalom sem fejlődik vissza oly arányban, amint azt rendezett valutaviszonyok mellett megállapíthatjuk — ebből azt kell következtetnünk, hogy a világpiacon mutakozó általános drágulás csak egyik tényezője volt a francia és olasz áremelkedésnek; annak másik tényezője az infláció, amely lényegesen fokozta az áremelkedést és a krízis után azt továbbra is magas színvonalon tartotta.

Az infláció hatása az árakra és ezzel kapcsolatban a pénz elértéktelenedésére a külföldi viszonylatokban is megnyilvánul ez országok valutájának emelkedő agiójában. A háború alatt ugyan aránylag csekély a pénz agiója mindkét országban; jóval kisebb annál a mértéknél, amely tényleg megfelel a papírpénz szaporodási arányának. A mellékelt rajzban is látjuk, mennyire alatta marad az agió színvonala az infláció százalékszámának. E kedvező árfolyamnak az oka első sorban a nagyobb pénzsükséglet az áremelkedéssel kapcsolatban; de ezen kívül a váltóárfolyamok kedvezők lehettek azért is, mert a háború alatt az országoknak nagy arányú külföldi kölesönökben volt részük, ami javította azok fizetési mérlegét; végre azért is, mert azokat mesterségesen befolyásolták. E célból a francia és angol bank egymással egyezményt kötöttek. Így érthető meg, hogy a francia statisztikai évkönyv kimutatásai szerint a váltóárfolyamok hónapokon át kerek összegre szólnak és alig változnak. A fegyverszünet után, amidőn megszűnik a háborús hitelforrás és a bankegyezmény, az agió 1919. évben hirtelen felszökik Franciaországban 80 százalékkal, Olaszországban 104 százalékkal az előző évvel szemben; azóta ez az agióemelkedés némi időleges ingadozással tovább folytatódik, úgy, hogy az mindjobban közeledik az infláció százalékához, amint azt a rajzban is látjuk. Az infláció Olaszországban nagyobb lévén, agiója is jóval magasabb, mint Franciaországé. A három százalékszám összehasonlításából egymás között és a többi tengerentúli államok adataiból, arra a további következtetésre jutunk, hogy kezdettől fogva a gazdasági konjunktura és az infláció együttesen érvényesül az utóbbi két ország áralakulásában és pedig különböző módon és mértékben. Kívánatos tehát e két tényező határát egymástól elválasztani.

E célból alapul vehetjük az amerikai áratlagot, amelyben a gazdasági tényezők hatása egymagában érvényesül, menten a papírpénzinfláció hatásától. Ha arányszámítás alapján százzal sokszorozzuk a francia és olasz áratlagot és azt elosztjuk az ugyanazon évi amerikai átlaggal, hozzávetőleg kiküszöböljük ezzel a gazdasági konjunktura hatását a francia és

olasz árjelzőszámában; ami visszamarad mint százalék többlet, az a hatás, amelyet az infláció gyakorol az árakra az illető országban. Ezzel megkapjuk tehát az inflációs árátlagot, amely egyúttal jelzi a papírpénz belföldi értékét. E jelzőszámot a rajzban külön vonal ábrázolja, amely mint látjuk nagyjában mindkét országban megegyezik az agio százalékaival és követi annak ingadozását azzal az eltéréssel, hogy az inflációs árátlag rendszeren kisebb az ágiónál. Tekintetbe véve azt, hogy az indexszámok különböző országokban és részben eltérő módon lettek összeállítva, ennél nagyobb megegyezés alig várható. Ennek alapján az infláció hatása az árakra mindkét országban egyaránt kimutatható. Franciaországnál egyúttal kitűnik az a mesterkelt befolyás is, amelyet a váltóárfolyamokra gyakorolnak a háború alatt abból a körülményből, hogy 1918. év végéig az inflációs árátlag jóval magasabb mint az agio százaléka. Ebből következtethető, hogy a valuta értéke csak a külfölddel szemben volt mesterségesen fenntartható; a belföldi áralakulásnál az infláció hatása teljes mértékben érvényesült.

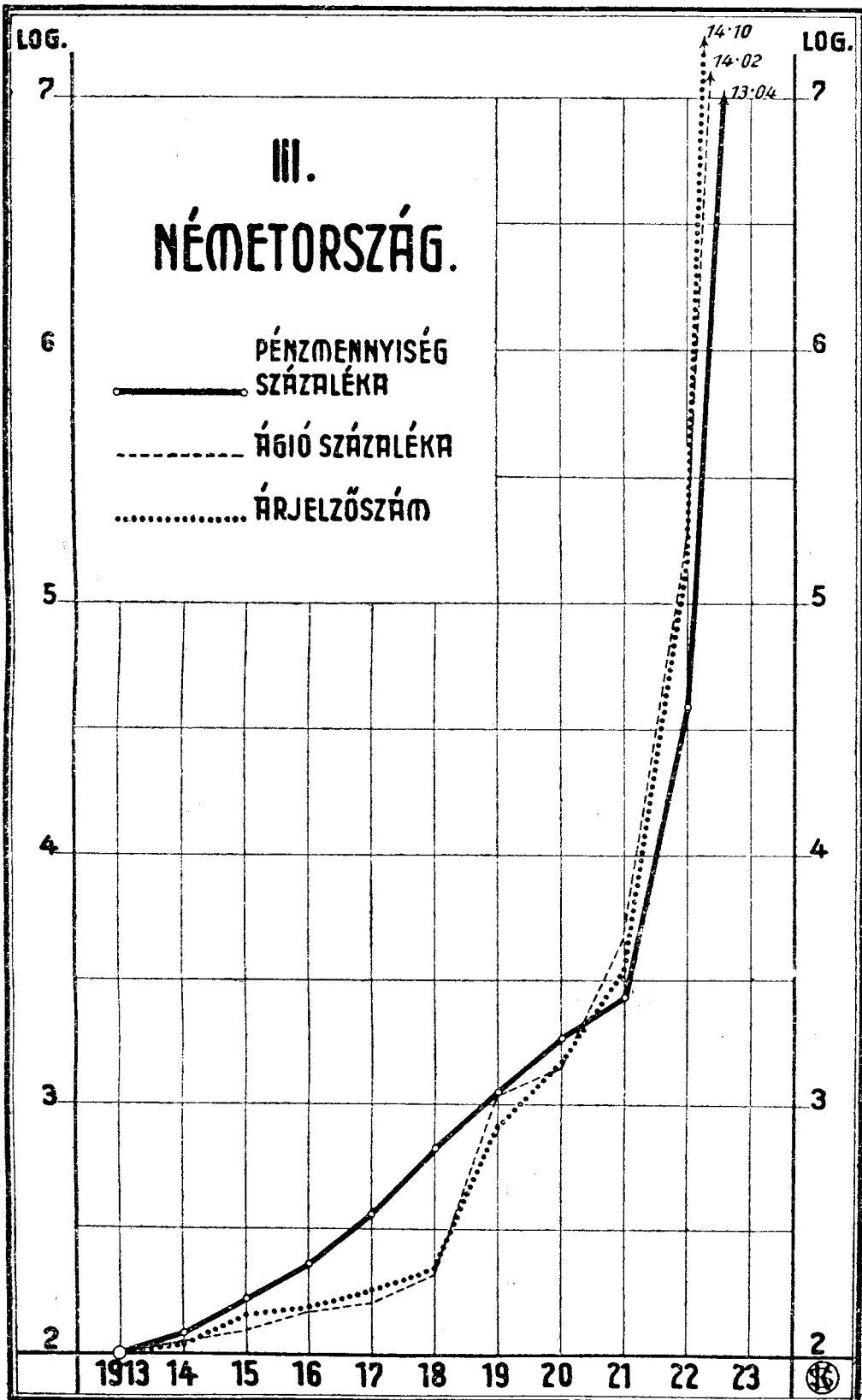
Ez összehasonlítás egyúttal megvilágítja azt a régi vitát, amely először a múlt század első negyedében Ricardo és Tooke között felmerült abban a tekintetben, vajjon a papírpénznek szaporítása nélkülözhetetlen következménye a hitelszükségletnek és áremelkedésnek avagy megfordítva a papírpénz szükséges szaporítása idézi elő az áremelkedést és az ágiót. E kérdés az utóbbi években nálunk is felvetődött az újságokban és az a gyakorlatban az infláció és defláció híveinek ellentétes állásfoglalásában jutott kifejezésre. A fenti két esetben be lehet igazolni mindkét álláspont jogosultságát. Ha a pénz szaporítása olyan időre esik, amidőn kedvezők a gazdasági esélyek és ezzel együtt az árak emelkednek — a pénz szaporítása valóban szükséges a nagyobb forgalom és nagyobb hitelszükséglet kielégítése miatt. Csakhogy kényszerforgalommal bíró valutánál nehéz eltalálni azt a határt, amelynél az még nem gyakorol visszahatást a pénz értékére. Ilyenkor a papírpénz ágiója mutatja a túltengést; az ágió lehet jóval kisebb fokú mint a pénz szaporodási aránya akkor, ha kedvezők a gazdasági viszonyok viszont változatlan pénzmennyiség mellett emelkedhet az ágió akkor, ha a kedvezőtlen viszonyok áreséssel járnak együtt a világpiacon. Erre példa Olaszország, ahol 1920. óta 143 százalékkal csökkentik a jegyforgalmat és az ágió és árátlag még sem hanyatlik megfelelőleg, sőt 1923-ban mindkettő még emelkedik. De eltekintve ez időleges ingadozásoktól, amelyeknél esetről-esetre mindig megállapítható annak tárgyi oka, általánosságban azt látjuk, hogy kezdetben az áruhiány, később mindjobban a pénzmennyiség szaporítása szerepel mint tényező az áremelkedésben; egyúttal azonban ez egész idő alatt az ágió és az inflációs

arátiag mindkét országban állandóan alatta marad az infláció színvonalának avagy másképp kifejezve: *ágióemelkedés és árnövekedés állandóan kisebb, amint az megfelel a papirpénz tényleges szaporításának*; csak az utolsó években közeledik mindkettő jobban az infláció magasabb szintjéhez.

Tudvalevőleg minálunk, Ausztriában és Németországban a jegykibocsátás sokkalta nagyobb méreteket öltött — különösen a békekötés óta — mint az előbbi két országban. A százalék számok olyan magasra emelkednek, hogy azokat nem is lehet hasonló méretben grafikailag feltüntetni. Kisebb méretben is meredek, felfelé törekvő vonalakat kapunk, amelyek alig mutatnak kilengést. Ez okból kénytelen voltam átszámítani e számokat logaritmikus értékre, ami által az emelkedések és felsőbb fokozatok aránylagosan megrövidülnek, mintha távlatban látnók azokat. Németország utolsó évi adatai még így sem férnek a tablára; pedig annak széle 10 milliós százaléknak felel meg. Ilyen ábrázolás mellett talán még jobban kimutathatók a kilengések a logaritmikus tizedes számaiban, mint az előbbi közvetlen ábrázolási mód mellett.

Első pillanatra feltűnik a mellékelt rajzokban, aránylag milyen csekélyek e kilengések. Az összes százalékszámok majdnem állandóan és fokozatosan emelkednek úgy Németországban mint minálunk. Ennek két oka van. Az egyik az, hogy a háború miatt többé-kevésbé el voltunk zárva a világpiactól, aminek következtében annak gazdasági esélyei nincsenek megfelelő hatással az árakra minálunk. A másik az, hogy a békekötés óta olyan arányokat öltött a jegykibocsátás mindhárom országban, hogy e tömeghatás háttérbe szorítja minden egyéb gazdasági tényező hatását. Ettől kezdve a papirpénz tömeghatása azaz az infláció lesz egyeduralgó a piacon; amellettt váltakozó gazdasági esélyek, a kereskedelmi és fizetési mérleg és egyéb hitel-tényezők hatása teljesen háttérbe szorul és eltölpül.

Ilyenkor már nem is lehet vitatkozni a felett, vajjon az infláció az oka avagy a következménye az ágiónak és árnövekedésnek — amint az nálunk nem rég előfordult. Franciaország és Olaszország esetében lehetséges volt elválasztani és külön kimutatni azt a hatást, amelyet az ottani aránylag mérsékelt infláció gyakorolt az árakra kapcsolatosan a gazdasági tényezőkkel. Ott azonban, ahol infláció, ágió és árátlagszázalék párhuzamosan törnek a magasba, eltüntetve minden egyéb gazdasági tényező hatását és pedig olyan időszakban is, amidőn a világpiacon 1920. óta a gazdasági krízis, árhanyatlás és hitelkorlátozás minden jele megvan — ilyen esetben nem lehet e tényezőket különválasztani azon egyszerű okból, mert az infláció hatása az egyeduralgó a piacon. Ilyen esetben nem lehet vita tárgya az: mi áll érdekünkben, infláció vagy defláció? Egyetlen érdekünk ilyenkor csak az „infláció“ lehet, ha már e fajtá szót hasz-

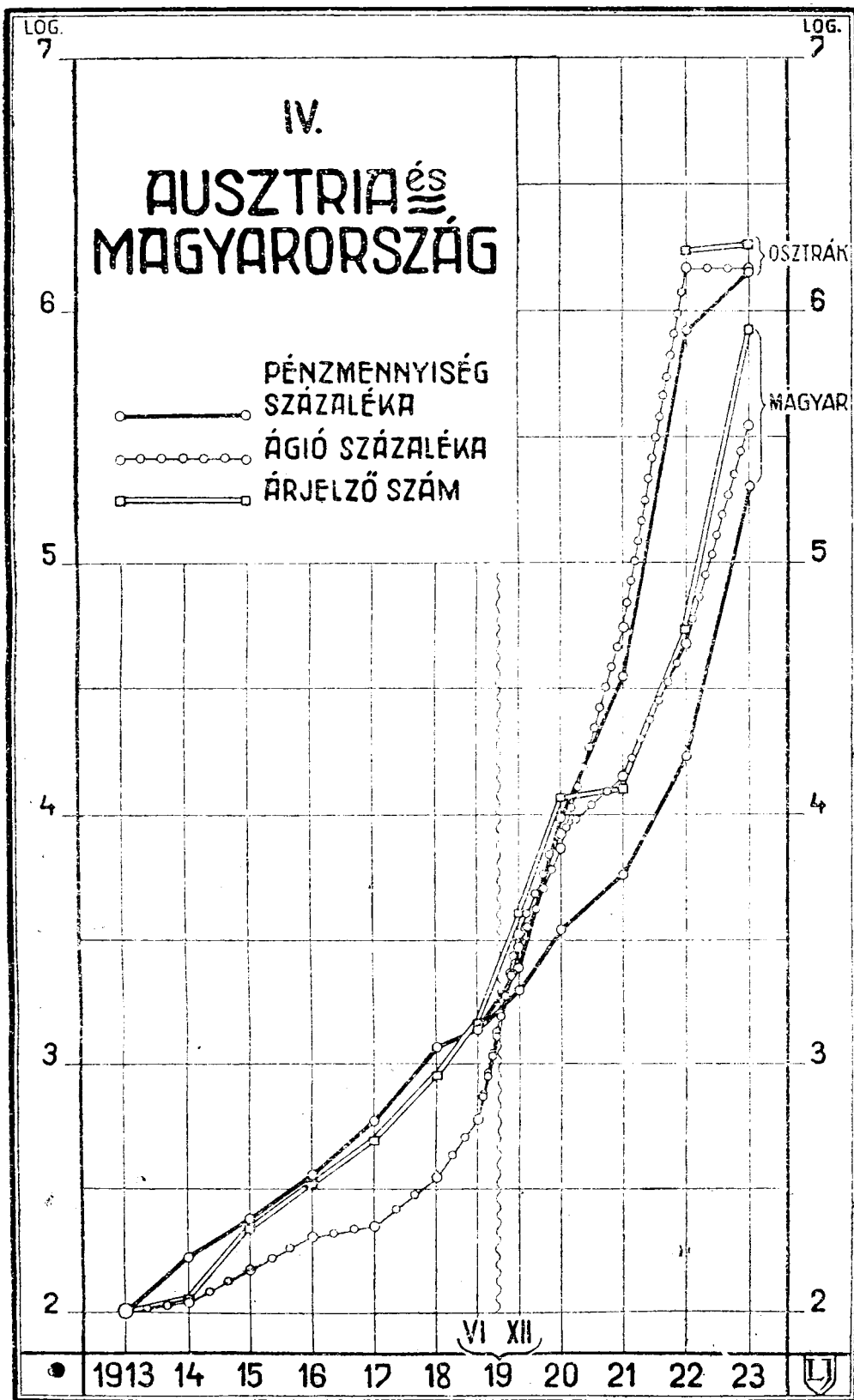
nálni akarunk — azaz mindenáron arra kell törekednünk, hogy megszüntessük mielőbb a bankóprés további működését.

Közelebb szemügyre véve az adatokat, a mellékelt rajzban jelzett általánosan emelkedő irányzaton kívül a következő jelenségek is észlelhetők. Németországnál feltűnő alacsony az ágió és árátlag színvonala a háború alatt. Ennek valószínű oka az, hogy egyrészt a háborús gazdálkodásnak kezdetben valóban az eddiginél nagyobb pénzmennyiségre volt szüksége: másrészt az, hogy a háborús kiadásokkal a német pénzforgalmi terület is mindinkább kibővült. Mindkét körülmény tehát enyhítette a növekedő szükséglettel a pénzürték veszteségét. Az árátlag kiszámításánál úgy látszik a hivatalosan megállapított árak lettek felhasználva, ami azonban a hivatalos statisztikai évkönyvből biztosan meg nem állapítható, mert abban az egyes évek áradatai — eltérően az eddigi gyakorlattól — nincsenek külön kimutatva és csak az egyes árucsoportok átlagszázaléka van közzétéve.

A háború éveiben fennálló gazdasági elkülönítés mellett nem is volt olyan nehéz az árakat és agiot alacsony színvonalon megtartani; ez utóbbiak mérséklését az 1916. évben felállított devizaközpont is elősegítette. Ezért 1918. év végén Németországban* az agio csak 211 százalék, az árátlag részben hatóságilag megállapított árakkal 217 százalék, amíg egyidejűleg a jegyszaporulat már 827 százalékra emelkedik. De 1919-től kezdve agio és árátlag hirtelen felszökik értékben és mindkettő csakhamar megközelíti, sőt idővel túlhaladja az infláció színvonalát. Ettől kezdve mindhárom százalékszám párhuzamosan halad egymás mellett a billiók értékek felé, amelyet 1923. év végével érnek el, amidőn az infláció vonala állandóan alatta marad a két előbbinek.

Ehhez hasonlók a jelenségek minálunk és Ausztriában. A közös jegyforgalom a régi monarchia területén fennáll körülbelül 1919. év közepéig. A budapesti és bécsi váltóárfolyamoknál lényegesebb eltérés ugyanezen év második felében mutatkozik. Ezért a két ország valutaris elkülönítésére nézve az 1919-ik év közepe képezi az elválasztó vonalat, amely évtől kezdve a megfelelő adatok is a táblázaton elkülönítve vannak feltüntetve. Ausztriában csak 1923. évtől kezdve állapítanak meg hivatalosan havi árjelzőszámokat. Magyarországon a „Pester Lloyd“ című napilap közöl ilyen adatokat, de azok csak az 1921. évvel kezdődnek. Dálnoki-Kovács Jenő ismeretes index-számai pedig, amelyek 1914. évtől kezdve 1920-ig december hóra vonatkozólag, azontúl havonta jelentek meg, kiskereskedelmi árjegyzésre és a megélhetési viszonyokra vonatkoztak, amelyek a valutaris viszonyok megítélésére kevésbé alkalmasak. E hiányt Magyar-

* L. 3-ik számú statisztikai kimutatást 108. lapon.

országra nézve a magyar statisztikai hivatal lekötelező szíveségéből tudtam kipótolni, ahol kérésemre főleg nagykereskedelmi árjegyzések alapján az angol Sauerbeck minta szerint lett az árátlag megállapítva, alapul véve az 1913. évi árátlagot; 1924-től kezdve az árjelzőszám nálunk is hivatalosan lesz megállapítva havi adatok alapján. Saját régebbi összeállításomat, amely ugyanazon rendszer alapján az osztrák-magyar monarchia áralakulását tünteti fel 1867—1909-ig,* nem tudtam tovább folytatni az időközben teljesen megváltozott gazdasági viszonyok miatt.

Az ily módon összeállított és a rajzban szintén logaríthmus értékben feltüntetett adatokból látjuk azt, hogy minálunk infláció, agio és árjelzőszám együttesen és folytatólagosan emelkedik a háború kezdete óta. Kezdetben az inflacio jár legelől, azt nyomon követi az árátlag és azután az agio emelkedés. 1918 végével a jegyszaporulat 1146 százalék, az árátlag 893 százalék, az agio 344 százalék, amint az a függelékben foglalt részletes adatokból kitünik.** Az utóbbinak alacsony volta részben szintén a gazdasági elkülönítéssel, részben a háborús gazdálkodással járó nagyobb pénzszükséglettel is kapcsolatba hozható, eltekintve egyéb körülményektől, amelyekre később utalunk. 1918 után az agio hirtelen felemelkedik 3280 százalékra, az árátlag 3954 százalékra, a midőn mindkettő meghaladja 1919 végével a jegyszaporulat arányszámát, amely ugyanakkor 1985 százalék. E hirtelen és nagyfoku változás természetesen együtt jár az ugyanakkori politikai változásokkal. A monarchia felosztása az utódállamok között nemcsak megrendíti az eddigi intézményekbe vetett bizalmat, de egyúttal megrontja az osztrák és magyar állam pénzügyi helyzetét. Az 1919. évben bekövetkezik a két ország valutájának elválasztása egymástól és ettől kezdve egyre folytatódik a százalékszámok többé-kevésbé párhuzamos emelkedése felfelé. Az emelkedés nagyobb Ausztriában mint nálunk; de 1922. évben az megszűnik a szanálási eljárás hatása alatt. Minálunk ugyanaz 1923. év végéig folytatódik mindjobban megközelítve az osztrák színvonalat. Az utolsó két évben megállapított osztrák árátlag, mint látjuk, körülbelül megfelel az infláció ottani arányszámának.

Ez általános megfigyeléseken kívül feltünik az a körülmény, hogy mindhárom országban egyaránt megváltozik idővel a százalékszámok egymás közötti aránya. Kezdetben az agio és árjelzőszám százaléka kisebb az infláció százalékánál, amint azt hasonló esetben a francia és olasz adatoknál is megállapítottuk. Az infláció hatása tehát kezdetben sehol nem érvényesült teljesen se a belföldi, se a külföldi viszonylatokban. Francia-

* Bulletin de l'institut de statistique Tome XIX 3me livraison p. 136—156.

** L. 4. sz. statisztikai kimutatást 113. lapon.

országban és Olaszországban azonban, mint láttuk, 1920 után csak kevéssel szaporítják a jegyforgalmat, sőt Olaszországban azt tetemesen korlátozzák. Ezzel ellentétben minálunk, Ausztriában és Németországban a papírpénz szaporítása a békekötés után kezd igazi nagy mértéket ölteni; igénybeveszik azt egyrészt a hiányzó állami bevételek pótlására, másrészt a magánhitel kielégítésére. Ilyen nagyarányú és folyton fokozódó jegyszaporulat mellett a pénz értékvesztése is fokozatosan nagyobb mérvet ölt, úgy annyira, hogy az csakhamar meghaladja az infláció arányszámát; az árak szintén ennek megfelelő arányokban növekednek. Ettől kezdve mindkettő állandóan az infláció színvonalán felül marad. E változás minálunk és Ausztriában 1919. év folyamán következik be; Németországban ugyanezt 1921. évben állapíthatjuk meg. E változás annyira szembeötlő és jellemző az infláció,agio és árátlag kölcsönös viszonyára vonatkozólag, hogy azt hiszem érdemes ez évekkel részletesen és külön foglalkozni.

E célra összeállítottam ez évek részletes havi adatait. Ausztriában és minálunk ez ugyan némi nehézséggel jár. Az 1919. év a forradalom éve és egyúttal a valutaris különválás ideje. Ausztriában 1919 március havában bélyegzik le a bankjegyeket, amelyek ezentúl a bankkimutatásban külön szerepelnek. De miután 3 havi váltólejárattal mellett a különválás csak ugyanilyen időszak alatt volt teljesen keresztülvihető, ezért az önálló osztrák jegyforgalmat a maga teljességében csak 1919 július hótól kezdve találhatjuk meg a bankkimutatásában. Ezért az előző 6 havi forgalmat 1919. évben a közös kimutatás alapján voltam kénytelen számítani. Magyar jegyforgalom elkülönítve csak 1920 október havától kezdve szerepel a bankkimutatásban. Kénytelen voltam tehát a közös jegyforgalom adatai alapján arányszámítás útján kiszámítani a külön magyar jegyforgalmat 1919 július 1-ig visszamenőleg — hozzáadva ahhoz a postatakarékpénztár jegyforgalmát. E havi adatok azt hiszem megközelítik a valóságot, amennyiben az utódállamok akkor már nem vették igénybe a központi bankhitelt, az osztrák forgalom pedig külön ki van mutatva. A közös forgalom szaporulata tehát ez időben teljesen Magyarországot terheli. Az 1919. év első felében a bankjegyforgalom közös adatai szerepelnek a kimutatásban úgy mint Ausztriánál.

További megfigyelés tárgyává kellett tenni azt is: milyen alapon számítsuk ki a két ország külön jegyforgalmának százalékszámát? A régi monarchiában az 1912. évi 52½ millió lélekszám mellett és 3100 millió K pénzforgalom alapján a fejqóta = 59.0 korona.* Eszerint Csonka-Magyarországra esik (7.9 millió lakossal) 466 millió korona, amely összegből circa 80 millió korona különféle váltópénz és 386 millió korona teljes

* L. függelékben indokolást 4., 6., 7. kimutatáshoz 112. lapon.

értékű standard pénz lenne szükséges a honi forgalom rendes lebonyolítására. Ez összeg alapján számított százalékszám teljesen megegyezik az 1919. évi közös jegyforgalom ugyanilyen adataival. Ugyanis 1919 jun. hóban a közös jegyforgalom 91,761 millió K volt, ami 13.47-szeres inflációt jelez. A következő hónapban a magyar jegyforgalom — a postatakarékpénztári jegyeken kívül — 6513 millió korona; e mennyiség, 466 millió K teljes értékű pénzt véve alapul, 14.0-szeres inflációnak felel meg. Mivel a jegyforgalom ekkor már óról-óra növekszik — a közös jegyforgalom és a külön magyar jegyforgalom adatai teljesen megegyeznek — amiből következik, hogy a magyar jegyforgalom becslési alapja is helyes. Másképp áll a dolog Ausztriában.

Ott a jelenlegi 6.4 millió lélekszám és a régi fejquóta alapján 378 millió korona teljes értékű pénzforgalom lenne számítandó; ezt azonban nem igazolhatjuk a fenti számítási mód alapján. Ausztriában 1919 július havában, amidőn az osztrák forgalom már teljesen el volt különítve a közöstől, 8391 millió K forgalom van kimutatva. Alapul véve a fenti becslést, ez megfelelne 22.2-szeres inflációnak. Ezzel szemben, mint láttuk a közös forgalom alapján, az előző hónapban az infláció 13.47-szeres. Minthogy a többi utódállam különválása szintén 1919 évvel kezdődik, valószínűtlen, hogy Ausztriában már akkor ennnyivel nagyobb lett volna az infláció mint nálunk és a monarchia többi részében. Ez eltérésből inkább arra lehet következtetni, hogy az infláció becslési alapja alacsony és hogy Ausztria pénzszükséglete jóval nagyobb az átlagos fejquótánál. Ha összeadjuk az 1919. év július havi jegyforgalmat, amely időben a korona bécsi és budapesti jegyzése még egyezett, ebből magyar részre 15.3%, osztrák részre 19.7% esik. Ez is arra vall, hogy a jelenlegi Ausztriában, kisebb lakossága dacára, jóval több pénz volt forgalomban, mint Csonka-Magyarországon — ami könnyen indokolható azzal, hogy Ausztria lakosságának közel $\frac{1}{3}$ része Bécsben és annak környékén — tehát nagy forgalmi központban él együtt. Ez adatok és a később figyelembe veendő körülmények alapján a jelenlegi Ausztria pénzszükségletét teljes értékű pénzben legalább is 500 millió arany koronára, esetleg többre is, becsülhetjük. Ez megfelel 81.2 korona fejquótának; Németországban ugyanez 77 márka, azaz 92 korona.

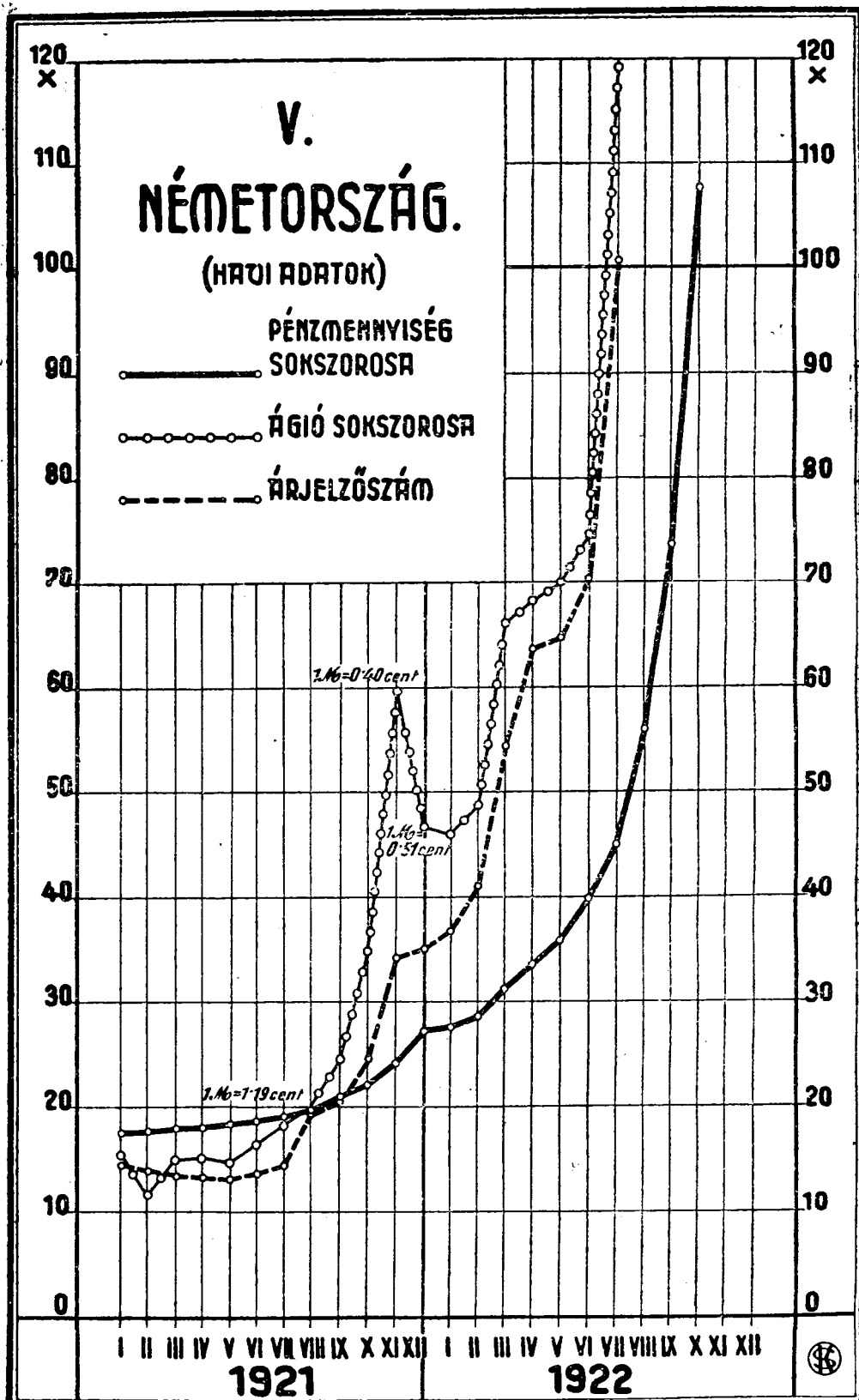
E feltevésnek ugyan látszólag ellentmond a lebélyegzés ténye. Ugyanis 1920 első felében az utódállamok mindannyian bejelentették az osztrák-magyar bank liquidáló bizottságánál a területükön lebélyegzett és tényleg beváltott bankjegyek összegét. Ez összeg 44,927 millió korona volt, amelyből Ausztria 7428 millió koronát, azaz 16.8%, Magyarország 8500 millió koronát, azaz 18.9%-ot mutatott be.* E szerint az osztrák kimu-

* L. Memorandum sur les monnaies p. 88.

tatás kisebb a magyarnál. Csakhogy ennél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy Magyarország 1 évvel később bélyegzett mint Ausztria és később mint a többi utódállam; így a bankjegyek egy része, amely másutt elkerülte a lebélyegzést — nálunk kerülhetett beváltásra. Az osztrák beváltás 18.8%-a az 1919 április havi forgalomnak, amidőn a lebélyegzés megtörtént; a magyar beváltás pedig 18.4%-a az 1920 április havi összesített jegyforgalomnak a lebélyegzés idejében. E két adat szerint is tehát nagyobb Ausztria megfelelő részesedése; az előbb jelzett eltérés tehát valóban magyar részről a későbbi lebélyegzés tényével magyarázható. E szerint teljesen indokolt az infláció százaléknál Ausztria esetében az átlagos fejquótánál jóval nagyobb pénzforgalmat alapul venni.

E százalékszámok előbb jelzett keresztezése annál inkább feltűnő, mivel az nem minden valutánál következik be. Amint fentebb láttuk, a francia és olasz valutánál az agio és árjelzőszám ugyan szintén közeledik az infláció színvonalához, de azt soha el nem éri. A vonalak keresztezése a német, osztrák és magyar valutánál is csak akkor áll be, amidőn az infláció ez arányokban már jóval nagyobb fokot elért mint amilyen a francia és olasz infláció. E körülmény tehát összefüggésben látszik lenni az infláció bizonyos fokával, a melynél szükség-szerűleg beáll a különbözet egyrészt az agio és áremelkedés — másrészt a papírpénzmennyiség szaporodási aránya között. Erre való tekintettel az összehasonlításnál — különösen a rajzoknál — főleg a keresztezést megelőző és követő hónapokra kell súlyt helyeznünk, a mely szűkebb keretben a német, osztrák és magyar valuta nagyfokú érték hullámozása közvetlen százalékszámokban is ábrázolható. Az erre vonatkozó statisztikai adatok ugyanazon számú kimutatásban találhatók meg a függelékben.

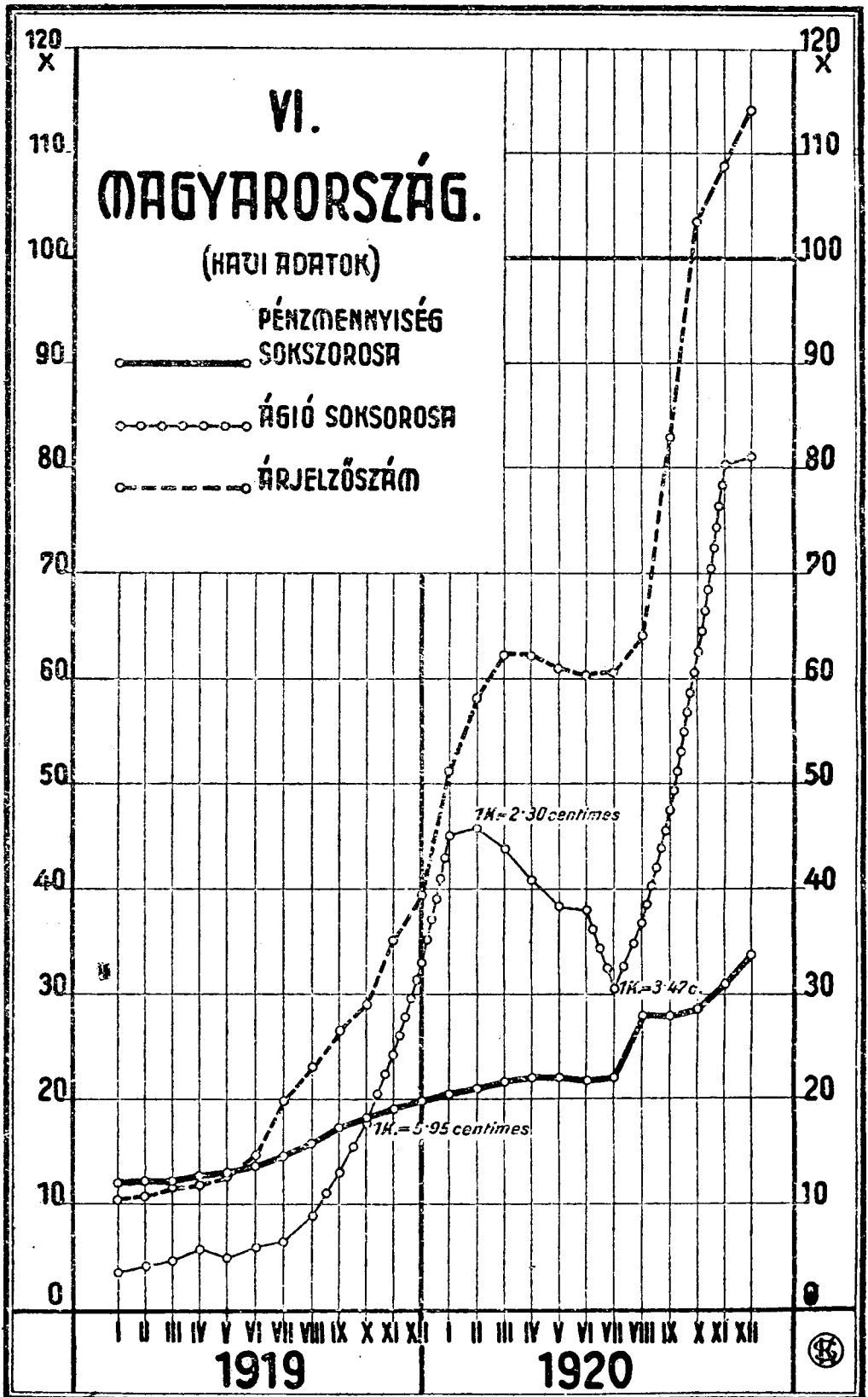
A Németországra vonatkozó mellékelt rajzban tisztán látjuk az infláció, agio és árátlag vonalának mikénti keresztezését. Már 1921. elejétől kezdve azok mindjobban közelednek egymáshoz; ugyanez év augusztus havában, amidőn a márkárfolyam New-Yorkban 1.19 cent, ami 2000% agiónak felel meg, az infláció százaléka egyidejűleg 1959, — a jelzőszám 1917. A következő hónaptól kezdve agio és árátlag állandóan magasabb az infláció százaléknál, sőt e különbözet egyre növekszik a további hónapokban. Egyidejűleg látjuk azt is, hogy a keresztezés után az agio 0.40 centes árfolyamot ér el; ezután 1920 december és 1921 január havában az megjavul 0.52 centre; de márciustól kezdve az agio ismét folytatja emelkedését, amelyet az árátlag is követ anélkül, hogy részt vett volna annak előbbi szélső kilengésében. Első pillanatra azt hihetjük, hogy ez csak véletlen dolga; az infláció százaléka attól függ, milyen értékben vettük fel a kezdetleges

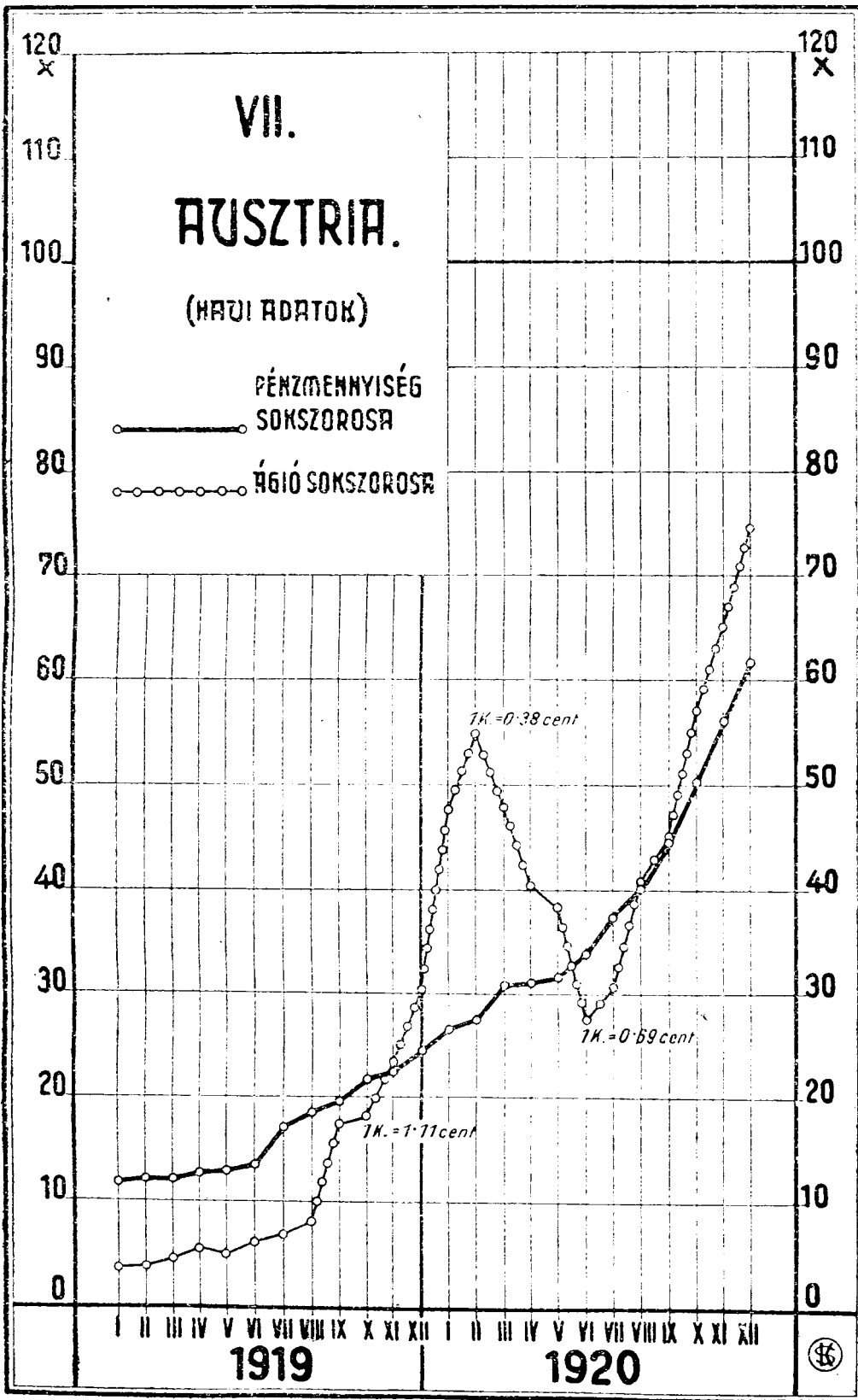

pénzmennyiséget. Ha az utóbbit másképp becsüljük, esetleg más lesz a keresztezés pontja. Ezzel szemben azonban utalhatunk arra a körülményre, hogy az agió kilengése olyan arányú, hogy a keresztezés mindenestre bekövetkezik, bármilyen az eredeti becslés. Pld. 1 milliárd márka különbözet e becslésnél felfelé vagy lefelé 10 ponttal tolja el az infláció színvonalát a rajzban; ezzel szemben az agió teljes kilengése 40 pont. Nem képzelhető el tehát a kezdetleges pénzmennyiség olyan becslése, amelynél az agió e jellemző kilengése be ne következne ez időpontban. Sőt mi több, ugyanezt a keresztezést és kilengést a többi országok valutájánál is megállapíthatjuk.

Magyarországon a zürichi árfolyam 1919. október havában 5.95 centimes, tehát amerikai paritás szerint 1.15 cent, ami 1765% agiónak felel meg; ugyanakkor az infláció százaléka 1823, az árátlag 2876. Ez utóbbi feltűnően magas azért, mert a gazdasági elkülönítés következtében egyes árúcikkek ára hirtelen emelkedik, a minek hatása a későbbi években is mutatkozik. A következő hónapokban az agio hirtelen túlhaladja az infláció színvonalát, úgy hogy 1920 február havában eléri a 2.30 centimes árfolyamot. A következő 5 hónapban ezt ugyan némi javulás követi, amidőn a korona árfolyama átmenetileg ismét 3.47 centimes lesz; de ettől kezdve az agió folytatólag emelkedik az árátlaggal együtt. A keresztezés óta agio és árátlag állandóan meghaladja az infláció százalékát. Minálunk a korona árfolyamának jelzett átmeneti javulása tartósabb mint Németországban, mert nálunk 5 hónap alatt a jegymennyiség nem szaporodik, hanem 10,000 millió K körül mozog, amint az kitűnik a jegyforgalom adataiból. Amidőn azonban a jegyszaporítást tovább folytatjuk a következő hónapokban, az agio és árátlag is tovább nő és mindjobban föléje kerül az infláció színvonalának, noha az utóbbi is kisebb arányban emelkedik.

Ausztriában a new-yorki árfolyam 1919 október havában 1.11 cent, ami 1819 százalék agionak felel meg; a jegyszaporulat ugyanakkor 2164%. A következő hónapokban az agio itt is hirtelen emelkedik, elérve 1920 február havában 0.38 cent árfolyamot, ami messze meghaladja az infláció százalékát. Ettől kezdve az év közepéig az árfolyam ismét megjavul. elérve június hónapban 0.69 centet és pedig annak dacára, hogy ez idő alatt a jegymennyiség állandóan emelkedik. E javulás tehát nem hozható összefüggésbe a jegy kibocsátás korlátozásával, amint azt minálunk megállapíthattuk; kivételt képez az annyiban is, hogy ez esetben az agio százaléka ismét, noha rövid időre, az infláció színvonala alá kerül. E kivétel valószínűleg nagyobb mérvű külföldi hitelezésnek tudható be, amelyet Ausztriának akkor élelmezés címén nyújtottak és amely átmenetileg is kivételesen megjavította az árfolyamokat.

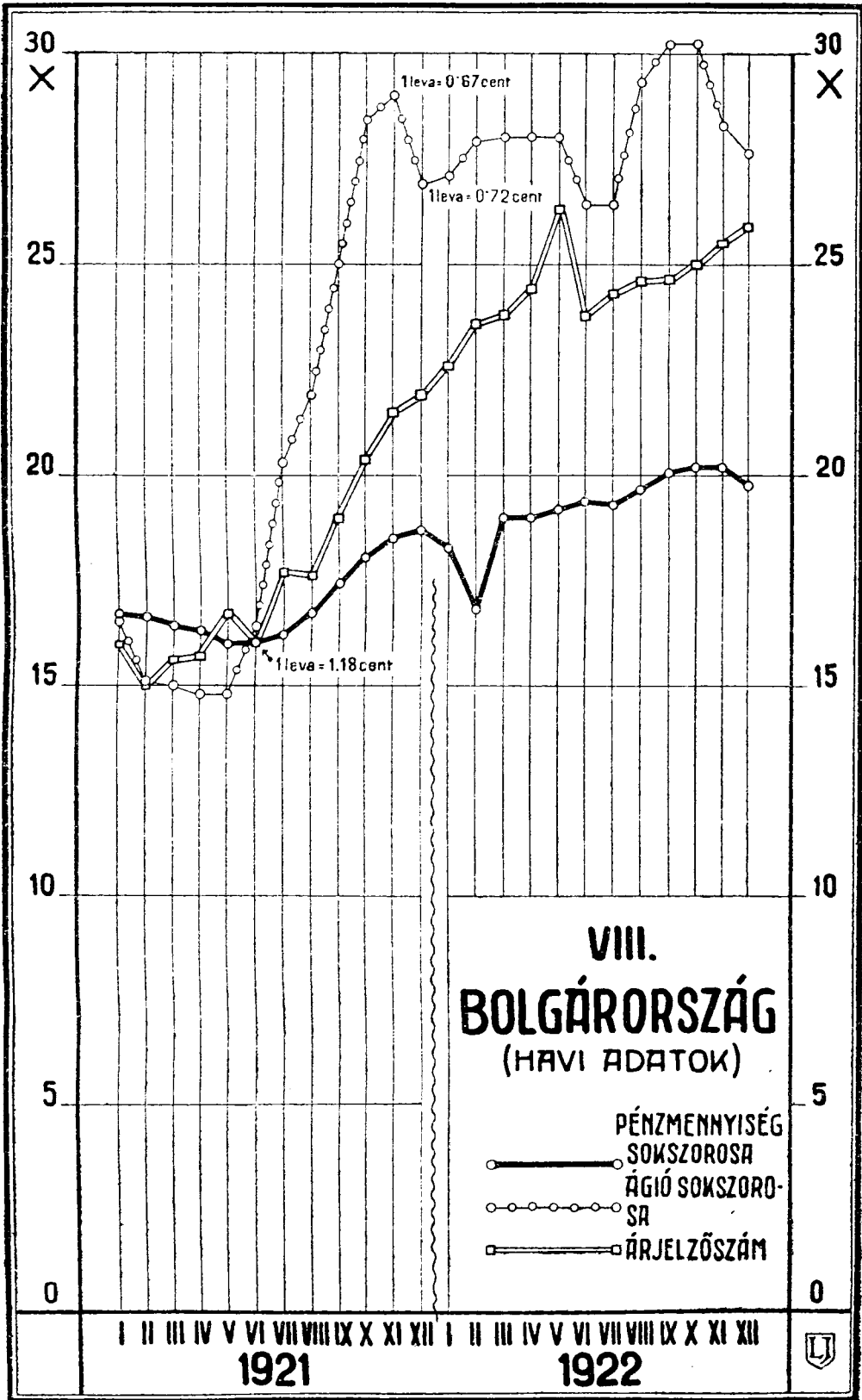

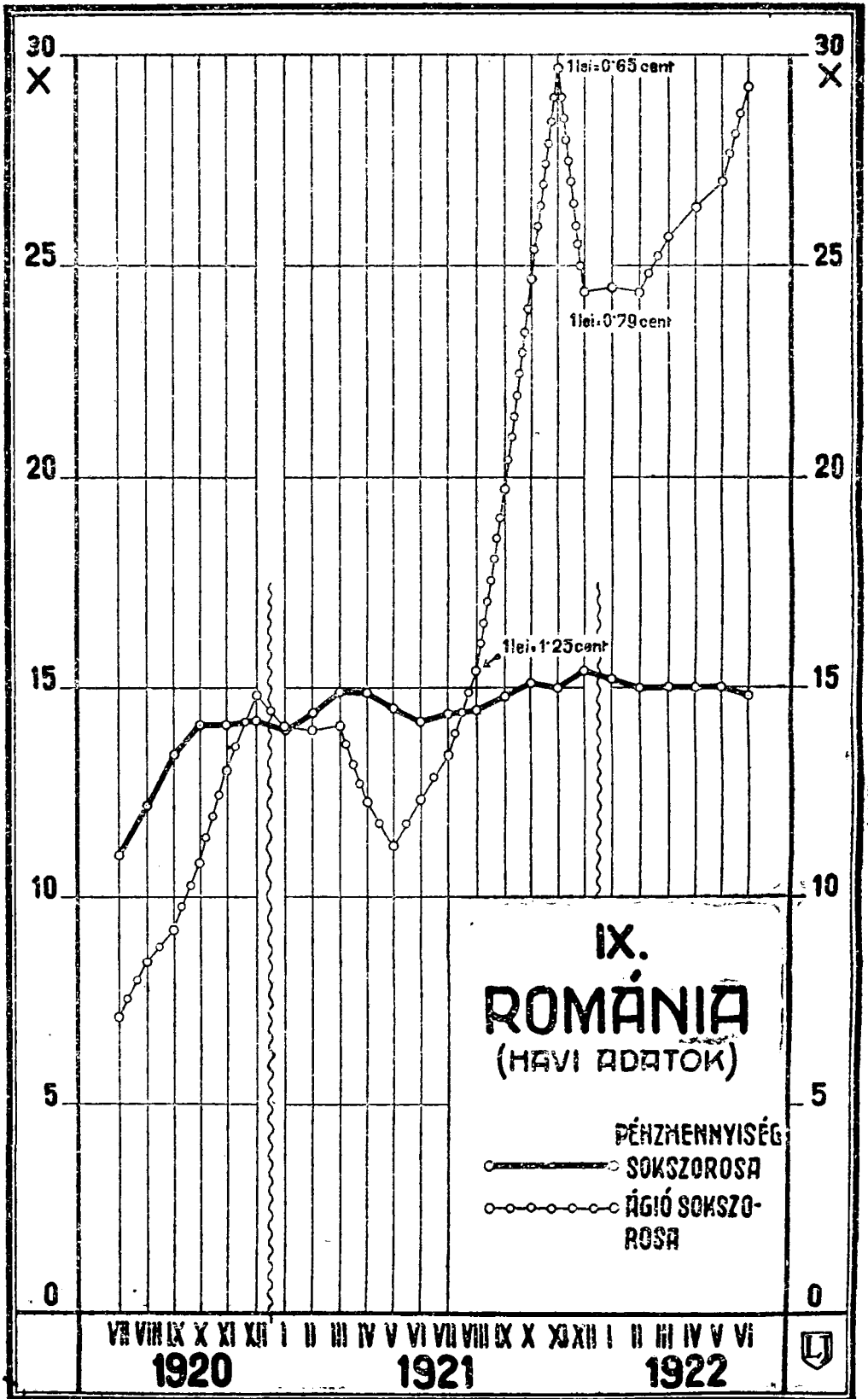
A következő hónapokban azonban az infláció folytatólagos hatása alatt az agio ismét föléje emelkedik az előbbi színvonalnak és azt továbbra is állandóan meghaladja.

E feltűnő és jellemző esetek további megvilágítása céljából szükségesnek véltem megfigyelés tárgyává tenni az összes európai államokat, a melyekben a valuta 1 cent alá lesülyedt. Ezek Bulgária, Románia és Lengyelország. Görögország és Szerbia valutája 1923 végével szintén közeledik e határhoz, de azt túl nem lépi. Bolgárországban és Romániában a keresztezés némi ingadozással 1921 június, illetőleg szeptember havában következik be. Erre nézve a megfelelő évek adatai vannak feltüntetve a mellékelt rajzban. A változás ugyanazon árfolyamnál és ugyanazon módon mutatkozik, amint azt az előbbi 3 esetben megállapítottuk. Itt is, mint az előbbi három országban, az agio akkor keresztezi az inflációs vonalat, amidőn az amerikai váltóárfolyam körülbelül 1 cent. Bolgárországban az áratlag, amely ugyan kiskereskedelmi árakra vonatkozik, szorosán követi az agio emelkedését a nélkül azonban, hogy annak szélső kilengéseihez alkalmazkodnék. Romániánál sajnos áratlag nem áll rendelkezésre. Az agiokilengés nagy aránya annál inkább feltűnő ez országokban, mivel azoknál ez idő alatt a jegyforgalom alig változik — sőt Romániában hónapokon át ugyanazon színvonalon marad. Ez esetben tehát a papírpénz hirtelen értékvesztése nem írható a fokozott jegyszaporítás terhére.

Lengyelországra nézve csak 1920 január óta állanak részletes havi adatok rendelkezésünkre; e valuta értékzuhanása pedig már 1919 második felével veszi kezdetét. Ugyancsak nehézséggel jár a jegyforgalom tüzetes megállapítása, mivel ez ország csak 1919. évben lett önálló állam. A lengyel márkára szóló jegyeken kívül forgalomban voltak még nagy mennyiségben német, osztrák-magyar és orosz papírpénzek, amelyek csak 1920 folyamán lettek felcserélve lengyel papírpénzzel. Az idegen pénzforgalomra nézve a lengyel statisztikai hivatal sem volt képes több felvilágosítást adni, mint a mennyit már közzétett a népszövetség kiadványaiban. Az 1919. és 1920. évekre vonatkozólag csak azt voltam képes megállapítani, hogy a lengyel марка new-yorki árfolyama, amely 1919 március hóban $8\frac{1}{2}$ cent, állandóan esik ugyanazon év végéig úgy annyira, hogy 1920 január hóban az árfolyam 0.91 cent, amely esés májusban 0.54 centre fokozódik; ezután az árfolyam megjavul két hónapon át, hogy később ismét folytassa hanyatlását. E szórványos adatokból is megállapítható az, hogy a nagyobb mérvű kilengés idejében az árfolyam 1 cent körül van.

E teljesen megegyező statisztikai adatokból és az előbbi általános összehasonlításból azt hiszem általános következ-

tetés is levonható. Elsősorban látjuk azt, hogy a közös emelkedő irányzat dacára állandó a különbség az infláció, másrészt az agio és árátlag százalékszámai között. Semmikép sem igazolható be, hogy a pénz értéksülyedése egyenlő arányban áll a mennyiség szaporodásával. A kettőnek szaporodási aránya mindenkor különböző. Másrészt a pénz értéke és az árátlag között félre nem ismerhető az összefüggés és pedig még akkor is, amidőn egyikre mesterséges befolyást gyakorolnak. Így pld. megállapítható az utóbbi a francia és német valuta árfolyamánál; de egyidejűleg azt is látjuk, hogy e befolyás csak a valuta külföldi árfolyamára lehet kihatással — ellenben az nem terjed ki annak belföldi értékére, amint az az árjelzőszámban felismerhető. Sőt ilyen befolyásnak is meg van a korlátja, amennyiben annál nagyobb lesz a visszahatás, mihelyt megszűnik a mesterséges eszközök további alkalmazásának lehetősége. Továbbá tapasztalhattuk a monarchia esetében azt is, hogy a politikai események és az illető ország pénzügyi jövőjének mikénti megítélése is befolyással bír a papírpénz árfolyamára. De mindezen nem tisztán gazdasági és ennek folytán zavaró körülmények dacára a különböző papírvaluták értékalakulásánál általában három egymástól teljesen eltérő időszakot állapíthatunk meg:

Az *első* időszakban a valuta árfolyama és az árátlag állandóan kisebb az infláció százalékánál, amit felismerünk abból, hogy az agio és árvonal mindegyik rajzban állandóan alatta marad és eltávolodik az infláció színvonalától. A valuta tehát ez idő alatt kevesebbet veszít értékéből, mint ahogy szaporodik a papírpénzmennyiség. Ennek folytán az árátlag is kisebb az utóbbinál.

A *második* időszakban meggyorsul az agio és árátlag növekedése, amit a rajzokban felismerünk abban, hogy mindkettőnek vonala mindjobban közeledik az inflációs vonal felé. A pénzérték vesztesége tehát ezentúl nagyobb arányt ölt mint eddig és ezzel együtt az árak is gyorsabban emelkednek. E gyorsulás következtében az agio és árátlag százaléka csakhamar eléri az inflációs vonalat és azt egy adott pontban majdnem egyidejűleg keresztezi, amint ezt 5 középeurópai valutánál megállapítottuk. Különösen feltűnő az, hogy e találkozási pontnál valamennyi valuta árfolyama körülbelül 1 amerikai centnek felel meg, amint azt a német, osztrák, magyar, bolgár, román, sőt bizonyos fokig a lengyel valutánál is megállapíthattuk egyidejűleg azzal, hogy a keresztezés az egyes valutáknál különböző időre esik.

E találkozási pont után következik a papírvaluta *harmadik* időszaka, amidőn agio és árátlag kivétel nélkül mindig magasabban áll mint az infláció színvonala és attól mindjobban eltávolodik; ettől kezdve tehát a pénzérték vesztesége nagyobb arányú, mint a pénzmennyiség szaporodása. Közvetlenül

a keresztezés után az agio kivételesen nagy arányban emelkedik több hónapon át; de az ugrást némi visszaesés követi, amely ezután folytatólagos irányzatú emelkedésben állandósul. Az árátlag nem követi a valuta árfolyamának e kezdetleges kilengését, hanem folytatólagosan emelkedik az infláció színvonalára felett, amely utóbbi ezentúl az osztrák kivételtől eltekintve, mindig a két másik alatt marad. Ez időszak vége felé, mielőtt a valutáknál a rendezés és végleges javulás bekövetkezik, a pénzérték alakulása szélső irányzatban mozog; néhány hónapig hirtelen megjavul, másokban viszont lesülyed és pedig látszólag függetlenül a pénzmennyiség mikénti szaporításától. Ezzel a papírpénz természetesen még az eddiginél is jobban elveszti ama tulajdonságát, amely egy állandó értékmérőnek nélkülözhetetlen kelléke.

Mindezt egybevetve megállapítható tehát az, hogy a papírpénz értéke és ezzel kapcsolatban az áralakulás általában fordított viszonyban van e pénznek mennyiségével; ehhez a fenti adatsorozat alapján semmi kétség nem férhet. Viszont azonban az sem tagadható, hogy a pénz értékváltozása nincsen egyenlő arányban a pénzmennyiséggel. A két első időszakban annál jóval kisebb, a harmadik időszakban jóval nagyobb. Úgy látszik tehát a pénz értékére még egyéb körülmények is hatással vannak a mennyiségen kívül, amelyek az eddigi mennyiségi elméletben benne nem foglaltatnak. E tényezők nemcsak átmenetileg, hanem állandóan befolyásolják a pénz értékét. Látjuk ezt abból, hogy a százalékszámok jelzett találkozási pontjánál a változás nemcsak általános, de egyúttal állandó jellegű, amely minden valutánál egyaránt bekövetkeznék, mihelyt az ilyen alacsony értékre lesülyed. *Ez előtt és ez után tehát mindegyik valutánál más-más az arány a pénzérték és pénzmennyiség számadatai között.*

Hogy az arányváltozásnak pénzérték és mennyiség között valamikor be kell következni — az nyilvánvaló. A pénzmennyiség szaporítható jóformán a végtelenségig; egyidejűleg azonban csökken a piac használhatósága mint csereeszköz és értékmérő és pedig mindaddig, amíg az teljesen kimegy a forgalomból, amint az megtörtént a francia forradalom idejében és amint az a kisebb névértékű bankjegyekre nézve már nálunk is bekövetkezett. Helyét ilyenkor idegen valuta foglalja el, ha idejekorán nem segítünk a bajon. E körülmény ugyan indokolja az arányváltozás bekövetkeztének szükségét általánosságban — de nem fejt meg azt, hogy e változás egyszerre, körülbelül ugyanazon értéknél áll be minden országban. Ennek magyarázatára különleges gazdasági tényezők, kedvezőtlen hitelviszonyok, passiv fizetési mérleg stb. — sem hozhatók fel indokul, mert az különböző években, de mindig ugyanazon értékhatárnál és hasonló tünetek mellett mutatkozik.

Viszonylagos papírpénzmenntiség és annak aranyértéke.

Év végén	Franciaországban			Olaszországban			Németországban			Ausztria-Magyarországban (1919 dec-tól Magyarországon)		
	Pénzmenntiség 8800 millió frk = 1	Zürichi disagio 100 frank = 1	Pénzmenntiség viszonyl. aranyértéke	Pénzmenntiség 3150 millió líra = 1	Zürichi disagio 100 líra = 1	Pénzmenntiség viszonyl. aranyértéke	Pénzmenntiség 5000 millió márká = 1	Zürichi disagio 100 márká = 1	Pénzmenntiség viszonyl. aranyértéke	Pénzmenntiség 3100 millió kor. = 1	Zürichi disagio 100 korona = 1	Pénzmenntiség viszonyl. aranyértéke
1913	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—
1914	1.14	1.010	1.15	1.14	0.987	1.13	1.17	0.927	1.08	1.65	0.886	1.41
1915	1.51	0.907	1.37	1.60	0.806	1.29	1.67	0.833	1.39	2.34	0.673	1.54
1916	1.90	0.864	1.64	2.00	0.735	1.47	2.28	0.667	1.52	3.51	0.496	1.71
1917	2.54	0.766	1.95	3.26	0.530	1.72	3.65	0.630	2.29	5.95	0.450	2.67
1918	3.53	0.891	3.15	4.47	0.754	3.37	6.61	0.463	3.06	11.46	0.290	3.32 Max.
1919	3.90	0.509	1.99	5.97	0.416	2.48	10.90	0.092	1.00	13.46 (június), 19.85 (december)	0.171	2.29 (június) 0.64 (december)
1920	4.31	0.386	1.66	7.07	0.228	1.65	18.10	0.0724	1.31	33.7	0.0123	0.41
1921	4.15	0.404	1.68	6.90	0.228	1.57	27.10	0.0215	0.58	57.1	0.00724	0.41
1922	4.13	0.380	1.56	6.53	0.266	1.74	287.0	0.000561	0.161	166.0	0.00216	0.36
1923	4.44	0.301	1.34	5.45	0.249	1.36	110 milliárd	95 százbillió rész	0.1045	2000.0	0.000286	0.572

Mindennapi tapasztalataink alapján tudjuk azt is, hogy az elértéktelenedést hathatósan elősegíti az a körülmény is, amelyet németül „die Flucht vor dem Gelde“-nek nevezünk. A pénz folytonos értékvesztése állandó kárt okozván — mindenki igyekszik attól mielőbb szabadulni azzal, hogy lehetőleg kevés készpénzt tart pénztárában — felesleges tőkéjét pénz helyett árúban, értékpapirban vagy külföldi valutában tartja, amiáltal kisebbedik a pénzszükséglet és nagyobb fokú lesz a pénz értékvesztése. Lezüllött valutánál nincs is többé remény arra, hogy annak régi értéke valamikor helyreálljon. Mindezen körülmények együttvéve, mint általánosan ismeretes, teljesen indokolják a pénz folytatólagos értékvesztését és az azzal járó áremelkedést; de mivel e tényezők fokozatosan érvényesülnek, ezekkel sem magyarázhatjuk meg a jelzett hirtelen arányváltozást.

Sőt tovább vizsgálva e körülményeket, még az eddigieknél is feltűnőbb jelenséget állapíthatunk meg. A mellékelt kimutatásban, amely a függelékhez csatolt részletes adatok alapján van összeállítva, megfigyelhetjük a pénzmennyiség szaporodási arányát kifejezve az eredeti teljes értékű pénzmennyiség sokszorosában, másrészt a pénz értéksülyedését, amint az a pénzegység arany árában megállapítható. Ha szorozzuk e két adatot — megkapjuk a papírpénzmennyiségnek viszonylagos aranyértékét. Mint látjuk ez az aranyérték mind a négy országban egyaránt növekszik 1918. évig; a következő évben ismét hanyatlik — közeledik tehát az egység felé, amelyből kiindult — sőt Németországban és minálunk tetemesen az egység alá is sülyed. Az infláció első időszakában tehát azzal a különös jelenséggel állunk szemben, hogy amíg a papírpénz egységértéke állandóan sülyed, addig a papírpénzmennyiség összértéke emelkedik. E jelenség mennyiségtani következménye az előbb megfigyelt körülménynek, amely szerint a papírpénz értéke kezdetben kevésbé sülyed mint ahogy szaporodik annak mennyisége. Ilyen eltérő változás mellett a kettőnek szorzatából kapott értékösszeg szükségszerűleg emelkedik addig amíg az eltérés fennáll. Feltűnő azonban az, hogy a mennyiség ez összértéke körülbelül hasonló módon és időben növekszik mind a négy országban és hogy körülbelül ugyanazon értéknél éri el legmagasabb fokát, amelyet azután fokozatos sülyedés követ, amely annál nagyobb lesz, minél nagyobb az ezután forgalomba hozott pénzmennyiség. Egyúttal e számok igen tekintélyes értéknövekedésről tesznek bizonyosságot. Ha az 1918. évi legmagasabb aranyérték jelzőjét szorozzuk azzal a teljes értékű pénzmennyiséggel, amely forgalomban volt a háború előtt és amely alapját képezte az infláció kiszámításának — megkapjuk a papírpénzmennyiség összértékét aranyban kifejezve. Ennél igen tekintélyes értékszorulat mutatkozik még akkor is, ha abból levonjuk az eredeti pénzforgalom értékét. E szerint az értékszorulat a papírpénz össz mennyiségénél a következő:

Franciaországban:

$$(3.15 \times 8800) = 27.720 - 8800 \text{ m. fr.} = 18.920 \text{ m. frank.}$$

Olaszországban:

$$(3.37 \times 3150) = 10.610 - 3150 \text{ m. l.} = 7460 \text{ m. lira,}$$

Németországban:

$$(3.06 \times 5000) = 15.300 - 5000 \text{ m. m.} = 10.300 \text{ m. márka,}$$

Osztrák-magyar monarchiában:

$$(3.32 \times 3100) = 10.292 - 3100 \text{ m. k.} = 7792 \text{ m. korona.}$$

E szaporulat pedig tényleges érték szaporulat, amely a papírpénz árfolyama szerint aranyértékben van kiszámítva.

Felmerül tehát az a kérdés: honnét veszi a papírpénz-többlet ezt a nagy értéket? Az a bankjegy, amelyet rendezett valutaviszonyok mellett hozunk forgalomba, a fémnek foglalja el helyét és annak veszi át értékét. De ha kényszerforgalommal több pénzt bocsátunk ki, mint a mennyire a forgalomnak tényleg szüksége van, a kibocsátási többlet nem helyettesítheti többé a fémet és nem veheti át annak értékét sem; tehát a papírpénz ez értékét csak más forrásból merítheti. Ha viszont látjuk azt, hogy a papírpénz össz mennyisége később ismét elveszti azt az értékét — felmerül az a kérdés: milyen határnál és milyen okból áll be a változás a pénz értékelésében? Mindezek a kérdések azt hiszem részletes magyarázatra szorulnak. Itt figyelembe kell vennünk az összes körülményeket, amelyeket az előzőekben a pénzmennyiség, agio és áralakulás kölcsönös viszonyára és arányváltozásra vonatkozólag megállapítottunk. Csakis olyan magyarázat lehet kielégítő, amely az összes eddigi megfigyeléseket egymással szerves kapcsolatba hozza és azokat oly módon foglalja egybe, hogy az összes jelenségek mint a papírpénzszaporítás következményei szerepelnek kapcsolatban egyéb irányadó tényezőkkel. Szabatosan kifejezve ez azt jelenti: a pénz értékváltozása olyan függvény alakjában állapítandó meg, amelyben egyéb tényezőkkel kapcsolatban a pénzmennyiség szerepel mint független változó.

II. FEJEZET.

A papírpénzmennyiség mint értéktényező, kapcsolatban a forgalmi tőkével.

A pénz fontos szerepe mint csereeszköz és értékmérő mindenki előtt ismeretes. Mivel a pénzt általános csereeszköznek használjuk, az mennyiségi viszonylatba jut az összes terményekkel; ezzel megszokjuk azt mint értékmérőt felhasználni és az összes termények értékét állandóan pénzben, azaz árakban kifejezni, ami lényegesen megkönnyíti a különféle értékek egymásközi összehasonlítását. Ez összehasonlítás még könnyebb akkor, ha a pénz értékét változatlanak tételezzük fel, amely feltevés gyakorlati szempontból többé-kevésbé helytálló.

A világ aranykészlete ugyanis olyan nagy, hogy a termelés rendszeresen csekély évi hányaddal szaporította annak készletét; e hányad csak a 19-ik század vége felé lesz nagyobb arányú. Viszont az aranytermelésnek tekintélyes részi ipari célokra lesz évente felhasználva; egyidejűleg a gazdasági fejlődéssel a pénzszükséglet is növekszik. Ily módon az aranykészlet folytonos szaporodása csak lassan és hosszabb idő után okozhat némi változást annak értékalakulásában. Ugyancsak e készlet mindenkor egyenletesen eloszlik a világforgalomban, mivel az kis térfogatban nagy értéket képviselven, olcsón elszállítható a legnagyobb távolságra. Ezért az arany értéke nemcsak megglehetősen állandó, hanem egyúttal teljesen egyenlő az egész világon, ami lényegesen megkönnyíti az árak összehasonlítását a világpiacra. Az aranypénz értékállandóságát idővel annyira megszokjuk és azt annyira egybe kapcsoljuk a pénz fogalmával, hogy fedezetlen papírpénzkibocsátás esetében eleinte nehezen tudunk alkalmazkodni ahhoz a felfogáshoz, amely az inflációval járó áremelkedést a pénz értéksüllyedésével hozza kapcsolatba és az utóbbit a pénzmennyiséggel hozza okozati összefüggésbe.

További előnye a fémpénz használatának az is, hogy az mint általános csereeszköz lényegesen megkönnyíti, különösen kezdetleges viszonyok mellett, a tőkének termelési vagy beruházási célra való felgyűjtését. Az a tulajdonsága, hogy anyaga állandó, hogy gondozást nem igényel és hogy kis helyen

könnyen eltartható, valamint az a körülmény is, hogy azért bármikor bármilyen terményt megvehetünk, módot nyújt arra, hogy lényeges költség nélkül fémpénz alakjában tegyük félre a tőkét és azt ily alakban felgyűjtsük későbbi időre és célra. Ily módon a pénz nemcsak a terményforgalom egyik eszköze, hanem egyúttal a tőkeforgalom közvetítője és felgyűjtésének egyik tényezője. Ezzel a pénz a forgalmi tőkének egyik állandó és lényeges alkatrészévé válik, amely körülmény fontos szerepet játszik a pénz értékalakulásában.

Ez az alkalmatossága a pénznek annyira egybekapcsolódik annak fogalmával, hogy a köznapi életben rendszeren azonosítjuk a pénzt a tőkével; ezért számosan nincsenek tudatával annak, hogy a pénz csak egyik kis részét képezi a forgalmi tőkének. Pedig a pénz mint forgalmi eszköz állandóan forgalomban marad; ellenben a termények sorra kikerülnek a forgalomból, mihelyt megfelelő fogyasztóra találnak avagy azokat tovább termelés céljára felhasználják. Ez okból az évente forgalomba hozott termények összértéke szükségszerűleg jóval nagyobb a forgalomban lévő pénzmennyiségnél. Sőt mi több, e különbség nemcsak nagyobb időszaki forgalomra nézve áll meg, hanem adott időpontra nézve is megállapítható. Ha minden terményesere kizárólag készfizetés alapján létesülne, természetesen adott időben nem lehetne különbség a pénzmennyiség és a megfelelő árumennyiség értéke között. A modern gazdasági életben azonban igen sok üzletet hitelezés útján és pénz nélkül eszközölünk; ugyane cél szolgálják a különféle hiteleszközök és hitelintézetek. Ez esetekben is mindig a pénzérték képezi az üzlet alapját és a hitelüzletek sorozata véglegesen pénzben nyer rendezést, de az ilykép lebonyolított üzletek száma jóval nagyobb a készfizetések számánál — ily módon igen sok hitelüzletnél csak az elszámolásból eredő különbözet lesz készpénzben kiegyenlítve. Ez az oka annak, hogy fejlett hitelviszonyok mellett egy és ugyanazon időben mindig nagyobb terményérték van forgalomban, mint az annak megfelelő pénzmennyiség. Ezzel szemben ugyan számos termény is többször cserél gazdát, amíg a közvetítő kereskedelem révén eljut a termelőtől a fogyasztó birtokába. E körülmény viszont fokozza a pénzsükségletet. De azt többszörösen ellensúlyozza a hiteleszközök jelzett használata, minthogy tapasztalati tény az, hogy a forgalomnak annál kevesebb pénzre van szüksége, minél fejlettebbek az előbbieket. Adott hitelviszonyokra vonatkozólag tehát mindenkor megállapítható bizonyos állandó arányszám a forgalomban lévő termények összértéke és a pénzmennyiség között; ez arányszám annál nagyobb sokszorosa a pénzmennyiségnek, minél fejlettebbek a viszonyok.

Tudvalevőleg az arányszám egyúttal jellemzi a pénz forgalmi gyorsaságát; az utóbbi azonban nem képezi a pénznek

különleges tulajdonságát, hanem azon alapszik, hogy a terményforgalmat a piacon kívül még a hiteleszközök is közvetítik. A szám tulajdonképen magában foglalja és feltünteti az összes közreműködő kereskedelmi és hitelviszonyoknak együttes átlagos hatását. Már Stuart Mill is hangsúlyozza alapvető munkájában,* hogy a forgalmi gyorsaság mint időre vonatkozó fogalom nem éppen találóan fejezi ki e viszonylatot. Szerinte is a pénz által közvetített eladások számát nem az időre kell vonatkoztatnunk, hanem arra a terménymennyiségre, amelyet adott időben azzal forgatunk. Ezért helyesebb volna forgalmi gyorsaság helyett a pénznek forgató képességéről (efficiency of money) beszélni. Mivel azonban e szó használata általánosan elterjedt, azt a fenti értelemben továbbra is használja. Ugyanígy Helfferich is megkülönbözteti „das Geld“ című ismeretes munkájában a pénz intenzív kihasználását a forgalmi gyorsaságtól, amely utóbbi szerinte is az előbbinek egy része. Ilyen általánosabb értelemben véve a forgalmi gyorsaságot, az mindenkor azt jelzi: az adott gazdasági és hitelviszonyok mellett mennyivel nagyobb a forgalomban levő termények összértéke a forgalmat közvetítő, tényleges pénzmennyiségnél. E termények forgalma ugyanazon gazdasági évben többé-kevésbé egyenletesen feloszlik a tényleges szükséglet és fogyasztáshoz mérten, amely egyenletes felosztás tudvalevőleg a kereskedelmi feladatát képezi. Ezért adott időben mindenkor átlagban meghatározható terménymennyiség áll szemben a tényleg forgalomban levő pénzmennyiséggel. Időszaki eltérések e téren kiegyenlíthetők a hiteleszközök fokozottabb igénybe vételével. Ha tehát a terménymennyiséget, amely a termelésben felhasználva és átalakítva mindig ismét visszakerül a forgalomba, mint forgalmi-tőkét jelöljük meg és annak értékét összegezzük, akkor általánosságban kifejezhetjük annak viszonyát a pénzzel szemben, ha azt mondjuk: *a forgalmi tőke összértéke mindenkor egyenlő a pénzmennyiséggel, szorozva azt a pénz forgalmi gyorsaságával, avagy megfordítva: a pénzmennyiség mindenkor megfelel a forgalmi tőke értékének, elosztva azt a forgalmi gyorsaság arányszámával.*

E megállapítással szemben ugyan az az ellenvetés tehető, hogy a pénz nemcsak a terményforgalmat közvetíti, hanem egyúttal egyéb szolgáltatások és tőkeértékek forgalmát is eszközli, amelyek látszólag nincsenek benne a forgalmi tőke értékében. Ez ellenvetéssel szemben viszont utalhatunk arra, hogy tulajdonkép a terményforgalom képezi alapját minden egyéb értékforgalomnak és egyúttal a pénz megszerzésének. Mivel minden gazdasági értéket munkával állítunk elő — ennek folytán új értékhez és annak pénzbeli ellenértékéhez csak termelés és ter-

* St. Mill Principles of P. E. Book III. Chapter VIII. § 3.

ményeladás útján juthatunk. Ugyancsak a pénzszerzés maga csak kivételes esetben végső célja a terményeladásnak; a tezaurlált pénztől eltekintve, amely esetben az ideiglesen nem mint pénz, hanem mint felgyűjtött tőke szerepel, a pénzt előbb-utóbb mindig gazdasági termények beszerzésére fordítjuk. Így pld. ha a termelő készpénzben fizeti a munkabért az eladott termények árából — a munkás azt a megélhetéshez szükséges termények beszerzésére fordítja. Alapjában véve tehát a pénz ez esetben is terményforgalmat közvetít azzal a különbséggel, hogy nem az eladó, hanem helyette egy másik személy jut a felcserélt termények birtokába, aki az eladónak személyes ellenszolgálatot teljesített. A bérfizetés csak átmeneti része e terményforgalomnak, amely módosítja ugyan a termények elosztását és némileg lassítja a pénz forgalmát a közbeeső fizetés által, de máskülönben ilyen fizetésnek nem volna se alapja se célja terményforgalom nélkül.

Ugyanígy ha a termelő bért fizet a használatba adott ingatlanért, avagy a kikölcsönzött tőke fejében kamatot, haszonrészesedést vagy osztalékot biztosít a tőketulajdonosnak — szintén terményeladás útján jut a szükséges összeg birtokába; viszont a tulajdonos azt szintén terménybeszerzésre fordítja akár közvetlenül saját céljára, akár közvetve hitelezés útján továbbtermelés céljára. Ez esetben is a terményforgalom képezi alapját és felhasználási módját e fizetésnek. Amennyiben az összeget időlegesen készpénzben tettük félre későbbi szükségletek biztosítására, e körülmény ugyan meglassítja a pénz forgalmát, de előbb-utóbb az mégis ugyanilyen célra lesz felhasználva még az esetben is, ha közbevetőleg azt egyéni szolgáltatások fejében harmadik személynek adjuk át. Hasonló módon ha ez időszaki fizetések alapját képező tulajdonjognak átruházásával állunk szemben — mint amilyen az ingatlan tulajdon, értékpapír vagy egyéb jogi követelés eladása és vétele — ez is csak megfelelő terményforgalom alapján eszközölhető. Ha az ehhez szükséges pénzösszeget hitel útján szerezzük meg — előzetesen a hitelező folyósította helyettünk ez összeget ugyanilyen módon; az eladásból befolyó összeget pedig ismét közvetlenül, vagy hitelezés útján közvetve a termelésben fogjuk felhasználni, ami együtt jár a megfelelő terményforgalommal. Ez esetben ugyan a termény forgalmán kívül eső önálló üzleti kör is kifejlődik akkor, ha ilyen tulajdonjogot vagy jogi követelést felcserélünk más hasonló jogi követelés ellenében. Ez a csere különösen az értékpapírforgalom terén ölthet nagyobb arányt. Azzal egyidejűleg azonban kifejlődnek az annak lebonyolítására alkalmas központok (tőzsde és Clearing), a melyeknél a forgalom egyszerű csere útján lesz lebonyolítva és csak az esetleges különbözet kerül készpénzben kiegyenlítésre. Ily célra állandóan megfelelő pénzösszeg van lekötve, amely nem szerepel a terményforgalomban.

Számításba véve e többletet a pénz mennyiségnél, ezzel ismét némileg megváltozik az arány a forgalmi tőke és a pénz között, ami a forgalmi gyorsaság számértékének módosulásában nyilvánul meg. Amennyiben változó konjunkturával az előbbi célra több vagy kevesebb pénzre van szükség, e változás csakis előzetes terményeladás vagy terményvétel útján eszközölhető. Tehát a kapcsolat a terményforgalom és a pénz forgalmi gyorsasága közt ez esetben is felismerhető. Ugyanígy az összes fizetések, amelyeket adók, illetékek vagy egyéb közszolgáltatások címén teljesítünk, ugyanilyen módon lesznek eszközölve; hasonló módon a hatóság azt közvetve saját közegeinek ellátására avagy gazdasági beruházásra használja fel. Mint-hogy ez összegek nagyok és azok felosztásánál aránylag csekély mértékben veszik igénybe a hiteleszközöket — e fizetések ellátására rendszeren tekintélyes összegek vannak lekötve a hatósági pénztárakban. E körülmény szintén fokozza a pénzszükségletet és egyúttal módosítja a pénznek arányszámát a terményekkel szemben, ami megfelelőleg csökkenti a pénzmennyiség forgató képességét.

Ha ily módon meggyőződünk róla, hogy mindennemű fizetés, értékforgalom vagy szolgáltatás a terményforgalommal kapcsolatos vagy legalább is módosítja a pénzmennyiség viszonyát e terményekkel szemben, ebből következik, hogy ha a tényleges viszonyoknak megfelelőleg állapítjuk meg a kettőnek értékét, e megállapításban az összes értékforgalom hatása bennfoglaltatik. Amint-hogy kezdetleges gazdasági viszonyoknál a különböző termények egymásközti felcserélése képezi a forgalom célját, ép úgy teljesen kifejlett gazdasági viszonyoknál is a terménycserén alapszik az összes értékforgalom. Különbség a kettő között annyiban van, hogy a gazdasági fejlődéssel az árúcserébe mindjobban beékelődik számos egyéb szolgáltatás, átruházás és fizetés, amely kapcsolatos a termelési és foglalkozási körök egyre növekvő szétválasztásával és tagozódásával; ezek a fennálló jogrend alapján a felcserélt termények elosztását is különféle irányba terelik. E beékelődő folyamatok közül egyik, mint láttuk, lassítja, a másik a hitelüzlettel kapcsolatban gyorsítja a pénz forgalmát. Végeredményben azonban az utóbbi van túlsúlyban, minthogy tapasztalati tény az, hogy fejlődő gazdasági viszonyokkal a pénz forgalmi gyorsasága egyre növekszik. Amennyiben tehát az utóbbit tapasztalat útján állapítjuk meg a pénzmennyiség és forgalmi tőke értékének egybevetése alapján, az ily módon megállapított arányszám magában foglalja az összes kereskedelmi, forgalmi és hitelviszonyok együttes hatását. Ha elfogadjuk e következtetést, a fenti általános forgalmi egyenletet a pénz értékalakulásának megállapítására is felhasználhatjuk.

A köznapi életben ugyan magát a pénzt tekintjük minden

érték forrásának, minthogy azzal forgatunk és mérünk minden gazdasági értéket. Nyilvánvaló azonban, hogy a pénzegység egymagában még nem érték, az csak adott fémre vonatkozó mennyiség. A 10 koronás aranypénz nem egyéb 3.048 gr. színaragnál, amelynek mennyisége és minősége állami verettel van biztosítva. Ha fel nem cserélhetjük azt más használati cikkért, annak csereértéke sem határozható meg. A pénzérték tehát mindenkor csak a pénz mennyiségi viszonylata alapján határozható meg a forgalomban lévő terményekkel szemben. E viszonylat azonban a pénz összértékére nézve nem egyszerű mennyiségi viszonylat, amint azt a terményeknél megállapíthatjuk. A pénznek értéke az összterményekkel szemben mint láttuk nemcsak attól függ, milyen pénzmennyiség áll szemben a terménymennyiséggel, hanem attól is, milyen annak forgalmi gyorsasága. Hogy a változás módozatait e téren szabatosan megállapíthassuk, célszerű azt algebrai alakban is feltüntetni.

Ha egyszerűsítés kedvéért az adott pénzmennyiséget egységnek vesszük és annak változó mennyiségét x -szel jelöljük, akkor a forgalmi tőke összértékét is kifejezhetjük az egységnek vett pénzmennyiség sokszorosában, amelyet p betűvel jelölünk. A forgalmi gyorsaságot g betűvel jelölve kapjuk a fenti egyenlet értelmében:

$$p = g \cdot x_1.$$

Amennyiben p értéke q értékkel szaporodik, akár azért, mert a terménymennyiség szaporodik, akár azért, mert annak ára növekszik a fokozódó termelési költségek vagy a kereslet következtében, ez esetben egyenlő feltételekkel a pénzmennyiségnek is szaporodni kell, de nem q arányban, hanem annak csak olyan hányadával, amely megfelel a forgalmi gyorsaságnak; ez esetben kapjuk:

$$p + q = g \left(x_1 + \frac{q}{g} \right)$$

A forgalmi tőke értéknövekedésével tehát jóval kevesebb pénzmennyiség lesz egyenértékű e szaporodással, amint az megfelel a forgalmi tőke értéknövekedésének. Ha a forgalom a szükséges pénztöbbletet a világpiac aranykészletéből meríti, ezt is csak e hányad arányában veszi igénybe, ami csak csekély változást okoz e készlet elosztásában. Másrészt ha a forgalmi tőke értéke állandó és a pénzmennyiség szaporodik egyik vagy másik országban, azt hihetnők, hogy a forgalmi tőke pénzértéke fog emelkedni a megfelelő nagyobb hányaddal. Csakhogy ilyen egyoldalú és nagyfokú áremelkedés el nem képzelhető még akkor sem, ha az illető ország maga termeli az aranyat. Mihelyt ez áremelkedés megindul, a többi országok elárasztják a piacot saját terményeikkel és pedig mind-

addig, amíg az árkülönbözet ki nem egyenlődik, ami bekövetkezik akkor, ha az árúimport ellenében az aranytöbblet kimegy az országból és az egyenletesen feloszlik a világpiacon. Mivel tehát az arany viszonylag egyenlő vételképességre törekszik az egész világon, az aranytöbblet x_2 a szerint fog felosztódni a világpiacon, amint viszonylik az illető ország forgalmi tőkéje p a világ összesített forgalmi tőkéjéhez P -hez, amidőn tehát a következő egyenletet kapjuk:

$$p + \left(g \cdot \frac{p}{P} x_2 \right) = g \left(x_1 + \frac{p}{P} x_2 \right)$$

A forgalmi tőke pénzértéke tehát csak oly arányban fog emelkedni, amint az megfelel az aránylagosan felosztott aranytöbbletnek, szorozva azt a forgalmi gyorsasággal. Aranyvalutánál tehát a pénznek szaporodása mindenkor eloszlik a világpiacon és ez okból annak értékváltozása sem lehet hirtelen és nagyobb arányú.

Teljesen másképp alakulnak a viszonyok akkor, ha fedezetlen bankjegyek kibocsátásával szaporítjuk a pénzt. Első sorban ekkor a nagyobb pénzmennyiség rendszeren csak az illető ország pénztét szaporítja, minthogy az nem terjedhet el mint forgalmi eszköz külföldön. Másodsorban a papírpénz csak névleg szaporítja a forgalmi eszközök összegét. Ugyanis a fémpénzzel egyidejűleg a forgalomba hozott tőkemennyiség is mindig szaporodott és annak feleslege külföldön bármikor terményekért volt felcserélhető. Ezzel ellentétben a papírpénz nem gazdasági termény, az nem szaporítja a tőkét, az csak egyszerűen növeli a forgalmi eszközök mennyiségét. Ezzel csak vizezzük a tőkét. A papírpénz tehát csak akkor juthat értékhez, ha az eddig forgatott terménymennyiség aránylagosan felosztódik a nagyobb pénzmennyiségre — ami megfelelő áremelkedésben fog megnyilvánulni. Ha tehát rendezett valutánál a forgalmi tőke p és a fémpénz 1 — amint azt fentebb feltételeztük — ez esetben az összes gazdasági érték $p+1$. Ha a fémpénzt papírpénzzel helyettesítjük és az utóbbit szaporítjuk, akkor a forgalomban lévő tőke $p+x$ névleges értéket képvisel. Addig amíg x papírpénz mennyisége egyenlő a fémpénzével, a két tőkeérték

$\frac{p+1}{p+x}$ viszonya egyenlő az egységgel, ami azt jelenti, hogy

teljes értékű pénz van forgalomban, amely csak helyettesíti a fémpénzt és azzal bármikor felcserélhető. E határon belül a két pénznem tudvalevőleg egymás mellett felváltva és egyenlő értékben maradhat forgalomban. Ellenben ha ennél tovább szaporítjuk a papírpénzt, a fenti viszony kisebb lesz az egységnél; ennek hatása nemcsak áremelkedésben és a pénz értékcsökkenésében fog megnyilvánulni, de egyúttal abban is, hogy

a fémpénz fokozatosan kiszivárog külföldre, ahol az haszonnal értékesíthető. Ha ez tényleg bekövetkezik, az előbbi $p+1$ tőkeérték helyett csak p tőkeérték marad az országban. Minthogy egyidejűleg a névleges tőkeérték $p+x$ értékre emelkedik, a

kettőnek viszonya $\frac{p}{p+x}$ fogja meghatározni azt, milyen arányban osztandó fel a tényleges tőke a papírmennyiség által szaporított nagyobb névértékű tőkével szemben. Egyidejűleg ez arányszám jelzi azt is, milyen arányban csökken a papírpénz értéke, mert csak ilyen felosztás alapján juthat a nagyobb pénzmennyiség a megfelelő ellenértékhez, amely az arányszámnak megfelelő kisebb terménymennyiségből fog állani.

A fémpénznek előbb jelzett kiszivárgása rendesen ugyan be nem következik azért, mert az állam előre látva a következőképpen, már előzetesen felfüggeszti a készfizetés kötelezettségét, avagy megtiltja az arany kivitelét — aminek következtében a forgalomban levő arany a kibocsátó jegyintézet pénztárába vándorol, a honnét azt többé ki nem eresztik. Ily módon annak készlete továbbra is megmarad az országban — de nem áll többé a forgalom rendelkezésére. Az tehát többé nem forgalmi eszköz, hanem teaurált tőke, amely ugyan jelentőséggel bír a bank és az állam pénzügyi helyzetének és hitelének megítélése szempontjából, de a papírpénz további értékalakulására nézve nincsen többé közvetlen befolyással. Olyan fedezet, amely nem áll a hitelező jegybirtokos rendelkezésére, amelyre az igényt nem tarthat, nem tekinthető ilyennek. Ki tűnik ez abból is, hogy a papírpénz értékét kényszerforgalom mellett nem a fedezet nagysága határozza meg — amint azt összes tapasztalataink az utolsó évtizedben igazolják — hanem az a papírmennyiség, amely szemben áll a rendelkezésre lévő forgalmi tőkével.

Az újabb írók nyomatékosan hangsúlyozzák azt, hogy kényszerforgalmi eszközök alkalmazásával a valuta azonnal elveszti eredeti jellegét és megszűnik aranyvaluta lenni. E szempontot részletesen kifejti Cassel tanár említett munkájának első fejezetében, amelyben szószerint azt mondja: „Az aranystandard megszüntetésével tiszta papírvalutát létesítünk, amelynek értéke teljesen attól függ, milyen arányban használjuk fel e valutát törvényes fizetési eszköz és értékmérő gyanánt . . . A bankjegyek jellegének e megváltozása, amely ily módon bekövetkezik, az aranystandard megszüntetésének a következménye, amely tény azonban még alig ment át köz tudatba . . . A valutakérdéseket mindaddig nem oldhatjuk meg, amíg nem jövünk tisztába azzal, hogy az aranystandard valóban megszűnt létezni ama rendelkezések következtében, amelyeket a háború kitörésekor megtettünk.“ (p. 5—8.)

Ezzel szerinte is feleslegessé válik az aranykészlet

további „bálványozása“ a papirvaluta értékének állítólagos biztosítása céljából, ami csak eltereli a figyelmet az igazi tényezőtől, amely annak romlását valóban előidézi. Akár megmarad tehát az arany az országban, akár nem — az teljesen közömbös a tényleges forgalomra nézve. A hatás ugyanaz marad mint előbb: a forgalom elveszti az aranytőkét, amelyet eddig szükség esetében igénybe vehetett és ennek folytán a kényszerrendszabályok alkalmazásával a papirpénz elosztása és értékalakulása ugyanazon arányszám szerint módosul, amint azt fentebb megállapítottuk.

Ha a pénz értékalakulásának fordított arányában azaz az agio arányában számítjuk ki az áremelkedést — minthogy e két jelenség ugyanazon ténynek különböző két oldala — és e szerint vesszük számításba a forgalmitőke összértékének növekedését, az előbbi egyenlet alapján kapjuk

$$\left(\frac{p+x}{p}\right)p = p+x = g \cdot x.$$

Ez egyenlet szerint a forgalmi tőke névértéke $(p+x)$ oly módon növekszik a papirpénzforgalom mellett, amilyen értéket képvisel a pénz mennyisége. Egyidejűleg a pénz forgalmi gyorsasága is megváltozik, mert előbbiből következik hogy:

$$g = \frac{p+x}{x} = 1 + \frac{p}{x}$$

Minthogy x növekedésével $\frac{p}{x}$ érték kisebb lesz, a pénz forgalmi gyorsasága csökken. E szerint az infláció által okozott áremelkedést ez esetben ellensúlyozza a papirpénz forgató képességének kisebbedése — e kettőnek együttes de ellentétes változásával tehát ismét érvényesül az általános forgalmi egyenlet.

Mielőtt folytatnók a papirpénz értékalakulásának általános tárgyalását, talán célszerű lesz néhány számadattal közelebbről megvilágítani e viszonyokat. Ezt azonban célszerűen csak akkor tehetjük meg, ha konkrét számadatot fogadunk el a forgalmi tőke értéke gyanánt. Azzal korántsem akarjuk állítani azt, hogy a tőke valóban állandó értékű; csak az elméleti levezetés céljából tekintjük azt ilyennek. Adott esetben két változó tényezővel, p -vel és x -szel állván szemben, elsősorban azt a befolyást akarjuk külön meghatározni, amelyet a pénzmennyiség szaporítása gyakorol a papirpénz értékére, amit csak azzal érhetünk el, ha az előbbit állandónak tételezzük fel. Ha sikerül megállapítani ezt a hatást, utólag figyelembe veendő az is, mennyiben módosítja azt a forgalmi tőkének értékváltozása, amellyel a továbbiakban még részletesen foglalkozunk. Mint-hogy a forgalmi tőkét az eredeti pénzmennyiség alapján a pénz

forgató képességének arányában vettük számításba, annak sokszorososa rendezett valutaviszonyokkal megfelel a pénz forgalmi gyorsaságának. Régebbi írók e gyorsaságot 6—7-szeresre becsülték. Mivel azóta a hitelviszonyok lényegesen fejlődtek, a nyugati államokban jelenleg azt többre becsülhetjük. Tájékoztatást nyújthat e tekintetben az amerikai Egyesült-Államokra vonatkozó legutolsó becslés.

Irving Fisher amerikai tanár egyik munkájában, amely német fordításban „die Kaufkraft des Geldes“ (Berlin 1916) címen jelent meg, közvetlen úton törekszik megállapítani ugyanott a pénz forgalmi gyorsaságát. Becslése alapját képezik a bankoknál folyószámlán elhelyezett betétek, a munkabérfizetések és egyéb kisebb fizetségek. Ezeket összeadja és elosztja a tényleg forgalomban lévő pénzmennyiséggel — levonva az utóbbiból a bankoknál és a kincstárnál heverő pénzkészleteket. Ily módon a pénz forgalmi gyorsaságát 1896. évben 18.6, 1909. évben 21.5 értékben állapítja meg. Ezzel tulajdonképp meghatározta azt, a pénz mennyi *üzletet* közvetített ez időben. Ha ezzel szemben azt akarjuk tudni, a pénz milyen *áruforgalmat* közvetített, akkor számításba kell vennünk azt a körülményt, hogy a terménykicserélés mindenkor *két* üzlet alapján jön létre: az egyik a termény eladása, a másik a terménynek a megvétele, amellyel az előbbit felcserélni akartuk. Egyszeri árucserénél tehát kétszer forog kézen a pénz. Ha tehát a pénz forgalmi gyorsaságát — jobban mondva annak forgató képességét a terményforgalom alapján vesszük számításba, akkor a fent megállapított érték fele veendő tekintetbe. E szerint Amerikában a pénz forgató képessége 1896-ban 9.4, 1909-ben 10.75.

Ha ennek alapján a forgalmi tőkét a számítás egyszerűsítése céljából 10-szeres értékben vesszük számításba és egyúttal feltételezzük azt, hogy a papírpénz kétszeres mennyiségre emelkedik, akkor az előbbi viszonylat alapján kapjuk a következő

$$\text{egyenletet: } \left(\frac{p}{p+x} = \frac{10}{12} = 0.833 \right)$$

Ily módon elosztva az eredeti forgalmi tőke sokszorosát, amelyet a többivel együtt ezentúl röviden értéknek nevezünk, a papírpénz által szaporított névleges tőkeértékkel, az utóbbira csak 0.833 százalék arányérték jut — természetesen azért, mert a hígított tőke csak akkor találja meg ellenértékét a közgazdasági tőkében, ha a névleges tőke értéke lesúlyed olyan arányban, amint viszonylik az az eredeti tőkéhez. E szám egyúttal jelzi a papírpénz értékcsökkenését, tehát azt, hogy milyen tőkeérték esik minden egyes x -re. E csökkenés jóval kisebb a papírpénz szaporodási arányánál, mert adott esetben az 0.50 lenne. A forgalomba hozott összes papírpénz értéke $\left(\frac{p \cdot x}{p+x} \right)$ tehát 2 névleges

érték helyett 1.66 aranyérték lesz. Ezzel ugyan a forgalomban lévő közzgazdasági tőke összértéke is lesúlyedne 8.33 értékre, ha nem ellensúlyozná azt a pénztöbblet folytán keletkező nagyobb kereslet és az azzal járó áremelkedés. Az utóbbi a pénzürték-

csökkenés fordított viszonyában emelkedvén $\left(\frac{p+x}{p} = \frac{12}{10}\right)$ meg-

felel 1.2 agio növekedésnek. Ha szorozzuk e számmal a forgalmi tőkeértéket $(8.33 \times 1.2 = 10)$ ismét megkapjuk az előbbi tőkeértékét. Ilyetén a pénzzaporítás ténye nem érinti végeredményben a forgalmi tőke értékét, amely csak névleg emelkedik az agio következtében; ezzel a termények egymás-köztii kicserélésénél szereplő értékarány sem változik meg, amennyiben az inflációs áremelkedés egyenletesen kiterjed a forgalomban lévő összes terményekre; annak hatása elméletileg csak a papirpénz értéksúlyedésében fog megnyilvánulni, ami szükségszerűleg veszteséget okoz annak, aki az infláció idejében papirpénzkészletnek van birtokában.

Ugyanis az árak csak fokozatosan alkalmazkodhatnak az új névértékhez aszerint, amint az új pénz mind jobban elterjed a forgalomban és fokozza a keresletet a termények iránt. Az átmeneti idő alatt eladót és vevőt egyaránt veszteség éri. Az eladó terményét rendesen azért értékesíti, hogy helyette más terményt vegyen. Ha nem fedezi e szükségletét egyidejűleg az eladással, később fokozatosan emelkedő árakkal kevesebb terményt kap cserébe mint kapott volna áremelkedés nélkül. E különbözet képezi tehát az inflációval járó veszteségét. Minél tovább tartja az illető az eladott termény értékét készpénzben és minél később fedezi áruszükségletét, annál nagyobb lesz vesztesége. A fokozatos áremelkedéssel e veszteség rendesen eloszlik különféle egyénekre és foglalkozási körökre. Általában azok károsodnak, akik az átmeneti időben eladnak és később vesznek mint eladnak. Viszont a különbözetet azok nyerik meg, akiknek javára szolgál a pénztöbblet kibocsátás. Az inflációval járó e veszteség tehát egy neme a közvetett adózásnak az utóbbiak javára. Mivel e veszteség a termények között értékük arányában oszlik meg, azok csereértéke egymással szemben nem változik — amennyiben ez értéket nagyobb fokú árváltozásnál az egyéni izlés és becslés nem módosítja. Annak összege sem lehet nagyobb vagy kisebb azon árkülönbözet összegénél, amelyet az inflációs kereslet fokozatosan felidéz. Adott esetben, mint láttuk, a forgalmi tőke névleges értéktöbblete 2 papirérték. Átszámítva azt a disagio alapján, az megfelel 1.66 aranyértéknek, tehát egyenlő azzal az aranyértékkel, amelyet fentebb a papirpénz összmenyiségére nézve megállapítottunk. E szerint a papirpénz által okozott kereslet és az azzal járó áremelkedés juttatja azt a papiros darabot értékhez, amelynek különben

semmi belértéke nincsen. Ez pedig lehetséges azért, mert a pénz nemcsak mint forgalmi eszköz, de egyúttal mint tőke is szerepel és a két szerep egymástól el nem választható. A hitelező azt mint tőkét kapja a kibocsátó intézettől és azt mint forgalmi eszközt értékesíti a forgalomban; a kényszerforgalom alapján cserélheti fel azt valódi közgazdasági tőkével.

E példából is tehát meggyőződhetünk arról, hogy az infláció által okozott veszteség feloszlik a terményforgalom révén a forgalmi tőke összeségére és azért az árak sem emelkednek a szaporított pénzmennyiség arányában, hanem csak olyan arányban, amint a pénzkibocsátás által szaporított tőkeérték a forgalmi tőke eredeti értékéhez viszonylik. Ez arány fordított értéke pedig szükségszerűleg kifejezi a pénz értékcsökkenését. Egyúttal az értékviszonyok ez eltolódása módosítja a papírpénz forgalmi gyorsaságát. Adott esetben 12 papírértékű forgalmi tőke szembenállván 2 papírpénz mennyiséggel, a pénz forgalmi gyorsasága 6. A szaporodó pénzmennyiségre viszonylag kevesebb tőkeérték jutván, ezzel kisebb lesz annak forgató képessége.

Ha a fenti módon kiszámítjuk a papírpénz további szaporításával járó értékváltozásokat egyenletesen növekvő x és változatlan $p = 10$ forgalmi tőke feltételezése mellett, a mellékelt táblázaton összeállított eredményhez jutunk.

Ez adatsorozat első harmadánál látjuk, miként süllyed egyrészt a papírpénz aranyértéke és annak forgalmi gyorsasága, másrészt miként növekszik az agio és azzal együtt a forgalmi tőke névleges értéke papírpénzben. Ha átszámítjuk az utóbbit aranyértékre a megfelelő pénzérték szerint, mindig az eredeti 10 értéket kapjuk, amely továbbra is a számítás alapját képezi az újlag forgalomba hozott pénzzel szemben. Egyúttal megkapjuk a papírpénz összértékét aranyban ha szorozzuk x

mennyiséget a pénzegységsüllyedés arányszámával $\frac{p}{p+x}$. E

szorzat, mint látjuk, növekszik. Annak emelkedése folytatódik mindaddig, amíg a pénzmennyiség x egyenlő 10-zel, azaz a forgalmi tőke aranyértékével. Ugyanakkor a pénzegység lesüllyed 0.50-re, vagyis az eredeti pénzérték felére; a papírpénz összértéke aranyban számítva felemelkedik 5-szörösre, azaz a forgalmi tőke felére, a midőn egyidejűleg a pénz forgalmi gyorsasága 2. A papírpénz összértéke nyilván csak az esetben lehetne állandó,

ha a pénz egysége a mennyiség fordított arányában, azaz $\frac{1}{x}$

arányban csökkenne értékben, ami a fenti esetben 0.10 aranyértéknek felelne meg. Mivel az értékcsökkenés ennél jóval kevesebb, a pénz összértéke ez idő alatt szükségszerűleg emelkedik.

A papirpénz elosztása kapcsolatban az adott forgalmi tőkével és az azzal összefüggő valutáris jelenségek elméleti értékének kimutatása.

x	p	$p+x$	$\frac{p}{p+x}$	$\frac{px}{p+x} - q$	pénzürték. koefficiens K	Disagio $\frac{K}{x}$	Agio $\frac{x}{K}$	f. gyors. $\frac{p}{K}$
1	10+(1)	11	1·0	1·0	—	1·0	1·0	10
2	10	12	0·833	1·66	—	1·66	0·833	1·2
3	10	13	0·769	2·31	—	2·31	0·769	1·3
4	10	14	0·714	2·86	—	2·86	0·714	1·4
5	10	15	0·666	3·33	—	3·33	0·666	1·5
6	10	16	0·625	3·75	—	3·75	0·625	1·6
7	10	17	0·588	4·12	—	4·12	0·588	1·7
8	10	18	0·555	4·44	—	4·44	0·555	1·8
9	10	19	0·526	4·74	—	4·74	0·526	1·9
10	10	20	0·500	5·00	—	5·00	0·500	2·0
11	10	21	0·476	5·24	— 0·566	4·67	0·425	2·35
12	10	22	0·454	5·46	— 1·133	4·33	0·361	2·84
13	10	23	0·435	5·64	— 1·699	3·94	0·303	3·30
14	10	24	0·417	5·83	— 2·266	3·56	0·254	3·95
15	10	25	0·400	6·00	— 2·833	3·16	0·211	4·73
16	10	26	0·385	6·14	— 3·399	2·74	0·171	5·84
17	10	27	0·371	6·29	— 3·966	2·33	0·137	7·30
18	10	28	0·357	6·43	— 4·422	2·00	0·111	9·00
19	10	29	0·345	6·536	— 5·099	1·436	0·0756	13·20
20	10	30	0·333	6·666	— 5·666	1·00	0·050	20·00
30	10	40	0·250	7·50	— 6·66	0·83	0·0277	36·0
40	10	50	0·200	8·00	— 7·25	0·75	0·0187	53·4
90	10	100	0·100	9·00	— 8·50	0·50	0·0055	180·0
140	10	150	0·066	9·33	— 9·00	0·33	0·00238	420·0
190	10	200	0·050	9·50	— 9·25	0·25	0·00131	763·0
240	10	250	0·040	9·60	— 9·40	0·20	0·000833	1200·0
290	10	300	0·033	9·66	— 9·50	0·16	0·000574	1740·0

Ez érték tehát a pénzegységgel szemben ellentétes irányt követ. Minthogy az a pénzürték további megállapításánál fontos szerepet játszik, célszerű e jelenségét mint ilyet megkülönböztetni. Mivel e szám jelzi azt, milyen arányban változik a papírpénzmennyiség arányban számított értéke, azt röviden pénzürték-koefficiensnek nevezhetjük. E számban tehát kifejezésre jut mint a pénzegység aranyértékének és mennyiségének szorzatában mindkét tényező együttes hatása. Ha azt K betűvel jelöljük és a fentiek szerint szorozzuk, kapjuk mint egyenértéket:

$$K = \frac{p}{p+x} \cdot x = \frac{p x}{p+x}$$

Ebből tovább menve következtethető: ha elosztjuk a koefficiens-t a pénzmennyiséggel, megkapjuk a pénz disagioját $= \frac{K}{x}$;

ha elosztjuk a mennyiséget ugyanazon számmal, megkapjuk a pénz agioját $= \frac{x}{K}$, amely szám egyuttal jelzi az áremelke-

dés fokát. Ilyen számításra a továbbiakban lesz szükségünk, a midőn a levezetésben csakis a koefficiens számértéke lesz közvetlenül meghatározható.

Sajnos, ezentúl a fejtegetést és a további következtetéseket algebrai alapon kell eszközölnünk. Mennyiségi viszonyokról lévén szó, amelyek magasabb rendűek, azok kapcsolata többé logikai úton át nem tekinthető. Ha tehát a tárgyalásnak e módja egyesek részére szokatlan, azok megtalálják annak számbeli eredményét az előbbi kimutatásban, amelyet mint algebrai alapon számított értékeket fogadhatnak el és ez esetben mellőzhetik a következő lapok átolvasását. A gondolatmenet logikai alaptételeit is megtalálják, ha ott folytatják az olvasást, ahol az elméleti levezetés befejezése után törekszünk megmagyarázni a tényleges adatok révén tett megfigyeléseket.*

A papírpénz x mennyisége elvileg szaporítható a végtelenségig; ellenben p feltevésünk szerint adott szám — legalább is egyenlő termelési, kereskedelmi és hitelviszonyok mellett, amint azt egyelőre feltételeztük. Ennek mennyiségtani következménye, hogy k szintén folytatólag növekszik x -szel, de csak kisebb arányban és csak bizonyos határig, amelyet mindjobban megközelíthet, de soha el nem érhet. Ugyanis minél nagyobb lesz

$\frac{p x}{p+x}$ viszonylatban x értéke, annál kisebb mértékben növekszik aránylag p hozzáadása által $p+x$ értéke a nevezőben. Ha

* L. 54-ik oldalon.

annak értékét bizonyos ponton túl elhanyagoljuk és az osztást végrehajtjuk, kapjuk a következő képletet:

$$\text{Lim } K = \text{Lim } \frac{p x}{p + x} = p.$$

ami azt jelenti, hogy a koefficiens száma soha nem lehet nagyobb az adott forgalmi tőke értékénél. Ez kitűnik a mellékelt tábla

számadataiból is, amelyek szerint $\frac{px}{p+x}$ értéke mindjobban

közeledik 10 felé, de azt soha el nem éri. Tehát akármennyi papírpénzt hozunk forgalomba, annak összértéke soha nem lehet nagyobb a forgalmi tőke értékénél — természetesen azért, mert különben a pénz semmiféle ellenértékre nem talál. Ebből is kitűnik, mennyire felületes azok felfogása, akik a tőkét szaporíthatni vélik az inflációval a végtelenségig. Közelebbről nézve és figyelembe véve a gazdasági körülményeket, arról is meggyőződünk, hogy K soha nem is emelkedhet ilyen értékre. Ez csak akkor volna lehetséges, ha a pénz teljesen átvinné a forgalmi tőke értékét és az utóbbi csak mint értéktelen anyag maradna meg forgalomban — ami természetesen el nem képzelhető. Ezért p értéke legfeljebb addig nőhet, amíg a megfelelő ellenértékre talál a forgalmi tőkében és egyúttal ez utóbbi is megtartja értékét e felosztásban. Ez bekövetkezik akkor, ha K egyenlő a forgalmi tőke fele értékével, ami viszont akkor áll be, ha x egyenlő p -vel; mert helyettesítve x értéket p -vel az előbbi egyenletben kapjuk:

$$K = \frac{p x}{p + x} = \frac{p^2}{2p} = \frac{1}{2} p.$$

A pénz érték koefficiense tehát valóban akkor egyenlő a forgalmi tőke fele értékével, ha a pénzmennyiség egyenlő a forgalmi tőkével. Ez egyúttal jelzi azt is, hogy a papírpénz összmenyiségének aranyértéke soha nem lehet nagyobb a forgalmi tőke aranyértékének felénél. Azontúl e mennyiség nem terjedhet el a tőke rovására, hanem a pénz szaporodni fog saját belértékének rovására. A pénznek az értékvesztése, amely a pénzegység fokozott értéksúlyedésében fog megnyilvánulni, meghatározható akkor, ha figyelembe vesszük K eddigi értékgyarapodását. Ha a papírpénz 1 mennyiségről p értéknek megfelelő mennyiségre szaporodva elérte p érték felét, akkor hasonló felosztási módot feltételezve ismét elveszti az értéket akkor, a midőn a pénzmennyiség egyenlő lesz a pénzmennyiség kétszeres értékével. E folytonos súlyedéssel a pénzérték koefficiense ismét egység lesz, mint volt kezdetben, a midőn a pénzmennyiség még nem volt szaporítva. Ha tehát az értékvesztés címén

Ierovandó ismeretlen értéket q betűvel jelöljük, a mondottak figyelembevételével kapjuk az alábbi képletet:

$$K = \frac{p x}{p + x} - q = 1.$$

Ebben helyettesítve x értéket $2p$ -vel kapjuk:

$$q = \frac{2p - 3}{3}.$$

Ily módon meghatározva q értéket a szélső $x = 2p$ értékre vonatkozólag, megkapjuk egyenlő felosztással q közbeeső értékeit $x = p$ és $x = 2p$ határok között, ha elosztjuk q értékét p -vel és az eredményt sokszorozzuk $(x-p)$ -vel, azaz akkor, ha egyenletesen felosztjuk a végső különbséget összértékét x növekedésének arányában x_p és x_{2p} között. Ez esetben írhatjuk:

$$K_{\frac{x_p}{x_{2p}}} = \frac{p x}{p + x} - \frac{2p - 3}{3p} (x - p).$$

Ily módon kiszámíthatjuk K számértékét a közbeeső x értékeire vonatkozólag, amint annak eredménye az előbbi táblázatban fel van tüntetve. Tovább menve, ha elosztjuk az ily módon kiszámított K értéket az annak mindenkor megfelelő x mennyiséggel, megkapjuk a mindenkori pénzmennyiségnek megfelelő disagiot — avagy annak fordított értékben az agiot, amint azt fentebb jeleztük. Ez esetben valóban csak az érték koefficiens meghatározása alapján állapíthatjuk meg a pénz értékét. Ha pld. a táblázatos kimutatás szerint $p = 10$ és $x = 2p = 20$, a következő értékeket kapjuk:

$$\frac{p x}{p + x} = 6.66 \quad q = \frac{2p - 3}{3} = 5.66$$

$$k = \frac{p x}{p + x} - q = 6.66 - 5.66 = 1$$

Ez esetben a papírpénz disagioja $\frac{k}{x} = \frac{1}{20} = 0.05$, ami

egyértelmű azzal, hogy annak értéke teljesen megfelel a pénz mennyiségi arányának.

A merev mennyiségi elmélet oly alakban, mintha a pénz értéke mindenkor fordított viszonyban volna annak mennyiségével, általában nem egyezik meg a fenti következtetésekkel, kivéve abban az egyetlen egy esetben, amidőn a pénzmennyiség egyenlő a forgalmi tőke kétszeres értékével. Addig, amíg $x < 2p$ -nél, a koefficiens mindig nagyobb az egységénél, tehát a pénz értéke is nagyobb a mennyiségi aránynál. Ez azért lehetséges, mint láttuk, mert az inflacio első időszakában, amíg

$x \leq p$ -nél, a forgalomba hozott értéktelen többlet részesedik az átmeneti különbség révén a forgalmi tőke értékében; mihelyt $x > p$ -nél — ez többé nem lehetséges. E második időszakban a papírpénz e felgyűjtött érték rovására terjed el a forgalomban, amelyet felemészt akkor, amidőn $x = 2p$. Ez megadja magyarázatát annak, hogy a pénzürték e pontban megfelel a mennyiség fordított arányának és hogy a koefficiens számértéke az egység. Ha még ennél is tovább szaporítjuk a pénzt, az továbbra is csak saját értékének rovására terjedhet el a forgalomban. Amennyiben a pénz tovább súlyed értékben az infláció következtében, az értékoefficiens szükségszerűleg kisebb lesz az egységnél, azaz valódi törtszám lesz. Hogy meghatározhassuk a folyton kisebbedő törtnek milyen x érték felel meg,

az előbbi egyenlet $k = \frac{px}{p+x} - q$ folytatólag egyenlősítendő ilyen

törtszámmal. Akkor ugyan egy egyenletet kapunk két ismeretlennel; de közös harmadik értékre való átszámítással megállapíthatjuk azok értékeit. Ez esetben ugyan többféle megoldás lehetséges; ezek közül azonban kiválaszthatjuk azokat, amelyek a sorozatba beillenek. Ily módon kapjuk a következő értékeket, feltéve, hogy $p = 10$:

$$x = 30 \dots \dots \dots K_{30} = \frac{5}{6}$$

$$x = 40 \dots \dots \dots K_{40} = \frac{3}{4}$$

$$x = 90 \dots \dots \dots K_{90} = \frac{1}{2}$$

$$x = 140 \dots \dots \dots K_{140} = \frac{1}{3}$$

$$x = 190 \dots \dots \dots K_{190} = \frac{1}{4} \text{ stb. stb.}$$

E számadatokat kellő csoportosítással algebrai képletben is kifejezhetjük.

E célra könnyebb áttekintés kedvéért mindenkor p sokszorosában vesszük fel x értékét és ezzel helyettesítjük azt a fenti egyenletben, egyúttal kiszámítva az annak megfelelő q értékét. Ily módon a következő képleteket kapjuk attól az időtől számítva, amidőn a pénz értéke általában súlyedni kezd, tehát attól kezdve, ahol $x > p$ -nél:

x	$k = \frac{px}{p+x}$	$q = k$
$x = p$	$k_p = \frac{1}{2} p$	$0 = \frac{x}{2}$
$x = 2p$	$k_{2p} = \frac{2}{3} p$	$\frac{2p-3}{3} = \frac{x+2p}{2x}$
$x = 3p$	$k_{3p} = \frac{3}{4} p$	$\frac{3p-10}{3} = \frac{x+2p}{2x}$
$x = 4p$	$k_{4p} = \frac{4}{5} p$	$\frac{4p-11}{4} = \frac{x+2p}{2x}$
$x = 9p$	$k_{9p} = \frac{9}{10} p$	$\frac{4p-6}{4} = \frac{5p}{p+x}$
$x = 14p$	$k_{14p} = \frac{14}{15} p$	$\frac{3p-3}{3} = \frac{5p}{p+x}$
$x = 19p$	$k_{19p} = \frac{19}{20} p$	$\frac{4p-3}{4} = \frac{5p}{p+x}$ stb. stb.

E sorozatból kitűnik az, hogy az értékkoefficiensnél nemcsak az első alkatrész $\frac{px}{p+x}$ változik bizonyos arányban p -vel,

hanem az mindenkor q értékében is szerepel. Ha összevonjuk a két részt, olyan értékszámot kapunk, amelyben mindenkor úgy x , mint p szerepel, mint értéktényező. Minthogy pedig a pénzértékváltozása csakis k alapján határozható meg, ebből következik, hogy a papírpénz értéke e harmadik időszakban is, amidőn $x > 2p$ -nél, nemcsak attól függ, milyen pénzmennyiséget hozunk forgalomba, hanem attól is, milyen nagy a forgalmi tőke összértéke. Minél kisebb p és minél nagyobb x , annál nagyobb és gyorsabb a pénzértéksülyedése. Általánosságban tehát és bármilyen körülmények között a papírpénznek értékét együttesen mindkét tényezőnek a jelzett mennyiségi viszonya határozza meg.

Tekintettel arra, hogy p minden képletben előfordul — az bármilyen fokú inflációnál állandóan érvényesül mint érték-meghatározó. Amennyiben tehát a forgalmi tőke értékét a fentiekben állandónak tételeztük fel, e feltevéstől a továbbiakban eltekinthetünk és azt $p = 10$ -hez közel álló érték mellett változónak vehetjük. Eszerint a levezetést nemcsak folyton szaporodó papírpénzmennyiségre, hanem változó forgalmi tőkére nézve is alkalmazhatjuk. Ha elosztjuk az értékkoefficiens algebrai egyenértékét a pénzmennyiséggel, megkapjuk a pénzegység aranyértékének, azaz disagiójának egyenletét:

$$d = \frac{k}{x} = \frac{p}{p+x} - \frac{q}{x}$$

E képletben q változó x -nek megfelelő értéket jelent attól kezdve, amidőn $x = p$; azelőtt q értéke mindenkor nulla, ezentúl mindenkor függvénye p -nek, amint azt fentebb láttuk. Ez egyenlet fordított értékét véve megkapjuk az agio egyenletét:

$$a = \frac{x}{k} = \frac{x}{\frac{px}{p+x} - q} = \frac{k(p+x)}{p(x-q) - xq}$$

amely egyenlet egyúttal irányadó az áralakulásra nézve. Végre megállapíthatjuk a változó papírpénzmennyiség forgalmi gyorsaságát, ha kiszámítjuk a forgalmi tőke értékét az agio alapján és elosztjuk ez értéket a pénz mennyiséggel, amidőn kapjuk:

$$g = \frac{p \cdot a}{x} = \frac{p}{\frac{px}{p+x} - q} = \frac{p}{k}$$

Eszerint az értékoefficiens a forgalmi gyorsaságra nézve is irányadó; az utóbbi tehát mindenkor egyenlő az arányértékben számított forgalmi tőkével elosztva azt az értékoefficienssel. Ha helyettesítjük ez értékeket a fenti általános forgalmi egyenletben, amely szerint a forgalmi tőke összértéke egyenlő a pénzmennyiséggel szorozva azt a forgalmi gyorsasággal, ez esetben kapjuk a megfelelő átalakítással:

$$p \cdot a = \frac{p}{k} x = \left(\frac{p+x}{x-q - \frac{xq}{p}} \right) x.$$

Ebből is azt látjuk, hogy infláció esetében az összes forgalom alakulása attól függ, milyen arányban van x értéke p értékével — lévén a harmadik tényező q mindenkor kapcsolatos p értékével. Ily módon a papírpénz értékalakulása és az azzal kapcsolatos jelenségek kifejezhetők olyan egyenletben, amelyben a forgalmi tőkével együtt a pénzmennyiség szerepel mint független változó — amint azt az előbbi fejezetben célul kitűztük.

Ez elméleti levezetés kapcsán megkísérelhetjük azoknak a jelenségeknek a magyarázatát, amelyeket az első fejezetben a tényleges adatok révén megállapítottunk. Ez összehasonlításnál, mint láttuk, az infláció első időszakában agio és áratlag folyton eltávolodik a pénzmennyiség százalékatól és mindkettő állandóan jóval azon alul marad. A pénzérték tehát kisebb arányban süllyed és az áremelkedés is kisebb fokú, mint ahogy szaporodik a pénzmennyiség. Ennek magyarázatát abban találjuk meg, hogy a papírpénz mint tőke hozatván forgalomba, részesedik az átmeneti időben a gazdasági tőke értékében,

amelynek forgalmát közvetíti. A részesedés abból a különbözetből adódik össze, amely az átmeneti időben minden eladót érint, aki pénzzé teszi terményét és azzal később magasabb áron kevesebb terményt kap cserébe ugyanazon pénzmennyiségért. A kisebb ellenérték mindenkor megfelel a pénzegység értékcsökkenésének, amely addig fokozódik, amíg a forgalomba hozott papírpénz aránylagosan feloszlik az áremelkedés révén az egész forgalomban levő terménymennyiségre.

A papírpénz e mérsékelt értékcsökkenése tart mindaddig, amíg a pénzmennyiség egyenlő a forgalmi tőke értékével. E határon túl a pénz termények hiányában nem található ellenértékre; ezért az saját felgyűjtött értékének rovására terjed tovább a forgalomban, ami az agionak és árátlagnak az eddiginél gyorsabb arányú növekedésében és az inflációs színvonalhoz való közeledésben mutatkozik. A találkozási pont szükségszerűleg ott van, ahol a pénzmennyiség egyenlő a forgalmi tőke kétszeres értékével, mert egyenlő feltételekkel a papírpénz összmenyiségében felgyűjtött értékét ugyanazon pénztöbblet kibocsátásával veszíti el, mint amilyenél azt előzetesen felgyűjtötte. E pontot elérve a pénz értéke teljesen megfelel a mennyiség fordított arányának, ami egyúttal azt jelzi, hogy a pénz agioja egyenlő a pénz szaporodási százalékaival. A keresztelés bekövetkezik a német, osztrák, magyar, bolgár és román valutánál; ellenben nem mutatkozik a francia és olasz valutánál, mert azok inflációja az előbbieknél jóval kisebb fokú. Ezzel az infláció első két időszakában észlelt jelenségek általában meg vannak magyarázva.

Egyidejűleg a pénzegység csökkenésével, mint fentebb láttuk, az összmenyiség növekszik értékben, ami elméletileg a pénznek a jelzett arányszám szerint való elterjedésével függ össze; ugyanebből algebrai alapon a növekedés szélső határa is megállapítható. Az értéknövekedés arányszámát értékkoeficiensnek neveztük, amelyet megkapunk akkor, ha elosztjuk az összmenyiség aranyértékét az eredeti teljes értékű pénzmennyiséggel, avagy ha szorozzuk az infláció sokszorosát a papírpénznek aranyban számított hányadával. A statisztikai adatok szerint e koeficiens mind a négy valutánál 1918 végéig 3-nál magasabbra emelkedik, de ettől kezdve ismét hanyatlik. Az elméleti levezetés szerint 10-szeres forgalmi tőkével e szám 5-ig emelkedhet. A ráutalkozó eltérésnek különböző az oka. Francia- és Olaszországban az infláció 1918 végével csak $3\frac{1}{2}$ illetőleg $4\frac{1}{2}$ -szeres, ugyanakkor a koeficiens 3.15. illetőleg 3.37. A fenti forgalmi tőke alapján számított elméleti koeficiens 2.57, illetőleg 3.07; amennyiben ez országokban a forgalmi tőke a valóságban ennél nagyobb, a koeficiens is emelkedik. A nagyobb fokú olasz inflációnál a koeficiens értéke is nagyobb, mint a franciáé, — Németországban a kimutatás szerint a koef-

ficiens szintén 1918 végéig emelkedik, de tulajdonkép 1919 január havában éri el maximális határát 3.26-tal, amidőn az infláció 6.8-szoros, amely elméletileg megfelel 4 koefficiensnek. Ettől kezdve a koefficiens egyre hanyatlik; annak okaival a következő fejezetben részletesen foglalkozunk. Magyarországon és Ausztriában a koefficiens szintén állandóan emelkedik; a részletes havi adatok alapján* a koefficiens 1918 október havában 4.18 százalékkal éri el maximális határát pontosan 10-szeres inflációnál. Teljes megegyezés természetesen egyik esetben sem várható, mert a többlet, mint láttuk, az árkülönbözetből adódik össze, az árak pedig szokás és egyéb surlódás következtében soha nem alkalmazkodnak teljesen a valutáris viszonyokhoz, amint azokat elméletileg kiszámítottuk. Általában azonban az értékkoefficiens kezdetben emelkedő, később hanyatló irányzata a fenti levezetés alapján tényleg megindokolható.

A statisztikai megfigyelésnél továbbá feltűnt az a körülmény is, hogy a keresztezés idejében, amikor az infláció, agio és árátlag százalékszámai találkoznak, a valuták árfolyama mindenütt körülbelül 1 cent newyorki árfolyammal egyenlő és pedig mind az öt országban, amelyekre nézve ilyen adatokkal rendelkezünk. Az említett számítás szerint az esetben, ha a forgalmi tőkét 10 értékben vesszük számításba és a papírpénzmennyiség 20-szorosra emelkedik, a pénz értéke a mennyiségi viszonylat alapján szükségszerűleg $\frac{1}{20} = 0.05$ százalék. Mivel az

1 centes árfolyam többé-kevésbé megfelel e valuták 5 százalékanak — lévén a paritás alapján 1 cent = 4.2 Pfennig = 5.2 centimes = 4.9 fillér, ezzel e feltűnő jelenség is meg van magyarázva. Azonban részletes vizsgálat tárgyává téve ez adatokat, azt fogjuk látni, hogy e feltevés csak általánosságban, de nem részletekben helytálló.

Ismételten megfigyelve az első fejezetben 5—9 számok alatt közzétett rajzokat, látjuk azt, hogy az inflációs vonal keresztezése után az agio és árjelzőszám vonala mind az öt esetben hasonló hullámzást és értékingadozást mutat — különösen ha figyelembe vesszük e rajzoknál még azt a körülményt is, hogy a bolgár és román valuta rajzai nagyobb méretben készültek, mint a hogy lehetséges volt azokat elkészíteni az erősebb ingadozással járó német, magyar és osztrák valutánál. E hasonló jelenséget mind az öt esetben ugyanaz a körülmény idézi elő — amint azt alantabb még részletesen beigazoljuk. De ha kiszámítjuk egyenként e valuták árfolyama az aranyparitás milyen százalékanak felel meg a keresztezés idejében, csakhamar azt látjuk, hogy e százalékszámok különbözők — ami az elmélet

* L. függelékben 6. kimutatást 114—115. lapon.

szerint természetesen nem lehet összefüggésben mással mint azzal, hogy ez országokban a forgalmi tőke értéke különböző. E szerint a keresztezés pontja kapcsolatban a valuta árfolyamával módot nyújt annak a meghatározására, milyen nagy az illető ország forgalmi tőkéje.

Igy pld. Németországban a márka 5 százaléka valóban egyenlő az 1.19 cent tényleges árfolyammal a keresztezés idejében. A függelékben található 5-ik kimutatás szerint Németországban a márka 1921 augusztus havában éri el ez árfolyamot, ami 2000% agionak felel meg. Ugyanakkor az infláció 1960% — a következő hóban 2090%; az árjelzőszám 1917% — a következő hóban 2067%; a pénzürték koeficiense 0.98 — az előző hónapban 1.05. Az arányváltozás tehát mind a négy érték-nél valóban augusztus hóban mutatkozik. Ebből következik, hogy

Németországban a forgalmi tőke akkori értéke $(p = \frac{x}{2})$ valóban

10-szerese az eredeti pénzmennyiségnek, mert semmi más érték-nél nem található meg e jellemző arányváltozás. Feltéve például, hogy $p = 9$ — akkor 18-szoros inflációval kellene azt keresnünk. Ez utóbbi 1921 április havában mutatkozik (1790%), de ugyanakkor az agio 1520%, az árátlag 1376%, az értékkoeficiens 1.21. E feltevéssel az értékek általános irányzata sem egyezik meg, mert csak augusztus havától kezdődik a többször említett jellemző arányváltozás egyrészt agio és árátlag, másrészt az infláció százaléka között, amely szerint előbb az infláció, később az agio és árátlag van magasabb színvonalon, mint a másik. A fenti következtetést tehát nemcsak egy adott tény bizonyítja, hanem támogatja azt az egész adatsorozat előtte és utána. A statisztikai megfigyelés sem lehet véletlen dolga, mert az értékek egymástól függetlenül más-más alapon lettek számítva. Ha tehát a kisebbített Németország pénzforgalmát 4500 millió aranymárkára becsüljük, ez esetben az akkori német forgalmi tőke összértéke 45.000 millió aranymárka volt.

Magyarországon a 6-ik kimutatás szerint a pénz értékkoeficiense 1919 október havában 1.03. Ugyanakkor az infláció 1823%, az agio 1765%, a következő hóban 2415%, az árátlag 2876%. A mint a kimutatásban látjuk, az árátlag állandóan sokkal magasabb az agionál. Ennek oka abban rejlik, hogy a forradalmi évben az ország gazdaságilag el volt különítve a szomszéd államoktól; a későbbi hónapokban is nagyon meg van nehezítve a forgalom az utódállamokkal; végre figyelembe veendő az is, hogy a régi monarchia gazdasági egységének megbontása és Magyarország feldarabolása is lényegesen hozzájárult az árak nagymérvű fokozásához. Összehasonlítva azt az agio százalékaival, e körülmények együttes hatását legalább

1000%-ra, de egyes hónapokban ennél jóval többre is becsülhetjük. Ennek hatása az árakra kimutatható 1921 szeptember haváig. Ez ideig tehát az árjelzőszám nem lehet irányadó a valutáris viszonyok megítélésénél. Ellenben az infláció és agio százaléka körülbelül egyenlő 1919 október hónapban, amidőn az értékkoefficiens az egység. E körülmény pedig a keresztezés idejében 1823% jegyszaporulatot azaz 18-szoros inflációt jelez. Az általános képlet szerint 18-szoros infláció megfelel $\frac{1}{18} = 5.56$

százalék pénzértéknek, ami a paritás alapján 5.83 centimes kurzust jelent. A tényleges árfolyam ugyanakkor 5.95 centimes. E szerint Magyarországon a forgalmi tőke értéke 9-szerese a tényleges pénzszükségletnek. Mivel az utóbbit Csonka-Magyarországon 466 millió aranykoronára becsültük, beleértve a váltópénznek értékét is, az akkori forgalmi tőke értéke kerek 4200 millió aranykoronára becsülhető. Minthogy Csonka-Magyarországon az ipari termények értékét rendszeren 900—1000 millió koronára teszik, a forgalomba hozott mezőgazdasági termények pedig valószínűleg ennek háromszorosában vehetők számításba, tapasztalati úton talán ugyanazon eredményhez jutunk. Mindez egyúttal igazolni látszik azt is, hogy Csonka-Magyarország pénzszükségletének előbbi becslése más úton is beigazolható.

Ausztriában a 7-ik kimutatás szerint a pénz értékkoefficiens 1919 november havában 0.96 — ezelőtt mindenkor nagyobb, ezentúl mindenkor kisebb az egységnél. Ugyane hónapban az agio 2326%, az infláció 2238%; a kettőnek arányváltozása a koefficiensnek megfelelőleg ugyanazon időben áll be. A találkozás pontja tehát kerek 22-szeres inflációt jelez, ami a fentiek szerint $\frac{1}{22} = 4.54\%$ pénzértéknek felel meg. A paritás alapján ez egyenlő 0.92 cent newyorki árfolyammal — a november havi tényleges árfolyam 0.872 — az október-november havi átlag 0.94 cent. Ausztria forgalmi tőkéje tehát 11-szerese a pénzszükségletnek; minthogy az utóbbit kerek 500 millió aranykoronára becsültük, a forgalmi tőke összértéke 5500 millió koronára tehető. A forgalmi tőke magas arányszáma, amely viszonylag a németét is meghaladja, Ausztria sajátos gazdasági viszonyaival indokolható, ahol, mint már más alkalommal is említettem, a népesség egyharmad része Bécsnek forgalmi központja körül lakik.

Bulgáriában a 8-ik kimutatás szerint infláció, átlag és agio találkozása két ízben figyelhető meg; először 1921 január hónapban, másodszer ugyanez év június havában. Mindkét esetben a három érték százaléka 1600 körül van és az értékkoefficiens ugyanakkor alig haladja meg az egységet; de június hótól

kezdve az arányváltozás végleges. E szerint a találkozás pontja 16-szoros inflációt jelez, ami megfelel $\frac{1}{16} = 6.25\%$ pénzértéknek. Ez utóbbi (1 leva = 19.30 cent paritás alapján) egyenlő 1.20 cent newyorki árfolyammal. A tényleges árfolyam januárban 1.17 cent, júniusban 1.18 cent. E szerint a forgalmi tőke 8-szoros a pénznek és annak értéke 196 millió arany leva pénzkészlet alapján 1568 millió levára becsülhető.

Romániában a jelenlegi több mint kétszeres területre és lakosságra nézve a pénzbeváltási nehézségek és egyéb körülmények miatt a tényleges pénzszükséglet csak hozzávetőleg állapítható meg. A lei értéke azonban, mint látjuk, a 9-ik kimutatásban már 1920 dec.-től 1921 márciusig ugyanazon árfolyam körül ingadozik, amidőn az értékkoefficiens szintén az egység körül van. A következő 3 hónapban az meghaladja az utóbbit, de július hó után az véglegesen lesüllyed ez érték alá. Akármilyen pénzmennyiséget veszünk az infláció kiszámításának alapjául, az árfolyamok alapján számított papírpénzmennyiség körülbelül ugyanazt az értéket fogja adni azokban a hónapokban, amidőn a koefficiens az egység. Mivel pedig ugyane hónapokban az agio százaléka mindig 1400 körül van, feltételezhetjük, hogy a jelenlegi Románia pénzszükségletét az indokolásban részletezett adatok szerint megfelelően becsültük 978 millió arany leire, mert azzal ugyane hónapokra vonatkozólag szintén 1400 körül kapjuk meg az infláció százalékát. Az ily módon számított adatok alapján az arányváltozás agio és infláció között 1921 július havában 14-szeres infláció és 1.39 cent newyorki árfolyamnál válik véglegessé. Az előbbi megfelel $\frac{1}{14} =$

7.14% pénzértéknek, avagy a paritás alapján 1.38 cent árfolyamnak. E szerint Románia forgalmi tőkéje 7-szerese a pénzszükségletének; annak önértéke tehát 6850 millió arany lei.

Így helyesbítve az első fejezetben tapasztalati úton tett megfigyelésünket, egyúttal azt is látjuk, hogy a keresztezés pontja leginkább jellemző része a különféle valuták értékalakulásának — természetesen azért, mert annál teljesen a pénzmennyiség viszonya az irányadó. Olyan valutánál tehát, a mely az infláció e fokát eléri, biztosabb tájékozást nyerünk annak részleteiről, amint ahogy az e nélkül lehetséges. Ez alapon ellenőrizhetjük azt is, vajjon az eredeti pénzmennyiség és a forgalmi tőke helyes értékben lett megállapítva vagy sem, ami különösen fontos olyan országokban, a hol az időközben beállott politikai változás következtében az eredeti pénzmennyiség hozzávetőleges becslésére vagyunk utalva. Viszont ott, ahol az utóbbi ismeretes, annak alapján a forgalmi tőke értéke állapítható meg. Az elméleti levezetéssel,

azt hiszem, nemcsak megmagyarázhatjuk összes eddigi statisztikai megfigyeléseinket, hanem azzal azt részletekben is kiegészíthetjük és egyúttal ellenőrizhetjük az alapvető adatoknak és esetleges becsléseknek helyes voltát.

Az inflacio harmadik időszakában, mint láttuk, a pénzérték koefficiense valódi törtszám, amely egyre kisebb lesz. Ezért a pénzérték sülyedése fordított sokszorososa a jegymennyiségnek. Ugyanezt igazolják az összes statisztikai havi adatok, amelyek a német, osztrák, magyar, román és bolgár valutára vonatkoznak. Hogy ne szaporítsuk az amúgy is túlnagyra nőtt adatsorozatot, azt csak annyiban közöljük, amennyiben az megfelel a kitűzött elméleti célnak. Ezért a bolgár és román valutánál a részletes havi adatok csak 1922. évig terjednek, mert ott az inflacio az utolsó két évben a mienkéhez hasonlóan nem fokozódik. A német valutánál a kimutatás 1923 október haváig terjed, mert a következő hónapban forgalomba jön a „Rentenmark“, a melynek mennyisége kontingentálva van; különben is annak összege a népszövetség havi füzetében nincsen részletesen közölve. Ellenben a magyar és osztrák valutánál a kimutatás lehetőleg az utolsó hónapig terjed, hogy annak alapján megfigyelhessük a valuta stabilizálásával bekövetkező változásokat. E harmadik időszak megítélésére csakis az utóbbi három ország adatai alkalmasak és pedig addig az ideig, amíg a pénzügyek és a valuta értékének biztosításával új fordulat be nem következik.

Ez adatok alapján megállapíthatjuk általánosságban azt, hogy az értékkoefficiens ez időszakban mindhárom országban általánosságban csak bizonyos értékig sülyed, azután ismét emelkedik. A minimális értéket a koefficiens eléri Németországban 1923 jan. havában, Magyarországon 1923 április havában, Ausztriában 1922 augusztus havában. Összehasonlítva e változó értékeket a fenti egyenletek alapján számított értékkel azt látjuk, hogy a német és magyar valuta tényleges koefficiense a jelzett ideig állandóan kisebb, azután állandóan magasabb az elméleti alapon számított értéknél. Ennek folytán e valuták tényleges értéksülyedése is eleinte jóval nagyobb, később kisebb az elméleti értéknél. A forduló pontnál azonban a tapasztalati és az elméleti érték elég jól megegyezik. Ugyanis ha alkalmazzuk a koefficiens megfelelő egyenletét $\left(\frac{5p}{p+x}\right)$ akkor a német valutánál 1923 január hóban $\frac{50}{10+440} = 0.111$ kiszámított K értéket kapunk szemben az 0.106 tényleges értékkel; a magyar valutánál 1923 április hóban a számított K érték $\frac{45}{9+215} = 0.201$ — a tényleges érték 0.237.

Ebből esetleg az a következtetés vonható, hogy a német és magyar valuta értéke valóban a harmadik időszakra megállapított egyenletek szerint változik, csak hogy azt a forduló pont előtt és az után egyéb tényezők is befolyásolják, amelyek módosítják annak számbeli értékét. E következtetéssel azonban nem egészen összeegyeztethetők az osztrák valuta adatai. Ott ugyanis 1922 augusztus havában a koefficiens tényleges értéke 0.237, amely az egész adatsorozatban előforduló legkisebb érték.

Ezzel szemben az elméleti alapon számított érték $\frac{55}{11+2206} =$

0.025. Az előbbi tehát majdnem tízszerese az utóbbinak. Ha e különbséget elméleti alapon akarnók indokolni, fel kellene tételeznünk, hogy Ausztriában az időben a forgalmi tőke aranyértéke 10szeresen emelkedett, ami el nem képzelhető. Ausztria ugyan állandó élelmezési segélyben részesült a nyugati államok részéről, a minnek hatása kisebb mértékben a pénzérték viszonylagos emelkedésében tényleg felismerhető, de e segély semmikép sincsen arányban az előbbi eltéréssel. Azonkívül Ausztriának mint ipari államnak számos érdekeltége volt a régi monarchia minden részében; feltehető, hogy a különválás után fokozatosan kivonta tőkéjét azok egy részéből, ami tényleges eladás és hitelfelmondáson kívül az értékpapiroknak az utódállamokban való eladása által is eszközölhető. Ha azzal az osztrák érdekeltek más külföldi címleteket nem vesznek, e tőkét az utódállamok csak árúban fizethetik vissza, amely körülmény állandóan kedvezhetett az osztrák valuta külföldi árfolyamának és ugyanígy belföldön is lényegesen mérsékelhette a pénz értéksülyedését a fokozott árúbehozatal és forgalom következtében. Mennyiben helyt álló e feltevés és mennyiben lehet azzal megindokolni a valutáris téren mutatkozó nagy különbözetet, azt csak a külkereskedelmi adatok tüzetes megvizsgálása alapján lehetne eldönteni, amely feladat e dolgozat szűk keretébe be nem illeszthető. Megállapítható tehát csak az, hogy az osztrák valuta számadatai ez időszakban lényegesen eltérnek az elméletileg kiszámítható értékektől és azt állandóan felülmulják. A fordulópont az értékoefficiens találkozásából folyólag azonban itt is megvan, úgy mint a két előbbi valutánál, bárha azt a valuta stabilizálására irányult törekvés is előmozdíthatta, amely pár hónappal e fordulat után 1923 január hóval veszi kezdetét.

A német és magyar valuta rendkívüli értéksülyedése, mint láttuk ez időszakban azzal indokolható, hogy a közönség látván az akkor kezdődő nagyobb fokú értéksülyedését a pénznek, attól minél gyorsabban törekszik szabadulni a forgalomban. Amint jól tudjuk saját tapasztalatunkból, mindenki kis pénzkészletet tart, forgótőkéjét terményekben vagy idegen valutában helyezi

el, amelyet csak akkor értékesít, ha arra szüksége van. Ily módon a folyton szaporodó pénzmennyiséggel viszonylag mindig kevesebb pénzre lesz szükség. Mindez lényegesen fokozza a pénz forgalmi gyorsaságát, ami visszahat annak értékére. Csakhogy a forgalmi gyorsaság e fokozása és a pénz használatának állandó korlátozása nem mehet bizonyos határon túl. Addig amíg a papírpénz egyetlen törvényes fizetési eszköz, azt semmikép nem nélkülözhetjük a fizetések bizonyos nemeinél, pld. a kiskereskedelemben, nyilvános vagy magánkötelezettségek kiegyenlítésénél, munkabérfizetésnél stb. Mivel e kötelezettségek értéke ez időben már többé-kevésbé arányosan nő az agioval — amint az áralakulás is nyomon követi azt — azok teljesítésénél nem mellőzhető a pénzforgalom bizonyos hányadának állandó használata. Amikor a pénzforgalom erre a hányadra zsugorodik össze, annak további korlátozása és a forgalmi gyorsaság fokozása többé nem lehetséges. E határt jelzi, úgy látszik, a pénz értékoefficiense a német és magyar valutánál, amely azután több hónapon át átlagban ugyanazon érték körül mozog.

E körülményt a szovjet kormány tagjai a gyakorlatban már régen felismerték és azt céltudatosan fel is használták. Amidőn Keynes* velük Genuában találkozott, váltig állították, hogy „addig, amíg a rubel használata bizonyos fizetésekre nézve kötelező, addig azt mindig forgalomban lehet tartani a megfelelő minimalis értékben még akkor is, ha a közönség előre tudja, hogy az idővel elveszti értékét. Számításuk szerint — folytatja Keynes — lehetséges ily módon minden évben előteremteni 3—4 millió font értéket még akkor is, ha a papírrubel évente $\frac{1}{10}$ avagy $\frac{1}{100}$ arányban esik értékben; ezért csak egy-két nullát kell kitorölni a pénzegység értékéből a számítás egyszerűsítése kedvéért. A következő évben tényleg képesek voltak még ennél is kedvezőbb eredményt elérni, amennyiben több mint kétszeresre emelve a forgalmat az agioemelkedés alig haladta meg a 100 százalékot 3 hó eltelte alatt. Ily módon 1922 áprilistól 1923 áprilisig körülbelül 15 millió fontnak megfelelő értéket biztosítottak a kormány kiadásainak fedezésére, ami nem került másba, minthogy az egész évre nézve csak egy nullát kellett eltörölni a pénzegységnél.“

E tapasztalat is azt bizonyítja, hogy bizonyos határt elérve mindig lehet újabb és újabb pénzmennyiséget forgalomba hozni azért, mert a minimumra leszállított forgalomnál a tényleges pénzmennyiség többé nem nélkülözhető. Mint láttuk ugyanezen körülmény vet gátat a német és magyar valutánál az értékoefficiens további rohamos sülyedésének. Ez esetben is tovább sülyed a pénz értéke, de az már arányban van a pénz mennyiségével. E fordulópont, mint jeleztük, a német valutánál

* Keynes Monetary reform p. 56.

1923 január havában áll be 440-szeres inflációnál. A következő hónapokban az infláció rohamosan emelkedik, úgy annyira, hogyagio és áratlag nem tudja teljesen nyomon követni annak haladását, ami a koefficiensek erősen váltakozó számadataiból is kitűnik. Ha azonban annak január—október havi átlagát vesszük —0.169 átlagos számbeli értéket kapunk. Kiszámítva az ennek megfelelő forgalmi gyorsaságot $\frac{p}{k} = \frac{10}{0.169} = 59.1$ értéket kapunk. Ez kereken 60-szoros forgalmi gyorsaságot jelez a rendes 10-szeres gyorsasággal szemben. Ez időben tehát a pénz fogatóképessége Németországban a rendesnél hatszorta nagyobb volt.

Magyarországon az értékoefficiens 1923 március havától kezdve 6 hónapon át 0.250 körül mozog annak dacára, hogy az infláció a március havi 176-szoros értékről augusztus havában 856-szorosra emelkedik. Az előbbi módon számítva a forgalmi gyorsaságot, 36 számértéket kapunk, amely az eredeti 9-szeres forgalmi gyorsaságnál 4-szerte nagyobb. Ugyanez év szeptember havától kezdve ugyan a koefficiens jóval magasabbra emelkedik 1923 február haváig, amidőn egyidejűleg az infláció 2746-szoros. Ebben azonban az akkori mesterkélts devizapolitika hatása ismerhető fel, amely sehogysem biztosította a pénznek belföldi értékét, mert az árak egyidejűleg közel kétszeresre emelkedtek. Az áratlag százalékának megfelelőleg számítva e koefficiens, az sokkal kisebb lesz. Ily módon az e célra 6 hónapig hozott áldozatok teljesen hiábavalóknak bizonyultak és csak fokozták a látszat kedvéért e költséggel a pénz értékcsöklyedését a belföldi forgalomban. Ausztriában a legkisebb koefficiens 1922 augusztus havában 0.237, ami 46-szoros forgalmi gyorsaságnak felel meg; az tehát valamivel több mint 4-szerese az eredeti forgalmi gyorsaságnak.

Ha egyáltalában lehetséges e néhány adatból további következtetést levonni, azt kellene feltételeznünk, hogy 4—6-szorosnál nagyobb arányban a papírpénz eredeti és a hitelviszonyoknak megfelelő forgalmi gyorsasága nem fokozható és hogy ezen túl a pénz használatát sem lehet tovább korlátozni a közönségnek. Ettől kezdve tehát az orosz pénzügyi politika teljes sikerrel alkalmazható! Minthogy azonban e kritikus időben mind a három országban rövidesen sikerült stabilizálni a valutát, minden sajnálkozás nélkül le kell mondanunk arról, hogy e feltevésünket további számadatokkal bizonyíthassuk.

Ha tehát a harmadik időszakra vonatkozólag nem is egyezik meg minden részletben az elméleti következtetés a tapasztalati tényekkel, mindenesetre megállapítható azzal összhangban a pénz rohamos értékcsöklyedése, amely némileg csak akkor mérséklődik, a midőn a pénz forgalmi gyorsasága tovább már nem fokozható.

Az elmélet további igazolására talán nem lesz érdek nélküli azt a maitól teljesen eltérő viszonyokra is alkalmazni. Erre alkalmat nyújt Falkner orosz tanár dolgozata,* amely nemrég német fordításban is megjelent. Szerző ebben a francia pénzviszonyokat ismerteti a nagy forradalom idejében és az akkori „assignat“ nevű jegyek mennyiségére és árfolyamára nézve is elég részletes adatokat közöl. A forradalom kezdetén e jegyeket mint utalványokat hozzák forgalomba az állami hitelezők kielégítésére, akiket másképp kárpótolni nem tudnak, a miért azok után kezdetben kamatot is fizettek. De csakhamar forgalomba hozzák e jegyeket kisebb összegekben is és egyúttal megszüntetik a kamatfizetést. Ily módon 1793. év végéig kétféle csereszükség és értékmérő van használatban — ugyanis a régi fémpénz és az új papírpénz — amely körülmény annál terhesebb lesz a forgalomra nézve, minél jobban elveszti a folyton szaporodó papírpénz értékét a fémpénzzel szemben. Hogy segítsenek e bajon, 1793 folyamán elrendelik az utalványok kötelező elfogadását és egyúttal a rendeletben egyenlősítik azok értékét a fémpénzével. Az ilyen rendelet természetes következménye, hogy a túlbecsült papírpénz kiszorítja a fémpénzt a forgalomból, ami 1793 végével be is következik. Az átmeneti idő alatt ugyan a papírpénz értéke még lényegesen emelkedik, mert annak forgalmi köre ezáltal jóval nagyobb lett, de 1793 december hótól kezdve az állandóan súlyos értékben. Ez időtől fogva tekinthetjük tehát azt kényeszerforgalommal bíró papírvalutának. Ha ettől kezdve összehasonlítjuk a forgalomban lévő pénzmennyiséget annak árfolyamával, amint az a mellékelt kimutatásban Falkner adatai nyomán látható és ha kiszámítjuk a mindenkori mennyiségnek összértékét fémpénzben a megfelelő árfolyam alapján, azonnal szembejűnik az a körülmény, hogy 1794 folyamán a mennyiség folytonos szaporítása dacára a papírpénz összértéke fémpénzben meglehetősen állandó, minthogy az 1700 és 2200 millió livres között váltakozik. Ellenben 1794 november hótól kezdve nemcsak a pénzegység, hanem annak összértéke is gyorsan hanyatlik.

A francia papírpénz (assignat) havi forgalma és értéke az 1793—1795. években a következő:

	papírpénz- mennyiség millió livres	árfolyam par=1 livre fémben	összforgalom fémértéke millió livres	agió sokszorososa	infláció sokszorososa (1700 = 1)	érték- koefficiens
1793 aug.	3775	0.22	830	—	—	—
„ dec.	(4660)**	0.48	2237	2.1	2.74	1.31
1794 jan.	(4980)	0.40	1984	2.5	2.93	1.17
„ febr.	(5200)	0.41	2132	2.4	3.06	1.25
„ márc.	(5482)	0.36	1952	2.77	3.19	1.14

* Prof. S. A. Falkner, Das Papiergeld der französischen Revolution 1789—1797. Aus dem russischen übertragen von F. Schlömer, München u. Leipzig 1924.

** Zárjelben foglalt adatok interpolált számok.

	papírpénz- mennyiség millió livres	árfolyam par = 1 livre fémben	összforgalom fémértéke millió livres	agio sokszorososa	infláció sokszorososa (1700 = 1)	érték- koefficiens
1794 ápr.	(5656)*	0.36	2040	2.77	3.32	1.20
„ máj.	5891	0.34	2003	2.94	3.46	1.18
„ jun.	5942	0.30	1782	3.33	3.50	1.04
„ jul.	6082	0.34	2067	2.94	3.57	1.21
„ aug.	6308	0.31	1956	3.22	3.71	1.15
„ szept.	6428	0.28	1800	3.57	3.78	1.06
„ okt.	6618	0.28	1854	3.57	3.89	1.09
„ nov.	6813	0.24	1634	4.16	4.00	0.96
„ dec.	7013	0.20	1402	5.00	4.12	0.82
1795 jan.	7228	0.18	1301	5.55	4.25	0.76
„ febr.	7477	0.17	1270	5.88	4.40	0.75
„ márc.	7823	0.133	1040	7.51	4.60	0.61
„ ápr.	8326	0.107	891	9.34	4.90	0.52
„ máj.	9303	0.0652	589	10.53	5.47	0.347
„ jun.	10462	0.0338	353	29.5	6.15	0.209
„ jul.	12338	0.0309	380	32.3	7.25	0.224
„ aug.	14538	0.0272	394	36.7	8.55	0.232
„ szept.	16075	0.0208	332	48.0	9.45	0.188
„ okt.	17879	0.0136	243	73.5	10.5	0.143
„ nov.	20476	0.0077	157	129.0	12.0	0.092
„ dec.	23339	0.0052	121	192.0	13.7	0.071

E körülményből arra következtethetünk, hogy e papírvaluta harmadik időszaka 1794 november hóval kezdődik; viszont 1793 december és 1794 október hó között kell keresnünk annak előző két időszakát, amely esetben 1794 október és november hó között lesz $x = 2$ p. Mivel ez időszak alatt a papírpénz összértéke legalább is 1700 millió livres, ennek alapján feltételezhető, hogy az akkori pénzszükséglet fémpénzben szintén ilyen összegre becsülhető. Tekintetbe véve azt, hogy 1794 október hóban a papírpénzmennyiség 6618 millió livres, ebből viszont következik, hogy az infláció ugyane hóban már 4-szeresre emelkedett, azaz $x = 4$. Mint látjuk, ugyanekkor az agio 3.57—4.16-szoros érték között van. Infláció és agio tehát ez időben valóban találkozik. Ebből viszont az elmélet szerint az következik, hogy $p = 2$. Ez jele annak, hogy Franciaországban a nagy forradalom idejében a hitel nem játszott semmi szerepet a forgalomban, mert annyi pénz volt forgalomban, mint amennyi az áruforgalom közvetlen lebonyolítására hitel nélkül szükséges. A pénz akkori forgató képessége tehát a legkisebb volt, amely egyáltalában lehetséges. Falkner szerint ugyan a forradalom előtti időben Franciaország pénzszükségletét 2—2.2 milliárd livres-re becsülték. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy e pénznek egy része hitel hiányában nemcsak mint forgalmi eszköz, de

* Zárjelben foglalt adatok interpolált számok.

állandóan mint félretett tőke is szerepelt, továbbá ha figyelembe vesszük azt, hogy az assignatokkal elkobzott javakat is lehetett vásárolni, amely célra szintén nagyobb összegeket kellett felgyűjteni — a tényleges forgalmi szükségletre vonatkozó előbbi becslésünk is megegyezik ez adattal. Ha mindezek alapján 1700 millió livres pénzszükséglet feltételezése mellett számítjuk az infláció és az érték koefficiens sokszorosait, amint azt az előbbi adatsorozat feltünteti, akkor azt látjuk, hogy 1794 folyamán az agio és infláció havi adatai meglehetősen egyeznek egymással, ami annak a jele, hogy a pénz értéke olyan arányban súlyodt, amint szaporodott a pénzmennyiség. E körülményt Falkner is kiemeli. Ez idő alatt tehát érvényesül a pénz mennyiségi elmélete. A pénz értéke csak 1794 október hó után lesz fordított sokszorosa a pénzmennyiségnek. Ha kiszámítjuk az előbbi módszer szerint az első két időszakban x növekedésével kapcsolatosan a változásokat valutáris téren $p = 2$ érték alapján, a következő elméleti adatsorozatot kapjuk:

p	x	$\frac{p+x}{p \cdot x}$	q	k	$\frac{k}{x}$
2 (+1)	1	1	—0	1	1
2	2	1	—0	1	0·50
2	3	1·2	—0·16	1·03	0·34
2	4	1·33	—0·33	1·0	0·25

Ez elméleti levezetéséből tehát az tűnik ki, hogy az esetben, ha $p = 2$ — az értékoefficiens állandó értékű az első két időszakban, ami szintén megegyezik az előbbi tapasztalati tényekkel — különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy az akkori nehézkes forgalom és hiányos adatgyűjtés mellett a tényleges adatok nem lehetnek mindig pontosak.

Eszerint, úgy látszik, a fenti elmélet nemcsak a mai viszonyokra, de a maitól teljesen eltérő viszonyokra is alkalmazható. Annak alapján megállapíthatjuk a francia pénznek akkori forgató képességét és Franciaország tényleges pénzszükségletét, valamint felismerjük azt is, hogy a nagy forradalom idejében a hitelügyletek semmi szerepet nem játszottak a forgalomban. Ha Falkner tanár a továbbiakban arra a következtetésre jut, hogy e papirvaluta későbbi rohamos hanyatlásának nem a mennyiség túlságos szaporítása az oka, hanem megfordítva, a pénz azért szaporodik, mert annak értéke rohamosan hanyatlik — e felfogásban vele egyet nem érthetünk. Az elmélet szerint e papirvaluta hanyatlása a harmadik időszakban, tehát 1795 folyamán azért olyan rohamos, mert a forgalmi tőke aránylag csekély a pénz mennyiségével szemben, úgy hogy annak érték-hanyatlása szükségszerűleg jóval gyorsabban halad előre, amint az bekövetkezik a mai időben nagyobb forgalmi tőke mellett. Ezzel a rohamos esés a harmadik időszakban is indokolva van.

III. FEJEZET.

A papirpénz értékét befolyásoló egyéb tényezőkről.

Azokban a rajzokban, amelyek a német, osztrák, magyar, román és bolgár valuta havi érték hullámzását az inflációval kapcsolatban tüntetik fel, alkalmunk volt megfigyelni azt, hogy az agio, második és harmadik időszaka között, erős ugrással áttöri az infláció színvonalát s ezt a hirtelen változást az árátlag nem követi. Néhány hónapra reá az agio ugyan ismét kisebb lesz, de ebben az előbbi kilengés visszahatását ismerhetjük fel, mert az csakhamar ismét folytatja magasba törekvő irányát párhuzamosan az árjelzőszámmal mindazon esetekben, amelyekben az infláció lényegesen fokozódik. Ugyanezt a jelenséget a lengyel valuta árfolyamánál is észlelhetjük az 1 centes árfolyam körül. Ugy látszik, az agio e kilengése kapcsolatos az átmeneti idővel; ezért nem gondolhatunk egyébre, mint hogy itt a pénzérték alakulásának különleges és szórványos esetével állunk szemben, amely összefüggésben lehet a jelzett arányváltozással.

A kereskedelem úgy látszik megérzi a változást és a következőknapoktól való félelmében egy ideig kevesebbre becsüli a pénz értékét, mint amely megfelel a tényleges viszonyoknak. Ez esetben tehát a gazdasági viszonyoktól eltérő, alanyi értékbecslés hatását lehet feltételeznünk, amely átmenetileg érvényesülve megváltoztatja, illetőleg fokozza az infláció hatását, amint azt nagyobb változásoknál más téren is megfigyelhetjük, mint pld. a gazdasági vagy hitelkrizissel együttjáró pánikban. Ilyenkor is rendszeren lélektani tényezők működnek közre, a melyek súlyosbítják a kedvezőtlen gazdasági viszonyok súlyát. Viszont kedvező viszonyok mellett ennek a helyzetnek az ellenkezője is előfordulhat, a mint azt pld. a gazdasági fellendüléssel együttjáró nagy hausseban és túlhajtott spekulációban észlelhetjük.

Ha e feltevés helytálló, ki kell terjeszkednünk annak a megállapítására, mikép érvényesülnek alanyi tényezők az értékbecslésben általánosságban és különösen mily módon nyilvánul az meg adott esetben a pénz értékalakulásában. E célból előre kell bocsátanom néhány elméleti megjegyzést, amelyek

ismerete nélkül a kérdés meg nem világítható. Előre jelzem, hogy ily módon az előbbi jelenséget egyik alapvető lélektani törvény segítségével törekszem megmagyarázni.

Egyik régebbi cikkemben* foglalkoztam a határhaszon-elmélet bírálatával kapcsolatban azzal a kérdéssel, milyen hatással vannak alanyi tényezők az értékalkulásra általánosságban. Ha eltekintünk a termények termelési költségétől, — jobban mondva, ha azt állandónak tételeznők fel, — akkor a termények értékelése két tényezőtől függ: az egyik az egyéni haszon, amelyet annak megszerzésével magunknak biztosíthatunk; a másik a terménymennyiség, amely rendelkezésünkre áll.

Nyilvánvaló, minél nagyobb a haszon, amelyet a terménnyel magunknak biztosíthatunk, minél jobban megfelel az ízlésünknek, annál többre értékeljük a terményt; de tovább menve, az egyéni haszon mérlegelése nemcsak attól függ, milyen az illető egyén ízlése, hanem attól is, milyen terménymennyiség van az illetőnek előzetesen birtokában. Ha valaki szegény, szerény ajándéknak is megörül, ellenben gazdag embernek csak megfelelő nagyobb ajándékkal szerezhetünk hasonló örömet és hasznot. Az egyéni haszonnak e változataira nézve — kapcsolatban a terménymennyiséggel — először az ismert matematikus Bernoulli állított fel képletet; ugyanezt később Laplace és Poisson is levezetik. E képletre nézve pedig később Fechner alapvető pszichofizikai munkájában kimutatja azt, hogy az nem más, mint az általa megalapozott Weber-féle törvény különleges esete, amely szerint az emberi érzés általánosságban nem változik egyenlő arányban a külső fizikai ingerrel, hanem bizonyos arányban annak sokszorosával. Ha pld. valaki 1 kiló súlyt tart kezében és azt kívánjuk tőle: mondja meg csukott szemmel, mikor lesz e súly kétszerte nagyobb, akkor nem elégséges 1 kilót hozzáadnunk, hanem ahhoz körülbelül $1\frac{1}{2}$ kiló hozzáadása, összesen tehát $2\frac{1}{2}$ kiló szükséges, hogy az illető azt kétszerte nagyobbra becsülje, mint az előbbi 1 kilót. Minél nagyobb e kezdetleges súly, annál nagyobb többlet szükséges. Az érzés tehát változik az inger bizonyos sokszorosának arányában. Ugyanígy a haszon mérlegelésénél a gazdag embernek csak vagyonához mértén hozzáadott terménytöbbséggel szerzünk hasonló hasznot, mint más szegényebb embernek a kisebb mennyiséggel. Mivel a haszon mérlegelése érzést vált ki, a terménymennyiség pedig az a külső inger, amely azt kiváltja, ebből az következik, hogy ugyanazon haszonérzés felidézéséhez annál több terménymennyiség hozzáadása szükséges, minél több van az illető birtokában. E szerint a haszon egyéni mérlegelésénél is érvényesül a Bernoulli-féle képlet szerint a jelzett Weber-féle alaptörvény.

* A határhaszon elmélete és a psycho-physikai alaptörvény. Filozófiai Társaság közlönye XXVII. kötet 1908. p. 49—72.

Ha alkalmazni akarjuk e következtetést a gazdasági viszonyokra, figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy az egyéni haszon csak egyik tényezője, mint jeleztem, a gazdasági értékelésnek; annak másik tényezője a piacon lévő tényleges terménymennyiség. Gazdasági téren szerzett tapasztalataink szerint a termények értéke a forgalomban annál nagyobb, minél kisebb azok mennyisége és megfordítva annál kisebb, minél nagyobb a mennyiség. A termények forgalmi értéke tehát fordított viszonyban áll azok mennyiségével; viszont a haszon egyenes viszonyban az értékkel, mert minél nagyobb a termények egyéni használhatósága, annál nagyobb lesz azok értéke. Ha alkalmazzuk e megállapítást az árak alakulására, amely árakban az alanyi értékelés hatása külsőleg is meg nyilvánul és számszerűleg is megállapítható — ez esetben megfelelő matematikai alakba öntve e megfigyeléseket, a differenciálszámítás segítségével ahhoz a következtetéshez jutunk,*

* Jelzett cikkemből veszem át a következő matematikai levezetést. Laplace „Theorie analytique des probabilités“ 1812-ben megjelent munkájában a valószínűség megállapításánál az egyének alanyi értékelését is figyelembe veszi. E célból megkülönbözteti a „fortune physique“ fogalmát, amely a termények mennyiségéből áll, a „fortune morale“ fogalommal szemben, amely utóbbi az egyének anyagi helyzetével kapcsolatos. A két fogalom viszonyát egymáshoz a következő módon fejezi ki: „D'après ce principe x étaut la fortune physique d'un individu, l'accroissement $d x$ quelle reçoit produit a l'individu un bien moral réciproque a cette fortune; l'accroissement de sa fortune morale peut donc être exprimé par $k \frac{dx}{x}$, k étaut une constante.“ E szavakból kitűnik, hogy amit Laplace „fortune morale“ fogalommal jelez, az tulajdonképp azonos a termények alanyi értékelésével a használhatóság és mennyiségre való vonatkozással. Ily módon y betűvel jelölve a használhatóságot, megkapjuk annak változását végtelen kicsiny $d x$ -re való vonatkozással:

$$d y = k \frac{d x}{x}.$$

A haszon e változásából meghatározható annak nagysága integrálás alapján, amidőn kapjuk

$$y = k^e \log x + C,$$

amely képletben C az adott viszonyoknak megfelelő állandó számot jelent. Ez utóbbit meghatározhatjuk Fechner módszerét követve akkor, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a gazdasági javaknak alanyi mérlegelése csak bizonyos mennyiségnél kezdődik t. i. annál a mennyiségnél, amely egyéni szükségletek kielégítésére felhasználható. Feltéve, hogy e minimális mennyiséget C számértékkel jelöljük, az annak megfelelő kezdetleges érték nulla. (Pld. ha valaki ruhát akar készíteni, ahhoz neki $3\frac{1}{4}$ méter szövetre van szüksége. Ha e helyett neki abból csak 1 métert kínálnak, azt nem veszi meg; annak értéke számára nulla, mert az céljaira fel nem használható.) Ha a jelzett minimális mennyiséget vesszük alapul a fenti egyenletnél, annak értéke nulla, azaz

$$y = k^e \log b + C = 0$$

ebből következik

$$C_1 = - k^e \log b.$$

hogy az árváltozás fordított viszonyban áll a mennyiségváltozás négyzetével — szorozva azt egy állandó számmal, amely állandó változik az illető termény minősége szerint, avagy algebrai képletben kifejezve:

$$\frac{p_x}{p_1} = \frac{k}{z^2}$$

amely képletben p_1 jelzi a kezdő alapárat, p_x a megváltozott árat, k a minőségre vonatkozó állandó számot, z a változó terménymennyiségnek arányszámát.

Hogy e következtetés helyes, kitűnik logikai uton is az előbb mondottakból. Mint említettük, az egyéni haszon az értékelésen kívül attól is függ, milyen terménymennyiség van az illető egyén birtokában. Minél több van abból, annál kisebb lesz egyéni haszna annak szaporításából. A haszon tehát fordított viszonyban van a mennyiséggel. Ugyanígy az ár is annál magasabb, minél kisebb a rendelkezésre lévő mennyiség. Ez is tehát fordított viszonyban van az utóbbival. A mennyiség tehát kétszer szerepel abban az árképződésben, amely az egyéni mérlegelésnek a folyománya — ennek folytán annak szorzata,

Ha ez utóbbi értékkel helyettesítjük, C értékét a fenti egyenletben kapjuk

$$y = k^e \log x - k^e \log b,$$

amely egyenlet megfelel a Laplace-féle egyenletnek. Avagy ha levonjuk a logaritmus értékét, kapjuk

$$y = k^e \log \frac{x}{b},$$

amely alakban Bernouilli határozza meg y értékét.

Ha a haszon mérlegelésének az eredményét figyelembe akarjuk venni az árképződésnél, amelyben a haszon mérleges eredménye külsőleg mennyiségben és számokban jut kifejezésre — tekintettel kell lennünk arra, hogy adott időben a kezdetleges mennyiség b ugyan állandó, de annak értéke különböző lehet különböző időben és aszerint, milyen célra akarjuk felhasználni a terményt. Ha $\frac{x}{b}$ -nek e változó viszonyát általánosságban z betűvel jelöljük, meghatározhatjuk a haszon nagyságát arra való vonatkozással a fentiek szerint:

$$y = k^e \log z.$$

Ennek a változása pedig megfelel a differentialhányadosnak, azaz

$$\frac{dy}{dz} = \frac{k}{z}.$$

Ha ezek után tekintetbe vesszük azt a közgazdasági tapasztalatot, hogy az árak változása egyenes viszonyban van a haszon változásával és fordított viszonyban a mennyiségek számarányával és ha a kezdő árat p , betűvel, a változó árat p_x betűvel jelöljük — megkapjuk a kettőnek viszonyát, azaz az árváltozás számarányát:

$$\frac{p_x}{p_1} = \frac{\frac{dy}{dz}}{z} = \frac{k}{z^2}.$$

tehát négyzete bír befolyással az áralakulásra és pedig mindkét esetben fordított arányban, aminek következtében a mennyiség négyzete a fenti képletben a nevezőbe jut. Természetesen a mennyiségen kívül a terménymínőség is szerepel az értékbecslésben. Ebben jut kifejezésre az egyéni ízlés érvényesülése. Mivel ez ízlés egy és ugyanazon minőségnél állandó — különböző minőségnél azonban változik — ezt is ki kell fejeznünk azzal, hogy minden minőségre külön állandó számot vonatkoztatunk, amely mint ilyen a számlálóban szerepel a fenti képletben.

Ehhez körülbelül hasonló képletet állít fel Stanley Jevons „Közgazdasági elmélet” című munkájában arra nézve, miként változik a búza ára Angliában kapcsolatban a termés hozammal abban az időben, amikor az a 17-ik században kizárólag saját búzatermésére volt utalva. Jevons e képletet a régi adatok alapján induktíve állapítja meg; de nem ismeri fel annak elméleti jelentőségét, mert az egyéni haszon levezetésénél tévedésbe esik. Az általa tapasztalati úton felállított képlet azonban támogatni látszik az előbbi levezetést. Kívánatos volna ugyan azt más esetekben is igazolni, csak hogy a mai szerves kapcsolatban levő világ gazdaságban a lélektani tényezők ez elválasztása felette nehéz; az csak oly esetekben sikerülhet, a midőn pontosan ismerjük a helybeli gazdasági tényezők érvényesülésének hatását. Úgy látszik ez az eset a valutáris viszonyok jelzett változásánál.

Első pillanatra talán nem tudjuk elképzelni, az alanyi értékelésnek e módja miként érvényesülhet a pénznél és különösen a papírpénznél, amely mint ilyen rendes körülmények között alanyi értékelés tárgyát nem képezheti. Mindannyian ugyan nagy értéket tulajdonítunk a pénznek — ma különösen a fém pénznek; de ez értékelés nem vonatkozik annyira a pénz minőségére, hanem inkább arra, hogy azzal állandó értéket nyerünk és azzal bármilyen szükségleti cikk birtokába juthatunk szokás és törvényes intézkedés alapján. Hogy a fém pénz, amelyet használunk, frank, korona vagy font, az alanyi értékelés szempontjából teljesen közömbös, ha csak jól megfelel gazdasági hivatásának mint általános csereeszköz és érték-mérő. A pénzrendszer minősége tehát rendesen nem képezheti alanyi értékelés tárgyát és pedig annál kevésbé, mert az többnyire hosszú, történeti fejlődésnek az eredménye. Ugyanígy bármilyen papírpénzt is szívesen elfogadunk, ha teljes értékét biztosítva látjuk; sőt azt gyakran előszeretettel használjuk, mert az kényelmesebb fizetési eszköz mint a fém pénz. De ha a papírpénz mind jobban hanyatlik értékben és napról-napra kevésbé alkalmas arra, hogy azt mint érték-mérőt használjuk, akkor alaposan megváltozik az egyéni vélemény az illető pénz-

rendszer hasznavehetőségére vonatkozólag és bekövetkezik a papírpénznek értékváltozása rossz minőségére való tekintettel.

Ilyen körülmények között elképzelhetjük, hogy akkor, a midőn a pénz értékváltozása az eddiginél is nagyobb arányokat kezd ölteni, hirtelen fokozódik a bizalmatlanság a pénzzel szemben, ami a jelzett pánikszerű mozgalomban nyilvánul meg. Ennek hatása abban mutatkozik, hogy átmenetileg a pénz értéke megváltozik nemcsak a mennyiség bizonyos sokszorosának arányában, amint azt ez időszakra vonatkozólag általánosságban megállapítottuk, hanem a jelzett alanyi értékbecslés hatása alatt az megváltozik a mennyiség négyzetének arányában. Hogy ez tényleg így van és hogy ezzel egyidejűleg az állandó szám, azaz a pénz minőségi koefficiens is megváltozik, azt beigazolhatjuk akkor, ha kiszámítjuk a fenti képlet alapján az időbeli tényleges értékeket.*

Adott esetben ugyan nem kell kiszámítanunk az értékváltozás $\left(\frac{p_x}{p_1}\right)$ alkatelemeit, mert azok értéke adva van a tényleges váltóárfolyamokban; ágszintén a pénzmennyiség arányváltozása (z) szintén könnyen megállapítható a jegyforgalom adataiból. Amit azonban jelen esetben nem ismerünk, az az állandó szám (k), amellyel kapcsolatban bekövetkezik az értékváltozás. Számítsuk ki azt a képlet szerint minden egyes országra vonatkozólag.

Mint láttuk Németországban e kilengés 1921 augusztus havában kezdődik 1.19 centes árfolyamnál; a kilengés végső pontja 1921 november hóra esik 0.40 cent árfolyammal. A kezdőpontot véve alapul a kettőnek arányszáma $\frac{p_x}{p_1} = \frac{0.40}{1.19} = 0.336$.

Mivel a jegyforgalmi kimutatásban minden adat az illető hó utolsó üzleti napjára vonatkozik, ez esetben az előző hónap adatait kell alapul vennünk, mert tényleg az gyakorol befolyást az illető hónap árfolyamára. A jegymennyiség 1921 július végén 86.031 millió márka; ugyanaz 1921 október végén 99.064 millió márka. A kettőnek mennyiségi arányszáma $z = \frac{99.064}{86.031} = 1.15$.

Ennek négyzete $z^2 = 1.32$. Az előbbi képlet szerint megkapjuk az állandó szám értékét $k = \frac{p_x}{p_1} z^2 = 0.366 \times 1.32 = 0.44$. Ha

összehasonlítjuk ezt a számot a pénz értékoefficiens-számával, amint azt az infláció százalékanak és a disagionak szorzatában a kimutatásokban megtaláljuk, azt látjuk, hogy ez érték 1921 november hóban = 0.41. Ha ugyanígy kiszámítjuk a képlet szerint a többi országokra nézve is az állandó számot és össze-

* L. 5—9. kimutatásokat a függelékben.

hasonlítjuk azt az értékoefficiensek megfelelő számával — a következő adatsorozatot kapjuk:

		értékoefficiens	időpont
Németország	$K = 0.440$	0.410	1921 nov.
Magyarország	$K = 0.536$	0.493	1920 febr.
Ausztria	$K = 0.612$	0.531	1920 febr.
Bulgária	$K = 0.697$	0.641	1921 nov.
Románia	$K = 0.524$	0.517	1921 nov.

Ez adatok alapján azt hiszem nem fér kétség ahhoz, hogy a fenti képlet és a tényleges forgalmi adatok alapján megállapított szám azonos a pénz értékoefficiensével. Az utóbbi ugyan valamivel alacsonyabb mint az állandó szám, de mindenképp magasabb annál, amelyet a négyzet helyett a mennyiség egyszerű arányában számítunk ki; e mellett azonban félre nem ismerhető az irányzat azonossága, a mely azzal a körülménnyel is kapcsolatba hozható, hogy a változást mindkettőnél ugyan különböző módon, de ugyanazon adatok alapján számítjuk ki. Feltűnő azonban az, hogy egymástól teljesen független és eltérő levezetés alapján és merőben különböző tényezők mérlegelése alapján, mint állandó számot és minőségi koefficiensét ugyanazt a számot különböztettük meg a Bernouilli-Laplace-féle egyenlet alkalmazásánál — mint a melyet az előbbieken, mint pénzürték-koefficiensét jelöltünk meg.

Az árváltozás minőségi koefficiensé, mint említettük, tulajdonképp különböző minőségű terményekre vonatkozik, amely változik az egyéni ízlés szerint. A pénz, mint ilyen, nem lévén fogyasztási cikk, hanem csak forgalmi eszköz — annak ehhez hasonló minőségű koefficiensé nem is lehet. A pénz minőségét nem határozhatja meg más, mint annak forgalmi értéke. Adott pénzmennyiségnél minél nagyobb az érték — annál jobb a pénz; minél kisebb az érték — annál rosszabb a pénz. Ezért a pénz minőségi koefficiensé nem is lehet más mint annak mennyisége szorozva a pénzegység piaci árával — avagy másképp kifejezve, *a pénz minőségi koefficiensé azonos az értékoefficienssel*, amely mint fentebb láttuk, olyan fontos szerepet játszik annak értékalkulásában. Amennyiben elfogadjuk ez érvelést, abból további következtetések vonhatók le.

Ha azt látjuk, hogy különböző irányú elméleti fejtegetések kapcsán a részletekben ugyanazon eredményhez jutunk, amelyet tapasztalati tényekkel is beigazoltunk, a valószínűség mellett szól, hogy azok egymást kölcsönösen megerősítik. E szerint a fenti adatsorozat kapcsán is beigazolván látjuk azt, hogy az alanyi értékbecslés valóban a mennyiségváltozás négyzetének arányában érvényesül a forgalomban. Ez tehát második induktív bizonyítéka lenne, a Jevous-féle bizonyíték mellett, annak az általános árelméletnek, amelyet tisztán elméleti alapon vezet-

tünk le. Hogy ez a papirpénz különleges esetére is alkalmazható, amidőn olyan minőségi koefficiensre alapított alanyi értékbecslés, mint amilyen az áruforgalomban szerepel, meg nem állapítható — azt hiszem nem von le semmit a bizonyíték értékéből. Végre azt is látjuk, hogy az alanyi értékelésnek e módja egyik különleges esete a Fechner által megalapozott Weber-féle törvénynek. Ebből viszont következik, hogy olyan látszólag kicsiny, de a gyakorlati életben igen fontos és súlyos jelenségben, mint amilyen a papirpénz értékváltozása a túlhajtott infláció következtében, a gazdasági tényezőkkel kapcsolatban az említett psycho-fizikai alaptörvény is érvényesül.

Ha sikerült volna bizonyítanunk ezt a fenti különleges esetre vonatkozólag, ennek alapján feltehető, hogy az alanyi tényezők hasonló módon más esetekben is közreműködnek a valuta értékalakulásában. Olyan esetekben tehát, ahol a papirpénz értéke erős hullámzást mutat, amely nincsen arányban a fentebb megállapított mennyiségi viszonylattal, alanyi tényezők hatására következtethetünk. A tapasztalatból is tudjuk, ha beállanak olyan események, akár politikai, akár gazdasági téren, amelyek előreláthatólag kedvezőtlenül befolyásolják az illető ország pénzügyi helyzetét, azok rendszeren előre vetik árnyékukat a valuta árfolyamánál. Hatásuk tehát akként érvényesül, hogy a forgalmi tőkével szemben lévő pénz a tényleges mennyiség négyzetének vagy annak hányadának arányában befolyásolja a megfelelő képlet szerint az értékalakulást. Az ilyen hirtelen változást ugyan a spekuláció is törekszik saját javára kihasználni, ami még fokozhatja annak hatását. Amennyiben a későbbi események igazolják a feltevést és a pénzmennyiség tényleg szaporítva lesz, a hatás ez utóbbinak megfelelőleg állandósul; amennyiben annak alapja nem volt, az árfolyam rövid időn belül megjavul, de ez esetben valóban a képzeletben számított mennyiségi többlet okozza a kilengést. Ily módon elméletileg is megmagyarázható a valuta árfolyamának érzékenysége, amely látszólag a valuta tényleges viszonyaival össze nem függő változásokra is reagál.

Ha előbb láttuk azt, hogy a német és magyar valuta értéke az infláció harmadik időszakában jobban süllyed értékben, mint a milyen süllyedés megfelel a jelzett mennyiségi viszonylatnak, ez eltéréstől esetleg szintén arra következtethetünk, hogy alanyi tényezők befolyásolják a számbeli tényezők hatását, amidőn folytatólagosan előre számítunk az infláció további növekedésére. Amíg az ország pénzügyi helyzetében nem mutatkozik javulás és a kormány előreláthatólag továbbra is, sőt fokozódó mértékben veszi igénybe az infláció eszközét, az értéksüllyedés is állandóan megelőzi a pénznek elméletileg számított értékét; olyankor, amidőn komoly a törekvés a pénzügyi helyzet orvoslására, a valuta

árfolyama is megjavul, amint azt látjuk a Hegedüs-féle kezdeményezésnél és akkor az valóban megfelel a számított értéknek.* E tényező érvényesítésének is megvan a határa. Akkor, amidőn a forgalmi gyorsaság annyira megnövekszik, hogy az tovább nem fokozható és a pénzhasználat tovább nem korlátozható, amint azt az orosz esetnél is láttuk, a pénzérték-koefficiensnek átlaga is állandósul. Ez esetben is tovább sülyed a pénz értéke, de e sülyedés a minimális koefficiens alapján számított mennyiségi arányban halad tovább; ezen határon túl tehát a fenti általános képlet sem érvényes többé. Ellenben mihelyt első jele mutatkozik a pénzügyi helyzet javulásának, az alanyi tényező a fordított irányban ismét hatályba lép, amint azt a valuta stabilizálásánál látjuk.

A további eltérések okainak felderítése céljából összehasonlítjuk még a papírpénznek elméletileg megállapított értékét annak tényleges árfolyamával a két első időszakban. Az összehasonlítást a harmadik időszakra nézve már az előbbi fejezetben eszközöltük az értékkoefficiensok alapján; minthogy azok számértéke, mint jeleztük, erősen változik ez időszakban, a pénz árfolyamának közvetlen összehasonlításától sem várhatunk az előbbitől eltérő eredményt.

A mellékelt kimutatásban megtaláljuk a papírpénz értékét — egyrészt egyszerű mennyiségi viszony alapján számítva — másrészt a fenti elmélet szerint 10-szeres forgalmi tőkére vonatkozó arányban feltüntetve — továbbá a különféle valutáknak az infláció kerek összegének megfelelő tényleges árfolyamát, avagy ahol e megállapítás nem lehetséges, annak arányszámítás alapján megállapított árfolyamát a legközelebbi inflációs érték szerint. Ebből látható, hogy az összes valuták tényleges árfolyama rendszeren jóval nagyobb az egyszerű mennyiségi viszonylatnál és egyuttal kivétel nélkül kisebb az elméletileg számított aránynál. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy a papírpénznek az egyszerű mennyiségi viszonylaton felüli értéke abból az árkülönbözetből származik, amely az inflációval együtt jár és hogy az áremelkedés különösen kezdetben csak lassan követi az utóbbit és nem is terjed ki egyenletesen a piaci árak összeségére, érthető, hogy a tényleges árfolyam rendszeren mögötte marad az elméletinek. Teljes megegyezés csak akkor lehetséges, ha az áremelkedés azonnal és teljesen alkalmazkodik a inflációhoz. Később, midőn az árváltozás rendszerré válik és a pénz tömeghatása érvényesül, ez be is következik. Elvi

* 1921 május havában pénzünk aranyértéke Zürich után számítva 0·025, midőn az inflacio 32·8. Fenti képletünk szerint számítva:

$$\frac{K}{x} = \frac{x + 2p}{2x^2} = \frac{32 \cdot 8 + 18}{2 \times 32 \cdot 8^2} = \frac{50 \cdot 8}{2152} = 0 \cdot 0236.$$

Előtte és utána pénzünk értéke mindig kevesebb a fenténél.

**Számított és tényleges pénzérték ugyanazon kerek
inflációs arányszámra vonatkozólag.**

x	$\frac{1}{x}$	$\frac{k}{x}$	Francia	Olasz	Német	Osztrák-Magyar
			v a l u t á n á l			
					időben	időben
1	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—
2	0·50	0·83	0·82	0·74	0·75	1915/VI. 0·77
3	0·33	0·77	0·66	0·58	0·65	1916/VIII. 0·62
4	0·25	0·71	(1919) 0·50	0·61	0·56	1917/V. 0·48
5	0·20	0·67	(1920) 0·33	0·59	0·49	1917/IX. 0·40
6	0·17	0·62	—	(1919) 0·42	0·42	1917/XII. 0·44
7	0·14	0·59	—	(1920) 0·23	1919/I. 0·50	1918/IV. 0·50
8	0·12 $\frac{1}{2}$	0·56	—	—	1919/II./III. 0·43	1918/VII. 0·39
9	0·11	0·53	—	—	1919/V./VI. 0·31	1918/IX. 0·36
10	0·10	0·50	—	—	1919/XI. 0·11	1918/X. 0·41
11	0·091	0·41	—	—	1919/XII. 0·09	1918/XII. 0·30
12	0·083	0·35	—	—	1920/II. 0·04 $\frac{1}{2}$	1919/II. 0·24
13	0·077	0·30	—	—	1920/II./III. 0·06	1919/V. 0·20
14	0·071	0·25	—	—	1920/IV./V. 0·09	1919/VI. 0·17
15	0·066	0·21	—	—	1920/VI. 0·11	1919/VII. 0·15
16	0·062	0·17	—	—	1920/VII./VIII. 0·09	1919/VIII. 0·11
17	0·058	0·14	—	—	1920/IX. 0·06 $\frac{1}{2}$	1919/IX. 0·078
18	0·055	0·11	—	—	1920/XII. 0·06	1919/X. 0·06
19	0·052	0·075	—	—	1921/II. 0·05 $\frac{1}{2}$	—
20	0·050	0·050	—	—	1921/VIII. 0·05	—

kifogás akkor merülne fel, ha a tényleges árfolyam egyik-másik esetben meghaladná a számított árfolyamot és ez nagyobb forgalmi tőke alapján sem volna indokolható; ez azonban, mint látjuk, soha elő nem fordul. Ehelyett azonban magyarázatot igényel: egyes esetekben miért olyan nagy az eltérés az árfolyamoknál?

Az osztrák és magyar valuta árfolyamának hasonlatossága és egyenlő iránya kiterjed az egész adatsorozatra. Tudvalevőleg az infláció már a háború alatt elég nagy arányt ölt a régi monarchiában; a háború befejeztével az több mint 11-szeres fokra emelkedik szemben a némettel, amely csak 6 $\frac{1}{2}$ -szeres. A későbbi zavarok és politikai átalakulások idejében pedig az infláció olyan gyorsan növekszik a fokozódó állami deficittel

együtt és a valuta árfolyama olyan gyorsan megközelíti és eléri az elméletileg megállapított egyszerű mennyiségi viszonyt, hogy ez időben már nagyobb fokú eltérés nem is mutatkozik.

A német valuta árfolyama is eléggé megegyezik a jelzett értékkel 1919 június haváig; ez időtől kezdve azonban az árfolyamok feltűnően alacsonyok — azok jobban megegyeznek az egyszerű mennyiségi viszonylattal — sőt két esetben még az utóbbinál is alacsonyabbak. E jelenség első sorban a német jóvátételi fizetésekkel hozható összefüggésbe, amely nagy keresletet támasztván a külföldi váltók iránt, hirtelen felhajtja azok árfolyamát; amennyiben pedig a jóvátétel egy része terményszolgáltatás alakjában lesz teljesítve, ezzel lényegesen igénybe van véve a forgalmi tőke, aminek az árfolyam további romlása a szükséges következménye. Az 1922. év végéig terjedő kimutatás szerint Németország ez időben a következő jóvátételi szolgáltatásokat eszközölte:

	aranymárka
1. Készfizetés devizákban vagy egyéb elszámolás útján	2230 millió
2. Termelés útján eszközölt érték	3752 „
	<hr/>
	Összesen 5982 millió
3. Rendelkezésre bocsátott készletek értéke	36748 „
	<hr/>
	Összes érték 42730 millió

Elképzelhető a teljesítmények nemcsak mennyire megzavarják a fizetési mérleget, hanem egyúttal mennyire igénybe veszik a forgalmi tőkét a külföld javára.

Ezenkívül a jelzett eltérés egy másik körülménnyel is indokolható, amely összefüggésben áll az előbbivel. A jóvátételi fizetéssel szükségessé vált az adóknak nagymérvű emelése; ez elől pedig a mobil tőke lehetőleg menekülni igyekszik. Ily módon elkezdődik a német tőke menekvése külföldre. Az adott viszonyok mellett ez háromféle módon eszközölhető. Első sorban német papírpénznek külföldön való eladásával, ami tényleg lehetséges volt azért, mert a külföld sokáig bizott a német pénzügyi viszonyok mielőbbi rendezésében. Állítólag e módot a német kormány is felhasználta a jóvátételi fizetések pótlására. Ez esetben az eladás kamatnélküli külföldi kölcsönnek minősítendő; amennyiben annak értéke később esik, ez esésnek megfelelőleg a külföld is hozzájárul a jóvátételi fizetések teljesítéséhez. Cassel hivatkozik egy becslésre, amely szerint 1921. végével 60 milliárd márka lett külföldre eladva. Minthogy ugyanaz év végével a német jegyforgalom 122 milliárd márka, el nem képzelhető, hogy annak fele része külföldön talált volna elhelyezésre. A fenti összegből valószínűleg levonandó az a mennyiség, amely külföldről ismét visszajött Németországba külföldre eszközölt árukivitel útján, vagy egyéb értékcimletek ellenértéke gyanánt. Ez adat

alapján tehát közvetlenül nem határozhatjuk meg a tőkekivándorlás nagyságát. A tőkemenekülés második lehetősége abban áll, hogy nem vonjuk be a külföldön esedékes követeléseinket és az ott elhelyezett tőkék után járó részesedésünket; a harmadik abban, hogy megfelelő terménytöbbletet viszünk ki külföldre árúbehozatal nélkül. Hogy milyen arányt öltött e három módzat együttvéve, az megközelítőleg talán a külkereskedelmi mérlegből állapítható meg, ha figyelembe vesszük annál az előző és a következő évek kereskedelmi egyenlegét és egyúttal levonjuk az esetleges többletből az esedékes külföldi tartozások és jóvátételi fizetések és teljesítmények értékét — ami azonban nem könnyű feladat. De akárminő arányt öltött a tőkének a mozgalma, az szintén igénybe vette, legalább átmenetileg, a forgalmi tőkét, aminek a valuta további értéksülyedése a következménye. Ezzel szemben a német papírpénz kivitele, habár időlegesen, javított annak helyzetén. Különösen szembetűnő a hanyatlás az 1919 november hótól az 1920. év szeptember haváig terjedő időben, amelynek részletes magyarázatát csak a jelzett vizsgálat alapján lehetne megtalálni.

A francia és olasz valuta árfolyama szintén erősen hanyatlik ez években. Ez részben annak a visszahatásnak az eredménye, hogy, mint említettük, a háború alatt egyezmények alapján tartották fenn az árfolyamokat, amely egyezmények 1919. első felével megszűntek; de másrészt összefüggésben lehet ez a leszereléssel is, amidőn a háború alatt mozgósított belföldi tőke nemcsak visszatért régi medrébe, hanem egyúttal megszűnt az a külföldi segély és tőkeáradat, amely a háborúban ellátta a hadsereget. Ily módon a háború után megapadt az eddigi tőkeforgalom és megváltozott annak viszonya a pénzzel szemben. Ennek hatása az árfolyamokban még változatlan pénzmennyiségnél is beáll. Tényleg azonban az utóbbi is növekedett, amennyiben 1918—1920. végéig az infláció Franciaországban 80 milliárddal, Olaszországban 260 milliárddal növekedett.* Mindezt figyelembe véve érthető, hogy a francia valuta lesülyed 1920 végével az aranyérték 0.33 százalékára, az olasz annak 0.23 százalékára. A következő években ugyan apad a jegyforgalom, különösen Olaszországban, ahol az 162 százalékkal lesz kisebb, de ugyanakkor a gazdasági krízis érezteti kedvezőtlen hatását a pénz értékével. Az ilyen krízist a gyakorlati felfogás szerint pénzsűke jellemzi; a pénzsűke a valóságban azonban tőkehiányt jelent, amely megnyilvánul a termelési célra felhasználható forgó tőke hiányában, ami rendszeren bekövetkezik akkor, ha kedvezőbb évekre számítva, előzetesen túlsok forgó tőkét kötöttünk le álló tőke alakjában. Ez esetben tehát a forgalmi tőkében hirtelen megnyilvánuló hiány, amely eddig hitelművelettel volt leplez-

* L. függelékben 1., 2. sz. kimutatást.

hető, zavarja meg az eddigi arányt forgalmi tőke és pénzmennyiség között, amely csak a pénzforgalom korlátozásával lenne helyreállítható. Ennek hatása nemcsak a külföldi árfolyamban nyilvánul meg, hanem egyidejűleg visszatükröződik az árak útján a pénz belföldi értékében. Ezért emelkedik az inflációs áratlag Franciaországban állandóan 1920 óta; ugyanez csak kevéssel hanyatlik Olaszországban, ahol ugyan korlátolják a pénz forgalmát ugyanez idő óta, de itt is a forgalmi tőke hiánya abban ismerhető fel, hogy az inflációs áratlag nem hanyatlik olyan arányban, a mint az megfelel a deflációnak.

Mindazon esetekben tehát, ahol lényeges az eltérés a valuta számított és tényleges árfolyama között — egyuttal kimutatható a forgalmi tőkének lényeges megváltozása, aminek hatása annál nagyobb, minél rövidebb idő alatt áll be a változás, amint azt Németországnál látjuk. A jelzett eltérések a valutaárfolyamoknál tehát csak újabb bizonyítékot szolgáltatnak arra nézve, hogy a papírvaluta értéke nemcsak a pénzmennyiségtől, hanem a forgalmi tőke mennyiségétől és értékétől is függ, amint annak szükségét elméletileg is kifejtettük.

Ezzel szemben ugyan az az ellenvetés tehető, hogy ilyen nagyobb fokú változások a forgalmi tőkénél máskülönb is bekövetkeznek — úgy időszakonként, mint egyik évről a másikra — és azok a pénz értékében még a legnagyobb krízis idejében is alig okoznak változást. Valóban közismert dolog, hogy a forgalomba hozható tőke lényegesen változik a gazdasági és különösen a termelési viszonyokhoz mérten. Így pld. a mezőgazdasági termés hozam gabonában Magyarországon 1904-ben 34 millió q, 1911-ben 51.7 millió q. Tekintetbe véve azt, hogy a termés egy tekintélyes része jó és rossz évben egyaránt le van kötve a termelésben és mint ilyen forgalomba sem kerül (vetőmag, cselédbér terményben, házi takarmányozás stb.) a tényleges különbség a forgalomban még ennél is nagyobb. Ezt ugyan részben kiegyenlítheti egyéb gazdasági termények többlete és az esetleges áremelkedés; noha az utóbbi nemcsak az illető ország, hanem a világpiac esélyeitől függ. Ipari államokban ugyancsak különböző a nyersanyag évi mennyisége. Az Egyesült Államokban pl. a széntermelés 1918-ban 51.2 millió tonna, 1922-ben 34½ millió tonna; a vastermelés 1918-ban 3¼ millió tonna, 1922-ben 1.4 millió tonna. A nehéz ipar termelése pedig jellemző a többi iparágak tevékenységére nézve. Ilyen eltérésekkel elképzelhető, mennyire változik a forgalomba hozott terménymennyiség és annak értéke egyik évről a másikra. Az újonnan előállított termények egy része ugyan rendszeren befektetésre lesz fordítva. Minthogy kedvezőtlen évben e befektetés kisebb méretű, az üzemi tőke, amely állandóan

forgalomban van és folyton megújul a termelésben, a fentínél kisebb eltérést fog felmutatni; de az összforgalomban beálló változás mindenesetre számottévó lehet a termelési viszonyok ilyen arányú változásánál.

Ugyanazon gazdasági évben egyenlő feltételek mellett adott tőke áll rendelkezésünkre, de viszont annak forgalomba hozatala változik időszakok szerint. Tudvalevőleg nálunk terménybetakarítás után rendszeren több gabona kerül piacra, mint a későbbi hónapokban; annak egy részét a kereskedelem veszi át és elosztja annak árusítását a szükséglethez mérten az egész évre, ami tudvalevőleg az őszi idényben nagyobb pénzügyi szükségletet okoz. Ipari államokban a nagy termelők és kereskedők szintén időszakonként biztosítják évi szükségletüket. Angliában pld. a forgalom jóval nagyobb az év végén és az év elején, mint a többi hónapokban. Az Egyesült Államokban a gabonakivitel a nyári, a pamutkivitel az őszi hónapokban a legélénkebb.

Mindezen változások rendezett valutaviszonyok között tudvalevőleg nem okoznak semmi zavart és azok alig befolyásolják a pénz értékét, mert a pénzforgalom alkalmazkodik a kisebb-nagyobb tőkeforgalomhoz. Azáltal, hogy az érdekeltek kisebb-nagyobb mértékben veszik igénybe hitelüket a bankoknál és jegyintézeteknél, továbbá, hogy az utóbbiak ez eshetőséggel előre számolna és ruganyos pénz- és hitelszervezet mellett annak meg is tudnak felelni, a forgalom mindenkor simán bonyolódik le és legfeljebb a váltóárfolyamokban van némi ingadozás az aranypontra belül. Viszont csekély forgalommal a felesleges pénzkészlet mindig elhelyezést találhat a jegykibocsátó banknál avagy mint fémpénz kifolyik a világpiac nagy medencéjébe; időleges tőkehiány esetében a külföldi tőke is igénybe vehető, akár közvetlenül, akár értékpapireladás útján. Nagyobb áreltolódásnál a spekuláció és a kereskedelmi mérlegben beálló változások mérséklék annak szélsőségeit. Rendezetlen valuta-viszonyok mellett azonban a kiegyenlítődesre alkalmas eszközök nem igen állanak rendelkezésünkre.

Elsősorban hiányzik a fémpénz, amely minden eshetőséggel szemben biztosítja a kapcsolatot a többi országok valutájával; másodsorban a forgalomban lévő papírpénz adott mennyiség, amelyet mint ilyet, elsősorban a kincstári szükséglethez és nem a kereskedelmi esélyekhez mérten bocsátanak ki; ezt a mennyiséget a kibocsátó intézet minden áron kénytelen forgalomban megtartani, mert annak beváltására nincsen tőkefedezete. A külföldi hitel sem áll rendszeren rendelkezésünkre, mert a kamatfizetésből eredő nyereséget bármikor megsemmisítheti, sőt meghaladhatja a pénz értékvesztése, amelyért a közvetítő belföldi intézetek sem vállalhatják a felelősséget. Az arbitrageüzlet is többnyire olyan papirokra van korlátozva, amelyeknek hozama külföldi valutában van biztosítva. Ilyen viszonyok

mellett természetesen minden változás, amely a forgalmi tőke mennyiségében vagy értékében áll be, a papírpénz értékalakulásában fog visszatükröződni, mert az mint csereeszköz nem képes alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Ebből következik, hogy a hitelkorlátozás és a nemzetközi tőke szabad mozgásának akadályai lényegesen hozzájárulnak a papírvaluta értékingadozásához és pedig azért, mert se a forgalmi tőkénél, se a pénzszükséglet terén beálló változások nem ellensúlyozhatók azokkal az eszközökkel, amelyek rendezett valutával rendelkezésünkre állanak. Általánosságban tehát *a változó forgalmi tőke és folyton növekvő pénzmennyiség jelzett mennyiségi viszonyában, az alanyi tényezők ingatag voltában és a megváltozott nemzetközi hitelviszonyokban együttvéve lehet keresnünk a papírpénz értékalakulásainak tényezőit, de az utóbbi kettő csak módosítja azt az arányszámot, amely az infláció törvényének általános képlete szerint a pénzmennyiség és forgalmi tőke viszonylatában megállapítható.*

Mielőtt az elméleti részt befejeznők, azt hiszem, célszerű azt kiegészíteni azoknak az íróknak felfogásával, akik szintén az utolsó évtized tapasztalatai alapján foglalkoztak a papírvaluta értékalakulásával. Cassel tanár többször idézett munkájában nemcsak kimerítően tárgyalja az e téren bekövetkezett és előre nem látott jelenségeket, hanem azoknak egyúttal magyarázatát is adja. Szerinte az inflációs jelenségek indító oka abban rejlik, hogy minden kibocsátott új pénz fokozza a vételképességet, ez utóbbi felhajtja az árakat, aminek következtében a pénzmennyiség további szaporítása válik szükségessé. „Ilyen alakban, mint mondja, a pénz mennyiségi elmélete meg nem támadható.“ (p. 9.) A tényleges áremelkedés ugyan nagyon egyenlőtlen; nehéz is annak átlagát pontosan megállapítani. De ha alapul vesszük azt a viszonylatot, amelynél az árak színvonala megfelelt a pénzmennyiségnek és az árátlag alapján számítjuk ki a további árváltozást, ezzel meghatározhatjuk az infláció átlagos fokát. Az utóbbinak hatása abban mutatkozik, hogy ilyen külföldi valutát olyan árban veszünk meg, amilyen annak vételképessége ugyanott a terményekkel és szolgáltatásokkal szemben. Ugyancsak saját valutánkat is ugyanilyen vételképesség szerint értékeljük a belföldi árak alapján. Ezért külföldi valutáért saját pénzünkben annyit fizetünk, amennyi megfelel a két valuta vételképességi arányának az árátlag szerint. „Ebből levonható a következő szabály: mindegyik inflációs valuta árfolyama egyenlő a paritással szorozva azt a két ország inflációs fokának hányadosával.“ (p. 140.) Előfordulhat ugyan az, hogy a tényleges árfolyam ettől eltér egyéb okok miatt; de ahhoz később rendszeren alkalmazkodik. Röviden tehát azt mondhatjuk: a depreciált valuták árfolyama a valuták egyenlő vételképességére törekszik (purchasing power

parity). E levezetés ellen érdemileg kifogást nem tehetünk. Az folyománya azoknak az általános elveknek, amelyeket már Ricardo a külforgalomra nézve megállapított, amint azt Keynes is megjegyzi. Cassel tanár találóan foglalja egybe a mostani viszonyokra alkalmazható szabályt. De ezzel a papírpénz érték-alakulása tulajdonkép nincsen megmagyarázva, mert nincsen megjelölve az, milyen módon és arányban változik a vétel-képesség foka és az árátlag, kapcsolatban a pénzmennyiséggel. Ezzel a megoldandó kérdés a vételképesség fogalmába van áthelyezve, anélkül, hogy meg volna adva a változás szám-aránya, kapcsolatban a pénzzel. Ha az utóbbit egyszerű mennyiségi alapon vesszük számításba, ellentétbe jutunk a tapasztalattal, mert mint fentebb meggyőződünk, az árátlag ép úgy mint az agio, a jelzett egy esetet kivéve, soha és sehol nem változik a pénzmennyiséggel arányosan, hanem attól mindig eltér. Mennyiségi viszony meghatározása nélkül pedig az árváltozásnak, amely maga is mennyiségi viszony árú és pénz között, nincsen meg az alapja és így ezzel a vételképesség megváltozása sincsen megmagyarázva. Elismerve tehát az összefoglalás helyességét, azt mint magyarázatot nem tartjuk kielégítőnek.

Keynes említett munkájában* bizonyos tekintetben szintén kapcsolatba hozza a forgalmi tőkét a papírpénz mennyiségével. Ugyanis abból indul ki, hogy adott időben és adott árátlaggal a fogyasztási egységnek (consumtion unit) bizonyos sokszorosa áll szemben a pénzmennyiséggel, amely sokszorost k betűvel jelöli meg. Ha azt szorozzuk az árátlaggal (p), ennek szorzata egyenlő a pénzmennyiséggel (n); e szerint írhatjuk, hogy:

$$n = p \cdot k$$

Minthogy k jelzi a fogyasztási egységnek sokszorosát, tehát azt az összes terménymennyiséget, amelyre adott időben a fogyasztónak tényleg szüksége van, e mennyiség szorozva az árral, szükségszerűleg megfelel az ugyanakkori pénzmennyiségnek, — különben vagy a termény nem talál vevőre — vagy a pénz nem talál megfelelő egyenértékre. Fejlett hitelviszonyok mellett az áruforgalom egy része nem pénzzel, hanem hitelüzlet alapján (check-vel vagy átírással) lesz lebonyolítva. E célra betétet tartunk a banknál, amelynek összegét szintén a fogyasztási egység sokszorosával, tehát k' számmal lehet jelölni. Az ilyen betétek kifizetésére a bank mindenkor kénytelen a tapasztalat szerint bizonyos részt készpénzben tartani, amely részt Keynes r betűvel jelöli meg. Ily módon az előbbi egyenlet kiegészítendő a betétekre vonatkozó szorzattal, azaz:

$$n = p (k + r \cdot k')$$

* Keynes: Monetary reform p. 75. és tovább.

Minthogy a Keynes által meghatározott fogyasztási egység sokszorososa, akár készpénzben, akár hitel útján lesz az egyenlítő, a piacon lévő terménymennyiségnek felel meg, alapjában véve itt is a forgalmi tőke áll szemben a pénzmennyiséggel. E tőkénél megkülönböztetve azt a részt, amely hitel útján cserél gazdát, megállapítható, mint kerül abból kisebb-nagyobb rész piacra a változó gazdasági és hitelviszonyok következtében, ami által a pénz értéke is módosulhat. Amidőn azonban Keynes kapcsolatba hozza a fogyasztási egység sokszorosát az átlagos árral (p) és ezzel akarja megindokolni a pénzérték viszonyát a terménymennyiséggel szemben, ezzel olyan tényezőre hivatkozik, amely maga is folyománya a pénz értékalkulásának. Valódi magyarázatot csak olyan tényező nyújthat, amely egyidejűleg megindokolja a pénz értékváltozását és az annak megfelelő áralakulást. A továbbiakban ez ár alapján állapítja meg a pénz vételképességét, oly módon, hogy elosztva az angol, francia és olasz árjelzőszámokat a megfelelő amerikai számmal, megkapja a belföldi áralakulást aranyértékben, amelyből a világpiac kereskedelmi esélyei ki vannak küszöbölve. Ez valóban jellemzi a papírpénz belföldi vételképességét; ennek havonta kimutatott számai az 1919—1923. években valóban megegyeznek a váltóárfolyamokkal, azaz a pénz külföldi értékével. Részünkről fentebb e számnak fordított értékét vettük és azt mint inflációs áratlagot jelöltük meg, hogy összehasonlíthassuk azt az agioval. Ezzel azonban nincs bizonyítva egyéb, minthogy a pénz belföldi értéke és annak vételképessége rendszeren egyenlő a külföldi értékkel. Hogy mindkettő együttesen miként változik a pénzmennyiséggel, ez ismét nincsen meghatározva.

Emellett ugyan Keynes figyelmét nem kerüli el számos olyan jelenség, amellyel fentebb részletesen foglalkoztunk: de azt esetről-esetre különleges viszonyokkal hozza kapcsolatba. Így pld. hivatkozással Németország, Ausztria és Oroszország valutáris viszonyaira (p. 51.), ő is megállapítja azt, hogy agio és árnövekedés kezdetben kisebb, amint az megfelel az infláció fokának; ezt azzal indokolja, hogy agrárállamban a földművelők nyereséghez jutván az infláció révén, annak egy részét készpénzben teszik félre, ami megfelelőleg csökkenti a forgalomba hozott pénzmennyiséget. Szerinte is, amint fokozódik az infláció később mindenki korlátozza pénzkészletét és annak használatát, aminek következtében a pénz értékvesztése nagyobb a rendesnél; nézete szerint ez akkor áll be, amidőn a pénz lesüllyed eredeti értékének $\frac{4}{5}$ részére. E körülmények tényleg hozzájárulnak, mint fentebb kifejtettük, a pénzérték megváltozásához; de ezek közül egyik sem határozza meg e viszonylat számbeli értékét.

Ellenben, ha a forgalmi tőke aranyértékét a kezdetleges

pénzmennyiség sokszorosában fejezzük ki és azt hasonlítjuk össze a szaporodó pénzmennyiségnek ugyanazon alapon vett sokszorosával, ezzel olyan számbeli viszonylatot kapunk, amely semmikép nem függ a papírpénz értékétől avagy az inflációs áratlaktól, mert e viszonylat változási arányszámát a tőkeérték mellett a pénzmennyiség határozza meg. Sőt mi több, maga a változás arányszáma megadja, mint láttuk, a pénz értékét és egyúttal az áremelkedés fokát. E levezetésben lehet kifogásolni azt, hogy a kezdetleges forgalmi tőke aranyértékében olyan tényezőt veszünk számításba, amely maga is folyton változik. E körülmény figyelembe vételének szükségét magam is többször hangsúlyoztam a fentiekben. Amennyiben lehetséges volna a megfelelő adatok alapján óról-óra avagy legalább évről-évre pontosan kiszámítani azt, mint változik az illető országban a forgalomban levő tőke mennyisége és annak aranyértéke a termelési és kereskedelmi esélyekhez mérten, továbbá miként módosul ennek megfelelőleg az ország tényleges pénzsükséglete aranyban kifejezve, ez esetben ilyen adatok alapján számítva, feltétlenül helyesebb eljárást követnénk és előreláthatólag jobban megközelítenők a valóságot, amint az a fentiekben lehetséges volt. Ezzel együtt az összes többi gazdasági tényezők hatása is érvényesülne a viszonylatban oly mértékben, amint azok befolyásolják a forgalmi tőke mennyiségét és aranyértékét. Minthogy azonban ezidőszert ilyen adatokkal nem rendelkezünk, kénytelen voltam megfordítva a mutatkozó eltérésekből következtetést levonni a forgalmi tőke értékének és a gazdasági viszonyoknak megváltozására vonatkozólag. Nyilvánvalóan a levezetés e fogyatékosága nem az elméleti rendszer hibája, hanem az a rendelkezésre álló adatok korlátolt voltaival van összefüggésben.

Ha tehát a fentiekben előadott elmélet alapján nem is határozható meg pontosan minden időpontra vonatkozólag a papírpénz tényleges értéke, mert az abban közreműködő tényezők egy részének hatását pontosan ki nem számíthatjuk és azok a gyakorlatban sem jutnak teljesen érvényre, az talán mégis némi támpontot nyújthat a valutaviszonyok olyan további megítélésére nézve, amelyből gyakorlati következtetések is levonhatók.

IV. FEJEZET.

Következtetések a gyakorlatban.

Az infláció három időszakának előzetes jellemzése után, nem nehéz megítélni azt, milyen különböző hatással van az a gazdasági viszonyokra.

Az első időszakban, amidőn a pénz értékvesztése aránylag csekély és az áremelkedés lassan követi azt, a közönség a változást alig veszi észre. Megszokván a pénzt állandó értékűnek tekinteni, nehezen jön tudatára annak, hogy az áremelkedést a papírpénz szaporítása okozza; adott esetben azt a háború hatásának veszi. A kibocsátott pénztöbblet, amely mint tőke lesz kibocsátva, de mint forgalmi eszköz terjed el, eleinte kedvező hatással is lehet a forgalomra, mert szaporítja a termelés és forgalom tőkét. Az áremelkedés kedvező gazdasági konjunktura látszatát kelti. A pénztöbblet azonban a fogyasztó kárán terjed el a forgalomban, mert növekvő árakkal ugyanazon pénzzel kevesebb terményt kap cserébe, mint kapott volna ilyen áremelkedés és viszonylagos tőkeszaporulat nélkül. Az infláció tehát kezdetben előnyös lehet a termelőre és kereskedőre nézve; de feltétlenül károsít minden fogyasztót, aki készpénzben kapja fizetését vagy jövedelmét, azonban ezt is különböző mértékben érinti.

A szükségletek kielégítésének a korlátozását első sorban a munkásosztály érzi meg, amely legkevésbé van abban a helyzetben, hogy korlátozhassa saját és családja megélhetésének eddigi színvonalát. Ezzel megindul az inflációval kapcsolatban a folytonos bérmozgalmak, amely elégedetlenségre és zavarokra vezethet. Amennyiben a szükséges igények ki is lesznek elégítve, az átmeneti idő mindenképp veszteséggel jár, mert a pénzérték süllyedése és az azzal járó áremelkedés mindenképp megelőzi a béremelést. Másodsorban károsodnak, mint jól ismeretes, a fix fizetéssel alkalmazottak, akik fokozatosan kénytelenek eddigi kulturális és kényelmi igényeikről lemondani, hogy egyáltalában megélhessenek. Harmadsorban károsodnak azok a tőkések, akik különböző értékpapirokból avagy egyéb magánjogi követelésből húznak pénzben előre meghatározott jövedelmet. Ezeknek kára azonban nemcsak az áremelkedésből ered, hanem még fokozza azt az a körülmény, hogy a pénz érték-

súlyedésével tőkékük értéke is egyre kisebbedik és fokozódó inflációval jóformán teljesen megsemmisül. Ez utóbbi körülménnyel okozott veszteség ellenértékét megkapja ugyan az adós vagy kötelezett, aki annak idején teljes értékű tőkét kapott és azt úgy is értékesítette. Az ilyen vagyoneletlódás tehát további következménye az inflációnak azon a káron felül, amelyet az minden fogyasztónak okoz.

Ellenben a mezőgazda, aki megélhetésének és üzemi költségének jórészét saját terményeiből fedezi, annál kevésbé károsodik, minél kisebb forgó tőkéjében a pénzkészlet. A szükséges ipari cikkek áremelkedését többé-kevésbé ellensúlyozza saját terményeinek áremelkedése. Amennyiben a mezőgazdasági munkabérek emelkedése — a szegődményeseken kívül — minden arányban az árakkal, ez esetben lényeges megtakarítás is elérhető üzemi költségben. Az ipari termelő sem veszít addig, amíg az áremelkedés folytatódag, mert a szükséges nyersanyagot mindenkor olcsóbban veszi meg, mint ahogy azt eladja a kész árúban; sőt gyors áremelkedéssel még külön nyereségre tehet szert, ami kárpótolhatja őt a pénzkészletnél szenvedett kárért. A kereskedő, aki előrelátással dolgozik, áthárítja az áremelkedés terhét a vevőre és még szép nyereséget is elérhet. Amennyiben hitellel dolgozik, ebből további nyeresége van, mert rendszeren rosszabb pénzben fizeti vissza tartozását, mint amilyenben azt megkapta. Eszerint az infláció által ugyan általánosságban mindenkit veszteség ér, aki szükségleteit pénzzel fedezi; de e veszteség annál nagyobb, minél nagyobb arányban szerepel a pénzkészlet a szükségletek megszerzésénél és minél inkább reá van utalva a beszerzésnél az illető a termelőre és a közvetítőre.

A fogyasztó veszteségének ellenértékét természetesen az kapja meg, akinek javára szolgál a pénztöbblet kibocsátása. Ez elsősorban maga az állam, aki ezzel pótolja jövedelmeinek hiányát. A papírpénz szaporítása tehát, mint jeleztük, egy neme a közvetett adózásnak; de egyúttal annak legkárosabb és legigazságtalanabb neme. Sőt mi több, azzal az állam saját magát is károsítja. Eltekintve attól, hogy az állam saját maga is fogyasztó, a pénz értéksúlyesztésével egyidejűleg leszállítja saját jövedelmeinek értékét. Azt csak az esetben volna képes fenntartani, ha a pénzértéksúlyedésnek megfelelő arányban emelné folytatódagosan az összes adótételeket. Amennyiben ezt nem teszi meg, az értéksúlyedésnek megfelelő nagyobb arányban kénytelen igénybe venni az infláció eszközét, hogy pótolja a saját maga által okozott veszteséget. Az adótételek ez értéksúlyedése viszont kedvez azoknak, akik azokat közvetve vagy közvetlenül megfizetik, ezzel az infláció által okozott kár kis részben megtérül. Az ily módon elérhető megtakarítás azonban csak a fogyasztási adóknál terjed ki mindenkire; a többieknél az annál nagyobb,

minél nagyobb az illető vagyona. Ily módon még az esetleges kártérítés sincs arányban az infláció által okozott egyéni kárral. Amennyiben az államon kívül mások is részesednek hitelezés útján a pénztöbbletben, az állam részesedése megfelelőleg kevesebb; ez eshetőséggel azonban jelentőségénél fogva alantabb külön foglalkozunk és egyelőre feltételezzük azt, hogy az infláció eszközét az állam kizárólag a maga javára veszi igénybe.

A pénztöbblet kibocsátásából származó jövedelem kiszámítható akkor, ha folytatólagosan megállapítjuk minden egyes jegybankkimutatás alapján, vagy legalább is havonta a kibocsátotti pénztöbblet összegét és azt szorozzuk a pénzegység megfelelő aranyértékével. Ha az ily módon számított értékeket összeadjuk, megkapjuk az ekkép elért bevétel összegét aranyértékben. Adott esetben azonban még ez sem szükséges. Csak az esetben kell így eljárunk, ha nemcsak a pénzegység, de annak összmenyisége is süllyed értékben. A fentiek alapján tudjuk azt, hogy az infláció első időszakában az összmenyiség értéke ellentétben a pénzegységgel emelkedik aranyértékben egy bizonyos határig, amely értéktöbblet az elméleti levezetés szerint abból az árkülönbözetből adódik össze, amelyet a pénztöbblet a forgalomban elterjedve az áremelkedés révén előidéz. Ennél a határnál kell tehát kiszámítanunk azt, mennyi volt az infláció útján ezideig befolyt jövedelem. Ezzel a közbeeső tételek is mind bennfoglaltatnak. Eltérés csak annyiban lehet, hogy erősen hullámzó árfolyamoknál egyik-másik esetben valamivel több vagy kevesebb érték lett volna beszámítandó, a nagy számok átlagában azonban ez eltérések is kiegyenlítődnek. Sőt az előbbi számítási mód pontosabb lehet annál, amelyet havi átlagok alapján eszközölhattünk volna.

A tényleges adatok alapján már fentebb megállapítottuk azt, hogy Németországban 1919 január havában volt legnagyobb a papírpénzmenyiség aranyértéke; azelőtt és azután kivétel nélkül mindig kisebb volt. Ugyanakkor 23648 millió papírmárka volt forgalomban és a pénzegység aranyértékének havi átlaga 0.593 aranymárka. E két adatot szorozva, 14 milliárd márka aranyértéket kapunk, amelyből levonva az eredeti 5 milliárd márkára becsült pénzkészletet teljes értékű valutában, mint jövedelemtöbbletet 9 milliárd aranymárkát kapunk. Az osztrák-magyar monarchiában a papírpénz összmenyisége 1918 október havában éri el legmagasabb értékét, amidőn a forgalom 31483 millió papirkorona és a pénzegység átlagos aranyértéke zürichi árfolyam alapján számítva 0.409 aranykorona. A papírpénz összértéke e hónapban tehát kerek összegben 12800 millió aranykoronára emelkedett; ebből levonva a monarchia tényleges pénzforgalmát, amely a háború kezdetén 3100 millió korona volt, az értékbeli többlet az infláció révén 9700 millió aranykorona. Hogy Németországban ez az értéknöve-

kedés úgy számbelileg, mint különösen viszonylagosan kisebb, az abból ered, hogy ott sikerült a háború alatt aránylag alacsony színvonalon tartani az árakat; ennek folytán az árkülönbözetből eredő többlet is kisebb. Ez értéktöbblet, amely ez időszakban minden más papírvalutánál is kimutatható, természetesen nem olyan érték, amelyet folyósítani lehet. Ez annál kevésbé lehetséges, mert az elpusztult akkor, amidőn azt az állam a háborúban vagy egyéb hiányzó bevételeinek pótlására felhasználta. A papírpénz ez értéktöbblete tulajdonkép azt jelzi, mennyiben tolodott el a papírpénz értéke a forgalomban lévő terményekkel szemben. Mivel azonban az eltolódás az árkülönbözet révén jön létre, nyilvánvaló, hogy annak összege mindenkor megfelel értékben egyrészt az infláció által folyósított jövedelemnek, másrészt az ugyanazzal okozott veszteségnek. E háromnak összege szükségszerűleg mindenkor egyenlő. Semmiből nem lesz semmi. Így tehát a papírpénzből is csak úgy lehet tőkét kivácsolni, ha azt a fogyasztótól vonjuk el — koplaltatás útján.

A második időszakban, amidőn a forgalomban levő pénz értéke a forgalmi tőke értékét már elérte, a papírpénz nem terjedhet tovább a forgalmi tőke rovására, mert különben nem talál ellenértékre a terményekben; tehát a papírpénz összmenyiségének értékrovására fog elterjedni. Ezzel ismét megváltozik a pénzmennyiség viszonylata a termények árával szemben — de az előbbivel fordított irányban. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a pénz értéke süllyed a terményekkel szemben. Értékben süllyedő pénzzel pedig kevesebb terményt vehetünk. Ismét tehát az a fogyasztó veszít, akinek keresete vagy jövedelme előre pénzben van meghatározva. Minthogy a fentiek szerint fokozódó inflációval a papírpénz összértéke lesüllyed ismét az eredeti teljes értékű pénz értékére akkor, amidőn az időszak végével e mennyiség értéke egyenlő a forgalmi tőke kétszeres értékével — ebből következik, hogy a papírpénz ugyanilyen mértékben veszíti el előbbi értéktöbbletét a terményekkel szemben, az értékaránynak visszamenő eltolódása következtében, amint azt előbb felgyűjtötte. Ez időszak végével tehát a fogyasztó összes vesztesége a további árkülönbözetek révén kétszerese az előbb jelzett milliárdos értékeknek; eszerint a német fogyasztó vesztesége ez időszak végével 18 milliárd aranymárka, az osztrák-magyar monarchiában ez 19.4 milliárd aranykorona.

Ez esetben az állam kevesebb hasznot húz mint előbben, mert a pénzegység süllyedésével fokozatosan még nagyobb lesz az adótételek érték hanyatlása. A külbözet tehát szétforgácsolódik a különböző adófizetők között, ami által ismét azok nyernek legtöbbit, akik aránylag keveset veszítenek az infláció következtében. Az állam ez időszakban tehát csak úgy felelhet meg kötelezettségének, ha az eddiginél nagyobb és gyorsabb

arányban fokozza az inflációt — ami be is következik. E második időszak Németországban 1921 augusztus havában, nálunk és Ausztriában 1919 október havában végződik. Amíg tehát az első időszak a régi monarchiában 4½ évig tartott, amidőn az infláció elérte a 10-szeres fokot, addig a két különvált államban átlagos 20-szoros inflációnál a második időszak 1 év alatt ért volna véget — feltéve, hogy a monarchia fel nem bomlik. Németországban az első időszak 5½ évet, a második időszak 2 évet vett igénybe. Ez utóbbinál e forrást a jóvátételi fizetések pótlására is felhasználták.

Tekintettel arra, hogy az infláció vége felé megszűnt a kapcsolat a régi monarchia két állama között és egyúttal Magyarország területe és népessége is lényegesen kisebb lett, az inflációs veszteség kimutatását a fenti módon tovább nem folytathatjuk. E helyett azonban visszamenőleg megállapíthatjuk azt, milyen volt a veszteség nagysága Csonka-Magyarország jelenlegi területén.

Minthogy, amint elméletileg bizonyítani törekedtem, a papírpénz értéke elsősorban attól függ, milyen mennyiségi viszonylatban van a tényleges pénzszükséglet és a forgalmi tőke értéke, továbbá mivel a kettőnek értékét utólag is kiszámíthatjuk, ez uton visszamenőleg az inflációs veszteséget is kiszámíthatjuk a jelenlegi területre és lakosságra vonatkozólag. Csonka-Magyarország tényleges pénzszükséglete egybehangzóan a tapasztalati és elméleti levezetés alapján 466 millió aranykoronára becsülhető a váltópénzzel együtt. Mint előbb láttuk, a régi monarchia területén a második időszak végével az inflációs veszteség 19.400 millió aranykoronára becsülhető a maximális koefficiens alapján. Minthogy Csonka-Magyarország pénzszükséglete megfelel a régi fejquota alapján számított összegnek, e veszteségből is körülbelül annyi esik a jelenlegi Magyarország területére, mint viszonylik a jelenlegi pénzszükséglet a monarchia pénzszükségletéhez. Ha ez arányszámmal szorozzuk a régi monarchia veszteségét, ez esetben

$$\left(\frac{19.400 \times 466}{3100} = \right)$$

2916 millió aranykorona értéket kapunk. Az előbbieken azonban láttuk azt, hogy Csonka-Magyarország forgalmi tőkénének értéke a tényleges pénzszükséglet 9-szeres értékében volt megállapítható; ezzel szemben Ausztriánál 11-szeres érték mutatkozott. Minthogy a kettőnek a régi monarchiára vonatkozó átlaga 10, ezért a magyar pénzforgalom alapján számított értékből $\frac{1}{10}$ rész levonandó, amidőn a veszteség 2625 millió aranykoronára tehető. Természetesen e becslés csak megközelítő lehet. Ha a háború kezdetekor már külön gazdasági területet képeztünk volna, lehetséges, hogy a pénz értékalakulása, az árkülönbözet, a forgalmi tőke értéke az átlaggal szemben is mutatott volna elté-

rést. Nem hiszem azonban, hogy az eltérés olyan nagy lenne, hogy az ne adna megközelítő tájékozást annak összegéről, amelyet a második időszak végén kereken 2600 milliárd aranykoronára becsülhetünk.

Amidőn a harmadik időszak kezdetével a pénz értékcsökkenése fordított sokszorosa lesz a forgalomba hozott papírpénzmenyiségnek, a pénzegység érték hanyatlása is meggyorsul; ugyanazt nyomon követi az áremelkedés; ezzel kezdődik az inflációnak valóban pusztító hatása a gazdasági élet terén. Ez időszak képezi a spekuláció korszakát, amidőn a folytonos és nagy árhullámzásból az egyik nyereszkeskedni, a másik ellene védekezni akar. A spekuláció először a terményforgalomra veti magát, később az értékpapír-forgalomra is kiterjed, amelyből mindenki munka nélkül gyors és nagy nyereségre akar szert tenni. El foglalkozás csakhamar minden egyéb üzletet háttérbe szorít a termelésen kívül és pedig annál inkább, mert alig képzelhető el olyan rendes üzlet, amelyre ilyen nagyfokú árhullámzás ne gyakorolna befolyást. Az utóbbi megsemmisítheti egyik napról a másikra minden rendes üzlet polgári hasznát, sőt munkával megérdemelt haszon helyett, anyagi kárt okozhat. Így, akarva nem akarva, minden üzlet spekulatív üzletté fajul; sőt idővel az egyre növekvő konjunktúra ugyanilyen mederbe tereli a termelést is. Mindez természetesen megzavarja az eddigi közgazdasági viszonyokat és kizökkenti a termelést és kereskedelmet rendes kerékvágásából. Tetézik a bajt azok a hatósági intézkedések, amelyeket a népszerű, de üres jelszóval, „a drágaság letörése“ címen hasztalanul alkalmaznak, részben a közönség megnyugtatóására, részben a kormány pénzügyi tévedéseinek palástolására. Ilyenkor az infláció nemcsak azzal a kárral jár, amelyet a pénznek és a forgalmi tőkének folytonos „vizezése“ előidéz, hanem az alapján megzavarja az összes kereseti viszonyokat és olyan vagyoni eltolódásokat eredményez, amelyekről a vagyon birtokosai nem tehetnek és ellene nem is védekezhetnek.

A túlhajtott spekuláció e korszaka tart mindaddig, amíg a pénz eléri forgalmi gyorsaságának legmagasabb fokát és a pénz használata tovább nem korlátozható. Ez esetben is, mint fentebb láttuk, tovább süllyed a pénz értékben, de e süllyedés ismét kisebb arányú mint volt a harmadik időnek első felében. Mivel ez idő alatt a tőke kamatlába is rohamosan emelkedik, egyrészt a tőkehiány, másrészt a spekuláció révén elért nyereség következtében, a tőzdespekuláció nem találja meg többé a szükséges nyereséget az árfolyam különbözetben, a minnek következtében az csakhamar összeomlik — a minnek ismét üzleti pangás a következménye.

Ha meg akarjuk állapítani azt az inflációs veszteséget, amely a harmadik időszakban érte a fogyasztót, ki kell számí-

tanunk a tényleges árfolyamok havi átlaga alapján, milyen értékben jött forgalomba ugyanazon hónap alatt a kibocsátott pénztöbblet. Amennyiben átmenetileg kisebb lesz a forgalom, annak ellenértéke levonandó. Ilyen számítással megállapítható az, hogy hazánkban az infláció útján 1920. év kezdetétől 1923. év végéig folyósított érték volt:

1920-ban	159.4	millió arany korona
1921-ben	136.7	„ „ „
1922-ben	153.6	„ „ „
1923-ban	290.0	„ „ „

1920-tól—1923-ig összesen 739.7 millió arany korona.

E folyósított összeg azonban nem egyedüli vesztesége a forgalomnak, mert egyidejűleg a papírpénz össz mennyiségének értéke is lesülyedt. Mint említettük, 1919 végével 466 millió arany korona értéknek megfelelő papírpénz, 1923 végével 712.5 milliárd papírkorona van forgalomban. Ugyanakkor a mesterségesen és nagy áldozat árán fenntartott zürichi árfolyam átlaga 0.030 centimes, ami egyenlő 0.000286 aranyértékkel. Ez alapon számítva 1923. év végével a papírpénz összértéke 203.7 millió arany korona. Pénzünk tényleges értéke azonban annáljával kevesebb volt. Az árátlag alapján azt kellene feltételeznünk, hogy annak belföldi vételképessége kisebb volt az érték felénél, amelyre a következő két hónap folyamán az árfolyam is csakhamar leesett. Ha mégis az előbbi értéket vesszük számításba és azt levonjuk az 1919. évi pénzértékből, a papírpénz értékvesztését legalább is 262.2 millió arany koronára tehetjük. Ezt hozzáadva az előbbi veszteséghez, amely a terményforgalomban árkülönbözet révén keletkezett, az 1920—1923. évek inflációs veszteségét kerek 1 milliárd arany koronában állapíthatjuk meg. Ezt hozzáadva az előbbi két időszakban kimutatott összeghez, együttvéve 3600 millió arany korona értékre becsülhető az a veszteség, amely a fogyasztót az infláció folytán érte Csonka-Magyarország területén a háború kitörése óta. Ha a pontos számbeli összeghez nem is ragaszkodunk, az talán mégis némi fogalmat ad annak összegéről, amelyet eddig más úton ki nem számíthattunk.

Tekintettel arra, hogy ugyanezen terület forgalmi tőkéjét a fentiekben 4200 millió aranykoronára becsültük, ennek alapján kimutatható, hogy e terület lakossága a háború kitörése óta majdnem egész forgalmi tőkéjét kénytelen volt kipótolni, amellyel üzemben tartja gazdaságának különféle ágát. Minthogy pedig ez érték sem termelés útján, sem kereskedelmi vállalkozás révén nem lett megtakarítva, sőt az utóbbi foglalkozási körök többé-kevésbé más úton kaptak kárpótlást az infláció által okozott esetleges veszteségért, ebből következik, hogy e súlyos tehernek javarésze arra a fogyasztóra nehezedett, aki

semmikép nem tudja fokozni jövedelmét, amilyen a járadékos és kamatélvező tőkés, továbbá arra, aki szorult helyzetében nehezen tudja kieszközölni jövedelmének némi emelését, amilyen a fix fizetéssel alkalmazott tisztviselő; sőt az előbbi elveszti az infláció útján nemcsak jövedelmét, de egyúttal tőkéjét is, ha azért utólag nem kap némi kárpótlást attól, aki azt megnyerte. Mivel pedig az említett két osztály képezi az intellektuális középosztály jórészét, nyilvánvaló, hogy ilyen fokú inflációnak csak ez osztályok anyagi, testi és erkölesi romlása lehet a következménye, ha nem óvja meg őket az utóbbtól a kötelességtudás és hazafias érzés.

Már előbb jeleztem annak lehetőségét, hogy igénybe veszik az infláció eszközét nemcsak az állami kiadások pótlására, hanem váltóleszámítolás útján magángazdasági érdekek kielégítésére. Akármilyen jó e váltó, az eljárással ismét csak károsítjuk a fogyasztót. Közel két évvel ezelőtt a hírlapokban megjelent több cikkben hívtam fel erre az intéző körök és a közvélemény figyelmét. Utaltam arra, hogy az ilyen papirpénztöbblettel nem szaporítjuk a termelés tőkéjét; ezzel csak lerontjuk a forgalomban lévő tőkének értékét és megadóztatjuk a fogyasztót azok javára, akik ilyen hitelt igénybe vesznek. Többek között azt is kiemeltem, „hogy az elmúlt évben (1922) folytatott bank- és devizapolitika révén a fentebb említett vagyontalan osztályok vannak legjobban megadóztatva a célból, hogy a bejegyzett nagy cégek olcsó hitelhez jussanak, amelyeket az előbb említett magas kamatláb mellett tudnak értékesíteni“ (8 órai Ujság 1923 febr. 6.). Továbbá jeleztem azt is „addig amíg az infláció narkotikumát használjuk fel a termelés, a kereskedelem, a tőzsdeüzlet támogatására, nemcsak nem javulhatnak gazdasági állapotaink, hanem lesüllyedünk oda, ahová más államok jutottak, ahonnet csak sokkal nagyobb áldozat árán külföldi gyámkodás útján menekülhetünk“. (Bpesti Hírlap 1923 febr. 18.)

Akkorában igen tekintélyes és vezető állásban lévő egyének foglaltak állást felfogásom ellen, állítva egyrészt azt, hogy az infláció következménye és nem oka a drágaságnak, másrészt utalva arra, hogy a termelés fenntartása miatt van szükség a hiteligenyek kielégítésére, amely nem lehet káros akkor, ha azt gazdasági célra fordítják. Az azóta bekövetkezett események után azt hiszem nem lehet többé kétségbe vonni állításaim jogosultságát. Ha a papirvaluta értéke attól a mennyiségi viszonylattól függ, amely fennáll pénzmennyiség és forgalmi tőke között, akkor valutáris szempontból teljesen közömbös, milyen célra fordítjuk a kibocsátott pénztöbbletet. Annak megfelelő értéksüllyedése bekövetkezik akár a termelésben használjuk azt fel, akár az állami deficit pótlására. Ezzel ugyan szaporítjuk a kereskedelem rendelkezésére álló tőkét, de egyúttal

megvonjuk ellenértékét a fogyasztótól az adózásnak e közvetett módja által. Ha az állam saját érdekében teszi ezt meg, az megindokolható a közérdek alapján; de ha módot nyújt arra, hogy a jegykibocsátó intézet az adózásnak ugyanezt a nemét alkalmazza magánérdekek kielégítésére, ezzel kiszolgáltatja úgy magát, mint a fogyasztó érdekeit az igényeknek. Ezzel nemcsak az utóbbi megélhetését nehezíti meg, hanem egyúttal saját pénzügyi helyzetének a megrontója lesz, mert az e célra fordított pénztöbblettel is leszállítja összes jövedelmeinek értékét.

A napoleoni háborúk alatt Ausztria 15 évig fedezte kiadásait külföldi segélypénzen kívül az inflációból; e háború befejeztével még mindig a mainak megfelelő 8 centimes árfolyammal váltotta be jegyeit, jó részben napi árfolyamon, az akkori osztrák nemzeti bank útján. Ez lehetséges volt azért, mert akkor az állam csak saját kiadásait fedezte e forrásból. Hogy ma mennyire fokozza és siettetni a valuta leromlását a magánhitel, az kimutatható akkor, ha összehasonlítjuk különböző országok bankkimutatásaiban azt, milyen arányban van a jegyforgalom egyrészt az államhittel, másrészt a magánhittel. Ezt a mellékelt kimutatásban találjuk meg az „Economist“ angol folyóirat 1923 december havi számai alapján. E kimutatás ugyan nem teljes, amennyiben a nyújtott hitelből mindenkor levonandó volna az a követelés, amely fennáll az illető fél javára a bank számláján. Így pld. a német birodalmi bank adatai közt 165.4 trillió márka állami tartozással szemben kivételesen 82.6 trillió márka állami követelés szerepel, amely az előbbiből levonandó. Kisebb különbségek csak részletes adatok alapján lennének kimutathatók, amilyenek nem állanak rendelkezésemre.

A hozzávetőleges adatokból is kitűnik az, hogy a valuta elértéktelenedése rendszeren legnagyobb ott, ahol a leszámítolás százaléka magas. Legkisebb az utóbbi a francia banknál, valamint a csehszlovák jegyintézetnél, ahol tudtommal rendszeren váltóhitelt nem is nyújtanak. A bolgár intézetnél ilyen tétel nem is szerepel. Ellenben legnagyobb a százalék minálunk és Németországban. A magyar jegyintézet alapítására vonatkozó törvényben (1921. évi XIV. t.-c. 2. §.), ugyan ki van kötve, hogy „a c) pont alapján kibocsátandó jegyek összege 2 milliárdot nem haladhatja meg. „ . . . A miniszterium fel van hatalmazva, hogy ezt az összeget, amennyiben az a vagyonváltság leróvása vagy a termés értékesítésének pénzügyi lebonyolítása szükségessé teszi, az állami jegyintézet indokolt javaslata alapján időlegesen felemelhesse.“ Ezt az összeget azonban nemcsak időlegesen, hanem állandóan és folytatólagosan szaporították, nemcsak a fenti célok és az állami hiányok fedezésére, hanem egyúttal a magánhitel kielégítésére, úgyannyira, hogy az utóbbi tétel a jegyintézet alapítása óta rendszeren meghaladta az állam

Jegyforgalom, államhitei és váltóhitei milliós pénzegységben.

Idő	B a n k	Jegyforgalom mennyisége	Államkölesön	Belföldi hitei és előleg	jegyforgalom százalékában	
					Államkölesön	Belföldi hitei
1923 dec. 27.	Francia frank	37.905·4 millió	23.000·0 millió	6.060·6 millió	60·7	16·0
1923 « 31.	Olasz lira	12.627·8 «	5.838·2 «	3.301·8 «	46·3	26·2
1923 nov.	Német márká	184·0 trillió	(165·4—82·6) 82·8 trillió	134·7 trillió	45·0	73·0
1923 dec. 21.	Lengyel márká	82·2 billió	64·0 billió	30·0 billió	77·9	36·5
1923 « 31.	Cseh-Szlovák kor.	9.598·9 millió	—	1.997·5 millió	—	20·6
1923 « 31.	Osztrák kor.	7·1 billió	2·5 billió	1·3 billió	35·2	18·3
1923 « 31.	Magyar kor.	931·3 millióárd	401·0 millióárd	563·2 millióárd	44·1	60·5
1923 « 22.	Román lei	17.941·6 millió	11.920·9 millió	6.826·0 millió	66·5	38·1
1923 « 21.	Szerb-Horvát dinár	5.790·2 «	9.524·4 «	1.333·7 «	78·1	23·0
1923 « 7.	Bolgár leva	3.953·0 «	4.060·0 «	—	100·0	—
1923 « 15.	Görög drachma	4.553·0 «	4.237·8 «	1.788·0 millió	92·0	39·2

által igénybe vett összeget, amint azt a kimutatásban is látjuk.

Németországban a nemzetközi statisztikai intézet* összeállítása szerint e belföldi hitel 1922 január havában még csak 1½ százaléka volt a jegyforgalomnak; az év második felében az rohamosan emelkedik, amennyiben december havában 34 százalék, 1923 november havában 73 százalék. A német valuta 1922 január havában még 2½ centimes; annak rohamos hanyatlása szintén az év második felével kezdődik. Németországban e hirtelen fordulat összefüggésben lehet a külpolitikai viszonyokkal, amely esetben annak jellege is megváltozik. Ha tehát ez utóbbi esettől eltekintünk, úgy Magyarország volt az az állam, amely leginkább igénybe vette az adózás e legújabb módját a magánhitel kielégítésére. Annak megindokolására nálunk ugyan utalnak arra, hogy e nélkül számos vállalat beszüntette volna üzemét, amely esetben a munkások egy része kereset nélkül marad. Nem terjeszkedhetem ki annak tárgyalására, mennyiben és milyen eszközökkel kerülhető ez el. Egyszerűen utalok arra, hogy ilyen hitel nélkül is fenntartották a termelést más gazdagabb és szegényebb országokban. Sőt mi több, az nálunk is csak a jegyintézet alapítása óta öltött ilyen arányt. De feltéve, hogy ez nem lehetséges és tényleg bekövetkezik a termelés korlátozása, a közérdek szempontjából jobb lett volna hatóságilag alkalmazást adni vagy segíteni a munkanélkülieket, amint azt külföldön teszik. Az adó-kivetés, amely e célra szükséges, mindenkit egyaránt terhel jövedelméhez és vagyonához mérten. Sőt, ha ismét inflációval fedezzük e többletkiadást, annak összege sohasem emelkedhetett volna a forgalomban 60½ százalékára!

Tudvalevőleg rendezett valutaviszonyok mellett a jegybank feladata nemcsak abban áll, hogy ellássa a piacot a szükséges forgalmi eszközzel, hanem abban is, hogy azt csak oly mértékben tegye meg, amennyire képes egyúttal fenntartani jegyeinek törvényes értékét. A jegyintézet tehát csak formailag utánozta e feladat első részét, a másodiknál ép ellenkezőjét tette annak, ami a jegybank kötelessége. Ezzel elősegítette és siettette az állam pénzügyeinek leromlását és pedig nemcsak a magánhitel rendelkezésére bocsátott többlet arányában, hanem annak sokszorosának arányában, mert ez időszakban a pénz értéke szintén a mennyiség sokszorosának arányában süllyedt, aminek következtében folytatólag az állam is kénytelen volt ilyen arányban igénybe venni az infláció eszközét. A magánhitelezéssel okozott kár csak akkor volna megközelítőleg kiszámítható, ha megállapítanók, milyen arányban részesedett esetről-esetre a pénztöbbletben egyrészt az állam,

* L. Bulletin mensuel de statistique XIII. livraison. Décembre 1923. p. 152.

másrészt a magánhitel. Ha feltételezzük, hogy az elmúlt négy évben e részesezés átlagban fele volt a kibocsátott pénztöbbletnek, ez esetben az árkülönbözet révén, a fogyasztót ért 4 évi kárból 370 millió aranykorona a magánhitel terhére irandó. Ezt megnyerték az adósok azzal, hogy mindig rosszabb pénzben fizették meg kölcsönüket, mint amilyenben azt megkapták.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy kényszerforgalomnál és különösen egyre fokozódó inflációnál a vezető körök kötelessége előre gondoskodni a magánhitel kellő korlátozásáról, ami közvetett vagy közvetlen kontingentálás útján elérhető. Őszintén sajnálnunk kell az ország érdekében, hogy vezető köreink ennek szükségét több oldalról tett figyelemzés dacára be nem látták.

A papírvalutának olyan foku elértéktelenedése után, mint amilyen Közép-Európában is bekövetkezett, természetesen senki nem gondol arra, hogy azt valaha helyreállítsa avagy kárpótolja az azzal okozott károkat. Más országok azonban amelyek a mienknél jobb valutával bírnak, foglalkozhatnak azzal a kérdéssel, milyen módon és minő viszonyokkal célszerű azt megvalósítani. Még ma is számosan vannak, akik az államhitel megóvása és a gazdasági érdekek szempontjából felette kívánatosnak tartják a valuta teljes helyreállítását még akkor is, ha az nagyobb terhet ró az államra és az adófizetőre. Így pld. a francia és olasz kormány több ízben kijelentette azt a szándékát, hogy valutáját ismét a régi értékre fogja felemelni. Ezzel az infláció helyett a deflációs pénzügyi politika valósulna meg. Az előbbi fejtegetések kapcsán könnyen kimutatható az, hogy e politika csak akkor áll az illető ország jól felfogott érdekében, ha az infláció csekély arányú és a pénz értékvesztése nagyon mérsékelt volt.

Ha láttuk azt, hogy inflációval és áremelkedéssel a fogyasztó veszített és a termelő és kereskedő ép bőrrel avagy csekély veszteséggel került ki a bajból, úgy megfordítva a deflációval a termelő és kereskedő érdeke van veszélyeztetve, viszont a folytatólagos árhanatlás javára lehet a fogyasztónak. Ez esetben a termelő és kereskedő semmikép nem tudja kiszámítani és kellőleg biztosítani rendes polgári hasznát. Nagyobb és biztosabb nyereségre tehet szert, ha a defláció ideje alatt nem foglalkozik üzlettel; pénzzé téve tőkéjét, az a rendes kamaton kívül állandóan és biztosan növekszik értékben minden további fáradság és kockázat nélkül. Ha mégis folytatja vállalkozását, mert tőkéjét abból ki nem vonhatja veszteség nélkül, akkor kénytelen igen nagy haszonra dolgozni, hogy kellőleg biztosítsa magát az áreséssel járó kár ellen. A termelő ugyan csak kénytelen folyton leszállítani a munkabért, ha termelését károsodás nélkül fenntartani akarja; ez pedig jóval nehezebb, mint annak felemelése és egyúttal elégtelenségre vezet az érde-

kelt körökben. Deflációval tehát korlátozzuk a termelést, szűkebbre szabjuk a forgalmat és így az áresés sem lesz olyan foku, mint a pénz értékemelkedése. Általában azzal mesterségesen mindazokat a jelenségeket és bajokat idézzük elő, amelyek gazdasági válság idejében szoktak bekövetkezni. Ahelyett, hogy az infláció okozta bizonytalanságot megszüntetnők, a deflációval csak állandósítjuk azt. Egyúttal ha e körülmények bizonyos fokig kedveznek is a fogyasztónak, azzal nem kárpótoljuk ugyanazon személyeket, akik a kárt az inflációnál elszenvedték és ugyanazon személyeknél a kártalanítás foka nagyon eltérő lehet az előbbitől.

Egyúttal a deflációval olyan terhet rovunk az államra és az adófizetőre, amelyet az alig bír el. Ez esetben maga az állam kénytelen tőkével beváltani a forgalomba hozott jegymennyiséget, akár maga vette annak hasznát, akár más. Igaz, hogy ezzel az állam jövedelme is fokozatosan emelkedik; amennyiben az állam az inflációval mégis emelte bizonyos mértékig az adótételeket, kénytelen azokat a pénz értékemelkedésével fokozatosan leszállítani. Például egy negyedre vagy egy harmadra süllyedt pénzértéknél, mint amilyen az olasz és francia valuta, az annak megfelelő 3—4-szeres adóemelést a leggazdagabb ország sem bírja el. A deflációs pénzügyi politikának végleges eredménye tehát az volna, hogy az adótételek fokozatos leszállításával az állam jövedelme nem nőne olyan arányban, amint emelkednek a deflációval járó kiadásai. Ily módon természetesen nem rendezzük, hanem továbbra is felborítjuk az államháztartás megzavart egyensúlyát.

Cassel és Keynes, akik e kérdéssel részletesen foglalkoznak, ugyanezen nézeten vannak. Keynes szavaival élve, „Olyankor amidőn a közönség elég sokáig volt kénytelen alkalmazkodni új értékeléshez a pénz értéksüllyedése következtében, a defláció még rosszabb lehet az inflációnál“. Mindkettő azt hangsúlyoztatja, hogy ha a tényleges árfolyam alapján átszámítás útján állítjuk helyre a régi valutát, ezzel tulajdonképpen nem devalváljuk azt; ez utóbbi már bekövetkezett akkor, amidőn forgalomba hoztuk a pénztöbbletet. Ezzel csak átértékeljük a valutát a tényleges viszonyoknak megfelelőleg. Keynes szerint legfeljebb Anglia, Svájc, Németalföld és esetleg Spanyolország valutája rendezhető defláció útján. Általában tehát csak olyan valuta rendezhető ez úton, ahol az infláció a kétszeresnél mindenkor kisebb volt. Ekkor is már előfordulhatott 15—25 százalékos eltérés a valuta értékalakulásánál. Előreláthatólag a francia és olasz kormány is meg fogja változtatni előbbi álláspontját különösen akkor, ha látni fogja azt, hogy nálánál sokkal rosszabb valuták aránylag milyen könnyen és további károsodás nélkül állíthatók helyre az átértékelés alapján.

Ez természetesen korántsem jelenti azt, hogy meg nem

valósítható a defláció híveinek az a törekvése, amely az ország csorbítatlan hitelének megóvására irányul. Tévedésük abban rejlik, hogy két különböző célt kapcsolnak egybe: az egyik a pénz értékének biztosítása, a másik a régi kamatfizetési kötelezettségek és tartozások rendezése. Az utóbbi az előbbitől teljesen függetlenül rendezhető. Ha az állam pénzügyi helyzete azt megengedi, a valuta átértékelése esetében is vállalhatja saját kötvényeinek a régi értékben való fizetését; akkor átértékelés mellett is javulni fog az illető állam hitele. Ez esetben azt annál könnyebben megteheti, mert végleg szabadul attól a tehertől, amelyet a jegyek beváltása okozott volna. Amennyiben ilyen „restitutio in integrum“ nem lehetséges, elvállalható a fizetések megfelelő hányada avagy különbség tehető a különböző időben és különböző árfolyamnál kibocsátott kötvények között stb.

Ugyanígy rendezhetők az előbbitől függetlenül a régi időkből még fennálló magánjogi kötelezettségek, amelyeknél kelet szerint a különböző évek pénzértéke is figyelembe vehető, amint azt tették Ausztriában és minálunk a múlt század elején. Ezzel kapcsolatban különösen ki kell emelnem a jelzálogkötvények rendezésének szükségét, amennyiben ez még lehetséges. Ennek szükségét 1924. év elején már nálunk is sűrűn hangoztatták, anélkül azonban, hogy mindezideig tettek volna valamit. Az az osztály, amely e kölesönnel tartozott, aránylag legkevesebbet veszített az infláció következtében, számos esetben még nyert is vele. Szembeötlő igazságtalanság volna tehát, ha ez osztály véglegesen biztosítaná magának az egész nyereség összegét olyan egyének kárára, akik már eddig is elvesztették jövedelmüket és egyúttal tőkéjüket is, oly esetekben, amidőn a kötvényt kisorsolták. Ez ellen semmiféle közérdek vagy hitelintézeti érdek nem hozható fel, mert tudvalevőleg ilyen kötvény nem egyéb, mint a biztosító intézet által biztosított kötelezettség magánegyének között. Sőt nemcsak a hitelintézet, hanem a mezőgazda jól felfogott érdekében áll ez ügy mielőbbi rendezése, nehogy e fontos hitelforrásba helyezett bizalom megrendüljön, ami megnehezítené a jövőben ilyen kötvények elhelyezését. E feltűnő igazságtalanság már régen enyhíthető lett volna azzal, ha törvényhozás útján beszüntetjük a rendkívüli törlesztések és visszafizetések lehetőségét, a mint annak szükségét már évekkel ezelőtt a nyilvánosság előtt is hangsúlyoztam. Ez utólagos rendelkezés is csak részleges kártérítést nyújthat annak a hitelezőnek, aki bízván a föld állandó értékében és a magyar állam által nyújtott jogbiztonságban, tőkéjét a legkisebb kamatozás mellett akarta biztosan elhelyezni.

Végezetül a fenti megfigyelések alapján még a valuta stabilizálásának módjára nézve is vonhatunk le néhány következtetést. Az infláció harmadik időszakában a pénz értéksülye-

désének oka, mint láttuk, főleg az, hogy megrendül és pedig jogosan, a pénz minőségébe vetett bizalom a közönség körében, amely attól mihamarább szabadulni törekszik. Ezzel egyre kisebb lesz a pénzszükséglet, amelyet a forgalomban kipótol a pénz forgalmi gyorsaságának növekedése. E szükséglet ugyan részben kiegészítődik külföldi valutával, amely azonban csak a magánforgalomban szerepelhet. Az inkább mint tőke és nem mint forgalmi eszköz szerepel. E körülmény kedvező olyan külföldi államokra nézve, amelyek kénytelenek voltak valutájuk épségben tartása érdekében átvenni a papírvalutás országokból beözönlő aranyat. Ily módon e holt tőke legalább némi kamatot hoz. Ez egyúttal magyarázata annak, hogy a neutális államok és az amerikai Egyesült Államok jegyforgalma annyira megnövekedett. E külföldi valuta tulajdonkép aranyat képvisel, amelyért az külföldön felcserélhető. Addig is szállítása és kezelése olcsóbb, mint az aranyé. A fenti módon tehát a közönség tulajdonkép aranyértékben biztosítja tőkét és inkább lemond annak kamatjáról, mintsem veszélyeztesse tőkájének értékét a kamatvesztéssel messze meghaladó árfolyamvesztéssel. Ha sikerül állandósítani a valuta értékét, a bizalom is visszatér és a papírpénz az eddiginél nagyobb mértékben fog elterjedni és kisebb lesz annak forgalmi gyorsasága. Sőt mi több, a közönség ismét piacra hozza külföldi valutáját, mert stabilizált valutával és növekvő kamatlábal nem hajlandó többé elveszteni tőkájének kamatját.

Az állami pénzügyek rendezésén kívül, amely előfeltétele minden egyéb rendezésnek, a valuta biztosításánál az eljárásnak két módja lehetséges: vagy megmaradunk a rendezés idejében forgalomban lévő papírpénzmennyiségnél és azt bizonyos határok között kontingentáljuk, vagy arra törekszünk, hogy azonnal állandósítsuk valutánk értékét a külföldi viszonylatokban, amely esetben az akkori tényleges árfolyamot fogadjuk el és azt törekszünk fentartani.

Az első esetben eljárásunk következménye az lesz, hogy kontingentált valutánál és a bizalom visszatérével fokozódik a pénzszükséglet, amellyel annak értéke is emelkedik. Ha teljesen helyre áll a bizalom, a pénzszükséglet meg fog felelni aranyértékben körülbelül annak a mennyiségnek, amely rendezett valutaviszonyok mellett volt forgalomban. Minthogy a kontingentált papírpénzmennyiség a kezdetleges árfolyamon számítva nem megfelelő érték és annak mennyisége nem szaporodhat, a papírpénzárfolyam fog emelkedni mindaddig, amíg eléri az utóbbi ellenértéket. Így például nálunk 1923 július elsején forgalomban volt 2894 milliárd korona, amelynek aranyértéke július havi átlagárfolyam szerint 185 millió aranykorona. Ha Csonka-Magyarország pénzszükséglete tényleg 466 millió aranykorona, a kontingentált papírpénz értékben egyre emelkedni fog és pedig mindaddig, amíg a bizalom teljes helyreáll-

tával a papírpénz szorozva az aranyértékkel megfelel 466 millió aranykoronának. Ez bekövetkezik akkor, ha a zürichi árfolyam 0.0165 centimes. Amennyiben a pénzszükséglet egyéb gazdasági körülmények miatt meg nem változik, a papírpénz aranyértéke átlagban ezen felül nem is emelkedhet. A mai árfolyammal szemben tehát a papírpénz értéke körülbelül $2\frac{1}{2}$ -szeresre emelkedik, ami az annak megfelelő áreséssel lesz egybekötve. Az ilyen eljárás tehát deflációt eredményez, amely mint láttuk nem kívánatos. Ha nincs szándékunkban e deflációt tovább fokozni, ami megfelelő nagyobb kárral járna, az ilyen részleges emelésnek nem is volna célja és haszna. Amit valóban megkíván a közönség és pedig mielőbb, az egy stabil valuta. Ez biztosítja egyaránt mindenki érdekét és egyúttal fokozza a bizalmat. Egy nullával több vagy kevesebb a számításnál, a sok bizonytalanság után nem esik latba. Ezért nagyon helyesen azt a kötelezettséget vállaltuk a külfölddel szemben, hogy valutánk árfolyamát más külföldi pénznemmel szemben a mostani árfolyamon tartjuk meg. Csak az esetben, ha az utóbbinak értéke emelkedik, fog valutánk árfolyama is némileg emelkedni.

E második módot választva, előrelátható, hogy a bizalom visszatérével és a pénzszükséglet emelkedésével fokozatosan több papírpénzt kell forgalomba hoznunk. A bizalom foka mindenkor megítélhető a váltóárfolyamból. Mihelyt azt látjuk, hogy a többlet káros hatással van az árfolyamra, korlátolnunk kell annak mennyiségét. Hogy e tekintetben már ma is, néhány hónap után lényegesen megváltoztak a viszonyok, kitűnik abból, hogy 1924 december 31-ikén már 4514 milliárd korona volt forgalomba hozható, anélkül, hogy az károsította volna valutánk árfolyamát.

E feltevés Ausztria tapasztalatai alapján még jobban igazolható, mert ott a valuta stabilizálása már 1923 január hóval kezdődött. Ez év elején ott 4080 milliárd korona volt forgalomban, amely akkori árfolyam szerint megfelelt 282 millió korona aranyértéknek. 1924 október végén e forgalom 8200 milliárd körül volt, azóta ismét visszafejlődött, de állandóan 8 billió korona között váltakozik. Minthogy a fentiek alapján Ausztria tényleges pénzszükségletét aranyban legalább is 500 millió aranykoronára becsültük, a stabilizált árfolyam alapján a papírpénzforgalomnak átlagban 7250 millió koronára kell emelkednie akkor, ha a bizalom teljesen visszatért. A jelenlegi forgalom, úgy látszik, már meghaladja ennek határát, mert 1924. év második felében az értékoefficiens állandóan nagyobb az egységnél és az árjelzőszám is rendszeresen emelkedik. Mindez ismeretes jele a kezdődő inflációnak. Hogy ezt a gyakorlati szakemberek tudják, az kitűnik Zimmermann főbiztos 1924. évi szeptember havi jelentéséből, amelyben hangsúlyozza azt, hogy a megtörtént kamatlábemelés nem elegendő a forgalom korlátozására, hanem „egyúttal alkalmazni kell a leszámítolásra

bemutatott váltóknak szigorú bírálatát és kérlelhetlen korlátozását, akármilyen jó azok minősége, a célból, hogy a leszámítolás összege a rendelkezésre álló hitel korlátain belül maradjon.“ A jelenlegi magas osztrák jegyforgalom csak akkor felelhetne meg a reális forgalmi szükségletnek, ha feltételezzük, hogy a forgalmi tőke értéke lényegesen emelkedett. Ilyen viszonyok mellett mindenestre nagy óvatosság tanácsos a további leszámítolásnál.

A főbiztos előbbi jelentéseiben olvasható az is, mint hozta piacra a közönség külföldi valutakészletét a stabilizálási év első felében, amelyet a bank bármilyen összegben megvett és valóban meg is vehetett azért, mert annak helyét a forgalomban saját jegyeivel pótolta. E készletét más oldalról és főleg devizával kiegészítve, elérhette azt, hogy 1924 május havában 7145 milliárd korona jegyforgalommal annak értéke 52.9 százalék erejéig volt biztosítva, arany, deviza és valutakészletével, amelynek összege 3779 milliárd korona volt. Azóta e fedezet ugyan kisebb lett a jegyforgalom további szaporítása következtében, amely az akkori hitelkrízis miatt vált szükségessé, de így is 42—45% között váltakozott. E készlet ugyan ma még főleg devizákból áll azért, hogy az kamatot is hajtson; a végleges rendezésnél azonban az bármikor felcserélhető tényleges arannyal. E tapasztalat is tehát amellet szól, hogy stabil valutánál a bizalom rövid 1—2 év alatt teljesen helyreáll és akkor a forgalomnak olyan papírpénzmennyiségre van szüksége, amilyen megfelel aranyértékben a rendezett fémvaluta mellett mutatózó szükségletnek. Visszamenőleg ezzel igazolva van az is, milyen fontos szerepet játszanak alanyi tényezők a valuta értékalakulásában, a Weber-féle törvénynek megfelelőleg.

Alkalmazva e tapasztalatot Magyarországra, előre látható, hogy mihelyt 1—2 év alatt a bizalom pénzünk iránt nálunk is teljesen megjön, akkor nekünk is 466 millió aranykorona értéknek megfelelő papírpénzmennyiségre lesz szükségünk. Ha ennél a valuta tovább várható csekély emelkedését is figyelembe vesszük és azt 0.000069 aranyértékben számítjuk fel, amely körülbelül megfelel a mai osztrák árfolyamnak, akkor a jövőben átlagos forgalmunkat 6750 milliárd koronára becsülhetjük. Amennyiben időközben a forgalmi tőke értékben emelkedik vagy hanyatlik, megfelelőleg ennél nagyobb vagy kisebb mennyiségre lesz szükségünk. Ha ilyen várható jegyszaporítás mellett annak 50 százalékát mindenkor az arany és devizakészlet szaporítására fordítjuk, akkor azt elérve ugyanilyen százalékkal lesz biztosítva valutánk értéke aranyban. Beszámítva e készletbe a jegyintézet és a nemzeti bank csekély kezdetleges aranykészletét, ez tulajdonkép azt jelenti, hogy ily módon minden költség és fáradság nélkül jutunk $\frac{466}{2} = 233$

millió aranykorona birtokába, amely teljesen elegendő a valuta végleges rendezéséhez és a készfizetés megkezdéséhez, feltéve, hogy időközben az államnak a bankkal fennálló kötelezettsége is rendezve lesz. A törvény alapján a bank alapszabályainak 85. §-ban ugyan ki van kötve, hogy „az egész bankjegyforgalomnak, hozzáadva az azonnal lejáró tartozásokat, de levonva az államadósságot az első 5 év alatt 20%, a második 5 év alatt 24%, a további 3 év alatt 28% és a hátralevő idő alatt $33\frac{1}{3}\%$ kell az aranykészlet által, amelybe valuták és devizák is beszámíthatók, fedezve lennie.” E megállapításnál, úgy látszik, nem számoltak az előbbi lehetőséggel; pedig az a fentiekből önként következik. Nagyon szomorú volna, ha ilyen hosszú időre elnyulna valutánk végleges rendezése. A nemzeti bank jelenlegi vezetősége ennél jobb politikát követ, amennyiben sikerült neki a bank fennállása óta jegyeinek értékét folyton növekvő arányban biztosítani, úgy hogy az 1924 december 31-ikén elérte a jegyforgalomnak 55 százalékát.

Első pillanatra meglepő az, hogy ily módon költség nélkül és rövid idő alatt hozzájuthatunk a valutarendezés e nélkülözhetetlen kellékéhez. Ennek az a látszata, mintha semmiből, vagy legalább is papirosból lehetne aranyat csinálni. A fentiek alapján tudjuk azonban azt, hogy annak ellenértékét régen megfizette a közönség, amidőn a harmadik időszakban korlátozta a pénz használatát és azzal lenyomta annak értékét a mennyiségi viszonymnál jóval nagyobb arányban. Ezzel saját magát károsította, mert kevesebb terményt kapott érte cserébe. Az elveszettnek hitt tőke tehát most ismét előkerül. Ez idő alatt az mint potentialis tőke szerepelt, amely le volt kötve a nehéz viszonyok nyomása alatt a korlátolt forgalomban, részben pedig idegen valutában. Amidőn a bizalom helyreálltával a nyomás megszűnik, a lekötött tőke is felszabadul és elfoglalja ismét helyét a forgalomban. Az ily módon lekötött és ismét felszabadult tőke tehát közvagyonnak minősítendő, amely csak akkor lesz jellegének megfelelő módon felhasználva, ha azt a mielőbbi és végleges valutarendezés céljára fordítjuk. Már azért sem lehet azt más célra fordítani, mert az a fogyasztó közönség nyomorából és szenvedéséből került elő. Ez képezi az inflációnak egyetlen hasznát. Ha sikerül ezzel elérni célunkat, az bizonyítéka lesz annak, hogy az elszenvedett veszteséget is lehet kipótolni akkor — ha rendületlenül bízunk valutánk és hazánk jövőjében.

V. FÜGGELÉK.

Statisztikai kimutatások és azok indokolása.

Indokolás az 1. sz. kimutatáshoz.

A washingtoni pénzverdeigazgató 1914. évi jelentése szerint Franciaország összes pénzkészlete 1913 dec. 31-ikén a következő:

arany a francia banknál	3526.5	millió frank
„ a forgalomban	2679.1	„ „
törvényes ezüstpénz (5 frk)	1799.5	„ „
ezüst váltópénz ($\frac{1}{5}$ — 2 frk)	329.5	„ „
fedezetlen bankjegy	1687.6	„ „
	<hr/>	
összesen:	10.022.2	„ „

E készletnek egy része azonban nem volt forgalomban, t. i. az a rész, amely állandóan a bank készletében avagy magánosoknál mint felgyűjtött tőke szerepelt. Így pld. az összes ezüstpénzből, amelynek összege 2129.5 m. frk, ugyanakkor 645.8 millió frank volt a francia bank pénztárában túlnyomóan 5 frkos pénzben. Ha ezt levonjuk a fenti összegből, 1483.7 m. frk ezüstpénz marad forgalomban. A forgalomban kimutatott arany egy jó része, szintén állandóan mint félretett tőke szerepelhet magánosok birtokában, a mi az ottani egyenletes vagyoneosztás és takarékoság mellett feltételezhető. A „Banque de France“ aranykészletének szaporodása a háború első éveiben a következő az év végén millió frkban:

1913.	1914.	1915.	1916.
3508	4158	5080	5083

Szaporodási többlet 1916-ban tehát 1575 millió frank, vagyis az az aranypénz, amelyet a bankjegy kiszorított a forgalomból. Azt levonva fent kimutatott összegből, marad 1104 millió frank, a mely mint tőke magánosok birtokában maradt. Eszerint az 1913 december 31-én forgalomban lévő tényleges pénzmennyiséget következőleg becsülhetjük meg:

ezüst kurans és váltópénz	1483.7	millió frk	— 17%
aranypénz tényleg forgalomban	1575.0	„ „	— 18%
jegyforgalom kimutatás szerint .	5714.0	„ „	— 65%

összesen: 8772.7 millió frk

1. Franciaország.

Év végén	1. Pénz- forgalom összege millió frank	2. Pénz- forgalom százaléka 8800 m. fr. = 100	3. Zürichi árfolyama dec. havi átlaga	4. Agio százaléka 100 frk = 100	5. Hivatalos árjelző-szám 1913 = 100	6. Amerikai árjelző-szám (B. of L.) 1913 = 100	7. Inflációs átlag (7) = (6) (5)	8. Pénzegység aranyértéke (1 frk arany- ban = 1)	9. Pénzérték koeficiens (9 = 2 × 8)
1913	bkj. 5.714 fém + 3.086	100	100.—	100	100	100	100	1.—	1.—
1914	10.043	114	101.—	99	102	98	104	1.01	1.15
1915	13.310	151	90.7	110	140	101	139	0.907	1.37
1916	16.679	190	86.4	115	188	127	148	0.864	1.64
1917	22.337	254	76.6	130	262	177	148	0.766	1.95
1918	31.055	353	89.1	112	339	194	175	0.891	3.15 Max.
1919	34.275	390	50.9	196	356	206	173	0.509	1.99
1920	37.902	431	38.6	259	509	226	225	0.386	1.66
1921	36.487	415	40.4	247	345	147	235	0.404	1.68
1922	36.359	413	37.8	264	327	149	219	0.378	1.56
1923	39.114	444	30.1	332	412	154	268	0.301	1.34

Az akkori francia pénzforgalmat tehát kerek összegben 8800 millió frankra becsülhetjük. Ennek ugyan látszólag ellentmond az a körülmény, hogy 1914. év végén 10.043 millió frank bankjegy volt forgalomban és azért a pénznek semmi agiója nem volt. Viszont ezzel szemben felhozható az a körülmény, hogy a mozgósítással járó nagyobb forgalom és az emelkedő piaci árak miatt a rendesnél nagyobb pénzmennyiségre akkor valóban szükség volt, aminek folytán agio sem keletkezhetett; de e kivételes szükséglet nem tekinthető irányadónak az előző év forgalmára nézve. Így is 8800 millió frank pénzforgalom mellett a fejquota magasabb mint bárhol másutt.*

A New-Yorkra szóló párisi árfolyamok, amint azokat közli a „Bulletin de la statistique générale de la France“ az 1917—1919. évekre vonatkozólag kilengés nélküli, mesterséges árfolyamok, amelyek aránylag alacsonyok. Ehelyett a Zürichben jegyzett árfolyamokat használtam fel, amelyeket a magyar statisztikai hivatal volt szíves kiszámítani. Az adatok december havi átlagok. Az árátlagot a francia hivatalos jelzőszám évi átlaga szerint veszem. Ha ezt arányosítjuk az amerikai jelzőszámmal, amint azt közzéteszi az ottani „Bureau of Labour-Statistics“, megkapjuk a francia inflációs árátlagot. A pénzmennyiség aranyértékének kiszámításául szintén alapul szolgál az 1913. évi pénzmennyiség. Annak minden évi sokszorosa papirpénzben szorozva a pénzegység aranyértékével megadja a pénzmennyiség aranyérték jelzőjét, amelyet a fentiekben röviden értékoefficiensnek nevezek. Ha szorozzuk e számot 8800 millió frankkal, megkapjuk minden év végén forgalomban lévő papirpénzmennyiségnek tényleges aranyértékét.

Indokolás a 2. sz. kimutatáshoz.

Olaszország pénzkészlete 1913 dec. 31-ikén az amerikai pénzverdeigazgató jelentése szerint következő:

aranykészlet	1374.6	millió	lira
törvényes ezüstpénz	116.0	„	„
fedezetlen bankjegy	1095.6	„	„

összesen: 2586.2 millió lira

Ehhez hozzáadva az 1897-iki pénz-konvencio alapján engedélyezett ezüst váltópénzt, azaz 232.4 millió lirát — az összes forgalom lenne 2818.6 millió lira. Csakhogy ez adatok további kiegészítésre szorulnak. A „memorandum sur les monnaies“ szerint 3 olasz bank aranykészlete ugyanakkor volt 1376 millió lira, amelyhez még hozzáadandó 117 millió lira arany az állami kincstárban. Sőt az „annuario statistico italiano“ szerint az utóbbi készlet összege 355.2 millió lira. Az aranykészlet tehát

* Ehhez hozzáadva 1100 millió frk thezaurált aranyat, kijön körülbelül az amerikai igazgató által kimutatott mennyiség.

2. Olaszország.

Év végén	1. Pénz- forgalom összege millió líra	2. Pénz- forgalom százaléka 3150 m. l. = 100	3. Züriichi árfolyam dec. havi átlaga	4. Agio százaléka 100 líra = 100	5. Bacchi árjelzszám 1913 = 100	6. Amerikai árjelzszám (B of L.) 1913 = 100	7. Inflációs átlag (7) = (5) (6)	8. Pénzegység aranyértéke (1 líra arany- ban = 1)	9. Pénzérték koefficiens (9 = 2 X 8)
1913	Bkj. 2.782 Fém + 368	100	100.—	100	100	100	100	1.—	1.—
1914	3.593	114	98.65	101	95	98	97	0.987	1.13
1915	5.050	160	80.64	124	133	101	132	0.806	1.29
1916	6.329	200	73.52	136	200	127	157	0.735	1.47
1917	10.268	326	52.99	188	306	177	173	0.530	1.72
1918	14.087	447	75.39	132	409	194	211	0.754	3.37 Max.
1919	18.814	597	41.58	240	366	206	178	0.416	2.48
1920	22.275	707	22.76	438	624	226	276	0.228	1.61
1921	21.754	690	22.75	438	578	147	393	0.228	1.57
1922	20.561	653	26.61	375	562	149	377	0.266	1.74
1923	17.182	545	24.85	402	575	154	374	0.249	1.36

jóval nagyobb, mint amelyet az amerikai igazgató kimutat. Ugyanez áll az ezüstre nézve. Az olasz évkönyv szerint az állami kincstárban volt ugyanakkor 83 millió lira törvényes ezüstpénz — a bankok fémkészlete pedig az arany levonása után 193.4 millió lira. Lehetséges tehát, hogy az amerikai kimutatásban szereplő 116 millió lira ezüst alatt a tényleg forgalomban lévő pénz értendő. Ezt annál inkább fel kell tételeznünk, mert különben nagyon csekély az ezüst és váltópénz fejkvótája. 1917. évtől kezdve papírjegyekkel kellett helyettesíteni az 1 és 2 lirás ezüstöt. Ebből 1919-ben forgalomban volt már 262 millió lira. Mindezt figyelembe véve az olasz tényleges pénzforgalmat 1913 december 31-ikén következőleg becsülhetjük meg:

állam- és bankjegy kimutatás			
szerint	2782 millió lira		89%
törvényes ezüstpénz (5 lira) . .	116	„	”
ezüst váltópénz	232	„	”
	<hr/>		
	összesen: 3130 millió lira		

Ezenkívül forgalomban volt még 74 millió lira nickel és rézpénz, amelyet a fentieknél figyelmen kívül hagyunk, mivel a papírpénz azt nem szorította ki a forgalomból. Ily módon az olasz pénzforgalmat kerek 3150 millió lirára tehetjük. A váltóárfolyamoknál a Milánóra szóló zürichi havi átlag van alapul véve. A jelzőszámok Bacchi tanár által közzétett évi átlagok. Az inflációs árátlag kiszámítása azonos a franciáéval; úgyszintén a pénz aranyértékének meghatározása.

Indokolás a 3. és 5. sz. kimutatáshoz.

Az amerikai pénzverdeigazgató becslése szerint Németország pénzkészlete 1913 dec. 31-ikén a következő:

arany jegybankoknál és kincstárnál	1193.3 millió márka		
arany forgalomban	2647.2	„	”
ezüst váltópénz	271.5	„	”
fedezetlen bankjegy	1365.1	„	”
	<hr/>		
	összesen: 5477.1 millió márka		

E kimutatásnál egyes tételek helyesbítendőek. A birodalmi bank akkori aranykészlete maga 1170 millió márka; a többi jegykibocsátó bank készlete 67 millió márka, a kincstár félretett készlete 120 millió márka — összesen tehát 1357 millió márka. Ha a kimutatott többletet levonjuk a forgalomban lévő arany fenti összegéből — marad forgalomban 2483 millió márka.

A német birodalmi bank aranykészlete *évi átlagban* volt millió márka:

1913 jul. 1-től				
1914 jun. 30-ig	1145.0	1915.	1916.	1917.
		2370	2485	2460
				1918.
				2373

3. Németország. (Évi kimutatás.)

Év végén	1. Pénzforgalom összege millió márká	2. Pénzforgalom százaléká* 5000 millió márká = 100	2a. % Log.	3. Zülrichi árfolyam december havi átlaga	4. Agio százaléká 123 ¹ / ₂ frk = 100 M.	4a. % Log	5. Hivatalos árfjelző-szám** 1913 = 100	5a. J. sz. Log.	6. Pénzegység aranyértéke 1 arany M. = 1	7. Pénzértékoefficiens (7 = 2 X 6)
1913	bki. 2.902 fém + 2.098	100	2.—	123.5	100	2.—	100	2.—	1.—	1.—
1914	5.862	117	2.07	114.5	107	2.03	106	2.02	0.927	1.08
1915	8.360	167	2.22	102.9	120	2.08	142	2.15	0.833	1.39
1916	11.438	228	2.36	82.47	149	2.17	153	2.48	0.667	1.52
1917	18.246	365	2.56	77.86	159	2.20	179	2.25	0.630	2.29
1918	33.069	661	2.82	58.58	211	2.32	217	2.34	0.463	3.06 Max.
1919	50.064	1.110	3.04	11.49	1.080	3.03	803	2.91	0.0924	1.03
1920	81.387	1.810	3.26	8.92	1.380	3.14	1.440	3.16	0.0720	1.30
1921	122.497	2.720	3.43	2.71	4.570	3.66	3.487	3.54	0.0219	0.60
1922	1,295.228	28.700	4.59	0.071	176.600	5.25	147.480	5.17	0.00058	0.17
1923	496 ¹ / ₂ trillió	11 billió	13.04	129 ¹ / ₂ per 100 billió	105 billió	14.02	126 billió	14.10	95/száz- billiónyi rész	0.104

* 1919-től 4500 millió márká = 100 — ** 1919-től kezdve december havi átlag.

Ha levonjuk az 1916. évi maximális átlagból a háború előtti átlagot, megállapítható, hogy összesen 1340 millió márka gyűlt össze a banknál a háború első két évében, amely megfelelhetne a papírpénz által kiszorított aranypénz mennyiségének. Csak-hogy ugyanakkor Németország külföldről is szerzett aranyat, amelynek összege azonban nincs kimutatva a külkereskedelmi forgalomban. E helyett tudjuk azt, hogy az osztrák-magyar monarchia az 1913—17. években 667 millió korona nemesfém többletet exportált, amelynek jórésze Németországba ment. Ugyanez években az osztrák-magyar bank aranyvesztesége 654 millió korona. A német birodalmi bank készlete tehát e forrásból is gyarapodhatott. Figyelembe véve a két körülményt, nem becsülhetjük az 1913 dec. 31-én tényleg forgalomban levő aranypénzt többre, mint a helyesbített amerikai kimutatás fele összegére, azaz 1241.5 millió márkára. Annak másik fele, mint tezaurált arany, úgy látszik továbbra is magánosok birtokában maradt avagy részben kis tételekben kiszivárgott az országból.

Az amerikai kimutatásban jelzett ezüst váltópénz legfeljebb a birodalmi bank készletét képezhette. Ugyanis „Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich 1914“ (p. 288.) kimutatása szerint 1914 március végén forgalomba volt váltópénz:

ezüst 5—½ márka	1158.9	millió	márka
nickel pénz	108.2	„	„
réz pénz	24.2	„	„

váltópénz összesen: 1291.3 millió márka

Ugyanakkor a birodalmi bank készletében volt:

-fémpénz	1579.4	millió	márka
ebből arany	1259.9	„	„

váltópénz banknál: 319.5 millió márka

Ha ez utóbbit levonjuk a fenti összegből, marad mint tényleg forgalomban lévő váltópénz 971.8 millió márka.

Az 1913 dec. 31-ikén kimutatott bankjegyek és kincstári jegyek összege a következő:

birodalmi bank jegyforgalma	2593	millió	márka
többi jegybank jegyforgalma	160	„	„
kincstári jegy	149	„	„

összes jegyforgalom 2902 millió márka

Az 1913. évi kimutatás szerint a jegyforgalomból a birodalmi bank készletében volt évi átlagban:

bankjegykészlet	50.3	millió	márka
kincstári jegy	33.0	„	„

összes jegykészlet 83.3 millió márka

4. Németország. (Havi kimutatás.)

Év és hó.	1. Jegyforgalom millió márka a hó végén	2. Jegyforgalom százaléka 4500 m. M = 100	3. New-yorki átutalás havi átlaga centben	4. Agio százaléka 1 márka = 23·8 cent	5. Hivatalos árjelzőszám havi átlaga 1913 = 100	6. Pénzegység aranyértéke (3. alapján)	7. Pénzérték koefficiens (7 = 2 × 6)
1921 január	78.275	1.740	4·55	1.536	1.439	0·0651	1·13
1921 febr.	78.847	1.750	1·63	1.168	1.376	0·0685	1·20
1921 márc.	79.889	1.775	1·60	1.490	1.338	0·0672	1·19
1921 április	80.678	1.790	1·57	1.515	1.326	0·0660	1·21
1921 május	82.475	1.830	1·63	1.465	1.308	0·0685	1·25
1921 június	84.315	1.872	1·45	1.640	1.366	0·0610	1·14
1921 július	86.031	1.910	1·30	1.830	1.428	0·0546	1·05
1921 aug.	88.144	1.960	1·19	2.000	1.917	0·0500	0·98
1921 szept.	94.222	2.090	0·98	2.440	2.067	0·0412	0·86
1921 okt.	99.064	2.200	0·68	3.470	2.460	0·0286	0·63
1921 nov.	108.538	2.410	0·40	5.960	3.418	0·0168	0·40
1921 dec.	122.162	2.710	0·512	4.655	3.487	0·0215	0·58
1922 január	123.603	2.750	0·52	4.580	3.665	0·0218	0·600
1922 febr.	128.170	2.850	0·49	4.860	4.103	0·0206	0·587
1922 márc.	139.615	3.100	0·36	6.610	5.433	1·0151	0·468
1922 április	149.850	3.330	0·35	6.810	6.355	0·0147	0·489

1922 május	160.623	3.570	0.34	7.000	6.458	0.0143	0.510
1922 június	179.817	3.990	0.32	7.440	7.030	0.0134	0.535
1922 július	202.254	4.490	0.20	11.900	10.059	0.00841	0.378
1922 aug.	257.752	5.590	0.11	21.600	19.202	0.00462	0.258
1922 szept.	331.086	7.360	0.07	34.000	28.698	0.00294	0.216
1922 okt.	483.682	10.750	0.034	79.300	56.601	0.00126	0.135
1922 nov.	768.110	17.100	0.016	148.000	115.101	0.000672	0.115
1922 dec.	1,293.758	28.700	0.0134	178.000	147.480	0.000561	0.161
	milliárd márká						
1923 január	1.984	44.000	0.0073	433.800*	278.000	0.000240	0.106 Min.
1923 febr.	3.513	78.000	0.0038	661.600	558.000	0.000151	0.117
1923 márc.	5.518	123.000	0.0047	506.600	489.000	0.000197	0.242
1923 április	6.546	146.000	0.0044	590.400	521.000	0.000169	0.247
1923 május	8.564	190.000	0.0022	1,114.700	817.000	0.0000898	0.171
1923 június	17.291	384.000	0.0010	2,593.200	1,939.000	0.0000386	0.148
1923 július	43.595	969.000	0.00034	10,015.000	7,479.000	0.00000998	0.097
1923 aug.	663.200	14,730.000	0.000034	105,381.500	94,404.000	0.000000952	0.140
1923 szept.	28,228.815	627 millió	0.19**	2.602 millió	2.395 millió	0.0000000384	0.241
1923 okt.	2.496,822.909	55.400	0.007**	745.000	709.000	0.000000000134	0.074

* A népszövetség bulletinjében e hótól kezdve az agio harmónikus átlaga van kimutatva.

** 100.000 márká után számítva.

Ha levonjuk ez átlagos készletet a fenti forgalomból, marad tényleg forgalomban 2818.7 millió márka különféle jegy.

Ha összegezzük az ilykép tényleg forgalomban lévő tételeket, 1913. év végére vonatkozólag kapjuk:

bankjegy és kincstári jegy	2818.7	millió m.	57%
aranypénz tényleg forgalomban	1241.5	„ „	23%
váltópénz „ „	971.8	„ „	20%

összes tényleges pénzforgalom 5032.0 millió m.

Eszerint Németország tényleges pénzforgalmát 1913. év végével kerek összegben 5 milliárd márkára tehetjük. Ha ehhez hozzáadjuk az előbb jelzett teaurált aranyat, az összkészlet 6 milliárdon felül becsülhető. Hivatalos körökben is azt rendszeren 6 milliárdra becsülik. 1919. évtől kezdve az infláció százalékanak kiszámításánál 5 milliárd helyett már csak 4500 millió márka vehető fel alapul, mert ettől kezdve Németország lélekszáma 10%-kal kisebb.

A váltóárfolyamok az évi kimutatásban zürichi jegyzés szerint, a havi kimutatásban new-yorki átutalás alapján a (népszövetség emlékiratában foglalt adatok szerint) vannak közzétéve. A havi jegyforgalom és árjelzőszám adatai hivatalos adatok, amint azokat a népszövetség havi kiadványaiban publikálja. A havi kimutatások csak 1923 október haváig terjednek, mert november hótól kezdve a „Rentenmark“ is forgalomba jön, amely a további pénzforgalomba beszámítandó; ezt eddig a népszövetség „bulletin“-je részletesen nem közölte.

Indokolás a 4., 6. és 7. sz. kimutatáshoz.

Az amerikai pénzverdeigazgató kimutatása az osztrák-magyar monarchia 1913 december 31-iki pénzkészletére vonatkozólag a következő:

arany a jegybanknál	1249.9	millió kor.
„ forgalomban	218.5	„ „
ezüst váltópénz	617.6	„ „
fedezetlen bankjegy	999.8	„ „

összesen 3085.8 millió kor.

Ezzel szemben a tényleges forgalomban lévő pénzmennyiség az osztrák és magyar kimutatások alapján következő módon állapítható meg. A pénzverdék kimutatásai szerint forgalomba hoztak 1892—1914-ig:

ezüst váltópénz	425.4	millió kor.
nikkel „	81.7	„ „
réz „	26.4	„ „

összesen 533.5 millió kor.

4. Ausztria és Magyarország. (Évi kimutatás.)

Év végén	1. Pénz-forgalom összege millió K	2. Pénz-forgalom százaléka 3100 m. K = 100	3. Zűriahi árfolyam dec. havi átlaga (centimes)	4. Agio százaléka 105 frk = 100	4a. százalék log	5. Árjelzőszám (magyar) 1913=100	5a. Árjelzőszám log	6. Pénzegység aranyértéke (3. alapján)	7. Pénzérték koefficiens (7 = 2 X 6)
1913	Bkj. 2.494 Fém 606	100	105.—	100	2.—	100	2.—	1.—	1.—
1914	5.137	165	91.—	110	2.04	112	2.05	0.86	1.41
1915	7.162	231	70.67	148	2.17	221	2.34	0.67	1.54
1916	10.889	351	52.05	201	2.30	331	2.52	0.49	1.71
1917	18.940	595	47.17	222	2.35	475	2.68	0.45	2.67
1918	35.589	1.146	30.49	344	2.54	893	2.95	0.29	3.32 Max.
1919 jun.	41.761	1.346	17.90	586	2.77	1.447	3.16	0.17	2.29
Magyarország (2-nél: 466 millió K = 100)									
1919 dec.	9.243	1.985	3.20	3.280	3.52	3.954	3.60	0.0305	0.610
1920 "	15.712	3.372	1.24	8.100	3.91	11.405	4.06	0.0118	0.398
1921 "	25.424	5.453	0.76	13.810	4.14	12.509	4.10	0.00724	0.395
1922 "	75.943	16.300	0.227	46.250	4.67	53.742	4.73	0.00216	0.352
1923 "	931.337	200.000	0.030	350.000	5.54	831.786	5.92	0.000286	0.572
Ausztria (2-nél: 500 millió K = 100; 3-nál: New-Yorki átutalás centben)									
1919 dec.	12.134	2.427	0.670	3.026	3.48	—	—	0.033	0.802
1920 "	36.646	6.129	0.272	7.450	3.87	—	—	0.0134	0.821
1921 "	174.115	34.823	0.0380	53.310	4.73	—	—	0.00187	0.651
1922 "	9,080.177	816.035	0.00142	1,447.286	6.16	(1923 jan.) 1,698.600	6.23	0.0000691	0.564
1923 "	7,125.755	1,425.131	0.00142	1,447.286	6.16	1,818.100	6.26	0.0000691	0.984

6. Magyarország.

Év és hó	1.	2.	3.	4.
	Jegyforgalom bankjegyben*	Jegyforgalom postatakarék- pénztári jegyekben	Jegyforgalom (3 = 1 + 2) összesen millió korona	Jegyforgalom százaléka (3 alapján)
	millió	korona	korona	
1918 július	25.365·6	—	25.366	817
1918 aug.	26.990·5	—	26.991	871
1918 szept.	28.646·0	—	28.646	924
1918 okt.	31.483·2	—	31.483	1.015
1918 nov.	33.825·3	—	33.825	1.091
1918 dec.	35.588·6	—	35.589	1.148
1919 január	36.507·4	—	36.507	1.177
1919 febr.	37.569·6	—	39.570	1.212
1919 márc.	37.965·3	—	37.965	1.224
1919 április	39.438·8	—	39.439	1.273
1919 május	39.949·9	(19·0)	39.950	1.290
1919 június	41.761·4	(95·5)	41.761	1.347
1919 július	6.513	240·9	6.754	1.450
1919 aug.	6.669	549·7	7.219	1.545
1919 szept.	7.020	964·8	7.985	1.715
1919 okt.	7.520	974·8	8.495	1.823
1919 nov.	7.830	1002·8	8.833	1.900
1919 dec.	8.240	1002·8	9.243	1.985
1920 január	8.482	1002·8	9.485	2.036
1920 febr.	8.658	1027·8	9.686	2.078
1920 márc.	8.872	1127·8	10.000	2.146
1920 április	9.034	1167·8	10.202	2.189
1920 május	8.996	1217·8	10.214	2.190
1920 június	8.840	1237·8	10.078	2.164
1920 július	8.860	1397·8	10.258	2.200
1920 aug.	11.580	1397·8	12.978	2.786
1920 szept.	11.550	1397·8	12.948	2.778
1920 okt.	11.889	1397·8	13.287	2.850
1920 nov.	12.975	1401·8	14·377	3.084
1920 dec.	14.308	1403·7	15·712	3.372
1921 január	15.206	1411·2	16.617	3.566
1921 febr.	15.571	1414·3	16.985	3.644
1921 márc.	15.650	1414·3	17.064	3.662
1921 április	13.114	1421·8	14.536	3.120
1921 május	13.686	1421·8	15.308	3.284
1921 június	18.096	1423·8	19.520	4.190
1921 július	15.799	1423·8	16.223	3.482
1921 aug.	17.326	582	17.808	3.824
1921 szept.	20.845	342	21.187	4.540
1921 okt.	23.643	337	23.980	5.140
1921 nov.	24.742	277	25.019	5.370
1921 dec.	25.175	249	25.424	5.453

* Jegyforgalom adatai 1919 július hó 1-ig bezárólag közös adatok alapján.
— Külön magyar jegyforgalomnál 1919 július havától kezdve a százalékszám

(Havi kimutatás I.)

5. Zürichi árfolyam havi átlaga centimes	6. Agió százalék 1 kor. = 105 centimes	7. Árjelző szám 1913 = 100	8. Pénzegység aranyértéke (5 alapján) 1 arany K = 1	9. Pénzérték koefficiens (9 = 4 × 8)
40·54	259	—	0·384	3·14
39·29	267	—	0·374	3·26
37·93	277	—	0·361	3·34
43·05	244	—	0·410	4·16 ^{Max.}
36·35	289	—	0·346	3·77
30·59	344	(évi átlag) 893	0·291	3·34
29·93	350	1·035	0·285	3·36
25·46	412	1·056	0·242	2·92
22·46	468	1·129	0·214	2·61
18·56	566	1·169	0·177	2·25
21·23	493	1·256	0·202	2·61
17·90	586	1·447	0·170	2·28
16·08	652	1·983	0·153	2·22
11·63	905	2·287	0·111	1·72
8·24	1·275	2·651	0·0724	1·24
5·95	1·765	2·876	0·0566	1·03
4·35	2·415	3·496	0·0414	0·79
3·20	3·280	3·954	0·0305	0·61
2·33	4·510	5·014	0·0222	0·451
2·30	4·565	5·823	0·0219	0·452
2·39	4·390	6·223	0·0227	0·487
2·57	4·086	6·212	0·0245	0·536
2·73	3·845	6·086	0·0260	0·569
3·19	3·290	6·024	0·0304	0·658
3·47	3·026	6·045	0·0330	0·726
2·86	3·673	6·407	0·0272	0·757
2·21	4·753	8·265	0·0210	0·583
1·68	6·250	10·327	0·0160	0·456
1·31	8·015	10·805	0·0125	0·385
1·24	8·100	11·405	0·0118	0·398
1·16	9·050	10·314	0·0101	0·360
1·16	9·050	9·878	0·0101	0·368
1·62	6·485	8·975	0·0154	0·563
2·11	4·980	7·647	0·0201	0·677
2·62	4·010	6·736	0·0250	0·820
2·34	4·490	6·623	0·0223	0·934
1·97	5·330	7·325	0·0187	0·650
1·53	6·865	8·271	0·0146	0·560
1·14	9·210	9·574	0·0109	0·495
0·77	13·640	11·254	0·00734	0·377
0·57	18·420	13·873	0·00543	0·292
0·76	13·810	12·509	0·00724	0·395

466 millió korona alapján van számítva; 1923 áprilistól kezdve a be nem vont postatakarékpénztári jegyek elhagyhatók.

6. Magyarország.

Év és hó	1.	2.	3.	4.
	Jegyforgalom bankjegyben*	Jegyforgalom postatakarék- pénztári jegyekben	Jegyforgalom (3 = 1 + 2) összesen millió korona	Jegyforgalom százaléka (3 alapján)
	millió korona			
1922 január	25.680	228	25.908	5.560
1922 febr.	26.758	215	26.973	5.730
1922 márc.	29.327	142	29.469	6.210
1922 április	30.580	113	30.693	6.570
1922 május	31.930	75	32.005	6.870
1922 június	33.600	69	33.669	7.220
1922 július	38.357	65	38.422	8.245
1922 aug.	46.242	62	46.305	9.930
1922 szept.	58.458	59	58.517	12.560
1922 okt.	70.005	58	70.063	15.020
1922 nov.	77.016	57	77.073	16.540
1922 dec.	75.887	56	75.943	16.300
1923 január	73.717	45	73.762	15.820
1923 febr.	75.135	42	75.177	16.130
1923 márc.	82.205	40	82.245	17.650
1923 április	100.101	—	100.101	21.500
1923 május	119.285	—	119.285	25.600
1923 június	154.996	—	154.996	33.270
1923 július	226.285	—	226.285	48.550
1923 aug.	399.487	—	399.487	85.620
1923 szept.	588.810	—	588.810	126.300
1923 okt.	744.926	—	744.926	160.000
1923 nov.	853.989	—	853.989	183.400
1923 dec.	931.337	—	931.337	200.000
1924 január	1,084.677	—	1,084.677	232.700
1924 febr.	1,278.437	—	1,278.437	274.600
1924 márc.	1,606.875	—	1,606.875	344.800
1924 április	2,098.091	—	2,098.091	450.200
1924 május	2,486.257	—	2,486.257	533.500
1924 június	2,893.719	—	2,893.719	621.000
1924 július	3,277.943	—	3,277.943	704.400
1924 aug.	3,659.757	—	3,659.757	785.900
1924 szept.	4,115.925	—	4,115.925	883.200
1924 okt.	4,635.090	—	4,635.090	994.100
1924 nov.	4,442.635	—	4,442.635	953.400
1924 dec.	4,513.990	—	4,513.990	920.000

* Jegyforgalom adatai 1919 június hóig bezárólag közös adatok alapján.
 — Külön magyar jegyforgalomnál 1919 július havától kezdve a százalékszám

(Havi kimutatás II.)

5. Zürichi árfolyam havi átlaga centimes	6. Agio százalék 1 kor. = 105 centimes	7. Árjelző szám 1913 = 100	8. Pénzegység aranyértéke (5 alapján) 1 arany K = 1	9. Pénzérték koefficiens (9 = 4 × 8)
0.78	13.460	11.962	0.00742	0.413
0.77	13.690	12.923	0.00734	0.421
0.63	16.670	14.769	0.00600	0.373
0.63	16.670	16.465	0.00600	0.394
0.66	15.900	17.203	0.00628	0.431
0.56	18.750	20.259	0.00533	0.385
0.39	26.920	27.257	0.00371	0.306
0.31	33.860	34.468	0.00295	0.293
0.22	47.730	44.293	0.00210	0.262
0.217	48.390	53.182	0.00206	0.309
0.223	47.130	52.875	0.00212	0.350
0.227	46.250	53.742	0.00216	0.352
0.2059	48.800	58.448	0.00196	0.310
0.1956	53.700	63.926	0.00186	0.299
0.1530	65.690	85.346	0.00145	0.256
0.1160	90.520	128.235	0.00110	0.237 Min.
0.1038	101.150	145.427	0.00099	0.253
0.0800	131.250	191.378	0.000761	0.253
0.0554	189.530	323.370	0.000527	0.256
0.03187	330.400	589.101	0.000303	0.259
0.03020	347.600	662.334	0.000287	0.361
0.0300	344.480	685.497	0.000290	0.464
0.0300	350.000	755.777	0.000286	0.523
0.0300	350.000	831.786	0.000286	0.572
0.0229	458.500	1,026.600	0.000218	0.508
0.01795	585.000	1,839.100	0.000171	0.469
0.00904	1,163.000	2,076.700	0.0000861	0.297
0.00768	1,367.900	2,134.600	0.0000731	0.328
0.00650	1,618.000	2,299.600	0.0000620	0.331
0.00650	1,618.000	2,207.800	0.0000620	0.385
0.00674	1,558.000	2,294.500	0.0000642	0.452
0.00693	1,515.000	2,242.000	0.0000660	0.488
0.00690	1,522.000	2,236.600	0.0000657	0.580
0.00679	1,546.000	2,285.200	0.0000646	0.642
0.00691	1,519.000	2,309.500	0.0000658	0.627
0.00701	1,500.000	2,346.690	0.0000666	0.646

466 millió korona alapján van számítva; 1923 áprilistól kezdve a be nem vont postatakarékpénztári jegyek elhagyhatók.

7. Ausztria.

Év és hó	1. Jegyforgalom mennyisége millió korona	2. Jegyforgalom százaléka 500 m. K = 100	3. New-yorki átutalás centben
1919 január ...	36.507*)	1.177*)	5.96**)
1919 február ...	37.570	1.212	5.66
1919 március ...	37.965	1.224	4.70
1919 április ...	39.439	1.273	3.74
1919 május ...	39.950	1.290	4.15
1919 június ...	41.761	1.347	3.34
1919 július ...	8.391	1.693	3.00
1919 augusztus ...	9.241	1.848	2.49
1919 szeptember	9.761	1.952	1.64
1919 október ...	10.819	2.164	1.11
1919 november ...	11.193	2.238	0.872
1919 december ...	12.134	2.427	0.670
1920 január ...	13.266	2.653	0.426
1920 február ...	13.703	2.741	0.369
1920 március ...	15.457	3.091	0.472
1920 április ...	15.523	3.105	0.502
1920 május ...	15.793	3.158	0.528
1920 június ...	16.971	3.394	0.736
1920 július ...	18.721	3.744	0.663
1920 augusztus ...	20.050	4.010	0.496
1920 szeptember	22.271	4.454	0.448
1920 október ...	25.120	5.024	0.355
1920 november ...	28.072	5.612	0.312
1920 december ...	- 30.646	6.129	0.272
1921 január ...	34.526	6.905	0.237
1921 február ...	38.353	7.670	0.250
1921 március ...	41.067	8.213	0.248
1921 április ...	45.038	9.007	0.2841
1921 május ...	45.583	9.116	0.2586
1921 június ...	49.685	9.937	0.2099
1921 július ...	54.107	10.821	0.14085
1921 augusztus ...	58.534	11.707	0.11914
1921 szeptember	70.171	17.034	0.09487
1921 október ...	90.904	18.180	0.05577
1921 november ...	120.613	24.122	0.03691
1921 december ...	124.115	34.823	0.03801

(Havi kimutatás I.)

4. Agió százaléka 1 korona = 20·6 cent	5. Hivatalos árjelzőszám 1914 (I—VI) = 100	6. Pénzegység aranyértéke (3. alapján) 1 arany K = 1	7. Pénzérték koefficiens (7 = 2 × 6)	Jegyzet
340	—	0·294	3·46	*) Első 6 hónapban közös jegyforgalom adatai szerepelnek; 1919 júliusától kezdve 500 millió korona képezi a százalékszámítás alapját. **) 1919 évre vonatkozó árfolyamok átutalás Bécsből—New-Yorkba a Stat. Handbuch adatai alapján; 1920-tól kezdve a népszövetség által közzétett adatok New-Yorki átutalás alapján.
358	—	0·280	3·39	
431	—	0·232	2·83	
542	—	0·184	2·34	
488	—	0·204	2·63	
606	—	0·165	2·22	
675	—	0·148	2·51	
814	—	0·123	2·27	
1.239	—	0·0807	1·57	
1.819	—	0·0550	1·19	
2.326	—	0·0430	0·96	
3.026	—	0·0330	0·80	
4.756	—	0·0210	0·557	
5.490	—	0·0182	0·499	
4.294	—	0·0233	0·720	
4.036	—	0·0248	0·771	
3.838	—	0·0260	0·819	
2.753	—	0·0363	1·23	
3.057	—	0·0326	1·22	
4·088	—	0·0244	0·978	
4.524	—	0·0221	0·983	
5.705	—	0·0175	0·878	
6.497	—	0·0153	0·858	
7.450	—	0·0134	0·821	
8.549	—	0·0116	0·802	
8.105	—	0·0123	0·943	
8.170	—	0·0122	1·001	
7.132	—	0·0140	1·260	
7.835	—	0·0127	1·116	
9.653	—	0·0103	1·022	
14.386	—	0·00394	0·750	
17.010	—	0·00588	0·688	
21.359	—	0·00467	0·654	
36.335	—	0·00276	0·502	
54.899	—	0·00182	0·439	
53.310	—	0·00187	0·651	

7. Ausztria.

Év és hó	1. Jegyforgalom mennyisége millió korona	2. Jegyforgalom százaléka 500 m. K = 100	3. New-yorki átutalás centben
1922 január	227.016	45.404	0·03259
1922 február	259.931	51.986	0·02900
1922 március	304.064	60.813	0·01525
1922 április	346.698	69.340	0·01338
1922 május	397.829	79.566	0·01129
1922 június	549.916	109.983	0·00696
1922 július	786.226	157.245	0·00380
1922 augusztus	1,353.404	270.681	0·00180
1922 szeptember	2,277.678	455.535	0·00142
1922 október	2,970.917	594.188	0·00142
1922 november	3,417.786	683.557	0 00138
1922 december	4,080.177	816.035	0·00142
1923 január	4,110.551	822.110	0·00142
1923 február	4,207.992	841.598	0·00142
1923 március	4,459.117	891.823	0·00142
1923 április	4,577.382	915.476	0·00142
1923 május	4,837.042	967.408	0·00142
1923 június	5,432.619	1,086.524	0·00142
1923 július	5,684.134	1,136.821	0·00142
1923 augusztus	5,894.786	1,178.957	0·00142
1923 szeptember	6,225.109	1,245.022	0·00142
1923 október	6,607.839	1,321.568	0·00142
1923 november	6,577.616	1,315.523	0·00142
1923 december	7,125.755	1,425.131	0·00142
1924 január	6,375.109	1,275.022	0·00142
1924 február	7,364.441	1,472.880	0·00142
1924 március	7,114.900	1,422.980	0·00142
1924 április	7,315.471	1,462.694	0·00142
1924 május	7,554.620	1,510.924	0·00142
1924 június	7,774.958	1,554.980	0·00142
1924 július	7,995.647	1,599.129	0·00142
1924 augusztus	8,002.142	1,600.360	0·00142
1924 szeptember	7,998.509	1,599.701	0·00142
1924 október	8,213.003	1,642.600	0·00142
1924 november	8,072.021	1,612.404	0·00142
1924 december	8,387.767	1,677.553	0·00142

(Havi kimutatás II.)

4. Agio százaléka 1 korona = 20·6 cent	5. Hivatalos árjelzőszám 1914 (I—VI) = 100	6. Pénzegység aranyértéke (3. alapján) 1 arany K = 1	7. Pénzérték koefficiens (7 = 2 × 6)	Jegyzet
62.167	—	0 00158	0·717	
69.870	—	0·00141	0·731	
132.848	—	0·00074	0·449	
151.492	—	0·00065	0·450	
179.508	—	0·000548	0·436	
291.120	—	0·000338	0·371	
533.210	—	0·000184	0·288	
1,125.667	—	0·0000874	0·237 Min.	
1,447.286	—	0·0000691	0·315	
1,447.286	—	0·0000691	0·410	
1,473.600	—	0·0000679	0·464	
1,447.286	—	0·0000691	0·564	
1,447.286	1,698.600	0·0000691	0·568	
1,447.286	1,721.500	0·0000691	0·581	
1,447.286	1,852.100	0·0000691	0·616	
1,447.286	1,875.800	0·0000691	0·632	
1,447.286	1,894.500	0·0000691	0·668	
1,447.286	1,833.900	0·0000691	0·750	
1,447.286	1,789.300	0·0000691	0·784	
1,441.286	1,657.400	0·0000691	0·813	
1,447.286	1,779.400	0·0000691	0·859	
1,447.286	1,759.700	0·0000691	0·913	
1,447.286	1,779.500	0·0000691	0·909	
1,447.286	1,818.100	0·0000691	0·984	
1,447.286	1,874.800	0·0000691	0·880	
1,447.286	1,915.800	0·0000691	1·016	
1,447.286	1,912.000	0·0000691	0·982	
1,447.286	1,946.500	0·0000691	1·009	
1,447.286	1,946.500	0·0000691	1·043	
1,447.286	1,828.200	0·0000691	1·071	
1,447.286	1,913.300	0·0000691	1·098	
1,447.286	2,013.600	0·0000691	1·106	
1,447.286	1,937.300	0·0000691	1·098	
1,447.286	2,008.608	0·0000691	1·135	
1,447.286	2,076.600	0·0000691	1·114	
1,447.286	2,075.400	0·0000691	1·157	

Ezenkívül forgalomban voltak még régi 1 frtos ezüst pénzek, amelyeket a „Währungsstatistik“ 1895. végével 400 millió koronára becsült, ebből a jegybanknál volt 253.2 millió korona, forgalomban volt 146.8 millió korona. Mivel e készletet azóta részben igénybe vették új váltópénzek kiverésére, a banknak e készlete leapadt 1914. évben 205.7 millió korona értékre. Ha feltételezzük, hogy ugyanígy fogyott meg a forgalmi készlet, akkor az 1 frtos értékét 1914. évben legfeljebb 323.7 millió koronára becsülhetjük.

Ezt hozzáadva az előbbi váltópénzhez kapjuk:

új váltópénz	533.5 millió kor.
1 frtos ezüst	323.7 „ „
	<hr/>
	összesen 857.2 millió kor.

ebből jegybanknál 291.0 millió kor.

1913. végén váltópénz forgalomban .	566.5 millió kor.
jegyforgalom	2494.0 „ „
	<hr/>
	összesen: 3060.5 millió kor.

Arany alig volt látható a forgalomban; ha volt is abból készlet, az inkább mint félretett tőke szerepelt. Ha abból mégis valamit számításba akarunk venni, a régi monarchia tényleges pénzforgalmát 1913 végén kerek 3100 millió koronára becsülhetjük. Ez valamivel csekélyebb az amerikai becslésnél, ha az utóbbit még kiegészítjük a nikkel és rézpénzek összegével.

A váltóárfolyamok zürichi kurzus szerint megállapított átlagok, a magyar statisztikai hivatal számításai alapján. Ausztriánál 1919. évtől kezdve a havi adatoknál a new-yorki árfolyamok szerepelnek és pedig az osztrák „Statistisches Handbuch“ adatai szerint; 1920-tól kezdve a népszövetségi adatok vannak feltüntetve.

Az árjelzőszám főleg Budapesten jegyzett 45 árucikk nagykereskedelmi árátlaga szerint van számítva, amely összeállítás lehetőleg a Sauerbeck-féle rendszert követi; ez adatokat valamint azok összeállítását, szintén a jelzett hivatal lekötöztető szivességének köszönhetem. 1924 január havától kezdve a magyar statisztikai hivatal 52 árucikk nagykereskedelmi árátlaga szerint állapítja meg havonta az árjelző számot; ez évtől kezdve tehát ez utóbbi adatokat használom fel. A havi adatok alapján kimutatott magyar és osztrák jegyforgalomra nézve már fentebb jeleztem az összeállítás módját. A magyar jegyforgalomnál külön feltüntettem a postatakarékpénztári jegyek forgalmát; ez utóbbiakat az 1921 augusztus havában felállított m. kir. jegyintézet fokozatosan beváltja; ezért a postatakarékpénztár által kimutatott összegből mindenkor levonom a jegyintézet követelése között szereplő postatakarékpénztári jegyek össze-

gét. 1923 március havától kezdve a különbözet a két kimutatás között állandóan 40 millió korona; mivel e jegyek többé a forgalomban sem szerepelnek, fel lehet tételeznünk, hogy azok jórészt megsemmisültek és így azokat a következő hónapokban többé nem veszem számításba; különben is ez összeg már oly csekély, hogy az a százalékszámításban szerepet többé nem játszik.

Indokolás a 8. sz. kimutatáshoz.

Bulgáriában az ottani „Bulletin mensuel de statistique“ (1921. p. 22.) kimutatása szerint 1913. év végével 188.7 millió leva bankjegy volt forgalomban. Ugyanakkor a váltóárfolyam Párisra 103.22 leva volt, tehát a leva $3\frac{1}{4}$ százalék agioval birt. Ebből következtethető, hogy az akkori jegymennyiség már meghaladta a tényleges szükségletet. Ezzel szemben 1912. év végével a jegyforgalom 164.4 millió leva, a párisi árfolyam 100.36 leva, tehát körülbelül parin áll. Az előző években pari árfolyam mellett a jegyforgalom az utóbbinál is kisebb volt. E mennyiség tekinthető tehát a forgalom szélső határának az akkori gazdasági viszonyok mellett.

Ehhez hozzáadandó az amerikai pénzverde igazgató kimutatása szerint 1913 jan. 1-én 25 millió leva ezüstpénz; továbbá az akkor forgalomban lévő apró váltópénz, amely ugyan nincs külön kimutatva, de amelyet Románia fejquotája alapján (1.6 lei) 4.2 millió lakosság mellett összesen 6.7 millió levára becsülhetünk. Eszerint kapjuk mint összforgalmat 1912. év végén:

bankjegy	164.4	millió	leva
ezüstpénz	25.0	„	„
váltópénz	6.7	„	„
		<hr/>		
		. összesen 196.1 millió leva		

Ha a következő évi 188.7 millió jegyforgalomnál, amelynek már agioja volt, elhagyjuk az ezüstöt és hozzáadjuk a váltópénzt, 195.4 millió leva forgalmat kapunk. Ezek alapján Bulgária tényleges pénzszükséglete 1913. év végével kerek 196 millió levára becsülhető, ami 46.6 leva fejquotának felel meg.

A new-yorki váltóárfolyamok (cable transfer) a népszövetség emlékiratából vannak átvéve. Az árjelzőszám hivatalos adat, de az kiskereskedelmi árakra és főleg tápanyagokra vonatkozik.

8. Bolgárország.

Év és hó végén	1. Pénzforgalom mennyisége millió leva	2. Pénzforgalom százalékára 196 millió leva = 100	3. New-yorki áttalás havi átlaga centben	4. Agio százalékára 1 leva = 19.3 cents	5. Hivatalos árjelzőszám (kiskereskedelmi)	6. Pénzgyűség aranyértéke (3 alapján)	7. Érték koefficiens (7 = 2 X 6)
1921 január	3.275	1.670	1.17	1.650	1.597	0.061	1.02
1921 február	3.248	1.655	1.28	1.510	1.507	0.065	1.07
1921 március	3.217	1.640	1.29	1.500	1.564	0.066	1.08
1921 április	3.194	1.630	1.31	1.480	1.570	0.067	1.09
1921 május	3.135	1.600	1.31	1.480	1.666	0.067	1.07
1921 június	3.159	1.610	1.18	1.640	1.613	0.061	0.98
1921 július	3.175	1.620	0.95	2.030	1.765	0.049	0.79
1921 aug.	3.266	1.665	0.88	2.190	1.762	0.046	0.76
1921 szept.	3.415	1.740	0.77	2.500	1.896	0.040	0.69
1921 október	—	—	0.68	2.840	2.039	0.0352	0.63
1921 nov.	3.629	1.850	0.67	2.900	2.150	0.0345	0.64
1921 dec.	3.615	1.870	0.72	2.690	2.187	0.0371	0.69
1922 január	3.588	1.830	0.712	2.710	2.259	0.0369	0.675
1922 február	3.298	1.680	0.693	2.790	2.364	0.0359	0.603
1922 március	3.734	1.900	0.688	2.800	2.379	0.0356	0.676
1922 április	3.728	1.900	0.689	2.800	2.455	5.0357	0.678
1922 május	3.759	1.920	0.691	2.800	2.632	0.0358	0.687
1922 június	3.801	1.940	0.734	2.640	2.379	0.0380	0.737
1922 július	3.785	1.930	0.729	2.640	2.431	0.0378	0.729
1922 aug.	3.874	1.970	0.657	2.930	2.464	0.0340	0.669
1922 szept.	3.941	2.010	0.638	3.020	2.470	0.0330	0.663
1922 október	3.955	2.020	0.644	3.020	2.498	0.0334	0.674
1922 nov.	3.955	2.020	0.683	2.830	2.549	0.0354	0.715
1922 dec.	3.886	1.980	0.699	2.760	2.592	0.0362	0.716
1923 dec.	4.139	2.110	0.818	2.364	3.424	0.0423	0.892
1924 dec.	4.530	2.315	0.734	2.629	—	0.0380	0.878

Indokolás a 9. sz. kimutatáshoz.

Románia összes pénzforgalma következőleg van kimutatva:

	1912 végén	1913 végén	
bankjegy forgalomban . . .	425.2	437.0	
arany „ . . .	10.5	10.8	} amerikai pénzverde becslése
ezüst „ . . .	60.3	78.2	
nikkel és rézpénz	11.5	11.5	
	összesen 507.5 mil. lei		537.5 mil. lei

Az 1913. évi adatok szerint 7.9 millió lakossággal a fejquota 73.6 lei, ami feltűnően magas. Az amerikai becslés szerint 1913-ban az ezüst erősen szaporodik, amíg hivatalos adatok alapján 1911. évben az összes román ezüstpénz csak 65.2 millió leiben van kimutatva. Az amerikai becslés azt sem jelzi, mennyi van ebből a bank pénztárában. Mindezek alapján azt hiszem, inkább az 1912. évi becslés fogadható el a normális forgalom alapjául; ha ennél 10%-ra becsüljük a bank fémkészletét, a tényleges román forgalom 500 millió leire becsülhető, ami 68.4 lei fejquotának felel meg.

1919. évtől kezdve hozzászámítandó ehhez az újonnan elfoglalt területek szükséglete. Ha azt az osztrák-magyar fejquota szerint számítjuk, e területre nézve 478 millió lei forgalmi szükségletet vehetünk fel, minthogy e terület lakossága a régebbi adatok szerint 7.6 millióra tehető. Eszerint összesen 978 millió lei teljes értékű pénzkészletre becsülhető a régi és új Románia szükséglete, amelyet 1919-től kezdve az infláció kiszámításánál alapul veszünk.

A papírpénzforgalom megállapítása ugyanez évtől kezdve némi nehézséggel jár. A román nemzeti bank jegyein kívül, amelyek rendszeren ki vannak mutatva, 1917. óta forgalomba jöttek még a „Banque générale“ jegyei, amely intézetet a németek alapították. Továbbá forgalomban maradtak még jó ideig a régi koronára és rubelre szóló papírpénzek, amelyek csak fokozatosan lettek kicserélve a „Banque générale“ jegyeivel együtt. Mivel a kicserélés 1922. második felében be lett fejezve, akkor már ismerjük az idegen pénzek beváltási összértékét román pénzben. A beváltás módozataira nézve csak néhány adat áll ugyan rendelkezésre minden év december végére vonatkozólag (l. l. Mémorandum sur les monnaies p. 114.), de ebből interpolacio útján hozzávetőleg kiszámítjuk a közbeeső havi mennyiséget, amelyet a kimutatásban hozzáadunk a nemzeti bank havi adataihoz. E kimutatás természetesen nem felelhet meg teljesen a valóságnak már azért sem, mert e 3 év alatt az idegen jegyek más értékben lehettek forgalomban, mint ahogy azokat később beváltották. Nagyjában azonban így is megállapíthatjuk az infláció jelenségeit Romániában, amelyek megegyeznek a többi országokra nézve tett megfigyelésekkel.

9. Románia.

Év és hó végén	1. Jegyforgalom nemzeti banknál millió leiban	2. Jegyforgalom más papírpénz- ben millió leiban	3. Összes jegy- forgalom millió leiban (3 = 1 + 2)	4. Jegyforgalom százaléka 978 millió lei = 100	5. New-yorki árfolyam havi átlaga centben	6. Agio száza- léka (1 lei = 19·3 cent)	7. Pénzegység aranyértéke (5 alapján)	8. Pénzérték koefficiens (8 = 4 × 7)
1919 dec.	4.215	*7.717	11.932	1.220	—	—	—	—
1920 julius	4.988	6.023	11.011	1.138	2·72	710	0·140	1·59
1920 aug.	6.477	5.753	12.230	1.258	2·31	835	0·120	1·50
1920 szept.	7.867	5.483	13.350	1.365	2·09	923	0·103	1·47
1920 okt.	8.907	5.213	14.120	1.452	1·79	1.075	0·093	1·35
1920 nov.	9.170	4.940	14.110	1.442	1·49	1.295	0·077	1·11
1920 dec.	9.486	*4.668	14.154	1.447	1·30	1.484	0·068	0·98
1921 jan.	9.576	4.420	13.996	1.428	1·36	1.418	0·075	1·07
1921 febr.	10.222	4.172	14.394	1.472	1·37	1.408	0·071	1·04
1921 márc.	11·005	3.928	14.933	1.527	1·37	1.408	0·071	1·08
1921 április	11.273	3.676	14.949	1.529	1·57	1.228	0·081	1·23
1921 május	11.078	3.428	14.506	1.483	1·72	1.122	0·099	1·47
1921 június	11.073	3·180	14.255	1.457	1·57	1.229	0·081	1·18
1921 julius	11.448	2.932	14.380	1.471	1·39	1.387	0·072	1·06
1921 aug.	11.854	2.684	14.538	1.486	1.25	1.543	0·065	0·967
1921 szept.	12.350	2.436	14.786	1.520	0·93	1.969	0·051	0·775
1921 okt.	12.820	2.288	15.108	1.544	0·78	2.472	0·0405	0·625
1921 nov.	13.614	1.940	15.054	1.539	0·65	2.968	0·0336	0·517
1921 dec.	13.722	*1.686	15.408	1.575	0·79	2.442	0·0410	0·646
1922 jan.	13.741	1.518	15.259	1.558	0·78	2.972	0·0404	0·629
1922 febr.	13.669	1.350	15.019	1.536	0·79	2.442	0·0410	0·630
1922 márc.	13.864	1.182	15.046	1.538	0·75	2.571	0·0390	0·600
1922 április	13.961	1.014	14.976	1.532	0·73	2.641	0·0378	0·579
1922 május	14.129	846	14.975	1.532	0·70	2.704	0·0370	0·567
1922 június	14.143	678	14.821	1.516	0·66	2.921	0·0342	0·518
1922 julius	14.267	510	14.777	1.511	0·60	3.216	0·0311	0·470
1922 aug.	14.570	392	14.912	1.525	0·81	2.381	0·0420	0·640
1922 szept.	15.157	180	15.337	1.568	0·67	2.880	0·034	0·544
1922 okt.	15.363	—	15.363	1.571	0·62	3.111	0·0320	0·502
1922 nov.	15.363	—	15.363	1.571	0·64	3·011	0·0332	0·521
1922 dec.	15.162	—	15.162	1.551	0·61	3.161	0·0316	0·490
1923 dec.	17.917	—	17.917	1.830	0·52	3.744	0·0267	0·488
1924 dec.	19.397	—	19.397	1.980	0·51	3.799	0·0263	0·520

* Ez adatok hivatalos kimutatás alapján; a többiek interpolálva a sorozatban.
Arjelzőszám Romániára nézve nem volt megállapítható.

A magyar királyi államvasutak utolsó évei és legujabb szervezete.*

Közel két esztendeje, hogy 1923. év májusában ugyanezelőtt az illusztris társulat előtt *Matlekovits Sándor* Őexcellenciája, a közgazdasági társaság nagynevű elnöke, napirendre tűzte az államvasutak kérdését.

Az államvasutak gazdasági és pénzügyi helyzetéről akkor feltárt adatokból indult ki az a magasívelésű vita, amely szinte erkölcsi kötelességemmé teszi, hogy most, két évvel később, az ezen vitatkozásokból leszűrt eredményekkel lépjek azon férfiak elé, akiknek elvitázhatatlan érdeme lesz mindig, hogy idáig is eljutottunk.

Igen tisztelt Uraim! ha nem értünk el mindent, mégis módomban lesz azokról az eredményekről beszámolni, amelyeknek a magját itt vetették el. Nem volt véleménykülömbőség már akkor sem atekintetben, hogy az államvasutakat a saját üzemükön kívül eső illegitim kiadásoktól mentesíteni kell. Nevezetesen erős hangsúly esett arra, hogy az államvasutaktól a posta ingyenes szállítását, a kedvezményes menetdíjak viselését, az ország feldarabolása következtében ide özönlött vasutasok nyugdíjterhét, a volt 30%-os hadiadó beszolgáltatását s a beruházási kamatterhek viselésén felül a beruházási tőkékkel való megterhelését is jogosan követelni nem lehet.

Sok szó esett ugyanakkor a centralizálás és decentralizálás elvéről, a pénzügyi szolgálatnak az államvasuti igazgatásban viselt szerepéről, az államszámviteli törvény teremtette helyzetről, az államvasutak tarifáiról és a helyi érdekű vasutak sokat vitatott kérdése is tárgyalás alá került. Nem lehet pregnansabban összefoglalni a két év előtt lefolyt vita eredményeit mint ahogy kimondotta azt *Matlekovits Sándor* ur Őexcellenciája zárószavaiban, megállapítván, hogy »a felszólalásokban egy alaphang uralkodott és egy egységes vélemény nyilatkozott meg, amely abban áll, hogy az államvasutak csak akkor felelhetnek meg az ország közgazdasági követelményeinek, ha mint önálló kereskedelmi üzem szerveztetnek és ha az állami számvitelnek az üzleti élet természetével teljesen ellenkező rendszabályai alól felmentetnek; ha megfelelő forgótőkével elláttatnak és ha a miniszteriumnak mindenbe beavatkozó befolyása alól felszabadulnak.« De, hogy eme nagyjelentőségű elv kijelentése mellett mennyire ismerte Őexcellenciája az állami élet orgárizációját is, kénytelen vagyok egy kis indiszkrét visszaemlékezéssel is szolgálni, idézvén Őexcellenciájának azt a skeptikus kérdését is, amelyet utóbb négyszem közt mondott nekem: »csak nem gondolod,

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1925. március 17-i ülésén tartott előadás.

hogy a miniszteriumok bürokráciájával szemben az államvasutak függetlenítése elérhető volna? !»

Erre hoztam el a feleletet ma.

Amint azt már két év előtt volt szerencsém bejelenteni, az államvasut magá is világos tudatában volt mindama fogyatéknak, amelyet a mostoha viszonyok adottságán kívül a saját szervezetében kellett keresnie és ezért, amint a szétdult vasut rekonstrukciójában egy kicsit lélegzethez jutott, azonnal neki látott annak, hogy a saját munkálkodását elemeire bontolva, állapithassa meg a bajok okait és terjedelmét. Ebből a célból egy főosztályközi bizottság szerveztetett 1923. március elején, amelybe minden igazgatási ágazat a legkiválóbb szakembereit delegálta s amelynek munkásságánál elvi kikötés volt, hogy abba munkájának befejeztéig senkinek beleszólása nincs.

Ez a bizottság azután az államvasutak életének minden zugát felkutatta, minden szolgálati ágának minden munkahelyét a helyszínen vette vizsgálat alá és mindenütt megállapította a munka helyét, természetét és mennyiségét, összevetette azt az eme munkát végző személyzet számával, megállapította ha vajjon az illető munkát helyesen végzik-e el ott, ahol azt találták, vagy hol végzik még másutt is ugyanazokat. E bizottság öt negyedévi munkásságának eredményei szolgáltatták azt az alapzatot, amelyen azután az államvasutak reorganizációja felépült.

Mialatt ez a munka folyt, — nem csekély belső surlódási felületekkel lassítva a végső következtetések leszürését, — azalatt az államvasutak folytatták meddő küzködésüket a korona állandó romlásával s az ezt kísérő súlyos közgazdasági jelenségekkel szemben.

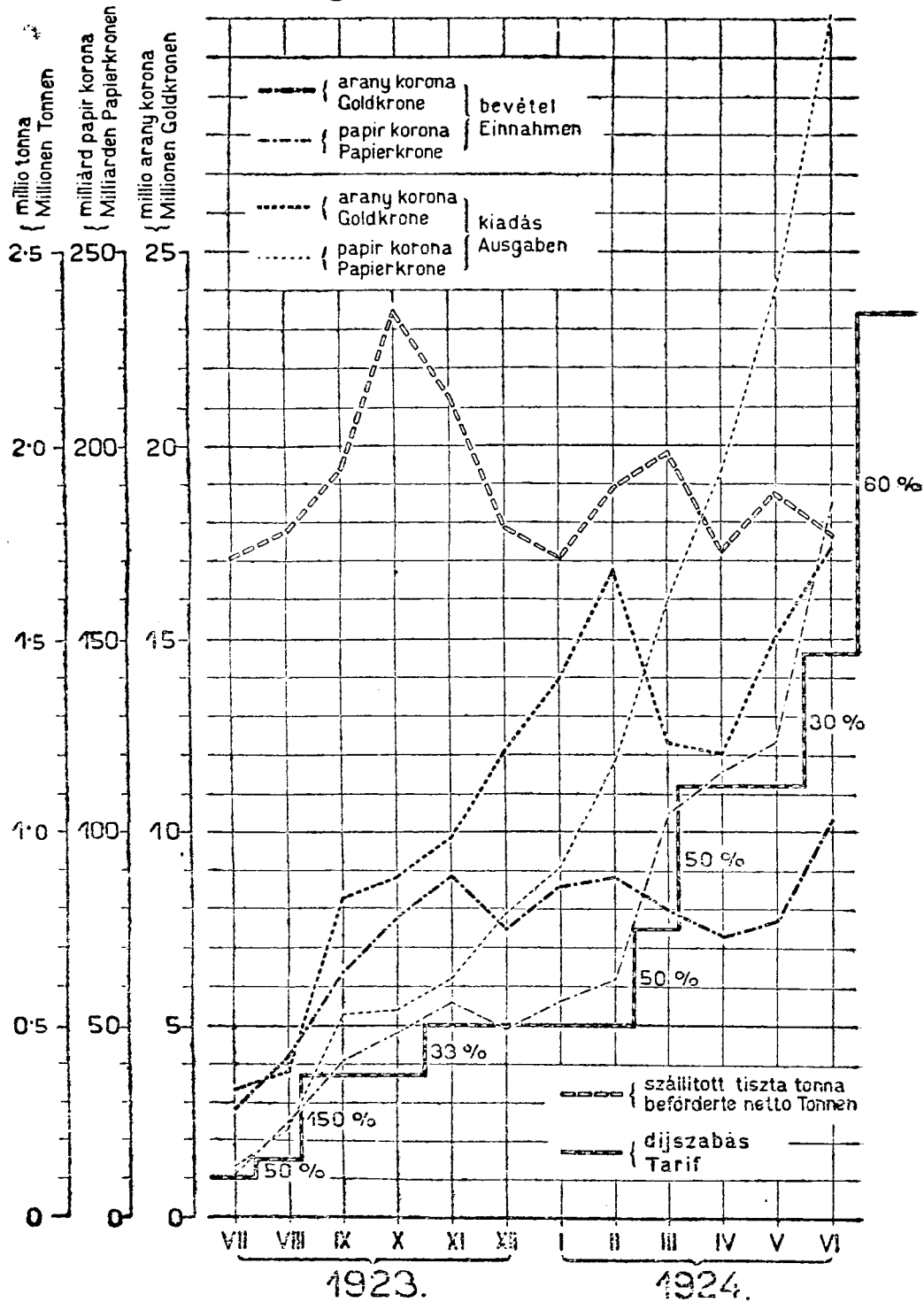
Az I. ábrában fel van rajzolva az államvasutak 1923/24. évi teljesítményeivel együtt az államvasutak üzleti bevétele és kiadása is. Első rátekintésre a papirkoronában ábrázolt bevételek görbéje elég simán szalad, de mindenütt mélyen a kiadások vonala alatt, annak ellenére, hogy 1923. július 25-étől 1924. június 1-éig sűrű egymásutánban hatszor 33—150%-kal emeltük a tarifákat, amit a lépcsőzetes vonal ábrázol. Mint látható, sohasem tudtunk nyomába jutni a korona hanyatlását kísérő drágulásnak. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy papirkoronák helyett milyen értékeket vett be s adott ki az államvasut, ugyanezen időszak alatt, másszóval, ha aranyra redukáljuk a havi bevételeket és kiadásokat, még pedig azzal a szorzószámmal, amelyet a kormány a Budapesti Közlönyben f. évi február hó 1-ével kiadott rendeletével havi átlagokban állapított meg a multa vonatkozólag, egyszerre szerteszét cikázóvá válik mindkét előbb egyenletesen emelkedett görbe, jeléül annak, hogy a koronaromlást a tarifaemelésekkel kivédeni semmiképen sem sikerült. Kitűnik továbbá ebből, hogy a kiadások vonala november-decemberben szakadatlanul emelkedik, míg a tisztatonna teljesítmény ugyanakkor pl. erősen hanyatlik. Kitűnik továbbá, hogy a bevételek vonala január-márciusban esik, ugyanakkor, amikor a teljesítmény emelkedik.

Szóval, ez az ábra grafikusán mutatja azt, hogy értékmérő pénz hiányában nem lehet egyensúlyt teremteni az üzem életében.

Az év zárszámadásszerű üzleteredménye is ilyen szomorú képet mutat,

A M.Á.V. bevételei és kiadásai 1923-24 évben.

Einnahmen und Ausgaben der MÁV im Jahre 1923-24.

I. SZÁMU ÁBRA

amennyiben ez az év — természetesen különböző értékű papirkoronákat adván össze — 523·4 milliárd hiánnyal zárult.

Súlyosbította az államvasutak helyzetét ez évben még az is, hogy a devizáknak majdnem teljes hiányában a külföldi anyagokért és az idegen vasutakkal való leszámolásból eredő tartozásokért járó devizákat nem tudta előteremteni s ez azzal a kettős hátránnyal járt, hogy nemcsak az eredetileg fennállott kisebb tartozását nem tudta megfizetni, hanem a koronának az idegen devizákhoz mért folytonos hanyatlása következtében tartozásainak összege a hónapok folyamán az eredeti tartozások sokszorosára szökött fel. A budget év végén deviza tartozásaink összege így 286·7 milliárdra emelkedett.

Igaz, hogy az anyagkészletek értéke viszont 894·5 milliárdot tett, ezt azonban a devizatartozáson felül még 312·8 milliárd korona tartozás terhelte.

Különösen az 1923/1924. budget év utolsó negyedében, április, május, júniusban igazán már csak a reménység tartotta életben és üzemben az államvasutakat, mert pénz hiányában nemcsak az üzemi anyagok szállításában mutatkozott már fennakadás, de a hitelezők jogosult szorongatása is mind elviselhetetlenebbé vált.

Ezalatt végül mégis lebonyolódott a külföldi kölcsön folyósítása s ami akkor még csak sperativum volt, hogy ezen a réven a koronánk stabilizálódni fog, azóta tényleg bekövetkezett. Az államvasutak közben a maguk hatáskörében is keresték a védekezést a koronaromlás káros kihatásának az ellensúlyozására.

Ezt a célt szolgálta az organikus *tarifareform*, amelynek előmunkálatait 1923. év elején indítottuk meg. Ez az új dijszabás, amely végül 1924. július 1-én mint aranybarémes tarifa lépett életbe, egész rendszerében és felépítésében új nyomokon halad a régihez képest, amely tudvalevőleg többé-kevésbé az akkor még egységes Monarchia igényeit volt hivatva kielégíteni, s nem egy pontjában Ausztria érdekeinek kizárólagos támogatását jelentette. Az új dijszabás alapján a trianoni Magyarország szomorú függetlenségének kiszolgáltatását kívánta biztosítani, és egész felépítésében és minden rendelkezésében az érdekeltséggel szoros együttműködésben és összhangban állítottott össze.

Messze vezetne a tarifareform részleteinek ismertetése, de hiszen az ma már felesleges is volna, mert hiszen annak egyes rendelkezései már ugyszólván átmentek a közgazdasági élet vérébe és a tárgyalásokon elhangzott Cassandra-jóslatokkal szemben megállapítható, hogy ez a tarifareform — az érvénybenléte óta lefolyt nyolc hónap alatt szerzett tapasztalatok alapján eszközölt kisebb-nagyobb simításokkal — nagyban és egészben tökéletesen bevált. Nem érdektelen talán felemlíteni, hogy az új árudijszabással együtt életbeléptetett személydijszabás a gyorsvonatnál átlag 13.198-szorosra, a személyvonatnál átlagos 10.144-szeresére, együttes átlagban tehát 11.671-szeresére a békebeli menetdíjakkal. (Ausztriában ez ma 12.740-szeres.) Így nemcsak mélyen alatta jár az általános drágulás 22.500-szoros index számának, hanem alatta van az aranyparitásnak is. Másképp kifejezve gyorsvonatnál kereken 90%-a, a személyvonatnál pedig kereken 69%-a a viteldíj a békebelinek, ha az arany árfolyamát 14.500-al vesszük számításba.

Az árudijszabás magasságát áruosztályonként a multakkal nagyon nehéz összemérni, mert hogy egyebet ne említsek, a mult 8 kocsiosztályával szemben 18 ilyer osztályt állítottunk be s ezek mindegyikének még 3 alosztálya is van. A tarifa okozta átlagos megterhelést mindamellettt pontosan ki lehet számítani, ha az 1922/23. évi tényleges forgalom alapján számítva az új dijszabásból várható áruforgalmi bevételeket, szembe állítjuk az ugyanazon mennyiségű és minőségű áruforgalomból eredő és békebeli díjtételekkel számított bevételekkel. Az első számítás 117·8 millió koronájával szemben a békebeli tarifák alapján 104·9 millió korona áll, vagyis a két, aranyalapon számított bevételt szembe állítva, a jelenlegi dijszabás aranyban 12·4 %-kal magasabb a békebelinél, vagyis az arany szorzószámát 14.500-ra becsülve, a drágulás aranyban 16.200-szoros s 17.000-szeres szorzószám alapulvétele mellett pedig jelenlegi árudijszabásunk átlag 19.100-szorosa a békebelinek. (Januárban az osztrák Bundesbahn átlagos tarifája 16.060-szoros volt.) Minthogy pedig a vasuti főbb üzemi anyagok áremelkedése a békéhez képest 22.500-szoros, vagyis aranykoronában mérve 55%, az élelmezési cikkeké pedig 22.713-szoros vagyis 56%, végeredményben megállapítható, hogy a mai átlagos árudijszabás kerek 25%-kal van az átlagos magyarországi áremelkedés alatt.

A közölt és a békebeli tarifákhoz viszonyított szorzószámokban nem jut kifejezésre az államvasutak által a személy- és az áruforgalomban nyújtott számos és igen számottevő kedvezmény.

A személydijszabásban még mindig vannak 68%-tól 95%-ig terjedő kedvezmények a tanuló-havijegyek, munkás-hetijegyek, 30 lapos jegyfüzetek és havi bérletjegyek alakjában, amelyeknek révén az államvasutak elmaradt bevétele (számszerűleg 237 milliárdot, vagyis) 14 millió aranykoronát tesz.

Az áruforgalomban a kihirdetett kedvezmények (17·4 milliárddal =) kerek 1 millió koronával jelentkeznek.

Hozzáadva ehhez a dijszabási függelékben és a kiviteli dijszabásokban, valamint a szénkötelési dijszabásban nyújtott mindenrendű kedvezményeket, ezeknek az értéke hozzávetőlegesen további 6·2 millió koronát jelent.

Amikor tehát a közgazdaságnak igazi átlagos megterhelését vizsgáljuk, ezt a 7·2 milliós összeget az imént közölt számításban szereplő bevételből le kell vonni, aminek következtében az áruszállítás arányszáma a békéhez képest 15,430-szorosára csökkenne. Ha végül a forgalom zömét tevő fontosabb áruknál jelentkező díjtétel-emelkedések útján határozzuk meg a szorzószámot, úgy az 16,180-szorosára adódik a békebelinek, vagyis meggyezik az aranyalapon számított drágulással.

Távol áll tőlem azt állítani, hogy e kedvezmények megvonása az itt közölt mértékben emelné az államvasutak bevételeit, mert hiszen sok kedvezmény éppen forgalomszerzés érdekében állított be. De annyit ezek a számok mindenesetre bizonyítanak, hogy az államvasutak új vállalati életében sem tévesztette el szemé elől a tisztán fiskális szempontokon felül emelkedő közgazdasági követelményeket.

Meg kell itt emlékeznem a közel multban élénken tárgyalt arról az intézkedésről is, amely szerint március hó 1-ével a papirkoronákban kifejezett barém érintetlenül hagyása mellett az aranybarémről ismét visszatért a

Máv. a papirkorona-dijszabásra, a 17,000-szeres szorzószám alapján. Ennek következtében a papirkoronákban kifejezett díjtételek változatlanul megmaradtak s ez egyrészt a külső fizetési helyeket felmentette a tételenként felmerülő átszámítások alól, másrészt biztosította az államvasutakat abban az irányban, hogy olyan tarifákhoz jut, amelyekre a költségvetésének egyensúlyát alapította. Ilyen intézkedést kellett tenni, mert a megélhetés költsége és az üzem-anyagok ára egyáltalában nem igazodott a korona javuló árfolyamához. Ez az intézkedés utját vágta egyuttal annak is, hogy effektív aranykoronában egyenlítettessenek ki a fuvardíjak 17,000-szeres értékeléssel akkor, amikor a Jegyintézet az aranyat az államvasutaktól csak 14,493-mal vette át. Az államvasut volt ugyanis az egyetlen hely, ahol az aranyat ilyen magasan lehetett értékesíteni s ennek folytán valóságos aranyáramlás indult meg a vasuti pénztáraink felé, aminek következtében az államvasutakat kerek 15 milliárd károsodás érte.

*

Amint már volt szerencsém említeni, az organizációs reform alapjait a főosztályközi bizottság rakta le és a nagy fáradtsággal gyűjtött anyag adatai, valamint az osztrák Bundesbahnen és a német Reichseisenbahn szervezési reformjának helyszintanulmányozására kiküldött szakközegek jelentéseinek alapján három megoldás változatát dolgozta ki. Az első szerint az államvasutak mai szerkezete nagyban-egészben változatlanul maradt volna s csak az organizációjához tapadt kiáltóbb hiányosságok lettek volna kiküszöbölve.

A második megoldás egy tisztán centralizációs tervezet volt, amely egy nagy egységes igazgatóság mellett a mai üzletvezetőségeket alsóbb szolgálati helyekre bontotta volna fel.

Végül a harmadik e kettőnek a kombinációja, amelynek keretében egyes szolgálati ágazatok erős centralizációja mellett a meglévő hatáskörök eltolásával erős decentralizációt kívánt megvalósítani. E tervezetek közül a kereskedelemügyi miniszter úrnál történt előzetes ismertetés után a harmadik megoldás részletes kidolgozása határozottatott el.

A tervezet részleteiben 1924. év januárjában annyira kiérlelődött, hogy ennek alapján azután az igazgatóság már részletekbe menően foglalkozhatott vele és három hónapi csiszolás és faragás után május havában megérett a kormányhoz való előterjesztésre.

*

Az államvasutak belső rendjének megváltoztatásával párhuzamosan az államvasutaknak a kormányhoz való viszonya is új szabályozást követelt, amelynek tervezetét szintén kidolgoztuk s ez szolgált azután kiindulásként a Közlekedési Bizottság három hónapos tárgyalásának, amelynek eredményeképp 8022/M. E. sz. alatt azután az államvasutak üzletvitelére vonatkozó kormányrendelet 1924. december 8-án kiadatott.

Ezt követőleg december 28-án a kereskedelemügyi miniszter úr az államvasutak igazgatási ügyrendjét is jóváhagyta és életbeléptette.

Mielőtt emez alapvető rendelkezések ismertetésébe bocsátkoznám, előre kell bocsátanom, hogy az államvasutaknak a háboru óta *első arany költségvetése* szintén elkészült és e költségvetésben már jelentkezik igen sok olyan

intézkedésnek az eredménye, amelyeket a kilátásba vett reformból már előzetesen érvényesíteni kellett, ami különösképen a személyzet létszámának csökkentésében, az új számlázási minta bevezetésében, az államszámviteli rendszer kirekesztésével, a kettős könyvviteli rendszer egyedüli érvényesítésében és sok más olyan intézkedésben jelentkezik, amely intézkedéseket az államvasut a kormányhatóságtól függetlenül a saját hatáskörében is meg tudott valósítani, hogy a létszámcsökkentést észszerűen végrehajthassa.

Idetartozik annak előrebocsátása is, hogy igen nagy részben ez illusztris társaságban elhangzott érvek támogató érvényesítésével az államvasutak 1924/25-iki első arany költségvetési évüket tehermentesen kezdhették meg, amennyiben a kincstár átvette 287 milliárdot kitevő devizatartozását.

A *posta* ingyenes szállítása helyett elvi megállapodás történt a posta szállításával járó költségek megtérítése iránt, amely erre az évre 25 milliárdal javította az államvasutak üzleti bevételeit.

A *köztisztviselői utazási kedvezmények* terhét egy évre 4 millió aranykorona összeggel az államkincstár megváltotta, a fennmaradt *hadiadó* pedig a tarifákhoz hozzászámítatván, azok beszolgáltatása alól az államvasut felmentetett s most mindössze 5%-os fuvarozási illeték beszolgáltatására maradt kötelezve.

A Közgazdasági Társaság által hangoztatott főbb követelések közül a *nyugdíjak teheröbblete* az, amely még mindig kizárólag az államvasutak terhe maradt s amelyre az alábbiakban még bátor leszek kiterjeszkedni.

*

Magának az üzletvitelre vonatkozó összkormányrendeletnek rendelkezései közül a leglényegesebb az, hogy ebben a kereskedelemügyi miniszter magának az államvasut tekintetében csak a legfőbb irányítást, s a közérdek megóvását célzó intézkedéseket tartotta fenn és a saját hatáskörének taxatív felsorolásával s lehetőleg precíz megállapításával az egyéb üzemi és üzletviteli intézkedések jogát az államvasutaknak engedte át.

Ezzel szemben az ellenőrzést az igazgatóság *együttes ülésének* megalkotásával biztosította, amely együttes ülésben a pénzügyi és kereskedelemügyi miniszterium kiküldöttei tanácskozási joggal foglalnak helyet. Az együttes ülés egyébként csak konsultatív fórum, amely tehát egyrészt tájékoztató szerve a kormányhatóságnak, másrészt tanácsadó szerve a minden felelőséget viselő elnöknek.

Az ellenőrzés kiterjesztését szolgálja továbbá az összkormányrendeletnek az a rendelkezése, amely a legfőbb állami számszéknek törvényadta ellenőrzési jogán felül a Pénzintézeti Központot is bekapcsolja az ellenőrzésbe s az államvasut üzleti zárszámadásait és külön eredménykimutatását a Pénzintézeti Központ idevágó jelentésével juttatja el a legfőbb állami számszék elé.

Jelentős rendelkezés, hogy — miután üzem *ex-lex*be nem kerülhet — az államvasutak költségvetése érvénybe lép arra az időre is, amíg a törvényhozás az állami költségvetés keretében a magyar királyi államvasutak költségvetéséről határoz.

Rendelkezik arról, hogy a magyar kir. államvasutak cég, mint önálló kereskedelmi vállalat kezelhesse az államnak, mint tulajdonosnak a vagyonát.

Forgótőke rendelkezésére bocsájtásáról és tartalékalap alkotásáról gondoskodik.

Gondoskodik az államvasutak részéről más állami igazgatás részére nyújtott szolgáltatások ellenértékének a megtérítéséről.

A közszállítási szabályzat alkalmazása tekintetében nyújt bizonyos könnyítéseket az államvasutak számára. Végül fentartatott a pénzügy-miniszter urnak a hozzászólás olyan pénzügyi természetű kérdésekben, amelyek az államvasutakra vagy az államháztartás szempontjából jelentőséggel bírnak. Nemkülönben épségben maradt a vasuti és hajózási főfelügyelőségnek ellenőrzési és felügyeleti joga is.

Amint ezekből látható, *lényegében* az államvasutaknak a kormányhatósághoz való viszonya nem változott meg, csak elhelyezkedése iratott szabatosabban körül.

Lényegesebb változtatás nem is igen képzelhető el addig, amíg a vasut mint államvasut tartatik üzemben, amelyért a parlamenti felelősséget a kereskedelemügyi miniszter ur viseli és amely nem a maga vagyonát kezeli; végül és főleg bevételeinek alakulását — a tarifát — és az abból adandó engedményeket nem tarthatja a kezében, viszont a kiadások egy jelentékeny részét — a személyi kiadásokét — ugyszólván törvényes rendelkezések állapítják meg. Ebből kifolyólag, mint államvasut sohasem foglalhat el mást, mint közép helyet a teljesen szabad vállalkozás és bürokratikus állami intézmény között.

Mint az állam egész közgadáságát behálózó szervezetnek, ezenkívül a közgazdasági érdekekre is mindig tekintettel kell lennie, ami egymagában háttérbe szorítja a magánvállalkozás üzletszerű érdekeit. Bizonyos tekintetben még szűkebbre is szorult az államvasutaknak a kormányhatósághoz való viszonya, mert az eddig a saját pénzügyi főosztálya által történt ellenőrzés korlátozásának következeképp tulajdonképen még két új fórumot kapcsol be: az együttes ülést és a Pénzügyintézeti Központot.

Tagadhatatlan mégis, hogy a hatáskörök éles elválasztása az eddig fennállott bizonytalanságnak számos elemét kiküszöböli s ilyen vonatkozásban az államvasutak saját üzletvitelében az igazgatóságának szabadabb mozgást biztosít.

*

Az államvasutak üzemi életére sokkal jelentőségtejjesebbek azok a rendelkezések, amelyeket az új ügyrend foglal magában. A vezérlő gondolat, amely az egész átszervezésen átvonul: a hatáskörök pontos szétválasztása, az egyéni felelősség érvényesítése, a vezetőségbe és a személyzetbe a gazdaságosságot célzó kereskedelmi gondolkodásnak beültetése.

Az igazgatóságának csak irányító és vezető szerepe marad meg, az egész végrehajtó szolgálat az üzletvezetőségekre s alsóbb szolgálati helyekre adatik le.

A reális költség-előirányzás és ennek folyamányakép a hitelek szorcs betartása, amivel szemben a kiadott hiteleken belül önálló gazdálkodást vezet be, egyéni felelősség mellett.

A pénzügyi osztály előzetes ellenőrzési jogának korlátozásával az érdemi ellenőrzés rendszerére veti a fősúlyt s ebből a célból az üzemgazdasági statisztika széleskörű és részletekbe ható alkalmazására tér, hogy a gazdaságosság és takarékoság mindeneken felül álló elve érvényesíthető legyen.

A belső és külső szolgálati személyzet rendszeres kiképzéséről intézményesen gondoskodik a magáén kívül más ágazatokban is, hogy a túlzott specializálódás általánosabb képzettséggel váltassék fel. Intézkedik a gazdasági érdekeltségekkel való szoros kapcsolatról s a személyzet kereskedelmi érzékének fejlesztéséről.

A személyzetnek a teljesítmények fokozására irányuló tevékenységét az ebből eredő megtakarításokban való részesítés útján kívánja biztosítani.

Az adminisztráció egyszerűsítése céljából az írásbeliséget kiküszöböli minden lehető vonalon. A széttagolt tömegmunkákat egy helyre vonja össze s ezzel lehetővé válik a szegedi leszámoló hivatal felosztása. Gondoskodik arról, hogy a külső szolgálati helyek, fűtőházak, osztálymérnökségek, állomások, szertárak számadásai központosan vezettessenek az üzletvezetőségeknél, miáltal ama szolgálati ágak tulajdonképeni rendeltetésüknek adhatnak vissza.

Emez alapelveken nyugvó ügyrend csak múlt évi december 28-án lépett életbe s így annak eredményei a gyakorlatban csak későbbben jelentkezhetnek, de mert igen sok intézkedést már az ügyrend jóváhagyása előtt is megtettünk, ennek eredménye volt, hogy az igazgatóságot — irányító szerepének megfelelően — szűkebbre tudtuk vonni és így az 1922. évben 76 s még legutóbb is 41 osztály 23 osztályra szállított le.

Az osztályok számának apasztásával egyidejűleg az igazgatóság személyzeti létszámának apasztása tekintetében is fokozatosan minden lehető megtörtént. Az igazgatóság a leszámoló hivatal személyzetét is beleszámítva, az 1923. évben 2152, az 1924. évben 1747 s ma 1614 főből áll.

Az ügyrendi egyszerűsítések végrehajtása után már csak 1348 munkahelyre lesz szükség s ebből is 387 főnyi személyzetet a központi leszámolóiroda foglalkoztat majd, *ugy hogy a szorosabb értelemben vett igazgatóság mindössze 961 főből fog állani.*

Az új ügyrend mint említve volt, december 28-án adatván ki, ezt a redukciót már csak az új budget-évben hajthatjuk végre.

Az igazgatóság 399 fővel történendő apasztásán kívül az áruszámadási rendszer egyszerűsítése s az árustatisztikának központi feldolgozása révén 145 állomási munkaerő szabadult fel. Továbbá 45 fűtőháznál és 63 osztálymérnökségnél az ott vezetett számadásoknak az üzletvezetőségeknél való központosítása révén további 184 munkaerő vált nélkülözhetővé annak ellenére, hogy a számososztályokat az üzletvezetőségeknél 110 fővel kellett erősíteni.

A külső szolgálatban a pályafentartásnál az őrhelyek számának apasztása, a kézisorompóknak vonósorompókkal való pótlása, az őri bejárások számának korlátozása, a felépítményi fentartási munkák akkordozása stb. útján gondoskodtunk az elkerülhető kiadások apasztásáról.

Az állomási szolgálatnál egyes állomások megszüntetése és deklasszifikálása, a felesleges megállások megszüntetése, egyes gyorsvonatok egyesí-

tése, a vonatkiserők fordulójának szabályozása, a tolatógépek számának apasztása, Rákos állomásnak a rendezésből való kikapcsolása, a felesleges tehervonatok beszüntetése, a térközjelzők ritkítása, 12 vonalfőnökség megszüntetése s egyéb üzemi intézkedések útján szolgáltuk a takerékosságot.

A vontatásnál egyes fűtőházak megszüntetése, deklasszifikálása, összevonása és a vontatási és műhelyi személyzet redukálása, a mozdonyok ket-tős személyzettel való ellátása, a fajlagos szénfogyasztás apasztása és a racionális szénelosztás eszközeivel szintén lényeges megtakarításokat értünk el.

A szertári szolgálatnál a vonalszertárak koncentrációja és azoknak a központi szertárba való bekapcsolása, valamint az elosztás centralizálása révén a vonalszertárak számának apasztása útján törekedtünk a személyi és dologi kiadások apasztására.

Már az itt vázlatosan ismertetett s részben keresztülvitt, részben folyamatban levő intézkedések is egy évre kerek 10 millió koronára tehető megtakarításra nyújtanak kilátást.

Az üzemszerűség elvének azonban elemi követelménye, hogy a vezetőség a személyzet fölött megfelelően rendelkezhessek. Ennek azonban nagy akadálya a szanálási törvény ama rendelkezése, mely minden új felvételt eltilt, továbbá a szolgálati és illetmény szabályzat azon hiányossága, mely a személyzetnek a foglalkozási körétől eltérő szolgálatban való alkalmazását aláköti.

Az első arra vonatkozik, hogy habár rendszeresített állás rendelkezésre áll, az nem tölthető be, hanem helyüket és munkájukat órabérekkel kell ellátni, akik három év után állandóvá válva, az intézet terheit szaporítják.

A pragmatikus nehézség meg az, hogy nem lehet pl. a mozdonyvezetőt fűtői, állomáselöljárót kiadóőri, vagy váltókezelőt állomási munkásként alkalmazni.

Miután így a meglévő személyzetet — mondjuk — deklasszifikált munkakörben alkalmazni nem lehet, az alsóbb rangú munkára külön személyzetet kell tartani. Ugyancsak korlátozza a szabad rendelkezést az országszerte fennálló és közismert lakáshiány is, amely rendkívül megnehezíti a személyzetnek ott leendő foglalkoztatását, ahol arra szükség van és ez is akadályozza, hogy a helyenként felesleges személyzettel a másutt fennálló hiányokat pótolhassuk, amelynek azután az a következménye, hogy annak dacára, hogy még mindig van némi feleslegünk munkaerőben, azt nem tudjuk ott hasznosítani, ahol kell s így emiatt az illető helyen órabérben elszámolt további külön munkaerőket kell alkalmazni.

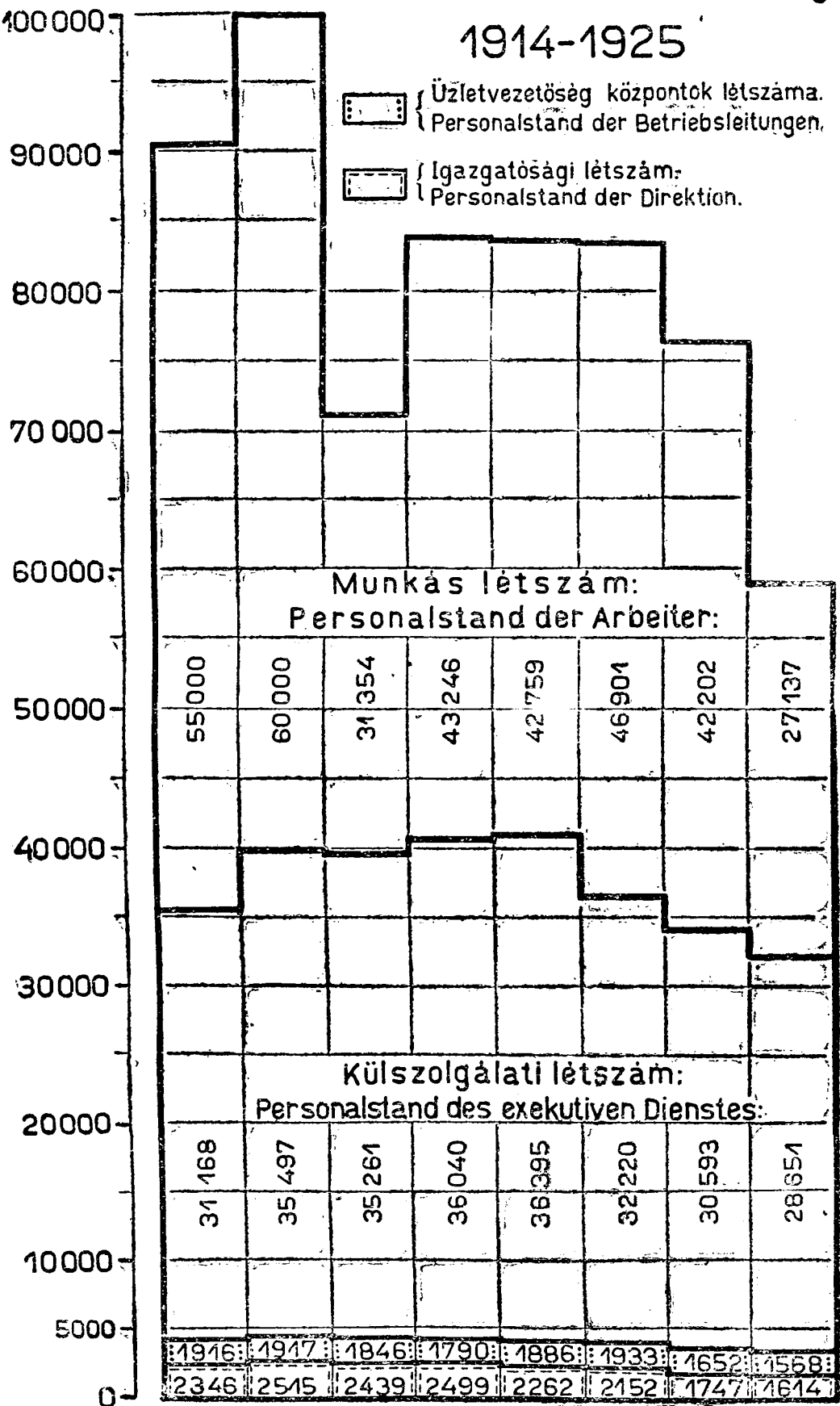
A lakásviszonyok az idők folyamán enyhülhetnek, de a pragmatikus és törvényes korlátozások intézményesek és éppen ezért az egész pragmatika átdolgozásához is már hozzáfogtunk és előterjesztés tételként a kormányhoz az államvasutaknak a szanálási törvény új felvételeket gátló rendelkezése alól való mentesítése iránt, hogy a személyzettel az üzem szükségleteihez alkalmazkodhassunk.

A személyzettel való gazdálkodást ábrázolja a *II. számú ábra*, amely a *szolgálati beosztás szerint* való tagozódást mutatja. E szerint 1914-ben — *mindig a trianoni határok között* — az államvasutak személyzete 35,230 alkal-

A MÁV. személyzeti létszáma szolgálati beosztás szerint.

Personalstand der M.A.V. nach Diensterteilung.

1914-1925

mazottból állt, amelyet kereken 55,000 munkás egészített ki, összesen tehát 90,230 ember állott az államvasutak szolgálatában. Ez a szám a végzetes 1918-as esztendőben kerek 100,000-re emelkedett, 1920-ban visszaesett 70,900-ra s a rekonstrukciós munkák fokozott megindításával, meg az immigracio következtében 1921-ben ismét 83,580 főre emelkedett s ez 1923. októberig közel állandó maradt. 1922-ben azután megkezdődött a személyzet és munkáslétszám-redukció, amint a grafikon is mutatja, úgy hogy ez évi február hó 1-én a napibéresekkal együtt már csak 31,833 kinevezett és 27,137 munkás: összesen 58,970 alkalmazott van az 1918. évi 39,929 kinevezett és 60,000 munkás, összesen 99,929 — a mai határok között foglalkoztatott — ember helyett.

A kinevezettek létszáma tehát 1918-tól 1925-ig kerek 20%-kal, a munkásoké pedig 55%-kal, az összlétszám tehát 41%-kal apasztatott.

Az ábra jobboldalán a központban foglalkoztatott személyzet létszáma van ábrázolva a trianoni határok között. Itt is az ominózus 1918-as esztendő kulminál, amikor az igazgatóságnál 2,515, az üzletvezetőségeknél 1917: összesen 4,432 kinevezett ember volt. Amint azután a következő esztendők oszlopai mutatják, az 1922. évben megkezdett létszámredukció eredményeképp ez a szám 1925. februárban az igazgatóságnál 1,614-re, az üzletvezetőségeknél 1.568-ra, összesen 3,182-re apadt, amely 28.4%-os redukciónak felel meg. Az átszervezés végrehajtása után 1925 július 1-én már csak 2971 ember lesz a központokban foglalkoztatva, ami kerek 33%-os apasztást jelent az 1918-as esztendőhöz képest.

Ezek szerint az igazgatósági létszám az összlétszámnak kerek 4.2%-a, az üzletvezetőségek központjában foglalkoztatott személyzet létszámával együtt 2971, vagyis 9.7%. Hogy ezt idegen vasutak is mennyire alacsonynak találják, arra nézve talán érdeklél, ha megemlítem, hogy a szintén nagy rekonstrukción átment és üzemeltetett Österreichische Bundesbahnen vezérigazgatósága — legutóbb szerzett értesülések szerint — máris kilátásba vette annak a tanulmányozását, hogy milyen organizáció mellett sikerült ezt a számot nálunk 1.348-ra leszorítani. Náluk ugyanis rövid úton szerzett adataink szerint a vezérigazgatóság létszáma 2200 főnyi és az 5 üzletigazgatóságnál kereken 2800, míg nálunk 6 üzletvezetőségnél 1623 fő a létszám annak ellenére, hogy ők az üzletigazgatóságok hatáskörét a centralizálás érdekében csökkentették, mi pedig a decentralizálás érdekében bővítettük.

Messzebbmenő következtetéseket azonban ehhez fűzni alig lehet, mert minden vasutat a forgalmának és sajátlagos üzemi viszonyának a mérlegelése kell, hogy a létszám megállapításánál vezesse.

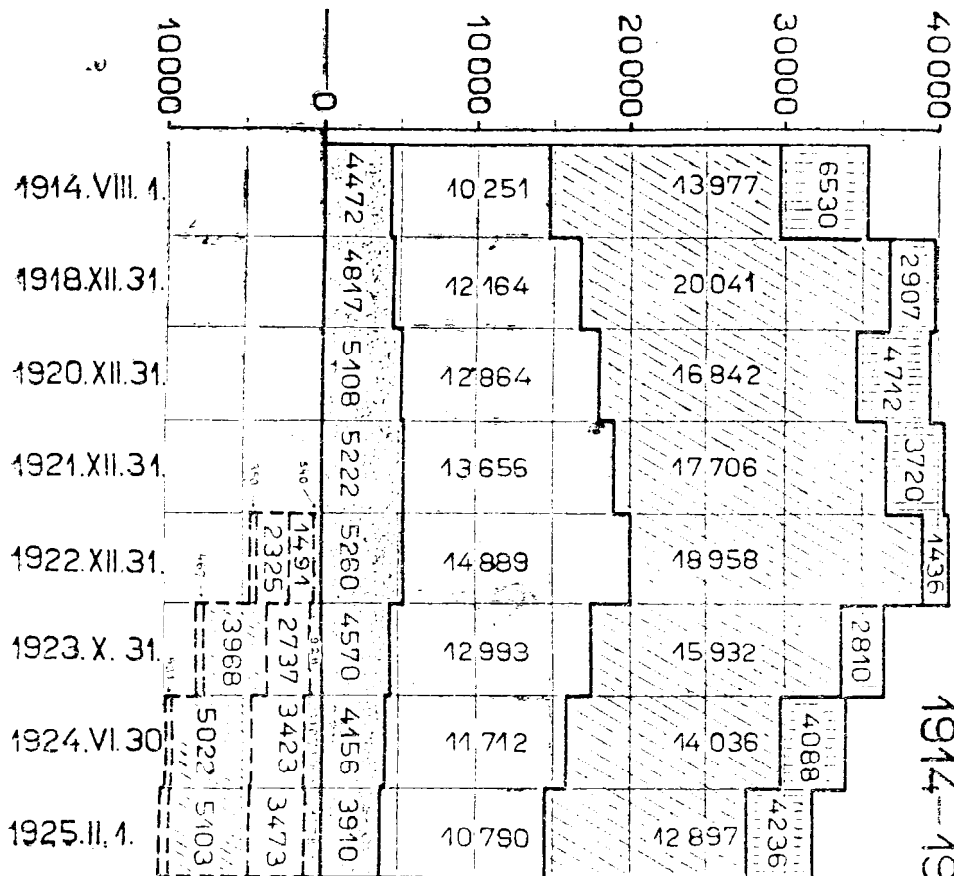
A III. számú ábra a személyzet létszáma szolgálati minőség szerint van feltüntetve; külön-külön a tisztviselők, segédtisztok, altisztok és a rendszeresített állást betöltő ideiglenes alkalmazottak. Ezen az ábrán is világosan mutatkozik az 1922 évvel megindított létszámapasztások eredménye, de ez az apasztás a B. listán elküldött személyzet számának a 0-vonal alatt ábrázolt emelkedésében jut kifejezésre.

Látható továbbá, hogy amíg 1920-ban az ideiglenes alkalmazottak száma 4712 volt, az ideözönlő menekültekkel történt pótlások révén 1922-ben 1436-ra apasztatott. Ettől fogva 1925. februárjáig ismét 4236-ra emel-

Alkalmazott,
Angestellte

A MÁV személyzeti létszáma szolgálati minőség szerint.
Personalstand der MÁV nach Ranglisten vermerkt.

1914-1924-5.

1925. I. 31
B. listás
Abgebaute

Alkalmazott Angestellte	22 489
Arvák Weisen	1964
Özvegyek Wittwen	7626
Nyugdíjasok Pensionierte	

- Idengliches segéderök
- Provisorische Hilfskräfte
- Altsiztek
- Unterbeamte
- Segeditsiztek
- Hilfsbeamte
- Tisztviselők
- Beamte

7928	5245
6968	4794
1960	1859

A háború vége óta menekült.
Anzahl der Flüchtige seit Ende des Krieges:

A menekültek közül elhelyeztettek
Von der Anzahl der Flüchtlinge wurden
in Dienste gestellt.

III. SZÁMU ÁBRA

kedett, főképen a kinevezési tilalom következtében azért, mert a megüresedő állásokat sem szabad betölteni. A vasutüzem ugyanis meg nem állhat, ezek helyét tehát órabéresekkal kellett betölteni ugyanakkor, amikor a kinevezésekhez szükséges állások a budgetben rendelkezésre állanak. Nyilvánvaló tehát, hogy ez a rendszer megtakarítás okra nem vezetett, hanem ellenkezőleg, a vasutüzem számára a későbbben, amikor a hároméves órabéresek állandó alkalmazottakká fognak válni — jelentékeny megterhelést fog okozni.

Az ábrából látható továbbá, hogy négy B-listán összesen 10,191 alkalmazottnak kellett az intézettől megválnia. Viszont az ábra jobboldalán a háború vége óta menekültek vannak kategóriánként feltüntetve s ezek összlétszáma 15,133 fő, akik közül az utolsó öt év fogyatékának pótlására 13.621 nyert részben beosztást, részben pedig szabályszerű elbánás alá vonatott.

Mindent összevéve az államvasutak 3,067·4 km. hosszú saját és 4,154·3 km. hosszú helyi érdekű, összesen 7,251·7 km. üzleti hosszal bíró vonalaira üzletkilométerenként *ma 4·4 kinevezett s a munkásokkal együtt 8·25 ember esik.* 1918-ban üzletkilométerenként 5·4 kinevezett és 8·3 munkás, összesen 13·7 ember esett. Az integer államvasutakra pedig üzletkilométerenként 3·42 rendszeresített és 4·86 munkás, összesen 8·28 alkalmazott esett; hangsúlyozni kell azonban, hogy *az utolsó békeévben a trianoni határok közé képzelt Magyarországon üzletkilométerenként 4·85 kinevezett, 7·6 munkás, összesen még 12·45 ember volt.*

Anélkül, hogy érdemleges összehasonlítás alapjául szolgálhatna, még is figyelmet érdemel, hogy az Österreichische Bundesbahnennek az üzembe vett déli vasuttal együtt 5,979 üzletkilométer hosszal bíró vonalain a szanálás előtt üzletkilométerenként 18·8 ember esett s ma a 89,500 főből álló alkalmazottól *kerek 15 ember esik*, amit a két vasut eltérő jellege, forgalmi és üzemi viszonyai indokolhatnának ugyan, de a magyar vonalak takarékos személyzeti megszabását még is igazolják.

A középső ábra az államvasutak ma legfájóbb pontját, a nyugdíjasoknak szertelen emelkedését ábrázolja. A nyugdíjasok, özvegyek és árvák összes száma 1925 január 31-én 32,079 s ezzel abszolút számban is meghaladja a tényleges alkalmazottak 31,833 főnyi létszámát. *Egészen nyilvánvaló, hogy ekkora és még mindig növekedő nyugdíjterherrel semmiféle vasutja a világnak állandóan meg nem birkózik.*

Ami már most a személyzet járandóságait illeti, egy tisztviselő átlagos illetménye az 1913-as békeévhez viszonyítva, az osztályok közt való ugyanolyan megoszlás mellett mint ma, — átlag 51%-ot, egy segédtiszt átlag 67%-ot, egy altiszt 89%-ot, *a kinevezett személyzet összességének átlaga tehát 68%-át kapja a békebeli járandóságának.* Egy ipari munkás órabére keresetének 80%-át, havi keresetének 67%-át, a nemipari munkás óralétkeresetének 93%-át, havi keresetének 76%-át, végül a közönséges munkás órabérekeresetének 113%-át és havi keresetének 91%-át kapja. A havi kereset azért alacsonyabb, mert 10 órás munkanappal szemben, ma 8 órás munkanap számított.

Ehelyütt kell megemlíteni, hogy a műhelyeket kivéve a 8 órás munkanap mindenütt megtört és annak helyébe 10—11 órás munkanapok léptek.

Az államvasutak pénzügyi helyzete az 1924/25. budgetév eddig lefolyt 7 hónapjának eredményei szerint a következő képet adja. Az egész évre 179,629.400 aranykorona volt a rendes kiadásokra előirányozva, amivel szemben a rendes bevételekre óvatosan 182,123.900 aranykorona volt az előirányzat. A kiadásokból a személyzet mindenrendü-rangu illetményeire (26% az utazási órapénz és kiküldetési költségek és egyéb személyi járandóságokra 4·58%, tehát) az összes kiadásokból (személyi kiadásokra) 30·58% esett; a nyugdíjakra, nyugbérékre és végkielégítésekre az összes kiadások 16·32%-a, munkabérekre az összkiadások 17·14%-a, végül anyagbeszerzésre 31·42%-a esett, végül vegyes kiadásokra 4·54%-ot irányoztunk elő.

A kiadások itt közölt %-os megoszlása szembeszökően mutatja *a nyugdíjterhek nyomasztó magasságát*, amennyiben 29·3 millióval majdnem annyit tesznek ki, mint az összes munkabérekre eső 30·8 millió. A nyugdíjterhek %-os megoszlása amikor a békében átlag 3% körül mozgott, azt mutatja, hogy a nyugdíjterhek több mint 5-szöröse a normálisnak. Ha az évek folyamán természetesen növekvő nyugdíjterheket maximálisan 9 millióra becsüljük, a kiadások ezen a címen 20 millióval lennének apaszthatók s ha ehhez hozzávesszük, hogy az államvasutak a saját vonalainál 1,300 km.-re hosszabb vicinális vasuti hálózat üzletkezelésére nem volna kénytelen ráfizetni, — 1924-ben 13·6 milliót — akkor a kiadások tétele kerek 33 millióval lenne apasztható s így az államvasutak üzleti hányada a budgetszerű kerek 99%-ról 80%-ra vagyis az európai jó vasutak átlagára javulna még abban az esetben is, ha az előirányzattal szemben semmiféle bevételi felesleget nem tudna kimutatni.

Az első 7 hónapi kezelés eredménye szerint a bevételek 124·58 milliót, a kiadások 105·45 milliót tettek ki, az első hét hónap kezelése tehát 19·13 millió felesleggel zárult.

Amint már említve volt, az államvasutak az első aranyköltségvetési évüket, gyakorlati értelemben véve, tehermentesen kezdték meg, amennyiben az államkincstár a 286·7 milliárd = 16·8 millió aranykoronát kitevő devizatartozásokat átvette.

Ezenkívül pénztári készletekben rendelkezésre állott december 31-én 17·07 millió, amit az idegen vasutakkal és más felekkel szemben a folyó elszámolásokról 5·36 millió tartozás terhelt. Végül az anyagkészletek értéke 58·41 millió volt.

Az anyagkészletek magasságára nézve bátor vagyok közölni, hogy az integer államvasut anyagkészleteinek értéke 1913-ban 94·14 millió volt s ez anyagkészleteknek jóval több, mint fele esett a trianoni határek közé eső szükségletre, de itt is tárolt, mert hiszen akkor is, úgy, mint ma, itt volt a központi szertár és a két főműhelyi szertár, amely anyagkészletünk javát tárolja ma is. Ha tehát a békéhez mérve annak felével, csak 47 millióval számolok, ennek, miután ma 55%-kal kevesebb anyagot lehet ezért beszerezni, az *equivalense* 72·8 millió, amivel szemben az államvasut csak 58·4 millió anyagkészlettel rendelkezik.

A folyó évi beruházásokra a budgetben 17·9 millió volt előirányozva azzal, hogy amennyiben az üzleti feleslegek erre fedezetet nyújtanak, 26·6

millió lesz beruházásra fordítható. Már most az év első hét hónapjában 10·3 millió beruházás eszközöltetett az üzleti feleslegekkel előlegezve, de ebből 9 milliót az államkincstár megtérített és ezenkívül a közszolgálati alkalmazottak menetdíjkezdményének megtérítése címén az egész évi összeget — 4 millió koronát — a forgótőke gyarapítására előre kiutaltványozott.

Az államvasutak öt éven át szétzilált pénzügyi gazdálkodása tehát az év végén nyugvópontra látszott jutni, sőt pillanatnyilag igen kedvező képet mutatott, mikor azután az egész országra ránehezedett gazdasági pangás árapálya az államvasutakhoz megérkezett és ismét felberulással fenyegeti a nagynehezen kiküzdött egyensúlyt. A budgetben ez évre előirányzott bevételek azonban így is biztosra vehetők, ha csak a kiadásokban nem jelentkeznek valami váratlan meglepetés.

A pénzügyi eredményeket a *IV. sz. grafikonon* ábrázoltuk.

Amint ebből látható, a kiadások vonala augusztustól egészen januárig meglehetősen közletről burkolja a kiadások előirányzatát, sőt január hónapban közel egy fél millióval alája sülyed; viszont a februári kiadások már meghaladják az előirányzatot. A decemberben mutatkozó kiugrás a kiadásoknál külön azért jelentkezik, mert ezen hónapban utaltatott ki a személyzet részére a 2·8 milliónyi részesedési jutalék. A bevételek vonala mindenütt jóval meghaladja az előirányzatot egészen januárig, ami egyrészt a bevételek nagyon óvatos becslését igazolja, másrészt annak tudható be, hogy az október hónap bevételeiben van elszámolva az az 1·3 millió korona, amit a közszolgálati alkalmazottak kedvezményeinek megváltása fejében az államkincstár az év első három hónapjára megtérített. Ezt figyelembe véve a bevételek maximuma szeptember hóra esik és 20 milliónál tetőz. Innentől kezdve a bevételek januárig erősen hanyatlanak, februárban pedig olyan ijesztő visszaesést mutatnak, hogy ebben a hóban már kerek 2 millióval maradnak alul a kiadásokon, vagyis megint jelentkezik a deficit, amelytől július óta ugyszólván elszoktunk.

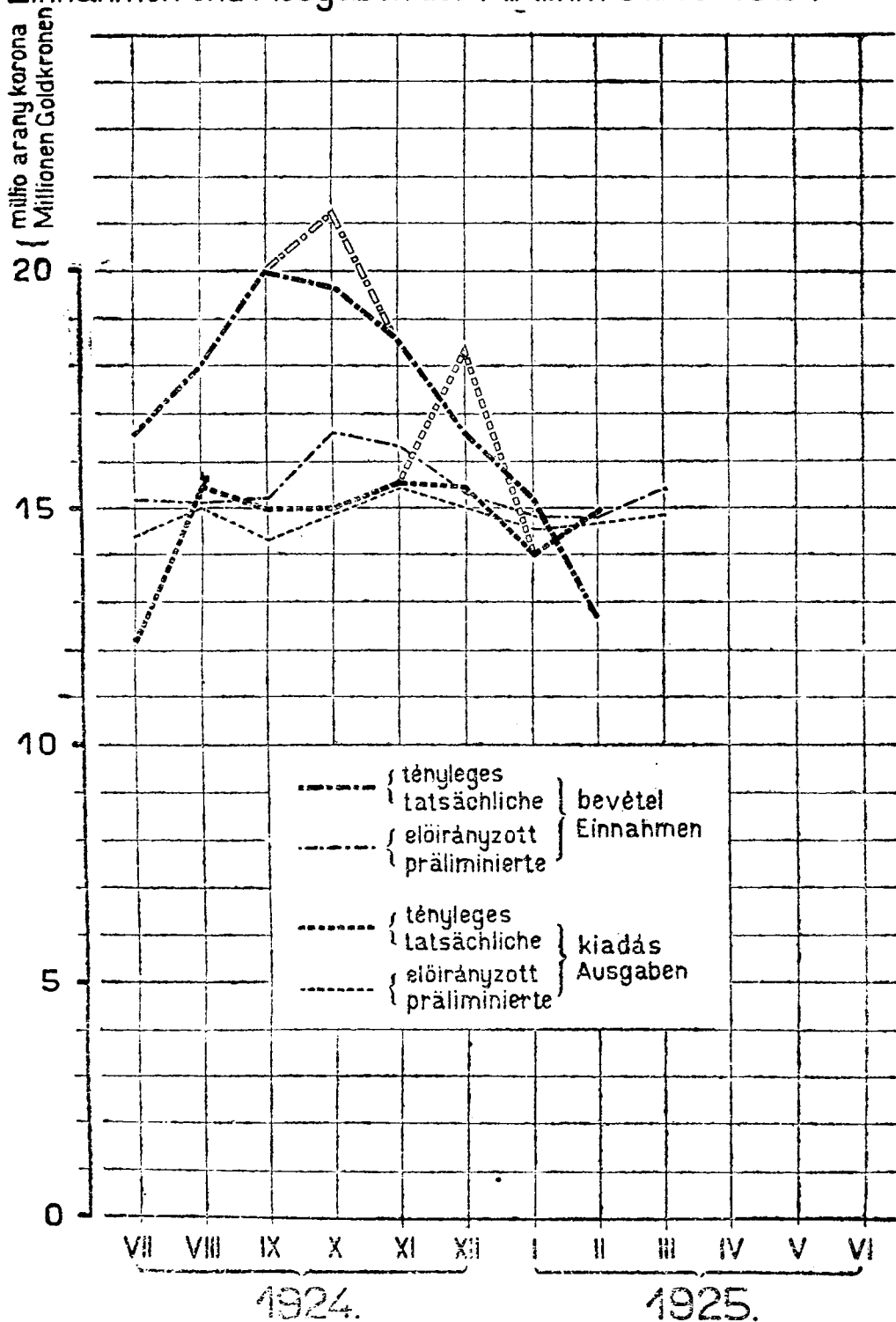
A február havi visszaesés már egész nagyságában mutatja annak a gazdasági pangásnak az államvasutak bevételeire való visszahatását, melynek árapálya valamelyest megkéssetten érkezett el hozzánk és kivédhetetlenül fogja befolyásolni a budgetév hátralevő részének eredményeit is.

Általában mint az *V. sz. ábrából* látható az államvasutaknak a békében is, ma is nagyon irtermittens forgalma volt, ami az ország mezőgazdasági jellegéből következik, vagyis hiányzik az országban az iparos államoknál szokásos egyenletes táplálása a vasutaknak. Minden évben megjelenik a február—márciusi minimum és a szeptember—októberi maximum és ezt a törvényszerűséget a megcsontított államvasutak forgalmának eloszlása is követi.

A forgalomnak ekkora kilengéseit mutató vasutnál tehát, amelynél a szállított áruk mennyiségében kerek 45%, a bevételekben pedig 55% eltérés mutatkozik a legjobb és legrosszabb hónapok közt, ily vasutnál természeteszerű, hogy a jobb hónapok többleteljesítményeiből eredő bevételeknek kell fedezetet nyújtani a naptári év első felére eső bevételi kiesések számára, amit a február havi ideiglenes eredmények szomorúan igazolnak. Egyébiránt az első hat hónapban elért bevételi feleslegek szolgáltak fede-

A M.Á.V. bevételei és kiadásai 1924-25 évben.

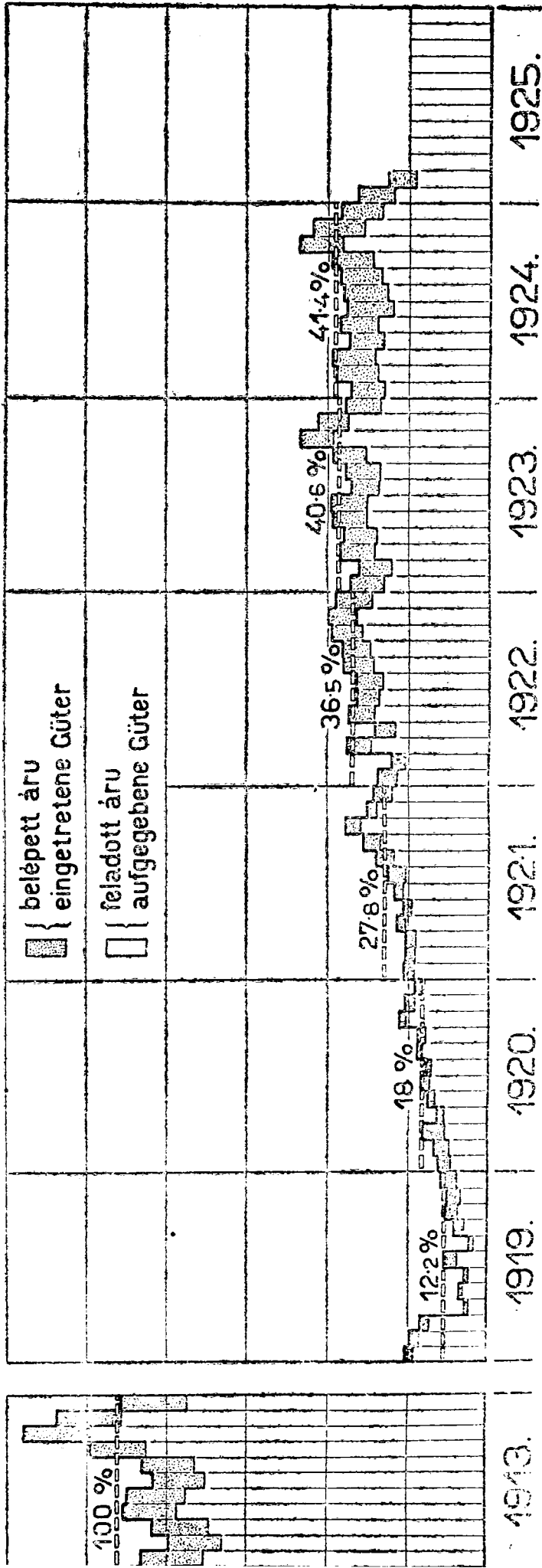
Einnahmen und Ausgaben der M.Á.V. im Jahre 1924-25.

IV. SZÁMU ÁBRA

**A M.Á.V. vonalain szállított áruk mennyisége.
Menge der auf den Linien der M.Á.V. beförderten Güter.**

tonna.
in Tonnen.

V. SZÁMÚ ÁBRA

zetül a kerek 10 és fél millió koronányi beruházásra is, mert e bevételi fölöslegek nélkül már e téren is elakadtunk volna, miután a beruházások részbeni fedezetét az államkincstártól csak ez év január havában kaptuk meg.

Az áruforgalom alakulásáról egyébként szintén az V. számú ábra nyújt részletesebb felvilágosítást. Itt az alsó lamellák a saját vonalainkra eső feladást, a (kipontozott) toldalék az idegen vasutakról belépett árumennyiséget ábrázolják. Ha az 1913. év forgalmának átlagát 100-zal jelöljük, úgy az 1919-től 1924. évig terjedő években az összes forgalmunk rendre 12·2, 18, 27·8, 36·5, 40·6 és végül az 1924. évben 41·4%-át teszi az integer hálózat békebeli forgalmának.

Az emelkedés tehát egészen 1923-ig szép és egyenletes, az abszolút minimum az 1919-es év IV—VII. hónapjában jelentkezik s a szociális termelés eredményeit dicséri.

Az 1919. év végére és 1920. elejére esett az oláh megszállás, majd ezen ár elvonulása után megkezdődik a fokozatos és állandó forgalomemelkedés, amely egyuttal a vasutak rekonstrukcionális munkálatainak az előhaladását is ábrázolja. 1923-ról 1924-re az emelkedés már csak 0·8%, az előző évek 6·9% emelkedésével szemben. Nagyon meggondolásra késztet az 1923-as és 1924-es évek forgalmi teljesítményeinek közel egyenlősége, mert mint emlékeztetés, 1923-ban igen jó gabonatermés mellett nagyon gyenge kapás- és takarmánytermés volt, ezzel szemben 1924-ben igen gyenge gabonatermés mellett a kapásnövények és a takarmánytermés aránylag jól sikerült. Az ipari és kereskedelmi viszonyok a két évben valami szembeszökően nem térnek egymástól, úgy hogy az 1923. és 1924. év forgalmát egyelőre kb. az ország ermelőképességének közepes átlagául lehet tekinteni.

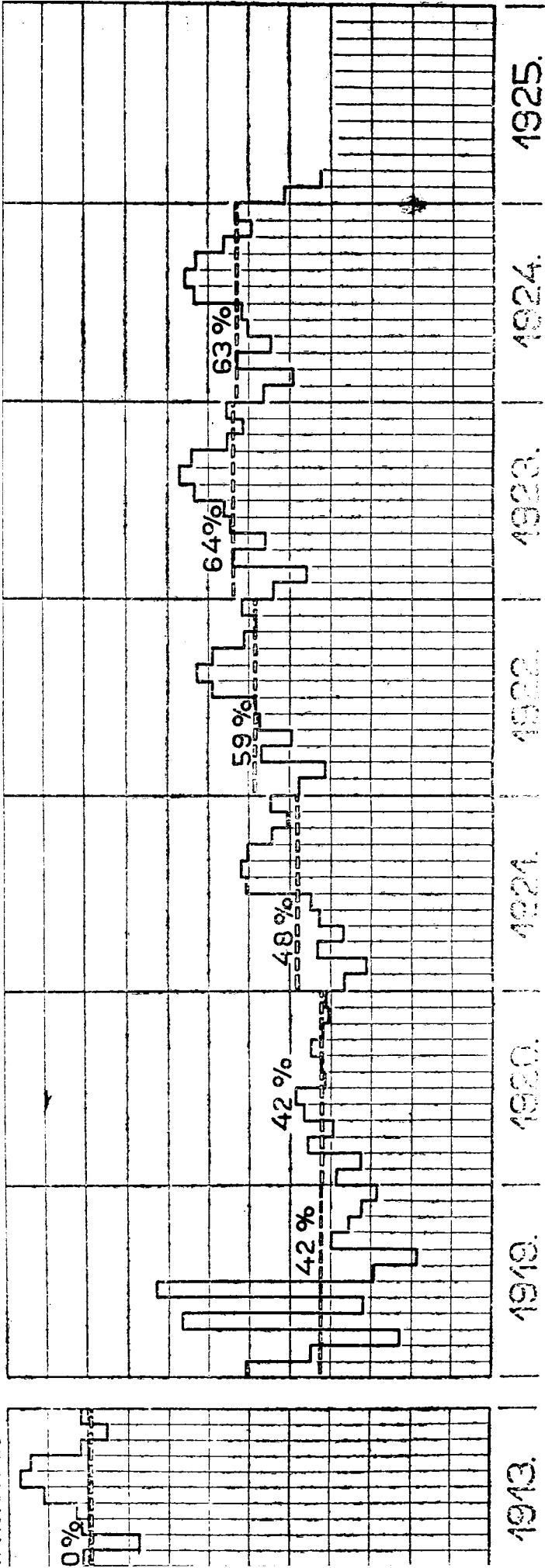
A legutolsó hónapok nagy depressiója kezd jelentkezni az 1925. január-február havi vasuti forgalomban is, mert pl. 1925. februárjában 1 millió tonna alá esett az államvasutak saját forgalma, amire 1921. május óta nem volt példa. De ha átmeneti jelenségnek kell is tekinteni ezt a visszaesést, nagyban-egészben az 1923. és 1924. év mégis az ország gazdasági teljesítő-képességének az átlagos határát ábrázolja és a vasutak el kell készülnie arra, hogy ez az a forgalom és nem több, amelyből a jövőben, — talán még hosszú éveken át — megélnie kell.

A másik jelenség amire rá kell mutatni az, hogy az idegen vasutakról belépett áruk mennyisége alig kisebb 1924-ben, mint amilyen az integer hálózaton volt 1913-ban. Az idegen vasutakról belépett áruk megszerzésére minden lehetséges eszközt megragadtunk, az idegen vasutak versenyének leküzdésével és egyes szállítmányokra az idegen vasutak versenytételeinek átvételével tereltük az árut saját vonalainkra.

A belépett áruk lamelláiban bent foglaltatik a tiszta transitó is és itt érdekes, hogy amíg 1913-ban a transitó-árak mennyisége az összforgalomnak mindössze 0·73%-át tette s az 1923/24. budgetévben ez még mindig csak 0·74% volt, addig 1924. novemberben már az összes szállítások 2·2 %-ára, decemberben pedig 3·8%-ra, tehát a békebelinek 5-szörösére emelkedett, igaz, hogy főképen az ország szétdarabolása következtében, mert transitóvá alakult az olyan áru is, amely azelőtt a saját legális helyi forgal-

A M.Á.V.vonalain szállított utasok száma.
Anzahl der auf den Linien der M.Á.V. beförderten Reisenden.

Utas
in Reisende

VI. SZÁMÚ ÁBRA

munk volt. De mindezt nem tekintve a jövőben is mindent el kell követni arra, hogy az átmeneti forgalom minél bőségesebb megszerzése útján egészítsük ki saját országunk kevésbé fejlődőképes forgalmát.

Annyira fontos az ország egész közgazdaságára nézve ennek az átmeneti forgalomnak a megszerzése, hogy minden kormányhatósági intézkedéssel meg kellene könnyíteni az átmenő forgalom megszerzését, így nevezetesen a vexatorikus állategészségügyi vizsgálatokon és a vámkezelési eljárásokon kellene könnyítéseket eszközölni.

A személyforgalom alakulása kedvezőbb képet mutat. A VI. számú ábrán ismét fel van tüntetve az integer vasut 1913. évi utasszáma s ha annak átlagát ismét 100-zal jelöljük, ugy 1920-tól kezdve, amikor a szállított utasok száma 42%-a volt a békebelinek, innentől egészen 1923-ig 48, 59 és 64 %-ra emelkedett és 1924-ben is még 63% volt. Tekintve, hogy az ország területének több, mint kétharmadát és lakói számának $\frac{3}{5}$ -ét elveszítette, azt kell mondani, hogy a megmaradt terület személyforgalma az integer hálózathoz képest 25—28%-kal emelkedett.

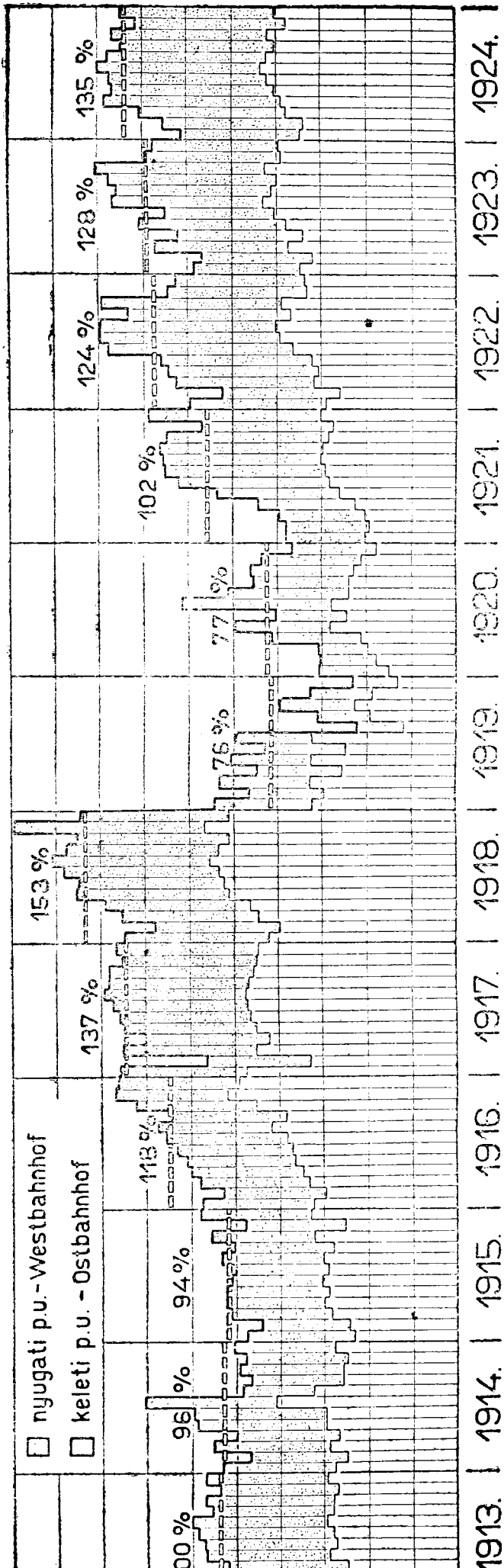
A személyforgalom alakulása szintén egészen törvényszerűen visszatérő ingadozásokat mutat, mert minden évben megjelenik, úgy mint a békében a februári és áprilisi minimum s a július-szeptemberi maximum. Az 1923. és 1924. év közel egyenlő utasforgalma megint azt az átlagot mutatja, amely átlagos utasforgalomnak nagyobb arányú növekedésére számítani — legalább egyelőre — nem igen lehet, úgy hogy maximum 7 és fél vagy legfeljebb 8 millióra tehető a havi utasok azon száma, amellyel az államvasutaknak számolni kell. Az utasforgalom élénkítésére foglalkozunk most a helyi érdekű vasutakon a teherforgalomnak a személyforgalomtól való elválasztásának gondolatával s a vegyes vonatok megszüntetésével, a személyszállítás lebonyolítása céljából azokon a vonalakon, amelyek jellegének ez megfelel, motoros-kocsikat kívánunk beállítani. Természetesen ez is beruházási kérdés, amelynek megoldására az 1924. évi IV. t.-c. egy külön vasuti beruházási kölcsön felvételéről tesz ugyan említést, de közelebbi lépések ebben az irányban még nem történtek.

Az utasforgalom megoszlásának sajátos képét mutatja a fővárosi két személypályaudvarról induló utasok száma. A VII. ábrán 1913-tól számított 12 évre fel van tüntetve a keleti és nyugati pályaudvarokról induló utasok száma. Két óriási kiugrás jelöli 1914. júliusában a háboru megkezdésének és 1918 novemberében az összeomlásnak időpontját az átlagnál közel 400.000-rel nagyobb utas számával. A legmélyebb pont 1919. augusztusa, az oláh megszállás idejének kezdetére esik. Egyébként ebben az évben az utasforgalom az 1913-as év 76%-a volt, ahonnan az fokozatosan 1924-ig, egészen átlag 135%-ra emelkedett, vagyis abszolút számokban a két pályaudvar személyforgalma havi kerek 1 millió utasról, átlagban 1.450,000-re, maximumban havi 1.600,000-ig emelkedett.

Amikor tehát az ország megcsonkítása folytán azt lehetett volna gondolni, hogy a budapesti pályaudvarok a maradék ország személyforgalmi igényeit hosszú évtizedeken át ki fogják elégíteni, ennek épen az ellenkezője történt, amennyiben már ma is a két pályaudvar befogadóképességét meghaladó utasforgalmat kell azokon lebonyolítani.

A budapesti főpályaudvarokról indult utasok száma.
 Anzahl der von den Budapester Hauptbahnhöfen abgereisten Personen.

utast
 en Reisende

Ezzel egy új és nehéz probléma került megint az államvasutak sok megoldandó feladata közé, mert hiszen nyilvánvaló, hogy egy új személypályaudvar 100 milliót meghaladó felépítése ma alig vehető kilátásba, mikor sokkal sürgősebb és közvetlenebbül gyümölcsöző beruházásokra sincs meg a fedezet.

Ez a fővárosba való tódulás egyáltalában nem örvendetes és nem egészséges jelenség, hanem következménye az óriási lakáshiánynak, amelynél fogva egy 80 km-es körön belül szerteszórva élnek 100.000-számra azok a vidéki emberek, akiket létfenntartásuk a fővároshoz köt.

Hozzájárul a zsufolódáshoz természetesen a már említett sok mindenrendü-rangu kedvezmény is, amelynek eredményeképp, tekintve, hogy az államvasutak tarifája ma alig egyötödét teszi a villamos vasutak tarifájának, ezeknek az utasai nagyrészt az államvasutak vonalain igyekeznek a főváros felé. Egyelőre nincs más védekezés, mint a fel- és leszállásra vonatkozó prohibitív és tarifális intézkedésekkel visszaadni a helyi érdekű és villamos vasutaknak az őket megillető »Vororts-Verkehr«.

*

A pénzügyi és forgalmi teljesítmények most vázolt képe csonka volna annak megemlítése nélkül, hogy az államvasutak vonalainak alépitménye és felépitménye ma nagyban, egészben véve a békebeli fentartás állapotába jutott.

A műhelyek tevékenységének jellemzésére bátorkodom közölni, hogy amíg a legutolsó 10 békeév átlagában a mozdonyok 17·2%-a, a személykocsik 13·2%-a, végül a teherkocsik 5·4%-a volt javításban, ez a javítási állag 1925 februárjában a mozdonyoknál 20·8, a személykocsiknál 14·6, s teherkocsiknál 8·4% volt, amely számok már nagyon megközelítik a békebeli százalékokat, különösen figyelembe véve azt, hogy az államvasutaknak a háborút és összeomlást követő rendkívül erősen elhasznált forgalmi eszközök helyreállításáról kellett gondoskodnia.

A költségek alakulására pedig jellemző, hogy amíg 1913-ban egy mozdony fővizsga 7074, egy mozdony főjavítás 3355, egy személykocsi fővizsga 480, egy teherkocsi fővizsga 208 koronába került, addig ezek a számok ma rendre a mozdonyok fővizsgájánál 6674, a mozdony főjavításánál 4796, személykocsik fővizsgájánál 503 és egy teherkocsi fővizsgájánál 180 koronára rugnak.

*

Lényegesen megkönnyebbedett az *anyagbeszerzési szolgálat* is, amióta az államvasut készfizetőképessége helyreállott. Tartalék-talpfával erre a budget-évre az államvasut már el van látva. A szénkészlete kerek 35 napos üzem ellátására elegendő.

Az anyagok áralakulására jellemző, hogy az abszolút minimumot két importcikk: a csapágyfém és vörösgépfém képviseli 12,800-szoros áremelkedéssel, a maximumot a gázolaj 45,500-szoros és a vulkánolaj 47,700-szoros áremelkedéssel reprezentálja s majdnem ugyanilyen magasságot ért el a lenvászón 35,000-szeres s az egyenruha-posztó 38,300-szoros index-számával. A talpfa 15,000-szeres áremelkedésével majdnem pontosan az aranyparitáson áll. Végül az összkiadásoknak 19·5%-át kitevő vontatási szén

a hazainál február hóban 25,500-szorosan, a külföldinél 24,316-szorosan áll, az előbbit ab bányá, az utóbbit ab trianoni határ számítva.

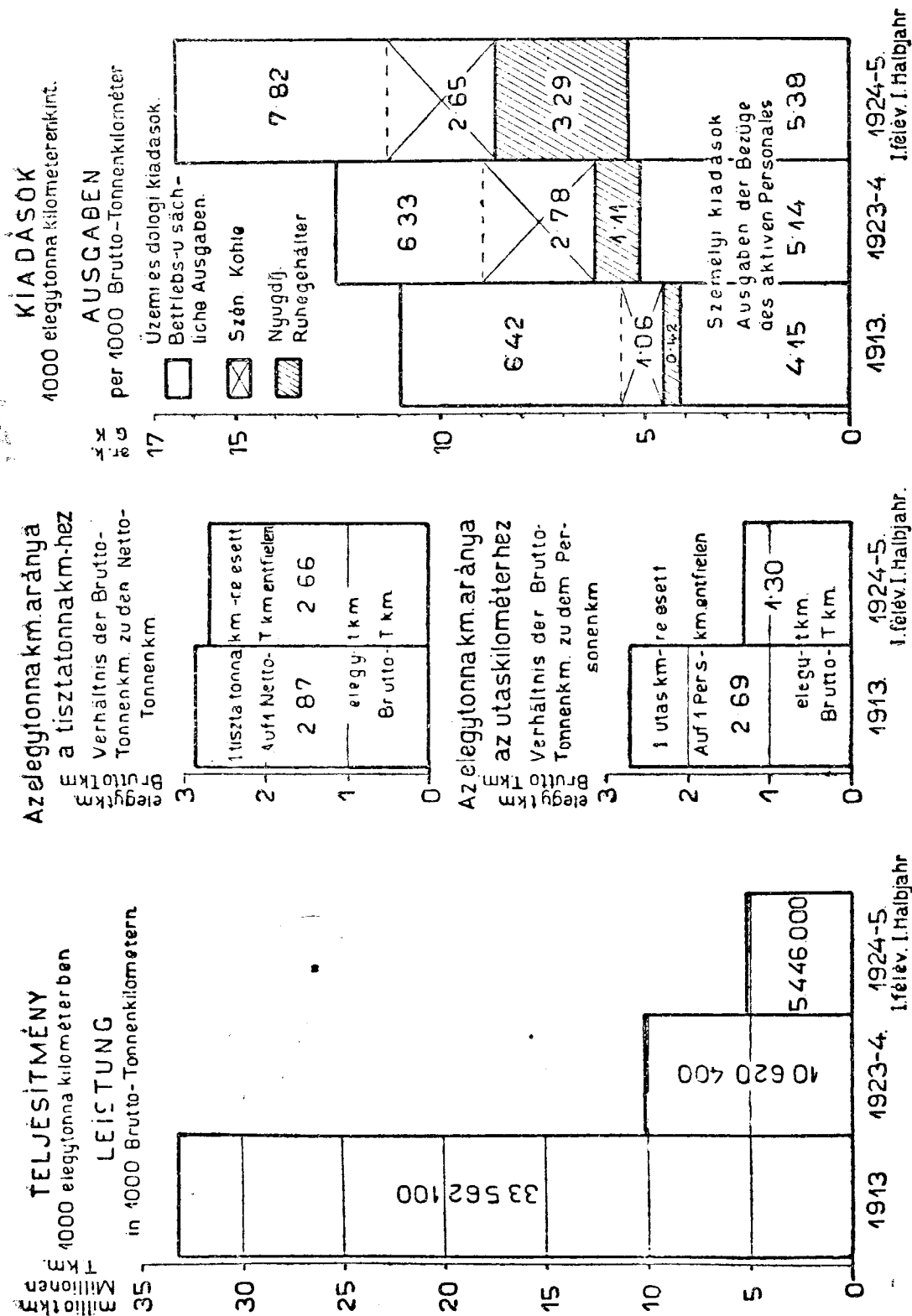
Az államvasutak széngazdálkodásának megítélésére szolgál, hogy amíg 1913-ban 100 elegytonnakilométer vontatásához 11·17 kg. szénre volt szükség, ez a szám 1919/20-ban felment egészen 20 kg.-ig, 1922-ben 15·94, 1923. első felében 13·47 és az 1924. budget-év első félévében pedig 12·55 kg. volt, tehát már majdnem a békebeli fogyasztásra csökkent, pedig akkor kerek 30%, ebben a félévben viszont alig 15% külföldi szénnel dolgoztunk.

Hozzájárult a szénfogyasztás apasztásához a szén minőségének a megjavulása, amely a kötött széngazdálkodás megszüntetésének egyik eredménye. Megszigorítottuk a szén átvételét, megfelelő készletek birtokában racionális széndiszpozíciót lehetett bevezetni, a harmadrendű szenek átvételét redukáltuk és végül a meddő teljesítményeket csökkentettük, amelyek 1923. első félévében még 18·8, ma csak 17·5%-át teszik az összes mozdonykilométereknek.

De nem utolsósorban apasztotta az üzemi kiadásainkat a szénárak csökkenése is, amely a salgótarjáni szénél 1924. áprilistól mint maximumtól számítva, 1925. februárjáig 32%-ot, a külföldi szénél pedig 26%-ot tett ki, de amint már említettem, a hazai szén 25,500-as indexével még mindig 43%-kal drágább arányban, mint a békében volt, *viszont a külföldi szén* — szállítási költség nélkül — *tehát ab bányá az aranyparitás alá süllyedt.* Ezek a szénköltségek mértékadóan befolyásolják az önköltségek alakulását is, amire nézve az adatok a következők: 1913-ban a tonnakilométer szállítási önköltsége 3·16 fillér, egy utaskilométeré pedig 3·14 fillér volt; ez az önköltség 1924. decemberében tonnakilométerenként 3·87 fillerre emelkedett, az utaskilométeré pedig 2·84-re csökkent, vagyis az áruszállítási önköltség 22%-kal emelkedett, az utaskilométeré pedig 10·5%-kal csökkent. Figyelembe véve az anyagoknak arányban 55%-os emelkedését, a tonnakilometrius önköltségnek 22%-os emelkedése nem rossz, hanem számottevő eredmény, amely csak úgy volt elérhető, hogy a takarékoskodásnak minden lehető eszközét kihasználtuk az üzemköltségek apasztása céljából. Természetesen belejátszik ebbe az is, hogy viszont a személyzet és munkáság békebeli járandóságának átlagosan 70%-át sem érte el. Az utaskilométer önköltségnek csökkenése egyrészt a vonatok és kocsik jobb kihasználásában, másrészt abban leli magyarázatát, hogy úgy a személy-, mint a teherszállításnál a jól kihasznált vonatok nagyobb terheléssel jártak, ez viszont csak az erősebb gépek beszerzése után vált lehetővé. Amíg 1913-ban egy személyvonat átlagos terhelése 187·6 tonna volt, az ma 249 tonna, a tehervonatok terhelése pedig az 1913-beli 429·6 tonnáról 494 tonnára emelkedett.

Vizsgálat tárgyává tettük az elegytonnának arányát a tiszta tonna- és személykilométerhez viszonyítva.

A VIII. ábrán fel van rakva egy utaskilométerre eső elegytonnakilométer és egy tiszta tonnakilométerre eső elegytonnakilométer. Az előbbi 2·69 tonna, az utóbbi 2·87 tonna, összesen tehát 5·56 tonna volt 1913-ban. A folyó budget-év első felére vonatkozó adatok szerint egy utaskilométerre már csak 1·30 elegytonnakilométer, egy tiszta tonnakilométerre pedig 2·66

VIII. SZÁMÚ ABRA

összesen tehát 3·96 tonnakilométer esett, vagyis a vonatok kihasználása ebből a szempontból 40%-kal javult a békebeli állapotokkal szemben.

Vizsgálat tárgyává tettük továbbá az 1,000 eleytonnakilométerre eső kiadásokat is. A VIII. sz. ábrán elemeire bontva van felrakva az 1913. évre vonatkozó költség. Ezek szerint 1,000 eleytonnakilométerre a személyi kiadásokból 4·15, a nyugdíjból 0·42, az üzemi és dologi kiadásokból 6·42 K esett, amely utóbbiból a szénköltség 1·06 K, összesen tehát 1,000 eleytonnára 1913-ban 10·99 K esett. Az 1923/24. év e nemű költsége 12·58 K-t tett ki, de bővebb vizsgálatra nem alkalmas, mert a papirkoronának aranykoronára való redukciója igen sok bizonytalanságot visz bele a számításba. A folyó budgetév első felében azonban ezek a költségek már pontos képet adnak s ezek szerint egy 1,000 eleytonnakilométerre a személykiadásokból 5·38, a nyugdíjából 3·29, az üzemi és dologi kiadásokból 7·82 K esett, amely utóbbiban a szén egymaga 2·65 K kiadással szerepel. Az 1,000 eleytonnakilométer összköltsége mindenestül tehát az 1913. évi 10·99-ről 16·49 K-ra, kereken tehát 50%-kal emelkedett. Ennek az oka első sorban az, hogy az 1,000 eleytonnák száma alig $\frac{1}{3}$ -da volt a békebelinek, tehát az 1,000 eleytonnára eső kiadások nagyon kedvezőtlenül oszlanak meg. Amint ebből az ábrából is látható, a személyi kiadások és nyugdíjak emelkedései olyan adottságok, amelyekben a vasutnak változtatnia alig lehet egymagukban közel 9 koronával terhelik ezt a teljesítményegységet. Hogy tehát az 1,000 eleytonnára eső kiadások ilyen emelkedése dacára az önköltségi koefficiens félannyit sem emelkedett, a személyszállításnál pedig esett, *ez a holtisuly 40 %-os leszorításának az eredménye.* Egyes száraz számok ezek csupán, de azoknak eléréséhez a személyzetnek és a vezetőségnek sok verejtéke tapad-

Az üzemgazdasági statisztika *grafikus ábrázolásának* egy részletét vagyok bátor végül még a IX. sz. ábrán mutatóba közölni, ahol az 1924/25. év üzemi és dologi hiteleinek állása és a hitellel való gazdálkodás az egész hálózatra összesítve van feltüntetve. Amint látható, február 1-ig az üzemi kiadásoknál 2·7 millió korona megtakarítást sikerült eddig elérni. Ez az ábrázolás így egymagában az egész hálózatra összefoglalva keveset mond, hanem az egyes üzletvezetőségek részletadatai egymással egybevetve szemléltetően mutatják azok hitelgazdálkodásának képét.

Általában ugy a pályafentartás, vontatás, valamint a műhelyek teljesítményei és az ezekre fordított anyagok és munkabérek analízisének eredményeit ilyen grafikus ábrázolásban tüntetve fel, minden rendellenes kiugrás azonnal jelentkezik. Ez módot ad a kilengés helyének és okainak felderítésére, illetve az esetleges mulasztások és hibák kiküszöbölésére.

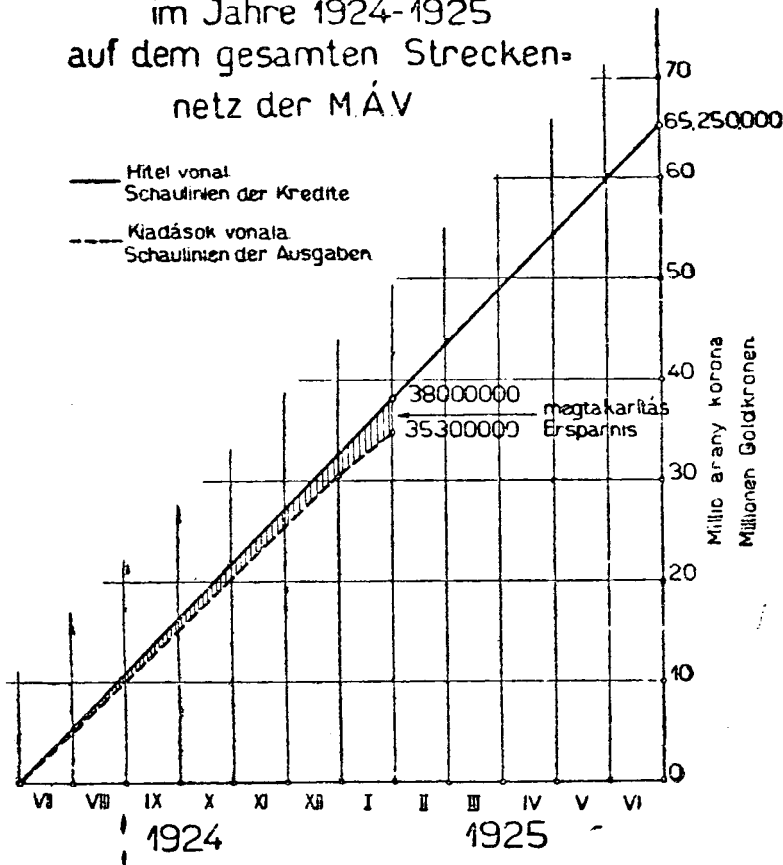
Az előzetes pénzügyi ellenőrzés helyébe léptetett érdemi ellenőrzés hatásosságának és az egyéni felelősség érvényesítésének biztosítékát abban keressük, hogy a számadásokat — egy a számadótól független szerv — az üzletvezetőségek számosztálya állítja központosan össze, mely a feldolgozott anyagot azután szolgálati ágazatonként közvetlenül az üzletvezető alá rendelt üzemgazdákhoz juttatja, akik azt grafikusán feldolgozva, egyrészt visszajuttatják a számadásttévő helyekre, másrészt felküldik az elnök alá rendelt és minden osztálytagozattól függetlenül üzemgazdákhoz. Az üzletvezetőségektől érkező anyagot itt összefoglalják, úgy hogy az elnök az előző

hónap minden üzemi mozzanatáról a következő hónap utolsó harmadában tájékoztatást nyer és így a felelősségéből folyó érdemi ellenőrzést közvetlenül gyakorolhatja. Ugyanebből az anyagból nyer áttekintést és alapot az intézkedésre a szakszolgálati igazgató és az üzletvezető is.

Az ellenőrzésnek ez a módja, már most, a kezdő lépések megtétele után

Üzemi és dologi hitelek állása
1924-1925-ben
a MÁV egész hálózatán.

Stand der Betriebs-und sächlichen Kredite
im Jahre 1924-1925
auf dem gesamten Streckennetz der M.Á.V

IX. SZÁMU ÁBRA

is jó eredménnyel kecsegtet s valóságos versenyt keltett a szakszolgálatok igazgatóinál és az üzletvezetőségeknél a takarékos üzem előmozdításában.

Ennyiből áll a beszámolás a MÁV. kétesztendő munkálkodásáról s az e munka nyomán kialakult üzleti és üzemi helyzetéről.

Sok szó esett a napi- és a szaksajtóban is a MÁV. készülő reformjáról és jól tudom, hogy a lényegében itt ismertetett reform-munka sok várakozáson maradt alul.

A reformmű kidolgozásánál nem lehetett azonban szem elől téveszteni azt, hogy a vasut nem a saját vagyonával sáfárkodik s így a tulajdonos ellenőrzési jogának alá kell vetnie magát — másrészt nem lehetett szem elől téveszteni, hogy egy eleven üzem életét radikális beavatkozással megzavarni lehet, de annak biztos alapokon nyugvó továbbfejlődését csak fokozatosan lehet végrehajtani. Különösen a nagy német Reichsbahnnál járt kiküldötteink hozták tőlük ezt a bölcs tanácsot haza.

Akik többet vártak, azoknak megnyugtatóra szolgálhat, hogy ez a reform-mű korántsem kívánja petrifikálni az államvasutak szervezetét a jövőre, arra azonban mindenesetre helyes alapot szolgáltat, hogy ezen a nyomon tovább haladva, minden olyan elem kiküszöbölhető legyen a MÁV. életéből, amelyről kiderül, hogy akadálya az intézmény üzemszerű kifejlesztésének.

Nevezzék azonban ezt az intézményt önálló kereskedelmi vállalatnak vagy üzemeltetett állami intézménynek, ez jellegének a lényegén nem változtat, mert az sohasem lehet más, mint egy nagy fuvarozási vállalat. A fuvarozási vállalat sorsa pedig a fuvaroztatónak, ez esetben az ország közgazdasági tevékenységének és termelőképességének sorsától függ s így egész sorsa az ország boldogulásával van elválaszthatatlanul összeforrvá.

Mert egészen bizonyos, hogy *az elvileg elképzelhető legtökéletesebb organizáció mellett* is elsorvad a vasut, ha tápláló erei kiapadnak, viszont mai organizációja, építési állapota és berendezései mellett is ki tudja szolgálni nemcsak az ország jelenlegi, hanem sokkal fokozottabb termelését is.

Kelety Dénes.

Közlemények és ismertetések.

Sombart legújabb munkája.

Werner Sombart: Die Ordnung des Wirtschaftslebens. Encyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft. Abt. Staatswissenschaft, Bd. XXXV. Verlag von Julius Springer Berlin, 1925.

Werner Sombart-nak most, alig néhány héttel a „Proletarischer Sozialismus“ két hatalmas kötete után, jelent meg legújabb munkája, mely a gazdasági élet szervezetével foglalkozik. A gazdasági élet által uralt rend és szervezeti elvek iránti kérdés a gazdaságtudományok problémakörének gyúpontjában áll, mégis csak ritkán ismerik fel a gazdaságtan összefoglaló művelői e probléma alapvetőségét s ritkán veszik azt az egész tárgyalás menetét irányítóan figyelembe. Ezért *Sombart* legújabb munkájának különös érdeklődést kell szentelnünk.

A gazdasági életnek három vonatkozásban van, *Sombart* szerint, rendje, szervezete. A három, a rendet megalkotó szerv a következő: *b)* azon tágabb *köteték*, amelyen belül a gazdálkodás végbe megy, az ezen köteték által megalkotott rend a *szabályozás*; *b)* a *gazdálkodás alanya*, az általa megalkotott és végrehajtott rend a *szervezés*; *c)* a *tudomány*, amely a *gazdasági* élet jelenségeit gondolatban, *rendszerelés* útján foglalja össze.

Sombart, didaktikai okokból, a logikai sorrenddel ellentétben, a tudományos rendszerelés kérdésével foglalkozik először. Szellemesen — a művészeti kérdések taglalásánál alkalmazott terminológiát átvéve — a gazdaságtudomány *stiluseszméjéről* beszél, amelynek hivatása a különböző korok gazdasági életének jellegzetességeit jellemezni. Találó érvekkel veti el *Sombart* a korábbi rendszereléseket, s az azoknál felhasznált eszmék jelentőségét megfelelően állapítja meg, így pl. helyesen és nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a rendszerelés alapját a nemzetgazdaság és vele kapcsolatosan esetleg a magángazdaság és világgazdaság fogalma, tehát egy formai elveken nyugvó rendszerelés nem képezheti, ezen megállapítással azonban nem kívánja azt tagadni, hogy a nemzetgazdaság eszméje mindamellettt igen termékeny, sőt egyenesen nélkülözhetetlen a gazdaságtudományi gondolkodás számára.

Sombart rendszerelő elvnek a *gazdasági rendszerek eszméjét* tekinti. Ez a fogalom azon eszmei egységként elképzelt gazdálkodó mód kifejezője, amely 1. egy bizonyos szellemet ural, 2. bizonyos renddel és szervezettel bír és 3. bizonyos fajta technikát alkalmaz.

A *gazdálkodás szellemének* osztályozása a gazdálkodás kétirányú célbaállítását ismeri: az egyik a szükségletkielégítési elv,

melynél a cél fogyasztási és használati javaknak az előállítás maga a termelő, vagy akár másvalaki számára is; a másik a nyereség elve, melynél a cél mentől nagyobb pénzüyereség elérése. Az eszközmegválasztás tekintetében is kétféle magatartás lehetséges: a hagyományoszerű és a racionális. Ez a megkülönböztetés, amely a korábbi gazdasági rendeket a modernektől elválasztja, csak a szubjektív beállítás különbözőségét kívánja kifejezni és nem kíván ítélkezni az objektív racionalitás tényleg elért foka felől. Végül a gazdasági életben résztvevő személyek magatartása egymással szemben is kétféle lehet, individualisztikus vagy a szolidaritás elvén alapuló.

A gazdasági élet *szabályozása és szervezése* tekintetében a következő irányelvek jönnek tekintetbe: a gazdasági rend lehet kötött vagy szabad, magángazdasági vagy közületi gazdasági, a magángazdaságilag szervezett lehet ismét arisztokratikus vagy demokratikus, zárt vagy felbomlott, utóbbi ellentét a hivatások kialakulása nélküli és a differenciálódott hivatásokkal bíró gazdasági rend közötti különbséget kívánja kifejezni. Ezen megkülönböztetéssel érintkezik a szükségletkielégítési és a forgalmi gazdaságok ellentéte is. A *Sombart*-féle osztályozások ezen csoportját az egyéni és társas üzemek nagyjelentőségű megkülönböztetése egészíti ki. Ki kell emelni, hogy ezen megkülönböztetések csak a termelésre és a fogyasztásra vannak tekintettel, míg az elosztás különböző lehetőségei figyelmen kívül maradnak, alighanem azért, mert a javak elosztásának módozata vagy nem bír jelentőséggel a gazdasági rend alakulásának szempontjából, vagy pedig valamely gazdasági rendnek valamely szervezeti formával való kapcsolatba hozásából önként következnek.

A *technika* tekintetében *Sombart* három ellentétpárt hangsúlyoz. A technika lehet empirikus vagy tudományosan megalapozott, lehet állandó vagy forradalmasan változó, végül alkalmazása lehet organikus és anorganikus.

A történelmi, de általában a megvalósítható gazdasági rendek a vázolt ellentétes lehetőségeknek kombinációi. *Sombart* ezt a gazdasági rendszereknek rövid áttekintésével igazolja, mely fejezet a „*Modernier Kapitalismus*“ mesterének bélyegét viseli magán. Ebben az összefüggésben fogalmazza meg *Sombart* a szocialisztikus rendszerek utópisztikus jellegének szellemes bírálatát azon megállapítással, miszerint a szocialisztikus berendezkedések elképzelése olyan, hogy csak a hagyományos technika mellett lehetségesek, míg a szocialisztikus rendszerek elméletileg a forradalmosított technika alkalmazását követelik meg.

Az elméleti rendszerezés különböző gazdasági rendjeinek a különböző történelmi, gazdasági korszakok felelnek meg, olyként azonban, hogy egyik sincs kizárólagosan uralmon, miután minden gazdasági korszakban a korábbiak is fennállanak még mellékesen. Ezen megállapítás nem új, meglepően, azonban nem túl meggyőzően hat azonban *Sombart* azon nézete, hogy ez még a szocializmusra vonatkozóan is állna.

A gazdasági élet *szervezése az üzemekben* megy végbe. Üzem a folytatólagos munkateljesítmény ellátását célzó intézmény. Az emberi munka minden szervezete kizárólag két egymást kiegészítő elv egyikén nyugszik: a specializációén vagy a kooperációén. A *specializáció* a rendelkezés azon neme, melynél egy munkásnak állandóan ugyanazt az ismétlődő teljesítményt kell ellátnia. Az ebből a szempontból mellékes, vajjon a specializáció egy üzemben belül, avagy több üzem között megy végbe. A *kooperáció* több egyed együttműködése valamely munka ellátásánál. A kooperáció vagy *közvetlen*, szoros értelemben vett, ha pl. 10 ember ugyan-

azon kötél mellett dolgozik, vagy *közvetett*, ha az együttműködés úgy megy végbe, hogy résztvevői egymástól távol vannak, azonban mégis ugyanazon művön dolgoznak. A kooperáció *egyszerű*, ha az együttműködők valamennyien ugyanazt teszik, ellenkező esetben *munkamegosztásos*.

Az *üzemformák* sokféleségét különféle tényezők hozzák létre. Ilyen az üzemben véghezvitt munka mineműsége, ilyen az egyes termelési tényezők egymáshoz való viszonya, ilyen s különösen fontos a munkásnak művéhez való viszonyának alakulása. Utóbbi annak alapján tesz megkülönböztetést az üzemek között, vajjon az azokon belül létrehozott művek egy egyén különleges teljesítményének tulajdoníthatók-e, avagy pedig több embernek közös-e a teljesítménye és közös-e a műve. Az üzemformák különbözőségét meghatározza az elérendő cél, az alkalmazandó technika és utóbbival összefüggésben az üzem szervezési elve. *Sombart* követi az üzemformák kialakulását a különböző gazdasági korszakok folyamán, rendszerező és nyelvileg találó megjelöléseket adó készsége percre sem hagyja cserben. Miként az nála nem is várható másként, a kapitalista gazdasági korszaknál időzik legtovább. Korábbi terminológiájának megváltoztatása állapítható itten mindenekelőtt meg, amennyiben gazdasági üzemeket és munkaüzemeket különböztet meg, holott egyéb munkáiban, mint ismeretes, előbbit, vagyis a nyereség elérését célzó üzemformát gazdaságnak, míg utóbbit, a tárgyi javak előállításával foglalkozó üzemet, egyszerűen üzemnek nevezte. Miként maga is megjegyzi, új terminológiájával azt kívánja érezhetővé tenni, hogy mindkét üzemforma az üzem nagyobb fogalmi egységének képezi részét.

A gazdasági élet *szabályozása* a gazdasági (jogi, konvencionális és erkölcsi) rend útján megy végbe. Minden gazdasági rendben egy bizonyos szellem uralkodik, amely bizonyos alapelvek követésében, bizonyos jogi meggyőződésben nyilvánul meg. Amennyiben a gazdasági rend ezen szellemét a jogalkotó hatalom emeli uralomra, *gazdaságpolitikai rendszerrel* állunk szemben, amelyben a gazdasági vonatkozású jogi rend számos intézkedésének eszmei egységét ismerhetjük fel. Ezen egység kétféle szempontból fogható fel: az egységesen kitűzött cél, vagy az ugyanúgy megválasztott eszköz szempontjából. Ezen az alapon állapítja meg *Sombart* a gazdaságpolitikai rendszerek lehetséges típusait és kai rendszereit. Ezen rendszerek szokásos felosztásait nem gazdaköveti, munkája befejező részében, a mult és jelen gazdaságpolitigítja ugyan, azonban értékes megjegyzésekkel találóan jellemzi azokat. Különösen figyelemreméltó, amit ebben a vonatkozásban a mai államok *befelé* nyilvánuló gazdaságpolitikájáról mond, amelyről megállapítja, hogy az irányzatok nagymértékű összekeveredése képezi sajátosságát. „Amit megfigyelhetünk, az az eredetileg főként naturalisztikusan — a liberalizmus alapelveinek megfelelően — szervezett gazdasági életnek átalakulása egy normák által szabályozottá: ez a folyamat már néhány emberöltő óta tart és az utolsó években csak gyorsult. Ennek a közigazgatási gazdasági szervezetnek a szabad forgalmi gazdasági szervezetbe való beépülését nevezik újabban *szocializálásnak*.”

Sombartnak a részletekben természetesen módjában állt saját és mások korábbi munkáit felhasználni. *A gazdasági rendszer eszméjének* beállítása, annak logikai megalapozása azonban ebben a vonatkozásban teljesen új s érdemes arra, hogy a gazdasági élet történeti realitásait akárcsak elméletileg felfogni akarók a jövőben mindig komoly tekintetbe vételre érdemesítsék. Sajnálatos azonban, hogy *Sombart* nem foglalkozik a gazdasági életnek *Spann* által megkülönböztetett megjelenési formáival, különösen

pedig a gazdaságossággal és a gazdaságnélküliség különböző módozataival, miután nyilvánvaló, hogy az ú. n. gazdasági főelv érvényesülési módozatainak körülhatárolása a gazdasági élet elméleti rendszerezéséhez szintén hozzátartozik, ill. alkalmas arra, hogy az inkább történeti alapon eszközölt felosztást megfelelően kiegészítse és gazdaságilag színezzé.

Sombart felosztásai tekintetében ezúttal csak egy megjegyzést kívánok tenni. Az üzemformák osztályozásánál tudatosan eltekint a nagyság szerinti, közelfekvő megkülönböztetési lehetőségtől. Indokolása szerint ezt főleg azért teszi, mert a nagyságkategóriák ismérveinek megállapítása szükségszerűen csak önkényesen történhetik meg. Ez az önkényesség tényleg elkerülhetetlen, mégis, úgy hiszem, nem lehet eltekinteni ezen megkülönböztetés megtevésétől. A nagyüzem és kisüzem gazdasági és társadalmi különbözősége, az elterjedésükben végbemenő eltolódások olyan jelentőséggel bírnak a gazdasági élet strukturájának szempontjából, hogy nem lehet ezen megkülönböztetést meg nem tenni. De ez részletkérdés, melynek érintése tekintetében maga szerzőnk sem egészen következetes. Olyan jellegű munkát, mint a jelen, azonban nem szabad részletek alapján megítélni, miután mindezekelőtt azt a bátorságot, logikai következetességet és elmeilt kell elismerni és méltányolni, mellyel *Sombart* az általa tárgyalt fontos kérdéshez hozzányult, mégpedig tagadhatatlanul alapvető és irányt jelző módon.

Varga István.

Empirikus közgazdaságtan.

Rudolf Meerwarth: Nationalökonomie und Statistik. Eine Einführung in die empirische Nationalökonomie. — Handbuch der Wirtschafts- und Socialwissenschaften. Siebenter Band, Berlin u. Leipzig, 1925. XII. és 500 l.

E munka szerzője az általa nagyon szerencsésen megválasztott címben többet ígér, mint amit megtart. Valóban nagy szükség volna olyan munkára, mely az elméleti vagy gyakorlati nemzetgazdaság kérdéseivel foglalkozót figyelmeztetné arra, mely problémáknál és mely szempontokból veheti a statisztika módszereinek hasznát megismerése elmélyítése szempontjából s mikor van egyenesen ráutalva azoknak alkalmazására. Egy ilyen munkának hivatása volna továbbá ismertetni a felhasználás céljaira rendelkezésre álló statisztikai anyagot, valamint az azok hasznosítására kidolgozott módszereket. *Meerwarth*, noha előszavában s könyvében több helyt is hangoztatja, hogy nem statisztikai, hanem közgazdasági könyvet vélt írni, a vázolt feladatok közül csak a közgazdasági, még helyesebben talán: a gazdasági-statisztikai forrástanhoz járul inkább nagyterjedelmű, mint széles kört felölelő adalékával hozzá. *Statisztikai* szempontból mindenesetre nagyrészt a könyvben vörös fonálként végigvonuló törekvés, hogy mindenféle, főleg német, amerikai és angol hivatalos statisztikai adatgyűjtések megbeszélése kapcsán megismertessen azon változásokkal, amelyeket a különböző közgazdasági fogalmak a statisztikai feldolgozás folyamán és következtében szükségszerűen, néha pedig csak ténylegesen elszenvednek. Ezen fejtegetései a gazdasági jelenségek és folyamatok statisztikájának jövőbeli kialakítása szempontjából is sokszor figyelemre méltóak. Hiszen nyilvánvaló: *gazdasági statisztika* feldolgozási tervét csak a közgazdasági tudomány ágaiban járatos egyén készítheti el megfelelően.

Noha *Meerwarth*-tal ellentétben azt kell hinnünk, hogy tárgyalási módja és menete inkább a statisztikus, mint a nemzetgazda igényeit elégíti ki, a statisztikai anyag *forráskritikája* szempontjából s bizonyos, bár korlátozottabb mértékig, a rendelkezésre álló forrásokkal való megismertetés nézőszögéből a könyv a közgazda számára is hasznos szolgálatoctat tehet. Végighalad a foglalkozási statisztikán, foglalkozik az ipar és mezőgazdaság, különösképen pedig azok *termelési* statisztikájával, tárgyalja a kül- és belkereskedelem, valamint a fizetési mérlegek statisztikai problémáit, ismerteti az árstatisztika terén alkalmazott módszereket és az árindexek készítésének különböző módozatait, és megbeszéli a bérek, valamint a nemzeti jövedelem megállapítása kapcsán felmerülő statisztikai kérdéseket. A jövedelmekről azonban már csak egy fejezet *címében* emlékezik meg. Még akkor is, ha a *Meerwarth* által nyújtott szűk szemponttal meg akarnánk elégedni, kifogásolni kellene, hogy statisztikailag megfogható fontos közgazdasági kérdéseket teljesen figyelmen kívül hagy. Így meglepésszerűen nem foglalkozik a vagyonszatisztikával, elhanyagolja a nemzeti vagyon fontos problémáját, az adószatisztikát s annak számos érdekes ágát sem érinti, pedig pl. az adóáthárítás egyes jelenségei tekintetében statisztikai alapon igen is várható a probléma megismerésének az elmélyítése s az átöröklött vagyonok megoszlása kérdésének nagy szociálpolitikai jelentősége van; általában egy sorral sem emlékezik meg a közületi háztartások statisztikájának nagyjelentőségü, sajnos azonban még nagyon elhanyagolt területéről, stb. Nem lehet elmulasztani ezen hiányokra rámutatni.

Meerwarth csak helyvel-közzel s akkor is csak egészen mellékesen emlékeztet arra, hogy vannak egyes gazdasági jelenségek, amelyeknek tisztára deduktív fejtegetése nem vezethet célhoz, miután vizsgálatukhoz a jelenségek számszerűleg megrögzített viszonyainak induktív felhasználása is szükséges. Egy, a munka irányára jellemző megjegyzés idézhető (460. l.): „Es erscheint überflüssig, in eine Erörterung einzutreten, ob lohnstatistische Erhebungen für einen modernen Industriestaat notwendig sind. Hingegen kann man wohl über das Vorgehen im einzelnen streiten, wie man lohnstatistische Unterlagen gewinnt“. Figyelemre méltó azonban, mikor az üzemi statisztikák tárgyalása kapcsán arra mutat rá, hogy az egyes termelési ágaknak betudható és statisztikailag megállapítható értéktöbblet megállapításának megvan a maga jelentősége, akár a termelési költségtan alapján állunk, akár nem (213—4. l.). Hasonlóan, sajnos, azonban csak nagyon odavetően utal a bérszatisztikák különböző jelentőségére a vállalkozók és a munkások szempontjából (445—6. l.). A célra, a közgazdaságtudományi szempontból való jelentőségre talán csak egy helyt figyelmeztet nyomatékosabban, a nemzeti jövedelem kiszámításával kapcsolatosan (472. l.).

Meerwarth csak utószavában foglalkozik azzal, hogy közgazdasági törvények statisztikai módszerrel megállapíthatók s az ilyen törvények eredeti statisztikai megállapításának elég szegényes példaként (479. l.) az *Engel*-féle törvényt idézi, amely szerint a szegény ember élelmezésére ugyan kisebb pénzüsszeget költ a gazdagnál, az azonban jövedelmének nagyobb hányadát képezi. A gazdasági törvények megállapítását vagy igazolását célzó statisztikai módszerek közül csak egynéhánnyal foglalkozik, így a *Parek*-féle törvénnyel, amely a jövedelmek megoszlásával foglalkozik (487. l.) és — az általános elvek közül — a korrelációs számításokkal (489. l.). Ezáltal azonban a számbajövő módszerek ki-

merítve nincsenek s ezt nem menti *Meerwarth* könyvének — a konjunktura alakulását kifejezni akaró *Harvard-index* megbeszélése kapcsán tett — helyes konkluziója sem, mely szerint a statisztikai közgazdaság célja „*möglichst exakte Darstellung des tatsächlich Erkannten*. Die Erfüllung dieser Aufgabe kann als das wesentliche Ziel einer statistischen Nationalökonomie bezeichnet werden. Auch dann aber würde die statistische Nationalökonomie ein Teil der empirischen Nationalökonomie bleiben. Wer jedoch eine statistische Nationalökonomie darauf errichten will, dass er aus Reihenvergleichung Ursache und Wirkung im wirtschaftlichen Geschehen ersehen, oder gar die zukünftige Entwicklung ergründen will, der hat auf Land gebaut.“ (500. l.)

Meerwarth könyve, bár elismerendő az általa feldolgozott bő gazdaság-statisztikai anyaggal való részletes megismertetés érdeme, az általa is világosan meglátott hiányt nem tölti ki, nem nyújtja a statisztikai nemzetgazdaságtan korszakos megalapozását.

Varga István.

Pénzelmélet.

Dr. Ernst Wagemann: Allgemeine Geldlehre. I. Band. Theorie des Geldwertes und der Währung. Hans Robert Engelmann, Berlin, 1923.

A pénzelméletet, a közgazdaságtan ezen több mint aktuális problémáját tárgyaló számtalan cikk, dolgozat és könyv között igen érdekes munka *Wagemann: Allgemeine Geldlehre* c. könyve, mely 1923-ban megjelent első kötetében az eddigi tanokat ismereti és a szerző új teóriájának alapvonásait adja, míg a második rész W. elméletének pontosabb kifejtését, a gyakorlattal való összegyeztetését, valamint a gazdasági élet nagy körforgásának tüzetes leírását és magyarázatát fogja tartalmazni. A végleges ítélettel tehát még várnunk kell, azt azonban már most is megállapíthatjuk, hogy német nyelven Helfferich óta a pénzről írt ily összefoglaló kézikönyv nem jelent meg és így W. munkája sokak által érzett hiányt pótol.

Érdekes ezen munkában elsősorban maga az újszerű alapgondolat: a pénztan „vörös fonálként“ végigvonuló *hármás* felosztása, amely W.-nál ugy dogmatörténeti, mint elméleti szempontból teljesen érvényesül.

W. történeti fejtegetéseiben t. i. arra az eredményre jut, hogy az egyes századok a pénzről alkotott véleményének élesen különböző voltát eddig nem méltatták kellő figyelemre. Három ily véleményirányzatot különböztet meg az elméletben, t. i. a metallizmuson és chartalizmuson kívül ú. n. mérlegszerű (bilanzfiduziär) pénzfelfogást, mely utóbbinak egyedüli képviselője eddigelé ő maga. A történeti fejlődés ismertetésében a metallizmus és chartalizmus közismert kategóriáitól a merkantilisták felfogását kívánja „szimbolizmus“ néven elkülöníteni. Hogy a pénzelméletet tekintve, a katallaktikus és akatallaktikus elméletek mellett, a harmadik felfogást t. i. W.-nak mérlegszerű felfogását egyenrangú irányznak lehet-e tekinteni, még nem dönthető el. A végleges ítéletalkotás előtt be kell várni a megjelenendő második kötetet.

A pénztan történetét nézve, W. a merkantilisták felfogását a pénzről nem azonosítja a metallizmussal. Szerinte a merkantilisták a pénzt, mint az érték szimbolumát tekintették és mint ilyet az ércről szigorúan megkülönböztették. Felfogásának helyességét

idézetekkel óhajtja alátámasztani, melyeket részben a merkantilisták egykoru ellenzőinek, Humenak, Lockenak, részben egyes merkantilisták, így *Steuart* munkáiból vesz. Szemmel látható azonban, hogy ezen nézetre zsilárd alapja nincsen, sőt maga helyezkedik szembe saját felfogásával, mikor a pénzszervezetek fejlődésének ismeretésénél az elméleti felosztást, nem sok sikerrel, rá akarja erőszakolni a történetire. Itt t. i. azt jelenti ki, hogy a merkantilisták az érceket tekintették a pénzszervezet alapjának, sőt pénznek. Ez a helyes megállapítás nem válik hasznára a szimbolizmusnak, mely eszerint egybeolvad a metallizmussal. Maga W. bizonyítja be, hogy a merkantilisták nem voltak szimbolisták, hanem metallisták, még pedig túlzó metallisták és reprezentatívoknak jelzett írók éppen e túlzó és primitív metallizmus ellen küzdenek: amellet, hogy szintén a metallisztikus felfogás hívei, felismerik már, hogy ezen elmélet bizonyos irányban pótlásokra, módosításokra szorul. Szerintem a régi írók egyes mondatainak nem tulajdonítható oly nagy fontosság, mint azt W. gondolja, mert nem valószínű, hogy ők maguk olyan jelentőséget tulajdonítottak azon eszméknek és éppen azt akarták-e kifejteni, amit W. magyaráz beléjük. Mindenesetre teljesen megfelel az eddigi felosztás a tudományos munkának, míg az új felfogás nyilván téves volta mellett esetleg zavart is okoz.

A pénzérték mibenlétére W. azon viszonyok vizsgálatában kíván feleletet találni, amelyek egy adott piacon kialakult árak mellett állanak fenn. Minden árunak ekkor ára van és ezen árnak egy bizonyos háyada az, melyet szerinte értékegységnek neveznek. Lényeges ezen felfogásban az, hogy nem egy meghatározott mennyiségű arany (pénzanyag) értékét tekinti egységnek, hanem valami elevenet, a piacon szereplő összes árak árainak alkotórészét. Így tehát W. az értékegységben ítéletet lát és az az ár, amely bennük kerül kifejezésre, nem vehető a pénzanyag bizonyos mennyiségével meghatározottnak, hanem az ár egy adott értékegységmennyiséget jelent és pedig mindazon árak értékét, melyeket érte vásárolni lehet. Az értékegység tehát pénzegység-reflex, átmenet egy értékről a másikra, az összes értékítéleteink gyűjtő-, illetve gyűjtőpontja, mely csak az egész közgazdaság helyzetéből állapítható meg és annak összes változásaira élesen reagál. Ha ezen első pillanatra igen tetszetős, de korántsem egészen új tant tüzetesen megvizsgáljuk, úgy azt láthatjuk, hogy nem adja magyarázatát annak, hogy miért is mozognak a cserék egy bizonyos viszonylatban, miért fejezi ki éppen egy bizonyos számú értékegység az árakat. Teóriája egy cirkulusba kerül: ha t. i. kimondja, hogy van egy bizonyos viszonylat az értékegység és az árak között, akkor evvel kimondta, hogy van egy bizonyos nagyságú pénzérték, tehát önmagából magyarázza a tényt. Sajnálatos, hogy példái nyomán, melyek ezen viszonylatok létezésének bizonyítását képezik, nem vezet le a már régebben kifejtett tant az árak tehetetlenségéről és a pénz elsődleges árúértékéről, mely ezen cirkulust megszüntetné. Érdekes mindenesetre megfigyelni, hogy W., bár *Knapp* követője, annak merev jogi álláspontját a lytrikus adósságok kiegyenlítésének módjára nézve nem fogadja el, hanem *Helfferich* fentartásával élve, értékegységei változóságának tanát arra használja fel, hogy *Savigny* mai kifejezéssel valorizációs elméletnek nevezhető tanának adjon pénzteoretikus alapot. Valószínű, hogy a mai felfogás és a valorizáció problémájának nagy időszerűsége befolyásolták őt ezen irányban és voltak rúgói fenti elméletnek.

A pénz fogalmának meghatározására W. a következő megfontolással jut. Pénzért mindent lehet venni, tehát a pénz az

összes többi javakra szóló utalvány, generell hatalom azok felett. Ha tehát a közgazdaság inventáriumát ugyanazon elvek szerint készítjük el, mint a magángazdaságokéit, úgy az aktív oldalra kerülnek az összes javak, a személyes szolgálatok kvalitatíve értékelve, a technikai gazdasági értelemben vett mindennemű tőke és föld. A passzivumot képezik az összes az aktívumot terhelő vagyoni jogok, tehát úgy dologi, mint kötelmi természetűek. A pénz ide veendő, mert ugyanúgy, mint ezen jogok, utalvány a javakra, megkülönbözteti tőlük azonban az általános és korlátlan fizetőképesség. Ebből következik a pénz W. szerinti meghatározása: értékegységek oly viselője, amely általános és korlátlan fizetőképességgel bír. Véleményem szerint ezen definíció teljesen elvetendő, mert hiányos és hamis úton jár. Azt mondja ugyanis, hogy a pénz értékegységek viselője, de 1923 őszén is a márka volt az értékegységek viselője és még sem lehetett a tallér egyharmad részének tekinteni, ami pedig alkotásakor volt, mikor már teljesen elértéktelenedett értékegységek képviselőjének mutatkozott. De mi az értékegység? Reflex. Én nem látok itt érdemleges definíciót, csak cirkulust. Ha pedig valaki azt állítja, hogy a pénz utalványszerű, az teljesen elvágja a piac jelenségei magyarázatának még a lehetőségét is. Mikor pedig W. annyira megy, hogy a pénzt egy kategóriába sorolja a részvényvel, passzív értéknek mondván mindkettőt, akkor ez szerintem a pénz mibenlétének teljes félreismerése. Mert a részvény ugyan értékegységekre szól, de jogot egy eszmeileg meghatározható vagyონrésze ad. Ha pedig valaki a pénzre először azt mondja, hogy passzív érték és azután kijelenti, hogy mennyiségének változása megváltoztatja értékét, úgy ez nem igen következetes. Mert szerintem a metallizmus összeegyeztethető a kvantitási elmélettel, de egy nominalisztikus teória, ha utalványszerű, — bármi is legyen neve — logikailag nem fér össze a mennyiségi elmélet valamely változatával. De hát szerzünk nem konzekvens és így elkerüli *Knapp* kissé jogászias és sajátmagagyártotta szavakkal játszó, de a pénz jogi alapjára és vonatkozásaira lángeszűen világosságot vető művének azon hibáját, melyet a mennyiségi elmélet teljes tagadása képez.

W. a kvantitási elmélet azon irányához simul, melyet *Liefmann* és *Zwiedineck* nyomán *Schumpeter* „Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige“ c. művével fejlesztett ki és hozott összeköttetésbe a *Fischer*-féle egyenlettel, t. i. a pénzértéket a jövedelemből magyarázó tanhoz. W. által mérlegelméletnek nevezett tana *Schumpeter* munkájának alapján készült és úgy gondolatmenetében, mint a konzekvenciák levonásában követi ezen író. Egy adott termelési periódust tesz kutatásai tárgyává és megállapítja, hogy tartama alatt egy bizonyos mennyiségű hasznosság (Nutzertrag) termeltetik, mely jószágokból és személyes szolgálatokból áll. A mai gazdasági rend mellett, mikor a magángazdasági termeléstől és fogyasztástól annak csekély volta miatt eltekinthetünk, megállapíthatjuk, hogy ezen hasznosságok a piac útján jutnak el rendeltetésükre. Résztint elfogyasztatnak, résztint tőkésíttetnek, ezen utóbbi esetben vagy készletgyűjtés vagy produktív javak előállítása útján. A piacon a hasznosság árat érven el, pénzeredménnyé változik át. Ez természetesen szétoszlik személyes szolgálatok ellenértékéül, kamatnak stb., egyszóval jövedelmek alapját képezi a jövedelemelosztás sokágú csatornáján keresztül. A jövedelem megint elfogyasztatik vagy pedig megtakarítatik.

Ha most már ezen körforgalmat egyenlet formájába akar-

juk öltöztetni, akkor a következőket mondhatjuk: A középárral megszorozott hasznossági eredmény = az összes költségek és bármilyennemű nyereségek összegével = az összes jövedelmekkel = a kiadások és megtakarítások összegével = az elhasznált, valamint tőkésített eredménynek és árnak szorzatával.

A való életben azonban a különböző bevételek és kiadások egymásutánja oly tömkeleget alkot, melyet ily egyszerű egyenletekbe nem lehet foglalni. Gondoljuk csak el, hogy valamely ár évekkal ezelőtti termelés ellenszolgáltatását képezi és csak évek múlva lesz a közforgalomba újra visszavezetve. Azon fentartással kell tehát élni W. szerint, hogy csak egy termelési periódust, illetve annak további sorsát nézzük és az egymásutánra következő konjunkturák változásait nem vesszük figyelembe. Ezek meg gondolása mellett a közgazdaság magángazdaságok példájára elkészített mérlege a következő:

A passzivum első tétele a jövedelmek összessége lesz, melynek az aktív oldalon megfelel a hozzátartozó termelési eredmény (Ertrag) összessége. A passzivum oldalán szerepelni fog második helyen azon nemzeti vagyon, melyet az összes vagyoni jogok alkotnak, amennyiben tartozásokkal nincsenek ellensúlyozva. Ennek a tételnek a mérleg másik oldalán megfelel az egész reális vagyon, a föld, a házak, produktív javak, árukészletek és külföldi követelések. A passzív vagyont két fő részre kell osztanunk: Az azonnal esedékes követeléseket és a pénzt megkülönböztetve az állandó befektetésektől. Az aktívumban szereplő árukészlet is két részre oszlik: Az egyik az úgynevezett vastartalék, mely állandó, mondhatni úszókészletként a termelést és a fogyasztást összeköti. Ezt az aktív vagyonhoz soroljuk, míg a többi az eredményolalra kerül. W. úgy véli, hogy az aktív és passzív oldal egyenlőnek tételezhető fel érték szempontjából, miután egy árteoria nézőpontjából, amelyben arányokról, de nem abszolút nagyságokról van szó, csak az a fontos, hogy az aktívum és passzivum már kezdetben bizonyos ismert viszonyban állt legyen egymással. Ezek megállapítása után W. a következőket vonja le:

I. Miután a jövedelem egyenlő az ugyanazon periódus alatt termelt hasznosságok és az ár szorzatával, úgy ha kevesebb pénz kerül forgalomba, az ár is ennek megfelelően csökken vagy ellenkező esetben növekedik. Ez többféle esetben fordulhat elő: ha a teljes jövedelem nem fordítottatik aktív javak vételére, hanem megtakarítottatik vagy a passzív vagyon növelésére szolgál, illetőleg ennek ellenkezője történik, ha a takarékos, illetve passzív értékekben fekvő vevőerő visszatér az árupiacra, továbbá ha semmiből vevőerő és ezáltal jövedelem állítottatik elő (infláció) és ha létező vásárlóerő megszűntetetik (defláció).

II. Ha a termelés valamilyen oknál fogva nő, illetőleg csökken, a piacra kerülnek már meglévő készletek esetleg a vastartalék rovására vagy ellenkezőleg, úgy az ár is ennek megfelelően módosul.

Egy további kérdés, hogy hogyan oszlik meg a jövedelem az egyes jószágokra. Miután az elköltött jövedelmi hányad azon szükségletektől függ, melyeket a jószág kielégít, ezen szempontból a javakat négy csoportba osztályozza W. 1. Azok, melyek szükséglete felső és alsó határt alig ismer (pl. luxuscikkek); 2. azon javak, melyeknél az alsó határ igen éles, a felső határ azonban nem (pl. víz, ez azonban rendes körülmények között szabad jószág). 3. Azok, amelyeknél az alsó határ mosódott el, ilyenek az élelmicikkek egyenként, miután könnyen helyettesítik egymást, ezek összességükben azonban 4. olyanok, hogy éles felső és alsó határuk van a szükséglet kielégítése szempontjából

(só). Az egyes javak fogyasztási arányának változása a jövedelem függvényeképen igen világosan látszik. Azon javakat, melyek szükséglete felfelé határolt, egy bizonyos telítési ponton túl a jövedelem emelkedése nem érinti. Az alsó határral bíró javak fogyasztását a jövedelem csökkenése egy bizonyos ponton túl már nem érinti, míg azoknál, melyeknek ilyen alsó vagy felső határa nincsen, igen erős ingadozás tapasztalható. A jövedelem felhasználása fentiekén kívül természetesen függ a szükséglet intenzivizálásától is, valamint attól, hogy az egyes jószágoknak milyen hatékonysága van a szükségletkielégítés szempontjából. A hullámlás addig tart, amíg az áraknak az effektusuk szerint való stabilizációja el nem éretik. Ugyanily hullámlás utáni kiegyenlítés, illetőleg egyensúly mutatkozik a fogyasztási és termelési javak áralakulásának tekintetében is, ha a forgalmi cikkek iránti kereslet nő. Ekkor, miután a termelési javak előállítása csak a megtakarításból eszközöltetik, a fogyasztási javak árának emelkedése miatt a termelési javak részére rendelkezésre álló jövedelmi hányad kisebbedik. Egyidejűleg miután fogyasztási javak megszerzésére a jövedelmek nagyobb hányada szükséges, a kamatláb is nő, tehát a vállalkozási kedv csökken s ennek megfelelően apad a termelési javak iránti kereslet, tehát a termelési javak áraiban esőcsökkenés áll be. Miután azonban a fogyasztási cikkek árának magassága az illető cikkek termelésére ösztönöz és ezáltal az ehhez szükséges termelési javak árait emeli, egy bizonyos idő múlva egyensúly áll elő. Általában azonban látniuk, hogy az árak megfelelnek az előállítási költségeknek, melyek alatt mi a mérleg alapján a jövedelmek másik oldalát, tehát munkabér, kamat s nyereséget látjuk. A járadékok vagy a kamatban vagy a nyereségben mutatkoznak, aszerint, hogy tőkésítették-e vagy még nem. Azt hiszem, hogy ezen felfogás igen fejlődésképes és a pénz értéke változásainak kérdésére a korábbi elméleteknél világosabban felel.

Wagemann másik ujszerű gondolata az, hogy a pénzérték okát a pénztörténet különböző korszakaiban más és más tényezőben keresi. Ebből kiindulva a pénzszerkezeteknél is három fejlődési fokot különböztet meg: a metallisztikus-merkantilist, char-talis és bizalmi jellegű mérlegszerű pénzszerkezeteket. Sajnálatosnak tartom, hogy *W.* a funkcióelméletet, szerintem okadatlanul teljesen elveti, sőt károsnak tartja a pénz mibenlétének felismerésében. Mert talán a *Philippovich*-féle megkülönböztetés alapján rá lehetett volna mutatni, hogy az egyes funkciók tényleg más és más alappal bírnak t. i. az általános csereeszköz az anyagi értékben vagy a kibocsátó iránti bizalomban, a törvényes fizetőeszköz a proklamációban, míg az értékmérőként való használat a két előbbi alapján való reflektív alapon történő szubjektív ítéletben gyökeredzik. Mert itt tényleg érvényesülnek a *W.* által kimutatott okok, igaz, hogy párhuzamosan és nem egy kigondolt és bizonyos mértékig erőszakolt történeti egymásutánba belekényszerítve. Nem akarok az egyes leírások bírálatára rátérni, csak azt jegyzem meg, hogy szerintem az utolsó fok felesleges, nem hiszem t. i. hogy tisztán girószítés, melyet azonkívül a *W.*-féle pénzmeghatározás még meg sem magyaráz. materiális pénz egyidejű létezése nélkül lehetséges volna, ha pedig nem lehetséges, akkor vagy tisztán autometallisztikus (mark banco) alapon létezhet, vagy pedig egy metallisztikus pénzrendszernek modern alkotórésze. Az első két fokozat történeti megkülönböztetése pedig teljesen helytelen. Mert éppen az infláció után láthatjuk legjobban, ha ugyan a történeti tanulságokból okulni nem

akarunk, hogy a múlt században nemcsak proklamáción épültek fel a pénzszervezetek, a maiak pedig nemcsak a bizalmon alapsznak, mert hát igen találó azon mondás: „Amíg arany van és bizalom nem kellene, addig az is van bőven, míg az aranykészlet eltűnésével a bizalom, melyre ekkor már szükség volna, megszűnik.“

Az első kötet további részeiben az egyes országok pénztörténete van erősen *Knapp*-izűen ismertetve. Originális dolgokat főleg a valutatan tárgyalásánál ad annak mérlegszerűségét kiemelve.

Wagemann könyve érdekes terméke a háboruutáni nominalisztikus pénzelméleti iránynak. Nem szabad meddőnek tekinteni hiányosságai ellenére sem, mert élvezetes előadásban, kitűnő felosztás mellett tömören és világosan foglalja össze a múlt teóriáit az egyes kérdésekről, a pénzürték mérlegelméletével pedig új alapot ad a gazdasági körforgás jelenségeinek helyes megítélésére. Kívánatos volna azonban, hogy a második kötetben *Wagemann* elmélete következetlenségei és hibái kiküszöbölése mellett átgondolt képét adná a mai gazdasági élet értékforgalmának.

Addig is hívei maradhatunk a W. által elintézettnek nevezett metalisztikus elméletnek, mely bizonyos mértékig kiegészítve, még mindig meg tudja fejteni az előforduló problémákat és mindenestre egészséges alapot nyújt a pénzpolitika számára.

Balogh Tamás.

A pénz elméletéhez.

Dr. Kepes Ernő: A pénzről. Budapest, 1925. A Magyar Nemzetgazda kiadása. 166 oldal. Ára 84.000 korona.

Szorgalmas közgazdasági írónk munkája. Önálló gondolkozás, az élet erős megfigyelése és szigorú következetesség jellemzik most megjelent művét is, melynek gondolatmenete a következő:

Miután Adam Smith megállapította, hogy minden jólét forrása a munka: a szerző a munkafolyamat lehetőségét vizsgálja és megállapítja, hogy az élelmiszerszűkítésben szenvedő szolgálatot teljesített az élelmiszerfelesleggel rendelkezőnek, e felesleg egy része ellenében (tőkés gazdálkodás). Minthogy a felesleggel rendelkező élelmiszerfeleslege birtokában várhat, míg a szűkölködő nem várhat: ez utóbbi több árut (munkaerőt) kénytelen a felesleg tulajdonosának rendelkezésére bocsátani, mint amennyi árut, élelmiszert a felesleg birtokosától kap. Így áll elő a marxi értéktöbblet, a profit, amihez még hozzájárulhat a haszon is, amit a felesleggel rendelkező árújának további elcserélésénél elérhet. Az érdekellentét a munkás és a munkáltató között nyilvánvaló, ugyanakkor azonban az is világos, hogy egyrészt a feleslegek teszik egyáltalában lehetővé, hogy a szűkölködő — ha munkaereje kihasználása mellett is — élelmiszerhez juthasson, másrészt, hogy a feleslegek szaporodásától függ annak a résznek a nagysága is, ami a proletárnak juthat: minél több a felesleg, annál több juthat ebből ő neki. A munkás és a munkáltató éles ellentéte mögött tehát mindkettőjük sorsdöntő érdekközössége húzódik meg: a produktivitás növekedése, mint amitől — a takarékoság útján — a feleslegek szaporodása függ. A kapitalizmus erőteljes fejlődése tehát nem az elproletárizálódásra, hanem ellenkezőleg, a munkásság mind magasabb életstandardjára vezet (Anglia, Amerika). Könnyű átlátni ebből, hogy a szocializmus útja nem a forradalom és a kisajátítás, hanem a kapitalizmus folytonos erőteljes fejlődése, amely a munkáskereslet

fokozódásával lassanként a munka teljes ellenértékének elnyeréséhez, illetőleg ezzel a tömegek fokozatosan és észrevétlenül végbe-menő elkapitalizálódásához vezet.

A feleslegek minden gazdasági közösségben először csupán relatívak és ekkor naturál gazdálkodás folyik, hiszen az egész „fölös“ árúmennyiséget el kell cserélni egyéb szükségleti cikkekkel. Csak a produktivitás növekedtével jelentkezik az abszolút felesleg, ami éppn, mert nincs szükség rá, az *elfogyaszthatatlan és felhasználhatatlan*, egyben azonban megromolhatatlan aranyban (ezüstben stb.) testesül meg. Az egyeseknek ez az aranya idővel megszorodva és kurrens áruvá válva, mint aranyvaluta jelentkezik. Az ország egyetemességére — amit egy nagy családnak kell tekinteni — már most ugyanaz áll, ami az egyes ember termelésére: a produktivitás fokozódásával az összesség létfenntartásán túl mutatkozó fölösleg (aminek fokozódásában nagy szerepe van a vámoknak), mint az egész ország tőkéje jelentkezik. Az ország a maga egészében tőkésé válik és ez a tény jelentkezik a Jegybank aranyában. Ilymódon látnivaló, hogy az aranyvaluta és a Jegybank gazdaság-fejlődési kategóriát képeznek, a feleslegek felhalmozódásának eredményei, amire nem lehet egyszerűen vagy éppen kölesönnel „áttérni“. *E szempontból tehát a munka a gazdasági életben is érvényesíti a fejlődés szisztémáját s ezzel összefüggően a Jegybank és annak vezetése elméleti megalapozását adja, amely utóbbi gyakorlatilag a legkonzervatívabb irányt igazolja.*

A háborúban elveszett a közép- és keleteurópai államok összes fölöslege (tőkéje), testesült meg légyen az akár aranyban, akár áruban. Az emberek kezében maradt papír tehát nem helyettesített többé aranyat (árut), nem bankjegy volt, amelynek képében árut adott volna egyik ember a másik munkája, vagy árúja ellenében vagyis a mult idejű árúcsere, a specifikus tőkés gazdálkodás megszűnt. Amunkáért, az árúért adott papírjegy nem mint áru, (illetőleg árut helyettesítő jegy) került elfogadásra, hanem — a közérzés szerint is — mint olyan, amelynek révén majd másik áru nyerhető. A papírvaluta nem egyéb, mint a szociálista munkajegy, amelynél a termelés nem a már meglévő felesleg, hanem a még csak termelendő áruval való honorálás alapján történik, tehát a termelés a jövő idejű árúcsere alapján megy végbe. *Ezzel azonban a termelésnek és az árúcsereének egészen új, a tőkéől független rendje lépett életbe, amely a produktivitásnak sokkal nagyobb mérvét teszi lehetővé, mint a tőkés gazdálkodás, mert a termelés nem egyesek fölöslegétől függ, hanem a mindenkinek rendelkezésére álló munkaerő alapján megy végbe. A katasztrófa már most éppen abból állt elő, hogy — bár az emberek sejtelemmel bírtak arról, hogy a háborúban a tőke elveszett — mégis e papírjegyeket arany, illetőleg tőke gyanánt akarják alkalmazni. Ennek a törvényei azonban teljesen mások, mint a bankjegyeké, hiszen a munkajegyeknek nincs árújellegük s így nincs valóságos értékük sem, csak forgalmi értékük. Minthogy e jegyek csak a produkció és árúcsere segédeszközei: produktív célra korlátlan mértékben kibocsáthatókat kibocsátandók. A valutaromlást valamennyi országban egyekben kívül mindenek előtt és főképen az okozta, hogy produktív célra a szükségelnél sokkal kevesebb munkajegy került kibocsátásra. A kérdésnek elméleti tisztázatlansága a jegykibocsátás korlátozásával valamennyi papírvalutás országban a termelésnek mesterséges megakasztására vezetett. Ezzel mindenütt folytonos és mind nagyobb mérvű gazdasági válságot idézett és idéz fel. Kivételt képezett Németország 1920 nyarán, ahol a szükségletet*

valamennyire kielégítő produktív jegykibocsátás nyomán rohamos javulás lépett fel a gazdasági életben. A jóvátételi fizetések kapcsán bekövetkezett valutaesést azután nem annak tulajdonították, hogy kevés az ország árúja, illetőleg aranya, hanem — teljesen tévesen — hogy sok a papírmárka. Ahelyett, hogy még sokkal fokozottabb mértékben bocsátottak volna ki márkát produktív célra: éppen ennek a restringálása és improduktív márkátömegek kibocsátása következett be, ami a márka ismeretes eséséhez vezetett.

A gazdasági élet ez átalakulása gyakorlati végbemenetelének rajzát s a feleslegek szaporodásának további társadalomalakító szerepének vázolását következő kötetében igéri a szerző.

Nem akarunk a pénznek annyira vitás és a háború óta oly sokoldalú új felfogással tárgyalt kérdéséhez most tüzetesen hozzászólni és így szerzőnk állásfoglalását bírálni; de tárgyalási módzatára és egyes gondolatmenetére további működése okából néhány megjegyzést teszünk.

Igy mindjárt munkája előszavában mondja „a gazdasági élet genetikus felfogása rávezet bennünket arra, hogy a gazdasági élet mivolta és lényege az élelmiszer szükén, illetőleg fokozódó bőségén alapul, s hogy a gazdasági élet fejlődése végső soron nem egyéb, mint az élelmiszerfeleslegek szaporodásának folyamata”. Ez a gondolat a közgazdaságtan szokásos nyelvén tulajdonkép így hangzanék: a gazdasági élet a javak fejlődésében áll. Mert szerzőnk még saját példáiban is, midőn a búzát a cipővel hozza csereviszonyba és élelmiszerről beszél, a magyar nyelv nagyon is erőltetett értelmét használja, ha a cipőt élelmiszernek tekinti; és a közgazdaság legtöbb java, melytől a gazdaság függ, nem élelmiszer, amint az ő legnagyobbjelentőségű „feleslege”, az arany akárhogy erőltetjük is genetikus akaratunkat, sohasem mondható élelmiszernek.

Ép így vagyunk a „felesleg” szavával, melyet közgazdasági nyelven tőkének mondunk. A saját szükségleten felül előállított javak (szerzőnk élelmiszerei), a tőke (szerzőnk feleslegei), vagy legalább alkalmasak tőke képződésére.

A háború folytán sok államban beállt papírpénzuralom szerzőnket a papírpénz különös fogalmára tereli. Szerinte a papírpénz nem pénzhelyettesítő, hanem a jövő munka értékére szóló utalvány. A pénz ugyanis szerinte is az árucseré közvetítésénél az az általános árú, mellyel minden más árút meg lehet vásárolni; a bankjegy az aranyat helyettesíti; a háború folytán elveszett az arany, tehát a kényszerfolyamú bankjegy (a papírpénz) nem helyettesíthet aranyat, ami most nincs és értéke abban áll, hogy az árút (illetőleg az árúban fekvő munkát) jövő munkára szóló utalással fizeti.

Ezzel a szerző a szocialisták felfogásához közeledik, kik pénzt nem ismerve, a munkáért munkajegyvet állítanának ki és munkajegyekkel fizetnék az árút, ha teoriájuk valamikor uralomra jutna. A nominálisták akkor, midőn a papírpénz jelentőségét az állami érték meghatározásában találják, ezt a meghatározást sohasem alapították az értéknélküli papirosra, hanem a megszokásnak arra a hatására, mely a papíron megnevezett pénzt létezőnek tudja. A papirkorona forgalmi képességét tehát abban találja, hogy az aranykoronával megbarátkoztunk, és ha nem is láttunk soha aranykoronát, a papirkoronát értékes voltában az aranykorona fogalma védi.

Sajátságos szerzőnknek a romlott koronával kapcsolatos véleménye az infláció hatásáról; szerinte a korona értéke nem a

koronamennyiség szaporodásával, hanem csak a nem-társadalmi munka fejében kibocsátott koronamennyiség arányában csökken; azért csak az inproduktív célokra adott papírpénz rontja a pénz értékét. „Nem önmagában a kibocsátott koronák száma, hanem csak a produktív és inproduktív célokra kibocsátott koronák egymáshoz való aránya bir nagy fontossággal.” Ezzel szerzőnk az inflációt gazdasági előnynek tartja, ha a megszorított papírkorona munka céljára, például befektetésekre fordítatik, és ezzel a papírpénz kibocsátását pénzforrásnak, pénz és tőke előállításra alkalmas műtétnak látja. És ha ez a tétel igaz volna, micsoda gondviselészerű intézménynek kellene lennie annak a jegyintézetnek, aki előre tudná megállapítani, hogy produktív célokra fog-e fordítani a papírpénz? Helyesen vezetett jegybank az alapszabályaiban megállapított feltételekhez köti jegyeinek kibocsátását; ezekben a feltételekben igaz benne van az, hogy az állam inproduktív célokra igénybe nem veheti a bank hitelét és törekvés van arra, hogy oly okiratok (váltók) alapján történjék a hitelezés és ennek folytán a jegykibocsátás, melyek produktív célokra mutatnak; de bármily produktívnak lássék is a hitelkereső szándéka, hosszú lejáratra a jegybank jegyeket nem bocsát ki.

A papírpénz elméletét nézetünk szerint az angol klasszikus közgazdasági írók annyira tisztázták, hogy a háború által és utána bekövetkezett viszonyok, valamint a koronaromlás által okozott bonyodalmak orvoslása csak az ő nézetük szerint történhet és ennek a nézetnek egyik alapelve, hogy pénzt nem lehet decretálni értéknélküli papírból.

(—vits.)

A kincstári jegyek szerepe a német pénzügyi politikában.

Alfred Lansburgh: Die Politik der Reichsbank und die Reichsschatzanweisungen nach dem Kriege. München und Leipzig, 1924.

A Deutsche Reichsbanknak a háború alatt és után követett politikája nálunk is nagy érdeklődésre tarthat számot, mivel mi is keresztül mentünk a gazdasági romlásnak egy fájdalmas időszakán. Erről a témáról írta meg Alfred Lansburgh, ez a kiváló elméleti közgazda és kinagasló gyakorlati férfiú a fenti rövid és elmés értekezést, melynek gondolatmenete főbb vonásaiban a következő:

A háború felidézte rendkívüli államháztartási szükségletek fedezését illetőleg a német tudományos világban már béke idején egységes irányelvek alakultak ki. Ezek szerint három mód kínálkozik a háborús szükségletek fedezésére: 1. külföldi kölcsönök, 2. adóbevételek s belföldi kölcsönök, 3. kincstárjegyek kibocsátása, melyeknek rendeltetése, hogy az előző módok érvényesüléséig is a keletkező jövedelmeket az állam rendelkezésére bocsássák. Külföldi kölcsönök nem jöhettek tekintetbe, mivel épen a legfontosabb pénzpiacok voltak azok, melyek a háború következtében Németország elöl elzárkóztak, illetve az ellenfél táborra felé gravitáltak. Valóban csak az önmagára utaltság két utóbbi módja birt értékkel Németországra nézve s azok közül is a második volt az, mely a legkiadósabb fedezeti eszközként mutatkozott. Nehezen is gondolható el, hogy Németország az elmúlt háború költségeit, melyeknek néhány heti tételei a békebeli birodalmi költségvetés kerekeit kimerítették, papírpénz kibocsátása nélkül egyáltalában fedezhette volna.

A háború financozásának ezt a módját elérendő a bank-törvényen változtatásokat kellett eszközölni, ami a fizetési kötelezettség felfüggesztéséről szóló, a kincstárjegyeket a kereskedelmi váltóval azonosító, s a Darlehenskassenscheinokat, mint fedezeti alapot életbehívó 1914. év augusztusi novellával meg is történt. Ami a kincstárjegyeket illeti, az azokkal folytatott taktika igen ügyesnek mondható. A birodalom ugyanis ezek leszámítolásával rögtön a kívánt összegek birtokába jutott, a Reichsbank szerepe pedig arra irányult, hogy a kincstárjegyeket a piacon elhelyezze. Mindaddig, míg a kincstárjegyek kellő felvevőre találtak, a háborús szükségletek már meglevő jövedelmekből nyertek fedezetet. Mihelyt a kincstárjegyek elhelyezése megakadt, a keletkezésben levő jövedelmeket, s a nemzeti vagyont támadták meg. Természetes, hogy a kincstárjegyek aránylag rövid lejáratú (maximum egy év) az államkincstárba beváltási, illetve fizetési kötelezettséget rótt. Ebből azonban baj nem lett, mivel a kamatláb kellő emelésével biztosítani lehetett volna a kincstárjegyek elhelyezését. Egyébként a hadikölcsönök (kötvényes adósság) kibocsátása is túlnyomó részt azt a célt szolgálta, hogy a kincstárjegyekben fennálló adósság állandósíttassék. Ezen a módon lehetséges volt, még átmeneti jelleggel is, minden felszabaduló tőkét a birodalom szolgálatába állítani. A harmónia, mely a kincstárjegyek leszámíttatása, piacon való elhelyezése és állandósítása között fennállt, 1916-ban a „Hindenburg-programm“ következtében, mely a nemzeti erők hathatósabb összpontosítása érdekében az állampolgárok gazdasági egoizmusára is apellált, megbomlott. Ennek káros hatása abban mutatkozott, hogy nemcsak a hadifogyasztást szolgáló termelés biztosított magának mind nagyobb árakat, hanem ugyanezen előnyös elbírálásban részesült a termelés minden ága egyaránt és így a fényűzésé is. Igaz, hogy a közszállítások igen nagy részben kölcsön címletekkel nyertek rendezést, ezen kölcsön címletek azonban kincstárjegyek voltak, melyeknek leszámíttatásával a birtokos bármikor a megfelelő összegű készpénzhez juthatott. A háború befejeztével az volt a helyzet, hogy a 145 milliárd hadikiadásból 95 kötvényadóssági címletekben volt állandósítva, míg 50 milliárd mint függő adósság kincstárjegyekben szerepelt. Ez utóbbiakból ekkor azonban már 19 milliárd értékű a Reichsbanknál hevert s piaci elhelyezésre nem talált. Ettől azonban eltekintve a bank státusa különös aggodalomra nem adott okot, hiszen a Darlehenskassenschein-ök betudásával megtartotta az egyharmad fedezetet s a márka ársüllyedését annyira megóvta, hogy disziója csak 70%-ot tett ki. A háború egész tartama alatt különben a jegybank abban a meggyőződésben volt, hogy a függő-adósság a harc befejezésével sürgősen — akár újabb kölcsön, akár pedig adóbevételek útján — rendeztetni fog. A fegyverszünet azonban sokkal bonyolultabb helyzet elé állította a birodalmat sem mint azt előre gondolták. A nagy fejetlenség közepette, amikor minden áron cselekedetre volt szükség, a legcélrányosabbnak mutatkozott a háborús politika folytatása. Lansburgh azonban nagyon hibáztatja, hogy ez a politika egészen kicsinyes okokból csaknem kizárólag a kincstárjegyekre támaszkodott. Az impulzust erre az a körülmény adta, hogy nem akarták a budget kamatszolgáltatási tételeit gyarapítani, amennyiben ugyanis az 1919-es évre egy 17.5 milliárdos budget mellett az államadósságnak 145 milliárdról 200-ra való emelkedésével előre számolva a kamatszolgálat 10 milliárdot tett ki s újabb kölcsön, tekintve a hadikölcsönök alacsony árfolyamát, csak 6.5%-kal lett volna kapható, amivel szemben a kincstárjegyeket 4.5%-kal számította le a Reichsbank. Tehát 2% kamatláb

különbözet miatt inkább a függőadósság szaporítása mellett foglaltak állást. A függőadósság ezen gyarapítása az állandósított háborús adósság felolvasztását vonta maga után. Ritka s érdekes jelenség, amely úgy állt elő, hogy a hadikölcsönkötvényeket adó-fizetésnél névértékben elfogadták, amivel szemben az elmaradt adóbevétel függőadósság útján pótolták. Előállt tehát az a furcsa helyzet, hogy egy már állandósított címmel fedezett szükséglet újból finanszíroztak. Így 1922-ben ezen a címen a már 100 milliárd fölé emelkedett állandósított adósság 55-re apadt. Tekintve pedig a márka egyre ütemesebb elértéktelenedését, egészen jelentéktelen összegre zsugorodott össze az állandósított adósságnak felolvasztott része. Jóllehet a birodalom pénzügyi kormányzata súlyos és sorozatos adókkal kétségbeesve igyekezett rendes budgetviszonyokat teremteni (jövedelem-, örökösödési, szükség-, kenyér- és kétszer is kivetett ruhrsegítség adók), melyek felső fokon valósággal elkobzó hatással bírtak, s már nem a jövedelemből, hanem a vagyontól fizettettek, a felduzzadt szükségletek fedezésére ez mind hatástalan volt. Az erre vonatkozó okokat a szerző a következőképpen csoportosítja: 1. Az Erzberger-féle pénzügyi program centralizációs törekvései nagy áldozatokat követeltek. 2. A novemberi forradalom túlmessze ment a szociális törvények megalkotásában, amelyek a községi háztartásoknak a birodalom részéről való hathatósabb dotálását tették szükségessé. 3. A márka árzuhanása az adóbevételek reális értékét mélyen leszállította, minek következtében a költségvetési nehézségek mind súlyosabbakká lettek. 4. Az adminisztráció, főleg az áremelkedés és a devizadrágulás leküzdésére életbehívott szervek költségei oly tetemesek voltak, hogy rendezett politikai viszonyok között is egy érintetlen jövedelmi forrásokkal rendelkező nép teherbiróságát próbára tették volna. 5. Mindehhez hozzájárult a hadisarc és a veszteséges kimenetelű ruhrvidéki gazdasági ellenállás. A Reichsbank nem állta útját mindezen szükségleteknek bankóprés igénybevételével való fedezésének. Tevékenysége csupán a devizaforgalom korlátozásának kivívására s a tőkepiacnak az új emissziókkal szemben való bizonyos fokú korlátozására irányult. A bankrátát csupán 1923-ban emelte s a kincstárjegyek elhelyezését a kamatláb emelésével nem kísérelte meg egyszerűen azért, mert felfogása szerint a márka árzuhanására való tekintettel a birodalom hitele annyira megrendült, hogy komolyabb eredményt ilyen lépéstől várni úgy sem lehetett. E tekintetben a háború után kibocsátott különböző kölcsönök rossz eredménye meggyőzhatték. Úgy a Sparprämienanleihe, mint pedig a kényszerkölcsön fiaszkóval végződtek, a dollárkölcsön kibocsátása alkalmával a nagybankoknak ismétellen kellett segítséget közbelépniük, egyedül az aranymárka-kölcsön elhelyezése volt kedvezőbb egészen apró darabolása folytán, ami a címleteknek a „kamatozó fizetőeszköz“ jellegét kölcsönözte.

Az entente-hatalmak azonban felemelték tiltakozó szavukat s 1922-ben csak azzal a feltétellel voltak hajlandók moratóriumot adni, ha a bankóprést leállítják. Midőn aztán a legelszántabb kísérletezés dacára sem sikerült a papírpénz kibocsátásának gátat vetni, a laissez aller elve alapján tehetetlenül nézték az események lepergését. Természetes ily körülmények között a függőadósság oly szám-arányokat öltött, amilyenekkel eddig csak a csillagászatban találkoztunk. A háború végén a kincstárjegyeknek 38%-a volt a Reichsbanknál, ez az arány 1922-ben azonban 65%-ra emelkedett s 1923 szeptemberében, a márka legkritikusabb napjaiban, elérte a 96,8%-ot! Ugyanekkor azonban az adó- és vámbevételek jelentősége is leapadt olyannyira, hogy 1923 januárjában az arány az ösz-

szes birodalmi kiadásokhoz viszonyítva még 26·9% volt s ugyanezen év szeptemberében már csak 1·02%-ot tett ki!

Ezen súlyos és megpróbáltatásokkal teli időben a Reichsbanknak, mint a birodalom legfőbb és egyben legvégső hitelforrásának, egy másik kötelessége is lett volna, s ez a kötelesség abból a szerepéből adódik, hogy ő a márka valutaőre. Ezen kötelességének azonban nem tudott megfelelni, mivel minden erejével a birodalom igényeit szolgálta. Sokan hangoztatják és Lansburg is amellet van, hogy a kormányzattal szemben való gyöngeségeért felelősségre kellene vonni. Kényes kérdés. A Reichsbank jól-rosszul, a viszonyok szerint azt hisszük, mégis legjobban oldotta meg a feladatát s mégis csak elérte azt, hogy az elmúlt válságos esztendőekben a német birodalom önmaga erejéből teremtette elő a szükséges eszközöket.

Lányi Rezső.

Budapest félszázados fejlődése.

Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. Kiadja Budapest székesfőváros statisztikai hivatala. Budapest, 1925. XIII+270+200 old. Ára 10 aranykorona.

A főváros tanácsa 1923-ban elhatározta, hogy Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 50. évfordulójára elkészítteti és kiadatja Budapest ötvenéves statisztikáját. A munka kiadásával a fővárosi statisztikai hivatal, megírásával pedig annak érdemes igazgatóját, dr. Thirring Gusztávot bizta meg a tanács.

A szerző a munka előszavában szerényen akként szabja meg a kiadvány célját, hogy „ez a munka lényegesen különbözik azon jubilaris munkáktól, melyeket hasonló alkalmakkor külföldi nagyvárosok — nagy apparátussal és fényes kiállításban — közrebocsátottak. Célunk nem volt jubilaris díszmunkát adni, hanem oly segédkönyvet, mely a mai mostoha viszonyok parancsolta szűkebb keretben rendelkezésre bocsássa azt a legfontosabb statisztikai anyagot, mely fővárosunk anyagi és értelmi fejlődését kellőleg felismerni engedi”. E szerény szavakkal ellentétben a kiadvány a legmesszebbmenő várakozásoknak és igényeknek is megfelelő, komoly, tudományos értékű munka, amely a statisztikai hivatal félszázados gazdag anyagából kiválogatta azt, ami a legfőbb szempontokból tekintve a főváros ötvenéves fejlődésére nézve legjellemzőbb.

A szorosan vett statisztikai anyag 158 táblázatban nyert összeállítást, amelyekhez még 12 grafikus tábla is járul. A kiadvány legértékesebb része azonban az a magyarázó szöveg, amely a táblázatos részt megelőzi és amely a statisztikai anyagból levonható tanulságokat foglalja össze és világítja meg a félszázados fejlődés legjellemzőbb tüneteit.

Pregnánsan tárul a szövegből szemünk elé Budapestnek kisvárosból naggyá való kialakulása, amelynek gyorsütemű haladásánál pedig nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a három város egyesítése óta, azaz 1873 óta Budapesthez más községet vagy várost nem csatoltak, ellentétben a legtöbb európai nagyvárossal. Budapest tehát kizárólag belső gyarapodása és vonzóereje folytán mutatja fel azt a rohamos fejlődést, amely az 1873. évi 296.867 lélekszámot 1923-ra (becslés szerint) 948.800-ra növelte. Érdekes, hogy a nagyobbarányú területi fejlődés, különösen a külvárosok létesülése (Angyalföld, Zugló, Lágymányos) valójában

csak az egyesítés után két évtizeddel indult meg, amely idő alatt pl. utcák területe a beltelken 482 hektárról csak 539-re emelkedett, viszont a kültelken 679 hektárról 1100-ra. Az egyesítés után közvetlenül következő első két évtized inkább a belső városrészek fejlődését mutatja: az Andrásy-út, a Nagy-körút kiépítése. Magának a fővárosnak külső nagyvárosi jellege már 1900-ra kialakult. Míg ugyanis 1869-ben 9.351 ház 12.427 emeletsort mutatott fel, addig 1900-ban 16.254 házban már 30.479 emeletsort találunk, amely 1920-ban 20.020 házban 41.866 emeletsorra növekedett. A házak és az emeletsorok szaporulata a XIX. század utolsó évtizedében volt a legnagyobb. Ezzel együtt járt a népsűrűség emelkedése is, amely egy hektárra 1880-ban 130,9, 1920-ban pedig 277,8 lelket tett ki. A népsűrűségnek e növekvése dacára a lakásmód tekintetében bizonyos javulás volt észlelhető; ugyanis a szobánkénti sűrűség 1880-tól 1920-ig 2,51-ről 2,33 lélekre süllyedt, a lakosságnak egyszobás lakásokban élő %-a pedig ugyanazon idő alatt 56-ról 47-re; viszont kétszobás lakásban lakott 1880-ban a lakosság 21,9%-a, 1920-ban már 27,5%-a, 2—4 szobás lakásban 37,4%-a, 1920-ban 48%-a, amely adatok bármily lassú javulásról tesznek is tanúságot, mégis haladást jeleznek.

Érdekesekek a Budapestnek az európai nagyvárosok sorában elfoglalt helyére vonatkozó adatok. 1870-ben a 280.349 lelket számláló főváros a 17-ik helyet foglalta el a lakosság száma tekintetében, 1880-ban a 14-iket, 1890-ben a 11-iket, 1900-ban és 1910-ben a 8-ikat, míg 1920-ra 928.996 lélekszámával visszaesett a 10-ik helyre és most London, Berlin, Páris, Bécs, Szent-Pétervár, Glasgow, Moszkva, Hamburg és Varsó után következik (1910-ben Glasgow-t és Varsót is megelőzte).

A lakosság növekedése túlnyomó részben bevándorlás következtében állt elő; míg ugyanis 1874—1920 között a népesség növekedése 212,9%-ot tett ki, amelyből a természetes szaporulat 48% volt, addig a vándorlások többlete 164,9%-ot mutatott fel. Úgy látszik, e nagymértékű bevándorlás nélkül nem fejlődhetett volna a főváros oly gyorsan az ország legfőbb ipari műhelyévé. A bevándorlók között legnagyobb számban szerepelnek a dunántúliak, akik közül a főváros gyári munkásainak és kézműveseinek nagyrésze kerül ki, míg a durva testi munkát végző napszámosok zöme a tót Felvidékről való volt. Az Alföld földművelő lakossága s az északkeleti Felföld és Erdély román anyanyelvű népessége a fővárosba bevándorlottak között aránylag kisebb számban szerepelt.

Helyesen jegyzi meg a kiadvány, hogy Budapest nagyvárossá alakulása legélesebben a népesség foglalkozási viszonyaiban jut kifejezésre. Noha az 1920. évi népszámlálásnak a foglalkozásokra vonatkozó adatai még nem nyertek feldolgozást és így e tekintetben valójában csak 40 évről van képünk, erre az időszakra nézve is megállapítható, hogy az őstermelő lakosság 1869-től 1910-ig a kereső népesség 7,4%-áról 1%-ára esett vissza, viszont az ipari népesség 33,3%-ról 44,2%-ig emelkedett, a kereskedelem és hitel 7,2%-ról 13,2%-ra, a közlekedés 3,1-ről 6,2%-ra, a közszolgálat és szabad foglalkozások keresői 5,3-ről 8,9%-ra emelkedtek. Az iparágak közül 1910-ben legnagyobb abszolút számban nyújtott megélhetést a ruházati ipar (55.090 kereső), a gépgyártás (32.287), az ételmezési ipar (22.865), az építőipar (19.513), a szállodás-, vendéglős- és kávéipar (19.379) és a vas- és fémipar (19.212).

A népmozgalmi adatok közül a születési szám, amely a főváros egyesítésekor 43,3 volt, 1923-ig 18,1-re esett le; ezt az utóbbi évet azonban nem vehetjük normálisnak, mert itt még mindig a

háború hatása mutatkozik; mértékadónak inkább az 1911—14. évi 24.9-es átlagot vehetjük fel. Ezzel szemben a halandósági szám a feldolgozott 50 év alatt 43-ról 16.2-ig ment vissza és az utóbbi adat alig mutat eltérést a háborút közvetlenül megelőző évekéitől. 1873-tól 1913-ig, az utolsó békeévig tehát a születések többlete a halálozások felett 0.3-ról 9.1-re emelkedett, ami a közegészségügy hatalmas fejlődésének bizonyítéka. Épily kedvező képet mutat a gyermek- (5 éves korig) és ezen belül a csecsemőhalandóság (1 éves korig) is. Míg ugyanis 1874-ben 1000 újszülött (élveszülött) gyermekre 349.2 elhalt csecsemő jutott, addig 1919-ben már csak 115.2; ugyanezen időszakban az 1—2 éves korban elhaltaké 108.7-ről 52.5-re, a 2—3 éveseké 75.3-ról 26.5-re, a 3—4 éveseké 49.1-ről 12.9-re, a 4—5 éveseké pedig 42.8-ról 8.2-re csökkent.

Az ipari vállalatok száma és nagysága tekintetében csak 1890 óta vannak adataink; ezek szerint kisipari vállalat (20-nál nem több munkásig) volt 1890-ben 11.431, 1910-ben 35.025; a segédszemélyzet száma ez idő alatt 25.416-ról 62.359-re emelkedett; e vállalatok nagyrésze (az alkalmazottak számát tekintve is) a fejlődés egész ideje alatt a ruházati ipar körébe esett. Viszont nagyipari vállalat volt 1890-ben 365 37.223 főnyi segédszeméllyzettel, 1910-ben pedig már 1296 128.358 alkalmazottal. Az ipari részvénytársaságok száma 1873-ban még csak 29 volt 53 millió K részvénytőkével; 1915-ben 369 részvénytársaság 683 millió K alaptőkét mutatott fel; 1922-ben az ily vállalatok száma 821 volt, 8 milliárdnyi alaptőkéjük összege azonban már nem nyújt világos tájékoztatást.

Csak ezt a néhány adatot ragadtuk ki abból a gazdag anyagból, amelyet a nagy gonddal szerkesztett munka nyújt a főváros fejlődésének minden ágára vonatkozólag. Beosztása megfelel a főváros Statisztikai Évkönyveinek és annak a statisztikai zsebkönyvének, melyről a Közgazdasági Szemle legutóbbi száma emlékezett meg (XLVIII. évfolyam, 420. old). A nagyvárossá fejlődött Budapest közigazgatásának adatai szintén gazdag tanulságképpen tárulnak elénk ebből az értékes munkából, melyet kitünő szerzője még azzal is szélesebb körben tett használhatóvá, hogy a szövegből mintegy 40 oldal német nyelven foglalja össze a táblázatok eredményeit.

S. Z.

A vámvédelem babonája.

Dr. Kadosa Marcel: A vámvédelem babonája. Budapest, 1924. A magyar Cobdenszövetség kiadása, 102. l.

Népszerű fejtegetése a szabadkereskedelem elméletének és a vámvédelem érveinek cáfolata. Szerzőnk előszavában utal arra, hogy „kiirthatatlanul él az emberekben az a hit, hogy akkor is előnyös és érdemes a honi termelés, és ennek fegyveres védővámokkal való kikényszerítése, ha általa drágábban jutunk szükségleti tárgyainkhoz, mint a természetes szabadforgalom útján“. Munkájának célja: ezt a babonás tévhitet eloszlatni.

A munka mindenekelőtt rövid történetét adja a vámpolitika fejlődésének és különösen a szabadság eszméjének áthatolását festi a nemzetek forgalmában. Áttér azután mindjárt magára a fő-tárgyra: a védelmi elméletre és ezen tévedésnek forrásaira. Nézete szerint három egymással összefüggő tévedés vezetett a kereskedelmi korlátok elrendelésére. E tévedések — szerinte — a következők: 1. az országra nézve előnyös, ha a behozatal csökke-

nése és a kivitel fokozása által aktív kereskedelmi mérleg útján pénz jön be az országba; 2. előnyös, ha a behozatal csökkenése által az ország termelése fokozódik; 3. hogyha más országok kivitelünket magas vámokkal megnehezítik, nekünk is kell az ő behozatalukat gátolnunk.

Ezt a három szempontot tüzetesen tárgyalva, arra az eredményre jut, hogy a védővám mellett felhozható és felhozni szokott okok tévedésen alapulnak. Tévedés ugyanis az a gondolat, hogy minden országban minden időben és minden viszonyok közt mindenféle árut kell termelni. Tévedés azt hinni, hogy árut kivinni az országból hasznosabb és kívánatosabb dolog, mint árut bevinni. Tévedés, hogy a passzív kereskedelmi mérleg az országra nézve sajnálatos jelenség és tévedés, hogy valamely ország tartósan passzív mérleg mellett külkereskedelmet folytathatna, ha ez a passzivitás valóságos hátrány volna reá nézve. Tévedés, hogy mindenféle újonnan fejlesztett ipar gazdagodást jelent az országra, mivel csupán csak azok az iparok hasznosak, melyek nekünk energiát takarítanak meg. Tévedés, hogy más egyébből is lehet valamely országban ipart létesíteni, mint az országban lévő anyagi és szellemi tőkéből és ez alapon tévedés föltételezni, hogy ezek önmaguk is ne karolják föl azt a termelést, mely valóban hasznos. Tévedés azt hinni, hogy idehaza termelni valamit drágán jobb, mint behozni olcsón és tévedés az a felfogás, hogy a külföldi áruk behozatala által a hasznos honi munkát valamiféle rövidítés érheti. Tévedés, hogy a munka az, amely az országot boldogítja, mivel egyedül az eredményes munka és a munka eredménye az, amely a világot és az országot boldoggá teheti. Tévedés, hogy az országra nézve haszon származhatik abból, ha a polgárok két napi munkájuk árán valami honi terméket megvehetnek, amelyet a külföldről egy napi munkájukkal megszerezhettek volna. Tévedés az, hogy az aranyban való bőség jólét, mivel a jólét a javakban való bővelkedést jelenti. Tévedés, hogy árut lehet exportálni anélkül, hogy ne hozzunk be érte árut cserébe és tévedés, hogy árut behozhatunk anélkül, hogy megfelelő értékben árut exportálnánk. Tévedés, hogy a szabad csere által bármely ország a maga adófizetőjévé tehetne bennünket és tévedés azt hinni, hogy ha valamely ország, amellyel kereskedelmi összeköttetésben állunk, rendkívüli kedvező körülmények közt termel, hogy ezt az előnyt velünk szemben kihasználhatná, hanem ellenkezőleg az a tény, hogy mi részesévé válunk ezeknek az előnyöknek. Tévedés, hogy a szabadkereskedelemnek kölcsönösnek kell lennie és tévedés, hogy az egyoldalú szabadkereskedelemből bármiféle hátrány származhatnék. Tévedés minden, amiből azt akarná valaki következtetni, hogy nem az a gazdagodásnak, haladásnak és boldogulásnak legbiztosabb eszköze, ha szabadon eladunk a legdrágább piacon és hogy szabadon vásároljunk a legolcsóbb piacokon. Ne hagyjuk magunkat elámitani a védővamosoknak attól az állításától, hogy ma rendkívüli viszonyok között élünk, azért kell vámvédelem. Erre azt mondja szerzőnk: „A kik vámvédelmet akartak, azok mindig és mindenütt a rendkívüli viszonyokra, a rendkívüli időkre és a rendkívüli körülményekre hivatkoznak. amelyek ép ott, akkor és abban a termelési ágban parancsoló szükséggé teszik, hogy a szabadkereskedelem elve mellőztessék. Pedig minél rendkívüliebbek a viszonyok, annál bizonyosabb orvoslás a bajok ellen a szabadkereskedés.“

(—vits.)

A német szénipar szervezete.

Dr. Wendelin Hecht: Organisationsformen der deutschen Rohstoffindustrien. München. Kösel & Puslet, 1924. XV., 272. p. (Lebende Bücher).

Hecht munkája elsősorban a német szénipar szervezetének fejlődését ismerteti a kartellálási mozgalmak kezdetétől egészen a legújabb fázisokig.

Mint tudjuk, főleg az ipari termékek elhelyezésének nehézségei indították meg a múlt század hatvanas éveitől kezdve Németországban is az egyes iparágak kartellekbe tömörülését. Túltermeléssel küzdött a szénbányászat is, mely az 1865—1893. idő alatt évi termelését addigi termelésének 3½-szeresére emelte. Több, jelentéktelenebb kísérlet után végre 1893-ban megalakult a Reinisch Westfälisches Steinkohlensyndikat, melynek sikerült a szénárakra befolyást nyernie. Az egyidejűleg Alsó- és Felső-sziléziában létrejött szénkonventiók csak a kivitelt szabályozták. Tömörülni igyekezett a barna szénbányászat is, s törekvésének eredményeképpen a Rajna vidéken, a közép-német és keletelbai területen is jöttek létre kartellek.

Minél inkább kapcsolódott be Németország a világgazdaságba, annál inkább kellett annak üteméhez alkalmazkodnia, s hogy azt tényszerűen, a termelési fokok mind nagyobb számát egyesítette vertikális konsernekbe, s hozta létre a rokon, s egymást kiegészítő iparágak fuzióját. Ez aláásta a kartellek létét. A Rajna-Westfáliai Kőszén-syndikatusban is kenyértörésre került a sor a szénbányászat és vasipar érdekeltjei közt s ennek eredményeképpen a syndikatus alapjaiban rendült meg. Éppen ilyen kedvezőtlen volt a helyzet a többi szénsyndikatusokra nézve is.

A Rajna-Westfáliai Kőszén-syndikatus a háborus viszonyok kovácsolták ismét össze, kényszer módon, rendelettel. Többekévesebbé valamennyi szénsyndikatusban a kormány kényszere tartotta a lelket, s persze jellegük is ehhez képest meg változott. Most már háborus kötött gazdálkodás szervei lettek. A termelők részleges érdekei helyett az egész közgazdaság céljait szolgálták. Az árak szabályozásában is nagy szerepet nyertek. Központi szervezet a különböző szénvidékek syndikatusainak azonban a háborus gazdaság sem adott.

Ilyent csak a háborút követő időkben alapított Birodalmi Szén Szövetségben (Reichskohlenverband) nyert. Parancsolólag követelte egy központi szerv létesítését a szénbányászatnak ekkor bekövetkezett hihetetlen romlása, melyet a 8 órás munkanap kivétel nélküli bevezetése, a számos strike, s a szállítás nehézségei okoztak. Ez ellenőrzi a többi szénsyndikatusokat, kontingentálja a termelést, a szállítást, 1920. évig megszabta az árakat. Ügyvezető választmányának tagja egy munkás megbízott is; felügyelő bizottságának három munkás, egy tisztviselő és egy fogyasztási megbízott. A tagok szavazati jogára nézve az utolsó üzleti év termelése és saját fogyasztása mérvadó. Ez a Rajna-Westfáliai Szénsyndikatusnak állandó előnyt jelentett, mellyel az élt is. A Szénszövetség közcéllal alakult, de érdekképviselőté fajult, mert munkáltató és munkás tagjai, ha a köz rovására történő bér, vagy áremelés forgott szóban, összefogtak.

Ugyanez a helyzet állott elő a Birodalmi Széntanácsban (Reichskohlenrat) is. Ez ugyancsak a háború után a különböző érdekkörök és az állam kiküldötteiből a „közjellegű szénszervezet betetőzése képpen” mintegy szakparlamentül alakult. Céljait azonban egyrészt a folytonos belső súrlódások, másrészt a közön-

ség rovására egységes frontot elfoglaló vállalkozók és munkások kiküldötteinek magatartása folytán kevésbé szolgálta.

Igy történt, hogy míg a szocializálás eszméje 1919 márc. 23-án szentesítést nyert és két ízben is tanácskoztak kiküldött bizottságok a széntermelés társadalmasításának mikéntjéről — gyakorlatilag a birodalmi, gazdasági miniszterium (Reichswirtschaftsministerium) volt az egyetlen, mely vétőjogának gyakorlása által, a „közjólét“ érdekében szállt síkra. Közbelépésének tulajdonítandó, hogy az 1916—1922-i szénárak arany márkában számítva békebeli magasságuk felére sem rúgtak. Ez persze csak a termelői érdekeknek a fogyasztóiakért való feláldozása által vált lehetségessé és kellett, hogy megbosszulja magát. Az elkedvetlenedett szénbányászat hanyatlása, majd amikor a helyzet tarthatatlanná vált, az árak hirtelen felszökése járt nyomában.

Kudarcot vallott a kísérlet, mely a kartelleket az összesség érdekeit szem előtt tartó, önálló közjellegetű alakulatokként kívánta működni látni. (Gemeinwirtschaftskörper.) Állami közigazgatási hatalommal ruházták fel az érdekképviselőket, remélve, hogy a munkások és a munkaadók osztályellentéte e testületeken belül megteremtí a kívánatos egyensúly helyzetet. Ehelyett ezek közös érdekeik alapján összefogva az összesség érdekeivel szemben foglaltak állást.

De híjjával voltak a közjellegetű alakulatok a szükséges önállóságnak is. Aláásta azt a Birodalmi Gazdasági Miniszterium által szakadatlanul gyakorlott vétőjog. Egyébként is a háború utáni dekoratív demokratikus ellenőrzés rideg pártszervezeti és közigazgatási diktaturát takart. Ez annál nyomasztóbban hatott, mert a háború előtti gazdasági élet szervező erői: a koncernek, szervezetek és a közigazgatási hatalom, melyek annakidején egymást ellensúlyozták, itt kényszerházasságra lépve jelentek meg, s konkurrenca helyett monopóliumot gyakoroltak.

Maga a választott forma, a kartell, sem volt szerencsés; az ipar üteme túlhaladta. Vertikális koncentráció az idők követelése. Ez teszi hozzáférhetővé az iparnak a gyengébb minőségű szász és bajor kőszén, valamint a közép-német és rajnai barnaszén, különösen energiafejlesztési célokra. Kirántották Németország ipara alól a talajt és ideig-óráig is csak úgy remélhet talpán megállni, ha a termelés legalsó fokaitól kezdve szorosán egymáshoz simulnak az egyéb fokozatok vertikális koncernekben egyesülve.

A nagyipar szervezete a mai közgazdasági problémák között az első sorban áll. Ha *Hecht* munkája nem is a probléma egészével foglalkozik, hanem csupán annak egy részletét tárja fel eddigi alakulásában, mégis teljes mértékben megérdemli figyelmünket. A munka egyébként számos nagyérdékű statisztikai anyagot is tartalmaz.

H.

A földbirtokreform.

A Földbirtokreform. Törvény és novella, a végrehajtási utasításokkal, a kapcsolatos rendeletekkel, magyarázatokkal, joggyakorlattal és jegyzetekkel. Összeállították: dr. *Máté* Imre miniszteri fogalmazó, egyetemi magántanár, dr. *Neubauer* Ferenc ügyvéd, nemzetgyűlési képviselő, a novella előadója. Budapest, 1924. 267. l.

A földbirtokreform törvényéről a szerzőktől már 1921-ben megjelent egy magyarázó könyv, mely teljesen elfogyott, úgy hogy

most az 1924:VII. t.-cikkben foglalt novella életbelépésével célszerűnek látszott egy megfelelő kommentárt készíteni, mely az alaptörvényt és az időközben kifejtett joggyakorlatot figyelembe veszi. A könyv célja, hogy a földbirtokrendezésekkel kapcsolatosan minden oldalról érdekeltek kellő tájékozódást nyerjenek. A könyv az 1920:XXXVI. t.-c. (a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről) minden egyes §-át közli, beleolvastja azután a novella (az 1924. évi t.-cikkkel a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920:XXXVI. t.-c.kiegészítéséről) intézkedéseit és mind a két törvény végrehajtó utasításainak szövegét. Minden §-hoz azután a joggyakorlat és magyarázó fejtegetések járulnak. A szerzők külön kiemelik azt, hogy az Országos Földbirtokrendező Biróság gyakorlata nem mutatja azt az egységes irányt, mely határozott formává (döntésekké) fejlődhetett volna, mert minden egyes esetet külön mérlegel, külön veszi számba az adott lehetőségeket; szerzőink szerint „így vajmi kevés jelentősége van a joggyakorlatnak, mert hisz nem hivatkozik sikerrel senkisen analog esetekben hozott határozatokra“. A munka nagy figyelemmel, szorgalommal és rendszeresen készült, és a meglehetősen összebonyolult földbirtokreform kérdéseiben tájékoztatóul szolgál. Betűsoros tartalomjegyzék könnyíti az egyes kérdésekre vonatkozó kommentár megfelelő részének felkeresését.

Ily terjedelmes és alapos magyarázó munka megkívánta volna a földbirtokreform kérdése történeti fejlődésének vázolását, annál is inkább, mert nálunk a földbirtokreform alakulása nem egyedül az ország mezőgazdaságának természetes fejlődésében találja gyökerét, hanem külső erők (a világháború és az utána következett forradalom), valamint szociális mozgalmak és osztályharc sokban befolyt a törvényhozás elhatározására. A földreform története így sok törvényhozási intézkedésre megengedi a kellő megvilágítást, ami sok esetben az intézkedés tartalmára nézve kívánatos.

(—vits.)

A TÉBE jelentése 1924. évi működéséről.

Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1924. évi működéséről. Budapest, 1925.

Magyarország államháztartását, de még inkább közgazdaságát az utóbbi évek egymást hajszoló bel- és külföldi vonatkozású eseményei, de különösen az ezen események szülte kényszerű törvények és kormányrendeletek annyira áttekinthetlenné, zavarossá formálták, hogy a legavatottabb kezek is elvesztették kutatásaik fonalát az egymásra hajszolt események szabta helyzet labirintusában. Mint reflektor hatja át ezt a ködös közgazdasági és pénzügyi helyzetet a TÉBE jelentése, mely jeles hozzáértéssel rendezi és magyarázza az 1924. év eseményeit, melyeket az államháztartás egyensúlyának helyreállítására irányuló törekvések mozgattak. A „Jelentés“ tétélesen taglalja mindazokat a pénzügyi, közgazdasági és jogi műveleteket, melyeket az új. n. szanálási akció tett szükségessé s melyek ez akció lebonyolítását célozzák.

Ezernyi nehézségen keresztül született meg 1924 március 14-én a genfi jegyzőkönyv, hazánk pénzügyi rekonstruálásának alapköve s nyomában a tétéles intézkedések egész sorozata: a takarékkorona (a koronaromboló spekuláció megfékezésére), az átmeneti belső kölcsön (kényszerkölcsön), a pénzügyintézetek és iparvállalatok által a népszövetségi kölcsön folyósításáig nyújtott 20 millió svájci

franknyi valutaelőleg, míg 1924 augusztusa folyamán a népszövetségi kölcsön belföldi része (cca 12½ millió svájci frank) lejegyeztetett, külföldi része pedig folyósításra került. A szanálási akcióval kapcsolatos események legjelentősebbje azonban a Magyar Nemzeti Bank megalapítása volt, mely mint a magyar valuta értékmérői állandóságának őre, pontot tett az inflációs tíz esztendő után.

Különös figyelmet érdemel a „Jelentés“-nek a békeszerződésekkel kapcsolatos és az utódállamokkal folytatott tárgyalásokkal foglalkozó része, mely élénken szemlélteti a függő ügyek nagy komplexumát, mely függő ügyek e tárgyalások ill. egyezmények révén, ha nem is teljes mértékű, de nagy részben kielégítő megoldást ill. rendezést nyertek. Első sorban a román egyezménynek a letétekre és jelzálogos kölcsönökre vonatkozó fejezete, valamint a cseh-szlovák egyezményt kiegészítő ú. n. „Jednota“-akció* emelendő ki, melyek e nemzetközi tárgyalások legkedvezőbb eredményei. Ezek, valamint a jugoszláv és olasz egyezmények jelentik az első hathatós lépéseket a gazdasági béke felé.

Külön kell megemlékeznünk a szanálási akció legközvetlenebb törekvéséről, a magyar valuta értékállásának biztosításáról. Ezt átmenetileg különféle segédeszközökkel igyekezett a kormány megvalósítani s egyelőre oly számítási egységet kívánt a közgazdaságnak adni, mely a különböző külföldi valuták árfolyamváltozásait lehetőleg matematikai pontossággal követi. Ezt a célt szolgálta a takaré-, majd később az aranykorona számítási rendszere, míg a Magyar Nemzeti Bank megalapításával ennek részéről konkrét valutapolitikai célkitűzés történt. Bár ezen célkitűzés részletei gyakorlatilag még nem ismerhetők fel, annyi mégis megállapítható, hogy a Jegybank az angol fonttal kívánja valutánkat kapcsolatba hozni.

Az előadott és közgazdasági életünket, valamint államháztartásunkat közvetlenül érintő eseményeken kívül igen behatóan foglalkozik a „Jelentés“ a TÉBE intern természetű ügyeivel, a bankügyi és tisztviselői kérdésekkel, a jótékonysággal, valamint az adó- és illetékügynek az érdekképviseletet tangáló vonatkozásaival. Ezen ügyeket kimutatásokkal és szemléltető grafikonokkal illusztrálja úgy, hogy a nagy általánosságtól történt elvonatkoztatásuk ellenére e fejezetek is méltán tarthatnak a legszélesebb érdeklődésre igényt.

A „Jelentés“, eltekintve attól, hogy okszerűen összeállított, egységesen összefoglaló képét nyújtja azoknak a nagyjelentőségű eseményeknek, melyek eddig csak mozaikszerű elaprózottságban kerültek a szakvilág és nagyközönség elé, abból a szempontból bír kiváló értékkel, hogy mindazt, amit eddig úgyis szólván csak közületi tényezők részéről hallottunk, most hazai közgazdaságunk egyik leghatalmasabb érdekképviselete részéről látjuk érdekképviseleti szemszögből megvilágítva. Megállapíthatjuk, hogy az 1924. esztendő a pénzügyi rekonstruálásra irányult komoly tenniakarás jegyében folyt le és ez esztendő egy új pénzügyi korszak kezdetét jelenti, mely új korszak — reméljük — 10 lévi rombolás és vegetálás után az építés korszaka lesz s meghozandja részünkre a megújodást, a valódi, gazdasági békét!

(F—n)

* „Jednota“ a szlovenszkói pénzügyintézetek egyesülése.

Közgazdasági krónika.

A vámtarifát (1924. XXI. t.-c.) módosító 1925. évi fontosabb rendeletek.

69/1925. M. E. sz. rendelet az árpa és a zab vámjának felfüggesztése tárgyában. («Bp. Közl.» 1925. jan. 6.)

E rendelettel a minisztérium a vetőmagszükséglet biztosítása érdekében megengedi az árpa és zab vámmentes behozatalát 1925. március 31-ig.

662/1925. M. E. sz. rendelet a buza meg a rozs, valamint az ezekből előállított liszt és dara vámjának felfüggesztése tárgyában. («Bp. Közl.» 1925. jan. 31.)

A rendelet kimondja 1925. április 30-ig terjedő hatállyal a buza, tönköly, rozs és kétszeres vámmentességét, továbbá a buza-, rozs-, kétszeres-liszt és a buzadara vámjának mázsánként 3·25 aranykoronára való leszállítását.

880/1925. M. E. sz. rendelet a vámtarifát módosító egyes intézkedésekről. («Bp. Közl.» 1925. febr. 10.)

A rendeletek legjelentősebb intézkedései egyes textilárak behozatali vámjának erős emelését tartalmazzák. A pamutszövet, kender- és lenfonal, csipke, mindennemű kész férfi- és gyermekruha vámtétele 30—100%-al emelkedik. — Ezenkívül a sörre, táblaüvegre, és a vasipar egyes cikkeire (csövek, késárak) állapít meg a rendelet a törvény tételeinél magasabb vámokat.

A csődön kívüli kényszeregyezség szabályozása.

15,700/1925. I. M. sz. rendelet, a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásban fizetendő legkisebb hányadnak, valamint az erre megszabható leghosszabb határidőnek megállapítása. («Bp. Közl.» 1925. március 29.)

Az eljárás megindíthatásához az adósnak legalább oly ajánlata szükséges, mellyel tartozásai 40%-ára legkésőbb az eljárást befejezetté nyilvánító bírói végzésnek közzétételétől számított egy év alatti megfizetését igéri. De meg lehet indítani az eljárást akkor is, ha a hitelezőknek az egyezségi ajánlat elfogadására hivatott többsége a 40%-nál kisebb hányadot is hajlandó elfogadni. Ilyen esetben sem lehet azonban a felajánlott hányad az összes tartozások 25%-ánál kisebb. Viszont, ha az adós 40%-nál magasabb hányadot ajánl, a többlet megfizetésére a bíró megfelelően hosszabb határidőt szabhat.

A bankkamatláb leszállítása.

A Magyar Nemzeti Bank főtanácsa 1925. március 27-től kezdődő hatállyal a váltók, közraktári zálogjegyek és értékpapírok leszámítolási kamatlábat az eddigi 12½%-ról 11%-ra szállította le, a népszövetségi kölcsön kötvényeire adott kölcsönök kamatát pedig 11½%-ban állapította meg.

Budapest Székesfőváros aranyköltségvetése 1925-re, összehasonlítva az 1924. évi költségvetés adataival.

(Főv. Közl.) A főváros tanácsa 1925. március 31-iki ülésében elfogadta az 1925. évre szóló arany-költségvetést, melynek adatait az alábbiakban közöljük:

	Előirányozva az 1925. évre	Emelkedés az 1924. évi költségvetéssel szemben
Rendes bevétel	90,063.035 K	58,912.770 K
Rendkívüli bevétel	660.504 K	622.911 K
Összesen	90,723.539 K	59,535.681 K
Rendes kiadás... ..	69,919.004 K	43,231.083 K
Rendkívüli kiadás	23,029,886 K	18,428,280 K
Összesen	92,948.890 K	61,659.363 K
Hiány	2,225.351 K	2,123.682 K

A fontosabb bevételi tételek (millió K-ban):

	Előirányozva az 1925. évre	Emelkedés az 1924. évi költségvetéssel szemben
Altalános kereseti adó	12·0	8·7
Községi adó	8·5	7·7
Forgalmi adórészesedés	8·5	3·5
Fogyasztási adó	7·0	4·0
Vízdíjak	6·5	2·7
Elektromos művek	5·8	4·4
Követelések	3·9	3·7
Közlekedési adó... ..	3·3	1·0
Városi vámok	3·0	0·8
Vigalmi adó	2·0	0·6
Jövedelmi adó (új)	2·0	2·0
Vásárcsarnokok	1·9	1·5
Szemétfuvarozási illeték	1·6	1·2
Temetők	1·4	1·1
Sertésvágóhid	1·3	1·0
Házbérkrajcár	1·2	1·0
Gázművek	1·2	0·6
Marhavágóhid	1·1	0·5

A fontosabb kiadási tételek (millió K-ban):

	Előirányozva az 1925. évre	Emelkedés az 1924. évi költségvetéssel szemben
Iskolák	21·3	14·0
Általános igazgatás	14·2	9·8
Hitelügy	7·1	5·1
Vízművek... ..	5·9	2·4
Utak fenntartása... ..	5·8	3·5
Utcák tisztogatása	3·8	2·5
Népjólét és szegénygondozás	3·2	2·1
Városépítés	2·9	2·8
Közvilágítás	2·1	0·5
Csatornák... ..	1·8	1·5
Házi szemét fuvarozása	1·6	1·0
Tűzörség	1·4	1·0
Vásárcsarnokok	1·3	1·0
Sertésvágóhid	1·1	0·8
Marhavágóhid	1·0	0·5

Megjegyzendő, hogy e költségvetésbe a községi adópótlék egyelőre még változatlanul 60%-os, az általános kereseti adó pedig 5%-os kulccsal vétetett fel. Miután azonban a költségvetés hiánnyal zárul, a tanács elhatározta, hogy az általános kereseti adó kulcsának 5%-ról 7%-ra való felemelését fogja kérni a pénzügyminisztertől. Tekintettel továbbá arra, hogy a fővárosra a clearing-tartozásnak, az alkalmazottak illetményeinek és a külföldi tartozásoknak végleges rendezése előre pontosan meg nem állapítható súlyos terheket fog róni, ezen terhek fedezése érdekében a bevételek lényeges fokozására még föltétlenül szükség lesz.

A „Reichsbahn-Gesellschaft“ helyzete a Dawes-terv alapján.

(W. u. St.) Az 1924. okt. 11-iki „Reichsbahngesetz“, amely az addigi német államvasutat „Német Államvasút társasággá“ változtatta át, a vasút tulajdonjogának az állam javára való fönntartása mellett erre a társaságra ruházta át az üzemi vezetés kizárólagos jogát. Az új társaság a Dawes-tervezet alapján igen súlyos körülmények között kezdte működését.

Alaptőkéje 15 milliárd RM., melyből 13 milliárd az állam tulajdonában marad, 2 milliárd pedig elsőbbségi részvények formájában nyilvános jegyzésre került. Ezen elsőbbségi részvények ára 25%-ban az államot, 75 %-ban pedig a társaságot illeti.

A 26 milliárdnyi vagyon reparációs célokra első helyen biztosított 11 milliárddal van megterhelve, mely összeg 5 %-kal kamatozik és a negyedik évtől kezdve évenkénti 1 %-kal, plusz a törlesztés által megtakarított kamatok összegével törlesztendő. Tekintettel a súlyos gazdasági helyzetre és az üzem szükséges helyreállításának nagy költségeire, a kamatszolgáltatás terhei átmenetileg megkönnyítettnek, 1100 milliárdról 795-re szállítatván le az első 2 évben szolgáltatandó kamatok összege (1924/25-ben 200, 1925/26-ban 595 millió. Az eredeti tervezet szerint az első évben 330, a másodikban 465 millió lett volna fizetendő.)

Ehhez a teherhez jön az elsőbbségi részvények fix kamata, ami 7 %-os állapot véve, 140 milliót tenne ki; és a háborúban bevezetett közlekedési adó (a teherszállításból eredő bruttó bevételek 7, a személyszállításból eredők 10—16 %-a) melyből már a második évben (1925/26) 250, a további években 290 milliót a reparáció céljaira ki kell fizetni. További 2 %-a az összes bevételeknek (kb. évi 80 millió) egy tartalékalap szervezésére fordítandó mindaddig, amíg e tartalékalap — mely az esetleges rendezések fedezésére és a kamatok és törlesztéses rátaik pontos fizetésének biztosítására szolgál — el nem éri az 500 milliót.

Igy tehát — az utóbb említett tartalékalapot nem is számítva — a társaságnak az első 3 üzleti évben fokozódólag 235, 880 és 980 millió. ezután pedig évenként legalább 1090 millió (reparációs kamatok és törlesztések 660, elsőbbségi részvények kamatai 140, reparációra fizetendő közlekedési adó 290 millió) felesleget kellene kimutatni. Átszámítva ezt

az összeget az arany értékének 23 %-os csökkenése alapján (ami 30 %-os áremelkedésnek felel meg), eredményül 839.3 millió békebeli aranymárkát kapunk, amely összeg a háború előtti utolsó négy év átlagában elért 1 milliárd aranymárka felesleg mellett aránytalanul magas, ha tekintetbe vesszük egyrészt a nagy különbséget az akkori gazdasági virágzás és a mai pangás között, másrészt azt, hogy egyes területek lekapcsolásával az államvasutat is jelentékeny veszteségek érték.

De ez a 1090 millió csak minimum; az állami törzsrészvények kamatozása nincs beleértve. Ahhoz, hogy ezeknek is egy 4 %-os kamat biztosítottassék, összesen 1770 millió RM. bruttófölöslegre volna szükség, ami a tőkének 6.81 %-os kamatoztatását jelentené.

Az előírt financiaális teljesítmények, azoknak a vonaloknak, melyek egyes megszállott területek kiürítésével ismét német igazgatás alá kerültek, a helyreállítása és azok az összegek, melyeket a nagy hitel-szűke miatt nem lehet a megszokott módon kölcsön útján előteremteni, nagy terheket rónak a német államvasutakra, melyeket csak az üzemi kiadások csökkentésével és a bevételek emelésével lehet fedezni. Ennek következtében a tarifák magasabbak, mint békében voltak, sőt még az általános drágulás által indokolt nivót is meghaladják. A Reichsbahn-Gesellschaft azokat a tarifákat fogadja el alapul, melyek megalakulásának napján érvényben voltak, és ezeket csak a birodalmi kormány beleegyezésével változathatja meg. A kormány a közgazdaság érdekeire való tekintettel kívánhatja a tarifák leszállítását is, de csak addig, amíg a kívánt változtatások nem veszélyeztetik az előírt fölösleg előteremtését.

D. A.

A megélhetés indexszámai 1925.első három havában (1913=1.)

	Pester Lloyd (laktér nél- kül)	Szakszerve- zeti Értesítő (laktérrel)	Közgazdasági Figyelő	
			laktérrel	laktér nélkül
December végén	20,884.8	20,818.4	16,758.3	20,539
Január végén	20,503.5	20,800.5	16,691	20,452
Február végén	19,740.2	20,813.4	16,586	19,883
Március végén		20,083.6		

Néhány fontosabb fizetőeszköz árfolyamváltóása a zürichi jegyzés alapján 1925. I—III.

	I/3.	I/15.	II/4.	II/16.	III/1.	III/15.	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
							idő	árfolyam	idő	árfolyam
Páris	27·71 ¹ / ₄	27·82 ¹ / ₂	28·02 ¹ / ₂	27·72 ¹ / ₂	26·50	26·62 ¹ / ₂	I/3.	27·71 ¹ / ₄	III/3.	26·29 ¹ / ₂
Budapest	0·0070 ³ / ₄	0·0071 ³ / ₄	0·0072	0·0072	0·0072	0·0072	II/14.	0·0072	I/3.	0·0070 ³ / ₄
Milano	21·65	21·20	21·52 ¹ / ₂	21·37 ¹ / ₂	20·94 ¹ / ₂	21·13 ¹ / ₂	I/8.	2167 ¹ / ₂	III/3.	2075
New-York	512·95	519 ¹ / ₂	518·12 ¹ / ₂	519 ¹ / ₂	520 ¹ / ₄	518 ¹ / ₂	II/20.	520·55	I/3.	512·95
Prága	15·50	15·55	15·27 ¹ / ₂	15·40	15·43 ³ / ₄	15·40	I/13.	15·60	II/13.	15·32 ¹ / ₂
London	2448·75	2485·50	2481 ¹ / ₄	2480	2479	2483	I/26.	2486 ¹ / ₂	I/3.	2448·75
Belgrád	7·97 ¹ / ₂	8·45	8·37 ¹ / ₂	8·50	8·30	8·35	I/8.	8·50	I/3.	7·97 ¹ / ₂
Wien	0·007220	0·007310	0·0073	0·007332	0·007335	0·007305	II/27.	0·007345	I/3.	0·007220

Néhány fontosabb külföldi fizetőeszköz árfolyamváltóása a Magyar Nemzeti bank hivatalos jegyzése alapján 1925. I—III.

	I/1.	I/15.	II/3.	II/15.	III/2.	III/14.	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
							idő	árfolyam	idő	árfolyam
Páris	2974	3883	3920	3809	3749	3734	I/2.	3974	III/3.	3670
Zürich	14255	13950	13978	14002	13996	13988	I/2.	14255	I/23.	13880
Milano	3084	2973	3017	2992	2947	2941	I/2.	3084	III/3.	2895
New-York	73150	72470	72438	72700	72800	72500	I/2.	73150	I/23.	71880
Prága	2206	2174	2141	2155	2164	2151	I/2.	2206	II/4.	2124
London	347000	347000	347000	347000	347000	347000		347000		347000
Belgrád	1132	1172	1173	1191	1177	1163	I/9.	1280	I/3.	1128
Wien	10260	10235	10200	10245	10255	10200	II/27.	10290	I/23.	10125

A Magyar Nemzeti Bank mérlege 1924 december 31-én.

Vagyon	Korona		Aranykorona	
	egyenként	összesen	egyenként	összesen
1. Érckészlet:				
Arany	507.421.987.169		33.918.582.03	
Devizák és valuták	1.930.454.647.823		129.041.086.08	
Ezüst	12.109.823.085	2.449.986.458.077	809.480.15	163.769.148.26
2. Leszámított váltók, kőraktári zálogjegyek és értékpapírok		1.976.887.870.958		132.144.911.16
3. Az állam adóssága		1.974.780.734.975		132.004.059.83
4. Épületek		76.912.441.760		5.141.208.—
5. Üzleti felszerelések		6.028.078.600		402.943.43
6. Egyéb követelések:				
Külföldi értékek	2.925.431.445.183		195.550.230.30	
Egyéb tételek	25.568.436.142	2.950.999.881.325	1.709.120.05	197.259.350.85
		9.435.595.465.695		630.721.622.03
Teher				
1. Részvénytőke		448.800.000.000		30.000.000.—
2. Jegyforgalom		4.513.989.561.419		301.737.270.15
3. Giroköveteléses letétek és azonnal lejáráó más tartozások:				
Államiak	1.865.465.451.587		124.969.888.47	
Egyebek	204.002.520.443	2.069.467.972.030	13.636.532.12	138.333.420.59
4. Egyéb tartozások:				
Külföldi ért.-ben	2.348.587.868.889		156.991.167.71	
Egyéb tételek	3.187.062.864	2.351.774.931.753	213.038.96	157.204.206.67
5. Átvitel a folyó jövedelmekből az 1925. évre		26.023.725.493		1.739.553.84
6. Tiszta jöv. 1924-ben		25.539.275.000		1.707.170.78
		9.435.595.465.695		630.721.622.03

A Magy. Nemz. Bank nyereség- és veszteségszáml. évi zárata 1924. dec. 31-én.

Kiadások	Korona	Aranykorona
1. Alapítási költségek	1.000.000.000	66.844.92
2. Illetékátal. a kézizálogkölcson üzletben	8.373.142	559.70
3. Kezelési és kézi költségek	30.013.670.365	2.006.261.39
4. Jegygyártási költségek	53.029.520.274	3.544.754.03
5. Árfolyamkülönbözeti leírások devizák és valuták után	52.217.944.407	3.490.504.31
6. Nyugdíjilletmények	2.422.011.795	161.899.18
7. Átvitel a befolyt jövedelmekből 1925-re	26.023.725.493	1.739.553.84
8. Leírás az épül. és felszerel. értékéből	862.546.100	57.656.83
9. Tiszta jövedelem 1924-ben	25.539.275.000	1.707.170.78
	191.117.066.576	12.775.204.98
Jövedelmek		
1. A leszámítolási üzletből	120.275.634.391	8.039.815.13
2. A kézizálogkölcson üzletből	64.408.786	4.305.40
3. A külföldi kifizetések és pénznemekből	44.500.456.545	2.974.629.45
4. Az állami adósság kamataiból	26.096.325.121	1.744.406.76
5. A letéti üzletből	87.981.270	5.881.10
6. A bizományi üzletből	56.541.965	3.779.54
7. Egyéb üzletek és elhelyezésekből	35.718.498	2.387.60
	191.117.066.576	12.775.204.98

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1925 január, február és március havában az alábbi felolvasó-üléseket és tanácskozmányokat rendezte:

1. Január 8-án: *br. Petrichevich Horváth Emil* államtitkár: A közeljövő gazdasági problémái.

2. Január 13., 15. és 20-án: Az aranymérleg valódiságának közgazdasági jelentőségéről. Előadó: *dr. Kuncz Ödön* egyetemi tanár. Felszólaltak: *dr. Baumgarten Nándor*, *dr. Egry Aurél*, *dr. Doroghy Ervin*, *dr. Sichermann Bernát*, *dr. Poósch Gyula*, *Eber Antal*, *Bun József*, *Erdélyi Sándor*.

3. Január 24-én: A Magyar Jogászegylettel együtt tartott ülésen: *dr. Richard Rosendorff* berlini jogtanácsos és közjegyző németnyelvű előadása: A német aranymérlegtvénnyről és annak kihatásairól a gyakorlatban.

4. Január 27-én: *dr. Csupor József* f. v. tanácsnok: A főváros külföldi adósságairól.

5. Február 3-án: *dr. Takács György* pénzügyi fogalmazó: Az illetérendszer jelentősége az állami gazdálkodásban.

6. Február 10-én: *dr. Czettler Jenő* egyetemi tanár, e. i. dékán: Mezőgazdaságunk mai helyzetének bajai és azoknak orvoslása.

7. Február 17-én: *Papp Géza* államtitkár: A Munkásbetegség-biztosító-ügy 25 éve.

8. Március 3-án: *dr. Gratz Gusztáv* nyug. külügyminiszter: Preferencialis vámrendszer tekintetében folytatott tárgyalások Németországgal.

9. Március 10-én: *Tabakovits Dusán*, a nemzeti jegybank igazgatója: A devizaközpont működése.

10. Március 17-én: *Kelety Dénes* a MÁV. elnöke: A magyar államvasutak utolsó évei és legújabb szervezete.

11. Március 24-én: *Auer László*: A devizaüzlet jelentősége a gazdasági életben.

12. Március 31-én: *dr. Máté Imre* miniszteri fogalmazó: A földbirtokreform eddigi eredménye és hatása.

Igazgató-választmányi ülés.

Március 24-én igazgató-választmányunk tartott ülést *Matlekovits Sándor* elnöklete alatt. Az elnök megemlékezett arról a súlyos veszteségről, mely *Buday László* hirtelen elhalálozásával a Magyar Közgazdasági Társaságot, a Közgazdasági Szemlét és az egész magyar tudományos világot érte. Indítványára az igazgató-választmány jegyzőkönyvében emlékezik meg *Buday László*-nak a Magyar Közgazdasági Társaság és a Közgazdasági Szemle érdekében kifejtett értékes munkásságáról. Somogyi Manó indítványára a választmány elhatározta, hogy a *Matlekovits*-alapítvány szabályzatának d) pontja értelmében, mely szerint az alap kamatai igénybe vehetők „olyan szolgálatok, illetőleg érdek

jutalmazására és tiszteletdíjak útján való elismerésére, amelyeket egyes személyek a hazai közgazdaság érdekei előmozdítása körül szereztek”: a Matlekovits-alapítvány 1924. évi hozadékából tíz millió korona *Buday László* munkásságának jutalmazására fordítassék s özvegyének kiadassék. Ezután Matlekovits Sándor elnök indítványára a Közgazdasági Szemle szerkesztésére a választmány *Heller Farkas* műegyetemi tanárt kérte fel, aki a szerkesztést elvállalta. Segédszerkesztő továbbra is K. Nagy Dénes. Az 1925. évi rendes közgyűlést a választmány május 28-án d. u. 6 órára tűzte ki. K. Nagy Dénes titkár bemutatta a közgyűlés elé terjesztendő titkári jelentést, Gerlóczy Béla főpénztárnok pedig az 1924. évi zárszámadásokat és az 1925. évi költségvetési előirányzatot. A választmány mindkét jelentéshez hozzájárult.

Titkári jelentés a Magyar Közgazdasági Társaság

1924. évi működéséről.

Társaságunk főtörekvése az 1924. esztendőben is arra irányult, hogy hagyományaihoz híven egyfelől az ország legfontosabb aktuális közgazdasági kérdésének szakszerű megvilágítását adja, másfelől lehetőség szerint napirendem tartsa az általános közgazdaságtan s a gazdasági és társadalmi politika kérdéseit is. Tanácskozmányaink és előadásaink keretében a legnagyobb helyet 1924-ben a pénzügyi problémák foglalták el, hazánknak jelenleg legsúlyosabb kérdései. Így az infláció és papírpénz elméletével két előadásban (ápr. 19. és nov. 18.) foglalkozott *Jankovich Béla* ny. miniszter, jan. 3-án *Doroghy Ervin* a Magyar-Olasz bank igazgatója olvasott fel a társulati adó és a részvénytársaságokról, január 7-én *Földiák Frigyes*, az Angol-Osztrák Bank igazgatója az osztrák nemzeti bank alakulásáról, febr. 20-án *Posch Gyula*, a Pesti Hazai Takarékpénztár igazgatója a valuta stabilizálásáról, március 18-án *Domány Gyula*, a Magyar-Olasz Bank igazgatója a magyar jegybankról, március 27-én *Nagy Lajos* dr. ügyvéd a takarékkoronáról, dec. 16-án *Hantos Elemér* nyug. államtitkár a valutareform alapproblémáiról tartottak előadást, míg október 21-én és november 4-én lefolyt tanácskozmányunk a mezőgazdasági hitel kérdését tette vita tárgyává. *Nyulász János* dr. expozéjához gr. Almásy Imre, Kégl János, Makai Ernő, Posch Gyula, Bernát István, Földes Mór, Eber Antal és Matlekovits Sándor szólottak hozzá. A pénzügyi kérdések mellett egyéb kérdéseknek is elég teret tudtunk szentelni. Elnökünk *Matlekovits Sándor* március 4-i előadásában a kereskedelmi politika mai állapotával, május 6-i előadásában az autonóm vámtarifával foglalkozott, május 12-i ülésünkön *König Tivadar* államtitkár ismertette a vámjog szabályozásáról szóló törvényjavaslatot. Az árvizsgáló bizottságok működéséről szolt *Dálnoki Kováts Jenő* iparegyesületi titkár jan. 31-i előadásában, a kereskedelmi indexszámokról *Szőnyi Gyula* min. osztálytanácsos dec. 22-i felolvasásában. Május 29-i közgyűlésünk ünnepi előadását *Zelovich Kornél* műegyetemi rektor tartotta: A technikai haladás hatása a közlekedés fejlődésére címen. Jan. 24-én *Trebitsch Miksa*, a M. F. T. R. igazgatója a dunai hajózás állapotáról szolt, febr. 5-én *Jakobovits Dániel* igazgató a termelés problémáiról, febr. 12-én *Ferenczi Imre*, a genfi nemzetközi munkügyi hivatal tagja a munkások vándorlásáról Európában. Március 4-én *Majláth József* gróf értekezett a bolsevizmusról Magyarországon, április 8-án *Neumann Károly* egy. tanár a vasutak átszervezéséről külföldön, május 10-én *Naményi Ernő*

iparegyesületi titkár az utódállamok gazdasági politikájáról, nov. 29-én *Csikay Pál* a Ruhr-vidék megszállásának gazdasági következményeiről Franciaországban. A közgazdaságtan tiszta elméleti részének is jutott egy előadás, *Surányi Unger Tivadáré* jan. 17-én a közgazdasági politika céljáról.

Előadásainkat mindenkor nagyszámú közönség hallgatta végig, egyes aktuális kérdések tárgyalásánál mindenkor üdvözölhettük közigazgatásunk és gazdasági életünknek a kérdésben érdekelt vezetőit. A Közgazdasági Egyetem 6-os számú tantermének átengedéséért a Közgazdasági Egyetem dékánjának őszinte köszönettel tartozunk.

Társaságunk kiadványa, a *Közgazdasági Szemle* Buday László szerkesztésében 21 ívnyi terjedelemmel három füzetben előadások szolgáltatottak, emellett könyvismertetési rovata hazai és külföldi újdonságok elemzését adta, míg krónika rovata gazdasági törvényhozásunkról, értékeinkről, a világgazdaság egyes ágairól vényhozásunkról, értékeinkről, a világgazdaság egyes ágairól igyekezett helyzetképeket nyújtani. Előállításának tetemes költségeit ebben az esztendőben is csak úgy tudtuk viselni, hogy a Takarékpénztárak és Bankok Országos Egyesülete nagylelkű adományaival segítségünkre volt s biztosította egyetlen tudományos közgazdasági folyóiratunk kiadásának folytonosságát.

Taglétszámunk örvendetes gyarapodásáról a főpénztárnok jelentése ad számot. E szerint társaságunk jelenleg összesen 32 alapító és 764 rendes tagot számlál. Viszont szomorodott szívvel kell megemlékeznünk társaságunk s a magyar közgazdasági és tudományos élet több nagynevű munkásáról, akik sorainkból örökre kiváltak s akik között Wickenburg Márk grótot, Chorin Ferencet, Walder Gyulát, Ullmann Adolf bárót és Buday Lászlót gyászoljuk.

Pénzügyi helyzetünket a főpénztáros jelentése ismerteti. A számvizsgáló bizottság jelentése és a vagyonskimutatás az előírt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1925-iki költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány 1925 március 24-i üléséből.

Magyar Közgazdasági Társaság „Rendes számla” 1924.

BEVÉTEL.		KIADÁS.	
1. Egyenleg	60.000	1. Szerkesztői díjak és irodai költségek ...	17,280.723
2. Adományok	36,000.000	2. Nyomdaköltségek ...	56,103.639
3. Kamat-jövedelem ...	7,169.000	3. Kamat, jutalék ...	1,164.888
4. Tagdíj-bevétel	72,120.000	4. Átmenő tételek ...	28,000.000
		5. Egyenleg, mint maradvány	12,800.000
	115,349.000		115,349.250
Budapest, 1924 december 31.			
Vagyonskimutatás :			
n. é. 10.000 K Tkptárak. Közp. Jelz. részvény			
n. é. 10.000 « 6 ^o / _o -os II—III. hadikölcsön-kötv.			
n. é. 5.000 « « IV. « «			
n. é. 10.000 « « VI. « «			
12,800.000 « készpénz.			
Gerlóczy Béla s. k. pénztáros.		Zsengeri Manó s. k.	

Magyar Közgazdasági Társaság Matlekovits-alapítványszla 1924.

BEVÉTEL.		KIADÁS.	
1. Egyenleg	2,408.811	1. Jutalék és kamat ...	133.028
2. Szelvénnyjövdelem	550.000	2. Befizetés 275 drb új Magyar-Olasz bank részvényre	2,750.000
3. Eladott buzapénztár-jegy	60,568.892	3. Egyenleg	64,300.000
4. Kamatok	3,650.325		
	<u>67,183.028</u>		<u>67,183.028</u>

Budapest, 1924 december 31.

Vagyonkimutatás 1924 december 31-én :

1.200 drb Magyar-Olasz Bank részvény
64,300.000 K készpénz.

Gerlóczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.

A főpénztárnok jelentése az 1924. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1924. évre vonatkozó bevételeiről és kiadásairól összeállított kimutatót beterjeszteni, mely szerint a Magyar Közgazdasági Társaságnak

bevétele az év folyamán	115,349.250 K volt
kiadása pedig	<u>102,549.250 K-t tett ki,</u>
és így	12,800.000 K

pénztármaradvánnyal zárta le a Magyar Közgazdasági Társaság az előző 1924. évet.

A Magyar Közgazdasági Társaság vagyona pedig az év végén a következőkép alakult: A fentiek szerint 12,800.000 K készpénz,

- n. é. 10.000 K Takarékpénztárak központi Jelzálog Bank részvény,
- n. é. 10.000 K 6%-os II—III. hadikölcsön-kötvény
- n. é. 5.000 K 6%-os IV. " "
- n. é. 10.000 K 6%-os VI. " "

A bevételek és kiadások részletei a megfelelő kimutatásokból tűnnek ki.

A Matlekovits-alapítvány vagyona a mellékelt elszámolás és kimutatás szerint, 1924 december 31-én a következő volt:

bevétel az év folyamán	67,183.028 K volt
kiadás	<u>2,883.028 K-t tett ki,</u>
a készpénzegenleg tehát:	64,300.000 K,

mint vagyon az év végén és 1200 drb Magyar Olasz Bank részvény.

A folyó évben mindazon tagjainkat, akik fizetési kötelezettségüknek, többszöri felszólítás dacára, sem tettek eleget, a tagok sorából töröltük és ezek helyett igyekeztünk új tagokat szerezni a Magyar Közgazdasági Társaság részére úgy, hogy a taglétszám-

ban lényegős változás nem állott be, mert ma a Magyar Közgazdasági Társaságnak

32 alapító tagja
674 fővárosi tagja és
90 vidéki tagja

tehát összesen 796 tagja van.

Tekintettel a korona állandósulására, a folyó évben már abban a helyzetben vagyunk, hogy költségelőirányzatot is terjeszthetünk a tisztelt Közgyűlés elé és tisztelettel kérjük a csatolt költségelőirányzatunk elfogadását:

Bevételek:

Egyenleg	12,800.000 K
Adományok	40,000.000 «
Kamat és egyéb jövedelmek	7,000.000 «
Tagdíj-bevételek	50,000.000 «
összesen	109,800.000 K

Kiadások:

Szerkesztői díjak és irodai költségek	30,000.000 K
Nyomdaköltségek	80,000.000 «
Kamat és jutalékok	2,000.000 «
összesen	112,000.000 K

úgy, hogy előreláthatólag a bevételek körülbelül fedezni fogják a kiadásokat, amennyiben már most megmaradt tagjaink fizetési kötelezettségüknek megfelelően eleget fognak tenni és esetleg még sikerül közérdekű működést kifejtő társaságunknak újabb tagokat is szerezni.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1925 május 28-án d. u. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem (IV., Szerb-utca 23.) I. em. 6. számú előadótermében tartja 1925. évi rendes közgyűlését, melynek napirendje a következő:

- I. Elnöki megnyitó.
- II. Az igazgató-választmány jelentése a társaság 1924. évi működéséről.
- III. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1924-i számadásokról.
- IV. Az 1925. évi költségvetés megállapítása.
- V. Az elnökség és az igazgató-választmány kiegészítése.
- VI. *Vágó József* előadása: A munkanélküliség Magyarországon.
- VII. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést megelőzőleg legalább nyolc nappal írásban adandók be az elnökséghez.)

Közgazdasági hírek.

A Magyar-Olasz Bank igazgatósága március 18-án tartott ülésén megállapította a bank 1924. évi mérlegét, amely 8,004.037,530.27 korona tiszta nyereséggel zárul. Az igazgatóság a közgyűlésnek azt a javaslatot terjeszti elő, hogy a tiszta nyereségből részvényenként 1000 K (500 százalék) osztalék kerüljön kifizetésre. Az igazgatóság Castiglioni Camillo elnök bejelentését, amely szerint részvénybirtokának eladása folytán újabb megválasztását mellőzni kéri, mély sajnálattal vette tudomásul és elhatározta, hogy a közgyűlésnek javaslatot terjeszt elő, amely szerint Castiglioni Camillonak a bank iránt mindenkor tanúsított szeretetteljes érdeklődéséért a közgyűlés köszönete és elismerése jegyzőkönyvileg kifejeztessék.

Folyó hó 2-án tartotta a Hangya Szövetkezet 26. évi közgyűlését. A mérleg szerinti 275 milliárd vagyonnal szemben 268 milliárd passzívum áll, a tiszta felesleg tehát 6700 millió korona, amelyből a szövetkezet az alapszabályszerű maximális 6% osztalékot fizeti s a tartalékalapot 5000 millió koronával dotálja. A tisztviselők nyugdíjalapja javára az igazgatóság 5000 millió K-t fordított. A „Hangya“ alaptőkéje az elmúlt év folyamán 30 milliárdra emelkedett, úgy hogy kimutatott saját tőkéje — a tartalékalappal együtt — 42 milliárdra rúg. Árúforgalma 548 milliárdra, a bankosztály forgalma 88 milliárdra rúgott.

Gschwindt-féle szesz-, élesztő-, likőr- és rumgyár r.-t. közgyűlése az 1924. üzletévre részvényenként 20.000 K osztalék kifizetését határozta el. A részvények a Kereskedelmi Banknál e hó 6-tól kezdve váltatnak be.

A Magyar Közgazdasági Társaság tagjainak névsora.

Elnökség :

elnök :

Matlekovits Sándor v. b. t. t.

Pénztáros :

Gerlóczy Béla

Alelnök :

Éber Antal

Ellenőr :

Baumgarten Nándor

Főszerkesztő :

Heller Farkas

Ügyész :

Fekete Ignác

Segédszerkesztő :

K. Nagy Dénes

Titkár :

Popper József

Igazgató választmány :

Antal Géza
Balás Károly
dr. Balogh Elemér
Balogh Tihamér
Belatiny Artur
dr. Bernát István
Bosányi Endre
Bud János
Concha Győző
Czettler Jenő
Dálnoky Kováts Jenő
Domony Móric
Dréhr Imre
Exner Kornél
Fellner Frigyes
Fenyő Miksa
Halasi Fischer Ödön
Fónagy Aladár
Földiák Frigyes
Friedmann Ernő
Gaál Jenő
Gonda Béla
Gorove László
György Endre
Grün János
Hadik János gróf

Hantos Elemér
Hegedüs Loránt
Heller Farkas
Hermann Miksa
Horváth Lipót
Jankovich Béla
Jókai Szilágyi Miklós
Kenéz Béla
Korányi Frigyes báró
Kornfeld Móric báró
Kovács Gyula
Kovács Rezső
Kováts Ferenc
Krausz Simon
Klug Emil
Lukács György
Magyary Géza
Mailáth József gróf
Mándy Lajos
Mattyasovszky Miklós
Metzler Jenő
Mutschenbacher Emil
Nagy Ferenc
Navratil Ákos
Neumann Károly
Ottlik Iván
Paikert Alajos

Pap Dezső
Pap Géza báró
Paupera Ferenc
Popovits Sándor
Schmidt József
Schober Béla
Sebess Dénes
Somogyi Manó
Steinecker Ferenc
Szabóky Alajos
Szcitovszky Tibor
Szilassy Zoltán
Szomjas Lajos
Szterényi József báró
Teleszky János
Térfi Béla
Thirring Gusztáv
Tolnay Kornél
Tonelli Sándor
Tormay Béla
Ullmann György báró
Urbanovits Zoltán
Vágó József
Valkó Lajos
Vargha Gyula
Zelovich Kornél

Számvizsgáló bizottság :

Beck Dénes

Székely Ferencz

Zsengeri Manó

Magyar Közgazdasági Társaság

alapító tagjai:

Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara	Pesti Victoria gőzmalom
Erekly Károly	Magyar Jelzálog Hitelbank
Földváry József	Haditermény r.-t.
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank
Magyar Agrár és Járadékbank r.-t.	Pesti Hazai Első Takarékp. Egyesület
Haltenyésztő r.-t.	Krausz Simon
Hitelbank r.-t., Sátoraljaujhely	Angol Magyar Bank
Duna-Tiszaközi kereskedelmi r.-t.	Krausz és Bettelheim cég
Magyar Olasz Bank r.-t.	Magyar Kereskedelmi Csarnok
Neuschloss-Lichtig repülőgépgyár r.-t.	Kaszab Aladár
Magyar kir. állami selyemfonóák	Budapesti Kereskedelmi Testület
Baróti szeszfinomító, cognac- és likörgyár	Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
Hazai Fatermelők r.-t.	«Hangya» termelő és értékesítő szövetkezet
Felten és Guillaume r.-t.	Wiener Bankverein magyarországi fióktelepe
Magyar Fővárosi Malomegyesület	Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár
Magyar Cukorgyárosok Országos Egyesülete	Magyar Földhitelintézet
Első Budapesti Gőzmalom	
Magyar Általános Hitelbank r.-t.	

Uj alapító tagok:

Általános Forgalmi Bank r.-t., Debrecen	Létay Lajos bankigazgató, Debrecen
Calcium kő- és agyagipar r.-t., Debrecen	Magyar Szab. Patkógyár r.-t., Debrecen
Debreceni faipar r.-t., Debrecen	jánoshegyi Mauthner Alfréd, keresk. és és gazd. főtan., kereskedő, Budapest, VI., Lendvai-utca 13.
Forró Róbert m. kir. kormányfőtanácsos, a Magy. Leszámitoló- és Pénzváltóbank igazgatója, Budapest, IV., Váci-utca 36.	Minkus Richard nagykereskedő, Budapest, VI., Vilmos császár-út 31.
gr. Hoyos Miksa földbirtokos, nemzetgyűlési képviselő, Budapest, IV., Kaplony-utca 5., vagy Németlad.	Nagy Béla bankigazgató, Budapest, V., Hold-utca 21.
Kónyi Hugó az Angol Magyar Bank alelnöke, Budapest, V., Vilmos császár-ut 32.	Dr. Örfly Imre kincstári főtan., nemzetgy. képvis., Budapest, VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4.
Ledofsky Géza, Budapest, I. Kelenhegyi-nt 47.	Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete.

Magyar Közgazdasági Társaság

rendes tagjainak névsora:

- Abonyi Artur műszaki keresk. r.-t., V., Súlyom-utca 13.
 Ágoston Manó nagykeresk., V., Széchényi-utca 14.
 Albus szappangyárák, VIII., Népszínház-utca 11.
 Alföldy László gyárigazgató, V., Bodor-utca 7.
 Almási Sándor igazg. h. Pénzközp. IV., Deák Ferenc-utca 1.
 Ámon Károly igazg., Pénzközp. IV., Buda-foki-út 14. II/1.
 Anderlik Ignác «Hangya» igazg., IX., Lónyay-utca 46. I/4.
 Angol Osztrák Bank, V., Fürdő utca 6.
 Dr. Angyal Pál főszerkesztő, I., Naphegy-utca 21. Jogi Szemle.
 Andreich Jenő okl. mérnök, VII., Thököly-út 94.
 Angyal Dezső, I., Horthy Miklós-ut 15 a.
 Dr. Antal Géza egy. tanár, IV., Egyetem-tér 3.
 Asztalos József min. o. tan., Szász Károly-utca 6. III/3.
 Auer László banktisztviselő, VII., Erzsébet-körút 32.
 Auer Róbert tőzsdetanácsos, VII., Erzsébet-körút 32.
 Bacher Emil malomigazgató, V., Ujpesti rakpart 22—23.
 Dr. Bacher Pál ügyvéd, V., Dorottya-u. 8.
 Bacsinszky Vladimir ny. tart. főnök, V., Balaton-utca 2.
 Bagó Gusztáv cégjegyző egy. hallg. VIII., Baross-utca 66/a.
 Balás Károly egyetemi tanár, IX, Lónyay-utca 9.
 Balázs Leó bankigazgató, V., Báthory-u. 8.
 Balkányi Géza, II., Krisztina-körút 31.
 Dr. Balkányi Kálmán Omke ig., V., Mária Valéria-u. 12. Lloyd.
 Balogh Elemér «Hangya» vezérig., I., Balogh Tihamér-utca 5.
 Dr. Balogh Jenő v. b. t. t., ny. minister, I., Ménesi-u. 35.
 Balla Szigfrid Frigyes M. K. Cs. titkár, V., Perczel Mór-utca 1.
 balsátyai Bamberger István dr., VII., Erzsébet-körút 45—47. Royal.
 Dr. Baracs Marcell ügyvéd, V., Mária Valéria-utca 12.
 Dr. Barcza Ernő min. tan., I., Mecset-u. 17.
 Bartóky József v. b. t. t., V., Kálmán-utca 20.
 Bauer István banktisztviselő, VII., Her-nád-utca 8. I/16.
 Dr. Baumgarten Nándor egyetemi tanár, V., Zoltán-u. 18.
 Dr. Baumgarten Sándor ügyvéd, I., Orlay-út 4.
 Bálint Zoltán, V., Akadémia-utca 3.
 Bánlaky Adorján min. tan., II., Szemlő-hegy-út 13.
 Dr. Bányay Aladár min. tan., a Zsíró- és Pénztáregylet vezérigazgatója, VII., Vilma királyné-út 31.
 Dr. Bary Ágoston főszerkesztő, V., Sas-utca 13. Magyar Pénzügy.
 Dr. Beck Lajos államtitkár, V., Alkotmány-utca 7.
 Beck Salamon ügyvéd, VI., Andrásy-ut 12.
 Becsey Antal Orsz. Iparegyes. alelnök, I., Horthy Miklós-út 1.
 Benedek József dr., főellenőr, V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bank.
 Dr. Berczeller László orvos, IV., Deák Ferenc-utca 5.
 Dr. Berger Gyula igazg., Pénzközp., IV, IV., Deák Ferenc-utca 1.
 Berger Miklós kereskedő, VI., Hajos-utca 25.
 Dr. Bernát István közg. egy. tan., IX., Ráday-utca 2.
 Dr. Bernáth Ottó szerkesztő, VI., Aradi-utca 8. Esti Kurir.
 Bertsch Ottó gazd. ak. tanár, I., Mészáros-utca 56/b.
 Beocsini cementgyári unió, V., Alkotmány-utca 10.
 Bessenyei Ferenc min. tan., IX., Üllői-ut 9.
 Dr. Biró Pál nemzetgyűlési képvis., vezérigazgató, VI., Vilma királyné-út 10.
 Boda István tanár, V., Alkotmány-utca 11.
 Dr. Bódy Tivadar udv. tan., vezérigazgató, VII., Kertész-utca 10. B. H. É. V.
 Dr. Bodroghy József Omke titkár, V., Mária Valéria-utca 12.
 Bogyó István, V., Perczel Mór-utca 2.
 Bogyó Samu nyugalmazott tanár, VI., Munkácsy-utca 22.
 Dr. Bokor Ervin «Hangya» cégvezető, I., Horthy Miklós-út 57.

- Boross Béla «Hangya» főtisztviselő, X., Villám-utca 12.
 Boross Gyula gyáros, VII., Király-utca 3.
 Borsody Sándor, O. K. H. igazgató, V., Nádor-utca 22.
 Bossányi Endre igazgató, I., Mányoki-utca 20.
 Bottenstein Andor magánhiv., VII. Király-utca 91. I/6.
 Dr. Bozóky Ferenc egy. ny. r. tanár, IV., Eskü-út 5.
 Böszörményi László min. o. tan., VIII., Szentkirályi-utca 49.
 Brandstein Artur főmérnök, II., Szász Károly-utca 5.
 belatini Belatny Artur, kamarai elnök, V., Szemere-utca 10.
 Braun Ferenc p. ü. számvizsg., I., Kék-golyó-utca 5.
 Breuer Gusztáv igazgató, V., Zrinyi-u. 14.
 Dr. Bród Miksa orvos, VII., Akácfa-utca 9. II/22.
 Dr. Bud János minister, IX., Orczy-út 21.
 Budapesti húsnagyvágó, IX., Lónyay-utca 11. II/18.
 Buder József «Hangya» tisztv., IX., Mester-utca 38.
 Bulányi Szilárd banktisztv., IX., Mester-utca 34. fszt. 4.
 Büchler A. Jenő r.-t. tisztv., VI., Andrassy-út 26. III/10.
 Dr. Czakó Zsigmond, I., Ménesi-út 4.
 Dr. Czettler Jenő egy. tanár, VII., Garay-utca 31.
 Csetényi József szerkesztő, V., Vilmos császár-út 78. Pesti Hírlap.
 Dr. Chorin Ferenc vezérigazgató, VI., Andrassy-út 116.
 Choncha Győző főrend., egy. tanár, IV., Muzeum-utca 19.
 Concordia gőzmalom r.-t., IX., Soroksári-út 24.
 Csapó Sámuel titkár, magy. vas és fém-munk. közp. szöv., VII., Thököly-út 56.
 Cserny József tanár, V., Ügynök-utca 9.
 Dr. Csizik Béla, I., Fenyő-utca 4.
 Csont Lajos tanár, V., Alkotmány-utca 11.
 Csoór Lajos Omke titkár, IX., Ráday-utca 2. III.
 Dr. Csupor József fővárosi tanácsos, IV., Városháza.
 Dr. Czigler István ügyvéd, V., Vilmos császár-út 54.
 Dallos Rezső Angol magyar bank igazgatója, V., Vilmos császár-út 32.
 Dálnoki Kovács Jenő orsz. iparegyleti titkár, VIII., József-utca 20.
 Dános Géza takarékpárti fiók igazgató, VII., Vilma királyné-út 52.
 Dános Marcell Moktár igazgató, VIII., Baross-utca 45.
 Deutsch Lajos vezérigazgató, V., Váci-út 73—74.
 Dezsényi Pál m. tisztv., V. gróf Tisza István-utca 10.
 Dr. Dékány István egy. tanár, I., Avar-utca 10.
 Dr. Dénes István ügyvéd, nemzetgyűlési képvis., VIII., Baross-utca 34.
 Dr. Dobránszky Béla bankig. V., Nádor-utca 19. I.
 Dobrovits Sándor min. titkár, I., Horthy Miklós-út 15/d.
 Domanovszky Ákos műegy. tanársegéd, I., Attila-utca 23.
 Dr. Domony Móric, miniszt. tanácsos, vezérigazgató, V., Mária Valéria-utca 11.
 Dr. Doroghy E. ügyvéd, VI., Andrassy-út 5.
 Doroghy Kálmán, II., Margit-körút 5/b.
 vitéz gnótfalvi Dorner Zoltán II., Margit-rakpart 56.
 Dr. Drucker Jenő M. szállósgazdaegyl. igazgató, VIII., József-körút 47.
 Domány Gyula ig., Magyar Olasz Bank, V., Nádor-utca 16.
 Dr. Dörschug Antal ig., IV., Eskü-tér 8.
 Dr. Dubovay Jenő banktisztviselő, X., Füzér-utca 19.
 Dedinszky János magánhiv. Erzsébetfalva, Rudolf-utca 13.
 Ifj. Dobos Károly egyetemi hallgató, VII., Thököly-út 19. III/21.
 Deseő Antal egy. hallgató, IX., Ráday-utca 43/45.
 Egeresehii köszénbánya és portland-cement rt., V., Bank-utca 6.
 Dr. Egry Aurél udvari tanácsos, ügyvéd, V., Hold-utca 8.
 Egyesült téglá- és cementgyár, IV., Deák Ferenc-utca 6.
 Elek István mérnök, VI., Nagy János-utca 26.
 Elek Pál Pesti m. ker. bank fiók főnöke, I., Villányi-út 10.
 Elekes Dezső min. fogalm., II., Keleti Károly-utca 5—7.
 Első dunagőzhajózási társaság, V., Rudolf-rakpart 3.
 Első magyar gazdasági gépgyár r.-t., VI., Váci-út 19.
 Első pesti spódium- és enyvgyár r.-t., IX., Csont-utca 2.
 Dr. Emich Gusztáv ny. minister, magyar követ, Berlin (W.) Cornelius-Strasse 8.
 Engel Ernő, V., Béla-utca 3.
 Engel János vezérigazgató, V., Nádor-utca 5.
 Enyedi Béni igazgató, IV., Eskü-tér 5.

- Dr. Erdély Sándor igazgató, II., Margit-körút 5/b.
- Erdélyi Pál mérnök, VI., Eötvös-utca 44.
- Erdős Károly tisztv. Magyar Földnél, V., József-tér 1.
- Erdősy Antal Angol magy. bk. fiók igazg., V., Vilmos császár-út 32.
- Ereký Károly ny. minister, I., Horthy Miklós-út 1.
- Eródi Harrach Tihamér ügyvéd, nemzetgyűl. képvis., V., Erzsébet-tér 14.
- Erzsébet gőzmalom rt., V., Garam-utca 4.
- Eszenyi Jenő, IV., Koronaherceg-utca 7.
- Dr. Exner Kornél államtitkár, III., Zsigmond-utca 9.
- Dr. Éber Antal udv. tan., vezérigazgató, V., Hold-utca 21.
- Dr. Éber Ernő gazd. tan., V., Széchenyi-utca 1.
- Dr. Égető Gyula p. ü. s. titkár, X., Népliget 8630.
- Elbogen Henrik, V., Bécsi-utca 8. (Kohner bankház).
- Északmagyarországi egyes. kőszénbánya r.-t., V., Arany János-utca 29.
- Dr. Faludy Ferenc ügyvéd, IV., Lovag-utca 20.
- Faragó Adolf keresk., VI., Nagymező-u. 43.
- Dr. Faragó József, V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bank.
- Dr. Farkas Géza egyetemi tanár, IV., Irányi-utca 17.
- Farkas János min. titkár, II., Margit-körút 48. II.
- Fábián László okl. közgazdász, VI., Izabella-utca 75.
- Fábry Sámuel igazgató, V., Lipót-krt 17.
- Dr. Fehér Gyula, VIII., Szigony-utca 16/b. III 54.
- Fehér István P. K. igazgató h. I., Horthy Miklós-út 15/a. félem. 8.
- Fehér Miklós gépgyár r.-t., V., Váci-út 80.
- Fehér Miksa ügyv. igazgató, V., Fürdő-u. 2.
- ifj. Fejős János egy. hallgató, IV., Apponyi-tér 1. I/3.
- Dr. Fekete Ignác ügyvéd, IV., Városház-utca 14.
- Felföldy Károly műegy. hallg. II., Toldy Ferenc-utca 58. fszt. 1.
- Fekete Miklós, VIII., Salétrom-u. 8.
- Fekete F. Sándor mérnök, II., Lovél-u. 5.
- Fellner Alfréd gyáros, VI., Nagy János-u. 11.
- Dr. Fellner Frigyes egy. tanár, I., Orom-utca 8.
- Fellner Henrik vezérigazgató, VI., Nagy János-utca 11.
- Fellner Leó műszaki papirgyár, IV., Váci-utca 4.
- Fellner Pál gyáros, VI., Nagy János-u. 11.
- Felsőmagyarországi bánya és kohómű, V., Akadémia-utca 3.
- Fenyő Henrik mérnök, VII., Damjanich-utca 58.
- Fenyő Miksa a Gyosz. igazgatója V., Zrinyi-utca 1.
- Fenyvesi Samu banktisztv., V., Vilmos császár-út 32.
- Dr. Fenyvessy József államtitkár, II., Kereskedelemügyi minist.
- Dr. Ferenczi Izsó min. o. tan., II., Margit-körút 50.
- Dr. Fleischl Pál alkonzul, V., Nádor-u. 28.
- Fleiszig Sándor, a tőzsde alelnöke, VI., Andrassy-út 86.
- Filó János v. egy. tanársegéd, I., Ráth György-u. 4. III/3.
- Finály Ernő gyáros, III., Bécsi-út 267.
- Dr. Fischer Árpád orvos, VIII., Salétrom-utca 8. II/12.
- Fischer Marcell ért. papir keresk. V., Aulich-utca 3.
- halasi Fischer Ödön a Cobden szöv. eln., nagykereskedő, I., Orom-u. 8.
- Fischl Simon, V., Nádor-utca 31.
- Fodor Jenő min. tan., II., Kereskedelemügyi minist.
- Follmann János műegy. hallg., IX., Tűzoltó-utca 33/a.
- Dr. Fónagy Lajos ügyvéd, V., Széchenyi-utca 1.
- Forrai Imre tisztv., V., Lipót-körút 15.
- Forbáth Géza h. igazg., VI., Csengery-u. 31.
- Dr. Forbáth Imre egyet. m. tanár, vezérigazg., V., Vécsey-utca 3.
- Földiák Frigyes vezérigazgató, V., Gróf Tisza István-utca 6. Ang. Osztr. bank.
- Dr. Földváry Andor, X., Orczy-út 41.
- Földváry Ferenc kereskedő, IV., Kossuth Lajos-utca 18.
- Fővárosi sörfőző r.-t., X., Maglódi-út 47.
- Dr. Fraenkel Sándor ügyvéd, V., Alkotmány-utca 16.
- Dr. Frank Aladár, V., Vilmos császár-út 74.
- Dr. Frank Pál ügyvéd, V., Falk Miksa-u. 7.
- Frank Sebő, V., Kálmán-utca 14.
- Freud Béla bányatulajdonos, VI., Andrassy-út 94.
- Freund Izsó nagykeresk., V., Nádor-u. 26.
- Frey Kálmán tőzsde alelnöke, V., Vécsey-utca 4.
- Friedmann Ernő műegyetemi tanár, V., Ritz szálló.
- Dr. Friedrich Tivadar felelős szerkesztő, V., Mária Valeria-u. 12. Pester Lloyd.
- Dr. Frigyes Béla okl. ügyvéd, tőzsdei titkár, VII., Erzsébet-körút 52.
- Fruktus a gyümölcsért. és szeszfőző szöv. közp. m. szöv., IV., Váci-u. 80.

- Fuchs Albert ker. és ip. kam. fogalm., I., Schwarzer F.-u. 4. I/5.
- Fuchs Arthur igazgató, VI., Andrássy-ut 45.
- Fuchs György gépészmérnök, II., Bimbó-utca 15.
- Fuchs Vilmos egy. hallg., VI., Vilmoscsászár-ut 31.
- Dr. Fuhrmann Ferenc min. tan.
- Dr. Fülei Szántó Endre min. titkár, IV., Váci-utca 83. III. em.
- Dr. Gál Jenő egy. fogalmazó, VI., Vörösmarthy-utca 57. I/4.
- Gaál Gaszton nemzetgyűlési képviselő, V., Országház.
- Gaál Jenő főrend, VIII., Üllői-út 66/a.
- Gans József tanár, V., Alkotmány-u. 1.
- Ganz és Tsa Danubius gépgyár r.-t., X., Kőbányai-út 31.
- Ganz-féle villamossági r.-t., II., Lövház-utca 39.
- Garay Károly vezérigazgató, VII., Rózsa-utca 38/a.
- Gábor Ignác mérnök, VII., Király-u. 53.
- Gál István egy. hallgató, II., Ilona-u. 10.
- Geber Antal miniszteri tan., II., Kereskedelemügyi minist.
- Gedeon Tibor nagykereskedő, VII., István-út 81.
- Gergely Rezső könyvkeresk., V., Dorottya-utca 2.
- Gergely Vilmos vasúti forg. r.-t. ügyv. ig., V. Tükör-utca 3.
- Gerlőczy Béla takarékpénztári ügyv. ig., V., Mérleg-utca 2.
- Dr. Gerlőczy Gyula államtitkár, IX., Imre-utca 5.
- Gerő Károly máv. főellenőr, VII., Rottenhiller-utca 44.
- Gervay Gyula m. kir. postatak. főszámt., V., Hold-utca 4.
- Dr. Géber Mihály egy. hallgató, II., Toldy Ferenc-utca 4.
- Dr. Gidró László a «Hangya» oszt. fón., VI., Bajza-utca 24.
- Gizella gőzmalom r.-t., IX., Soroksári-út 16.
- Dr. Glücksthal Samu ügyvéd, V., Alkotmány-utca 27.
- Dr. Gold Simon ügyvéd, V., Nádor-u. 14.
- Dr. budai Goldberger Leó gyáros, V., Arany János-utca 32.
- Goldschläger Lóránd bankár, V., Országház-tér 4.
- Gordon Róbert min. tan. vezérig., VI., Nagy János-utca 29.
- Dr. Goldzieher Károly egy. tanár, I., Mészáros-utca 12.
- Gonda Béla min. tan., I., Ménesi-út 4. fszt. 3.
- Gorove László nagybirtokos, VIII., József-körút 59—61.
- Dr. Görög Frigyes ügyvéd, V., Tükör-utca 3.
- Dr. Gratz Gusztáv v. b. t. t., ny. minister, II., Pasarét, Szilva-út 5.
- Grenczer Béla kir. fővegyszer, VI., Kmetty-utca 11.
- Grosshaus Károly igazgató, V., Deák Ferenc-utca 6.
- Grossmann Miksa mérnök, VII., Szabó József-utca 23.
- Dr. Grün János ny. minister, I., Pauler-utca 17.
- Grynaeus Dezső egy. hallgató, II., Pálffy-tér 4.
- Ifj. Gulácsy Pál egy. hallgató, IX., Bokréta-utca 28.
- Dr. Gündisch Guidó ügyvéd, IV., Duna-utca 3.
- Gyömrei Sándor kamarai titkár, V., Szemere-utca 6.
- Győrffy Wolf fémárúgyár, Pesterzsébet.
- Dr. György Ernő Omke. titkár, V., Akadémia-utca 18.
- György Endre v. b. t. t., ny. minister, IX., Ráday-utca 1.
- György Jenő Mftr. ig., VII., Erzsébet-körút 15.
- Gyufaárúsító r.-t., VI., Andrássy-út 102.
- Dr. Gyulai Tibor kamarai főtítkár, I., Bimbó-utca 49.
- Dr. Gyulai Mór Hugó ügyv., VIII., József-körút 81.
- Győrbiro István hirdapíró, VII., Rákóczi-út 54. Pesti Napló.
- Habinyák Elemér műegy. hallgató, VIII., Népszínház-utca 18. IV/49.
- Gr. Hadik János, VI., Délibáb-utca 35.
- Dr. Halász Elek ügyvédjelölt, V., Vadász-utca 42.
- Halász Tibor min. titkár, IV., Ferenc József-rakpart 13—15.
- Dr. Halászy László min. tanácsos., VIII., Csepregy-utca 4.
- Dr. Halom Dezső vezérigazgató, IV., Deák Ferenc-utca 17.
- Dr. Halom Imre Magy. Ált. Tkptár ig., V., József-tér 14.
- Haltenberger Vilmos Ford-autó képv., I., Budaörsi-út 1.
- Hampel Antal műegyetemi hallgató, II., Retek-utca 69.
- «Hangya» textilipari váll., V., Országház-tér 4.
- budai dr. Hann Arnold h. államtitkár, II., Margit-körút 50.
- Dr. Hantos Elemér ny. államtitkár, V., Tükör-utca 3.

- Br. Harkányi János v. b. t. t., ny. minister, VI., Andrassy-út 4.
- Dr. Harrer Ferenc ny. alpolgármester, II., Garas-utca 6.
- Hartenstein Jenő, V., Hold-utca 21.
- Br. Hatvany Endre gyáros, I., Verbóczy-u. 7.
- Br. Hatvany Károly, V., Nádor-utca 3.
- Hauswirth Ödön díszítő festő, VIII., Hunyadi-utca 48.
- Havas Emil udvari tan., V., Dorottya-u. 6.
- Havas Miksa akadémiai tanár, IV., Molnár-utca 53.
- Havas Mór máv. ellenőr, V., Honvéd-u. 18.
- Hazai erdőipar r.-t., V., Dráva-utca 16.
- Hábori György gépgyári tisztv., VIII., Práter-utca 59 d. IV. 44.
- «Háztartás» fogy. szöv., IX., Bakáts-u. 8.
- Hegedüs Izso igazgató, V., Alkotmány-utca 11.
- Dr. Hegedüs Lóránt v. minister, igazgató, IV., Váci-utca 40.
- Hegedüs Vilmos «Hangya» tisztviselő, I., Maros-utca 27.
- Hegyi Imre államv. h. igazgató, VII., Damjanich-u. 52.
- Hein János tájkertész, VII., Columbus-utca 2/a.
- Heinrich Ferenc ny. minister, nagykereskedő, nemzetgy. képv., Üllői-út 32.
- Dr. Heinrich János h. igazg., V., Alkotmány-utca 11.
- Hell Imre egy. hallgató, VII., Damjanich-utca 45.
- Dr. Heller Farkas egyetemi tanár, I., Bártfai-utca 11.
- Heltai Lajos igazgató, VI., Vilmos császár-út 53.
- Hercz József vezérigazgató, V., Mérleg-utca 4.
- Herczfeld Frigyes nagykereskedő, IV., Türr István-utca 8.
- Dr. Herczog Ármin cégvezető, V., József-tér 2. Hitelbank.
- «Hermes» magy. ált. váltóüzl. r.-t., IV., Koronaherceg-utca 5.
- Hillebrand Ferenc Pénzüntézeti Központ főrevizora, IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Hillinger Oszkár bankigazgató, V., Nádor-utca 16.
- Hirling László P. K. főrevizor, IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Dr. Hirsch Albert nagyiparos, V., Nádor-utca 3.
- Dr. Hirsch Alfréd földbirtokos, IV., Deák Ferenc-u. 18.
- Hirsch Nándor nagykereskedő, V., Honvéd-utca 1.
- Hoch József igazgató, Hazai Bank, II., Áldás-utca 8.
- Hódossy István műegy. tanársegéd, I., Budafoki-út 22.
- Dr. Holl Jenő vasútigazgató, II., Tudor-utca 5 b.
- Hollós Ödön a Ker. bk. igazgatója, V., Gróf Tisza István-utca 2.
- Hollósy István műegy. tanár, I., Fehérvári-út 15/d. I 44.
- Dr. Homonnay Tivadar korm. fótan., IV., Ferenc József-rakpart 12.
- Horner Miklós egyetemi hallgató, IX., Üllői-út 69. II 3.
- Hornányszky Viktor nyomdatulajdonos, VI., Aradi-utca 14.
- Horváth Béla Jenő egyetemi hallg., V., Szabadság-tér 8. Jegyint.
- Dr. Horváth Ferenc fogalmazó, V., Nagykorona-utca 3.
- Dr. Horváth István min. o. tan., VI., Izabella-utca 43.
- Dr. Horváth István szerkesztő, V., Mária Valéria-u. 12. O. M. K. E.
- Dr. Horváth János igazg., VIII., Mátyás-tér 16.
- Horváth János banktv., Kispest, Báthory-utca 43.
- Horváth Jenő «Hangya» aligazgató, IX., Angyal-utca 32.
- Dr. Horváth Lipót vezérigazgató, V., József-tér 14.
- Horváth Miksa gyáros, V., Viságrádi-u. 62.
- Horváth Nándor nagykereskedő, IV., Türr István-utca 7.
- Horváth Sándor h. fők igazgató, VI., Hajó-utca 8—10.
- Dr. Horváth Tivadar ügyvéd, V., Tükör-utca 4.
- Hubert Emil igazgató, X., Hölgy-utca 5. Incasso: V., Mérleg-utca 3.
- Hungária Altalános Biztosító r.-t., VII., Károly-körút 3.
- Hungária egyes. gőzmalmok r.-t., IX., Soroksári-út 48.
- Huszár Gyula bankigazgató, II., Hunfalvy-utca 13.
- Dr. Huszár Emil Anglo-Austrian Bank titkára, I., Győri-út 5. II/3.
- Huszár Márk min. tanácsos, X., Füzér-utca 19. II 18.
- Idegenforgalmi és utazási vállalat, V., Mária Valéria-utca 7.
- Dr. Ibrig Károly egy. tanársegéd, IV., Szerb-utca 23. I 24.
- Iklódy Szabó Andor min. tan., IV., Semmelweis-utca 4.
- Imrédy Béla ügyv. ig. Tébe., V., Gróf Tisza István-utca 2.
- Dr. Imre Kálmán igazgató, IV., Múzeum-körút 21., Studium rt.

- Igazságügymin. könyvtára, V., Markó-
utca 16. III/87.
- Dr. Jacobi Béla ügyvéd, V., Kálmán-u. 24.
- Jahoda Adolf igazgató, V., Falk Miksa-
utca 6. III/7.
- Jakobovits Dániel igazg., V., Bálvány-u. 17.
- Jankó János cégvezető P. K., I., Mészá-
ros-utca 18., II/23.
- Dr. Jankovich Béla v. b. t. t. ny. minister,
VII., Rákóczi-út 6.
- Jámbor László «Hangya» cégvezető, II.,
Szabóky-utca 14.
- Jármay Elemer min. tan., I., Döbrentei-
tér 6.
- Jellinek Aurél, V., Lipót-körút 18.
- Jezsovits János min. tan., I., Fő-utca 12.
- Jónás Géza főfelügyelő, V., Rudolf-rak-
part 3.
- Dr. Jordán Károly egy. tanár, I., Lisz-
nyay-utca 15.
- Dr. Jurdik József ügyvéd, IX., Márton-
utca 35.
- Julius Lipót keresk., V. Pannonia-u. 2/c.
- Justus Dezső gyáros, VI., Vörösmarty-
utca 24/b.
- Kallos János főszerkesztő, VIII., Rökk
Szilárd-utca 7. Pesti Tőzsde.
- Kallos János szerkesztő, V., Honvéd-utca
10. Nemzeti Ujság.
- Kammer Hugó nagyiparos, V., Gróf Tisza
István-utca 2.
- Kammer Szigfried nagyiparos, V., Gróf
Tisza István-utca 2.
- Dr. Kann Sándor ügyvéd, V., Géza-utca 1.
- Kapus Géza «Hangya» cégv., II., Csónak-
utca 1.
- Dr. Karátson Antal ny. min. tan., igazg.,
II., Döbrentei-tér 5.
- Karch Kristóf egy. tan., VII., Rózsa-u. 8.
- Dr. Kardos Elemér ügyvéd, IV., Korona-
hereg-utca 10.
- Kaszab Aladár udv. tan., gyáros, V.,
Szabadság-tér 15.
- Dr. Katona Béla szerkesztő, V., Vilmos
császár-út 32. Az Ujság.
- Kádas Károly min. fogalmazó, II., Kelety
Károly-utca 5.
- Kállay Béla vezérig., VI., Andrassy-út 18.
- Kállay Zoltán min. tan., IX., Ráday-u. 63.
- Kárász Márton Moktár igazgatója, IV.,
Bécsi-utca 4.
- Dr. Kelemen Ferenc kincst. főtan., V.,
Földhitelint., Bálvány-u.
- Kelemen Frigyes Ottó ügyv., VI., Andrassy-
út 4.
- Kelemen József műegy. hallgató, Kispest,
Bem-utca 17.
- Kelemen Gyula nagykereskedő, V., Vé-
cese-utca 4., V., Hold-utca 6.
- Kelemen Lajos malomigazgató, IX., Vám-
ház-körút 14.
- Kelety Dénes államtitkár, Máv. elnök,
VI., Andrassy-út 88.
- Keleti és Murányi vegy. gyár r.-t., V.,
Ujpest, Váci-út 59.
- Keleteurópai Forgalmi Bank r.-t., IV.,
Eskü-út 6.
- Kemény Dezső iparkamarai titkár, V.,
Szemere-utca 6.
- Kemény Sándor egyetemi hallgató, VII.,
Rottenbiller-utca 42.
- Kende Tódor igazgató, V., Mária Valéria-
utca 10. I/3.
- Kendrey Gyula egyetemi hallgató, VI.,
Felsőerdősor 16—18. II/17.
- Dr. Kenéz Béla egyetemi tanár, Tудо-
mányegyetem.
- Dr. Kepes Ernő tanár, I., Enyedi-u. 11. II/3.
- Dr. Kepes Olivér ügyvéd, VI., Andrassy-
út 83.
- Keresztényi Gyula bankhivatalnok, IV.,
Eskü-tér 8.
- Dr. Kerékgyártó György műsz. tan., II.,
Szász Károly-utca 1.
- Kertész László Magy. Kel. tengerh. r.-t.
titkára, VI., Eötvös-utca 29. I/3.
- Kertész Pál banktitkár, VII., Erzsébet-
körút 22. II/18.
- Kilényi Hugó ny. min. tan., I., Váralja-
utca 2.
- Királymalom Hedrich és Strauss r.-t., IX.,
Soroksári-út 44.
- Dr. Kiss Géza min. o. tan., VIII., Vas-u. 12.
- Kiss Károly egyet. hallgató, Albertfalva.
- Kisbirtokosok Orsz. Földhitelint. V., Géza-
utca 2.
- Kismartony János cégv., I., Gyopár-u. 6.
- Kispesti Textilgyár r.-t., V., Bálvány-u. 4.
- Klauber Dezső magántisztv., II., Török-
utca 8. II/3.
- Klauber Sámuel gyáros, igazgató, VI.,
Gömb-utca 8., Unio olajgyár.
- Klein Ferenc igazgató, VI., Andrassy-
út 89.
- Klein Géza gyárigazgató, VI., Aréna-út
126. I/6.
- Klein Gyula Magy. Ált. Hitelbank alelnök,
V., Vécsey-utca 3.
- Dr. Klein István igazgató, II., Apostol-
utca 12.
- Kleindin Hugó Hungária Bank r.-t. igaz-
gatója, IV., Korona-utca 3.
- Dr. Klug Emil ügyvéd, főszerkesztő, V.,
Falk Miksa-utca 7.
- Dr. Koffler Károly Gyosz. főtítkár, V.,
Zoltán-utca 10.
- Br. Kohner Adolf udv. tan., bankár, V.,
Bécsi-u. 8.

- Dr. Kohner Arthur igazgató, V., József-tér 14.
- Br. Kohner Vilmos bankár, V., Bécsi-u. 8.
- Dr. Kollár László ügyvéd, IV., Kossuth Lajos-utca 13.
- Kollerich Pál és fiai, IV., Ferenc József-rakpart 21.
- Dr. Köllmann Dezső ügyvéd, VI., Teréz-körút 38.
- Kokron Károly egy. hallg., I. Horthy Miklós-út 36—38. III 3.
- Kont Dezső gyári irodafőnök, Opál-u. 46.
- Kontinental vaskeresk. társ., V., Váci-utca 20.
- Dr. Korányi Frigyes ny. miniser, magyar követ, I. Istenhegyi-út 4.
- Koref Dávid kereskedő, V., Lipót-krt 11.
- Dr. Korláth József m. kir. stat. főtan., II., Zsigmond-utca 5. I/16.
- Dr. br. Kornfeld Móric nagyiparos, V., Mária Valéria-utca 17.
- Br. Kornfeld Pál ügyv. igazgató, VI., Délibáb-utca 17.
- Kornis Mihály, a Hungária Ált. Bizt. ig., VII., Károly-körút 3.
- Kosztka Gusztáv egyetemi hallgató, I., Verpeléti-út 4—6. II 6.
- Dr. Kosztkievicz László banktisztv., V., Szabadság-tér 8.
- Kotányi Zsigmond udv. tanácsos, VI., Andrassy-út 18.
- Dr. Kovács Alajos min. tan., II., Margit-körút 50. III/9.
- Kovács Béla min. fogalmazó, I., Honvédelmi minisztérium.
- Kovács Dezső egyetemi hallgató, II., Zsigmond-utca 20. IV 2.
- Kovács Béla értékpapirkereskedő, VIII., Üllői-út 66/a.
- Kovács Ernő ny. ezredes, IV., Képiró-utca 6. II 12.
- Kovács Ferenc főellenőr, V., Szabadság-tér 8.
- Dr. Kovács Gyula, II., Kelety Károly-utca 24.
- Kovács Gyula udv. tan., II., Ervin-utca 3.
- Kovács Izor vezérigazgató, V., Báthory-utca 4.
- Dr. Kovách Jenő az Adria r.-t. igazgató, VIII., Népszínház-utca 25. I 2.
- Kovács János P. K. főrevizor, IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Dr. Kovács József akadémiai tanár, VIII., József-körút 31/b. II 3.
- Kovács Rezső igazgató, VI., Üteg-utca 13.
- Dr. Kovalóczy Rezső nagykereskedő, II., Garas-utca 5.
- Kőbányai gőztéglagyár r.-t., VII., Erzsébet-körút 1.
- Dr. Kónig Tivadar ny. államtitkár, IV., Váci-utca 44.
- Dr. Körmendy József, postatakarékp. titkár, Postatakarékpénztár.
- Körtvélyessy Antal egyetemi hallgató, Horthy Miklós kollégium.
- szentkereszthegyi Kratochwil Károly altábornagy, I., Horthy Miklós-út 29. I 3.
- Kühnemann Pál gyáros, VI., Váczi-út 113.
- Krausz István egyetemi hallgató, VIII., Szentkirályi-utca 1/a.
- Krausz Pál bankár, V., Szabadság-tér 15.
- Krausz Simon vezérigazgató, VII., Stefánia-út 26.
- Dr. Kresz Károly Tébe. igazgató, I., Kemes-utca 8.
- Kreuzer Lipót akadémiai tanár, VI., Gróf Zichy Jenő-utca 4.
- Kriegler József főfelügyelő, V., Szabadság-tér 8.
- Kubik Gyula vállalkozó mérnök, IV., Múzeum-körút 39.
- Kultsár József O. K. H. osztályvezető, I., Tábornok-utca 2.
- Dr. Kuncz Ödön egy. nyilv. r. tanár, VIII., Üllői-út 36. II/7.
- Lajta Ernő, VI., Hegedüs Sándor-u. 18.
- Lakatos Gyula, VI., Andrassy-út 2.
- Laky Dezső egy. tanár, II., Szász Károly-utca 1. IV/9.
- Latinák Jenő gép- és szerszámgyáros, X., Monori-út 2—4.
- Dr. Latzkó Vilmos bankár, VI., Andrassy-út 7.
- Dr. Lándor Tivadar szerkesztő, VIII., Rökk Szilárd-utca 4. Budapesti Hirlap.
- Láng Ernő kereskedelmi tan., IV., Deák Ferenc-tér 3.
- Dr. br. Láng Mihály képviselő, IV., Kigyó-tér 1.
- Lányi Mór bankigazgató, IV., Xussuth Lajos-Lajos, Gazdabank.
- László Imre banktisztviselő, I., Horthy Miklós-út 20.
- Dr. Lázár József szerkesztő, VI., Rózsa-utca 111. Szózat.
- Dr. Leitner Ernő ügyvéd, IV., Régiposta-utca 5.
- Leitner Jenő műegy. adj., I., Horthy-Miklós-út 34.
- Lengyel Géza titkár, II., Bimbó-utca 15.
- Lenk Adolf igazgató, V., Szabadság-tér 8.
- Lenkei Zsigmond szerkesztő, VII., Dohány-utca 37.
- Leszl Jakab P. k. ügyv. igazgató, VII., Kertész-utca 43.
- Léderer Miklós gazda, VI., Lendvay-u. 6.
- Dr. Lénárd Jenő «Atlantica» o. fón., V., Falk Miksa-utca 20.

- Dr. Lénárd Vilmos ügyvéd, V., Báthory-utca 19.
- Dr. Lévy Béla ügyvéd, V., Bálvány-utca 21.
- Lipkay Gyula főv. műsz. tan., IV., Központi városháza III/410.
- Dr. Liszka Viktor ügyvéd, II., Bimbó-u. 9.
- Dr. Lovászik György p. ü. fogalmazó, X. Maláta-utca 3.
- Luekhaub Gyula egy. magántanár, V., Alkotmány-utca 11.
- Lujza gőzmalom r.-t., III., Kolosy-tér 1.
- Lukács György v. b. t. t., ny. minister, VII., Hermina-út 35/d.
- Lukács József udv. tan., vezérigazgató, II., Gyopár-utca 2.
- Lustig József igazgató, V., Alkotmány-utca 16.
- Dr. Lów Lóránt ügyvéd, VI., Hajós-u. 24.
- Dr. br. Madarassy Beck Gyula vezérigazgató, V., Falk Miksa-utca 7.
- Dr. br. Madarassy Beck Marcell vezérigazgató, VI., Andrassy-út 130.
- Magyar Általános kőszénbánya r.-t., V., Zoltán-u. 2.
- Magyar gyáriparosok orsz. szöv., V., Zrinyi-utca 1.
- Magyar ipari és kereskedelmi ellenőrző bank r.-t., V., Sas-utca 29.
- Magy. kir. folyam és tengerhajózási r.-t., V., Mária Valéria-utca 11.
- Magyar Lajos vasgyári főtisztviselő, V., Katona József-utca 41.
- Magyar ólomárúgyár és fémkeresk. r.-t., V., Koráll-utca 5.
- Magyar országos központi takarékpénztár, IV., Bécsi-utca 4.
- Magyar Szláv kereskedelmi r.-t., IV., Kigyo-tér 5.
- Magyar szociáldemokrata párt parlamenti frakció titkársága, VII., Erzsébet-kr. 41.
- Magyar vadkiviteli vállalat, IX., Tóth Kálmán-utca 8—10.
- Magyar vegyészeti gyárosok orsz. szöv., V., Mária Valéria-utca 12. II/5.
- Magyar vegyipari gépgyár, X., Noszlopi-utca 1.
- Dr. Magyary Géza egyetemi tan., IV., Váci-utca 52. II/1.
- Dr. Magyary Zoltán min. o. tan., IX., Közraktár-utca 24.
- Mahler Sándor pénzügyi tanácsos, I., Pénzügyministerium.
- Gr. Majláth József v. b. t. t., nagybirtokeos, II., Bimbó-utca 7.
- Magy. lesz. és pénzv. bk. hiteloszt. Vukován titkár, V., Dorottya-utca 6.
- Dr. Makai Ernő ügyvezető-igazgató, V., Falk Miksa-utca 7.
- Dr. Makai Oszkár cégvezető Magyar Alt. Hitelbk., VIII., Szentkirályi-utca 6. III 9.
- Maklár Sándor Máv. titkár, VI., Bajza-utca 37.
- Mandl Pál cégvezető, V., Nádor-utca 30.
- Mann Mór építész, VI., Podmaniczky-utca 39.
- Dr. Mannheim Ferenc ügyvéd, V., Alkotmány-utca 10.
- Margalit Ödön gazdálkodó, VI., Andrassy-út 6.
- Maricsek László mérnök, V., Szemere-u. 7.
- Marschall Ferenc nemzetgy. képv., gazd. főtan., V., Szabadság-tér 10. 1/5.
- Martin István bankigazgató, VII., Wesselényi-utca 56.
- Dr. Máté Imre ministeri fogalmazó, V., Országház-tér. Földmiv. ministerium.
- Dr. Matlekovits Sándor v. b. t. t., elnök, IV., Veres Pálné-utca 9.
- Dr. Mattyasovszky Miklós tanár, VIII., Főherceg Sándor-utca 27.
- Mauthner Alfréd nagykereskedő, VI., Lendvay-utca 13.
- Mauthner Zoltán gyáros, VI., Lendvay-utca 4.
- Dr. Mayer Károly h. államtitkár, V., Erzsébet-tér 15.
- Dr. Mándy Lajos ny. min. tan., V., Tükör-utca 4.
- Márfy Albin v. b. t. t., II., Szilágyi Dezső-tér 4.
- Mátray Elemér Máv. igazg., VII., Egressy-út 2.
- Meeséri Sándor mérnök, VI., Hegedüs Sándor-utca 33.
- Dr. Melzer István ügyvéd, VIII., Gyulai Pál-utca 16.
- Meszlényi Emil min. titkár, VIII., József-körút 66.
- Dr. Metzler Jenő vezérigazg., IV., Deák Ferenc-utca 7.
- Mezőgazdasági és ipari r.-t., V., József-tér 8.
- Dr. Mészáros Károly min., tanácsos, VII., Baross-tér 16.
- Mihályfi Dezső igazg., V., Mária Valéria-utca 10.
- Mihályffy Győző P. K. cégvezető, IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Mike Gyula min. s. titkár, II., Kelety Károly-utca 5—7.
- Milos György m. kir. kinestári főtan., VIII., József-körút 35. III 6.
- Dr. Milotay István főszerkesztő, VII., Miksa-u. 6. Magyarság.
- Minkus Richárd nagykereskedő, V., Vilmos császár-út 31.
- Miske György «Hangya» cégv., IX., Közraktár-utca 32.

- Mocsáry Elek «Hangya» tisztviselő, IX., Boráros-tér 1. I/6.
- Mocsáry Ödön, V., Falk Miksa-utca 26.
- Mocsány Richárd nagykereskedő, V., Személynök-utca 25.
- Mohrberger József egyetemi hallgató, VII., Dohány-utca 92.
- Dr. Molnár Béla, VIII., Rákóczi-út 53. I/10.
- Molnár Ferenc igazg., I., Kemenes-utca 58.
- Molnár Herman Stux cég főnöke, IV., Deák Ferenc-utca 6.
- Molnár Miklós O. K. H. revizor, Pestujhely.
- Molnár Tibor p. ü. min. o. tan. I. Mártonhegyi-út 44.
- Dr. Morvay Oszkár ügyvéd, V., Zoltán-utca 16.
- Dr. Mutschenbacher Emil Omge. ügyv. igazgatója, IX., Köztelek-utca 8.
- Müller Vilmos banktisztv., V., Visegrádi-utca 17.
- Dr. ujlaki Müller Pál, r.-t. vezérig., V., Akadémia-utca 9.
- Manó Ferenc banktv., VIII., Baross-u. 53.
- Manó Ede banktisztv., IX., Rákos-utca 13. fdsz. 1.
- Dr. Nádas László ügyvéd, ny. ministeri tanácsos, V., Honvéd-u. 38.
- Dr. Nagel István bankhivatalnok, V., Géza-utca 1. III/2.
- Nagy Andor tőzsdetanácsos, V., Bálvány-utca 19.
- Nagy Béla igazgató, V., Hold-u. 21.
- Dr. Nagy Dénes, I., Budafoki-út 5.
- Dr. Nagy Ferenc v. b. t. t., IX., Calvin-tér 2.
- Dr. Nagy Géza min. segédtitkár, VII., Dohány-utca 61. III/6.
- Nagy János nyug. államtitkár, I., Disztér 15. II/22.
- Cs. Nagy Sándor asztalnok, V., Alkotmány-utca 20.
- Nagybátonyi Szénbánya r.-t., V., Nádor-utca 24.
- Naményi Ernő orsz. iparegyl. titkár, VI., Szondy-utca 42/c.
- Dr. Navratil Ákos egyetemi tanár, IV., Apponyi-tér 1.
- Nádas Viktor, V., Mária Valéria-utca 11.
- Nádai Lajos posta főtiszt, egyet. hallg. Sashalom, Andrássy-utca 4.
- Nay és Róna gép és sziv. gyár, V., Alkotmány-utca 4.
- Nemzeti pénzváltóbank, V., Falk Miksa-utca 25.
- Dr. Neubauer Gyula fogalmazó, II., Iskola-utca 13.
- Neumann Károly ny. min. tan., egyetemi tanár, VI., Nagy János-utca 11.
- Nessi Ernő P. K. ig. h., IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Neuschloss Ödön és Marcell, V., Pozsonyi-út 21—23.
- Ney Ákos vasúti és hajózási főfelügyelő, I., Uri-utca 19.
- Dr. Némethy-Károly v. b. t. t., II., Székely-utca 2. I/2.
- Nidosy Nándor, Providentia, V., Gróf Tisza István-utca.
- Dr. Nisch Rudolf cégvezető, IV., Piarista-utca 12.
- Dr. Nónay Dezső aligazg., V., Dorottya-utca 4.
- Novotny Kornél «Futura» igazgatója, IX., Ráday-utca 54.
- Dr. Nyíry István ügyvéd, VI., Szobi-utca 8.
- Nyulászky János Tébe. igazgató, I., Döbrentei-utca 8.
- Németh József min. tan., I., Ménesi-út 4.
- Offenberger Ármán bankhiv., IX., Soroksári-út 16.
- Olajművek r.-t., V., Báthory-utca 5.
- Oláh Sándor ig., V., Wurm-utca 3. III/19.
- Dr. Okolicsányi Zoltán ügyv., IV., Kaas Ivor-utca 9.
- Országgh Sándor tisztv., V., Falk Miksa-utca 26.
- Országos iparegylet, VI., Gróf Zichy Jenő-utca 4.
- Dr. Oszwald István a Budapesti törvényszék elnöke, IX., Rákos-utca 13.
- Dr. Ott János min. tan., I., Attila-utca 51.
- Dr. Ósz Lajos Máv. mérn., VI., Lövéldetér 5.
- Paikert Alajos min. tan., I., Napos-ut 4.
- Pajor Emil igazgató, IV., Kossuth Lajos-utca 5.
- Palatinus építő- és ingatlanforgalmi r.-t., V., Rudolf-tér 6.
- Pantocsok Gyula P. K. cégvezető, I., Hunyadi János-út 12.
- Dr. Papp Antal min. tan., V., Nagykorona-utca 6.
- Dr. Papp Árpád államtitkár, I., Attila-utca 14. III/25.
- Dr. Papp Dezső államtitkár, II., Füge-utca 4.
- Papp Elek v. b. t. t., I., Országház-utca 9.
- Dr. Papp Géza államtitkár, II., Zsigmond-utca 21.
- Dr. Pap László min. s. fogalmazó, II., Kelety Károly-utca 5—7.
- rétsági Pauncz Sándor nagykereskedő, V., Harmincad-utca 3.
- Dr. Paupera Ferenc képviselő, vezérigazgató, V., Hold-utca 1. Földhitelbank.
- Dr. Pályi Ede író, szerk., VI., Andrássy-út 47. Világ.
- Dr. Párnitzky Ede p. ü. oszt. tan., II., Lövéház-utca 13. I/1.

- Páskády János uradalmi főszámvevő, II., Lánchid-utca 2. fszt. 6.
- Dr. Pátkay Dániel földbirtokos, V., Ferenc József-tér 5.
- Peidl Gyula ügyv. elnök, képviselő, VII., Rákóczi-út 42.
- Dr. Pekár Imre ügyvéd, IV., Deák Ferenc-utca 18.
- Dr. Perlmutter Alfréd bíró, VI., Délibáb-utca 6.
- Pesti Hengermalom r.-t., I., Hengermalom-utca 49—51.
- Pesti molnárok és sütők gőzmalma, IX., Soroksári-út 12.
- Pete Csongor, IV., Kossuth Lajos-utca 8.
- Petricskó Miklós főgymn. tanár, I., Attila-körút 47. I/7.
- Dr. Petrik Aladár ügyvéd, IV., Molnár-utca 17.
- Br. Petrisevich Horváth Emil államtitk., II., Margit-körút 44.
- Pivány Jenő P. K. igazgató h., IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Dr. Pilisy Lajos p. ü. min. titkár, VII., Telep-utca 11.
- Pogány Ferenc kereskedő, V., Nádor-u. 17.
- Pogány Károly egy. hallgató, VI., Felsőerdősor-utca 26. fszt. 3.
- Polcz Géza műegy. hallgató, I., Márvány-utca 27.
- Pollák Manó műépítész, II., Margit-u. 11.
- Dr. Pongrácz Jenő szerkesztő, VIII., Conti-utca 4. Népszava.
- Dr. Popper Aladár igazgató, Amsterdam, Kaisersgracht 700.
- Dr. Popper Gábor ügyvéd, VII., Kertész-utca 50.
- Dr. Popper György gyáros, V., Alkotmány-utca 7.
- Popper József társulati titkár, V., Vécsey-utca 3.
- Popper László egyet. hallgató, Berlin, Wilmersdorf, Pfalzburger Str. 29.
- Dr. Popovits Sándor v. b. t. t., ny. miniszter, a Jegybank elnöke, V., Mária Valéria-utca 11.
- M. Kir. Postatakarékpénztár, V., Hold-u. 4.
- Dr. Pósch Gyula takarékpénztári ig., IV., Deák Ferenc-utca 5.
- Pósch Róbert egy. hallgató, Ujpest, Pálffy-utca 5/a. 8.
- Dr. Práger Pál vezérigazgató, X., Kőbányai-út 31. Ganz.
- Preiser Miklós bankigazgató, V., Falk Miksa-utca 30. IV/2.
- Princz Károly egyet. hallg., Erzsébetfalva, Török Flóris-u. 116.
- Propper Samu r.-t., V., Vilmos császár-út 52.
- Pruzsinszky Géza gépészmérnök, V. k., Szabóky-utca 16.
- Pulszky Garibaldi ny. Ksod. vezérigazgató, IV., Apponyi-tér 1. IV/22.
- Püspöki urad. bérpince r.-t., V., Zrinyi-utca 7.
- Pénzügyminiszterium könyvtára.
- Perczel György ügyvéd, IV., Ferenc József-rakpart 16.
- Quandt Richard a Nemz. Bk. ellenőre, II., Vérmező-utca 8.
- Dr. Radványi László szerkesztő, VI., Andrássy-út 29.
- Radvány István a P. K. aligazgatója, IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Ifj. dr. Rapcsák Lajos bizt. tisztv., I., Győri-út 17.
- Rapoch Géza ügyvéd, V., Súlyom-utca 18.
- Rapoch Jenő Hazai Bank ügyv. ig., VIII., Horánszky-utca 16.
- Dr. Rákosi Gyula a Bud. Hirlap szerk., I., Lisznyay-utca 11.
- Rechnitz Béla vezérigazgató, VI., Lendvay-utca 29.
- Reich Lipót vezérigazgató, V., Nádor-utca 11. (Éléstár).
- Dr. Reichel Gyula P. K. tisztv., I., Orlay-utca 4.
- Dr. Reimann Ernő ügyv. igazgató, VI., Vilma királynő-út 36.
- Reiner Dezső tisztviselő, V., Sas-u. 4. II/12.
- Dr. Reiner József, V., Sas-u. 4. II/2.
- Reiner Miklós, VII., Wesselényi-utca 4.
- Reiner Vilmos közgazdász, I., Ballagi Mór-utca 8. I/4.
- Dr. Reisz Jenő vezérigazgató, I., Naphegy-utca 21.
- Récsey László egy. hallgató, I., Verpeléti-út 8. I/1.
- Révai Ödön, VIII., Üllői-út 18.
- Ribáry Mór vezérigazgató, V., Sas-u. 10.
- Dr. Rieger László bankhiv., II., Érmel-leki-utca 3.
- Roessemann és Kühnemann, VI., Váci-út 114—115.
- Rohács Lajos keresk. tisztv., I., Krisztina-körút 83. III/2.
- Rohonyi Miklós magánhiv., V., Mérleg-utca 3.
- Dr. Róth Pál ügyvéd, V., Honvéd-u. 38.
- Róder Elemér műegy. hallgató, VI., Eötvös-utca 11.
- Ifj. Rössler József főisk. hallgató, V., Visegrádi-utca 3. I/4.
- Russzó Illés elnökg., V., József-tér 10.
- Ruster Béla igazgató, V., József-tér 14.
- Ruttkai Albert cégv., IX., Lónyay-u. 54.
- Dr. Ripka Ferenc vezérigazgató, kormánybiztos, I., Gellérthegy-utca 13.

- Dr. Saile Tivadar m. s. titkár, orvos, mérnök, közgazdász, III., Római fürdő, Zarándok-utca 41.
- Sajó Elemér főmérnök, m. o. tan., II., Mecset-utca 8.
- Dr. Salamon Andor ügyvezető igazg., IV., Korona-utca 4.
- Sauer Sándor P. K. igazgató h., V., Személynök-utca 25.
- Sági István magántisztv., V., Váci-út 28.
- Sándor Imre cégv., II., Eszter-utca 6 b.
- Sándor Jenő főkönyvelő, II., Hunyadi János-út 17.
- Dr. Sándor László hirlapíró, VII., Miksa-utca 8.
- Sándor Pál vezérigazgató, képviselő, VI., Andrassy-út 89.
- Sárkány Béla szerkesztő, VII., Rákóczi-út 54. Magyarország.
- Scossa Géza főellenőr, V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bank.
- Dr. Schack Béla udv. tan., II., Apostol-u. 6.
- Dr. Schanzer Pál fatermelő, V., Dráva-utca 16.
- Schäffer László egyet. hallg., VIII., Népszínház-utca 31. I/2.
- Schillinger László egyet. hallgató, VI., Aréna-út 138.
- Schillinger Zsigmond, VII., Izabella-u. 66.
- Dr. Schleifer Pál ügyvéd, III., Zsigmond-utca 24.
- Dr. Scholtz Kornél h. államtitkár, VIII., Mária-utca 46.
- Dr. Schober Béla Magyar Nemzeti Bank vezérigazgató, VI., Andrassy-út 88.
- Schober József igazgató, V., Rudolf-rakpart 8.
- Schubert József közg. egy. hallg. VII., Dohány-utca 39. I. em.
- Dr. Schüller Gusztáv min. fogalm., I., Hidegkúti-út 84/a.
- Sebesta Kolos vezérigazgató, II., Pasaréti-út 73/75.
- Dr. Sebess Dénes ny. államtitkár, igazgató, X., Szabóky-u. 10.
- sényi Schrantz Pál lapszerk., I., Verpeléti-út 5. I/12.
- Dr. Sichermann Bernát jogtan., II., Mecset-utca 8.
- Dr. Sidó Zoltán, VII., Erzsébet-körút 1.
- Skiba Dezső egyetemi hallgató, Kispeszt, Határ-út 5.
- Simonsits Elemér, II., Pálffy-tér 1.
- Sipőcz László «Hangya» cégv., IX. Gr. Haller-utca 88. III/18.
- Soket László műegyetemi hallgató, II., Hunyadi János-út 14.
- Dr. Somló Arnold vezérigazg., V., Rudolf-rakpart 8.
- Somlyai Szabó Zoltán egy. hallg., I., Alkotás-utca 7/b.
- Dr. Somogyi Manó ny. min. tan., V., Alkotmány-utca 21.
- Soroksári gőzmalom Ledofszky Ignác címére, I., Kelenhegyi-út 47.
- Dr. Súlyom Jenő «Hangya» aligazgató, IX., Boráros-tér 1.
- Sós Ernő főkönyvelő, V., Váci-út 48.
- Stein József egy. hallgató, VIII., Oriás-utca 1/b.
- Steiner József építész, I., Gellért-tér 3.
- Sternád István igazgató, II., Trombitás-u. 3.
- Steuer Viktor keresk. iskolai tanár, VI., Vörösmarthy-utca 35. III/5.
- Dr. Stéger György gyáros, V., Vigadó-u. 2.
- Dr. Strasser Imre nagykereskedő, V., Nádor-utca 28.
- nemeskoltai Stromszky Nándor vezérigazg., udv. tan., II., Nyul-utca 13/a.
- Strasser Nándor tőzsdetan., V., Erzsébet-tér 16.
- Stux Sándor vezérigazg., V., Clotild-u. 12.
- Surányi Béla nagyiparos, VI., Vilma királyné-út 30.
- Surányi Unger Tivadar lapszerkesztő, VI., Izabella-utca 34. II/8.
- Ifj. V. Szabó Bertalan egy. hallg., VII., Rózsa-utca 38/b. IV./2.
- Dr. Szabó Béla min. titkár, I., Krisztina-körút 10.
- Szabó Béla főisk. hallg., VI., Délibáb-u. 21.
- Dr. Szabóky Alajos államtitkár, VII., Erzsébet-körút 20.
- Szathmáry Gyula igazg., IX., Üllői-út 119.
- Dr. Szász Elemér egy. titkár, VIII., Eszterházy-utca 8.
- Dr. Szászy György igazgató, V., Gróf Tisza István-utca 2. Tébe.
- Szávay Gyula igazgató, V., Szemere-utca 6. Ker. és iparkam.
- Dr. Szcitovszky Tibor ny. miniszter, vezérigazgató, V., József-tér. Hitelbank.
- Dr. Szegő Elemér szerkesztő, VII., Rákóczi-út 54. Pesti Napló.
- Szemere Antal bankfőnök, I., Naphegy-utca 17. II/7.
- Szende Gyula vezérigazgató, IV., Váci-utca 20. Külforgalmi Iroda.
- Szende Samu igazgató, VII., Izabella-tér 2. II/18.
- Szenes Adolf állami tanár, II., Zsigmond-utca 9.
- Dr. Szentkirályi Ákos ügyvéd, VIII., Vas-utca 8.
- Szepes Iván cégvezető, VII., Főherceg Sándor-utca 36.
- Szécsi Hugó igazgató, V., Nádor-utca 16. Magyar Olasz bank.

- Székács Antal udv. tan., nagykereskedő, VI., Nagy János-utca 45.
- Székács Imre nagykeresk., VII., Vilma királyné-út 31.
- Dr. Székely Ferenc udv. tan., elnök, IV., Koronaherceg-utca 2—4.
- Szél Jenő székesfővárosi tanár, II., Csalogány-utca 55.
- Dr. Szigeti Gyula min. o. tanácsos, II., Pálffy-tér 1.
- «Szikra» magy. gyűjtőgyár r.-t., V., Vilmos eszászár-út 34.
- Jókay Szilágyi Miklós szerkesztő, II., Lánchid-utca 1.
- Szilassy Zoltán gazd. egyll. titkár, IX., Köztelek-utca 8.
- Szily Tamás képviselő, földbirtokos, IV., Ferenc József-rakpart 27.
- Szirmay Oszkár vezérigazgató, V., Perczel Mór-utca 2.
- u. j. Dr. Szlimák Lajos, V., Vilmos eszászár-út 42. III/26.
- Dr. Szomjas Lajos államtitkár, VIII., Mária-utca 34.
- Br. Szerényi József v. b. t. t., ny. minister, VI., Andrásy-út 88.
- Dr. Szurday István nagykereskedő, V., Hold-utca 8.
- Szücs Zsigmond gépkeresk., VI., Teréz-körút 26.
- Takács Ferenc V., Béla-u. 6. I.
- Takács György p.-ü. fogalmazó, II., Zsigmond-utca 12. I/13.
- Tabakovics Dusan igazgató, I., Horthy Miklós-út 51.
- Tallós János középisk. tanár, VI., Andrásy-út 83.
- Dr. Tamássy József nemzetgy. képviselő, I., Mészáros-utca 34.
- Tauszig Rezső r. t. főkönyv., VI., Vörösmarthy-utca 55. fszt. 4.
- Gróf Teleki Pál ny. miniszerelnök, egyet. tanár, V., József-tér 7.
- Dr. Teleszky János v. b. t. t., ny. minister, IV., Eskü-út 5.
- Dr. Téglás István kir. tvszéki jegyző, I., Horthy Miklós-út 84.
- Dr. Thallmayer Alfréd igazgató, V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bk.
- Dr. Thirring Gusztáv igazgató, I., Karácsonyi-utca 15.
- Toch Samu cégvezető, V., Lipót-körút 15.
- Tojáskereskedelmi r.-t., IX., Tóth Kálmán-utca 8—10.
- Tolnay Arnold igazg., V., Nádor-utca 17.
- Tolnay Kornél államtitkár, VI., Vilma királyné-út 38.
- Tolnay Pál gépészmérnök, V., Lipót-körút 24.
- Thoma Frigyes műszaki tanácsos, VIII., Baross-utca 75. I/2—3.
- Dr. Tomasek Edgar tisztv., I., Mikó u. 1.
- Dr. Tomcsányi Zoltán igazgató, IX., Fővám-tér 10. II/9.
- Tóth Andor Ptoe. főtít., I., Győri-út 1. I 7.
- Dr. Tóth Béla földbirtokos, VIII., Mehmed szultán-út 18.
- Tóth Jenő államtitkár, VIII., Röck Szilárd-utca 15.
- Tóth Rezső számtiszt, VII., Thököly-út 12. II/19.
- Dr. Török Artur mérnök, VI., Teréz-körút 43/a.
- Török Miklós titk., IV., Egyetem-utca 6.
- Törs Kálmán hírlapíró, V., Zrinyi-utca 2. (Főkap. sajtóiroda.)
- Dr. Trautmann Henrik igazgató, V., Alkotmány-utca 9.
- Trebits Miksa igazgató, V., Mária Valéria-utca 11.
- Triesti Általános biztosító r.-t., V., Dorottya-utca 10.
- Trozonyi Ferenc máv. főfelügyelő, I., Schwartz Ferenc-utca 4.
- Dr. Trux Jenő min. tanácsos, VIII., Üllő-út 16/a.
- Turnai Miksa főm., VI., Teréz-körút 56.
- Dr. Tuszka Ödön orvos, VII., Rottenbiller-utca 27.
- Tuszkau Antónia, Műegyetem, Közgazd. Szeminárium.
- Tyrnauer Samu igazgató, V., Táttra-utca 4.
- Udvardy Lajos tkp. tisztv., V., Dorottya-utca 4.
- Dr. Ugron Gábor v. b. t. t., ny. minister, II., Fillér-utca 33. I.
- Ujlaki tégl. és mészegető r.-t., V., Akadémia-utca 9.
- Dr. Ulain Ferenc ügyvéd, V., Falk Miksa-utca 30.
- lovag dr. Ullmann Andor vezérigazgató, V., Nádor-u. 12. Részvény Villamos.
- Br. Ullmann György igazgató, VI., Nagy-János-utca 25.
- Dr. Ullmann István min. tan., vezérigazg., IX., Soroksári-út 158. Fegyvergyár.
- Ulrich Dezső közgazdász, II., Margit-kr. 13.
- Dr. Ungár György bankhiv., VI., Lendvay-utca 3.
- Unger Ferenc igazgató, V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bk.
- Unió Club igazgatósága, Hungária-szálló.
- Dr. Urbach Lajos ügyvéd, V., Arany János-utca 10.
- Dr. Urbanovits Zoltán igazg., I., Németvölgyi-út 5—7.
- Dr. Vajda Ákos P. K. igazgató, IV., Deák Ferenc-utca 1.

- Vajda György tisztviselő, V., József-tér.
M. Ált. Hitelbk.
- Vancsó Béla gépészmérnök, VIII., Rökk
Szilárd-utca 32.
- Varga Béla egyet. hallgató, VIII., Szent-
királyi-utca 47. I/20.
- Dr. Varga István, VII., Erzsébet-körút 39.
- Dr. Varró Endre ügyvéd, V., Géza-utca 1.
- Dr. Varsányi Emil egyet. tan., X., Csa-
lád-utca 7.
- Vas Ferenc udv., tan., vezérigazgató, I.,
Döbrentei-utca 8.
- Vas Lajos egyetemi hallgató, V., Szé-
chenyi-utca 8.
- Vági Jakab szövetkezeti igazgató, IV.,
Papnövelde-utca 10.
- Vágó Gyula közgazdász, VII., Akácfa-
utca 62. II/17.
- Vágó József szerkesztő, V., Mária Va-
léria-u. 12. Pester Lloyd.
- Dr. Vámbéry Rusztem főszerkesztő, I.,
Bérec-u. 9. Jogtudományi Közlöny.
- Dr. Várady József p. ü. fogalmazó, I.,
Logódy-utca 37.
- Városy Gyula P. K. revizor, I., Logódy-u. 3.
- Dr. Várszeghy János min. s. fogalmazó,
I., Kutvölgyi-utca 34.
- Végh Károly udv. tan., tőzsdei elnök, V.,
Mária Valéria-utca 11.
- Vida Jenő vezérig., VI., Aréna-út 102.
- Vörös László v. b. t. t., ny. miniszter,
III., Zsigmond-u. 25/27.
- Varannai Aurél OMKE titkár, szerkesztő,
V., Vilmos császár-út 34. Az Ujság.
- Dr. Walkó Lajos miniszter, I., Szt. Há-
romság-utca 4.
- Weber Tibor min. tan., IX., Közraktár-u. 10.
- Dr. Weber Sándor az Angolbank titk.,
V., Gróf Tisza István-utca 6.
- Weinberger Vilmos egyet. hallgató, VII.,
Munkás-utca 11. I/20.
- Dr. Weiss Vilmos P. K. revisor, IV.,
Deák Ferenc-utca 1.
- Weisz Fülöp a Keresk. bank elnöke, VI.,
Nagy János-utca 21.
- Weishut Károly, V., Mérleg-utca 6.
- Ifj. dr. Wekerle Sándor min. tan., I.,
Döbrentei-tér 6.
- Dr. Werkner Ödön, V., Csáky-utca 12.,
Wigner Antal gyáros, V., Széchenyi-u. 14.
- Br. csepeli Weisz Alfonz nagyiparos, I.,
Kelenhegyi-út 38.
- Br. csepeli Weisz Jenő nagyiparos, V.,
Mária Valéria-utca 17.
- Br. Wimmersberg Frigyes államtitkár,
Kereskedelmi minisztérium.
- Dr. Wincze Frigyes keresk. akad. igazg.,
V., Alkotmány-utca 11.
- Windisch Hermann P. K. ügyv. igazg.,
I., Tigris-utca 4.
- Ifj. Winkle Nándor közgazdász, IV., Váci-
utca 54.
- Br. Wolfner Tivadar gyáros, VI. ker.,
Andrássy-út 6.
- Dr. Wünscher Frigyes, I., Pálya-utca 15.
- Zabolai faipar r.-t., IV., Egyetem-utca 6.
- Dr. Zelovich Kornél műegyet. tan. II.,
Bólyai-utca 11.
- Zerkovitz Rudolf igazgató, V., Nádor-utca
12. Részvény Villamos.
- Zettner Ferenc m. kir. vasgy. ellenőr,
X., Kőbányai-út 21. Keresk. oszt.
- Zinsenheim Zsigmond, V., Honvéd-u. 18.
- Zoltán Béla gyógyszerész, V., Nagy-
korona-utca 23.
- Zsengeri Manó igazg., I., Logódy-utca 9.
- Zsigmondy Mihály. ügyvéd VII., Rökk
Szilárd-utca 23,

Vidéki tagok névsora.

- Aczél Géza malomigazgató, Szeged.
- Alföldi Takarékpénztár Debrecen.
- Aranybika szálló Debrecen.
- Dr. Antal Géza Pápa.
- Benedek János egyetemi hallgató, Galga-
héviz, Kossuth-u. 102.
- Dr. Berényi Armin ügyvéd, Gyula.
- Berudt Kornél takarékp. cégv., Gyula.
- Békés Lajos uridivat üzlete, Debrecen.
- Békésmegyei Általános Takarékpénztár
Békéscsaba.
- Bokor Lajos vezető főellenőr, Pécs, Város-
háza II/79.
- Borsodmiskolci Hitelbank, Miskolc.
- Bóczán Károly Somogy megy. takarékp.
vezérig. Kaposvár.
- Buday Gyula, Rotterdam Waldek Plym-
laan 10.
- Buday Kálmán, Paris 17°, 229. Boule-
vard Pereire.
- Chincin Gyógyszer- és vegyterménygyár,
Ujpest, Fő-utca 5.
- Debreceni kereskedelmi csarnok, Deb-
recen, Arany János-utca 2.
- Debreceni mechanikai kefégyár r.-t., Deb-
recen.
- Debreceni négy évf. kereskedelmi iskola,
Debrecen.
- Gr. Dessewffy Aurél, Büdszentmihály,
Szabolcs megye.
- Gr. Dessewffy Emil, Büdszentmihály,
Szabolcs megye.

- Dr. Diezig Alajos kam. titkár, Debrecen.
 Dr. Dózsa Imre igazgató, Makó.
 Dr. Elek Dezső ügyvéd, Debrecen.
 Dr. Ecsery Lajos ügyvéd, Szentés.
 Egri Takarékpénztár, Eger.
 Dr. Ferenczi Endre kir. tvszéki jegyző, Rákospalota, Árpád-utca 10.
 Falk Armin és Társa, Debrecen.
 Gál Miksa, Szeged, Deák Ferenc-utca 5.
 Gellért gőzmalom r.-t., Makó.
 Dr. Günther Mihály, Pécs, Keresk. és iparkamara.
 Győrvárosi és megyei takarékp., Győr.
 Halász Antal, Szombathely, Kálvária-u. 46.
 Halász Béla ügyvezető igazgató, Pécs, Dunántuli Bank.
 Hercz Jenő gyáros, Miskolc.
 Holländer Adolf és fia terménykeresk., Debrecen, Arany János-utca 14.
 Dr. Horovitz György Mág. alig., Mátyásföld
 Kenderfonógyár r.-t., Szeged.
 Kereskedelmi és iparkamara, Debrecen.
 Kereskedelmi és iparkamara, Győr.
 Kereskedelmi és iparkamara, Miskolc.
 Kereskedelmi és iparkamara, Pécs.
 Kereskedelmi és iparkamara, Sopron.
 Kereskedelmi és iparkamara, Szeged.
 Kiskundorozsmai tak.-pénztár r.-t., Kiskundorozsma.
 Kisujszállási városi tak.-pénztár, Kisujszállás.
 Kommer Vilmos vezérig., Nagytétény.
 Kroch Vilmos kereskedő, Debrecen, Degenfeld-tér 10.
 Kereskedelmi és gazdaságr.-t., Debrecen.
 László Alajos bankfőtisztv., Kolozsvár, Calca R. Ferdinand 88.
 Ledniczky János v.-igazg., Székesfehérvár.
 Ifj. Leopold Lajos író, Szekszárd.
 Dr. Lipták és Tsa építési és vasipari r.-t., Pestszentlőrinc.
 Magy. lesz.- és pénzv. bank áruoszt.-nak debreceni kirendeltsége, Debrecen.
 Magyaróvári m. kir. gazd. akad. Magyaróvár.
 May Gyula banküzlettulajdonos, Szeged, Széchenyi-tér 2.
 Dr. Mayer Lajos ügyv., Győr, Vásár-tér 12.
 Mátészalkai közg. bk., Mátészalka.
 Dr. Meixner Ernő ügyv., Győr, Batthyány-tér.
 Meller Károly olajgy. igazg., Győr, Vilmos császár-út.
 Metzker Károly ny. közs. jegyző, Nagymaros.
 Dr. Neubauer Ferenc ügyvéd, Kaposvár.
 Németh Aladár igazg., Debrecen, Aranybika-szálló.
 Nyiregyházi tak.-pénztár egyesület, Nyiregyháza.
 Dr. Perczel Béla földbirtokos, Bonyhád.
 Pisser János építőmester, Nyiregyháza.
 Poboray János máv. ellenőr, Szeged, Kosuth Lajos-utca 77.
 Pongor Henrik vezérigazg., Nagykanizsa.
 Pongrácz Mihály vezérig., Kisujszállás.
 Ifjabb Popvits Gyula tisztviselő, Debrecen, Simonyi-utca 10.
 Radó Rezső kamarai főtitkár, Debrecen, Iparkamara.
 Rimanóczy Béla igazgató, Debrecen.
 Schneider Lipót okl. mérnök, Sopron, Alsólőver-utca 16.
 Szabó Gyula iparkamarai titkár, Szeged, Rónai-körút 21.
 Szabó Gusztáv urad. titkár, Görög szállás, Nyírség mezőg. és ipari r.-t.
 Szalkai gyártelep és mezőgazdasági r.-t. Mátészalka.
 Dr. Szant Iván igazgató Gyöngyösi takaréks. és Hitelintézet, Gyöngyös.
 Szántó Győző gyárigazgató, Debrecen.
 Szold Manó, Mezőlak.
 Szolnoki mezőgazdasági takarékpénztár r.-t., Szolnok.
 Dr. Schuller Károly egy. tanár, Miskolc, jogakadémia.
 Tonelli Sándor titkár, Szeged, iparkamara.
 Unger Jenő bankigazgató, Debrecen.
 Uray Zoltán Máv. h. üzletvezető, Szeged, Tisza Lajos-körút 22.
 Vajszlói kereskedelmi bank r.-t., Vajszló.
 Dr. Varga Lajos ügyvéd, Debrecen.
 Dr. Vasváry Ferenc egyet. tanár, Pécs, Dunántuli könyvkereskedés címén.
 Váci Mihály okl. gazda, Besenyőtelek, Hevesmegye.
 Világhy Károly gazd. akad. tan. Magyaróvár.
 Viola Ferenc egyet. hallg. Esztergom.
 Weszter Béla, Debrecen, Ferenc József-utca 23.
 Dr. Zemplényi Cornél r.-t., Debrecen.

Felkérjük t. Tagjainkat, hogy rang- és címváltozásait, valamint lakcímüknek változását és a fenti névsorban előforduló esetleges hibákat, nyilvántartásunk tökéletesítése végett: Gerlóczy Béla m. kir. kormányfőtanácsossal (V., Mérleg-utca 2.) közölni sziveskedjenek.

A szerkesztő előszava.

A Közgazdasági Szemle mult számában, melyet már készen találtam és csak a végső simításokkal láttam el, szomorú kötelességnek kellett eleget tennem, elbúcsúztatva a Szemle eddigi felejthetetlen szerkesztőjét, *Buday Lászlót*. Kegyeletet sértő és akkori lelkiállapotommal összeegyeztethetetlen lett volna akkor fejtegetni azokat a gondolatokat, melyeket a Szemle szerkesztésében vezérfonalként látok magam előtt. Engedtessek meg tehát most ez irányban néhány rövid megjegyzést tennem.

Oly folyóiratnál, mely, mint a Közgazdasági Szemle, a jövő évben lép félszázados fordulójába, a szerkesztő tervei nem állhatnak irányváltoztatásban, csak az eddigi irány elmélyítésében és további kidolgozásában. Hiszen egy fél század hagyományt jelent, mit Szemléknél még növel az a körülmény, hogy egy tudós társaság áll a háta mögött, mely maga is negyedszázados multa tekint vissza, mely idő alatt kialakította alapszabályszerű hivatását. Így tehát csakis a meglevő keretek szélesbítésére és elmélyítésére irányulhatnak terveim. És ezt nem csupán a hagyomány tiszteletéből kifolyólag állapítom meg, hanem azzal a meggyőződéssel, hogy a Magyar Közgazdasági Társaság és Szemléje hivatásuk magaslatán állanak. Tágításra és elmélyítésre azonban mindig szükség van és így ebben látom feladatomat.

Huszonöt évvel ezelőtt az akkori szerkesztők kettős feladatot tűztek a Szemlének: vizsgálni és javaslatokkal kísérni a magyar gazdasági élet alakulását és kérdéseit, de egyúttal tájékoztatni a magyar olvasóközönséget a külföld eseményeiről. Mindkét feladat erősen tágítható és ha ez sikerül, a Szemle fokozottabb mértékben fog hivatásának megfelelni.

A magyar közgazdasági élet minden fázisát és területét lehetőleg jelentőségéhez mérten a Szemle hasábjain figyelemben és méltatásban részesíteni és idejekorán megszólaltatni a Szemlét a megoldásra váró kérdésekben: oly feladat, melynek teljesítése esetén biztosan remélhetjük, hogy Szemlének súlyát a gazdasági közvélemény előkészítésében és befolyásolásában növelni tudjuk. De a tudományosan dolgozni vágyóknak is segít-

ségére kell e Szemlének sietnie, mert fontos nemzeti érdek, hogy a szükséges anyag kutatóink rendelkezésére álljon. Elsősorban a közgazdasági krónika felújításával vélem e célt támogathatónak. Gondosan és lehetőleg hézag nélkül összeállítani, folytatólagosan, állandó keretben közölni a magyar kormányzat gazdasági intézkedéseit, lehetőleg azok hatásaira és a gazdasági élet alakulására is ráirányítani a figyelmet: igen hasznos munka és sok segítséget nyújthat annak, aki gazdasági alakulásunkat kutatni óhajtja. Ha a lefolyt 50 évre együtt volna az ily krónikaszerű anyag, mily bő kútforrás volna az!

A tudományos kutatás második kelléke az irodalom ismerete, a megfelelő könyvismertetések. Soha ennek oly fontossága nem volt, mint ma, midőn kivált a külföld hihetetlen mértékben termeli az értékesnél értékesebb anyagot, de a mi pénzforrásaink nem engedik e munkáknak régi keretek közt való beszerzését. Ezért a könyvismertetésekre különös gondot vélek fordítandónak. Nélkülük a külföld tudományos életével nem lehet meg a kellő kapcsolatunk. Hasonlóképp súlyt helyezendők vélek a külföldi folyóiratok tartalomismertetésére, valamint a bibliográfiára is. Az előbbi fontos, mert sokkal kevesebb folyóiratot tudunk járatni, mint régen, a második pedig azért, hogy legalább tudjunk az új szellemi termelésről és abból a legközvetlenebbül bennünket érdeklő anyagot kiválaszthassuk.

És ezzel már a második feladathoz, a külföld figyelemmel kíséréséhez értem. De nem elegendő, ha csak szellemi termékeiről értesülünk, lehetőleg fontosabb közgazdasági és pénzügyi fejleményeit is figyelemmel kell kísérnünk. Sok tanulságot méríthetünk ezekből is. Megfelelő külföldi krónika nagyon segíthetne ebben. Persze, e feladat megoldása igen nehéz és nagyobb anyagi eszközöket is kíván. Célul mindenesetre kitűzhetjük, ha azonnal nem is lehet megvalósítani.

A Szemle belső szerkezetét illetőleg kívánatosnak látom a közlemények és ismertetések rovatát szétválasztani. Ennek oka az, hogy a rövidebb közleményeknek a hosszú lélegzetű tanulmányok mellett nagyobb teret kell biztosítani. Közönségünk nagy része nem tud elmélyedni a hosszabb tanulmányokban, de érdeklődéssel kíséri a gazdasági élet fejleményeit. Számos kérdés igen szépen megvilágítható rövidebb tanulmány keretében is és ennek teret kell engedni. Ez persze nem jelentheti azt, hogy a hosszabb lélegzetű tanulmányokat kirekesszük a Szemle hátsóhájáról. Fontos és nehéz kérdések megfelelő alapos megvilágítása gyakran nem nélkülözheti a szélesebb keretet.

Befejezésül csak azt szeretném kiemelni, hogy a gazdasági élet konkrét eseményei mellett Szemlének, ha hagyományaihoz hű akar maradni, nem szabad megfélemednie az elmélet ápolásáról sem. Téved az, aki az elméletet azzal tolja félre, hogy az úgyis csak elmélet és nincsen gyakorlati jelentősége. Az el-

mélet gyakorlati haszna nem mindig kézenfekvő, mert a mélységekbe világít be, de csak a komoly elméleti elmélyedés képesít a sekélyes és önállóan ítéletek helyett az élet jelenségeinek komoly és alapos megítélésére. Ezért, ha súlyossá akarjuk tenni szavunkat, az elmélet mélységeitől nem szabad visszariadnunk és lehető tág teret kell az elméleti kutatásnak adnunk. E téren minden törekvést a legmelegebben kell felkarolnunk, mert nálunk még mindig nem mutatkozik annyi megértés az elméleti kutatással szemben, mint amilyen kívánatos volna.

Minden törekvésem csak törekvés fog persze maradni, ha a Magyar Közgazdasági Társaság, az érdeklődő közönség és a magyar közgazdasági írói gárda támogatását nem sikerül megnyernem. Hozzájuk kell tehát már e bevezető sorokban fordulnom és támogatásukat kikérnem, mert ha ezt megkapom, olvasóközönségünk talán még nagyobb érdeklődéssel fogja Szemlénket kísérrni, mint amilyent iránta eddig is tanusított.

Heller Farkas.

Kényszer-kivándoroltatás.

A mult hónapokban a belföldi közvéleményt, sőt egy ideig a külföld elfogulatlan sajtóját is huzamosabban foglalkoztatta Duca oláh külügyminiszternek az ottani kivándorlási üzelmek és visszaélések tárgyában hozzáintézett interpellációra február hó 12-én adott feleletében rajta megesett sajátságos, de nagyon jellemző elszólás. Szerinte az oláhországi kisebbséghez tartozó elemeknek, persze elsősorban a magyaroknak, a tengerhajózási vállalatok által kivándorlásra történő csábítása, s ennek bármily módon történő hathatós előmozdítása az oláh hazafiság szempontjából nem elítélendő törekvés. Az ellenzéknek arra a vádjára, hogy a magyarokat és németeket mindenféle nyomással, atrocitásokkal s általában a kisebbségeknek embertelen kezelésével kivándorlásra kényszerítik, egyetlen mentegető szava sem volt, mert azt a későbbi egyszerű kijelentést, hogy az oláh kormány mindenben korrekt eljárást tanusít, ilyennek senki sem fogadhatja el. Akik nálunk az Erdélyben és elszakított más részeinkben követett kisebbségi politikát csak némi figyelemmel is kísérik, azt, hogy az oláh liberális kormányzat egyszerűen a nem kívánatos elemek gyérítésére, különösen a magyarok kipusztítására van beállítva, már régebben tudhatták. Bőséges bizonyítékokat szolgáltat arra, hogy az ottani úgynevezett birtokreform, a közoktatási, közművelődési és egyházi politika, a közigazgatás és a kivándoroltatás minden módja ennek az irányzatnak a szolgálatára van berendezve. Abban a szerződésszegés bátorságán s a kegyetlenségén kívül csak még az agyafurt leleményességet lehet bámulni. Hogy a kisebbségek védelmére az állami szuverénitást megszorító nemzetközi feltétlen kikötések léteznek, azt mindenki jól tudja. Leírhatatlan az a nyomor, szenvedés és megaláztatás, melyet fajtestvéreinknek ott el kell tűrni, ha azokat elbírják. De a megélhetés elvonása, az emberies megbecsültetés, a vagyon-, a személyes szabadság és közbiztonság hiánya olyan kényszereszközök, melyek végső elemzésben és valósággal semmiben sem különböznek attól a brutális kényszertől, mellyel a közép- és újkor határától kezdve egészen a legújabb időkig a legembertelenebb módon kormányzott államok békés, hasznos, néha legbecsesebb, sőt nélkülözhe-

tetlen polgáraikat tömegesen kiűzték és e végből a kivándorlásra kényszerítésnek különböző rendszereit teremtették meg. Ethikai szempontból a nyílt, őszinte s a ravasz őszintétlen brutalitás közt, sem az okozott fájdalmak, sem a helyes és logikus mérlegelés szempontjából nincsen különbség. Ezért gondolom, hogy annak, ha rövid történeti szemlét tartok e rendszerek főtypusai felett, van bizonyos aktualitása, mert a dolgok különbségét és hasonlatos voltát, azok áttekintést nyújtó egymás mellé állítása domborítja ki legszembeötlőbben. Végig akarok e végből tekinteni azokon a tömeges kényszerkivándoroltatásokon, melyek révén a zsidók és mórok Spanyol-, a hugenották Francia-, az értelmiség zöme Oroszországból kiűzettek. E szemléhez függelékül még csak azt a nagyarányú polgárcserét fogom megvilágítani, mely most van Török- és Görögország területén folyamatban. Adataim, részben eredeti forrásmunkákból merítve, igen bőven vannak, de csupán a legjellemzőbbek bemutatására kívánok szorítkozni.

Don Modesto La Fuente, elsőrangú spanyol történetíró. Historia General de Espana című tizenhat kötetes művének ötödikében a 8-ik fejezetet a zsidók kiűzetésének előadására szentelte. A maga kenetteljes irmodorával elmeséli, hogy alig hangzott el a hálaadó istentisztelet Granada templomaiban a szerencsés szabadulásért a mohamedán móroktól, akiknek legyőzetésük után emberséges feltételeket szabtak, ha Hispániából önként kivonulnak. Azokkal ellentétben 1492. évi március 31-én megjelent a kereszténnyé nem lett zsidók erőszakos eltávolítását elrendelő edictum. Abban szigorú parancs foglaltatott, hogy 4 hónap alatt okvetlenül távozzanak el. E határidőn belül megengedettett, hogy ingó és ingatlan javaikat eladhatják, de az ismeretes merkantil közgazdasági felfogás miatt, sem aranyat, sem ezüstöt, sem bármiféle vert pénzt nem volt szabad a birodalomból magukkal vinniök. Montegeti Castiliai Izabellát és Arragoniai Ferdinándot (los reyes Catholicos), akik jószívűek voltak, amit a mohamedánokkal szemben is megmutattak. Most azonban aláírtak egy olyan szigorú rendeletet, mely jellemöknek egyáltalán nem felelt meg. Abban ugyanis kimondatott, hogy a jelzett határidő eltelte után a kiűzöttek minden értéke el fog koboztatni. A spanyol honosoknak pedig megtiltatott, hogy a negyedik hónap eltelte után amazok közül valakit házukba fogadjanak, vagy bármely segélyben részesítsenek. Azok elődei századokig éltek ott. Kikergették őket megszokott tűzhelyeik mellől az általuk el sem képzelhető idegenbe, mert spanyol uralom alatt levő területre nem volt szabad menniök. Április havában a rettenetes Torquemada inquisitor még egyházi súlyos büntetésekkel is megfenyegette azokat, akik a kiűzötteknek akármilyen módon támogatást nyújtandottak. Nem volt megengedve az érintkezés velök, s élelmiszert sem volt szabad

adni azoknak. Képzeltető az illetők kétségbeesése és kitörő fájdalma. Az a négy hónap valóságos siralomházi haladék volt. Ilyen körülmények között javaikat alig értékesíthették. Egy-egy ház egy-egy számárért, a szőlők egy vászon- vagy posztódarabért pazaroltattak el. Az utolsó hetekben és napokban már arra vetemedtek a zsidók, hogy mégis varrtak ruháikba, vagy magukkal vitt állataik szerszámaiba aranyat. Mások lenyelték, a nők másképp rejtették el azt. Rémitő volt a kép, melyet kivonulásuk nyújtott s még a kegyetlen spanyoloknak is, ha látták, megesett a szívük rajtuk. Lucia Marineo „Cosas Memorables“ című munkájában szemléltetően írja le szenvedéseiket, fájdalmas visszapillantásaikat szülőföldjükre, sóhajaikat és panaszaikat azokra, akik ezt a nyomort mérték reájuk. La Fuente pedig lefesti azt a szenvedést, mely útjukon Afrikába a portugál részeken érte őket. Csekély vagyontöredékeiket, sőt életüket, sokaktól női becsületüket is elvették. Kirabolták őket az arabok, a keresztények egyaránt. Sok veszett el közülük, mielőtt Törökországba, a Levantébe stb. eljutottak. Angliába és Hollandiába is került belőlük. Spanyol anyanyelvöket századokon át megtartották sok helyen, ahol az iparban és kereskedelemben helyezkedtek el. Az amsterdami gyémántcsiszoló ipart úgyszólván megteremtették. Ily nyomás mellett a keresztény hitre egy sem tért át közülük, pedig több, mint 180.000 vándorolt ki. Bayazet török császár, midőn ezekről értesült, azt mondta: „Ezt a királyt nevezitek ti okos politikusnak, aki a maga birodalmát szegényíti el, hogy az enyémet gazdagítsa?“ Mindennek oka a fanatizmus volt.

Ha lehet, még kegyetlenebb erőszakos kivándoroltatás volt a móroké, vagy helyesebben a moriscoké, t. i. a megkeresztelt araboké. Ezek száma jóval meghaladta a kiűzött zsidóknak négyszeresét s elfogulatlan írók 800.000-re teszik azt. Sokkal később, a XVI. század végén és a XVII. elején, következett be. Enyhítő körülmény a spanyolokra nézve e tekintetben az, hogy a mórokkal nekik két századon át roppant bajaik voltak. Mikor már Spanyolország egységes állam volt is, 1562—1567. a grana dai moriscok, igaz, hogy a spanyolok erős elnyomása folytán, fel lázadtak s vérengzéseket követtek el. A spanyolok hitüket, nyelvüket vették el tőlük, mire a mórok szintén erőszakoskodással feleltek. Ezek a zavarok elmultak. A nagy mór kivándoroltatás idején azoknak már csak híre volt s a benn maradt mórok mind felvették a keresztény vallást és elszéledtek a legtöbb spanyol tartományba. De a fanatikusok azzal gyanúsították őket, hogy megtérésük nem őszinte. Ez a gyanu azonban csak másodrendű tényező volt a kiűzetésnél. A fő abban állott, hogy az afrikai berberek, a spanyol moriscok vérrokonai, kalózkodásaikkal nyugtalanították a spanyol hajózást és állítólag összeköttetést tartottak fenn spanyolországi vérrokonaikkal, akiket az európai

államokkal kilátásban volt újabb háborúk esetén a spanyol politikusok nem tartottak megbízhatóknak. Szívesen fogadták ennél fogva az egyházi férfiak folytonos pizskálódását, s a lelkiek tekintetében mutatkozó szakadatlan nyugtalanságát. Ekkor III. Ferdinánd volt a király, ennek pedig főtanácsadója gróf, később herceg Lerma, akinek a gyenge fejedelem egészen a hatalmába került. A kiűzés most nem egyszerre, hanem tartományonként történt. Sokáig vonakodott a király a kiutasító edictum aláírásával. De mikor már a sok ostrom elől nem tudott menekülni, belátván, hogy súlyos, mélyreható elhatározást várnak tőle, e szavakkal vélte a felelősséget elhárítani magától: „Nagy elhatározás ez, mondá, tegye meg Ön, herceg“. Ez azután Valencia tartománnyal kezdte az operációt, miután roppant előzetes intézkedéseket tett a különböző belföldi és külföldi spanyol hajóknak és katonaságnak készenlétbe helyezése végett. Azok befejeztével 1609. évi szeptember 22-én adatott ki a kiutasító rendelet, melynek értelmében a moriscoknak négy, mondó négy nap alatt kellett multhatatlanul Valencia tartományból távozni. Leírhatatlan az a zavar, melybe a rosszat csak sejtő mórokat döntötte. Látták, hogy ellenük készül valami, de ezt a csapást nem várták. A rendeletben meg volt állapítva, hogy a kiadatása utáni harmadik napon mindenkinek mely kikötőbe, mely hajóra kell mennie. Csak azt vihették magukkal, ami a testükön volt. A hajón ellátást kapnak. Aki a harmadik napon valamely moriscot az úton vagy otthon talál, azt kirabolhatja, bántalmazhatja, sőt megölheti és pedig büntetlenül. Halállal sújtattak azok, akik egy moriscot vagy valamely dolgát elrejtették. Minden nagyobb községben száz morisco maradhatott vissza azok közül, akik legtöbb keresztényességet tanúsítottak, hogy a lakosságot a föld megművelésére betanítsák. A 4 évnél fiatalabb gyermekek is maradhattak, ha ezek és szüleik kívánták. A hat évesnél fiatalabbak anyjukkal szintén maradhattak, de a mór apának távoznia kellett. Európán kívüli spanyol területen hajókon, vagy kocsikon sehova sem mehettek. Mindenütt előre kijelölt állami megbizottak fogadták őket, akik hajóra szállításukat ellenőrizték. Négy megnevezett spanyol kikötőn át Algirba, Tuniszba, Oranba és más afrikai kikötőkbe vitorláztak, ahol aránylag jól, kellő vendégszeretettel fogadták őket, de a kikötőig régi keresztény spanyol utonállók közülük számosakat kiraboltak, sőt megöltek, mivel a hatóságok nem bírták megfékezni a csőcseléket. Számos mór sietett elhagyni azt az országot, mely velük így bánt és saját költségükön fogadtak hajósokat, hogy mielőbb meneküljenek onnan. De ezek is rosszul jártak, mert őket meg a hajósok uzsorázták ki és bántalmazták. Meg kellett ezt a forgalmat tiltani, mert gyilkosságok és a nőkkel szemben erőszak tömegesen merültek fel. A történeti munkákban számtalan egyes eset részletesen van leírva. A kifosz-

tottak azután éhséget is szenvedtek. Általában engedelmeskedtek és túrtak a kiűzöttek; de egyes helyeken tömörültek s ellenállást fejtettek ki, azonban ezt nagyon megkeserülték. Büntetésül megcsonkították, megölték, felnégyelték őket. A püspök csak annyiban kért enyhítést, hogy a 12 éven aluliak visszamaradhassanak, az ilyeneket azután sub conditione újra megkeresztelték, t. i. ha az első keresztelésük nem lett volna érvényes. E tartományból így négy nap alatt 55 ezer embert távolítottak el. Következett erre Andalusia, Aragon, a két Castilia és Estramadura megtisztítása. Egyes helyeken már hosszabb távozási időt engedtek meg. Érdekes, hogy a földesurak is közbeléptek és ki akarták eszközölni, hogy a moriscok birtokaikon maradhassanak, mivel nélkülük nem tudták megművelni földeiket. Volt nem egy földbirtokos, aki mór jobbágyait a kikötőig kísérte és útközben oltalmazta őket, mert annyit köszönhetett nekik. Ezek a mórok rendszeren sokat dolgoztak, minden tartozásaikat pontosan fizették és mégis gyarapodtak, mert értettek a szorgalmasan végzett munkához és igen keveset fogyasztottak. Szaporodtak is mindenütt, mert nem kellett katonáskodniuk, t. i. nem bíztak bennük és semmiféle életlő szenvedélyük nem volt. Egyes elfogulatlan spanyol krónikások, mint Escoluno és Luis Cabrera munkáikban részint mint szemtanuk, részint szavahihető megfigyelők közlései alapján megállapították, hogy sok-sok virágzó vidék ennek a rémítő kivándoroltatásnak következtében sivár pusztasággá lett. A spanyol nép sok jó tulajdonsága mellett ugyanis a tevékenység, szorgalom és tanulékony-ság erényeivel nem dicsekedhetik. Spanyolországi tartózkodásom alatt ennek káros nyomaival, annak általam átutazott minden táján, ahol nem voltak még maradványai a mór kultúrának, léptenként találkoztam. Az ilyen embertelen és oktalan népesedési politika nem is vezethet más eredményre. Nem csupán ez, de ez is okozta azt, hogy az a természettől annyi mindennel megáldott nemzet és ország az elmaradottság fogalmának megtestesítője lőn.

Hogy az okos népesedési politika milyen fontos tényezője a nemzetek nagyságának, azt a franciák követésre nem való példája mutatja. A XIX. század elején 25 millió francia létezett 19 millió angollal szemben. Ma az angolok számának alig teszük egy negyedét. Annak a politikának egyik nem legkisebb bűne a népesség legjavát képező hugenották irtása és kényszerkivándoroltatása, melyről itt meg kell emlékezmem. A francia protestánsok hugenot elnevezéséhez semmi köze a Hugónak. Az elferdítése a svájci eidgenossének, iguenot, amiknek vallották magukat a genfi franciák, akik a protestantizmust bevitték Franciaországba, melynek újkori benső történelmi eseményeivel szoros kapcsolatban jelentkezik. Hiszen nyolc hugenotta polgárháború tartotta azt lázas benső forrongásban. Annak

a nagy és szép országnak pártjai három századig használták fel a felekezeti taktikai eszközül hatalmi céljaik elérésére. Volt ott is vallási fanatizmus, de amellett voltaképp a politikai pártvillongások pusztítottak talán leginkább. A hatalmon lévők a hugenottákat majd halálra üldözték, ha birtak velük, majd szövetkeztek velük, ha náluk pillanatnyilag erősebbeknek bizonyultak. Sőt az uralkodóház várományosai a trónra, mint IV. Henrik, protestánsokká lettek. Ez a király azután, hogy trónját megtarthassa, tudvalevőleg katholizált, amit azzal okolt meg, hogy Páris csak megér egy misét. Két olasz nőnek, Medici Katalinnak és Máriának volt nagy része abban, hogy ez a sorozata a francia polgárháborúknak olyan kegyetlenné vált. Ők a hugenották kiirtására Spanyolországgal is szövetkeztek, amivel szemben meg nem esodálhatni, ha a protestáns főurak toborzott német csapatokkal állottak elibük. Mikor a francia udvar már semmiképp sem birt velük, mert a gazdag protestánsoknak kitünő hadvezérek voltak, a legvérlázítóbb merényletekre vetemedtek. Így történt az, hogy 1572-ben Szent Bertalan napjának, augusztus 24-dikének 25-re virradó éjjelén közvetlenül a Louvre mellett fekvő St. Germain en Laye nevű templomban meghívással összegyűjtötték a protestánsok színét-javát s ott orozva 5000 előkelő hugenottát gyilkoltak le, amivel egyidőben a vidéken 30,000 protestáns lelte halálát. A hugenották azonban nem hagyták magukat, hanem további lankadhatatlan vitéz küzdelemmel szorosán körülírt szabad vallásgyakorlatot biztosítottak maguknak és 1598 évi április 13-án a híres nantesi edictumot vívták ki. De habár XIII. Lajos 1614-ben esküvel újból megerősítette, utódai, XIV. Lajos és a többiek, nem nagy tiszteletben tartották, sőt az utóbbi 1685 október 23-án azt formá szerint is visszavonta. Erre megindultak a hugenották rettenetes üldözései és hanyathomlok menekülései Franciaországból. 3 millió hugenottából ekkor részint elpusztult, részint kivándorolt 1 millió, az otthonmaradtak pedig innentől folytonos szorongatásnak voltak kitéve, egészen a nagy francia forradalomig. Az erre beállott viszontagságok alatt sem élvezték a teljes egyenjogúságot a többi francia honpolgárokkal. A Code Napoleon és a Bourbonok Alkotmány Chartája elvileg ugyan elismerte polgári és politikai jogaikat, de tényleg egészen a juliusi forradalomig sok sanyargatáson mentek keresztül, melyeket nem tudtak mindig elviselni s elődeik példáját követve, kiszivárogtak az országból. Annak a vérvesztésnek, melyet a hugenották, bizonyára nem önkéntes kivándorlása okozott, a francia nemzetre nézve kiszámíthatatlan káros következményei voltak. S azokat a maga nyugtalan és nyugtalanító viselkedése s az erkölcsi által okozott születési viszony szám sülyedése mellett ma is viseli. A biztonságáért érzett mostani, histerikusnak nevezhető aggodá-

lom nem utolsó okát a vérveszteség több százados folyományain kívül még az is képezi, hogy legjobb, legképeesebb és legértékesebb elemei tömegesen olyan országokba vándoroltak ki és ott előmozdították az idegen kulturát, melyek hangulata nem volt és ma sem barátságos hazájukkal szemben. Franciaország erőviszonyai a hugenották kiüldözése nélkül, testi, szellemi és valóságos hatalmi tekintetben mindenesetre másképp alakultak volna.

A kényszerkivándoroltatásnak talán legsötétebb háttérű fajtája a cárizmus összeomlása után bekövetkezett oroszországi forradalom nyomán keletkezett. Ez a felfordulás egy évszázaddal vetette vissza a világnak terület tekintetében második, népességileg harmadik birodalmát. Ha helyem, illetve időm volna, annak méltatásával igen bőven kellene foglalkoznom, mivel az orosz állapotok széles körökre gyakorolnak nagy befolyást, de hatásuk földirati fekvésünk és adott politikai viszonyaink folytán minket is nem csupán közvetve, a világ-gazdaság révén, hanem közvetlenül nagyon közletről érintenek, sőt Európa e részének jövője főleg Oroszország alakulataitól függ. Naponként már évek óta számos értesítés jön onnan, de azok helyes mérlegeléséhez nem képeznek szilárdabb alapot. Keletkezett azonban egy egész irodalom, mely tudós, elfogulatlan és élesen látó szerzők beható műveivel gazdagodott és gyorsan folyton. Ennek figyelmesebb tanulmányozása a sok zürzavarosnak látszó részletből az ottani helyzet képét engedni látnunk, de természetesen csak akkor, ha a korábbi Oroszországot és az orosz nemzet lelkiségét már ismertük. Mert az egészen más világ, mint a mienk. Megértéséhez az orosz irodalom és a nyelv szolgáltatják a kulcsot. Jelen feladatom szempontjából legalább néhány főbb vonással kell azt jelezni. Az orosz nép alapjában véve igen tehetséges, de rendkívül elmaradt és mélázó természetű, alkatelemei kis részben európaiak, hanem geográfiai helyzeténél, érintkezéseinek és vegyületénél fogva túlnyomólag ázsiaiak. Magával úgyszólván jót tehetetlen; ezt bizonyítja történelme is. Hiszen a normanok szervezték kezdetben, az idegenek vezetése csaknem szakadatlan volt mindig, de azok nem alakították át, hanem maguk alakultak hozzája. Sajátságos öntudata és önérzete van. Benső meggyőződése, hogy neki van hivatása az emberiséget megváltani. Az ő életformái, hite szerint, az igazán jók s a kommunizmus iránti fogékonyság a falusi vagyonszövetség, a mir hatásának tulajdonítandó. Vallásossága a fanatizmus jellegével bír, de ezzel a fatalizmus is karöltve jár. Ez magyarázza meg, hogy a jelenleg uralkodó rendszernek összes nyomasztó visszasságait és szertelenségeit példátlan türelemmel viseli. A kommunizmus főtényezői az orosz parasztot ismervén, annak kedvében járnak s a nagy- és közép-birtokból 30 millió deszjatinát engedtek át neki, míg az állam

csak 2 milliót tartott meg. A magántulajdon szentségének hozott ez áldozatért a szovjetek uniója az ipar, kereskedelem és bankok igazgatása terén kárpótolja magát, természetesen mindent elsilányítva, bár vannak értesítések, melyek szerint a collectivisztikus trustok bizonyos sikereket is tudnak felmutatni. Engedményeket tesznek az idegen vállalkozók közül többeknek, de a concessionizmus a maga egészében csütörtököt mondott. Az anyagi és szellemi kultúra hihetetlen visszaesést mutat. A városok, Moszkvát kivéve, elcsenevésznak és a másik székhely, Leningrad, a régi Szentpétervár, csaknem romokban hever. Behozták a numerus clausust — a polgári elemekkel szemben. Ezek alig jutnak be az egyetemekre. Velük szemben az ellenforradalmak, a Kolcsák, Denikin és Wrangel nevei által jelzett felszabadító vállalkozások, az ellenfél jobb szervezettsége és a nyugati hatalmak igazi támogatásának elmaradása következtében nem vezettek sikerre. A két mozzanat, a kommunizmus és a most nevezett vereségek együtt teremtették meg azt az igen nagyfokú kényszerkivándorlást, melyhez létszámra nézve magában véve hasonló eddig a világhistóriában sohasem fordult elő. És ez az áramlat egyre tart, mert a szovjet-unió kormánya a rémuralommal azonos. A Cséka, azaz a Csreznicsajná komisszia, vagyis a rendkívüli bizottság, valóságos terror szerve annak. Méltó folytatása a cári idők harmadik departementjának. Belső szervezetét egy német orosz hirlapíró, Popov György, az idén Frankfurtban kiadott munkájában a saját személyes és fájdalmas tapasztalatai alapján bőven és szemléltetően ismertette. Legújabbán Gopelunak hívják (Gossudarstvennoje Policieiszkája Upravlenije = birodalmi rendőri igazgatás), de lényegben nem változott meg. Kifelé is dolgozik, hiszen nem régiben tanulmányuton lévő német tanulókat fogatott el, akik hónapokig szenvedtek annak rémes börtöneiben, hogy tuszai legyenek a lipcei törvényszék előtt álló kommunista vádlottak biztonságának céljaira; ott is maradtak a német diplomácia minden erőlködése dacára. Hatása a külföldön is érvényesül, amire a legjobb példa a szófiai merénylet. Az orosz emigrációt némelyek (művelt és félművelt) világszerte 3 millióra teszik; ezek saját szervezete az európaiak valamivel kevesebbre becsüli. Egy jó csapat nálunk is menedéket talált. Közülük többeket személyesen ismerek. Hangulatuk természetesen igen nyomott, sok helyen kétségbeesett. Hiszen jórészt a jómódú, sőt dúsgazdag értelmiséghez tartoznak, most pedig nemcsak igen közönséges, hanem alacsonyrendű, sőt, különösen a hölgyek, néha hercegnők, közelebbről ki sem mondható foglalkozásuk révén tartják fenn magukat. Ha Dante látná őket és észlelné azt az elzüllöttséget, mely miatt szenvednek, pokláknak körzeteit talán még néhányval szaporítaná. Ez az emigráció a szláv országokban bizonyos enyhülésnek örvend. Vannak iskoláik, egyleteik, hirlapjaik, melyek olvasása reánk is tanul-

ságos lehet. Azok apostoli munkát végeznek a jövő panszlavizmus számára. Nem olvadnak be, hanem oroszosítanak ezek az emigránsok, aminek a neoslavizmus tekintetében a következményei a jövőben egész Európára nézve beláthatatlanok.

Végre korunk egy egészen sajátos kényszerkivándorlásával kell foglalkoznunk, melyhez hasonló ilyen mértékben eddig szintén még sohasem fordult elő. A békediktátumok között fordult elő a sévresi is, melynek rendeltetése az volt, hogy Törökországot eltüntesse a térképről. Ezzel összhangzatban a nyugati hatalmak, főleg Anglia, az imperializmus ördöge által megszállott hellén államot neki uszították a megcsonkított s még Kis-Ázsiában is feldarabolt török nemzetnek. De sem annak a mohamedán világban rejlő roppant hátterével, sem a török nép tömeglélektanával nem számoltak. Mustafa Kemal pasa állott a görögök elé, akiket rendes szokás szerint, mikor rosszul mentek a dolgok, protektorai bizony cserben hagytak. Amaz kérelhetetlenül elpáholta őket, a megváltozhatatlannak hirdetett békeszerződést egyszerűen széttepte, helyébe hazájának érdekeit és jogait sokkal inkább megóvó másikat állított, melyet kénytelen-kelletlen nem csupán az ellenfél, de az érdekellentétek folytán voltaképp tehetetlenné vált nyugati hatalmak is elismertek. Ennek a szerződésnek egészével itt most nem foglalkozhatom, de a tárgyamra vonatkozó rész tekintetében keletkezett állapotokat egy folyó évi március havában kelt konstantinápolyi hivatalos egyénnek nyilatkozataival is megegyező tudósítás alapján kissé tüzetesebben ismerten érdekesnek tartom.

A lausannei békeszerződés értelmében Törökország és Görögország kicseréli egymással a török és görög lakosságot. Ennek a kicserelésnek 1925 nyarára be kell fejeződnie. Másfél év óta Kis-Ázsiából, Görögországból és megfordítva olyan népvándorlás indult meg, amilyenre a középkor óta nem volt példa. Hónapokon át százezrével vándorolt ki a kisázsiai görög lakosság több évezredes otthonából. A kivándorlók részint hajón, részint Konstantinápolyon át indultak új hazájukba. Leírhatatlan az a fájdalom, amellyel otthonuktól elbucsuztak és az a nyomor és szenvedés, amit a több heti, néha több havi vándorlás folytán el kellett viselniök. A minap a török kormány a lakosság kicsereléséről hivatalos statisztikát adott ki. E statisztika szerint Kis-Ázsiából és a Törökországhoz csatolt szigetekről 1,800.000 görög vándorolt ki. 750.000 kaukázusi és Fekete-tengermelléki görögnek kivándorlása még folyamatban van. A Görögországból kivándorolt törökök száma ezzel szemben csak 350.000.

E statisztikával csaknem szóról-szóra megegyezik a görög kormány statisztikája, amely szerint eddig Kis-Ázsiából 700.000 görög jött Görögországba. 180.000 vándorolt ki kelet Tráciából, 70.000 a Kaukázusból, 50.000 a Fekete-tenger mellékéről és 50.000

Konstantinápolyból. Nyárig még több százezer kivándorlót várnak. A kivándorlók 60%-a asszony és 40%-a férfi, összesen 250.000 család. A 250.000 családból csak 50.000 család rendelkezik annyi vagyonnal, hogy egyelőre meg tud élni, a többi 200.000 az állam támogatására szorul. A görög kormánynak azonban nemcsak élelemmel kell őket ellátnia, hanem munkaeszközökkel, gazdasági felszereléssel stb., ha azt akarja, hogy belátható időn belül önmagukat láthassák el. A görög kormány a maga részéről mindent megtesz, hogy a menekültek helyzetén könnyítsen. Szó volt külföldi segélykölcsonról is. Máris szétosztott közöttük 500.000 hektár földet, ami részint a kivándorolt törökök birtokából, részint pedig állami birtokokból került ki. E célból Thessaliában és Macedóniában minden nagy birtokot felosztott, hogy a menekülteket földhöz és lakáshoz juttathassák. Ilyen módon eddig 140.000 gazda-családot sikerült Macedóniában elhelyezni, 7000 családot pedig Thessaliában juttattak földhöz. A telepítést a görög kormány községenként intézi, vagyis úgy, hogy azok a menekültek, akik azelőtt egy faluban laktak, most is lehetőleg együvé kerüljenek. Ezzel némileg enyhítheti az otthonukból való kiűzés fájdalmát.

Sok nehézségbe ütközött a szőlősgazdák, kereskedők és kereskedelmi alkalmazottak elhelyezése. Kezdetben ezen úgy segítettek, hogy a szőlősgazdákat Kréta szigetén telepítették le, ahonnan sok török szőlősgazda vándorolt ki. A létszám azonban csakhamar betelt. A görög kormány most ezek részére szőlőket ültet, mindaddig azonban, amíg ezekből a szőlőkből meg nem élhetnek, megfelelő támogatásban részesíti őket.

Ugyancsak megoldhatatlannak látszott a menekült kereskedők és több százezer szőnyegmunkás problémája. Kezdetben attól kellett tartani, hogy ezek nyomorukban és elkeseredésükben kommunistákká lesznek. Az elmúlt évben valóban több helyen kommunista zavargás is volt és ki lehetett mutatni, hogy a kommunisták többnyire a menekült munkások soraiból kerültek ki. A kormány intézkedésére azonban több gyárat építettek, amelyekben a munkások ezreit helyezték el és a kommunizmusnak így elejét vették.

A török és görög lakosság kicserélése végéhez közeledik. A görög kormány anyagi erejét meghaladó áldozatot hozott a menekültek segélyezésére és megmentésére. Már úgy látszott, hogy Görögország nem bírja el ezt az új megterhelést és össze-roppan alatta, azonban most már túl van feladatának nehezebbik részén. Annyi azonban megállapítható, hogy ez a modern népvándorlás mély nyomokat hagyott hátra a görög nép kedélyében, de a térképen is. Kis-Ázsiában ma már csak kivétel a görög, pedig a kisázsiai tengermelléknek ős lakosa volt. Ezzel szemben Görögországban és a Balkánon egyre kevesebb lesz a török.

Ennek az unikumot képező kivándorlásnak Görögországra nézve, bármilyen keserves is reá most, később nem jelentéktelen előnyös következményei lehetnek. Nagy tömegben kiváló földművelőket nyert, miáltal sivár vidékeit virágoztathatja fel. Ipara a smyrnai szőnyegszövők nagy részével gyarapodni fog. Kereskedelmileg talán veszít, mivel a régi több ezeréves görög gyarmatokkal nem tarthat fenn élénkebb összeköttetést, politikailag azonban nyerhet azáltal, hogy kénytelen lesz lemondani olyan aspirációkról, melyek megvalósulása úgy sem volt soha nagyon valószínű. Fölszabadulását Görögország a philhellén nyugati hatalmaknak köszönheti, de azoknak most és a belátható jövőben annyi dolguk lesz a saját bajaikkal, hogy folytonos áldozatkészségükre komolyan nem igen számíthat. Az erők okos koncentrációja az ilyen ábrándoknál sokkal hasznosabb lehet jövőjére.

Ha már most az erőszakos kivándoroltatás első négy esetén, mert az ötödik egészen különös természetű, végigtekintünk, azt látjuk, hogy a véreinket ért kiüldöztetésben, az amazokban észlelt embertelenségnek, ha más és más alakban is, lényegileg minden eleme észlelhető. Látszólag talán kevésbé kegyetlenek, de a kipusztítás, a kiölés célzata a velejáró testi és lelki szenvedéssel épp úgy meg van bennük, mint azokban. De nemcsak az etikai, hanem más szempont is súlyosítja a mi esetünkben elkövetett atrocitásokat, mert ha nem is mindig nyiltan, de agyafurtan leplezett álnok ravaszsággal formszerűleg is jogellenesen mennek végbe. Maga az, hogy az úgynevezett utódállamok nem a saját erejük érvényesítése útján, hanem a nagy hatalmak most már mindinkább beismert tévedése révén jutottak területeinkhez, hatalmuk morális alapját nagyon ingoványosnak tünteti fel. De midőn az ajándékozás megtörtént, nekik általuk önként elfogadott, olyan feltételek szabattak, melyek az ilyen sadistikus barbarizmust kizárják, mert a nagyok az aprókban nem bízván, azok által elkövetett effélékéért az erkölcsi felelőséget maguktól elhárítani kívánták. Helyesen teszi kormányunk, ha ezt a flagrns esetet a Népszövetség elé viszi s leleplezi az általánosságban dacosan tagadott, de az elszólásban konkrétan mégis bevallott szégyenletes eljárást. Nem akarok a kérdés ez oldalával foglalkozni, mert remélem, hogy a magyar nemzet jogos várakozásához képest minden meg fog, szükség esetén ismételve is, történni, aminek mulhatatlanul meg kell történnie. Itt most csupán azt a tagadhatatlan tényt akarom kiemelni, hogy az ilyen jogsértések folytán kivándorlási ügyünk módfelett komplikálódott. Saját területünk kivándorlásával még csak megbirkózhatnánk valahogy, de nekünk az elszakított részekből kiüldözött testvéreink kivándorlása is a nyakunkba szakadt, s azoknak bajaival is törődnünk kell, nemcsak a nemzeti érzelmeközösségnél fogva, hanem mivel ellenesetben igen nagy

közérdekek forognának kockán. Ha mi az ellenséges indulatú utódállamok által kikergetett és kint galádul megtagadott magyarjainkat nem karoljuk fel, a világ minden tisztességesen érző népe el fog ítélni bennünket. Továbbá kidobott és minden gyámol nélkül hagyott véreink el fognának zülleni és világ-szerte szégyent hoznának fejünkre, aminek óva intő esetei már elő is fordultak. Végre beszélhetnénk-e az intéger Magyarországról s minden megengedett módon aspirálhatnánk-e arra, hogy igényeink elismertessenek, ha úgy az elszakított részek hozzánk szító lakossága, valamint a kijózanodó világ elfogulatlan közvéleménye a természetellenes eljárás folytán elfordulna tőlünk? De még más okok miatt is nehéz és bonyolult kivándorlásunk ügye. Sohasem volt általában világszerte olyan sok baj a vándormozgalmak körében, mint mostanság. Továbbá a magyar állam és társadalom a legújabb korban sohasem állott a módfelett megsokasodott és súlyosodott igényekkel szemben annyira gyengén, mint mióta a rémítő kataklizma áldozatává lettünk.

A kivándorlási kérdések akadályai hatványozódtak, mert sok ország, mely azelőtt a kivándorlókat, ha nem is mindig szívesen, de befogadta, most mereven és nagy ridegséggel egészben, vagy részben elzárkózik előlük. E tekintetben mindenekelőtt az Északamerikai Egyesült-Államokra kívánok utalni. Az 1921 május 19-én hozott „percentum limit act“ című törvényben kimondatott, hogy az 1910. évi népszámlálás (census) szerint az Unió területén lakó, de amerikai honpolgárokká nem lett nemzetiségek létszámának csak 3%-a engedhető be mint kivándorló. Kivételt képeznek a japánok és kínaiak, akikre nézve a törvénykezésileg teljesen független legfőbb törvényszék úgy döntött, hogy nem lehetnek az Unió polgárai. Azokat tehát az említett törvény egyáltalán nem bocsátja be. E rendelkezések által azt akarták elérni, hogy a főleg assimilálható északnyugati germán elemek menjenek be, az Európa délkeletén és Kis-Ázsiában élő nemzetek fiai pedig, akik kevésbé kívánatosak, lehetőleg visszaszoríthatassanak. A bevándorlási főbiztos 1924 évi beható jelentése részletes statisztikai adatokkal mutatja ki, hogy a célhoz nagyon közeledtek, de azt úgy, ahogy akarták, még nem tudták elérni. Ezért 1924. évi május 26-án új bevándorlási törvényt hoztak, mely szerint az 1910. évi census szerinti létszámnak nem három, hanem csak 2%-a engedhető be. Ez a kívánatos és nem-kívánatos elemek viszonyszámait még inkább eltolta, amazok előnyére. Magyarországnak a quotája volt 1921-től fogva 5747, az 1924-iki törvény azt leszorította 473-ra. Oláhország viszony-számai 7419 és 603, tehát ottani magyarjaink is kiszorultak; t. i. az oláh kormány az oláhokat nem engedi ki, a magyarokat és németeket pedig kiűzi. Jugoszlávia quotái 6426 és 671 s Csehszlovákiáé 14.357 és 3073; innen az említetteken kívül főleg a tótok vándorolnak ki. A többi országok viszonyszámai, 77.342 és

62.547 Angliáé, Németországéi pedig 67.607 és 51.227; a többi germán államokéi megfeleztetnek. De két év múlva a teljes kizárás lesz a mi sorsunk is, miként Japáné és Kináé. Van ugyanis az újabb törvényben egy szakasz, a 11-ik szekció 6. pontja, melynek értelmében 1927. évi július 1-től fogva, a quotát akkor kapjuk meg, ha az illető amerikai, de nem odavaló honosok létszámát 150.000-rel osztjuk, ami talán négyet-ötöt eredményezne, de kegyesek legalább 100 magyart bebocsájtani éppen úgy, mint a kinaiakat és japánokat. A célzatot tüzetesen megmagyarázta 1924. évi május 14-én dr. Jacob Gould Schurman, a tientsini Rotary Clubban tartott beszédében. Ez az úr akkor még amerikai követ volt Kinában és nemrégiben hasonló állásban a német birodalom fővárosába helyeztetett át. Ezt mondta: „Amerika most először kísérti meg, hogy a fajtak vegyülésének nagy problémáját szabatos törvényi rendelkezések segítségével szabályozza és ellenőrizze. Azok által a bevándorlók számát szigorúan korlátozzuk és azokat gondosan kiválasztjuk. Ha Amerika nem is zárja ki teljesen az idegen elemeket, arra figyelemmel kell lennie, hogy nemzeti lelkiségét megőrizze. Meginghathatlan akarunk, hogy az amrikai népből olyan homogén nemzetet alkossunk, mint bármely nagy nemzete Európának vagy Ázsiának“.

— E nagy feladat érdekében az Unió még a japáni, e 70 milliós folyton szaporodó nemzetnek érzékenységével is szembeszáll. Az idézett beszéd, melyet hivatalos állásban levő diplomata mondott, roppant felháborodást idézett fel Japánban, ahol a nép nagy megaláztatást lát e politikában és úgy háborog, hogy annak összeütközése az Unióval a nagy földrengés folytán csak elhaladt, de a jövőben éppen nincs kizárva. Érthető tehát, hogy az Unió még az olaszok reclamatioját és kérelmeit sem vette figyelembe. Mit remélhetünk *mi* e tekintetben? Ismeretes az Északamerikai Egyesült-Államok panamerikai hatása az újvilág mind a két kontinensén. Nem lehet csodálkozni azon, ha most újabban Kanada és Argentina is utánózzák azt és nagy óvatosságot tanúsítanak bevándorlási politikájuk terén. A részletek igen érdekesekek, de nem kedvezők reánk nézve. Mi marad hát a többé-kevésbé kizárt és nagyobb kivándorlással megvert országok számára? Kisebb mértékben Franciaország, ahol az autochton népesség stagnál, vagy hanyatlik és nagyobb mértékben Brazília, melyről elsősorban mindig és mindenütt szó van ma. Még a közel Keletet említem; ott egyes képzetesebb és ügyesebb egyének, főleg ha protekciójuk van, boldogulhatnak talán, de oda tömeges kivándorlásról szó sem lehet s attól jóakarátú, tapasztalt emberek óva intenek bennünket. Franciaország azonban manapság roppant politikai, gazdasági, különösen földművelési válságban leledzik. A francia hivatalos lap nemrégiben kimutatta, hogy mily nagy termékeny területek maradnak ott évről-évre megműveletlenül. A francia vidéki munkás a váro-

sokba özönlik; a háború a közerkölcsökben ott is nagy pusztítást vont maga után. A földművesek nem szeretik már a vidéket, hanem az iparvállalatok felé tolongnak s előbbi helyeik üresen maradnak, mert a földműves munka sokkal kevesebbet hoz. A nehéz és rosszul fizetett ilyen munka végzésére bretagneiakat, de idegeneket is, főleg olaszokat és lengyeleket, néha cseheket igyekeznek bevinni. Ezekre nézve nemzetközi megállapodásokat is létesítettek. A részletes jelentésekből végső eredményként az derül ki, hogy részint a rossz viszonyok, a franciák bizalmatlansága, de a kifejlődött verseny miatt is az a legokosabb, ha magyar kivándorlók oda nem mennek ki. — Hátra van a sok tekintetben méltán leszólt Brazília. Még az oláhok sem tudják más helyre kizavarni magyarjainkat, mert kivándorlás útján csak úgy tudnak szabadulni tőlük. Ez a fő és az egyetlen céljuk a kivándorlás terén.

A Brazíliai Egyesült-Államok Uniója maga egy roppant világ. Terjedelme olyan nagy, mint egész Európa Oroszország nélkül, melynek közel 8 ezer kilométer tengerpartja van, az Atlanti-oceán mentén. Ott igen sok bámulatosan szép, de ugyanannyi rettenetes dolog is észlelhető. Éghajlata az északi részeken tropikus és subtropikus, a déli részeken azonban már sokkal mérsékeltebb. Ilyenek Sao Paulo, Paranna, Santa Catharina és Rio Grande do Sul államok. Ott tehát mindenféle lehetőség bőven van. Klimája a csodás tenyészet és iszonyú pusztulás okozója. Buckle Tamás szerint ott a civilizáció azért fejlődött ki csak nagyon későn, mert a gyöngye ember nem bír a természet erejével. Az afrikai nyugati partokról az erős és állandó légáramlatok szabályszerűen viszik az Oceán meleg páráit Nyugatnak, melyek az újvilág déli kontinense felett ellebegve a Csendes-oceán keleti partjaival párhuzamosan leterjedő Andesz hegyláncba ütköznek, s mint csapadék megteremtik a földgömb legvízdúsabb és termékenyítőbb folyamrendszerét. Braziliának az emberi kultúra erősödésével még óriási jövője van, tehát nem lehet azzal elintézni, hogy a bevándorolt népek pokla. Sok német és olasz telep tényleg virágzik ott. Egy német diplomatával, aki Délamerikában 6 évet töltött, onnan is házasodott, beszéltem, aki a telepítés tekintetében úgy nyilatkozott, hogy helye (én hozzáteszem: és embere) válogatja. Az olaszoknak szorgalmuk, alkalmazkodási képességük, nyelvük rokonsága a spanyollal és portugállal, ez utóbbi t. i. a leglatinabb nyelv valamennyiük között, továbbá kormányuk, s az italiai társadalom példásan áldozatkész támogatása nagyon javára válik. A németek is kellő támogatásban részesülnek, ők különben megélnek még a jég hátán is. A magyarok számára ez sokkal veszedelmesebb világ, de mégis valamelyes világ, mely, ha a számtalan nehézségre elkészülve és kellően támogatva mennek ki, nem okvetlenül az elpusztulás színhelye. Miután a világ másutt elzárkózik előlük,

azt a kínálkozó lehetőséget nem szabad csupán megvetni, hanem menedéknek, de persze utolsó menedéknek kell tekinteni. Mielőtt ahhoz folyamodnánk vagy ezzel egyidőben mindent el kell követnünk, hogy minél kisebb mértékben legyen szükség reá. Szerintem például a magyar munkanélküliséget nem lehet, miként egy nagyon nyomatékos hang mondotta, a kivándorlással szanálni, hanem ellenkezőleg, a kivándorlást kell jó általános és közgazdasági, de emellett igen okos és erélyes külpolitikával enyhíteni, hogy ez csupán mint ultimum refugium jöjjön tekintetbe. Még az angol munkaügyi miniszter is úgy nyilatkozott a multkor a parlamentben, hogy a kivándorlás az odavaló munkanélküliségnek nem orvosszere. Pedig hány gyarmata, hány százmillió font sterlingje, minő gyakorlati erős és ügyes, áldozatkész társadalmi szervei vannak Angliának és láttuk, hogy irányában még az Északamerikai Unió is mily kiméletes. Igen tanulságos mindannak figyelmes és megértő rendszeres tudomásulvétele, amit a kivándorlási országok kivándorlóik érdekében tesznek. Nevelik, az útra előkészítik, anyagilag, erkölcsileg és külpolitikailag diplomáciájuk útján, de nemzetközi megállapodásokkal is hathatósan támogatják őket. Mi ennyit nem tehetünk, mert anyagilag nem is bírjuk, nem is tudjuk. De ha jobban birnánk és sokkal inkább tudnók is, nem volna elég. Nem szabad egy pillanatra sem elfelednünk, hogy a magyarok kivándorlásának zöme nem a megesonkított, hanem az elszakított Magyarországból indul ki. Mind a kettőre hatnunk kell, ha nem akarjuk, hogy a kivándorlási ügy reménytelenné váljék és a magyarság akut és gyors elvérzésének csak a végveszéllyel, az elpusztulással megoldódó kérdésévé legyen. A nemzet életösztönének kell erre ráeszmélnie. A kivándorlást mint létkérdést kell kezelni az egész magyar társadalomnak, de különösen azoknak, akiknek szent és nagy felelősséggel járó feladatát képezi, hogy ezt az ügyet tettel vagy tanácsal szolgálják. Évtizedek óta hirdetem ezt és mint minden alkalommal teszem, most is a tölem tehető nyomatékkal utalok erre.

A részletes teendőket e helyen jelenleg nem fejtegethetem, azért erről többet most nem mondok, hiszen e részben még minden in fieri van; hanem egy idevágó idézettel fejezem be máris hosszúra nyúlt előadásomat. A XVII. században volt egy nagy emberünk: gróf Zrinyi Miklós (élt 1620—1663-ig). Ő a magyar nemzet legkitünőbb hű fiai közé tartozott, akinek érdemei, mint költőé, íróé, bölcs államférfiúé és tanult győzedelmes katonáé, elévülhetetlenek. Egy kis iratában, melynek címe: „A török Afium (Opium) ellen való orvosság“, egész lelkét önti ki, hogy a magyarok életösztönét, vitalitását hatótényezővé ébressze és fokozza. Szerinte akkor, az ő korabeli szomorú, szinte kétségbeejtő viszonyok közt is volt a nemzetnek akarata, életereje, melytől megmentését egyedül várhatja. Értekezését így zárja be:

„Magyarok, mi vagyunk magyarok? Ha Váradot nem vesszük vissza és Erdélyt (tegyük ma hozzá: végleg) elvesztjük; ha nem is hadakozunk, azt ne említsük többé! Ugy hallom, Braziliában van elég puszta föld. Kérjünk ottan egy tartományt és csináljunk kolóniát. De aki bízik Istenben s van benne csak egy csepp magyar vér, az Deborah énekével ajkán küzdjön váltig“. Ez annyit jelent, hogy ne hagyjuk el magunkat, hanem bizzunk Istenben és vitalitásunkban és hittel jövőnkben s utolsó erőnk megfeszítésével járjunk túl még halálos ellenségeink álnok, gonosz eszén is!

Gaál Jenő.

Erkölc és pénzügyek.*

Problémánk vizsgálatánál feltűnő jelenség, hogy a 18. századtól nekilendülő pénzügytani irodalom nem foglalkozik jelentőségéhez mérten kérdésünkkel, s nem gyakorol elég nyomatékos befolyást ily irányban a pénzügyi politikára.

Az abszolutizmus merkantilisztikus politikája arra törekedett, hogy minél ritkábban vegye igénybe az adófizetők áldozatkészségét, s hazafias érzelmeit, s a fogyasztási adók, s királyi kiváltságok kiépítésével igyekezett függetleníteni az államhatalmat az adózótól. A fiziokraták a föld egyedüli produktivitását hirdetve, következetesen eljutottak a földjáradék egyedüli megadóztatásának gondolatához, bevilágítva az adózás és jövedelemeloszlás kapcsolatába. Smith Ádámtól alakul ki a pénzügytan oly rendszeres elmélete, amely hol távolabbról, hol közelebből érinti az erkölcsi problémát, de rendszeren beleolvastja az igazságosság eszméjébe. A társadalompolitikai szempontoknak az államháztartás tudományába való bevétele az erkölcsi felelősségérzet nagyobb jelentőségét hozza magával. A pénzügytan azonban minden filozófiai perspektíva mellett is, ha gyakorlati eredményeket akar elérni, s a pénzügyi politikában súlyt akar szerezni, nem tévesztheti szem elől, hogy bármily tiszteletreméltó a szociálpolitikai gondolat, az uralkodó szempont mégis az állampénzügy. Történelmileg és elméletileg egyaránt azért szedünk adót, hogy az állam kiadásait fedezzük, nem pedig azért, hogy a nemzeti jövedelem helyes eloszlását szabályozzuk. Hogy a társadalmi lelkiismeret ébredésével, s a szélesebb néprétegek politikai hatalmának növekedésével a szekundér szempontok a tudományban és törvényhozásban jelentős méltatást nyernek, az egy haladó, felfelé lendülő gazdasági korszak boldog emléke, de valahányszor a történelem vaskeze kiragad felfelé törő álmainkból, nagy nemzeti szerencsétlenségek után, a hanyatlás és tespedés krízisében újból előretör kérlelhetetlen logikával az adó primér funkciója, ahogy azt Say formulázza: Les intérêts du Trésor doivent toujours prédominer.**

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1925 április 28-i ülésén tartott felolvasás.

** II. kötet 11. o.

Erkölc és pénzügyek

Az erkölcsi gondolat a tudományban metafizikai palástban jelenhet meg, de a törvényhozásban, s a végrehajtásban sikerre csak akkor számíthat, ha arra a meggyőződésre jut az állam és az adózó egyaránt, hogy az adó említett elsődleges funkciója szolgálatában is elsőrendű fontosságú az erkölcsi elv diadala. A tudománynak pedig az a feladata, hogy ezt a tapasztalatok széles gyűjtésével, s az okok és okozatok felderítésével beigazolja s a köztudatba átvigye.

Az erkölcsi gondolat az állami pénzügyekben két irányban jelentőségteljes. Egyfelől a pénzügyi politikában kell érvényesülnie az erkölcsi elvnek, másfelől az adóigazgatásban kell megvalósulnia az adómorálnak.

A pénzügyi politika nyomoruságos századok tanulsága után jutott el ahhoz a belátáshoz, hogy úgy az állami kiadásoknál, mint az állami bevételeknél kerülni kell az erkölcsi elvvel való összeütközést. A pénzügyi történet élénk világot vet régibb korok pénzügypolitikai erkölceire, s a kiadások terén a pazarlás, önkény s visszaélések, a bevételnél az aránytalanság, zaklatás, kiszípolozás s privilégiumok ágyazták meg a nagy francia forradalmat s a történelem sok más robbanását. Az alkotmányos állam gondolatának kialakulása kapcsolatos a modern államháztartástani rend megvalósulásával, s ma már esodálkozva olvasuk a francia ancien régime gazdálkodásának történetét.

A pénzügyi politika erkölcsi tartalma elsősorban a kiadási politika oly alakulását követeli, amely az adózóktól beszedett összegeket valóban közcélokra fordítja, s azokról a nyilvánosság előtt elszámol. Az állami bevételi politika erkölcsi szempontja pedig főképen a közterheknek a társadalmi osztályok és foglalkozási ágak között való arányos eloszlásában és egyes adók erkölcsi megokolással való behozatalában vagy elejtésében dombozik ki, vagy homályosulhat el.

A kiadások takarékos és okszerű beosztásáról a forradalmak és ellenforradalmak zavarában természetesen nem lehetett kellő nyomatékkal gondoskodni, az államháztartás szanálásának folyamatban levő munkája ezen a téren gyökeres orvoslást hozott, s csak azt kell kívánnunk, hogy amit most a szanálás kényszere alatt teszünk, azt a jövőben önszántunkból be is tartsuk, s a közpénzeket egy kicsiny és szegény nemzet arányaihoz képest csakis valódi s objektív mértékkel mért közcélokra fordítsuk, s ne adjunk teret hangulatos jelszavak köntösébe öltözött parciális, egyéni és osztályérdekeknek, mert ellenkező esetben újból vagy az inflációhoz jutunk, vagy a közterhek oly fokozásához, amely a gazdasági hátrányokon kívül az adómorál kialakulását lehetetlenné teszi.

Az adómorálra kedvezően hat a közpénzek hováfordításáról való pontos és gyors elszámolás, ennek hiánya pedig suttogásra,

gyanusításokra, balhiedelmekre vezet, amelyek mérgező anyagokkal átjárják az adózók lelkületét, s az adómorál kialakulásához szükséges közbizalmat ássák alá. Nélkülöztük az elmúlt években a költségvetések alapján való gazdálkodást, s a zárszámadások nyilvánosságra hozatalát. A költségvetésszerű gazdálkodást az infláció okozta koronaromlás lehetetlenné tette, a zárszámadások a pénzérték hullámozása folytán csak nominális értékkel bírtak volna, mégis sok alaptalan, sokszor rosszhiszemű feltevésnek álltak volna útját, amelyek végeredményben az adómorál gyenge palántáját sorvasztják. Költségvetésszerű gazdálkodás és szigorú számadási rend ezen a téren gyökeres orvoslást hoznak, s hihetleg megnyugvást keltenek.

A közterhek arányos megoszlásának kérdésében a köztudat szerint eltolódás állott be oly irányban, amely az adómorálra való kihatásában is aggodalmas. Az adózó pszichológiája ugyanis nemcsak azt érzi, hogy ő mennyi közterhet visel, hanem azt is méri, hogy mások mennyi adót fizetnek. A városi lakosság köztudatában benne él, hogy a falu kisebb mértékben vesz részt a közteherviselésben, mint a város, a falusi lakosság részéről pedig felhangzik a viszonyvád. Az objektivitás érdekében megjegyezzük, hogy másutt is így van. A városi körök vádolják a mezőgazdákat, ezek viszont az iparos- és tőkésosztályokat azzal, hogy az igazságos adóztatás alól kivonják magukat.* Jelenleg nincsenek oly adatok rendelkezésre, amelyekből következtetéseket vonhatnánk. Kimerítő, részletes s a jövedelemeloszlást és a fogyasztást is számbavevő adóstatisztika volna hivatott bevilágítani a tehereloszlás kérdésébe, ennek segélyével megközelíthető valószínűséggel lehetne e perben objektív bíró gyanánt dönteni. Ennek hiányában ítélni nem lehet, csak tapogatózni. Ehelyütt rámutatunk arra a fogyatékosra, hogy nincsen rendszeres adóstatistikánk, enélkül pedig sem a tudomány, sem a pénzügyi politika, sem a közvélemény nem tájékozódhat a legfontosabb kérdésekben.

Lényeges eltolódás állott be a köztudat szerint a termelő és a szorosan vett fogyasztó osztályok teherviselése között az utóbbiak rovására. Az infláció adóprémium volt a termelő iparos, mezőgazda és kereskedő osztályra nézve, az adóteher jóformán megszűnt az infláció alatt. Épen ezért szoknak olyan nehezen hozzá ahhoz a tényhez, hogy a pénz stabilizálódása folytán újból érezhető adókat kell viselniök, mert ettől elszoktak. Ezzel szemben az infláció a járadékosok, a hitelezők és a fizetésből és munkabérből élők, mint Hegedüs Lóránt egyszer nevezte, a rideg fizetésűek kényszeradója, legelsősorban az állami alkalmazottak véres könnyéből és nyomorából sajtolt adója volt. A városi polgárság panasolja a falusi lakosság adó-

* Dr. Schwarz Ottó: Adó- és illetékügyi szemle 1913. évfolyam 70. o.

praerogativáit, megszokott azonban feledkezni arról a másik eltolódásról, amely az által állt elő, hogy a magyar állam háztartásának súlypontja a fogyasztási természetű adókra ment át. Az egyenes adók háttérbe szorulása pedig ép oly kedvezmény a termelő osztályoknak, mint a kisüst a gazdának. Az adómorál szempontjából az egyik ép oly kevésbé épületes, mint a másik. Wekerle nagy célkitűzése* a gyengébb vállakról az erősebbekre való teherátolás volt, óvakodjunk a gyengébb vállak súlyosabb terhelésétől, s az erősek megterhelésének csökkenésétől. Az igazságosság és erkölcs követelményeképen és súlyos szociális rázkódások megelőzése végett vissza kell erről az útról fordulni, mert hogy mit jelent a túlságig feszített fogyasztási természetű adórendszer, arról a történelem elég tanúsággal szolgál. Ne tévesszen meg, hogy az egyenes adókievetés minden fejlesztésre irányuló kísérlet az érdekelt falusi és város termelő osztályok kitűnően szervezett és képzett érdekképviselőinek feljajdulása kíséri, kevésbé veszélyes ez, mintha a fogyasztási terhek további növelésével, vagy az infláció átkozott, bódító mérgével visszük romlásba államunkat.

Tudományunk alapvető elve, hogy az állambevételi forrásoknak nem szabad az erkölcsiség követelményeit megsérteniök. „Ha biztos alapra kívánja az állam a társadalmi rendet fektetni, minden életnyilvánulásában saját magának is erkölcsösnek kell lennie.“** Ily erkölcsi szempontokból szüntették be 1897-ben a számsorsjátékot, s részben erkölcsi érvek sorakoznak a forgalmi adó és a házhazonrészesedés állandósítása ellen. Másfelől erkölcsi motivumok új adónemeket hoznak létre, a hadinyereségadó elvi kiinduló pontja az erkölcsi megnyugvás és kiegyenlítésre való törekvés vagyoni elégtétel adása útján. Ez sajnos csak kis mértékben sikerült, s az erkölcsi igazságérzetnek ez a tökéletlen kielégítése még ma is kóranyag közéletünkben. A háború és a forradalmak megbontották a vagyon és jövedelemeloszlás kereteit, s a nem mindig tiszta forrásokból táplálkozó eltolódásokat az adópolitikának nem sikerült követni és kiegyenlíteni, sőt az inflációval szárnyat adott neki. A hadinyereségek és háború utáni nyereségek e sikertelen, s technikai okokból részben lehetetlen utólérése által okozott keserűség ad tápot még ma is a két oldalról jelentkező radikalizmusnak. Erkölcsi motivuma volt a hadiváltásnak is, amelyet azonban végre nem hajtottak. Erkölcsi szempontok szólaltak meg a fényűzési forgalmi adó megokolásánál, s a fényűzési lakásadónál. Helyes szervezés mellett a fényűzési adóknak szerepe lehet, az 1875-ben létesített, s később hatályon kívül helye-

* Dr. Exner Kornél: Magyar Pénzügyi jog II. kiadás 158. o.

** Mariska: Az államgazdaságtan kézikönyve, 5. kiad. 53. o.

zett fényűzési adók balsikerének a törvény enyhe szerkesztése, s főképen nem őszinte végrehajtása volt az oka.*

Az erkölcsi és igazságossági elvek szemmel tartásával felépített helyes adórendszer sikeres végrehajtása szempontjából kardinális pont az adóerkölcs. Enélkül a leghelyesebb elvek mellett alkotott rendszer is hajótörést szenved, mert pénzügyileg eredménytelen lesz, s a pénzügyi kormány kénytelen az elméletileg tökéletesbb, de meddő rendszer helyébe egy tökéletlenebbet, de kiadósabbat állítani. Az adóerkölcs a modern adórendszer elengedhetetlen feltétele, ha ez csődöt mond, akkor le kell mondani a tudomány által javasolt, s a legtöbb törvényhozás által elfogadott direkt adók előnyomulásáról, s a direkt adóknak a személyi adók elvei alapján való megszervezéséről. A teherviselési képesség szerint való arányosítása a teherviselésnek az egyenes adókban juttatható legtökéletesebben kifejezésre, mégpedig a jövedelemadóban. A progresszió, a létminimum adómentessége, a fundált jövedelem különbözeti adóztatása, a terhek levonhatása ma már communis opinio. A jövedelemadó helyes kivetéséhez pedig nélkülözhetetlen az adóalanyoknak és az extraneusoknak közreműködése. A jövedelemadónál részletes bevallásokon, üzleti könyvek vezetésén s bemutatási kötelezettségén, felvilágosításadási kényszeren, eskün vagy becsületszóval való megerősítéssel épül fel a helyes adókivetés, s csak akkor lehet megnyugtató, ha a szükséges biztosítékokat megszerezzük arra, hogy a valóságnak megfelelnek. Önáltatás azt hinni, hogy az adózók kötelességérzete, áldozatkészsége nélkül a személyi adókkal célt érünk. Mennél fejlettebbé válik a gazdasági élet, mennél jobban előrehalad a városodás, annál inkább fog szaporodni azoknak a jövedelmeknek a száma és jelentősége, amelyeket nem lehet hatalmi szóval kifürkészni. Az állampolgári érzés, s ethikai fegyelem nélkül a jövedelemadó olyan, mint az üres hordó, zeng, de tartalom nélkül van, s akarva, nem akarva átalakul a valóságban hozadéki adóvá, amely a valódi jövedelem kutatása helyett átlagokkal dolgozik, sémákat állít fel, tarifál, akkor pedig szükségtelen a jövedelemadó fikciója, mert tarifaadót kisebb adminisztratív költséggel, tehát gazdaságosabban lehet megvalósítani. Nem elég műveltebb és haladottabb államok adórendszerét recipiálni, azok szellemét is át kell venni, az angol tisztességet, s a német kötelességtudást.

Minden bevalláson alapuló adó a legnagyobb kisértésnek teszi ki az adózót, erkölcsi teherpróba. A bevallás lelkiismeretlensége a becsületes adózók agyonterheléséhez vezet, mert a pénzügyi eredménytelenség az adókulcsok emelését vonja maga után s az adócsaló nemcsak az államot, hanem becsületes adótársait is megcsalja. Ha nem is osztjuk Schäffle álláspontját,

* Mariska és Földes.

hogy jövedelemadót behozni, mielőtt a kívánt feltételek biztosítva vannak, annyi, mint a tetőt feltenni, mielőtt az alapfalak állanak, az bizonyos, hogy a jövedelemadó általában az arányos teherviselés elvén épülő adórendszer az adómorált feltételezi s az állam és a tisztességes adózók érdeke egyaránt az adómorál. (Amíg egy állam bevételeinek zöme állami jószágokból, privilégiumokból s fogyasztási adókból kerül ki, mint a merkantilizmus korában, vagy míg külső s a hatóság által hivatalból is észlelhető ismertetőjeleken alapuló hozadéki adókra építünk, addig az adómorál alárendelt jelentőségű.) Amint a hozadéki adórendszerrel szakítunk, fokozott jelentőséget kell tulajdonítanunk az adómorálnak, őszintén kell szembenéznünk e kérdéssel, mert az adócsalásnál nem kevésbé káros az öncsalás, az áltatás.

Az adómorálról pedig őszinte véleményünk, hogy az nálunk nincs, vagy legjobb esetben gyengén pislákol. Távol állunk minden illuziótól e részben s nem gondoljuk, hogy máshol tökéletes az adómorál. A morál maga is a relativitás törvénye alatt áll s korok s nemzetek szerint eltér, hogyan hihetnők akkor legfrissebb hajtásáról, amely csak az állampolgári öntudat ébredésével született meg, hogy már mélyen ereszteite gyökerét a néplelekbe. Az adó a történelemben súlyos kényszerek hatása alatt lépett. Bodin, ki egyébként a pénzügyet az állam idegének nevezte, azt tartotta, hogy adót csak súlyos szükség esetében szabad szedni.*

A pénzfizetési kötelezettség a függőség jele volt s a hűbéri államban az adó subsidium, segély, ajándék. Az állampolgári öntudaton alapuló alkotmányos államban az adót bizony szintén csak tehernek érzik. Adót senki sem fizet szívesen, ahogy Földes mondja, kevés ember tartja ünnepnek, amikor adót kell fizetni. Az emberi önzésből fakadó, természettől velejáró tulajdonság ez, amellyel számolnunk kell problémánknál. Mindenki igyekszik adóterhét csökkenteni az adóáthárítással és az adókibuvással. Az adóáthárítás gazdasági, az adókibuvás erkölcsi probléma s az adómorál inkább eszmény, mint valóság. Pitt első jövedelemadójának csekély eredményét a skandalózus csalásoknak tulajdonította. Svájcra írja Schanz, hogy ott is az egyesek egoizmusa gyakran győzedelmeskedik a kötelességérzet felett. Smith Ádám még Zürichet, mint az adóerkölcs mintáját említi. Essler Józsefnek Die direkten Steuern in Kanton Zurich und ihre Reform című, 1910-ben megjelent tanulmánya statisztikai adatok nyomán kiábrándít ebből. Dr. Schwarz Ottó mondja, hogy azok a becslések, amelyeket újabban különböző közgazdák a német nemzeti vagyona és jövedelemre vonatkozólag, ha eléggé bizonytalan alapon is, eszközöltek, megengedhetővé teszi az életnek egyéb alkalmi tapasztalataiból is merített

* Les six livres de la république 1577.

feltevést, hogy jelenleg még mindig elég jelentékeny adóköteles összegek nem kerülnek megadóztatás alá s az adókötelesek által nem is vallatnak be.† Poroszországra és Ausztriára nézve per-döntő Meisel Ferenc. Zur Reform des österreichischen Finanzstrafprocesses s főképp Moral und Technik bei der Veranlagung der preussischen Einkommensteuer című mélyszántású tanulmánya elvonja a fátyolt sok kegyes hazugságról. Rámutat joggal arra, hogy Poroszországban a jövedelemadó 20-ik kivetési évében minden negyedik vallomást helyesbíteni kellett. A beval-lások helytelenségének állandó jelensége természetesen befolyá-solja a kivetés technikáját, bizalmatlanság kél nyomában. A jö-vedelemadó büntetőjoga nem funkcionál, ez Meisel vészkiáltása. (A jövedelemadó jövője az állam és a magángazdaság békés, egész-séges viszonylatában rejlik. A béke csak akkor térhet vissza, ha a kölcsönös bizalmatlanság elenyészik.) Ehhez azonban más morál és más technika kell. Meisel megítélését osztja Eheberg, Del-brück, Michaelis, Mengel, Stier-Somló, Claassen, s Waldecker kritikáját fényes elmeállal veri vissza Meisel Wahrheit und Fiskalismus bei der Veranlagung der modernen Einkommen-steuer című tanulmányában.* Kétségtelen tehát, hogy az adó-eszmény csak tökéletlenül valósult meg mindenütt, de a nyugati államokban, az angolszász kulturákban száz év elegendő volt ahhoz, hogy az eszmény megközelítettessék. Nem osztjuk tehát Demmer pesszimizmusát, hogy az a törekvése az államnak, hogy magát az adót, illetve az adószolgáltatást ethikai területen meg-gyökeresítse, nem sikerül.**

Nálunk azonban a kezdet kezdetén vagyunk. A múltban legalább fel sem tételezték az adómorált. Magyarországon a múltban az adóstatisztika szerint az ügyvédek átlagos jövedelme 426 frt. 65 kr.-t tett ki. Ez volt a III. o. kereseti adó 10%-os adó-kulcsával. Azóta áttértünk olyan adórendszerre, amely az adó-morált feltételezi. Adóstatisztikánk jelenleg nincs, de tájékozód-tunk gyakorlati szakembereknél, akik benneélnek az adó-kivetés-ben, s jóhiszeműségük késégen felül áll, egybehangzó a válasz: a bevallások zöme használhatatlan. Idézem nagytekintélyű fér-fiak nyilatkozatát. Baloghy György szerint az adózók legnagyobb része — és itt nem tesz kivételt az intelligencia sem, mert adómo-rál nincs — mindig hajlandó, sőt kész a jövedelemcsontitáshoz. Ezt nyugodt meggyőződéssel, lelkiismereti furdalás nélkül teszi meg, mert ebben a tekintetben erkölcsi érzéke eltompult.*** Szé-kács Aladár szerint az a körülmény, hogy a tudomány is adó-

† Adó- és illetékügyi szemle 1913. évfolyam 70. o.

* Schanzarchiv 1914. év 2. köt.

** Dr. Demmer Károly: A pénzügyi delictum. Adó- és illetékügyi szemle 1915. évfolyam III. o.

*** Dr. Baloghy György: Jövedéki büntetőeljárásunk reformjához. Adó és ill. szemle 1913. év 63. o., 1912. év 244. o.

morálról beszélt, mintegy hivatalos elismerése volt annak, hogy az adózás terén a legkifogástalanabb jellemű embertől sem lehet oly morális felfogást várni, amelyet az élet más vonatkozásában több joggal elvárhatunk. A külön adómorál tette lehetővé azt, hogy integer virek az államot évről-évre ezrekkel károsíthassák meg az adótárgyak eltitkolása által. A külön adómorál okozta azt, hogy a pénzügyi hatóságoknak és közegeknek fondorlatos kijátszása nem a bűnügyi statisztikában feldolgozott bűncselekmények számát szaporította, hanem a hazai anekdotakincset gazdagította. A csalás büntette, ha annak a törvényes adóval megrövidített állam volt a sértettje, a törvény előtt legföllebb pénzügyi kihágás volt, a közvélemény előtt pedig egy sikerült tréfa. Az adómorál immoralitása a néplélekben oly mélyen gyökerezett, hogy azzal a harcot az állam sem merte felvenni.* „Hogyan szolgáltatson igazságot a bíró ott, ahol minden egyes adat körmönfont valótlan, ahol hamis a vallomás, megtevesztés eredménye a gyűjtött hivatalos adat, adóalapeltitkolási szakértő műve a hiteles kereskedelmi könyv.“ Halász mondja, hogy hazánkban ma adómorálról komolyan beszélni nem lehet.** Benedek Sándor szerint az adóerkölcs hiánya régi magyar betegség.*** Nyugodtan állítjuk tehát, hogy adómorál nálunk legfeljebb csirájában van meg. A pénzügyi politika eredményessége s a terhek arányos eloszlása érdekében keresni kell ennek okát és gyögszerét.

Kiindulunk abból a pszichológiai jelenségből, hogy áldozatot viselni az egyénre nézve mindig kellemetlenség. Az egyén és az adókiadó hatalom e tekintetben mindig küzdelemben állanak. Fokozottan áll ez oly országban, amely nem bírta a múltban a nemzeti önállóság lényeges attribútumaival, ahol a pénzügyi igazgatás idegen érdekeket is szolgált, s sokszor elsősorban azokat szolgálta. Ezért mondja Benedek, hogy nálunk az adómorál defektusa nem csupán társadalmi tünet, hanem történelmi folyamat is. Más országban is adóharc folyt a rendek és az államfő között, de az államfő a nemzeti állam eszményét képviselte a területiális rendekkel szemben, míg nálunk a rendek képviselték a nemzeti önállóságot, a nemzeti gondolat felett álló, s idegen kulturájú államfői hatalommal szemben. Az adóztatás tehát úgy jelentkezett, mint egy idegen hatalom szuverénításának nyilvánulása, az adómegtagadás pedig a nemzeti ellenállás fegyverévé emelkedett. Nem adóztatást nemzeti dicsfényt vette körül. Az 1848—1849-iki eseményeket követő abszolútizmus modern állami rend alapjait vetette meg, amelyekhez sok pénz kellett, a pénzügyi törvények egész sora zúdult az országra, amely gyűlölte az

* Székács Aladár: Morál és adómorál. Adó 1920. évfolyam 87. o.

** Halász Ferenc: Adóreform és pénzügyi kibontakozás. Adó 1922. év 237. o.

*** Benedek Sándor: A magyar egyenesadórendszer. Adó 1923. év 3. o.

idegen beamtert, mennyivel inkább gyűlölte tehát az idegen fináncot. Az ötvenes években az adótarozásoknak körülbelül egyharmada erőszakos módon hajtatott be, Földes szerint erre 1859-ben 120.473 katonára volt szükség. Az adó nem fizetése, a finánc becsapása ekkor lett nemzeti erénnyé. Az alkotmányosság helyreállítása után is az ország egy részének tudatában mindig benne élt az az érzés, hogy az áldozatokat idegen, s a nemzeti ideálokat nem tisztelő nagyhatalom részére hozza. Erre mutat reá Baloghy Adódefraudáció Adó 1920. évi 166. o.) Az egymást felváltó ex lexek az adómorált rontották, s az emlékezetes nemzeti ellenállás a Fehérváry kormány idejében is az adómehtagadás jegyében állott, s valóban az adómorál kialakulására nincs károsabb, mintha az államhatalom és a polgárok egymással politikai meghasonlásban állanak, s ha ennek folytán csökken az állampolgárok készsége az állam érdekében áldozatot hozni.

Az alkotmányosság helyreállítása óta követett pénzügyi politika évtizedeken át az adómorálra nagyobb súlyt nem helyezett. Mezőgazdasági lakosságunk túlnyomó részénél hiányzott a kellő iskolázottság, az iparunk és kereskedelmünk pedig hirtelen, tradíciók nélkül szökkent magasba és a fővárosba tömörült, ott pedig a legkönnyebb a kibúvás lehetősége, tehát legnagyobb az ingere. Nemzetünkben egyébként is hiányzik az áldozatkészségre való hajlam robotos, szürke napokban. Hiányzik a szervezettség iránti érzék. Egyházi, társulati, szövetkezeti, községi, egyesületi tagsági díjak beszédese még műveltebb osztályoknál is nehézségekbe ütközik. Ez nemzeti betegség, az adómorál hiánya ennek csak tünete. A baj gyökere mélyebben van, társadalmunk erkölcsi kultúrájának embrionális állapotában, amely mindig csak vár és követel, de áldozni csak akkor fog, ha rákényszerítik, s alóla ki nem bújhat.

A modern adórendszernek a nemzeti emelkedés napjaiban kellett volna bevonulni s mélyen sajnáljuk, hogy a Wekerle-féle 1909. évi nagy adóreform annak idején politikusok taktikázása miatt életbe nem léphetett. Nem közömbös egy adóreform, s az adómorál szempontjából, hogy mily életviszonyok között állja ki a gyakorlat tűzpróbáját. Mély igazság rejlik Hegedüs Loránt szavaiban, hogy ha valamely beválláson alapuló adónak beplántálásáról van szó, — s ilyen a jövedelmi adó — akkor az első kivetésnek válságideje mindörökre megmérgezi az egész új szervezetet.* A jövedelemadó Európában az iparosodás és a demokrácia jegyében tartotta bevonulását. Az angol jövedelemadó első formulázásában ugyan a napoleoni háborúk gyermeke s hadicélokat szolgált, de a háború végével meg is szüntették a földbirtokosok nyomására. Amikor aztán Angliában a XIX.

* Pénzügyeink és az adóreform reformja. Adó és ill. szemle 1914. évi 207. o.

század első évtizedeiben nőtt az iparosodás és kommerciálizálódás, akkor a szabadkereskedelemmel karöltve, a fogyasztási adók és vámok romjain vonult be 1842-ben újból, s most már véglegesen a jövedelemadó Peel csillagzata alatt. Németországban, s itt elsősorban Poroszországban a nemzeti emelkedés, az új birodalom gazdasági és politikai expanziójának hátterében valósult meg a jövedelemadózás. Gazdasági és politikai fellendülés talaján könnyebb adómorált megvalósítani, mint egy nemzeti összeomlás, erkölcsi elzüllesztés közepette. Ha az 1909. évi reform idejében életbe lép, akkor a háború alatt már kimunkált adóalapunk lett volna, s az adminisztrációnak nem lett volna más dolga, mint az eltolódásokat regisztrálni.

Az 1909. évi adóreform gerincét tévő jövedelemadó az 1915. évben részlegesen, bocsánatkérések között, mint hadsegélyezési adó lépett életbe. Megmaradt mellette a régi, idejét mult, az adómorál hiányára alapozott kereseti adórendszer. A mellékajton becsempészett jövedelemadó mellett a régi kereseti adók az 1922. évi reformig éltek. Ez a reform végre eljuttatta a jövedelem- és vagyoadót a magyar adóztatás első vonalába. Közben azonban lejátszódott a háború véres színjátéka, az összeomlás, a forradalmak, s vele az erkölcsi débacle. Az adómorál ily környezetben meg nem születhetett, s ha volt, veszendőbe ment. A pénzügyi igazgatás képtelen volt személyzet hiányában az adóalapokat behatóan kimunkálni, s ellenőrizni, a bevont gyakorlatot tisztviselők helyébe noviciusokat alkalmaztak. A régi kereseti adók fenyegető kulcsai a jövedelemadóvallomások helyességét már előre befolyásolták. A jövedelemadó szellemével ellenkező szorzások sem szolgáltak épülésül. A pénzérték romlása pedig lehetetlenné tette az adómunkálatok helyes elkészítését.

Az adótörvények és utasítások folytonos változása növelte a bizonytalanságot és bizalmatlanságot. A pénzügyi kormányzatnak rajtaütésszerű intézkedései, a bankjegyek lebélyegzése, a pénzügyi betétek, a külföldi értékpapírok lefoglalása, a vagyonszállásnak tárgyi, tehát egyenlőtlen és igazságtalan megvalósítása az ahhoz fűzött s az igazságtalanságot a gyors siker útján kiegyenlíteni vélt remények teljesülése nélkül, a hadikölcsönöknek s a konzervatív vagyonszállás jelentékeny részének prédára jutása, a sok csalódás az államba vetett bizalom megsemmisüléséhez vezetett. Már pedig az adómorál feltétele a bizalom.

Az adócsődöt betetőzte az infláció, amely adóvalorizáció nélkül adómentességgé vált, mert az évekkel késő adókimunkálás az adóköteles jövedelmeket sem kimunkálni, sem utólag nem tudta, a késedelmes adófizetés pedig még az így megállapított összegeket is illuzóriusokká tette a sorozatos koronaromlás foly-

tán. Ennek következményeképpen az adózástól elszoktak. Növelte az adómorál összeomlását, hogy az infláció szennyében oly láthatatlan és utólérhetetlen jövedelmek jutottak túlsúlyra, mint a tőzsdejáték, közvetítés, kijárás. Ezekről a rétegektől tisztességes adózási készséget várni nem lehetett, kinyomozni lehetetlen volt, s ez demoralizálta a megmaradt tisztességet is. Mindez nem bírálat, csak megállapítás, keresvén az adómorál hiányának okait. Hogy meg lehetett volna-e állítani? Meddő kérdés, s problémánk szempontjából közömbös.

Ma azonban adózó és adóhatóság ellenségként áll szemben. Hiányzik teljességgel az adómorálhoz megkívánt kölcsönös bizalom. A hiba adózókban és pénzügyi hatóságokban egyaránt benne rejlik. Az adózó teljesen értéktelen vallomásokkal, nyilvánvaló kibúvási szándékával a pénzügyi hatóságokat idegessé és bizalmatlanná teszi a tisztességes adózókkal szemben is. A pénzügyi hatóság részéről elkövetett hibák pedig megfosztják az adózót bizalmától. A múltban is hajlott a pénzügyi igazgatás arra, hogy jóhiszeműen bár a kincstár érdekei szolgálatában, egyoldalú legyen, a bírói elfogulatlanságát elhomályosította ügyféli volta. Ma a helyzet rosszabodott. Megnőtt a pénzügyi igazgatás hatalomköre, ezzel csínján bánni sok tapasztalat, önfejelem, szakképzettség kell. A tisztviselő osztály mérhetetlen sokat szenvedett az infláció éveiben, ma is a létminimum határán van, ez sem múlhat el nyomtalanul, ez idegessé, az idegesség pedig elfogulttá tesz. A tisztviselő nem érti meg a többi társadalmi osztályt, azok pedig a tisztviselőt, osztályelfogultság, s gyűlölet kél ennek nyomában. Az adózó elviselhetetlennek érzett terhektől való félelmében, s előtte ismeretlen, tehát nem mérlegelhető vagyoni veszély érzetében nem meri feltárni őszintén anyagi helyzetét a pénzügyi tisztviselő előtt, nem megértő segítőtársat, hanem ellenséget lát benne, aki ellen mindenáron védekezni kell. Ez a puritánságig tisztességes embereknél észlelhető. Benne van a köztudatban, hogy az adó ellen mindenképpen védekezni kell, a belenyugvásból csak baj származhat, mert ki tudja, hogy ezután még mit szednek be, milyen lefoglalás, többszörözés, kényszerkölcson jön, hogy nem-e következtet a finánc a belenyugvásból arra, hogy háromszorannyi jövedelme van. (Ahol a tisztességes emberek is abszolút bizalmatlanok, ott súlyos hiba van nemcsak az adózók moralitásában, hanem az adótörvényekben, s az adóhatóságokban is.)

Az adómorál hiányának és e hiány okainak megállapításával azonban nem elégedhetünk meg. Ebbe belenyugodni annyi, mint lemondani a közterhek arányos megosztásáról, az igazságos adóztatásról, a modern adórendszer meggyökereztetéséről, s felszabadítani az adóreakciót annak gazdasági és társadalmi veszélyeivel együtt. Nemcsak gazdasági, nemcsak igaz-

ságossági, nemesak erkölcsi okokból, hanem a fiskus legszorosabb állampénzügyi érdekében kell az adómorál feltételeit megteremteni, s a pénzügyi kormányzat célkitűzései közé ezt felvenni.

(Mivel az adómorál az általános morál hajtása, az erkölcsi színvonal emelése vezet a célhoz. Ez összefügg az ország gazdasági és kulturális színvonalának emelkedésével. Egymagában azonban nem elegendő, hozzá kell járulni még az állampolgári érzés erőteljesebb kialakulásának.) Az egyéni és osztályönzés örök emberi, de belátás, nevelés ezt határok közé szoríthatja, hogy a közérdek rovására ne érvényesüljön. Iskoláinkban a nemzeti irányú nevelést ki kell egészíteni az állampolgári kötelességérzetre való neveléssel. A nemzeti szolidaritás átérzésére kell szoktatni, amely a nemzet és állam fogalmát azonosítja. Ily nevelés nélkül nem remélhetjük, hogy népünknek individualizmusnak szépített fegyelmezetlenségét, s a közérdek iránti érzéketlenségét az állampolgári kötelességtudás váltja fel. Intenzívebbé kell tenni az állampolgári nevelést, tanítani és népszerűsíteni az adótörvényeket, s terjeszteni azok ismeretét. Tanítást és rendszeres felolvasásokat tart szükségesnek Moll a porosz jövedelemadó nemesbítéséről szóló tanulmányában.*

(A társadalom értékítéletének is meg kell változnia az adózás kérdésében.) A társadalom szankciója a büntetőtörvénykönyvnél is hatásosabb, másfelől a büntetőtörvény mitsem használ a társadalom kényszerével szemben, amint ezt a párbaj bizonyítja. A nemzet intelligenciájának emelkedett, vezető egyéni ségeire az a feladat várna, hogy a társadalom erkölcsi értékelését befolyásolják a társadalmi egyesületek útján is oly irányban, hogy széles köztudatá válják, hogy az államot becsapni nemesak nem virtus, hanem szégyenletes dolog, s a társadalmi tisztelet és becsülés elvesztését vonja maga után. Köztudattá kell emelni, hogy aki jövedelmét, vagyonát az adózás alól elvonja, polgártársait károsítja meg, mert az állam kényszerülve lesz a becsületlen adózókat megterhelni.**

Állampolgári nevelés és társadalmi kényszer azonban hosszú évtizedek munkájának eredménye, máról holnapra meg nem valósítható. A ma eladata a pénzügyi politikának és a pénzügyi igazgatásnak oly irányú fejlesztése, hogy a tisztességes emberek megfélemledése megszűnjék, s a tisztességes bevalóságokra bűzdító motivumok megerősödjenek, az adóelvonásra ingerlők intenzitása pedig a lehetőségig csökkentessék.

Az adóterhek megosztásánál kerülni kell ezért bármely osztály kedvezményezését. Az állami bevételek összegét a szük-

* Schanz: Finanzarchiv. 1918. év 95. o.

** Kullmann Lajos: Könyvvizsgálat az adóztatásban. Adó- és ill. szemle 1913. év. 557. o.

séglet determinálja, de hogy ezeket a bevételeket az adózók között miként osztjuk meg, erre nézve csakis a teherviselőképeség lehet az irányadó. A kevésbé súlyos adó is súlyossá válik, s ezért az adóelvonásra ösztönző ingert erősíti, ha az adóteher elosztása igazságtalan, s bármely társadalmi osztály adóprivilegiumot élvez.

Az adótehernek elviselhetőnek kell lenni. Ez nem jelent alacsony adót. Elfogulatlan embernek be kell látni, hogy veszített háború után, egy megtépázott, s nemzetközi, súlyos kötelezettségekkel terhelt államban alacsony adók nem lehetnek. Nézetünk szerint az adóteher abszolút mértékkel mérve nem elviselhetetlen, csak azért kelt oly felzúdulást, mert elszoktunk éveken keresztül a komoly adózástól, s most az infláció megszűntével csökkenő bevételek mellett emelkedik az adó, s így az életstandard korlátozását okozza. Ez azonban minden adózásnak következménye. Az ország gyógyulása pedig súlyos adók nélkül lehetetlen, s csak így kerülhető el az infláció, szorítható vissza a jövedelemeloszlás rendes medrébe, s lép a kockajáték helyébe a munka becsülete. Az alacsony adókulcs azonban épen úgy nem alacsony adó, amint a magas adókulcs nem magas bevétel.

Régi igazság ez. Már Swift Jonathan angol szatirikus 1728-ban megjelent dolgozatában megírta az adóegyszeregy elméletét, mely szerint az adótételek emelése esetében 2×2 nem 4, hanem csak 3, esetleg 2, vagy 1 lesz.* Az alacsony adókulcs lehetővé teszi az adómorált, míg a magas adókulcs eleve megöli azt, mert az adó ott a legkisebb, ahol az adókulcs a legmagasabb. Földes szerint az állam és az adózó ilyenkor büntársak, mert az állam azért alkalmazott magas kulcsot, mert abból indul ki, hogy hamis bevallásokat fog kapni, az adózók pedig hamisan vallanak, mert az állam ezen feltevésben a kulcsot túl magasra csigázta. Az államra nézve semmi veszéllyel nem jár az adókulcs leszállítása, mert az adókivetésnek a hozadéki adókból átszivárgott gyakorlata úgyis az adóhoz keresi az adóalapot, s nem megfordítva, alacsonyabb kulcs mellett nagyobb adóalap után pedig az eredmény ugyanaz, sőt nagyobb, mert az adózók elhatározására befolyással bíró tényezők közül ezáltal megerősítjük a helyes bevallás motivumait, az adózó mérlegelni fog, s rossz üzletnek, nagy kockázatnak fogja tartani a fenyegető hátrányokra tekintettel az adóeltitkolást. Magas kulcsok mellett a büntetésben rejlő fenyegetés visszatartó ereje mindig gyengébb lesz, s az elvonásra ösztönző inger erősödik. Az adókulcsokat az adómorál érdekében túlzottaknak annál inkább tartjuk, mert a jövedelemadón kívül egyéb adók is nehezednek az adózóra.

Az adómorál érdekében kerülni kell ugyanazon adóforrás-

* Tyszka 99. o. W. Lotz: Zur Lehre vom Steuereinkommen. Festschrift L. Brentano 1916.

nak többféle közteherrel való megterhelését, ez egyfelől az egyébként normális adókulcsú jövedelemadó terhét megfeszíti s így a jövedelemadó kulcsának emelésével egyenlő hatású, másfelől az adóteher áttekinthetőségét s mérlegelését nehezíti, s így a közterhek mérlegelésénél az adómorállal szemben hat, mert az adózó fantáziája elé több és súlyos adó képét vetíti, amelyek a bevallott jövedelmet mértéken túl terhelik. Az általános kereseti adó ilyen szempontból is a jövedelemadót károsan befolyásoló tényező. Az adózóra nézve egészen irrelevans, hogy a kereseti adó nem az államot, hanem a községet illeti. A jövedelemadó alapjára nehezebb községi teher ép oly gátló képzet az adómorál szempontjából, mint a jövedelemadó magas kulcsa. Ugyanez vonatkozik minden oly közszolgáltatásra, amely a jövedelemadóhoz kapcsolódik. Az adómorál érdekében az volna kívánatos, ha a jövedelemadóval semmiféle egyéb szolgáltatás megállapítását nem kapcsolnák össze.

Az adómorál szempontjából az is figyelemreméltó szempont, hogy nem szabad túlságos sokszor teherpróba elé állítani az adózót, nem szabad túlságos sokszor igénybevenni az adózó közreműködését az adó megállapításánál. Eheberg figyelmeztet, hogy a jelen feladatainál a jelen érzületével kell számolni, s célt akkor érünk, ha ez érzületet nem túlságosan érezhető módon tesszük próbára.* Bonyolódott s magas kulcsú adóknál, az adómorál kezdetén lévő társadalomban minél több adat hivatalból állapítandó meg s minél kevesebbet kell kérdezni az adózótól, s amit kérdezzük, azt világosan úgy kérdezzük, hogy azt minden értelmes ember akkor is megértse, ha véletlenül nem pénzügyi tisztviselő. Ez ellen az elv ellen a kontinentális jövedelemadók sokat vétének. Valóságos művészettel tömörítik a bevallási nyomtatványban ~~az~~ törvény minden elképzelhető kazuisztikáját. Ne csodálkozzunk azon, hogy művelt adózók is húzódoznak a bevallások kitöltésétől. Helyesen mondja Tyszka, hogy kerülni kell mindent, ami az adózók Steuerfreudigkeitjét kedvezőtlenül befolyásolhatja. Tartsuk szem előtt Smith elvét: az adók legyenek kényelmesek.

Felesleges különben az adózók egész taborát bevallásokkal zaklatni. A kis adózóktól csak akkor érdemes vallomást kérni, ha gyanú merül fel, hogy hivatalos adatokból meg nem állapítható vagyona vagy jövedelme is van, vagy a becslésszerű jövedelem és vagyon a valóságtól lényegesen eltér. Ezáltal ép azoknál a társadalmi osztályoknál, amelyeknél részben tudatlanságból is kisebb az adómorál valószínűsége, enyhítenők a surlódási felületet, s csökkentenők az adómorállal való konfliktusok számát. Nincs demoralizálóbb, mintha olyan törvényeket hozunk, s olyan büntetésekkel fenyegetődzünk, amelyeket úgysem alkal-

* Eheberg: Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

mazunk, mert elvégre egy millió embert nem lehet becsukni. Nem volna szabad szem elől téveszteni azt az elemi igazságot, hogy a vallomási kényszernek minden kiterjesztése növeli a veszélyt, hogy a kötelezett nem fog kellő megértést tanúsítani.* Akiktől vallomást kérünk, azoktól is csak a legszükségesebbeket kérdezzük, s csak pozitívumokat, amelyeknél a tévedés valószínűtlen.

Az adómorálhoz vezető úton el kell oszlatni az adózó félelmét. Ehhez világos, kételyeket kizáró adótörvények szükségesek, mert az adóterheket mérlegelhetőbbekké teszik. Újabb törvényeinkről Bodó Farkas közigazgatási bíró úr írja, hogy sajnos, az újabb pénzügyi törvényeink nem eléggé világosan vannak szövegezve. Az azok végrehajtásáról szóló rendeletek pedig a törvényeken túlterjeszkedő irányt mutatnak. Emiatt aztán az rendelkezések homályosak, hézagosak és gyakran ellentmondást tartalmazók. A külföldi törvényhozásra pedig jellemző Dr. Pauly kritikája: „nem a régi értelemben vett törvényekről van ma szó, amelyeket szakemberek bevonásával alaposan és gondosan készítenek el a minisztériumokban, hanem kompromisszumos törvényekről, amelyek nemcsak az alapelvek, hanem a törvényszöveg formulázása tekintetében is heves parlamenti pártharcok véletlenektől függő kiegyenlítéseinek homályos s gyakran ellentmondó leverődései, s sokszor a művelt laikus részére is érthetetlenek.“** Waldecker pedig jellemzően Galopp und Kompromissgesetzmachereinek nevezi. (Finanz und Steuerrecht als juristische Disciplin Schanz Finanzarchiv 1917. évi I. kötet). Az átmenet nehézségei közt ez menthető. Az államháztartás egyensúlyának megvalósulása után azonban vissza kell térni a jogi elvekhez, a kerettörvények s köteles utasítások helyett szabados, kimerítő és világos adótörvényekre kell törekedni. „A végrehajtási utasítás ne váljék mellékvágánnyá, amelyen az adóigazgatás és az adókötelesek közötti érintkezés lebonyolódik, miközben a törvény által létesített fővágányt kihasználatlanul a feledés rozsdája marja.“ (Siebenschlein Adó és ill. Szemle 1912. évi 1. sz.) Az adótörvényeken bizonyos konzervativizmusnak is kell nyilvánulni. Minden új törvény az adóáthárítás küzdelmén kívül a vitás kérdések hosszú sorát nyitja meg, a bizalmatlanság csiráit rejti magában. Ezért kár döntő ok nélkül törvényeket és utasításokat változtatni. Az évről-évre való változtatás bénító a közigazgatásra, a határozatlanság elemét viszi az adózásba, s növeli a jogszabályok nem ismerése folytán a bizalmatlanságot.

* Moll: Zur Veredelung der preussischen Einkommensteuer. Schanz, Finanzarchiv 1918. év 97. o.

** Zwangsanleihe und erste Vermögensteuer und Einnahmensteuer für 1922.

Az adómorál kiépítésének fundamentuma a tisztességes, bizalmat keltő, objektív, szakképzett pénzügyi közigazgatás. A pénzügyi igazgatás puritánságának ügyésznél és fegyelmi hatóságnál erősebb vára a becsületes fizetés. A pénzügyi közigazgatásra reábizzuk a legnagyobb anyagi és erkölcsi értékeket, gondoskodni kell arról is, hogy az ilyen hatalommal felruházott

4. tisztviselőnek ne legyenek anyagi gondjai. A jól fizetett tisztviselőnek gyengül a termelő osztályokkal szemben esetleg táplált ellenszenvé, megizmosodik elfogulatlansága. Az elfogulatlanság egyik erős alkotó tényezője a szakképzettség. A pénzügyi tisztviselőnek igen széles tudásra van szüksége. A szűkebb szakismereten kívül jogászai készség és gazdasági érzék mellőzhetetlenek. Erre a képzésre kellő gondot nem fordítanak. A pénzügyi fogalmazói vizsga megelőző komoly tanfolyam nélkül nem elég biztosítéka a szakképzettségnek, az államvizsga pedig a jogászai készségnek. A gazdasági érzék megszerzésére még ily problémátikus biztosítékok sincsenek. A pénzügyi tisztviselő önhibáján kívül nem ismeri a gazdasági élet ezer szálát, s összefüggését, az íróasztal bürokratája, s idegen a gazdasági élet forgatagában. Magasabb jogászai kvalifikáció, mélyebb gazdasági képzés az előfeltétele annak az objektív mérlegelő képességnek, amely kiválthatja a pénzügyi tisztviselővel szemben a bizalmat. Sajnálatosnak tartanók, ha bekövetkeznék az adó kivételnek a mai szerény jogi kvalifikációval sem bíró adótisztekre való bizása.

A pénzügyi tisztviselővel szemben okkal vagy ok nélkül, de állandóan feltámad az egyoldalú fiskalitás vádjai. A bizalmatlanságnak ez egyik forrása. Ha a pénzügyi tisztviselő nem a pénzügyi jogrendnek, a tételes törvényeknek az őre, hanem a törvényeken túl igyekszik a kincstárnak előnyöket szerezni, akkor vele szemben joggal támad bizalmatlanság, a kincstár pedig végeredményben veszít az ilyen túlbuzgóságon. A bizalom csak akkor erősödhet meg, ha a pénzügyi tisztviselők elfogulatlansága iránt kétely nem támad. Ezt pedig csak akkor érjük el, ha visszavezetjük a pénzügyi tisztviselőt minden jogrend kútfejeéhez, a törvény tiszteletéhez. A pénzügyi tisztviselő ne csináljon pénzügyi politikát, hanem alkalmazza a törvényeket a törvényhozó intenciójához híven, a pénzügyi tisztviselő legyen a törvényhozó akaratának páratlan végrehajtója. A törvénykönyvvel kezében jogászai felelőségérzettel „ítélkező“ tisztviselővel szemben fel fog ébredni a bizalom, s a kölcsönös bizalom légkörében az adómorál ki fog nyílni a tisztességes emberek körében.

Az abszolút tisztességes és abszolút tisztességtelen emberek kisebb csoportjain kívül a túlnyomó többség ingadozó s a körülmények lefolyása alatt áll. Ezeknél az dönti el az adómorált, hogy mely motivumok a túlnyomó erejűek, amelyek az adómorál képzetét determinálják, vagy amelyek azt gátolják. Ezek-

nél tehát erősíteni kell az adómorálra ható és bűzdító momentumokat, s növelni az adóeltitkolás veszélyét. Következetes, az összes adókon keresztül vonuló, s összekapcsolódó ellenőrzés erős gátló tényező az adóeltitkolás ingerével szemben! A fogyasztási adók egyik titka a hatályos ellenőrzés lehetősége. Mindennemű ellenőrzés helyes, amely nem jár jelentékeny közgazdasági érdekek sérelmével. Nyilvánosság, pontos adókataszter, adatgyűjtés, adatszolgáltatási kényszer, adódetektivek láncszemei egy szerves ellenőrzésnek. Mindez nem rokonszenves egy aláásott moralitású társadalomban, de szappanbuborék adómorált akarni komoly ellenőrzés nélkül napjainkban és társadalmunkban. Az ellenőrzés hiányának tudata már az adómorált gyengítő körülmény, s ellenkezőjének sejtése már gátló képzet az adóeltitkolásra.

Az adómorálnak König szerint egyetlen gyógyszere van: javítani kell az adóforrás megragadásának technikáját.* Egyetlen gyógyszerként túlzott álláspont, de hogy fontos gyógyszer, az kétségtelen. Az ellenőrzés kérdésében a pénzintézetek adatszolgáltatási kérdése oly pont, ahol az adóigazság elve gazdasági érdekekkel kereszteződik. A bizalmatlanságra jellemző Weimar takarékpénztárának alapszabálya, amely kimondja, hogy az adókiadó hatóság tagjai nem lehetnek az igazgatótanács tagjai, s nem bizhatók meg a takarékpénztár revíziójával.** Szükségesnek tartjuk a könyvvezetés bizonyos határig kötelezővé tételét, s emellett a könyvvezetés alaki és anyagi tekintetben való szabályozását, amelyre azután az adózó teljes biztonságát alapíthassa. Ha alaki és anyagi tekintetben kifogástalan könyvvezetés ellenére az adókiadó nem erre épít, akkor természetesen felébred a közönségben a bizalmatlanság, s gondolva, hogy úgy sem fogadják el könyveit az adóztatásnál alapul, nem is fektetnek súlyt az adózási kellékeknek megfelelő könyvvezetésre. Az egyenlő védekezési jog, az ügyfélegyenlőség biztosítása az adómorál érdekében is szükséges. Az adóhatóságoknak az adózó közönséggel szemben tanúsított megértő, udvarias bánásmódja sem közömbös, mert akkor bizalommal fordulnak hozzá. Nem nélkülöznek az adómorál érdekében az adóamnesztiát sem. Mert sokan, akik régóta kényelmetlennek és magukhoz méltatlannak találják azt, hogy adózási dolgokban is ne az általuk egyébként megszokott őszinteséget és becsületességet kövessék, azért nem tértek az egyenes útra, mert félték a súlyos büntetés következményeitől.*** Nagyon érdekes Buck táblázata a bajor Kapitalrentensteuer eredményéről 1878-tól 1912-ig, amely minden általános amnesztia után meglepően je-

* Zur Theorie der Steuern, Wilhelm König.

** Steuermoral und Sparkassen, Dr. Walter Werner. Schanzarchiv 1919. év 538. o.

*** Perin René Dr. Adó- és ill. szemle 1914. év 147. o.

lentékeny emelkedést mutat. Ez tehát pénzügyi szempontból sem rossz üzlet.

Az adómorálra való törekvésünkben elkerülhetetlen végül minden jogásznak ultima ratioja: a büntetőjog. Az adóeltitkolásnak joghátrányok útján való megtorlása nem új dolog. A legkülönbözőbb korok társadalmában megtaláljuk hol szigorúbb, hol enyhébb formában, sokszor egész bizarr módon. Hogy ennek ellenére az adóeltitkolás nem szűnt meg, épúgy nem érv a büntetésekkel szemben, mintahogy a lopás félelmetes statisztikája sem a büntető törvénykönyv elleni argumentum, hanem a kor gazdasági és morális képének tükre. S a bűnözés áradata megdűzzadásánál nemcsak a gazdasági és morális gátakat kell megerősíteni, hanem a büntetőtörvénykönyvet is szigorúan kell kezelni. Tényleg igen kevés ügy kerül a büntetőbíró elé, anélkül azonban, hogy ezt az adómorál fejlettsége okozná. Az igazság inkább az, amit a német Buck mond, hogy a büntetőjog adóügyekben csődöt mondott. Ennek okául részben azt a nehézséget említi, amelyet az adócsalás bizonyítása okoz, amely nem nyilvánul oly kézzelfogható, érzékelhető folyamatban, mint pl. a lopás, másfelől a bíróság ellenszenvét a reájuk nézve idegen és bonyolódott bűncselekményeket üldözni. Ugyhogy a pénzügyi hatóságok irtóznak egy adóügyet a büntetőbíróhoz áttenni? Nálunk ez a kép még vígasztalanabb., mert nálunk még kevésbé ment át a nép jogi meggyőződésébe a pénzügyi büntetőjog, úgy hogy ez tisztán jogászjog, s nálunk a pénzügyi büntetőjog páratlanul bonyolódott rendszere azt a büntetőbíró előtt még ellenszenvesebbé teszi, ezért vélik észlelni a pénzügyi hatóságok bíróságaink részéről a támogatás hiányát, bizonyos kedvetlenséget. A pénzügyi hatóságok sem veszik komolyan a törvény súlyos fenyegetéseit, mert nem alkalmazzák. A német Wehrbeitrag súlyos büntetését mindössze 3 esetben alkalmazták, a vagyonváltságtörvényünk is drákói büntetésekkel fenyegetett, de vajjon hány embert büntettek meg azért, mert valutáit be nem jelentette? Vaktöltéssel való lövöldözés az olyan büntető szabály, amelyet nem alkalmaznak, a végén azután a büntető fenyegetés elveszti komolyságát. Az adómorálért való küzdelemben azonban a büntetés elengedhetetlen eszköz. Ennek a büntetésnek komolynak kell lenni, hogy hatályos legyen, s gyorsnak, hogy elrettentsen. Az adómorál és az adóeltitkolás lelki küzdelemében egyéb motivumok mellé alapos hátrányokat kell a serpenyőbe helyezni, hogy a lazább lelkiismeretű adózók mérlegeléseiben is az adómorál kerekedjék elül. Az adóeltitkolás kalkuláció kérdése is. Amint az adózók túlnyomó része arra a meggyőződésre jut, hogy az adóeltitkolás rossz, vagy legalább is veszélyes és kétes üzlet, akkor az adómorálra ható erkölcsi erők sza-

* Zur Frage der Auskunftspflicht der Banken und Sparkassen in Steuersachen. Schanz Finanzarchiv 1918. II. kötet 636. o.

badabban fognak érvényesülni. A külföldön is a fennálló büntető rendelkezések szigorítására törekszenek.

Hogy milyen messze mennek ezen a téren az alkotmányos szabadság mintaképe gyanánt ismert államok is, arra csak azt hozom fel, hogy Hollandiában a hamis bevallást, ha ünnepélyesen meg lett erősítve, hat évig terjedő börtönnel büntetik, s hogy a francia törvényhozás nemzetközi jogszabályokat javasolt az adóletagadás meggátlására.*

Pénzügyi büntetőjogunk mai állapota semmiképen sem alkalmas arra, hogy hatályos fegyver legyen az államkincstár védelmére, s nevelő eszköz az adózók moráljának fejlesztésére, fenyeget ugyan, de csak a levegőbe suhint, s ezért nem is veszik komolyan. Mai strukturájában bonyolult jogterület, ez pedig a legjobb mód az elbúváásra. A pénzügyi kormány évtizedek óta kísérletezik, s halogat, ahelyett, hogy szembenézne e kérdéssel s jól-rosszul megoldaná. Bármily megoldás orvoslás lenne a mai jogbizonytalansággal szemben.

Pénzügyi büntetőjogunknak — közhasználat szerint jövedéki büntetőjogunknak — alapforrása ma is az 1788. évi harmincadrendtartás és az 1842. évi harmincadhivatali utasítás. Ez teljesen elavult, a mai kor eszméivel ellenkező terminológiájával s szellemével anachronizmus élő jogunk testében. Ezekre a forrásokra azután százakra menő törvény és rendelet indái fonódnak, s hogy azután ebből a tömkelegből mi az élő jogszabály, azt kiásni sokszor meddő, mindenesetre fáradságos törekvés! Az 1920: XXXII. t.-c. a múlttal való összefüggés nélkül új fogalmat állított be: az adócsalást. Az adócsalást közönséges crimen, s a közönséges büntetőbíróóság ítélkezik felette. A régi jövedéki büntetőjogot azonban el nem törölte, s így párhuzamosan él a jövedéki kihágás s az adócsalás. Az 1924: XIX. t.-c. (a vámtörvény) ezt a komplikált helyzetet még jobban összebonyolította, mert a vámjövedéki kihágások sui generis fogalmát létesítette olyképen, hogy az eljárást nem érintette, a vámjövedéki kihágások tehát továbbra is a jövedéki büntető bíró elé tartoznak, az anyagi általános jogszabályok jelentékeny részét azonban újonnan szabályozta, de csakis a vámjövedéki kihágásokra kiterjedő érvénnyel. Háromféle rendszer fog tehát egymás mellett fennállani. Az adócsalás büntetőbíróóság elé tartozó közönséges büncselekmény, reá a büntetőtörvénykönyv és büntető perrend alkalmazandó csekély eltérésekkel, a jövedéki kihágás a jövedéki büntető bíróóság elé tartozik, s reá a jövedéki büntetőjog és eljárás szabályai érvényesek, a vámjövedéki kihágások szintén a jövedéki büntetőbíróóság elé kerülnek, reájuk a jövedéki büntető eljárás szabályai alkalmazandók, a jövedéki büntetőjog anyagi szabályai helyett azonban a vámtörvény és a büntetőtörvények

* A magyar egyenes adórendszer. Benedek Sándor. Adó 1923. év. 5. o.

általános rendelkezései lépnek. Az egyszeresen is összekuszált pénzügyi büntetőjogunk helyett most már három is van, anélkül, hogy eredmény volna.

Az eredménytelenség egyik oka pénzügyi büntetőjogunknak ez a rendszertelen felépítése, másik jelentős oka azonban a pénzügyi hatóságok helytelen gyakorlata. Nem a büntetések enyhék, hanem az elég súlyos büntetésekre nem is kerül sor, mert a pénzügyi hatóságok túlnyomórésztben kiegyeznek a terhelttel. Egy régi jogszabály engedi meg ezt az alkudozást a rendes eljárás mellőzése címen, s lehetővé teszi, hogy a terhelt bizonyos pénzösszeg lefizetése ellenében szabaduljon a büntetőjogi következményektől. Ez egy kiválóan közjogi területen magánjogi eszmekörnek felburjánzása, s amikor a fiskus közjogi jellege még nem domborodott ki, meg is felelt a kor gondolatvilágának, de egy közjogi szellemű alkotmányos államban elmúlt jogi felfogás csökevénye, s csakis bagatell ügyeknél van létjogosultsága, de ahol a jöv. kihágásban a kriminalitás akár a veszélyeztetett érték nagysága, akár az elkövetés fondorlatossága miatt előtérbe lép, ott nem lehet helye. Az adócsalásnál pedig nincs is tételes alapja, s helytelen gyakorlat terjesztette ki. Az államra lealacsonyító ez az alkudozás, az adómorál szempontjából pedig káros, mert ezzel a legszigorúbb büntetés is elveszti elrettentő hatását, ha azt olcsón ki lehet kerülni, s meg lehet hivatalos formák mellett vásárolni a büntetlenséget. A pénzügyi hatóságoknál a törekvés nem a bíróság elé állítás, hanem a kiegyezés, mert így az eljárás egyszerűbb, gyorsabb, s nincs kitéve a bíróság szabad mérlegelésének, s esetleges felmentő ítéleteknek. A gyorsaságot pedig még vonzóbbá teszi a befizetett összegekből járó jutalék. A ludas adózóra a legdiszkrétebb mód kikerülni a büntető bírói eljárás ódiúmat, az ártatlannak megéri, hogy elkerüli a meghurcoltatást. Kényelmes eljárás ez, s kényelmessége miatt nem kerülnek a bíróság elé a felfedezett deliktumok, s ez az egyik oka annak, hogy hatástalanok a törvények fenyegetései. Ez pedig erkölcstelen állapot, s az adómorálra káros rendszer. Tessék büntetni, szigorúan büntetni, de nem a közigazgatás clair-obscurjében egyezkedni. A független bíróság elé a minden rendű és rangú adócsalókkal és eltitkolókkal, s nem telik bele két év, kevesebb lesz nemcsak a jutalék, de az eltitkolás is.

A jutalékok rendszere is reformra szorul. Tisztes tradíció volt évtizedek óta, hogy a fogalmazási személyzet jutalékban nem részesíthető. Ezt csak az utolsó időkben törték át egyes adó-nemeknél, s ez ellen a pénzügyi fogalmazási tisztviselők egyesülete ismételten tiltakozott, s nem kért belőle. Ezt a tradíciót vissza kell állítani, mert nem szabad a pénzügyi fogalmazási tisztviselő elfogulatlanságában való hitet megrendíteni. Egyébként pedig, ha már az emberi gyarlóságnál fogva nem lehet nélkülözni a jutalékrendszert, azt át kell alakítani oly irányban, hogy

a visszaélések korlátoztassanak, s hogy a tényleges érdem jutalmaztassék, ne pedig a véletlen, s a szolgálati beosztás. A pénzügyminiszter úr legújabban a forgalmi adók körében megszüntette a jutalékokat, de a jövedéki kihágásoknál megmaradt. A jutalék átmenet nélkül eltörlése veszélyes is az ellenőrzés lelkiismeretessége szempontjából, eltörlés helyett átszervezés, s egyöntetű szabályozás eredményesebben vezet a célhoz.

Az adómorálért való harcban kívánnunk kell, hogy a pénzügyi kormányzat a pénzügyi büntetőjoggal végre oly komolyan foglalkozzék, amennyit a pénzügyi politika eredményességére is kiható jelentőségénél fogva megérdemel. Egységes és modern pénzügyi büntetőjogot és eljárást kell alkotni, akár a büntetőjogba való beolvasztással, akár a büntetőjog szellemében, de önálló szerkezettel.

Büntetésekkel egymagában azonban még semmiféle társadalmi bajt gyógyítani nem lehetett. Az adómorál hiánya pedig szociális betegség. Benedek Sándor egy ékesszóló előadásából idézem, hogy az adóerkölcs a néplélekben élő polgári kötelességből fakad, s a polgári kötelesség olyan belső tulajdonság, melyet nem alkothat egészzé sem a büntetéstől való félelem, sem az anyagi előny.* A nemzet gazdasági és kulturális színvonalának emelése, állampolgári erkölcsének, kötelességérzetének felélesztése, igazságos és elviselhető adórendszer, tisztessége, elfogulatlan, jóakarató közigazgatás, s végül kiszikkadt életünket termékenyítő gazdasági politika nélkül semmiféle büntetése a világnak nem fogja ebből a megtépázott, csalódott, szomorú nemzetből az adómorált kiesiholni.

Nem élek az álmok világában, nem ringatnak illúziók. Az adómorál felé vezető út hosszú és küzdelmes, s talán soha el nem érhető, csak megközelíthető. Előre azonban csak eszmények vittek, s a pénzügyi politikában is eszményekre van szükség. Át kell itatni ennek a megtaposott nemzetünknek lelkületét az adófizetés kötelezettségének tudatával. A feltámadáshoz, amelynek ábrándja és hite emel fel e törpe kor sorából, csakis az áldozatos hazafiság vezethet. Az adómorált csak küzdelmes részletmunkával lehet elérni, csodaarkánummal nem, ez azonban nem ok arra, hogy lemondjunk róla, hanem, hogy szívósabban, állítsuk be a pénzügytan és pénzügyi politika tengelyébe, s ennek elérésére gazdasági gondolkodásunk prófétájának Széchenyi Istvánnak szellemében: lépten-lépve, mákszem-mákszemre hordva, csep-pet-csepphez adva dolgozzunk.**

Dr. Mahler Sándor.

* Benedek: A magyar egyenes adórendszer. Adó 1923. évf. 6. o.

** Széchenyi: Akadémiai elnöki megnyitó beszéde 1846. dec 20-án.

A vasuti statisztika és a vasút gazdálkodása.

I. A vasút akár az államé, akár magántulajdon, mindig üzleti vállalat. Az állami vasút üzleti jellegét a közelmúltban bekövetkezett gazdasági események hatása alatt, most már a német gyakorlati és elméleti férfiak is elismerik, jóllehet ők voltak azok, akik a magánvasutak üzleti vállalkozásának alapvető magángazdasági elvével szemben azt hirdették, hogy az államvasutat a közérdekű gazdaság elve, „gemeinwirtschaftliches Prinzip“ szerint kell kezelni. A felfogás e változásának hatását a vasúti statisztika terén is észlelhetjük, különösen akkor, ha nem azt nézzük, hogy minő adatok kerülnek a nyilvánosság elé, hanem közvetlenül azt figyeljük meg, hogy melyek azok a tények, amelyeket a vasutak statisztikai úton megállapítani igyekeznek, hogy e célból minő természetű adatokat gyűjtenek, hogyan végzik ezt a gyűjtést és milyen módon dolgozzák fel az adatokat? A közzétett adatok az összegyűjtött és feldolgozott adatoknak mindig csak kis töredékét teszik. Hogy mekkora töredékét, az függ elsősorban az összegyűjtött adatok terjedelmétől és minőségétől, másodsorban a feldolgozástól, harmadsorban a statisztika iránt érdeklődők körétől és mindezekben a tényezőkön keresztül éppen a vasút üzletvitelénél szem előtt tartott gazdasági alapcélvtól, amely a gyűjtést, a feldolgozást és érdeklődést befolyásolja. A vasúti statisztika és a vasútüzleti gazdasági alapelvek közt mutatkozó jelzett összefüggés okát könnyű belátni. Talán legkönnyebb, ha a közigazgatást a nagyipari vállalkozás igazgatásával hasonlítjuk össze. A közigazgatás céljaira szükséges adatok felvétele és összegyűjtése csak hosszabb időközökben vagy időszakokon belül történik és feldolgozása mindig utólagos. Az adminisztráció, amikor statisztikai adatok alapján kénytelen eljárni, ezekre a régi adatokra támaszkodik. A legnagyobb iparvállalat is — ezzel szemben — naponta tudja a vállalkozás szempontjából döntő adatokat, pl. az anyagárakat, a gyártmány világpiaci árait, pénzkészletét, az igénybevett és nyújtott hitel nagyságát, anyag és árúkészletét, termelési költségeit stb., úgy hogy a vállalat vezetője úgyszólván mindennap elkészítheti nyers mérlegét. Természetesen minél bonyolultabb és minél tagozottabb a vállalat, annál nehezebben lesz ez a feladat

megvalósítható. A közigazgatás adatainak nyilvánosságra hozatala, mivel az érdeklődők köre igen nagy és a feldolgozás utólagos, nemcsak szükséges, hanem a közegek psychológiája szerint nem is aggályos, mert a közigazgatásnak nem kell attól félnie, amitől a nagyipari vállalatnak tartania kell, hogy versenytársai, üzleti titkait megtudva, a vállalkozást károsíthatják. Nyilvánvaló, hogy a közigazgatásnak, amely előre megállapított költségvetés keretében dolgozik, még ha működésénél a legnagyobb gazdaságosságra törekszik is, nem fűződik olyan emi-nens érdeke a működését befolyásoló adatok folytonos, vagy rövid időszakon belül bekövetkező változásainak ismeretére, mint az üzleti vállalatnak, amelyet csak ezeknek ismerete alapján lehet vezetni. Ha a közigazgatás a rövid időszaki változások ismeretét kívánná, az ezzel járó költség nem volna helyes arányban az ebből származó előnnyel; míg az üzleti vállalatnál a költség az előnnyel szemben elenyésző szerepet játszik. Ha már most ezeket a vasúti üzemre alakalmazzuk, be kell látnunk, hogy jóllehet a vasúti üzem és pedig nemcsak az állami, hanem a magánvasúti üzem is, közigazgatási és üzleti elemeknek a vegyü-léke, minél inkább lép előtérbe az üzleti elem a vasútnál, annál inkább kell megközelítenie a vasúti adatgyűjtés és felhasználás módjának az iparvállalat példáját.

A közérdekű gazdálkodás jelszava szerint kezelt államvasúti rendszer mellett a teljesítmények részletes elemzésére helyezte a vasúti statisztika a fősúlyt és jóllehet — természetesen az elért üzleti eredményeket is kimutatta — a költségeket okozó és a bevételeket fokozó legelemibb részletek vizsgálatába nem bocsátkozott, mert ezeknek az adatoknak feljegyzése, gyűjtése és feldolgozása olyan idő- és költségáldozatot okozott volna, amely az elérendő céllal nem állt volna helyes arányban. A világháború után szerzett tapasztalatok — ugyanazok, amelyek világszerte az államvasutakat is a magángazdasági elv alkalmazására — az üzleti haszon elérésére készítetik, viszont a vasúti statisztika képét is megváltoztatták.

Az államok és vasútaiknak szomorú pénzügyi helyzete megtanította őket arra, hogy a vasutak fennállását — mivel a díjszabások emelése éppen kedvezőtlen gazdasági viszonyok közepette a forgalom és ezzel a bevételek csökkentésének veszélye nélkül csak szűkre szabott határok közt lehetséges — csak a legmesszebbmenő takarékoság mellett lehet biztosítani. A takarékoskodás lehetőségét azonban minden, még olyan apró kiadás szükségének és célszerű, t. i. hasznos voltának megbírálása nélkül el sem lehet képzelni. Ehhez pedig ismerni kell azt a számtalan apró tételt, amely a vasút életében felmerül, mert ezeknek a soninázása adja azokat az óriási összegeket, amelyek a vasút prosperálását annyira megnehezítik és — ha államvasútról van szó — az államháztartás egyensúlyát is kockára tehetik. Most

már érdeemesnek mutatkozott ezeknek az adatoknak megszerzésére és összeállítására időt és pénzt áldozni. *A teljesítményi statisztika átalakul gazdaságossági statisztikává.* A számok nem a műszaki részleteket, hanem a gazdaságossági adatokat iparkodnak kifejezni. A teljesítményt a vele kapcsolatban felmerült költség és időfogyasztás szempontjából bírálja a vasút részletesen. Ugyanazt az adatot sokféle más adattal kénytelen kombinálni. Ügyszólván új statisztika keletkezik. Égető gonddá válik annak a kiválasztása, hogy minő adatokból lehet megítélni az egyes szolgálati ágak gazdaságos működését, hogyan lehet az adatszolgáltatás helyességét, megbízhatóságát biztosítani, miképpen lehet elérni azt, hogy a különféle szolgálati ágak egymással szembehelyezendő vagy egymással kapcsolatba hozandó adatai összevágjanak, helyes és hasznos következtetések alapjául szolgáljanak?

Másfelől a közönségnek érdeklődése a vasúti statisztika iránt növekszik. A közönség adófizető polgárokból áll, akik jól tudják azt, hogy az államvasút deficitjét adóban kénytelenek megfizetni és ha látják, hogy most drágábban utaznak és szállítanak, mint azelőtt, számon kérik a díjemelés okát. Ha a vasút a közönségnek jogos kíváncsiságát nem elégíti ki, — a közönség elfeledve azt a közlekedésgazdaságtani alapvető tételt, hogy virágzó vasútüzem csak kedvező közgazdasági viszonyok közt lehetséges — jogosulatlan támadásckkal illeti a vasútigazgatást. És ha ez közzéteszi a nagy számokat, amelyek azonban csak a kiadások összességét vagy kevés főbb csoportját világítják meg, a vasúti pseudoszakemberek szertelen és szubjektív magyarázatai még csak rontanak a vasútigazgatás helyzetén. Az ilyen ítéletek és bírálatok mindig igazságtalanok, mert csak a szakember tudja, hogy az ilyen általános számokból ügyszólván semmiféle következtetést sem lehet vonni a vasút gazdálkodásának helyességére. A vasútnak tehát arra is rá kell szánnia magát, hogy a maga feldolgozott adataiból a helyzet megítélésére alkalmas, részletesebb adatokat tegyen közzé.

II. A mondottak igazolásául és egyúttal a vasúti statisztikából vonható nem szakszerű következtetések bizonytalanságának megvilágosítása céljából legyen szabad néhány példát felhoznom:

Kétféle kép az rendszerint, amelynek alapján a nagyközönség, de nem ritkán a parlament is, a vasutak gazdaságossági fokát megbecsüli. Az egyik az üzleti hányad vagy koéfficiens, a másik a befektetési tőke jövedelmezőségének mértéke. Mindakét adat igen nagy átlagot fejez ki és így abban a hibában szenved, amelyet Pulszky Ágost néhai kiváló jogfilozófusunk — a filozófiai igazságokra vonatkoztatva — úgy fejezett ki, hogy „valamely formula vagy megállapítás minél általánosabb, annál üresebb, annál kevesebb a tartalma.“

1. Nézzük először az üzleti hányadot. Ez azt mondja meg, hogy adott üzleti évben a vasút összes kiadásai az összes bevételeknek hány százalékára rugtak. Ez nem egyéb, mint a kiadások aránya a bevételekhez, százalékokban kifejezve. Alapja az a tört, amelynek számlálója a bevétel, nevezője a kiadás. Kedvezőnek tartják a vasút gazdálkodását, ha az arányt kifejező százalékszám lehetőleg kicsiny. Ennek alapján szokták megítélni, hogy ugyanannak a vasútnak üzleti eredményei az évek során kedvezőbbben vagy kedvezőtlenebbül alakultak-e és összehasonlítani különféle — gyakran nem is ugyanannak az államnak a területén levő vasútakat. Helyes és igazságos lehet-e az ilyen adatokból vont következtetés? Szembeszökő választ ad erre a kérdésre a Máv. háborúelőtti üzleti hányadának összehasonlítása a vasút üzleti hányadával az első háborús években. 1908 és 1913 közt a vasút üzleti hányada 73.53 és 80.61% közt mozgott, az elsőt 1911-ben, a másodikat 1909-ben érte el. A háborúelőtti utolsó teljes üzletév koéfficiense 80.29% volt. Ezzel szemben az első háborús üzleti évben 1914/15-ben 66.18, a másodikban 1915/16-ban 59.26-ra csökkent. Hiszi-e valaki azt, hogy a háború alatt az üzletvitel gazdaságosabbá vált? Honnan tehát ez a meglepő eredmény? A feleletet csak az üzleti bevételek és kiadások boncolása adja meg. Nem akarok finom részletek vizsgálatába bocsátkozni. Elég lesz talán, ha a következő adatokat emelem ki. A bevételek 1913-ban kereken 459.2 millió K-ra rugtak; 1914/15-ben 474.3 millió K-ra. De míg a békeévben a személyforgalom bevételei 109.3 millió K-t tettek, az első háborús évben a korábban soha el nem ért 176 millió K-ra szöktek fel. Nyilvánvaló, hogy az üzemi hányad kiszámításánál alapul szolgáló tört számlálójában a katonai forgalom hatását látjuk. Ugyanakkor az áruszállításból eredő bevétel kerekszámában 301.8-ról 251.4 millió K-ra csökkent. A második hadi üzletévben a személyszállításból a bevétel már 270.2, az áruszállításból 343.4 millió K. De az utóbbi sem polgári forgalomból gyarapodott, hanem hadi anyagból, — főleg a hazánkon átvonuló német hadsereg — felszerelési és ellátási szükségletéből. De nézzük a tört nevezőjét, a kiadásokat. Az első hadi évben a kiadás 313.9 millió az 1913. évi 368.7 millió K-val szemben; ellenben a második hadi üzletévben már 402.4 millió, 33.7 millió koronával több, mint 1913-ban. Az első hadi év eredménye talán meglepő, a másodiké semmi esetre sem az, mert a hadi forgalom nagysága ismeretes. Ha a kiadásokat boncoljuk, nem is a forgalom, hanem a fentartásra fordított kiadásoknál akadunk a csökkenés okának nyomára. Így például a pályafentartási kiadások (beleértve az ide tartozó átalakításokat) az első hadi évben egymagukban 26.3 millió K-val, a másodikban 15 millió K-val maradtak az utolsó békeév ilyen kiadásai alatt. A koéfficiens csökkent, de a pálya értéke is. Ebből az a tanulság, hogy az üzleti hányad kedvező lehet a legkedve-

zötlenebb gazdálkodás mellett is. Az üzleti hányad alapjául szolgáló tört számlálója és nevezője számos tényezőtől függ és változik minden egyes tényező változásával. Még ha normális gazdasági viszonyok közepette élnénk is, mennyire igazságtalan volna a Máv. háború előtti és mai üzleti hányadának összehasonlításából következtetni, amikor a hálózat nem ugyanaz. A régi, egységes terv szerint épült, az ország gazdasági viszonyaihoz alkalmazkodó, jól felszerelt hálózat volt: fő-, mellék- és a Máv. kezelte h. é. vasutakkal, amelyeknek hossza mintegy egyenlő volt a Máv.-éval. Csonka-Magyarországon a Máv. hálózata a győzők kénye-kedve szerint, gazdasági viszonyaink rovására feldarabolt hálózat, hiányos felszereléssel. Fővonalak helyi jelentőségűekké váltak, vicinális vasúti állomások, határállomásokká, az országhatár gyakran a nyílt pályát szeli, korábban jól összekötött gazdasági gócpontok összeköttetés nélkül maradnak és a Máv. kezelte h. é. vasútak hossza meghaladja a törzshálózatét.

De ne gondoljunk fájó katasztrófánkra, amely izgalmaival talán ítéletünk objektivitását az üzemi hányad kérdésében kétségessé tehetné. Normális időkben is igazságtalan lehet a kép, amelyet az üzleti hányadok összehasonlítása mutat. Csak néhány példát! Válasszuk őket jóformán találomra. Ha ugyanazon a vasúton különféle években elért üzleti hányadokat hasonlítjuk össze, megeshetik, hogy az egyik évben azt látjuk, hogy az üzleti hányad nagyobb, tehát kevésbé kedvező, mint az előző üzleti évben, jóllehet meggyőződhetünk arról, hogy a vasút nem gazdálkodott rosszabbul, mint korábban, mert azt látjuk, hogy a vasút üzleti kiadásai közt a pályafentartási kiadások keretében olyan többlet merült fel, amely a jövőben megtakarítást fog okozni. Átalakítások történtek, amelyek a pálya romlandóságát csökkentik, nem telített talpfákat hosszabb élettartamú telített talpfákkal cseréltek ki. Az üzleti hányadot növelő kiadási többlet onnan is eredhetett, hogy a műhelyi bérrendszerben olyan változások történtek, amelyek a javítási munkákat annyira gyorsítják, hogy a járóművek javítása alaposabb vagy gyorsabb lesz és ennél fogva ritkábban kerülnek a műhelybe, azt gyorsabban hagyják el és így hosszabb ideig futván, többlet is fognak keresni. Lehet, hogy mindezek a hatások már a legközelebbi év, vagy a következő évek üzleti hányadában érvényesülni fognak. De ha abban az évben, vagy azokban az években, amikor ez a hatás bekövetkezik, a bevételi oldalon ellenkező hatás áll be, például azért, mert nagy szállítási adót vetett az állam a vasútra és az adó a fuvardíjakhoz hozzáadva a vasút forgalmát csökkenti, bevételeit is apasztja, vagy a fuvardíjakból levonva, közvetlenül apasztja a vasút bevételeit, az üzleti hányad még rosszabb képet is mutathat, mint a megelőző években. Ha a folyó üzleti év elején díjemelés állott be, a szállító

közönség azt megelőzőleg iparkodott minél többet elszállítani. A múlt év forgalma és bevétele abnormisan nagy lesz. Ezzel szemben a folyó évben a díjemelés hatása az üzleti koéfficiensben pedig talán még nem érvényesül, mert minden díjemeléssel karöltve némi forgalomcsökkenés is beáll és mert a díjemelés általános áremelkedést is okoz, a vasútnak: e nagy fogyasztónak kiadásait is fokozza mindaddig, míg a fuvardíjak áthárításának hatása újabb árszinvonalat állapít meg, amelynek megállapításával azután a díjemelés kedvező hatása is érvényesülhet, de talán, sőt valószínűleg csak a következő üzleti év koéfficiensében fog kifejezésre jutni.

Ha már *ugyanannak* a vasútnak az évek során elért üzleti hányadai sem alkalmasak ezek szerint a vasútgazdaságosság fokának mérésére, anélkül, hogy a vasút életében előfordult események aprólékos kutatásával igyekeznénk a számláló és nevező alakulására világosságot vetíteni, még kevesebbet várhatunk *különböző* vasútnak üzleti hányadainak összehasonlításától. Aránylag még ugyanannak az országnak különféle vasútait hasonlíthatjuk össze legkönnyebben. De ettől sem várhatunk sokat. Államvasúti rendszer mellett azért nem, mert az államvasúttal csak alárendelt gazdasági jelentőségű pályákat lehet összehasonlítani. De természetes, hogy egyvágányú mellékvonalon egészen másképpen alakulnak az üzleti kiadások, mint az állami elsőrangú fővonalon. Az utóbinak a közforgalom érdekében sokkal nagyobb áldozatokat kell hoznia. Ez az elv igazságtalanná teszi a vegyes vasúti rendszer mellett is a különféle fővasútnak üzleti hányadának összehasonlítását. Ilyenről csak akkor lehetne szó, hogy ha a magánvasúton is ugyanaz a tarifapolitika érvényesülne, mint az államvasúton. De még ebben az esetben is — ha az ország nagy, ha termelési viszonyai, lakosságának sűrűsége országrészenként különböző — az üzleti hányadok is nagyon el fognak térni egymástól. Ez áll arra az esetre is, ha tisztán magánvasúti rendszer keretében egyenlő elvek szerint kezelik a különféle vasútnak. Jellemző példáját látjuk ennek Franciaországban, ahol a nagy vasúttársaságok közül egyesek, mint például a Paris—Lyon—Méditerranée, amely Párist Olaszországgal köti össze, állandóan fényes jövedelmezőséggel dolgozott, míg a többi vasútvonal csak az állami segélyből tudott megélni, mire a vasútnak egyöntetű kezelési szabályoknak vetették alá, anélkül, hogy a helyzet lényegesen megváltozott volna. Ugyanígy Angliában, a négy vasútesoport közül éppen a nagy és legjobban vezetett London and Northeast vasútnak volt 1924-ben a legnagyobbak közül a legrosszabb üzleti eredménye, mert ennek a bevételei túlnyomólag a pálya mentén üzött vasiparból kerülnek ki, ez pedig a múlt évben valóságos krízisen ment keresztül. Ez a példa alkalmas megvilágítani azt is, hogy miért nem lehet hazai vasútaink üzleti koéfficienseit

külföldi vasútak üzleti hányadaival célszerűen összehasonlítani. Azért nem, mert ha már országrészek gazdasági viszonyai is eltérők, mennyire különböznek egymástól különféle országok gazdasági viszonyai! Pedig a vasút gazdálkodása mindig szerves része az ország gazdálkodásának, annak tükörképét mutatja és az üzleti hányad ennek a képnek kisebbített és egyszerűsített ábrázolása. Anglia rövid távolságra menő helyi forgalmával más üzleti hányadokat teremt, mint a még sűrűbben lakott, talán még industrializáltabb, de túlnyomólag átmeneti forgalmat lebonyolító Belgium. A gyéribben lakott mezőgazdasági forgalmat lebonyolító országok ismét mást. Ezekkel szemben áll a Németbirodalom helyenkint sűrű, más részeiben ritkább lakosságával, úgyszólván mindenre kiterjedő termelésével, egyaránt nagyméretű helyi-, kiviteli-, behozatali és átmeneti forgalmával.

De az országok gazdasági szerkezetén kívül más okok is megnehezítik az összehasonlítást. Mennyivel drágább az üzem a túlnyomólag hegyes, távolról, szárazföldön behozott szén felhasználására utalt Svájcban, mint a sík és tengeren vagy belvizeken hozott szénrel dolgozó Németalföldön. Itt legfeljebb arra jó a kedvezőbb svájci és a nagyobb hollandi üzleti hányadok összehasonlítása, hogy rámutasson arra, hogy vannak más tényezők, amelyek Svájc említett hátrányát kiegyenlítik; de hogy mik ezek a tényezők: a hollandi drága munkabér és rövid munkaidő, a vasútak pénzügyi terhei és ezzel szemben a svájci egyszerű kezelés és ritkább vonatforgalom, ezt már az üzleti koeficiensok összehasonlításából nem látjuk meg. Hosszú és rövid vasút üzleti hányadainak összehasonlításából nem látjuk, hogy a központi igazgatás költsége, a km.-re eső személyzet-száma, amely rövid vasútnál aránylag mindig súlyosabban terheli a hossz-, sőt bizonyos fokig a szállítmányegységet is, mennyire hat a tört nevezőjére. Jó és rossz valutájú országoknál nem tudjuk, hogy a számlálóban mennyire jut kifejezésre az az átmeneti forgalom, amelyet a rossz valutájú ország azért szerzett, mert díjszabása olcsóbb lévén, a másiktól elvonta a forgalmat.

Mindezek azt mutatják, hogy az üzleti hányadok összehasonlítása csak az összes viszonyok számbavételével nyújt képet a vasúti üzem gazdaságosságáról; lehet alkalmas mérőeszköz a szakértő kezében, de nem alkalmas arra, hogy a vasutak iránt érdeklődő nagyközönséget vasútainak gazdaságos üzletvitele felől tájékoztassa.

2. Nem alkalmas erre a másik, széles körökben kedvelt adat, a befektetési tőke jövedelmezősége sem; jóllehet valamivel helyesebb képet nyújt a vasúti gazdálkodásról, mint az üzleti koeficiens.

Már normális gazdasági viszonyok mellett is nyilvánvaló, hogy ugyanaz a vasút egyenlő kiadások mellett ugyanazt a be-

fektetési tőkét más-más százalékkal fogja gyümöleszöztetni, ha az egyik évben díjszabását emelte, a másikban leszállította. Másképpen fogja gyümöleszöztetni az a vasút, amely túlnyomólag ipari államban létezik, ahol — termelési krízisek kivételes éveit nem tekintve — a forgalom állandóbb, mint az agrárállam vasútján, amelynek forgalma és abból előálló bevételei a természetménytől függnnek. Sűrűn lakott, iparos vagy különös okokból — természeti, művészeti kincsei következtében — nagy és fizetőképes idegenforgalommal megáldott ország vasúti személyforgalma nagyobb mértékben járul hozzá a befektetési tőke kamatoztatásához, mint más vasúté. Az az államvasút, amely saját hazája közigazgatásának, kulturális, katonai intézményének vagy akár más közlekedési vállalatainak javára, például a posta javára, mérsékelt díjszabásokat kénytelen alkalmazni, rosszabbul kamatoztatja a befektetési tőkét, mint ilyen áldozatokkal meg nem terhelt vasút. Ezek az áldozatok ugyanának a vasútnak különféle üzleti éveiben sem egyformák és így ugyanaz a vasút majd jobban, majd kisebb mértékben kamatoztatja a tőkét. A kamatoztatás százalékát gyökeresen megváltoztathatja a nemzetközi vámpolitika is, amely más államok elzárkózása esetén az elé a feladat elé állítja a hazai vasutat, hogy díjmérsékléssel törjön utat a hazai kivitel számára. Még soká folytathatnám — a bevételek oldaláról tekintve — azoknak az okoknak felsorolását, amelyek megmutatják, milyen igazságtalan következtetés az, hogy ha a befektetési tőke jövedelmezőségének arányában ítéljük meg a vasút gazdálkodását.

Ugyanerre az eredményre jutunk akkor is, ha ezt a kérdést a kiadások oldaláról vesszük szemügyre. Itt minden hasznos átalakítás, újítás, forgalomjavítás, amely a vasút üzleti szám-láját terheli, tehát a nyersbevételből került fedezésre, bármennyire gyümöleszöző legyen is a jövőben, a befektetési tőke kamatoztatását csökkenti; míg ellenkezőleg megtörténhetik, hogy a pénzürték változása folytán — a vasúttól egészen függetlenül — a befektetési tőke egyszerre nagyobb kamatot hoz, mert abból a valutából, amelyet külföldi elszámolásokból kapott a vasút, ez telik. Sajnos, sokkal gyakoribb az ellenkező eset, amikor a papírvaluta bevételeivel az aranyban kimutatott befektetési tőkét nem sikerül kellően kamatoztatni.

A pénzürtékváltozások ezenfelül más eltolódásokat is okoznak, amelyek még a szakembert is — a körülmények tüzetesebb vizsgálata nélkül — hamis következtetésekre vezethetik. Ilyen eltolódás következhetik be ugyanis az önköltségek és azoknak az üzemből eredő része közti arányban. És ez ismét helytelen következtetések alapja lehet.

Mindezek azt mutatják, hogy egészen más, sokkal részletesebb, sokkal nehezebben megszerezhető és taglalandó adatokra van szükségünk a végből, hogy a vasúti üzem gazdaságosságá-

nak kérdésében tájékozást szerezzünk és tárgyilagos, szak-szerű következtetéseket tudjunk levonni.

III. Erre a régi adatgyűjtés és feldolgozás sem volt elégséges. De ez csak az idők folyamán derült ki, mert az üzem gazdaságosságának megállapítására szolgáló statisztika feladatainak részletes megállapítása és ehhez képest az adatgyűjtés és feldolgozás helyes megoldása nehéz és bonyolult feladat.

Rövid előadás keretében ennek a feladatnak a nehézségeit természetesen távolról sem lehet kimeríteni és így céлом csak az lehet, hogy néhány példával általános, vázlatos képet nyújtsak e nehézségekről.

1. Amint ismeretes, a háború előtti irodalomban meglehetősen általánosan elfogadott tétel volt az, hogy a vasút kiadásainak 75%-a állandó, a teljesítmény nagyságától független és csak 25%-a változik arányosan a teljesítménnyel. Zelovich Kornél újabb vizsgálódásai ezt az arányt 60 és 40%-ban állapították meg. Az állandó költségek a befektetési tőke kamat- és törlesztési hányadából, az állandó személyzet fix illetményeiből és abból a fentartási szükségletből és anyagfogyasztásból adódik, amely akkor is felmerül, ha a vasút nincs üzemben, például az időjárásokozta rongálások stb. Ennek a megkülönböztetésnek az az üzemgadásági jelentősége, hogy a vasút önköltsége, t. i. az összkiadásoknak és teljesítményeknek hányadosa csökken, ha adott keretben a teljesítmény nő és következésképpen a teljesítmények szaporodásával az állandó kiadásokból kevesebb esik egy teljesítményegységre.

Már most, ha a pénz értéke változik és a régi törlesztési és kamatkötelezettséget elértéktelenedett pénzben lehet kiegyenlíteni, míg a folyó üzemi kiadások a pénz vásárló erejének csökkenése folytán nőnek, kell, hogy a fenti arány is megváltozzék, mert a kamat és törlesztési quota az összes kiadásoknak már kisebb részét teszi, mint azelőtt. Ha ellenben a vasút befektetési tőkéjét például külföldön elhelyezett aranykölesönből szerezték be annak idején, a törlesztési és kamatquota is aranyra szól és a többi kiadással arányosan emelkedik. Tehát még a vasút önköltségeinek elemzése is hamis képet adhat, ha az ember nem ismeri az illető vasút összes szóbajövő viszonyait. De éppen így téves következtetésekre adhat alkalmat a vasút rendszerint közzétett forgalmi és bevételi adatainak általános összevetése is.

2. A különféle díjszabások gazdasági hatásának megítélése a legkülönfélébb nehézségekbe ütközik és a statisztikai számokat e hatások megítélésénél nem használhatjuk közvetlen és egyedi mérőeszközképpen. Itt az egyes díjszabások jelentősége más és más, a bevételi és forgalmi adatok összevetésének is a forgalom neméhez képest eltérő szerep jut. Nézzük például a személydíjszabás hatását.

A szokásos és rendszerint közzétett statisztikai adatokból megtudjuk, hogy X évben hány személy utazott és hány utaskilométert teljesített a vasút, néha azt is közzéteszik a vasútak, hogy az összes utasok közül hány utazott gyorsvonaton, személyvonaton, vegyes vonaton, motorkocsin és a különféle kocsiosztályokban. A bevételi adatok viszont megmondják, hogy a személyszállításhoz együttesen, néha azt is, hogy vonatnemenként, sőt osztályonként mennyi volt a vasút bevétele. Ebből megállapíthatjuk, hogy egy utasra vagy utaskilométerre átlagban milyen bevétel esett és hogy mennyi volt egy utas átlagos útjának a hossza. De ha vonatnemenként vagy osztályonként nem tudjuk megállapítani ugyanezeket az adatokat, nem tudhatjuk meg, hogy a díjszabás helyes különbséget állapított-e meg a vonatnemenként és osztályonként fizetendő menetdíjak közt, a távolsági és a közeli forgalomban? De még azok az adatok, amelyeket a statisztika ezek szerint évről-évre szolgáltat, sem alkalmasak mindig arra, hogy a változásokról tiszta képet kapjunk. Világítsuk meg ezt példával. 1911-ben a Máv.-on és a Máv. kezelte h. é. vasúton az utasok száma kereken 73,577.000, 1913-ban 72,978.000 volt, tehát 599.000-rel kevesebb; míg az utaskm.-ek száma 1911-ben 3.172,828.000-re, 1913-ban 3.264,796.000-re rugott, tehát 92,514.000-rel szaporodott. Ebből a képből azt kellene következtetni, hogy az utasok száma csökkent, de az átlagos út hossza nőtt. Az utasszám csökkenése ugyanis 0.71%, az átlagos út növekedése ellenben 1.6%. Ha a jelenség okát keressük, azt látjuk, hogy közben új személydíjszabás lépett életbe és azt kellene hinnünk, hogy ez a díjszabás a nagy távolságra utazásnak különösen kedvezett, általában véve azonban az utazást megdrágította. Pedig nem ez történt. Hiszen a változás lényege az volt, hogy a zónadíjszabás helyébe egységtételek alapján képzett, a távolsággal változó díjszabás lépett, már pedig közismert tény, hogy a zónarendszer különösen a nagytávolságra utazást mozdította elő olcsó, gyakran az önköltségen alul maradt menetdíjakkal. Mégis csak a díjszabási rendszer változásával kapcsolatos az adatok változása. Az utasok számát az eladott jegyekből állapították meg 1911-ben, éppen úgy, mint az utaskilométerek számát is. Ámde ismeretes, hogy a zónadíjszabással járt a „zónázásnak“ elnevezett visszaélés. Az az utas, aki csak pár állomással utazott a zónahatáron túl, a zónahatárig váltott távolsági jegyet, onnan tovább pedig szomszédos forgalmi jegyet. A jegyek alapján készült statisztika szerint az ilyen utas kétszer szerepelt utasképpen és mivel ez az eljárás meglehetősen gyakori volt, 1911-ben a statisztika a ténylegesnél több utast mutat ki. Az új díjszabás idejében tehát nem utazott kevesebb ember, hanem csak kevesebb jegyet adott el a vasút. Az utaskilométerek számának a növekedését is ez magyarázza, még pedig több oknál fogva. Először is a zónázás következtében kevesebb távoli

zónára szóló jegyet adtak el, mint amilyen messzire az utasok utaztak. Másodszor a szomszédos forgalmi jegyek távolsága nem volt pontosan nyilvántartva. Végre a zónarendszer zónabeosztásában sok volt a deklasszifikáció, vagyis a zóna távolsági határán túl eső állomásokat gyakran a következő alacsonyabb zónába sorozták be, politikai, gazdasági vagy kulturális okokból, kedvezményképpen. Így az eladott zónajegyekből 1911-ben nem a tényleges utazási távolságok tüntek ki és az utaskilométerek száma a valóságosnál kisebbnek volt kimutatva, ellenben 1913-ban már a valóságot jobban megközelíti a személykilométerek száma és ez magyarázza az eltérést.

Ezen a példán elindulva megfontolhatjuk azt, hogy tulajdonképpen mit is kell a vasutnak tudnia a végből, hogy megítélhesse vajjon személyszállítása gazdaságos-e? Tudnia kell a forgalom nagyságát, eloszlását, vonatnemek és osztályok és évad szerint. Mindezt megtudhatja az eladott jegyekből és a leadott jegyekből, ha ugyan a jegyleadást a kijáratnál pontosan ellenőrizteti; ami az idegen vasutakon eladott közvetlenjegyek megállapítása szempontjából is szükséges. Mindez azonban csak akkor adja meg az utasok számát, ha a díjszabási rendszer, — nem úgy mint a zónarendszer — erre alkalmas. De még így sem tudjuk meg az igazi utasszámot és utazási távolságot, osztályonkinti eloszlást, mert útközben a vasuton is történik jegyváltás, ráfizetés és mert a bérletjegyekkel és szabadjeggyel utazók száma hiányzik.

A kedvezményes és teljesen megfizetett jegyek közti különbség is zavarólag hat. A bérletjegy alapján ugyanaz az egyén sokszor utazik, pedig statisztikailag csak egy utas és utazásának hossza ismeretlen. Még nehezebb a kocsikihasználást, vagy éppenséggel az osztály- és vonatnemenkinti kocsikihasználást pontosan kimutatni. Ezt rendszerint a közlekedett kocsik illetőleg vonatok számának a jegyek alapján megállapított utasszámmal elosztása segítségével, átlagokban tudjuk meg. Arról azonban éppenséggel nem tájékoztat a statisztika, hogy hosszú távolságra menő vonat kihasználása útközben miképpen változott. Ezt csak a vonatkisértő személyzet feljegyzéseiből lehetne megtudni; de erre nincsen idő és személyzet. Pedig mindezt a személyszállításnál igen nagy szerepet játszó holt-teljesítmény szempontjából kívánatos volna ismerni, már csak a helyes menetrendpolitika érdekében is. Itt a statisztikát csak az időközi megfigyelés, az állomások kikérdezése pótolhatja — hiányosan.

A személyszállításból eredő bevételekről ellenben már az elszámolási okmányok pontos adatokat szolgáltathatnak.

A személyforgalom okozta kiadások képe azonban már elmosódottabb, bizonytalanabb. Ennek oka elsősorban az, hogy

nem lehet olyan kulcsot találni, amelynek segítségével a közös kiadásokból a személyforgalomra eső kiadásokat szétválasszuk. Meg kell elégednünk tehát azzal, hogy többé-kevésbé hozzávetőleges módon állapítsuk meg e kiadásokat vagy hogy azt számítsuk ki, hogy új vonat: úgynevezett szükségleti vonat járatása mibe kerülne?

3. A vasutaknak a személyzete a közvélemény szerint túlságosan sokba kerül. Azt mondják sok az ember és kevés munkát végez. Mások nincsenek tisztában azzal, hogy miért olyan nagyok a személyzeti kiadások a vasutnál. A kritikusok rendszerint azt sem tudják, hogy milyen adatok alapján lehet ilyen bírálatot mondani.

Nem egészen könnyű a vasútak személyzeti kiadásait a statisztikai adatok alapján helyesen elbírálni. Mindenekelőtt arról kell gondoskodni, hogy e kiadások minden szolgálati ágban pontosan különválasztassanak egyéb kiadásoktól, mert személyi kiadások minden szolgálati ág keretében merülnek fel. Külön kivonásuk az egyes szolgálati ágak számadásaiból és az így kivont személyzeti kiadások összeadása azonban az üzem gazdaságosságának megítélése szempontjából igen fontos, mert csakis a személyzeti kiadásoknak és a teljesítménynek összehasonlításából tűnik ki az, hogy nem volt-e túlságosan sok a személyzet, kellő munkateljesítményt végzett-e és szociálpolitikai helyzete milyen volt? Természetesen mindez csak az alkalmazottak számával egybevetve állapítható meg. Ez a három tényező: személyzet száma, teljesítmény és személyi kiadások együttesen messzemenő következtetéseket enged meg a vasút egész szervezetének gazdaságosságára is, amelyet e tényezőknek csupán egyikéből vagy másikából nem lehet levonni. Így például az alkalmazottak számának vagy illetményeinek összehasonlítása a pályahosszal vagy a pályakilométerre eső személyzet vagy illetmény megállapítása feltétlen hamis képet ad a személyzeti politika vagy a szervezet gazdaságosságáról. Kisebb vasútnak aránylag mindig sokkal nagyobb személyzetre van szüksége, mint a nagyobbaknak. Az igazgatási személyzet nem csökkenthető arányosan a forgalom csökkenésével és nem szaporodik arányosan a forgalom növekedésével sem. Hogy a pályahossz egységéhez viszonyítva a személyzetet milyen igazságtalanul mérjük, megmutatja már az a megfontolás, hogy mennyivel kevesebb állomási, pályaőri és felvigyázói személyzetre van szükség egy km. helyi érdekű vasúton, amely éjjel nem bonyolít le forgalmat, mint egy km. kettősvágányú fővonalon, ahol szakadatlan a forgalom. Pedig nem kisebb híré szakember, mint Sir William Acworth esett ebbe a hibába az osztrák vasútak reformjáról szóló jelentésében, ahol a kilometrikus személyzeti állományból indul ki. A személyzet számát csak a teljesítményhez: a bruttotonnakilométerekhez, kocsitengelykilométerekhez

és mozdonykilométerekhez lehet mérni, ha igazságos képet akarunk kapni arról, vajjon sok-e az alkalmazott?

A fentebb jelzett módon megállapított személyzeti kiadások nagysága sem igazságos mértéke a gazdaságosságnak, ha a kiadások csoportjait nem elemezzük. A vasút személyzeti kiadása az állandó személyzet illetményeiből, még pedig állandó és néhol teljesítményükkel változó díjazásából, az ideiglenes személyzet díjazásából, a munkabérekéből, a nyereségrészesedésből vagy jutalékból, természetbeni ellátmányból (lakás, tüzelőanyag, ruházat stb.) és a nyugdíj és jótékonyági alapokhoz fizetett hozzájárulásból adódik össze. Ezekben az egyes kategóriákon belül felmerülő személyzeti kiadásokat nem lehet ugyanabból a szempontból elbírálni. Csak egynéhány példát hozok fel. Ha a vonatkísérő személyzet változó illetményei nőttek, ez lehet gazdaságos, mert több kilométernyi utat tettek meg szolgálat közben, mint eddig; az ebből eredő kiadási többlet gyümölcsöző kiadás volt. De ha csupán túlórákból eredt a kiadási többlet, anélkül, hogy a túlóráknak több jövedelmező teljesítmény felelt meg, a kiadási többlet meddő volt, rossz gazdálkodásnak a jele. Ha a műhelyi munkánál az egyezményes munkabérek nagyobb mértékben szaporodtak, mint a munkaórák, ez rendszeren jó gazdálkodásra mutat, mert helyes akkordrendszer mellett csak onnan eredhet, hogy a munkások vagy legalább azoknak egyes turnusai — horribile dictu ezeket műnyelven műszakoknak mondják — ugyanannyi idő alatt több munkát végeztek, mint azelőtt. Ha a vasút a mozdonyvezetőnek és fűtőnek szén-, olaj-, tisztítóanyagmegtakarítása fejében jutalékokat kezd fizetni, az a személyzeti kiadásoknak új tételeként jelentkezik — kiadási többlet — és mégis hasznos, mert ellentételét az anyagfogyasztás és az ezzel járó kiadások csökkenésében, megtakarításképpen kell észlelnünk. Hasonló a helyzet a bevételfokozást okozó forgalomszerzésért fizetett jutalékok esetében is. Mit tehet a vasút az ellen, ha jogszabályok kötelezik arra, hogy állandó személyzetét szaporítsa, mert egynéhány évi szolgálat után mindenki pragmatikus alkalmazottá válik? Milyen igazságtalan bírálat az, amely a m. kir. államvasútakat a személyzeti kiadások óriási növekedéséért vádolja és a kényszerelbocsátásokat ajánlja panaceaképpen, jóllehet tudni kell, hogy az az összeg, amelyet a vasút nyugellátmányokra fizet, közel áll a tényleges alkalmazottak állandó illetményeihez, csak azért, mert éppen akkor, amikor igen sok háborúokozta munkaképtelenség és fokozatos kivénülés a nyugdíjalapot súlyosan terhelte már amúgy is, a vasútra szakadt a tőlünk elszakított terület kiüldözött, keresztet nélkül, a szűkké vált hazába visszaözönlő, régi és most a kicsi hálózaton munkát nem találó alkalmazottak nyugellátásának óriási terhe. Nyilvánvaló, hogy további kényszernyugdíjazások még csak tovább fokoznák ezt a visszás helyzetet.

Azt hiszem, hogy elég példát hoztam fel annak az igazolására, hogy a vasúti statisztikának, ha alkalmas akar lenni, a gazdaságos üzletvitel megvilágítására, úgy az adatok összegyűjtésében, mint azok eredményeinek elbírálásában igen mélyen kell szántania. Ezt ma minden vasút vezetősége tudja. Legjobban azoknak az állami vasútnak vezetői, akiknek vasútjára a tételes jog parancsa kimondta, hogy azok ezentúl független kereskedelmi vállalatok lesznek. Elsősorban ezeknek a kebelében indult meg a gazdaságossági statisztika kimélyítésének folyamata. Ezzel kapcsolatban alakul át napjainkban a vasúti statisztika szoros értelemben vett gazdaságossági statisztikává és ugyancsak ezzel kapcsolatban nő a nagyközönségnek a vágya, hogy e statisztika feldolgozott eredményeiből minél többet megtudhasson.

IV. Nézzük ezek után, hogy a gyakorlati életben, milyen adatokat kell gyűjteni és hogyan kell azokat feldolgozni, hogy a vasut vezetői helyes tájékozást kapjanak arról, hogy a gazdaságosság követelményeinek mennyiben felelt meg az üzem? Annak a tervnek a megállapítása, amelynek alapján az adatgyűjtés és feldolgozás történjék igen nehéz feladat, mert a vasúti szolgálat különféle ágazatai, mint a gép fogaskerekei, egymásbakapcsolódva működnek. Az első nehézség tehát már azon a ponton merül fel, hogy miképpen kell szétválasztva meghatározni azt, hogy az egymásba kapcsolódó szolgálati ágak melyike szolgáltatassa az egyik, melyike a másik célra szolgáló adatokat. Így például, ha az anyagfogyasztás gazdaságosságáról akarunk meggyőződni, külön-külön minden anyagot beszerző, fogyasztó és ócska anyagot értékesítő szolgálati helynek más-más adatokat kell szolgáltatnia. Legnehezebb az természetesen a szoros értelemben vett anyagfogyasztás kérdésénél, mert az állomástól — a pályafentartáson — a forgalmon keresztül az igazgatásig minden szolgálati hely fogyaszt, még pedig állandóan anyagot, kezdve a papirostól, író szerektől a szerszámokon, kő-, fa- vasanyagon keresztül a legfontosabb anyagig a szén-ig. Egy másik példája a nehézségeknek a forgalmi teljesítmények megállapítása. Külön-külön szolgálat a vonatok rendezése, összeállítása a mozdonyok teljesítménye, a vonatkísérés. Az állomások vegyesen szolgálják ki a személy- és áruforgalmat, a fűtőházak vegyesen szolgáltatják a mozdonyokat, a műhelyek vegyesen javítják mind a két célra szolgáló járóműveket. Egyik szolgálati ág tehát bizonyos fajta adatokat szolgáltathat, amelyeket közvetlenül fel lehet használni az illető szolgálati ág működése körében elért gazdaságossági fok mértékéül, más szolgálati ágtól csak vegyes anyagot kaphatunk, amelyet mint például a vontatási szolgálat adatait, a forgalom neme szerint a feldolgozásnál kell és lehet csak széjjel választani. A legnehezebb feladat a vasút összes személyi kiadásainak

összeállítása, mert ilyen kiadás minden szolgálati helyen és minden szolgálatnál felmerül. Pedig éppen e kiadásoknak világszerte bekövetkezett óriási emelkedése egyik legfontosabb tényezője a vasutgazdálkodásának. Itt nem elég a vasuti számadási mintában „személyi járandóságok“ címe alatt minden egyes szolgálatnál elszámolt kiadásokat számba venni, mert ugyanannak a címnek „dologi kiadások“ felírású rovatában vannak elszámolva az utazási, álköltözési és helyettesítési költségek, amelyek a „dologi kiadások“-nak jelentékeny részét teszik. De még ezzel sincsen kimerítve a személyi kiadások — Danaidák hordójához hasonlítható — medencéje, mert hátra vannak még azok a nyugdíj, betegség és baleset esetében és más humanitárius célok szolgálatában felmerülő terhek, amelyeknek súlya — a vasut gazdálkodására nehezedik.

E pár példával csak általánosságban akartam rámutatni azokra a nehézségekre, amelyekkel a vasut gazdaságossági statisztikai problémáinak megoldásánál számolni kénytelen. Sok egyéb részlet mellett, nem említettem meg azokat a további nehézségeket sem, amelyekkel az olyan vasutnak kell megküzdnie, amely mint a máv. saját hálózatán kívül, azt hosszban meghaladó, idegen h. é. vasúthálózatot kénytelen üzemben tartani és így abban a kényszerítő helyzetben van, hogy az összes adatokat még a saját és az idegen hálózat szempontjából külön is válassza.

Megállapíthatjuk, hogy a vasuti statisztikai adatgyűjtés tervének megállapítását nem lehet az egyes szolgálati ágakra bízni, mert azok mindegyike csak az őt közvetlenül érdeklő adatok egybegyűjtésére fog súlyt vetni és az adatokat olyan alakban fogja beszerezni, amilyenben az őt közvetlenül érdeklő szolgálati érdekek szempontjából figyelmet érdemlő körülmények megállapítására legalkalmasabbaknak látszanak. Pedig e terv csakély kiegészítésével, — esetleg csupán módosításával — ugyanezek az adatok egyúttal más szolgálati ágak érdekeit is szolgálhatják. A terv megállapításánál tehát a különféle szolgálati ágak érdekeit össze kell egyeztetni és a feldolgozásnál gondoskodni kell arról, hogy az adatok minden szakszempontról külön-külön feldolgozás alá kerüljenek. *A tervmegállapításnak és feldolgozásnak tehát lehetőleg a legfelső központban, a gyűjtés végrehajtásának pedig a legalsó szolgálati helyeken kell célszerűen történnie.* Ennek a rendszernek megvan ugyan az a hibája, hogy azok, akik az adatokat gyűjtik és nyers, feldolgozatlan állapotban küldik a felsőbb szolgálati helynek, maguk egészen mechanikus munkát végeznek, amelyet egyéb szolgálati teendők mellett kell ellátniuk és saját szolgálati működésük gazdaságáról csak közvetve és későn, a központban történt feldolgozás után, szereznek tudomást; de ez kisebb baj annál,

amely bekövetkezne, ha az egyik adatszoport a többi szolgálati ágak szempontjából fel nem dolgoztatnék.

A vasuti gazdaságossági statisztikánál többnyire a jelzett módszert választják is. Ennek a módszernek a túlhajtása az, ami Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban történik, ahol az adatgyűjtés módszerét és a feldolgozást az egyöntetűség érdekében nem a vasutak, hanem újabban a hatóságok állapítják meg.

V. Hogy csak némileg is tájékozást kapjunk arról, hogy a vasúti szolgálati apparátusnak tulajdonképpeni feladatán: a vasúti üzem fentartásán és lebonyolításán kívül minő sokoldalú bonyolult és terhes munkát ad azoknak az adatoknak nyilvántartása és egybegyűjtése, amelyekből a vasút gazdaságos üzemvitelének megítélésére alkalmas statisztikai kimutatások készülnek és hogy egyúttal arra is rámutassunk, hogy minő kimutatásokra van szükség avégből, hogy az üzem gazdaságosságának foka ellenőrizhető és a teljesítmény gazdaságossága igazságosan megbírálható legyen, csak egynéhány különösen fontos szolgálati ág adatgyűjtését és feldolgozását óhajtom ismertetni, annál is inkább, mert valamennyi szolgálati ágra vonatkozó ilyen ismertetés fárasztó volna és rövid előadás keretében el sem férne. Éppen ezért csak a pályafentartás, a forgalom és vontatás és a kereskedelmi szolgálat bevételi adataival fogok tüzetesebben foglalkozni és az anyagbeszerzés és kezelés, valamint a műhelyi szolgálat statisztikájának nehézségeire csak pár szóval fogok rámutatni.

1. Kezdem az ismertetést a pályafentartási szolgálat adatgyűjtésén, mert ez egyike a legbonyolultabbaknak és egyúttal legfontosabbaknak is, hiszen a jó pályafentartás az alapvető feltétele az üzem lehetőségének és gazdaságos vitelének. Aminek statisztikai elemzésére itt szükség van, azt csak a részletekbe való behatolás útján lehet megtalálni. Itt tehát a legtagoltabb, a részletekbe leginkább behatoló adagyűjtésre van szükség. Mindenütt az ősanyagra, a helyi szolgálati, osztálymérnökségi, telítő telepi stb. feljegyzésekre kell visszamenni. Az adatokat észszerűen tehát csak decentralizáltan lehet gyűjteni és az azokból megállapítandó tények sokfélesége folytán csak központosítva lehet feldolgozni.

A pályafentartási szolgálat gazdaságosságának megítélése szempontjából meg kell állapítani az egyes teljesítménynemek nagyságát, időtartamát, az elvégzésüknél felmerült munka költségeit, az anyagfogyasztást és egyéb dologi kiadásokat, még pedig külön-külön ama vonalak gazdasági, műszaki és jogi természete szerint, amelyeken e munkálatok felmerültek. Az összes adatokat tehát külön-külön kell kimutatni a nemzetközi vonalak, a másod- és harmadrangú vonalakra, a h. é. vasúttakra és ama magánhasználatú vasúttakra nézve, melyeken a tulaj-

donos költségére a közforgalmú vasút végzi a pályafentartást. Ez utóbbi adat ellentétben a többivel, amely tiszta kiadásra vonatkozik, megtérítendő kiadást mutat ki, éppen úgy, mint az a még nem említett adatszoport, amely a munkálatok közben visszanyert anyagok fajait, mennyiségét és értékét világítja meg.

A felmerülő személyi kiadások a rendes illetményekből, a túlórák díjazásából, utazási költségekből, ruha és természetbeni illetményekből, jutalmakból és segélyekből adódnak össze a pályafentartási szolgálat minden ágazatában. Külön kell kimutatni az irodai költségeket, a felhasznált anyagok, a pályafentartási eszközök és szerszámok, a folyó pályán világításra és jelzésre felhasznált anyagok költségeit. Az utóbbiak részben fentartási, részben selejtezési költségek. Mindezek az adatok, valamint a szorosabban vett pályafentartási munkák természetére, munkatartamára vonatkozó óra és költségadatok a pályafelvigyázói munkakönyvekből állapíthatók meg. Hasonlóképpen külön kell megállapítani a jelzési eszközök és berendezések költségeit is, még pedig az illető berendezések egyes fajaira (kézi-, mechanikai-, elektromos berendezésekre) külön-külön. Az egyes pályafentartási munkák mennyiségét megfelelő mértékben kifejezve és költségeit olyan beosztással tartja nyilván a vasút, amely főcsoportokra és azokon belül részletes felvételekre oszlik. Itt időkimérés céljából csak a főcsoportokat és azok főosztályait ismertethetem. Az első csoport az alépítményre vonatkozik. E csoporton belül éppen úgy, mint a többi csoportnál tudni kell, hogy a munkálatokat milyen ok tette szükségessé. Általában hármassal csoportosítással dolgozik a vasút e szempontból. Az egyik alcsoportba a rendes fentartási munkákat, a másodikba az átalakításokat, a harmadikba az elemi események okozta károk helyreállítását sorolja. Nagyon messze vezetne, ha az egyes alcsoportok minden egyes tételét felsorolnám. Tájékoztatásul legyen elég, hogy külön-külön rovatja az alépítményi alcsoportnak a hidak és áteresztők, azután az alagutak, továbbá a töltések, bevágások és egyéb kisebb munkák. Az átalakítási munkáknál szükség van a munkaidő és az anyagfogyasztás megállapítására a költségek mellett. A második főcsoportba a felépítményi munkák tartoznak. Külön mutatja ki a vasút, a munkabérekben mennyi esett a különféle aljzatokra, mellékvágányokra, kitérőkre, fordító korongokra és tolópadokra; az anyagköltségekből mennyi sínek- és kapcsolószerekre, a különféle aljzatokra, ágyazási anyagra, kitérő készülékekre. A harmadik főcsoport a magasépítményekre vonatkozik és magában foglalja külön-külön kimutatva az épületek egyes nemeinél, pl. állomási épület, raktár, őrház stb. és tartozékaiknál, pl. kutak, csatornák, mérlegek, daruk és különleges berendezéseknél, pl. fűtőházak, vízállomások, vízvezetékeknél felmerült munkákat és költségeiket.

Arra, hogy a vasut a pályafentartás költségeiről teljes tájékoztatást kapjon, mind ezeken felül még azokról az üzemekről is kénytelen gazdasági statisztikát vezetni, amelyekben a vasut a pályafentartáshoz szükséges anyagokat saját számlájára állítja elő. Ahol ezt más szolgálati ágaknál is végzi így például a forgalom körében az olajgyártásnál és elektromos energia előállításánál, ugyanilyen adatokra van szüksége, mert csak ezekből ítélheti meg vajjon helyes-e ha ezeket az anyagokat a vasut maga állítja elő, vagy nem volna e gazdaságosabb, ha azokat más üzemektől vásárolná? A pályafentartás keretében az ágyazási anyagtermelés, a vasbetonaljgyártás és a talpfatelítés az a három üzem, amelyről a vasútnak személyi-, irodai-, anyag és üzemi berendezés szerint elkülönített költségadatokra van szüksége. A személyi kiadások természetesen itt is magukban foglalják az állandó személyzet állandó és változó illetményein kívül az üzemben alkalmazott munkások bérét is. A részletek mellőzésével ismertetett ennyi és sokféle adat nélkül a vasút pályafentartási szolgálatának vezetője nem boldogulhat. Ha a pálya állapotáról szerzett tájékozódás alapján programot akar készíteni a szükséges teendők ellátásáról, számba kell vennie az összes szükséges munkálatokat, ezekből a sürgősség sorrendjében kell kiválogatnia az elvégzendőket. Hogy ezt a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel: a hitelekkel, — melyekből elemi károkra egy részt fenn kell tartania — elvégezhesse, tudnia kell, hogy az egyes munkák meddig tartanak, hány embert vesznek igénybe, mennyi anyagot emésztenek fel és mindez mennyibe kerül. Mindezt az előző teljesítmény statisztikai adataiból tudja meg. Ezek e mellett azt is megmutatják, hol gazdálkodtak egyenlő munkánál jobban az idővel, — az anyaggal — az emberi erővel és mindezeknek árával. Ez másutt elkövetett hibákra figyelmeztet. Egyes helyeken tett kísérletek például beágyazógép alkalmazása, jobb talpfatelítő anyag használata a különféle aljzatok élettartama, a különféle sínek teherbírása, a sínvándorlás stb. számtalan egyéb megfigyelést tesz szükségessé az ismertetett rendes adatgyűjtésen felül. Ezeket esetről-esetre, a szükséghez képest kell elrendelni. Ámde az ilyen speciális adatgyűjtéseket csak akkor lehet gazdasági célokra hasznosítani, ha a vasut hosszabb idő óta gyűjtött normális adatanyag birtokában van és ezzel hasonlíthatja össze a különleges, esetről-esetre gyűjtött anyagot.

Itt arra kell még reámutatnom, hogy a pályafentartási szolgálat körében gyűjtött anyag más szolgálati ágaknak is fontos szolgálatot tesz, így a fogalomnak és a vontatásnak és ezen keresztül még a kereskedelmi szolgálatnak is. A pályafentartási adatokból kiderülhet például, hogy valamely adott sínszabvány, talpfaméret bizonyos menetsebesség vagy vonat-

terhelés mellett nem célszerű. Ez elsősorban ennek a típusnak a megváltoztatására, ennek megtörténtéig sebesség- és terhelés korlátozások elrendelésére, majd járóműalkatrészek megváltoztatására, esetleg a könnyebb járóművek szaporítására — a forgalom irányításának megváltoztatására és esetleg még olyan díjszabási politikára is vezethet, amely bizonyos vonalak elkerülésének vagy bizonyos kocsi típusok nagyobb mérvű igénybevételének kedvez.

Hasonlóképpen a munkabér és időadatok egybevetése különösen, ha a különféle munkáltatási nemek munkamennyiségéről, időtartmáról és költségeiről elkülönített számadások készülnek, az egész munkáltatási rendszer gazdaságosabb, szociálpolitikailag helyesebb berendezésére, a munkacsoportok helyes beosztására, az anyagszétosztásra, a valódi munkaidőnek pihenő idővel megszakítására stb. egyszóval számos különféle közérdekeket egyszerre kielégítő újításokra szolgáltathat megbízható alapot.

2. A míg a forgalom a járóművek szolgálatára vonatkozó adatok alapján ítélhető meg, tehát azt a vizsgálatot teszi szükségessé, hogy hány kocsi minő utat tett meg és e kocsiokban mennyi és minő szállítmány volt elhelyezve, a vontatást tudniillik a kocsioknak és a bennük elhelyezett szállítmányoknak a *mozgatója* külön vizsgálat anyaga, jóllehet, a forgalom és a vontatás adatai együtt adhatnak csupán teljes képet a vasút teljesítményeiről. Forgalomnak és vontatásnak egymáshoz kell illeszkedniök. Ugyanazt a szállítmány mennyiséget gazdaságos üzem mellett kevesebb kocsival, tudniillik a kocsi jobb kihasználásával lehet lebonyolítani. Ugyanaz a mozdony gazdaságos üzem mellett több, vagy jobban kihasznált kocsiból álló vonatot mozgathat, mert a vasút gazdaságának egyik alapvető törvényszerűsége az, hogy az üzemi teljesítmény költségei bizonyos műszaki tényezők korlátozta határon belül nem nőnek arányosan a teljesítmény nagyságával. A tényleges kiadást a vontatás okozza; a megtakarítást a forgalom észszerű gazdaságos berendezése, a jó kocsihasználás a forgalomnak olyan berendezése, hogy a kocsi ne vesztegeljen soká az állomáson, hogy a tolatás és vonatrendezés lehetőleg gyorsan és olcsón menjen végbe — kevés legyen a holt idő. Mindez a vontatás teljesítményében és költségeiben is kifejezésre jut, így például, a veszteglés a gőztartásban, a rendezés a tolatási mozdony szolgálatban, amelynek a költsége és teljesítménye nyomban alászáll, amikor a rendezés célszerűen készített és jól kezelt gurító dobokon történik.

Milyen adatok szükségesek már most arra, hogy a vontatási szolgálat működésének gazdaságossága megítélhető legyen? A szükséges adatok a mozdonyokra, azoknak anyagfogyasztá-

sára, a vontatott vonatok kihasználására és a személyzet teljesítményére vonatkoznak. A mozdonyokról sorozatonként egyes mozdonytípus szerint kell az adatokat ismerni, mert csak így lehet meggyőződni arról, hogy minő típus mutatkozik gazdaságosnak ama feladatkörben, amelyben használták. A vasútnak tudnia kell, hogy minden egyes sorozatbeli mozdony külön-külön a személy- és a teherszállításnál vontatás vagy előfogat céljaira felhasználva, tehát együttesen hány haszonkilométert teljesített és a haszonkilométer teljesítményre, hány (rendesen 100 egységben kifejezett) elegytonnát teljesített, minő volt az átlagos terhelés (100 elegytonna százszorososa elosztva a haszonkilométerek számával)? De ezenfelül azt is tudnia kell, hogy ezen a tulajdonképpeni továbbítási feladaton kívül, milyen előkészítő, kiegészítő szolgálatot végeztek a különféle sorozatú mozdonyok, össze kell tehát adni a mozdonypróbák alkalmával, a vontatás megkezdése előtt és az állomásokon teljesített kilométereket. Ez sem egészen egyszerű, mert a mozdonyoknak az állomásokon kifejtett energiáját nem lehet közvetlenül távolságban mérni. A tolatásnál ezt még nagy fáradsággal vagy bonyolult mérőkészülékekkel meg lehetne állapítani, de már a gőztartás, fűtésre stb. való gőzszolgáltatás, amikor áll a mozdony, csak időben mérhető. Ezt meghatározott tapasztalati kulcs alapján számítja át a vasút kilométerekre. A vontatásnál elért haszonkilométerek, a menetek kilométerei és az átszámított kilométerek együtt adják a mozdonykilométereket, amelyek számot adnak az illető sorozatú mozdonyok egész teljesítményéről. Ehhez járulnak az összes és a 100 elegytonnakilométerenkénti szén, és az összes mozdonykilométerenkénti olaj fogyasztásra vonatkozó adatok, még pedig, mivel ugyanaz a teljesítményegység jobb minőségű anyagból kisebb fogyasztással állítható elő, mint rosszabból, szabványos szén és szabványolajnak elnevezett átlagos fogyasztási mértékben kifejezve. Ámde anyagfogyasztás nemcsak a vonalon fordul elő, hanem már a mozdonyok otthonában: a fűtőházban is. Erről is részletes adatokra van szükség, még pedig teljesítmény és anyag-nemenként elkülönítve. Mivel továbbá az állomásokon kétféle mozdony végezhet szolgálatot: az állomást érintő vonatnak mozdonya és az állomáson levő tartalékmozdony, ezekre nézve is külön-külön meg kell állapítani a tolatásra, gőztartásra és gőzszolgáltatásra fordított időt.

A vonatokra áttérve megállapíthatjuk, hogy a vonat forgalmiegységet jelent. Nem minden vonatot lehet azonban mozdonyesere nélkül továbbítani a maga egész útján. Ennek alapján a vasút mozdonyesereszakaszokkal számol. Mindegyiken belül mint például személy- és tehervonatra külön-külön megállapítja az ideális terhelési lehetőség átlagát, amelyet egy-egy

mozdonnyal célszerűen továbbítani lehet és azután feljegyzni a teljesített 100 elegytonnakilométerek és összes haszonkilométerek számát és ezekből megállapítja a vonat tényleges átlagos terhelését és ennek arányát az ideális terheléshez. Így azután megtudja a teljesítmény gazdaságossági fokát. Megtudja vajjon a mozdonycsere eseteinek csökkentése, erősebb mozdonyok használata mennyiben volna kívánatos. A mesterséges energiafogyasztáson kívül az emberi energiát is számon kell tartani. Tudni kell a személyzet kihasználásának mértékét, a szolgálatonként személy- és tehervonatoknál végzett fordulók idejét, mozdonyvezető és fűtő külön-külön hány mozdonykilométert teljesített és hány óra alatt teljesítette azokat. Tudni kell a hónapokon át szolgálatot tett mozdony személyzet legkisebb, legnagyobb, átlagos és 300 órán felül teljesített szolgálatát és az ezekhez képest változó érapénzek nagyságát. Mivel a mozdonyteljesítményre vonatkozó adatok a mozdonyvezetőt is megjelölik, az anyagnemegtakarításért járó jutalék is könnyen kiszámítható.

Mindezek az adatok szolgálati helyenként (fűtőház, üzletvezetőség) és időszakonként állíttatnak össze. Ebben az állapotban alkalmasak a különféle szolgálati helyek egyidőben, — az év különböző részeiben, vagy múlt évek hasonló időszakaiban végzett működésének egybevetésére, hibák észrevételére, okuknak kutatására és az orvoslás módjának megfontolására. A különféle szolgálati helyektől beérkezett adatok összeadása adja a havi, majd ezeknek összeadása az évi eredményt.

Ez azonban még további feldolgozást igényel, a végből, hogy az üzemgazdaságosságáról képet adjon. Nem meríthetem ki itt mindazokat a következtetéseket, amelyekre ezek az adatok alapul szolgálhatnak. Csak arra akarok rámutatni, hogy a vasút, amely ismeri összes mozdonyainak számát, azoknak sorozatonkénti mennyiségét és eloszlását a fentebb említett adatokkal összevetve megállapíthatja, a mozdonyok együttes és sorozatonkénti kihasználását, az egy mozdony teljesítette átlagos távolságát; a forgalom adataival összevetve, a mozdonyok fizető és holt teljesítményét és azt a többletet, amelyet még műszakilag teljesíthettek volna. Ebből ki lehet számítani azt a világszerte meglepően csekély időátlagot, amelyben egy mozdony kereső munkát végzett (ha a javítási időket a műhely ki mutatja). Az anyagfogyasztás adatai, az anyagbeszerzési szolgálat adta áradatakkal sokszorozva megadják a vontatás dologi költségeit. Ezekhez hozzáadva a fenti adatokból megállapítható változó személyzeti költségeket és az általános igazgatástól beszerzett azokat a számokat, amelyek a mozdony-személyzet állandó illetményeit kiteszik, megkapjuk a vontatási költségek zömét, amelyhez még a kiképzés alatt álló sze-

mélyzet, változó személyzet, a munkások személyzeti, a fűtőházak fentartásának, tisztításának, világításának, a fűtőházban végzett kisebb mozdonykarbantartási munkák stb. dologi költségei járulnak és mindezek alkotják az összes tényleges vontatási kiadásokat. Ezek a teljesítményekkel elosztva adják végül a teljesítményegység egy tonnakilométer, vonatkilométer, kocsitengelykilométernyi mozzgatás költségeinek egységtételeit. Itt is minél átlagosabbakká válnak az adatok, annyi-
val kevesebbet mondanak, de annál könnyebben hasonlíthatók össze más vasutak vagy évek adataival. Itt is végső következtetésekre alkalmas adatokat csak más szolgálati ágak szolgáltatatta adatokkal egybevetve lehet kiszámítani, és igen hosszú és bonyodalmas az az út, amelyet az adatok feldolgozásának az ősz anyagtól, a fűtőházak vezénylési napjától, a mozdonyok menetigazolványaitól és az anyagvételezési iratoktól a végső következtetések levonására alkalmas adatokig meg kell tennie, mert ez az ősz anyag az alapja azoknak az adatoknak, amelyeket fentebb ismertettem.

3. Ha a vontatás nézőpontjából az, amit a mozdony mozgat a passivum, a vasutat igénybevevő közönség és a vasút szempontjából viszont éppen ez az aktivum. A mozzgatás csak költséget okoz; az amit mozzgatunk: a mozzgatott fogalom keres. Ez azonban csak részben igaz, mert a forgalom egy része meddő. Ez a nem fizető ügynevezett önkezelési forgalom, amelyet a kereső forgalom lebonyolítása érdekében kell teljesíteni. A vasutak hasznos teljesítményét ezek szerint a forgalom e két fajának összehasonlítása alapján lehet megítélni.

A forgalmi szolgálat keretében e végből háromféle csoportba tartozó adatokat kell gyűjteni. Az első csoportba a szorosan vett forgalmi teljesítményre, a másodikba a forgalmi szolgálatban alkalmazott személyzetre, a harmadikba a forgalmi szolgálat körében elfogyasztott anyagokra vonatkozó adatok tartoznak. Az első csoportban mindenekelőtt a közlekedő vonatokat a szerint kell külön választani, hogy fizető vagy a vasút céljaira szükséges ügynevezett önkezelési szállítmányokat vittek-e? Mindakétféle vonat vihet személyt, árút, poggyászt. A fizető vonatoknál okvetlenül külön-külön kell feltüntetni a különféle közlekedett vonatnemeket, így a személyvonatokat és azokon belül a mozdonyal esetleg motorkocsival vontatott vonatokat, az udvari és egyéb hatósági — gyors, expressz — a katonai, a külön személyvonatokat és más felől a tehervonatokat, harmadsorban pedig a személyeket is szállító vegyes vonatokat. Kivánatos az önkezelési vonatoknak, munkás és anyagvonatok szerint történő elválasztása is, bár gyakran az ilyen vonatok egyszerre szállítanak munkást és anyagot is. A fizető és önkezelési vonatok számának és teljesítményének összehasonlítása képet ad arról, vajjon helyes gazdálkodás

folyik-e abban az irányban, hogy a helyi szolgálat ellátására szükséges személyzetet és anyagot nem szállítja-e távolról a vasút, amikor a munkahelyhez közelebb eső államásról is szétoszthatná ezt. Az önkezelési vonatteljesítmény arányszámának emelkedése tehát — ha csak különös körülmény például: új építkezés meg nem okolja — a rossz gazdálkodás jele. Az üzem gazdaságosságának megítélésére a teher vonatoknál mindenestre azt is meg kell állapítani, hogy külön-külön mennyi gyors- és teherárút adtak fel és indítottak útnak és mennyi érkezett és adatott le az egyes állomásokon (elszámolási tétel-szám, tonna szerint számontartva). Egyrészt a feladott és elindított, másfelől az érkezett és leadott árúk közti különbség tájékoztat a szolgálat késedelmeskedéseiről és a hátralékokról. De tudni kell ezenfelül az indított és érkezett kocsik mennyiségét is, mert az erre vonatkozó adatok az elszállított és érkezett árúk súlyadataival összevetve tájékoztatnak a kocsikihasználás mértéke iránt és még a díjszabások szerkesztésére nézve is útmutatásul szolgálhatnak. Ugyanerre a célra szolgál a fizető tehervonatok átlagos elegyterhelésének megállapítása és az üres elegy százalékos nagyságának feltüntetése. E két féle adat-szolgáltatás egymást célszerűen kiegészíti.

A vonatoknál tudni kell azt is, hogy minden vonat hány vonatkilométert és hány száz elegytonnakilométert-, hogy az üres és rakott kocsi hány tengelykilométert teljesített. Ezekre az adatokra a személy és vegyesvonatoknál is szükség van, mert még a személyvonat is szállíthat árút, az úgynevezett expressz árút. De a személyvonatoknál ezenkívül egyéb adatok is kellenek, mert az ilyen vonat kalauz-, posta-, személy-, pogyász és esetleg étkező- és hálókocsit is visz. Az ilyen kocsik tengelykilométer teljesítményét is meg kell tehát állapítani ha a személyvonatok teljesítményének gazdaságosságáról meg akarunk győződni. Épp úgy az egyes személyvonaton teljesített vonatkilométerek és száz elegytonnakilométerek számát is. A személyvonatnál azonban természetesen a legfontosabb a személykocsik kihasználásának helyes megállapítása, mert az üres személykocsi abszolút holt súlya sokszorosa a teherkocsiénak és a relatív holt súlya az utas megkívánta kényelem következtében, még az ülőhelyek ideális kihasználása esetében is lényegesen nagyobb a teherkocsiénál. Itt tehát okvetlenül tudnia kell a vasútnak, hogy vonatonként hány ülőhely állt, még pedig kocsiosztályonként külön-külön rendelkezésre és mennyi volt kihasználva. Évadonként, vonalonként, gazdasági helyzet szerint változó olyan tényezőkről van itt szó, amelyeknek alapján dönti el a vasút, hogy a következő időszakban minő vonatokat járasson, azokat minő kocsikból állítsa össze stb. Azonban itt az a nehézség, hogy ugyanannál a vonat-

nál, például közvetlen vagy helyi kocsik le- és hozzákapcsolása folytán az osztályonkinti ülőhelyek száma, az utasoknak útközben le- és felszállása folytán pedig a kihasználás változik. Ezért célszerű ülőhelykilométerek és utaskilométerekkel számolni és a kihasználást ez alapon százalékokban kifejezni. Ámde míg az ülőhelykilométereket könnyű feljegyezni, az utaskilométereket ilyen pontosan nem lehet megállapítani, mert a vonatkísérő személyzet útközben ezt többnyire nem tarthatja nyilván és így ezt az adatot a legtöbb vasút az egy vonalhoz eladott jegyekből állapítja meg. Ezek az adatok azonban nem pontosak. Természetesen az összegyűjtött adatok leggondosabb megválogatása mellett is maradnak olyan körülmények, amelyekhez a statisztikai számokkal nem lehet hozzá férni. Ilyen például a személyforgalomnál a rossz csatlakozások okozta forgalomesökkenés. Viszont a rendes menetidők, a késések a balesetek és az áruszállításnál a fuvarozási károk, számokkal megvilágítható körülmények. Az ezekre vonatkozó adatokat a vasútnak gyűjtenie is kell, mert például a visszkereseti esetekről készült gondos statisztika rámutat azokra a hibákra, amelyek a forgalomban és az azzal kapcsolatos kereskedelmi szolgáltatásban történnek, például: hogy törékeny árúkat gondatlanul kezeltek, hogy a lopások gyakoriak, hogy a kocsik sorozása hibás és így a mozdony szikrája kárt okoz az árúban. A takarékoság és a szolgálat javításának rovására, ez a statisztika, — amelynek felvétele pedig könnyű — éppen úgy mint a szorosan a kereskedelmi szolgálatba tartozó vissztérítési statisztikáé, sok vasútnál el van hanyagolva. Bármennyire kívánatos is az egyes kocsinemek külön teljesítési statisztikájának felvétele, ez aránytalanul nagy munkatöbbletet okozna és így gyakran elmarad, bár több külföldi vasút ilyen statisztikát vezet. A kocsiszám a kocsihasználhatóság és a tényleges kihasználás a vontatási statisztika és a forgalmi statisztika gyűjtötte egyéb adatok felhasználásával képet ad a kocsifordulásokról, amelyeket vasúti műnyelven most is kocsifordának szokás hívni és kimutatja azt a változó, bár csekély számot, amely jelzi, hogy egy kocsi átlagban mennyi kereső munkát végzett, mennyi ideig vesztegelt és mennyi ideig futott, a műhelyi statisztika adataival egybevetve pedig azt is, hogy mennyi ideig állt javítás alatt.

Egy másik esete annak, amikor a forgalmi és vontatási statisztika adatgyűjtése egymásba fonódik a határforgalom. Itt ugyanis vonatnemenként meg kell állapítani azt is, hogy határállomásonként minő volt a saját mozdonnyal idegen vonalon és viszont végzett teljesítmény, mert ezekből az adatokból lehet például megállapítani a határállomások célszerű elhelyezését és berendezését.

Mivel a nagyvasutak a világforgalomban részt vesznek és a kocsiatmenet nemzetközi és vasútközi megállapodásokkal szabályozva van, azt is meg lehet állapítani, hány kocsi mennyi időt töltött külföldön és mi hány és minő külföldi kocsit mennyi ideig használtunk. Ez a kocsielszámolások alapja, a melyeknek egyenlege kedvező és kedvezőtlen lehet és a vasutak bevételeit és kiadásait erősen befolyásolhatja. Ugyanez áll a kocsintézésről is. Ennek a statisztikája megmutatja, helyesen vannak-e az egyes kocsinemek telepállomásaik szerint elosztva, mert egyfelől a kocsiigénylések kielégítésének mértéke és gyorsasága és másfelől az a körülmény, hogy például az egyik elosztó hely mennyi kísegítést igényelt a másiktól, hogy ez a kísegítés közeli vagy távoli helyről történt-e, bevilágít abba, hogy a kocsi-park felhasználása gazdaságos-e — nem történnek-e felesleges üresmenetek stb? Nemcsak a vontatás, hanem a forgalom is fogyaszt anyagot állomáson, pályán egyaránt. Gondoljunk például az állomások fűtésére, világítására, nyomtatvány-szükségletére, elektromos berendezéseire, a jelző- és biztonsági berendezésekre. Ennek a fogyasztásnak gazdaságosságát csak a különféle állomások és berendezések, vonalszakaszok összehasonlítása és a fogyasztás abszolút nagysága alapján lehet megítélni. Ezek is szorgos statisztikai felvételt igényelnek, amely csak a havi állomási, szertári anyagjegyzékek és számadások alapján állapítható meg és a jelzőberendezéseket illetőleg a a pályafelügyelet adataival egybevetve dolgozható fel úgy, hogy okszerű következtetésekre adjon alkalmat.

A vonatkísérő személyzet állandó illetményeit az általános igazgatási szolgálat mutatja ki. Ugyanez a helyzet az állomási személyzetnél is. Utóbbinak teljesítménye az állomási napló és az állomási számadások adataiból tűnik ki és megvilágítja, lehet-e szolgálati egyszerűsítéseket az állandó vagy változó személyzet csökkentésével vagy szolgálati turnusainak helyesebb beosztásával megtakarításokat elérni? A vonatkísérő személyzet teljesítményére és változó illetményeire vonatkozó adatokat — amelyek hasonló célból fontosak — az utazási (kilométer) könyvekből lehet egybeállítani. Ebben maga az utazó személyzet is segédkezhetik a könyvben felsorolt és szabályszerűen igazolt km.-ek összeadása útján. A gazdasági eredmény: sok-keves volt-e a teljesítményhez képest a személyzet, milyen volt szolgálati ideje, szolgálatának eredménye azonban csak valamely felső fórumon állítható össze a nyert anyagból úgy, hogy következtetésekre alapot szolgáltatson. Itt is látjuk a gyűjtés és feldolgozás körül a munkamegosztást és a különféle szolgálati ágak szolgáltatott adatok egybevetésének és együttes feldolgozásának szükségét, amely a vasúti statisztikára olyan jellemző és jó-ságának alapvető feltétele.

4. Talán sehol sem nyilvánul meg ennek a szükségessége

praegnansabban, mint a vasutak kereskedelmi statisztikájánál, amely a forgalmi statisztikától úgyszólván elválaszthatatlan. A kereskedelmi statisztika a forgalomból származó bevételek megállapítására szolgál. Nyilvánvaló, hogy adatait csak a forgalmat ellátó szolgálati helyek szolgáltatathatják. A személyforgalomnál erre az adatszolgáltatásra csak egy módszer áll rendelkezésre. Az adatokat a számadásokból és elszámolási okmányokból kell venni. Az állomások kéregjegyeiről és egyéb jegyeiről készült számadásai, mivel az ott eladott jegyek vonatnem, osztály, távolság és a jegy minősége szerint (rendes, menettérti, féléves és havi bérlet, munkás- stb. jegyek) különböznek, az eladott jegyek számának kategóriánként számadásba tételével szolgáltatják az adatokat, amelyekből az adatokat feldolgozó központ a díjszabási szempontból szükséges tudnivalókat kiveheti. Ahol azonban ürmenetjegyekkel, szállítóajstromokkal, utánfizetési bárcákkal, csoportosítható jegyszelvényekkel történik az utazás, a jegyeket kiállító közeg vezeti be az adatok egy részét és ezeket a jegyeket, pl. az első háromfajta jegyet, a kereskedelmi szolgálat céljaira szükséges adatokkal, pl. a km.-távolsággal, ellátni köteles. A személyszállításnál a jegyelszámolások tehát megadnak minden szükséges adatot, vonatnemet, osztályt, díjszabást, árat, távolságot és ezek feldolgozása egybevetve a forgalmi szolgálatból eredő kihasználási adatokkal — az említett és a díjszabási rendszertől függő hibahatáron belül — tájékoztatást nyújt a díjszabás hatásáról, a rendes és kedvezményes díjszámítás eredményeinek kölcsönös viszonyáról, az osztályok és vonatnemek közt beállt eltolódásról és a díjszabás fentartásának vagy módosításának célszerűségéről.

Aránylag egyszerű a helyzet a személyvonattal továbbított tárgyaknál is. A poggyász az alkalmazott díjszabáshoz képest más-más vevénnyel szállíttatik, melynek másolata a vasút kezében marad és már ezek különböző volta — ha a kilométereket gondosan feljegyzik a vevényre — biztosítja a szükséges adatok birtokát. Még egyszerűbb a helyzet az expressz-árúnál, ahol rendszeren csak egyféle vevény és díjszabás jó szóba. Viszont az üres göngyöletek elszámolására szolgáló szállítóvevénynél az elszámoló közegnek fel kell jegyeznie a km. távolságon felül azt a gyorsárúosztályt is, amelynek alapján az elszámolás történt. Mindez az állomási közegek feladata. A hozzánk érkezett idegen feladású poggyász, expresszárú vevényei az árú kiadása alkalmával bevonatnak és így ezeknek adatai annál könnyebben feldolgozhatók, mert az idegen vasút csatlakozó állomása a vevényből kitűnik és a távolság a saját vasúton megállapítható. Egyedül az átmenő poggyásznál vagyunk tehát az eredeti vevények helyett az ilyen esetben mindig a határállomásokon maradó átmeneti lajstromok adataira utalva.

Nem ilyen egyszerű az eset az áruszállításnál. Itt elvileg

kétféle adatgyűjtési módszer lehetséges, Mindjárt eleve megállapítom, hogy e két módszer közül az egyik egyszerű, olcsó, de teljesen megbízhatatlan; míg a másik bonyolult, költséges, de sokkal megbízhatóbb, úgy hogy nem lehet kétséges, vajjon melyikkel lehet a szem előtt tartott célt elérni. Az első az, hogy minden állomás naponta feljegyzést vezet a fel- és leadott árúkról és ezeket időszakonként küldi el a feldolgozó helyre, ahol az adatokat már csak árúnemenként és forgalmuk szerint kell szétválasztani. Ezt a módszert alkalmazták nálunk is sokáig.

Aki ismeri az állomási szolgálatot, tudja, hogy ezeknek a feljegyzéseknek és jelentéseknek a szerkesztését az állomási személyzet felesleges munkatöbbletnek nézte, megfelelő ellenőrzés híján gyakran találmokra vagy emlékezetből töltötte ki és a fősúlyt nem a tényleges adatok helyességére, hanem a különféle — összeadás útján megállapított — végső rovatok egyezésére helyezte. Az adatokból nem lehetett tájékozódni az iránt, minő díjszabás, a díjszabásnak minő osztálya került alkalmazásra, helyi, csatlakozó-átmeneti forgalomban és minő távolságra ment az árú, pedig mindezek a díjszabási statisztika céljaira nélkülözhetetlen adatok.

Ezzel szemben áll a másik módszer, amely a szükséges adatokat a rovatlapokból állítja össze. A rovatlapokat, illetőleg azok pauzálás útján készülő másolatait kell csupán az állomásoknak egybegyűjteniök és időszakonként a feldolgozó helyre elküldeniök. Feladatuk tehát csak a rovatlapok helyes kitöltésére, a gyűjtésre és beszolgáltatásra szorítkozik. Minden feladási és átrovatolási állomás gondoskodik arról, hogy a rovatlap tartalmazza a súlyadatok mellett az árúosztályozást, az útirányt és távolságot. Ezeket az átrovatoló, átadó és a helyi forgalomban a rendeltetési állomások kiegészítik és helyesbítik. Mivel a gyors- és teherárú forgalomra egyfelől, a helyi csatlakozó és nemzetközi forgalomra másfelől külön-külön rovatlapokkal van ellátva az állomás, a feldolgozó központ munkája nagyon meg van könnyítve. Még könnyebbé válik feladata, ha a feladási állomás a rovatlapokat rendeltetési vasutanként szétválasztva gyűjti és az érkezett rovatlapokat is hasonló módon elkülönítve küldi be. Ezeken felül még csak az átmeneti forgalomra (melynél sem az eredeti rovatlap, sem a másolat nem marad hazai vasút kezében), kell külön adatgyűjtésről gondoskodni. Ennek az a módja, hogy minden határállomás az ott kilépő gyors- és teherárú küldemények eredeti számadásaiból kiírja a szükséges és más esetekben a rovatlapokból kivehető adatokat és ezeket küldi el a feldolgozó helynek.

Ezzel a módszerrel olyan adatokat kap a feldolgozó, a melyekből úgy a forgalom és bevétel csoportonkénti (helyi-, csatlakozó-, átmeneti forgalom) nagysága, mint az alkalmazott díjszabás, díjszabási osztály minden forgalmi irányban és

minden távolságra megállapítható és így a díjszabási intézkedések helyességéről és hibáiról forgalmi-, bevételpolitikai és bizonyos vonatkozásokban más évek adataival összehasonlítva — közgazdasági hatásairól is meg lehet győződni. A vasút bevételi és közgazdasági politikája szempontjából ezek talán a legfontosabb adatok. Helyes megállapításuk és feldolgozásuk mindenesetre megéri a nagyobb költséget, amelyet e műveletek okoznak, mert például az ilyen adatok alapos következtetést engednek arra, bírja-e a díjszabási terhet a forgalom általában, helyes-e az árúosztályozás és az egyes árúosztályok és azokon belül a távolsági övek díjképzése; esetleg minő cikkekre, minő távolsági határokon belül van szükség díjmérséklésre, megtette a vasút a kivitel és átmeneti forgalom fejlesztése érdekében a szükséges intézkedéseket stb.? Természetes, hogy a feldolgozás munkája annál költségesebb és nehezebb, minél több útirány és különösen minél több díjszabási osztály jó szóba, tehát minél bonyolultabb a díjszabás. Mivel a mi árúosztályozásunk egyike a legbonyolultabbaknak és legtagoltabbaknak, jogos érdeklődéssel várjuk az 1924/1925. évi rovatlapok alapján majdan készítendő statisztikát, mert ez fogja megmutatni azt, vajjon helyes volt-e azonos árúkat finomabb vagy kevésbé finomabb feldolgozásukhoz képest más-más árúosztályba sorozni és a kocsirakományú árúknál 10 és 15 tonnára eltérő díjtételeket megállapítani? Ha az új statisztika azt fogja mutatni, hogy egyes árúosztályok vagy díjtételek feltűnően kicsiny mértékben vétettek igénybe, akkor ez lesz a legtárgyilagosabb kritikája eme bonyolult árúdíjszabási rendszerünknek.

5. A vasútak bevételi statisztikáját azonban nemcsak az imént vázolt kereskedelmi adatszolgáltatás nyújtja. Majdnem minden szolgálati ágban merül fel bevételi tétel is, ha egyéb nem, az ócska anyagok értékesítéséből eredő bevétel. Az általános igazgatás keretében a vasúti helyiségek használatából, például hirdetések, a forgalom keretében a vasúti vendéglőkből, raktárak bérletéből, közös pályaudvarok vagy vonalak együttes használatából, kocsik beállításából, a műhelyeknél idegenek részére végzett teljesítményekből eredő bevételek. Ezeket, valamint a h. é. vasútak kezeléséből eredő bevételeket éppenúgy, mint a forgalmi-szállítmányozási és kereskedelmi szolgálatban a mellékkilletekből előálló bevételeket könnyű számba venni és ezek statisztikai szempontból különösebb érdeklődésre számot nem tarthatnak, bármennyire fontosak is a vasút szempontjából.

6. Majdnem ugyanazt mondhatnám a gyűjtés és feldolgozás szempontjából az anyagszertári szolgálatról. A beszerzésekre vonatkozó és az anyagvételezésre szolgáló okmányokból, a készletek nyilvántartásából és az ócska anyag készletekre és azok értékesítésére vonatkozó számadási okmányokból minden szükséges adat megszerezhető és azokat legcélszerűbben a köz-

pont dolgozza fel, az anyaglajstrom tételeinek megfelelően. Itt legfeljebb egy kérdés megoldása okozhat nehézséget változó árkonjunkturák esetében, és ez az anyagkészletek értékelése, amely a forgótőke értékének megállapítása szempontjából fontos. De ez nem annyira statisztikai, mint üzletpolitikai kérdés. A kérdés a körül forog, vajjon a beszerzési érték vagy a kimutatás időpontjának értéke vétettek-e alapul? Az utóbbi mindenestre helyesebb képet ad arról, vajjon a vasút anyagbeszerzési politikája jó volt-e? Viszont az a hátránya, ha az anyagfogyasztás értékelésének is ez az alapja, hogy emelkedő anyagárak mellett az üzemiköltségeknek az anyagfogyasztásból eredő hányada a valóságos kiadásnál többre, az ellenkező esetben a valóságosnál kevesebbre fog rúgni és így hozzájárul ahhoz, hogy az önköltségekről hamis képet kapjunk. Mivel azonban az önköltségeket amúgy sem lehet pontosan megállapítani és azok amúgy is csak átlagszámot fejeznek ki, ezen sok vasút úgy segít, hogy valami átlagértékelést fogad el számítási alapul, amelyett kellő kereskedelmi gondossággal és szakértelemmel állapít meg.

7. Viszont egyike a legbonyolultabb és legnehezebben megoldható kérdéseknek a műhelyi statisztika helyes megoldása. Ez a kérdés világszerte kiforratlan állapotban van. Az uralgó irányzat úgy látszik az ipari műhelyeknél követett statisztikai eljárásokat igyekszik lehetőleg a vasúti műhelyeknél is alkalmazni. Erre vallanak a német, cseh és osztrák törekvések is. A műhelyi teljesítmény gazdaságosságának megítélésénél szóba jövő szempontokat általában így lehet csoportosítani: Kellően ki van-e használva az egyes műhelyek teljesítő-képessége? Minő a műhelyi teljesítményekre fordított idő? Minő a teljesítmények költsége? Minő az anyagfogyasztás? Az első kérdésre a feleletet igen nehéz számokban kifejezve megadni. Mindenesetre képet kapunk erről a kérdésről, ha kimutatjuk egyfelől azt, hogy mennyi volt a javításra szoruló anyag, minő kategóriába tartozó javítások voltak szükségesek, és a szükséges javításoknak hány százalékát teljesítették a műhelyek, továbbá, hogy minő és mennyi teljesítményt végeztek magánfelek részére? Ezekből az adatokból lehet megítélni, vajjon a műhelyek száma, elosztása és berendezése általában megfelelő volt-e? Viszont a javításra szoruló állag arról is képet ad, vajjon a forgalmieszközök nem túlságosan elhasználtak-e és vajjon kezelésük a forgalomban eléggé gondos-e? A műhelyi teljesítményekre fordított időt a teljesítmény kategóriák szerint elkülönítve kell vizsgálni. Kísérletileg és másutt szerzett tapasztalatokkal összehasonlítva minden egyes munkakategóriának és munkamenetnek legjobb és átlagos idejét meg kell állapítani. Tudni kell, hogy munkapszichológiai és physiológiai mód-

szerekkel, célszerűbb munkabeosztással az egyes munkáltatási folyamatokra szükséges berendezések elhelyezésével és célszerű bérrendszerrel minő időmegtakarítás érhető el. A munka költségének megállapítása ezzel kapcsolatos, de függ ezenfelül a gép és szerszámberendezés minőségétől is. Utóbbtól nem független az anyagfelhasználás mértéke sem, jóllehet az a szószoros értelmében vett takarékoskodástól függ elsősorban. Mindezeket a tényezőket csak számtalan feljegyzés adatainak összevetése alapján lehet megállapítani. Fokozza a nehézséget az is, hogy a műhely minden egyes szolgálati ág és fél nevére, amely, vagy aki nála munkát végeztet, külön elszámolást kénytelen vezetni. Sokkal nehezebb helyzetben van, mint az ipari műhely. Pedig az emberi munkaerő drágulása és a járóművek háborús veszteségei mellett a műhelyi üzem gazdaságossága fontosabb, mint valaha volt. A helyes statisztika kérdésének, ha nem is tökéletes — de legalább kielégítő megoldása igen fontos és égetően sürgős.

VI. A tapasztalat fogja megmutatni, hogy a vasúti szakembereknek mennyire fog sikerülni a gazdaságossági statisztika tanulságait megállapítani és a gazdaságos üzletvitel terén gyakorlatilag is értékesíteni. Az utóbbi mindenestre kizárólagosan az ő feladatuk. Nem mondhatnám ugyanezt az adatok gyűjtésére és feldolgozására vonatkozó terv megállapításáról. Itt talán hasznára válnék az ügynek, ha a vasúti szakemberek vérbeli statisztikusokkal karöltve dolgoznának, ha megjelölnék nekik az adatgyűjtésnél szem előtt tartott célt és beavatva őket a vasúti üzem rejtelseibe, megkérdeznék tőlük, hogy lehetne az adatgyűjtést célszerűen berendezni, a feldolgozást célszerű módszerek, esetleg mechanikai eszközök igénybevételével gyorsítani és egyszerűsíteni, ugyanazokat az adatokat többféle célra felhasználni. Viszont a statisztikus az adatokat más közgazdasági célokra is értékesíthetné. A hivatalos és vasúti statisztika jobban összevágna és a statisztikusok érdeklődése nagyobb mértékben fordulna a vasúti statisztika felé, mint eddig. Ez egyaránt nyeresége volna a tudománynak és a gyakorlatnak, mert a közgazdaság mind a kettőé.

Neumann Károly.

Az illetékrendszer jelentősége az állami gazdálkodásban.

I. Illeték és illetékrendszer.

A szorosabb értelemben vett adórendszert az egyenes, a fogyasztási és a forgalmi adók alkotják; a jövedéki-, a vámrendszer elemei a jövedékek illetve vámok; az illetékrendszer alkotó tényezői között pedig *helyenkint* illetékek is szerepelnek.

Az illetékrendszernek ez a lucus a non lucendo volta elsősorban az illeték sajátos minőségéből fakad, majd abból, hogy ez a teher az államélet minden ágában széjjeloszolván, nincs annak lehetősége, hogy az illetékek a pénzügyi közigazgatás keretében teljes számban szerepelhessenek; viszont egyéb, az illetékekkel szoros vonatkozásban álló vagy adminisztrációban hasonló terhek elhelyezést nyertek abban.

Ha az illetéket csupán külső megjelenési formájában, tehát az illetékrendszerrel való viszonylatában kívánánk meghatározni, akkor azt kellene mondanunk, hogy: illeték mindaz a közteher, amelyet a törvény illetéknek nevez. Ezzel azonban a fogalmat nem közelítettük meg, mert hisz az a teher, mely a magyar közteherisztémában az illetékek közé soroltatott, másutt esetleg egyéb pénzügyi ágazatban szerepelhet pl. az örökösödési illeték Angliában különálló örökösödési adó vagy pl. a japán illetékrendszerben a vadászati adó már évtizedek óta helyet foglal; viszont egyetlen ország pénzügyi közigazgatásának keretében is történhetnek helyváltások pl. az angol örökösödési adó 1894. előtt örökösödési illeték volt; a magyar tőkekamat és járadékadó vagy a vadászati adó csak az 1924. évi IV. t.-c. nyomán lett illetékké.

Lényegét és eredeti pénzügyi gazdálkodási feladatát illetőleg azt a viszonzatszolgáltatást kell illeték alatt érteni, amelyet valamely hatósági szolgáltatásért, valamely intézmény vagy közhatósági funkció igénybevételeért az igénybevevő az előírt módon és mértékben leróni köteles.*

* Végeredményben minden közteher állametikai rúgója azonos. Az adó is azért fizettetik, hogy az állami feladatok — melyek a köz érdekeinek kifejezői — megvalósíthatók legyenek. Azon állami szolgáltatások azonban, melyeknek fedezésére adó szedetik, általánosak, szerteágazók és sokoldalúak, míg az illeték konkrét, meghatározható szolgáltatásért jár.

A közösség bizonyos, minden egyes érdekében fennálló intézményekre szorul. Ezen intézmények fentartási költségeit egészben vagy részben az intézményt igénybevevők ellenszolgáltatási összegei képezik és fokozottabb mértékben járulnak a fentartási költségekhez azok, akik az intézményt fokozottabban veszik igénybe.

Ha az illetékrendszert az illeték fogalmának megfelelőleg, tehát valamely hatóság vagy intézmény szolgáltatásának feltételezésével vesszük szemügyre, akkor megállapíthatjuk, hogy abban az illeték foglalja el a legkisebb helyet. A valódi illetékek a kormányzati ágak mindegyikében szétszétva szerepelnek. Így pl. a kereskedelemügyi ágban a vasuti szállítás díja, a postai tarifa; a közoktatásügyi kormányzatban a tandíjak; a belügyi kormányzatban bizonyos rendészeti illetékek. Az igazságügy illetékei a pénzügyi kormányzatban kezeltetnek. Egészen speciális helyzete van a külügyi tárca keretében helyet foglaló konzuli illetéktarifának, mely nem egyéb, mint extraktuma a nagy illetékrendszernek azzal a különös sajátossággal, hogy az illetékek csak ott folynak be a külügyi kincstár pénztárába, ahol rendszeres fizetéssel kinevezett diplomáciai képviselőink vannak. A tiszteletbeli konzulok önmaguknak szedik be az illetéket, az örökösödés illetékét kivéve. A konzuli illeték forrása az 1846. évi jun. 30-i legfelsőbb elhatározás és jellemző a magyarság külügyi érdekeltségének *volt* gyengeségére az a körülmény, hogy az 1846-i rendelkezések a magyar törvényhozásban csak a jelen században az 1901. évi XXVI. t. cikkel jutottak szóhoz.

Az 1901. évi XXVI. t.-c. 9. §-a a törvény tartamát annyi időre rendeli, ameddig a konzuli bírászkodásról szóló 1891. XXXI. t.-c. hatálya tart. Ez a törvény pedig a 20. §. szerint 10 évig nyert érvényességet; minthogy azonban csak 1898-ban lépett életbe, hatálya s ezzel együtt a konzuli illetéktarifáról szóló törvény hatálya is 1907-ben járt le. Ez időponttól kezdődőleg a consuli bírászkodás jogszabályainak időbeli kiterjesztései automatikusan vonták maguk után az illetéktarifa határidejének meghosszabbítását is. E rendelkezések érvényét a következő törvények állapították meg: az 1907. évi LVII. t.-c. az 1909. év végéig; az 1910. évi VII. t.-c. az 1911. év végéig; az 1912. évi VI. t.-c. az 1913. év végéig; az 1913. évi LIV. t.-c. az 1917. év végéig és végül az 1917. évi XIX. t.-c. 11. §-a az 1927. év végéig.

A konzuli bírászkodásról szóló 1891:XXXI. t.-c. a magyar külügyi képviseletet nem domborította ki a kellő mértékben s e törvény hatályát meghosszabbító pár szakaszos kis törvények szívós küzdelmet lepleznek a magyar és osztrák kormányzat között a magyar államegység fokozottabb érvényre juttatása ügyében.

Az illetékeknek ilyen szétszórt állapota, valamint a szűkebb értelemben vett illetékrendszer komplikált volta azt a gyakorlati tény-tükrözteti vissza, hogy az összes illeték centrális kezelése megbénítaná azt a közszolgáltatási készséget, amelyért az illetékek beszedetnek. Az illetékrendszerben szereplő állilletékek viszont az együttes adminisztráció célszerűségében kerültek egymás mellé.

Ilyenformán az illetékrendszer tényezői részben illetékek, részben egyenes és fogyasztási adók, részben és túlnyomólag pedig forgalmi adók. Valódi illetékek a törvénykezési illetékek, a telekkönyvi, a cégjegyzési, a közigazgatási illetékek, az anyakönyvi kivonatok (születési, házassági, kihirdetési, halotti bizonyítványok), a közigazgatási beadványok, a különféle bizonyítványok és hatósági bizonylatok, az útlevelek stb. illetékei. Fogyasztási adó a kártyabélyeg és a már 1901-ben letűnt hirlapi, naptári és hirdetményi illeték; egyenes adó az örökösödés és ajándékozás illetéke és az illetékegyenérték; ellenben forgalmi adót tartalmaz a visszterhes vagyonátruházási illeték, valamint az árúszállítási, munkabérszerződési, bérleti és haszonbérleti, csere, tartási, életjáradéki, házassági, társasági és felosztási szerződések illetéke, továbbá a váltók, tőzsdei ügyletek, fuvarlevelek, marhalevelek, számlák, elismervények és átvételi jegyek, betétek és folyószámlák illetékei, a szerződési ívbélyegek stb.

Az illetékrendszerben szereplő közvetett adók lényegében nem teljesen azonosak az adórendszer egyéb közvetett adóival. Míg ugyanis a rendes forgalmi adókat a törvényhozói intenció szándékosan a *forgalom* megadóztatására alkotja, még pedig az etikai indokok leplezetlen háttérébe szorításával tisztán és kizárólag pénzügyi szempontokból, tehát jövedelemszaporítási célzattal, — addig az illetékrendszer forgalmi adói ritkán mutatnak forgalomadóztatási célzatot, hanem túlnyomó részben *okiraton* alapuló ügyleti adóztatást* s így inkább a praxisban mutatnak bizonyos analógiát a forgalmi adókkal.

Általában az illetékrendszer adói nem tüntetik fel mereven annak az adónemnek az ismérveit, amelynek tulajdonságaival többé-kevésbé rendelkeznek, hanem határvonalaikban

* Pl. a nem üzletszerű (s így általános forgalmi adó alá sem eső) ingó adásvételi szerződések, ha a felek okiratot nem létesítenek, nem esnek illetékkötelezettség alá.

A forgalom megadóztatásának célzata, sajnos, nem ismeretlen a magyar illetékrendszer keretein belül. Csupán pénzügyi szempontokat tükröztetnek vissza a tiszta jogügyleti illetékek, amelyek az utóbbi évek folyamán az államkincstár szomorú anyagi helyzete miatt erős teret nyertek s amelyeket a *forgalomadóztatási* célzat választ el élesen az okirati illetékektől. Ilyen pl. az ingatlanvagyonátruházási, a haszonbérleti, a közkereseti, betéti vagy alkalmi társasági *ügylet* illetéke, mely okirat híján is fennáll. (A legutóbbiak csak cégbejegyzés esetén.)

elmosódtak és súrolják egyéb köztehernem felületét is. A kereskedelmi és ipari könyvek bélyegilletékei pl. illetékek is, forgalmi adók is és található bennük valami távoli fogyasztási adójelleg is, még pedig valamivel erősebb mértékben, mint ahogy az általában a forgalmi adókból kiütközni szokott. A szerződési illetékek nyilvánkönyvi bejegyzési vagy cégbejegyzési illetéke valódi illeték, okirati illetéke pedig forgalmi adó, de ebben is van rejtett illeték és pedig azon nem kifejezetten megnyilvánuló államszolgáltatásért, mely a kontraktuális biztonságban rejlik, azaz abban a tényben, hogy a bona fide nyilvánított egyéni akarat szükség esetén, — sajnos csak újabb erős illeték ellenében — szankcionálható. Egyébként erről alább bővebben lesz szó. Az ajándékozás és örökösödés illetéke vagyoadó, bár abban, hogy esedékessége forgalom alkalmával áll elő, erősen forgalmi adójellegű is. A betétek és folyószámlák illetéke forgalmi adó, de erősen kacérkodik a vagyoadóval. A marhalevél illetéke forgalmi adó, de némileg illeték is. Az ingók illetékegyenértéke tiszta vagyoadó. Vagyoadó az ingatlan egyenérték is, ebben azonban kiütközik a jövedelemadó jellege is.* Az illetékegyenérték létét egyrészt az örökösödés és ajándékozás illetékében rejlő vagyoadónak, másrészt az egyéb vagyonátruházások illetékében megnyilvánuló forgalmi adóknak köszönheti. Eszerint tehát téves az 1920. évi XXXIV. t.-c. 118. §-ában foglalt azon definíció, hogy: „a haláleset folytán bekövetkezett vagyonátruházásokért a természetes személyek által fizetendő illetékek egyenértéke fejében évi tartozásként illetékegyenértéket tartoznak fizetni“. Helytelen ez a meghatározás azért, mert az illetékegyenérték nem csupán a halálesetre szóló, hanem minden néven nevezendő vagyonátruházás illetékének pótlása.**

A tőzsdei adó tiszta forgalmi adó. A számlák, fuvarlevelek és elismervények illetékében túlteng a nem sok indokkal bíró forgalmi adó, míg a váltóbélyegilletékben rejlő forgalmi adó erősen átmeneti alak az illetékekhez, lévén a váltónak egészen speciális forgalombiztonsági rendeltetése.

Látnivaló tehát, hogy az illetékrendszer elemeinek minőségi vizsgálatánál igen sok adóra bukkanunk. Van azonban sok illetékben egy igen nehezen konstatalható rejtett adó is, mely nem az illeték *minőségéből*, hanem *mérvéből* állapítható meg.

Vannak ugyanis olyan állami szolgáltatások, amelyeknek igénybevételeért nem méltányos a teljes fentartási költség besze-

* Azért, mert kirovásának alapja a törvényszerű legkisebb érték, mely nem egyéb, mint a föld- vagy a házadó valamely többszöröse. A föld- vagy házadó pedig minősített jövedelemadó.

** A kereskedelmi társulatok ingatlanai ugyan, ha nehézkesen is, de mégis forgalom tárgyát képezik hébe-korba, az alapítványi, egyházi birtokok és hitbizományok azonban soha. Ezeknél tehát az illetékegyenérték minden néven nevezendő állilletéket pótol.

dése, mert maga az állameszme követeli meg azt, hogy az állam egyik-másik szervének életműködése deficittel záruljon s e deficit az adókból pótolassék.

Ha e deficittel kezelendő szolgáltatási ágazatok közül valamelyik pl. az iskola vagy a törvénykezés illetékei teljes mértékben fedezik a költségeket, tehát a szolgáltatást deficitmentessé teszik vagy ha a teljes mértékben fedezendő szolgáltatások illetékei a költségeket meghaladják, akkor még a valódi illetékben is, *a quantumban*, adók foglaltatnak.

Hogy valamely valódi illeték tételében hol keresendő e kvantitatív adó alsó határa, azaz annak megállapítása, hogy egy *minőségénél* fogva valódi illeték a *mérvben* hol szűnik meg illeték s hol kezd adó lenni, — pénzügytani szabállyal meg nem határozható, hanem mindenkor az általános gazdasági helyzet szerint bírálendő el.

II. A magyar illetékrendszer története.

Állami adó- vagy illetékrendszerről addig, amíg a modern államelmélet, a modern köz- és államgazdasági rend, tehát az államcélok jobb felismerése a rendi és feudális rendszert fel nem váltotta, beszélni nem lehet.

A feudálisztikus, a rendi és földkapitalista gazdálkodásban a mai államcélok meglátása nem élt. A társadalom nyers anyagában természetesen meg volt a társadalmi eszme* törvényszerű motorikus ereje, mely az evolúció egyik láncszeméül a mai gazdálkodási rendszert iktatta be, de a retrospektív bírálat megállapíthatja a feudalizmusnak és rendiségnek azt a tulajdonságát, hogy a közösség céljai benne a rendi célok egyik alkatrészét képezték. A jogok és kötelezettségek aránya eltolódott volt s így az állami szolgáltatások is, melyeknek rekompenciója az illeték, csak igen szűk körre szorítkoztak, nevezetesen a donációkkal, a honosításokkal és egy pár egyéb közjogi funkcióval, azután a közigazgatásnak egy-két ténykedésével és egy-egy törvény speciális intézkedésével kapcsolatban. Az adózás még távolabb állott a maitól. A közterheknek e késői fejlődésével szemben a városok mutatnak kivételt, ahol gyakran autokratikus s más városokkal nem uniformizált módon, de mindig szűk területi érvénnyel szerepeltek az adók és illetékek, mint községi adók és illetékek. A középkori s az újkor hajnalán érvényben volt városi közterhekben alakult a modern adó- és illetékrendszer csírája.

Az állami illetékeket illetőleg az 1850-iki illetékügyi pátensek előtt törvényeink külön-külön határozták meg az illeték mérvét, módját és befizetési helyét. Legutolsó ilyen tör-

* L. „Az illetékek szocialitása“ című fejezet első és további bekezdését.

vényünk a váltótörvénykezésről szóló 1840-ik évi XV. t.-c., mely 16. fejezetében (2. §.) felsorolja mindazon szolgáltatásokat, amelyek után illeték jár, valamint azok mérvét s előírja (3—4. §§.), hogy ez illetékek, — a törvény díjnak nevezi őket, — a törvényszékeknél fizetendőek, még pedig a kiadó kezéhez, aki a számadásokat kezeli.

A magyar illetékrendszer forrásai az 1850-i aug. 2-iki, valamint az 1850. évi szept. 6-i császári nyiltparancsok. Az előbbi az osztrák örökös tartományokra vonatkozó 1850. febr. 9-i császári rendelkezés kiterjesztése a magyar birodalomra, az utóbbi pedig minden koronaországra vonatkozólag rendszeresen szabályozza a fogyasztási adó jellegével biró naptári, játék-kártya, hírlapi és hirdetményi adókat az 1840. évi jan. 27-i keletű s az osztrák tartományokban addig érvényben volt császári rendelkezés hatályon kívül helyezésével. Az 1850. szept. 6-i pátens rendelkezéseit, valamint az ezt pótló 1857. évi okt. 23-i császári rendelet szabályait az 1900. évi X. t.-c., a játékkártyabélyegilleték kivételével, hatályon kívül helyezi.

Az alkotmányos élet helyreállításáig az említett két pátenshez számos császári rendelkezés és pü. miniszteri rendelet csatlakozott.

A magyar pénzügyi szervezetet, amely az ötvenes évben még erősen az imént letűnt rendiség ideológiájában élt, kíméletlenül érintette az osztrák illetékrendszernek en gros átplántálása s úgy ennek, mint egyéb pénzügyi és más közigazgatási intézkedésnek erélyes keresztülvitele. Az illetékeknek ekkora tömege és ismeretlen volta erős ellenszenvet keltett úgy, hogy a rejtve élő nemzeti ellenhatás ezeket még az adóknál is jobban vette célba.

A pátensek hatályosságának kiterjesztése magyar területre eminens monarchikus érdek volt, mert a szabadságharc, illetve az osztrák és orosz invázió liquidálása a császári kormányzatnak temérdek pénzébe került s a regressziót csak úgy érhetette el, hogy az osztrák adó- és illetéktörvényeket megreformálta, s a győztes erejével azok hatályát nem éppen a legszelídebb eszközökkel a magyar birodalomra is kiterjesztette. A pátensek erőteljes struktúrájának alapja tehát a háborús és forradalmi rázkódtatások okozta pénzügyi ziláltság volt.

A magyar illetékrendszer gerince az 1850. évi aug. 2-iki nyiltparancs, melynek irányelvei ma is változatlanok, bár számos törvény eszközölt rajta módosításokat. A mindig kúszaltabbá és nagyobb terjedelművé vált illetékrendszer könnyebb áttekinthetése végett p. ü. kormányzatunk két ízben is, 1868-ban és 1882-ben, indítatva érezte magát arra, hogy hivatalosan rendszerbe foglalja az érvényben levő illetékszabályokat.

Az 1850. évi aug. 2-i császári nyiltparancs első fejezetének első szakaszában, mely az 1—13. paragrafusokat foglalja magá-

ban, az illeték tárgyára, mértékére, a lefizetés nemeire, a behajtásra és a mentességre vonatkozó rendelkezéseket tárgyalja. A 6. §. szerint „birói eljárásnak sem azon kérdés iránt: vajjon fizetendő-e valamely illeték vagy sem, sem ennek mértéke iránt nincs helye.“ Kiegészíti ezt a kiszabás elleni fellebbvitelre vonatkozó 78. §., mely szerint a pénzügyminisztérium a legfelsőbb fórum. A p. ü. minisztérium legfelsőbb döntési joga csupán az 1883. évi XLIII. t.-c. életbeléptével szűnt meg,* amikor is felállított a pénzügyi közigazgatási bíróság, mely végül a közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. t.-c. rendelkezése alapján beleolvadt az összes közigazgatási jogviták végérvényes eldöntésére hivatott legfőbb szervbe. A pátenis 7. §-a azt mondja, hogy az illetékek elévülés alá vetve nincsenek. A 14—41. paragrafusokat magában foglaló második szakasz tartalmazza: a koronaországokra és külön a lombard-velencei királyságra vonatkozó bélyegosztályokat és pedig 1 krajcártól 20 forintig, illetve 5 centesimitől 60 liráig; tartalmazza továbbá az érték fokozatai szerint növekedő bélyegilleték kiszabására (15—20. §§.), a bélyegkötelezettség teljesítésének nemeire, külfeltételeire (21—36. §§.), a pontozatokra, ujításokra, az egy okiratban előforduló több jogügylet, valamint egy jogügyletről készített több okirat után járó bélyegilletékre (39—40. §§.) és végül az elrontott bélyegpapiros kicserélésére vonatkozó rendelkezéseket.

A 30. §. a bélyegpapiros megszerzéséről, a 26., 27., 31. és 32. §§. pedig annak használatáról rendelkeznek. A bélyegpapiros impregnált bélyegnyomással ellátott úrlap volt, melyet az 1854. évi márc. 28-i p. ü. min. rendelet bélyegjegyekkel pótolta. A bélyeges papirosív 1686 óta volt Ausztriában érvényben s a 19. század derekáig nem csupán Ausztriában, hanem egész Európában bélyegpapiros alakjában szedett illetékekkel bonyolították le a levélpostai forgalmat is. E papirosívek az említett rendelet nyomán 1858-ig szukcesszive kerültek ki a forgalomból. A 42—63. paragrafusokból álló harmadik szakasz az illetékkiszabás hivatalát, a jogügylet bejelentését, a bejelentés határidejét, az illeték-kiszabás módját, az illeték befizetését és a készpénzben („közvetlenül“) fizetendő illetékre köteles ügyletek s azok másolatainak ívbélyegét taglaló szabályokat tartalmazza.

Az 50. §. az ingatlanok értékelésére a következő módokat határozza meg:

Vételnél alapul a vételárt kell venni; más szerzésnél vagy az utolsó birói becslés szerinti érték vagy az utolsó eladáskori vételár veendő feltéve, hogy az eladás 6 éven belül történt. Ezenkívül az érték birói becslés útján is megállapítható.

A föld és házadó („telek és házbéradó“) alá tartozó ingat-

* Ennek a törvénynek egyik-másik határozatát az 1886. évi XI. t.-c. módosította.

lanok legkisebb értéke az adó mérvének („ezen adónemek rendes illetékének“) egységesen a százszorosa.

Az 54. §. megengedi az adóigazgatásnak azt, hogy az „adókötelezettel az adó tárgyának értéke iránt a *törvény által meghatározottan kívüli egyéb módon*“ is egyezkedhessék.

A 62. §. úgy rendelkezik, hogy bár a készpénzbeni illeték minden illetékköteles ügylettől csak egyszer jár akárhány példányban készült is az okirat, mégis a kiadványok mindegyike állandó bélyeg alá esik.

A második fejezet 64—78. §-a az illetékfizetési kötelezettséget, a törvényes kezességet, az illeték biztosítását, az utólagos illetékfizetést, az illetéktörlést és végül a jogorvoslatokat tárgyalja.

A 79—97. §§-ból álló harmadik fejezet a büntető rendelkezéseket tartalmazza. „A törvény áthágásainak káros következménye az illeték kiszabása tekintetében büntető eljárás nélkül“ címmel a felsorolt (9) bélyegilletékrövidítési esetben az előírt illeték háromszorosának kötelezettségét rendeli, a 80. §. pedig a közvetlen illetékfizetés alá eső okirat bemutatásának elmulasztásáért az illeték kétszeres összegének kirovását határozza meg. A 82—86. §. a jövedéki büntető eljárás alá eső cselekményeket s azok büntetésének mérvét ismerteti. A 83. §-ban felsorolt illetékrövidítések büntetése a megrövidített vagy veszélyben volt illeték 3—15-szörös összege; a feljelentés elmulasztásáért vagy bélyegpapirossal üzött tiltott üzérkedésért 2—50 forintig terjedő bírság jár. A bírság közvetlen illetékrövidítésnél 5 forintnál kevesebb nem lehet.

A 87—97. §§. vegyes intézkedéseket foglalnak magukban a bélyegzetleneknek tekintendő okiratokról, a büntetés alóli felmentésről, a büntetésért való felelősségről, a kihágás feljelentéséről, a tettenérők és feljelentők jutalmáról és a hivatalokban, valamint a közjegyzőknél időnkint megtartandó vizsgálatról.

Az aug. 2-i illetékügyi pátensnek a 2. §. szerint a hozzácsatolt díjjegyzék szerves kiegészítő részét képezi. E díjjegyzék csupán két fokozatot ismer. Az első fokozat igen enyhe: 100 forintig 3 krajcár, 1000—1500 forintig 45 krajcár, 10.000—12.000 forintig 6 forint, 36.000—40.000 forintig 20 forint s azontúl minden további 2000 forint után 1 forint. A II. fokozat az elsőnek pontosan az ötszöröse. Az I. fok legmagasabb alapösszege 40.000 forint, a II. foké 8000 forint, az illetéktétel változatlanul 20 forint mindkettőnél. Az I. foknál tehát $\frac{1}{2}\text{‰}$, a II-nál pedig $2\frac{1}{2}\text{‰}$.

A 117 tételből álló illetéki díjszabás szerint a fokozatos illeték alá eső jogügyletek első és minden további okirat-

példánya ívenként 15 krajcár bélyegilleték alá esik. Azon kereskedelmi és ipari könyveket, amelyeket ezideig a váltótörvénykönyvről szóló 1840. évi XV. t.-c. 106. §-a értelmében a váltótörvénytörvényszék hivatalos pecsételéssel hitelesített és pedig (a 16. fejezet 1. §-ának 6. tétele értelmében) 100 laponként 3 rénesforint illeték fejében, — most a pátens díjjegyzékének 61. tétele a fő, — folyószámla- és pénztárkönyvre vonatkozólag ívenként 6 krajcár, a többi könyvre vonatkozólag ívenként 1 krajcár illeték alá vonja. A jogszabályok 30. §-a a fő-, folyószámla- és pénztárkönyv („fizetési számlakönyv“) maximális terjedelmét 726, minden egyéb könyv legnagyobb térmétékét pedig 380 bécsi négyszöghüvelykben állapítja meg.

Az okiratok ívei, a hatósági, telekkönyvi bizonylatok, szolgálati, születési, iskolai, házassági bizonyítványok, kereskedelmi könyvkivonatok, elkülönítési okiratok stb. 15 krajcár illeték alá esnek. Az útlevelek illetéke 30 krajcár, cselédek, napszámosok részére 6 krajcár. Honorárium kikötése nélküli meghatalmazások után 15 krajcár jár, egyébként pedig a kikötött jutalom után a II. fokozat szerinti illeték.

Elsőbírósági ítéletek és végzések illetéke 50 forintos pertárgyértéken alul 30 krajcár ívenként, minden közbenszóló és egyéb ítéletnél és végzésnél ívenként 1 forint. Fellebbezések 50 forintos pertárgyértéken alul 30 krajcár az első ívtől, míg a többiekről 6 krajcár; 50 forintos pertárgyértéken felüli valamint minden egyéb ítélet vagy végzés elleni fellebbvitel esetén az első ívtől 1 forint, a többiektől 15 krajcár; végítéletek illetéke, amennyiben jogerősek, ingatlan pertárgy esetén az érték 3½%-a; 200 forinton felüli értékű ingó pertárgy esetén az érték ½%-a, de egyik esetben sem lehet az illeték 4 forintnál kevesebb; meg nem becsülhető pertárgy esetén az ítélet után 8 forint. Az e csoportba tartozó nem jogerős ítéletek elleni fellebbezés illetéke az első ívtől 4 forint, a többitől ívenként 15 krajcár.

A váltók igen csekély kivétellel az I. fokozatba vannak utalva. Ez az egyetlen elsőfokú kategória. Minden egyéb fokozatos illeték alá tartozó szerződés és okirat a II. fok szerint illetékköteles.

Ingatlanok visszterhes átruházása esetén az illeték az érték 3½%-át teszi ki.

Az ajándékozás és örökösödés illetéke: 1. házastársak, szülők, gyermekek, ezek utódai, örökbefogadó szülők és gyermekekre vonatkozólag az érték 1%-a; 2. más rokonokra vonatkozólag unokatestvérig bezárólag az érték 4%-a; 3. egyéb esetben az érték 8%-a. Ingatlanok után ezeken felül még 1½% fizetendő, 50 forinton aluli hagyományok illetékmentesek, ha az örökösök egyeneságiak, el nem vált házastársak vagy fogadott gyermekek.

A pátensnek közgazdaságilag igen indokolt rendelkezése az, amely a visszterhes ingatlanátruházási illetékek keretein belül, külföldi példákra, bizonyos kedvezményben részesíti azt az ingatlant, amely 8 illetőleg 10 éven belül már hasonló illeték tárgyát képezte. A visszterhes vagyonaátruházási illeték mérve a 108. tétel szerint $3\frac{1}{2}\%$ vagy nyilvánkönyvi bejegyzések után a 12. tétel szerint $1\frac{1}{2}\%$.*

A $3\frac{1}{2}\%$ -os kulcs alá tartozó ügyletek illetéke az esetben, ha a tárgy

2 éven belül azonos ill. alá esett	1	$\frac{0}{0}$	az elengedés mérve tehát	$2\frac{1}{2}\frac{0}{0}$
ha 4 " " " " " " "	$1\frac{1}{2}$	$\frac{0}{0}$	" " " "	$2\frac{0}{0}$
" 6 " " " " " " "	2	$\frac{0}{0}$	" " " "	$1\frac{1}{2}\frac{0}{0}$
" 8 " " " " " " "	$2\frac{1}{2}$	$\frac{0}{0}$	" " " "	$1\frac{0}{0}$
" 10 " " " " " " "	3	$\frac{0}{0}$	" " " "	$\frac{1}{2}\frac{0}{0}$

10 éven felül a teljes $3\frac{1}{2}\%$ fizetendő.

Az $1\frac{1}{2}\%$ -os kulcs alá tartozó ügyletek illetéke pedig az esetben, ha a tárgy

4 éven belül azonos ill. alá esett	$\frac{1}{2}$	$\frac{0}{0}$	az elengedés mérve tehát	$1\frac{0}{0}$
ha 8 " " " " " " "	1	$\frac{0}{0}$	" " " "	$\frac{1}{2}\frac{0}{0}$

8 éven túl a teljes $1\frac{1}{2}\%$ fizetendő.

Az illetékegyenérték tíz évre iratott elő. Kulcsa 2%. Tárgya a községek, egyházak, alapítványok és javadalmak ingatlanai. (108. tétel D. pont.)

A kissé hanyagúl stilizált 1850. évi szept. 6-i nyiltparancs első cikke (1—8. §§.) az adó tárgyát határozza meg s oly általános szabályokat tartalmaz, melyeket az augusztusi pátens az illeték bírói megállapításának kizárásáról, a behajtásról, csőd- esetről és elévülésről már egy hóval azelőtt kötelezővé tett.**

A második cikk első része a játékkártyák bélyegével foglalkozik (9—15. §§.). Az illeték mérve enyvezett vagy simított papirból készült kártya után 10 krajcárt, egyéb kártya után 5 krajcárt tett ki, illetve a lombard-velencei királyságban 50 és 25 centesimit. A 11. §. kötelezi a kártyakészítőt arra, hogy minden játszma egyik lapját nevével és lakhelyével jegyezze meg s hogy a kártyalap mintanyomatát felülbélyegzés céljából mutassa be a pénzügyi hatóságnál. A 13. §. előírja, hogy a játékkártyák eladása csak játékonként elkülönített, lezárt és lebélyegzett csomagokban történhetik s a bélyegnek kívülről láthatónak kell lennie. A 14. §. a játékkártyakészítőipart az adó kezelése szempontjából felügyelet alá helyezi s az ipar engedélyezését a pénzügyi hatóságtól teszi függővé.

A második rész (16—19. §§.) a naptárak bélyegilletékével foglalkozik. Az illeték mérve 3 krajcár darabonként. (A lombard-velencei királyságban 15 c.)

* Feltéve, hogy az ügylet nem esik a 108. tétel rendelkezése alá.

** Az aug. pátens életbeléptének ideje 1850 október 1., a szeptemberi pedig november 1.

A harmadik rész (20—22. §§.) a külföldi hírlapok illetékét tárgyalja. Az illeték minden lap után 2 krajcárt, illetve 10 centesimit tesz ki.

A negyedik rész (23—25. §§.) a plakátok bélyegére vonatkozik. A 180 bécsi négyszöghüvelyk terjedelmű hirdetés illetéke $\frac{1}{2}$ krajcár (3 cent.), az ennél nagyobb térmértékűé 1 krajcár (5 cent.). A közhatósági, jótékonycélú és tisztán egyleti jellegű hirdetések illetékmentesek.

Az ötödik rész (26—27. §§.) a hírlapi hirdetések illetékét határozza meg és pedig közlésenkint 10 krajcárban (50 cent.), melyet a kiadó minden hó 5-ik napjáig leróni tartozik.

A harmadik cikk az illetékfizetés kötelezettségéről s az ezéérti felelősségről szól (28—29. §§.), míg az utolsó, negyedik cikk (30—36. §§.) a büntető szankciókat közli. A 34. §. a büntetés mérvét a megrövidített vagy a rövidítés veszélyének kitett illeték 10—20-szorosában, illetve 2—50 forintig terjedő bírságban szabja meg.

A fejlődő gazdasági forgalom könnyítése érdekében az *1854. évi márc. 28-i p. ü. min. rendelet* az Ausztriában 1686. év óta érvényben volt bélyeges papirosívek helyébe a bélyegjegyeket hozta be s a bélyeges papir az 1858-ik évi végleges kivonásig szukcesszive került ki a forgalomból.

Az illetéktételeket mérsékelten emelte az *1858. évi júl. 8-i pátens*, mely egyszersmind az új osztrák pénzegység bevezetésével járó átszámítási rendelkezéseket is közli. Ugyancsak emelte az illetéktételeket az *1859. évi május 17-i császári nyiltparancs*, mely úgy az állandó, mint a fokozatos és százalékos illetékekhez rendkívüli pótlékot csapott. Az *1862. dec. 13-i pátens* azonban az állandó illetékek rendkívüli pótlékát hatályon kívül helyezte, a többiét pedig egységesen 25%-ra emelte fel. A pátens 3. §-a az eddigi két fokozat mellé egy harmadikat állít s egyúttal az első és második fokozatot is lényegesen megdrágítja.

Az *1864. évi febr. 29-i pátens* az első fokozat keretében célszerűségi okokból szabályozza a fokbeosztást és pótrendelkezéseket ad a váltóbélyegzést (3., 4., 5. §§.) illetőleg, továbbá a folyószámlahitelezés (7. §.), a kölcsönügyletek (8. §.), kereskedelmi levelek, számlák, könyvek, kötjegyek, fuvarlevelek, vétbizonyítványok (9—15. §§.), sorsjegyek (16. §.), telekkönyvek (17. §.) és törvénykezés (18—21. §§.) illetékeire vonatkozólag.

A nyiltparancsok sorát az *1865. évi júl. 10-i pátens* zárja le, mely a hitelintézetek illetékmentességéről rendelkezik.

Az említett pátenseken kívül *1868-ig kb. 280 illetékügyi rendelet látott napvilágot.*

Sok új rendelkezést tartalmaz az első magyar illetéktörvény, az *1868. évi XXIII. t.-c.*, melynek 1. §-a felhatalmazza a pénzügyminisztert arra, hogy az illetékekre vonatkozó jogszabályokat 1869. dec. 31.-ig érvényben tarthassa.

Az a széles gesztus, mely a pátensek tömegét sommásan törvényerőre emelte, valamennyi 68-as adótörvényben fellelhető.* A nyiltparancsok e szűkszavú elismerése részben az azok alapján már némileg kifejlődött gyakorlatnak, részben pedig az akkori idők békülékeny és lojális szellemének eredménye.

Az 1868. évi XXIII. t.-c. 2. §-a a több példányban kiállított fokozatos illeték alá eső okiratok ívbélyegeiről intézkedik. A 4. §. kötelezi a községi előljárókat arra, hogy a halálozási eseteket a pénzügyi hatósággal 8 napon belül közölje. Ez a rendelkezés az augusztusi pátenszt bevezető rész IX. pontjának 3. bekezdését bővíti ki. A 7. §. a földadó alá tartozó ingatlanok legkisebb értékül a földtehermentesítési járulék nélküli állami földadó 70-szeres összegét szabja meg, míg a 8. §. a házbéradó alá eső ingatlanok legkisebb értékül Budapesten az adó- és földtehermentesítési járulék együttes összegének 50-szeresét, egyebütt 60-szorosát határozza meg. Az 5. §. szerint ezt a legkisebb értéket az 50 holdon aluli mezőgazdasági ingatlanra vonatkozólag minden további becslés mellőzésével el kell fogadni. E rendelkezések az augusztusi pátens 50. §-ának módosításai, hol a legkisebb érték, tekintet nélkül az ingatlan mezei vagy városi voltára, az adó 100-szorosában van megállapítva. A 12. §. azt a fontos rendelkezést tartalmazza, hogy „ha ingóságok iránt kötött kétoldalú szerződések a jogügylet teljesítése és foganatosítása előtt tökéletesen és végképen megszüntetnek s ez a jogügylet meg-hiusulásától számítandó 30 nap alatt hitelesen igazoltatik, a megszabott vagy befizetett illeték letörleendő, illetőleg visszafizetendő.“ A 14. §. szerint az esetben, ha az ingatlan zálogbirtokosa az ingatlan tulajdonosává válik, úgy az ingatlannak csupán fele értéke után fizet illetéket. A 22. §. enyhíti a pátens díjjegyzékének 108. tétel B. pontjában meghatározott 50 forintnál kisebb értékű hagyományok illetékmentességét, amennyiben ezt 100 forint értékig terjeszti ki. A 23. §. hatályon kívül helyezi az 1859 máj. 17-i császári nyiltparancsban meghatározott örökösödési illetéken felüli 25%-os rendkívüli pótlékot az egyenesági örökösökre vonatkozólag. A 24. és 25. §§. kiterjesztik az illetékegyenértékmentességet s kedvezményeket. A 26. §. a vasúti személyszállítás illetékét állapítja meg. Végül a 30. §. a kedvezményes társulatok bélyegmentességét az 1868. év végéig hosszabbítja meg s egyúttal bejelenti, hogy a p. ü. miniszter a mentesség kérdésében még az év folyamán törvényjavaslatot készít.

* 1868:XIV. t.-c. (Dohányjövedék); 1868:XV. t.-c. (Lottójövedék); 1868:XVI. t.-c. (Szeszadó); 1868:XVII. t.-c. (Bor- és húsfogyasztási adó); 1868:XVIII. t.-c. (Fémjelzési és ellenőrzési törv.); 1868:XIX. t.-c. (Söradó); 1868:XX. t.-c. (Cukoradó); 1868:XXII. t.-c. (Házadó); 1868:XXIII. t.-c. (Illetékek); 1868:XXIV. t.-c. (Személyes kereseti adó); 1868:XXV. t.-c. (Földadó); 1868:XXVI. t.-c. (Jövedelemadó).

Ennek a 30. §-nak a hatályát az 1868. évi LVIII. egyzakaszos t.-c. az 1869-ik év végéig terjeszti ki.

Ez év decemberében létre is jött a társulatokat érintő illetéki jogszabályokra vonatkozó 1869. évi XVI. t.-c., mely a haszonra alakult társaságokat általában üzleti könyveikre és feljegyzéseikre nézve bélyegköteleseknek deklarálja. (2. §.). Több-kevesebb illetékkedvezményt, illetve mentességet élveznek e törvény szerint a tudományos, művészeti, gazdasági, kegyeleti, jótékony egyletek (3. §.), bölcsődék, óvodák, árvaházak betegápolási és temetkezési egyletek (4. §.), élelmezési, előlegezési és általában önszegélyző társulatok (5. §.), a magyar földhitelintézet (11. §.), a részvénytőke 8%-án aluli jövedelmű takarékpénztárak vagy az oly takarékpénztárak, melyek 8%-on felüli jövedelmüket jótékonycélra adják (13. §.). Feltételesen mentesek az intézeteknek csupán a felekkeli érintkezés folytán belkezelésben használt okiratai, ha azok a pénzügyi hatóságnak előzetesen bemutattnak. A perbeni felhasználás illetékkötelezettséget von maga után (20. §.). A törvény a névre szóló részvények kibocsájtását II. fokú, míg a bemutatóra szólót III. fokú illeték alá vonja. Az illeték kiszabása a kibocsájtott részvények névértéke után járó illetékek összegezése útján történik. A 6 hónapon belüli érvényű lombardkölcsonök, valamint ezek 6 hónapon belüli meghosszabbításai az érték után I. fok szerint illetékkötelesek (10. §.). A pénzügyintézetek folyószámláit a gyümölcsözésre átvett tőkék kamatai után 2% illeték terheli (15. §.). Biztosítási intézetek a bevett díjak és kifizetett kárpótlások után havonként lerovandó II. fokú illeték alá esnek (16. §.). A 19. §. a részvények után járó kamat-, illetve osztalékilletéket konstruálja a II. fokozat szerinti kötelezettséggel. A 18. §. felemeli az 1868. XXIII. t.-c. 26. szakaszában meghatározott vasuti személyszállítási illetéket.

Az 1870. évi LVIII. kis, három szakaszos t.-c. meghosszabbítja az 1868:XXIII. és az 1869:XVI. t.-c. cikkben foglalt szabályokat 1871. év végéig s 2. §-ában a tudományos, művészeti stb. egyleteknek az 1869. évi XVI. t.-c. 3. §-ában biztosított illetékmentességét kiterjeszti az ezek részére tett alapítványok telekkönyvi bejegyzésére is.

Az 1871. LXIII. t.-c. a fennálló illetékszabályokat 1872. végéig meghosszabbítja. Kimondja, hogy ezentúl a váltóbélyegilleték kincstári váltóúrlapon rovandó le, magánúrlapon csak akkor, ha aláírás előtt bemutattnak (2. §.) s intézkedik a megfelelő bélyeggel el nem látott, elromlott és nem kincstári úrlapon kiállított váltók felől (3—6. §§.). A 7. §. leszállítja a vasuti személyszállítás illetékét.

Az 1873. évi IX. t.-c. 1. §-a a fennálló illetékszabályok érvényét 1874. év végéig hosszabbítja meg. 2—11. §§-ai a törvényke-

zési illetékekről rendelkeznek, azokat mérsékelten felemelvén. A 12. §. restringálja az augusztusi pátens 108. tétel B. pontjának jegyzetében említett, a korábbi birtokváltás kisebb-nagyobb közelsége szerinti kedvezményt. A 13. §. hatályon kívül helyezi az 1868. évi XXIII. t.-c. 7. §-ában a földadó 70-szeres összegében meghatározott legkisebb értéket és erre nézve ismét az augusztusi pátens 100-szoros összegét szerepelteti. A törvény 14. §-a az 1868. évi XXIII. t.-c. 27. §-át módosítja, mely kötelezi a közhivatalokat arra, hogy a hiányosan vagy szabályellenesen bélyegzett okiratokról leletet vegyenek fel, anélkül, hogy a leletező tisztviselőt ezért jutalék illetné meg. Az új rendelkezés szerint a behajtott felemelt illeték fele a leletező hatósági közeget illeti meg. A törvény további intézkedései szerint az eddigi 6%-os késedelmi kamat 6 hónapnál hosszabb tartamú mulasztás esetén félévenként 1%-al növekszik (15. §.). Ugyanez áll a fél vétlensége esetén a visszatérítésre is (16. §.). A 17. §. kötelezi az anyakönyvvezetőket arra, hogy a haláleseteket nyomban a bevezetés után a községi előljárósággal közöljék. Az 1868:XXIII. t.-c. 4. §-a kibővített azzal, hogy az új törvény 10 forint büntetést szab ki azon községi előljáróra, ki a haláleseteket a p. ü. hatóságoknak 8 napon belül bejelenteni elmulasztja.

Az 1873. évi IX. t.-c. szigorító intézkedései részben közvetett, részben pedig közvetlen okok szüleményei. A közvetett okot a gazdasági fellendülés szolgáltatta, mely az állami intézményekkel szemben mind fokozódó igényeket támasztott. Sajnos, azidőben a közvetlen ható okok is eléggé nyomósak voltak. Az 1872/73. évi gazdasági válság egymagában is szinte katasztrófális hatással volt a magyar államháztartásra. De ehhez hozzájárultak még a politikai súrlódások, a hitelélet szármalmas vergődése és az 1872/73. évi nagy kolerajárvány.

Az 1875. évi XVI. t.-c. a budapesti áru- és értéktőzsde, valamint a vidéki termény- és gabonacsarnokok választott bíróságai előtt előforduló iratoktól s jogügyletektől és ezen bíróságok ítéleteitől járó bélyegilletékekről rendelkezik. Ez időben a magyar tőzsdei forgalom már igen élénk volt, hisz 1860 óta, az abszolutizmus erejének hanyatlásától a magyar gazdasági élet, mely már a negyvenes években kezdett előretörni, hallatlan ugrással szökkent fel. Az ötvenes években a magyar malomipar, szeszipar, cukorgyártás s a mezőgazdasági terményekkel való kereskedelem és export már feltüntette későbbi arányainak képét. Az 1875. évi XVI. t.-c. alapja egyrészt a még 1873-ból fennállott ziláltság s az a körülmény, hogy a már erősen fejlett tőzsde igen teherbíró közteheralanyokat produkált, másrészt pedig az államnak a külkereskedelmi mérlegben immár évek óta mutatkozó passzivitásából eredő bajai.

Az 1875. évi XXV. t.-c. az eddig érvényben volt összes ille-

tékszabálynak további intézkedésig való fentartását rendeli el. Felállítja az illetékkiszabási hivatalokat (2. §.), előírja, hogy a felek ingatlanokra vonatkozó ügyleteikben mit tartoznak a hivataloknak bejelenteni (3. §.), kötelezi a törvényhatóság tisztviselőit arra, hogy az illetékkiszabási hivatalok megkeresésének eleget tegyenek (4. §.),* intézkedik a fizetési meghagyások kézbesítése felől (5—6. §§.) meghatározza a vigalmak, estélyek illetékét (7—13. §§.), megállapítja a marhalevelek bélyegét (14—17. §§.), felemeli az 1869. évi XVI. t.-c. 13., 14. és 15. §§-aiban 2%-ban meghatározott pénzügyi folyószámlakamatilletéket 3%-ra (18. §.).

Az 1879. évi négyszakos XXXIII. t.-c. hatálytalanítja az 1873. évi IX. t.-c. 15. és 16. §-át ismét visszaállítván a késedelmi kamat mértékét bármily késési időtartamra s a visszatérítésekre 6%-ra.

Az 1881. évi XXVI. t.-c. megváltoztatja a százalékos illetékeket (1. §.), amennyiben a nyolcados törtek helyébe mindenütt a tizedes törtet iktatja be.** Szigorítja a birtokváltozási időköz kisebb-nagyobb volta szerint biztosított illetékkedvezményeket (2. §.) és leszállítja az I. fokú illetékskálát (3. §.). A 4. §. pótló rendelkezéseket fűz az 1871:LXIII. t.-c. 2. §-ában foglalt váltóúrlapok felülbélyegzéséről szóló intézkedéshez. A továbbiakban szabályozza a törvény a kereskedői kötjegyek, utalványok és lombardköcsönkötvények bélyegilletékének lerovási módját (5. §.), a számlák és jegyzékek bélyegkötelezettségét (6. §.), ez illetékek rövidítéseinek büntető határozmányait (7—9. §§.), a bélyegilleték lerovásának módját, valamint a II-od és III-ad fokozat együttes használatát az állammal kötött árúszállítási, fuvarozási és építkezési szerződéseknél (10. §.), a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok nyugtatványi bélyegilletékének készpénzbeni lerovását (11. §.), az illetékvisszatérítésre vonatkozólag az 1868:XXIII. t.-c. 12. §-ának kibővítését (12. §.), a telekkönyvi bejegyzési illetéknek 28 forintig terjedőleg bélyegben való lerovási kötelezettségét (13. §.), a törvénykezési illetékek némely kibővítését (14., 16., 17. §§.), az ismétlődő bélyegrövidítésnek jövedéki kihágássá minősítését (18. §.), a vasuti viteldíjak illetékének újabb meghatározását (19. §.), a kisajátításról szóló 1868:LV. t.-c. illetékeinek meghatározását

* A pénzügyi közigazgatás változtatásáról szóló 1889. évi XXVIII. t.-c. 17—21. §§-ai megszüntetik az illetékkiszabási hivatalokat s így hatálytalanítják úgy az 1875:XXV. t.-c-iknek, mint az 1881:XXXIV. t.-c-iknek az illetékkiszabási hivatalokra vonatkozó rendelkezéseit. Az illetékek kiszabásával az 1889. XXVIII. t.-c. 17. §-a az adóhivatalokat (helyenkint a pénzügyigazgatóság felülvizsgálata mellett), illetve a Budapesti központi díj- és illetékkiszabási hivatalt bizza meg. (37. §.)

** Pl. $\frac{5}{8}\%$ helyett $\frac{7}{10}\%$, vagy $\frac{1^2}{8}\%$ helyett $\frac{1^3}{10}\%$ stb.

s a nyereségre alakult vállalatok tulajdonába kisajátítás útján került ingatlanok $4\frac{3}{10}\%$ -nyi vagyónátruházási illetékének csupán felényi viselését, a kisajátítások alapján fizetett kártalanítási összegekről szóló nyugták II. fokú bélyegkötelezettségét (20. §.), a névváltoztatás illetékét (21. §.) és az illetékegyenérték újabb szabályozását $\frac{5}{10}\%$ -nyi legmagasabb tétellel (22., 24—27. §§.).

A 23. §. ismét megállapítja a törvényszerű legkisebb értéket és pedig földingatlannál 100-szoros, házingatlannál Budapesten 50-szeres, egyébütt pedig 60-szoros összegben. A 28. §. kezessé teszi a nyomdatulajdonost a hirlapi hirdetésekért. A 29. §. arra utasítja a p. ü. minisztert, hogy az illetékszabályokat s az eddigi törvények határozatait hivatalos összeállításban tegye közzé.

Ez az összeállítás 1882-ben majd második kiadásban 1885-ben meg is jelent s bár a használatban igen bevált, mégis az osztrák kiadványok ismeretében nem tagadható el az a nézet, hogy ez az összeállítás stiláris és fogalmi alaposág tekintetében nem állja ki a legerősebb bírálatot.*

Az 1881. évi XXVI. t.-c. élénken tünteti fel a kereskedelmi élet terjeszkedését és fellendülését, mellyel szemben a fokozott állami szükségletek állandó permanenciában vannak s a gazdasági élet minden csápját újabb illetékekkel terheli. De felmerül már a könnyítésnek az a fajtája is, mely nem az illeték mérvében ad kedvezményt, hanem a társulati adminisztrációt szabadítja meg erősebb tehertételtől. Ilyen az alkalmazotti nyugtabélyegilletékek készpénzbeni lerovása.

E törvényen kívül a 80-as évek törvényhozása még az alábbi terjedelmes és legnagyobbbrészt ma is hatályban levő illetéktörvényeket alkotta.

Az 1881. évi XXVII. t.-c. részletesen szabályozza a kártya bélyegilletéket s ezzel feleslegessé is vált az 1850. szept. 6.-i pátensnek a kártyailletékekről szóló 2. cikke. Az 1881. évi XXXIV. t.-c. részletesen írja elő a közvetlenül lerovandó (készpénzben fizetendő) illetékek kezelését. Az 1881. évi LXX. négyszakaszos t.-c. a konverziókra vonatkozólag állapít meg illetékkedvezményeket és pedig az 1886. év végéig terjedő hatállyal. Az 1886. évi XXXVI. t.-c. azonban érvényességét 1889. év végéig tolta ki.

Az 1883. évi VIII. t.-c. biztosítási szerződések illetékét tárgyazza s az eddigi díjszabás mérvéhez képest erős emelést tartalmaz.

Az 1887. évi XLV. t.-c. tételei számos szigorító módosí-

* A hivatalos összeállítás mindkét kiadása elfogyott s azóta új kiadásról gondoskodás nem történt. Ennek következménye az a visszásság, hogy még jogász körben is gyakran hivatkoznak magánösszeállításra.

tással toldják meg az eddigi törvények rendelkezéseit. Így az ingatlanátruházásoknál a birtokváltozások közelségére adott illetékkedvezményt az adásvétel eseteire megszünteti, az örökösödés és ajándékozásnál pedig korlátozza (1. §.); a legkisebb érték meghatározásánál az eddigi adóösszeg szerinti értékelés helyett meghatározza földbirtoknál a kataszteri tiszta jövedelem 20-szorosát, házingatlannál a házbéradó alapjául vett tiszta jövedelemnek Budapesen 16-szorosát, egyebütt 15-szörösét, illetve a házosztályadónak 60-szorosát (4. §.); szabályozza az illeték-egyenérték tételeit (5., 6., 7., 8., 9. §§.) az 1881. évi XXVI. t.-c. 25. §-ában említett tudományos és egyéb intézetek kivételével, melyekre egyéb határozatok vonatkoznak.* A továbbiakban meghatározza a törvény az ingatlanok értékelését és pedig az adásvételi vételárban, a szerződéses értékben, a leltározási becsértékben, illetve a felek által bevallott értékben (3. §.). A sorsjegynyermények illetéktétele az eddigi $6\frac{3}{10}\%$ -ról 10%-ra emeltetett fel. (10. §.) Ujítás a törvényben a transitó váltók illetéke (11. §.), a felülbélyegzett, de még el nem fogadott kincstári ürlapon kiállított váltó kicserélése (12. §.) és a kincstári ürlap behozatala a vasúti fuvarlevélre, melyet addig vagy magánfelek vagy a vasúti vállalatok nyomattak. (15. §.). Intézkedik még a törvény a lombardkölcsonokról (13. §.), az ezzel foglalkozó cégek bélyegjövédéki naplóvezetésének kötelezettségéről (14. §.); a 16. és 17. §. a marhalevelek és közraktári jegyek új illetéktételeit írja elő, az utolsó két szakasz pedig (18., 19. §§.) a behajtásra és pótilletékre vonatkozik.

Az 1889. évi XLIII. t.-c. a már egyízben meghosszabbított érvényű 1881. évi LXX. t.-c.** hatályát terjesztette ki az 1895. év végéig.

A gazdasági élet fellendülése maga után vonta a tevékenyebb jogéletet is, mely viszont a törvénykezés illetékeinek kodifikálását kívánta meg. Ez illetékeket részletesen szabályozza az 1894. évi XXVI. t.-c., mely e szabályozás keretébe már a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. t.-c. illetékeit is belevonja.

A konverzióról szóló 1881. LXX. t.-cikket másodízben meghosszabbító 1889. évi XLIII. t.-c. hatálya lejárván, azt az 1900. év végéig az 1895. évi L. t.-c. érvényesíti.

1896 decemberében (26-án) Ausztriával illetékügyi egyezmény jött létre, mely a vitás kérdéseket s a viszonyosság alapelveit rendezte. Ezt az egyezményt az 1899. évi XLVI. t.-c. cikelyezte be. A törvény az 1918. évvégi statusquo alapján automaticamente veszttette el érvényességét s ezt a körülményt a

* T. i. ezek ingatlanainak legkisebb értéke a földadó tizenkilencszeres, a budapesti házbéradó tizenötszörös s a vidéki házbéradó tizennégy-, illetve tizenegyszeres összege.

** A jelzálogkölcsonök konverzióinak illetékkedvezményeiről.

99425/1920. sz. P. M. rend. 1918. november 3-ra visszamenő érvénnyel állapítja meg.*

A gazdasági élet követelményeinek már meg nem felelő, elavult illetéknemeket helyez hatályon kívül az 1900. évi X. kis három szakaszos t.-c, mely megszünteti a naptárak, hirdetmények és külföldi lapok illetékkötelezettségét. Miután az 1881:XXVII. t.-c. az 1850 szeptemberi pátensnek a kártyailletékre vonatkozó rendelkezéseit már hatálytalanította, az 1900. évi X. t.-cikkel a szeptemberi pátens végleg létűnt a magyar jogszabályok területéről.

Illetékjogunk egyik legszebb és legalaposabb törvénye az 1900. évi XI. t.-c., mely kimerítő részletezéssel foglalkozik az értékpapírforgalmi adó lerovásának szabályozásával.

A jelzálogkölsönök konverzióinak illetékkedvezményéről szóló 1881. évi LXX. t.-cikknek, illetve az ennek hatályát meghosszabbító 1886. évi XXXVI., 1889. évi XLIII. és 1895. évi L. t.-cikknek határideje lejárván, azok érvényét további intézkedésig az 1900. évi XXXV. t.-c. hosszabbítja meg.

Az 1900. évtől több, mint egy évtizedig, a háború első évéig csupán egy speciális illetéktörvény készült: a kis, négyszakaszos 1901. évi XIV. t.-c., mely az alkalmazottak nyugtatóvanyi illetékeinek és az állammal kötött áruszállítási szerződések illetékeinek levonásáról intézkedik.

A háborús s a háborút követő idők illetéktörvényei főleg a megnövekedett pénzügyi szükséglet jegyében készültek. Az 1914. évi XLIII. t.-c. széles alapon s ma is érvényben levő elvekkel szabályozza a törvénykezési illetékeket, teljes egészében hatálytalanítván ezzel az 1894. évi XXVI. t.-cikket. Az 1916. évi XXVII. t.-c. némely illeték módosításáról szól. Ezt a törvényt teljesen hatályon kívül helyezte az 1920. évi XXIV. t.-c. Az 1918. évi XI. t.-c. a vagyónátruházási illetékelveket s tételeket kimerítően részletezi s bár az 1920. évi XXXIV. t.-c. következtében intézkedései teljesen hatálytalanítottak, a jogelvek ismerete szempontjából mégis igen jó szolgálatot tesz. Az 1920. évi XXIV. t.-c. a címe szerint némely illetéket módosít. Ennél azonban helyenkint tovább is megy, mert a generális emelésen kívül új intézkedéseket is tartalmaz. Ilyen az írásba nem foglalt haszonbérleti szerződések illetéke és az új bejegyzett társaságok írásba nem foglalt szerződésének ille-

* Horvát-Szlavonországgal is volt pénzügyi egyezményünk, mely azonban nem csupán illetékügyi rendelkezéseket tartalmazott. Ilyen az 1868. évi XXX. t.-c. s az ezt meghosszabbító és módosító következő törvények: 1887. évi XLIII. t.-c., 1888. évi XXXIV. t.-c., 1889. évi XL. t.-c., 1897. évi XLII. t.-c., 1899. évi V. t.-c., 1900. évi XXXII. t.-c., 1902. évi XXV. t.-c., 1904. évi VI. t.-c. és az 1906. évi X. t.-c. — Itt említem meg az 1900. évi XXXIII. t.-c.-et is, mely módosító rendelkezéseket fűz az 1887. évi XLV. t.-cikknek a marhalevelekre vonatkozó intézkedéseihez még pedig csupán Horvát-Szlavonországra terjedő érvénnyel.

tőke. Az 1920. évi XXXIV. t.-c. szabatoszággal öleli fel a vagyonátruházási illetékek egész terjedelmét.

Az utóbbi években több ízben megtörtént, hogy az u. n. indemnitási törvénybe a kormányok pénzügyi rendelkezéseket helyeztek el. Ezek közül az illetékekre vonatkozólag az 1923. évi XXXVII. t.-c. bír különösebb fontossággal, mely felhatalmazza a pü. minisztert arra, hogy az illetéktételeket és fokozatokat időnkint rendeletileg állapíthassa meg s közli egyúttal az emelés felső határait is és pedig a fokozatokat illetőleg $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$ és 3%-ban.

E törvény. másik fontos rendelkezése az, hogy a vagyonátruházási jogszabályok alá eső ingatlanok és hagyatéki vagyontárgyak illetékalapját az illetékkiszabás végett történt bejelentés idejekorabeli érték képezi.*

A legújabb jogszabályok alapja az 1924. évi IV. t.-c., az ú. n. szanálási törvény, mely az illetékek és egyéb közterhek ügyében megalkotandó rendeletekre vonatkozólag direktivákat ad a pénzügyminiszternek. E direktivák szerint az illetékrendszerbe sorozandók az eddig adóképen kezelt tőkekamat- és járadékadó, szállítási és vasúti adó, a nyereségyadó és a vadászati és fegyveradó. Ez adónemek az 1924. évi 5006., 5007. és 5008. sz. rendeletekkel** már szabályozást nyertek a tőkekamatadó kivételével. A törvény az illetékek tekintetében általában visszatér az aranykorona értékeléshez. Ez értékelési szabályokat tartalmazza az 1924. évi 5001. sz. rendelet. Leszállítja a törvény az öröklési és ajándékozási illetékek kulcsait, megállapítja az ingatlanok törvényszerű legkisebb értékét aranykoronában és intézkedik a visszatérő szolgáltatások évenkénti kiszabása, valamint az illetékegyenérték kivetése felől. Az idevágó rendeletek 1924. évi 5002., 5003. és 5004. sz. a. jelentek meg.

A ma hatályban levő illetéki jogszabályok a következők: az 1882. évi hivatalos illetékügyi összeállítás, mely az 1881. évi XXVI. t.-c. 29. §-ának rendelkezése folytán az e törvényig bezárólag érvényben volt jogszabályokat foglalja magában. Az összeállítás nem csupán tételeiben és kulcsaiban, de sok alapelvben is változást szenvedett a későbbi törvények intézkedései folytán; az 1881. évi XVII. t.-c.; az 1881. évi LXX. t.-c., mely többször meghosszabbított, utoljára további intézkedésig az 1900. évi XXXV. t.-c. által; az 1883. évi VIII. t.-c.; az 1900. évi XI. t.-c. s ennek 1811/1900. sz. végr. utasítása; az 1914. évi XLIII. t.-c. s ennek 140800/1914. sz. végr. utasítása; az 1920. évi XXIV. t.-c. s ennek 79200/1920. sz. végr. utasítása; az 1920. évi XXXIV. t.-c. s ennek 103700/1920. sz. életbeléptetési és 40000/1921. sz. végr.

* E törvény nyomán adattak ki az 1923. évi 117.300., 117.301., 117.302., 117.303. és az 1924. évi 68.600. sz. rendeletek.

** Az 5006/24. sz. P. M. r. a sorsjátékok illetékeit, az 5007/24. sz. r. a vadászjegyek és fegyverigazolványok illetékét s az 5008/24. sz. r. a fuvarozási illetéket tárgyalja.

ntasítása; az 1923. évi XXXII. t.-c. alapján kibocsájtott 1923. évi 117300., 117301., 117302., 117303. és 1924. évi 68600. sz. rendeletek; az 1924. évi IV. t.-c. alapján kibocsájtott 1924. évi 5001., 5002., 5003., 5004., 5006., 5007., 5008.,* 5200., 5400.** sz., továbbá az 1925. évi 350.,*** 900., 901., 902. és 903. **** sz. rendeletek.

Az illetéki jogszabályok ezidőszerint teljesen rendezetlenek és önként kínálkoznak a magyar jogrendszer egy másik ágával, a polgári törvénykezés szerteszórodott jogszabályaival való összehasonlításra. Míg azonban a polgári törvénykönyv megalkotásának terve állandóan felszínen van s talán hamarosan meg is valósul, addig az illetékjog területe ezideig minden ilyen törekvést nélkülöz. Pedig ez a hiány sok alapos elégedetlenség forrása. A szorosabb értelemben vett jog könnyen felismerhető s tételei az intellektuális jogérezék, az emberi méltányosság s a jogböleselet folytán könnyebben alkalmazhatók, mint a pénzügyi törvények rendelkezései, ahol sokszor az állam aktuális szükségletei jellemeznek egy-egy jogparancsot s ahol a jogparancs nem mindig kongruál az intellektuálisan felismerhető jogelvekkel.

Míg tehát a polgári törvénykezés terén a magyar szokásjog alapelveinek alkalmazása súrlódás nélkül történhetik, sőt a modern jogelvek befogadására megkövetlenségénél fogva bizonyos elaszticitással rendelkeznek, addig a pénzügyi jogban az illetékszabályok generális kodifikálása illetve újabb összefoglalása égető szükség.

A rengeteg egészen, félig vagy csak tizedrészig hatályos törvény és rendelet okozza azt a furcsaságot, hogy, — a jogkereső laikus közönségről nem is beszélve, — a jogtudók, az ügyvédek és bírák, akik életüket történetesen nem a pénzügyi jognak szentelték, gyakran a legegyszerűbb illetékügyi kérdést sem képesek megoldani még a szükséges törvénykönyvek birtokában sem.

Hogy az illetékjog ilyen rendszertelen fejlődést tüntet fel, annak lényeges oka az, hogy az illeték indokában és gyakran céljaiban elüt az adóktól s minősége folytán tárgyában nem egyszerű, mint az adók, hanem poliform. A pátensek előtt a magyar állami illetéknek *minden tekintetben* merev közjogi jellege volt. Ezidőben az állami indiszkréción a magánjogviszonyokba nem nyúlt még bele, még a mai értelemben vett adók-

* E rendeletek és törvények feljebb már tárgyalattak.

** E két rendelet kezelési utasításokat tartalmaz.

*** A házadó alá eső ingatlanok törvényszerű legkisebb értékéről.

**** E négy rendelet a számok sorrendjében a következőkről intézkedik: az értékpapírforgalmi adó kulcsának leszállításáról; a váltók illetékéről; a váltóhitel biztosítására kiállított jelzaloglekötési okiratok illetékéről; a részvénytársaságok és szövetkezetek egyesülésének illetékmentességéről.

kal sem, mert az állam s az állampolgárok közötti kapcsolat sem volt oly szerves, mint ma. Az állam s az állampolgári többség feszes, elkülönített elvek szerint tagozódtak, s az adózás úgyszólván tisztára erőhatalmi ténykedés volt. A társadalom kívánalmaiban megsűrűsödött egyéni kívánalmak azonban feladatokat, még pedig mind nagyobb és gyakoribb feladatokat hárítottak az államra s e feladatok megvalósításai valójában nem egyebek, mint az állami közösség, tehát a nemzeti társadalom érdekében tett állami szolgáltatások. Az állami szolgáltatás általános érdekű megnyilvánulásai elvben az adókkal fedeztettek és fedeztetnek, speciális érdekű megnyilvánulásai pedig elvben az illetékekkel.

A magyar társadalom elmúlt hét évtizedének nagyarányú kifejlődése maga után vonta az állami feladatok s így más oldalon az állami szolgáltatások szaporodását, amelynek természetesen mind jobban fokozódó anyagi feltételei voltak. Míg azonban az adóemelésnél *az indok* magától értetődő és egyszerű, addig az illetékemelésnél bonyolult és ágazatonként változó. Az adó egyetlen tárgyi megjelöléssel általánosan nyúl bele a magánháztartásba, az illeték azonban specializáltan és részben e speciális ellenszolgáltatási jellege, de részben pénzügyi szempontok feltolulása következtében is mind erősebben differenciál. A gazdasági értelemben modern magyar állam fejletlen korában az illeték csupán egy-két magánjogviszonyba nyúlt bele. A társadalmi és állami fejlődés azonban a *jogviszonyok* differenciálódását is jelenti s az illetékrendszer mindig újabb lépéssel simult ehhez a kusza fejlődéshez, amennyiben a differenciálódás minden mozzanatában újabb és újabb illeték-tárgyat ragadott meg. A kereskedelmi, örökösödési, házassági stb. törvények mind erős tápanyagul szolgáltak az illetékeknek, amint tápanyag ma is *a törvény*, rendelet és statutum is.

Az illetékrendszer pénzügypolitikai megvilágításban.*

Valamely állami gazdálkodási tevékenységet pénzügypolitikai szempontból vizsgálni oly kritikai magaslattal jelent, melyről a szemügyre vett tevékenység a legtöbb oldalról s úgy-

* Nem érdektelen az 1850. évi febr. 9-i osztrák illetéktörvény minisztertanácsai előterjesztésének — mely tulajdonképen a törvény indokolása — következő része:

„Bei einer in die Bedingungen der Entstehung und Vermehrung des Capitaless in der bürgerlichen Gesellschaft tiefer eindringenden Untersuchung gelangt man zur Überzeugung, dass eine mit dem Werte des Gegenstandes in angemessenem Verhältnisse stehende Abgabe von der **Erwerbung** und **Ausübung** von Civilrechten nicht bloss von dem Gesichtspunkte der Gerechtigkeit wohl begründet ist, sondern auch in staatswirtschaftlicher Beziehung sich als ein zweckmässiges, den Erwerb schonendes Mittel zur Bedeckung der Staatserfordernisse darstellt. Alle

szólván minden fázisában és kihatásában megfigyelhető. A megfigyelés összetett s az elnevezésnek megfelelően szintétikus bírálatot jelent, tehát olyat, mely a szóbanforgó problémát nem izoláltan, hanem reális kapcsolataiban vizsgálja. Valamely államgazdasági jelenség pénzügyi oldala csaknem teljes egészében technikai ismérvekkel rendelkezik, míg a *pénzügypolitika* a pénzügyi tételes jogszabályoknak az állam- és közgazdaságokkal való viszonyát s a praktikus élettal való érintkezés súrlódásainak s ezek mikénti kiegyenlítésének kérdését vizsgálja.

A helyes pénzügyi politika feltételezi 1. azt, hogy a kérdéses teher a pénzügyi célnak megfeleljen; 2. azt, hogy a közterhek az állam gazdasági politikájával junktimban legyenek; 3. azt, hogy a terhek adminisztrációja rövid és olcsó legyen; 4. azt, hogy a tehertételek szociálisak legyenek és végül 5. azt, hogy azok jogosak legyenek s a vonatkozó törvények helyesen kodifikáltassanak.

Az illetékrendszernek a *pénzügyi célok* szerinti elbírálásánál két kérdés tolul előtérbe. Az, hogy milyen mérvű az állam

Civilrechte und namentlich der Inbegriff derselben, das Eigentum, setzen, um bestehen und sich behaupten zu können, als Grundbedingung Sicherheit und Ordnung voraus, ohne welche auch, wenn man die staatswirtschaftliche Seite in das Auge fasst, weder die Production, — Schaffung und Vermehrung von Werten — sich zu entwickeln, noch Vermögen und Wohlstand gedeihen vermag. Diese Grundbedingung kann nur im Staate und durch die Einrichtungen des Staates erfüllt und gesichert werden, deren wohltätige Wirkungen daher zunächst eben denjenigen zu Statten kommen, welche die ohne den Schutz des Staates nicht erreichbaren Güter besitzen, oder durch neue Erwerbungen vermehren. Es ist also vollkommen gerecht, dass eben diese Staatsbewohner einen Beitrag zur Aufbringung der Ausgaben, ohne die es dem Staate nicht möglich ist, jene Grundbedingung zu erfüllen, leisten, und dass diese Leistung in einem entsprechenden Verhältnisse zu der Menge und dem Werte eben jener Güter stehe. Es ist aber auch nicht weniger zweckmässig und für die Steuerpflichtigen selbst zuträglich, dass der Staat die erforderlichen Geldmittel von jenen Staatsbürgern einhebe, bei denen sich solche vorfinden, und dass dabei diejenigen, die weniger besitzen oder erwerben, verschont oder mit geringern Beträgen als Andere in Anspruch genommen werden, bei welchen der entgegengesetzte Fall eintritt.

Von diesem Gesichtspunkte aus kann man die bemerkte Art Abgaben nicht richtiger und deutlicher bezeichnen, als indem man dieselben mit einer Versicherungs-(Assecuranz-)Gebühr vergleicht.“

Ez az elmélet nem új. Montesquieu-nek egy évszázaddal előbb — 1748-ban — megjelent *Esprit de lois* című műve állapítja meg a közterheknek biztosítási jellegét. Ha ezt a biztosítási elméletet a tőkecapitalista államberendezkedés adózási indítékául el is fogadnók, akkor sem terjeszthetnők azt ki az illetékekre, mint ahogy azt a pátens indokolása teszi, mert az illeték *meghatározott* közszolgáltatás ellenértéke. Ha tehát e biztosítási elvnek helyt adnánk, — már pedig szembehelyezkedünk vele — akkor is csupán az állilletékeket vonhatnók bele a közterhek motivumainak ilyenén felfogásába. A pátensi előterjesztésnek ilyformán még saját álláspontján is csak részben van igaza.

szükséglete az illetékekkel szemben és az, hogy felmutatja-e az illetékrendszer azt a hozamot, amelyet célba vett? Ma, a háborús és társadalmi rázkódtatások liquidációja közben az állam igénylése mint minden közteherrel, úgy az illetékekkel szemben is az egészséges teherbíráson felüli. Az illetékekben ez az igénylés a kvantitatív adójelleg túltengésében mutatkozik. Az illetékhozamra alább, illetékrendszerünk fejlődésének statisztikai megvilágítása folyamán mutatok rá.

Hogy az illetékrendszer a szorosabb értelemben vett *állami gazdasági politikával* mennyire áll összefüggésben, az nem csupán ma, de normális viszonyok között sem képezheti önálló elbírálás tárgyát, miután a gazdasági politikának elsősorban az adók az érintkező ellenfelei s az illetékek csak mint ezek függvényei és kiegészítői szerepelnek. Ebben a kérdésben tehát az egész közteherállapot vonandó a bírálat keretébe s ebben leszögezhető az a modern principium, mely koncedálja az államnak mindazon nemzeti jövedelemnek tekintélyes hányadát, mely a nemzet zsebébe az állami gazdasági intézkedések helyesége folytán került. Az illetékekre vonatkozólag általános elvként annyi jegyezhető meg, hogy sanyarú viszonyok között indokoltabb az ál-, mint a valódi illetékek emelése.

Az illetékrendszer *adminisztrációja* egyszerűbb az adókénál. Különösebb reparációra csupán a fellebbezési technika szorulna, mely lassú és bonyolult. Az adminisztrációs költségek ennek megfelelően jóval csekélyebbek az egyenes adókénál. Sőt az illeték az országnak egyik legkisebb rezsiköltséggel járó bevétele. Ezidőszerint az illetékhozamnak kb. 3%-át teszik ki az adminisztratív kiadások, melyeknek kb. $\frac{5}{6}$ -od része személyzeti és $\frac{1}{6}$ -od része dologi költség.* Az egyenes adóknak úgy személyzeti, mint dologi kiadásai többszörösen nagyobbak. A személyzet kb. két-háromszorosa az illetékszemélyzetnek,** a dologi kiadások pedig az illetékieket 4—5-szörösen múlják felül. Az egyenesadóhozamot 10—15%-ban terhelik a rezsiköltségek.

A *szocialitás* a pénzügypolitikának egyik legtágabb és legfontosabb elve. Benne az etikai és jogszerűségi szempontok dominálnak, de bizonyos mértékig a közgazdasági nézőpontok is teret kapnak. A magyar pénzügyi jogi tudománynak egyik legkiválóbb képviselője: Mariska azt a véleményét nyilvánítja, hogy a közterhek kritikájában nem birnak a szociális szempontok elsőrendű fontossággal, hanem csupán a pénzügy-

* Csonkamagyarország 25 pénzügyigazgatóságánál, 129 adóhivatalánál, a központi díj- és illetékkiszabási hivatalnál, a székesfővárosi pénzügyigazgatóságnál s végül a minisztériumban kb. 550 tisztviselő foglalkozik kizárólag illetékügyekkel. Ezek illetményei kb. évi 1,000,000 aranykoronát tesznek ki, míg a dologi kiadások 100—150.000 aranykoronára rúgnak.

** Kb. 1200—1500 tisztviselő.

politikaiak.* Mariska tehát a pénzügypolitika fogalmát szűken értelmezte s nehéz azt a megjegyzést elhallgatni, hogy ez a felfogás a béke gyanútlan, harmonikus talajából fakadt. Mi érezzük nemcsak a benne rejlő ellentmondást, hanem a helytelenséget is. Ha extraháljuk a szocialitást a pénzügyi politikából, mint ahogy azt Mariska teszi, akkor a pénzügyi jogszabályok helyes voltát abban találjuk, ha ezek két-három dogmaszerű pénzügytani feltételnek megfelelnek. Pedig az élet állandó kifejlésben van s e kifejlés mérésére csak az oly rugalmas elv alkalmas, aminő a szocialitás az adott és adandó interpretációban.

Miután az államszemélyiség minden megmozdulása egyzersmind a nemzetnek, a nemzeti közösségnek a mozdulatát is jelenti, következképpen az egyes intézkedésekben, törvényekben mindenütt ott lappang a közösségnek jól-rosszul érzékelt s kifejezésre juttatott emanációja. A modern állameszme kialakulása folyamán a törvényalkotásba mind több szociális tartalom lopakodott, noha az utolsó évtizedek korirányzata az individualista eszmék jegyében hömpölygött. A reális kritika tehát a jogszabályok szociális tartalma felett napirendre nem térhet, hisz a tágabb értelemben vett „jogszerűség“ lényege is csaknem teljesen egybevág a szocialitás lényegével.

Ez a szempont a gyakorlati alkalmazásban is helytáll.

Felfogásom szerint a diszkrecionális lehetőségeknek azt az állandó nagymérvű halmazatát, mely a gazdasági jogszabályok hézagain keresztül a végrehajtó közegek rendelkezésére áll, semmi egyéb nem hasznosíthatja hatályosabban, célszerűbben és hazaszeretőbben, mint az egészséges szociális érzék. Annyira fontosnak tartom ezt a kérdést, hogy az illetékrendszernek pénzügytani bírálatát e kérdés keretében leszek bátor elmondani.

A *jogosság* elvének főkövetelménye az, hogy az intézkedések törvényen alapuljanak. Így elkerülhető az egyesek jogainak sérelme, amelynek tömeges esetei mindig bizonyos szociális nyomatékkaal bírnak. Az illetékrendszer törvényes intézkedésekkel erős mértékben alá van támasztva, a baj azonban ott van, hogy a gyors egymásutánban életbelépett partikuláris jogszabályok hol toldották, hol módosították, hol kurtították az előbbieket úgy, hogy ma heroikus elszántság kell e törvények áttekintéséhez. A kodifikációt illetőleg a pénzügytani dogmák azon életerős követelményein kívül, mint aminők pl. a törvény egyszerű és világos szövegezése, kétséget kizáró és lehetőleg nagy teret, minél több életviszonyt átfogó volta stb.,

* L. Mariska: Az államgazdaságtan kézikönyve; ötödik kiadás; Budapest, 1905. Franklin k. 486. l. (Mariska pénzügypolitika helyett adópolitikát használ.)

még egyéb posztulátumot is megállapíthatunk. Vannak ugyanis bizonyos hibák, amelyek tudomásom szerint, úgyszólván minden állam törvényalkotásában valami sajátos jogászkozó ideológia következtében napirenden vannak, holott különösebb nehézség nélkül kiküszöbölhetők. E hibák azt a hamis látszatot keltik, mintha a törvénynek bizonyos intim jellege volna. Két ilyen egyszerű s valójában technikai hiba uralkodik generálisan a törvényalkotásban s járul hozzá a törvény exkluzivitásához. Az egyik a felesleges hivatkozás, a másik a törvényalkotás merevsége a törvényrevízió terén.

A törvényeknek más törvények tételeire való felesleges hivatkozása nagymértékben zavaró hatású s mindig az áttekinthetőség rovására megy. Az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. t.-c. 2. §-ának első bekezdése pl. így kezdődik: „ha az örökös, vagy utóörökös, vagy a kötelesrészre jogosított *kiskorú*, vagy az 1877. XX. t.-c. 28. §-a alapján gondnokság alá van helyezve . . .“ stb., a 36. §. c) pontjának utolsó bekezdése így indul: „elrendelendő a gyámhatóság megkeresésére a leltározás akkor is, ha az 1877. évi XX. t.-c. 28. §-a a) vagy b) pontja alapján . . .“ stb., vagy pl. a 42. §. 2. bekezdése: „ha az érdekeltek becslést nem kívánnak, a becsár az 1881. LX. t.-c. 148. §. első bekezdésének rendelkezéseihez képest állapítandó meg“. Világos, hogy a hivatkozások helyett a hivatkozott törvényszakaszok amúgy is rövid szövegének ismétlése lett volna a helyénvaló, míg a törvények év és sorszáma zárjelbe tehető. Így a járatlan, akinek minden törvény épp úgy szól és épp úgy készül, mint a jogtudónak, egy-egy törvény tanulmányozása közben indokolatlanul még a következők utólagos megvételére van kényszerítve. Meg kell szereznie a fentidézett törvényhez még hat törvényt; a jövedelem és vagyonadóról szóló 1920. évi XXIII. t.-cikkhez még 11 törvényt; a vagyonátruházási illetékről szóló 1920. évi XXXIV.-ik t.-cikkhez még 4 törvényt; a gazdasági munkás és cselédségélypénztárakról szóló 1900. évi XVI. t.-cikkhez még hat törvényt és így tovább. Ugyászólván minden törvényünkre ráolvashatjuk a törvényalkotásnak ezt a szépséghibáját, mely a törvényt zavaróvá, nehézkesé, komplikálttá és időrablóvá teszi.

A másik szokványos hiba a törvényrevízió merevsége, mely különösen a gazdasági jogszabályok terén hátrányos. A törvényalkotás, történeljék bár ezer gazdasági szakvélemény meghallgatása után is, természetsszerűen nem képes a gazdasági életviszonyokat mind átölelni. Ezért minden gazdasági törvény nyomán a díszkrecionális réseken át széleskörű gyakorlat képződik, amely gyakorlat azonban territoriális jellegű, sokszor ellentétes, változó és helytelen irányban rugalmas. Ebből a körülményből adódik a törvényhozásnak az a kötelezettsége, hogy a törvényeket teljes egészükben gyakran újjáalakítsa s bővítse a gyakorlatban helyesnek bizonyult szabá-

lyokkal. A törvényhozás nagyobb mozgékonyasága nem rontaná, hanem erősítené a jogszolgáltatást.

Az illeték szocialitása.

A társadalmi evolúcióban megállapíthatók bizonyos törekvések, amelyek a kormányzat, a társadalmi formák és az alkotmányberendezkedés változásain, valamint az ember egyéni gyarlóságainak gátlásain felül is szakadatlan érvényesülési folyamatban vannak, mert létük a *társadalom eszméjében* gyökeredzik. Ez az eszme fogalmat egyelőre a demokrácia elnevezésben nyert, mely újabb korban az evolúció politikai ideáljaként jelentkezik.

Az emberi társadalom alapja az ember ösztönszerű társas hajlandósága. E társas ösztönből, az együttélésnek e determináltságából fakadó közös kötelezettségekben rejlik a társadalom eszméje, mely egyelőre csak szűken s csak jobb elnevezés híján fejezhető ki a demokrácia fogalmával.

A demokrácia az állam életműködésében számos alakban és időnkint változó formában nyilatkozik meg. A közelmúlt s a közeljövő formái pl. a szabad sajtó, az ingyenes népoktatás, a trachoma, a tüdővész vagy szifilisz elleni állami intézkedés, a kötelező munkásbiztosítás, a földbirtokreform, a külügyi politikában pl. a genfi konvenció vagy a népszövetség és a gazdasági politikában, mint legnagyobb uralkodó elv: a *közteherviselés egyenlősége*.

Miután a demokrácia az emberi társadalom alapvető és elpusztíthatatlan eszméje, mindazon jelenségeket, melyek a társadalmi egyedek gazdasági életkörülményeit jellemzik, a szocialitás mértékével kell vizsgálni, mert a szocialitás, mely az általunk adott tág értelmezésben etikai, sőt jogszertűségi szempontokat is jelöl, a társadalom eszméjének mértéke.

Valamely állambevételi ág szociális volta alatt kettős elv értendő. Az, hogy az adóalanyra a teher *saját életstandardjéhez*, valamint *mások adóterhéhez* viszonyítva nehezedjék. Ebben van az arányos teherviselés lényege s belőle folyik az adóviselő-adófizető elvének alapja is. Ezen elvek keresztülvitele a gazdasági evolúció konstans problémáját képezi, a kifejlés ezirányú útja azonban még teljességgel beláthatatlan.

Kitűnik az eddigiekből az, hogy a szocialitás kérdésének keretében az adóáthárítás mérvének és esélyének kérdése tekintélyes helyet foglal el, mert hisz addig a terhek szociális problémája kimerítve nincsen, amíg az adó az áthárítás potenciájával nem rendelkező egyedekig áthengeríthető.

A scholasztikus pénzügyi jogászok mellőzik ezt a kérdést az illetékrendszer területén, amennyiben itt csupán a teherviselésben közvetlenül érdekelték szempontjait domborították ki. Tagadhatatlanul baj az, ha a közteher súlyosan nyomja a közvetlenül érdekeltet, de ma, amikor részben az állami feladatok szaporodtával és a megvalósítás méltányosabb eszközeinek hijával, részben pedig eruptív tényezők okozta gazdasági ziláltság következtében minden közteher aránytalanul nyomasztóan nehezedik sorvadásos nemzeti vagyonunkra, akkor a gazdasági szociálpolitikának ez az egy értékelési tényezője kevésnek bizonyul *s a kirovás közvetlenségében indifferens tömeget is a vizsgálat körébe kell vonni.*

A fontosabb illetékágazatok megbirálása céljából a kifejtett szempontok teoretikus magaslatát a helyzeti adottsággal s a reális gazdaságpolitika követelményeivel összhangba kell hozni; ez esetben kapjuk meg azt az alapot, amelyről ma a pénzügyi rendelkező megnyilvánulások általában tárgyilagos kritika alá vonhatók.

A vagyónátruházási ügyletek közül az ajándékozás és örökösödés méltán róható meg az illetékrendszer legnagyobb teherével. Az örökösödéses és ajándékozásos gyarapodás nem jelent saját munkálkodáson alapuló vagyont, nincs tehát méltánytalanság a megadóztatásban. Az adózóképesség kétségtelen s az adóztatás folyamatában oly vagyontárgyak is teherrel sújtanak, amelyek eddig az adóztatást kikerülhették. Az áthárítás lehetősége, de indoka is szemmel láthatóan hiányzik.

Nem állja meg azonban a helyét az örökölt és ajándékozott ingatlanok aránytalan túlilletéke az ingók felett. Az illeték kiszabása csak megbecsült hagyatéokra történhetik, már pedig az ingatlanok becslése sokszorosan szigorúbb az ingókénál, még pedig részben az értékelés egyszerűsége miatt, de főleg azért, mert az ingóságok becslésénél a használatnak számtalan fázisa nyer kifejezést és mert az egyszerűbb luxustárgyak aránylag igen csekély értékkel szerepelnek. Mégis az ingatlant a rendes illetéken felül még vagyónátruházási illeték is sújtja. Angliában, hol az örökösödési adó pénzügyi eredménye óriási, az ingót és ingatlant egyenlő terhek illetik meg.

Az örökösödési illeték igen alkalmas volna a mezőgazdasági, nálunk igen gyatra, belterjesség ösztönzésére azáltal, hogy a mezőgazdasági ingatlan után az örökösödési illetéken felül járó vagyónátruházási illeték behajtását két-három évre feltételessé tennék. Ez időn belül az ingatlan örököse valamely nem nehézkes módon bizonyítani volna köteles azt, hogy a kiszabandó vagyónátruházási illetéknek az ingatlan nagyságához mért progresszív többszörösét investálta a földjébe. Ellenkező esetben az előírás-kor dologilag biztosított illeték a kamatokkal együtt behajtatnék. Ennek az illetékfokozásnak a nemzeti vagyon javulásán

kívül megvolna az a közvetlen kincstári előnye is, hogy a leszállított illetékhez más formában, pl. mint jövedelem vagy vagyonaadó mégis csak hozzájutna az állam.

Az ingatlanok visszterhes átruházását tekintve Mariska szerint az illeték akadályát képezheti a mezőgazdasági ingatlanok egészséges forgalmának, meggátolván az ingatlannak a tulajdonosváltással járó esetleg belterjesebb használatát;* ezzel szemben azonban ugyanennek a megfordítottja is történhetik s amellet közgazdasági szempontokból nem lehet kívánatos a gyakori ingatlantulajdonváltás. E pénzügyileg erősen szükségelt illeték elhagyása helyett sokkal nagyobb szükség van az erősen kiépített mezőgazdasági hitelszervezetre, amelynek jelenlétében a visszterhes ingatlanvagyonaátruházási illeték kérdése teljesen eltörpül. Ugyanezen okok miatt a házingatlant illetőleg a vagyonaátruházási illeték jogügyleti helyett okiratinak volna minősítendő, mert e téren a forgalom megkötésének nincsen közgazdasági indoka.

A vétel útján megszerzett ingatlan illetékének áthárítása az indifferensekre csak spekulációs házingatlannál sikerülhet teljes mértékben. Mezőgazdasági ingatlanspekulációnál csupán az érdekelt felek sújttatnak erősebben, a valódi áthárítás azonban sikertelen, mert a produktumokra át nem vihető. A mezőgazdasági termelvények áralakulását ugyanis az állandó adózás mérve, nem pedig egy-egy szórványos teher befolyásolja. E tényező mellett az ingatlannak aránylag ritkás forgalmával járó illetéke nem juthat szerephez, mert sporadikus voltánál fogva a termények áralakulását nem szabályozhatja, illetve a földjáradékot nem növelheti.

Mariska azon az alapon is tagadja az ingatlanvagyonaátruházási illeték létjogosultságát, hogy benne oly tárgyak kerülnek illetékezés alá, melyek el nem titkolható adók tárgyát képezik s ilyformán „a birtokátruházási adók épen azokra súlyosodnak, akik anélkül is legerősebben vannak megadóztatva.“**

Ma a helyzet lényegesen más. Tudvalevő, hogy a mezőgazdasági ingatlan adóterhelése ma enyhébb annak békebeli vagy más adótárgy mai terhénél, holott a csonkamagyarországi mezőgazdasági ingatlanokra 1910-ben bekebelezve volt 2 milliárd aranykoronán felüli jelzálogi teher ma úgyszólván semmivé zsugorodott.

A föld a köztehereloszlás mai stádiumában méltán viseli a vagyonaátruházási illeték esetleges terhét annál is inkább, mert a földadó a maga lomha mozgású kataszteri bázisával s a csekély mérvű vagyonaadó alig-alig domborítja ki a földjára-

* L. Mariska: Az államgazdaságtan kézikönyve, Bp. 1905. Ötödik kiad. 483 l.

** L. Mariska: i. m. 483. l.

dékot, illetve a föld értékének valódi kifejezőjét: a tőkésített földjáradékot.

Az u. n. okirati illetékek keretében az ingók visszterhes átruházásának megilletékezése csak pénzügyi indokokkal támasztható alá. Abban mégis enyhébb ez a teher az ingatlan-átruházási illetékeknél, hogy csak okirat esetén jár. Az áthárításra az esetben, ha az okirat magánjogi érvényű, nincs mód, ha azonban kereskedelmi jellegű, akkor az illeték ármódosító hatása

a) a sablonszerű okiratnál pl. kötjegynél, számlánál, feltételesen mentes kereskedelmi levélnél stb. rendszerint teljes mértékben fejlik ki, viszont b) a speciális átruházási, vagy kompenzációs szerződéseknél az ügyletek specializált és sporadikus természete folytán az áralakító hatás többnyire elenyészik.

A földhaszonbérletek illetékének kérdése egyike a legkényesebbeknek. Létjogosultsága abban nyer alapot, hogy a földhaszonbérletek terjedése nem lévén egészséges, azt kincstári beavatkozással meg kell nehezíteni. Ennek a tézisnek azonban igen szomorú a praktikus oldala, mert a haszonbéri terhek nem csökkentik a haszonbérletet, ellenben növelik a földjáradékot, ami a bérlőknek a tulajdonosokkal szemben irreális terheket, a tulajdonosoknak a bérlőkkel szemben irreális hasznot, a fogyasztókra pedig mindenkor drágább kenyeret jelent.

A földhaszonbérlő a legerősebben sújtott adózója Magyarországnak. A haszonbérlő fizeti a ráhárított földadót s egyéb adóin felül a kereseti adót is, amely alól, miután nem tulajdonosa a földnek, nincs mentesítve s fizeti még az ügyleti illetéket is, mely tekintettel a bérlet magas árára, rendszerint tekintélyes összegre rúg. A haszonbéri terhek magas voltából ilyformán a nemzeti gazdálkodásra többek között két súlyos nyomás nehezedik. Egyrészt a rövidebb lejáratú haszonbérlemények birtokosai a magas közterheket, a bérleti összeget és a saját hasznot pogány erőszakossággal sajtolják ki a földből, másrészt pedig a bérlet rendszerint tekintélyesen felveri a terményárakat.

Mint hogy sem a földhaszonbérletek túltengésének, sem azok túlkapásainak megakadályozására a termények árába belekalkulálható magas közterhek alkalmasoknak nem bizonyulnak, törvényes intézkedés kellene, jobb híján, elsősorban a rövid haszonbérletek meggátlására, másodsorban pedig a haszonbérlők adóterbeinek enyhítésére.

A társulati illetékek valójában indokolatlanok, hisz a cégbejegyzési, tekintélyes nagyságú illetékekkel az illetékügyi rész már elintéztetést nyert. Viszont a mindenkivel szemben támasztott pénzügyi követelmények között a szociális adózás szempontjából méltán foglalnak helyet. A társulati illetékeket e szempontból

az az indokolás támasztja alá, hogy a társulás fokozottabb adózóképességet jelent. Az álforgalmi adók milliójében nem emelhető különösebb kifogás ez illeték ellen az esetben, ha kulcsa nem sért közgazdasági érdekeket s ha az illetékkedvezmények széles körben terjeszkednek ki.

Adórendszerünk mai állapotában a társulatok közül csupán a közkereseti, betéti és különösen az alkalmi társaságok illetékei túlzottak.

A közkereseti és betéti társaságok akkor fizetnek illetéket, amikor keletkeznek, okirat esetén akkor is, amikor megszűnnek. Az újonnan alakult cég nincsen abban a helyzetben, hogy áraiban kifejezésre juttathassa a kifizetett illetéket, sőt élethe-tősége azt kívánja meg, hogy árúja versenyképes legyen. Ezzel az illeték, mint egyszer és mindenkorra szóló köztartozás a leg-szimplexebb rezsiköltségek közé kerül. A társasviszony okirati megszűnésénél pedig a magángazdasági folyamat megszűnte teszi lehetetlenné az illeték áthárítását s teszi az illetéket a szer-ződő felekkel szemben nagymértékben igaztalanná, miután a társasviszony felbomlása rendszerint a vállalkozás betegségéből fakad. A részvénytársaságok alakulásakor, valamint az alap-tőke felemelésekor fizetendő részvénykibocsájtási illeték a társu-latot az effektív tőkehalmozáskor éri s e körülmény az anya-giakban korlátozott tömeg erősebb teherviselése közepette szociá-lis indokkal támogatja a kincstár ezirányú igényét. A szindiká-tusok megilletékezése elé azonban figyelemreméltó közgazda-sági gátlások emelkednek. Nemcsak abban van a hiba, hogy adó és illeték terhe alá tartozik olyasvalami, amire a társulati adó végrehajtási utasításának 6. §-a azt mondja, hogy az alkalmi egyesülésre „irányadó meghatározást adni nem lehet“, hanem abban is, hogy e terhek folytán a rendszerint fürge szindikátu-sok s általuk a szindikátusi hasznok is olyan működési terepre kényszerülnek, mely kedvezőbb a magyar államterületnél. A részvényilleték áthárításáról legfeljebb a részvényesekkel való viszonylatban lehetne szó, aminek azonban különösebb jelentő-sége nincsen. A szövetkezeteknél a szellem az, ami a terhek köz-vetítését kizárja, vagy, ami az áthárítást károossá tenné. Egyéb-ként is a szövetkezeteknél rendszerint hiányzik az áthárítás szüksége, mert a törvény e téren számos mentességet és kedvez-ményt ad. A biztosító intézetek díjainak illetékei nem díszai sem a mi illetékrendszerünknek, sem a külföldieknek. A biztosítás egy-egy ága közérdek s az illeték fizetése azokra nehezedik, akik közérdekű ténykedésükért biztosítási díjaikkal amúgy is eleget áldoznak. Az életbiztosítás nagyobb adózóképességet jelent, de a városi ingatlanok tűzbiztosítását, valamint a mezei ingatla-nok és ingók tűz- és jégkárbiztosítását és a kereskedelmi szállít-mánybiztosítást ki kellene emelni az illetékköteles ügyletek kö-zül. Indokolatlan a vasúti vitelbér illetéke is, mely nem jelent

egyebet, mint egy valódi illetéknek, a vitelbérenek, megrovását állilletékkel.

A tőzsdei adó tipikus forgalmi adó. Talán az egyetlen a forgalmi adók közül, amelynek fennállása bizonyos mértékben jogosult. Az értékpapírforgalom faktorai rendszerint fokozott adózóképességük bizonyítékát szolgáltatják s így helyénvaló az adózás, ha az oly tétellel történik, mely közigazdasági szempontokat nem sért.

Említés tétellett arról, hogy a szerződések illetékeiben nem teljes a forgalmiadójelleg, hanem meghúzódik bennük egy árnya a valódi illetéknek is, mely a használt kifejezés szerint a *kontraktualis biztonságért* járna. Szerződést a felek a jogviszony tisztázása s a „scripta manent“-ből fakadó nagyobb biztonság céljából kötnek s meghúzódik mögötte az igazságszolgáltatásban való hit vagy az attól való félelem. Ebben rejlenék az állam negatív magatartásából fakadólag, de mégis közvetett hatályossággal a nyújtott kontraktuális biztonság. Meg kell vallanunk, hogy ezt a disztinkciót a tételes jogszabályok egészen légiessé teszik, még pedig a törvénykezés illetékeinek viszonylatában. Ahol ugyanis a szerződéses kötelezettségek simán teljesíttetnek, ott az állam hallgatólagos asszisztálása biztosította az eredményt, ahol azonban a consensus megbolygattatik, ott a megbolygatás hátrányán, s az illetékfizetés kötelezettségén felül még a perilleték is terheli az ügyet, miáltal a kontraktuális biztonság elmélete a peres ügyekre vonatkozólag illuzóriussá válik. Ebből következőleg a szerződéses illetékek akkor nyernének bizonyos mérvű etikai alapot, ha a perilletékekbe a lefizetett szerződési illeték beszámítható volna.

A törvénykezési illetékek magas foka erős kifogás tárgyát képezheti, mert, bár igaz, hogy magánérdekek védelme nyomán fizettetik, mégis a magánérdeksérelem csaknem mindig közérdeksérelem is, hisz a köz érdekében fennálló jogszabályok alapján történendő sérelemelbírálásnak alapja az, hogy e *jogszabályokon esett csorba*. Erős illeték állametikailag csupán praeiudicialis perekben volna követelhető. Erkölcsileg indokolt, a praxisban azonban nem egészen helytálló Stuart Mill azon immár közhelyszerű követelése, hogy „az igazság megadóztatását“ képező törvénykezési illetékeket törölni kell. Az illetékek némely terét s főleg mértékét illetőleg alapos e kifakadás s bár ezeket egyetlen európai állam sem nélkülözheti, sőt az angol, francia és osztrák igazságszolgáltatás a miénkhez hasonló terheket követel és a mai viszonyok között nekünk erős szükségünk is van rá, mégis hamaros enyhítés szükséges e téren. Az angol és francia illetékek egyébként is csak látszólagosan bírnak nyomasztó súllyal, mert ott ennek viselésére gazdaságilag sokszorosan erősebb egyedek szorúlnak.

Szükséges a törvénykezési illetékek mérvének leszállítása,

mert a jogkeresők nagy hányada leszorúl a jogorvoslat útjáról s mert alkalmas annak a hitnek a felkeltésére, hogy a jogkeresés célzatosan exkluzív és még az intellektuális osztályban is tarthatja magát az a súlyos gyanú, hogy e par excellence illeték erős adót is foglal magában. A törvénykezési illetékek, mint a valódi illetékek általában, tipikus képét adják az áthárítás lehetetlenségének, de viszont többnyire érzékenyen sújtják a közvetlenül érdekelteket.

Az illetékrendszer szociális értékét illetőleg azt az általános forgalmi adó és a fogyasztási adók elé kell helyoznunk. Az általános forgalmi adó nem szelektál, csak üts minél jobban közeledik a pauperitás felé, annál nagyobbat üt. A fogyasztási adók valamivel csekélyebb mérvben ugyanilyen hatásúak s miután a jövedékeket és vámokat speciális természetük folytán általános bírálat keretébe vonni nem lehet, az illetékrendszer előtt erkölcsi súlyban csupán az egyenes adók rendszere szerepelhet.

Párhuzam a külföldi illetékhozamokkal; a magyar illetékrendszer statisztikai fejlődése.

A magyar illetékbevételeket a külföldiekkel összehasonlítható két távoli időpontot veszünk szemügyre a fejlődés feltüntetésére és pedig az 1883—1884—1885-ik esztendőket s a mai állapotot.

1884-ben a magyar illetékbevételeknek a rendes és rendkívüli bruttó állami bevételekhez viszonyított aránya 7.94% volt. (Összbev. 311,881.180.—, illeték: 24,892.900.— forint.) Ezt az arányt akkoriban háromszorosan haladták meg Franciaország és Hollandia illetékbevételei; az előbbinél 22.03%-al (összbev. 3.256,842.000.—, illeték: 717,620.000.— franc) s az utóbbinál 21.41%-al (összbev. 114,166.025.—, illeték: 24,450.000.— holl. forint) szerepelnek az illetékek az állammérlegben.

A francia illetékek alapja az u. n. enregistrement, a regisztrálási, lajstromozási illeték, mely az ingó- és ingatlanátruházási illetékeket tartalmazza, beleszámítva az örökösödés és ajándékozás után járókat is. Alaptörvénye az 1799. évi dec. 12-i, mely azóta számos módosításon ment keresztül. Az enregistrement megegyezően más nemzetek vagyonátruházási illetékével az okirati bélyeget és az ügyleti illetéket együttesen foglalja magában. Jellemző a francia vagyonátruházási illeték súlyos voltára az a körülmény, hogy 1885-ben a 717,620.000.— francnyi illetékbevételeből 553,544.000.— franc esett az enregistrementra. Mindazon helyeken, hol az enregistrement szerinti illetékezés áll fenn, mint a francia mintájú holland, belga és olasz illetékrendszerekben, természetesen hiányzik a telekkönyvi berendezkedés, melyet a lajstromok pótolnak.

A holland illetékrendszerben 1885-ben szintén a regisztrációs illeték van domináló helyzetben.

Hogy a francia és holland állambevételeknek oly horribilis arányát képezték az illetékek, annak főoka a vám- és egyenesadórendszer mindkét országban való akkori fejletlensége, melynek javulásával természetesen az illetékbevételek aránya erős esökkenést mutat.

Anglia illetékei az 1883/84. évi zárszámadás szerint a brutto állambevétel 10.08%-át tették ki. (Összbev. 115,271.176.—, illeték: 11,620.000.— £.) A 11,620.000.— £-et kitevő illetékbevételek csaknem $\frac{3}{4}$ részét 7,530.480.— £-et az ajándékozás és örökösödés illetéke képezte, mely 1894-ben részletesen szabályoztatott s azóta az illetékektől különválasztva mint örökösödési adó soroztatott az adórendszerbe. A magyar örökösödési illetéknél jóval arányosabb. A hagyatékot általánosan terhelő u. n. estate duty-n kívül külön legacy duty áll fenn az ingóhagyatékra és succession duty az ingatlanra, tehát külön teherrel nem csupán az ingatlanhagyaték van megróva. E vagyonátruházási illetékek mellett a holtkézi birtokokra vonatkozólag a corporation duty áll fenn, mely a jövedelmet $\frac{1}{2}$ %-os adó alá vonja megegyezően a magyar illetékegyenértékkel. Újabb időkben az illetékeknek ez a 10%-os aránya erősen lemérséklődött.

Az északamerikai egyesült államok 1885-ben, dacára egy pár illetékügyi reformnak, minimális illetékbevételel mutatnak fel, az összbevételnek csupán 1.77%-át. (Összbev.: 398.287,582.— illeték 7.053,053.— dollár). Ennek magyarázata az, hogy Amerika úgyszólván kizárólagosan a vámokból tartotta fenn magát. 398.287,582.— dollárnyi állami összbevételének csaknem $\frac{2}{3}$ része: 214.706,497.— dollár került ki a vámokból, amely mellett elenyészett az egyenes adók 108.157.— dollárnyi összege, mely az összbevételnek $\frac{1}{3000}$ részét tette. Azóta óriási mértékben lépett előtérbe az egyenes adózás, visszaszorítván minden eddig uralkodott adót, különösképpen a vámokat s az utána legszámottevőbb fogyasztási adókat, melyek 1885-ben az összbevétel 33.49%-át képezték.

Olaszország 1885-beli illetékei az összbevételnek 11.8%-át alkották. (Összbev.: 1.342,216.723.— illeték: 158.300,000.— lira). A 158.300,000.— lirát kitevő illetékből 54.800,000.— lirát, azaz az összilleték 34.66%-át képviselte az enregistrement és 30.200,000.— lirát, tehát 19.07%-ot az örökösödési illeték. Magyarországhoz hasonlóan, hol napjainkban az okirati illeték a legnagyobb hozamú illetékágazat, az olaszországi illetékbevételeknek is meglepően nagy hányadát képezte a bélyegilleték és pedig az összilleték 35.69%-át, azaz 56.500,000.— lirát. Ez az illetékarány napjainkig alig szenvedett változást Olaszországban.

Feltűnő a magyaréval azonos osztrák illetékrendszer ered-

ménybeli eltérése a magyartól 1884-ben. Míg a magyar illetékbevétele viszonyozása 7.94%, addig az osztráké 10.61% (összbev.: 474.555,699.— illeték 50.400,000.— forint). Ausztria a magyar illetékbevételenél valamivel még több, mint 50%-os többleteredményt mutat fel, holott összbevétele csupán 34.07%-al nagyobb a magyarnál. Az ok főleg abban rejlik, hogy az osztrák adminisztráció ma is kitűnő mintaszerűsége csaknem olyan raffinált bürokratikus készséggel dolgozott, mint a francia államszervek, de részben azért is mutattak fel nagyobb eredményt, mert iparország lévén, nagyobb számban produkáltak kereskedelmi ügyleti okiratokat és törvénykezési illetéket.

Végül szolgáljon még például egy exotikus ország is: Japán. Japánországnak egész adórendszere igen kezdetleges volt még négy évtizeddel ezelőtt. Állambevételi forrását csaknem teljességgel a földadó és a fogyasztási adók képezték, melyeknek összege az összbevételnek kb. 80%-át tette ki. Némi jelentőséggel bírtak még az illetékek és a vámok, ez utóbbiak azonban alig jelentettek többet az összbevétel 2%-ánál. 1884-ben az illetékhozam az összbevétel 7.94%-át tette ki. (Összbev.: 75.606,059.— illeték 6.004,240.— yen). Bár ez az arány a magyar eredménnyel azonos, mégis óriási a különbség. Az akkori japán illetékek között szerepel ugyanis a postai tarifa is, szerepel azonban benne a Magyarországon akkor még nem képviselt, de Japánban már 1881-ben bevezetett tőzsdei, illetve értékpapírforgalmi adó. Nyoma sincs azonban az ajándékozási és örökösödési, valamint a telekkönyvvel összefüggő vagy ezt pótló regisztrációs illetéknek.

Ma már lényeges átcsoportosulása mutatnak az akkori állammérlegek.

Franciaországnak 1885-beli 22.03%-os illetékbevételei arányszáma lecsökkent az 1923/24. költségvetési évben 17.78%-ra. (Összbev.: 23.437,954.832.—, illeték: 4.134,154.500.— franc). Míg ugyanis az 1923. évi illetékbevétele az 1885-ösnek csupán kb. 5½-szerese, addig az egyenes adó a réginek kb. 8-szorosa, a vám a réginek 7-szerese.

Az 1923/24. évi francia költségvetésben legmagasabb tétel az illetékeké, melyek az összes egyenes adó kb. 3¼ milliárd francnyi (3.275,090.216.—) összegét csaknem egy teljes milliárdal (859.064,284.— fr.) múlják felül; a fogyasztási adók összegét (2.888,502.500.— fr.) ötnegyed milliárdal; ennél is többel, a vámokat (2.288,037.100.— fr.) és csaknem két és egynegyed milliárdal a monopoliumokat (1.997,978.290.— fr.).

Hollandiában hasonló a helyzet. Az 1885-beli 21.41%-os arányszám lesülyedt 13.84%-ra. 24.450,000.— holland forintnyi illetékből lett az 1923. év folyamán 82.000,000.— holl. forint, tehát valamivel kevesebb a 3½-szeresnél. Ezzel szemben azonban főleg az 1892. és 1893. évi adóügyi reformokkal életbeléptetett

jövedelem- és vagyoadó, valamint tőkekamat- és járadékadó behozatalával a holland egyenes adók több, mint ötszörösre szöktek fel, (25.928,125.— h. forintról 135.477,000.— h. forintra), a vámok pedig csaknem kilenceszeresre (4.812,000.— h. forintról 40.000,000.—ra). Az 1923. évi holland költségvetés két legmagasabb s csaknem egyenlő tétele az egyenes- és fogyasztási adók (előbbi 135.477,000.—, utóbbi 136.500,000.— holl. for.), az illetékbevételek kb. $\frac{3}{5}$ akkora összeggel 82 millióval a harmadik helyen szerepel.

Angolország illetékbevételei arányszáma négy évtized alatt egy ötödére csökkent, a régi 10.08% helyett 2.12%-ra, tekintettel arra, hogy a régi 11,620.000.— £-et kitevő illetékbevételek az 1922/23. évben mindössze a kétszeresére 22,222.000.— -re emelkedett. Ebből az összegből azonban hiányzik az örökösödési és ajándékozási adó, mely 1894 óta az egyenesadók közé soroztatott s az 1922/23. évi 56,871.000.— £-nyi összegével az összes többi illetéket háromszorosán múlja felül. Ha ezt is az illetékek közé számítjuk, akkor 7.59%-os arányszámot nyerünk. Az illetékek arányának elmaradottsága az angol adórendszer mintaszerű kifejlődésének tudható be, mely az egyenes adókat az 1883/84. évi állagról 13,593.000.— £-ről 403,006.000.— £-re rúgtatta fel, tehát kb. a harmincszorosra az örökösödési adón kívül, ennek beszámításával kb. harmincötzörösre. E horribilis emelkedéssel szemben a vámok kb. hétszörösre (19,701.000.— £-ről 123,043.000 £-re), s a fogyasztási adók csupán kb. $5\frac{1}{2}$ -szeresre szöktek fel (26,952.000.— £-ről 157,275.000 £-re).*

Amerika illetékbevételei manapság elenyészően csekélyek még a régi 1883. évi 1.77%-os arányhoz képest is. Ennek oka részben az egyenes adóknak s Angliához hasonlóan különösen a jövedelmi adónak kolosszális terjedelmű kifejlesztése, másrészt pedig az, hogy az 1880-ban kitört polgárháborúban, majd később az 1898-iki spanyol háborúban pénzügyi okokból életbeléptetett illetékeket 1902-ben ismét hatályon kívül helyezték.

Az amerikai egyenesadók az 1883. évi 108.157.— dollárról ennek az összegnek 31.271-szeresére 3.382,180.933.— dollárra

* Az angol egyenes adóknak ez a mai fölénye a közvetett adók felett korántsem jelent még szociális ideált, csupán a mi viszonyainknál egészségesebbet. Igen szemléltető példával szolgál erre vonatkozólag Carnegie az 1908 februári Westminster Review című angol gazdasági szaklap statisztikája nyomán. Eszerint a gazdagok 688.000 lélekszáma 12.000.000.000 font vagyon után 38.000.000 font adót fizetett, a középosztály 5.100.000 lélek után, mely vagyonban 3.000.000.000 fontot reprezentált, 42.000.000 fontot rótt le, míg a 38.220.000 lelket számláló s 1.000.000.000 fontot képviselő munkásosztály 40.000.000 fontot fizetett. A munkások vagyonánál 12-szerre nagyobb s a középosztály vagyonánál 4-szerre nagyobb gazdagok vagyonát tehát amazokénál kisebb telier sújtja. (Carnegie: Napjaink problémái. Ford. Bartos Zoltán, Révai kiad. 15—16. l.)

ugrottak. Ezzel a példátlan emelkedéssel az amerikai vámbevételek teljesen leszorultak domináló szerepükről, hisz a régi 214,706.497.— dollárnyi vámeredményből az 1921. évi zárszámadás szerint nem lett több 308,025.102.— dollárnál, tehát harmincnöve év alatt alig 45%-os az emelkedés.

Olaszország illetékbevételi arányszáma alig változott. Az 1885. évi 11.8% az 1923/24. év folyamán 11.06%-ra módosult. Közben persze a régi 158,300.000.— lírás illetékbevételből 2.253,930.000.— lira lett, de viszont a régi másfélmilliárdos (1885-ben 1.342,216.723.— lira) bruttó állambevétel is húsz és félmilliárdra nőtt fel (1923/24. 20.362,791.722.— l.).

Ausztria 1923. évi költségelőirányzatában az illetékbevételek az összbevétel 18.6%-át teszik ki. Az emelkedés részben az 1892 szept. 18-i és az ezt módosító 1897. évi márc. 9-i értékpapirforgalmiadótörvénynek, részben annak a rugalmasságnak a következménye, mely az illetékeket alkalmassá tette és teszi arra, hogy a mai zilált viszonyok között e térre csoportosíttassék a közterhek egy része; az illetékhozam emelkedésében azonban jelentős szerepe van Ausztria ipari és kereskedelmi kifejlődésének is, de főleg Bécs hatalmasan nekilendült forgalmának. A bécsi forgalom adja ki az osztrák illetékbevétel legnagyobb részét, aminthogy Budapest illetékszolgáltatása is az 1922/23-i költségvetési évben a teljes illetékhozam 81.24%-át tette ki az értékpapirforgalmi adó beleszámításával; enélkül pedig Budapest illetékszolgáltatási aránya 58.70% volt.*

Japánország egész adórendszere gyökeresen megváltozott negyven év alatt s 1923. évi állammérlege az európaiaktól elütő sajátságokat nem mutat már fel. Az 1884. évi egyetlen, de tekintélyes összegű (43,029.745.— yen) földadó mellé csatlakozik a már 1887-ben életbeléptetett jövedelmi adó, az országnak egyik legtekintélyesebb mai egyenesadója és az 1896-ban bevezetett francia mintájú kereskedelmi és iparadó. A földadóbevétel gyengén emelkedett, 43,029.745.— yentről csak 74,144.000.— yenre, még pedig azért, mert a japán földbirtok már eddig is igen erősen volt megterhelve. A fogyasztási adók és vámok eredménye azonban óriási emelkedést mutat. Előbbiek tizennégy-szeresen (16,768.135 yentről 237,566.000 yenre), utóbbiak pedig huszonhét-szeresen múlják felül az 1884-es hozamot (2,600.330 yentről 71,744.000 yenre).

* Összilletékbevétel 1922/1923-ban	6.018,249.581 K
Értékpapirforgalmiadó	8.104,548.827 „
	—————
összesen	14.122,798.408 K
Budapest illetékbevétele	3,532,117.842 „
Budapest ért. pap. forg. adója	7.940,855.897 „
Díj	1,030.000 „
	—————
összesen	11.474,003.739 K

A szorosabb értelemben vett adórendszerváltozással párhuzamosan az illetékrendszer is teljesen átalakult. Kimaradtak belőle a postai tarifák, ellenben 1904-ben életbelépett az örökösödési és ajándékozási adó, majd francia hatás alatt a telek-
könyvi rendszer mellőzésével a regisztrációs illetékek, melyeket több egyéb adóügyi reformmal egyidejűleg az orosz-japán háború befejezte utáni súlyos államterhek ösztönzésére hoztak be.

Az 1884-beli 7.94%-os illetékbevételi arány az 1923. évi költségvetésben lecsúszott 5.69%-ra, bár a régi 6,004.240 yent kitevő illetékbevétel 1923-ban 83,658.000 yenre emelkedett. Különös ez arányszám csökkenése annak tudatában, hogy a japán illetékrendszer azóta európaiasan kiépült. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni egyrészt az egyenesadók nagymérvű fejlesztését, melyek negyven év alatt a régi hozamot megkilencszereztek (43,029.745 yentről 387,175.000 yentre), továbbá a fogyasztási adóknak és vámoknak már említett hatalmas emelkedését s végül, mint japán különlegességet, az örökösödési adó rendkívül csekély hozamát. Sajnos, a külföld rendelkezésére bocsájtott 1923. évi japán állammérleg nem részletezi az illetékbevétel ágakat még oly kis mértékben sem, mint az európaiak s így az örökösödési illeték minimális eredménye csak felszínesen bizonyítható, még pedig azzal a rendelkezésre álló adattal, hogy az örökösödési illeték hozama 1908-ban mindössze 1,523.819 yent eredményezett, holott az 1923. évi illetékbevétel 83,658.000 yent tett ki.

A japán örökösödési adó ugyanis azt a sajátságot tartalmazza, hogy az úgylátszik amúgy is csekély tételű illetékre vonatkozólag erős kedvezményt biztosít ingatlanörökösödés alkalmával az örökösnek az esetre, ha a többi hátramaradott családtagot támogatja.

Az osztrák-magyar monarchia első költségvetése 1766-ban készült el. Miután illetékeinkre vonatkozólag 1851-ig csupán érdektelen adatokat nyernénk; miután továbbá a költségvetés 1848-ig egyébként is titkos volt s végül, miután alkotmányos életünk helyreállításáig magyar költségvetés nem került, nem is kerülhetett az országgyűlés elé, — illetékrendszerünk fejlődését csupán a kiegyezés utáni időponttól kísérhetjük figyelemmel. Az 1870.-ik évi költségelőirányzatban az állami összbevétel 147.791,354.— forintot, Csonkamagyarországra vonatkozóan 67.589,420.— forintot tett ki, melyből illetékre esett 10.716,000.—, illetve Csonkamagyarországra 4.900,748.— forint. Ez az összeg az állami *rendes* bevételek 7.18%-át tette ki. 1880-ig az illetékek erős emelkedést mutatnak, 1880-ban már 9.03%-át tüntetvén fel az összbevételnek. A következő évtizedekhez viszonyítva ez az arány szembeszökően nagy. Az ok részben az 1868. XXIII. és 1869. XVI. illetéktörvények bevezetésének, részben pedig a fogyasztási adók elmaradottságának tudható be. Míg ugyanis

1870-ben az illeték a fogyasztási adók 78.75%-át tette ki, 1880-ban már 138.96%-át, tehát csaknem másfélszeresét. 1890-ben és 1900-ban az illeték az összbevételnek kb. 8%-át alkotta (1890 = 8.02%, 1900 = 8.09%), 1911-ben ez az arány 8.89%-ra emelkedett, 1914/15-ben pedig 9.19%-ra. Ez a lassú százalékos emelkedés valójában nagy összegeket jelentett. Csonkamagyarországon 1870-ben 9.801,496.— korona folyt be illetékképen, 1880-ban 19.591,294.— korona, 1890-ben 25.522,948.— korona, 1900-ban 36.900,384.— korona, 1911-ben 62.515,868.— korona és 1914/15-ben 81.932,956.— korona. Az összbevételekhez viszonyított illetékek százalékszámának csekély mérvű emelkedése abban az egyszerű tényben leli magyarázatát, hogy erősen szaporodtak a vámbevételek, hatalmasan kiépült a fogyasztási adórendszer és nagy emelkedést mutatnak az egyenes adók is. Az emelkedés e versenyében a fogyasztási adó a győztes s közvetlenül utána az illetékek következnek. 1870-ben az illetékek a fogyasztási adók 78.75%-át képezték, 1880-ban 138.96%-át. 1890-ben ez a százalékszám a cukorfogyasztási, sörfogyasztási, ásványolaj és sajtolt élesztő adójáról szóló 1881. évi IV., 1883. évi V. és 1887. évi XLVII. t.-cikkek következtében lesülyedt 65.49%-ra, 1900-ban az arány már csak 50.59%, melyben a sör- és szeszdópótlékról szóló 1899. XXIII. és 1899. XXIV. t.-cikkek hatása nyilvánul meg. 1911-től az arányszám ismét valamivel emelkedő és pedig 1911-ben 52.04% és 1914/15-ben 53.33%.

Összességében az egyenes adók is nagy emelkedést tüntetnek fel, hisz a csonkamagyarországi 1870. évi 50.288,006.— koronás bevétellel szemben 1914/15-ben már 148.524,794.— korona szerepel, — mégis elmarad a fogyasztási adó és illeték tempójától. Az illetéknek az egyenesadóhoz viszonyított aránya ugyanis állandóan emelkedő. 1870-ben 19.40% volt, 1880-ban már 24.28%, 1890-ben 28.24%, 1900-ban 39.31%, 1911-ben 49.03% és 1914/15-ben 54.94%.

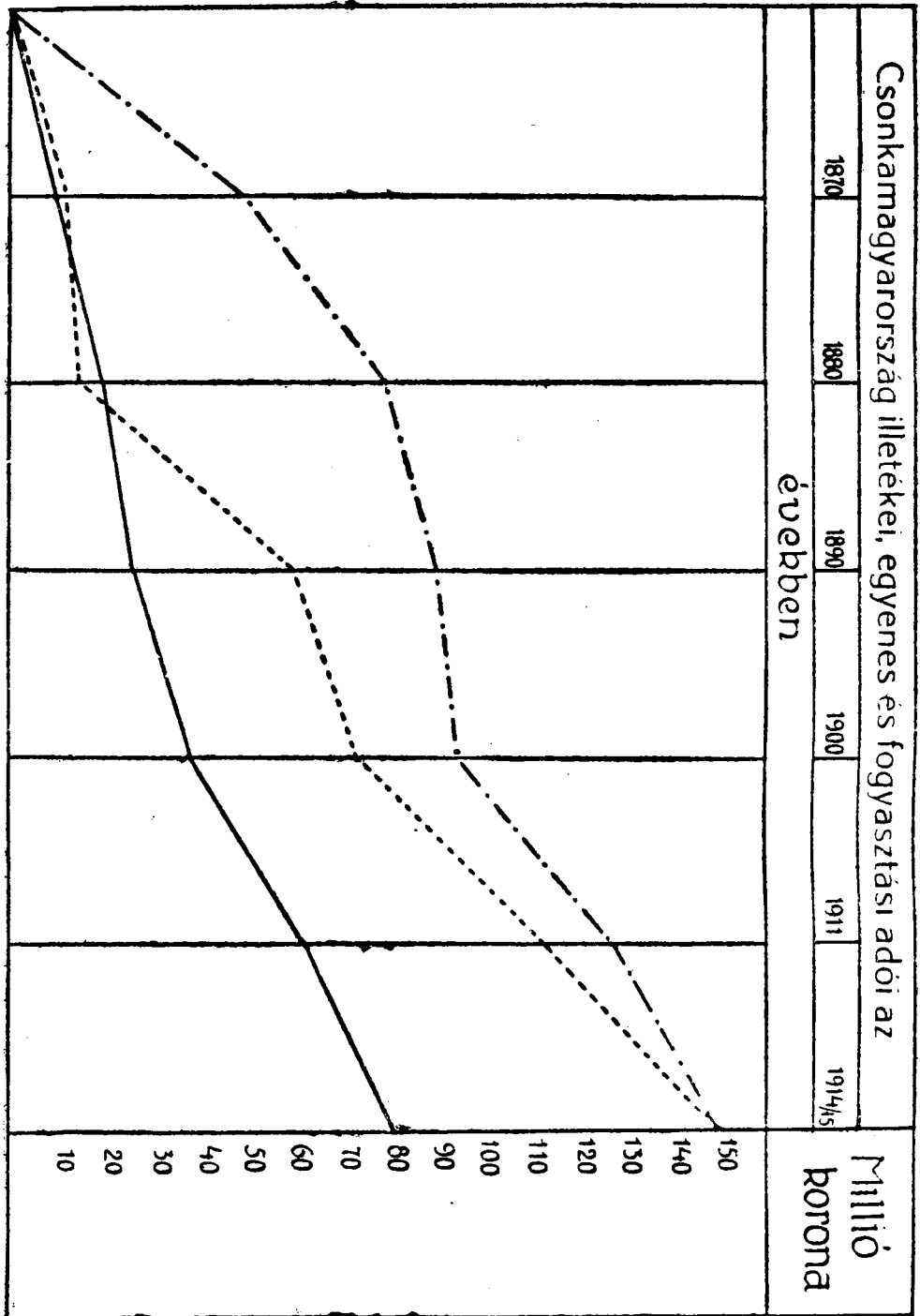
Meg kell jegyezni, hogy az itt felsorolt illetékbevételek a szanalási törvény rendelkezése szerint az illetékekhez csatolt vádászati- és fegyveradó, tőkeamat- és járadékadót s a szállítási adót nem tartalmazzák, miután ezek nem is szerepeltek az illetékek között. Ezek felvételével természetesen az arány hallatlanul eltolódik, amint az a szanalási törvényhez csatolt „az állami bevételek alakulása millió aranykoronában“ című mellékletből kitűnik. E mellékleten az 1913. évi adatok vannak megrögzítve s benne a szanalási törvény szerinti illetékbevételek visszamenőleges projekciói az egyenes adók 95.85%-át és a fogyasztási adók 80.63%-át teszik ki. Ilyformán a szanalási törvény rendelkezései folytán az illetékrendszer hatalmas szerephez jutott és az egyenes- és fogyasztási adókkal a bevételi eredményt tekintve, koordinált helyzetbe került.

Az 1924—25. évi aranyköltségvetésben az illetékbevételnek

az összbevételekhez viszonyított aránya 9.56%. (Összbevétel: 387.887,020.— ar. K az állami üzemek bevételei nélkül; illetékbevétel 37.096,000.— ar. K). Ez a percentuális adat nagyjában meg- egyezik Smith népszövetségi főbiztos eddigi jelentéseinek arány- számaival*, sőt látszólag a békebeli arányokkal. Látszólag, — mert, ha a mai költségvetést megfosztjuk a békében nem szere- pelt általános forgalmi adótól, akkor a viszonyszám kb. 12%-ra emelkedik. Ebben az adatban ezideig a szanálási törvény új ille- téknemei alig-alig szerepelnek. Közülök a legfontosabbnak, a tőkekamat- és járadékadónak átformálása a mai napig sem tör- tént meg.

Az aranyköltségvetés illetékbevételében az egyes illetékne- mek a következő percentuális hozamokat tüntetik fel: Az okirati illetékek a teljes illetékbevétel 37%-át teszik ki (kb. 13³/₄ millió ar. K). A vagyonátruházási illeték, mely hozamban az okirati után következik, alig teszi ki annak kétharmad részét (kb. 8¹/₄ millió ar. K). A vagyonátruházásnál kb. 10%-al csekélyebb összegű a szállítási illeték (7 millió ar. K). A főbb illetékágaza- toknak a hozamok magassága szerinti sorrendje egyébként a következőképpen alakul: okirati, vagyonátruházási, szállítási, közigazgatási (kb. 4¹/₂ millió ar. K) és törvénykezési illeték (kb. 1¹/₂ millió ar. K). Érdekes, hogy az illetékbírságok és kamatok előirányzata 17%-al haladja meg a törvénykezési illetékeket.

* Pl.	II.	Jel. jul.	hó	13.53%	(összbev. 18,689,110; ill. 2,529,000)
„	III.	„ aug.	„	9.71%	(„ 25,824,575; „ 2,507,907)
„	IV.	„ szept.	„	10 %	(„ 27,069,055; „ 2,707,907)
„	VIII.	„ 925 jan.	„	9.42%	(„ 42,552,940; „ 4,011,667)

I. ábra,

Jelmagyarázat : ————— illeték
 - - - - - fogyasztási adó
 - egyenes adó

FÜGGELÉK.

Adatok az I. ábrához.

Csonkamagyarország rendes

	összbevétele	egyenes adó	fogyasztási adó	illetékhozama*
1870	135,178.840	50,288.006	12,439.376	9,801.496
1880	216,917.118	80,183.240	14,097.794	19,591.294
1890	318,425.086	90,368.408	60,320.912	25,522.948
1900	456,504.356	93,855.549	72,925.842	36,900.384
1911	706,099.196	127,489.884	112,750.138	62,515.868
1914/15	893,442.455	148,524.794	150,509.590	81,932.956

Adatok a II. ábrához.

Ha a szanálási törvényben megállapított új illetéknemek (vadászati és fegyver-, fuvarozási-, nyereség-, tőkekamat- és járadékilleték) már ezideig is illetékek s nem adók lettek volna, akkor az I. ábra adatai közt felsorolt egyenesadó és illetékhozamok a következőképpen módosultak volna:

	egyenes adó	illeték
1870	50,288.006	9,801.496
1880	74,631.254	25,143.280
1890	80,993.144	34,898.212
1900	82,511.021	48,244.912
1911	103,402.313	86,603.439
1914/15	115,342.759	115,114.991

*Adatok a III. ábrához.***

a) *Magyarország (csonka):*

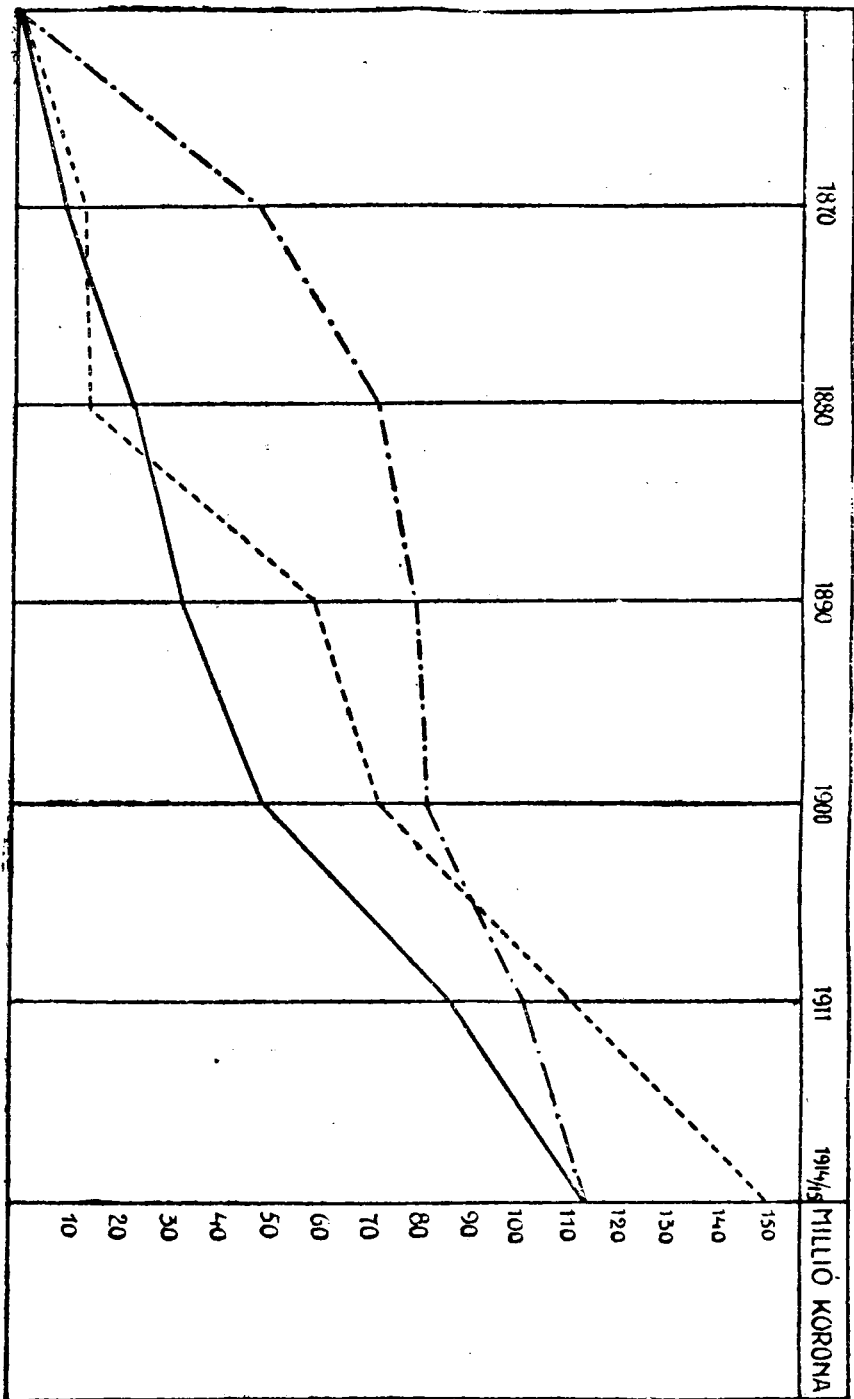
év	köztehernem	összeg (korona)	összbevételhez viszonyított arány
1884	Illeték	22,768.540	8.74%
	Egyenes adó	87,093.926	33.46%
	Fogyasztási adó	19,257.448	7.38%
1924/25	Illeték	37,096.000	9.56%***
	Egyenes adó	94,726.000	24.42%
	Fogyasztási adó	30,000.000	7.73%
1884	Összbevétel	260,257.448	
1924/25	Összbevétel	387,887.020	

* Koronákban.

** Az összbevételekben az állami üzemek bevételei nem szerepelnek. — Az adatok egybevetései csak hozzávetőleges pontosságot engednek meg, mert a külföldi terhek különbözősége és beosztása szinte kizárja a minuciózus számítást.

*** Az illetékhozamban az értékpapírforgalmi adó nem szerepel.

II. ábra.

Jelmagyarázat : ————— illeték
 - - - - - fogyasztási adó
 egyes adó

b) *Franciaország:**

év	köztehernem	összeg (franc)	• összbevételhez viszonyított arány
1884	Illeték	717,620.000	22.30%
	Egyenes adó	431,431.864	13.41%
	Fogyasztási adó	1.207,920.000	37.54%
	Összbevétel	3.217,017.572	
1923/24	Illeték	4.134,154.500	17.78%
	Egyenes adó	3.275,090.216	14.12%
	Fogyasztási adó	2.888,502.000	12.46%
	Összbevétel	23.179,760.942	

c) *Angolország:***

év	köztehernem	összeg (font)	összbevételhez viszonyított arány
1883/84	Illeték	11,620.000	10.08%
	Egyenes adó	13,593.000	11.79%
	Fogyasztási adó	26,952.000	23.38%
	Összbevétel	115,271.176	
1922/23	Illeték (örökösödési adó nélkül)	22,222.000	2.12%
	Illeték (örökösödési adóval)	79,093.000	7.59%
	Egyenes adó (örökösödési adó nélkül)	346,135.000***	33.22%
	Egyenes adó (örökösödési adóval)	403,006.000	38.65%
	Fogyasztási adó	157,275.000	15.09%
	Összbevétel	1.041,797.334	

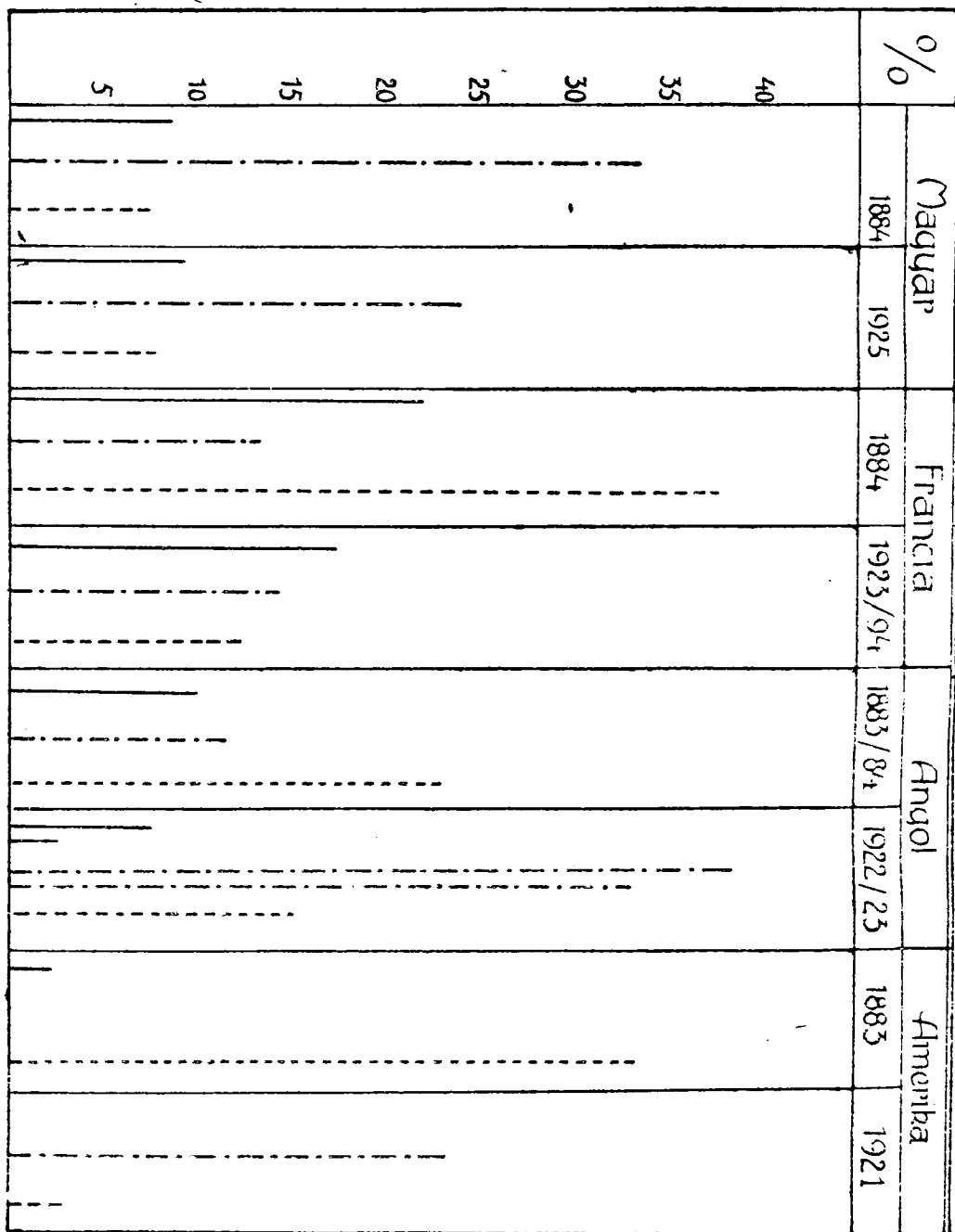
d) *Amerika:*

év	köztehernem	összeg (dollár)	összbevételhez viszonyított arány
1883	Illeték	7,053.053	1.77 %
	Egyenes adó	108.157	0.027 %
	Fogyaszt. adó	133,373.641	33.49 %
	Összbevétel	398,287,582	
1921	Illeték	—	—
	Egyenes adó	3.382,180.933	23.14%
	Fogyasztási adó	337,842.815	2.26%
	Összbevétel	14.611,421.690	

* Franciaország adataiból erősen kiérzik a nyomasztó gazdasági helyzet. Az angol és amerikai adatokkal összevetve kitűnik a francia közvetett adók óriási fölénye.

** Az illetéket és egyenes adókat a grafikon úgy az örökösödési adóval, mint annak hijján is feltünteti.

*** Az egyenesadók legnagyobbbrészt jövedelemadóból állanak.

III. ábra.

Jelmagyarázat: ————— illeték
 - - - - - fogyasztási adó
 egyenes adó

Közlemények.

A mérleg valóságosága és az arany-mérleg.

A közzgazdasági társaság 1923 december 20-án tartott ülésében *Baumgarten Nándor* előadást tartott a társulati adóról (az 1922:XXIV. törvénycikkről). Ebben az előadásban a részvénytársulatok adójáról szólva, utal arra, hogy a törvény az adókiivetést a mérlegeredményre építi és folytatva így szól: „a mai mérlegek, melyek a legkülönbözőbb időben, tehát a különféle koronaértékben beszerzett berendezési tárgyak, vagyoneértékek, követelések és tartozások egybeállítását jelentik, tulajdonképpen különböző nemű mennyiségek összegezései, melyek egységes értékre való visszavezetés nélkül nem tükörképét, hanem torzképét adják a társaság vagyoni állapotának... A különböző értékeket tartalmazó mérleget egységesíteni, közös nevezőre visszavezetni csak állandó érték (legyen az akár aranykorona, akár valamely külföldi érték, akár index alapján megállapított szorzószám) vagy az évvégi koronaértékre való átszámítás segítségével lehet.“ A mérleg valóságoságának szükséges voltát hangoztatták a társulati adó vitájában (1924 január 3. és 5-én tartott üléseiben) felszólalók, különösen *Doroghi Ervin* és *Erdélyi Sándor*. Így *Doroghi Ervin* javaslatában első helyen a következőt mondja: „minthogy sem a kereskedelmi törvény, sem az adótörvény mérlegszabályai nem felelnek meg a mai viszonyoknak, új mérlegszabályokra van szükség, melyek a kereskedelmi és az adójogra egyaránt kiterjedőleg írják elő a mérlegnek, valamint a nyereség- és veszteség-számlának oly készítését, amely mellett a társaság valóságos viszonyai és a tényleges üzleteredmény a pénzérték-változások okozta hibák kiküszöbölése mellett nyomozhatók ki“. *Erdélyi Sándor* magáról az arany-mérlegről tüzetes előadást tartott.

Időközben *Németország* a papirpénz rendkívüli romlása következtében 1923 május 22. rendelettel a Saarvidéken és azután 1923 december 28-án egész Németországban elrendelte az arany-mérleg készítését. *Ausztriában* ugyancsak törvénytervezetet készítettek a mérleg valóságoságának helyreállításáról. Mivel pedig nálunk a korona rohamos romlása az 1924. év folyamán a mérleg valóságoságát szintén tönkretette, nálunk is égetővé vált e kérdés.

Az ország talpraállítására vonatkozó nemzetközi megállapítás, mely az 1924:IV. t.-c.-ben törvénnyé vált, a magyar háztartás alapját aranykoronára alapítja, az adózásnál az aranyérték alkalmazását írja elő és a költségvetést aranyban irányozza elő. Amidőn a törvényjavaslatot a kormány a nemzetgyűlés elé terjesztette, a takarékpénztárak és bankok egyesülete (TÉBE) és a gyárosok országos szövetsége (GyOSz) a kormányt figyelmeztették arra, hogy az ország talpraállításának egyik lényeges kellékét a részvénytársulatok életképessége szempontjából a mérleg valóságoságának helyreállítása képezi. „Ugyanis a társulati adónak a

társulat rentabilitására alapított rendszere a korona romlása folytán azzal a következménnyel jár, hogy az adóalap meghatározásánál és az adókulcs kiszámításánál a társulatnak papirkoronában megállapított hozadéka minden megkülönböztetés és átszámítás nélkül összehasonlíttatik a társulatnak oly koronában kifejezett vagyonával, amely nagyrészt sőt talán kizárólag aranykoronát képvisel. Ennek következtében a mérlegnek papirkoronában kifejezett eredménye, ámbár a részvények belső értékével vagy árfolyamértékével szemben még 1%-ot sem képező nyereséget tüntet fel, mégis a mérleg szerint a társulati adótörvény progresszív adókulcsának alapjául szolgáló maximális mértékét messze meghaladja, úgyhogy nemcsak a maximális 30%-os adókulcs alkalmazására, hanem a maximális 20%-os társulati adópótlék kiszabására nyújt alakszerű jogalapot. Miután pedig a talpraállítás törvénye szerint a közszolgáltatások az aranykorona értékének alapul vételével állapíttatnak meg: az a helyzet áll elő, hogy az így megállapított adó nemcsak a mérlegben kimutatott egész társulati nyereséget felemésztené, hanem következetesen végrehajtva, magát a társulati vagyont emésztené fel. Ebből az okból a társulatok most az üzleti eredményt a minimumra szabják meg, hogy legalább vagyonuk állagát az adó alakjában jelentkező részbeni elkobzástól megmentsék. Ez által magyarázható az az osztalékpolitika, mely a magyar részvények kelendőségére oly hátrányos, a részvények árfolyama nem tud egészségesen és megfelelően alakulni és elriasztja a külföldi tőkének magyar vállalatokba való elhelyezését“.

A kormány ez okból a szanalási törvényjavaslat tárgyalásakor a mérlegvalódiságának helyreállítására felhatalmazást kért, mely az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról szóló 1924:IV. t.-c. a) mellékletének B) II. 3. pontja harmadik bekezdésébe fel is vétetett és így szól: „a pénzügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértve a mérlegvalódiság helyreállítása végett szükséges szabályokat és intézkedéseket — esetleg a kereskedelmi törvény rendelkezéseitől eltérve is — rendelettel állapíthatja meg és a mérlegekben foglalt cselekvő és szenvedő vagyontételek értékelését megengedheti oly módon, hogy az átértékelés által szükségessé váló leírások az adóalaphoz ne adassanak, illetve az értékszaporulatok az adóalaphoz levonhatók legyenek.“

Most már a sajtóban és a szakegyesületekben megindult a mérleg valódiságának helyreállítására, az *aranymérleg* elnevezésével a vita. A többek közt megjelent három jeles munkát és pedig *dr. Sichermann Bernát*: A mérlegvalódiság helyreállítása, javaslat, a TÉBE kiadásában; — *dr. Kuncz Ödön* egyetemi tanár: Az aranymérleg problémái és rendelettervezet a kereskedők mérlegének aranykoronában készítéséről az Athenaeum kiadásában; — *Karch Kristóf* egyetemi tanár: Az aranymérleg, a magyar nemzetgazdasági liga kiadásában. A kormány a kérdés gyakorlati megfigyelésére szakférfiakból álló bizottságot küldött ki Németországba és Ausztriába. A jogászegyesület több ülésen át, a közgazdasági társaság vitaülésekben tárgyalták az ügyet. A két egyesület együttes ülésben meghallgatta *dr. Rosendorf Richard* berlini jogtanácsos és közjegyző előadását, mely nyomtatásban is megjelent következő címmel: Das deutsche Goldbilanzierungsgesetz in der Praxis, mit einem Anhang: die Umstellungen der deutschen Actiengesellschaften auf Goldmark, Wien, Verband österreichischen Banken und Bankiers.

A mérleg valódiságának helyreállítása így eléggé áthatotta a közvéleményt és miután időközben a papirkorona értéke megszilárdult vagy stabillá lett, a kormány pedig főképp a társulati

adó okából adópolitikai szempontból is a mérlegeknek további vezetését az eddigi alapon nem nézheti közönyösen: döntésre került az ügy.

Együttal célunk az aranymérleg körül felmerült vitás pontokat (a nálunk lezajlott tárgyalások és előbb, említett értekezések alapján) sommásan megbeszélni.

Az eddig vezetett mérlegek az által, hogy a korona értékében folyvást romlott és mégis mindig koronákban (papírértékben) számolnak, teljesen hamis értékeket tartalmaznak; a korona

1914. januárban	105.03	zürichi franc
1915. „	90.—	„ „
1916. „	63.85	„ „
1917. „	54.40	„ „
1918. „	52.20	„ „
1919. „	30.50	„ „
1920. „	5.40	„ „
1921. „	1.07½	„ „
1922. „	0.85	„ „
1923. „	0.21¾	„ „
1924. „	0.0302	„ „
1925. „	0.0075	„ „

Ha csak 1920 óta hasonlítjuk össze a korona értékét, látjuk, hogy ezen lefolyt években 5.40 és 0.007 frankos korona, tehát 600-szorosa közt hullámzó értékeltérés van, tehát az 1920-ban könyvelt koronaérték ma 600-szorosan többet jelent, pedig a mai papírmérlegben ugyanoly értékben szerepel, mint az 1920-ban könyvelt tétel. Világos, hogy ez a könyvelés a vagyon és jövedelem teljesen hamis képét adja és az így felállított nyereség- és veszteségszámla, mely esetleg nagy nyereséget mutat, tényleg veszteséges lehet. *Erdélyi Sándor* igazgató 1924. január havában az aranymérlegről mondott előadásában a papírmérlegnek hamis voltát egy példában világosítja meg: valamely kereskedő üzletét 1922. év elején 1 millió koronával nyitja meg, az év végéig ez a vagyon 2.2 millió koronára rug. A korona az év elején 0.80, az év végén 0.20 svájci frank volt. Ez a kereskedő vagyonát csak úgy tarthatta volna meg, ha az év végéig 4 millió koronára, vagyis a kezdetvagyon négyszeresére emeli; miután pedig az 1 millió kezdetleges vagyont csak 2.2 millióra gyarapította, nem 1.2 millió korona nyereségre tett szert, hanem 1.8 millió korona veszteséget szenved.

Ebből tehát világos, hogy a kereskedelmi mérleg romló korona mellett nem adja az üzlet valódiságát és ez a valódiság csak úgy érhető el, ha az érték egy állandó, egységes mérővel állapíttatik meg, illetőleg ha a könyvelés a vállalat egész folyamatában tételről-tételre a koronának mindenkor aranyértéke szerint megállapíttatik (átszámíttatik, vagy ha úgy tetszik értékelteik, átértékelteik) és az így megállapított számok alapján készülne a mérleg. Ez a gondolat vezette *Schmalenbach* kölni egyetemi tanárt, midőn 1921-ben az aranymérlegről törvénytervezetet készített; ebben az 1918. év előtt elszámolt értékeket aranyértékül veszi, az azóta a különböző számlákon előforduló növekedéseket, csökkenéseket, leírásokat stb. az illető évek átlagos indexszámai alapján átszámítandóknak mondja. „Elvileg — amint ezt *Karch Kristóf* értekezésében mondja — ez a gondolat egészen helyes, mert a mérlegnek mindenkor a könyvekre kell támaszkodnia és minden mérlegtételnek történelmi kialakulását a könyvek segítségével lehet csak figyelemmel kíséreni. Azonban bármennyire akarjuk is ily módon a számadások és a mérlegek folytonosságát biztosítani, még

ha eltekintünk is a nagy munkatehertől, amit ily nagy számviteli anyagnak az átszámítása okoz, a papírvalutának gyakran naponkinti változása mellett még rövid időközökre megállapított indexszámok alkalmazása esetén sem tudjuk az aranyértéket kisebb-nagyobb eltérések nélkül, helyesen megállapítani.

A Schmalenbach tervezetét ennél fogva sem az elmélet sem a gyakorlat nem fogadta el, hanem mind Németországban, mind Ausztriában és nálunk is a mérleg valódiságának helyreállítására az a rendszer talált helyeslésre, amely a vállalatot, mint újonnan keletkezőt tekinti és számára egy meghatározott napon (pl. 1925 január 1-én) leltárt vesz fel, amelyben a vagyon aktív és passzív részei a felvétel napján megbecsült értékben (tehát felértékelve, leértékelve vagy átértékelve) vétetnek fel. Ezen leltár alapján készült mérleg (a kezdő vagy megnyitó mérleg) képezi az alapot az annak idején (az üzletév végén) készülő mérleggel leendő összehasonlításra és az üzleti eredmény megállapítására. Minthogy erre a könyvviteli műveletre multhatatlanul szükséges a romló pénznek mellőzése, azt csak akkor lehet megcsinálni, ha a valuta stabil, illetőleg ha papírvaluta helyett aranyvaluta van. Így Németország a Goldmark megállapításával, és Ausztria a shilling valuta elrendelésével intézkedhettek az aranymérleg meghonosításáról, illetőleg tervezéséről. Nálunk, hol a jegybank felállítása után a papírvaluta stabillá lett ugyan, de aranyvaluta iránt még nem jutottunk tisztába, kérdéses, vajjon *aranymérleg útján*, vagy *papírmérleggel* érjük-e el a mérleg valódiságát.

A publicisták épúgy, mint a jogászegyesület és a közgazdasági társaság tanácskozmányaiban felszólaló szakférfiak legnagyobb része az aranymérleg mellett kardoskodtak és ezt az álláspontot foglalják el Sichermann, Karch és Kuncz előbb említett értekezéseikben is. (Az aranymérleg körül folyó vitákban a vagyon megállapítására a leltárfelvétel napján érvényes érték meghatározására műszó gyanánt az értékelést használják, még pedig ha papíropénzben történik: felértékelés, ha aranypénzben: leértékelés, általában: átértékelés vagy átigazítás szó használatik.)

Sichermann kifejti, hogy a papírpénzben való mérlegelés mellett a mérleg valódiságának elve egyáltalában nem biztosítható, mert a papírpénznek stabilitása mindig kétes marad és mihelyt ennek értékelésében újabb eltolódás következik be, megint előáll az a helyzet, hogy a mérlegben lesznek tételek, melyek az eltolódás előtti értéknek felelnek meg s így az eltolódás utáni számok megint nem adják a tényleges vagyoni állapot helyes képét. A valódiság követelményeinek megfelelő mérleg csakis oly értékmérő alkalmazásával érhető el, amely a stabilitás követelményei szempontjából biztosítékot nyújt. Ilyen biztosítékot ezidőszerint leginkább az aranyértéket képező értékmérő ad. . . . A közszolgáltatásoknak aranyérték alapulvételével való megállapítása, amely a szanálási művelet folytán az államháztartásban rendszerré lett, a kincstár és az adófizetők érdekében a folytonos surlódások és sérelmek kizárása végett szükségessé teszi, hogy az összhang a kereskedelmi mérleg és az adók megállapítása között a mérlegnek aranyban való megállapításával biztosíttassék.

Karch Kristóf értekezésében így szól: „berlini és bécsi tanulmányi utam tapasztalatai arról győzték meg, hogy a papírban való ú. n. felértékelés gondolata komolyan figyelembe nem jöhet. Nem mintha elméletileg nem volna megokolható, hanem főképp azért, mert gyakorlati szempontból nem bizonyul célszerűnek. Ha a vagyonrészek értékének meghatározása már aranyértékben is sok nehézséget okoz, mennyivel több ingadozás volna akkor

papírvalutában, mikor néhány milliós, százmillió vagy milliárdos tévedésnek felismerésében egyáltalában nincsen mértékünk. De főleg ellene szól a papírvalutában való mérlegkészítésnek az a körülmény, hogy nemzetközileg aranyban gondolkodnak, összes számbajöhető külföldi hitelforrásaink aranyban számolnak s akkor mi a papírvaluta ingadozó alapján akarjuk vállalatunkat bizonyos fokon újra szervezni. Hogy mennyire igaz a külföldnek az aranyban való gondolkozása, ebben megerősített egyik előkelő bécsi intézet igazgatójának velem közölt esete is, akivel midőn Londonban mérlege alapján üzleti tárgyalást folytatott, régi üzletbarátja csak mérlegüknek „angolra“ való fordítása után (aranyra számítása után) bocsátkozott tárgyalásba. Ha komolyan számot tartunk külföldi hitelforrásokra, akkor a bizalom felkeltésére magunknak kell megteremtenuink az alapot. Erre jobb eszköz, mint hogy vállalatunk vagyoni helyzetéről megbízható, pontos képet adunk, nincsen“.

Kuncz Ödön nagyjelentőségű értekezésében a papirosmérleg ellen nyilatkozik: „én, aki arra való tekintettel, hogy sikerült hosszabb idő óta biztosítanunk a magyar koronának az angol fonthoz viszonyított stabilitását és hiányzik gazdasági életünkben a látható aranykorona — különös gonddal tanulmányoztam a felértékelés és az aranymérleg alternatíva mellett és ellen felhozható megfontolásokat, őszintén kijelentem, hogy *a felértékelést nemcsak hogy nem tartom helyesnek, hanem valósággal közveszélyes modus procedendinek látom...* Akkor az állam pénzügyeinek szanalásánál a világ összes szakértői első teendőinek azt tartották, hogy az államháztartás, az állami költségvetés a stabilizált koronától teljesen független számolási értékre, „az aranykoronára“ bazirotassék, akkor *végzetes következményekkel járható könnyelműség volna a gazdasági élet számadásait a papírkoronára alapítani, arra a toxinra, amely a mérlegvalótlanságnak, a gazdasági kaoszoknak legfőbb okozója volt...* Amiként az a körülmény, hogy az állam a maga költségvetését a papírkorona sorsától függetleníttette, végső esetben a papírkoronát támasztotta alá, épúgy a papírkorona alátámasztására fog vezetni az is, ha a kereskedelmi vállalatok számadásait a lehető legbiztosabb értékmérőre bazirotazzák. Egy másik szempont, amely engem *a fölértékelés rendszerétől valósággal elriaszt:* a nagy számok pusztító és káros hatásának tisztánlátása. „Grosse Nummer führen zum Unglück, kleine zu Gesundung“ jelentette ki *Schlegelberger* titkos tanácsos, amikor a stabil korona melletti felértékelés előnyeit próbálgattam fejtegetni előtte. És a felértékelés veszélye kétségtelenül abban áll, hogy továbbra is táplálja, sőt egyenesen lánggra lobbantja a nagy számok szuggesztíóját és a laikus nagyközönségnek azt a végzetes illuzióját, hogy az ő részvényei sokat érnek. Mert amíg az aranymérleg evidenssé teszi vagyoni helyzetünket és a társasági vagyoni szintjára csökkenti a részvények névértékét: addig a felértékelés — új részvényeket adva avagy jelentékenyen emelve a részvények névértékét — tovább tenyészti a kijózanodás és a takarékoság útját eltorlaszoló megtévesztés baktériumait. Olyan, mint az infláció korában végbevitt tisztviselőfizetés emelése; minél inkább emelték a fizetést, annál kevesebbet kapott a tisztviselő.“

A mérleg valódiságának helyreállítása aranyérték alapján részvénytársaságoknál több tekintetben törvényhozási intézkedéseket kíván, minthogy oly viszonyok keletkeznek, melyeket a kereskedelmi törvény nem szabályoz, vagy ha szabályoz, az átalakulásnál kételyre ad okot vagy lehetetlen állapotot teremt.

Megfigyelendő mindenekelőtt a kezdő mérleg felállításánál a

vagyon megbecsülésének módja, azaz mi legyen a vagyon cselekvő és szenvedő tételeinél az értékelés, a becslés alapja. Keresk. törvényünk 20. §-a szerint a leltár és mérleg összeállításánál a javak és követelések azon érték szerint veendők számításba, mellyel azok a felvétel idejékor bírnak. Ezt az általános elvet az átértékelésnél Németországban úgy alkalmazták és szakértőink is amellett szólnak, hogy a vagyoni részek legfőbb valóságos értékük szerint, tehát kisebb értékkel is állíthatók be és ezzel a társaságok mérlegpolitikájukat szabályozhatják. Az értékelésnél Karch szerint többek között az ingatlanokat a békebeli 30—50%-ával, a gyári vállalatok nyers anyagait az utánpótlási áron, készletárut az eladó áron vették fel, egyéb üzemi eszközöknél, mint készpénznél, belföldi valutában fennálló követeléseknél a kiszámított aranyérték vétetett fel a mérlegbe stb. Egyáltalában az értékelés a cselekvő vagyonnál teljesen a vállalat vezetőségének belátására bízandó. Az átértékelésnél a legragyobb szabadságot kell biztosítani a vállalatoknak, — mondja *Kuncz* — mert ezer és ezerfélék az egyes vállalatok sajátos viszonyai. Olyan jogi ruhát kell szabni, melybe könnyen belefér és melyben kényelmesen érvényesülhet minden elképzelhető egészséges és becsületes gondolat. Nem az aprólékos szőrszálhasogató, mindenütt csak bünt és visszaélést látó hurok-jogszabályokban, hanem a gazdasági élet becsületességében és józan önértékében kell látni a tisztességes átmenet legfőbb garanciáját. Hiszen minden valamirevaló gazdasági vállalat teljes mértékben átérzi, hogy nemzetmentő munkát végez, amidőn a realitások terére lépve — saját magát megmenti.” Ezért szerinte „az új értékelésre a jelenleg is érvényes mérlegjogi elveket és szabályokat kell kiterjeszteni, melynek lényege abban áll, hogy a napi értéknél magasabban értékelni a vagyontárgyakat és a valóságnál kisebbre értékelni a tartozásokat nem szabad; ellenben a pesszimizmus mind az aktívumok, mind a passzívumok tekintetében megengedett, feltéve, hogy a józan és szolid üzletkezelés határain belül mozog”. *Sichermann* tervezetében utal arra, hogy a vagyontárgyakat a felvétel napján a tényleges érték szerint kell felvenni „tekintet nélkül a vagyontárgy előállításai vagy beszerzési költségeire”.

Az ekkép megállapított leltár alapján készül a kezdő- vagy megnyitó-mérleg, melynek felállításánál a törvényünk szerint a passzívumba helyezendő részvénytőke (szövetkezeteknél az üzleti tőke), mint nem vagyon, megállapítandó. A részvénytőke a tiszta vagyonnak megfelelő passzív tétel; tehát ha pl. az eddigi részvénytőke 20 millió korona (200 korona névértékű 100.000 darab részvény) és a kezdőmérleg 10 millió aranykorona aktívummal szemben 6 millió tartozást mutat: a tiszta vagyon 4 millió aranykorona és így az alaptőke 4 millió aranykorona és 100.000 darab részvénytőke egy-egy részvény névértéke 40 korona; — ha az átértékelésnél a vagyon 5 millió és a tartozások 4 millió s így a tiszta vagyon 1 millió aranykorona: az 1 millió alaptőkének megfelelően a részvény névértéke 10 aranykorona; és így lehetséges, hogy a pénz romlása folytán a 200 papirkoronás részvény 1 vagy 0.5 aranykoronás értékre süllyed. — Németországban *Rosendorf* adatai szerint az aranymérleg folytán a tőzsdén jegyzett értékeknél az 1000 papírmárkás részvény az 1000 aranymárkás részvényhez úgy aránylott összesen 439 részvénytőke mint 7.4:1 és pedig 10 hajózási vállalat részvénytőkeinél mint 9.8:1, 16 vasúti vállalatnál mint 1.38:1, 32 bankvállalatnál mint 15.8:1, és 16 serfőzővállalatnál mint 4.9:1.

A névértéknek, épúgy mint a részvénytőkének, ez a módosulása bizonyos tekintetben törvényhozási intézkedéseket követel, miután törvényünk a lehető helyzetekre nézve nem intézkedett,

Igy elsősorban a részvény névértékének legkisebb összege (minimuma) nincs korlátokhoz kötve, s így 1 koronás részvényeket is lehet kibocsátani; eddig ugyan túl kis összegű részvények nálunk nem szerepeltek, de az átértékelésnél a kis aranyértékű részvény megjelenése nem lesz ritkaság. Ezért a német rendelet a névérték minimumát 20 márkában állapítja meg és szakértőink közül *Kuncz* is 20 aranykoronában kívánja meghatározni. A kisebb értékű részvények ez okból összevonandók, és a törpe részvényeseknek bizonyos időn át módot és alkalmat kell adni törpe részvényeik, illetőleg joguk érvényesítésére.

A kezdő vagy megnyitó mérleget, mely az üzletév mérlegének alapját képezi és melyhez annak idejében hozzá hasonlítva a vállalat vagyonának gyaropodása vagy hanyatlása képezi a nyereséget vagy veszteséget, mindenestre a részvénytársaság (szövetkezet) közgyűlése állapítja meg, és a közgyűlés határozata a törvényszéknek bejelentendő, ahol az a törvény (illetőleg rendelet) intézkedéseinek megfelelően megvizsgálva kihirdettetik. Hogy a közgyűlés határozatában eljárhasson, a német rendelet és szakértőink megkívánják azt, hogy az igazgatóság a közgyűlést a mérlegkészítésénél alkalmazott elvekről tájékoztassa. Ennek a közgyűlésnek megadatik az a jog, hogy határozat előtt az előterjesztést hivatalos felülvizsgálat elé juttassa. Végül a közgyűlési határozatban meg nem nyugvó részvényesek a kisebbségi jog alapján (ami a részvényesek meghatározott hányadának, pl. egyötödének, rendelettel biztosítandó) a határozat felülbírálását követelhetik. *Kuncz* tervezetében a vitás ügyek megbírálására külön döntő bíróságot óhajt, melynek elnöke a királyi ítélőtáblák egyik bírója vagy tanácselnöke volna, aki az illetékes kereskedelmi és iparkamarák által kijelölt szakférfiakból választana az egyes esetek eldöntéséhez két ülnököt; ez a döntőbíróság a kereskedelmi és váltóügyekben követendő nemperes eljárás szabályai szerint záros határidőn belül járna el.

Felette fontos kérdés az, hogy a mérleg valódiságának biztosításával szemben a társulati adózás miképp alakul. *Hann Arnold* előadásában következőleg nyilatkozott: Az aranymérleg problémája nem könyvelés-technikai, hanem kiválóan közgazdasági kérdés. Akár elhalasztjuk az aranymérleget, akár nem; akár átlépünk előbb más pénzegységre, akár nem; akár obligatorius, akár facultativ lesz az aranymérleg behozatala: mindenképp egy fontos tényezőre lesz szükség, mely tényező nélkül közgazdasági állapotunk sikeres változást el nem érhet, és ez a tényező az állam közreműködése. ...A közreműködés alatt azonban nem ért anyagi támogatást... „ha azt akarjuk, hogy az aranymérleg behozatala közgazdaságunk erőteljes fellendülését eredményezze: akkor azt kapcsolatba kell hozni adórendszerünk (a társulati adónak) ideiglenes megváltoztatásával“. Szerinte a most érvényes társulati adót meg kell szüntetni és helyette az osztalékadót alkalmazni. „Itt semmiféle anyagi áldozatról nincs szó az állam részéről, sőt a kincstár az eddigi bevételeire is számíthat; mert ha a vállalatok egészségesebb osztalékpolitikára áttérhetnek, amiben a mai adótörvény őket gátolja, saját érdekükben lesz minél nagyobb osztalékot adni, és így nemcsak az eddigi társulati adó bevételeit megközelítik, hanem a részvényesek által fizetendő nagyobb jövedelmi adóban a kincstár bő kárpótlást talál! És különben az állam jól felfogott érdekében köteles is közgazdaságunk talpraállításán közreműködni... de ehhez szükséges, hogy az állam a vállalatokat ne gátolja kötelezettségeiknek teljesítésében. Ha az állam, mint beteg test gyógyulásra szorul, akkor rövidlátó pénzügyi politika ennek a testnek

szerveit: a kereskedelmet, az ipart, a tőzsdét, a pénzügyintézeteket a szabadmozgástól megfosztani... Ujból hangsúlyozom, hogy az aranymérleg kérdése nem a könyvelők által könnyen eldönthető könyvelési szakkérdés, hanem első sorban adóügyi kérdés, amelyet csakis az osztalékadó ideiglenes behozatalával lehet megoldani." Adóügyeinkben évek során át vezető gyakorlati szakembereinknek az a nézete, hogy a mérlegvalódiságának első feltétele adótörvényünk homályos és faggató intézkedéseinek módosítása: általános vélemény; sőt nálunk az egész mozzalomnak tulajdonképpen kiindulási pontja és kezdete volt. — Különben *Rosendorf* is értekezésében utal arra, hogy adópolitikai intézkedések által nem szabad veszélyeztetni a mérlegvalódiságára való főrekvést. „Az adórendszer megújításánál mulhatatlanul figyelemmel kell lenni arra, hogy a mérlegvalódisága okából készült megnyitó mérlegben levő titkos tartalékok megadóztató jövedelmet nem képezhetnek". És „a megnyitó mérlegben a vagyon átértékelése semmiféle adózási hátrányul nem szolgálhat." A törvényben ez okból világosan ki kell mondani, „hogy a megnyitó mérleg felállítása és az átértékelés semmi körülmények közt nem adhat okot és módot arra, hogy utólag megvizsgáltassék, hogy az előbb birtokolt vagyontárgyak, az előbb elért jövedelmi és más adóbeli jogi eljárások a maga rendje szerint meglettek-e adózva“.

*

Szaktestületek, pénzügyintézetek, üzleti és iparvállalatok nyilatkozatai a közvéleményben általánossá tették azt a kívánságot, hogy a mérlegvalódisága iránt történendő intézkedés az aranymérleg elrendelése alapján álljon. A döntés előtt közvetlenül a vidéki pénzügyintézetek küldöttsége az aranymérleg ellen nyilatkozott és a budapesti ipar és kereskedelmi kamarában a pénzügyi bizottság *Popovits Sándor* és *Teleszky János* érvelése folytán addig míg a törvényhozás a valuta rendezése iránt nem intézkedik, a mérlegvalódiságának helyreállítását a most már stabilizált papirkoronában követelte elrendelendőnek. Ismételt értekezlet megtagadása után 1925 május 16-án 4200. sz. a. megjelent a pénzügyminiszter rendelete, mely a kereskedői mérleg valódiságának helyreállítását „a magyar törvényes értékben" rendeli el, amely palástoló kifejezés szerint a mérleg nem aranyban, hanem papírban lesz készítenő.

Különben a rendelet nagyjában érvényre juttatja azokat az elveket, melyek az ügy érdekében szakértőink részéről kilettek fejtve. Elrendeli, hogy 1925 január 1. napjának (illetőleg ha az üzletév később kezdődik, a kezdet napjának) vagyonállagáról „magyar törvényes értékben teljesen új értékelés alapján kezdő leltárt és kezdő mérleget" kell készíteni. Az értékelésre nézve a kereskedelmi törvény elveit alkalmazza, ezek szerint „a cselekvő vagyon tételeit *legfőlebb* a forduló napon fennálló értékben lehet, a szenvedő vagyon tételeit pedig *legalább* abban az értékben kell számításba venni, amely a fennálló szerződések és az érvényes jogszabályok szerint a megjelölt időpontban a tartozás összegének megfelel." Ezzel a mérlegpolitika szempontjából az activ vagyon értékelésénél teljes szabadság van biztosítva titkos tartalékok és értékleírások tekintetében is.

A részvénytársaságok szempontjából a tiszta vagyon megállapítása után a részvénytársaság alaptőkéjének meghatározása megfelelően rendezve van. A rendelet a tiszta vagyont legalább 500 millióra (helyi jellegű részvénytársaságnál 100 millióra) szabja meg, és ha annál kevesebb s a társaság egy éven belül nem emeli fel tőkéjét vagy más társasággal nem egyesül, a törvényszék hivatalból kimondja a társaság feloszlását és intézkedik a felszámolási

eljárásról. A mai kereskedelmi törvény alaptőke minimumot nem ismer. A rendelet jövőre csupán helyi jellegű részvénytársaságnál legalább 1 milliárd, más részvénytársaságoknál legalább 2 milliárd korona alaptőkét követel. Ez a határozat szükségessé teszi, hogy nálunk is minél előbb szabályoztassék a korlátolt felelősségű társulatok ügye, nehogy a vállalkozási szellem a kisebb vagyoni erőnél a felelősség kérdésének rendezetlen volta mellett üzletekből kizárassék.

A mérlegvalódiságát első sorban vállalataink azért kívánták, hogy a társasági adóról szóló törvény (1922:XXIV. t.-c.) közzgazdasági visszasságai szüntessenek meg. A szóban álló rendelet adó és illetékügyi tekintetben intézkedik ugyan, de az említett törvény gyökeres módosításáról nem szól; nem szállítja le a magas adókulcsot, nem módosítja a fokozottabb jövedelem megadóztatását, és e tekintetben megvárjuk a legközelebb kiadandó rendelkezéseket. Egyelőre az új mérleg rendezés folytán netán történő részvényemelés vagy csökkenés műveleteit illetékmenteseknek nyilvánítja a rendelet; és további adóamnesztiát ad a multakra nézve, amidőn mondja, hogy „a megnyitó leltár és mérleg adatait a multa vonatkozólag semmiféle jogcímen, tehát megrövidítések vagy eltitkolások üldözése címén nem szabad adóztatásra alapul venni.”

A rendelet az aranymérleg rendszerét honorálja, amidőn 15. §-ban rendeli, hogy „az a részvénytársaság, amelynek részvényei a budapesti értéktőzsdén jegyeztetnek, megnyitó mérlegét, nemkülönben az ezt követő záró mérlegeit is, akként köteles közzétenni, hogy a mérleg egyes tételei külön rovatban angol font értékben is ki legyenek fejezve.” Tehát aranymérleg is szükséges! És ekkor igazán azt kell kérdezni, miért nem áll a rendelet egyáltalában az aranymérleg alapján, ha annak szükségét a tőzsdén jegyzett értékekkel bíró részvénytársaságoknál elismeri?! (—vits)

Valutaközösségre vonatkozó tervek.

A magyar valutapolitikát irányító mértékadó tényezők céltudatos és szellemes előkészítő munkájának eredményeként és hála azon körülménynek, hogy a font sterling elérte és az előjelek szerint szilárdan meg fogja őrizni a vonatkozó valutatörvényeknek megfelelő paritását a dollárhoz, — noha Nagybritanniának nem sikerült valutaviszonyait a Peel-akta általi szabályozásának merev rendszerébe visszavezetnie, a currency-notes-t kivonnia a forgalomból, — a magyar korona május vége felé hozzásimult az osztrák korona jegyzéséhez, felidézve az osztrák-magyar valutaközösségnek a mai viszonyokhoz képest boldogabb emlékét. Helyesebben: a magyar korona május végére hozzásimult volna, az eredeti terveknek megfelelően, az osztrák korona értékéhez, ha Ausztria hirtelen elhatározással, időközben el nem hagyta volna az osztrák papirkorona valutáris bázisát. Igaz, hogy egyelőre az új schilling-egység nem idegződött be még sem osztrák szomszédaink, sem a velük üzleti összeköttetésben álló népek eszmevilágába. Így tehát a zavaró tényezőket, főként azt, hogy Ausztria már megállapította az arany és a valutaegysége közötti törvényes viszonylatot, egyelőre elhanyagolhatjuk mint olyan körülményt, mely csakis távolabbi időpontban válhatik esetleg gyakorlati jelentőségűvé, míg egyelőre — különösen, míg a készfizetések sem vették fel — inkább csak egy elméleti kijelentés értékével bír és megállapíthatjuk, hogy Ausztria és Magyarország valutája ezidőszereint majdnem hogy azonos, miután

a hasonlóságot a fennálló 10.000 : 1 egyszerű viszonylat nem szünteti meg.

Midőn a magyar valutapolitika céltudatosan arra törekedett, hogy — amellett, hogy biztosítsa és megőrizze a font sterling változatlan magyar korona árfolyamát, — fokozatosan elérje az osztrák korona intervalutáris értékét és így megalkossa a magyar és osztrák valuta számszerűen paritásos viszonylatát, kétségtelenül nem csak azon múló közhangulat befolyása alatt cselekedett, mely a magyar pénzügyi politika felelős tényezői korábbi kijelentéseinek hatása alatt a valutaromlás idején szégyennek érezte azt, hogy a magyar korona az osztráknak értéke alá süllyedjen. Mindenesetre kísértett a középeurópai államok valutaközösségének gondolata, mint olyan tervé, melyre idővel sor kerülhet s melynek esetleges megvalósítását kívánatos már jó előre előkészíteni és megkönnyíteni. A valutaközösség gondolata teljesen aktuálissá vált a folyó év első hónapjaiban, különösen sokat foglalkoztak vele pedig áprilisban és májusban, mikor már nyilvánvaló volt, hogy a font sterling rövidesen eléri aranyparitását és így az állandósított font-korona viszonylat következtében a magyar papirkorona keserves odysseája befejezést nyer. Ezen probléma iránti érdeklődést jelentékenyen fokozta a mérlegvalódiság helyreállításáról szóló rendelet előkészítése és végrehajtásának szükségessége. Elég sokfelől hangoztatták, hogy a mérlegvalódiságra való áttéréssel egyidejűleg kellene megalkotni az új valutát is, hogy ezen kérdések véglegesen rendeződjenek. Az új valuta kialakítására vonatkozó valamennyi tervvel itt nem foglalkozhatunk részletesebben, azok eléggé ismertek is. A leginkább támogatott terv egyrészt az angol fontnak, az angol shillingnek vagy ezek egy egyszerű számú hányadának pénzegységként való elfogadása, másrészt pedig az osztrák schillinghez való alkalmazkodás. Utóbbi mellett egy időben azzal is szálltak síkra, hogy megfelelő ideiglenes megoldás volna a 10.000 mostani papirkoronával egyenlő *értékkoronának* a megalkotása, miután az a könyvvezetést egyszerűsítene. Az angol shilling mellett viszont figyelemreméltó érvként az hangozott el, hogy annak mai vásárló ereje nagyjából megfelel a háború előtti korona vásárlóerejének és így értékegységként való elfogadása nagy előnnyel bírna, miután arra vonatkozó ítéleteinket, hogy valamely jószág drága-e vagy olcsó, általában vajjon árban megfelel-e, még mindig a háború előtti időből származó emlékeinkkel történt összehasonlítás alapján hozzuk meg.

Az új valutára való áttérés mindenesetre nagy gyakorlati horderejű kérdés. Az új valuta maga azonban már nem tekinthető ilyennek. Mihelyt ugyanis meg van valósítva végre és főként, mihelyt beidegződött, átment az életbe, megszűnik érdeklődést kelthető problémának lenni, ha önállóan, idegen államok pénzétől függetlenül és azokkal való szerves összefüggés nélkül lett létrehozva. A valutaközösségnek már távolabbi a hatása. Nálunk ennek különösen *Hantos Elemér* a szószólója, kinek vonatkozó terveit összefoglaló egyik kiváló munkája nemrégiben jelent meg „Das Geldproblem in Mitteleuropa” címmel.

Hantos két terve, a *valutaközösségé* és a *jegybankkartellé*, nézetünk szerint nincs szükségszerűen összefüggésben. A kettő előnyösen kiegészítheti ugyan egymást, azonban mindegyik megvalósítható egymástól függetlenül is. Ez a jegybankkartel tekintetében azon korlátozással állítható, hogy amennyiben megkötésével egyidejűleg a közös valuta behozatala nem határozható el, a valutáknak egymáshoz való viszonyát mégis véglegesen és ingadozásokat kizáró módon meg kellene állapítani.

Határos államok egyenlő valutáját az aranyvaluták egész sokaságával szemben sem tartjuk valami nagy horderejű célnak. Igaz, hogy kalkulációk végrehajtása ezen államok nemzetközi forgalmában, különböző állambeli árak összehasonlítása megkönnyebbülne s ami ennél fontosabb, a távolabbi külföld számára is kényelmesebb volna, ha nem kellene mindenféle különböző valutában kifejezett árak összehasonlításával bibelődnie. Ez azonban csak addig igaz, amíg első megközelítésekről van szó. Azonos valuták sem zárják ki ugyanis a váltóárfolyamoknak ingadozását az aranypontok határai között. Ezen ingadozások még abban az esetben sincsenek kizárva, ha szerződéses megállapodás, vagy pláne synchartismus (= egyes pénznemek közössége) révén a hasonló valutáknek egyébként többé-kevésbé véletlen egymásmellettsége szervezéssé válik. Mihelyt a fizetési mérleg különbözetének kiegyenlítése a valutafém átszállítását akár átverést sem szükségessé tevő érmeformában is (mint a synchartismusnál) megköveteli, a váltóárfolyam eltér a paritástól. A synchartismus tekintetében csak az jegyzendő meg, hogy az aranypontokat ugyan közelebb hozza egymáshoz, miután az érmék átverésének költségeit megtakarítja, végleges számvetéseknek azonban ezen csekély eltérésekre is tekintettel kell lenniök. Az üzleti forgalom megkönnyítése egyező valuták mellett tehát nem volna túl jelentékeny, miután arra is figyelemmel kell lenni, hogy a kereskedővilág azon kis része, amely résztvesz a nemzetközi kereskedelemben, az átszámítási nehézségekkel könnyen meg tud birkózni.

Ezen kényelmességi szempontnál fontosabb, hogy különböző országok egyező valutája alkalmas arra, hogy ezen országok között a közösség érzetének kifejlődését előmozdítsa, ami csak üdvös lehet. Az egyéb külföld pedig több hasonló valutájú államot együttesen talán egységes, tehát hatalmasabb gazdasági területnek tartana, ami a nemzetközi vonatkozásokban jótékonyan hathatna és megfelelően kihasználható volna.

A *jegybankkartell* eszméje jelentősebb. A jegybankok mának döntő befolyással bírnak a gazdasági életre: ezért sok szép remény fűzhető együttműködésükhöz. A *Hantos* által javasolt egyezmény tisztára gazdasági hatása a következő volna: a pénzforgalomban kizárná a paritásoktól való eltérést és a megállapodást kötő bankok államai közötti átutalási forgalmat olcsóbbá, sőt talán egészen költségmentessé tenné. Az öreg *Cantillon* már 200 évvel ezelőtt, midőn kifejlett átutalási forgalom még nem létezett, utalt arra, hogy ugyanazon állam két városa között is kialakulhatnak „váltóárfolyamok“, ha ezen városok kölcsönös fizetései nem egyenlítik ki egymást s költséggel járó érmezállítványok válnak szükségessé. Ez azonban, hogy ismét teljesen modern terminológiával éljünk, megbontja azon fizetési közösséget, amelyet a nemzetgazdaság egyik jellemző ismérvének tartunk. Ma ugyan nem okoz nehézséget a fizetések kiegyenlítése egy államon belül. A posta átutalási szolgálata, a postatakarékpénztár, a bankok és takarékpénztárak hálózata surlódásoktól mentesen és csekély jutalékért dolgozik, a bankhelyek között pláne, miután azokon a jegyintézetnek fiókja vagy kirendeltsége működik, az átutalásokat a jegyintézet zsíróforgalmának felhasználásával egészen költségmentesen lehet végrehajtani. Tényleges (bankjegy- vagy érme-) pénzküldemények ugyan a fizetségeknek az államon belül végbemenő kiegyenlítésénél szükségessé válhatnak, az azzal járó költségeket azonban, — miután magánosok pénzeslevélküldeményei a ritkaságok közé tartoznak, — a jegy-

bank, a posta, a postatakarékpénztár viseli. Ez teszi csak valóban szorossá a fizetési közösséget, a pénzegység = pénzegység feltevést, legalább adott pillanatra vonatkoztatva, igazzá. Hogy minő nehézségek támadhatnak, ha az említett szervezet csak zökkenésekkel dolgozik, bebizonyosodott Erdélyben, az elszakítást követő első időben. A községek közötti fizetségkiegyenlítés összes lehetőségeit nem tudták akkor kihasználni s tényleges pénzküldeményeket igen nagy számban kellett teljesíteni. Az átutalások viszont oly sok időt vettek igénybe — hiszen két hét s annál hosszabb idő is csöppet sem volt szokatlan, — hogy az uralkodó pénzsűke mellett a kamatveszteségek is igen számottevőek voltak.

A jegybankkartellrendszer valódi lényegét abban véljük már most felismerhetni, hogy segítségével a pénzforgalom azon államok között, amelyeknek jegybankjai a megállapodáshoz csatlakoztak, olcsóbbá válik, miután a váltóárfolyamok egyrészt nem ingadozhatnak többé, másrészt pedig miután azon esetekben, amelyekben egyébként ilyen ingadozások keletkeztek volna, midőn tehát a fizetési mérlegek különbözeteinek kiegyenlítése érme- vagy rúdalakú nemesfémküldeményeket tett volna szükségessé, az újonnan megalkotott szervezet közbelép. Utóbbinak hatása a tényleges kiegyenlítés szükségességét ritkábbá tenné, miután hosszabb időtartamok összefoglalása lehetővé válna, azonfelül a bizalmi banknál elhelyezett nemesfémletek felhasználása révén viszonylag olcsón is volna lebonyolítható. Mindenestre azonban a költségeket, akár csak az államokon belül lebonyolódó fizetési forgalom mai szervezete mellett, a jegybankok magukra vállalnák, azok viselnék. A közönség fel volna mentve alóla, legfeljebb csekély átutalási jutalékot vagy a bankjegyek tényleges elküldésével járó költségeket kellene viselnie. Ugyanez volna egyébként a helyzet, mit ismételten hangsúlyozni kívánunk, abban az esetben is, ha a szerződéses államok valutája nem volna egyenlő, csak a betartandó paritás véglegesen megállapítva: ebben az esetben egyszerűen csak mindig egy egyszerű átszámítást kellene végrehajtani.

Ezen előnyökhöz azok csatlakoznának, amelyeknek már különböző országok egyenlő valutája esetében is jelentőségük volna. Különböző államok *fizetési* közössége valósulna meg, anélkül, hogy *gazdasági* közösségük kialakulna. Utóbbinak a vámsorompók, a magánjogi nemzetközi jogsegély hiányosságai továbbra is ellenállnának. Anélkül, hogy az ilyenmű összeműködések felől ítélnék is, alig lehet csatlakozni *Hantos* azon nézetéhez, hogy a valutaközösség „külön vámterületek ellenére is szorosabb gazdasági összeműködéshez vezet, mint amelyet a különálló valuták melletti vámközösség előidézne.”

Bármely gazdasági jelentőséget tulajdonítsunk is azonban a kartellált jegybankok rendszerének, az nem tagadható, hogy megvalósítása, miután egy nemzetközi megállapodás létrejöttét jelentené, hozzájárulna a nemzetközi megértés szellemének és így a béke ügyének is előmozdításához.

Varga István.

Könyvismertetések.

A közgazdaságtan története.

Salin, Edgar: Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Encyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft. 34. Berlin; Springer, 1923. 42. p.

Ha Salin munkáját kezünkbe vesszük, legelőször is csalódást éreztünk, mert a cím után azt gondolhatnók, hogy valóban a közgazdaságtan történetét nyújtja e munka. Pedig erről szó sincs. Általában kevésbé közgazdasági, mint inkább gazdaságbölcseleti tanulmány Salin füzeté, legalább is abban az értelemben hogy nem a közgazdaságtan tételeinek fejlődését mutatja be, hanem inkább azokat a szemszögeket, amelyek alatt a közgazdaságtan kérdéseit eddig vizsgálták és az emberi tudás egyéb területeibe beilleszteni igyekeztek.

Erre a kérdésre vonatkozólag a munka valóban sokat nyújt. Rövid 42 oldalon oly tömör és mégis oly sokoldalú vázlatát adja a közgazdaságtan alapgondolatai fejlődésének, hogy mindenki, aki a közgazdasági kérdések bölcseleti távlatának fejlődése iránt érdeklődik, a legnagyobb haszonnal fogja e füzetet átolvasni. Igen széleskörű bölcseleti és történeti készültség áll mögötte. Rendkívül értékes, amit „Vorgeschichte” címen az ókorról és a középkorról mond. Fényesen vázolja a merkantilizmust, majd a physiokratizmust és a klasszikusok jellemzése is nem kevésbé sikerült. Ezután a szocializmusra, majd a hisztorizmusra, vagyis a történeti irányra tér át. Szépen fejti ki, mennyire a német szellem visszahatása rejlik a történeti iskolában az angol individualisztikus felfogással szemben.

Persze, kivált ez utóbbi beállításában némi túlzás is van. Kétségtelen, hogy a német szellem az angol individualisztikus állambölcselettel sohasem tudott megbarátkozni és bizonyára ebben van az oka annak, hogy Németországban Smith, legalább is önálló továbbfejlesztésre nem számíthatott. Mégsem szabadna azonban elhanyagolni, hogy a klasszikusok túlságos általánosításával szemben magában Angliában is keletkezett visszahatás. Ha tehát kétségtelen is az, hogy a német állambölcselet nyújtotta a legbiztosabb talajt kivált Ricardo utilitarisztikus felfogásának visszautasítására, mégsem szabadna figyelmen kívül hagyni, hogy Sismondi és egyes angol írók szintén szembeszálltak Ricardo etikamentes beállításával, bizonyítékául annak, hogy a visszahatásnak még akkor is be kellett volna következnie, ha a német bölcselet irányzata nem is követelte volna oly parancsolólag a számára kétségtelenül idegen angol utilitarisztikus felfogás visszautasítását.

Egyébként a történelmi iskola megítélésében Salin elég szigorú. Ugy Roscher, mánt Hildebrand és Knies munkáit csak az irányt kijelölő dolgozatoknak fogja fel és talán túlszigorúan azt az álláspontot képviseli, hogy Schmoller is csak rengeteg anya-

got hordott össze iskolájával anélkül, hogy azt a feladatot megoldotta volna, melyet maga elé tűzött. Abban a szerzőnek kétségtelenül igaza van, hogy Schmoller nem nyújtotta azt, amit nyújtani szeretett volna, t. i. a gazdasági élet kifejlődésének olyan történetét, amely átfogóan és típusok szerint mutatná be a fejlődés menetét. De talán nem eléggé méltányolja Salin azt a munkát, melyet Schmoller a gazdasági élet fejlődésének szociológiai beágyazásával végzett.

Általában a munka azt a benyomást teszi, hogy Salin inkább történész és bölcész, mint közgazda. Erre enged következtetni mindenekelőtt az az alaposság, amellyel az ó- és középkor nehezen hozzáférhető anyagát földolgozta és erre az a kitűnő érzék, amellyel a bölcséleti háttérrel való érintkezést mindenhol könnyen megtalálja. Ezt kell továbbá abból is következtetnünk, hogy munkája voltaképpen ott lezárul, ahol a német történeti iránnyal végzett. Az újabb elméleti törekvésekről, Mengerről és iskolájáról szó van ugyan és a határhaszon iskolában a szerző vívmányt is lát, mégis Menger munkáját mintha lekicsinyelné, midőn „Epigonen und Vorläufer” címen nem is 5 oldalon szól az újabb törekvésekről és itt is inkább Sombarttal és Max Weberrel foglalkozik, mint az elmélet igazi képviselőivel. Mintha a közgazdasági elmélet iránt hiányoznék érzéke, mi megakadályozza őt abban, hogy az elméleti irány felrissülésében igazán maradandó értéket fedezzen fel. Az elméleti kutatás számára csak ott kezd igazán értékes lenni, ahol a társadalombölcsületre támaszkodik és egy határozott társadalombölcsületi rendszer keretébe illeszkedik. Hogy az elmélet egyedüli célja az élet megismerése és hogy csak a gazdasági politika az, amely társadalombölcsületi háttérrel kíván, ennek tudatára a munka nem ébred. Ezért az elméleti közgazdaságtan mintegy kereken kívül marad és ez az, amiért azt kell állítanunk, hogy a munka címe nem fedi a tartalmát. Ha a közgazdaságtan történetéről beszélünk, akkor ebbe minden esetre a gazdasági jelenségek törvényszerűségei felkutatásában való előhaladás beletartozik, sőt e köré kellene az egész anyagnak csoportosulnia! Ismét más kérdés az, hogy abban a terjedelemben, melyet az e munkát kiadó vállalat annak szabott, egyáltalában szó lehet-e olyan megoldásról, amely e szempontnak eleget tesz.

Nem maradhat megjegyzés nélkül, hogy a közgazdaságtan történetéről szóló munkák áttekintésénél Kautz német könyvéről nem történik említés, holott még angol munkák is megszoktak erről emlékezni.

Bármint álljon is a dolog, Salin munkája igen tartalmas és tanulságos. Az egyes gazdaságbölcseleti irányzatok megítélésében igen értékes szempontokat világít meg és fontos megállapításokat tartalmaz.

H. F.

Az Osztrák-Magyar Bank háborús politikája.

Dr. *Alexander Popovics*: Das Geldwesen im Kriege. Carnegie-Stiftung für internationalen Frieden. Abteilung für Volkswirtschaft und Geschichte. Hölder-Pichler-Tempsky A.-G., Wien 1925. IX. stat. mell. 178 old.

Az osztrák-magyar monarchiának a nyugati hadviselőkkal szemben való alárendeltsége már a világháború kezdetekor nyilvánvaló. A gazdasági és pénzügyi erőösszpontosítást igyekezni kellett a lényegesen nagyobb katonai áldozatokhoz az eredmény érdekében közelebb hozni. Ebből a szempontból kell nagy fontos-

ságot tulajdonítani az OMB háborús politikájának. Tekintve, hogy a volt jegybank a háború alatt kimutatásait nem tette közzé, politikája felől a beavatottak szűk körén kívül, meglehetősen tájékozatlanság uralkodott. Ezt eloszlatni és a történekről a fátyolt fellebbenteni célja az illusztris és a téma feldolgozása szempontjából egyedülilletékes szerző klasszikus munkájának, amely mint bankpolitikai és a történelmi módszeren felépült mű standard-értékű.

A háború a monarchiát olyan helyzetben találta, amikor a 92-es évek nagyszabású valutareformja még nem volt egészen keresztülvihető, amidőn sok nehézség, súlyos áldozatok, verejtékes munka után a készfízetés felvételére, azaz a koronavaluta helyett az aranykoronavalutára való áttérésre meg volt a remény. Ennek a fokozatos fejlődésnek bemutatása fényes bizonyítékot szolgáltat a monarchia valóban békés szándékai mellett s megdönti a háborúra való előkészülésnek vádját. Valóban a monarchia minden igyekezete arra irányult, hogy a múlt század papirpénzgazdálkodásának utolsó maradványait is eltakarítsa. Dacára annak, hogy a jegybank nem tudta a valutareformon az utolsó simításokat eszközölni — aminek egyik lényeges okát szerző úgy Ausztriának mint pedig Magyarországnak rosszabbodott államháztartási viszonyaiban látja (szociális terhek és széleskörű beruházások) — mégis világszerte ügyesnek elismert devizapolitikájával sikerült a korona külföldi árfolyamát az érmeparitás körül hosszú éveken keresztül állandósítani.

Már az 1912. évi balkánbonyodalmak — hogy korábbi csak az elvi megbeszélés keretében maradó tárgyalásokról ne szóljunk — aktuálissá tették a jegybank segítségének igénybevételét egy esetleges háború költségeinek előteremtését illetőleg. Egy modern háború minden körülmények között rövid ideig húzódó tartamának feltevéséből indulva ki, közvetlenül a világháború kitörése előtt az ez irányú megbeszélések olyan formát öltöttek, hogy a jegybank lesz az, amely a mozgósítási költségeket előlegezni fogja. A monarchiának háborús pénzügyi készületlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az erre a célra szolgáló bankjegyek előállítását csak a szerb-ultimátum átnyújtása után kezdték meg. Az OMB háborús hitelpolitikáját illetőleg megjegyezhetjük, hogy az az államhitel és a közgazdasági hitel összefoglalását szolgálta. Az államhiteligényeket a jegybank két módon elégítette ki: leszámítolási hitel alakjában és lombardhitel formájában. Az előző kincstárjegyek és solaváltók eszkömpválása útján folyósított, az utóbbi állandósított hadiadóssági kötvények előlegezésével történt. A jegybank gondos és óvatos vezetősége kezdetben a rövidlejáratú hitelek visszafizetésének időpontját is szabályozta, csak amidőn látta, hogy az események torlódása következtében ő lett a monarchia csaknem kizárólagos és egyedüli hitelforrása, akkor tért át arra az általánosabb formulára, hogy a visszafizetés kérdésének szabályozása csak a háború után történjék meg. Leginkább szembeötlő a jegybank politikájában az a körülmény, hogy a rövidlejáratú adósságcímletek piaci elhelyezését, szemben a nyugati államoknál fennállt gyakorlattal, nem igen kultiválta, aminek okát kétségtelenül a monarchia tokeszegénységében kell keresnünk. Ausztriában valamivel más a helyzet, ott ugyanis azon elv alapján, hogy a háborús költségek az államháztartásra ne gyakoroljanak állandó nyomást, kezdetben igen tartózkodtak a hadviselésből eredő teher konszolidálásától. Magyarország ellenben határozottan erős hitelpolitikát folytatott és előtérbe helyezte a kötvényadósságot. Ki kell azonban

emelnünk, hogy Magyarország ezirányú politikája a paritáshoz közel eső árfolyamon való kibocsátás által felülmúlja egynémely hadviselő állam ilyen tevékenységét. A nyugati államok nevezetesen, Franciaország, mélyen a paritás alatt vették fel állandósított adósságukat, Magyarországnak ez átlagban 93.50 árfolyamon sikerült. Természetes, hogy a jegybank igénybevétele a háború előrehaladásával fokozottmértvű; Magyarország azonban még oly mérvben sem vette igénybe a jegybankot, miként ezt a monarchia dualisztikus természetéből folyó felosztási kulcs szerint tehette volna s a maga részéről kormánya útján ismételten tiltakozott Ausztriának eljárása ellen. Ha rövidlejáratú adóssági címletek plaszirozásával nem is foglalkozott intenzíven, annál nagyobb volt a közreműködése a hadikölcsönkötvények kibocsátásánál. Azáltal ugyanis, hogy ezeket a jegybank felvette a lombard-anyagba, módot nyújtván a jegyzett címleteknek 75% erejéig való megelőlegeztetésére, igen megkönnyítette a hadikölcsönkötvények elhelyezését. Az OMB ezen eljárása sokfelé éles kritikára nyújtott alkalmat, lényegileg azonban itt sem történt más, mint a többi államokban: a hadikiadásoknak papirpénzkibocsátásával való fedezése.

A közgazdasági hiteligenyek szabadabb kielégítését lehetővé teendő, nemcsak a leszámítolási üzletágat kezelte liberálisan, ezzel módot nyújtva a hitelbankok elfogadványi hitelkereteinek bővítésére, hanem a lombardüzletet is szélesbítette. Kiegészítette ezirányú tevékenységét még azzal, hogy a Darlehenskassen mintáján keletkezett és különösen Ausztriában elterjedt háborús hitelszervek ügykezelésének központi felügyeletét magára vállalta s az ezek által kibocsátott Kassenscheinokat bankjegyeivel beváltotta. Ezen az úton főleg Ausztria igen bő hitelekhez jutott. Azonban a pénzforgalom szabályozása is nagy feladat elé állította a jegybankot. Itt elsősorban a forgalomnak váltópénzzel való ellátása okozott gondot s rögtön a háború kitörése után a kétkoronás s annak vége felé pedig az egykoronás bankjegyek kibocsátásához vezetett. Mint ismeretes, épen a váltópénz hiánya készített több várost u. n. szükségpénz kiadására, amiben a jegybank monopoliumának megsértését látta. Ezt az állapotot megszüntetendő, a bank ezüstállományának egy részét fordította a forgalom szükségleteinek a kiegészítésére. A váltópénz teaurálása ellen nemcsak kis címletű bankjegyek kibocsátásával, hanem a váltóérmék fémfínomságának rosszabb összetételével is védekezett. A haderőnek győzelmes előrenyomulásából és idegen ország-részek széles sávjainak megszállásából a jegybankra — mint a pénzforgalom szabályozójára — újabb feladatok hárultak. Úgy Romániában mint Lombardiában külön leu, illetve lirajegy kibocsátó szerveket állítottak fel, hogy az OMB bankjegyeinek külföldre való özönlése lehetőleg meggátoltassék. Nagy jelentőségre különösen a leujegyek tettek szert, amennyiben ezek által lehetővé vált az akkor tekintélyes gabona- és élőállatimport megkönnyítése. Ahol ez nem történt meg, mint pl. Ukrainában, ott csakhamar a korona mélyebb értékelésének jelei mutatkoztak.

Amíg a belföldön a jegybank politikája arra irányult, hogy az állam és a közgazdaság hiteligenyei kielégítést nyerjenek, nem utolsó sorban a hitelműveleteknek oly megkönnyítése által, ami a forgalomnak bankjegyekkel való saturálásával történt, addig a kereskedelmi mérleg fokozatos romlásán kívül épen ez nehezítette meg a feladatát a külfölddel való viszonylatban. Szerző a kereskedelmi mérleg rosszabbodásának egyik főokát a sorozatos rossz termésekben látja. A monarchia népességének szaporodása

idézte elő már békében is azt, hogy közepes termés esetén tekintélyes gabona s egyéb elsőrendű élelmiszer behozatalára szorultunk. A háború alatti rossz termések a sok válság mellett még az élelmezési válságot is felidéztek. A helyzet annál is inkább súlyos volt, mivel el voltunk zárva mindazon piacoktól, ahonnan rendes időben a hiányt pótoltuk. A kisebbedő kivittel szemben állt a mind nagyobbodó behozatal, amely különösen a hadsereg szükségleteire vezethető vissza. Fokozta a bajt, hogy a legfelsőbb katonai és polgári hatóságok között e tekintetben sokszor ellentétes intézkedéseket szülő eltérések mutatkoztak. A fizetési mérleg kedvezőtlen alakulása két irányban érezte hatását: a jegybank aranyállományának csökkenésében és koronaösszegek kijánlásában. Mindkét anomáliának ellenszere külföldi hitelszerzés. Azonban épen ezen a ponton volt a monarchiának helyzete igen kedvezőtlen, mert a még hozzáférhető semleges piacok a gazdaságilag erősebb Németországnak hiteleztek inkább s így a monarchia külföldi hiteleit nála igyekezett beszerezni. Eltekintve attól, hogy a németországi hitelek az OMB aranyállományának jórészt elszívták, elégtelenek voltak. A svájci, hollandi és skandináv piacokon sikerült a nagybankok intervenciójára részben kinstárjegyek, részben pedig értékpapírok fedezete mellett kisebb hiteleket kapni. Természetesen ezek nem voltak elegendők a fizetési mérleg passzívumának kiegyenlítésére. Mindazon intézkedésekkel kapcsolatosan, amelyek a külkereskedelmi forgalom megszükitésére irányultak, szükségessé vált a külföldi fizetőeszközök forgalmának ellenőrzése, majd összpontosítása és monopolizálása. Az idevágó rendszabályok elégtelensége a koronában eszközlendő külföldi fizetéseket is az OMB mint az erre a célra létesített devizaközpont vezetőjének hatósági ellenőrzése alá helyezte. Az OMB sokfelé elágazó tevékenységének dacára sem sikerült a korona külföldi árfolyamának sülyedését megakadályozni avagy egy bizonyos szinten megállítani. A hadiszerencse kecségetető időpontjait s ezzel kapcsolatban a váltóárfolyam fel-feléledését leszámítva, a korona külföldi értéke állandóan sülyedő tendenciát mutat. Abban a zürichi kurzusban benne van a monarchia egész gazdasági inferioritása. S ez nem is lehetett másként egy oly államban, ahol a hadviselés terhei csaknem kizárólag a jegybank útján fedeztettek fölös bankjegyek, papírpénz kibocsátásával. Érdekes megemlíteni, hogy a törvényhozások a háborús államadósági kamatszolgáltatásának terhét sem igyekeztek adóbevételekkel előteremtteni, hanem erre a célra szánták az állam monopolisztikus bevételeit. Szerző élesen rámutat erre a körülményre, valamint hibáztatja, hogy a katonai vezetőségben nem volt meg a szükséges gazdasági érzék és takarékcossági tapintat, amellyel tekintélyes redukción lehetett volna elérni.

Külön figyelmet érdemelnek azok a fejtegetések, amelyek a bankszabadalom meghosszabbítására és különösen a jegybank részvénytársasági vagyonának megőrzésére és az állammal szemben való megvédésére vonatkoznak. Nemcsak a hazai és külföldi érdeklődők okulására szolgál ez a nagyszabású munka, hanem gondos és nagyértékű statisztikai mellékleteivel egyszerűen nélkülözhetetlen forrásmű.

Lányi Rezső.

Európai valuta- és pénzügy.

European Currency and Finance. Commission of Gold and Silver Inquiry United States Senate. Foreign Currency and Exchange Investigation, Serial 9. (Volume 1.) By *John Parke Young*, Ph. D. 546. old.

A valutával foglalkozó irodalom terén eseményszámba menő könyv jelent meg az amerikai könyvpiacra, European Currency and Finance (Európai valuta- és pénzügy) címmel. Az 546 oldal terjedelmű könyv az Egyesült-Államok senatusának Commission of Gold and Silver Inquiry elnevezésű bizottsága részére John Parke Young szerkesztésében készült két kötetes jelentés első kötete, amelyet rövidesen követni fog a második kötet.

Jelentőségét három körülmény adja meg: hogy Európa és Amerika legkiválóbb szakembereinek közreműködésével készült; hogy felöleli a valutaüggyel kapcsolatos összes alapvető problémákat; végül, hogy egészen a legújabb időkig, 1924 végéig feltárja az egyes európai államok valutáris fejlődését.

Az egész jelentés három részre oszlik, amelyekből a most megjelent I. kötet az első és második részt, valamint a harmadik rész elejét foglalja magában. Az első rész (1—91. old.), amely „az Egyesült-Államok és Európa valutaproblémái” címet viseli, egyésgesen szerkesztett szisztematikus összefoglaló munka, amely nemcsak Amerikának az európai valutaügyhöz való viszonyával foglalkozik, hanem egyuttal a valutaügy és az azzal kapcsolatos problémák klasszikus világosságú és tömörségű teóriáját is tartalmazza. A második rész (95—269. old.) aktuális valutakérdéseket tárgyaló 33 különálló tanulmányt foglal magában, különböző közgazdászok és szakemberek tollából, amelyek az írók országai szerint vannak csoportosítva. Az írók között Irving Fisher, Kemmerer, Seligman, Walter Leaf, Keynes, Stamp, Gide, Hjalmar Schachd, Cassel, Reisch, Schumpeter neveivel találkozunk, hazánkat Popovics Sándor avatott tolla képviseli egy „Magyar valuta és bankügy” című tanulmánnyal. A harmadik rész az egyes európai államok valutáris és pénzügyi helyzetével foglalkozik kezdve az ismertetést a háború előtti állapotokkal és részletesen ismertetve számos statisztikai táblázat és ábra közlése mellett a háború alatti és utáni fejleményeket egészen 1924 végéig. A harmadik részből csak az Angliával, Franciaországgal, Olaszországgal és Németországgal foglalkozó anyag jutott bele az I. kötetbe.

Míg a harmadik rész tiszta valutatörténet, addig az előző kettő elsősorban valutapolitika. A szerkesztők valutapolitikai felfogása az első részben van kidomborítva. Ez röviden a következőkben foglalható össze:

Európában az utóbbi évek gazdasági bajainak legfőbb oka a valutáris viszonyokban keresendő. A gazdasági javulás első előfeltétele: egészséges valuta- és hitelviszonyok.

A jelenlegi zavaros viszonyok közül kivezető utat keresve, beható vizsgálat tárgyává teszi azt a kérdést, mi a helyesebb az európai államok számára: Visszatérni az aranyvalutára, avagy fenntartani a papírvalutát és azt rendbehozni. Elismeri ugyan az aranyvaluta hátrányait, nevezetesen az arany értékingadozását és az aranyvaluta költséges voltát, mégis mellette foglal állást szemben a „gondozott valutá”-val (managed currency), amely utóbbi ellen főery gyanánt azt hozza fel, hogy „a kormányok a legrégebb időktől kezdve megmutatták, hogy a valuta helyes kezelését nem lehet reájuk bízni. Egy gondozott valutát

(managed currency) épen olyan könnyű vagy még könnyebb helytelenül kezelni, mint helyesen kezelni és miután alig egy pár ember van, aki a valuta elméletét igazán érti, nem lehet arra számítani, hogy a valutának akár tudatlanságból, akár tisztességtelen motivumokból származó helytelen kezelésével szemben a közvélemény erőteljesen fellépjen“. (54. o.)

Az aranyvalutára való visszatérésnek a legtöbb európai országban nincsen komoly akadálya. Az Egyesült-Államok szempontjából kívánatos, hogy az európai államok visszatérjenek az aranyvalutához, nemcsak azért, mert ez előfeltétele az európai viszonyok rendbejövetelének, hanem azért is, mert a visszatérés elmaradása súlyos következményekkel járna az Egyesült-Államokra. Ha az európai országok végleg elszakadnának az aranyvalutától, az arany jelenlegi értéke minden valószínűség szerint nagyot esne és az Egyesült-Államokban hatalmas áremelkedés következne be az azzal járó összes bajokkal együtt. A demonetizálás legsúlyosab következménye az Egyesült-Államokra nézve nem az a veszteség volna, amelyet a tulajdonukban levő arany mennyiség és a külfölddel szemben fennálló aranyköveteléseik elértéktelenedése folytán vagyoniukban szenvednének, hanem az a hatás, amelyet az arany elértéktelenedése a valutára és ezen keresztül a gazdasági életre gyakorolna.

Jelenleg a világ pénz gyanánt fungáló aranyának több, mint fele az Egyesült-Államokban van. Valószínű, hogy Európa a legközelebbi jövőben még nem fogja az egész amerikai arany feleslegét átvenni és így az Egyesült-Államok egyelőre kénytelenek lesznek továbbra is aránytalanul nagy aranykészletet tartani. Az Egyesült-Államok aranyfeleslegének szétoztása elsősorban attól függ, hogy mikor és milyen mértékben állítják vissza az európai országokban az egyszerű, korlátozások nélküli aranyvalutát. Valószínű, hogy egyes európai államok egyelőre az aranyvalutának egy korlátozott alakját fogják visszaállítani, amelynél az arany nem cirkulálhat szabadon, hanem a pénzügyesség és az arany közötti viszony állandóságát a váltóárfolyam szabályozása útján külföldi hitelműveletek segítségével tartják fenn. Ez a berendezkedés, amely az aranydeviza valutának egy formája, számos előnnyel jár, különösen a legközelebbi években, amidőn a teljes aranyvaluta helyreállítása egyes államoknak túl nagy terhet jelentene. Másfelől az ilyen rendszerek nem nagy biztosítékot nyújtanak arra, hogy az arannyal szemben való stabilitás állandóan, különösen pedig rendkívüli események idején fenntartható lesz. Az ilyen rendszerek gondos kezelést, a valutának és hitelnek hatályos ellenőrzését, továbbá a valuta- és váltóárfolyam elméletnek alapos ismeretét feltételezik, úgy, hogy ha átmeneti megoldásnak el is fogadhatók, végleges berendezkedésnek veszélyesek.

Az Egyesült-Államok több módon támogathatják az európai valutareformot. Egyik legfontosabb szolgálat, amit tehetnek az, ha az arany értékét relatíve stabilisan tartják. Ha az arany értéke ingadozik, ez az európai államoknak megnehezíti az aranyvalutához való visszatérést. Erre kevésbé is volnának hajlandók az európai államok, ha azt kellene látniok, hogy az aranyvalutához való visszatérés esetén ki vannak szolgáltatva az Egyesült-Államok valutapolitikájának, mert áraiik aszerint ingadoznak, amint az Egyesült-Államok inflációs vagy deflációs politikát követnek. A támogatás másik fontos módja volna hitelek, esetleg aranyban fölvehető hitelek nyújtása. Ezenkívül szó lehetne másfajta együttműködésről is.

A valutareformmal kapcsolatos nemzetközi kérdések és az együttműködéssel járó előnyök kívánatossá teszik egy nemzetközi konferencia tartását, amelyen a valutareformmal kapcsolatos terveket ki lehetne dolgozni. Az előző konferenciák eredménytelensége nem szabad, hogy elriasztó hatással legyen. Az előző konferenciák túl koraiak voltak és az azok tárgyát képező kérdésekhez abban az időben olyan politikai nehézségek kapcsolódtak, amelyek legnagyobb része ma már nem létezik. Az alkalmas idő egy általános nemzetközi konferencia számára már nem nagyon messze van. A konferencia által tárgyalandó kérdések közül a legfontosabbak a következők volnának: Milyen intézkedéseket tegyenek az egyes államok az aranyvalutához való visszatérés céljából; amennyiben lehetséges, közös megállapodás a valutareform idejére és módjára, gondoskodás a valutareform finanszírozásáról olyan államokban, amelyek erre rászorulnak (ez valószínűleg az Egyesült-Államokban, vagy másutt felveendő külföldi kölcsön alakjában történék); meddig és mily módon tudnák garantálni egyes államok a szabad arany piac fenntartását különösen a külföldi letétekre tekintettel azért, hogy azok az országok, amelyek érckészletük egy részét külföldi letétekben kívánják tartani, biztosítva legyenek a tekintetben, hogy ezek a letétek aranyban visszavonhatók lesznek; tervek kidolgozása a nemzetközi aranymozgalmak lebonyolítását szolgáló clearing szervezet létesítésére, amely lehetővé tenné, hogy a tényleges aranyküldések az egyes országok között a minimumra szoríttassanak; az arany értékállandóságának biztosítása céljából az aranyhasználat és aranykímélés módjainak megbeszélése; amennyiben lehetséges, a pénzegységek és pénzrendszerek egyenlővé tétele és a latin meg skandináv pénzunió mintájára megállapodások létesítése arra vonatkozóan, hogy egyik állam fizetőeszközei a másokban is ilyen gyanánt funkcionálhassanak.

Külön fejezetet szentel a jelentés annak a kérdésnek, milyen módon lehetne az aranyvaluta legfőbb hátrányát, az arany értékváltozásai által előidézett áringadozásokat kiküszöbölni. A történelem azt mutatja, hogy bár az arany értéke az elmúlt másfél évszázad alatt nagy ingadozásoknak volt kitéve, mégis az ingadozások nem eredményeztek határozott tendenciát sem lefelé sem felfelé, mert az ellentétes irányú hullámok rendszerint megsemmisítették egymás hatását. Történelmi alapon tehát nem látszik lehetetlennek az időszakos értékingadozások kiküszöbölése, vagy legalább mérséklése, annál kevésbbé, mert a bankrendszer jelenlegi szervezete és a statisztika valamint egyéb adatforrások mai fejlettsége mellett bizonyos fokig lehetséges ezeknek az ingadozásoknak ellenőrzése és befolyásolása. Ennek az árszabályozásnak legfontosabb módja a vásárlóerő mennyiségének befolyásolása, a kamatláb emelése, vagy leszállítása által. A kamatláb emelése csökkenti a hiteligenybevételt és ezzel a vásárlásokat, a vásárlások csökkentése pedig az árak esését eredményezi. Ennek a fordítottja következik be a kamatláb leszállítása esetén, ami olcsóbbá teszi a hitelt, a termelés kiterjesztésére, a vásárlóerő szaporítására ösztönöz és ez által az árak emelkedésére vezet. Természetesen ez az árszabályozó tevékenység csak bizonyos korlátok között lehetséges és amennyiben a központi bank nem tudja leszállított kamatlábat hatályossá tenni, vagy a hitel mennyiségét más módon befolyásolni, az árszabályozás nyilvánvalóan lehetetlen. A hitel és a vásárlóerő mennyiség befolyásolására a kamatláb politika nem az egyetlen eszköz. A központi bankok a piac vásárló erejét gyarapíthatják az

által is, ha értékpapírokat vásárolnak; viszont gyengíthetik a piacot értékpapírok eladása és ily módon a vásárlóerő egy részének felszívása által. Ezt az utóbbi módszert az úgynevezett nyiltpiaci műveleteket (open market operations) különösen az Angol bank és az Egyesült-Államok központi jegybankjai szokták alkalmazni.

Kétségtelen, hogy az Egyesült-Államok tudatosan vagy öntudatlanul folytatni fogják árszabályozó politikájukat mindaddig, amíg ez egyáltalában lehetséges. Anglia is el akarja kerülni az áringadozásokat. A pénzügyi tudományok és a statisztika legújabb haladására tekintettel valószínű, hogy ez a két állam, amelyet néhány más kisebb állam pl. Svédország, Svájc, Hollandia is támogat, képes lesz hosszú időre biztosítani az arany értékállandságát.

Körülbelül ezekben foglalhatók össze a jelentésben lefektetett valutapolitika alapelvei. A valutapolitika mindenütt szabatos, logikus, kimerítő elméleti alapra van felépítve, amely elméleti megalapozás önmagában is érdemessé tenné a könyv elolvasását.

Néhol megérzik, hogy szerkesztői az Egyesült-Államok szemüvegén keresztül nézik a valutaügyet. Az Egyesült-Államoknak az aranyvaluta fenntartásához illetve visszaállításához kapcsolódó érdeke vörös fonalként húzódik végig a munkán, de azért sehol sem teszi egyoldalúvá. Egyoldalúsággal annál kevésbé lehet vádolni, mert a második részben közölt tanulmányok között az ellenkező felfogás képviselőit is megszólaltatja. Az európai bajok okait általában helyesen ítéli meg, bár egyes helyeken észrevehető, hogy irói nem Európában élték át az európai valuták katasztrófális korszakát. Így a valuták leromlásában a spekuláció szerepét nem méltányolja kellőleg s ebből kifolyóan az európai államokban életbeléptetett devizaforgalmi korlátozásokat kissé egyoldalúan bírálja meg; a politikai tényezők jelentőségét is lekicsinyeli, amennyiben ezeket a gazdasági tényezőkkel szemben csak másodlagosoknak tekinti. De ezek csak kisebb jelentőségű hibák és a könyv nagy értékéből semmit sem vonnak le.

Az Egyesült-Államok szenátusa valóban nagy szolgálatot tett a valutaügynek e könyv megjelentetése által. Örvendetes volna, ha hazánkban minél szélesebb körben ismeretessé válnék.

Dr. Judik József.

Agrárpolitika.

H. Schullern-Schrattenhofen: Agrarpolitik. Grundrisse zum Studium der Nationalökonomie. Band X. Jena. Verlag von Gustav Fischer. 1924. 448 oldal.

August Skalweit: Agrarpolitik. Handbuch der Wirtschafts und Sozialwissenschaften. Band XVII. Zweite Ausgabe. Verlag von Walter de Gruyter & Co. Berlin und Leipzig, 1924. 507 oldal.

Több mint 30 éve már, hogy Buchenberger alapvető, rendszeres, kétkötetes agrárpolitikáját kiadta s azóta e két csaknem egyidőben megjelent értékes munkáig a különben oly gazdag német közgazdasági irodalomban nem jelent meg hasonló igényekkel fellelhető, összefoglaló rendszeres agrárpolitika, jóllehet ezen idő alatt nemesak a problémaköre szélesbedett ki az agrárpolitikának, hanem maga a problémafelállítás is lényeges változáson ment keresztül. Természetesen a részletkérdéssel foglal-

kozó tanulmányok és monografiák annál nagyobb számban és annal sürűbben láttak napvilágot, sőt egypár összefoglaló jellegű munka is jelent meg. Ezek azonban a teljességre és rendszereségre, — ami egy ilyen munkának legfőbb kelléke — vagy szempontjuk nem eléggé általános volta, vagy befejezetlenségük, vagy terjedelmük rövidsége miatt, nem tarthattak igényt. Így Brentano 1897-ben kiadott agrárpolitikája csak töredék maradt és nem nyert befejezést épp úgy, mint Eduard David Sozialismus und Landwirtschaft című műve, melyből az első rész, a Betriebsfrage, jelent meg csupán, míg a tervezett második rész, az Eigentumsfrage megírásáról a szerző időközben demondott. Freih. v. d. Goltz munkája (Agrarwesen und Agrarpolitik, 1904) sokkal inkább az egyoldalú üzemgazdasági álláspontot képviseli, sem-hogy egy modern, tudományos agrárpolitika követelményeinek megfelelhessen. Wygodzinskinek a Göschen-gyűjteményben megjelent kis vázlatja, már csak terjedelménél fogva is, legfeljebb az általános, nagy körvonalakban való tájékoztatásra alkalmas. Ugyancsak Wygodzinski adta ki 1914-ben némi átdolgozással Buchenberger munkájának első kötetét, de ez a munka eredeti nagy értékei dacára sem sokat segíthetett annak lényeges hibáján: az elavultságon.

Ilyen körülmények között nem a véletlennek tulajdonítható, hogy két összefoglaló tudományos könyvsorozat is programjába vette egy a tudomány és az agrárkultúra mai álláspontjának megfelelő agrárpolitika kiadását s a két különböző szempontból és különböző módszerrel megírt munka nem csupán az elsősorban érdekelt német közgazdasági irodalomnak, hanem az agrárkérdés irodalmának a német határokon túl is nyeresége.

Schullern-Schrattenhofen munkája az, amelyik kisebb igényekkel lép fel. Ő tankönyvet ír s az agrárpolitika mai állásáról helyzetképet akar adni. A szubjektív állásfoglalást gondosan kerüli, a különböző véleményeket felsorakoztatja egymás mellett, ismerteti az eltérő álláspontokat, de nem dönt. Ezt bizonyos mértékben előnyére lehet felhozni Skalweittal szemben, kinek harcos egyénisége az egész könyvön keresztül állandóan érezhető. Nemcsak Németország, hanem Ausztria agrárviszonyait is bevonja a tárgyalásba, (ő maga innsbrucki professzor) s így a párhuzamos tárgyalás folyamán élénkebben kidomborodnak előtünk azon rokonnvonások, amelyek Ausztria és Délnémetország agrárszervezetében és természeti adottságaiban megvannak és amelyek szerző reménye szerint a közeljövőben egészen közvetlen összműködésre vezethetnek. A tételes agrárjogot is ismerteti, ahol ennek szükségét érzi, de csupán abban a mértékben, amennyiben az agrárjog oly intézkedéseket tartalmaz, amelyeknek tendenciája agrárpolitikai jellegű.

A bevezető rész után egy-egy hosszú részben tárgyalja az agrárszervezetet és az agrárüzemet és egy-egy rövidebb részt szentel az agrárpolitika szociális problémáinak és az agrárstatisztika jelentőségének az agrárpolitika szolgálatában. Alaposan és részletesen foglalkozik a birtokviszonyok kérdésével, elkülöníti a földreformot a parcellázás útján való birtokfelosztástól, s a mezőgazdasági hitel, a bérlet és az örökjog kérdéseit ismerteti jelentőségükhöz mért bő terjedelemben. Az üzemi részben a szövetkezeti ügyet, a mezőgazdasági oktatásügyet és a mezőgazdasági biztosítást tartja legfontosabbnak az üzemek fejlesztése szempontjából s főleg e két utóbbi kérdést illetőleg bővebb tájékoztatást találunk nála, mint Skalweitnál. A szövetkezeteket illetőleg azon az állásponton van, hogy a szövetkezeti eszme magában még nem orvosság, ha az a gyakorlati életben a szabad

kereskedelemben nem tudja magát igazolni. A mezőgazdasági iparügyet alig pár szóban érinti, az erdészetet pedig éppen úgy, mint Skalweit, teljesen kikapcsolja a szűkebb értelemben vett agrárpolitika keretéből s azt külön erdőpolitika hatáskörébe utalja.

Jól megírott része a könyvnek az agrárpolitika szociális problémáiról szóló összefoglalás, amely élénken illusztrálja, hogy az agrárpolitika tulajdonképpeni célja: a mezőgazdasági többtermelés helyes és céltudatos fejlesztése, mely nagymértékben függ gyakorlati megvalósulásában az annak megfelelő szociális politikától. (Munkáskérdés, kivándorlás.) Végül a mezőgazdasági érdekképviseltek jelentőségét, a földárak kialakulását és a védővámok sokat vitatott kérdését tárgyalja hosszasan, amely utóbbiról az a véleménye, hogy a védővámok csupán a célszerűség szempontjából ítélhetők meg. Az agrárstatisztika nagy fontossága azért is kiemeltetik, hogy szerző külön részben, bő terjedelemben tárgyalja. Nem szentel szerző elég teret a történeti résznek, amelyik Skalweitnél különösen gazdag és a mezőgazdaság technikai kérdéseinek; ezeknek hiányos voltát éppen úgy sajnáljuk, mint a mezőgazdasági ipar feletti szűkszavú ismertetését. A munka ugyanis mint tankönyv, úgyis mint összefoglaló tájékoztató, teljesen kielégítő s szerkezetében önkéntelenül is rámutat a német viszonyokra, ahol a technikai továbbfejlesztésre már kisebb alkalom kínálkozik, de egyre erősebben előtérbe nyomulnak az agrárpolitika szociális problémái.

Skalweit nagyterjedelmű és alapos, a német agrárpolitika ősz mesterének, Max Seringnek dedikált munkájában nem csupán agrárpolitikai kézikönyvet nyújt, amelyik a mezőgazdasági politika minden jelentős kérdését részletesen és szakszerűen megvilágítva tárja elénk, nem csupán tudományos és agrárpolitikai kutatásairól és meggyőződéseiről ad számot, hanem valósággal emléket emel művében az elmúlt 50 év ama hatalmas agrárpolitikai tevékenységének, amely Németország mezőgazdasági termelését megkétszerezte és Németországot az agrárkultúra terén vezető pozícióra emelte. Munkájában mint verbeli agráriust az a vezérelv irányítja, hogy csak erős és fejlett mezőgazdaság nyújthat egészséges alapot fejlett ipari állam kialakulásához. Művében nem az egyoldalú agrárérdekekért száll síkra, hanem minden problémát az ország egyetemes érdekeinek szempontjából ítél meg s a német nemzet hatalmának és erejének szolgálatába óhajt minden tényezőt állítani. Meggyőződését erős érvekkel támogatja s ellenfeleit gyakran erélyes bírálatban részesíti, főleg ahol gyakorlati kérdésekről van szó. A telepítést, mint a német agrárpolitika egyik leghatékosabb eszközét szinte jelentőségét meghaladó bő terjedelemben ismerteti s arra gyakran vissza-visszatér. Ez érthető előttünk, mert a telepítés nem csupán az agrárpolitikának, hanem a nemzeti politikának is sikeres eszköze volt s Skalweit is fájó keserőséggel emlékezik meg a keletporoszországi telepítés tragikus sorsáról, ahol a gyönyörűen virágzó telepek a magasabb mezőgazdasági kulturájú szorgalmas németek kezéből kevésbé munkás és kevésbé tanult kezekbe kerültek. Nem igen tévedünk, ha a könyv nagy sikerét abszolút tudományos értéke mellett bizonyos mértékben azoknak az ideáloknak is tulajdonítjuk, amelyeknek Skalweit mint agrárpolitikus művében is hivatott harcosa.

A Buchenberger-féle felosztástól (agrártörténet, agrárszervezet, szervezési politika, termelési politika) ő is eltér és hosszabb történeti áttekintés után az anyagot a következő öt részben tárgyalja: I. A mezőgazdasági termelés. II. A földtulajdon és a

földhöz való jog. III. A mezőgazdasági vállalkozás. IV. A mezőgazdasági termékek elhelyezése és kelendősége. V. Hivatásbeli és gazdaságpolitikai együttműködés a mezőgazdaságban. A bevezető történeti részen kívül az egyes intézmények és agrárpolitikai reformkérdések tárgyalásánál mindenütt bőszeges történeti ismertetést ad, de csak Németország viszonyaival foglalkozik részletesen, a többi államok hasonló intézményeire való utalás mellett. Az ötödik rész a második kiadásban jelent meg először, s ugyanitt az agrárhitelről, a gabonakereskedelmi politikáról, a bérletgazdálkodásról és a mezőgazdasági termékek elhelyezéséről szóló fejezetek is alaposan meg bővítve és az akkori tetőpontján álló infláció által felvetett új problémákkal gazdagítva kerültek újból tárgyalás alá. Az első részben a termelés technikai kérdései mellett a birtok kötöttsége, a földjradék és a mezőgazdasági iparügy kerül gazdag adatokkal és statisztikai kimutatásokkal illusztrált megvilágításra. A második részben a telepítés és a paraszti örökjog kérdéseire fordít nagy gondot, s a német intézményeket és az erre vonatkozó törvényeket történeti fejlődésükben és kialakulásukban részletesen ismerteti. A harmadik rész a birtokmegosztással, a legelőnyösebb üzennagysággal, a saját és a bérleti gazdálkodással, a munkáskérdéssel és hitelkérdéssel foglalkozik. A negyedik részben az élelmezési politikát, a gabona- és marhakereskedelem ügyeit tárgyalja. Ugyanitt mutat rá a nagyarányú agrárkrízisre, amelynek nemzetközi összebonyolódottságát a külföld főbb termelőhelyeinek viszonyaival való részletes foglalkozás mellett tárgyalja. Az ötödik részben a mezőgazdasági szervezetek, az érdekképviseleti alakulatokat, a gazdaköröket, a gazdaszövetségeket, a szövetkezeteket, ezek megalakulását, működését és együttműködésük jelentőségét és fontosságát tárgyalja.

A munka eredeti terv szerint is nem az egész agrárpolitika összes részletkérdéseinek kimerítő rendszeres tárgyalása, mert ennek a könyv terjedelme is gátat vetne, hanem az összes problémák feltárása és a lényeges és főleg a német agrárpolitika szempontjából aktuális kérdéseknek kimerítő alapos vizsgálata. Már a könyv második kiadásában is jelentékenyen bővült, úgy hogy remélhetjük, hogy azokat a részleteket is, amelyek most még csak általános és történeti összefüggésükben kerültek tárgyalás alá, mint pl. a szolgalmak szabályozása, a biztosítás-ügy, az adóügy, a mezőgazdasági oktatásügy, egy újabb kiadásban külön fejezetben szisztematikus kiépítettségben láthatjuk viszont.

ifj. Rácz Lajos.

Bibliografia.

Dr. Othmar Spann: Die Bibliographie der Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Weltkrieges. Wien, 1923.

A „Carnegie-alapítvány“, melynek a nemzetközi béke megvalósítására irányuló nemes célkitűzése a hadviselő nemzetek legjelesebbjeit állította szolgálatába, 1919 őszén kezdte meg működését. A „Carnegie-alapítványt“ még békeidőben hívták ugyan életbe s a hadviselés folyamán tett is oly irányú kísérletet, hogy az egyes háborus történéseket azokkal párhuzamosan feljegyezze. Ez a törekvés azonban csak kísérlet maradhatott, mert a háborus intézkedések nagy része éppen ez intézkedések „bizalmas“ volta következtében nem volt még a tudományos feldolgozás céljára sem hozzáférhető. Így jelentkezik az „alapítvány“ munkálkodásának első gyümölcseként Spann bibliográfiája.

Spann bibliográfiát adott, mely nem cél, de eszköz, s mint ilyen nem választható el a „Carnegie-alapítvány“ törekvésétől, mely rendeltetését, célját megszabja. A „Carnegie-alapítvány“ gazdasági és szociálpolitikai osztálya azzal a céllal gyűjtötte egybe a hadviselt nemzetek szociológusait és közgazdáit, hogy azok közreműködésével felkutassa a világháború azon eseményeit és jelenségeit, melyek a társadalom háború utáni kialakulását befolyásolták és e révén összképét és okozati magyarázatát adja a társadalomra gyakorolt háborus kihatásoknak. Cél tehát a nagy háború történetének megírása s e nagy célt szolgálja Spann akkor, amikor összeállítja a hadviselés folyamán és azt követőleg (1920-ig) megjelent gazdasági vonatkozású írásműveket, azokat csoportosítja, osztályozza és katalogizálja. Hat csoportba foglalja ez írásokat Spann s így külön fejezetekben sorolja fel a háború közgazdasági elméletével és szociológiájával, a közgazdasági politikával, a szociálpolitikával, a pénz- és adóügyekkel, a közigazgatás és politikával s végül a statisztikával foglalkozó munkákat.

Gazdag anyagot ölel fel Spann bibliográfiája, habár csak a német nyelven megjelent munkákat sorolja fel. Ez a tény bizonyos fokú egyoldalúságot jelent, amelyet tetéz az a körülmény, hogy Spann inkább az ausztriai eseményeket tárgyzó írásokra kívánja a figyelmet ráirányítani, különös tekintettel van Ausztria külön hadigazdálkodására s jelentős számban beilleszti azokat az írásokat is, melyek már a háború utáni ifjú német-osztrák köztársaság gazdasági eseményeit tárgyzák. Az ausztriai események megismerhetése szempontjából nagyjelentőségű ez a könyv és méltán feltehetjük, hogy nem hagyott egyetlen oly munkát figyelmen kívül, mely az osztrák háborus történések megismeréséhez csak a legcsekélyebb anyaggal is hozzájárul.

Nem mondhatjuk ezt azonban a magyar eseményekkel foglalkozó művekről, bár majd 25 magyar író helyezkedik el munkájával a hosszú lajstromban. Természetesen a magyar íróknak is csak németnyelvű értekezései említettnek fel, ami maga után vonja a magyar anyag hézagosságát. Elismerjük azonban, hogy nem is a magyar anyag feldolgozás volt a cél. Ha tehát a bibliográfiában felsorakoztatott műveket azon kérdés nézőszögéből kívánjuk osztályozni, hogy számbelileg mely területeket érintik e művek, úgy meg kell állapítanunk, hogy Ausztria háborus gazdálkodása áll előtérben, majd az osztrák köztársaság gazdasági eseményei következnek, ezután a közös ügyek és végül a magyar vonatkozású munkák.

A magyar anyag szerény méretein kívül hézagos abból a szempontból is, hogy a Spann által feljegyzett magyar írók munkái jobbjára általános természetűek, másrészt azonban nem annyira a történeti megismerést célozzák, mint inkább külön politikai célkitűzéssel bírnak és a szélsőséges gazdasági világnézetek (szociáldemokrácia, kommunizmus, bolsevizmus) szolgálatában állanak. Ez írások éppen azért jelentek meg német nyelven, mert magyar nyelven a hazai földön nem lettek volna terjeszthetők. E munkák nagyrésze az ú. n. emigránsoktól származik. Mivel pedig az adott esetben hazánk háborús történetének megfestéséről van szó, nem volna kívánatos, ha a háborus történéseket az emigránsoknak — természetesen különálló célokat szolgáló — tollából ismerné meg a külföld. Ezért célszerűnek mutatkozna a háború folyamán és azt követőleg magyar nyelven megjelent és akár a közös hadviselés jelenségeit, akár kimondottan a magyar viszonyokat tárgyzó írásműveket bibliográfiába foglalni s azokat — ha kivonatossan is —

idegen nyelvre fordítva a külföldnek bemutatni. Történetne pedig ez akár a „Carnegie-alapítvány“ útján is, mely esetben dr. Gratz Gusztáv, az alapítvány magyarországi szerkesztője, igen jeles szolgálatokat tehetne a hazai háborus irodalomnak.

Érdekes következtetésekre vezet bennünket Spann bibliográfiájának bő anyaga (több mint 1000 írásművet említ meg), ha azt akárjuk vizsgálni, hogy a háborus események mely ágai és mily mértékben kerültek szakszerű irodalmi feldolgozásra. Elsősorban a gazdasági politika tűnik ki hatalmas anyagával, ami természetesen ezen tudományág széles elágazottságával magyarázható. A gazdasági politika gyűjtőcíme alatt foglalnak helyet — anyaguk terjedelme szerint felsorolva — az ipari, kereskedelmi, bankügyi, agrárpolitikai és közlekedésügyi dolgozatok. Ezt a csoportot követi terjedelem szempontjából a közigazgatási és politikai munkákat magában foglaló fejezet, mely leginkább az osztrák közjogi intézmények kiadmányait és tájékoztatóit sorolja fel. Igen jelentős számú munkát mutat ki a szociálpolitikai rész, ami azt látszik igazolni, hogy ezen tudományos témakör iránt nyilvánult meg leginkább az irodalmi érdeklődés. Az általános és elméleti munkákat felsoroló és a pénz- és adóügyekkel foglalkozó fejezetek terjedelem szempontjából körülbelül egy magasságban állanak, míg a statisztikai rész szerényebb méreteket mutat.

Spann bibliográfiája ezúttal is arról tanuskodik, hogy a szerző közismert tudományos készsége, lelkiismeretessége és pontossága a legnagyobb gonddal igyekezett összegyűjteni minden oly írást, mely a kitzűzött nagy cél előmozdítására alkalmas. Ezért felöleli nemcsak az önálló írásműveket, de felsorakoztatja a közhivatalok jelentéseit, valamint az egyes gazdasági érdekképviselések és önkormányzati testületek kiadmányait és a bibliográfia végén külön két fejezetet szán a szakfolyóiratokban, valamint a napisajtóban megjelent gazdasági irodalmi termékeknek.

Spann könyvének igen figyelemreméltó része még a „függetelék“, mely a „Carnegie-alapítvány“ legközelebbi irodalmi programját közli. És itt örömmel állapítjuk meg, hogy magyar részről közgazdasági életünk legjelesebbjei fognak e program keretében munkáikkal felvonulni. A sort Popovits nyitja meg „Das Geldwesen im Kriege“ című művével, melynek ismertetését Szemlénk jelen számában már meg is találja az olvasó. Rövidesen követik ezt Gratz, Matlekovics, Apponyi, Sztérényi, Teleszky, Mutschenbacher és Pap Dezső írásai, kik között oly szerencsésen oszlik meg az egész magyar háborus közgazdaságot átfogó munka, hogy közgazdaságunk minden ága a legszakavatottabb megvilágításban részesülhet.

Fábián.

Külföldi folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.
1925. Januar—Februar, Erstes Heft.

Hermann Luft: Der Begriff der Arbeit. — *Jacob Baxa:* Justus Möser und Adam Müller. — *Karl Haller:* Die Entwicklung der Uhrenindustrie in Württemberg. — *Irmgard Feig:* Ergebnisse aus den Jahresberichten der Gewerbeaufsichtsbeamten für das Jahr 1922. — *W. Feld:* Das deutsche Dumping in amerikanischer Beleuchtung. — *C. V. Tyszka:* Die Lebenshaltung in der Nachkriegszeit im Ausland in Vergleich zu Deutschland. —

Guradze: Die Brotpreise und Kosten des Lebensbedarfes in Berlin im Jahre 1924. — *Othmar Spann*: Zwei neue Bücher über Tausch und Geld. — *H. G. Haenel*: Zur neueren Geldliteratur.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

79. Jahrgang. 1925. Erstes Heft.

Dr. Ferdinand Tönnies: Einteilung der Soziologie. — *Dr. Leo Wittmayer*: Die Zukunft der deutschen Demokratie. — *Dr. Jastrow*: Das Reichsgesetzblatt. — *Dr. G. Brodnitz*: Ein Zeitspiegel. — *Dr. Arthur Dissinger*: Die Bedeutung der Währungsgesetze für die Edelmetallindustrie. — *H. Fehlinger*: Internationale Massnahmen gegen die Arbeitslosigkeit.

Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik.

Neue Folge, Band IV., 1—3. Heft, 1924.

Dr. Alfred Amonn: Franz Oppenheimers „Neubegründung der objektiven Wertlehre“. — *Dr. Jakob Baxa*: Die Grundzüge der staatlichen Zuckerwirtschaft während des Bestandes der Österreichischen Zuckerstelle. — *Dr. Leo Wittmayer*: Europäische Organisationsfragen der Weimarer Reichsverfassung. — *Dr. Oscar Zaglits*: Der Staatsvoranschlag für das Jahr 1924. — *Gustav Herlt*: Die wirtschaftlichen Verhältnisse in der Türkei. — *Dr. Franz X. Weiss*: Zur zweiten Auflage von Carl Mengers „Grundsätzen“.

IV. Band, 4—6. Heft, 1924.

Dr. Emil Sax: Die Wertungstheorie der Steuer. — *Dr. Hanns Dorn*: Manchesterium in der europäischen Versicherungsgeschichte. — *Dr. Erich Fischer*: Der Staatsbankrott von 1816 und die Sanierung der Österreichischen Finanzen nach den Napoleonischen Kriegen. — *Dr. Gustav Seidler-Schmid*: Ein Zeugnis der schwedischen Romantik über das Wesen des Geldes. — *Dr. J. Paul Köhler*: Untersuchung über den inneren Zusammenhang von Politik und Wirtschaft. — *Dr. Rolf Wolkan*: Die Wirtschaftsentwicklung der Nachfolgestaaten im Lichte der Völkerbundstatistik. — *Dr. F. A. Hayek*: Das Stabilisierungsproblem in Goldwährungsländern.

IV. Band, 7—9. Heft, 1924.

Dr. Adolf Menzel: Das Problem der Demokratie in der Griechischen Staatslehre. — *Dr. Leo Schönfeld*: Über Joseph Schumpeters „Lösung des ökonomischen Zurechnungsproblems“. — *Dr. Leo Oser*: Die russische Agrarfrage vom Jahre 1914—1923 mit besonderer Berücksichtigung der Genossenschaftsbewegung. — *Dr. Wilhelm Andrae*: Die Platonische Staatsidee. — *Dr. Tom Puck*: Die alpinen Eisenwerke und ihre Fusion zur österreichisch-alpinen Montan-Gesellschaft im Jahre 1881.

IV. Band, 10—12. Heft, 1925.

Dr. F. A. Hayek: Das Wertproblem in der sozialistischen Gesellschaft. — *Dr. Otto Weinberger*: Maffeo Pantaleoni. — *Dr. Gottfried Haberler*: Kritische Bemerkungen zu Schumpeters „Geldtheorie“. — *Dr. Richard Meister*: Neue Forschungen zur Entstehungsgeschichte der Aristotelischen Politik. — *Dr. Ludwig Gubert*: Der Sozialismus William Thompsons. — *Dr. Hermann Roeder*: Kritische Betrachtungen zur Bodenreform. — *Karl Korányi*: Das Kursermittlungsverfahren an der Wiener Börse. — *Dr. Walter Heinrich*: Tatsachensoziologie und Wesensoziologie.

Revue International du Travail. 1925. XI.

No. 1. *Freund, Richard dr.*: Le problème de la réorganisation des assurances ouvrières en Allemagne. — *Castberg, Johan*. L'arbitrage obligatoire en Norvège. — *Krüger, H.*: L'aide à la construction des habitations ouvrières en Allemagne. — La législation sur les congés annuels des travailleurs.

No. 2. *Pap, D.*: L'ajustment des salaires au cout de la vie en Hongrie. — *Dersch, Hermann*: La nature juridique et l'importance des conseils d'entreprise en Allemagne. — *Snow, E. C.*: L'interprétation des nombres-indices. — *Voionmaa, Tapio*: L'alcoolisme et les accidents du travail. — *Dale, J. A.*: Les problèmes du travail en Irlande du Nord.

No. 3. *Příbram, Karl dr.*: Le problème de l'unification des assurances sociales. — *Stewart, Bryce*: Une expérience d'assurance-chomage par industrie aux États-Unis. — *Gottschalk, Max*: Le problème du contrôle ouvrier en Belgique. — *Douglas, Paul H.*: Quelques applications du principe des allocations familiales. — *Mahler, Amy G.*: L'organisation syndicale des femmes aux États-Unis. — Une nouvelle méthode de règlement des conflits agricoles au Japon.

No. 4. *Winter Leo*: La nouvelle loi tchécoslovaque sur les assurances sociales. — *Cohen, Joseph L.*: Les organes administratifs de l'assurance sociale. — *Coats, R. H.*: Quelques considérations sur le problème de la classification statistique. — L'orientation professionnelle en Allemagne.

No. 5. *Manes, Alfred*: Les prestations de l'assurance sociale. — *Cox, Alfred*: Le service médical de l'assurance-maladie en Grande-Bretagne. — *Hool, F.*: L'indemnisation de l'invalidité sous forme de rente différée. — *Anderson, Adélaïde*: Les recommandations de la commission du travail des enfants de Shanghai. — *Brauer, Theodor*: Le salaire minimum.

No. 6. L'Organisation Internationale du Travail et les assurances sociales. — *Veraart, J. A.*: L'organisation économique de la Profession et la législation du travail. — *Picard, Roger*: Le Conseil national économique en Allemagne et en France. — *Lossrios, de F.*: Le problème agraire en Espagne.

Könyvszemle.*

<i>Abbe, Ernst</i>, Der Sinn der Karl Zeiss-Stiftung. Langensalza: H. Beyer & Söhne 1925. (28 S.) K 15.000. <i>Anders, Ferdinand</i>, Der Stand der Aufwertung. Berlin: Hans Dohrn Zentralverl. 1924. (40 S.) K 10.000. <i>Barcza Imre</i>, A magyar korona zürichi árfolyamának táblázata 1914—1924. Szerző. K 45.000. — Az ipar és kereskedelem érdekképviseleti szervezete Budapestén. 1924. Szerző. K 30.000. <i>Bars u. Saxe</i>, Die österreichische Bank-u. Börsengesetzgebung. Bd. 1, 2.	Wien: Manz. 1924. (XVIII. 1301 S.) K 480.000. <i>Bayart</i>, Le Bilan or. Paris 1925. Société anonyme du Recueil Sirey. (11 p.) 5 Fr. <i>Beckmann, Fritz</i>, Agrarkrise u. Agrarzölle. Berlin: P. Parey. K 72.000. <i>Béquignon</i>, La Dette de monnaie étrangère. Paris 1925. E. de Boccard. (192 p.) 12 Fr. <i>Bell Miklós</i>, Új gazdasági rendszer, új társadalom. Bp. 1924. K 55.000. <i>Dr. Blau György</i>, Valorizáció 1924-es joggyakorlatunkban. Politzer. K 22.000. <i>Bloch</i>, La Bourse de commerce, le

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

- Marché de Paris. Paris: Rousseau & Cie 1925. (430 p.) 22 Fr. 50.
- Blum*, Arno, Die Grundzüge des neuen deutschen Kartellrechts. Mannheim: J. Bensheimer Verl. 1925. 8° — Abhandlungen zum Kartellrecht u. zur Kartellpolitik. H. 4. K 60.000.
- Bodroghy* Gyula, A valódi mérleg. Bp. 1925. Grill-Benkő biz. K 70.000.
- Boret*, Victor, Le Problème monétaire et le français moyen. N. R. 1925.
- Brentano*, Lujo, Die deutschen Getreidezölle. Stuttgart: Cotta Nachf. 1925. (142 S.) K 200.000.
- Buday* László, Szemelvények Magyarország statisztikájából. Előadásai alapján összeállította Schäfer László. Egyetemi közgazdaságtudománykari jegyzetek. Bp. 1924. Centrum. K 7000.
- Budge*, Siegfried, Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie. Jena: Fischer 1925. (V. 225 S.) K 180.000
- Bühler*, Ottomar, Die englische Einkommensteuer. Ihr heutiger Stand u. ihre Handhabg. im Vergleich mit d. deutschen Einkommenverteuerg. nebst Überblick über d. ganze englische Steuersystem. Berlin. C. Heymann 1925. (III. 45 S.) K 32.000
- Burns*, Delisle, Industry and Civilisation. London 1925. Allen & Unwin. K 210.000
- Buske*, Ernst u. *Brandt* Karl, Die deutsche Agrarkrisis und ihre Überwindung 2. verb. Aufl. Geestemünde: Verl. d. Landbundes 1924. (78 S.) 8°. K 40.000
- Compeyrot*, Jean, Les Finances de la France. R. F. 1925.
- Dasté*, La Prime d'émission dans les sociétés par actions. Paris, Société du Recueil Sirey. 232 p. 15 Fr.
- Delaquis* und *Widmer*, Grundlagen, Grenzen u. praktische Durchführung der Entlassenenfürsorge. Bern: Stämpfli & Cie. 1925. (31 S.) K 20.000.
- Devisen-Verordnung*, Die neue vom 8. November 1924. Mit kurzgef. Erl. f. d. prakt. Gebrauch. München: Adressbuchverlag d. Handelskammer München 1924. (32 S.) 8°. K 30.000.
- Dölle*, Hans, Das materielle Ausgleichsrecht des Versailler Friedensvertrages. Berlin: I. Springer. 1925. gr. 8°. K 200.000.
- Dorenberg*, Otto, Was erlaubt und was verbietet die neueste Devisen-Gesetzgebung? Stuttgart, Verl. f. Wirtsch. u. Verkehr. 1924. (160 S.)
- Dupont-Ferrier*, Le Marché financier de Paris sous le Second Empire. Paris 1925. F. Alcan. (X, 248 p.) 10 Fr.
- Eichhorn*, Robert, Die einmaligen Vermögensabgaben im Deutschen Reiche. Jena: Fischer 1925.—Abhandlgn. d. wirtschaftswissenschaftl. Seminars zu Jena. Bd. 17. H. 2. K 90.000.
- Faulenbach*, Rudolf, Mengenverrechnung in der Industrie Barmer Artikel. Leipzig: G. A. Gloeckner 1924. (VIII. 96 S.) 8°. — Betriebswirtschaftl. Archiv. Jahreshd. 1, H. 1. K 60.000.
- Feilchenfeld*, W., Die Goldumstellung der Aktiengesellschaften nach den Vorschriften der Goldbilanzverordnung vom 28. Dezember 1923. Berlin: C. Heymann 1925. (205 S.) 8°. K 120.000.
- Ferenczi* Imre, A kontinentális munkás-vándorlások szabályozása Európában. (Bp. 1924. Pallas.) Különleny. a Közg. Szemléből. 28 l.
- Fischer*, Irving, Auf dem Wege zum Freigeld. Hamburg 33.: Verl. Wirtschaft u. Freiheit 1925, 8°. Preis nicht mitgeteilt.
- Földes* Mór dr., Dolgozatok a földreform, mezőgazdasági hitel és az őstermelő adójoga köréből. Bp. 1924. Pátria. Grill biz. K 49.000.
- Friedländer*, Max, Die Ford-Motor-Company. Stuttgart: Muthsche Verlh. 1925. (20 S.) K 18.000.
- Friters*, Alfred, Zur Rehabilitierung der Vorzugsaktie. Berlin: de Gruyter & Co. 1925, 8°. K 40.000.
- Gál* Benő, Statisztikai gyűjteménye. VI. Az árak és bérek alakulása az 1924. esztendőben. Bp. 1925. Népszava könyvker. biz. K 10.000.
- Gál* Benő, Statisztikai gyűjteménye. VII. Az életszínvonal alakulása az 1924. esztendőben. Bp. 1925. Népszava könyvker. biz. K 10.000.
- George*, Glen, The Future of the coal trade, and the alternatives to nationalisation. London 1925. Simpkin, pp. 59. K 20.000.
- Gesetz*, Das — über die Industriebelastung vom 30. Aug. 1924, sowie das Gesetz zur Aufbringung der Industriebelastung von 30. Aug. 1924. Erl. von H. Brönnner. Nachtr. 1. Berlin: O. Elsner Verl. = Elsners Betriebsbücherei. Bd. 28, Nachtr. 1. K 16.000.
- Goetz*, Oscar, Treuhandwesen und Wirtschaft unter Berücksichtigung der Gutachten der deutschen Handelskammern und der Rechtsprechung. Berlin: Verlagsbuchh. L. Weiss 1925, 8°. K 170.000.

- Halász Ferenc és Vári Dezső*, A részvénytársaságok ügyvitel. Bp. 1925. Athenaeum-Grafikai int. Tébe kiad. 2. sz. K 110.000.
- Hantos Elemér*, Das Geldproblem in Mittel-Europa. Jena, 1925. Fischer. (VI, 162 S.) 8°. K 140.000.
- Harms, Bernhard*, Die Zukunft der deutschen Handelspolitik im Rahmen des Neuaufbaus der deutschen Volkswirtschaft und ihrer weltwirtschaftlichen Beziehungen. (2 Bde) Bd. 1. Jena: G. Fischer 1925, 8°. K 440.000.
- Heller Farkas*, Közgazdaságtan. I. kötet: Elméleti közgazdaságtan. III. átd. kiadás, Bp. Németh József. 1925 (352 l.) K 112.000.
- Imrédy Béla*, Az aranybudget. Adalékok az 1924/25. évi magyar költségvetéshez. Bp. 1925. Tébe.
- Industriebelastungsgesetze*, Die — vom 30. Aug. 1924. Erl. v. Max Lion. Berlin: C. Heymann 1925. (VIII, 143 S.) 8°. K 80.000.
- Ingold, Wilhelm*, Zur Grundlegung der Geldwerttheorie. Weinfeld: A. G. Neuenschwander'sche Verlh. 1925. (73 S.) K 50.000.
- Jacobi, Ernst*, Grundriss des Rechts der Wertpapiere im Allgemeinen, 2. verb. Aufl. Leipzig: O. R. Reisland 1925. (98 S.) 8°. K 48.000.
- Jankovich Béla*, A papírpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalatai nyomán. Bp. 1925. (Pfeifer biz.). Különleny. a Közg. Szemléből. (126 l.) K 50.000.
- Jerusalem, Franz*, Soziologie des Rechts. 2 Bde. Jena, Fischer 1925. 1. Gesetzmässigkeit und Kollektivität. K 260.000.
- Kárch Kristóf*, Mérlegvizsgálat és híralat c. tartott előadásai. Szerk. Ujvári László. Bp. 1924. Centrum. K 77.000.
- Az aranymérleg 1925, Eggenberger. K 20.000.
- Kepes Ernő*, A pénzről. Bp. 1925. A Magyar Nemzetgazda kiadása. K 84.000.
- Klein, Stefan*, Die Finanzierung der Ungarischen Privatwirtschaft. Különleny. a Pester Lloyd 1924. XII. 30-i 278. számából. Bp. K 7.000.
- Kovrig B.*, A mai munkanélküliség problémája és orvoslása. 1924. Grill-Benkő. K 28.000.
- Křamař, Karel*, Die russische Krisis. München: Duncker & Humblot 1925. (XVI, 689 S.) K 360.000.
- Külföldi kölcsön*. A — M. T. I. könyvtára. 1. sz. 1924.
- Külkereskedelmi statisztikájáról szóló* 1921. évi LII. törv.-cikk végrehajtása tárgyában. — A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek a pénzügyminiszterrel egyetértően kiadott 6600. 1924. eln. sz. rendelete Magyarország — Bp. 1924. Pátria ny. K 8.500.
- Kuncz Ödön*, Az aranymérleg problémái. 1925. Athenaeum. Tébe biz. K 57.000.
- Laky Dezső*, Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Bp. 1923. Magy. Tud. Akad. Eggenberger bizom. K 126.000.
- Landwirtschafts-Genossenschaften*, Die — Sowjet-Russlands. Friedrichshagen-Berlin: Allg. Genossenschaftsverlag, 1925. 8°. K 5.000.
- Langhaus, Manfred*, Vom Absolutismus zum Rätefreistaat. Die wichtigsten Züge d. russ. Staatsrechts im Verlauf s. Entwicklung dargest. Leipzig: C. L. Hirschfeld 1925. (160 S.) 8°. Hlw. K 120.000.
- Lapie, L'Etat actionnaire*. Paris, 1925. Dalloz. 164 p. 15 Fr.
- Leclère*, Enquête sur la situation financière de la France. Paris 1925. R. P.
- Legueu, De l'Inflation en pratique*. Paris 1925. M. F.
- Lemberg, Karl*, Deutsches Gesellschaftssteuerrecht. Hamburg: C. Boysen. Etwa K 70.000.
- Lewinsohn, Richard*, Die Umschichtung der europäischen Vermögen. Berlin: S. Fischer, 1925. (VIII. 356 S.) K 110.000.
- Loria, Achille*, Theorie der reinen Wirtschaft. München: Duncker & Humblot. 1925. (VI, 506 S.) 4°. K 260.000
- Löv, Tivadar*, Das ungarische Handelsgesetz. Textausgabe in deutsch übersetzt mit Anmerkungen u. Sachreg. 1924. Grill kiadó. K 70.000.
- Lyon Caen et Renault*, Traité de droit commercial. T. IV. Des effets de commerce, des opérations de banque, du compte courant, des opérations de bourse. Paris, 1925. Libr. Générale de droit et de jurisprudence 1022 p. 35 Fr.
- Machlup, Fritz*, Die Goldkernwährung. Halberstadt: H. Meyer's Buchdr. 1925. (XV, 203 S.) K 160.000.
- Mannheimer, Walter*, Die Sanierung. Berlin: Leop. Weiss. K 300.000.
- Marais*, Des ouvertures en banque des crédits confirmés et non confirmés. Paris 1925. Rousseau & Cie. (215 p.) 27 Fr.

- Marx K.*, Osztályharcok Franciaországban. 1848—1850. Engels F. lev.-ével. 1924. K 17.500.
- Merwarth, Rudolf*, Nationalökonomie und Statistik. Berlin: de Gruyter & Co. 1925. (XII, 506 S.) Handbuch d. Wirtschafts- u. Sozialwissenschaften Bd. 7. K 340.000.
- Montarnal, Les Salaires, l'Inflation et les Changes.* Paris 1925. M. Rivière. 110 p. 8 Fr.
- Möser, Georg*, Die Generalversammlung der Aktiengesellschaft. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde. = Betriebs- u. finanzwirtschaftl. Forschungen. H. 18. Etwa K. 60.000.
- Mühlestein, Haus*, Russland und die Psychomachie Europas. München: C. H. Beck'sche Verh. 1925. (X, 240 S.) 8°. K 80.000.
- Müller-Hagen*, Der wirtschaftliche Auslands-Nachrichten-Dienst in Deutschland. Leipzig: G. A. Gloeckner 1925. (28 S.) 8°. K 20.000.
- Oliver, E. M.*, The World's Industrial Parliament. London, 1925. Allen & Unwin. K 40.000.
- Parvus, Állam, ipar, szocializmus.* Ford. Bánóczi László. (Munkáskönyvtár 42. sz.) Bp. 1924. Népszava könyvker.
- Pásztor Sándor*, Részvénytársaságok mérlegkészítése és adóvallomása kül. tek. az 5800. P. M. 1924. és a 136.442. P. K. 1924. sz. leltározási rendeletré. Bp. 1925. Grill-Benkő biz. K 44.000.
- Pissel u. Koppe*, Die neue Steuermilderungsverordnung nebst d. Durchführungsbestimmungen. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde 1925. (73 S.) K 44.000.
- Popovics, Alexander*, Das Geldwesen im Kriege. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt. 1925. = Wirtschafts- u. Sozialgeschichte d. Weltkrieges. K 150.000.
- Problème, Le, du chômage en Grande-Bretagne.* Rapport de la conférence réunie à Londres. 1924. Genf: 1924. (228 S.) K 50.000.
- Révai, Andreas*, Die ausländischen Wechselkurse in Frankreich seit 1914. München: Duncker & Humblot. 1925. (119 S.) K 30.000.
- Révész, Mihály*, Szocialista községi politika a gyakorlatban. Hogyan kormányozzák a szociáldemokraták Bécs községi életét. Bp. 1925. Népszava könyvker.
- Rist, Charles*, Die Deflation und ihre Praxis in England, den Vereinigten Staaten, Frankreich und der Tschechoslowakei. Berlin: S. Springer. 1925. (VI, 128 S.) K 132.000.
- Rosendorff, R. und G. Cleeves, Dawes* Last u. Kredit. Berlin: Industrieverl. Spaeth & Linde. K 30.000.
- Rozés, L'exécution des obligations et les variations de valeur de la monnaie.* Paris 1925. Dalloz. 8°. 20 Fr.
- Rubinstein, M.*, Die Konzentration des Kapitals u. die Aufgaben der Arbeiterklasse. 2. Aufl. Moskau: Rote Gewerkschafts-Internationale; f. Deutschl.: Berlin: Führer-Verl. 1924. K 40.000.
- Rykov, Alexej*, Die Wirtschaftslage der Sowjet-Union. Berlin: Führer-Verlag. 1924. (32 S.) K 8.000.
- Saile, Tivadar*, Az európai államok népmozgalma a világháború után. 1924. Hornyánszky. K 7.000.
- Schlegelberger, Franz*, Die Aufwertung von Hypotheken u. Geldforderungen nach den Vorschriften der 3. Steuer- notverordnung vom 14. Febr. 1924. Berlin: F. Vahlen 1925. (179 S.) K 80.000.
- Schmalenbach, Eugen*, Grundlagen dynamischer Bilanzlehre. 3. Aufl. Leipzig: G. A. Gloeckner. 1925. (VIII, 288 S.) Hlw. K 260.000.
- Sichermann, Bernát*, A mérlegvalódiság helyreállítása. Javaslat. Bp. 1925. Tébe.
- Soll die deutsche Landwirtschaft sich nach dänischem Muster auf den Export umstellen?* Berlin: P. Parey. Etwa K 40.000.
- Sombart, Werner*, Die Ordnung des Wirtschaftslebens. Berlin: J. Springer. 1925. = Encyklopädie d. Rechts- u. Staatswissenschaft. K 75.000.
- Sombart, W.*, Háború és kapitalizmus. 1924. Athenaeum. K 63.000.
- Spohr, Werner*, Die Neugestaltung der Deutschen Reichsbank. Stuttgart: F. Enke. 1925. 4°. = Finanz- u. volkswirtschaft. Zeitfragen. H. 84. K 108.000.
- Statistik der im Betriebe befindlichen Eisenbahnen Deutschlands.* Bd. 43. Rechnungsj. 1924. Berlin: E. S. Mittler & Sohn in Komm. 1924. (176 S.) 2°. K 450.000.
- Stolzmann, Rudolf*, Die Krisis in der heutigen Nationalökonomie. Jena: G. Fischer 1925. (VII, 146 S.) 8°. K 120.000.
- Strieder, Jacob*, Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen. 2. Aufl. München: Duncker & Humblot 1925. (XXXV, 523 S.) 8°. K 340.000.

- Szövényi*, Az általános forgalmi adó jogszabályai. 1924. Tisza K 114.000.
- Thirring*, Gusztáv, Budapest félszázados fejlődése. 1873—1923. 12 grafikus táblával. Budapest, 1925. Kilián Frigyes. K 175.000.
- Török*, Árpád, Die Wirtschaftskrise in Mitteleuropa, ihre Ursachen u. ihre Lösung. Ujverbász, 1925. Budapest, Mai bizom. K 22.000.
- Tuckermann*, Walter, Die Änderungen in der Weltwirtschaft seit 1913. Leipzig: Teubner 1925. (III. 31 S.) K 28.000.
- Vágó*, Josef, Das ungarische Wirtschaftsjahr 1924. Grill—Benkő biz. K 20.000
- Wallichs*, Adolf, Taylor-System und Achtstundentag. 22. Abb. Zürich: Verlag Organisator; Stuttgart: Mutsche Verlh. (1925) (53 S.) 8°. K 66.000.
- Weber*, Alfred, Die Krise des modernen Staatsgedankens. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt. K 120.000.
- Weber*, Max, Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik. Tübingen: Mohr 1924. (IV. 518 S.) 8°. Lw. K 280.000.
- Weiner*, Henrik, *Török*, Gyula, A magyar és külföldi vasutak között létesített közvetlen áruforgalmak szabályzati és díjszabási határozmányainak összeállítása. Budapest, 1924. Vasuti és Közlekedési Közlöny.
- Westphal*, H., Die Agrarkrisis in Mecklenburg in den zwanziger Jahren des vorigen Jahrhunderts. Rostock: C. Hinstorff, 1925. (VIII. 179 S.) = Mecklenburgische Landwirtsch. Mitteilgn. H. 6. K 100.000.
- Wilken*, Folkert, Volkswirtschaftliche Theorie der landwirtschaftlichen Preissteigerungen in Deutschland von 1895—1913. Berlin: de Gruyter & Co. 1925. (259 S.) = Sozialwissenschaftl. Forschungen. Abt. 2, H. 2. K 100.000.
- Wille-Wolfbauer*, Aufwertung u. Obligationensteuer. München: I. Schweizer Verl. K 100.000.
- Wittich*, Andor, Vámjogi vezérfonál a vámeljárás, külkeresk. vámpolitika, vámtarifa ismeretéhez. Miskolcz, 1925. Ferenczi B. biz. K 15.000.
- Wilmersdoerffer*, Ernst, Das neue Reichsbankgesetz und das Überweisungssystem nach dem Dawesplan. München: Hochschul-Buchh. M. Hueber 1925. = Münchener juristische Vorträge. H. 3. K 34.000.
- Worliczek*, Camillo, Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform. Reichenberg i. B.: Gebr. Stiepel, 1925. (265 S.) 8°. K 120.000.
- Zahlen* zur Geldentwertung in Deutschland 1914 bis 1923. Bearb. im Statist. Reichsamt. Berlin: R. Hobbing 1925. — Wirtschaft u. Statistik. Jg. 5, Sonderh. 1. K 60.000.
- Zolltarif*, ungarische autonome. Vom K. ung. Handelsministerium überprüfte Übersetzung. Hrsg. von der deutsch-ungar. Handelskammer in Budapest. Tisza testv. biz. K 95.000.
- Zvorikine*, Pour le redressement du franc, R. M. 1925.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1925. év első öt hónapjában.

Magyarországon az 1925. év első öt hónapja alatt az államháztartás helyzetét a *szanálás* előrehaladása jellemezte, míg a magángazdaságok a *válság* jegyében álltak. Közhellyé vált a rejtetten optimista felfogás által színezett „szanálási válság“ elnevezés, mely egyrészt ugyan a válság okát kívánja röviden jellemezni, másrészt azonban arra a reményre is utal, hogy a súlyos gazdasági jelen egy jobb jövővé fog kibontakozni.

Allampénzügyek.

Ismeretes, hogy az 1924/25 költségvetési év december 31-én zárult első felének mérlege 2 millió aranykorona bevételi többletet tüntetett fel anélkül, hogy az újjáépítési kölcsön hozadéka igénybevételre volna. A január—májusi időszakra vonatkozóan egyelőre rendelkezésre álló, részben ideiglenes adatokat a következő aranykoronákra vonatkozó táblázatba foglalhatjuk:

Hónap	A költségvetési előirányzat szerinti		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerinti		Tényleges (tiszta) bevétel hozzávetőlegesen	K ü l ö n b ő z e t		
	(tiszta) kiadás	(tiszta) bevétel	(tiszta) kiadás	(tiszta) bevétel		2 és 5 között	4 és 5 között	1 és 3 között
	1	2	3	4	5	6	7	8
januárban ...	34,824.049	36,647.612	34,641.666	25,058.333	51,600.000	+15,000.000	+26,600.000	+ 182.383
februárban ...	39,845.666	41,280.170	34,641.666	25,058.333	49,000.000	+ 7,800.000	+24,000.000	+5,204.000
márciusban ...	37,879.968	38,076.009	34,641.666	25,058.333	38,000.000	—	+13,000.000	+3,238.302
áprilisban ...	36,117.584	34,504.354	34,641.666	25,058.333	35,500.000	+ 1,000.000	+10,000.000	+1,475.918
májusban ...	38,463.955	35,781.014	34,641.666	25,058.333	—	—	—	+3,822.289

Ezen adatok összefoglalása az államháztartásnak igen megnyugtató képét mutatja. Ekkor ugyanis kitűnik, hogy bár a kiadások messze meghaladják a szanálási terv által megjelölt mértéket, a bevételek aránytalanul meghaladják a népszövetség előirányzatát, sőt bebizonyosodik az is, hogy a havonként készülő költségvetési előirányzatok összeállítói is állandóan túl pesszimiztikusan ítélik meg a várható bevételi eredményt. Januártól ápriliséig bezárólag (a májusi adatokból, miután azok még nem állnak hiánytalanul rendelkezésünkre, itt el kell tekintenünk) az újjáépítési terv szerint 38.3 millió aranykorona deficitre kellett elkészülnie, a havonkénti előirányzatok már 1.8 millió bevételi többletet helyeztek kilátásba, a tényleges bevételi többlet azonban — ha csak, ami nem valószínű, a kiadások az előirányzattól nem fognak eltérni — 25.6 millió aranykoronát tett ki. Ezen bevételi többlet felől a pénzügyi kormányzat azonban nem rendelkezhetik szabadon, miután az a szanálási kölcsön szol-

gálatára lekötött és így a nemzetek szövetsége magyarországi főbiztosa ellenőrzése alá tartozó számlán mutatkozik.

Az államháztartásra vonatkozó adatok részletesebb vizsgálata alkalmas ezen kedvező benyomás bizonyos mértékű elhomályosítására. A költségvetés ugyanis csak

januárban 16.8 millió aranykoronával és
februárban 9.2 " " "

zárult felesleggel, márciusban még egyensúlyban volt, míg áprilisban már 0.6 millió aranykorona hiány mutatkozott s a májusi előirányzat is passzív 2.7 millióval. Arra kell gondolni, hogy noha az államháztartás újjáépítésének első éve akkora bevételeket fog eredményezni, mint amekkorákat a szanálási terv csak a harmadik évre vett kilátásba, a bevételek további fejlődését alig lehet reményelni. Miután az pedig valószínű, hogy az újjáépítési terv helyesen becsülte fel azt a maximális közszolgáltatási terhet, melyet az ország lakossága, gazdasági helyzetének szétrombolása nélkül, elviselni képes, s az csak alig haladja meg az újjáépítési terv által véglegesként számításba vett kiadások mértékét, az államnak óvatosságot kell tanúsítania az újabb kiadások vállalása tekintetében. Maga az a tény is, hogy az áprilisi kezelés — s előreláthatólag a májusi is — hiánnyal zárult, amellet szól, hogy a bevételek jelentékeny mértékű növekedése nem várható a következő években. A tavaszi hónapok hiányából azonban korántsem szabad azt a következtetést levonni, hogy az újjáépítési terv keresztülvitele veszélyben van, miután ezen hiányt az évszaki okok teljes mértékben megmagyarázzák és az évnek az adóztatás szempontjából legjobb hónapjaiban összegyűlt bevételi többletek teljes mértékben fedezik.

Szociális szempontból kedvezőtlen az állami bevételek tagozódása. A szanálási kölcsön szolgáltatására lekötötteken kívüli főbb forrásokból származó állami bevételek ugyanis nagyjából a következőleg alakultak:

A jövedelmi forrás megjelölése	A költségvetési év első felében elért havi átlag	1925 januári eredmény	1925 február-március havi átlag	1925 áprilisi eredmény
	m i l l i ó a r a n y k o r o n a			
Egyenes adók	5.9	7.5	10.3	1.8
Forgalmi adók	11.4	18.6	10.9	10.3
Illetékek	3.7	5.8	5.3	4.6
Fogyasztási adók	3.4	6.1	4.7	3.8

Az *egyenes adók* tehát, melyeket az egyéb adónemeknél szociálisabbnak és egyúttal az általános gazdasági szempontból is megfelelőbbeknek szokás tekinteni, viszonylag kicsiny hányaddal járulnak hozzá az államháztartás terheinek a fedezéséhez. Ítéletünk még kedvezőtlenebbé válik s a gazdasági válság hatását is érezhetjük, ha tudjuk azt, hogy a felsorolt jövedelmi források közül épen csak az egyenes adók voltak azok, amelyek nem feleltek meg az előirányzott várakozásnak. A reformterv ugyanis átlagos havi 8.3 millió aranykorona bevételt irányzott elő egyenes adókból, a havi előirányzatok szerint pedig a fentebb kimutatott tényleges eredménnyel szemben

januárban 11.0 millió aranykorona márciusban 8.5 millió aranykorona
februárban 13.0 " " áprilisban 5.0 " "

Befolyásával számoltak, a tényleges bevétel tehát január—április között a remélt 37.5 millióval szemben csak 29.9 millió aranykorona volt, míg a

költségvetési év első hat hónapjában az egyenes adók hozama még 0.2 millió aranykoronával meghaladta az előirányzatét.

Forgalmi adókból a reformterv a vizsgált időszakra havi 6.7 millió aranykoronás átlaggal számolt, a havi költségvetések szerint a január—április időszakban összesen 40.1 milliónak kellett volna befolynia, a tényleges eredmény 50.7 millió volt.

Az *illetékekből* származó bevétel a legegyszerűsebb eredményt mutatja — ami eleve is várható. A szanalási program szerint ugyan havonként csak 2.6 millióval kellett volna ennek a tételnek az államháztartás terheinek fedezéséhez hozzájárulnia, a havi költségvetések azonban már összesen 15.6 millióra tették az 1925. év első négy hónapjának eredményét s még mindig pesszimisták voltak, amennyiben végül is 21.0 millió aranykorona folyt be ebben az időszakban.

A *fogyasztási adóktól* a népszövetség szakértői ugyancsak havi 2.6 milliót vártak, a pénzügyminiszterium már 15.0 millióra vélte a január—áprilisi bevételt előirányozhatni, míg ezen időszak tényleges eredményeként 19.3 millió aranykoronát mutathattunk ki.

Az államháztartás fontosabb bevételeit kiegészítik az *újjáépítési kölcsön biztosítékául lekötött bevételek*. Ezek közül a vám, cukoradó és sójővedék bevételei olyan jellegűek, hogy a költségvetés összeállításánál használt és az állami szolgáltatások teljesítésére nézve megállapított 17.000-es szorzószám esetleges megváltoztatása eredményüket nem változtathatja meg, miután a vámok az aranykorona tényleges értéke szerint fizetendők, míg a jövedéki termékek ára amúgy is papirkoronákban van megszabva. A szorzószám leszállítása csak az aranyban megállapított cukoradó eredményét csökkentheti. Ezért célszerű a lekötött bevételek papirkorona eredményével foglalkozni. Ezen jövedelmi forrásokból a következő összegek folytak be, millió papirkoronákban:

	A költségvetési év első felében elért havi átlag	1925	1925	1925	1925
		Januári	februári	márciusi	áprilisi
e r e d m é n y					
Vám	119.225	144.287	137.321	128.483	134.583
Dohányjővedék	108.288	106.287	101.004	107.490	118.148
Cukoradó	33.932	56.131	57.165	45.031	37.076
Sójjővedék	14.472	27.208	19.375	13.060	10.106

Láthatjuk, a népszövetség jól választott saját érdeke szempontjából, midőn ezen források lekötését követelte a népszövetségi kölcsön biztosítására, miután azok meglepő egyenletességgel bugyognak. A *vámbevétel* januári felszökkenését a behozatal felszabadítása kielégítően indokolja. A vámbevételek kimutatott adataihoz hozzászámítandó még

januárban ... 1,354.500 aranykorona márciusban... 506.808 aranykorona
februárban ... 538.429 „ áprilisban ... 70.108 „

mely *valóságos aranypénzben* folyt be. Ezen utóbbi tételek alakulásának csökkenése annak a következménye, hogy az aranyban kifejezett vámok átszámítására érvényes szorzószám és a magyar korona valóságos árfolyama közti különbség csökkent.

A *cukoradó* hozamának csökkenésére már a súlyos gazdasági viszonyok is hathattak, miután a cukor után fizetett kincstári részesedés április 16-án bekövetkezett leszállításának a hatása még alig érvényesülhetett.

A lekötött bevételek január és április között összesen 86.4 millió aranykoronát hoztak, még pedig egyenletesen

januárban ...	23.5 millió aranykoronát	márciusban ...	20.5 millió aranykoronát
februárban ...	21.8 " " "	áprilisben ...	20.6 " " "

A lekötött bevételek az újjáépítési kölcsön annuitásának szükségét messze meghaladják. A feleslegből a nemzetek szövetségének magyarországi főbiztosa az államháztartás egyéb, a kölcsönszolgálatlal össze nem függő kiadásainak fedezésére

januárban ...	100 milliárd papirkoronát
februárban ...	— " "
márciusban ...	— " "
áprilisben ...	200 " "
májusban ...	120 " "
<hr/>	
összesen ...	420 milliárd papirkoronát

szabadított fel. A lekötött bevételek számlájáról fedeztetett természetesen az újjáépítési kölcsön szolgálatára szükséges idegen valuták vételára, de — dokumentálva a pénzügyek szanalását — ezen számla terhére átvezették a kölcsönszámla javára azon összegeket is, amelyekkel az 1924. évi július 1-ével kezdődött költségvetési év elején a kölcsönszámla terhére nyújtott, az államháztartás vitelére akkor szükséges előlegeket visszafizették. Mind-ezen műveletek lebonyolítása után a lekötött bevételek számlája április 30-án 552.2 milliárd papirkorona aktív egyenleggel záródott.

Az államháztartás egyensúlyba hozatalának első feltétele az állami kiadások' oly lecsökkentése, mely a megcsonkított ország teherbíró képességének és elszegényedésének megfelelő budgetet tesz lehetővé. Ezt a fontos célt van hivatva szolgálni az *Országos Takarékosági Bizottság* (szervezéséről az 1924. évi 7.300/M. E. rendelet intézkedik), mely az év elején kezdette meg működését. Munkájának egyik látható nagyjelentőségű eredménye a 2533/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 95. sz.), mely az *állami számvitelre vonatkozó törvényes rendelkezéseket* módosítja, amidőn az üzemi alkalmazottak kivételével az állami alkalmazásban álló összes közszolgálati alkalmazottak mindennemű illetményének nemkülönben az államkincstár terhére bármely miniszteriumtól, hatóságtól, hivataltól, intézménytől, üzemtől, vagy vállalattól, bármely címen élvezett nyugellátásoknak megállapítását, számfejtését, nyilvántartását és kezelését az újonnan megalkotandó m. kir. *Központi Illetmény Hivatal* hatáskörébe utalja és ezzel egy most sok embert foglalkoztató munkakört központosítottan, gépierek felhasználásával kis számú alkalmazottal fog ellátni. Az új hivatal egyenlőre még csak a nyugdíjasok ügyeivel foglalkozik. Az önkormányzati testületekre vonatkozólag a kiadások csökkentését a *székesfőváros adminisztrációjának* egyszerűsítéséről szóló belügyminiszteri rendelet igyekszik az ügyosztályok összevonásával egy alpolgármesteri és több tanácsnoki állás megszüntetésével szolgálni.

A *közterhek csökkentése* a gazdasági helyzet szanalásának sarkalatos pontja. A túlzott közterhek, ha az adóalanyok teherbíróképességét meghaladják, összeroppantják azokat, még súlyosabb azonban, hogy a közterhek jelentékeny hányada a termelési költségeket növeli és így a külfölddel szembeni versenyképességet csökkenti. A mai magas adók részben a pénzromlást voltak hivatva ellensúlyozni; változatlan fenntartásuk indokolt volt a pénzügyi szanalás első időszakában, miután ezen szanalási terv gyors sikerét mozdították elő, leszállításuk azonban végül is kényszerítő szükségessé válik. A közterhek csökkentésének néhány jelével a vizsgált időszak alatt is találkozunk már:

A csak január 1-én életbeléptetett új vámtarifa több tételének leszállítása inkább vám- és kereskedelempolitikai, semmint szorosan vett pénz-

ügyi megítélések alapján történt. Fontosabb ebből a szempontból, hogy a 44.091/1925. P. M. rendelet (Bpi Közl. 85/1925. sz.) a *cukor után fizetendő kincstári részesedést* leszállította kilogrammonként 42 aranyfillérről 38 aranyfillerre. Az értékpapírforgalmi adónak, a váltóilletéknek leszállítására és a részvénytársaságok és szövetkezetek illetékmentességéről (l. alább) szóló intézkedések ugyancsak megemlítendőek itten. Jelentőséggel bírt az is, s az adóalanyok számára megkönnyebbüléssel járt, hogy a 61.759/1925. P. M. rendelet (Bpi Közl. 93/1925. sz.) megengedte az 1925. évi májusi bérévnyegyedre járó kincstári *házhaszonrészesedésnek* két részletben (májusban, ill. augusztusban) való megfizetését.

Más intézkedések is igazolják, hogy a pénzügyi és az általános gazdasági helyzet megnyugodott bizonyos mértékig. Így a 156.484/1924. P. M. sz. rendelet (Bpi Közl. 31/1925. sz.) megszünteti azt a sokat támadott rendszert, mely a *forgalmi adókkal* kapcsolatosan elkövetett visszaélések felfedezőinek *tettenéresi jutalékot* helyezett kilátásba. Az 1924: IV. t.-c. alapján kibocsátott 700/1925. P. M. sz. rendelet pedig akként intézkedik, hogy aki az 1921: XXXIX. t.-c. rendelkezései szerint adóbevallás alapján készpénzben fizetendő adóját a megfelelő határidő alatt, vagy aki az idézett törvény cikk alapján terhére kivett adót a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt be nem fizeti, a *késedelem* minden megkezdett hónapjára adópótlék címén fizetendő adó 3%-át tartozik (a korábbi 10% helyett) megfizetni.

A *tűzkő után fizetendő gyújtószeradóról* szóló 15.555/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 25/1925. sz.) és az azt módosító 22.780/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 43/1925. sz.) ugyan új közszolgáltatást állapít meg, azonban elsősorban csak azon közvetett pénzügyi okból, hogy a fogyasztás ne forduljon el az adóval terhelt gyufától.

Az állampénzügyi vonatkozású események sorából megemlítendő még, hogy miután úgylátszik az egyenes adókra vonatkozó intézkedések végre nyugvópontra jutottak, a pénzügyminiszter az 1924: IV. t.-c. alapján kiadta 4000/1924. P. M. sz. rendeletét az *egyenes adókra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállításáról*, továbbá a 100/1925. P. M. rendeletet a *földadóra*, a 200/1925. P. M. rendeletet a *házadóra*, a 300/1925. P. M. rendeletet a *kereseti adóra*, a 400/1925. P. M. a *társulati adóra* és az 500/1925. P. M. rendeletet a *jövedelemadóra* és a *vagyomadóra* vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállításáról.

Megemlítendő végül, hogy április 22-én kihirdették az 1925. évi IX. *törvénycíkket*, mely az 1924/25. évi *állami költségvetésről* szól. Ezen költségvetésnek adatai úgy a bevételi, mint a kiadási oldalon jelentékenyen meghaladják az 1924: IV. t.-c. szerint előirányzottakat. A főadatok szerint lesz

	aranykorona		aranykorona
rendes kiadás	668,880.130	rendes bevétel	653,691.760
átmeneti kiadás	45,886.150	rendkívüli bevétel	2,959.770
beruházási kiadás	41,815.750	bevétel összesen	656,651.530
kiadás összesen	756,582.030	a népszövetségi kölcsönből fedezendő hiány	99,930.500

Tájékoztatásul az az adat szolgálhat, hogy Nagymagyarország 1913. évi költségvetése 2547 millió koronával volt egyensúlyban. — Az 1924/25. évi állami költségvetés adatai egyébként lényegesen eltérnek az általunk bemutatott ideiglenes zárszámadási adatoktól, ezért a költségvetési törvénynek inkább csak formális közjogi jelentőséget lehet tulajdonítani.

Az 1925. évi XVI. t.-c. egy fontos, Magyarország és Ausztria között kötött állampénzügyi egyezményt cikkelyezett be, mely a békeszerződések alapján Magyarországtól Ausztriához csatolt területen volt alkalmazottakkal, nyugdíjasokkal, özvegyekkel és árvákkal szemben követendő eljárást szabályozza. Ausztria a vonatkozó kiadásokat magára vállalta.

Az általános gazdasági helyzet.

Az általános gazdasági helyzet a válság jegyében állt, mely még az 1924. év derekán terjedt át nyugatról mihozzánk, midőn a korona stabilizálásához vezető javulásának megindulása eltüntetette azokat a különbségeket, amelyeket a konszolidált valutájú országokkal szemben az inflációs valutájú ország folyamatos pénzromlása hozott létre. Ez a gazdasági válság az 1924. év vége felé mélyült el, körülbelül akkor, mikor a Sideron vas-, fém-, műszaki- és vegyárú r.-t. bukása több vállalatot rántott magával, melyek a nevezett céggel érdekelt-ségi viszonyban vagy csak egyszerű kereskedelmi összeköttetésben állottak. Több, jelentősebb passzívájú vállalatnak sorozatos bukása fokozott óvatosságra készítette a pénzádókat, akik az évvégén, rendes szokás szerint a tartózkodásra amúgyis hajlamosak voltak. Minden gazdasági válságnál továbbá szükség van arra, hogy annak hatóerői és különleges okai bizonyos időn át érvényesüljenek, míg a viszonyokhoz alkalmazkodni nem tudó gazdasági egységek legyőzöttek vagy meggyőződnek küzdelmük és erőfeszítéseik céltalan hiábavalóságáról.

Az inflációs korszak két irányban befolyásolta a gazdasági egységek helyzetét. Egyrészt viszonylag túlkapitalizálódtak a gazdasági üzemek és ezáltal immobilé váltak. A pénz romlása megakadályozta a készpénz forgótöke megőrzését, ezért szokássá vált a bevételeket azonnal befektetni. A pénztől való menekülés végül is oda vezetett, hogy számos vállalat egész saját tőkéje álló tőkéből állt s a forgótökét hitelműveletek útján igyekeztek beszerezni. A szanalási korszakkal szükségessé vált a vállalkozásoknak mobilabbá tétele. Az eladási lehetőségek azonban csökkentek, számos jószág ára jelentékenyen olcsóbbá lett. Az árúkészlet apasztásának szükségességét fokozta a hitelnek stabil valuta mellett alig megkereshető drágasága, továbbá az, hogy a Nemzeti bank a békebeli szokásokhoz való visszatérés céljából minden cáfolat ellenére is számos vállalat közvetlen leszámítolási hitelét törölte vagy apasztotta.

Az inflációs korszak másik sajátossága az volt, hogy a gazdaságilag önállóak számát az ipar s különösen a kereskedelem körében jelentékenyen megnövelte. Így Budapesten 1911-ben 9440 kereskedő volt, míg 1924-ben számuk majdnem megduplázódott és 18.370-et tett. Ez a folyamat még most sem szűnt meg. Budapesten volt 1925-ben

	Üzlet-nyitás	Üzlet-beszűntetés	Cégjegyzés	Cégtörlés
Januárban	706	496	150	84
Februárban	746	559	136	48
Márciusban	746	377	88	45
Áprilisban	—	—	142	74

A gyarapodás nem oszlott meg egyenlően a különböző kereskedelmi ágazatok között. A textilkereskedők száma megháromszorozódott, majdnem ugyanakkora volt a szaporodás a vasárúkkal, háztartási cikkekkal, optikai és sebészeti műszerekkel, bőrrel és bőrgyártmányokkal kereskedőknél. A bútort-, vegyészeti- és vegyeskereskedők száma megkétszereződött. A kisiparosok száma körülbelül 40%-kal nőtt meg. A gyárak száma nagyjából ugyanaz maradt, amennyiben az egynémely ágazatnál előfordult szaporodást a más ágazatoknál beállott csökkenés ellensúlyozta.

A gazdaságilag önállóak számának ezen szaporodása a pénzromlással kapcsolatos konjunkturális nyereségi lehetőségek csábjának tulajdonítható. Még egy, eddig elhanyagolt szempont is figyelembe veendő azonban. Az infláció idején a pénzromlás kockázatától függetlenül a kamat s bizonyos mértékig azzal összefüggésben a kereskedelmi forgalomban elérhető polgári haszon rendkívül magas volt. Ez azt tette lehetővé, hogy az üzlet-fenntartással járó költségeket aránylag csekély saját és rendelkezésre álló

hiteltőke, valamint kis üzleti forgalom mellett meg lehessen keresni. Amint azonban a kamatláb és a kereskedelmi forgalomban elérhető haszorráta párhuzamosan csökkent, s az üzleti forgalom kiterjesztését viszont a gazdasági pangás megakadályozta, megszűnt számos vállalkozás önálló gazdasági létének lehetősége.

A bíróságok a valóságos fizetéseképtelenségeknek csak egy hányadával foglalkoznak, miután sok magánegyezségről is hallani s az is valószínű, hogy számos kisember, ki a jó konjunktúra idején önállósította magát, hitelhez azonban nem jutott, vállalkozásával teljes csendben hagy fel.

Az utolsó idők *csődjeire és kényszeregyezségeire* vonatkozó adataink a következők:

	Csőd eset	Csődönkívüli kényszeregyezés	A bíróság által tárgyalta fizetéseképtelenségi eset összesen
Az egész 1922. évben	26	110	136
Az egész 1923. évben	17	38	55
1924. első felében	36	27	63
1924. második felében	30	169	199
1925. januárban	7	120	127
1925. februárban	14	166	180
1925. márciusban	27	212	239
1925. áprilisban	41	245	286
1925. májusban	42	265	307

Ezen fizetéseképtelenségi áramlat alól a vidék sem volt mentes, így a májusra vonatkozóan közölt csőd esetek közül csak 10 volt budapesti, 32 pedig vidéki, míg a csődönkívüli kényszeregyezséget szenvedők közül 86 budapesti és 179 vidéki volt.

A csődönkívüli fizetéseképtelenségek számának fokozatos fejlődését, mint látható, az eljárás szigorítása sem akasztotta meg. Ezt a szigorítást a 15.700/1925. I. M. rendelet (Bpesti Közl. 72. sz.) tartalmazza, mely a *tartozások kiegyenlítésére fizetendő legkisebb hányadot, valamint az erre megszabható leghosszabb határidőt* szabja meg. Eszerint az adósnak legalább tartozása 40%-át kell megajánlania s magát arra köteleznie, hogy azt legkésőbb az eljárást befejezetté nyilvánító bírói végzésnek közzétételétől számított egy év alatt megfizeti. Ha az adós ajánlata nem éri el az összes tartozásai 40%-át, az egyezségi eljárás megindítása iránti kérelemnek a bíróságnál való benyújtása alkalmával a tartozások legalább 50%-át képviselő hitelezők írásbeli nyilatkozatával kell azt valószínűsíteni, hogy azok követelésük 40%-ánál kevesebbel is meg fognak elégedni, ebben az esetben is azonban legalább 25%-ot meg kell ajánlani. A hitelezőt egyébként az egyezségi ajánlat elfogadása tekintetében tett ezen előzetes nyilatkozata a végleges szavazásnál nem köti.

A kényszeregyezségi eljárásnak egyébként újabban számos ellenzője van, azt suttogják, hogy a hitelezők kárára sok visszaélés történik.

A mai gazdasági helyzetre jellemző az a tülekedés is, mely az *ügygondnoki, csődtömeggondnoki és vagyontelügyelői kirendelések* körül folyik. Ezen megbízatásokat már a 4800/1922. I. M. rendelet a hadviselt ügyvédeknek tartotta fenn, most a 8790/1925. I. M. rendelet (Bpesti Közl. 63. sz.) ezek sorába azon hadviselt egyéneket is besorozta, kik ügyvédi oklevelüket csak a háború után szerezték meg.

A sivár gazdasági helyzet volt az is, mely a *zálogházakat* újra jelentőséghez juttatta. A múlt évben a 98.790/1924. K. M. rendelet állapította meg a zálogházak új szervezetét, módosítva a 67.789/1905. K. M. rendeletet, most az 1925. évi XI. t.-c. és az 1925. évi 52.885/XIV. K. M. rendelet sza-

bályozza újonnan a kézizálogkölesönügyletekkel foglalkozó üzletek, ill. a zálogházak közvetítési szolgálatát, a közvetítők által nyújtandó biztosíték összegét jelentékenyen felemelve.

A gazdasági viszonyok kényszere indította a kormányt arra is, hogy *a lakberek havi részletfizetését* a februári és májusi bérnegyedekben engedélyezze. Igaz, hogy ezzel egyidejűleg a közüzemi pótlék februártól kezdődően fel lett emelve. A részletfizetés kedvezménye februárban még csak a lakbérre terjedt ki, a közüzemi pótlék és a kincstári házhaszonrészesedésre nem, májusban azonban — miként erről már megemlékeztünk — hozzájárultak ahhoz, hogy a kincstári házhaszonrészesedés májusban esedékes összegének egyik fele csak augusztusban egyenlítettessék ki. Kilátás van arra, hogy ezen adónemet 50%-kal mérsékelni és a májusi esedékesség augusztusban fizetendő hányadát elengedni fogják.

Egy speciális terrén, a magyar fürdők fellendülésének ügyét szolgálja az *50.005/1925. P. M. sz. rendelet* (Bpesti Közl. 107. sz.). Ebben a „magyar fürdők olcsóbbá tétele és fejlesztése érdekében“ — de mindenesetre a fürdővendégek érdekében is — elrendeltetik, hogy az engedélyezett gyógyfürdőkben és a Balaton mentén fekvő fürdőhelyeken a fürdővendégek elhelyezésére szolgáló épületek és épületrészek a fürdővendégektől beszedett bérekre nézve a kincstári házhaszonrészesedés alól mentesítetnek *abban az esetben, ha az adóévben beszedett bér aranykorona értéke az 1913. évben beszedett bér összegét nem haladja meg.*

Megemlítendő a *25.800/1925. I. M. rendelet* (Bpesti Közl. 119. sz.), mely az 1925. évi VIII. t.-c. (a polgári perrendtartás novellája) alapján a *polgári eljárásban irányadó új értékhatárokat* állapítja meg.

Az *1925. évi VIII. t.-c. 20. §-a* a bírói függetlenség gyakorlati biztosítékaként kimondja, hogy tényleges szolgálatot teljesítő ítélőbíró vagy ügyész választott bíróságokban nem vehet részt.

A pénzügyi helyzet.

Az elszegényedett ország gazdasági érdeklődése középpontjában a pénz- és hitelkérdések álltak. A *valutakérdés* a végleges megoldás útján jelentékenyen előrehaladt, miután az angol font egy következetes pénzügyi politika eredményeként május végén elérte az aranyparitást és a magyar korona a Bank of England és a Magyar Nemzeti Bank ismeretes egyezménye következtében ugyancsak arra a szintre emelkedett, mely véglegesíteni kívánt nemzetközi értékének (10.000 magyar korona = 1 osztrák schilling) megfelel. Január 2-án még 0.0070 volt a budapesti kifizetés Zürichben jegyzett árfolyama, míg a newyorki kifizetésnek a Magyar Nemzeti Bank által megállapított középárfolyama 72.960 volt, míg május 28-án, mely napon a véglegesíteni kívánt árfolyam eléretett, Budapesten a londoni kifizetés árfolyama 346.000 korona és a newyorki kifizetésé 71.085 korona volt, míg a budapesti kifizetés jegyzése Zürichben 0.7270 és New-Yorkban 0.14 volt 10.000 koronánként.

A kedvező valutári helyzet már egvmagában is az ország külkereskedelmi és fizetési mérlegének előnyös alakulására enged következtetni. A kereskedelmi mérleg adataival alább még foglalkozni fogunk, a fizetési mérleg tekintetében következtetésekre vagyunk utalva. Ismeretes Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló súlyos tartozása, egyedül az állami adósság összegét a Központi Statisztikai Hivatal 1600 millió aranykoronára teszi. Ebben az összegben ugyan az államnak a békeszerződés szerinti átvállalási kötelezettsége következtében a háború előtti magántartozások jelentékeny hányada bentfoglaltatik, hiányzik azonban belőle pl. Budapest hatalmas adóssága s természetesen a háború után vállalt magánadósságok. Ezen kamatozandó s részben legalább rövidesen törlesztendő adósság terhének súlyáról az ad fogalmat, ha arra gondolunk, hogy Csonka-Magyarország nemzeti vagyonra hivatalos becslés szerint mindössze 12 milliárd aranykoronára tehető.

Az elmúlt 5 hónap fizetési mérlege még sem lehetett kedvezőtlen, ha egyensúlyozása talán néhány hatalmas magánvállalat (a Pesti magyar kereskedelmi bank, a Rimamurányi vasművek, a Salgótarjáni szénbánya) külföldi tőkefelszívásának és Magyarországon magas kamatozás mellett elhelyezkedést kereső idegen tőke beszivárgásának is köszönhető csak. A *Nemzeti Bank jelentéseivel* igazolható ez, melyekből kitűnik, hogy a váltóárfolyam fenntartása *érc- és devizakészleteinek* felhasználását nem tette szükségessé. 1924 december 31-én ugyanis az érckészlet és az abba az alapszabályok szerint beszámítható külföldi követelések és pénznemek értéke 2480 milliárd papirkorona volt, mely tételben azonban a Bank of England által nyújtott előleg nem szerepel. Ennek az érckészletnek az értéke az új év elejével csökkent, mintegy 26 milliárddal, miután az új árfolyamot, amellyel az idegen valutákat és az aranykészletet a heti kimutatásokba beállítják, akkor állapították meg újonnan, még pedig a koronajavulás következtében a réginél alacsonyabban. 1925 május 31-én a Nemzeti Bank a bankjegyfedezet értékét már 2791 milliárd papirkoronával mutatta ki. Ha most még tekintetbe vesszük, hogy az egyéb tartozások összege, melyben ugyancsak devizatételek és a Bank of England által nyújtott előleg szerepel, 2852 milliárdról 2522 milliárdra csökkent, az egyéb követelések tétele viszont 3350 milliárdról 3697 milliárdra emelkedett. a Nemzeti Bank egész érc- és devizakészletének emelkedését kerekén 1000 milliárd papirkoronára tehetjük, mely megoszlott az elmúlt 5 hónap között. Nagyjából ez az az összeg, mellyel a külföldi tőkebeszivárgás következtében a magyar fizetési mérleg aktív volt. Külföldi tőke ugyanis csak a kereskedelmi mérlegben kimutatott áruforgalomban vagy olyként jöhet be az országba, a magyar fizetési közösség területére, hogy a jegybanknak magyar bankjegyek ellenében eladatik.

A jegybank státuszát tovább vizsgálva, meg kell emlékeznünk arról, hogy az *állam adóssága* 1925 milliárdról 1960 milliárdra csökkent.

A bank kedvező helyzete lehetővé tette a *váltóleszámitóلسi kamatláb* kétszeri leszállítását. Ez a kamatláb az év elején még 12½% volt, március 27-én azonban 11%-ra, május 27-én pedig 9%-ra szállították le. A kamatláb csökkentését az általános gazdasági viszonyok tették szükségessé, hisz a magas kamatláb lehetetlenné teszi a magyar termelés versenyképességét a külföldön. Lehetővé viszont annak következtében vált, hogy a jegyforgalom emelése el volt kerülhető. A *bankjegyforgalom* ugyanis december 31-én 4514 milliárd, május 31-én pedig 4494 milliárd volt. A bankjegyforgalom az egész idő alatt eléggé állandó maradt, t. i. minden hónapban nagyjából ugyanazt a mozgalmat írta le. A hó folyamán folyótóltagosan csökkent, a hó végére pedig jelentékenyen megduzzadt, a havi kilengés kb. 500 milliárdra tehető. A *gírókövetelések, letétek és azonnal lejáró más tartozások* összege viszont mindig a hó végén a legalacsonyabb. Ez a tétel december 31-én 2069 milliárddal, május 31-én pedig 2541 milliárddal szerepelt. Ez a tétel legnagyobbbrészt az állam követeléséből áll. December 31-én a magánosok követelései csak 204 milliárdot, az államé pedig 1865 milliárdot tett ki. május 31-én pedig 234 milliárdot követeltek a magánosok és 2307 milliárdot az állam. A közvélemény mind szigorúbb bírálat tárgyává teszi azt, hogy az állam ekkora követelést tart a Nemzeti Banknál. Figyelembe kell azonban venni, hogy ezen összeg jelentékeny része két olyan számlán lesz kezelve, mely a népszövetségi főbiztos rendelkezése alá tartozik. Csak kb. 1000 milliárd fölül rendelkezhetik a kormány szabadon, ennek az összegnek egy részét fogja a mezőgazdasági hitel céljaira felhasználni.

A *bankjegyfedezet* rendkívül előnyös: az alapszabályok szerint számítva, tehát egyrészt az érckészletet és az abba beszámítható valutákat és devizákat, másrészt pedig a jegyforgalmat. — hozzászámítva utóbbihoz az azonnal lejáró tartozásokat és levonva belőle az állam adósságát. — egymáshoz viszonyítva, december 31-én 53.8%, május 31-én pedig 55% volt. Ha

őszintébben, kevésbé formálisan számítjuk, tehát az állam adósságát nem bozzuk levonásba, akkor is 37.6% volt a fedezet december 31-én és 39.7% május 31-én.

A bank kihitelezései tekintetében említésre méltó, hogy februárban megkezdte a *kézizálogra adott kölcsönök* nyújtását, amelyeknek összege május 31-én 973 millió volt.

A *leszámított váltók, közraktári jegyek és értékpapírok* összege jelentősen csökkent, 1977 milliárdról 1459 milliárdra. Ez részben annak a következménye, hogy a jegybank egyes vállalatok közvetlen hitelét csökkentette s a pénzügyintézetek megkerülő benyújtásoknál is gyakran három aláírást követelt meg, másrészt azonban a gazdasági pangásnak, valamint a nagy pénzügyintézetek részben külföldi forrásokból táplálkozó pénzbőségének tulajdonítható, mely feleslegessé teszi azt, hogy váltóanyagukat a jegybanknál visszleszámítolják.

A jegybank a Pénzügyintézeti Központtal karöltve és a kormány által is támogatva, hatalmas küzdelmet folytatott abban az irányban, hogy a pénzpiac irányítását és ellenőrzését megragadja, miután az az inflációs korszak idején kicsúszott a központi szervek kezéből. Ez a küzdelem szép, ha még nem is teljes eredménnyel járt. Különösen a vidék támaszt nehézségeket. Januárban a budapesti jobb cégek váltóit 18½—26% kal lehetett a piacon leszámítolni, a márciusi bankráta leszállítására óta a kamatláb Budapesten 15—20% között mozgott, olyként azonban, hogy a 15%-os kamattétel csak a nyílt piacon érvényesült, míg nagybankjaink a legjobb anyagot 17%-kal, az átlagos kereskedelmi anyagot pedig 18—20%-kal számították le. Kis escompteurök még májusban is elkértek azonban 22—25% -ot. A bizonytalan helyzetre való tekintettel és a nyílt és lappangó fizetéseképtelenségek nagy száma miatt külön biztosítékok kikötése eléggé általánossá vált, ami a fizetéseképtelenségeknél a többi hitelezőre eső hányadot gyakran igen nagy mértékben csökkentette. A pénzügyintézetek továbbá visszatértek ahhoz a szokáshoz, hogy váltóleszámlolási hitelt gyakran csak olyan cégeknek nyújtanak, amelyek egész ügyforgalmuk náluk való lebonyolítására kötelezettséget vállalnak. A heti kamat számítása a lombardszámláknál és a nyílt hiteleknel is megszűnt. Lombardkölcsönök után 20—24% kamatot számítanak és félévenkénti ½‰ forgalmi jutalékot a számla nagyobbik oldala után. A hitelszámlák kamata 17—25%, amihez negyedévenkénti 1‰ forgalmi jutalék, esetleg 3‰ jutalék az előfordult legnagyobb tartozás után járul. Ingatlanbetételezés mellett kb. 18—20% ellenében lehetett kölcsönt felvenni. Az árulombard ellenében nyújtott kölcsönök kamata még mindig rendkívül magas, heti 1% egész normális e téren. Idegen pénznemben nyújtott kölcsönökhöz a malmok 10—11%, az elsőrangú egyéb vállalatok 13—14% ellenében juthatnak, a legelsőrangú vállalatok és nagybankjaink azonban külföldön már 6—9% biztosítása ellenében is tudnak kielégítő hitelhez jutni. Külföldi hitelt különösen a nagy malmok tudtak előnyösen lekötni. A vidéken a kamatkövetelések sokkal magasabbak, 30—36, sőt 40%-ot is követelnek. A Jegybanknak és a Pénzügyintézeti Központnak ezen kamatláb leszállítására irányuló pressziója májusig nem járt sok sikerrel, miután a vidéki pénzügyintézetek betevőiknek igen magas (25%-os) kamatot kénytelenek biztosítani. Budapesten a betéti kamat természetesen sokkal alacsonyabb, 7—12% p. a., amellet a bankok kötött számláknál kikötik azt, hogy a jegybank kamatleszállítása esetén az általuk ígért kamatot ők is aránylagosan leszállíthassák. Ezen hivatalosan megállapított alacsony betéti kamat ellenére azonban általános szóbeszéd, hogy a bankok a betevőket titkos jutalékok térítésével igyekeznek magukhoz csábítani.

Mind nagyobbak azok az idegen tőkék, amelyek pénzügyintézeteinknek rendelkezésére állanak. A Postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézet által kezelt betétek állománya a következő fejlődést mutatja:

	1924 dec. 31.	1925 jan. 31.	1925 febr. 28.	1925 márc. 31.	1925 ápr. 30.	1925 máj. 31.
a r a n y k o r o n a						
<i>Takarékbetétek:</i>						
a) papirkoronában...	23,907.147	29,967.265	34,792.200	44.163.006	50,002.357	57,954.768
b) idegen valutában	2,512.200	2,815.712	3,088.544	3,057.946	3,041.650	3,329.616
<i>Folyószámla betétek:</i>						
a) papirkoronában...	160,363.784	171,511.770	185,702.588	184,793.043	188,762.011	190,604.295
b) idegen valutában	44,330.721	42,337.777	39,799.479	39,167.825	41,459.036	42,305.279
<i>A betétek főösszege:</i>	231,113.879	246,632.524	263,382.811	271,181.820	283,265.945	294,193.958

A fokozatos fejlődés nem ismerhető félre, mégis tekintettel kell lenni e részt arra, hogy a május 31-én kimutatott összeg még mindig csak 18.4%-a az 1913 december 31-i betétállománynak. A takarékbetétek hasonló alapon számított százaléka csak 7.1%, a folyószámlabetéteké pedig 31.5%. Nem csoda tehát, ha a pénzügyintézetek nem tudnak minden igénynek megfelelni. Az állam próbálja a magángazdaságok hitelszükségletét bizonyos mértékig kielégíteni. Január és május között is újabb *állami hitelakciók* indultak meg, úgy hogy május végén nagyjából a következők voltak még folyamatban (a kimutatott összegek a hitelakciók céljára megállapított keretet tüntetik fel):¹

A mezőgazdaság céljaira:

községeknek tenyészállat beszerzésre	30	milliárd
váltóhitel a Földhitelintézetnél	10	«
vetőmaghitel az O. K. H.-nál ²	25	«
paprikahitel a P. K.-nál ⁵	10	«
szőlőhitel az O. K. H.-nál	30	«
hizlalási hitel a P. K.-nál	10	«
elemi csapások által sujtottaknak a P. K.-nál	25	«
rövid lejáratú kölcsön az O. K. H.-nál	30	«
« « « a P. K.-nál	30	«
« « « a körzeti hitelszövetkezeteknél	30	«
dohánytermelőknek	43	«
a szeszkartelnek a P. K.-nál	125	«

összesen... 398 milliárd

mely összeghez járul majd a mezőgazdáknek 22 millió aranykorona, vagyis körülbelül 330 milliárd papirkorona erejéig nyújtandó törlesztéses jelzálogi kölcsön.

Iparnak és városoknak:

városoknak fizetési előlegek céljaira	75	milliárd
lakásépítésre Budapesten	45	«
tatarozásra vidéken	100	«
« Budapesten	100	«
a kisiparnak az Iparosok Országos Központi Szövetkeze útján	50	«
tatarozási hitel a kisiparosoknak Budapesten	5	«
nagyiparnak	150	«
városi közmunkákra	35	«

összesen... 560 milliárd

¹ Meg kell jegyezni, hogy a felsorolás aligha lehet teljes.

² Országos Központi Hitelszövetkezet.

³ Pénzügyintézeti Központ.

Különféle hitelakciók:

köztisztviselők kölcsöne	100	milliárd
vizrendezésre	25	«
összesen	125	milliárd

Hitelszerveknek anyagi eszközökkel való ellátása:

az Iparosok Országos Központi Szövetkezeténél jegyzett üzletrész	22	milliárd
a körzeti hitelszövetkezetek jegyzett üzletrésze	12	«
az O. K. H.-nál jegyzett üzletrész	7	«
P. K. üzletrész	49	«
a Pénzügyminiszterium követelése a P. K.-nál (1924 dec. 31-én)	136	«
egyéb miniszteriumok követelése a P. K.-nál (1924 dec. 31-én)	4	«
a Postatakarék, a MÁV és a Postavezérgazgatóság követelése a P. K.-nál (1924 dec. 21-én)	731	«
összesen	961	milliárd

Az utóbbi hitelszervek közül különösen a Pénzügyintézeti Központ jelentősége rendkívüli nagy. A kihelyezett tőkéinek összege egy billióra tehető, mely összeg főként a postatakarékpénztár, a posta és a MÁV betéteiből adódik, úgy hogy a Nemzeti Bankot csak kis mértékben kell igénybevennie. A Pénzügyintézeti Központnak hitelakciókban le nem kötött tőkéi elsősorban a budapesti és vidéki tagintézetek rendelkezésére állnak.

Sok nehézséget okoz, hogy az állami hitelakciók egy részénél megállapított kamat rendkívül magas, korábbi időben lett megállapítva s csak az érdekeltek hosszas utánjárása után lesz mérsékelve. A kisipari hitelakciót pedig az drágítja meg, hogy a Pénzügyintézeti Központ a hitelt közvetítő Iparosok Országos Központi Szövetkezete kockázatának csökkentése céljából kikötötte, hogy nevezett szövetkezet valamely biztosító intézettel kössön oly értelmű megállapodást, mely szerint utóbbi a behajthatatlan követelések 85%-a erejéig szavatosságot vállaljon. Az Anker-biztosító 4%-ért vállalta a szavatosságot, az üzlettől azonban május 31-ével visszalépett.

A *pénzügyintézetek konjunkturája*, úgy látszik, nem egységes. Jelentősebb intézetek közül a vidéken csak a Gyöngyösi Hitelbank küzd nyílt nehézségekkel, a budapesti nagyobb intézetek közül háromnak a zavarai ugyancsak ismeretesek. A Pénzügyintézeti Központ közbelépése a nagyobb zavarokat eddig mind kiküszöbölte. A Pénzügyintézeti Központ a fúziós folyamatot is előmozdítani kívánja, május végéig azonban csak azt érte el, hogy három budapesti kisebb bank, az Általános Óvadékbank, a Gazdabank és a Magyar Uniobank egybeolvadása végrehajtatott. Egyébként több budapesti bank szüntettet meg néhány fiókot, a tisztviselői elbocsátások viszont nagyrészt befejeződtek.

A szóban forgó öt hónap alatt számos nagyjelentőségű *pénzügyi vonatkozású kormányintézkedés* történt. A *mérlegvalódiság* sokat vitatott problémájának rendeleti megoldása a legfontosabbak egyike ezek közül. Tetszetős, de alapjában véve helytelen megjelölés „a kereskedői mérlegvalódiságának helyreállításáról“ beszélni. A kereskedő vagy a részvénytársaság „valódi“ mérleget soha sem készített, ha csak nem felszámolásakor. A mérlegvalódiság ú. n. helyreállításának célja tehát csak az, hogy egyrészt (anélkül, hogy meg kellene) a valóságot annyiban valóban meg lehessen közelíteni, hogy a mérlegben különböző értékű koronák ne szerepeljenek többé csökevényesen egymás mellett. A másik, gyakorlatilag még fontosabb cél az, hogy a vállalatok, egyéni és társaságok a látszatnyereségek megadóztatása alól mentesüljenek és a részvénytársaságok megfelelő oszta-

lékfizetését adózási szempontok ne akadályozzák meg. Különösen a részvénytársaságokra áll ugyanis, hogy nem igaz a mérlegtan azon tanítása, mely szerint a mérleg a vállalat aktív és passzív vagyonának egybevetése a tiszta vagyon megfelelő megállapítása céljából. Ezen összehasonlítás csak titokban tartott összeállítások útján történik meg, a gyakorlat azt mutatja, hogy a közzétett mérleg csak az elhatározott osztaléknak a kimutatandó tiszta nyereség és vagyonhoz képest megfelelő arányban tartását célozza. Teljes mérlegvalódiság egyébként számos függőben levő kérdés, így a valorizáció kérdése miatt is egyelőre lehetetlen gyakorlatilag.

A mérlegvalódisági rendelet célját a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok tekintetében bizonyos mértékig megelőzte a 29950/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 42. sz.) az 1925. évre szóló *társulati adó* tárgyában. Ez a rendelet akként intézkedik, hogy a saját tőkének aranykorona értékre való átszámításánál a saját tőkének az 1915. évi január hó 1-ét követő időből származó részeit a befizetés, ill. tartalékolás hónapjának átszámítási kulcsával kell aranykorona értékre átszámítani.

A 4200/1925. P. M. rendelet a kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről május 20-án jelent meg.¹ Ez elrendeli, hogy minden kereskedelmi könyvek vezetésére kötelezett kereskedő vagy kereskedelmi vállalat 1925. évi január 1-i vagyonállagáról, ha pedig üzletve későbbben kezdődik, ennek az időpontnak vagyonállagáról magyar törvényes értékben teljesen új értékelés alapján a fennálló jogszabályok értelmében az üzlet megkezdésekor előírt megnyitőleltárt és megnyitő mérleget köteles készíteni. Az új megnyitőleltár és mérleg adatait a multa vonatkozólag semmiféle jogcímen sem szabad adóztatásra alapul venni. Az egyes vagyontárgyaknak a megnyitőleltárban és mérlegben szereplő értékeit a további adóztatás során beszerzési, illetőleg előállítási áraknak kell tekinteni. Az alaptőkének ezen rendelet alapján foganatosított felemelésére elszámolt összegek a részvénykibocsátási illeték alól mentesek.

Fontos a törpevállalatok ellen irányuló azon intézkedése a rendeletnek, hogy csak azon részvénytársaság maradhat fenn, melynek tiszta vagyona az új megnyitő leltár szerint legalább 500.000.000, helyi jelentőségű vállalatnál pedig 100.000.000 korona. A jövőben új részvénytársaság csak 2 milliárd, illetőleg 1 milliárd alaptőkével fog megalakulhatni. Közérdekű társaságok azonban engedélyt kaphatnak arra, hogy kisebb alaptőkével alakuljanak meg.

A szövetkezetek tekintetében hozott intézkedések közül figyelemre méltó a következő, mely magánjogi téren a valorizációs elv érvényesülésének első jogszabályba foglalt megjelenését képezi: az eddigi üzletrészek felértékelése alkalmával figyelembe veendő a koronának az üzletrészre teljesített befizetés időpontjában a korona aranyparitásához képest mutatózó értékváltozása. Az egyes üzletrészeket az ezek szerint megállapított értékük arányában kell az eddigi üzletrészek felértékelésére fordított társasági vagyonban részeltetni.

Az új n. mérlegvalódiság helyreállítása most tehát az elé a probléma elé állítja a vállalatokat, hogy határozzanak: ha vagyonukat magasan értékelik, viszonylag alacsonyabb adókulcs alá fog nyereségük esni, azonban annak a veszélynek teszik ki magukat, hogy az általuk kimutatott vagyon megfelelő jövedelmezőségét nem tudják elérni.

Sok nehézséggel küzdő részvénytársaság és szövetkezet helyzetét kívánta megkönnyíteni az egyesülésük illetékmentességről szóló 903/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 93. sz.). Az illetékmentesség fenforog, ha: 1. a) valamennyi egyesülő társaság pénztintézet, b) vagy biztosító intézet.

¹ Ezen rendeletről és annak előzményeiről l. Matlekovits Sándor tanulmányát „A mérleg valódisága és az aranymérleg“ a Közgazdasági Szemle jelen számában.

c) a fennmaradó, ill. az egyesüleből keletkező társaság rokonszakmájú vagy gazdasági kiegészítő szakmájú a beolvadó társasággal, d) valamely részvénytársaság olyan részvénytársaságot olvaszt magába, amely társaság részvényeinek legalább 35%-a a beolvasztást elhatározó közgyűlés napjától visszafelé számított 30 napon keresztül megszakítás nélkül igazoltan a beolvasztó részvénytársaság tulajdonában volt; 2. az egyesülésben résztvevő mindegyik társaság ezen rendelet megjelenése előtt keletkezett; 3. az egyesülést az abban résztvevő mindegyik társaság közgyűlése 1926 június elseje előtt határozta el.

A pénzforgalom könnyítését célozta a 902/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 93. sz.), mely szerint a váltóhitel biztosítására kiállított jelzáloglekötési okiratok illetéke legfeljebb 20.000 korona lehet, ha az okirat külföldi hitelező vagy belföldi pénzintézet javára van kiállítva. Ugyanezt a célt még eredményesebben szolgálja a 901/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 93. sz.), mely a váltók illetékét szállította le jelentékenyen. Az új illeték 0.2%, ha a fizetési határidő belföldön kibocsátott váltónál 6 hónapnál nem később, illetve külföldön kibocsátott váltónál 12 hónapnál nem később jár le; ha a váltó lejáratá hosszabb, az illeték 0.5%. Belföldön kibocsátott, de kizárólag külföldön fizetendő váltó illetéke 0.04%, ill. 0.1%. A külföldön kibocsátott és kizárólag külföldön fizetendő, azonban belföldön forgalomba hozott váltók illetéke 0.02%. Az olyan váltó, amelynek szövegében telekkönyvi bekebelezési vagy előjegyzési engedély foglaltatik, a benne kitett érték után, tekintet nélkül a kibocsátás helyére, a fizetési helyre és a lejárat idejére 1% illeték alá esik. Ebben az összefüggésben megemlíthető a teljesség kedvéért a 26000/1925. I. M. rendelet (Bpesti Közl. 121. sz.), mely az 1925:VIII. t.-c.-ban a váltóra és csekkre megállapított rendelkezések életbeléptetéséről és arról intézkedik, hogy 1925. évi június 1-én számos korábbi rendelet hatályát veszítse.

Az értéktőzsdei helyzet vigasztalan volt, annak ellenére, hogy az 1924 októberében a nagybankok részvételével megalakult intervenció bizottság folytatta működését. A budapesti értéktőzsde tíz legfontosabb értékpapirjának indexe, az időközben történt tőkeváltozások figyelembevételével (1914 = 100): 1924 december végén 25.4, 1925 január végén 23, február végén 21.4, március végén 21.7, április végén 20.7. Valamennyi tőzsdén jegyzett értékpapir indexe még nagyobb esökkenést mutat, mint ezen elsőrangú papírok árfolyama. Utóbbi index így alakult ugyanis (1914 = 100): 1924 december 31-én 18, 1925 január végén 16.3, február végén 15.3, március végén 15.4, április végén 15.3, május végén 14.1. Ha azonban tekintettel vagyunk arra, hogy a tőkeemelések alkalmával a régi részvényesek tömegei részvényelvonások következtében mennyire károsultak, vagyis az indexet abból a szempontból állapítjuk meg, mennyiben sikerült a kisebbségi részvényeseknek tőkevagyonukat konzerválni, ha valamennyi tőkeemelés alkalmával éltek elővásárlási jogukkal, az index a következő: 1923 december 31-én 32.6, 1924 december 31-én 13.3, 1925 január végén 12.0, február végén 11.3, március végén 11.3, április végén 11.2, május végén 10.5, tehát még alacsonyabb. Az árfolyamalakulás a folyó év első hónapjaiban nem volt egyenletes. Van némely értékkategória s különösebben néhány részvény, amelyik emelkedett, mások teljesen elvesztették értéküket, nagyrészt azért, mert a szóbanforgó vállalatok fizetési zavarokkal küzdenek.

A lefelé tendáló árfolyamalakulás részbeni oka a nemzetközi gazdasági viszonyok és a külföldi tőzsdék helyzete. Szerepet játszik azonban mindenesetre egyes vállalatok vezetőinek erkölestelensége, mellyel a reájuk bízott vagyont tőzsdei manőverek céljára használták fel és pusztították el. A legjobban vezetett vállalatoknál pedig a rentabilitás szempontja nyomul előtérbe. Nem elégséges annak kijelentése, hogy valamely vállalat belértéke az árfolyamértéket sokszorososan meghaladja. A „belérték“ kifejezés csak azt jelöli meg, hogy a vállalat berendezésének újraelőállítási

költsége mekkora, de nem utal arra, vajjon azt a készpénztőkét a mai viszonyok mellett bárki is felhasználná egy olyan vállalati berendezés előállítására. Számptalan technikailag elsőrangúan felszerelt vállalat vált gazdaságilag irrtentabilissá, mivel a mai viszonyok mellett termékeit elhelyezni vagy a befektetett tőke és az általa felhasznált idegen tőke ma szokásos magas kamatját megkeresni nem tudja. A vállalat értéke ma is, mint minden józan gazdasági felfogású időben a nyereségnek a szokásos kamatláb melletti tőkésítése és a várható értéknövekedés (mely a később elérhető nyereségnek a későbbi időre feltételezett kamatláb melletti tőkésítése alapján lesz felbecsülve) anticipálásából áll.

A tőzsdei helyzet krónikájához hozzátartozik az, hogy 1925. évre már csak 4920 *tőzsdetag* váltotta ki tagsági igazolványát, míg 1924 második felében (az elsőben 5461) még 5544 volt a tőzsdetagok száma.

A *határidőüzlet* visszaállítására kísérlet történt az értéktőzsdén, mely bevált. Május 4-ike óta ugyanis bizonyos részvények adás-vételét nem egyheti lebonyolításra kötik, mint a többi értékpapírt, hanem két-hetire.

Régi kívánságot elégit ki a 900/1925. P. M. rendelet is (Bpesti Közl. 93. sz.), mely az *értékpapír forgalmiadó leszállításáról* szól. Ezen rendelet szerint értékpapír forgalmiadó fejében az ügylet tárgyának értékéhez képest annak minden 1000 koronája után a következő adó fizetendő:

1. A magyar államadóssági kötvényekre vonatkozó ügyleteknél K 0.20
2. Az osztalékpapírokra és a nyereséymkölsönkötvényekre vonatkozó ügyleteknél:
 - a) ha az ügyletet leszámlásra kötötték „ 1.—
 - b) ha az ügyletet nem leszámlásra kötötték és az ügylet olyan felek között jött létre, akiknek mindegyike iparszerűen foglalkozik értékpapírforgalmi ügyletekkel „ 2.—
 - c) ha a b) pontban említett szerződő felek közül az egyiknek Budapesten van a kereskedelmi telepe, a másiknak pedig vidéken, akkor „ 1.—
 - d) az a)–c) pontban nem említett esetekben „ 3.—
3. Minden egyéb értékpapírokra vonatkozó ügyleteknél „ 0.40

Látható, hogy az értékpapír forgalmiadó új szabályozása egyrészt a szorosán vett tőzsdei, spekulációs forgalmat kívánja megkönnyíteni, másrészt azonban a pénzintézetek ügyfeleinek az adóterhén kíván viszonylagosan is könnyíteni, miután azok többször kénytelenek ezt az adót leróni, mintha közvetlenül értékpapírkereskedőkkel állnának összeköttetésben.

A tőzsdeforgalom csökkenését a tőzsdei leszámlolóiroda következő adatai szemléltetik:

*A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok forgalmának kimutatása érték szerint:**

(millió papírkoronákban)

1925	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi összeforgalom	1924. év vonatkozó havának összeforgalma
Január	5	111.956,4	559.782	776.861
Február	4	109.757,5	439.030	1.588.185
Március	4	101.021,5	404.086	1.960.449
Április	5	77.427,6	387.138	832.974
Május	4	70.134,0	280.536	823.818

* A tőzsdén kötött ügyletek összes száma a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírokat körülbelül négyéfélszer haladja meg.

A valorizáció problémája.¹

A valorizáció problémája égetően sokat vitatott kérdése a gazdasági életnek. Egyes köztartozások ugyan már hosszabb ideje valorizáltak, a magánjog területén azonban törvényhozási intézkedés alig van még. Az 1923: XXXIX. t.-c. elismeri ugyan a valorizáció lehetőségét, a keresztülviteli tekintetében azonban nem intézkedik. Legújabban a kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról intézkedő pénzügyminiszteri rendeletnek a szövetkezetek üzletrészeinek felértékelésére vonatkozó szakasza ismeri el és hajtja végre a magánjogi érdekeltség bizonyos területén a valorizációt. Jogpolitikai, de gazdasági tekintetben is különbség áll fenn az összeomlás előtti és az azt követő időkből származó ügyek között. Az előbbiek túlnyomóan *tiszta pénztartozások* (kölcson, jelzálogos kölcson, záloglevél, takarékbetét, életbiztosítás), amelyek tekintetében, ha az adós vétkes kése delme nem forog fenn, törvényhozási intézkedésnek kell történnie, hogy ezt a függő kérdést kiküszöbölje és az addig fennálló bizonytalanságot megszüntesse. Az összeomlást követő időkből származó tiszta pénztartozások tekintetében a törvényhozási intézkedés kevésbé égető, miután — ismét csak abban az esetben, ha kártérítési kötelezettséggel járó vétkes kése delme nem forog fenn — ezeknél feltehető, hogy a hitelező a kölcson nyújtásakor számolhatott a pénzértéktelenedés veszélyével és így vállalta azt. A tiszta pénztartozások valorizációjának kérdéséhez bíróságaink jogmagyarázati nehézségeken kívül alighanem azért sem mernek nyúlni, miután a legjelentékenyebb ilyen adósságok magát az államot terhelik.

A valorizáció lehetőségének egyéb területein bíróságaink vizítk diadalra az igazságérzet és a méltányosság zászlaját. A bírói gyakorlatot korábban ugyan csak a törvényt hitelesen magyarázó országos szokás főtényezőjének tekintették, manapság azonban törvényt pótló, a mai viszonyok mellett nyilvánvalóvá vált hézagokat kiegészítő szerepe mindinkább kidomborodik. Tekintetbe kell azonban venni, hogy a bírói döntés általában csak egyes, incidéntálisan előterjesztett jogvitára vonatkozik. Miután pedig különösen az alsóbíróságoknál egységes bírói gyakorlatról a valorizáció kérdésében még nem lehet beszélni, a Kúria és a kir. táblák ítéletei, az előbbinek döntvényei és az utóbbiaknak elvi jelentőségű határozatai azok, amelyek legalább is a bennük kifejezésre jutó szellem tekintetében általánossabb jelentőségűek és jellegűek.

„1924 megmutatta, hogy a bíróságok a valorizáció elejtésétől távol állanak, de egészen általánossá kiépiteni nem akarják, bár fejlesztésére hajlamosak. Alkalmazási területben sokat hódított a felértékelés eszméje, keresztülviteli technikában is, megvalósítási energiájában és fokában azonban inkább vesztett. A folyamat kiszélesbedett, de sekélyedett.“

1925-ben a valorizáció terén bíróságaink több tekintetben haladtak előre. Így a *vételárelőleget* valorizáltan kell az eladónak visszatérítenie, akár gazdasági lehetetlenülés miatt, akár más okból marad el a szállítás. A kúriai gyakorlat azonban megoszlik, a tanácsok egy része a visszatérítést abban az értékben rendelik el, mely az előleg felvételekorinak megfelel, más tanácsok azonban arra az álláspontra helyezkednek, hogy a valorizáció kezdőpontja az az időpont, amelyben a visszatérítés (pl. azáltal, hogy az eladó felismeri az időközben beállt gazdasági lehetetlenülést) esedékessé válik: addig eredeti normális papírösszegben lehet a visszafizetést eszközölni. A *gazdasági lehetetlenülés* fogalma ugyancsak tágult, miután az eladót a teljes vételár előrefizetése esetében sem kötelezik szállításra abban

¹ Dr. Blau György budapesti ügyvéd által előzékenyen rendelkezésre bocsátott adatok, valamint nevezettnek „Valorizáció 1924-es joggyakorlatunkban“ c. tanulmánya (Budapest, 1925. Politzer Zsigmond és fia kiadása) és „Valorizációs joggyakorlatunk egyes főbb pontjai 1925 tavaszán“ c. cikke (Jogtudományi Közlöny, 1925. évi 9. szám) alapján.

az esetben, ha árújának ára időközben nagyobb mértékben emelkedett, mint a korona értéke csökkent.

A *valutaobligációk* tekintetében a bíróságok hajlamossá váltak, hogy azokat *effektív*vé értelmezzék, ha a szerződésben erre vonatkozó kifejezett kikötés nem is foglaltatik. Ebben az esetben a magyar koronára való átszámítás teljesen elmarad. Másrészt azonban többnyire még olyankor is valorizálják a valuta átszámításából nyert összeget, amikor az effektivitást nem lehet megállapítani, — illetőleg ilyenkor is nem a lejárat, hanem a tényleges fizetés idejében eszközlik a magyar koronára átszámítást: úgy, hogy csak a fizetés mikéntjében, de nem értékében mutatkozik különbség. A nem-effektív *valutaváltók* körül egyébként hasonló eljárás tapasztalható.

Azon gyakori kérelemnek, mely a *valutaösszeg mérséklését* igényli azon okból, hogy az illető valuta értéke aranyban is jelentősen emelkedett, a Kúria azonban *nem* ad helyt.

Dologkár vagy egyéb károk megtérítése ügyében ma már gyakori az az ítélet, mely vagy természetbeni megtérítésre, vagy valorizált pénzösszeg fizetésére kötelez. Mindamellett ebben a kérdésben még nagyon ingadozó a judikatura.

Szociális jelentősége van a baleseti járadékok, a nyugdíjak és a magánalkalmazottak egyéb igényei körüli valorizáció kérdésének. Csak az 1925. év hozott bizonyos vívmányokat ezekben a kérdésekben. A *baleseti járadékok* valorizálási lehetőségének kimondása májusban ugyan még csak kezdeményezve volt, júniusban azonban a Kúria megfelelő teljes ülési határozatot hozott. A *nyugdíjakat* egyelőre még csak igen szerény mértékben (az aranyérték 20—30%-ával) szokták valorizálni.

Ugyancsak az 1925. év hozta meg a valorizáció elvének mérsékelt bevonulását *családjogi és örökjogi igények* és különösképen a *kötelesrész* körüli perek elbírálásába.

A valorizációt háromféle alapon lehet felépíteni. Először az *identitás elvén*, mely szerint azért kell felértékelni, hogy a hitelező annyit kapjon tényleg vissza — tekintet nélkül a látszat számadataira — amennyit az adós tőle kapott. Ez az elv a valorizáció legerősebb alátámasztója, Ausztriában számos irodalmi pártfogója van, Németországban pedig egyenesen az uralkodó nézet. Nálunk ez az elv érvényesül a legritkábban. — Második az a szempont, hogy az adós a hitelező pénzével *alaptalanul gazdagodnék*, ha az értékálló gazdálkodásában elért többlet kiadására nem köteleztetnék. Ezt az elvet csak ritkán alkalmazzák bíróságaink. — A legelterjedtebb szemlélet, mely azonban a valorizáció megalapozásának leggyengébb válfaja, a *kártérítés* fogalmát veszi segítségül. Eszerint valorizációra csak a jogi értelemben vétkes fél kötelezhető, mint pl. a késedelmes adós stb. A konkrét esetben nagyon bizonytalan azonban, hogy a bíróság mikor fogja az adós elegendő vétkességét megállapítani. Azonkívül az egész kártérítési és késedelmi szemlélet gyakran részvalorizációra vezet, t. i. az utolsófokúlag konstataált adósvétkesség napjától kezdődően. De arra is van példa, hogy az eredeti aranyértéket egészen nyíltan mérsékelik azzal az indokolással, miszerint feltételezhető, hogy a hitelező maga is elvesztette volna pénze aranyértékének egy részét, ha kellő értékben és időben kapta is volna meg adósától.

A valorizáció kérdésében, összefoglalóan, félreismerhetetlen két tendencia: „egyfelől az, hogy a „korona-korona“ régi elvével véglegesen és minden téren szakítani kell s a valorizációt minden ügykategóriába be kell vezetni, — másfelől az, hogy az adósok terhét csökkentésük és középutat találjanak a teljes felértékelés és a teljes fel-nem-értékelés közt. A harc lanyhul s mintha már csak az lenne a kérdés, hogy a létrejövendő kompromisszum hány százalékos legyen.“

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a pénzromlás szülte problémákat addig nem lehet liquidálni, amíg a valorizáció kérdése alkalmazási lehetőségének és kívánságának valamennyi területén megoldva, vagy akár csak negatív értelemben, de döntő hatalmi szóval elintézve nincsen.

A mezőgazdaság helyzete.

A mezőgazdaság lázas hitelkereséssel volt elfoglalva. Ismeretes, hogy az 1924. évi aratás, különösen gabonaneműekben, rosszul fizetett. A búzatermés katasztrális holdankénti átlaga 1923-ban még 8 q volt, a rozse 7 q, az árpáé 7.5 q, a zabé 7.1 q, ezzel szemben 1924-ben a vonatkozó adatokat csak 5.7 q, 4.9 q, 4.5 ill. 4.6 q-val lehetett megállapítani. A terméseredmény ilyen mértékű csökkenésének a hatása a gazdatársadalomra nézve a kiszámítható százalékos sülyedésnél is lesújtóbb. Tekintetbe kell venni ugyanis, hogy a termés eredményének jelentős, s ami a döntő, mennyiségileg s nem százalékosan változatlan hányada felől nem rendelkezhetik szabadon. A jövő évi vetőmagra ugyanannyit kell tartalékolni, akár jó, akár gyenge is volt az aratás, a búzaértékben fizetendő földadó kivételére sincs viszonyban az azévi termelés eredményével. A föld megművelési költségei sincsenek — az aratás részesedési kikötésű költségeitől eltekintve — nagyrészt tekintettel az elért eredményre. A termés „szabad” részét tehát az aratás sikere jobban befolyásolja, mint amint az egyszerű számszerű adatokból kitűnik. Igaz ugyan, hogy a búzapiac világhelyzete következtében a gabonaneműek ára jelentékenyen emelkedett, ez azonban csak korlátozott mértékben vált a gazdáknak hasznára, miután részben idő előtt értékesítettek feleslegeiket, részben pedig számos búzaértékben kikötött magánjogi kötelezettségük állt fenn. Ismeretes hiszen, hogy vidéken hosszú időn keresztül minden pénzkötelem, akár hitelügylet vagy munkaszerződés stb. formájában is jött létre, a búza árfolyamértéke alapján vagy effektív búzában köttetett meg.

A mezőgazdaság hitelszükségletét fokozta a birtokviszonyoknak a földreformmal kapcsolatos eltolódása is, különösen azonban az, hogy a pénzromlás idején a gazdaemberek forgótőkéje megsemmisült, a tulajdonukban levő, egyébként értékesíthető állami járadéklevelek értéküket veszítették. Néhány óvatosabb gazda ugyan akként igyekezett a pénzromlással szemben védekezni, hogy pénzbevételeit azonnal befektette, főleg állatállományát jelentékenyen szaporította. Megtörtént azonban, hogy az állatok értéke nagy mértékben esett.

A mezőgazdaság hiteligényeinek kielégítése nagy nehézségekbe ütközött. Hiába hivatkoztak arra, hogy Magyarország 16 millió katasztrális holdnyi területének értéke legalább 8½ milliárd aranykorona, míg összes, korábbról fenmaradt jelzálogos tartozása csak 250 millió papirkoronát tesz ki. A hitelt nyújtókat nem is az nyugtalanította, hogy a korábbi, esetleg már törölt jelzálogos tartozások tekintetében is bizonyos mértékű valorizáció határozathatnék el, mint főként a folyamatban levő földbirtokrendezési eljárás által előidézett bizonytalanság. A *mezőgazdaság rövid lejáratú* hiteligényei ugyan még valamennyire kielégítést nyertek. Igaz ugyan, hogy a Nemzeti Bank csak kis mértékben állt a gazdáknak közvetlenül rendelkezésre, miután működésének 1924 június 24-én történt felvétele és 1924 december 31-e között mindössze 973 drb mezőgazdasági váltót számított le összesen 68 milliárd értékben, míg összes leszámítolási forgalma 408.275 váltóra terjedt ki 5059 milliárd értékben. A mezőgazdaság részesedési arányát még az sem befolyásolja lényegesebben, ha a leszámított közraktári zálogjegyeket is a mezőgazdaságnak juttatott hitelnek tekintjük, miután ezeknek száma is csak 895, összege pedig 86 milliárd papirkorona volt.

A kormány nagy erőfeszítéseket tett a mezőgazdaság rövid lejáratú hiteligényeinek kielégítése érdekében. A pénzügyi helyzet tárgyalásánál közöltünk már egy kimutatást arról, hogy a különböző állami befolyás alatt álló hitelszervek mely összegekkel álltak a kormány által kezdeményezett *hitelakciók* keretében a mezőgazdaság rendelkezésére. Ugyanezen intézmények *további összegeket* is nyújtottak a mezőgazdáknak. A körzeti hitelszervezetek tekintetében, sajnos, csak egy 1924. évi adatot ismerünk, mely szerint az elmúlt évben összesen 43½ milliárd kölcsönt folyósítottak nagy- és középbirtokosoknak. Az Országos Központi Hitelszervezetnek

a jelentősége már nagyobb, május elején kerek 200 milliárdot tett ki az általa mezőgazdasági célokra nyújtott kölcsönök összege. (Ebből egy milliárd jutott a makói hagymatermelőknek.) A Pénzügyi Központ viszont vidéki tagintézetei útján folyósított gazdaváltók ellenében jelentékenyebb összegeket.

Az ú. n. *zöldhitel* céljaira sikerült külföldi tőkét biztosítani. Ujsághírek szerint így a Földhitelintézet 50.000 angol fontnyi hitelt szerzett Angliában évi 15% kamat mellett, melyet 17%-os kamatozás ellenében továbbít a gazdáknak. Az ilyenű hitel terhét az már azután nem fokozza különösebben, hogy a bank kiköti, miszerint a gazda termését valamely a bank érdekkörébe tartozó gabonakereskedelmi cég közbenjöttével tartozik értékesíteni. Súlyosabb, hogy a bank néha megköveteli követelésének bekebelezését. Nyilvánosságra jutott az a hír is, hogy a Magyar-olasz banknak sikerült olasz, a Földhitelbanknak pedig svájci pénzt hasonló feltételek mellett biztosítani.

Tavaszi felé a gazdák még — noha a budapesti gabonatőzsde a határidőüzletet hivatalosan nem vezette be — zöld termésük előzetes értékesítésével is juthattak átmeneti hitelhez, melynek feltételei azonban, az ügyletben rejlő spekulációs momentumok következtében, különösen kezdetben rendkívül súlyosak voltak. Április 6-án pl. még, mikor a készpénzárúüzleti búzának 505.000 korona volt a hivatalos árfolyama, a július végén szállítandó új búzáért, a vételár előzetes kifizetése esetén, mindössze 370.000 koronát fizettek. Később ez a különbség csökkent ugyan, a hitelnek ez a formája azonban mégis igen drága maradt. Néha oly feltétel mellett is nyújtottak azonban hitelt, hogy a hitel összegéért előzetesen meghatározott kamatot fizetendő, míg az új búza elszámolása a szállításkor, akár a gazda választása szerinti nap, akár egy előre meghatározott nap szerinti árfolyam alapján, annál azonban mindenesetre valamivel alacsonyabban, fog megtörténni.

Amennyiben a gazda igazolni tudta, hogy birtokán a földbirtokrendezési eljárás befejezést nyert, egy éves jelzálogilag biztosított kölcsönt szerezhetett magának. Ennek kamata azonban még 30%-ot is elérte s csak fokozatosan csökkent 18—20%-ra, amihez még az igen magas és egyelőre le nem szállított bekebelezési költségek járultak.

A mezőgazdaságnak első sorban hosszú lejáratú, *törlesztéses kölcsönre* van szüksége. A kormány ennek biztosítása céljából különböző irányú tárgyalásokat folytatott, főként Angliában, de Amerikában is, melyek azonban egyelőre nem jártak sikerrel. A nehézséget elsősorban egyelőre az okozta, hogy az angol-amerikai jog nem ismeri a telekkönyv nálunk meghonosított intézményét. De akadályként jelentkezett az is, hogy a londoni és a newyorki pénzpiacon a folyó év folyamán több elsőrangú külföldi kölcsönt nem sikerült a közönség között megfelelően elhelyezni, továbbá, hogy a Bank of England az angol valuta aranyparitásának biztosítása céljából felhívta a City-t arra, hogy külföldi újabb kihitelezésektől a lehetőség szerint tartózkodjék. A nagy angol bankok ugyan ezt a tilalmat megkerülték, midőn saját hitelük igénybevételével más államokban kölcsönöket vettek fel s azokat nagy kamatnyereség mellett Középeurópában elhelyezték, ezen kihitelezések azonban a dolog természete szerint csak rövid lejáratúak voltak eszközölhetők.

Amennyiben a híreszteléseknek hinni lehet, a kormánynak egy ízben lett volna módjában egy gazdaérdekeltség által felveendő hosszabb lejáratú külföldi kölcsön felvételéhez hozzájárulnia. Ez a *Tilden-Smith*-féle ajánlat volt, mely az angol trade-facilities-act felhasználásával akart magyar mezőgazdáknak tíz évi 5%-os kamat ellenében áruhitelt nyújtani. A kölcsön állítólag azon bukott meg, hogy az angol pénzesoport a magyar kormánytól bizonyos elvi kijelentések megtételét kérte, amelyeket ez nem tudott megtenni.

A legnagyobb sikert, úgy látszik, a Vitézek Mezőgazdasági Szövet-

kezete érte el, melynek sikerült volna mintagazdaságok létesítése céljából egy angol pénzcsoporttól hitelt szereznie.

A mezőgazdasági hitelek megszerzésével szemben álló *jogi akadályok elhárítását* célzó első törvényes intézkedés a *polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. t.-c. A végrehajtási eljárás módosításaként* ugyanis ezen törvénycikk 27. §-a kimondja, hogy akkor, ha az elárverezendő ingatlanra nézve az államot illető elővásárlási jog gyakorlásának a fennálló jogszabályok szerint helye lehet, az árverési hirdetményt az árverési feltételekkel együtt a földművelésügyi miniszternek is kézbesíteni kell. Ha az árverésen az ilyen ingatlant elidegenítik és az elővételi jog gyakorlását kizáró körülmény nem forog fenn, a telekkönyvi hatóság, amennyiben az árverést nem semmisíti meg és utóajánlatot kellő időben senki sem tett, az árverési jegyzőkönyv másolatát a telekkönyvi betét (telekjegyzőkönyv) kivonatos másolatával együtt 8 napon belül felterjeszti a földművelésügyi miniszterhez. Utóbbi 30 nap alatt tartozik nyilatkozni afelől, vajjon az elővásárlási jogát kívánja-e gyakorolni, mely esetben ugyanezen idő alatt az árverési vételár egész összegét is meg kell fizetnie. Ha a földművelésügyi miniszter a 30 nap alatt nem nyilatkozik vagy a vételárat nem fizeti ki, elővásárlási joga megszűnik.

A következő fontos intézkedés az *1925. évi XV. t.-c.* volt, mely a *mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítő egyes rendelkezésekről* szól, melyek végrehajtásáról a *3200/1925. M. E.* rendelet (Bpesti Közl. 119. sz.) intézkedik. A törvény több fontos intézkedést tartalmaz.

Mindenekelőtt a pénzügyminister engedélyével hitel- és pénzügyintézetekből, mint tagokból alakult szövetkezet is bocsáthat ki zálogleveleket. Ezen záloglevelek különféle kedvezményekben részesülnek. — Jelzálogintézeteknek az 1925. évi január elseje előtt bejegyzett azon jelzálogi követelése, amelyek alapján zálogleveleket bocsátottak ki, csupán az említett kölcsönkövetelések alapján kibocsátott záloglevelek összességének biztosítékára szolgálnak; az 1925. január elseje után bejegyzett jelzálogi követelések pedig csak az ezen kölcsönkövetelések alapján kibocsátott záloglevelek összegének biztosítékául szolgálnak. — A záloglevelek kibocsátásának alapjául szolgáló kölcsönök telekkönyvi bekebelezésénél bármily magasságú kamat feljegyezhető.

A törvény hatályba lépte után bejegyzett jelzálogi követelésekkel szemben a földbirtokon nyugvó terhek megosztását vagy idő előtti visszafizetését az Országos Földbirtokrendezési Bíróság nem rendelheti el. Árverés esetén a földművelésügyi miniszter vagy valamely szervezet, melyre a miniszter e jogának gyakorlását átruházta, az árverés előtt 8 nappal készpénzzel kifizetve magához válthatja az árvereztető hitelező követelését, ha az elárverezendő ingatlan tekintetében az állam elővásárlási joga fennáll.

A törvény további intézkedései, melyeknek részletezése e helyütt túl messze menne, részben a mezőgazdasági hitel jelzálogi biztosítását célzó rendelkezésekről — főként a jelzálogjogok ranghelyfentartásáról — szólnak, másrészt a földbirtokreform következtében megváltási eljárás alatt álló birtokra felvenni kívánt mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítik meg, kötelezve az Országos Földbirtokrendező Bíróságot, hogy ítéletileg vagy azt jelentse ki, hogy bizonyos földbirtokra nézve az eljárást befejezte, vagy azt, hogy mekkora lesz az esetleges megváltásnak legmagasabb mértéke.

A mezőgazdaságot érintő szociális intézkedések közül kiemelkedik a *3000/1925. M. E.* rendelet (Bpesti Közl. 111. sz.). Ennek a kiadása azért vált szükségessé, miután a *mezőgazdasági haszonbérleteknél* szokásban volt *búzaértékű bérlőkötések* a bérlőket a búzának aránytalan és váratlan nagy áremelkedése következtében válságos helyzetbe sodorták. A rendelet a kisbérlőket kívánja védeni, miért is úgy intézkedik, hogy mindazok a haszonbérletiek, akik 50 kat. holdat meg nem haladó ingatlant bírnak haszonbérben és vagy földművesek vagy oly egyének, akiknek földhöz juttatását

a földbirtokreform célzója, az 1925 január elseje előtt lejárt, de még ki nem fizetett, valamint az 1925 január elseje és jelen rendelet életbeléptetése közötti időben lejárt, akár kifizetett, akár ki nem fizetett, úgyszintén a haszonbérlet még hátralevő tartama alatt lejáró *terményhaszonbér pénzbeli egyenértéke* fejében további rendelkezésig métermázsánként búzáért 25, rozsért 22, takarmányrépáért 16½, sörárpaért 23, zabért 21, tengeriért 15½ aranykoronánál többet nem kötelesek fizetni. Amennyiben nem kertgazdaságról van szó s az átszámítás után a haszonbér az 50 aranykoronát meghaladja, a bérlő kérheti a bérösszeg újból való birói megállapítását. Az átszámítás az aranyvámokra megállapított szorzószám szerint történik. A feleknek azonban mindenestre jogukban áll visszamenőleg is a rendelettől eltérő megállapodást kötni. A jövőre vonatkozóan pedig továbbra is kiköthetők terményhaszonbérek, azokra ez a rendelet egyáltalában nem vonatkozik. Különössége ezen rendeletnek, hogy amennyiben a haszonbérheadó összes földbirtoka az 50 kat. holdat nem haladja meg, a haszonbérlőnek nem áll jogában a kikötött terménybért aranykoronára átszámítania. A gazdatársadalom, joggal, azt is kifogásolja, hogy ha a bérlő bérleményét egészben vagy részenként albérletbe adja, mit sokszor megtesz, gyakran 3—4 q kat. holdankénti bért is kötve ki magának, úgy ez az albérleti szerződés mégis változatlanul érvényben marad.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság működésével foglalkozva, annak mult évi december 30-án és folyó évi április 8-án közzétett adatainak egybevetéséből megállapítható, hogy ezen két nap által határolt időszak alatt 9889 új házhely keletkezett, míg törpe- és kisbirtokok céljaira újabb 48.715 kat. holdat osztottak fel. Figyelemreméltó az igazságügyminiszternek a nemzetgyűlés február 5-i ülésén tett azon kijelentése mely szerint a megindult megváltási eljárás közül már csak 257 ügy volt a tárgyaló bírák kezén, azonban feltehető, hogy tavaszig azok végeznek munkájukkal. Az Országos Földbirtokrendező Biróság közlése szerint a megváltási eljárás megindítását 3455 községben kérték, míg 2167 községre nézve az eljárás már végleg lezárattott.

A mezőgazdaság cikkeinek árai közül a *gabonaneműekről* a következő adataink számolnak be:

	Január 2	Január 31	Február 28	Március 31	Április 30	Május 30
78 kg-os tiszamelléki búza	533.750	636.250	588.750	511.250	521.250	507.000
Rozs	432.500	512.500	472.500	457.500	458.750	415.000
Sörárpa	485.000	520.000	475.000	470.000	—	—
Zab	415.000	425.000	430.000	390.000	425.000	425.000
Kukorica	257.500	315.000	272.500	246.250	246.250	281.250

A gabonaneműek magas ára való tekintettel a kormány 662/1925. M. E. számú rendeletével (Bpesti Közl. 25. sz.) április 30-ig *elfüggesztette a búza, rozs és kétszeres vámját*, míg a belőlük előállított liszt és dara vámját leszállította. Ezen vámleszállítás hatályát utóbb június 30-ig meghosszabbították. A 60/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 4. sz.) az *árpa és a zab* vámját függesztette fel.

Az állatállomány feljavítását célzó a 3305/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 112. sz.) azon intézkedése mely szerint *tenyészállatok vámmentes behozatalára* a szakminiszterek külön engedélyt adni jogosultak.

Lótenyésztésünk nyereséget húzott abból viszont, hogy az orosz és a görög kormány több ezer lovat vásárolt Magyarországon össze és szállított innét ki. „Tekintettel a még mándig fennálló rendkívüli helyzetre“ a 125/1925. M. E. rendelet viszont elrendeli, hogy versenylovakat csak a földmívelésügyi miniszter engedélyével szabadjon az országból kivinni.

A márciusi tenyészállatvásárlásnak a sikere viszont igen mérsékelt volt, aminek jele volt az is, hogy azon mindössze 1½ milliárd értékű hitelt vet-

tek igénybe. Ennek azonban az lehetett az oka, hogy a vásáron a hitelt a Budapesti Takaré- és Vásárpénztár, illetőleg a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 16½% mellett nyújtotta 6 havi váltó ellenében, míg a községek az Országos Központi Hitelszövetkezettől apaállatok beszerzése céljára kamatmentes állami pénzt kaphattak, melyért csak 5% kezelési illetéket és 4½% állatbiztosítási díjat tartoztak fizetni.

Elsősorban a mezőgazdaság érdekét szolgálta azon intézkedés is, mely az új vámtarifában megállapított *ásványolajvám* életbeléptetését sokfelé igen magasan kivetett *közmunkaváltság*. A 68000/1925. K. M. lettel (Bpesti Közl. 122. sz.) július 1-ig.

Gazdakörökben sok panaszt okozott a *mezőgazdasági gépek* után sokfelé igen magasan kivetett *közmunkaváltság*. A 68.000/1925. K. M. *rendelet* megelégedést keltően szabályozta ezt a kérdést.

A *dohánytermelés fejlesztését* a termelőknek juttatott kölcsönök, előlegek és egyéb kedvezményeken kívül az az intézkedés is szolgálta, mellyel a m. kir. dohányjövedéki központ ez év márciusában 200 millió koronát juttatott a debreceni m. kir. dohánytermelési kísérleti állomásnak.

A tejtermékek forgalombahozatala körül tapasztalt visszaélések megszüntetését és a magyar termelés hírnevének öregbítését célozza az 1925. évi X. t.-c., mely a tejtermékeknek állami ellenőrzőjeggyel való ellátásáról szól.

Majdnem túlterjed a mezőgazdaság szűkebb szempontjain az 1925. évi IV. t.-c. jelentősége, a *többtermelés* szélesebb problémáját érintve. Ez a törvény ugyanis a Pestvármegyei Dunavölgy Lecsapoló- és Öntöző Társulat vízműveinek kiépítéséről szóló 1922:XXV. t.-c.-et oda módosítja, hogy a társulat 5 év alatt összesen 5,700.000 aranykorona segítséget kap kölcsönként az államtól.

Az ipari helyzet.

Világszerte a vas- és szénfogyasztás mértékét szokták az ipari konjunktúra ismérvéül tekinteni. Nálunk csak a széntermelés adatai azok, melyekkel foglalkozni lehet. *Köszéntermelésünk*

1925 januárjában ...	690.000 q	1925 áprilisban ...	697.000 q
« februárban ...	654.000 «	« májusban ...	693.000 «
« márciusban ...	697.000 «		

volt, míg

1924 januárban ...	579.000 q	1924 áprilisban ...	604.000 q
« februárban ...	504.000 «	« májusban ...	150.000 «
« márciusban ...	580.000 «		

Látszik, hogy Magyarország köszéntermelése olyan csekély, hogy a konjunkturaváltozások (sztrájkoktól eltekintve) a termelés eredményét lényegesen nem tudják befolyásolni. A *barnaszéntermelés* nagyobb változásokat mutat, amit a következő adatok igazolnak:

1924 január ...	5,094.000 q	1925 január ...	5,670.000 q
« február ...	5,982.000 «	« február ...	3,226.000 «
« március ...	5,170.000 «	« március ...	4,175.000 «
« április ...	4,539.000 «	« április ...	4,872.000 «
« május ...	2,733.000 «	« május ...	3,781.000 «

Tekintettel arra, hogy Magyarország jelentékeny *szénbehozatalra* szorul, az erre vonatkozó adatokat is közölnünk kell. A szénbehozatal volt 1925 január-március hónapokban 2,171.662 q, 9,165.500 aranykorona értékben, míg 1924 « « « 2,539.016 «, 12,219.700 « « «

Magyarországon különösen a kisebb barnaszénbányák küzdenek nehézségekkel, különösen, mióta a Salgótarjáni köszénbánya vállalat és

a Magyar általános kőszénbánya r.-t. ismét megkötötte a szénkartell, mely első sorban a kishányák ellen irányul. A legnagyobb szénfogyasztó, a MÁV kezdeményezésére a kisebb borsodi bányák üzemkoncentrációról tárgyaltak.

Itt kell azt is megemlíteni, hogy a pesti gázgyár kokszttermelését a főváros a bécsi gyárral szemben ujonnan igen magasan megállapított köveztvámval védi: Bécsben ugyanis 45.000, Budapesten 90.000 korona egy métermázsa koksznak az ára.

Érdekesség szempontjából, noha az 1925. évi termelési adatokat nem ismerjük még, közöljük a Csonka-Magyarország *acéltermelésére* vonatkozó, kevésbé ismert adatokat is. Magyarország acéltermelése volt (1913-ra vonatkozóan is csak a *mai* Magyarország területének termelése van figyelembevételre):

	mennyiség	az évi össztermelés az 1913 évi termelés %-ában
1913-ban	4,432.000 q	—
1919-ben	324.000 «	7.3%
1920-ban	616.000 «	13.9%
1921-ben	1,661.000 «	37.5%
1922-ben	2,573.000 «	58.0%
1923-ban	2,830.000 «	64.0%
1924-ben	2,385.000 «	53.8%

Az ipari termelés nagyságára és értékére vonatkozó további közvetlen adatunk, sajnos, csak a cukor- és szeszgyártásra vonatkozóan van. Közöljük azokat, noha mezőgazdasági ipari természetük következtében ezen cikkek gyártása elsősorban más körülményektől függ, mint az általános ipari konjunkturáé. A termelt *szesz* mennyisége volt:

1925 januárban	47.000 hl,
« februárban	32.000 «

A szeszipar különben súlyos nehézségekkel küzd s a szeszkartell újabbán kapott csak további 125 milliárd hitelt a Pénzügyi Központtól.

A cukortermelés emelkedő tendenciát mutat. Fogyasztási cukrot termeltek

1922/23-ban	714.000 q-t
1923/24-ben	1,100.000 «
1924/25-ben, ápr. végéig	1,765.000 «

1922/23-ban még cukorbehozatalunk is volt, 39.000 q. Noha a nemzetközi cukorpiac állítólag túltermelés következményeit sínyli (a cukorár valóban esett) a magyar cukorexport még is szépen fejlődik. Az exportált cukor mennyisége volt

1922/23-ban	144.200 q
1923/24-ben	731.000 «
1924/25-ben ápr. végéig	757.000 «

Az egyébkénti ipari helyzet vigasztalanságára vonatkozó egyes adatokat az általános gazdasági és pénzügyi helyzet megbeszéléséről szóló részben közöltük már. Megemlítsérem méltó a Szakszervezeti Tanács egy összeállítását, mely szerint a *munkanélküliség következtében elvesztett kereset*

januárban	36.641 munkanélkülivel	93 milliárd
februárban	36.760	75 «
márciusban	36.893	75 «
áprilisban	36.360	74 «
májusban	34.011	85 «

volt.

Az ipar nehézségeit sok egyéb ok mellett mindenesetre az is fokozta, hogy a külföldi behozatal felszabadítása hirtelen megszüntette azt a melegágyi levegőt, mely néhány éven keresztül a szabad levegő edző tulajdonságát elvonta a magyar ipartól. A hirtelen átmenet sok vállalatnak ártott meg, de tekintetbe veendő az is, hogy a kül- és belföldi hitelviszonyok, különösen a szokásos kamatlábak közötti különbség a külföldet olyan előnyhöz juttatja, melyet sem a vámvédelem, sem a szállítás költsége ellensúlyozni nem tudnak. A mai viszonyok mellett eladni csak hitelre lehet. Miután azonban a magyarországi vevő hosszú időn keresztül 30% körüli s ma is még közel 20%-os kamatot térít meg, a külföldi gyáros vagy a külföldi áruk importeurje, ki csak kb. 6%-os kamattal számol vagy kénytelen fizetni, egyenesen veszteségre is tud eladni, miután az általa elérhető kamatnyereség kárpótolja őt.

A magyar ipar azonban nemcsak a hitel drágaságát kénytelen szenvedni, hanem a hitel szűkösségével is meg kell birkóznia. A magyar ipar hitelszükségletének 250 millió aranykoronás becslésével is találkozunk. Vállalataink elvesztették forgatókéjuket s technikai újításokra és a változott viszonyokhoz és termelési feltételekhez alkalmazkodó átalakításokra szorulnak. A vagyonszármazás, a kényszerkölcsön, az inflációs gazdálkodás idején szaporított és most elbocsátásra ítélt tisztviselőlétszám végkielégítése mind sok készpénzt igényel. Csak legnagyobb vállalatainknak, a Rimamurányinak, cukorgyárainknak, a nagy malom-kon-szernek sikerült megfelelő külföldi kölcsönhöz jutniok, amelynek kamata azonban még mindig sokkal magasabb, mint amennyi külföldön szokásos. Egyébként eddig még csak a Rimamurányi kölcsöne hosszúlejáratú kötvénykölcsön, míg a többi vállalat inkább csak campagne-hitelhez jutott.

Szomorú jele a sivár ipari konjunkturának, hogy felmerült az a gondolat, hogy a nehézségekkel küzdő iparvállalatok szanálásába a Pénzügyi Központot bevonják. Ez az intézmény erre a feladatra tényleg vállalkozik mostan olyan esetekben, midőn valamely fontos termelési érdek forog kockán vagy pedig ha a bajba jutott vállalat a Pénzügyi Központ valamely tagintézetének érdekeltiségébe tartozik.

Különböző kormányintézkedések is történtek az ipar érdekében. Így pl. a 8420/1924 M. E. rendelet a nyersbőr kivitelét továbbra is engedélyhez köti.

Megalkották az 1925. évi XVIII. t.-c.-et, az építkezés előmozdítását célzó intézkedésekről. Ennek a törvénynek a hatása azonban csak kedvezőbb pénzügyi viszonyok mellett fog érvényesülhetni. A törvény szabad rendelkezési jogot biztosít az új épületekre és épületrészekre, továbbá az emberi lakás céljára korábban nem alkalmas, újonnan átalakított épületekre vonatkozóan. Új építkezéseknek 30 évi adómentességet nyújt, tatarozások, átépítések esetén pedig adókedvezményt biztosít.

Az ipar fellendítése érdekében nagyszabású állami beruházási program dolgoztatott ki, melynek a MÁV és a Déli vasút vagonrendelése és bizonyos állami építkezések képezik fontos pontjait. Ennek a programnak jóváhagyását a miniszterelnök a Nemzetek Szövetsége júniusi ülésén kérte.

A kartellmozgalom terjedése tekintetében említésreméltó, hogy a szénkartell már megemléített felújításán kívül új műtrágyakartell alakult s a táblaüveggyárak is kartellszerű megállapodást kötöttek.

Közlekedési kérdések.

A vasúti forgalom terén egy fontos intézkedésről és egy nagy-jelentőségű eseményről kell beszámolnunk. Március elsejével ugyanis új tarifát léptettek életbe, mely a szanálási éra kezdetén életbeléptetett aranykoronatarifa 17.000-es szorzószámmal papirkoronára való átszámításából keletkezett. A MÁV ezáltal biztosította magának a magas tarifát arra az esetre is, ha az állampénzügyekre nézve megállapított szorzószámot

leszállítanak idővel. Erre az intézkedésre azért is szükség volt, miután az eredeti szabályozás mellett fuvardíjakat effektív aranypénzben is lehetett fizetni, mely lehetőséggel, miután annak árfolyama a 17.000-es szorzószámánál megfelelően alacsonyabb volt, számosan éltek. Januárban a MÁV igazgatósága megszüntette az osztrák aranypénz elfogadását, március elsejével pedig, említett intézkedésének segítségével gyakorlatilag egységesítette tarifáját.

Fontos eseménye a magyar vasúti politikának, hogy sikerült Ausztriával köteleki vasúti díjszabás-megegyezést létesíteni. A vonatkozó megállapodás június 1-én lép életbe s a két ország állomásai között közvetlen díjtételeket, úgy osztály-, mint árútarifákat tartalmaz. A jövőben tehát az osztrák és magyar vasutak közötti forgalom — úgy mint a háború előtti időben — közvetlenül lesz elszámolható és az egész szállítási vonalra esedékes fuvardíjat akár a feladó, akár az átvevő fogja kifizethetni.

A vasúti forgalomra vonatkozó adataink, melyekből a rossz gazdasági konjunktúra leírását lehet kiolvasni, a következők:

1925	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
januárban	3,875.000 q	150.000 q	1,518.000 q	7.000 q
februárban	2,586.000 «	108.000 «	1,237.000 «	10.000 «
márciusban	2,476.000 «	304.000 «	1,225.000 «	47.000 «

A magyar királyi államvasutak helyzetéről és forgalmáról a következő adatok tájékoztatnak:

1. A MÁV, valamint a kezelésében álló h. é. vasutak üzleti hossza 7256 km., amiből a MÁV-ra 3131, a h. é. vasutakra 4125 km. jut.
2. A felszállt fizető utasok száma volt

1925 januárban ...	4.651.000	1924 januárban ...	5,435.000
« februárban ...	4,489.000	« februárban ...	6,293.000
« márciusban ...	5,483.000	« márciusban ...	4,938.000
« áprilisban ...	5,322.000	« áprilisban ...	5,626.000

3. *Árúforgalmi adatok*: A MÁV. vonalhálózaton 1925. évi május hónapban elszállított összesen 139.885 kocsirakományban 1,584.420 t. árú, ebből a MÁV vonalakra feladott 112.582 kocsirakományban, 1,218.334 t. árú, átmenetben pedig továbbított 27.303 kocsirakományban 366.086 t. árú.

Az 1925. évi május havi feladás az előző havi, vagyis 1925. évi április havi feladáshoz viszonyítva 10.9% emelkedést mutatott.

A folyó gazdasági év kezdetétől, vagyis 1924. évi július 1-től kezdődőleg 1925 május hó 31-ig bezárólag a MÁV kezelésében álló vonalhálózaton összesen elszállított 1,680.165 kocsirakományban 19,211.558 t. árú, az átlagos kocsirakomány súlya 11.4 t. volt.

Az átmenő vasúti forgalom 1925 első negyedében 1,700.000 q volt, ennek a mennyiségnek fele jugoszláv eredetű árú.

Arról is meg kell emlékezni, hogy Párisban a jótételi számla javára különböző magyarországi vicinális vasúti részvényeket árvereztek el. Ezek a részvények korábban német tulajdonban voltak s a németek a békeszerződés értelmében tartoztak azokat kiszolgáltatni. Sikerült ezen részvények nagy részét magyar tulajdon számára megszerezni.

Kereskedelem.

A belkereskedelem helyzetének jellemezésére utalunk az általános gazdasági és pénzügyi helyzetet tárgyaló fejtegetéseinkre. Az *áralakulás* a

fokozatosan emelkedő értékű korona, a gazdasági viszonyok megnyugvása s a kedvezőtlen konjunktúra jegyében ment végbe. Adataink a következők:

A központi statisztikai hivatal nagykereskedelmi indexe volt:

	1924 december 31.	1925 január 31.	1925 február 28.	1925 március 31.
élelmiszerek...	22.940	23.056	21.703	20.290
ipari anyagok és termékek ...	23.883	23.090	22.571	21.882
összes... ..	23.466*	23.075	22.187	21.178
változás az előző hóval szemben		-1.7%	-3.8%	-4.5%
változás decemberrel szemben		—	—	-9.8%

A megélhetési index a következő változást mutatja:

	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint	
	laktérrel	laktér nélk.	laktérrel	laktér nélk.	laktérrel	laktér nélk.
1924 dec. 31.	—	20.885	20.818	26.348	16.758	20.539
1925 ápr. 30.	16.075	18.806	19.998	24.896	—	—
1925 máj. 31.	16.191	18.854	20.167	—	16.811	19.752

A nagykereskedelmi index fokozatos csökkenésével szemben a megélhetési index csak április végéig esik, s érdekes, hogy ezen folyamatot a lakberek emelkedése sem akadályozta meg. A Szakszervezeti Értesítő indexe pl. az élelmiszerekkel közel 4%-kal, az élelmiszerekkel pedig 9%-kal esett a múlt év végétől április 30-ig. A májusi emelkedés alighanem kevésbé tulajdonítandó komoly drágulási folyamatnak, mint inkább bizonyos élelmiszerek szezonos áremelkedésének.

A kereskedelem fontos eseménye, hogy hosszas tárgyalások után a budapesti Áru- és Értéktőzsde megalkotta az új áruüzleti szokásokat, amelyek ez év június 1-én léptek életbe. A régi szabályokat szigorították. Kimondták, hogy valamely áru „magyar” származása azt jelenti, hogy az illető termény a történelmi Magyarország területén termett. A legfontosabb újítás az ügyletet közvetítő alkuusz felelősségéről szól. Ha az ügyletet alkuusz köti harmadik személy nevében és részére, úgy az a fél, akivel az alkuusz a tőzsdén szerződött, a lebonyolításból eredő igényeit az alkuusz ellen közvetlenül is érvényesítheti, ha bizonyos feltételeknek eleget tett. Az alkuusz felelőssége csak akkor válik a kereskedelmi törvény 52. §-ának megfelelően enyhébbé, ha az alkuusz az ügyletkötés alkalmával az ő megbízójának telepe, gazdasága, illetőleg lakóhelye gyanánt külföldi helyet jelölt meg, vagy ha az alkuusz annak a félnek, akivel az ügyletet a tőzsdén megkötötte, záros határidőn belül átadja a meghatalmazást, amellyel megbízója őt az ügyletnek kifejezetten a budapesti áru- és értéktőzsdén való megkötésére feljogosította.

A budapesti gabonátőzsde forgalmának — és így egyúttal jelentőségének is — csökkenését a következő adatok szemléltetik, melyeknek megítélésénél azonban mindenesetre arra is tekintettel kell lenni, hogy különösen mostanában a forgalom elég számottevő része a tőzsdén kívül kerül végleges lebonyolításra, miután a tőzsdén a kezdeményezés megtörtént.

* Maximum.

A budapesti árútorzsdén eladott búzamennyiség volt:

1925. januárban	66.900 q	1913. januárban	312.000 q
februárban	34.600 «	februárban	326.500 «
márciusban	28.500 «	márciusban	361.500 «
áprilisban	35.000 «	áprilisban	444.000 «
májusban	34.400 «	májusban	370.000 «

A már említett okon kívül figyelembe kell azt is venni, hogy az 1924. évi búzatermés igen gyöngye volt, továbbá, hogy a vidék gabonaforgalma az utóbbi időben különböző okok következtében megnőtt. Az utóbbi tényező azonban már határozott jele a budapesti piac visszafejlődésének, miként az is szomorú tény, hogy a Bácska és a Bánát forgalmának lebonyolítását egyelőre nem tudtuk ismét Budapest számára biztosítani.

A budapesti piac visszafejlődését érdekesen szemléltetik a *budapesti közraktárak forgalmának* adatai. Ezek a következők:

Időszak	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
<i>a) összes forgalom métermázsákban</i>				
1913-ban	—	3,030.239	3,265.856	—
<i>b) biztosítási érték millió koronákban</i>				
—	—	74.7	—	—
<i>a) összes forgalom métermázsákban</i>				
1924-ben	—	973.736	1,135.080	—
<i>b) biztosítási érték millió koronákban</i>				
—	—	507.483	417.560	—
<i>a) összes forgalom métermázsákban</i>				
1925.				
január	202.140	109.584	93.517	218.207
február	218.207	72.119	88.418	201.908
március	201.908	58.510	55.208	205.210
április	205.210	42.300	60.795	186.715
május	186.715	—	—	—
<i>b) biztosítási érték millió koronákban</i>				
január	126.513	67.474	47.885	146.102
február	146.102	44.727	54.496	136.333
március	136.333	30.198	43.501	123.029
április	123.029	16.816	37.584	102.260
május	102.260	—	—	—

Megemlítésre méltó, hogy hosszas előkészületek után megalakult az *ékszerésztorzsda*.

Magyarország *külkereskedelmének* alakulására vonatkozóan a következő adatok ismeretesek:

Az egész külkereskedelmi forgalom értéke volt millió aranykoronában:

	január	február	március	április	május
a behozatalban 1924-ben	37.6	44.1	51.4	59.0	57.4
« „ 1925-ben	63.4	58.8	57.6	52.6	52.8
« kivitelben 1924-ben	32.3	30.8	44.5	51.4	45.5
« „ 1925-ben	35.2	39.9	52.2	46.6	52.6

Az 1925. év első negyedére vonatkozóan további részletesebb adatok állnak rendelkezésre (millió aranykoronákban):

	behozatal	kivitel	behozatali (—) ill. kiviteli (+) többlet
teljes külkereskedelmi forgalom	179,8	127,2	— 52,6
ebből:			
szorosan vett kereskedelmi forgalom ...	169,6	106,1	— 63,5
kikészítési eljárási forgalom	9,8	18,3	+ 8,5
javitómunkákkal kapcsolatos forgalom	0,4	2,8	+ 2,4

A behozatal fontosabb tárgyai voltak:

	1924 január—március időszakban	1925 január—március időszakban	érték 1000 aranykoronában		az 1925. évi ada- tok az 1925. évi összes forgalom %-ában
			1924	1925	
pamutszövet ...	16.670 q	32.375 q	13.256·4	27.476·7	15·28
gyapjuszövet ...	6.111 «	8.563 «	8.294·7	16.472·1	9·16
fa	4.487.774 «	4.353.965 «	15.763·1	15.509·0	8·63
szén	2.539.016 «	2.171.662 «	12.219·7	9.161·5	5·10
pamutfonál és córna ...	14.378 «	15.361 «	7.542·8	8.057·9	4·48
gépek és készülékek ...	48.404 «	30.504 «	7.303·6	6.451·1	3·59
papiros és papirosárúk ...	99.931 «	103.788 «	4.639·6	4.695·0	2·61
vas és vasárúk ...	31.003 «	27.946 «	1.829·5	4.081·6	2·27
nyersbőr	12.967 «	14.761 «	2.473·3	3.850·6	2·14
nyersfémek	30.552 «	26.415 «	4.098·2	3.642·6	2·03
kikészített bőrök	5.384 «	2.647 «	5.729·2	2.935·3	1·63
déli gyümölcs	8.507 «	86.119 «	290·0	2.848·2	1·57
búza	—	38.677 «	—	1.394·8	0·78

Ezzel szemben a behozatal fontosabb tárgyai voltak:

	1924 január—március időszakban	1925 január—március időszakban	Érték 1000 aranykoronában		Az 1925. évi ada- tok az 1925. évi összes forgalom %-ában
			1924	1925	
liszt... ..	482.532 q	390.147 q	16.064·8	21.727·2	17·07
vágó- és igásállatok ...	18.200 db	42.689 db	7.012·6	15.059·0	11·84
cukor	274.678 q	197.189 q	14.506·4	6.901·5	5·42
tengeri	844 «	278.070 «	13·9	5.987·6	4·71
baromfitojás	9.979 «	46.447 «	1.297·3	5.683·2	4·47
rozs... ..	265.483 «	147.170 «	5.125·4	5.067·5	3·98
búza	173.609 «	122.765 «	3.819·4	4.870·1	3·83
gépek és készülékek ...	31.512 «	27.283 «	3.731·5	3.877·9	3·05
baromfi (leölt)	17.003 «	17.712 «	4.463·9	3.805·9	2·99
tollak	4.946 «	5.780 «	2.779·9	3.633·7	2·86
villamosági gépek és készülékek	10.102 «	6.807 «	4.376·0	2.963·3	2·33
pamutszövetek	2.078 «	2.588 «	2.417·1	2.681·0	2·11
vas és vasárúk	35.088 «	23.171 «	1.874·4	2.240·5	1·76

A külkereskedelem tekintetében történt rendkívül sok fontos nemzetközi megállapodásról, törvényhozási és kormányintézkedésről kell beszámolni. Január elsején igen csekély számú kivételtől (mely pl versenylovak, nyersbőr kivételére vonatkozik) eltekintve, az engedélyezési rendszer megszünt és a kiviteli illetékeket eltörölték. Egyidejűleg életbelépett az új

vámtarifa, melynek tételei megfizetése esetén mindenki egyenlő feltételek mellett importálhat árukat. Az esetenként megadható vámentességek a vámtarifa elenyészően kis számú tételére vonatkoznak s mindig valamely fontos különös gazdasági érdekre (pl. tenyészállatok behozatalára) való tekintettel engedélyeztetettek elvileg. Az új vámtarifa tételei azonban még nem véglegesek, a kormány számos — itt nem részletezhető — esetben élt a neki adott felhatalmazással s emelt fel vagy szállított le egyes vámtételeket. A vámtarifa merőben új rendszere és beosztása számos elvi jelentőségű döntést tett a tekintetben szükségessé, hogy bizonyos árúk mely vámtétel alá sorozandók. A szakminiszteriumok és a vámigazgatóság külön bizottsága foglalkozott rendszeresen ezen kérdésekkel, melyeket az érdekelt importeurök vagy a vámhivatal terjesztett elébe. Ezen bizottság tárgyalásainak és határozatainak eredményeként számos vámtarifadöntvény és áruilajstrommódosítás lett rendeleti úton elhatározva.

Igen fontos a 46.715/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 73. sz.), mely — további intézkedésig — a vámhitel tartamát 3 hónapra hosszabbítja meg s az utána járó évi kamatot 12%-ra szállítja le. Tekintettel kell azonban arra lenni, hogy azon cégek, melyek vámhitelt csak bankgarancia mellett kapnak, utóbbiért — bonitásuk és az általuk nyújtott külön biztosítéktól függően — évi 2—6%-os jutalékot kénytelenek fizetni.

A *külkereskedelmi szerződések* tekintetében a következő:

Régi szerződések: Dániával, Perzsiával, Svájjal és Svédországgal újabb megállapodások alapján ugyanazon szerződéseink általános részei (a *tarifamellékletek nélkül*) vannak érvényben, amelyek az osztrák-magyar monarchia fennállása idején rendezték Magyarországnak ezekhez az államokhoz való kereskedelmi viszonyát.

Ideiglenes jellegű új kereskedelmi megállapodásaink vannak érvényben Ausztriával, Bulgáriával és Németországgal.

Végleges s már érvénybe lépett szerződést kötöttünk Belgiummal (s a vele vámunióban levő Luxemburggal), Esztországgal, Lettországgal és Norvégiával.

Ratifikálásra várnak az Északamerikai Egyesült Államokkal, Finnországgal, Görögországgal, Hollandiával, Lengyelországgal és Spanyolországgal kötött szerződések.

Tárgyalás alatt állnak az Ausztriával, Csehszlovákiával, Olaszországgal, Franciaországgal kötendő *tarifális* szerződések és a Törökországgal kötendő ideiglenes megállapodás.

Jegyzékváltás alapján kötöttünk ideiglenes legnagyobb kedvezményi szerződést Romániával és Jugoszláviával.

Ezen kereskedelmi szerződéseknek hálózata nem teljes még s a már megkötöttek is inkább csak ideiglenes jellegűek, miután tarifamegállapodásokat alig tartalmaznak. A kormány helyzetének és a külkereskedelmi kapcsolatok kiépítésének megkönnyítését szolgálja az 1925. évi II. t.-c., mely *egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink ideiglenes rendezéséről* szól. Ez a törvény felhatalmazza a kormányt, hogy a törvény címében jelzett célből egyes külállamokkal a szükséghez képest ideiglenes megállapodásokat létesíthessen, átmeneti rendelkezéseket tehessen, ill. az ideiglenes megállapodásokat legkésőbb 1925. évi december 31-ig terjedő hatállyal rendeleti úton életbeléptesse. A kormány vonatkozó rendeleteit a nemzetgyűlésnek bejelenteni tartozik.

Az ezen törvényben foglalt felhatalmazással a kormány két ízben élt. A 2250/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 94. sz.) életbeléptette a *Norvégiával kötött kereskedelmi és hajózási szerződést*. Ez a szerződés úgy kereskedelmi, mint vámpolitikai téren a legnagyobb kedvezményt biztosítja, a következő, a háború utáni ilyen szerződésekre jellemző korlátozással: „Jelen szerződés rendelkezései nem alkalmazhatók azon különleges engedelményekre, amelyek Magyarország által a vele határos államoknak, avagy Norvégia által Svédországnak, Dániának vagy Izlandnak adattak avagy a jövőben megadatnak.” — A 2255/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 94. sz.)

a magyar királyság és a lett köztársaság között kötött kereskedelmi és hajózási szerződés életbeléptetése tárgyában lett kibocsátva. Ez a szerződés alapelveiben és az általa megállapított kivételek tekintetében is hasonló a Norvégiával kötött szerződéshez, mindazonáltal főleg kereskedelempolitikai (letelepedés, üzleti utazók, jogsegély, stb. stb.) tekintetében sokkal részletesebb az előbbinél.

Romániával még 1924 április 16-án Bukarestben fontos *pénzügyi egyezményt* kötöttünk, melyet az 1149/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 48. sz.) léptetett életbe. Ebben az egyezményben megállapítást nyert, hogy a régi osztrák vagy magyar koronára szóló tartozások mily pénznemben és mely átszámítási árfolyam alapján rendezendők. Ennek folytán a 9590/1922. M. E. számú rendelet azon rendelkezése, amely szerint a békeszerződés 254-ik cikke alá eső és Románia pénznemében fizetendő tartozások tekintetében az eljárást fel kell függeszteni, néhány kivételtől eltekintve hatályon kívül helyeztetik. Az ilyen tartozások tárgyában folyó eljárásra vonatkozólag a bíróság által már korábban elrendelt felfüggesztést meg kell szüntetni. A kivételek közül egyedül az bír jelentőséggel, mely a gyámpénztárak tartozásaira és követeléseire vonatkozik. Erre a kivételre azért volt szükség, mert most Romániához tartozó egyes gyámpénztárak a megszállás elől átmentették a kezelésükben levő értékeket Csonka-Magyarország területére.

Ezek tekintetében is méltányos megegyezésre van kilátás.

Tekintettel kell arra lenni, hogy a nemzetközi jogsegély hiányosságai a vámsorompóknál jobban nehezítik meg a nemzetközi forgalmat. Hogy úgy Magyarországon, mint Romániában meg van a jóakarát ezen akadályok elhárítására, azt igazolja az 1925. évi VI. t.-c., amely a *polgári jogsegély és a magánjog körébe tartozó egyes kérdésekre* vonatkozóan a két állam között kötött egyezményt cikkelyezte be.

Általánosabb jelentőségű, mégis elsősorban a külforgalmat érintő nemzetközi egyezményt cikkelyez be az 1925. évi VII. t.-c., mely a *Dunai Allandó Vízügyi Műszaki Bizottság hatáskörére és működésére vonatkozó szabályzat jóváhagyása tárgyában Párisban 1923. évi május 27-én kötött egyezményt* emelte törvényerőre. Az említett bizottság feladata: szorgalmazni a trianoni szerződés 292. cikkében előírt megállapodások kötését, felügvelni azoknak végrehajtására és sürgösség esetében biztosítani végrehajtásukat; — fentartani és javítani különösen az erdőkihasználás és újbóli fásítás tekintetében a vízügyi egységet, valamint a vonatkozó szolgálatokat, így a vízmérő és az árvízjelző szolgálatot; tanulmányozni a hajózással összefüggő kérdéseket, azok kivételével, amelyek a Nemzetközi Duna Bizottság hatáskörébe tartoznak s amelyeket az említett bizottság elé kell terjeszteni, különös figyelmet fordítani a halászat érdekeire s ezenkívül elvégezni minden olyan munkálatot és tanulmányt, amelyet az érdekelt államok egyhangú megállapodással rábíznak.

A fennálló kereskedelmi szerződéseknek tarifaszerződésekkel való kiegészítésére és a szerződéses hálózatnak további államokra való kiterjesztésére különböző tárgyalások vannak, állítólag tíz állammal (Csehszlovákia, Ausztria, Spanyolország stb.) egyidejűleg folyamatban. Lengyelországgal a szerződést meg is kötöttük s főleg borkivitelünk számára biztosítottunk kedvezményeket. Ezen szerződés ratifikálására azonban egyelőre nem került sor, alighanem azért, mivel a lengyel kormány a szerződés megkötése után olyan terhekkel sújtotta a borbevittelt, melyekkel előzetesen nem lehetett számítani s amelyek a nyújtott kedvezmények értékét teljesen megsemmisítették.

A külforgalom megkönnyítéséhez nagymértékben hozzájárultak azon a legkülönbözőbb államokkal kötött egyezmények, melyek a *nemzetközi postautalványforgalom* újbóli felvételére vonatkoznak. Ezek hozzájárulnak Magyarországon több éven át fennállott gazdasági elzárkózottságának megszüntetéséhez s lehetővé teszik a devizaforgalom még fennálló kismértékű korlátozásainak a kikerülését is.

Szociálpolitika.

A súlyos gazdasági helyzet maga után vont a sztrájkok, heves bérmozgalmak megszűntét (ehhez a koronaromlás megszűnése is hozzájárult) és a munkanélküliek számának megduzzadását. A szóbanforgó öt hónap alatt csak egy nagyobb sztrájk volt: a tatai bányamunkásoké, mely nem járt sikerrel. A munkanélküliek száma alig mutatott ingadozást, májusban inkább csökkent. A szakszervezeti tanács által kimutatott munkanélküli szakszervezeti tagok száma volt ugyanis

1925 januárban ...	36.641	1925 áprilisban ...	36.360
« februárban ...	36.764	« májusban ...	34.011
« márciusban ...	36.893		

Az április végén kimutatott munkanélküliek közül budapesti 22.530, vidéki 13.830, férfi 32.659, nő 3701. Az összes munkanélküliek 34.011-es száma azt jelenti, hogy a szakszervezeti tagok 18.9% volt munkanélküli.

A szervezett ipari munkások közül munkanélküli volt Baján 39.7%, Békéscsabán 44.3%, Debrecenben 56.5%, Egerben 40.4%, Győrött 56.4%. Hódmezővásárhelyen 74.4%, Kaposváron 24.1%, Makón 32.7%, Miskolcon 17.8%, Nagykanizsán 47.6%, Nyiregyháza 26.3%, Pápán 32.4%, Pécsen 46.2%, Szegeden 39.1%, Székesfehérváron 31.5%, Szentesen 58.4%, Szolnokon 36.5%, Szombathelyen 18.3%.

A szervezett munkásoknál legnagyobb a munkanélküliség a pénzügyi tisztviselőknél: 88.4%, magas továbbá még a magántisztviselőknél: 18.1%, a pénzügyi hivatalosok között: 36.8%, a bormunkásoknál: 31%, a bőröndösök között: 24.8%, a famunkások között: 38.1%, a húsiipari munkások között: 32.8%, a szállodai munkások között: 61.6%, a szobrászmunkásoknál: 32.4%, a vasmunkásoknál: 21.9%. Ezeknek a számoknak megítélésénél mindenestre tekintettel kell arra lenni, hogy a szóbanforgó munkások vagy alkalmazottak mennyire vannak a szociáldemokrata szakszervezetekben tömörülve.

Számszerűleg vizsgálva a munkanélküliséget, megemlítjük, hogy

	Budapesten	A vidéken
cipész	783	1028
építőmunkás	3209	6257
vasmunkás	5340	4500

volt munkanélkül.

Az ipari helyzet leírásánál már részleteztük, hogy a szakszervezeti tanács a munkanélküliek ezen 5 hónap alatt elvesztett keresetét több mint 400 milliárd koronára becsülte. Mindenesetre tekintettel kell arra is lenni, hogy a különböző foglalkozási ágakban más és más a szervezett munkások és alkalmazottak hányada s hogy a szakszervezeti tanács kimutatása semmi esetre sem terjed ki valamennyi munkanélküliire.

A *hatósági munkaközvetítők* — ugyancsak egy kiválasztott tömegre vonatkozó — *adatai* szerint volt:

	Január	Február	Március
A munkahelyek száma	4.151	3.795	4.266
A munkakeresők száma	12.333	12.237	13.128
A 100 munkahelyre esett munkakeresők száma	297	322	307
A munkaközvetítések száma	2.539	2.298	2.576
A 100 munkahelyre esett közvetítések száma	61.2	60.5	60.4

A munkabérek a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következőként alakultak (órabér koronákban):

	Január	Február	Március
Bádogos --- --- --- --- ---	10.245	11.500	10.400
Asztalos --- --- --- --- ---	9.262	7.430	8.555
Szabó --- --- --- --- ---	10.492	9.500	10.230
Kőműves --- --- --- --- ---	8.500	9.714	11.000
Napszámos --- --- --- --- ---	5.017	6.545	7.809
Gyári munkásnő --- --- --- --- ---	4.592	3.484	3.631
Napszámosnő --- --- --- --- ---	5.748	5.695	5.315

Ezzel szemben a Szakszervezeti Értesítő megállapítása szerint egy öttagú munkáscsalád heti szükséglete volt

1924 december 31-én	888.500 korona
1925 április 29-én	853.500 „

A kedvezőtlen munkapiac következtében jelentősebb *sztrájk* kevés volt. Áprilisban a budapesti nőiszabó munkások és munkásnők sztrájkoltak hosszabb ideig bérkérdések miatt. A bányamunkásmozgalmak jelentősebbek voltak. Január 8-án Pécsen egynapos bányászsztrájk tört ki: a munkások 15%-os bérvajátást kértek, a bányák 10%-os ellenajánlatát azonban elfogadták. Ez a béremelés akkor úgyszólván valamennyi magyarországi szénbányára kiterjedt, azokra is, melyekben nem sztrájkoltak.

A legnagyobb sztrájk február elején Tatabányán és Felsőgallán tört ki a bányamunkások között bérkövetelések, elsősorban azonban a munkaidő megrövidítésének kiharcolása miatt. Ez a sztrájk — anélkül, hogy a munkások lényegesebb eredményt értek volna el — csak április 10-én szűnt meg.

A *belföldi fogyasztás* ugyancsak a rossz gazdasági viszonyokat példázza. Az 1924/25. gazdasági évben, melyben az 1924. évi termésből búzából, rozsból, búza- és rozslisztből (a lisztet 133%-os alapon nyersanyag-egyenértékre átszámítva) 5.1 millió méter mázsát vittünk ki, a fejenkénti magyar belfogyasztás mindössze 177 kg. búza- és rozsliszt volt. Megdöbbenően kis mennyiség ez, ha tudjuk, hogy a háború előtt Európa különböző országai közül a legalacsonyabb lisztfogyasztása Olaszországnak volt, fejenként közel 200 kg., míg a gazdagabb országokban néhol ezt a mennyiséget többszörösen meghaladták.

A belföldi cukorfogyasztás megnyugtatóan alakult, amiben a cukor viszonylagos árának a csökkenése játszhatott közre. A belföldi cukorfogyasztás volt ugyanis:

1922/23-ban --- --- ---	530.525 q,	havi átlagban 44.210 q,	a kiskereskedelmi viszonylagos árindex* 176
1923/24-ben --- --- ---	437.849 „,	„ „ 36.487 „,	„ „ 137
1924/25-ben apr. 30-ig	483.530 „,	„ „ 60.441 „,	„ „ 103

A szociálpolitikai tárgyú rendeleti intézkedések közül megemlítendő a *hadirokkantak* újbóli felülvizsgálatát elrendelő népjóléti miniszteri rendelet, mely egyben arról is intézkedik, hogy a 25—50%-os rokkantak járadéka, a rokkantak kívánságára, megváltassék. A váltságösszeg 3 évi járadék. A rokkantilletmények felemelése 1925 július 1-ére van kilátásba helyezve.

A 2000/1925. M. E. (Bpesti Közl. 74. sz.) rendelet a *betegségi és a bal-esetbiztosítás* ideiglenes szabályozásáról szóló 5400/1919. M. E. sz. rende-

* A kiskereskedelmi viszonylagos árindex azt kívánja kifejezni, hogy a cukor árának 1914 óta bekövetkezett emelkedése miként aránylik a külkereskedelmi árak átlagos emelkedéséhez.

letet egészíti ki és módosítja. Legfontosabb intézkedése, hogy „nem lehet sem önként, sem önkéntes továbbfizetéssel biztosított, akinek mint alkalmazottnak munkabére évenként 24.000,000 koronát, illetőleg naponként 80.000 koronát meghalad.“

Itt említenő meg az 1925. évi 200.000/VII. B. M. rendelet is (Bpesti Közl. 102. sz.), mely a *külföldieknek az ország területén lakhatásáról* szóló 1903: V. t.-c. végrehajtási utasításait módosítja. Ez a rendelet egyrészt megkönnyíti az idegenforgalmat, másrészt azonban kimondja, hogy kiutasható többek között az, „aki 1914 január 1-je után költözött az ország jelenlegi területére oly nagyobbarányú bevándorlási mozgalommal kapcsolatban, amely az ország érdekei szempontjából nem kívánatos.“ (15. §. 7. pont). — Ennek a rendeletnek 13. §-a intézkedik *külföldieknek munkára alkalmazásáról* is. Munkára vagy szolgálatra csak olyan külföldit szabad alkalmazni, aki két hónapnál rövidebb itt tartózkodása esetében útlevelét, a két hónap eltelte után pedig itt tartózkodásának jogosságát igazoló egyéb okiratát (tartózkodási engedélyét, lakhatási bizonylatát stb.) felmutatja. Sem munkára, sem más szolgálatra nem alkalmazható az a külföldi, akinek útlevelében külképviseleti hatóságaink valamelyike a beutazásra jogosító láttamozás szövegében erre irányuló tilalmat jegyzett fel.

Nagyjelentőségű koncepció megvalósítását kezdeményezi a 44.433/1925. N. M. sz. rendelet (Bpesti Közl. 122. sz.), mely egy *egészségügyi reformiroda létesítéséről* szól. Ennek az irodának célja, hogy a közegészségügy újjászervezését jeles szakemberek közreműködésével oly területeken is előkészítse, amelyek a népjóléti minisztérium hatáskörén bizonyos mértékig kívül esnek. Ilyen területek: az egészségügyi viszonyok felőli pontos tájékozódáshoz szükséges különleges statisztikai felvételek és azoknak szakszerű feldolgozása, közegészségügyi kérdések helyszíni és külföldi tanulmányozása stb. stb. Az iroda létesítését a *Nemzetközi Rockefeller Alapítvány* áldozatkészsége tette lehetővé.

Varga István.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Közgyűlés.

1925. évi rendes közgyűlésünket május 28-án tartottuk a Közgazdasági Egyetemen *Matlekovits Sándor* elnöklete alatt. Nagyszámban megjelent tagjaink sorában ott voltak György Endre, Jankovich Béla, Gaál Jenő, Czettler Jenő, Heller Farkas, Gorove László, Neumann Károly, Fellner Frigyes stb.—*Matlekovits Sándor* üdvözölte a közgyűlést, köszönetét fejezte ki a Közgazdasági Egyetem dékánjának, hogy a társaság ülései számára az Egyetem egy tantermét állandóan rendelkezésre bocsátotta. A társaság köszönetét fejezte ki továbbá a Takarékpénztárak és Bankok Országos Egyesületének, mely az 1924. év folyamán ismét nagyobb adománnyal támogatta az Egyesület tudományos céljait. *K. Nagy Dénes* titkár előterjesztette a társaság 1924. évi működéséről szóló jelentést, *Gerlőczy Béla* főpénztárnok pedig az 1924. évi pénztári jelentést, melyeket a közgyűlés egyhangulag elfogadott. *Czettler Jenő*, a Közgazdasági Egyetem dékánja az elnök szavaira válaszolva kijelentette, hogy a Közgazdasági Egyetem a Magyar Közgazdasági Társaságot a jövőben is mindenkor szívesen látja s örül annak, hogy az egyetem ifjúsága figyelemmel kísérheti a társaság munkásságát, abból tanulságot és kedvet meríthet. *Jankovich Béla* Matlekovits Sándor elnököt köszöntötte, aki a társaság ügyeit oly fiatalos erővel vezeti s akinek köszönhető, hogy a társaság a magyar tudományos és közgazdasági életben hivatását oly gazdag eredménnyel tölti be.

Ezután az elnök előterjesztésére a közgyűlés kimondta, hogy az 1925. évi költségvetésre nézve a mult esztendei keretek irányadók. Az igazgató-választmányban megüresedett helyekre megválasztottak: *Chorin Ferenc*, a Salgótarjáni Kőszénbánya r. t. vezérigazgatója, *Erney Károly*, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár r. t. vezérigazgatója, *Gergely Rezső*, a Grill-féle udvari könyvkereskedés r. t. igazgatója és *Laky Dezső* egyetemi tanár.

Közgyűlés után *Vágó József*, a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztője tartott előadást: a munkanélküliség Magyarországon címen. Az előadás, melyhez *Gaál Jenő* szólott hozzá, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadásában Genfben fog megjelenni, az Internationale Rundschau der Arbeit c. folyóiratban.

Felolvasó ülések.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1925. évi április—június folyamán alábbi felolvasó-üléseket rendezte:

1. Április 21-én: *Szende Gyula*, a Külforgalmi iroda vezérigazgatója: A gazdasági válság.

2. Április 28-án: *Dr. Mahler Sándor* pénzügyminiszter. titkár: Erkölc és pénzügyek.

3. Május 12-én: *Ifj. Leopold Lajos*: Agrárpolitika optimisták számára.

4. Május 19-én: *Mailáth József* gróf: Hogyan és mikor jöttem én arra a gondolatra, hogy a szocializmus tanával közelebből megismerkedjem?

5. Május 26-án: *Gesztelyi Nagy László*, a duna—tiszaközi mezőgazdasági kamara igazgatója: Az Alföld közgazdasági jelentősége.

Mailáth József gróf előadása a Kereskedelmi és Iparkamara nagytermében, a többi előadás a Közgazdasági Egyetemen tartott, mindenkor nagyszámu érdeklődő közönség előtt.

Új tagjaink.

Dr. gr. Almásy Imre nagybirt., Puszta-pó (Szolnok m.).	Oberling József egy. hallgató, IV., Haris-bazár 6.
Balló Alfréd okl. mérnök, I., Hieronymi-utca 38.	Popini Jenő egy. hallgató, III., Zátony-u. 1. II.
Cziegler Gusztáv tüzérőrnagy, IX., Miháلكovics-utca 12. III/22.	Prilenszovszki László egyetemi hallgató, V., Váci-út 10. III.
Csikós Jenő tisztviselő, M. Alt. Hitelbank.	Riedl Alfonz, M. Nemz. Bank felülvizsgálója, V., Szabadságtér 8.
Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara, Kecskemét.	Roz Gusztáv máv. felügyelő, VI., Teréz-körút 56.
Gazda Károly igazgató, IV., Vörösmarty-tér 2.	Salmen Ottó egy. hallgató, VIII., Német-utca 45. II/8.
Hajesi Barna máv. főfelügyelő, VI., Lehel-utca 6.	Samarjay Lajos min. tan., máv. ig., Andrássy-út 73.
Imre Ferenc, Kőszeg, Ipar és Kereskedelmi Bank.	Dr. Thirring Lajos min. fog., műegy. tanársegéd, II., Fő-u. 81.
Kelemen Móric magánmérnök, I. Naphegy-u. 19.	Vas Pál h. igazgató, IV. Deák Ferenc-utca 1.
Ifj. Levatic László okl. közgazd. I., Alkotás-utca 23.	Wittenbarth Tibor tisztviselő, V., Akadémia-utca 5., I/12.
Dr. Mahler Sándor p. ü. titkár, Rákóczi-út, Dunakeszi megálló.	Dr. Zsoldos Ernő szemináriumi előadó, VIII., Tisza Kálmán-tér 26.
Makay István főmérnök, IX., Lónyay-utca 41., félemelet 6.	

Dr. Buday László élete és munkássága.

A magyar statisztikusok akadémiaájának, a *Magyar Statisztikai Társaságnak fennállása óta programjává vált, hogy az évi rendes közgyűléseken emlékbeszédek méltassák a magyar statisztika úttörőinek munkásságát.*

1923-ban *Schwartner Márton*, a XIX. század eleji nagy magyar statisztikus, aki kétségtelenül az akkori statisztikai tudomány európai színvonalán állott, volt a megemlékezés központjában.¹ 1924-ben *Fényes Elek*re került a sor, aki ugyan munkásságának módszerét tekintve talán nem érte el az akkor már Európaszerte előtérbe került statisztikai irány magasabb mértékét, de akinek hihetetlen buzgósága ma is még csodálkozással tölthet el minden szakértőt: hiszen statisztikai hivatal nem-létében, rendszeres statisztikai feljegyzések hijján, a maga utánjárásával olyan anyagot rótt össze a múlt század 40-es éveinek Magyarországaról (melyre munkásságának legfőbb része vonatkozott), mely szinte páratlan a maga nemében.²

Lettek volna még, igen, lettek volna még számosan a magyar statisztika művelői között, akik emlékének megünneplésére a Magyar Statisztikai Társaság évi közgyűléseit szentelhette volna. Csak a legjelesebbeket említve: régóta őrzi a magyar statisztika kegyelettel *Konck Antal* emlékét. *Kelety Károly* halála óta eltelt már egy emberöltő s benne ma is a modern magyar statisztika atyját látjuk. *Jekelfalussy József* kezéből is már 25 éve kihullott a toll. Ki ne méltányolná s írna mély tisztelettel *Kőrösi József* munkásságáról, aki a demografia művelésének oly ötletes és termékeny katonája volt? A magyar statisztika egy nagy tehetségének, *Ráth Zoltánnak*, tragikus halála (az 1900-as évek határán) ma is megrázza s fájdalommal tölti el azokat, akik az embereket haláluk után is becsülik és

¹ L. Laky Dezsőtől a *Revue la Société Hongroise de Statistique* 1923. évi 3. sz. 103—115. l.: „En memoire de Martin Schwartzner” és a Magyar Statisztikai Szemle 1923. évi 5—6. sz. 205—212. l.: „Schwartzner Márton emlékezete”.

² L. Kovács Alajostól a *Revue la Société Hongroise de Statistique* 1924. évi 2. sz. 57—69. l.: „Activité statistique d'Alexis Fényes” és a Magyar Statisztikai Szemle 1924. évi 7—8. sz. 340—346. l.: „Fényes Elek statisztikai munkássága”.

értékelik. A magyar statisztikai hivatal föllendülésének egyik korszakos munkása, *Vizaknai Antal*, szintén bőséges érdemeket szerzett arra, hogy mint e hivatal csendesen dolgozó, de annál több eredményt elérő aligazgatója felidéztessek a mai nemzedék előtt; *Vizaknai* — jól tudjuk — nemcsak szervező talentum volt, hanem *az álló és mozgó népesség* körébe vágó s végtelenül finom analízisük által kitünő tanulmányoknak is szerzője. Vagy ott volt báró *Láng Lajos*, aki ugyan csupán a világháború utolsó esztendejében szünt meg dolgozni, de akinek tanító munkáján három évtizeden keresztül okultak az egyetemi ifjak s akinek a magyar statisztikai tudomány a Malthus nevéhez fűződő népesedési tan kristályosan tiszta kifejtését köszönheti.

A legkiválóbbakat említettük csak. Lettek volna tehát valóban számosan. Válogathatott volna közülük, hogy kiről emlékezzék meg a Magyar Statisztikai Társaság idei közgyűlésén. Ám a tervezetéseket egyszerre elvágta a halál. *Buday László meghalt s a Magyar Statisztikai Társaságnak nem lehetett nagy gyászában más választása, mint hogy 1925. évi közgyűlésén Buday László emlékét glorifikálja.* Kovács Alajos számolt be ott, nemes szavakkal, keresetlen egyszerűséggel arról a csodálatosan gazdag termésről, melyet Buday életének munkásságával betakaríthatott.³ De éppen az a sokoldalúság, az a sok irányba mutató útjelzés, mely Buday munkásságának sajátossága, teszi kötelességünkké, hogy új meg új szempontokat hozva a vizsgálódásba, jelöljük meg azt a hegyfokot, mely Budayt a magyar statisztikai tudományban megilleti.

Buday László ősi magyar nemesi családból származott, melynek birtokos voltáról már a XV. századból eredő oklevelek is tanuskodnak, mely azonban szellemi fejlődésének tetőpontját minden valószínűség szerint abban a generációban érte el, melynek maga is sarja volt. A ködös homályba visszabukó századokban a Buday-familia a *volt* magyar Felvidéken, a trianoni békeszerződés szerint Cseh-Szlovákiához csatolt Nyitra vármegye természeti kincsekben gazdag talajába eresztette le gyökerét s onnan származott el a Dunántúlra, Baranya vármegyébe, melynek földjén látjuk Buday László édes apját dolgozni. Baranyában, Pécs városában született Buday László 1873 október hó 27-én. Baranya vármegye kies vidéke — kapcsolatban azokkal az öröklött hajlamokkal, melyek a kulturéletet élő családi törzsekben egyre tovább szállnak — magyarázza meg talán azt a Buday munkásságának egész vonalára jellegzetes bélyeget ütő tényt, hogy az alig 15 éves kis diák 1888-ban már irodalmi babérokra vágyik s egyre-másra jelennek meg költeményei, elbeszélései és tárcái a különböző budapesti és vidéki lapokban, hogy azután

³ L. Kovács Alajos: Buday László emlékezete. A Magyar Statisztikai Szemle 1925. évi 5-6. sz. 222-228. l.

1894-ben önálló verseskötettel,⁴ 1895-ben pedig nagybbszabású regénnyel⁵ jelenjék meg a nyilvánosság előtt.

Buday tehát — látszólag — ifjúságának első éveiben szép-irodalmi babérokra vágyott s akik olvasták költeményeit, novel-láit és regényeit, elfogulatlanul állapíthatják meg, hogy a későbbi nagy statisztikusnak ezen a téren is szép sikerekre volt kilátása.

A magyar statisztika mindenesetre sokat nyert azzal, hogy Buday kezdetben a belletrisztika terén is működött. A toll fordulatossága, mely az ő szigorúan vett statisztikai dolgozatait is jellemzi, jó részben onnan ered, hogy a tollat olyan kéz vezette, mely elejétől fogva megszokta a gondolatokat formásan, színesen, a szavak választékosságával s ha kell, képek alkalmazásával is papirosra vetni. A statisztika irodalmában nem ismeretlen a *mérföldjelző írók* munkáiban sem a stílusnak az a közvetlensége és tarkasága, ami Buday írásait — tüzdelve bár számokkal is teli — oly nagyon vonzókká teszi. *Quetelet* és *Levasseur* polgárjogot biztosítottak annak. *S haladjon bár a statisztika legújabbban fejlődésében mindinkább a matematikai irány felé, mindenkor meglesz a nagy propagandisztikus jelentősége annak a közlési módnak, mely a számok logikája mellett az előadás szuggesztív hatásával terjeszti a statisztika által megállapított igazságokat.*

1896-ban Buday pályája fordulóponthoz ér. Szakít a szép-irodalommal. Elhagyja a szerkesztőségi szobákat s a központi statisztikai hivatal szolgálatába lépve: immár a társadalmi viszonyok kutatását tűzi ki életének feladatául. A szinte gyermekember számba menő 23 éves ifjú mihamar a statisztikai hivatal egyik legnagyobb ígéretévé lett s a hivatal igazgatóságának (melyben előbb Jekelfalussy József és Vargha Gyula, majd az előbbinek halála után Vizaknai Antal is foglaltak helyet) a szervezés nagy korszakában nem volt értékesebb segítő társa Buday Lászlónál.

Az az időpont, melyben Buday László a statisztika hivatalos munkásai közé lépett, valóban emlékezetes szakába esett a hivatalos magyar statisztikai intézmény fejlődésének. Az átalakulás, szinte a forrongás időszakába. A pillérek, melyekre az 1874. évi XXV. t.-c. a magyar statisztika munkásságát építette, már-már elkorhadtak s helyettük már az 1897. évi XXXV. t.-c. cikkel törvényerőre emelt új intézkedések vetették előre fényüket. A nemzetközi kereskedelmi forgalomba mind jobban bekapcsolódó Magyarország áruforgalmi statisztikai adatszolgáltatását csak egy évvel előbb fektette új alapokra törvény. A népmozgalmi statisztika intenzívebb, korszerűbb művelése ekkor

⁴ „Versek”, 132. l.

⁵ „A reformátor”, 144. l.

indult meg. Reform előtt állott a bűnügyi statisztika; megszerzés alatt az iparstatisztika; a szorosan vett társadalmi (s különösen a munkás-) statisztikának konturjai is alig voltak meg. *Rengeteg feladat torlódt egymás mellé. S a magyar statisztikai hivatal akkori gárdájának nem muló dicsőségére válik, hogy azokat sorjában meg tudja oldani.*

E gárdának az élén — amíg mint beosztott tisztviselő működött (szinte attól kezdve, hogy miniszteri segédfogalmazóvá nevezték ki 1897 nyarán) egészen addig, míg a hivatal igazgatói székébe jutott — Buday haladt. Gyenge fizikumát sokszorosan meghaladó akarakterővel, lázas buzgalommal vetette magát újabb meg újabb kérdések tanulmányozása után s nagyon rövid idő után a statisztikai hivatalnak szinte egyetlen fontosabb ügyében sem döntöttek anélkül, hogy Buday higgadt s fiatal korát meghazudtoló bölcs véleményét meg nem hallgatták volna. Mint az igazgatóság első tanácsadója, Buday tehát már elejétől fogva a legelhatározóbb tényezők egyike volt a magyar statisztikai hivatal fejlődésében s annak az alkotásokban gazdag korszaknak, melyet e hivatal életében az 1896-tól a világ háború kitöréséig eltelt 18 év jelent, majdnem minden mozzanatában közreműködött Buday László szelleme is.

A hivatali munka legtöbbször nem olyan természetű, hogy annak eredményei a tudományos mérlegelésnél is különös súllyal esnének latba. A statisztikai hivatalnál bizonyára másképpen van ez s különösen a magyar statisztikai hivatalnál, melynek 1897. évi alaptörvénye kifejezetten hangsúlyozza, hogy a hivatalt a tudományos érdekek istápolására is szánta a magyar törvényhozás. A magyar statisztikai hivatalnak tényleg már a munkaterve is, melyet évenként kell összeállítani, példátlan lehetőséget nyújt a tudományos követelmények kielégítésére s amióta (1898) a munkatervek csak készültek, Buday mindig a legintenzívebb részt vette azok szerkesztésében s később már szinte kizárólagosan az ő programja valósult meg azok évről-évre való elkészítésében.

A statisztikai hivatalok működésének jó vagy kevésbé jó, avagy éppenséggel rossz volta nem utolsó sorban pénzkérdés. *A költségvetés problémája tehát a hivatal céljai felé vezető úton szinte a legfontosabb intéznievalók egyike; egyfelől a költségeknek az állami budgetben való biztosítása s másfelől az igazságos szétosztása az egyes statisztikai ágak között.* Buday mestere volt a fedezetek előteremtésének, s indokolásai, melyekkel a legridegbben számoló pénzügyminiszter keménységét is meg tudta puhítani (részben a tőle eredő hivatalos ügyiratokban vagy szóbeli tárgyalások alkalmával), annyira meggyőzőek voltak, hogy munkásságának ezt a részét is nyilván kell tartanunk, mikor annak a magyar statisztika fejlődése körül kifejtett hatását vázolni akarjuk.

Az 1897. évi magyar statisztikai-törvény azzal, hogy a statisztikai adatszolgáltatás kötelezettségét a magánszemélyekre is kiterjesztette s másfelől a hivatal működését *alkotmány-biztosítéki* jelleggel ruházta fel, — a magyar statisztika fejlődésének gyönyörű perspektíváját mutatta meg. Bizonyára senki másnak (szintén jeles magyar hivatali statisztikusoknak) érdemeit nem kisebbítjük azzal, hogy a tárgyi igazságosság jogán megállapítjuk, hogy e perspektíva valóságra váltásában Budaynak is hatalmas része volt. Sőt inkább böles belátásukat dicsérjük akkor, mikor örömmel jegyezzük fel azt, hogy új meg új teret nyújtottak Buday tehetsége érvényesülésének. Különösen *Vargha Gyuláról, a magyar statisztika nesztoráról kell ezt feljegyeznünk, kinek éles, kutató szeme Budayt anak idején felfedezte, a statisztikai hivatalhoz vitte, s aki Buday pályájának elején, annak termékeny szellemébe elültette a tudásvágy ezer gyökerű fáját, s aki — mikor a lombok kizöldültek — gondoskodott arról, hogy azok egyre friss tápláló nedvet kapjanak.*

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy Buday László a magyar statisztikai hivatal munkálatai körül a századfordulótól kezdve intenzív tevékenységet fejtett ki. E tevékenység jelei természetesen nem mindig jelentkeztek külső s a névhez fűződő sikerekkel. De annál inkább részük volt abban, hogy a statisztikai hivatal, mely ettől az időtől fogva gyors egymásutánban ontotta műhelyéből a legkülönbözőbb társadalmi problémákra vonatkozó közléseket, mindegyre jobban emelkedett tekintélyében úgy a hazai kormányzat, és közvélemény, mint a külföldi szakértők előtt. *Vannak a megbecsülésnek olyan fokozatai, melyeket nehéz lemérni, de annál inkább érzi az, aki kapja és aki nyújtja.* A megbecsülésnek ezeket a fokozatait a statisztikai hivatal egyre gyakrabban érezte. S Budaynak hervadhatlan érdemei vannak akkörüli, hogy ez így történt.

Korábban említettük már, hogy a *szűkebb értelemben vett társadalmi statisztika minő fejletlen állapotban volt a magyar hivatalos statisztikában a XIX. század végén.* A statisztika e nagy — és a munkáskérdés előtérbetódulásával jelentőségében egyre erősödő — ágazatának széles területén azonban csak itt-ott emelkedett ki a földből egy-két karó, jelezve a pontokat, ahol majd a megfigyeléseknek hálózatát le lehet rögzíteni.

A szociálpolitikai szempontok különösen azoknak a veszedelmeknek nyilvántartását tartották volna szükségeseknek, amelyek a munkásnépekre leselkednek állandóan *balesetek* formájában. E balesetek úgy a mezőgazdaságban, mint a bányászatban és kohászatban, valamint az ipar különböző típusú vállalataiban s éppen így a vasúti és hajózási üzemben is előfordulnak; nagyságuk felől azonban a közigazgatás és társadalmi politika abban az időben többé-kevésbé tájékozatlan volt. A mezőgazdasági üzemben előforduló baleseteket pl., noha azok Magyarország

erősen agrikultur jellege folytán nagy érdeklődésre tarthattak volna számot (sokkal nagyobbra, mint a nyugati államokban) semminemű adatgyűjtés sem vette számba. A bányászat és kohászat munkásnépének baleseteiről ugyan a bányakapitányságok folytattak bizonyos puhatolódzásokat, ámde teljességgel nélkülözve a statisztikai kutatás ismérveit. A vasuti és hajózási üzemben történt balesetek megvilágítása sem sokat ért, minthogy a vizsgálat inkább az üzem megzavarására, mintsem arra terjedt ki, hogy a balesetek kiket érintettek s kiknek okozták a halálát, vagy esetleg munkaképtelenségét. A kisipar sérültjeiről is hiányzott 1899-ig a rendszeres statisztikai följegyzés. A gyáripari vállalatokat ugyan 1891-től törvény kötelezte volna arra, hogy az iparfelügyelőségeknek a telephelyeiken előfordult baleseteket tudomására hozzák, de ez a törvényi intézkedés sem igen hatályosult a gyakorlatban.

A statisztikai hivatal 1899-től kezdve oly módon akart a hivatási balesetek egész anyagának birtokába jutni, hogy a *betegségélyző pénztárakat* és a *balesetbiztosító intézeteket* (melyek a balesetekkel kapcsolatban mégsem annyira közvetlenül érdekeltek, mint a munkaadók) kérte fel arra, hogy azokról a balesetekről, melyekről működésükből folyólag értesültek, a statisztikai hivatalnak jelentést tegyenek. Ez a kísérlet (melyet Buday iniciált) oly kedvező, szinte nem várt eredménnyel járt, — az így nyert adatok sokszorosán meghaladták a régebbi forrásból eredetteket — hogy adva volt a bizonyosság az előbb folytatott megfigyelési módszer hézagosságára s adva volt egy hatalmas érv arra, hogy a balesetstatisztikát teljesen át kell szervezni.

A m. kir. központi statisztikai hivatal megbízásából 1900-ban Buday László terjedelmes emlékiratot⁶ dolgozott ki e tárgyban s abban *egyfelől az adatgyűjtés múltját, másfelől a baleseti statisztika kiépítésének főelveit s végül egyes baleseti statisztikai ágak részletes tervét és indokolását kifejtette*. A szervezés elvei közül az emlékirat mindenekelőtt arra a kérdésre ad választ, kiket kell adatszolgáltatókul kijelölni; a munkaadó vállalkozók érdekeltsége s gyakran (mint a kisiparban) műveltségük ki nem elégítő volta a megfigyelés pontosságát kockáztatná. Sokkalta alkalmasabb adatszolgáltatók a segélypénztárak; ezek a munkásokkal valójában és akkor lépnek érintkezésbe, amikor munkaképtelenné válnak s viszont a munkaképtelenség egész tartamát egész pontosan ismerik. A kezelőorvosok ugyan talán még alkalmasabb adatszolgáltatók lehetnének, de az orvosokat nem ajánlatos — vélte Buday — általában megter-

⁶ Emlékirat a hivatási balesetek statisztikájának egyöntetű szervezése tárgyában. Budapest, 39. l. (Az adatgyűjtés múltjára nézve közölt adatokat ebből vettük.)

helni nem a tulajdonképpeni hivatásukhoz tartozó feladatokkal, s ezért rájuk csak a végső szükség esetén gondolt.

Az emlékirat szerkesztése idején a munkások betegsegélyezésének és balesetbiztosításának az a rendszere, mely Magyarországon 1907-ben létesült, még nem volt érvényben s az adott viszonyok között jobb propozíciót bárki is alig tehetett volna. *A lényeg tényleg azon van, hogy a baleset-statisztikának azt a rendszerét, melynek adatszolgáltatói elsősorban a segélypénztárak lettek a gyakorlatban is: e statisztikai ágazatnak azután következett művelése kétségtelenül igazolta.*

Az emlékirat nagy súlyt helyezett a *baleset fogalmának* egységes meghatározására, arra, hogy mi tekintessék annak az alsó határnak, amelynél jelentéktelenebb sérülések már nem tárgyai a bejelentéseknek, melytől fölfelé azonban minden balesetet be kell jelenteni. Az emlékirat szerint legalább is a 8 napi vagy annál hosszabb munkaképtelenséget okozó sérüléseket kell a bejelentés tárgyává tenni. A fogalmi elhatárolás azonban csak egy részlete a baleseti statisztika tervszerű előkészítésének. A *munkaképtelenség* tartamának tüzetes megállapítása csak annyira fontos szempont. Az emlékirat javaslata szerint a megfigyelés menetét ketté kell szakítani s az alapbejelentés után, mely a baleset körülményeiről, valamint a sérült személyi viszonyairól tájékoztatna, a munkaképesség visszanyerésekor vagy esetleg a halál beállta után szerezhetne a statisztikai hivatal tudomást a munkaveszteség ideje s a munkaképesség csökkenése vagy esetleg teljes megszűnése felől. A baleseti statisztika későbbi fejlődési fokán ez a módszer némileg nehézkesnek látszik, a maga idejében azonban a legjobb megoldás volt.

A baleset okának, módjának és lefolyásának ismertetését az emlékirat szintén a baleseti jelentés lényeges alkotórészéül jelölte meg, a súlypontot e részben a baleset okának minél közelebbi megjelölésére helyezve, mellőzve azonban a mellékkörülményeket.

Ezek lettek volna a baleseti statisztika primär szempontjai. De éppen olyan jelentőséggel bírnak azok a kutatások is, melyek a sérültek személyi viszonyaival függenek össze, vagy a családtagok viszonyaira vonatkoznak. E viszonyoknak szemmel tartását az emlékirat szintén nélkülözhetetlennek mondta. Az emlékirat további fejezeteit, melyek külön-külön foglalkoznak a mezőgazdasági, bányászati, ipari stb. baleseti statisztikák programjával (a szükséges felvételi minták szövegét is közölve) ismertetnünk talán felesleges volna, minthogy azokat a Magyar Statisztikai Közlemények új folyamának XXV. kötete⁷ magában foglalta, s melyről iziben meg fogunk emlékezni.

⁷ „A magyar korona országainak betegsegélyző pénztárai 1898-ban”. Budapest, 1901. 99—125. lap.

A statisztikai hivatal a baleseti adatgyűjtésnek Buday memorandumában lefektetett elveit (melyek közé tartozott az is, hogy a nagyipari teleptől külön kellett tudakolni az ott előfordult baleseteket) szinte teljes egészében magáévá tette s 1900-tól kezdve már a megfigyelés azok szerint történt.

Fiatal, kezdő statisztikust aligha tölthet el nagyobb büszkeséggel más, mint az a tudat, hogy tanulmányainak gyümölcse ily gyorsan érni kezd. *Pár évi munka volt mögötte s a statisztikai hivatal legnehezebben megfogható adatgyűjtéseinek egyikét máris az ő tervei szerint hajtották végre.* Hamarosan azonban a szakértő közönség más irányban értesült Buday rendkívüli készültségéről.

1901-ben jelent meg a statisztikai hivatal kiadásában a betegsegélyző pénztárak 1898. évi viszonyaira vonatkozó (az imént említett) nagyobbszabású közlemény. E kötet szöveges jelentését Buday László írta, kinek tehetségét a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium ekkor már miniszteri segédtitkári ki nevezéssel jutalmazta.

Buday tanulmánya többet nyújt annál, mint amennyit a könyv címe sejtet. Előbb az ipari- és munkáséletre vonatkozó összes magyar statisztikai adatgyűjtések *kütfőszerű* történetét és a módszerük ismertetését nyújtja, elsőizben tájékoztatva a szakköröket arról az úttörő statisztikai felvételtől is, melynek segítségével a magyar kormány az ipari élet tüzetes megismerését célozta 1898-ban elérni.

A tanulmánynak a tulajdonképpeni, a betegsegélyző pénztárakra vonatkozó része négy fejezetre oszlik. Ismerteti a betegsegélyző pénztárak számát és tagsági forgalmát. Majd a pénztárak működésének pénzügyi eredményeit. A további szakaszok a betegségi statisztika főbb adataival s végül a pénztárak tisztviselőivel és választott bíróságaival foglalkoznak.

Az ósanyagot, melyet a közlemény táblázatos kimutatásai tartalmaznak, Buday már ebben az első nagyszabású statisztikai munkájában is a statisztikai megvilágítás eszközeinek teljes fegyvertárával munkálta meg. A betegsegélyző pénztárak évvégi taglétszámát a korábbi évekhez való fejlődésben mutatja be; nem csupán területi tagozásban, hanem a pénztárak jellege szerint is, hogy azok kerületi, ipartestületi pénztárak. Vizsgálta egy-egy pénztár átlagos taglétszámát s kiszámította, hogy a különféle nagyságú taglétszámmal rendelkező pénztárak előfordulása milyen gyakori. A négyféle típusú betegsegélyző pénztárak tagforgalmát is több év adatai alapján szemléltette s nagy súlyt helyezett annak a fejlődésnek érzékítésére, hogy a női tagok egyre emelkedő arányát teszik a pénztári taglétszámnak. 1898-ban a taglétszám hullámozásait havonként is behatóan vizsgálta (az ország különböző részeiben is) s e részben érdekes szabályosságoknak jött a nyomára. A budapesti betegsegélyző pénz-

tárákat hatalmas taglétszámuknál fogva ebből a szempontból különleges vizsgálat alá vonta s ha a szigorú statisztikai felfogásban nem is helyeselheti feltétlenül egyes betegsegélyző pénztárak forgalmának külön kimutatását, gyakorlatilag ezeknek a közléseknek is nagy hasznát láttuk, mert révükön tulajdonképpen a munkapiac hullámozása felől szerezhettünk tudomást.

A betegsegélyző pénztárak működésének pénzügyi eredményeinél Buday fejtegetéseiben élesen domborodott ki a bevételek között az azoknak mintegy 90%-át tevő tagjárulékok túlnyomó jelentősége s viszont az, hogy a kiadásoknak alig több, mint háromnegyed része esett a tagok segélyezésére, amiből szintén elég sok jutott az orvosok díjazására. A magyar betegsegélyző pénztárak akkori fejletlenségét jól észlelhettük a kórházi ápolási díjakra fordított kiadások aránylag csekélyebb százalékból s ha az igazgatási költségek 12—13% körül mozgó részesevé általában nem is lett volna magas, a kerületi és ipartestületi pénztárak (melyek a munkásság nagy tömegeinek segélyezéséről gondoskodtak) jóval nagyobb adminisztratív költségekkel dolgoztak. A problémát tisztábban megvilágítandó, Buday a költségek különböző csoportjait a tagjárulékokból eredő bevételekhez is viszonyította, kiszámította az egy-egy tagra eső bevételek, valamint kiadások arányát s az egy-egy tagnak, valamint az összes tagoknak fizetett munkabérek heti átlagát és évi összegét; ily módon is érdekes különbségekre tudta a figyelmet terelni. A betegsegélyző pénztárakat taglétszámuk szerint csoportosítva, arra az eredményre jutott, hogy *egyfelől a népesebb pénztárakban mindig több és több az egy tagra eső bevételek összege s másfelől ugyanott az adminisztratív költségek aránya egyre-másra csökken*. A pénzügyi helyzet áttekintését a vagyoni állapot mérlegelése egészítette ki. Kiderült itt, hogy a magyar betegsegélyző pénztárak vagyonszerlegei nagy általánosságban kedvezőtlenek voltak.

A betegségi statisztika főbb adatainak feldolgozásánál Buday mindenekelőtt erős forráskritikával mutatott rá az adatgyűjtés hiányosságára. A betegségek tartamára vonatkozó tájékozódás — úgymond — mindössze egy átlagszámra vonatkozik, melyet a betegségi esetek s a betegen töltött napok egybevetéséből nyertek. Arról azonban, hogy a tápdíj-élvezésre és a kórházi ápolásra megszabott 20 heti határidőt milyen mértékben veszik igénybe a tagok s hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő a rövidebb tartamú és hosszabb ideig tartó betegségek, egyáltalán nem lehetett képet nyerni s még kevésbé a betegségek nemei szerint részletezett betegségi és halálozási statisztikáról, mely az életkor és foglalkozás kombinációját is nyújtotta volna. *Budayt tehát meglehetősen szűk térre szorította a felvétel hézagos és ki nem elégítő volta. De ezen a kis területen is igyekezett tömör képet nyújtani a pénztárak betegforgalmáról.*

Nagyon érdekes volt az a megállapítása, hogy míg 1896—1898-ig a pénztárak taglétszáma csupán 15%-kal, addig a segélyezési kiadások 23, a tápdíjas és kórházi napok pedig már 19%-kal növekedtek, *amiben ő a munkásegészségügy hatható-sabb gondozását látta s egyben annak bizonyosságát is, hogy amit a pénztárak a magasabb kórházi ápolási díjakban veszítettek, azt megnyerték a betegségi idő megrövidült tartamával.* A további fejtegetések különös súlyt helyeztek annak megvizsgálására, hogy a férfi és női tagok megbetegedései milyen mértékben fordultak elő s mekkora ápolást igényeltek.

Nem kétséges, hogy Buday tanulmánya a maga idejében a magyar statisztikai irodalomnak rendkívüli nyeresége volt; mintaszerű kidolgozása pedig máig is például szolgál arra, miként lehet a statisztikai megfigyelés által nyert adatokat szociál-politikai kútfókké átggyúrni.

Ugyancsak 1901-ben másik munkája jelenik meg Budaynak a m. kir. központi statisztikai hivatal kiadásában,⁸ melyben a hazai vasútak állapotával foglalkozik. Ez a műve is, habár csak kisebb terjedelmű, kiforrott statisztikusnak mutatja őt.

Az 1901. év egyébként is gazdag termést hozott Buday László munkásságából. Május hó elsején adja ki „*A m. kir. központi statisztikai hivatal adatgyűjtéseinek magyarázata*” című alapvető fontosságú művét,⁹ mellyel módot kíván nyújtani a statisztikai adatgyűjtések mind teljesebben kiépített nagy rendszerének áttekintésére mindazoknak, akik hivatásuknál fogva a statisztika egy vagy más ágában adatgyűjtő vagy adat-szolgáltató közegekként szerepelnek s egyáltalán mindazoknak, akik a hivatalos statisztika munkaköre és szervezete iránt érdeklődnek. *Am Budaynak ez a könyve nem csupán egyszerű kommentár; kiindulva abból, hogy jó adatszolgáltatónak a statisztika egész mechanizmusával tisztában kell lennie, munkáját történeti és elméleti bevezetéssel kezdi meg.* Főbb vonásaiban megírja a magyar statisztika történetét is; ismerteti a statisztikai hivatal kiadványait; ír a magyarországi népszámlálások historikumáról s közli a magyar statisztikai alaptörvény szövegét az egyes szakaszokhoz fűzött megjegyzésekkel megvilágítva azok jelentőségét. Csak azután tér rá a tulajdonképpeni tárgyra: egyes adatgyűjtések ismertetésére, érintve azoknak célját, fejlődésük történetét, főbb eredményeiket s természetesen igen behatóan szólván az érvényben levő rendszerről. Mindaddig, amíg a m. kir. központi statisztikai hivatal kiadásában 1911-ben hasonló célú (mint majd látni fogjuk, szintén Buday

⁸ L. a Magyar Statisztikai Közlemények Új folyama. XXVIII. kötet: „A magyar korona országainak vasutai az 1897., 1898. és 1899. évben”. Budapest, 15 + 182. l.

⁹ 288. l.

László által szerkesztett) közlemény meg nem jelent, Buday László könyve nélkülözhetetlen eszköze volt az adatszolgáltatásnak s több mint valószínű, hogy Budaynak ez a műve (legalább abban az értelemben, hogy az összes adatgyűjtéseket felölelte) a hasonló célzatú külföldi *forrásmunkákat* is megelőzte.

Ugyancsak 1901-ben még két nagyon finom essayt-t is írt az *öngyilkosságokról* és a *törvénytelen születésekről*,¹⁰ tehát a *morálstatisztikának* két rendkívül érdekes parcellájáról. Az öngyilkosságokra vonatkozó tanulmánya behatóan fejti ki azokat a módszertani akadályokat, melyeknél fogva le kell mondanunk arról, hogy e részben valaha is teljes képet tudjunk szerezni s különösen felhívja a figyelmet arra, hogy öngyilkossági *kísérletekről* szinte semmi adatot nem gyűjt a statisztika. A törvénytelen születések tárgyalásánál is helyt ad a statisztikai anyag megbeszélése mellett az általános szempontok méregelésének s a törvénytelen szülöttek sorsára is kiterjed figyelve.

1901-ben ülésezett Budapesten a Nemzetközi Statisztikai Intézet s Buday sietett gondos tanulmányban¹¹ számolni be annak anyagáról s ugyancsak a budapesti ülést veszi sorra¹² egy másik cikkében, melyben az egyes referátumok anyagát bírálva, maga is megteszi azokra észrevételeit. A gazdaságtársadalmi haladás és átalakulás szempontjából ma is érdekességgel biztatna pl. Budaynak az a propozíciója, hogy a népszámlálások az összeírt egyén apjának foglalkozását is kutassák. Mischler nagyvonalú szegényügyi kataszterével szemben rámutat azokra az előnyökre, melyek a kisebb bürokratikus szervezetet kívánó, egyszerűbb kerületi előljárósági nyilvántartásokban (Budapesten) rejlenek, amelyek azonban a szegénygyámolítás mértékére vonatkozólag szintén eszközölnek megfigyeléseket. A tanulmány egész menete egyébként arról tett bizonyosságot, hogy Buday László a statisztika legkülönbözőbb kérdéseinek megvitatásánál már ekkor biztos talajon mozgott.

Az 1901. évben tehát Buday László munkásságát már csudálatos kivirágzásban látjuk. A fokozatos fejlődés vonalát azonban jól meg tudjuk ítélni, ha a szakirodalomban az előző időkre eső buzgóságát nézzük. Még az 1897. év augusztus havában jelent meg első tulajdonképpeni statisztikai dolgozata,¹³ melyben éles szemmel veszi észre azt az összefüggést, mely az *egyházpolitikai* törvények által teremtett új viszonyok és a válási esetek megélénkülése között fennáll. A kö-

¹⁰ Közgazdasági Lexicon, III. kötet; az említett vezérszók alatt.

¹¹ L. a Közgazdasági Szemle október havi számát (744—757. lap): „A Nemzetközi Statisztikai Intézet Budapesten”.

¹² L. „Társadalmi kérdések a Statisztikai Intézet budapesti ülésén”. Huszadik század, 1901. évi novemberi sz. 342—354. l.

¹³ L. a Közgazdasági Szemle 626—631. lapját: „Házassági perek az új házasságjog első esztendejében”.

vetkező hónapban már nagyobb tanulmánnyal áll elő,¹⁴ melynek témáját ismét az egyházpolitikai törvények hatásaiból merítette. Ismertetve azokat a mozgalmakat, melyek az 1895. évi XLIII. törvénycikkben a vallás szabad gyakorlatának törvénybeiktatására vezettek, megállapítja, hogy az aggodalom, mintha a felekezeten kívül állók száma százezrekre rugna, a statisztika megbízható adatai szerint teljességgel alapl nélküli volt. Nem is egészen 4000 főnyi volt azoknak a száma, akik törvény által nyújtott lehetőséggel élve, a polgári hatóságoknál a felekezeti kötelek ből való kilépési szándékukat bejelentették s még inkább meglepő, hogy a városi törvényhatóságokban — amelyek lakosságában pedig elsősorban várhatták volna az egyházak híveik megfogyatkozását — csak elvétve váltak az embe rek felekezeten kívüliekké. *Buday arra az eredményre jutott, hogy téves volna azt hinni, mintha a felekezeti kényszer eltörlése előmozdítaná a formai értelemben is vett vallástalanságot.* A vallási közönyösség — mondja — meglegszik azzal, hogy lelki ismeretében függetleníti magát az egyháztól: a legtöbb embert azonban gondolkozóba ejti, hogy széttépje-e az utolsó szálat, ami még egyházához fűzi. A felekezeten kívüliségi mozgalom főtáplálója a nazarénus vallás volt Buday kutatásai szerint. Nagyobb veszedelmet azonban abban sem látott, úgy vélve, hogy ahol a lelkészek türelemmel és szeretettel gondozzák híveiket, ott sem az új szekták, sem a felekezeten kívüliség nem gyengítik az egyházakat.

Még az 1897. év decemberében Buday új tanulmányt¹⁵ írt s abban méltatva a nagy nyereséget, melyet az *anyakönyvvezetés* államosítása jelent a népmozgalmi statisztikára, az új anyag alapján behatóan vizsgálja a nemzetiségi viszonyokat s rávilágít arra a nagy előnyre, melyet a magyarság élvez a többi nemzetiségekkel szemben a házasságkötések tekintetében.

Az új esztendőben sem lankad Buday szorgalma. 1898. évi januárjában a kereskedelmi miniszternek 1896-ik évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentését választja bírálata tárgyául¹⁶ s elismerve a jelentéseknek általában nagy hasznosságát, rámutat azokra az előnyökre, melyeket a miniszteri jelentéseket 1898-tól helyettesítő *Statisztikai Évkönyvek* szerkesztésétől lehet várni. Magából a jelentésből különösen az iparfejlesztésre vonatkozó részt méltatta figyelmére s arra az eredményre jutott, hogy az állami támogatás és gondoskodás komolyságát és buzgóságát iparosaink nem vonhatják kétségbe. Ha, mondja, a fejlődés *egyéb* föltételei is ugyanúgy volnának biztosítva, kevesebb panaszszó hallatszanék a magyar ipar fejletlenségéről. Az egész

¹⁴ Közgazdasági Szemle, 663—681. l.: „A felekezeten kívüliek”.

¹⁵ L. a Közgazdasági Szemle 975—981. lapjait: „A magyarság szerepe a mult év házasságaiban”.

¹⁶ L. a Közgazdasági Szemle 32—38. lapjait.

kis tanulmány különben sokkal értékesebb annál, semhogy egyszerűen ismertetésnek mondhatnók. *Az egyes miniszteri intézkedésekhez fűzött megjegyzések mind az ipar érdekei s különösen az iparfejlesztés problémája iránt fogékony lélek megnyilvánulásai.*

A következő hónapban egy rövidebb, de mégis tanulságos értekezést¹⁷ látunk Buday tollából. Husz év eltelte nagyon is igazolta Budaynak ebben kifejtett azt a felfogását, hogy a Balatonnak óriási jövője van. Buday úgy vélte, hogy ha a Balaton Somogy vármegyei partjának rendezése jobban előre halad, elsősorban a balatonmelléki fürdőknél észlelhetjük majd először azt a fellendülést, amit régtől látnunk kellett volna s amit hiába várunk többi fürdőinknél.

Buday studiumai ezután mind jobban elmélyültek. Az 1898. év szeptemberében már a statisztika módszerébe vágó tanulmánnyal áll elő.¹⁸ Kiaérnek a Mayr-féle Statistisches Archiv 1898. évi első kötetében közölt cikkéhez kapcsolódva teszi meg arra észrevételeit s úgy találja, hogy a Kiaér kísérleteiből nem igen domborodik ki a reprezentatív módszernek vélt fölénye. *Buday szerint sem kétséges, hogy kutatásának irányában és céljaiban a reprezentatív számlálás sokkal mélyebbre hatolhat, mint a tömegészlelés, de más eredményei alig érhetik el a megbízhatóságnak azt a fokát, amit a másik.* A képviseleti módszernek — ha csak különös gonddal nincs előkészítve — egy nagy ellenséggel akadhat baja, mely a nagy tömegeket észlelő statisztikát nem igen zavarja kutatásaival: az esetlegességgel; *eredményre tehát csak úgy számíthat, ha szigorúan ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy minden lehető alakulat megtalálja a maga arányos képviseletét a számlálásban.* Egy kis túlzással azt is lehetne mondani, — vélte Buday — hogy akkor válik tökéletessé a reprezentatív számlálás, amikor már fölösleges is s ha ez az állítás paradoxnak is látszik, *igaza van Budaynak abban, hogy a reprezentatív számlálás lehetséges, sőt megfelelő viszonyok között egyedül lehetséges módszer oly esetekben, amikor az általános statisztika már kikutatta a dolgok főbb viszonyait és törvényeit, de nehézkesebb műszereivel a detail kérdések szövevényébe nem tud behatolni.*

Buday László tehetségét ekkor már mind szélesebb körökben kezdték méltányolni s egyben igénybe is venni.

A kereskedelmi miniszterium 1897. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentésnek az a része is, mely az ipar-területek viszonyaival foglalkozik,¹⁹ Buday fogalmazásából

¹⁷ L. a Közgazdasági Szemle 126—128. lapjait: „A magyar fürdők vendégforgalma 1896-ban”.

¹⁸ L. a Közgazdasági Szemle 603—614. lapjait: „A reprezentatív számlálásról”.

¹⁹ L. Budapest, 1898. 149—176. l.

eredt. A jelentés első kísérlet volt a magyar ipartestületek statisztikája terén s ilyképp egyben a múlt századvégi kisipari statisztikának is figyelemreméltó forrásmunkája. Az ipartestületek kérdése Budayt különben később is érdekli. Az a tanulmánya pl., mely három évvel később jelenik meg,²⁰ még inkább az intézmény lényegét feszegető s a kérdés mélyébe hatoló. Buday itt főképp azzal foglalkozott, hogy 1884. évi XVII. t.-c.-nek vajjon melyik intézkedése szorulna inkább korrektívumra, az-e, amely Budapestet kivéve egyáltalán nem engedi meg a *szak*-ipartestületek alakítását, vagy az, amely testületek létesítését csak *fakultative* írja elő. Véleménye szerint, ha az ipartestületi funkciók közül az átruházott iparhatósági teendők végzése (tanoncszerződtesítés, szabadítás stb.) a fontosabb, akkor nincs semmi különösebb ok vidéken a szakipartestületek alakítására, sőt az egységes és egyöntetűen gyakorlandó funkcióknak egyenesen kárára volna a szétdarabolás. Ha azonban a testületi célok közül az iparososztály szellemi és anyagi érdekeinek előmozdítása a kiválóbb feladat, akkor szakipartestületekre Budapesten kívül is szükség van. Buday az utóbbi fölfogást vallotta s ezért elhagyandva minden *iparhatósági* funkciót, az *ipartestületek* igazi feladatát azoknak a céloknak támogatásában látja, melyeket kívülük senki más nem igyekszik keresztül vinni. A *szövetségi* gondolat megvalósításának eszméje az ipartestületek életében már Budaynak ebből a munkájából kiütközött.²¹

Az az eleven érdeklődés is, melyet Buday pályájának egész folyamán a tisztviselőkérdéssel szemben tanusított, már korán kezdett kibontakozni. „A tisztviselők irodalmi működése“,²² „Egység és bürokratizmus“,²³ „A tisztviselők nyaralása“²⁴ című cikkei ebből a témakörből valók. Ezek a kis cikkek elvégre nem statisztikai vonatkozásúak, de mindegyik alkalmas annak a magasabb ideálnak a jellemzésére, melyet Buday a köztisztviselői álláshoz fűzött s egyben annak a nagy szociális érzésnek szemléltetésére, mely Budayt akkor is sokat küzködő társaival szemben eltöltötte.

Ebből a korszakból még egy dolgotatáról kell Budaynak megemlékeznünk. Jekelfalussy József személyében a m. kir. központi statisztikai hivatalnak — fennállása óta — második igaz-

²⁰ L. Közgazdasági Szemle, 1901 március 191—205. l.: „Az ipartestületekről“.

²¹ Valamivel előbb (1899 áprilisában) Buday a Közgazdasági Értesítő hasábjain a magyar ipari munkásstatisztikai felvételekről is írt; ezt a tanulmányt azonban két másik említett munkájában („Emlékirat” és „Betegsegélyző pénztárak”) felhasználta, így külön csak azért soroljuk fel, mert német és francia nyelven is megjelent.

²² L. Magyar Köztisztviselő, 1901 január.

²³ L. Magyar Köztisztviselő, 1900 március.

²⁴ L. Magyar Köztisztviselő, 1901 június.

gatója is elköltözvén az élők sorából, megható szavakban méltatja érdemeit és munkásságának maradandó emlékeit.²⁵

Századunk első évtizedének legelején Buday László már valóban rendkívül nagy munkásságra tekinthetett vissza. A figyelmes szemlélő azonban talán meglepődnék azon, hogy 1901 után e munkásságban látszólag némi hézag támad, ha csupán a nyilvánosságra került termékek után akarnánk arról bírálatot mondani. Tudni kell azonban mindenekelőtt, hogy erre az időre esik házasságkötése s mindvégig boldog házasságának első szaka. 1900 késő őszen vezette oltár elé *Szekula Máriát* s mikor a következő karácsony előtt az ég gyermekkel áldotta meg frigyüket, csak emberi jogait gyakorolta akkor, mikor családjának is juttatott valamit az időből, melyet előbb kizárólag a tudomány művelésére szentelt. De egyéb okokról is tudunk. Ugyanekkor folyt a magyar szent korona országai 1900. évi népszámlálásának feldolgozása a statisztikai hivatalban, amelynek szellemi vezetéséből Buday Lászlónak szintén rész jutott s a népszámlálás főeredményeit elsőnek ő ismertette.²⁶ S azonkívül ekkor vette kezdetét a községi és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. t.-c. végrehajtása, mivégből az ú. n. *országos községi törzskönyvi bizottságot* létesítették. E bizottság történeti, nyelvészeti és földrajzi kutatásokon nyugvó munkálatai körül mindenkor szintén kiváló szerep jutott Budaynak s nem feledhetjük, hogy Budayt ez a nagy munkálat közel 10 éven keresztül foglalkoztatta. A községnevek törzskönyvezése közigazgatásunk egész szervezetét mozgósította. A községektől a belügyminiszteriumig minden fokozatú közigazgatási hatóságnak foglalkoznia kellett azzal. Érthető ezért, hogy Buday 1904-ben a törvény magyarázatát is kiadta külön kötetben²⁷ s az őt jellemző körültekintéssel állította be a törvény rendelkezéseit és az egyes intézkedések célját, valamint megvalósíthatását s érthető az is, hogy kisebb cikkekben is igyekezett a törvény intencióit a nagyközönséghez közelebb hozni.²⁸

Ez a munka szinte egymagában is teljes embert kívánt. Buday azonban azt is szinte csak mellékesen, egyéb teendők mellett végezte. Sőt időt tudott magának szakítani más irányú munkálkodásra is. Még az 1903. év áprilisában a legnehezebben megfogható statisztikai kérdések egyikéhez — *a munkanélküli-*

²⁵ L. Stat. Monatschrift, 1901. IV—VI. füzet.

²⁶ L. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat. I. kötet. 1—9. l. Budapest, 1902.

²⁷ L. „A községi és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. t.-c. magyarázata”. 132. l.

²⁸ L. „Községneveink törzskönyvezése”. Földrajzi Közlemények, 1906 szeptember. Különlenyomatban is; 7. lap. „Régi magyar helyneveink”. Budapesti Hírlap, 1908 július. „Községneveink törzskönyvezése”. Községi Közlöny, 1911 június.

ség kérdéséhez — nyúlt²⁹ s érdekes módon a betegsegélyző pénztárak taghullámozásából, valamint az ipartestületi statisztika anyagából rajzolta meg annak a nagy válságnak képét, amely gazdasági életünket 1900 tájékán szorongatta.

Jól tudjuk, hogy a válság nem volt tartós. Sőt Magyarország közgazdasági életének nevezetes fellendülési korszaka indult meg csakhamar. A föllendülésnek egyik döntő tényezője volt az a céltudatos iparfejlesztési politika, mely méreteiben ekkortól fogva mind nagyobb arányokat öltött. Ennek a politikának szerves alkotó része volt az *ipartörvény módosításának* előkészítése is. Ezt a munkát szolgálta a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium 10 kötetnyi ankét-anyag közrebocsátásával, melynek összehordói és feldolgozói között Budayt is ott látjuk. A X. kötetnek az *ipartestületek és ipartársulatok statisztikájára* vonatkozó szövegét³⁰ Buday írta.

Érdeemes erről a tanulmányról pár szóval megemlékeznünk, annál inkább, mert kevesen tudnak róla, hogy ez is Buday műve. S azért is, minthogy belőle ismét látjuk Budaynak a *kisipari kérdések* iránt való meleg érdeklődését, amit haláláig híven megőrzött.

A tanulmány abból indul ki, hogy az ipartestületi intézmény fejlődése még extenzíve sem kielégítő. Leginkább azokon a helyeken hiányzik, melyeket a régi ipar központjaiul ismerünk. Itt ipartestületek egyáltalán nem, vagy csak nagyon későn létesültek, holott (az iparos társadalom fejlettsége révén) gyors virágzásnak indulhatnának; nem úgy, mint az iparban hátramaradtabb vidékeken. Az ipartestületekben általában nem nagyszámú mester tömörült (1901-ben); a testületeknek csaknem fele része 200 főnyi mestert sem számolt tagjai sorában. Az ipartestületek kebelében a ruházati ipar körébe tartozó mesterségeknek volt legerősebb képviselőjük; így a szabóságnak, cipészységnek és csizmadiaságnak. Egyéb népes iparágak a kovácsmesterség, a borbélyság és a cukrászipar voltak.

Az ipartestületek főképpen a közadók módjára beszédett tagdíjakból tartották fenn magukat. Ezek nagysága rendkívül eltérő volt s az eltéréseket nem csupán a székhely fontosabb volta vagy a nyilvánvalóan kiterjedtebb adminisztráció okozta. Az ipartestületek munkáját sok tekintetben akadályozta, hogy számos helyen egyidejűleg céhmaradványt képező ipartársulat is fennállott s noha az erők egyesítését minden vonalon ajánlatossá tennék a kézmű érdekei: Buday a vagyonosabb ipartársulatok féltékenységében látta ennek akadályát, ha a beolvadás egyébként általában meg is indult. Az ipartestületek vagyonának és adósságainak összehasonlítása kétségtelenül arra mutat, hogy a

²⁹ L. „Adatok a munkahiányról”. *Közgazdasági Szemle*, 249—259. l.

³⁰ L. „Az ipartörvény módosítása”. X. kötet, 208—507. l. Budapest, 1906.

testületek vagyonosodó intézmények, ami annál érdekesebb tünet, mert az 1896-tól 1901-ig eltelt 5 év az ipari élet küzdelmes szaka volt. A testületi költségvetések jellemző vonása, hogy a tulajdonképpeni ipari célok mostoha dotációban részesültek s a nehéz időkben csak egy céljukhoz — a vagyonképzéshez — maradtak mindvégig hívek a testületek. A budgetek azonban általában szerény keretek között mozogtak: *felerészük* az 1000 koronás határon alul maradt.

Az ipartestületek életében oly fontos szerepet betöltő *békéltető bizottságokról* Buday megállapítja, hogy még nehezebben terjednek, mint maguk a testületek s ügyszófogalmuk sem nagyon emelkedik. A bizottságok különben inkább kisebb helyeken vannak jó munkára hivatva. Nagyobb városokban a békéltetés munkája nem eléggé síma.

A tagok szakképzettségének előmozdítására tett intézkedések elég szűk körben mozogtak. Szakiskolák fentartására vagy segélyezésére, inasok jutalmazására, előadások tartására, segédkiállítások rendezésére, könyvtárakra, olvasókörökre egyformán kevés pénz jutott. Nagyobb figyelmet érdemeltek a szakcsoportok, melyek a testületeken kívül elég szép számmal alakultak.

Az ipartestületek *munkaközvetítési* elfoglaltsága Buday szerint ellanyhult s másfelé terelődött át a közvetítés súlypontja. A munkaközvetítéssel kapcsolatban érdekes felvilágosításokat találunk a tanulmányban az egykorú munkahiányról és munkáshiányról is; valamint a munkásszállókról s a testületek egy némely jótékonyági intézményéről, mint pl. a rokkant-, a temetkezési egyletekről, stb.

Az értekezés második nagyobb szakasza az ipartársulatokra vonatkozik. Ezek nagyobb része céhmaradványt képez s néhányuk a XIV. század előtti időkre vezeti vissza eredetét. Századonként egyre emelkedik a legújabb korig megmaradt ipartársulatok száma, különösen a XVI. századtól kezdve s Buday felhívja a magyar gazdaságtörténet művelőinek figyelmét azokra a szellemi kincsekre, melyek a régi *céhládákba* és céhlevelekbe zárvák.

Buday meglepődéssel állapítja meg azt az értékes munkát, mellyel az ipartársulatok (a törvények intézkedései által félig-meddig elsorvadásra kárhozható) tagjaik érdekeit előmozdították még az ő idejében is. Árúcsarnok, nyersanyagbeszerzés, közös ipari üzem fentartása s a társulati készpénznek a tagok részére való kikölcsönzése — úgymond — eszközei a támogatásnak s magját az összetartásnak abban az érzésében találja, melynek a hagyomány, a tradíciók őrzése a legerősebb köteléke. Általában Buday úgy látta, hogy az ipartársulatoknál nagyjában feltehetően a társulásnak mindazokat az alakzatait, amiket a modern szövetkezeti forma felkarol, habár kezdetlegesebb alak-

ban s a szövetkezeti eszme erkölcsi tartalma nélkül, mert hiszen itt alapjában az ősök hagyatékának felhasználásáról van szó, — ezt is csak minél kevesebb tag számára akarva biztosítani.

Buday tanulmányainak publikálása után munkásságában valóban zökkenő támad. *Évek telnek el addig, amíg a nevével az irodalomban ismét találkozunk.* Nagy oka volt arra, hogy az írástól tartózkodni volt kénytelen. A természettől gyenge teste — bármennyire is eleven szellem, a munkavágytól örökké égő lélek lakozott benne — nem bírta a rettenetes hajszát, melyet önmaga parancsolt magának s 1906 végén összeroppant. Súlyos betegség támadta meg idegrendszerét s igazában csak a szerető hitves önfeláldozásának, majd mikor lábadozni kezdett, a magyar Adria gyógyító levegőjének köszönhető a magyar statisztikai tudomány azt, hogy már egészen fiatalon ki nem dőlt.

Csaknem egy évbe került, amíg ismét átvette hivatalát. De soha többé régi egészségét nem nyerte vissza. Évről-évre felkereste újból a tengermelléket, gyógyítgatva kifáradt testét. De a teste sohasem lett többé tökéletesen friss. Álmatlan éjszakák százai és ezrei egymás mellé sorakozva gyötörték örökké.

És csodálatos, hogy betegsége után, a század első évtizedének végétől Buday tudományos pályája mégis egyre magasabb ívelést nyert. Mert munkásságának ez a korszaka még gazdagabb eredményekben.

Az újra hivataloskodó Budayt időközben még 1907 augusztus havában (34 éves sem volt) miniszteri titkárrá nevezték ki. Páratlanul gyors előmenetele volt a régi Magyarország viszonyai között. Páratlanul értékes munkával szolgált rá arra. Még többel igyekezett azt meghálálni.

Amint a magyar nemzetnek a királyi hatalommal támadt konfliktusa elsimult, — 1906 után — tudvalevőleg a fejlődésnek gazdag szaka nyílt meg Magyarország történetében. A szellemi és gazdasági előrehaladás számos jelét észlelhettük. Az országgyűlés tömeges törvényalkotásokkal igyekezett Magyarország jobb sorsát biztosítani. Az ú. n. koalíciós kormány belügyminisztere, gróf Andrássy Gyula, komolyan tervbe vette többek között a *belügyi közigazgatás gyökeres reformját* s ennek keretében az önkormányzati szervek háztartásának rendezését is. A vármegyék, a városok és a községek háztartásának azok a törvényes alapjai, melyek mintegy 25 évvel korábbi időkben épültek ki, a gazdaságtársadalmi és kulturális fejlődés adott fokán már nem bizonyultak kielégítőknél, annál nagyobb bajt jelentve, mert az önkormányzati céloknak nincs hatalmasabb segítő eszköze, mint a háztartás rendezett volta. Azok a statisztikai kutatások azonban, melyek a kormánynak rendelkezésére állottak az önkormányzati háztartások vizsgálatánál, vagy elavultságuknál (mint az 1881. évi felvétel) vagy más célzatuknál fogva (mint az adóreformmal kapcsolatban 1898-ban gyűjtött

községi adatok) alapján értéktelenek vagy meg nem felelők voltak erre a célra s éppenséggel csak a vármegyei törvényhatóságok háztartásáról készültek statisztikai összefoglalások, de itt is csak a vármegyei alapok egy részéről.

A m. kir. központi statisztikai hivatalra hárult a feladat, hogy a sötétségben világosságot teremtsen s Buday László kapott megbízást, hogy ezt a kényes, sok körütekintést igénylő és felelősségteljes munkát végezze el. Lelkesedéssel fogott hozzá. A külföldi irodalom gondos tanulmányozása mellett — s a hazai szakkörökkel való állandó érintkezésben — a személyes tapasztalás erejével igyekezett mindenekelőtt a községek háztartásának ágas-bogas menetével tisztába jönni és számos helyszíni szemle eredménye volt az a felvételi minta, melynek segítségével az 1909 tavaszán megindult adatgyűjtés a községek háztartási viszonyait kutatta. Az adatgyűjtés azonban már elgondolásában is többet célzott, mintsem csupán a háztartás ügyeinek vizsgálatát.

Különleges kérdőpontok foglalkoztak a községek közérdekű viszonyaival és a közterhekkkel, melyeket a községi lakosság visel.

A községi háztartási statisztika előkészítésének egész nagy munkáját Buday *egyedül, szinte minden támogatás nélkül* végezte s alább majd látni fogjuk, *eredményekben mekkora sikerrel. A felvétel szigorúan hivatalos értelemben vett megindításán kívül életének ez az egyik legkedvesebb munkája amellet ismét közvetlenül a nyilvánosság elé készíti.* Számos cikkben fejt ki részben a tudományos világ előtt,³¹ részben az adatszolgáltatók sajtójában a magyar statisztikai vállalkozás horderejét³² s igyekszik így a felvétel útját egyengetni.

A felvétel tehát megindult, minthogy azonban a dolog természetéből folyik, hogy olyan statisztikai munkálat, amely több, mint 12.000 község háztartásának állapotát nyomozza oly bő részletességgel, mint Buday statisztikája tette, elég lassan perdül: *a begyűlt anyagnak a revízió rostáján keresztül hosszabb ideig érnie kellett, mígnem végső alakjában elkészülhetett.* Időközben tehát Budaynak módja volt arra, hogy egyéb problémákkal foglalkozzék s ő élt is az alkalommal.

Az 1909. év folyamán a m. kir. központi statisztikai hivatal teljesen befejezte az előző, *1900. évi népszámlálási anyag feldolgozását.* Ebben a formában talán nem is jól fejezzük ki magunkat. A feldolgozásoknak valójában a hivatal már jóval előbb

³¹ L. „A községi háztartás statisztikája”. Közgazdasági Szemle, 1909 július.

³² L. „A községi alapokról”. Községi Közlöny, 1909 szeptember. „Jegyzők gyűlése”. Budapesti Hírlap, 1909 okt. „Községeink háztartása”. A vármegye, 1909 november. „A községi közigazgatás reformja”. Budapesti Hírlap, 1910 április.

végükre jutott, csak a végső eredményeknek tudományos nézőpontokból való összefoglalása késett eddig. Az összefoglalást a statisztikai hivatal legszebben szerkesztett kiadványainak egyike³³ tartalmazta s a kötet bevezető részének (francia és német nyelven is megjelent) egyik szakaszát³⁴ Buday írta meg.

E szakasz mintaszerű kidolgozása egyfelől a korábbi népszámlálások módszere történetének, másfelől pedig világos kifejtése az 1900. évi népszámlálás előkészítésének és végrehajtásának, valamint a népszámlálási eredmények közzététele rendszerének. Buday előadása mindenekelőtt azt a nagy előnyt emeli ki, melyet az előző népszámlálásokkal szemben az 1900. évi adatszolgáltatóinak (az 1897. évi XXXV. t.-c. által kötelezett néptanítóknak) megválasztásában élvezett. A tudományos szempontokkal indokolja azt, hogy a népesség egészét megmozgató felvételt külön törvény rendelte el. Bemutatja a felvételi mintákat, pontról-pontra magyarázva azokat az eltéréseket, melyek a multtal szemben mutatkoznak. Különös figyelmet szentelve a népesség föld- és házbirtokára, valamint a népszámlálással kapcsolatban megkísérelt kisipari statisztikára vonatkozó kérdés-csoportnak.

Mint különösen érdekes adalékot jegyzi fel Buday beszámolója azt, hogy bár éppen a népszámlálás végrehajtása idején az országban csikorgó hideg uralkodott, ez a december-végi népszámlálásokkal szemben oly sokszor hangoztatott aggály sehol sem okozott komoly fennakadást a megfigyelés elvégzésében. A gondos előkészítés általában biztosította a munka sima lebonyolítását s az anyag tartalmi becsét csak növelte a felülvizsgálatnak az az újítása, hogy ahol az új népszámlálás az előbbivel szemben nagyobb eltéréseket jelzett, a statisztikai hivatal a helyi közigazgatási hatóságok útján igyekezett azok okának nyomába jutni. *Különösen egy irányban bírtak a messze jövődre nézve is ezek az utólagos vizsgálatok nagy fontossággal. Révükön kiderült az, hogy a nemzetiségi adatok megállapítása szinte tökéletes pontossággal történt s későbbi nagy megpróbáltatásunk idején nyugodt önérzettel hivatkozhattunk statisztikai hivatalunk becsületes munkájára.* Buday jelentése őszintén bevallja azt is, hogy a népszámlálásnak az iparstatisztikával való egybekapcsolása meddő kísérlet volt; az érdekelteknek az adózatástól való félelme erősebb gát volt, mint minden ellenkező irányú biztatás.

Az a mindenre kiterjedő kritika, mellyel Buday tanulmánya az 1900. évi népszámlálás végeredményének összefoglalását bevezette, csak öregbítette a tanulságoknak levonását, ami a jelentés többi íróira hárult. *S a népszámlálási technikának*

³³ L. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 27. kötet. X. 214—331. l. (24 térképpel). Budapest, 1909.

³⁴ L. „Az 1900. évi népszámlálás előkészítése és végrehajtása” (1—26. l.).

abból kicsendülő tökéletes ismerete képesítette őt arra, hogy mint alább látandjuk, a következő, 1910. évi népszámlálás előkészítésénél vezetős szerepe lehetett.

Az 1890. évi népszámlálás megszervezésénél néhai Vizaknai Antal volt az alvezér, hogy azután az 1900. évi népszámlálás előkészítésének minden gondja az ő vállaira nehezedjék. Amint az 1910. évi népszámlálás ideje közelgett, Vizaknai Antal már nem volt többé teljes egészségének birtokában s mind több esetben helyette Buday Lászlónak kellett a szervezés munkájába bekapcsolódni.³⁵ *1910. évi népszámlálás előkészítésének valóban nem volt már egyetlen mozzanata sem, amelyről neki tudomása ne lett volna, amelynek megbeszélésében ne lett volna része, s mikor 1910 december 31-ének éjjelén a nagy apparátus működni kezdett, Buday ezer felé osztogatta az utasításokat, melyeket a helyzet éppen megkívánt.*

Életének különben boldog korszaka volt ez. Ismét a régi kedvvel tudott dolgozni s családi életét bearanyozta második gyermekének (1909 decemberének végén született leányának) neki sok örömet okozó csecsemőkora.

A boldogság, a lelki megnyugvás azonban Budayra nézve azt jelentette, hogy örökké új problémák felé vágyó szelleme is új foglalkoztatást keresett. Jól tudtam ezt én, e sorok írója, közvetlen közelből megfigyelni, minthogy jó szerencsém úgy hozta magával, hogy 1909 decemberétől, mikor a központi statisztikai hivatal fogalmazói karába jutottam, a hivatalnál viselt tisztem egész tartama alatt mellette dolgozhattam s élvezhettem bőven bölcs tanításait, nemes lelkének jóságát s láthattam bele fokról-fokra ennek az univerzálisan nagy elmének szellemi mechanizmusába.

1909 nyarán (mintegy mellékmunkaképpen) elkészíti a *vármegyék háztartására* vonatkozó statisztikai felvétel tervét.³⁶ 1910 folyamán tapasztalatainak gazdag tárházával segíti alulírottat a városok háztartásáról szóló adatgyűjtés előkészítésében. Amde közelgett az időpont is, amikor a m. kir. központi statisztikai hivatal 40 éves fennállását ünnepelhette. A közviszonyok nem voltak alkalmasak arra, hogy az ünnepély nagy, külső fénnel történjék. *De a belső tartalmat tekintve annál emlékezetesebb ez az évforduló, melyet a statisztikai hivatal a munka ünnepévé avatott.*

A magyar statisztikai hivatalnak mindenkor jól ismert s a külföld által is méltányolt törekvése volt az, hogy kiadványait

³⁵ Ezúttal sem mulasztotta el az érdekelt hatóságokat ügyes formában megírt cikkekben felhívni jóelőre a népszámlálásra: „Községeink és a népszámlálás” (Községi Közlöny, 1910 nov.) s „Vármegyéink és a népszámlálás” (A vármegye, 1910 dec.) c. cikkei a bizonyosságai ennek.

³⁶ L. „A vármegyei háztartás statisztikája” (A vármegye, 1910 ápr.) és „A vármegyei pótdók egyéni kivetése” (A vármegye, 1911) c. cikkeit is.

francia és német nyelvű fordításban is megjelentetve, azok anyagát a magyar nyelvet nem értő kutatók számára is hozzáférhetővé tegye. Ilyképpen a nagyobb szabású időszakos felvételeknél (pl. a népszámlálásoknál, a mezőgazdasági üzemi felvételnél, stb.) s az Évkönyveknél is megvolt a mód arra, hogy azokat bárhol is hasznosan forgathassák s az időszaki felvételek módszerét illetőleg tájékozódhassanak. *De éppen a mi a nem rendszeres, eredményeiket az Évkönyvben nyújtó felvételek nagy részénél követett eljárást illeti, ezekre nézve az összehasonlító nemzetközi statisztikai tudomány nagy bizonytalanságban volt s még a statisztika hazai művelői is: minthogy a felvételek módszerét s az azokon eszközölt módosításokat ugyan az egyes évek munkatervei közölni szokták, de ezek nem hivatali személyek számára nem voltak könnyen hozzáférhetők.*

Vargha Gyula, a statisztikai hivatalnak sorrendben harmadik igazgatója, kinek regimé-jéhez a hivatal fellendülésének emlékezetes korszaka fűződik, ezért Budayt bízta meg azzal, hogy a hivatal egész tisztviselőkarának bevonásával — körülbelül annak a munkának szellemében, melyet Buday még tíz évvel előbb írt a hivatal adatgyűjtéseiről — szerkesszen kiadványt s azt oly időpontban készítse el, hogy azt még a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek az 1911 őszén Hágában tartandó ülésén be lehessen mutatni.

Budaynak s írói gárdájának alig pár hónap állott rendelkezésére, hogy ezt a nagy munkát elvégezhesék. Nagy munkáról volt szó, hiszen éppen a század első évtizedében a hivatal munkaköre szinte teljességében átalakult. Új adatgyűjtések tömege foglalkoztatta a hivatalt s a régiek rendszere erősen megváltozott. Buday szerzői tehetsége mégis sikerrel — és időre — birkózott meg a feladattal s *amikor az Institut tagjai szeptemberben Hágában összegyűltek, az ülésnek egyik eseménye volt az, hogy Vargha Gyula a kész munkát (francia és német nyelvű kiadásban is) bemutatta.*³⁷

Méltó beszámoló volt ez a könyv arról a négy évtizedes fejlődésről, melyet a hivatalos statisztika Magyarországon elért s méltó kezekre volt bízva a szerkesztés nagy műve Buday személyében, akit a magyar király ugyanez év elején tüntetett ki a miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel.

A kötet bevezető részét: a statisztikai hivatal vázlatos történetét s a hivatal törvényes és szabályrendeleti szervezetének ismertetését Buday írta meg és magyarázataiban kitűnően érvényesülnek azok az intézkedések, melyek a hivatal működését oly eredményessé teszik. A kiadvány további anyaga két nagy csoportra oszlik. Az egyik csoport a rendszeres munkála-

³⁷ „A m. kir. központi statisztikai hivatal munkássága”. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozatának 36. kötete. Budapest, 1911.

tok (az évről-évre folyó felvételek) adatgyűjtési rendszerét: az adatszolgáltatókat, az adatbevallás határidőit, a felvételi mintákat, az adatszolgáltatás körül kiadott utasításokat, a feldolgozás és a közlés elveit ismerteti s egyben a megfigyelés rendszerének fejlődését is. A másik a hivatal által lefolytatott nagyobb időszaki felvételek módszeréről szól, a rokon statisztikai ágazatokba tartozó munkálatokat együvé foglalva. Az a rendkívül nagy érdeklődés, mely a statisztikai hivatalnak e kiadványával szemben a világ minden részéből megnyilvánult, kétségtelenné teszi, hogy Buday László jó munkát végzett a szerkesztéssel *s noha azóta a magyar statisztika rendszere még tovább fejlődött, idegen nemzetek statisztikusai közül máig sokan kíváncsiak a magyar statisztika egykori állapotának erre a tökéletes keresztmetszetére.*

A Nemzetközi Statisztikai Intézetnek 1911. évi hágai ülészakán, mely elé Vargha Gyula ezt a kiadványt terjesztette, mint a magyar kormány küldöttje, Buday is részt vett. S csak természetes, hogy hazaérve, számot ad impresszióiról.³⁸ Különösen arra mutat rá, hogy az ülészak elé terjesztett iratok között mennyire teret nyertek a nemzetközi vonatkozásúak s hogy az öszeműködés szükségének közös átérzése előtérbe hozta egy nemzetközi statisztika létesítésének gondolatát.

Ugyanerre az időre (1911 telére) esik Vizaknai Antal halála. Buday klasszikusan tömör szavakban méltatja a magyar közönség³⁹ és a statisztikusok egyeteme előtt is⁴⁰ a jeles férfiú emlékét.

Hamarosan azután Buday a m. kir. központi statisztikai hivatal valóságos miniszteri osztálytanácsosa lesz, miután előbb az általa készített s a statisztikai hivatalnak tudományos jellegét különösen kiemelő memoranduma alapján a statisztikai hivatal státuszviszonyainak rendezésével a hivatal a kormánytól megkapja azt a szellemi erőben való pótlást, melyre régóta szüksége volt.

Az évnek többi részében nagyszabású tanulmányokat folytatott a községek háztartásáról megírandó nagy művéhez. S ebben az évben különös gonddal kezdte meg a statisztikai hivatal fiatalabb generációjával szemben azt a felejtethetetlen nevelő munkát, melynek nyomai kitörülhetetlenné teszik működését a magyar statisztikai hivatal történetében. A statisztikai hivatal összes demografiai, kulturstatistikai és a moralstatistikát művelő osztályai is ellenőrzése alá kerülvén, a hivatal számos tehetséges ifjával foglalkozik egyénileg, tanítgatva őket, figyel-

³⁸ „A statisztika nemzetközi művelése”. Közgazdasági Szemle, 1912 jan. 6—12. l.

³⁹ „Vizaknai Antal”. Közgazdasági Szemle, 1912 jan. 1—5. l.

⁴⁰ Dr. Antoine Vizaknai. Nécrologue. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Vol. XXX. Haag, 1912.

müket új meg új kérdések kutatására híva fel s teremte ezzel azok között pezsgő szellemi munkát.

Am az 1912. év sem múlik el anélkül, hogy Buday saját munkásságának új területéről ne értesülnénk. Aminthogy a *nemzetiségi kérdés* a magyar belpolitikának akkortájt egyre érzékenyebb pontja lett, úgy nem kerüli el figyelmét az sem, hogy a nemzetiségi súrlódások már nyugodtnak hitt államterületeken belül is bajokat okoznak. Azokkal a nyiladozó kísérletekkel szemben, melyek Magyarországot holmi keleti Svájc-cá akarnák átalakítani, éppen a svájci állapotokból folyó tanulságok ismertetésével száll vitába egyik szép tanulmányában.⁴¹ Statisztikai adatokat közöl az idegeneknek Svájcba való beözönléséről; felfedi a mozgalom okait és veszedelmeit; ismerteti a honosítási eljárás megváltoztatására irányuló kísérleteket; foglalkozik az egységes svájci nép kérdésével: válaszolja a nemzetiségi torzszalkodásokat (s főleg a tessini kérdés lényegét) s rámutat azokra az idegen államokból táplálkozó irredentikus törekvésekre, melyek Svájc területi integritása ellen irányulnak. *Mind-ezeket a kérdéseket magyar vonatkozásúaknak is tartotta. A jövő — pár év letelte után szomorúsággá vált jövő — mennyire igazat adott neki!*

Csakhamar ezután a jog- és államtudományi továbbképző taenfolyamon látjuk Budayt (1912 okt. 15-én) szerepelni, mint előadót. „A statisztika és közigazgatás“ címen tartott ott előadást,⁴² melyben nagy ügyességgel fejti ki népszerűen a statisztikai módszer lényegét, ismerteti a megfigyelés különféle módjait, világít rá a statisztikának a gyakorlati élettel való nagy összefüggésére s különösen arra, hogy a statisztika értékességét felismerő s annak szolgálatába szegődő közigazgatás mennyi közvetlen és közvetett hasznát láthatja elhatározásának.

A következő, az 1913. év első felét Buday jórésztben a községek háztartásáról szóló munkája megírásának és sajtó alá rendezésének szánta. Közben ugyan kisebb cikkek megírásával is pihentette elméjét,⁴³ de alkotóképességének javát e nagy könyvének tartotta fenn. A szöveg megírásához Buday február elején fogott hozzá s — egyéb hivatali teendőinek ellátása mellett — június hó derekára befejezte a hatalmas művét, mely azonban a nyomdatechnikai okok miatt csak augusztus végén került a nyilvánosság elé.⁴⁴

⁴¹ „Az idegenek beözönlése s a nemzetiségi kérdés Schweizban”. Budapesti Szemle, 1912 szept. 373—390. l.

⁴² L. Közgazdasági Szemle, 1912 nov. 750—767. l.

⁴³ „Magyar tengeri fürdő”. Budapesti Hírlap, 1913 május. — „A községi háztartás reformja”. Községi Közlöny, 1913 május. — „Iskolánk statisztikája”. Magyar Kultúra, 1913 május.

⁴⁴ „Magyarország községeinek háztartása 1908-ban”. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozata, Budapest, 1913. VI. 172. (szöveg) + 140.* + 950. l. Francia és német nyelven s különlenyomatban is.

Buday könyvének megjelenését a kitüntető elismerésnek egyhangú szava fogadta. Minden érdeme meg volt rá. A községi háztartásnak minden részletére kiterjedő e hatalmas forrásmunkával — tudunkkal — a külföld egyetlen állama sem rendelkezik máig sem. Ha történetek is itt és amott kísérletek a községi háztartások megfigyelésére, módszerük sehol sem volt annyira kimerítő s az *egyes községekig lenyúló kutatásnak korántsem nyújtottak* (akkora lehetőséget, mint Buday statisztikája. Hiszen ebből (sok egyéb más adat mellett) *községenként* meg tudtuk állapítani a községi pótdózás adatait. 1899-ig visszamenőleg a főbb bevételek és kiadások alakulását, a vagyonomérleg fontosabb adatait s a községi alapok jellemző adatait is.

A községenként közölt számok kiválogatását Buday nagy gonddal végezte. De még több gondal (ha lehetséges) és végtelenül nagy ötletességgel foglalta össze nagyobb területi egységekbe a községi statisztika eredményeit 34, csupa érdekes táblázatban. *Közlései módjának egyik tipikus vonása, hogy az ország különböző részeiben mindenütt külön kimutatta az ú. n. kis- és nagyközségek adatainak értékét is, mire nézve alapos oka volt*, minthogy a községek e két csoportja között nemcsak szervezeti eltérések vannak, de a lakosság számának és a vagyoni viszonyoknak különbözősége s a feladatkörök elkülönülése háztartásuk belső viszonyaiban is más utakat vág. Ezeket a kiadvány közlési módja mellett jól szemügyre tudjuk venni. Egyébként a községek nagy száma folytán részünkre elsikkadnának. A kis-községeknek pl. (amint éppen Buday statisztikájából láttuk) drágább az adminisztrációja; messzebb kapják az orvost, a gyógyszertárat; közülük több szorul pótdóra, magasabb a pótdójuk s nyomasztó adókulcs is sűrűbben fordul elő köztük; több ott az adóhátralék, hátrányosabb a kiadások fejlődése, súlyosabb a kölcsön kamatlába stb. A pótdókulcsnak egészen az 1881. évig visszanyúló kutatása s annak a községek lakosságának számával való szembeállítás, a községi közterhek részletezése, a bevételek és kiadások bőséges tagozása s összehasonlítása a községek nagyságával, a községi gazdálkodásra nézve annyira jellegzetes alapszerű kezelés eredményének közlése, a községi vagyon és terhek adatainak összegezése, a községi érték-vagyon gyümölcsoztetésének módja és a községi adósságok kamat- és törlesztési terhe, a községi közbirtokosságok állapotára vonatkozó adatok területi összefoglalásban szintén mind szemünk elé tárultak Buday munkájának e részében s *teszik azt a magyar községi élet megismerésének felülmúlhatatlan értékű kataszterévé.*

A statisztikai kiadványok szöveges jelentését szokták a hivatali statisztikusok legsajátosabb szellemi munkatermékeinek tekinteni. Miféle különös értékek tették annyira jelentőssé Buday

tanulmányát? *A problémának minden részlete tökéletes ismeretén nyugvó, élvezetes kifejtése.*

A magyar községek háztartása szabályainak ismertetésével a XII. századig visszanyúlva, vezeti el olvasóit Buday az újabb idők fejlődéséig — a XIX. század jogfejlődését mind szélesebb alapon tárgyalva — s már könyve elején jelezve azt, hogy a háztartás *gyakorlata és a törvényes szabályok sokszor nem fedik egymást*: a háztartás gyakran nem simul a törvényes keretekhez, másutt pedig be sem tudta azokat tölteni. Ezután a felvétel előzményeivel foglalkozik s magának az adatgyűjtésnek történetével és tanulságaival. Valóban a felvételi eljárásnak magában is voltak feljegyzésre méltó adatai. Így az, hogy *a magyar községek nem csupán a törvény alaki elrendezése szerint sorakoznak a kis- vagy a nagyközségek csoportjaiba*, hanem egyfelől vannak közöttük olyanok, amelyek a községi életnek egészen kezdetleges fokán élnek; s másfelől olyanok, melyeket városias, modernebb üzemekkel is gazdálkodó háztartásuk mesze az átlag fölé emel; ezek szinte kikiváncsoznak a községi élet keretei közül. Vagy az, hogy *a községi költségvetések szerkesztése (a gyakorlat ferde szokásai folytán) merőben nélküli azoknak a tapasztalatoknak hasznosítását, melyeket a zárszámadások nyujtanának*, — nem kis részben a közigazgatási apparátus lassúsága miatt is, amely néha évekig a vármegyei felülvizsgálat részére tartja vissza a zárszámadásokat, ahelyett, hogy gyorsan ismét a községeknek rendelkezésükre bocsátaná.

A munka további részében azt a szigorú kritikát kell megemlítenünk, mellyel Buday dolgozott. E kritika mindig kettős. Egyrészt a rendelkezésre álló adatokat vizsgálja fölül, s kutatja azt, milyen határig lehet rájuk építeni; másrészt az adatok valóságos értéke így megállapíttatván, igyekszik a viszonyoknak egyéni és relativ értékét lemérni, melyekre az adatok vonatkoznak, másszóval az adatok alapján körvonalozza a községi háztartás helyzetét. E vonások legjellemzőbbjei: A községi szervezet alacsonyabbrendűségével fokozatosan mindig több költséget emészt fel a szorosán vett adminisztráció. A multtal szemben egyre csökken a póttadóhoz nem nyúló községek száma; más a póttadózás módja s az állami adóalap csoportosítása, mint ahogy a törvény előírja; a községek egyötödrésze vet ki 80%-nál magasabb póttadót, — a kisközségek közül kétszer annyian, mint a nagyközségek közül; harminc év alatt megháromszorozódott a póttadókiivetés összege stb. A lakosságra nehezedő közterhek egy főre számított átlaga 15.7 korona volt községeinkben; ennek az összegnek csaknem kétharmada azonban nem a községi kötelekből származott, hanem az állampolgárság következménye volt.

A községek bevételei és kiadásai 1881—1908-ig körülbelül háromszorosra emelkedtek, míg azonban a kisközségek bevételei valamivel erősebben szaporodtak, kiadásaik növekedése alatta

maradt a nagyközségekének. A számadások egyébként igen szűkös viszonyokra engedtek következtetni; s még szomorúbb volt, hogy az összes községi bevételek 37,6%-a eredt pótdókból, ami a közigazgatási bevételek e legsúlyosabb fajának nélkülözhetetlenségét mutatta; az ingatlan vagyon, mely a magyar községi törvény intenciói szerint a községeknek fő jövedelmi forrása lenne, csupán 21,2%-kal szerepelt a bevételek között. A kiadások egyharmada közigazgatási természetű volt, második helyre azonban már a kölcsöntartozás törlesztése került, megelőzve a közművelődési kiadásokat.

A községi feladatoknak egy igen nagy részét a községek úgy vélik biztosíthatni, hogy a szükségletek kielégítéséről nem a háztartási alap rendes hitele terhére, hanem külön letett vagy gyűjtött s külön számadással bíró alapok költségvetésében gondoskodnak. *Hogy a községi alapok mekkora helyet foglalnak el a községek háztartásában, erről először Buday tájékoztatta a magyar tudományt, jelentésében alapról-alapra tárgyalva azok életképességét.*

A községi vagyonra vonatkozó fejtegetésekből kiderült a községi vagyonmérlegek számos hiánya, melyek legfontosabbika, hogy a községek vagyonleltára megközelítőleg sem tünteti fel híven a község valódi vagyonállapotát: a vagyonbecslések gyakran tizenöt-husz évvel ezelőtti időből erednek, ami annál nagyobb baj, mert a községek vagyonának fele földbirtokban fekszik, — rendszerint a községek közvetlen közelében fekvő földbirtokban, melynek értéke a földárak általános emelkedése mellett is leginkább szembeötlő. Merőben újszerűek azok az észrevételek, melyekkel Buday a községi értékek elhelyezését és gyümölcösztetését kíséri.

A községek adósságára vonatkozó előadásában meggyőző kritikáját nyerjük a községek kölcsönügyének s különösen érdekes az a tanulság, hogy míg a kölcsöntartozásoknál az átlagos kamatszázalék 5,3% volt, addig az elhelyezett községi tőkéknél csak 3,5%. A községek tehát jóval nehezebb feltételek mellett tudtak csak hitelhez jutni, mint ahogyan ők gyümölcösztették értékeiket. A szöveges jelentés foglalkozik még a közbirtokossági vagyon ügyével s legvégül az ú. n. egyéb közcélú vagyionok vagyonkezelésének ismertetésével. Ezekről a közcélú vagyionokról, mint pl. a szász egyetem és szász hétbirák vagyonáról, a román és szerb bánsági közvagyonról stb. addig jóformán semmit sem tudott a magyar közönség.

Csupán kikapott részletek ezek Buday monumentális művéből. Talán mégis alkalmasak annak bizonyítására, hogy az ő községi háztartási statisztikája mennyire nem volt csupán statisztika s különösen mennyire nem volt pusztán száraz statisztika, noha a statisztika minden eszközét felhasználta, hogy a kérdésnek minél inkább mélyére hatoljon. *A községi közigazgatásnak*

és a községi életnek éles szemű bírálója szólal meg minden sorából s végtelenül sajnálhatjuk, hogy amikor a magyar kormányzat hozzájutott volna, hogy az újjászervezés nagy munkáját megkezdje, az ágyúk dörgése vonta el kényszerűen a figyelmet Magyarországnak ettől az égető problémájától.

Buday nem elégedett meg azzal a nagy és osztatlan sikerrel, melyet munkája aratott. Az őt annyira jellemző céltudatossággal és szívóssággal minél szélesebb körben akarta a magyar községek háztartásának ügye iránt a nagyközönség, a hatóságok és a tudományos világ érdeklődését felkelteni és ébren tartani. Egyik helyen a községek pénzügyeinek általános helyzetképét adja.⁴⁵ Másutt a lakosság közterhei közül a felekezeti adózással foglalkozik behatóbban.⁴⁶ A községek háztartása a közlekedésügyre mekkora áldozatot hoz; egy szaklapban ismét ez az értekezésének tárgya.⁴⁷ Kiváló figyelmet szentel a községi alapoknak⁴⁸ és a községi reformnak.⁴⁹ A gazdaközönség előtt a községi és közbirtokossági ingatlanok kérdését fejtegeti.⁵⁰ Ismét más olvasóközönség előtt arról ír, hogy a községek a kulturális szükségleteket mennyiben szolgáltatják.⁵¹ Összefoglaló képet ad a községi lakosságot sújtó terhekről.⁵² Külön veszi ezek közül a szegényügy terheit.⁵³ A községi közigazgatási személyzetnek még egyszer emlékeztetbe idézi a háztartási statisztika pontosságát.⁵⁴ S megrajzolja végül mesteri vonásokkal a magyar falu típusát.⁵⁵ Mindezek a tanulmányok szorosan a községi háztartási statisztika gondolkörébe tartoznak. De nagyon tévedne az, aki azt hinné, hogy csupán Buday alapvető munkájának egyik vagy másik részét nyújtják rövidebb-hosszabb kivonatban. Mindegyik tele van friss eszmékkel s a statisztika adatkincse mintegy csak a nyers anyagot szolgáltatja Buday buján felbuggyanó eszméi kifejtéséhez. A sok tanulmány közül — példaképpen — csupán egyiknek — a községeink szegényügyére vonatkozóan — tartalmi lényegét idézzük itt fel. Buday tanulságainak lényege az, hogy mivel nem minden község elég erős

⁴⁵ „Községeink pénzügye”. Budapesti Hírlap, 1913 szeptember.

⁴⁶ „Felekezeti adóteher Magyarországon”. Magyar Kultúra, 1913 okt.

⁴⁷ „Községeink közlekedésügyi terhei”. Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1913 okt.

⁴⁸ „A községi alapokról”. Közgazdasági Szemle, 1913 okt.

⁴⁹ „A községi reform és községi háztartás”. Közgazdasági Szemle, 1913 nov.

⁵⁰ „Községi és közbirtokossági ingatlanok”. Magyar Gazdák Szemléje, 1913 nov.

⁵¹ „Községeink a kultúra szolgálatában”. Új Élet, X—XI. füzet.

⁵² „A községi lakosság terhei Magyarországon”. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1913 dec.

⁵³ „Községeink szegényügyi terhei”. Katholikus Szemle, 1914 ápr. 350—361. l.

⁵⁴ „A községi háztartási statisztika”. Községi Közlöny, 1913 dec.

⁵⁵ „A magyar falu”. Magyar Figyelő, 1913 dec. 401—416. l.

arra, hogy a törvény által kiszabott szegényügyi terhek esélyeit el tudta viselni: ebben a tevékenységükben községeink támogatásra szorulnak. Ámde az állami segítség helyett, mely kevés, gyökeresebb megoldási mód után kell kutatni. *Buday itt is a szövetkezésre gondol* s habár — amint mondja — első pillantásra talán bizarrnak is látszik, hogy egyik község segítse, gyámolítsa a másik község szegényeit, akikhez valójában semmi köze sincs s habár a jómódú, nagyobb község így talán többet is fizetne, mint eddig: de az állami (az állami gyermekmenhelyi) gyermekeket többnyire a jobbmódú, szorgalmasabb községek számára neveljük, nem is szólva arról, hogy e községek lakossága a gyermekmenhelyek telepei révén is hasznot húz az intézményből s így fokozott közületi kiadásai a magángazdasági bevételek emelkedése révén megtérülnek.

Amikor ezek a munkái nyilvánosságra kerültek, Buday már teljes erővel dolgozott az önkormányzati szervek háztartási statisztikájának másik részén, *a vármegyék háztartásának megírásán*.⁵⁶ Csodálatos munkabírást mutatja, hogy ez a körülmény egyáltalán nem hátráltatta a maga elé tűzött program megvalósításában, sőt már említett tanulmányain kívül néhány másik is jelent meg ugyanezen időtájt tollából,⁵⁷ melyek egyike,⁵⁸ melyben a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1913. évi bécsi ülésének anyagáról referál, jelzi azt a lankadatlan figyelmet, melyet Buday a statisztikai tudomány fejlődésével szemben tanusított.

A vármegyei háztartások statisztikájának fontosságát ugyanaz a körülmény élezi ki, amelyről a községi statisztikánál szoltunk. Bármennyire megbecsülhetlen szolgálatokat tett az ősi vármegye Magyarország alkotmányának védelmében Ausztria központosító törekvéseivel szemben, ez a szerep mindig inkább politikai természetű volt. *Akkor, mikor a nemzet fejlődését egyre inkább gazdasági problémák irányították, a vármegyei intézmény szinte barátainak különös sajnálattal kellett látniok, hogy a gazdasági tartalom nélkül működő vármegye nem tud gondoskodni a hatósága alá tartozó községek gazdasági és szociális fejlődéséről.*

A vármegyék életének egy új korszakát megnyitandó: erre nem gondolhattunk anélkül, hogy ne ismerjük pontosan a vár-

⁵⁶ „A magyarországi vármegyék háztartása és gyámpénztárai 1909-ben”. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 40. kötet. Budapest, 1914. VII. 80—239. l. (Francia és német nyelven is.)

⁵⁷ „Adatok a hazai népesség tömörüléséről”. Földrajzi közlemények, 1913. VIII. f. 371—375. — „A 40 éves Budapest”. Magyar Kultúra, 1913 december.

⁵⁸ „A statisztika új problémái”. Közgazdasági Szemle, 1914 február. 73—84. l.

megyei háztartás rendjét s részleteiben is a vármegyék meglévő gazdasági erejét.

Buday tanulmánya, szakszerűen feldolgozva az ősanyagot, különösen három kérdéscsoport alapos kifejtésére fordít gondot. A vármegyei tisztviselői kar és az ezzel szorosán összefüggő állami javadalmazás ügyének, — azután a szűkebb értelemben vett vármegyei háztartás viszonyainak (ideértve a pótdózási jog gyakorlását, az alapszerű gazdálkodást, a vagyonkezelést és a kölcsönügylet) és végül gyámügyi közigazgatás pénzügyi eredményeinek kifejtésére.

A vármegyei háztartás kevésbé komplikált volta nem tette szükségessé Buday számára, hogy gondolatfűzése itt is oly mélyre hatoljon, mint a községi háztartás statisztikájánál láttuk. De tanulmánya azért lépten-nyomon tele van olyan megfigyelésekkel, melyeknek a vármegyei közigazgatás reformja ugyancsak hasznát veheti. Buday számításaiból pl. kétségtelen volt, hogy a lakosság számához viszonyítva, az ország műveltebb vidékein a vármegyei közigazgatás kevesebb költséget igényelt, mint pl. a kulturában hátramaradtabb vidékeken s hogy a nagyobb népességű vármegyék közigazgatása is aránylag kevesebb költséget emésztett meg, mint a kisebb lakosságúaké. A különféle vármegyék adóterhe Buday statisztikája szerint körülbelül 16%-át tette az állami adóalapnak, ami látszólag ellentmondott a vármegyei házi- (háztartási) adó törvényileg 5%-ban megállapított kulcsának, tényleg azonban arra vallott, hogy a pótdózikivetés alacsonyan megállapított maximuma újabb meg újabb adóforrások felkeresésére kényszerítette a magyar vármegyéket, hogy immár új irányokban foglalkoztatott feladatkörüknek meg tudjanak felelni. A vármegyei tiszti (tisztviselői), valamint útalapok sorsa felől is alaposan gondolkozóba ejti az olvasót Buday munkája, *a vármegyei gyámpénztárak működésére*, valamint különösen azok értékkezelésének módjára nézve pedig *Buday statisztikája a régi Magyarországnak egyetlen forrásműve volt.*

Amikor ez a munkája megjelent, Buday már a központi statisztikai hivatal aligazgatója volt. 1914 április hó 3-án nevezte ki azzá a magyar király, minthogy valamivel előbb — 40 évi szolgálat után — Vargha Gyula kiváló érdemekben eltöltött tisztviselői pályájának méltó jutalmául a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium államtitkári székébe került. *A sorsnak különös véletlenje azonban úgy akarta, hogy Buday László már aligazgatói kinevezésétől kezdve tulajdonképpen a statisztikai hivatal igazgatója lett.* Az igazgatóvá kinevezett Hajdu László ugyanis, aki betegsége miatt a hivatal vezetését át sem vehette s valójában csak a halálos ágyán értesült a királyi kegyről, már április első napjaiban meghalt s Buday László, alig 40 éves korában, jutott 1914 augusztus hó 1-én abba a magas pozícióba,

hogy a magyar statisztika ügyét immár kizárólagos felelősséggel intézze.

A fiatal igazgatót már előbb, 1914 május hó 7-én tudományos munkásságának jutalmául a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta. Ez csak újabb biztatás volt arra, hogy Buday friss terveket dolgozzon ki a magyar statisztika rendszerének továbbfejlesztése érdekében s alig pár heti aligazgatói működése után Buday minden tisztviselőjének kiszabta már azt a szerepet, melyet annak a statisztikai hivatal *névéhez* fűződő korszakában szánt. Kegyetlen fordulása volt a sorsnak az, ami hamarosan Magyarországra köszöntött s aminek hatása alól a statisztikai hivatal sem vonhatta ki magát. *S aminek hatása alatt kényszerűen összezsukódtak azok a szárnyak, melyekkel Buday László új utakat akart berepülni magyar statisztikai fejlődésében.*

Az 1914. évi július hó 26-án elrendelt részleges mozgósítás, majd Ausztria és Magyarország összes haderőinek mozgósítása a statisztikai hivatalt olyan nehéz helyzetbe sodorta, mint kevés más magyar közintézményt. A világháború folytán a magyar állam kormányzata új meg új, a gazdasági élet körébe vágó, valamint *közvetlenül a hadviselés* érdekeibe kapcsolódó kérdések elé állította a statisztikai hivatalt, melyekre választ és pedig gyors választ kellett adni, tekintet nélkül arra, hogy a személyzet rendkívül megcsökkent s volt idő, amikor a normális státusból a fogalmazói személyzetnek kétharmad része, a statisztikai technikai személyzetnek pedig 50%-a fegyver alatt teljesített szolgálatot (nem szólva az alacsonyabb kvalifikációjú személyzetről). Az óramű pontosságára beállított munkarend, amely a magyar statisztikai hivatal munkásságát korábban jellemezte, ezzel egy csapásra megdőlt. A hivatal szinte csak egyik napról a másikra élt. A vezetőség sohasem tudhatta, hogy mit hoz a holnap s *a nagy bizonytalanságban elmerültek azok a szép tervek is, amelyeket Buday különösen a magyar statisztika rendszerének a szűkebb értelemben vett szociális kérdések kutatása terén való fejlesztése körül kimódolt.*

A hivatal rendes adatszolgáltatásában is hamarosan zökkenők támadtak. Az adatszolgáltatásra kötelezett hivatalok is személyzethiánnyal küzdöttek s a magánvállalatok, gazdák stb. sem voltak abban a helyzetben, hogy a statisztika kérdéseire olyan szabályosan válaszoljanak, mintsem korábban tették. *A rendes adatgyűjtések helyett Buday mind sűrűbben rendkívüliekre volt kénytelen összpontosítani a megmaradt csekély erőket.* A különféle rekvizíciók foganatosításához szükséges összeírások, a gabonakészletek megállapítása, a cséplési eredmények bejelentése, rokkantügyi statisztika, a kőborcigányok összeírása s a vámkülföldi vagyoni érdekeltségi statisztika végrehajtása, a munkás-családok élelmezési költségeinek megfigye-

lése, háborús ipari statisztika, majd később a békére való átmenetet előkészítő statisztikai felvétel, jövedelmi- és vagyonadóstatistika, választójogi statisztikai munkálat, a Károly-esapatkeresztesek statisztikája, sok más társukkal együtt emlékei a statisztikai hivatal háborús korszakának, noha rajtuk kívül Buday a rendes adatgyűjtések kérdőíveit is kibővítette különleges kérdőpontokkal.

Mindezeknek a különleges munkáknak megszervezése és végrehajtása rendkívül terhet rótt Buday gyenge szervezetére, mely az esztendő múltával s a szakadatlan munka mellett egyre inkább érezte a korábbi években megszokott évközi pihenés hiányát. A köteles óvatosság azt kívánta volna, hogy Buday jobban takarékoskodjék erejével, hogy a békeidők visszajöttével felfrissülve inkább tudjon tudományának élni.

Örökös utánjárással, biztatással törekszik arra, hogy hivatalának működésében *végzetes* zavarok ne támadjanak. S közben jó példával maga jár elől, ki egymaga dolgozik számos távollevő helyett. A munkálatokat közvetlenül ellenőrzi, ügyiratokat intéz, memorandumokat szerkeszt, tanítja az itthonmaradottakat *s eléri azt, hogy a statisztikai hivatal akkor, mikor személyzete csonka, olyan tekintélyre tesz szert, mint soha azelőtt.* Valami különös megérzés azt sugallja neki, hogy a háború pusztításai a statisztikai hivatalnak kötelességévé teszi, hogy lehető bőkezűséggel számoljon be — hosszabb időszakok adatait gyűjtve egymás mellé — Magyarország állapotáról a világháború előtt. S kutassa azoknak a bajoknak gyökerét, melyek népesedésünknek vagy gazdasági életünknek fáját rágták. Így születik meg a kivándorlás, a gyermekfertőző betegségek és a gümőkórhalálozás másfélévtizedes alakulását felölelő statisztikai kiadványok terve. Így határozza el, hogy megcsinálja a magyar külkereskedelmi forgalom 1882—1913. évi történetét. Így ölt az 1909—1912. évi népmozgalmi statisztika, a háborús munkanehezségek ellenére is az eredeti tervekhez képest akkora terjedelmet, mint soha annak előtte. S így ad megbízást Buday arra egyik fiatal, munkája végeztével sajnos, hamarosan tragikusan elhalt tisztviselőjének, *Kenedy Lászlónak* arra, hogy írjon tanulmányt Magyarország 1909—1913. évi kriminalitásáról.

Mekkora lelkiező, minő bámulatosan nagy suggestiv erő lakozott ebben az emberben, aki a háború tébolyában tudta inspirálni tisztviselőit arra, hogy a munka narkotikumába bukva bele, a jövőnek, a messze jövőnek szóló munkát végezzenek akkor, amikor a ma s még inkább a holnap annyira bizonytalan volt.

S közben a tudomány ápolását sem hanyagolja el. 1915 január hó 11-én tartja a Magyar Tudományos Akadémiában székfoglalóját⁵⁹ *Magyarország népességének műveltségéről*, mely

⁵⁹ „Népünk műveltsége”. Budapesti Szemle, 1915 március. 372—396. 1.

ben mintaszerű példát nyújt arra, *miképpen lehet a statisztika nyers adattömegét a kulturpolitika plasztikus képévé átgyúrni.* Az 1910. évi népszámlálás az elődeit messze meghaladó módon nyújtott alkalmat a műveltség különböző fokozatainak vizsgálatára s Buday az alkalmat teljes egészében kihasználta munkássága egyik legszebb tanulmányának megírásánál. Tanulmánya elején azonnal rámutat arra a nagy különbségre, mely az alföldi nagy magyar városok és egyéb települések bel- és külterületi lakosságának elemi műveltsége tekintetében fennáll s a tanyai iskoláztatás fejlesztésének szükségére céloz (aminek előkészítésére a statisztikai hivatal rövidesen speciális munkálatokat is végez). Ilyképpen, amint egykor — pályájának elején — a horvát-szlavonországbeli magyar iskolák fentartását intéző Julián-Egyesületben a testvéreitől elszakadt magyarság megmentésén, most a törzsökös magyarság elemi kulturájának fokozásán munkál. A műveltség egyes grádusait nemek, vallásfelekezet, anyanyelv, lakóhely, foglalkozás és kor szerint is kutatja s úgy véli, hogy *lassú folyamatban a városokból, a kulturális gócékból is kezd szétáradni a vidékre a kultúra melege, a város és vidék között egyenletesebb megoszlása látszik az intelligenciának.* A nivellálódás, mondja, eltünteti a kirívó aránytalanságokat s ha elsőségét nem is fogja elveszíteni a magyarajkú nép, a régi mulasztásokat gyorsan pótolva közelednek hozzá a más ajkú magyar állampolgárok is. Buday azt látja még számainak alakulásából, hogy a jövő fejlődése a termelés közvetlen tényezőinek általános műveltségét fogja gyarapítani, a gazdákét és iparosokét tehát, akiket nem a kényszer, hanem a magasabb kultúra szükségének érzete ösztönöz a tanulásra. Mondhatnák-e ma is Magyarország ellenségei, vagy a magyar állami és társadalmi rendnek támadói, hogy a hivatalos magyar statisztika forrásából merítő Budayt nem a nemzetiségek s nem az összes társadalmi rétegek kulturájának emelése után érzett őszinte vágy hatotta át munkájának megírásával?

Szaporán irogat azután is. A hivatalos magyar statisztika fejlődéséről az Allgemeines Statistisches Archiv közöl tőle tanulmányt.⁶⁰ A háborúval kapcsolatban (a harcos férfiak pótlásául) munkába állt nők kérdése is írásra készíti.⁶¹ Mikor Vargha Gyula, a nagy magyar statisztikus s éppen oly nagy költő kiadja verseit, azokat méltatja.⁶² A háború előbbrehaladásával az ország jövője aggasztja.⁶³ A bécsi statisztikai központi bizottsággal tárgyalásokat folytat egy közös rendszer szerint lefolytatandó háborús statisztika felől. S amint a statisztikai hivatal

⁶⁰ „Die Entwicklung der Ungarischen Amtlichen Statistik“. A. S. H. 1915. 9. kötet, 1. füzet.

⁶¹ „Gondolatok a nőkérdésről“. Magyar Kultúra, 1915 április.

⁶² Vargha Gyula költeményei. Magyar Kultúra, 1915 szeptember.

⁶³ „Kilátások a jövőre“. Magyar Kultúra, 1916 október.

elkészül az 1909—1912. évek népmozgalmának statisztikájával, maga is siet a tudományos világot tájékoztatni annak adatkincséről.⁶⁴

Buday ezúttal a demografia kiváló művelőjeként jelenik meg előttünk, szellemének sokoldalúságáról új bizonyítványt szolgáltatva. A tanulmány előbb a magyar (és talán a legtöbb állambeli) halálloki statisztika bírálatát nyújtja. E statisztikák általános hiánya, hogy a különböző szervi bajok alapokainak megismerésére nem igen nyújtanak alkalmat. Buday a kórházakra gondol, mint amelyekről precízebb adatokat lehetne várni, legalább az ott kezelt beteganyagról. A tanulmány gerince a halálloki statisztikának a foglalkozással való kombinációjára vonatkozik. Ennek az anyagnak egy részét Kovács Alajos dolgozta fel,⁶⁵ azt kutatva, hogy az egyes korcsoportokat a különböző foglalkozási ágakban mely halállokok fenyegetik leginkább. Buday vizsgálatai másra terjedtek ki; *arra, hogy az egyes halált okozó betegségek elterjedése mely élethivatásokban és mely korosztályokban a leggyakoribb.*

A tanulmány előbb a csecsemő- és gyermekhalandóságot veszi sorra s megállapítja a baj lassú, de állandó javulását. Kifejti a gyermekhalandóság okait s kimutatja, *hogy nem csupán az anyagi helyzet játszik itt szerepet, hiszen a kisbirtokos elem súlyosabban adózik a maga kis halottaival, mint néhány, az anyagiakban jóval alantabb álló őstermelési foglalkozási ág.* Behatóan vizsgálja a gyermekfertőző betegségek által okozott haláleseteket, itt is, mint munkájában általában, a retrospektív adatokkal 1896-ig nyulva vissza s a külföld fontosabb számaint is idézve. Hangsúlyozza, *hogy a gyermekfertőző-bajok is elsősorban a falu veszedelmei. Az orvosellátás bajai s az egészségügy óvóintézkedések hiányai a falvakban teszik a védekezést legnehezebbé ellenük.* A falusi lét hátrányai azok, amelyek az ország átlagában az önálló iparosság hozzátartozóinak e fajta halandóságát is csaknem az ipari segédszemélyzetére szorítják le. Végeredményben Buday úgy véli, hogy a fertőtlenítés és az elkülönítés szigorú végrehajtása a szamárhurut és a diftéria pusztításait Magyarországon még jelentékenyen korlátozhatná.

A *gümőkór* veszedelmének tárgyalásánál Buday jelezte eleve, *hogy bár az élőkhoz való viszonyítás e halállok szerepét fokozatosan gyengébbnek mutatja, a háború nyilvánvalóan ellenkező hatást váltott ki. Mennyire igaza volt!* Élesen rámutat arra a magyarországi érdekességre (aminek a külföldön nem igen látjuk párját), *hogy a gümőkór itt egyformán ipari és falusi (az őstermelés lakosságát sújtó) betegség is.* Észreveszi azt

⁶⁴ „Népünk halandósági viszonyai“. Felolvasta a M. Tud. Akadémia 1916. évi november hó 9-iki ülésén. Értekezések a Philosophiai és Társadalmi Tudományok köréből. II. köt., 1. szám. Budapest, 1917.

⁶⁵ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 50. k.

a groteszk, szomorú valóságot, hogy az őstermelő népben a munkáselem (a napszámosok) és a *kisbirtokosság (!)* gümőkórhalandósága a legmagasabb. Kiemeli, hogy a nők tüdővész halandósága általában nagyobb, mint a férfiaké, sőt közöttük (a különböző foglalkozásokat nézve) még rikitóbbak az eltérések, mint a férfiak sorában.

A tanulmány további szakaszai a tüdő- és mellhártyagyulással, a vérkeringési szervek betegségeivel, az idegbetegségekkel, a rák pusztításaival foglalkoznak, hogy tanulmányát Buday bizonyos külföldi összehasonlításokkal végezze be. A rákra vonatkozólag érdekes az a megjegyzése, hogy *általában nem a rákesetek tényleges száma szaporodik az idők során, hanem a diagnózis nagyobb pontossága vonja be a magyar statisztikába azokat az eseteket, melyek korábban még hiányoztak belőle s más halálokok között könyveztettek el.*

És sok vonatkozásban fejti ki a haláloki statisztika kiméltetésének szükségességét is. Törekedni kell a halálok megnevezésének nagyobb szabatoságára. Inkább kellene biztosítani a népszámlálás és halálozási statisztika egyöntetű csoportosítását. S óhajtható volna végül egyfelől az elhaltak kor szerint való megoszlását minden viszonyításban az élő népesség kortagozódásának figyelembevételével vizsgálni s másfelől kívánatos a főbb halálokoknak e viszonyításokon kívül bizonyos demografiai csoportosításban való szemlélete, továbbá terület s (ahol kell) évszak szerinti részletezése. *Ime egy nagyszabású program, melynek megvalósítása nemcsak a magyar statisztika, hanem a külföldi statisztikáknak is jövőbeli kötelessége.*

1916 telétől kezdve — akár csak 1906-ban történt — Buday László munkásságában ismét huzamosabb hézag támad. Ez év decemberében még Mataja Viktorral tárgyal Bécsben a magyar és osztrák statisztikát egyformán érdeklő kérdések megoldása felől s *azután életében másodízben összeroppan.* Kiújult kínzó idegbetegsége s a gyógyulás most — kora előbbrehaladásán kívül — annál nehezebben ment, mert sem a jól bevált egykori kúrát (az Adriai-tenger mellett való csendes pihenést) nem használhatta, sem pedig az idők (örökös izgalmaikkal) nem voltak alkalmasak arra, hogy a meggyötört idegrendszer könnyűszerrel magához térjen. Betegségének tartamát az is csak nyújtotta, hogy a legnagyobb fájdalmak között is időnkint referáltatott magának hivatalának ügyeiről, a szellemi vezetést betegségében sem adva ki kezéből s talán ennek is kell tulajdonítani, hogy egészsége soha többé tökéletesen nem állott helyre. Az 1917. év nyarán — még félig betegen — ismét átveszi a statisztikai hivatal vezetését, úgy érezve, hogy ott most (mikor Magyarországon gróf Tisza István kormányának felmentésével új, merőben más elveket valló kormány alakult) különösen szükség van az ő közvetlen vezetésére. Igaza volt, hiszen a statisztikai

hivataltól a kormányzati s a gazdaságpolitika és a háború továbbvitele érdekében kivánt feladatok ellátásához a legnagyobb mértékben szükség volt Buday bölcs vezetésére, nagy tapasztalataira és sokszor dicsért tapintatára is. Csakhogy a köz érdekében vállalt példátlan önfeláldozásnak maga volt az áldozata. Bizalmas környezete jól tudta, mekkora keresztet jelentett számára akkor a hivataloskodás, ami valójában keserves hajsza volt, napról-napra ismétlődő hajsza. Csoda, hogy kibírta. Csak akarateréjének köszönhetette. Vajjon elegendő elismerés lehetett-e neki példátlan erőfeszítése után, hogy 1917 végén a II. osztályú polgári hadi-érdemkeresztrel tüntették ki?

De közelgett a világháború vége. A bolgár frontról 1918 szeptemberében rossz hírek érkeztek s gonosz felhők gyülekeztek Magyarország egén. Buday — jól ismerve azt a sötét földalatti munkát, melyet Magyarország szomszédai az ország területének épsége ellen oly sok öntudattal s évtizedek óta végeztek már — *Teleki Pál gróffal* társulva, sietve fog hozzá annak a térkép-sorozatnak elkészítéséhez, mely a magyar nép jogát ezer éves földjéhez elfogulatlan bíró előtt oly meggyőzően igazolta volna s ugyancsak a statisztikai hivatal megkezdi az állami s a gazdaságtársadalmi élet minden részére kiterjedő statisztikai anyagnak összeállítását, *melyet majd az elkövetkező béketárgyalásokon kellendett Magyarországnak bemutatnia* s amely a magyar nemzet élnihivatottságát s az egységes magyar állam gazdasági szükségességét bizonyítja. Ha tudta volna akkor valaki, mennyire nem a becsületes érvek lesznek értékmérők sorsunk eldöntésekor!⁶⁶

Magyarország sorsa azután gyorsan betelt s vele együtt a statisztikai hivatalé is. Az 1918 október hó 31-iki összeomlás hatásaiban — amíg a történelmi igazságszolgáltatás másképpen nem ítélt — összetörte az ezeréves Magyarországot s a statisztikai hivatalt is válságos helyzetbe sodorta. Személyzete még mindig csonka volt s csak lassan tértek vissza munkahelyeikre a háborúban kifáradt katonái. Az adatszolgáltatásnak a háború folyamán valahogy csak dőcögő rendje az általános felfordulásban, mely a forradalmat követte, teljesen megbénulni látszott. Tarsolyában a sok, a háború miatt kényszerű eltolódást szenvedett munkával, a hivatal ismét válogathatott a rendkívüli megbízások tömegében. Amint az ország területét mind jobban elepték az előbb beszállingózó, majd egyre merészebben fellépő idegen haderők, a nemzetközi jog minden szabályának durva megsértésével a központi kormánynak (s így a statisztikai hivatalnak is) minden kapcsolata megszakadt a megszállott részekkel. Ezeknek a részeknek az 1918. évre s különösen az 1919.

⁶⁶ Ennek az anyagnak a javarészét közli a „Magyar béketárgyalások” c. francia és angol nyelven is megjelent 3 kötetes nagy mű.

venatkozó anyaga egyszersmindenkorra elveszett a statisztika számára. S megakadtak azok a munkálatok is, melyeket a statisztikai hivatal még a háború utolsó hónapjaiban indított meg, a béketárgyalások anyagát bővítendő. A statisztikai hivatal egész működése a desorganizáltság képét kezdte mutatni s hogy a teljes szétomlás nem következett be, az csak Buday energiájának és mindenki által szeretett személyének köszönhető, ami egymagában nagyobb fékentartó erőt jelentett minden más rendszabálynál. A nagy kavarodásban, amikor az új kormányzat esztelenül végrehajtott statusrendezése akarta a tisztviselőket a maga számára megnyerni, Budaynak (s rajta keresztül a statisztikai hivatal leendő vezetőinek is) a helyettes államtitkári kinevezést juttatta az új rend. *Mit érezhetett ez a kitünő elme, mikor látta, hogy az örvény közepén álló ország vezetősége milyen botor módon vállal olyan kötelezettségeket, melyek csak új bajoknak leendenek forrásai?*

Budaynak már ekkor megvillant agyában a visszavonulás gondolata. Barátainak és tisztelőinek kérésére csak azért maradt, mert éreznie kellett, hogy távozásával összedől a magyar statisztikának az a központi épülete, melyet neves elődök róttak egykor össze erőssé, melynek fejlesztésére önéletének munkáját szánta.

Pedig még rosszabb idők is következtek. Amikor 1919 március hó 21-én Magyarországon az ú. n. tanácsköztársaságot proklamálták, *a statisztikai hivatal is a célnélküli bürokratizmus útvesztőjébe süllyedt.* Budaynak, aki annyit fáradt egész életpályája alatt, keserű fájdalommal kellett látnia, *mint süllyed mindinkább hivatala szürke jelentés-gyártó géppé s mint igyekszik szinte minden népbiztosság arra, hogy a statisztika központi fellegvárából egy-egy erődítményt a maga részére hódítva el, növelje a maga hatáskörét s teremtsen a statisztikai munka terén általános zürzavart.*

Buday nem akarta a később elkövetkező időkkel szemben a rombolás munkájáért a felelősséget vállalni s most még inkább távozni akart helyéről. Csak sok rábeszélésre maradt helyén, maga is átlátva végül, hogy az ő személye az utolsó szirtfok, melyen a hullámok megtörnek s nélküle csak a pusztulás várna a statisztikai hivatalra. Így is nem egy ponton sikeres volt a támadás a statisztikai hivatal munkássága ellen s a kommunizmus bukása után is jó időbe került, amíg a hivatal feladatköre ismét teljessé válhatott.

A kommunizmus alatt különben — egy-két elvakult uszító okvetetlenkedésén kívül — a statisztikai hivatalban nem voltak nagyobb kilengések. S mikor 1919 augusztus elején az egész ország újból fellelegzett, a statisztikai hivatal Buday László vezetése alatt ismét hamarosan az állami és társadalmi rend egyik legmegbízhatóbb intézménye gyanánt szerepelt.

Legjellemzőbb arra a munkásságra nézve, melyet különben Buday megbízható embereivel végeztetett a forradalmak idején is, hogy azonnal a tanácsrendszer bukása után a statisztikai hivatal Közleményeinek sorozatában megjelenik⁶⁷ Magyarország 1909—1913. évi bűnügyi statisztikája, a Közlemények egyik legkitünőbb kötete. A kiadványnak a szokásos sablontól eltérő előszavát Buday maga fogalmazta s abban egyfelől figyelmeztet a statisztika nagy vonalakban megállapított szabályszerűségeinek ismétlődésére (hiszen Quetelet szerint a személy ellen vétő bűnösök sorában 100 férfira 16 nő, a vagyon ellen bűnözők között pedig 26 nő esett, míg Magyarországon ezek az arányszámok legutóbb 15, ill. 23 voltak), másfelől pedig (számítva arra, hogy a magyar statisztikának egyhamar nem lesz módja a kriminalitással ilyen behatóan foglalkozni) *a háborús évek bűnözését is feldolgozza nagy vonásokban s különösen a nők bűnözését — ami a háború alatt kiterjedt — méltatja figyelemre.*

Ez a művészi kis tanulmánya akkoriban csak a kezdete volt Buday újra éledő munkásságának. Mintha szelleme új virágzásra kelt volna, Buday pályája ezután még gyorsabb felé felé szállást jelent s munkásságának ez a harmadik korszaka az alkotásban — ha lehet — felülmúlja még a korábbi kettőt.

Pedig mennyi irányban kellett ekkor újból dolgoznia! A statisztikai hivatal megnyírbált megfigyelési körét ismét teljessé tette. Újra lázas buzgalommal irányítja a párisi béketárgyalások előkészítő munkájából a statisztikai hivatalnak jutott részt. (Egy szép tanulmányának okfejtése azóta alapja lett a magyar propagandisztikus törekvéseknek.⁶⁸) Átszervezi — a változott viszonyokhoz mérten — a statisztikai hivatal legtöbb adatgyűjtést s különösen erős reformnak veti alá a mezőgazdasági, az ipari és a hiteléleti statisztikát. A statisztikai hivatal részére biztosítja az ellenséges megszállások kárainak összeírását. A napisajtóban hozzászól a legaktuálisabb kérdésekhez.⁶⁹ Kitartó buzgósággal igyekszik biztosítani azt, hogy a statisztikai hivatal a háború alatt felgyülemlett adósságait törleszteni tudja. Méltatja az érdemeket, melyeket Mandelló Gyula szerzett a magyar közgazdasági és statisztikai irodalomban. Terveket sző, hogy a statisztikai hivatal 1921-ben esedékes ötven éves jubileumát oly kiadvánnyal ünnepelje, melynek szövegét (Magyarország félszázados fejlődéséről) egykori — még élő — és mai tisztviselői írják meg. Megteszi az intézkedéseket arra, hogy az 1920. év végén népszámlálás tartassék s annak

⁶⁷ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 69. kötet.

⁶⁸ „Magyarország gazdasági egysége”. Budapest, 1919. 10. 1. (Francia és angol nyelven.) Megjelent a „Magyar Béketárgyalások” c. műben is.

⁶⁹ „Üttörés”. Szózat, 1919 október. — „Az ipari válságokról”. Szózat, 1919 november. — „A tisztviselőkérdésről”. Szózat, 1919 december.

tartalmát a tudócsúcsurutra s másfelől a háborús katonai szolgálatra vonatkozó kérdésekkel egészíti ki.

S a hivatali és tudományos életen kívül immár a legélénkebb részt veszi ki a társadalmi mozgalmakból. Az akkor alakult Területvédő Ligának, a Keresztény Magyar Nemzeti Szövetségnek *s minden olyan magyar nemzeti mozgalomnak, mely egy tisztultabb erkölcsi felfogás érvényrejuttatásának harcosa: odaadó támogatója, csendesen dolgozó, de annál hatékonyabb munkása s nem egy esetben vezére lesz.* S közben éri 1920 nyarán a m. kir. József Műegyetem tanácsának megtisztelő hívása, hogy ott a közgazdasági szakosztályon Mandelló Gyula halálával megüresedett statisztikai és alkalmazott közgazdaságtani tanszéket fogadja el.

Nem volt számára könnyű a választás. Hiszen akkor már csaknem egy emberöltőt töltött el a statisztikai hivatal szolgálatában, melyhez a munkának annyi kedves, örömteli szála fűzte. De mégsem lehetett másképpen. Ha folytatja tovább azt az idegőriő munkát, melyet egy éve ismét végzett: ez körülbelül az öngyilkosságot jelentette volna számára. Míg a tanári pálya — bármily fájó is volt a szakadás a megszokott helytől — a viszonylagos pihenést hozta meg neki s a magyar statisztikai tudománynak sok-sok ajándékot. Mikor Buday László 1920 szeptemberének végén elbúcsúzott hivatalától, a búcsú eléréseben könnyek szöktek a szemébe. És sokan törültek le könnyeket arcukról, volt pályatársai is, akik nemcsak a nemeslelkű igazgatót, hanem tudományos törekvéseikben is pártfogójukat, gyámolítójukat veszítették el benne.

Az átmeneti időben (Buday hivataloskodásának utolsó szakában és műegyetemi tanárságának első hónapjában), amikor Budaynak tagadhatatlanul gondot okozott előadásai gondolatmenetének első kidolgozása, Buday neve mégis újból sűrűn szerepel a szakirodalomban.

Határaink megesonkítása fokozott kötelességünké tette az agrár népesség érdekeinek istápolását. Buday már 1920 júliusában a „Falú gondozásáról“⁷⁰ ír. Röviddel utóbb a Magyar Tudományos Akadémiában 1920. évi május hó 31-én tartott előadásában⁷¹ értesülünk arról, hogy Buday egy munkán dolgozik, mely Magyarországot a megszállások révén ért területi, népességi, gazdasági és kulturális veszteségekről számoland majd be. Ez az előadása főként a népmozgalom várható alakulásáról szólt, érdemben azonban nem kell róla szólnunk, mert az csak mutatóvány volt Buday később megjelent főművéből, mellyel majd behatóbban kell foglalkoznunk. A „Budapesti Szemle“ 1920. évi

⁷⁰ Magyar Közigazgatás, 1920 július.

⁷¹ „Magyarország háborús népvésztesége“. Közgazdasági Szemle, 1920 szeptember. Különlenyomatban is 16. l.

julius—szeptember havi száma is közöl szemelvényt⁷² Budaynak ebből a munkájából; az „Ungarische Jahrbücher“ 1921. évi I.⁷³ és a Társadalomtudomány 1921. évi II. száma⁷⁴ is jelzik újabb meg újabb állomásait a munka előbbrehaladásának. Más helyen is ír Buday a csonka országról.⁷⁵ Közben időt szakít arra, hogy Magyarország új népszámlálását ismertesse⁷⁶ s 1921 március hó első felében nyilvánosságra kerül a Pantheon irodalmi intézet r.-t. formás kiadásában Buday Lászlónak az a fő műve, amellyel egyszersmindenkorra beírta nevét a magyar kulturhistóriába. „A megcsonkított Magyarország“-ot a Magyar Tudományos Akadémia még megjelenése előtt a Lévy-díjjal tüntette ki⁷⁷ s habár így a tudományos elismerés babérkoszorúja megelőzte a közvélemény ítéletét, az utóbbi sem maradt el s a tudományos irodalom terén aligha, a háború után pedig egyáltalán nem ért el akkora sikert magyar könyv, mint Buday Lászlónak ez a munkája.

Könnyű ezt megérteni. Buday ebben a könyvben, melynél szebben, szomorúbban és mégis bizakodva megírt munka csak kevés íródott magyar nyelven, önmagát adta. Aggódó magyar lelke rajta *minden* során. A magyar Géniusból fakad *minden* gondolata. Bátorít, vigasztal *minden* szava. Magyarország, a Nagy-Magyarország apológiáját látta benne mindenki.

Nagy szükség volt erre a munkára 1921 tavaszán. A kábultságból, melybe a háború kegyetlen következményei, a forradalmak zürzavarai, az állami, társadalmi és gazdasági életünket elnyeléssel fenyegető bolsevizmus s a végtagjait nélkülöző országtörzs vonaglása szédített bennünket, csak alig ébredtünk. De ha éreztük is, hogy a történelmi erkölcs magasabb törvényei nem tagadhatják meg magukat, szükség volt arra, hogy a nemzeti öntudat élesztésére s a nemzet jövőjébe vetett bizalom fokozására nagy példák figyelmeztessenek.

Keresve sem találhattunk volna erre jobb eszközt, mint Budaynak ezt a könyvét. Benne egyfelől a tények egész erejével hatnak azok a részletek, melyekkel Buday bukásunk következményeit megjeleníti, másfelől mindenütt megláttatja azt a szilárd pontot, melybe kapaszkodva felemelkedhetünk.

Statisztikai munkálatokban ritka gyorsasággal — s az írásművészetnek tudományos munkákban ritkán található nemes fejlettsége által segítve — dolgozta fel Buday nemzeti szerencsétlenségünk számaint, melyeknek aktualitását frissen tartja

⁷² „Szociálpolitikai feljegyzések”. 1920. évi 523—5. szám. 32—54. l.

⁷³ „Die Volksbewegung von Ungarn und der Krieg”.

⁷⁴ „A munkásság jövője”.

⁷⁵ „A Csonka-Magyarország”. Magyar Évkönyv, 1921.

⁷⁶ „Magyarország új népszámlálása”. Magyar Gazdák Szemléje, 1920 december.

⁷⁷ 298. lap.

az, hogy adatfelsorolása, a könyvében leszűrődött tanulságok állandóak maradnak, míg a mai helyzet fennáll: *Buday könyvének számadatait a megcsonkított Magyarországon a statisztika nem tudja kiigazítani.*

Amellett a könyv (ha paradoxnak is látszik) már megjelenése időpontjában is páratlan gazdaságtörténeti forrásmunkánkká lett, melynek tartalma sokkal több, mint puszta statisztika. A trianoni Magyarország népesedési, kulturális és szociálpolitikájának nincs egyetlen kérdése, melyet — néha a számok szürke köntösébe burkolódzva, legtöbbször azonban merész, közvetlen fogással — meg ne markolna. Buday vagy a plasztikusan rendezett számokhoz fűzte hozzá megjegyzéseit, vagy gazdaságpolitikai stb. meggyőződésének megerősítéseül kapcsolta oda számcsoportjait, melyeket csak európai látkörű szakember tudott úgy összeállítani.

Allamférfi, aki a napi politika forgatagában akart — jövődőbe való pillantásához — szilárd alapot nyerni; közgazda, ki a gazdasági élet gyakorlati problémáit kívánja megoldani; szociológus, aki a jelen Magyarország legégetőbb társadalmi kérdéseit veszi górcsővi vizsgálat alá, s maga a nagyközönség, mely az életnek ezer érdekszála által hajtva kényszerül arra, hogy a mai Magyarország valódi helyzete és az újjászületés esélye felől tájékozódjék: Buday könyvében mind megtalálják a maguk anyagát. *A magyar tragédia számokban megjelenítve: ez újszerű valami; de amint egy tragédia hatása alatt a hallgatóság lelkében megtisztul, úgy Buday könyvének elolvasása nyomán is hit kélt bennünk, hogy a csonka Magyarország sorsa még jobbra fordul.*

Mi volt Magyarország? Mivé lett a háború után? Mi lett testéből és javaiból a szomszédok zsákmánya? Van-e remény arra, hogy a rossz álmom valaha eltűnik? Mit kell evégből tennünk? Ezek azok a kérdések, melyekre Buday könyvében mindig válaszol.

Mi maradt meg a földből, melyet annyi magyar vér és könny áztatott? Mi a népeességéből? Hogy kellene minden erővel arra törekednünk, hogy a meglévő 7½ millió népességi számot izmosabbá tegyük! Noha Magyarország még szerencsés, hogy nagyobb népsűrűségét nem tudták elvenni. Népeességünknek csupán 40%-a maradt a mienk s az erőszak magyarjainak 33,5%-át elszakította tőlünk. Több mint 3 millió magyarjokú testvérünk került idegen járom alá. Az anyanyelvi viszonyok vizsgálata során Buday arra az eredményre jut, hogy Magyarországon a problémák közül kikapcsolódik a nemzetiségi kérdés! Az adott helyzet mellett nem is írhatott másképp. *De hiszen könyvének egész logikája amellett szólt, hogy nemzetiségi kérdésünk mégis csak van. Csakhogy más formában. A nemzeti kisebbségek kérdésének hívják azt ma.* Ha el tudjuk érni azt,

hogy egyetlen magyar nyelvsziget se süllyedjen el az idegenben; ha a kapcsolatokat meg tudjuk őrizni az összefüggő magyar nyelvterületekkel: a magyar erők megtartásának munkáját végeztük.

Az ország vallási viszonyainak alakulásában is mélyreható az eltolódás. Magyarországon katolikus volt a lakosság (63%) ma sokkal inkább kidomborodik. Magyarország ma még inkább tekinthető a nyugati kereszténység őrállomlásának, mint előbb.

Megdöbentőek azok a számítások, melyekkel Buday a háborúnak Magyarország népesedésére gyakorolt hatását fejti ki. Mennyien hiányoznak már öt év múlva az iskolázó tankötelesek számából s 20 év múltán mennyien fognak hiányozni az elritkult produktív korcsoportokból!

De Buday megjelöli az utakat, melyek az így előálló veszélyt kisebbíthetik. A két főirány, melyet követni kell: a mai produktív népesség fenyegetett munkaképességének — más szóval termelőképes életkorának — meghosszabbítása s másfelől küzdelem a népbetegségek (s különösen a gümőkór) ellen. Amikor — mondja — nagy gazdasági értékeket mentünk meg emberi életek alakjában praeventív intézkedésekkel, ugyanakkor ismét a szociális béke érdekében is dolgozunk, melynek egyik nagy ellensége volt mindenkor az alacsonyabb néposztályok jogosan felhántorgatott pusztítóbb halandósága. De törekedni kell Buday szerint az alacsony születési arány emelésére is. A szűk gyermekáldás valódi okát nem a gazdasági rugókban látja, mint a legtöbb író, aki e kérdéssel foglalkozott, hanem a *gazdasági okká minősített szokásban*, ami ellen kell és lehet is küzdeni.

A birtok-megoszlás kérdésének fejtegetésénél tanulságos fejtegetéseinek az a része, hol az erdélyi birtokos elem anyanyelvi viszonyainak eltolódásával *bizonyítja be azt az agresszív megmozdulást*, melynek keserves eredményét a dákóromán propaganda 1918-ban számlázta nekünk.

A birtokviszonyok szemléltetése kapcsán emlékezik meg Buday a mezőgazdasági munkaerők két fontos csoportjáról: a gazdasági cselédekről és munkásokról. Felfogása mindkét munkáscsoporttal szemben engedékeny. S ha a cselédekkel szemben megállapítja is, hogy helyzetüket gyakran a valóságosnál sötétebbnek szokták festeni, még sem siklik el amellett, hogy ez az a népelem, mely nagyobb üzemekben hathatósan résztvesz anélkül, hogy túlnyomórésztben saját földterülete volna. Aránylag jobb viszonyai valószínűvé teszik, hogy a kisbirtokosoknak az a része, mely ebből a tartalékból kerül majd ki, eszköz lesz egy erősebb parasztsztyá kialakulásához, amit a magyar jövő szempontjából minden erővel elő kell segíteni.

Mezőgazdasági termelésünk állapotának bírálatánál Buday közvetlen szavakkal ecseteli az intenzív magyar mezőgazdaság

kifejlődésének politikai és történelmi akadályait, majd kettős módszerrel is megkísérelte a kenyérmagszükségletet a termeléssel összehasonlítani. A kilátások szerinte nem valami biztatók s minden erővel ki kell verejtékeznünk a termelésnek legalább a békebeli fokra való felemelését, de az igazság fegyvereivel is küzdeni azért, hogy legalább a magyar ethnikumnak azok a termőföldjei, melyeket kizárólag gabonatermésük miatt vettek el tőlük, mielőbb ismét visszakapcsoltassanak.

A birtok-reform végrehajtásánál Buday böles óvatosságot, okos mérsékletet ajánl s törekvést arra, hogy abból semmi kára, csupán haszna származzék az országnak. Buday tart attól — s nem alap nélkül — hogy a családi birtok intézménye törvényes úton fogja előmozdítani a népesség csökkenését. Különös figyelemmel kell kiválasztani ezért a nagyobb vidékek népfeleslegét; ha olyan helyről történik a telepítés, ahol a természetes szaporodás bár kedvező s mégis a népből állandó elszivárgás mutatkozik, a megritkult falvak újra népessékké fognak válni s az új telepeknél sem kell aggódni azon, hogy majd elsorvadhatnak.

A bányászat és ipar helyzetének kifejtését Buday szintén sok ötletességgel végzi s sorra véve az egyes termelési ágakat, magyarázza meg az országcsönkítés hatásait.

A külkereskedelmi forgalom képe az első időkben a kifosztott ország kereskedelmét mutatja, mely aggodalmasan gyűjti össze, amit még eladhat s kapkodva szerez be olyan árukat, amit éppen kaphat.

A közlekedés terén a helyzet szintén mostoha. A vasúthálózat hosszúsága oda süllyedt vissza, ahonnan a múlt század 80-as éveinek elején elindult; a szomszédok itt csaknem 60%-ot szereztek. De mennyivel több a nyereségük azon a réven, hogy az egész ország budgetjének megterhelésével nagy áldozatok árán építettük ki egykor a szélek vasútait s azon a réven is, hogy gazdag (s most elveszett) felszerelésük sokkal nagyobb mértékben volt szükséges a központi vidék forgalmának lebonyolításához, mint az elszakított részekéhez.

A tőkeszervezésnek abban a lázas korszakában, mely 1920-ban (s azután is) szinte ostromolta a magánvagyonokban meghúzódó pénzt, Buday figyelmeztet a porosz-francia háborúra virradt mohó alapítások zömét elsöprő hirhedt válságra. *A múlt év óta bekövetkezett események mennyire igazolták őt!*

Néhány pompás ecsetvonása az állam pénzügyi helyzetének képét tárja később élénk, hogy azután ismét változzék a szín s az egyház és iskolák számait idézve tartson szemlét kulturánk vesztesége felett. Buday meleg szíve még a tisztviselőkérdés — a legnehezebb magyar problémák egyikének — sötét körvonalait is kissé derültebbé teszi s a munkásügyre is vetít még egyszer fénysugárt, a munkásokra, akiknek gondjait apasztani kell és szervezetüket erősíteni. Az ország újjáépítésének, úgy

látja Buday, alapköve lesz az értelmiség és a munkásság boldog megelégedése. A város és falu érdekelletétének elnyesegetése, a főváros fejlődési irányának megjelölése már az utolsó állomások a könyv eszmemenetében, mely azonban végül áttekintést nyújt új szomszédainkról s azok erőviszonyairól is.

Aki Budaynak ezt a könyvét elolvassa, biznia kell a magyar jövőben, ha magyar. *S ha idegen veszi kézbe annak fordítását, éreznie kell, hogy hiba történt, nagy hiba történt Magyarország feldarabolásával.*

De statisztika-e valóban a formának ez a szinte tökéletes készségével megírt szép munka? Lehet, hogy nem szigorú értelemben vett statisztikai munka. De felépítésének alapja kétségtelenül mégis a statisztika. Írója állításait mindenkor pontos statisztikai adatokkal támasztja alá. A história más esetekben jegyzett fel hasonló kegyetlenséget, mint amellyel Magyarország testét szétszaggatták. De soha nem akadt ember, ki a feldarabolás tényét oly precizen tudta volna felmérni, mint Buday László tette. *A statisztika (rendszerint) csak egy-egy államtest, vagy több államtest viszonyairól nyújt felvilágosítást. A részletkutatásoknak is többnyire bizonyos korlátai vannak. Buday fáradozásainak sikerült a gazdaságtársadalmi helyzet minden vonatkozásában azt az elkülönítést elvégeznie, melyet a szomorú szükség indokolt.*

Mindenki érezte, hogy azt a feljajdulást, melyet Buday László „Megcsonkított Magyarország”-a jelentett a békeszerződés ellen, nem lehet Magyarország határai közé izolálni.

Buday hamarosan hozzá is fogott ahhoz, hogy művének idegen nyelvű fordítását előkészítse. De közben egyéb munkásságot is fejtett ki.

A statisztikai hivatal 50 éves fennállásának emlékezetéül „A magyar hivatalos statisztika ünnepe” címmel tanulmányt ír,⁷⁸ melyben éles kritikával mutat rá arra a ferde helyzetre, melyben a magyar statisztikai hivatal félszázados működése után is van. A központnak mondott statisztikai hivatal mellett még vannak — úgymond — törekvések, melyek a statisztikai intézmény sajátos hivatásához tartozó feladatokat magukhoz akarnák vonni. *A kormányzat nem méltányolja eléggé azt a különlegesen nehéz, nagy tudományos készültséget igénylő munkát, melyet a statisztikai hivatal tisztviselői kára végez. S a kormányzat, noha statisztikát gyűjt, annak tanulságait (kevés kivételt nem számítva) nem eléggé gyümölcsözteti, ami éppen séggel nem jövedelmező gazdálkodás.*

A Tudományos Akadémia életében (ahol már évekkel előbb Földes Béla helyén a Nemzetgazdasági Bizottság előadója lett) állandóan és a legközvetlenebbül részt vesz. Kiadványokat bo-

⁷⁸ Közgazdasági Szemle, 1921 május—június, 223—230. 1.

csát sajtó alá; az üléseknek egyik szívesen hallgatott résztvevője; bírálatoknak készítője;⁷⁹ pályakérdések kitűzésének gondos intézője.

A *L'Economia nazionale della Ungheria mutilata* című könyvben Magyarország egységéről ír.⁸⁰ Német nyelven a mezőgazdasági termelés helyzetét ismerteti.⁸¹ Írásra serkenti a mezőgazdasági munkáskérdés.⁸² Foglalkozik a városok helyzetével.⁸³ Érdekli a közlekedésügy jövője.⁸⁴ Szinte visszaszállva ifjúkorába, számos naptárcikket ír a magyar nép számára, különféle naptárakba, a régi dicsőséget idézve fel s a jelen helyzet felől tájékoztatva a népet s az egység, egyetértés és a hazaszeretet szükségét hirdetve mindegyik cikkében. Aki ezeket a többnyire név nélkül megjelent cikkeket olvassa, jön csak igazán tudatára annak, hogy miesoda mélyen járó lélek, a fajtá izzón szerető lény volt Buday László.

Amint ezeket a kisebb cikkeket irogatja, egyre halad előre „Megesonkított Magyarország“-ának külföldi kiadásával. S ugyanakkor (a műegyetemen azt is előadva), sietve írja „Agrárpolitiká“-jának kéziratát. 1921 őszén s 1922 kora tavaszán már sűrű egymásutánban jelennek meg a folyóiratok hasábjain ennek a könyvnek egyes részletei,⁸⁵ méltán felkeltve az egész mű iránt az érdeklődést.⁸⁶ Az egész munka sem váratott sokáig magára. 1922 áprilisában az is megjelent⁸⁷ s annak már az is különös érdeklődést kölcsönzött, hogy esodálatos módon a tipikusan agrár Magyarországon meglehetősen gyér a termés, melyet az agrárpolitika irodalma felmutat. S hogy másfelől azok a tanulságok (Buday is utal erre), melyek a háború elszigeteltségében küzdő nemzetek számára a közelmúltban felgyülemlettek, az agrárpolitikai tanulmányokat még emelték becsükben.

Mi Buday könyvének vezérgondolata? Minden sorában utal arra, hogy a földtulajdon s a földért verejtékező munkáskéz viszonyának alakulásában nincs nyugvópont. Hiába akarja az

⁷⁹ Jelentés a Kautz-jutalomról. Jelentés az Ullmann-jutalomról. Akadémiai értesítő, 1921.

⁸⁰ „La popolazione della Ungheria“ címen. (Budapest, 1921.)

⁸¹ „Landwirtschaftliche Produktion in Ungarn“. Ungarische Jahrbücher, 1921. III.

⁸² Társadalomtudomány, 1921 április.

⁸³ Városok lapja, 1921 május.

⁸⁴ L. e címen a Vasúti és Közlekedési Közlönyben, 1921. szeptember.

⁸⁵ „A holnap teendői“. Magyar Gazdák Szemléje, 1921 nov. — „Háborús hatások az agrárpolitikában“. Budapesti Szemle, 1921 nov. — „A szövetségi gondolat“. Katholikus Szemle, 1921 dec. 582—591. l. — „Agrarpolitische Zukunftsaufgaben“. Ungarische Jahrbücher, 1922 jan. — „Agrarstatistika“. Közgazdasági Szemle, 1922 január—március.

⁸⁶ Kisebb cikkeit, melyek akkortájt, az 1922. évi Magyar Évkönyvben jelentek meg („Magyarország népereje“, „Magyarország állatlétszáma“), talán emlitenünk sem kell.

⁸⁷ „Agrárpolitika“. Budapest, 1922. 287. l.

emberi elme kiegyenlíteni az ellentéteket, melyek a földtulajdon jogrendjében s a birtokviszonyokban egyre megnyilvánulnak, minden szabályozás új bajok forrásává lesz s egy sem jár megelégedéssel. Nagy ok ez arra, hogy az agrárpolitika intenzív művelésével iparkodjunk a fejlődés útjait jó előre kijelölni s a válságok hatását ilyképpen tompítani.

A könyvnek csaknem fele a földbirtok sajátos problémáit vizsgálja át. Elsősorban a földtulajdon kifejlődését, tömör vázlatban nyújtva azt a legkorábbi időktől a földnek a francia forradalom után Európaszerte bekövetkezett úgynevezett felszabadulásáig. A földbirtok sorsát a felszabadítás után az egész munkának egyik legszebb, legmegkapóbb szakasza fejt ki. A felszabadulás áldásait, mondja Buday, nagyrészt meghiusította tehát az emberek értékében és erejében rejlő örök egyenlőtlenség s az, hogy sem a régi földesúr, sem a régi jobbágy a bekövetkező gazdasági küzdelemre nem volt eléggé felkészülve.

Majd a művelés és üzemvitel rendszereinek ismertetésével mond el sok érdekeset — bár sajnos, előadását nem támogatja statisztikai adatokkal, mint ahogy akkor sem, mikor a nagybirtokrendszer vagy a kisüzemek problémájáról szól. Buday látszólag a nagy- és kisbirtokrendszer egészséges egyensúlyát — mely a közgazdasági, népesedéspolitikai és szociális szempontoknak is megfelelő — tartaná legszerencsésebbnek, de jól jellemzi a nagybirtok szerepét s ezzel mintegy akaratlanul is védi azt a sokszor indokolatlan támadások ellen. S csak az a csodálatos, hogy nem helyezett elég súlyt a középbirtokokra.

A nagybirtokrendszer legtipikusabb fajai közül a korlátolt forgalmú birtokokat egyenként veszi sorra Buday. S ha bizonyos tradicionális érzések ítéletét meg is kötötték a korlátolt forgalmú birtokok egyéb csoportjainál, nincsenek azok hatással rá a részvénytársulati birtokoknál (57. lap), ezeket minden szavával *elítéli*, noha itt esetleg túloz is kissé. Ha igaz is, hogy a részvénytársulati birtok erősen lucratív jellegű, kétségtelen, hogy közgazdasági szempontból nézve gyakran egyúttal a nemzeti termelésnek erős oszlopa.

Tömören és mégis áttekinthetően s az érdeklődést is felkeltő módon nyújtja Buday a földtulajdon és a földhasználat irodalmi bírálatát.

Azokat a törekvéseket, amelyek legújabbban alakultak ki a földtulajdon rendezésére, szintén igen behatóan tárgyalja s általában három csoportot különböztet meg közöttük. Az első csoportba tartozó kísérletek abból indulnak ki, hogy a földműveléssel foglalkozó nép nem lévén elég erős arra, hogy sorsát a nagy versennyel szemben egymagában a közérdeknek megfelelően helyesen intézhesse, megsegítése az állam feladata (I.). De intézkedni kell abban az irányban is, hogy a földműves birtokát önhibáján kívül ne veszíthesse el (II.); valamint avégből

is, hogy az elől, aki a földművelésre hivatott, ne zárassék el a földszerzés lehetősége (III.).

A könyv következő fejezete bőséges statisztikai adatokat foglal magában, névleg a földbirtok megoszlásáról, valójában azonban sok ezzel kapcsolatos kérdéstről is. Különösen értékesek azok az adatok, melyek az egyes külföldi államok földbirtokstatisztikájából merítvék.

A legújabb birtokreform ismertetése sem ragaszkodik csupán a magyar törvényhozás anyagához; a németországi, ausztriai, esztlandi, valamint a bennünket közeli érdeklő romániai és jugoszláviai birtokreformok főbb intézkedéseit is áttekinthetjük Buday könyvéből. A magyar birtokosság szempontjából a román mellett főképp a *délszláv állam birtokpolitikája látszik veszedelmesnek, mely egyúttal jó iskolát mutat arra, hogy milyen erőszakos eszközökkel is lehet törekedni egy állam nemzeti consolidatioja felé.*

Buday könyvének második nagy szakasza a termelés és értékesítés szervezetével foglalkozik. Egyenként veszi sorra a földbirtok egyéb szükségleteit, a mezőgazdasági hitelt s az újabb földtehermentesítést; részletesen tárgyalja a szövetkezeti gondolatot, a biztosítás ügyét, a szakoktatást, az érdekképviselési kérdést, valamint az állam beavatkozását a mezőgazdaságba, stb. Kiindulása az, hogy csupán a birtokmegoszlás egészségtelen voltán segíteni akaró reformok mindaddig csak félmunkát fognak végezni, amíg az őstermelő nép állandóbb boldogulását egyéb szabályozások is nem biztosítják. *Szükség van ezekre a szabályokra, mert a termelés helyéhez kötöttsége declassificálja az őstermelő népet, holott az egész társadalom érdeke, hogy a mezőgazdasági munkát végző tömeg ne váljék legalacsonyabbrendűvé s arra, hogy e tömeg egyes rajai a forgalom útjain legtávolabb eső parcellákat is megműveljék.*

A mezőgazdasági hitel tárgyalása kapcsán szerző érdekesen fejti ki a gazdaságtörténeti fejlődés vonalát s azt, hogy a gazda hitele miért drága, valamint azt az elkülönülést, mely a rövid lejáratú személyi, másfelől pedig a hosszabb lejáratú s magát a földet is megkötő hitelformák alakjában jelentkezik.

Mi teszi szükségessé az újabb földtehermentesítést? Legfőképpen az, hogy az a mintegy félszáz esztendő, mely a földbirtok felszabadulásától a hitelszervezet kiépítéséig eltelt, az adósságoknak olyan súlyos béklyóit rakta a földbirtokra, melyek gátolják annak további haladását. *Valóban úgy van;* a conjuncturák a mezőgazdaságban csak nagyon ritkán annyira kedvezők, hogy azokból a föld terheit tisztázni lehessen, sőt a következő depressziók idején a birtok többnyire még mélyebbre süllyed az eladósodásban.

Vajjon tényleg a szövetkezeti gondolat-e a legbiztosabb segítő eszköz mindazon kedvezőtlen alakulással szemben, me-

lyet a mezőgazdára az jelenthet, hogy termelvényeinek forgalomba hozására és értékesítésére nincsen elég befolyással? Ennek a kérdésnek szánja Buday könyvének két hosszabb fejezetét s a szövetkezés fő irányai közül a hitel-, beszerző-, értékesítő- és termelőszövetkezeti alakulásokkal foglalkozik bővebben. A beszerző szövetkezetektől pl. csak úgy vár eredményt, ha a helyi intézményeket öntudatos központ fogja össze, mely nemcsak a tőkét, hanem a kereskedelmi szakismereteket is adja a közös beszerzéshez.

A mezőgazdasági biztosítás, a mezőgazdasági kísérleti ügy, a mezőgazdasági szakoktatás és az érdekképviseltek rendszerének ismertetése a munka közelebbi szakaszai. Majd érinti az állami beavatkozás kérdését, főképp abban a vonatkozásban, mikor a beavatkozás nem gyámkodó intézkedés csupán, hanem parancs, melyet a közérdek követel.

A munka harmadik, nagyobb összefüggő szakaszának tárgya a mezőgazdasági munkaerő. Érdekes jellemzését találjuk itt a mezőgazdasági cselédségnek, a tulajdonképpeni munkás-elemnek, továbbá az ú. n. birtokosmunkásoknak. Az ipari munkásságnak a mezőgazdaságban alkalmazottal szemben helyesnek látszik Buday figyelmeztetését idézni, hogy a mezőgazdasági munkás jóval erősebben belekapcsolódik lelkiileg is a termelés folyamatába, mint az ipari: ezért nem áll a mezőgazdasági munkásság, sokszor súlyos szociális helyzete ellenére is, olyan ellenségként szemben munkaadójával, mint az iparban sajnos tapasztalhatjuk.

A szorosan vett munkáskérdésnek fejleményeit is szemléltetően boncolgatja Buday. A fejtegetések rövidre fogott lényege az, hogy a munkássereg megritkult: az ipar vonzása és Amerika csábítása eredményezték ezt, úgy hogy a termelés érdekében kellett gondolkodni a fenyegető munkáshiány ellenszereiről. A következmények a népesedés terén, a lakosság e társadalmi osztályának szaporodásában s a mezőgazdasági termelési költségek emelkedésében mutatkoztak, ami általános drágulást vont maga után. Szorosan tapad ezekhez a fejtegetésekhez Buday könyvének az agrárszocializmusról szóló, valamint a mezőgazdasági munkás-törvényhozást ismertető szakasza. Az agrárszocializmus — mondja — különböző megnyilvánulási formájában állandóan ott lappang a munkásnép lelkében; az utóbbit pedig még távolról sem tartja olyan kiépítettnek, hogy sok tennivaló ne várna még ott ránk.

Külön függelékben (könyvének IV. szakaszában) foglalja össze Buday az agrárpolitikának háborús tanulságait, a jövő teendőit, az agrárstatisztika követelményeit s a magyar agrár-irodalom termékeit. Teljes mértékben osztani kell azt az álláspontját, hogy az agrárpolitika vitatott kérdései legnagyobb részben úgy kerültek ki a háborúból, hogy igazuk megerősödött s a

mezőgazdasági termelés s az ezzel foglalkozó népesség fontosságának ismét tudatára ébredhetett a társadalom. S ha e részben talán nem is adott teljes programot, mégis az eszmék, melyeket itt felvetett, alkalmasak voltak arra, hogy hamarosan visszhangra leljenek.

Még alig pihent el az örömteli meglepetés Buday e szép munkájának megjelenése után, a külföldi sajtóban egyre-másra jelentek meg híradások Budaynak arról a könyvéről, mely Magyarország megcsonkításának panaszát most már a világ minden tája felé kiáltotta szét. *Három nyelven, angolul,⁸⁸ franciául⁸⁹ és németül⁹⁰ szól Buday a világ lelkiismeretéhez s ami magyar nyelven (mint a „Megcsonkított Magyarország“ szövege) a magyar nemzet örökös mementója lett, ugyanaz a feljajdulás most már elhallatszott az ellenség és jóbarát, elfogult és tárgyilagos olvasó országába is. A külföld minden részéből garmadával érkeztek a megértő levelek Budayhoz címezve s hogy az a rossz hangulat, melyet velünk szemben szomszédaink Nyugaton támasztottak, utóbb megenyhült, abban Buday e munkájának is jelentős a része.*

A külföld számára készült szöveg különben nem egyszerű fordítása a magyar kiadásnak. Számos új fejezettel bővült a könyv tartalma angol és más idegen nyelvű kiadásában. Buday megírta itt tömör vázlatban Magyarország történelmét, szerepét a háború alatt s az összeomlást előidéző forradalmakat. Meggyőző jellemzését adja annak az új nemzetiségi kérdésnek, mely immár nem Magyarország, hanem az új államok belső békéjét bontogatja. Kifejti a megmaradt Magyarország gazdasági politikáját, józan törekvéseit arra, hogy csonka területén is élni tudjon, — ami azonban jórészt a külföld jóakaratótól függ. Szép grafikonok a könyv gondolatmenetét teszik könnyebben hozzáférhetőkké. Magyarország egykori és mai földjéről készült felvételek élénkítik a könyv forgatását, melynek olvasója *csak tiszteletet érezhet a nemzetének szerencsétlenségét oly meg-rázó színekkel festő hazafi s részvétet a nemzet iránt, melynek fia ily könyvet írni kényszerül.*

Mielőtt Buday László pályájának további állomásait érintenők, olyan akciójáról kell megemlékeznünk, amely munkásságát örökké maradandó emlékezettel vési be a magyar statisztika fejlődésébe. *Buday egész életében egyre törekedett, hogy a magyar statisztika nemzetközi érintkezésének szálait erősítse, s a statisztika magyarországi valamennyi művelőjét (nemcsak a hivatásból-statisztikusokat) egymás mellé sorakoztatva, egyen-*

⁸⁸ „Dismembered Hungary”. B. 1922 jul. VIII. 288. l.

⁸⁹ „La Hongrie après le traité de Trianon“. Georges Roustan kiadása. Páris, 1922.

⁹⁰ „Ungarn nach dem Friedensschluss“. „Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger“. Berlin-Leipzig, 1922. VIII. 311. l.

gesse a magyar statisztika előbbrejutásának útját. Régi terve volt ezért az, hogy a *magyar statisztikusok javát társaságba tömörítve, mintegy a statisztikusok magyarországi akadémiáját alapítsa meg*. Az idők, melyek korábban e célból rendelkezésére állottak volna, eleinte nem voltak alkalmasak terve megvalósítására. Amint azonban a háború elvonult s a tudományos statisztikai munka újra megindulni látszott Magyarországon, 1922 tavaszán széleskörű agitációt kezd egy *Magyar Statisztikai Társaság* megalapítására. Sokan és szívesen hallgatták meg. Alig mult el pár hónap, a Nemzetközi Statisztikai Intézet magyarországi tagjai, a statisztikai hivatalok igazgatói s a statisztika egyetemi professzorai és docensei, mint a Társaság első tagjai, azt megalakultnak mondják ki s sürgősen fognak hozzá a Társaság alapszabályainak kidolgozásához, a tagok keretének kiegészítéséhez s a tulajdonképpeni társulati munkához, melynek első jelei székfoglalók formájában tartott tudományos előadások, francia nyelvű folyóirat szerkesztése és a nagyközönség bevonásával tartott ünnepi közgyűlések voltak. A Társaság első elnöke Buday László lett. Ő végezte az előkészítés nagy művét. Később rá hárult a szervezés sok terhe. A Társaság Revuejének szerkesztése az ő vállaira nehezedett. S ő gondoskodott arról, hogy szakszerű előadások helyezték hova-tovább a közérdeklődés központjába a Magyar Statisztikai Társaságot, melynek üléseire hamarosan fefigyelt az egész magyar sajtó. A Társasági élet kimélyülését várta Buday a *szakosztályok* megalakulásától s azok részletmunkáitól. A szakosztályok közül ő csak a *demografiai* szakosztályt tudta megalakítani, noha közel állott a megvalósuláshoz már egy ú. n. *általános tudományos* (módszertani, kezdeményező) szakosztály létesítése is, melynek célja a statisztika hivatalos központi szervén *kivül* a statisztika ügyének egy minden irányban független szervezet által való pártolása lett volna. Ez a kötelesség immár az utódokra maradt, amint hogy az is, hogy a Társaság évi közgyűléseit felváltva más és más vidéki egyetemi városban is (Budapesten kívül tehát Szegeden, Debrecenben és Pécsen) tartva, a vidéki kulturgóc-pontok érdeklődését is erősebben fordítsuk a statisztika felé.

A Statisztikai Társaság alakulásának és szervezésének ideje alatt készült elő Buday műegyetemi tanárkodásának idejébe eső harmadik nagy munkájára. 1922 derekán már számos folyóiratban találkozunk e munkájának előhírnökeivel.⁹¹ Noha egyéb

⁹¹ „A statisztika a köznapi felfogásban”. Budapesti Szemle, 1922. — „A statisztika szervei a háború alatt”. Közgazdasági Szemle, 1922. IX—I. — „Az adatszolgáltatók lelki diszpozíciói”. Társadalomtudomány, 1922. III—IV.

⁹² „Iskolatügyünk az ország megcsonkítása után”. Magyar művelődés, 1922. 6—8. sz. — „A választójogról”. Társadalomtudomány, 1922 január—február.

témák is állandóan foglalkoztatják⁹² s közben olyanok is,⁹³ — a tuberkulózis-statisztika kérdése — melynek fejtegetésénél Budaynak ismét módjában volt értékes módszertani megjegyzéseket is tenni. A közegészségügyi statisztika — mondja itt Buday — egymástól két, erősen elhatárolt részre oszlik. Az általános közegészségi statisztikára, melynek irányításában a statisztikai hozzáértés a vezető, az orvosi szakismeret pedig ma még nem foglalja el az őt megillető helyet; s a kizárólag, főleg orvostudósok által művelt kórházi vagy klinikai statisztikára, melyhez pedig a statisztikának van vajmi kevés köze. *Más szóval a statisztika orvos, az orvos pedig statisztikus nélkül dolgozik.* Ezen okvetlenül segíteni kellene, mint ahogy a morbiditási statisztika meglevő kereteiben is több helyet kellene szorítani a társadalmi szempontoknak, akár a munkásbiztosítási pénztárak, akár a kórházak statisztikájáról van szó. Az általános mortalitási statisztika sem nélkülözheti a gyökeres reformot, melynek gerince a halálok nomenklatura javítása és tökéletesítése volna.

1923 elején kerül azután nyilvánosságra Buday műegyetemi előadásai közül az a rész, melyet a statisztika elméletéről tartott hallgatóinak.⁹⁴ *Budaynak ezt a könyvét csak bevezetésül szánta a statisztikai kutatás egy-egy összefüggő részletét feldolgozó többi munkájához.* A magyar statisztikának örök vesztesége, hogy a beígért folytatások immár egyszersmindenkorra elmaradnak. De nagy szerencse, hogy legalább ezzel a részlettel hozzájárulhatott a teoretikus munkákban nem éppen gazdag magyar statisztikai irodalom anyagához.

A gazdaságtársadalmi életnek szörnyű megrázkódtatása, melynek hatása alól — kisebb-nagyobb mértékben — egyetlen hadviselő állam sem vonhatta ki magát s melynek hullámai átcsaptak a semleges államok határzárain is, a társadalmi élet törvényszerűségeinek vizsgálatát a felszínen fekvő problémák egyik legfontosabbikává avatta fel. *A statisztika* azonban olyan területe a vizsgálódásnak, mely *nem élhet meg, legalább is igazi életet nem élhet azok eleven érdeklődése nélkül, akik anyagát szolgáltatják. S ennek előfeltétele a statisztikai kultúra megteremtése.* Buday élvezetes stilussal megírt könyve nagyon alkalmas volt arra, hogy az annyira szükséges statisztikai kultúrának vénáját nemcsak a főiskolai ifjúság, hanem az egyéb művelt közönség ereibe is belecsöpögtesse.

Buday szerint *a statisztika a társadalmi élet törvényszerűségeinek megállapítása a tömegjelenségek kisebb vagy nagyobb körének különleges vizsgálata alapján.* Buday definíciójának

⁹³ „A tuberkulózis-statisztikáról”. A Magyar Orvosok Tuberkulózis Egyesülete nagygyűlésének munkálataiban. (9—21. l.) Budapest, 1922.

⁹⁴ „A statisztika elmélete és története”. Budapest, 1923. IV. 226. l. Németh József kiadása.

célja jelezni a vitás pontokat, melyek a statisztika felfogása körül ma is fenforognak. Ellentétben tehát azzal a véleménnyel, mely a megfigyelés megszükitése mellett végzett vizsgálódásokat kirekeszti a statisztika birodalmából, *Buday teljes nyíltsággal a tömegrészletek megvizsgálásának a jogosságát hirdeti* s ennek különböző módozatait a statisztikában is polgárjoghoz juttatja. Egyébként Buday — *bár koncedálja a statisztikának, mint módszernek egyéb tudományok terén is használhatóságát — látszólag az önálló tudományok körébe sorolja azt.* Mindenesetre azonban *olyan határterület ez, melyen itt mozgunk, ahol a végleges döntés talán sohasem fog bekövetkezni.*

A megfigyeléssel, annak részleteivel és elágazásaival foglalkozik a könyv második nagy szakasza. Buday itt hangsúlyozza, hogy az észlelés külső körének pontos megállapítása mellett mennyire fontos mozzanat annak belső tartalmát gondosan előre megjelölni. A megfigyelés végrehajtásánál pedig hivatkozik arra az érdekes kísérletre, melyet a magyar statisztikai hivatal 1921 őszén a jugoszláv megszállás alól felszabadult területek kárainak megállapításánál követett. A felvétel egységes végrehajtását biztosítandó, a statisztikai központ itt a szakértő közegeit a helyszínére küldte, ott ellenőrizte a felvétel művét s az adatok bírálatát is elvégezte; sőt még ennél is tovább ment, amennyiben a begyűlt anyag feldolgozását is künn eszközölte. *Nyilvánvaló, hogy az észlelés kisebb körein belül ezt a cizelláló munkát elvégezve, az egész megfigyelés eredményeinek mérlegelése körül is hasznos útbaigazításokat nyerhetünk.*

Érdekes fejtegetéseket találunk az adatszolgáltatók lelki diszpozícióiról: *reális eszközökkel kell az adatszolgáltatók bizalmát megnyernünk.* A statisztikának alkalmazkodnia kell az adatbevallóhoz: sokszor szinte le kell hozzá ereszkednie.

Szellemesen fejti ki Buday az okokat, amelyek a statisztika művelőit (eleinte jobbára csak a társadalmi kutatás nem hivatalos, de annál hivatottabb katonáit) arra indították, hogy a kimerítő tömegészlelés helyett (mely amúgy sem lehet igazában tökéletesen kimerítő) próbálkozzanak meg *részleges* kutatásokkal s teljes mértékben osztanunk kell azt a felfogást, hogy a *részleges vizsgálódásoknak eddig kifejtett alakjait korántsem tarthatjuk olyanoknak, melyekkel ezek sorozata lezárulna. Mihelyt szövevényesebbek az életviszonyok, melyek felderítésére vállalkozunk, a tömegészlelés ereje megbénul, mert nem tud a mélyre hatolni.*

De a *becslésnek* csak ott van jogosultsága, ahol nincs lehetőség arra, hogy akár a tömegészleléshez, akár más módszerhez folyamodhassunk. Így majdnem kizárólagos módszere a becslés Buday szerint a történeti statisztikának; itt időbeli okok kényszerítenek ez eljárásra. Szükség lehet becslésre területi akadályok vagy anyagi természetű okok miatt is; velük azonban

kimerül a jogoknak sorozata, melyre támaszkodva becsléshez folyamodhatunk. A *reprezentatív* statisztikai módszert Buday frappánsan úgy jelzi, hogy az: az extenzivebb vizsgálati módszerek közé tartozik ugyan, de nemcsak a becslésnél, hanem a tömegészlelésnél is intenzivebb. Alkalmazza a tömegészlelésnek minden gondosságát a megfigyelés egész munkamenetében, de annak folytán, hogy kevesebb egységgel megelégszik: azokat sokkal behatóbban tudja pontos vizsgálat alá vonni. Az *ankét-nél* Buday nem elégszik meg a minőségi elem hangsúlyozásával. Az ankét a minőségi különbségek *értékfokozatait* keresi. További jellemzője az ankétnek a hatóokok különleges vizsgálata, amit nagyon rugalmasan kell értelmezni s a szükséghez képest a legaprólékosabb részletekre is kiterjeszthetjük azt. A *monografia* mai értelmezésében és kifejtettségében ez a módszer sokkal többet jelent, mint mikor Le Play a magját elhintette; *Buday egyes jelenségkomplexumoknak hosszú ideig való sokoldalú megfigyelését mondja annak*. Egyébként Buday élesen disztinvál s nem tartja szorosán monografiának (ha a közfelfogás igen is) azt, mikor a statisztikus hosszabb időre visszanyúló adatok alapján, pl. egyes háztartások budgetjének feljegyzései nyomán foglalkozik azok értelmezésével. Hiányzik itt a monografia vezető elve: a tudatos eljárás.

Könyvének harmadik szakaszában Buday a törvényszerűségek megállapítása felé vezető út ismertetésével s ugyanítt foglalkozik az ú. n. konjekturális és a történeti statisztika módszerével, valamint a valószínűségi számítás kritikájával is. Az utóbbival szemben mindenesetre óvatos álláspontot foglal el, bár a probabilitási elmélet útmutatásait maga sem tekinti kizárólag irányadónak.

Buday azután a statisztikai hálózat szervezetét vázolja s egészben véve a *központosítás* hívének vallja magát. Rendkívül sokra értékeli a statisztikai hivatalok működését, de megszívlelendőnek tartom idézni azt az okoskodását, hogy a statisztika módszeresen intenzív művelését is csak attól várhatjuk, aki már egyetemi évei alatt szellemét — szemináriumi munkálkodással — fejlesztve, a hivatásos statisztikai mesterség elsajátítása után szenteli magát a statisztika komolyabb problémáinak. Majd a statisztika háborús átalakulásának mérlegét is elkészíti Buday s úgy találja, hogy az nem bizonyult eléggé rugalmasnak. Szerinte a statisztika elméletének általában elő kell készülni a legbonyolultabb jelenségek vizsgálatára, sokkal bonyolultabbakéra, mint amelyek felderítése normális tevékenységének célja.

A könyv utolsó szakasza a statisztika fejlődésének történetét rajzolja meg nagy vonásokban s kidomborítja a Quetelet óta diadalra jutott kutató statisztikai irány jelentőségét.

Buday nem tekintette úgy elméleti statisztikájának első ki-

adását, mint amelyen ne akarna a további kiadások folyamán még simításokat eszközölni. Tényleg a methodológiában a megfigyelési módszerek ismertetése a statisztika matematikai részének rovására mintha túltengene. Hátramaradt jegyzetei világosan mutatják azt, hogy ezt a hiányt pótolni akarta s általában az irodalom termékeinek fokozott felhasználásával szándékozik kimélyíteni a statisztikai kutatásokba való bevezetést. Buday Magyarországon oly lelkes fiatalabb gárdát nevelt, hogy bizonyára akadni fog az utódok közül, aki az ő nyomdokába lépve az általa abbahagyott munka folytatásával rójja le mestere iránt a háláját.

Műegyetemi szemináriumában ekkor már lüktető munka folyik. Hallgatói között olyan is akad, aki a Tudományos Akadémia által kitűzött pályázatokon dolgozik s nem sikertelenül. Emellett mindenkit éberem szemmel tart, aki csak a statisztikával foglalkozik. A fiatalokat tanácsokkal látja el, az öregekkel közös terveken munkál. Megjelenik a „Revue“ első száma, melynek a külföldhöz intézett szózatát Buday szövegezte s melyben kifejti, hogy a Magyar Statisztikai Társaság francia nyelvű szemléje (a maga szerény eszközeivel) a statisztikában egykor oly bőséges nemzetközi érintkezés közvetlenségének útját igyekszik ismét kiépíteni.⁹⁵ Buzgón dolgozott a társaság I. közgyűlésének előkészítésén, mely 1923 május hó 25-én fényes keretek között zajlott le s melynek ünnepi előadója Földes Béla volt.⁹⁶ Szaktanácskozmányokra hívják ide és oda. S Buday nagy tudása s lesűrűsödött élettapasztalata mindenütt tisztelő elismerést arat. Dolgozik naponkint 16—18 órát. Olvas vagy ír. Előad. Tárgyal. Gyorsírónak mond tollba szöveget. Új meg új célok villannak előtte. S éjszakánkint virraszt. Küzködik az álmatlansággal, ami évek óta kitart mellette.

A „Megcsontított Magyarország“ első kiadásának 3000 példánya egy év múlva már teljesen elfogyott. Újabb kiadást készít elő s 1923 májusában „*Magyarország küzdelmes évei*“ címen meg is jelenik az.⁹⁷ Buday említett főműve újra átdolgozásának mondja ezt a könyvét. A valóságban sokkal több az. Ha előbb Buday reflektorszerűen világított rá nemzetünk szerencsétlenségére s így kereste a sötétségből kivezető utakat, újabb két év elteltével a *magyar nép joggal lehetett kíváncsi arra, hogy e nehéz évek mily nyomokat hagytak társadalmi és gazdasági életében*, vajjon van-e kilátás a felemelkedésre. „A megcsontított Magyarország“ fájdalmas feljajdulás volt, vádoló levél a béke botlásaival szemben; „Magyarország küzdelmes

⁹⁵ Megjelent a Magyar Statisztikai Szemle 1923. évi I. számának 131—132. lapjain is.

⁹⁶ Buday elnöki megnyitóját l. a Magyar Statisztikai Szemle 1923. évi 5—6. számában is.

⁹⁷ 244. l., a Lampel-féle könyvkereskedés kiadása.

évei“ a reménység kendőjét is lobogtatja felénk. Buday szinte sohasem áll meg korábbi adatközléseinél. A legújabb időkig nyújtva vizsgálódásait, valóban interpretálója annak a sok küzködésnek, bizonytalan tapogatózásnak, mely ma Magyarország osztályrésze.

„Magyarország küzdelmes évei“-ben is helyet talált Magyarország természeti és földrajzi egységének kifejtése. *Olyan igazság ez, melynek hirdetéséről sohasem mondhatunk le.* Amint-hogy azéről sem, hogy a népek önrendelkezési jogát szigorúan keresztülvive: csupán a magyar ethnikum címén is széles sávokat kellene elveszett földjeinkből visszakapnunk.

Az ország népessége — mondta — nem fogyott annyira, mint a háború után várható lett volna. Magyarország elszakított részeiről történt kiutasítások akaratlanul is pótolták részben a népesség fejlődésében támadt hiányokat. S ha kedvező tünet is pillanatnyilag — minden más szempontot kikapcsolva — ez a váratlan tartalék, nem feledtetheti velünk az *elmaradt születéseket*, melyek hatása alól Magyarország sem vonhatta ki magát. Az elemi iskolák alsó osztályaiban máris mindenfelé tapasztalni lehet, hogy az iskolásgyermek serege mennyire megfogyott. Sőt, sajnos — s e tekintetben nem egyezik felfogásunk Budayéval — *Magyarország mai súlyos helyzetében általában problematikus, helyes-e törekedni a születések fokozására.*

A mezőgazdasági termelésre vonatkozólag számos új adatot közöl Buday új könyve. A végső következtetés itt sem kedvező. Idő kell hozzá, míg földművelésünk csak annyira is megerősödik, hogy a békenívót eléri; *hol maradnak még akkor a többtermelés reményei? Sok részben az idegen megszállásokat kell ezért felelőssé tenni, melyek Csonka-Magyarország földjét annyi jószágától megfosztották.* Nem kétséges, hogy állatállományunknak az 1920. évben észlelt megfogyásában is bűnös az ellenséges invázió. Szomorú az a megállapítása is, hogy *új termelőágak* — tőke és munka híján — a mezőgazdasági termelésben *nem sarjadtak ki.* Pedig ez volna a legbiztosabb útja annak, hogy egész közgazdaságunkat erősíteni tudjuk. Sőt a birtokreform következtében az *1921. év nyarán máris mutatkoztak a mezőgazdasági munkásság körében a munkanélküliség jelei.* Arra a kérdésre vonatkozólag, hogy a mezőgazdasági politikának mily sok teendője volna még nálunk a nagy ország-rengés után, Buday a legfrissebb tanulságoknak — melyeket a mezőgazdasági termelésnél szereztünk — logikus csoportosításával felel.

Buday szerint iparunk a legtöbb vonatkozásban fejlődött ugyan a trianoni béke óta, de békebeli teljesítményeitől — csekély kivétellel — mégis messze elmarad. *Buday 1923 tavaszán írta azt, hogy iparunk nincs még túl a válságos időkön s aggó-*

dik azon, hogy a megindult fejlődés egyenesvonalú lesz-e. *A következmények igazolták óvatosságát.* A kereskedelemről szólva utal arra, hogy egyes árúknál mennyire kitünik (az elszakítás minden igyekezete dacára) a gazdasági egymásra utaltság Magyarország szétdarabolt testének részei között — ha másoknál viszont függetleníteni is tudták magukat tőlünk.

Az árviszonyok ismertetése a könyvnek teljesen új része. Az optimista felfogással szemben, hogy túltermelés van már a világpiacon, élesen ellenkező álláspontot foglal el Buday s úgy hiszi, hogy az árak világparitásának hullámvonala valóban csak akkor indulhat meg, amikor a termelés utoléri a soká ki nem elégített fogyasztást s az árúknak versenyképes elosztása kereskedelmi szerződések létesítésével, a tilalmak megszüntetésével újra meg nem indulhat. *Buday 1923 elején megjósolta, hogy Magyarországon — sajnos — nagyon is várni lehet még ár-emelkedéseket. Az események itt is igazat adtak neki.* A tőkeszervezet gazdag anyagából felemlítésre méltó, hogy a szövetségi mozgalom az ország szétdarabolása óta is fejlődik. Viszont amellett sem lehet elsiklani, hogy az utóbbi években *a magyar pénzügyintézeteknek korábban oly virágzó üzlete, a jelzálogkölcsonüzlet jelentőségében igen alacsonyrendűvé vált.* A tőzsdéforgalom megduzzadásáról is ír Buday s a számszerű adatokat is közli. De hozzáteszi, hogy a magyar tőkének s a magyar tőkeszervezetnek fontosabb feladatai vannak, semhogy egyéb papírértékek felhalmozása mellett a részvényinflációt is növelje. Ha hallgattak volna rá!

Buday az elszakított magyarság helyzetéről is ír, Szomorú az a rajz, melyet nála kapunk, pedig a dolog természetéből folyólag nem is lehet kimerítő. S a providenciális államférfiú bölcsességét halljuk szavaiból, mikor az elszakadt nemzetiségekről beszél. Ha még találkozunk — úgymond — nem azt nézzük, hogy milyen érzéssel távoztak tőlünk, hanem azt, hogy milyen tapasztalatokkal tértek vissza.

Nyugat ébredésével végzi Buday Könyvét. *Mert ébred, ha lassan is, Nyugat lelkiismerete. Saját bajai is ébresztgetik.* S a magyar tudomány, irodalom és művészet dolga, mondja Buday, hogy a kellő hangot eltalálja s a megfelelő időben ott legyen, mikor Nyugat-Európa tisztult tekintettel néz körül a mi megroncsolt térképünkre is.

Buday a tudomány kötelességéből jó részt már teljesített. S Magyarország számontartja az érdemeket, melyeket Buday itt is szerzett.

Mintha csak azt érezte volna meg, hogy *a tudomány szerepe itt kettős. Egyfelől az ország érdekében kell azt közvetlenül művelni, s másfelől a tudomány művelése általában is emeli az ország megbecsülését,* Buday következő (de időrendben „Ma-

gyarország küzdelmes évei“-vel csaknem egybeeső) munkája újból a statisztika teoretikumának sajátos köréből való.⁹⁸

A statisztika ma már a kutatásoknak olyan roppant körét mondhatja magáénak, mely szükségessé teszi, hogy hasonló vagy heterogén természetű feljegyzései között logikus rendszert építsünk ki. E rendszerezéssel az irodalomban sokan foglalkoztak s több-kevesebb sikerrel. Buday László a statisztika anyagát 8 részre osztja. Szerinte 1. a népességi statisztika, hozzáértve a közegészségügyet is, 2. a termelés statisztikája, 3. a forgalom, 4. a jövedelemeloszlás, 5. a fogyasztás, 6. a szellemi és erkölcsi élet statisztikája, 7. a társadalmi rétegek küzdelmei s végül 8. az állami és önkormányzati élet statisztikája lennének azok a részek, amelyek köré telepíthetjük legcélszerűbben a statisztika egyes részletkutatásait. *E rendszer alapelve az, hogy a statisztika vizsgálódásainak első tárgya maga az ember s innen lehet tovább haladni az emberi tevékenység vizsgálatára, annak differenciáltabb alakjaira stb.*

Szemlélve a perspektívát, melyet Buday fejtegetései nyújtanak, szinte kétkedünk, hogy a statisztika módszerének mai állapotára mellett meg tudjuk-e mind közelíteni a célokat, melyek a tanulmányból élénk bukkannak.

Ettől Buday is tart — *egy okkal több ez arra, hogy statisztikai szolgálatunk fejlesztésével fokozatosan törekedjünk a könnyebben megvalósítható célok elérésére.*

A tudomány, a magyar tudomány kötelességeiről beszélt — mint említettük — Buday a „Magyarország küzdelmes évei“ című munkája végén, melyet az ország felemelkedése érdekében kell annak teljesíteni. *De a magyar szellemi élet a háború után súlyos válságba került.* S mikor a Nemzetek Szövetsége, mely a nemzetközi szellemi együttműködés előmozdítására is fejt ki munkásságot, 1923. tavaszán Magyarország egyetemlein, tudományos társulatain és specialistáin kívül a kir. kormányhoz is a helyzet felfedezésére külön kérdőíveket intézett, a m. kir. kormány által adott válasz (közli a Budapesti Szemle 1923. 557. sz. 1—20. lap) nagyon sivár képet festett meg a magyar szellemi munkálkodás lehetőségeiről. Hivatkozva arra, hogy a magyar kultúra elsorvadása az általános emberi kulturközösségnek érzékeny veszteségét jelentené, kéri kimondani egyfelől azt, hogy Magyarország szellemi élete a Nemzetek Szövetségének erkölcsi és anyagi támogatására rászorul, s másfelől azt, hogy szüntetessenek meg azok az akadályok, melyek a magyar tudományos folyóiratoknak és szellemi termékeknek az utódállamokba való eljuttatása előtt állanak, miáltal a magyar szellemi élet az utód-

⁹⁸ „A statisztika munkaköre”. M. Tud. Akadémia kiadása. — „Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből”. II. 7. Pécs, 1923. — U. a. francia nyelven: „La sphère d'activité de la statistique“. Revue de la Société Hongroise de Statistique, 1923. No. 2, 3. sz.

államokhoz tartozó 3½ milliónyi magyar szellemi és anyagi erejére is számíthatna.

Nem tudjuk egészen biztosan, de nagyon valószínűnek véljük, hogy a m. kir. kormány memorandumának szerkesztésében Buday is részt vett. De ha esetleg nem is, már minden kétséget kizáróan az ő tollából eredt a „Rapport sur la vie intellectuelle en Hongrie“ c. jelentés,⁹⁹ mely a Magyar Tudományos Akadémia által a szellemi együttműködés ügyében alakított bizottság jelentése gyanánt került nyilvánosságra.¹⁰⁰ E tanulmány nagy vonásokban utal azokra a nagy szellemi értékekre, melyekre Magyarország a kultúra minden terén hivatkozhatik s hivatkozik arra, mennyire nehéz helyzetbe sodródott a magyar szellemi élet annak folytán, hogy az ország megcsönkítése az országot gazdasági erőforrásainak javarésztől megfosztotta. Érdemben behatóan foglalkozik a felső oktatás ügyével (rámutatva az egyetemi tanárok életszínvonalának sülyedésére is); a tudományos társulatok életével; a múzeumokkal, könyvtárakkal és egyéb közgyűjteményekkel.¹⁰¹ Vizsgálódásainak végső eredménye az, hogy Magyarország kulturális intézményei az ország szerencsétlen gazdasági helyzetének következményeit sinylik. De a magyar művelődés tele van a nyugati kultúra hatásaival, melyet egykor Magyarország testével védett meg a keleti veszedelem ellen s Buday hangsúlyozza, hogy a nyugati kulturának is érdeke volna, hogy *segítségével* újra magához kapcsolja a magyar művelődést.

Ami kis szabad ideje maradt még 1923-ban, azt is munkára fordította Buday. Napilapokban,¹⁰² folyóiratokban¹⁰³ s egyebütt¹⁰⁴ számos kisebb dolgozata jelenik meg, noha ekkor már a *Közgazdasági Szemle szerkesztői teendőit is végezvén*, ugyancsak művészet volt tőle e fajta kisebb cikkek megírására időt szakítani. A *Közgazdasági Szemle* szerkesztése különös

⁹⁹ Budapest, 1923. 18. lap.

¹⁰⁰ L. magyar nyelven e címen: „Magyarország szellemi életéről”. Budapesti Szemle, 1923. 558. sz. 1—19. l.

¹⁰¹ „Könyvgyűjteményeink jövőjéről” c. foglalkozik (a Magyar Gyűjteményegyetemet felállító 1922. évi XIX. t.-c.-kel kapcsolatban) ezzel a kérdéssel Buday a Budapesti Szemle 1923. évi 556. számában közölt (173—182. l.) cikkében.

¹⁰² „Pénzügyi politikánk iránya”. Nemzeti Ujság, 1923 aug. 5. — „A mezőgazdasági hitelről”. Magyarország, 1923 aug. 7. — „A statisztikusok világkonferenciája”. Nemzeti Ujság, 1923 szept.

¹⁰³ „Egy órát a hazáért”. Magyar Asszony, 1923 ápr.—május. — „Történeti-, Régi-, Nagy-, Csonka-Magyarország”. Napkelet, 1923 szept. — „Ellenség az ország földjén”. (Könyvbírálat.) Közgazdasági Szemle, 1923 aug.—szept. — „Aussenhandel Ungarns”. Berichte aus den neuen Staaten, 1923. 39. sz. — „Az 1920. évi népszámlálás eredményei”. (Könyvismertetés.) Közgazdasági Szemle, 1923 okt.—nov.

¹⁰⁴ „Magyarország vesztesége a háború után”. Tanulmány a „Magyarország felelőssége a világháborúért” c. kötetben. Budapest, 1923.

ambíciója volt. A „Közgazdasági Krónika“ c. rovatnak felújítása, újból való beiktatása a Szemle rendszeres rovatai közé az ő gondolata volt. S nagy súlyt helyezett folyóiratának tanulmányi részében arra, hogy az elméleti tárgyú cikkek mellett szóhoz jussanak a gazdasági politika körébe vágók is.

A *Nemzetközi Statisztikai Intézetnek* az 1923. év októberének első hetében *Brüsszelben tartott XV. ülészakán* Buday újból résztvesz — a magyar kormány megbízottjaként — mint rendszeresen már évek hosszú sora óta. Megfigyeléseit úgy a Magyar Statisztikai Szemle,¹⁰⁵ mint a Magyar Statisztikai Társaság *Revue-je*¹⁰⁶ közlik. Különösen kiemelkedőnek vélte azt, hogy a Népszövetség, melyet pedig a békeszerződések felhatalmaznának statisztikai adatok nemzetközi gyűjtésére, minden hivatalos tekintélye ellenére is kénytelen volt az Intézet tudományos tekintélyéhez folyamodni s vele tárgyalatni a Népszövetség számára szükséges statisztikai témákat. A sessio maga gazdag tárgysorozatú volt s Buday e tárgyak közül behatóbban a közgazdasági osztály által napirenden tartott index-kérdéssel foglalkozván, bizakodó reménnyel tekintett az Intézet kövekező, az idén Rómában tartott ülése elé, mely bizonyára el fogja hozni az eddig elszigetelt népeknek a munkálatokba való mélyebb bekapcsolódását is.

A következő évben Budaytól csak kisebb tanulmányokat kaptunk. A maga *Revuejében* a magyar *nemzeti kisebbségek* kérdése körül az utóállamokkal támadt vitához szól hozzá nagy tárgyilagossággal.¹⁰⁷ A „Társadalomtudomány“ c. folyóiratnak az „*Egyke okai és ellenszerei*“ c. körkérdésére¹⁰⁸ adott válaszában az egykét nem birtokmegosztási bajokkal hozza kapcsolatba, hanem népbetegségnek tekinti, mely csak mint ilyen orvosolható. Néhány könyvismertetést ír.¹⁰⁹ A „Pesti Hírlap“ c. napilapban a világon szétszórt magyarságról cikksorozatot vezet be¹¹⁰ s az egyes részletek kiválogatására szakembereket nyer meg. Mandelló Gyuláról, a Nemzetközi Statisztikai Intézet elhunyt tagjáról nekrológiában emlékszik meg¹¹¹ az Intézet Bulletin-jében.

¹⁰⁵ „A Nemzetközi Statisztikai Intézet Brüsszelben“. M. St. Sz., 1923. 9—12. sz. 397—407. l.

¹⁰⁶ „Quelques remarques sur le XV-e saison de l'Institut International de Statistique“. *Revue de la Société Hongroise de Statistique*, 1924. No. 4.

¹⁰⁷ „Polémique“. *Revue de la Société Hongroise de Statistique*, 1924. I. tique, 1924. I.

¹⁰⁸ L. e folyóirat 1924. 1. sz. 12—14. lap.

¹⁰⁹ Freund: „Russlands Friedens und Handelsverträge“. *Közgazdasági Szemle*, 1924 jan—jun. — Lévy: „Die Grundlagen der Weltwirtschaft“. U. a. 1924 jul.—szept. — Plant: „Deutsche Handelspolitik“. 1924 okt.—dec.

¹¹⁰ L. Pesti Hírlap, 1924 jun. 15.

¹¹¹ Mandello Jules: „Necrologue“. *Bulletin de L'Institut International de Statistique*. XXI. Hága, 1924.

Ekkor már a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek maga is tagja s bizonyára hamarabb is lett volna — hiszen már 1914 tavaszán szó volt megválasztásáról —, ha a háború közbejött nem zavarja meg az Institut tagjainak rendszeres érintkezését. 1924 őszén a Svájci Statisztikai Társaság is tagjai közé választja s ezzel már három külföldi Társaság tisztelte meg személyét azzal, hogy tagjai közé hívta. A Német Statisztikai Társaság ugyanis még 1917-ben tüntette ki azzal.

1924-ben azonban már egyéb elfoglaltságai is nagyon lekötik Buday Lászlót. Még korábban egyik vezető emberre lett a Gaea-nak, a magyar mezőgazdasági szövetkezetek központjának s az igazgatóság munkájából intenzíven kivette a részét. *De bizonyossággal várni kellett azt az időt, mikor nagy elméleti tudását és eleven közgazdasági gyakorlati érzékét más közgazdasági alakulatok is igénybe fogják venni.* Ez be is következett. Jól emlékezhetünk arra, hogy Buday egész pályája folyamán milyen kiváló figyelmet tanusított az ipartestületek ügye iránt. Őseppet se csodálni való tehát, hogy akkor, mikor az *Iparosok Országos Központi Szövetsége* megalakult, 1924 közepén, Budayt ide alelnöknek hívták meg. Újabb elfoglaltságot, újabb lekötöttséget jelentett neki ez az állás, de örömmel vállalkozott rá, hiszen így a kisiparosság érdekében dolgozhatott, melynek támogatását (Magyarország sajátos viszonyai mellett) mindenkor a magyar iparpolitika sarkalatos elvének vallotta. Alelnöki működésének jelentőségét a szövetség méltathatná, hiszen a rövid idő, ameddig ott dolgozott, nem lehetett elegendő arra, hogy kifelé érvényesülő programjáról értesülést szerezhessünk. Irodalmi munkásságának két újabb terméke mégis már e tevékenységéhez fűződik. A VII. magyar szakipari szövetkezeti kongresszuson „*Az ipartestületi intézmény fejlődése és hivatása*” címen előadást tart 1924 őszén. Nem sokkal halála előtt pedig tanulmányt ír a magyar kézműipar támogatására irányuló újabb törekvésekről,¹¹² melyben különösen azt a fontos szerepet ismerteti, melyet az 1924. évi XVIII. t.-c.-kel felállított „Iparosok Országos Központi Szövetsége” betölt. Ez a dolgozata azonban már csak halála után került nyilvánosságra.

Aminthogy postumusnak kell tekintenünk életének utolsó nagyobb munkáját, a Magyarország szellemi és gazdasági állapotáról könnyű tollal megírt s a magyar viszonyok iránt érdeklődő külföldi nagyközönség számára készült könyvét is, mely magyar nyelven meg sem jelent, hanem csupán — a megjelenés

¹¹² Megjelent az „Ipar” c. szaklap 1924. évi 44—46. számában.

¹¹³ „Neue Bestrebungen zur Förderung des Handwerks in Ungarn”. Ungarische Jahrbücher, 1925 ápr. 56—66. l.

sorrendjében — német,¹¹⁴ francia,¹¹⁵ angol¹¹⁶ és olasz¹¹⁷ nyelven. Röviden összefoglalja Magyarország történetét, ismerteti földrajzi viszonyait s az ország új kormányzatát. A népesség, az őstermelés, a bányászat, az ipar, a külkereskedelem, a hitelügy s az állami pénzügyek leírása a tárgya a többi fejezeteknek. A közgazdasági rész mellett azonban megtaláljuk a könyvben Magyarország szellemi és tudományos életének jellemzését is; s a színházi és művészeti életet. Az ország egyes részeinek — s különösen Budapestnek — közelebbi leírása mind alkalmas arra, hogy az *idegen hű képet nyerjen Magyarország viszonyairól, — melyeket olyan szíves készséggel fordítanak el sokan nem célzatosság nélkül — s tanulja megszeretni és megbecsülni a jobb sorsra érdemes magyar népet.*

Mikor Budaynak ez a munkája megjelent, már nem volt az élők sorában. Alig két napi — múlónak látszó — betegség után s teljesen váratlanul ragadta el a halál. Ha féltünk is évek óta attól, hogy a túlfeszített munkának egykor áldozatává lesz, lesújtott bennünket, hogy oly korán (52 éves sem volt) távozott el közülünk. Temetését a Műegyetem, a tudományos világ s a statisztikusok szűkebb köre s a gazdasági érdekképviseletek közül is számos, a magyar egyetemi ifjúság s a magyar kormány is nagy gyászünnepélyé avatta. Gyönyörű beszédek méltatták a veszteséget, melyet Buday halála jelent. Nehéz a veszteséget felmérni. A magyar kultúra nemcsak *egy* izmos gyökerét veszttette el vele. Buday László élete fájának gyökerei szerte-szét ágaztak a magyar kultúra földjére s mindenütt egyforma erősen álltak. A magyar nemzet az izzó hazafit siratta benne. A tudomány egésze egyik nagy ékességét. Egyeteme a kiváló professzort. Hallgatói és pályáján más tanítványai a támogató mestert. A közgazdasági élet az eszméket termelő tényezőt. Barátai a nemeslelkű, önfeláldozó embert. A magyar statisztika pedig — s a Magyar Statisztikai Társaság is — a felejthetetlen vezért.

Buday László munkásságáról akartam ezekben összefüggő ismertetést adni. Érzem, hogy nem teljes a kép, melyet dolgozatom nyújt. Irodalmi hagyatékában találtunk kéziratokat, melyekről eddig nem tudtuk pontosan megállapítani, megjelentek-e már. A forgalom (s különösen a kereskedelem) statisztikájáról írandó nagy munkájához beható tanulmányokra bukkantunk ott. A tőkeszervezés statisztikájából is gazdag anyaggyűjteményt találtunk s a statisztika más ágából is. Egy-más mellett heverték „A magyar középosztály hanyatlásának okai és újabb felemelkedésének lehetőségei“ c. akadémiai meg-

¹¹⁴ „Reise um Ungarn“: Orient-kiadás, 1925. 195. l.

¹¹⁵ „Voyage autour de la Hongrie“. 164. l.

¹¹⁶ „Travel trough Hungary“. 160. l.

¹¹⁷ „Un viaggio attraverso l'Ungheria“. 163. l.

bizásának egy fejezete s a többi részből is valamelyes kézirat. Jegyzetekre bukkantunk Széchenyi István „Hitel“-ének új kiadásához, melynek szerkesztése Buday munkája volt. Témák, feladatok címei, néhány sorban megkezdett s a legújabb idők gondolatkörébe vágó cikkek vázlatai, mind azt sejtetik velünk, hogy Buday szelleme változatlan fénnel ragyogott akkor is, mikor szíve utolsót dobbant.

E témákat már nem fogja többé megírni ő. Az ő szavának is el kellett hallgatnia. De utolsó befejezett munkái, melyeket csak halála után olvashattunk, tanulság nekünk erről az emberről. *Mintha a sírból hangzanék felénk meleg, lány szava: Barátaim, magyar testvéreim, drága jó fiaim, — csak dolgozzatok! Dolgozzatok, miképpen én!*

Laky Dezső.

A modern fizetés és fizetési hatalom problémája.

1. A mai pénz-, illetőleg tőkegazdaságban való érvényesülés szempontjából a fizetni tudás és bírás a fontos. Tehát az, hogy kellő időben kellő mennyiségű fizetőerővel legyünk felruházva. Ezt a követelményt röviden *fizetéshatalmi efficienciának* nevezhetjük.

A pénz maga a fizetéshez úgy aránylik, mint eszköz a célhoz, még helyesebben: mint a fizetésnek egyik — bár legfontosabb — eszköze. A pénzt közgazdaságilag tekinthetjük ugyanis olyan fontos fizetési eszköznek, melyen egyéb fizetési eszközök és módozatok nyugosznak, de nem tekinthetjük sem az egyetlen, sem a mindig — materialiter — igénybeveendő eszköznek.

Ha a gazdasági élet jelenségeit az érdek, cél és eszköz hármasság logikai tagozódása szerint vizsgáljuk, akkor a modern pénz, fizetés és fizetési hatalom problémáját a következőképpen foglalhatjuk alá: Érdekünktől a társadalomban a rendelkezés, a hatalom anyagi javak (anyagok és szolgáltatások) felett, hogy minél jobb boldogulási esélyeink legyenek életküzdelmünkben. A modern pénz-, vagy tőkegazdaság korában ez az érdek mindig jobban és jobban azonosul a minél nagyobb és minél gyorsabb gazdasági rendelkező hatalom érdekével. Ebbeli érdekünk t. i. azt jelenti, hogy a világ gazdasági javai minél nagyobb likviditásban álljanak rendelkezésünkre, illetőleg, hogy olyan jogokkal, hatalommal (mondhatjuk efficiens, eredményes joggyakorlási lehetőségekkel) legyünk felruházva, mely a jószágoknak ezt a reánk hárulási likviditását minél inkább biztosítja. Hogy úgy tudjuk ekként kihasználni a modern pénzgazdaság lehetőségeit, hogy bármikor minél többet tudjunk megszerezni a magunk részére a modern emberiség javaiból és szolgálataiból.

A rendelkezésnek, a szerzésnek ezt a fürge lehetőségét pedig a minél elastikusabb és minél általánosabb fizetőhatalom képében fejlesztette ki a modern gazdasági élet. Ilyenné, t. i. elastikus, általános fizetési hatalommá fejlődött a modern emberiségnek jelenleg legalkalmasabb anyagi boldogulásmódja.

A mai fizetési hatalom gyakorlása pedig szerződések, kétoldalu jogügyletek keretében történik. Ebben a tekintetben van a legnagyobb ellentét a múlt és a modern jelen társadalmi

boldogulásformái között. Azelőtt a szerződések, a kétoldalu jogügyletek útján való általános boldogulásmód nem volt annyira kifejlődve, mint most. Azelőtt főleg a hűbéri, a közjogi, szóval az alá- és fölérendelt viszonybeliség alapján állott. Élt és boldogult a társadalom anyagi téren is. A földesúr és jobbágy, a gazda és cseléd, mester és inas, az egyház nagy intézményei és a hívők közötti viszony, mely végeredményben az anyagi boldogulás kereteit is elhatárolta, ezt az anyagi boldogulást, a mindennapi megélhetést, más társadalmi, illetőleg jogi schémákra húzta rá, mint a jelenkor adó-vevő, szolgálatot kereső és kínáló, de mindenkor fizetést váró és ígérő, illetőleg teljesítő társadalma. A múlt időkben aránylag szűk térre szorult a fizetési hatalomnak és a fizetésre való berendezkedettségnek az a szinte korlátlan érvényesülése, mely ma fel sem tűnik többé előttünk, mert már annyira beléidegződtünk.

Mondhatjuk azonban, hogy bár a fizetési hatalom és a fizetéshatalmi viszonyok szerint való életberendezkedés szinte automatikussá idegződött gazdasági gondolkozásunkban, a gazdaságtheoria eddig még nem tárta fel annak mineműségét oly módon és olyan terjedelemben, ahogy a jelenség fontos volta ezt megkövetelné. Egyedül a marxi tanítás boncolta azt nagyobb szerűen, de egyoldalúan és célzatosan, mondhatjuk a lelkiismeretes objektív synthézis nélkül. Az áralakulásnak értékszempontok szerint való elemzése, mint ahogy az a subjektív értékiskola stíljében történt, szintén csak egyirányú és egyoldalú, mert épen társadalmi, illetve joghatalmi változtató szempontjait nem látta meg jól és eléggé a fizetésnek és annak a jogügylettechnikának, melyből a modern árak születnek. Pedig ez a joghatalmi és társadalmi helyzetváltoztató oldala a kérdésnek az, melyen az egyesek és az összesség sorsa fordul és alakul. A jelenségek szövevénye ezen a téren fonódott össze legsűrűbbre és legbonyolultabbra, ezen a téren, ahol a legnagyobb érdekek fűződnek a tisztánlátáshoz. Nem túlozunk, ha a társadalomtudomány egyik talán legnagyobb, de mindenestre legaktuálisabb problémájának azt a kérdést tartjuk, hogy meddig építhető a modern emberiség élete kétoldalu jogügyletekre és hol s mikortól szükséges a felsőbbbségi hatalom, az erő alapjára való helyezkedés? Ebben a kérdésben előbb-utóbb nagy megoldásoknak kell megérlelődniök már a nem távoli jövőben.

Elméletileg ebben a kérdésben érintkezik a közgazdaságtan a politikával úgy a jobbra, mint a balra hajló világnézet árnyalataiban. A gazdaságtheoretikusnak ennél a kérdésnél elméleti politikussá is kell válnia akarva, nem akarva. A kérdésben való tisztánlátás céljából egyik legelső eszköz itt a modern fizetési hatalom természetének a tisztázása.

2. A mai emberre nézve a gazdasági érvényesülés elsősorban abban áll, hogy a legkülönbözőbb módon és tereken

magára nézve minél előnyösebb jogügyleteket kössön embertársaival. Ez pedig főleg akkor következik be, ha ezekből a legkülönbözőbb jogügyletekből minél nagyobb fizetőhatalom birtokával kerül ki. A fizetési hatalom birtoka biztosítja ugyanis számára leginkább a föld javaival, a termelés eredményeivel való rendelkezést: a gazdasági élet voltaképeni célját. Ez a rendelkezés pedig szintén további jogügyletek kötése útján gyakorlódik, olymódon, hogy a fizetés fejében szolgálatot teljesítenek, jószágokat adnak, kötnek le nekünk.

A fizetési hatalom felhasználása ekként magánjogi úton: kétoldalu jogügyletek keretében történik olymódon, hogy az illető jogügyletnek az egyik fele mint szolgáltatás, vagy ellenszolgáltatás mindig a fizetés, a másik oldalról vállalt teljesítés pedig a fizetés ellenében való legkülönfélébb jószágok, vagy szolgálatok nyújtása. Mindennek véghezvitele céljából tehát elsősorban magára a fizetés-hatalomra kell szert tennünk s reá van szükségünk. Csak további kérdés azután, vajjon a fizetések-nél fizetési eszközül közvetlenül magát a pénzt használjuk-e még, avagy más fizetési eszközzel, vagy móddal élünk-e?

Magának a fizetési hatalomnak megszerzése (és nem felhasználása) pedig a mai társadalom berendezésében kétféle, t. i. magánjogi, vagy közjogi úton történhetik. E különbséghez azután nagyon nevezetes gazdasági és gazdaságpolitikai tekintetek fűződnek. Közjogi úton a felsőbbbségek: az állam stb. jutnak fizetési hatalomhoz akként, hogy a) adókat, illethekeket róznak ki, fizettetnek maguknak, szóval *közjogi járadékot* létesítenek a maguk számára, vagy hogy amikor ezek a közjogi járadékok, vagy a magánjogi természetű jövedelmeik nem elégségesek, b) új fizetőhatalmakat kreálnak felsőbbbségi hatalmuknál fogva, pl. papírpénz kibocsátása útján.

A fizetőhatalmak *magánjogi* megszerzése pedig a rendes jogügyletbeli út. Adásvétel, kötelezettség vállalása, szolgálatba-állás, munkateljesítés stb. fizetés, vagyis fizetési hatalom kapása fejében.

3. A fizetési hatalom mennyiségeit a pénzösszegek mennyiségei hozzák kifejezésre, a pénzösszegek tehát a fizetési hatalom egységeinek a sokszorosai. A fizetési hatalom egységei ilymódon a számolásban mint számolási egységek szerepelnek. Minthogy pedig a modern emberek jövedelmeiket túlnyomólag és elsősorban többé nem naturáljavakban, hanem pénzösszegekben kapják és szerzik meg, a pénzösszegek, vagyis fizetőhatalmi összegek egyúttal *jövedelmi* összegek is és a pénzegységek, vagyis fizetés-hatalmi egységek egyúttal jövedelmi egységek is. Így tehát a modern jövedelemeloszlásban a fizetés-hatalomnak, illetve a pénzösszegeknek és a jövedelemnek egységei közös nevezőre vannak hozva.

Nagy fontossággal bír ez a körülmény a kapitalizmus kora-

beli közhatalmak megtestesítőire, az államra, községre stb. is, mert erre a közös nevezőre van hozva az állam, a Köz jövedelme is.

A kapitalizmus ekként a jövedelmek megjelenési formájára egységesítőleg hatott. Közös nevezőre hozta azokat és belefoglalta ennek folytán a társadalomgazdasági élet egyetemlegességébe. Ha jövedelem alatt azt értjük, ami a jövedelemalanyokra közvetlenül hárul az eloszlás folyamatában, akkor nemcsak hogy helytelen dolog azt mondanunk, hogy a jövedelem közvetlen tárgyai manapság a termelt javak technikai értelemben, hanem egyenesen azt kell mondanunk, hogy a modern jövedelemeloszlás közvetlen tárgyai nem a technikai javak, hanem a piacra vitt ilyen javakért becserélhető fizetőhatalom (pénzösszeg), mely szerintünk a tőkével azonos. Ilyen a mai állam jövedelme is.

Míg azelőtt a naturálgazdaság korában a jövedelem is túlnyomórésztben naturális, illetőleg technikai javakból állott és csak kisrészben pénzből, és ennek a körülménynek következményei kihatottak az állam jövedelmére: a közjogi járadékra is, akként van kihatással ma az állam jövedelmeinek természetére a kapitalisztikus jövedelemeloszlás természete. Azelőtt a közszolgáltatások is naturál, vagy vegyes jellegűek voltak szintén. Amint azonban a pénzgazdaság fellendülést kezdett mutatni, a Köz ott már szívesen követelte pénzben a maga részére a közjogi járadékot, az adók különféle fajtaíait. Egy túlnyomóan naturálgazdaságban élő társadalom azonban csak aránylag csekély fizetési hatalmakat ruházhatott közjogi járadék alakjában is az államra. E részben kvantitatív tekintetben is nagy változást hozott a kapitalizmus korszaka, mely a termelt javakat a csereforgalom medencéjébe dobja bele és az ellenértékük gyanánt a vállalkozó kezén megjelenő fizetési hatalmat osztja szét az egyes gazdasági alanyok között jövedelem gyanánt. A csereforgalom medencéjéből azután csak az emelhet materiális-technikai értelemben vett javakat a maga számára, aki már maga is ilyen modern formájú és tartalmú jövedelemben, t. i. fizetőhatalomban részesült.

A mai pénzgazdaság korában ekként az államnak még sokkal inkább fizetőhatalomra van szüksége, mint azelőtt, ha a társadalmi termelés hozadéktárgyaival akar rendelkezni, csak úgy mint a magánembereknek, vagy ha alkalmazottait szükségleteik fedezésére képesekké akarja tenni. Ezt a fizetési hatalmat pedig könnyebben és nagyobb mennyiségben szerezheti meg a modern állam alattvalóitól, mint a naturálgazdálkodás közjogi hatalmasságai. Manapság elég e célból adókulcs gyanánt egy bizonyos százalékot kijelölni. E kijelölt százalék ma fizetési hatalom: pénzösszeg alakjában folyik be az állam pénztárába.

Minthogy a naturálgazdálkodás általában nem cserélte át a

termelés hozadékát a piacon fizetési hatalomra, jövedelme sem állhatott fizetőhatalomból, hanem csak naturáljavakból s így nem létező fizetési hatalmából nem is adhatott elegendő fizetés-hatalmi szolgáltatást sem az államnak. A régi állam vagy fejedelem *pénzbeli* jövedelmei ily körülmények között csak igen csekélyek lehettek a társadalmi termelés természetbeni javakban levő hozadékának értékéhez képest.

Az a fizetési hatalom pedig, melyről beszélünk s amely az annak bizonyos mennyiségében részesülőt a legkülönbélebb jószágok megszerzésére képesíti, vagyoni jogi, tehát *magánjogi* ilyen hatalom, amely t. i. kétoldali jogügylet, szerződés (adás-vétel, bérszerződés, munkabérszerződés stb.) útján állítja a fizető félnek rendelkezésére a mai társadalom legkülönbözőbb javait és szolgálatait.

A modern embernek és államnak erre a *magánjogi* fizetőhatalomra van szüksége: Alkalmazottait *fizeti* az állam manapság, nem úgy, mint a középkor fejedelmei, akik birtokot adományoztak a köztisztviselők viselőinek és a közkötelezettségek teljesítőinek. Az állami hivatalok, a katonaság felszereléseit a mai állam *magánjogi* szerződésekkel fizetési kötelelem ellenében biztosítja az esetek túlnyomó részében és nem munkába hajtott alattvalóival készítteti el fegyvereit, hadihajóit, építkezéseit, mint valamikor a fáraók az ő guláikat. A modern ember egyszerűen nincs berendezve sem többé arra, hogy ezt a tőkét: a fizetési hatalmát biztosító efficiens jogokat nélkülözni tudná. Ezért kell nemcsak a magánembernek, hanem az államnak, a községnek stb., szóval a *Köznek* is a fizetés *magánjogi* hatalmára szert tennie és vele állandóan rendelkeznie. A társadalom mai fejlődésfokán a *technikai* szolgáltatások (pl. ruha, épület, élelem stb., szóval materiális használati javak szolgáltatása) túlnyomórészt csakis magánjogi jogcím alapján szerezhetők meg. A megszerzés közvetlen eszköze pedig a megfizetés. A technikai javak megszerzése dolgában a mai állam is túlnyomólag a vagyoni jog magánjogcímeire van utalva. Közjogi jogcímen szerzett jövedelmei a modern államnak (az adók) nem technikai használati javakat tartalmaznak *közvetlenül*, hanem csupán fizetés-hatalmi kategóriákat: pénzüsszegeket stb., amint hogy a maga közjogi hatalma címén olykor szintén ilyen immateriális fizetőhatalmi összegeket kreál (papírpénz).

4. A kapitalizmus korának állama ekként, habár szuverénitásánál fogva kezében tartja új fizetési eszközök alkotásának lehetőségeit is, azokat a gazdasági szankciókat, amelyek a fizetést ígérő jogosítványokat valósággal efficiens fizetési hatalommá teszik, önkényesen vagy épen nem, vagy csak többnyire tökéletlenül tudja megszerezni.

A tapasztalat ennél fogva azt az elvet igazolta, hogy a fizetési eszközök, valamint a fizetés-hatalmi összegek jóságának,

megbízhatóságának kérdésében az állam a gazdasági élet közvéleményének felfogásához kénytelen alkalmazkodni. Az állam fizetési hatalma is magánjogi fizetési hatalom és a magánjogi fizetőhatalmak szankeiától: a gazdasági konjunkturák és értékítélet kedvező voltától függ. A gazdasági közvélemény által jónak tartott pénzrendszer ekként a mai államnak is elsőrendű érdeke, mert túltennie magát ezen a mai államnak egyszerűen nem áll hatalmában. Az állam ráparancsolhat ugyan alati-valóira, hogy papírpénzt elfogadni tartoznak, de a közönség értékítéletével szemben is gyakorolható állami abszolutizmust eddig még feltalálni nem sikerült, eltekintve attól, hogy a nemzetközi értékítéletnek a kényszerárfolyamú pénzzel szemben tanúsított magatartása már teljesen kisiklik az állam ellenőrzése alól.

Megérthető ezekből, hogy a kényszerárfolyamú fizetési eszközök forgalombahozatalával az állam voltaképpen a gazdasági élet lélektani szempontjaival szemben követ el erőszakot. Pedig ez a legsikamlósabb tér. A közönség belföldön ugyanis kénytelen alakilag engedni az értékítélettel szembehelyezkedő állami erőszaknak s elfogadni a papírpénzt, de lehetőleg igyekszik is mielőbb túladni rajta, hogy elértéktelenedése esetén már lehetőleg másnak a kezei között legyen az.

A fizetési eszközökre és fizetőhatalmakra vonatkozó értékítéletnek fontos lélektani alkotó és befolyásoló elemei a türelem, az aggodalom, az állami fizetési eszközökkel szemben tanúsított bizalom. A társadalmi szuggesztiónak nagy szerepe van ezekkel a jelenségekkel szemben is. A bizalom terjed és elenyészik aszerint, amint másoknál és sokaknál bizalmat, vagy bizalomhiányt tapasztalunk. A tömeg legnagyobb része sokkal kevésbé gondolkodó és értelmes ahhoz, hogy a kezéhez jutó papírpénzen sokat filozofáljon. Lehetőleg gyorsan túl akar rajta adni egyszerűen. Az államnak erőszakos fizetőhatalmat gyártó eljárásai ekként eleinte csupán kevés, pénzügyi kérdésekben értelmesebb embernek az értékítéletét sérti. A nagy tömeg pedig nem tehetvén egyebet, elfogadja az elértéktelenedő papírpénzt, de az elértéktelenedésből származó veszteséget lehetőleg tovább akarja háritani.

A papírpénz elfogadásának tényéből azonban még elhamarkodott dolog volna azt a következtetést vonni le, hogy a modern fizetőhatalomcsinálás *egyszerűen* jogalkotási, kormányzati, főhatalmi tény. Akkor volna ez csak igaz, hogyha a tömegpszichikai értelemben vett értékítéletnek, türelemnek és aggodalomnak a kormányzása is egyedül államkormányzati, vagy közigazgatási kérdés volna. Mihelyt ugyanis feléled a papírpénzzel szemben az ellenőrizhetetlen úton terjedő tömegaggodalom, többnyire szétfoszlik az államnak értékszankcionáló eszközeihez fűződő illúzió is.

5. A papiros fizetési eszközöknek nagyon is relativ biztonságuk tehát a reájuk vonatkozó tömegértékítéleteknek ellenőrizhetetlenül megingatható voltában rejlik. Társadalmilag biztos, mondhatjuk szinte feltétlenül megbízható fizetéshatalmi igazolványok gyanánt ekként ma is csak azok szerepelhetnek, melyeket a társadalom tömegeinek s különösen üzletvilágának kialakult és megingathatatlan értékítélete feltétlenül megbízhatóaknak tart. Ilyenek pedig elsősorban a nemes ércék s ma különösen az arany. Az arany fizetőeszközökben tehát a fizetés *biztonságát* értékeljük.

A nemesércekre, illetőleg az aranyra vonatkozó emez értékítéletet azonban nem lehet pusztán logikai alapon és okokkal megmagyarázni. Ennek az értékítéletnek kialakulása és olyanná alakulása, amilyen: gazdaság- és kulturtörténeti evolúciónak az eredménye, mellyel mint nagy gazdasági jelentőségű társadalmi ténnyel számolnunk kell, de amelynek az ereje nem annak többé vagy kevésbé logikus voltától függ. Jelenleg társadalmi és közgazdasági tény és mint ilyen nagyfontosságú realitás az, hogy az aranyfizetési eszközökkel való fizetésnek a jóságához, érvényéhez és mindenekfelett annak biztosságához hozzá van fűzve a gazdasági élet megingathatatlanul erős meggyőződése. Egyéb fizetési eszközöknek jóságához és biztosságához *ilyen* általános és megingathatatlan meggyőződés pedig nem fűződik. S ameddig *egyéb* fizetési eszközök állandó és változhatatlan biztosságához *olyan* megingathatatlan társadalmi vélemény nem kapcsolódik, mint a nemesércekéhez, addig az aranypénz marad a legjobb fizetési eszköz, mint a fizetőhatalomnak legbiztosabb igazolvány.

A mai társadalomban, illetőleg gazdasági rendben ekként az állam efficiens fizetési hatalmat nem tud szuverén módon alkotni, mert közjogi hatalma ezen a téren nem rendelkezik a kellő szankciókkal. Ezért kénytelen a gazdasági élet rendes magánjogi forgalmában születő, fejlődő és értékesíthető tőkéket, vagyis magánjogi természetű fizetőhatalmat szerezni és a magánemberek értékítélete által honorált fizetési összegek és fizetési eszközök birtokára törekedni.)

S amint az állam a magánosok értékítéletének szankcióira van reászorulva fizetési eszközeinek és rendszereinek megalkotásánál és igénybevételénél, épúgy azokra szorul akkor is, amikor megromlott pénzrendszerének megjavításáról van szó. Ezek miatt az okok miatt az inflációs korszakok circulus vitiosusát (mely szerint az államháztartás kénytelen inflált pénzt kibocsátani, mert jövedelmei nem elegendők a szükségletek fedezésére, viszont az infláció miatt az állami bevételek nem is *lehet-*

1) L. erről a tárgyról bővebben A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában c. könyvemet Budapest, Eggenberger 1913.

nek elegendők a deficit eltüntetésére, mert a köztartozásokat egyre csökkenőbb értékű: infláltabb pénzben fizetik be, tehát az adófokozás és az infláció versenyfutásában sysiphusi törekvés marad a deficitet kiküszöbölni) elsősorban nem az adópolitikai, hanem a *valutapolitikai* oldalon kell áttörni, amint hogy ez így is történt mindenütt, ahol nagymérvű inflációval állunk szemben. Csak aránylag kisebb mértékű pénzértékesökkenést lehet pusztán adófokozással kigyógyítani. Elsősorban ugyanis az adószolgáltatásban rejlő erőfeszítéseknek azt a sysiphismusát kell kiküszöbölni, melyet az inflálódó pénznek folytonos értékesökkenése okoz. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha elsősorban magát a pénzt szanáljuk, hogy az államháztartást is szanálhassuk. Ez az eljárás igazolódott az egész vonalon a világháborút követő inflációk történetében. Magam is igyekeztem erre rámutatni több helyen és cikkben 1920-tól kezdve.²⁾

Anélkül, hogy rekriminálni volna szándékunkban utólag, lehetetlen mégis meg nem jegyezni, hogy valutapolitikánkat jellemezte bizonyos későncselekvés. Észre lehet ezt venni pl. az inflációs hitelpolitika terén is. Így késedelmet látunk a Jegyintézet által nyújtott hitelek valorizálása körül, úgy, hogy ezt a valorizálást jóformán már a közelgő szanálásnak kellett kikényszerítenie, mint előfeltételt. Ezenfelül ügylátszik, hogy a jegyintézeti hitelek nyújtásánál nem történt meg, vagy nem sikerült a kellő garanciaszerzés arra nézve, hogy a nyújtott hitelek ne legyenek felhasználhatók olyan műveletekre, amelyek a további inflációt mozdíthatják elő és hogy lehetőleg ellenőrzötten csakis produktív módon és célokra lehessen azokat felhasználni s csak ilyen célokra tovább hitelezni. A mi inflált koronánk csökkenő értéktendenciájához is annyi ebben az irányban berendezkedett üzérkedő irány és érdek volt odarögzítve, hogy velük szemben kellemetlen hangok lehetnek csak azok, melyek a számos konjunkturát elmetsző valorizációt sürgették. Az ő tekintélyeiknek tehát másképen kellett beszélniök. De végre e valuta-, illetőleg hitelpolitikai *laissez faire*-nek is végének kellett lennie. Csakhogy ha mi magunk előbb vetettünk volna véget neki, akkor a korona további elértéktelenedéséhez fűződő érdekszálak elmetszésén keresztül minden valószínűség szerint egy mérsékeltebb menetű inflációhoz jutottunk volna el már előbb a

²⁾ Lásd: *Valutabetegségünkhöz*. Magyar Gazdák Szemléje 1920. máj.—jún. sz. 152—156. l.

A Magyar Gazdaszövetség valutaértekezletének előadmánya u. o. 1920. szept.—okt. sz. 211—227. l.

Valuta és számolási érték. Közgazdasági Szemle, 1921. 9—10. sz. 509—532. l.

Valutabetegségünk kérdéséhez: Közgazdasági Szemle, 1923. 5. sz. 347—367. l. (Felolv. 1923. márc. 7-én.)

„szanálás“ előtt és társadalmunk számos olyan kategóriájának jövedelmi és vagyoni viszonyai szenvedtek volna kevesebbet, amelyek a pénzértécsökkenés fordulataihoz alkalmazkodni nem tudtak, vagy nem is tudhattak.

6. A pénzmennyiségek quantitativ befolyása pl. az áralakulásra csak úgy érthető meg, ha figyelembe vesszük, hogy ezek a pénzmennyiségek jövedelmi mennyiségeket is jelentenek, miáltal meg van a lélektani kapcsolat a jövedelméből élő ember és a jövedelemből *fizetett* árak között. Az ár és jövedelem ugyanis a modern pénzgazdaság korában egyaránt a fizetés gyermeke. Az ár továbbadott: elfizetett jövedelemrész az egyik és újonnan belépő jövedelem a másik oldalon. Korunk minden nevezetesebb jövedelme elsősorban és főképen pénzösszeg alakjában jelenvén meg, csak úgy keletkezhetik, ha valaki azt az illető pénzösszeget előbb átadta már, vagyis fizette a jövedelemalanyának. Ekként nemcsak a modern ár, hanem a modern jövedelem is különféle fizetések, fizető szolgáltatásokból származik. A fizetés jelensége ennekfolytán fő és elsődleges jelenségévé válik a modern jövedelemeloszlás fázisának, mely sorrendben megelőzi és nyomon is követi a termelés- és fogyasztótechnikai jelenségeket, mint azok jogi, azaz társadalmi előfeltétele a mai gazdasági rendben.

Mindezek figyelembevételével érthetjük meg azt is, hogy a fizetési hatalmak realitásának, jóságának, vagyis annak a kérdése, hogy a fizetési hatalom egységei: a „pénzegységek“ valóban tartalmazzák-e a fizető, vásárló, szóval a vagyoni jogi hatalomnak a kellő erejét, hatályosságát, efficiencitását, milyen további társadalmi, hatalmi és gazdaságpszichológiai tekintetekkel függ össze. Minthogy a modern gazdasági életben rendszerint a fizetés ténye előzi meg és teszi lehetővé a termelés tényeit, a fizetés tényének s a fizetőerőnek efficiencitása, hatékony, vagy felhívított volta a pénzben szerzett jövedelemnek elégséges, vagy elégtelen voltának kérdéseivé is válik egyúttal és azonnal annál a szoros viszounynál fogva, melyben a modern jövedelem közös nevezőre hozódott a *pénzösszegekben* megtett fizetési hatalomban. A pénzösszeg nem pusztán „számolási összeg“, vagy „számolási érték“ akként, hanem eleven *fizetési* összeg is: *fizetési hatalmi erőmennyiség*, mely megélhetésünket biztosítja, vagy nem biztosítja. Funkciói tehát kielégítő, vagy ki nem elégítő valóságos funkciók nemcsak matematikai-quantitativ, hanem gazdaságpszichológiai-qualitativ szempontból is. A pénzelméletek és jövedelemeloszlási teoriák igen sokáig nem vették ezt az utóbbi tekintetet kellően figyelembe: túlságosan hajlottak a mechanikus felfogásra. Nem látták meg kellően, hogy a fizetésnek, a fizetési hatalom gyakorlásának mint a jövedelemmel, a jövedelemrészekkel s egyúttal jövedelmi összegekkel való aktuális modern gazdálkodásnak szintén meg van a maga jel-

legzetes sui generis pszichológiája, még pedig a gazdasági élet sorsát illetőleg igen jellegzetes pszichológiája. A fizetésnek, a fizetési hatalom gyakorlásának ebből a pszichológiájából alakul ki az a különleges értékítélet is, mely a pénz és a pénzrendszer jóságának megítélésére vonatkozik. A fizetésre vonatkozó értékítélet logikai megalapozásában, mondhatjuk: a fizetés jóságának, értékességének elhíttetésében az erre vonatkozó bizalomnak kell mindenekelőtt megszületnie. Bízunk kell tehát a fizetés elfogadásakor abban, hogy a fizetés gyanánt reánk ruházott pénzösszeg valóban jó, azaz mindenkitől elfogadott és elismert fizetési hatalmat, vételerőt tartalmazó, tehát „jó“ pénzösszeg, akár csengő érepénzben, akár giróátutalás, váltóátadás stb. útján történik ez a fizetés. A fizetés módjának és a fizetés eszközének tehát bizalmat kell kiváltania a fizetési eszköz és a fizetési összeg jósága, hibátlansága tekintetében. Ezt a bizalmat pedig vagy a *fizetési eszköz minősége*, vagy pedig a *fizető egyén személye* váltja ki belőlünk. Az egyik esetben t. i. az eszközölt fizetés értékének megállapítása végett a fizető személyt vesszük vizsgálat alá. Ilyenkor azt nézzük, hogy ki az az illető, aki nekem a csekket vagy váltót adta, vagy aki nekem utalványozott, rám engedményezett, hogy reális-e az a bank, vagy bankár stb. s hogy vagyoni helyzete olyan-e a társadalomban, melynél fogva mások honorálják az ő fizetési utasításait. Szóval ebben az esetben a fizetőnek vagyoni, fizetéshatalmi helyzete áll előtérben a fizetésére vonatkozó értékítélet megnyilvánulásakor.

A másik megismerési módja a fizetés gyanánt teljesített szolgáltatás értékességének sokkal egyszerűbb, de emellett sokkal szigorúbb és formalisztikusabb is. Ez az utóbbi megismerési mód eltekint a személyi vonatkozásoktól. Nem azt nézi, hogy ki az aki fizet, hogy milyen annak a vagyoni helyzete, hitele, hanem egyszerűen arra néz, hogy *milyen fizetési eszközzel* fizet az illető? Vajjon biztos, mindenki által mindenkor jónak tartott fizetési eszközzel, pl. érepénzzel, jó bankjeggyel fizet-e, vagy sem? Itt tehát a fizetési eszközben a fizető személyétől teljesen eltekintve kell már meglennie valamely bizalmat keltő, értékítéletet automatikusan kiváltó garanciának, hogy a bárkitől kapott pénzt jó pénznek s a vele való fizetést jó fizetésnek értékelhessük. Ezért szükséges, hogy a fizetési eszköz pusztá birálata már magában rejtse a fizetési hatalmat s annak pusztá látása meggyőzzön mindenkit annak értékes voltáról. Minthogy pedig az érték nem tárgyi, materiális tulajdonsága valamely dolognak, hanem az ember agyában megjelenő gondolkodásbeli kategória: az ilyen szinte automatikus értékítélet kiváltódása nem annak a pénzdarabnak valamely kémiai kisugárzásán alapul, hanem az arra vonatkozó értékítéletnek elterjedettségén, általános megszokottságán, ezernyi és milliányi hasonló cselekvésen hosszú korszakokon keresztül és a mindezekből származó és gazda-

sági, illetőleg a fizetést értékelő gondolkodásunkra gyakorolt ellenállhatatlan szuggesztión.

A nemesérceket és elsősorban az aranyat tekintjük különösen ilyen jó fizetési eszközöknek. Mi most már az aranyhoz fűződő fizetэшatalmi értékítéletnek a logikája? Az, hogy az aranyat évezredek óta relativ ritkaságánál, hamisításának szinte kizárt voltánál stb. fogva alkalmas és értékes fizetési eszköznek tartja az emberiség. Minthogy pedig évezredek óta az emberek százmilliói vakon és feltétlenül elfogadták azt a véleményt, hogy az arany a legjobb fizetési eszköz, annyira meggyökeresedett ez az értékítélet nemzedékeken keresztül, hogy az aranynak látása és birtoka már szinte automatikusan szuggerralja azt. A legnagyobb hitelválságok idején, amikor semmiféle személynek a fizetэшatalmában, jóhiteleben nem bízunk úgyszólván többé, az aranypénz materiális birtoka változatlanul és azonnal felkelti a fizetэшatalmi kedvező értékítéletet. A gazdasági élet évezredek gyakorlata s az emberek százmillióinak véleménye és a fizetési ügyletek milliárdjainak példája szuggerralta és igazolta mindig, hogy az arany biztos fizetési eszköz és ennél fogva biztos fizetési eszköz volt is az. Minthogy pedig ugyanolyan biztos fizetési eszköznek tartja az emberiség ma is az aranyat, ki állhatna most ellen ennek a hatalmas értéksuggesztiónak? S valóban, bármennyire elágazhatnak is a vélemények a pénzre és a fizetési eszközök kellékeire vonatkozólag, nincsen senki, aki az aranynak jó és biztos pénz-természetét gyakorlatilag és a konkrét esetekben kétségbe vonja.

Pedig nem az arany anyagában rejlik benn az arannyal igazolt fizetési hatalom biztossága, hanem az emberiség évezredek gondolkodásában, ellenállhatatlan értékítéletében. Ez teszi az aranyat olyan biztos fizetőeszközzé, hogy vele szemben eltekintünk más személyi viszonyok vizsgálatától, mert az aranypénz megpillantása már oly biztosan váltja ki belőlünk a kedvező értékítélet képzetét. A mai gazdasági életben ezért még mindig az arannyal való fizetés a legbiztosabb fizetés. Ezért kell ma is a modern tőkegazdaságban is akként intézni a dolgokat, hogy a különféle más fizetési eszközök aranypénzre való becserélésének lehetősége, vagy reménye mindig ott legyen a háttérben.

7. A világháborút követő nagy pénzügyi válságok alatt csak fokozottabb arányban láttuk ismét a soha nem tapasztalt nagy inflációk közepette a bizalmatlanságot a papiros fizetési eszközökkel szemben és az aranynak értékítéletet szuggerraló hatalmát. Mindaddig, míg a „szanálandó“ valutákat az aranyértékhez és az aranyfedezet reményéhez valamiképen odahorgonyozni nem sikerült, nem is mult el a gazdasági válságban levő államok pénzügyi rendszerei iránt való bizalmatlanság.

A fentiekben az aranyhoz fűződő fizetэшatalmi értékítéletet igyekeztünk némileg megmagyarázni, de nem volna teljes a

kép az arany valutaügyi kritikája tekintetében, ha erről való fogalomalkotásunkat ki nem egészítenők még az alábbiakkal is.

Amikor megmagyarázni igyekeztünk az aranyhoz fűződő atavisztikus értékítéletnek szerepét a jelenlegi erősen nominalisztikus jellegű fizetési módok dacára is, korántsem állítottuk, mintha az arany metallizmusnak ma pénzrendszer-alapul szolgáló rendszere volna az egyedül logikus és az egyedül elgondolható. Az arany metallizmusnak mai rendszeréhez, mely a világháborút követő válságok után erősebbnek látszik, mint valaha, kétségtelenül nagy politikai érdekek is fűződnek a kétségbevonhatatlan értékítéleten kívül, még pedig elsősorban az aranyban gazdag, illetőleg aranytermelő világbirodalmaknak: az Egyesült-Államoknak és Nagybritanniának érdekei. A világ valuta-rendszerein uralkodó aranymetallizmus e két birodalomnak nagy gazdasági érdeke egyúttal, mely az ő valutapolitikai hegemóniájukat már magában véve megtestesíti. Az uralkodó aranymetallizmus az angol és amerikai kapitalizmusnak biztosítja már magában véve a fizetéshatalomban való nagyságnak és az új fizetéshatalmak alkotásában való lehetőségeknek a föld jelenlegi gazdasági életében érvényesíthető legnagyobb mértékét s vele a föld javai és termékei fölött való uralom hasonló nagyságát is. A többi államok pénzrendszereiket szintén az aranyhoz kénytelenek odarögzíteni. A most említett hatalmpolitikai érdekek csak erősítőleg hatnak s fognak hatni az aranyhoz, mint pénzrendszerbeli alaphoz fűződő általános értékítéletre, még akkor is, ha a közelebbi jövőben az arany ára s így súlyegységének értéke csökkenne is. Az aranynak ilyen esetleges anyagértékcsökkenése mitsem változtatna annak a metallisztikus pénzrendszerek alapja gyanánt elfoglalt pozícióján, mely mögött értékítéletbeli alapjain kívül ott vannak még az említett két birodalom gazdasági és hatalmpolitikai érdekei is.

Tegyük fel azonban, hogy Németország nagy győzelemmel került volna ki a világháborúból. Ez a körülmény Németországot kétségtelenül a vezető világhatalmak sorába emelte volna Európában és Európán kívül gazdaságilag is. Németország ebben az esetben a világkereskedelem terén is talán a legelső helyre került volna, de mindenesetre a legelsők közé. Kereskedelmi, árucsereforgalmi és fizetéshatalmi hálózata mindenesetre hihetetlenül megerősödött mértékben ágazta volna be a világot. Csakhogy Németországnak ebben az esetben sem lett volna meg az az aranybirtoklási és főleg aranytermelési monopoliuma, mint a mai győztes Angliának és Amerikának, már természeti okokból sem. Érdekei tehát nem fűződtek volna ugyanolyan módon és ugyanolyan szorosán az aranymetallizmushoz, mint a jelenlegi Anglia s Amerika kereskedelem- s hatalmpolitikai érdekei, sőt lehet, hogy éppen szembehelyezkedtek volna azzal nem egy tekintetben. Igen valószínű ekként, hogy ez a körül-

mény pénzrendszere alapjainak kiépítésénél és meghatározásánál is kifejezésre jutott volna. Minthogy pedig az arany termelési monopóliumát birtokló Angliával s Amerikával szemben a győztesnek és hatalmában megnövekedettnek elgondolt Németországnak is nagy érdeke lett volna, hogy fizetési hatalmának és fizetési rendszerének hegemoniáját minél jobban kiépítse a világgazdaságban és világkereskedelemben, igen valószínű, hogy olyan valutarendszer kiépítésén fáradozott volna ennél fogva, mely lehetőleg csökkenteni ennek a valutarendszernek az arany mennyiségektől és az aranytermelő monopóliumoktól, illetőleg az ezekkel rendelkező hatalmaktól való függését. A győztesnek elgondolt Németország fizetéshatalmi rendszerében ekként minden valószínűség szerint az arany detronizálása felé jelentékenyebben haladtunk volna, ami az elgondolt esetekben sokkal kisebb akadályokkal járt volna, mint ma, hiszen az aranyhoz fűződő értékítélet helyét jelentékenyen pótolhatta volna akkor a győztes német állam által kreált egyéb fedezeti rendszer jóságába vetett bizalom.

Míg tehát ma az aranyhoz fűződő atavisztikus értékítélet hatalmas támogatást talál a gazdaságilag legerősebb két világbirodalom pénzügyi politikájában és pénzügyi köreinek érdekeiben is, egy nagy német győzelem esetében az új szerkezetű és alakulású pénz- és fedezeti rendszer jóságába és biztosságába vetett hitet erősítette volna a megnövekedett német hatalomnak gazdasági politikája, valamint kereskedelmi és pénzügyi köreinek érdekfelfogása.

A háborús Németország pénzügyi irodalma meglehetősen kifejezésre hozta már az aranynak detronizálásához, illetőleg az aranytermelő és birtokló államok éremonopóliumának kiegyensúlyozásához fűződő német érdekeket. Egy ilyen irányú új pénz, illetőleg jegybankfedezeti rendszer kiépítésének aktuálitása és lehetősége épen úgy előtérbe lépett volna a német győzelem esetén, amint háttérbe szorult az a háborúnak szerencsétlen kimenetelével.

Hogy milyen lett és lehetett volna egy nagyobb mértékben, vagy később talán teljesen *ametallisztikus* jegyfedezeti rendszer, arról már a dolgok aktualitásának a hiánya miatt sem akarunk ezúttal bővebben szólni. Kétségtelen, hogy végeredményben a fizetéshatalmi eszközökhöz fűződő értékítéleteknek, illetve bizalomnak gazdaságlélektani szempontjai mutatták volna meg kiépítésének az útját. Csupán két olyan körülményre akarok rámutatni, mely ebben a be nem következett esetben nagyjelentőségű lett volna. Az egyik az, hogy ebben az esetben már a tudománynak — s elsősorban a német pénzügyi tudománynak — öntudatosan kellett volna nemcsak kitapogatnia, hanem lehetőleg megállapítania is és elsősorban a német fináncpolitikának megvalósítania az aranymetallizmus részleges, vagy

teljes lebontásával felépítendő új fedezeti rendszert. Tehát öntudatosan és kezdeményezőleg, vagyis nagyobb szellemi teljesítmény árán történhetett volna meg ez csupán, mint amilyen-nel a metallisztikus alapon érvényesülni lehet, mert hiszen a metallisztikus fedezeti rendszerek lépésről-lépésre, ezernyi tapasztalat mankóin haladtak előre s félig tudatosan, félig ösztön-szerűen születtek meg.

Egy másik szempont, hogy az *ametallisztikus* alapon közelebb juthattunk volna idővel esetleg a stabil pénzegység problémájának megoldásához is. E megoldás kulcsa idővel — megfelelő tapasztalati tökéletesítés után — körülbelül abban adódhatott volna, hogy a pénzegységet nem többé az aranypénzegység értékéhez rögzítve igyekeztünk volna meghatározni, hanem a munkamennyiség és munkateljesítmény, tehát az efficiens munkamennyiség bizonyos egységéhez rögzítettük volna, amit a mai gazdasági és üzemi statisztikák segítségével elég pontos átlagszámításokkal lehetett volna keresztül vinni. A fixpontokat a munkateljesítmény egységei, tehát a különböző javak és termelvények munkateljesítménybeli egységei nyújthatták volna egy átlagos munkateljesítmény-egység statisztikai megalapozású definíciójához. A munkateljesítmény bizonyos arányának állandósága lehetett volna tehát az arany helyett egy új *ametallisztikus* pénz, illetőleg fizetéshatalmi rendszernek a fundamentuma. Nem akarok itt kitérni azokra a különféle javaslatokra, melyeket az eféle számítgatásokra vonatkozólag már tettek s tudatában vagyok annak, hogy a pontos, biztos és hosszabb időre találó ilyenmű átlagok kiszámítása mily nagy nehézségekbe ütközik, ez azonban még nem jelenti azt, hogy a használhatóság szempontjából mégis *eléggé* pontos átlagokat ne lehetne nyerni hosszabb tapasztalat és javítgatás alapján a pénzrendszerbeli kiinduló számolási egység céljaira. Figyelembe kell venni erre vonatkozólag azt, hogy az aranyvaluták számolási egysége is ingadozó mennyiség csupán a jószág- és szolgáltatásmennyiségekhez viszonyítva.

Ha azután sikerülne a jelzett alapon egy a használat céljára elegendően pontos és kifejező pénzegységet megállapítani, akkor az ametallisztikus pénz- és gazdasági, sőt szociális politikának az volna egyik további legfőbb feladata, hogy ezt a pénzegység gyanánt elfogadott (bár nem tökéletesen pontos, de mindenesetre eléggé találó) arányt lehetőleg minél változatlanabbul igyekezzék fentartani. Erre nemcsak valutapolitikai okokból volna ugyanolyan szükségesség, mint az aranyérték-alaphoz való ragaszkodás az aranyvalutáknál, de egyúttal nagy szociálpolitikai perspektívát is nyújthatna ennek az említett arálynak a változatlansága az elgondolt új pénzrendszerekben. Ha ugyanis a pénzegység és a munkateljesítmény egysége között az arány állandó, akkor — *caeteris paribus* — a munka ter-

melékenységeinek növekedésével automatikus olosóbbodása következik be a javaknak, csökkenésével pedig azok automatikus drágulása. Egy ily számolási értékalapra épült pénzrendszerrel most már az általános áralakulás realitása, vagy irrealitása az első pillanatra megállapítható lenne, sokkal közvetlenebbül, mint jelenleg és sokkal közvetlenebbül hoznák kifejezésre az árak a munkatermelékenység emelkedő, vagy eső tendenciáját is, ha a pénzegység egyúttal elvitathatatlan s eléggé kifejező átlagpontosságú munkateljesítmény egységet is jelezne. Az árak emelkedésének és esésének okai nem képezhetnének többé csak olyan nehezen és körülményesen megállapítható problémát, mint jelenleg.

. Azonban az arany ezidőzerint erősebben ül trónján, mint valaha. A világ jelenlegi pénzrendszereit olyan fizetés-hatalmi rendszereknek mondhatjuk, melyeknél a fizetés technikája és a fizetés-hatalmi összegek (tőkék) teremtésének módjai és lehetőségei régen különváltak az aranypénz természetbeli leolvasásától, de amelynél egyrészt az immateriális és papiros fizetési eszközök és módok efficiens voltának végső szankciója, mondhatjuk a fizetés jóságát szankcionáló fizetési eszköz, mégis csak az arany és másrészt a különböző világkonjunkturák következtében kialakult legnagyobb fizetési hatalmak birtokosai és kreálói egyúttal az aranymennyiségek és aranytermelés közvetlen vagy közvetett urai is. Erre a valóságra kell tehát pénzrendszereink megalkotásában, stabilizálásában és jóságának megítélésében berendezkednünk.

8. A fizetés-hatalmi összegek értéke azok vásárlóerejében nyilvánul meg legpraktikusabban és legjelentősebb módon. Csereértékük tehát vásárló, illetőleg fizetőerejükkel egyenlő rendszerint. Van-e most már a fizetési *eszközöknek* külön értékük a fizetési összegekkel szemben? A fizetési eszközök ugyanis fizetési összegeket is testesítenek meg, de nem minden fizetési összeg van fizetési eszközben megtestesítve (giro, clearing). A modern pénzrendszerek legfeljebb arra adnak módot, illetőleg bizalmat, hogy végeredményben minden fizetési összeg fizetési eszközre, ez pedig valutáris érepenzre cserélhető át.

Ha készpénzzel fizetünk, akkor ily fizetés pillanatában a fizetési eszközök és összegek értéke között nagyságbeli különbség nem lehet. Az egészséges állapot az, hogy a pénz értéke annak vásárlóerejéhez igazodjék, tehát oda igazodjék árfolyamértéke is.

A pénz vásárlóereje és árfolyamértéke kölcsönösen hatnak egymásra, egyik befolyásolja a másikat. Az imént mondottak szerint a rendszerinti állapot ebben a tekintetben az, hogy az árfolyamérték igazodik a vásárlóerőhöz és szorosan annak megfelelő méretű.

Megtörténhetik azonban, hogy az árfolyamérték befolyá-

solja nagyobb erővel a pénz vásárlóerejét, ami nagy valutáris bajok forrása lehet. Erre nézve ki kell térnünk röviden a valuta-spekuláció értékítéleteinek jellemzésére. Nemcsak a pénztől különböző árujavak, hanem maguk a fizetési eszközök, sőt a mai modern viszonyok között a fizetési összegek („kifizetések”) is tehetők adásvevés, csere, engedményezés, illetőleg üzérkedés tárgyaivá. Ebben az esetben a valutakereskedelemben, különösen a valutaspekulációnak az üzérkedés tárgyává tett fizetési eszközök és fizetési összegek értékére nézve más utakon járó értékítélete és értékalkotása van (árfolyamesinálás), mint annak a pénzbeli csereértéknek, mely a közönséges áruforgalom valószínű adásvételeiben alakul ki.

Normális viszonyok között a közönségnek a pénzre vonatkozó értékítélete a fizetési eszközöknek és összegeknek vásárlóerejéhez igazodik. Ez a vásárlóerő a pénz uralmi területén való áralakulásban jut kifejezésre.

Hogyan függ most már össze a pénz vásárlóereje annak nemzetközi árfolyamértékével? Az összefüggés kétségtelen, mert ha idegen valutával belföldi pénzt tudok venni és eladni, venni és eladni tudom annak a belföldi pénznek a fizetési és vásárlóhatalmát is. Ezenfelül a belföldi áraknak koefficiensei a külföldről behozott s ott idegen valutával megfizetett javak árai is. Mindennek dacára a különféle pénzrendszerek területein az egyes pénzrendszerek vásárlóerői között kisebb-nagyobb eltérések lehetnek (drágább és olcsóbb országok) az aranyértékalaphoz viszonyított valuták teljes paritása esetében is.

A nemzetközi valutakereskedelem, illetve valutaüzérkedés (ez a kettő szorosán nem választható el egymástól) azonban a vásárlóerő és az árfolyamérték közötti különbségeket lényegesen megnagyobbíthatja oly módon, hogy a vásárlóerőtől eltérő árfolyamokat hoz létre. Ezek az eltérő árfolyamok befolyásolják azután a pénz vásárlóerejét is, úgy hogy a pénz belföldi vásárlóereje a megváltozott nemzetközi árfolyamértékhez kénytelen előbb-utóbb igazodni (s annál inkább, minél jobban kihatnak a belföldi árakra a külföldi ár- és pénzgazdasági viszonyok), úgy hogy ilymódon a nemzetközi valutaüzérkedés ronthatja vagy javíthatja, de különösen ronthatja valamely ország pénzrendszerének úgy árfolyamértékét, mint vásárlóerejét. Ez a jelenség a mai valutarendszerek amaz emberi gyarlóságának következménye, hogy egyedül az arany értékalap az, mely a mai aranymetallizmusra épített, de fejlődésében már erősen nominalisztikus pénzrendszereknek homogén értékszámítását és így a pénzrendszerek aranyban kifejezett vásárlóerejének bizonyos homogenitását biztosítja. De ha jobban megnézzük a dolgot, a közös arany értékalap is csak annyiban biztosítja a nemzetközi árfolyamok paritásán keresztül az értékszámításnak, illetőleg vásárlóerőnek ezt a homogenitását, amennyiben a nem-

zetközi pénzpiacokon valóságos kereslettel és kínálattal tudja valamely ország megvédeni a maga pénzének az árfolyamát. Tehát a valóságban csak az erős pénzü és erős közgazdaságú ország tudja a maga intervalutáris árfolyamát megvédeni s így csak az az *efficiens aranyvaluta* a mai viszonyok között, amelyet az illető országnak gazdasági érdekeltségei, a nemzetközi árfolyamokat kialakító pénzpiacokon *efficiens kereslettel és kínálattal* az aranyparitáson bírnak mindenkor tartani. Ekként a pénzgazdaság mai állapotában valamely ország pénzrendszerének nemzetközi stabilitása végett ma már nemcsak aranyértékalapra, megfelelő banjegyfedezetre van szüksége, hanem elsősorban elegendő fizetőhatalomra a nemzetközi pénzkereskedelmi piacokon, hogy pénzének aranyparitását ott elég erős kereslettel vagy kínálattal tudhassa kellő esetben megvédeni. Egy nagyfizetőhatalmú birodalomnak pénzügyi világa ma egy kisebb országnak, vagy kis fizetőhatalmú ország pénzének árfolyamát rontó, vagy javító irányban befolyásolhatja, mert módjában áll a maga nagy fizetési hatalmával összevásárolni és piacra dobni az illető gyöngébb országnak fizetési eszközeit és fizetési összegeit. Természetesen belföldről is hasonlóan rontható valamely ország pénze, ha tulságosan nagy kereslet nyilvánul meg az idegen fizetőeszközök után.

Ezek a lehetőségek a mai uralkodó pénz-, illetőleg fizetési hatalmi rendszerek természetén és fejlettségi fokán és gyarlóságán alapulnak. A ma uralkodó valutarendszertípus ugyanis, mint már rámutattunk, az aranyvaluta alapjaira épült s végeredményben az arannyal szankcionált, de másrészt erősen nominalisztikus fizetési hatalmi rendszer.

Ha kizárólag csak teljes súlyú aranypénz volna mindenütt a fizetőeszköz, tehát ha kizárólag ezzel lehetne fizetni, akkor nem lehetne a pénz értékét a fentebb említett módon befolyásolni, mert hiszen akkor minden pénznek árfolyamértéke szükségyszerűen parin állana. Minthogy azonban a jelenlegi államokban az aranytól többé-kevésbé elvált különféle fizetési eszközök és összegek teljesítik a fizetés és vagyonértékfelhalmozás szolgálatát, voltaképen különböző liquiditású követelések (fizetési hatalmi jogok) szerepelnek fizetőeszközökként s ilyenek a nemzetközi piacokon a kereslet és kínálat tárgyai. Előnyben természetesen az a fél van, mely e legtöbb arannyal, vagy minél likvidebben aranyra váltható fizetőeszközzel tud a piacon szerepelni.

Az inflált papirvalutákkal szemben ebből folyólag megnagyobbodott üzérkedési lehetőségek jöttek létre. Ezek a szabad verseny esetén úgyszólván szabad prédái lettek az arany vagy általában véve jobb fizetési eszközökre támaszkodó üzérkedő tényezőknél. Ilyen körülmények között megnagyobbodott mértékben tűnik szemünkbe az a különbség, amely a pénz vásárló-

erejére és annak árfolyamértékére vonatkozó értékítéletek keletkezésénél mutatkozik. A valuta és fizetőeszközökkel való üzérkedésnél ugyanis az üzérkedők a fizetési eszközök adásvételével, helyesebben keresletével és kínálatával elérhető nyereségre fektetik a súlyt. Utóbb a valóságos adásvétel helyett mindjobban a tőzsdei kereslet és kínálat, illetőleg a különbözetek fedezése lép előtérbe, anélkül, hogy mindig effektíve kellene a keresett és kínált fizetési eszközöket végeredményben szolgáltatni. Tehát nem is valódi adásvétel és nem is a fizetési eszközök valóságos vásárlásra való felhasználása végett történik a forgalom egyre nagyobbodó része. Bármennyire irreális dolog is az ilyen üzérkedésen alapuló intervalutáris árfolyam igen gyakran, bizonyos, hogy ez a vásárlóerő szempontjából irreális árfolyam is visszahat előbb-utóbb az illető ország pénzének vásárlóerejére. Ezért van szükség áldozatokra, stabilizáló kölcsönökre a különböző valuták nemzetközi árfolyamának védelmében. Ezért, t. i. hogy az üzérkedés ellen, vagy üzérkedés segítségével lehessen a nemzetközi árfolyamokat védeni, vagy megjavítani. Mind erre nem volna szükség, ha a fizetési eszközöknek az árakkal szemben megnyilvánuló vásárlóereje mindig és mindenütt azonnal automatikusan érvényesülne a nemzetközi pénzárffolyamokban is. Mint-hogy azonban ez nincsen meg így, a nemzetközi pénzárffolyamok terén való érvényesüléshez is külön erre irányuló és ható gazdasági erőre, szükség esetén szabadon odadisponálható fizetési hatalomra van szükség.

Balás Károly.

Az Alföld gazdasági jelentősége.¹

I.

A mai agyonszanált Csonka-Magyarországnak sok olyan megoldandó problémája van, amelyek Nagy-Magyarországban évtizedek óta hiába vártak a megoldásra s amelyeket épen most kell megoldáshoz juttatnunk, amikor a legszegényebbek vagyunk és amikor meg van kötve a kezünk. De épen szegénységünk kötelez arra, hogy ezekkel a kérdésekkel most már ne csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is foglalkozzunk, mert gazdasági megerősödésünk az alapja továbbélésünknek és egész jövőnknek. A mai Magyarországnak olyan értékei vannak, amelyeket csak felszínre kell hozni, hogy mai gyötrelmes gazdasági viszonyainkból felemelkedni tudjunk. Az Alföld problémáját is most kellett újra elővinnünk, de ez alkalommal azért, hogy megoldáshoz segítsük az itt megoldásra váró s tovább már nem halasztható fontos kérdéseket.

Az Alföld az ország szíve, amely Nagy-Magyarországon egyharmad részét tette ki az ország mezőgazdaságilag hasznosított területének, ma pedig háromötöd részét alkotja, minek folytán a mai Magyarország egész termelési, közlekedési, általános közgazdasági viszonyai nagy mértékben függenek az alföldi gazdálkodás eredményétől, illetőleg eredményességétől. Az Alföld problémája annyira döntő tényező a mai gazdasági politikában, hogy szinte azt kell mondanunk, hogy a mai Magyarország gazdasági politikájának az Alföld érdekei, igényei, szükségletei és gazdasági viszonyai szerint kell alakulnia.

Az Alföld arra a reményre is jogosít, hogy az elszakított területek is mielőbb vissza fognak térni. A történelem ugyanis azt tanítja, hogy amely hatalom nem bírta az Alföldet, az a távolabb fekvő területeket is csak ideig-óráig tarthatta hatalmában, amint ezt a világ legnagyobb hódító és szervező népének, a rómainak a példája is mutatja. A török uralom minden ziláltsága mellett azért tudta magát Magyarországon mégis 145 évig fentartani, mert éppen az Alföldet tartotta hatalmában. Az Alföld ugyanis nemcsak a földrajzi, hanem a politikai egységnek is központja.²

¹ A Magyar Közgazdasági Társaságban 1925 május hó 26-án tartott előadás.

² Takács György: Nemzeti feltámadásunk kátéja. 38. lap.

II.

A mai Magyarország földterületének 60.2%-át teszi a szántóföld, holott a Magyarbirodalomban ez a szám csupán 43.9% volt. Ez azt jelenti, hogy a mai Magyarországon relative 37%-kal nagyobb a szántóföld területe a Magyarbirodalom szántóföldterületénél, amiből önként következik, hogy — földterületet tekintve — országunk agrárjellege még inkább kidomborodó, mint a multban. Ügyszintén nagyobb relative a mai Magyarország szőlőterülete is és pedig több mint 100%-kal.³ Ezzel szemben azonban a négyzetkilométerenkinti népsűrűség jelentékenyen nagyobb ma, mint volt a Magyarbirodalomban. Ma ugyanis 82.4, míg annak idején 64.2 volt. Ma tehát a magyar földnek négyzetkilométerenkint 18 emberrel többet kell eltartania, mint a Magyarbirodalomnak, holott az eltartási feltételek megrosszabbodtak. Magyarország népességének 41%-a maradt meg, míg területének csupán 32.2%-a. A főbb terményekkel bevetett terület egy katasztrális holdjára esett Nagy-Magyarországon 1.09 lakos, Csonka-Magyarországon 1.3. Egy lélekre esett „Nagy-Magyarországon 0.92 katasztrális hold, Csonka-Magyarországon pedig 0.74 katasztrális hold föld. Ha ehhez még hozzávesszük azt a körülményt, hogy annak előtte Magyarország összlakossága majdnem kétharmadrészben foglalkozott mezőgazdasággal s így a munkamegosztás alapján csak a népesség 35.5%-ának élelmezéséről és nyersanyaggal való ellátásáról kellett gondoskodnia, ma pedig a foglalkozási statisztika adatai szerint a földművelésből élők száma mindössze 55.8% s így jóval kevesebb földműves munkájának kell ellátnia az összlakosság 44.2%-át;⁴ akkor látjuk csak, hogy milyen szükség van ma arra, hogy az Alföld valóban Magyarország éléskamrája legyen.

Ez a körülmény már magában elegendő, hogy kényszerítőleg szabja meg a magyar gazdasági politikának az irányát. Az Alföld — amely alatt Cholnoky Jenő szerint a Nagy Magyar Alföldet, a Duna-Tisza közét, a Tisza-Maros szögét, valamint a Tiszántúlt kell értenünk 7,295,538 katasztrális holddal — nagy kérdéseinek sorozata: az alföldi mezőgazdálkodás legkisebb előhaladása, a szikes területek megjavítása, hasznosítása, a vadvizek levezetése, a tanyakérdés megoldása, az alföldi magyarság kulturális előbbrevitele tovább már nem várthat magára, mert ez végzettszerűen nehezedik az intéző körökre, de

³ Magyar Statisztikai Szemle I. évf. 9—12. sz. Magyarország területének megoszlása művelési ágak szerint.

⁴ Czettler: A magyar közgazdaság válsága. „Magyar Gazdák Szemléje“, 1923. évi 3. sz. Kiegészítve a „Magyar Statisztikai Szemle“ adataival.

együttal e kérdések részbeni megoldása is hatalmas lépéssel viszi előbbre Magyarország gazdasági megerősödését.

Az a politika, amely az Alföld mai kulturképében áll előtünk, tovább nem folytatható. „Az Alföld úttalansága, a legprimitívabb közigazgatási, közegészségügyi és kulturális berendezések hiánya szoros kapcsolatban áll a végeken eszközölt beruházásokkal. Mert ahelyett, hogy az Alföld úthálózatát építettük volna ki s ezt a területet kapcsoltuk volna be vicinális vasutakkal a világforgalomba, a végeken építettünk hatalmas stratégiai utakat, amelyek a magyar állam nagyságának évszázadok multán is beszédes emlékei lesznek. Míg a végeken néhány tanulónak emeletes iskolát építettünk, a Nagy Alföldön düledező istállóformája volt (és van) a legtöbb iskolának, ha ugyan ez is van egyáltalában.”⁵ Pedig itt az Alföldön lakik a magyarság legértékesebb eleme, itt vannak a jászok, kunok, hajduk ivadéka, a magyarság őserői. És ezt a területet hanyagolta el az évszázados, vagy évtizedes magyar politika az idegenért, a nemzetiségért, amelyet — amint a mai helyzet sajnósan igazolja — ezzel sem tudtunk magunknak meghódítani. A múlt század második felében folytatott eme politika azért eredményezte ezt a ferde helyzetet, mert állandóan szükség volt a könnyen megvásárolható nemzetiségi vidékek szavazataira, szemben a mindig függetlenségi alföldi magyarsággal.

Ezeket a bűnöket, ezeket a mulasztásokat kell jóvátenni a magyar faj, a magyar nemzet s Magyarország gazdasági és politikai megerősödése és újjászületése érdekében.

III.

A fentiekből is látható, de az alább következő adatokból még inkább ki fog tűnni, hogy micsoda nagy jelentőségű problémája ma Magyarországnak az Alföld. *Be kell dobni a kérdést a közvéleménybe, hogy a kormányok, a parlament, a városok, az alföldi gazdasági egyesületek, országos gazdatársadalmi szervek, a mezőgazdasági kamarák állandóan felszímen tartásuk; hogy annak egyes részei az illetékes minisztériumok, hatóságok, egyesületek, társaságok és szervezetek asztaláról soha le ne kerüljenek; hogy beleidegződjék az Alföldön megoldásra váró problémák hosszú sorozata a közvélemény lelkébe, vérébe, hogy kiemelhessük az Alföldet, az alföldi magyarságot, az itteni gazdálkodást azokból a keretektől, amelyekbe a mostoha gyermekként kezelés évszázados és évtizedes bűne bele-taszította.*

Ebben a munkában azonban, amelyet az Alföld gazdasági

⁵ Társadalomtudomány I. évf. 2. sz. Czettler: Csonka-Magyarország ereje.

jövőjéért folytatni óhajtunk, nem szabad megfeledkeznünk azokról az úttörőkről, akik az Alföld gazdasági és kulturális problémájának már évszázadokkal előbb munkálói voltak. A legrégebbekről nem kívánunk itt külön megemlékezni, elég csak rámutatnunk Thessedik Sámuel úttörő és igen eredményes ezirányú működésére, továbbá Széchenyi István hatalmas, nagyerejű és nagy koncepciójú munkálkodására, amely különösen a Duna- és Tiszavölgy rendezésében jutott kifejezésre.

Az alföldi gazdálkodás elhanyagolt kérdéseire a régebbi úttörők után Forster Géza, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület nagynevű igazgatója terelte rá a figyelmet „Javaslatok az alföldi gazdálkodás javítására” című munkájával, amelyet nevezett az O. M. G. E.-ben elhangzott ezirányú sok felszólalás és töprengés hatása alatt írt meg. Utána szintén Forster, illetőleg az O. M. G. E. felkérésére írta meg Cserháty Sándor, a nagy tudós, értékes munkáját „Az Alföld mezőgazdasági viszonyainak reformja” címmel, amelyben különösen a mezőgazdálkodás bajait, hiányait s a teendő intézkedéseket tette szóvá. Ezeken kívül az O. M. G. E. monografiákban dolgoztatta ki az Alföld egyes nagyobb területeinek gazdasági helyzetét, amelyekből igen értékes tapasztalatok meríthetők. Elismerést érdemlő tevékenységet fejtett ki e tekintetben Károly Rezső, az Országos Üzemi Intézet igazgatója is, aki üzemi adatok figyelembevételével vizsgálja az alföldi gazdálkodás mikéntjét s igyekszik az itteni bajokon segíteni.

Legnagyobb az érdeme azonban az Alföld problémájának felszínen tartása, az alföldi magyarság gazdasági és kulturális előbbrevitele érdekében a Bernát István elnöklete alatt álló Magyar Gazdaszövetségnek, amely közel 30 esztendő óta működése alatt e kérdést állandóan szőnyegen tartotta s mintegy nagy gazdasági és nemzeti problémát kezelte. Nem akarok itt kitérni arra a működésre, amelyet a Gazdaszövetség az Alföld s legközelebről a tanyavilág gazdaköri és szövetkezeti benépesítésével végzett, amelyekből indult ki tuajdonképpen az egész Alföld életének megmozdulása. Itt csak a későbbi működésről emlékszem meg. E Magyar Gazdaszövetség megbízásából járt annak mai igazgatója, dr. Czettler Jenő a háború előtti években az Alföld tanyavilága között s hónapokon keresztül tartó fáradságos kocsikázások mellett járta be az egész Nagy Alföld — Makó, Hódmezővásárhely, Orosháza, Szentes, Szeged, Kecskemét, Nyiregyháza, Halas, stb. — tanyavilágát s személyes tapasztalatok alapján gyűjtötte össze az Alföld e hatalmas nagy tanyákkal behálózott területének gazdasági, kulturális, társadalmi, közegészségügyi, közigazgatási, út- és közlekedésügyi, stb. adatait. Sajnos, ez alig felbecsülhető adathalmazt a kommunisták a Magyar Gazdaszövetségben folytatott több hónapi garázdálkodásaik alatt a többi fontos iratokkal együtt

elégették. A Magyar Gazdaszövetség előadói gárdája járta évtizedeken keresztül a nagy Alföldet, hogy a gazdasági és kulturális ismereteket a tanyák közé is eljuttassa. Elég itt a sok közül csak Schandl Károlyra, a Gazdaszövetség egyik legmunkásabb vidéki előadójára hivatkoznunk, akit ma is emlegetnek az alföldi tanyai központokban. A Magyar Gazdaszövetség az, amely az elmúlt tél és tavasz folyamán kerületi gazdaértekezletre hívta össze a nagy alföldi tanyavárosokban — Makó, Hódmezővásárhely, Szentes, Orosháza, Békés-Gyula, Kiskunhalas, Békéscsaba — a környékbeli gazdatársadalom tagjait, hogy az Alföld összes fontos kérdéseit egy-egy gyűlés keretében ismerje meg, illetőleg, hogy az Alföld gazdaközönsége a saját maga tapasztalatai alapján adja elő azokat a sérelmeket, panaszokat, bajokat, nehézségeket, amelyekkel ma az alföldi gazdának a gazdálkodás terén meg kell küzdenie. Ugyancsak szerény munkása az Alföldnek csekélységem is, előbb mint a Magyar Gazdaszövetség titkára, jelenleg pedig mint egyik alföldi mezőgazdasági kamara igazgatója. Sokan írtak, beszéltek, szónokoltak még az Alföldről, de legtöbben nem vették azt a fáradságot maguknak, hogy megismerjék az Alföldet. A legtöbben csak gyorsvonatról tekintettek le e nagy problémára. Azok közül, akik írnak, és beszélnek e kérdésről, igen kevés van olyan, aki 60—80 kilométeres poros kocsútra vállalkozik azért, hogy az Alföldnek egyik-másik értékes részét, vagy tanyai életét megismerje.

IV.

Ha az Alföldet nyitott szemmel járjuk és tanulmányozzuk azt különféle vonatkozásokban, akkor tárul elénk ez a hatalmas gazdasági egység a maga borzalmas valóságában; akkor ismerjük meg igazában a „buzatermő Alföldet“, a „dús Kanadát“, amelynek szöges ellentéte a rideg valóság. Az Alföldön ugyanis közel 1 millió kat. hold a különböző minőségű, nagy részben alig használható szikes terület; s normális időben közel 250.000 kat. hold a vadvízzel borított rész, ezenkívül igen nagy területet foglalnak el a semmire sem használható s csak kutyatejtermő homokos területek. Ehhez járul még a tanya-rendszer miatti kulturálatlanság, a rossz utak, a közegészségügyi és közigazgatási elmaradottság, amelynek következménye a nagymérvű halálozás. S ha ezt látjuk, akkor tudjuk felértékelni és megítélni valóban az éremnek ezt az oldalát.

Mezőgazdasági termelésünk a háború előtti állapothoz képest igen nagymértékű visszaesést mutat. A búzával bevetett terület a mai Magyarországon még 1924-ben is 200 ezer katasztrális holddal volt kevesebb, mint a háború előtti öt év átla-

gában. A gabonaneműek össztermésmennyisége még az 1923-iki rekord esztendőben is jóval kevesebb volt, mint a háború előtti öt év átlaga. 1923-ban még mindig másfél millió q-val volt kevesebb buzatermés, mint a háború előtt; 1924-ben pedig majdnem ötmillió q-val volt kevesebb a buza, mint 1923-ban s így van ez az összes főbb terményeknél. S ha nézzük a termés-átlagot a háború előtti öt évben és a háború utáni évek alatt, akkor látjuk azt, hogy az 1923-ik év tudta csak megközelíteni a békeévek átlagát, de csakis kalászosokban, míg a többi terményekben — tengeri, burgonya, takarmányrépa, cukorrépa — még mindig igen távol van a békeévek átlagától.⁶ Ha pedig külkereskedelmi mérlegünket nézzük mezőgazdasági szempontból, akkor először is megállapíthatjuk azt, hogy a mezőgazdasági kivitel állandóan növekedőben van a háború befejezése óta s azt, hogy a mezőgazdasági termények kiviteli mérlegünkben több mint háromnegyed részt foglalnak el.

Mindezeket azért soroltuk elő, hogy méginkább nyilvánvaló legyen az, hogy mennyire fontos érdekünk nekünk az Alföld mezőgazdasági életének felkarolása s hogy ez minden áldozatot megérdemel. Ha ma az Alföld kevésbé vagy egyáltalában nem hasznosítható területeiből csak 500.000 kat. holdat vonunk be a gazdasági kulturába úgy, hogy itten 4—5 q búza értéket tudunk évenként produkálni, akkor is 2 és fél millió búza-értéket képvisel ez, amely a békebeli 20 aranykoronát véve is alapul, 50 millió aranykorona értéknek felel meg, ami a mai viszonyok között is igen jelentős összegnek mondható.

Ez indokolja meg azt, hogy miért szükséges nekünk az Alföld mezőgazdasági kulturáját minden rendelkezésre álló eszközzel előbbrevinni.

V.

Itt először a szikes területekről kell megemlékeznünk. A szikes területek különösen a Tisza két oldalán s nagyobb részben a Tiszántúl területnek el. Vannak olyan szikes területek, amelyek kedvező időjárás mellett megművelve, búzát és egyéb terményeket is megteremnek. Vannak azonban rosszabb minőségű — ez a nagyobb rész — igen kötött, ingoványos, zsombékos, nádas, ragyás, néhol legelőnek sem alkalmas területek, amelyek esős időjárás esetén kis tavakat képeznek, száraz időben pedig kiszáradnak, megrepedeznek, felporladnak és a sziksó is kivirágzik a föld terméketlen területén.⁷

Nem akarunk itt a szikes területek megjavításának el-

⁶ Czettler: A magyar mezőgazdaság válsága. „Magyar Gazdák Szemléje“ 1925. 1—4. szám.

⁷ L. ezt bővebben „Az Alföld gazdasági jövője“ című munkám 13—15. lapján.

méleti részével foglalkozni, csak egy pár gyakorlati eredményre kívánunk rámutatni. Thessedik Sámuel ezelőtt 150 esztendővel már foglalkozott Békésmegyében a szikesek megjavításával. Az ő útmutatásai nyomán sikerült a szikes réteket Békéscsabán öntözéssel úgy megjavítani, hogy 12 év eredményei alapján a holdankinti átlagtermés 11 q-ról 30 q-ra emelkedett.

Küzdényi Szilárd mérnök is foglalkozik a szikjavítással. Az ő módszerének lényege az, hogy a vízátneremesztő kötött altalajt gőz- vagy motorikus altalajporhanyítóval 50—80 cm. mélyen meglazítjuk, anélkül, hogy a földterületen levő termőréteget letemetnénk a mélybe. A szikes talajokat így kellő intenzív műveléssel és trágyázással jó termőföldekké alakíthatjuk át.

Elismeréssel kell itt megemlékeznünk a karcagi földművesiskola kiváló igazgatójának, Szentannay Sámuelnek szikjavítási munkájáról. Ez iskolának 300 holdas területéből 180 hold a terméketlen szikes talaj. Ezt a területet 1921-ben kezdte javítani kísérletezésekkel Szentannay igazgató és pedig mészsizappal, mésztörmeléssel és szénsalakkal s megállapítható, hogy a mészsizappal javított szikes talajon sokkal dúsabb, egyenletesebb a vetés, mint a jóminőségű, szuperfoszfátózott és istállótrágyázott szántóföldön. Természetesen, még nincsen az egész 180 hold készen, de már egy jelentékeny részt befogott ez a kultúra a mezőgazdasági művelés alá. Ezt lehet igazolni számadatokkal is, amennyiben a javítási munkák előtt az átlagtermés búzában 10.89 q, árpában 10.55, zabban 8.71, tengeriben 13.11 q volt. Ezzel szemben 1922-ben búza 15 q, árpa 15 q, tengeri 15½ q, 1923-ban búza 14.6 q, árpa 13 q, tengeri 12.6 q, 1924-ben búza 13.6 q, árpa 11, tengeri 29.5 q. Ezek a számok beszédes bizonyosságai annak, hogy akarattal, fáradsággal, kitartással, áldozattal e szikes területből is lehet értékes termőföldeket teremteni.

A Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara területére is jelentékeny szikes területek esnek. Minthogy azonban eddig nem volt olyan térképfelvétel, amely feltüntette volna a Duna-Tisza-köznek szikes területeit minőség szerint, e kamara most nagy költséggel ilyen térképfelvélet készített, hogy tájékozva legyen a szikes előfordulások természetéről s hogy az alapon a javítás könnyebben legyen eszközölhető.

Ugyancsak most ez éven kezdett meg egy nagyarányú szikjavítású munkát a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara a Szegeden lévő Alföldi Mezőgazdasági Intézetnek agrochémiai osztályával egy időben több helyen az eddig bevált és új módszerekkel, hogy ez alapon is előbbre vigyék az Alföld szikesei-nek megjavítását.

VI.

A másik megoldandó probléma az Alföldön a belvizek (vadvizek) lecsapolása. 1917 óta igen nagy mértékben megnövekedtek az Alföldön a vadvizes területek. Az egész Alföldön több mint 250.000 kat. hold a normális esős években jelentkező víz. Ezeknek a területeknek legalább is részbeni lecsapolása és művelhetővé tétele nemzeti kötelesség.

Széchenyi István az Alföldnek is kiváló ismerője és regenátora mondotta: „A Tisza sík földje fajunk bölcsője. Itt él a legsajátosabb magyar nép. E sík földön több mint 200 □ mérföld a legdrágább talaj, állandó tanyája az árvizeknek. Ez áldott földön a mostani állapotok helyére rendezett viszonyokat létrehozni, e legmagyarabb népünket a jólét alig elképzelhető fokára emelni, a legáldásthozóbb kezdemény.”

E vizes területek lecsapolásának a gondolatát Ő dobta először a közvéleménybe, Ő mutatott rá annak fontosságára, Ő kezdte meg a Tiszavölgy rendezését, amelynek nyomán s az Ő eszméje szerint létre is jött az a tökéletes ármentesítési munka, amelynél nagyszerűbb — Kvassay Jenő, e világhírű magyar vízepítési mérnök szerint — nincs Európában.

A kormány is belátta az Alföldön levő vadvizek levezetésének fontosságát, amennyiben megalkotta az 1922-ik évi XXV. törvénycikket a Pestvármegyei Duna-völgyi Lecsapoló és Öntöző Társulat vízműveinek kiépítéséről s az ezt módosító 1925. évi IV. törvénycikket, amelynek 2. §-a szerint a pénzügyminiszter e vízművek kiépítésére az állam által már eddig folyósított előlegeken és kölcsönökön felül összesen 5,700.000 aranykorona összegű kölcsönt bocsájt a társulat rendelkezésére, amely a folyó 1925. évtől kezdve egymásután következő öt év alatt lesz egyenlő részletekben 7 és fél %-os félévenként utólagosan esedékes kamatok mellett folyósítandó. Ezenkívül e törvény alapján a pénzügyminiszter elvállalja a Pénzügyminiszteri Központtól felvett 2 milliárd korona visszafizetését is a társulat helyett. A Nemzetek Szövetsége magyarországi főbiztosának XI. jelentésében is olvassuk, hogy a kormány 6.8 milliárd papirkoronát vett kölcsön a kényszerkölcsönből s adta oda e társulatnak.

E kérdés sok más fontos kérdéssel áll összefüggésben. Összefüggésben áll elsősorban egyelőre mintegy másfél százezer katasztrális hold földnek termővé tételével, de összefüggésben van másodsorban az Alföld — Délpest és Csongrád megyék — munkanélküli kubikos tömegeinek munkábaállításával is. Május hó közepén jelentette ki a pénzügyminiszter, hogy a vizi-társulatoknak ártéri járulékaik terhére egyelőre pár millió aranykoronát folyósít sürgősen, úgy, hogy még aratás előtt megindítható legyen az a nagyszabású munka, amelyet sok ezer kubikos munkás vár már oly sóvárogva. Ennek a kérdésnek nagy horderejét egyelőre felfogni alig lehet. Ha az Alföldnek

ez egyik legnagyobb problémája csak részben is megoldáshoz jut, az Alföld valóban az ország Kanaánja lesz, de egyuttal igen sok ezer kubikos munkásnak biztosítatik a megélhetése hosszú időre.

A Szegeden székelő, belvizek levezetésével megbízott kormánybiztosság most arra törekszik, hogy minél több társulatot hozzon létre, mert így ezek révén sokkal könnyebben válik megoldhatóvá e nagy probléma. A kormánybiztosság területén — amelyhez tartoznak Szeged és Kecskemét th. városok, Pest és Csongrád vármegyéknek a Tisza felé gravitáló részei — 186 ezer katasztrális hold belvíztől szenvedett terület lecsapoló társulatba való tömörülésére kérelmeztettek hatósági intézkedések. Ez nem azt jelenti, hogy ennyi föld van állandóan vízzel borítva ezen a területen, hanem azt, hogy ennyi területen *nem biztos a termés eredménye*.

E kormánybiztosságnak már kész vannak a tervei, melyek szerint 3 főcsatornán át vezetik le a vadvizet a Tiszába. Ezek közül az egyik Csongrád mellett a Tiszába torkoló Dongér csatornába visz. Ezen a csatornán, mely már készen áll, a Kecskemét, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza vidékén összegyűlő vadvizet vezetik le. A másik csatorna ez alatt fekszik és a szegedi Fehértó felé irányul. Ez a zsilipes csatorna volna és Algyő mellett torkolna a Tiszába. A harmadik csatornát a Holttiszába vezetik és innen azután a vizet a Szegedi Armentesítő Társulat ludvári szivattyú telepén szivattyúzzák ki.⁸

Az a terv, hogy a vadvizet olyképen vezetik le, hogy azokat egy esetleges aszályos esztendő alkalmával öntözésre fel lehessen használni. E célból a levezetett vizet természetes tavakba vagy medencékbe gyűjtik külön zsilipek beépítésével. A vizet azután részben halastavak, részben kaszálók és bolgár rendszer szerint művelt földek öntözési céljaira hasznosítanák.⁹

Engem e kérdéssel kapcsolatban állandóan foglalkoztat egy probléma. Az t. i., hogy az Alföldön elterülő vadvizek kérdését a mezőgazdasági munkáskérdéssel kellene összekapcsolni és pedig olyformán, hogy az e munkálatoknál dolgozó földmunkások közül azok, akik azt kívánják, munkabérük egy részét e víztől megszabadított földekben kapnák meg. Young Artúr mondja: „Adjatok egy embernek kősziklát öröktulajdonul, termőfölddé fogja azt átváltoztatni.“ Ez évtizedek óta használhatatlan területek tulajdonosai készséggel lemondhatnak néhány hold terület tulajdonjogáról, akkor, amikor jelentékeny, eddig használhatatlan terület válik részükre igen nagy értékűvé.

A lecsapolással kapcsolatban attól félnek az érdekeltek, hogy a lecsapolt területek terméketlen szikes területek lesznek. Ezzel szemben legyen szabad rámutatnom a Bácsbodrogyvár-

⁸ Szegedi Uj Nemzedék 1925. II. 15.

⁹ L. u. ott.

megyei Kígyós-ér szabályozásánál elért eredményekre, ahol a szabályozás folytán víztől megszabadított területen gyönyörű dús széna nő, ott pedig, ahol e területeket feltörték és bevetették, pompás búzatáblákat hullámoztat a tavaszi szél. Az egész lecsapolt területen, mintegy 80 km. hosszúságban, mindössze csak 3 helyen találni szikes tartalmú talajt, de itt is összesen 5 hold nagyságban.¹⁰

E kérdéssel szokott együtt tárgyalatni a Duna-Tisza csatorna terve. Hosszú évtizedek óta állandó kérdése ez a magyar közgazdasági életnek. Különösen Nagy-Magyarország idején volt ennek nagy jelentősége. Ma azonban, amikor *a kezdet és a vég* elszakítottak tőlünk, reánk nézve nem bír akkora jelentőséggel, miután a csatornának ma nem volna tápláló területe, hinterlandja. De anyagi lehetőségeink is útját állják ennek ma. Pedig a terv, amely a rövid és olcsó víziút gondolatából indult ki — Rohringer Sándor kiváló vízügyi mérnök szerint, — az Alföld közgazdasági életének igen jelentékeny emeltyűje volna, amelynek létesítésével nagy területeket lehetne öntöző gazdálkodással berendezni.

VII.

A homokos területek megjavításának ismert példáját Kada Elek, Kecskemét város nagynevű polgármestere és Unghváry László, a híres czeglédi gazda adták meg. Az első Kecskeméten a futóhomokos területeket örök tulajdonul szétosztva, olyan szőlő- és gyümölcskulturának vetette meg az alapját, amely ma párját ritkítja. Unghváry László pedig Czegléd határában kezdte meg a ma híres csemői szőlő és gyümölcskulturát.

VIII.

Ha az Alföld gazdasági jelentőségéről beszélünk, nem lehet figyelmen kívül hagyni az Alföld fásításának kérdését sem. Ma a Duna-Tisza közötti tanyavilág eléggé fás. Részint gyümölcsfákkal, részint eperfákkal, de különösen akácfákkal van beültetve. Sajnos, a Tiszántúli rész azonban fában hihetetlenül szegény, aminek következménye, hogy ezeken a nagy területeken az alföldi magyar a talajnak legértékesebb táperejét, a trágyát tüzeli fel, minek folytán az amúgy is silány termőerőben levő rossz alföldi talajok valósággal terméketlenekké lesznek. Nagyon sok olyan fa van — értékes kísérleteket végez idevonatkozólag egy pár alföldi erdőtelepítési kirendeltség — amelyek a legsilányabb homokban és a meglehetősen szikes talajokon is, úgy ahogy tenyésznek. Egyébként megállapítható, hogy az Alföld fásítása az utóbbi öt év alatt a föld-

¹⁰ Bajai Ujság VII. 118. sz. Szabovlyevits Dusan alispán, miniszteri biztos nyilatkozata.

mívelésügyi kormány erős sürgetésére nagy léptekkel halad előre.

Ami most már az Alföld termelési viszonyaira vonatkozólag illeti a fásítást, megemlíteni óhajtjuk, hogy a nemrégben Meránban tartott nemzetközi Dunai Műszaki Bizottság konferenciáján megállapítást nyert, hogy a helytelenül kezelt erdészet nagy klimatikus és geológiai elváltozásokat idéz elő.

Ez a rendszertelenség elsősorban a magyar alföldi mezőgazdaságra veszélyes. Az Alföldön ugyanis, ahol kisebb vagy nagyobb erdőségek vannak, a talaj sokkal kedvezőbb a növények fejlődésére és az erdők közelében levő hűvösebb légrétegek relative nagyobb nedvességűek, mint a távolabb eső fátlan vidék feletti száraz levegőrétegek. Megállapítást nyert, hogy minden hely évi csapadékának 2.15%-a a talajfeletti levegőtömegek páratartalmából adódik. Nyilvánvaló tehát, hogy az erdőségek körül a talajfeletti paradúsabb levegő nagyobb csapadékot ad.

Nagyon fontos tehát az Alföld erdősítése, hogy ezáltal az Alföld klímája is kedvezőbbre változzék. Mert ha az 1924—25-iki száraz tél megismétlődik, úgy a talajnedvesség a minimumra csökken és bekövetkezhetik, amitől a szakemberek állandóan félnek, hogy az Alföld egyes részei lassanként mindig nagyobb és nagyobb területen terméketlenné válnak.¹¹

Ami már most a fában szegény Alföld tüzelőanyag-ellátását illeti, itt az Alföldön található nagykiterjedésű tőzegtelepek kitermelése jöhet számba. Ma az alábbi helyeken található nagykiterjedésű tőzegtelepek: Békés vármegyében Füzesgyarmat, Vésztő, Szeghalom; Pest vármegyében Isaszeg, Soroksár, Tápiószecső, Czegléd, Ócsa, Sári, Akasztó, Kiskőrös, Dunapataj, Kecel, Kalocsa, Császártöltés, Hajós, Sükösd, Pestcsanád, Szentistván; Szabolcs vármegyében Kisvárda, Döge, Veresmart, Kékcse, Berencs, Pátroha, Gégény, Dombrád.¹²

IX.

Egyik legnagyobb problémája az Alföldnek a *tanyarendszer*. Az alföldi tanyavilág legsíralmasabb és legelhagyatottabb része e tiszta magyar lakosú területnek. Idevonatkozólag legyen szabad Czettler Jenő szavait idéznem.¹³ „Öt kilométer körzetben 30—40 tanyaház, egymástól puskalövésnyire. Miként fuvarozhatja a tanyásgazda terményeit a legközelebbi piacra s piac híján miként fejtheti ki a termelés terén a farmgazdaságban rejlő előnyöket? Hogyan lehet gyermekeiket iskoláztatni, mikor

¹¹ Prágai Magyar Hirlap 1925. június 3.

¹² László Gábor cikke Magyar Gazdák Szemléje 1918. május—június. Sürgős tüzelőszerpótlás.

¹³ Társadalomtudomány I. évf. 2. sz. Csonka-Magyarország ereje.

a tanyai iskolák az utak járhatatlansága miatt apró gyermekeknek alig megközelíthetők? Téli idején a gyermek kénytelen lelki vagy testi egészségének veszedelme közt választani, vagy az állandó meghülés, tuberkulózis melegágya, vagy a lelkisorvadás vár reá, aszerint, jár-e iskolába vagy nem? Az ország egyetlen vidékén sincs annyira elterjedve a tuberkulózis, mint épen a tanyarendszerű magyar vidékeken. Ugyanitt azonban egy másik rettenetes tömegbetegség is halomra gyűjti áldozatait: a gyermekhalandóság. Mind a kettő logikus összhangban áll a közlekedési lehetőségek hiányával, illetőleg fejletlenségével. Sajnos, olyan a helyzet, hogy az alföldi magyarság tetemes százaléka orvoshoz nem juthat, mert a tanyai közigazgatás fejletlensége miatt a hatósági orvos még azt a heti látogatást sem fogantatosíthatja, amelyben népes körorvosi községek lakói részesülnek. Gyógyszertárról szó sincs, sőt legtöbb esetben még szülésznőről sem. A betegeket 20—30 kilométerre kocsin viszik, természetesen csak a legsúlyosabb esetekben, mert hiszen az igaerőt kimélni kell.“

Megemlítjük még itt Csergő Károlynak, Csongrád vármegye megválasztott alispánjának székfoglalójában idevonatkozólag mondott szavait: „Már régóta észlelem a közigazgatási szervezet mai rendszerének azt a sajnálatos jelenségét, hogy a nagy külterülettel bíró helyeken a külső tanyarendszerű határok lakossága úgyszólván teljesen nélkülözi a közigazgatás, a közrendészet, a közegészségügy, a hitélet és sok más tekintetben is a legegyszerűbb követelményeket.“

A tanyarendszerről, annak hibáiról, előnyeiről köteteket lehetne írni. Itt csak azt említjük meg, hogy a tanyák nagyrészen a gazda csak nyáron lakik, télen bent a városban. Itt vannak akkor állataik is, amelyeknek trágyája természetesen a sokszor 20—30—40 km.-nyi távolság folytán nem kerül ki a földre. A Tiszántúli részeken pedig, ahol igen nagy a tüzfahiány, a gazdák feltüzelik a trágyát, az úgynevezett kunkokszot, amely legnagyobb veszedelem és betegség az Alföld gazdálkodásában. Az Alföld gazdasági reformjáról nem lehet beszélni a tanyarendszer reformja nélkül. Itt két út van csak: egyik az, hogy a városok vagy községek engedélyezik a tanya csoportoknak önálló községekké való alakulását, vagy pedig az a tanyai központi rendszer, amely különösen Szeged határában igen tökéletes.

Az Alföld tanyavilágának nagyrészt személyesen jártam be. Meggyőződtem arról, hogy milyenek az állapotok, mik a hibák, mik a bajok s miként lehetne azokon segíteni. Az a tapasztalatom, hogy a községek és városok vezetőségében igen sokszor a jóakarát is hiányzik ahhoz, hogy a tanyai lakosságon segítsenek. Sok baj orvoslásához pénz sem kellene, csak egy kis jóakarát, már is sokat lehetne segíteni a helyzeten.

amihez a tanyai lakosnak joga is van. Joga van, mert ő is adófizető, sőt sokszor a község vagy város adójának 30—40—50%-át fizetik a tanyai lakosok és még sem kapnak vissza abból semmit. Nem régen egyik tanyai központban voltam, ahol mint tanyai kivánságot, a következő sürgősen megvalósítandó feladatot tárták elém:

1. Az építési szabályrendelet úgy módosíttassék, hogy a nádfedél, a vályog- és sárfal itt elfogadható legyen.

2. Minden tanyai központban legyen havonként egyszer sertés piac és kirakodó piac.

3. A községi előljáróság egyes tagjai havonként vagy negyedévenként egyszer jelenjenek meg a tanyai központokban községi biráskodásra, adófizetés felvételére, passzus írásra, panaszok meghallgatására, a vetésterületek bejelentésére, állatösszeírásokra, a községi előljárósághoz vagy képviselőtestületekhez terjesztendő kérelmek, panaszok, javaslatok átvételére. Sokkal könnyebb volna ezt így megoldani, mint pl. egy csomó embert 15—20—25 kilométerről egy egyszerű passzusírásért vagy pár ezer korona adófizetésért a községbe vagy városba kényszeríteni.

4. Minden tanyai körzetben (központban vagy dülőben) legyen legalább egy okleveles szülésznő.

5. A tanyai központokat telefon kapcsolja össze a községi előljárósággal, csendőrséggel, ember- és állatorvossal.

6. A postaügy a tanyai tanítók, illetőleg az iskolák révén oldandó meg. Ma ugyanis úgy áll a helyzet, hogy egyes leveleket hetek múlva kapnak meg és sokszor előbb érkezik oda a büntető rendelkezés, mint az az írás, amelynek elmulasztása involválta a büntetést.

7. Közérdekű községi hirdetések a tanyai iskolákhoz is megküldendők, hogy így a gyermekek azt minél gyorsabban szétvihessék.

Ezek a kivánságok aztán a helyi viszonyokhoz képest változnak, módosulnak, szaporodnak.

A tanyatípusok közül ma a legfejlettebb a szegedi két tanyaközpont: az alsó- és felsőtanya. Ez már egészen községi jellegű. Itt van jó köves út, templom, iskola, lelkész, kántor, tanító, emberorvos, állatorvos, patika, gazdakör, rendőrség, községi bíró, telefon, posta, szóval minden, ami már az életet elviselhetővé teszi. Sőt az oláh megszállás előtt Szeged határában minden iskolában volt telefon, minek következtében könnyen lehetett bármilyen ügyben a hatóság, vagy az orvos stb. segítségét igénybevenni.

A legideálisabb állapot volna azonban a községesítés olyan helyeken, ahol erre a lehetőség megvan. A községi jegyzőben a lakosság elsőfokon minden kérdésre, minden bajra, minden ügyben, minden jogi esetben stb. tanácsot, útbaigazítást, támo-

gatást és megnyugtatót talál. Ezt nem pótolja a legtökéletesebb tanyai központi szervezet sem. Sajnos, ez a kérdés ma még igen messze van a megoldástól, miután az anyavárosok és községek ellenzésén minden ilyen irányú törekvés megtörik.

X.

Meg kell még emlékeznünk az Alföldön egy speciális bajról, a rövid lejáratú uzsorás kisbérlet-rendszerről, amelynek következménye a föld kiuzsorázása és az, hogy egyáltalában nem fejlődik, sőt visszamegy a termelés az Alföldön. A múlt évi rossz termés igen sok kisbérletet tett tönkre; nem is csoda, mert azt a bérösszeget elviselni nem lehet.

Legyen szabad itt egy pár ilyen szerződést bemutatni 1921-ből. 20 hold bérlet: „A bérösszeg: 3 q gabona, 8 liter tej hetenkint, 1 liter tejfel hetenkint, 150 kg.-os hizott disznó, 400 darab tojás, 1 idős asszony eltartása, 4 q tiszta búza, 2 q burgonya, 50 kg. morzsolt kukorica, 50 kg. árpa, 1000 K zsebpénz havonként, 15 pár csirke, 7 kacsza, 6 pulyka, 1 kocsi szalma, 50 fuvar, épületjavítás, biztosítás, 90% adó, agyag, homok, amennyit a tulajdonos kíván, szerződés írás 5000 K. A tulajdonos, ha kimegy, úgy lovait, mint saját magát eltartani.“

Egy másik. „128 hold. 2 q tisztabúza holdankint, 360 kg.-os hizott disznó. 100 csirke, 20 lúd, 20 kacsza, 20 pulyka, 600 tojás, 30 kg. sajt, 28 kg. túró, 30 liter tejfel, 2 kocsi szalma, 1 kocsi széna, 1 kocsi szár, 1 kocsi agyag, 1 kocsi homok, épületjavítás, biztosítás, 50% adó, szerződésírás.“

Ilyen bérösszegek mellett a bérlőnek csak tönkre menni lehet. De rövidlátás a bérbeadó részéről is, mert ezzel csak növeli az elégedetlenek s a tönkre ment existenciák számát.

XI.

Az Alföld gazdasági fejlődésének egyik legjelentősebb tényezője, mondhatni talán alfája, a közlekedés kérdésének megoldása. E tekintetben sok a teendő a vicinális vasúti hálózatnak nagyobb mérvű kiépítése, minél több műút építése s különösen a nagy tanyavilággal bíró városok fejlődését tekintve — a gazdasági kisvasút építése terén. Ma már Békés és Csanád megyékben erre vonatkozólag nagyon üdvös példákat láthatunk, úgy, hogy e bevált eszköznek az Alföld többi részein levő meghonosítása az Alföld gazdasági kulturáját rövid pár év alatt nagymértékben vinné előre és a legnagyobb áldozatot is rövid pár esztendő alatt visszafizetné. A közlekedési eszközök, főleg a gazdasági kisvasút hálózat kiépítése nélkül teljesen holt érték úgy a termelőre, mint az egész magyar közgazdasági életre az az óriási, alig felbecsülhető mennyiségű árucikk, ami az Alföld hatalmas, járhatatlan utak folytán elzárt, tanyavidékén

különböző terményekben, gyümölcsben, zöldségben, tejtermékekben, állattermékekben, stb. stb. rendelkezésre áll. Alig ki mondható értékeket tudnánk itten hasznosítani, ha ezeket a területeket közlekedési eszközök révén be tudnánk kapcsolni az ország gazdasági vérkeringésébe.

E téren is kinondhatatlan bűn terheli a múlt vezető férfait, akik az út és vasút építésénél állandóan csak a sztratégiai szempontokat vették figyelembe és soha nem gondoltak a közgazdasági szempontokra. A múltak eme bűneit jóvá kell tennünk és fokozatosan, tervszerűen megindítani az Alföld út- és vasútügyi politikáját a megvalósuláshoz. A munka nem is olyan nehéz, mivel az alföldi községek, tanyák lakóinak nagy részében már megérlelődött az a vágy, hogy egyéni áldozatok árán is segíteni igyekezzenek e közlekedési elmaradottságon.

Az útkérdés megoldása nélkül minden egyéb irányú törekvés hiábavaló. Az iskoláztatást sem tudjuk megoldani út nélkül, mert a 3 kilométerre eső iskolába sem tud elmenni a 6—8 éves gyermek a nagy sár miatt ősztől tavaszig, míg ha kiépített út van, akkor ez a kérdés könnyen megoldható. Hol vagyunk mi még az amerikai állapotoktól, ahol 8—10 tantermes iskolák vannak egy-egy központban autobusz garázzsal, ahová reggelenként 8—10 nagy autóbusz hordja össze messzebb vidékekről is az iskolás gyermekeket. De nem kellene nekünk idáig menni, elég volna ha kiépített úton kis kocsikon, vagy gyalog is elmehetne a gyermek.

Fodor Ferenc mondja:¹⁴ „Magyarország gazdasági termelésének súlypontja a mezőgazdaságon van s ezért elsősorban a mezőgazdasági tájakon kellene az úthálózatnak legsűrűbbnek lennie. A helyzet azonban az, hogy ma, amikor az Alföld képezi Csonka-Magyarország gazdaságilag hasznosított területének legnagyobb részét, a leglehetőlenebb utak állják útját a gazdasági és kulturális fejlődésnek“.

Szükségesnek tartjuk itt idézni azt a határozati javaslatot, amelyet az összes tanyai gazdaértekezletek az útkérdésben magukévá tettek és illetékes helyre eljuttattak. Kimondja e határozat, hogy az építendő utak mentén lakó birtokosok az utak mindkét oldalán két-két kilométer szélességben törvényvel vagy rendelettel köteleztessenek arra, hogy az építési költségekhez birtokuk nagysága szerint hozzájáruljanak. Az építési költségeket az állam kamatmentesen előlegezze az érdekelt lakosok részére, úgy hogy az az igénybevevők 5 egymásután következő évben egyforma részletekben fizessék vissza. Az építéshez szükséges anyagot a vasút díjmentesen szállítsa a megjelölt vasúti állomásra. Innen pedig a községek, illetve városok költségeire történjék a helyszínére kiszállítás, amelyhez az utat

¹⁴ Magyarország gazdasági földrajza 192. l.

építő birtokosság közigazgatásilag tartozik. Az előbb említett városok és községek kötelesek legyenek az útdobban befolyt összegeket kizáróan az utak jókarban tartására fordítani. Ha az útmenti érdekeltség műutat, vagy kisvasutat kíván építtetni, szótöbbséggel határozhatja el.

Az alföldi közlekedés kérdését minden módon meg kell oldani, mert enélkül nincs az Alföldön előhaladás. Itt a kereskedelmi kormánynek kell a legnagyobb áldozatot meghozni. Miként a kultuszminiszter igen jelentős összeget állított be a költségvetésbe a tanyai iskolák építésére, úgy a kereskedelmi miniszternek is legalább ekkora összeget kell évenként felvenni a tanyai közlekedésügy — utak, vasutak építése és javítása — kiépítésére. Ezt be kell látni a kormánynek, erre áldozatot kell hozni, mert az alföldi magyarságot tovább ez állapotban tartani nemzeti bűn.

XII.

Egyik legnagyobb és legéletbevágóbb problémája az Alföldnek a *népesedési probléma*, amely egyuttal egész országunknak is legfontosabb problémája. Wekerle mondta: „Nem a tőke hatalma, hanem a népek ereje a gazdasági haladás biztosítója.” Ugyancsak Ő mondotta: „legértékesebb tőke az emberi munka, mert ez termeli magát a tőkét is.” Webb testvérek egyik munkájában olvassuk: „legértékesebb termény nem a gabona, vagy az állattenyésztés, nem a bányák hozadéka, nem a gyapjú, amelyet szövünk, nem a hajó, melyet vízre bocsájtok, hanem férfiakban és asszonyokban való évi termelésünk.”

Ha ebből a szempontból nézzük az Alföldet s figyeljük a születési és halálozási statisztikát, akkor borzalmas adatokra fogunk bukkani. Megállapítja ugyanis Kovács Alajos, hogy a falun legnagyobb a gyermekhalandóság. Kezeink között van Szeged és Kecskemét, e két nagy, tanyával rendelkező város népesedési statisztikája, amelyből megállapítható, hogy borzalmasan szedi áldozatát az Alföldön különösen két betegség: *a csecsemőhalandóság és a gümőkór*. A gümőkór Altenburger Gyula adatai szerint az Alföldön a 20—30 éves életkorban elhaltak közül 55.4%, a 31—45 életkorig terjedő halottak közül 37.3%, a 46—60 év közötti halottak közül 23.5%. Óriási szám, ez, amely Spanyolországban 12.5, Németországban 13.9, Svájcban 12.5%. — Kecskeméten 10 év adatai szerint átlagban 24.53% a tuberkulózis halálozások száma.

Ugyanilyen óriási mérvben szedi áldozatait a gyermekhalandóság is, amely téren a legborzalmasabb pusztítást a bélhurut viszi véghez. Kecskeméten mintegy 40% bélhurutban hal el az 1 éven aluli gyermekeknek, tehát éppen abban a betegségben, amelyet nagyobb gondossággal el lehetne kerülni. Kecskeméten 1914-ben még 1083 lélek volt a természetes szapo-

rodás, 1915-ben már csak 75, 1916-ban 180-al kevesebb született, mint meghalt, 1917-ben 441 volt a fogyás, 1918-ban 650. 1920-ban már a szaporodás volt 334. 1923-ban 428 a természetes szaporodás; az 1610 halálból 404 eset 1 éven aluli, vagyis 19.8%. 1924-ben 383 a természetes szaporodás és az 1563-ból 365 az 1 éven aluli halottak száma, tehát 18.7%, dacára a 2 év óta szép eredménnyel működő csecsemővédő intézetnek. Az újszülöttek közül minden 4-ik meghal 1 éves kora előtt, minden 3-ik fél éves kora előtt. Ha Szeged adatait nézzük, akkor az 1913-tól 1924 végéig terjedő adatokból meg kell állapítani, hogy míg pl. 1914-ben 2694 születéssel szemben 1853 halálozás áll, addig már 1918-ban 1449 születéssel szemben 2521 halálozás áll. Ezek a számok talán indokolhatóak a háborús viszonyokkal, de ugyanilyen a helyzet, vagy ehhez hasonló a háború utáni években is. 1921-ben pl. 1930 születéssel szemben 1956 halálozás áll, míg 1924-ben 1788 születéssel szemben 1782 halálozás, vagyis 6 szaporodás áll.¹⁵

Mindezeket azért mondtuk el, hogy rávilágítsunk az Alföld legnagyobb problémájára: a népesedés hihetetlen mérvű csökkenésére, amelynek elsősorban okai azok a primitív közegészségügyi viszonyok, amelyekkel az Alföldön mindenütt találkozunk. Minden rendelkezésre álló eszközzel dolgozni kell azon, hogy ezek a viszonyok előnyösen megváltozzanak, mert ha valaha, ma igaz Széchenyi Istvánnak az a mondása: „Oly kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni.“

XIII.

A mezőgazdasági munkáskérdésről kell még néhány szót szólnunk. Az Alföld gazdasági jelentőségének méltatásánál e fontos tényezőt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Csongrád, Csanád, Békés és részben Szolnok és Bácsbodrog vármegyékben sok ezerszámmra élnek azok a mezőgazdasági munkások, akik a háború előtti években a ma megszállott területekre, sőt külföldre is elmentek nagy rajokban földmunkára. Ma azonban ettől el esvén, mindnyájan a mezőgazdaság felé törekszenek. Sajnos, különösen Csongrád vármegyéből igen sok panasz merül fel az ottani mezőgazdasági munkások ellen, amennyiben hihetetlen bérkövetelésekkel a gazdálkodás intenzivitását veszélyeztetik. Legyen szabad idevonatkozólag egy pár adatot közölni. Cukorrépa kiszedésért 100 négyszögölenként egy csongrádmegyei uradalomban 20 kg. búza árát kérték, ami a búza nagy ára mellett 100 aranykoronának felelt akkor meg kat. holdankint, holott e munkáért békében legfeljebb 25 aranykoronát kellett fizetni. S mivel a cukorrépa ára ma is ugyanaz, mint békében, a gaz-

¹⁵ L. ezt bővebben Az Alföld gazdasági jövője c. munkám 82–83. és Csonkamagyarország és az utódállamok közgazdasága c. munkám 50. és köv. lap. és Kecskeméti Közlöny III. évf. 159. sz.

daságok kénytelenek messze vidékről olcsóbb munkásokat hozatni, vagy pedig felhagyni a termeléssel. Kukorica törésre holdankint 33 aranykoronának megfelelő összeget ajánlott fel egyik uradalom, szemben a békebeli 12—15 aranykoronával, azonban ez összegért a megyéből munkás nem jelentkező, idegenből volt kénytelen hozatni. Roppant nehezen akarnak általában a régi szerződések mellett munkára vállalkozni, úgy, hogy azt a benyomást lehet szerezni, mintha szándékosan, illetőleg felbujtás folytán nem akarnának szerződést kötni.

Azokban a községekben és városokban, ahol a mezőgazdasági munkások vállalkozó szövetkezetekbe tömörültek — ilyen már van az Alföldön vagy 10 — ott a munkások meglehetősen kedvező viszonyok között tudnak munkához jutni, ami azt mutatja, hogy a szövetkezeti önszegély elve e munkás rétegnél is igen üdvösen érezteti hatását.

A mezőgazdasági munkásoknak is be kell látniok, hogy ma háborút vesztett, lerongyolt nemzetnek vagyunk a fiai és le kell szállítaniok igényeiket úgy, mint ahogy azt a tisztviselőosztály és a többi társadalmi rétegek leszállították.

XIV.

Ami már most az Alföld mezőgazdálkodását illeti, a fentiekén kívül idevonatkozólag még a következőket akarom röviden megemlíteni. Az alföldi gazdát legelsősorban is meg kell tanítani a mezőgazdálkodás négy alapműveletére; ezek a tarlóhántás, őszi mély szántás, trágyakezelés és jó vetőmag. Ha csak ezeket tanulja meg az alföldi gazdaközönség, már igen nagy lépéssel ment előre az Alföld mezőgazdasága.

Itt az Alföldön igazán tudomány a mezőgazdálkodás, amelynek három irányú követelése képezi az alföldi gazdálkodás újjászervezésének legfontosabb kérdését:

1. Ellensúlyozni kell a kedvezőtlen éghajlati és talajviszonyok káros hatását.

2. Fel kell karolni a jövedelmezőbb növények termelését és az állattenyésztést.

3. Fejlesztetni kell a gazda személyes tulajdonságait és általános szakismeretét.¹⁶

Az Alföld gazdasági kulturájának igen jelentős emelő tényezője az Alföldi Mezőgazdasági Intézet, amely a múlt év őszén Szegeden létesült. Ez is kifejezésre juttatja az Alföld gazdasági egységét és nagy gazdasági jelentőségét. Ez intézet célul tűzte ki, hogy a sok megoldandó problémát a megoldáshoz juttatni igyekszik az Alföldön. Csak röviden említem meg, hogy van ennek 1. Növénytermelési kísérleti állomása, 2. Talajtani és agrochemiai állomása, 3. Mezőgazdasági vegykísérleti

¹⁶ Károly Rezső: Budapesti Hirlap 1925. 61. sz.

állomása és 4. Kender és lentermelési szakintézete. Sajnos, a gazdák igen kevésbé veszik igénybe, holott ennek az a célja, hogy a gazdatársadalomnak minden tekintetben rendelkezésére álljon s az alföldi gazdálkodás ezerféle bajai között a gazdának útmutatója és támogatója legyen.

XV.

Meg kell itt emlékeznünk az Alföld speciális növényeinek termeléséről, hogy az Alföld közgazdasági jelentősége ebből a szempontból is minél jobban kidomborodjék. Elég itt csak a makói hagymára, a szegedi paprikára, a csanádi cirokra, a szabolcsi burgonyára, a Nagykőrös és vidékei, kecskeméti, hódmezővásárhelyi zöldségtermelésre, különösen a nagykőrösi uborkára és salátára hivatkoznunk. 1924-ben uborka 615 waggon, saláta 391 waggon ment ki csak Nagykőrösről. Vagy pedig hivatkozhatunk a kecskemétvidéki gyümölcstermelésre, amelyből 1923-ban csak sárgabarack kiment 423 waggon s ezenkívül még több mint 300 waggon másféle gyümölcs, ezenkívül igen nagy mennyiséget dolgozik fel a helybeli konzervgyár is.^{16a} Ez adatokból látjuk, hogy micsoda óriási kincsek és értékek vannak az Alföldön, amely igaz, hogy csak ott érték, ahol az valóban értékesíthető is. Sajnos, a múlt (1924.) esztendőben az értékesítési viszonyok igen rosszak voltak. A fentiek közül csupán a hagyma volt jól értékesíthető, míg a cirok még ma (1925 tavaszán) is ott van a termelők és a kereskedők birtokában. Paprikából mintegy 80—100 waggon van még a kereskedők és a termelők kezén, zöldség és gyümölcs 100 waggon számra ment tönkre a múlt évi értékesítési nehézségek miatt.

Hogy mi volna itt a teendő, arra hosszú volna programot adni. Csak röviden rámutatok a vámszerződések megkötésére, feldolgozó ipari vállalatok létesítésére, a zöldségnél a korai félelégek forszírozására, a gyümölcsnél pedig az egy típusú, kiválóan és szépen kezelt gyümölcsfélékre. Hiába terem meg az Alföldön a rengeteg alma, ha annak csak pár %-a féregmentes s a többi nem való értékesebb piacra. Igen sok érték megy így veszendőbe a járhatatlan utak miatt is, mert nem képesek be szállítani a piacra.

XVI.

Az Alföld állattenyésztéséről sok jót nem lehet mondani. Egyes gazdaságokban már nagyon értékes munka folyik az állattenyésztés fellendítése terén, sajnos, azonban a gazdaközön-

^{16a} Tájékoztatóul megjegyezzük, hogy 1925-ben Kecskemétről gyümölcs továbbított belföldre 363 waggon, külföldre 1694 waggon. Zöldség és főzelékből belföldre 373, külföldre 138 w., összesen 2568 waggon. Egyedül barack kiment belföldre 148, külföldre 581 waggon.

ség még mindig nagy alapbajokkal küzd. Ugy a ló-, mint a szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztés terén legnagyobb hiba az, hogy az anyag silány minőségű és kevert, aminek oka, hogy nincs megfelelő tenyészanyag. Nagykőrös, Kecskemét és Kiskunfélegyháza városok és a kiskunfélegyházai járás területén 1923-ban hiányzott 135 darab köztenyésztésű tenyészbika és 192 darab köztenyésztésű tenyészkan. Szegeden 1922-ben volt összesen bikára utalt szarvasmarha 10.930 és bika volt összesen 156, tehát egy bikára esett 70 tehén. Köztenyésztési bikára utalt tehén volt ugyanakkor Szegeden 8088, köztenyésztési bika volt 84, egy bikára esett tehát 288 tehén. Ez az oka annak, hogy a tehenek fele állandóan meddő maradt. Ugyanez a helyzet nagy általánosságban a többi részeken is. Legutóbb a kormány jelentős összeget, 50 milliárdot, bocsájtott az állattenyésztés javítására, tenyészanyag beszerzésére, melyből azonban a főbb állatnemeknél mutatkozó hiány még nem fedezhető.

Lótenyésztés terén meg kell emlékeznünk arról az örvendetes mozgalomról, amely a tájfajta tenyésztő egyesületek révén akarja a lótenyésztést előbbrevinni. Sajnos, a ménanyag hiánya itt is útját állja az erőteljesebb fejlődésnek.

Sertésenyésztésünket a külföldi verseny teljesen agyon nyomta. A lengyel sertés egyetlen bécsi piacunkról is kiszorított bennünket, úgy, hogy ma egyáltalában nem rentabilis sertésenyésztéssel foglalkozni.

Örömmel kell megállapítani, hogy Debreczen vidékén, közelebbről a Hortobágyon a juhtenyésztés és a magyarmarha tenyésztés fejlesztésének érdekében igen eredményes mozgalom indult meg.

Óriási kincset képvisel az Alföldön a baromfienyésztés, amely úgy a baromfi húsa, mint tolla és tojása révén igen jelentős érték. Kecskeméten hetenként az őszi idő alatt 100—120 ezer darab pulyka is kerül a két hetipiaci napon eladásra. Még nagyobb a forgalom Orosházán és Halason, Félegyházán, Kőrösön stb. Sajnos, ebből a gazdaközönségnek igen kevés haszna van, mert a jól megszervezett kereskedelem állandóan lenyomva tartja az árakat és igen olcsón szerzi össze az anyagot. A kereskedők ellenben igen jól járnak ezzel az üzletággal. Elég itt csak megemlítenünk azt, hogy egy halasi baromfi cég a múlt (1924.) esztendőben 3 milliárd jövedelmet vallott be önként adó alá.

XVII.

Az Alföld iparáról szólva, különösen két kérdésre kell rámutatnunk. Az egyik az Alföldön eddig meghonosodott háziiparoknak további fejlesztése és az Alföld gazdasági helyzetére ráillő, vagyis annak termeléséből táplálkozni tudó mezőgazdasági ipar kialakítása.

„Industrializálni kell mezőgazdaságunkat és iparunknak az Alföldön a mezőgazdasági termeléshez kell idomulnia.“

Forszirozni kell a kender- és lentermelést, hogy visszatérjen alföldi népünk a saját szőttes kender- és lenvászón fehérneműek, asztalneműek, zsákok, ponyvák stb. készítéséhez. Ennek a szolgálatában áll a Szegedi Mezőgazdasági Intézet kender- és lentermelési szakintézete.

Mint mezőgazdasági iparról kell megemlékeznünk a malomipar jelentőségéről, amelyet tovább kell fejlesztenünk s a makaróni, tarhonya, keksz, leveskocka, teasütemények gyártását kell lehetőleg háziiparszerűleg fejleszteni. Szabolcsban fontos volna a burgonyaliszt, vagy a burgonyakeményítő gyártás. Míg a cukoripar azért is fontos, hogy ezáltal a gazdálkodás intenzívitása mozdíttatik elő. Fontos még az Alföldön a gyümölcs- és zöldségszárítás és konzerválás, amelynek nyersanyaga szinte korlátlan mennyiségben áll rendelkezésre. Ugyanez a helyzet a húsfeldolgozó ipar fejlesztésénél is.

XVIII.

Az Alföld gazdasági kulturájának egyik jelentős tényezője volna az Alföld községeinek és gazdaságainak villamosítása. Számos olyan természettől adott erőtényező áll ugyanis az Alföldön rendelkezésre, amely erre a célra nagymértékben volna igénybevehető. Meg is indult e tekintetben az alföldi mezőgazdasági kamarák részéről egy nagy értékű adatgyűjtés arra vonatkozólag, hogy hol, milyen lehetőségek vannak a tekintetben, hogy egyik, vagy másik község a villamosáram bevezetését a legkönnyebb módon keresztülvihesse. Ez az értékes anyag a mezőgazdasági kamarák birtokában van, amelyek ezen az alapon máris több irányban indították meg a munkálatokat az Alföld községeinek villamosítását illetőleg. Nemcsak mint világító, hanem mint hajtóerő is nagymértékben lehetne az így az Alföld gazdasági kulturájának előhaladására befolyással, amely kérdés szövetkezeti alapon könnyűszerrel meg is oldható.

Értesüléseim szerint a Hangya óhajtja ezt a kérdést szövetkezeti alapon megoldani, úgy, hogy az egyes községekben búzában fizetendő üzletrészek gyűjtése mellett villamos szövetkezeteket létesít, ahol szükséges áramtermeléssel, ahol áram van, ott áramelosztással.

A gazdatársadalmi szerveknek, magának a kormánynak is támogatni kell ezt a törekvést, amely az Alföld gazdasági kulturáját van hivatva nagymértékben és gyorsan fejleszteni és előbbrevinni.

XIX.

Még egy igen fontos problémáról kell itt megemlékeznünk, ez pedig az Alföld kulturpolitikája. Ezen a területen rengeteg

a tennivaló, sok a mulasztás, nagyok a bajok és a hibák. Sőt az utóbbi évek alatt még hanyatlás is észlelhető az Alföldön az írni-olvasni tudást illetőleg.

A hanyatlás különösen két alföldi vármegyében, Jász-Nagy-Kun-Szolnokban és Hajdúban észlelhető. Az előbbi megyében ugyanis a mindennapi tankötelesek között 70%-ról 64.2-re, az utóbbi megyében pedig 72.3%-ról 63.1-re csökkent az írni-olvasni tudók aránya. A városokban még jobban romlott az írni-olvasni tudók százaléka, mint a megyékben. S itt is különösen az alföldi városok: Baja, Hódmezővásárhely és Kecskemét tűnnek ki, de magában Budapesten is 89.3%-ról 84.4-re esett az írni-olvasni tudók aránya a mindennapi tankötelesek közt.

Az ismétlő tanköteles korúaknál megint csak a két alföldi vármegye, Jász-Nagy-Kun-Szolnok és Hajdú mutatja a legnagyobb hanyatlást, az előbbi 90.5-ről 88.2-re, az utóbbi 90.8-ról 85.5-re. A városok között már feles számmal vannak, amelyekben kisebb-nagyobb javulás mutatkozik 1910 óta. Viszont azonban a legjobban romlott az írni-olvasni tudók százaléka az ismétlő tankötelesek között a nagy tanyarendszerrel bíró két alföldi városban, Hódmezővásárhelyen (96.2-ről 94.1-re) és különösen Kecskeméten (91.6-ről 83.3-ra).¹⁷

¹⁷ Stat. Szemle I. évf. 7—8. sz. Kovács Alajos: A magyar nyelvismeret és az írni-olvasni tudás fejlődése 1920 óta.

Nem volnánk igazságosak, ha a Kecskemétre vonatkozó s még 1920-ban felvett statisztikai adatokat nem helyesbíténénk a mai helyzetnek megfelelőleg. Kecskemét közoktatásügyi élete 1920 óta bizonyos reneszánszot élt át. 1920 óta 5 teljesen új iskolát épített a város, ötöt pedig másféle épülethől alakított át. Ezenkívül megszerezte egyik lakatnyának egy épületrészét, amelyben négy osztályt nyitott meg. A múlt évben iskolai törzskönyvezési hivatalt állított fel, hogy az iskolakötelesek teljesen ellenőrizhetők legyenek. 42 tanerő van ma a kültelki iskoláknál s ezenkívül még 6, akik váltakozó rendszer mellett működnek. Még ez évben (1925) 12 iskola építését kezdik meg, melyből a város 3-at a maga erejéből, kilencet pedig állami támogatással épít fel. 1926 szeptemberre ezek már működni fognak s ez esetben 3—4 kilométernél távolabbi helyen nem lesz egy-egy iskolától. Az új iskolák a következő helyeken fognak épülni: 1. Miklóstelepen. Ez az iskola tehermentesíti a 217 elemi iskolai tanulóval rendelkező itteni I. sz. iskolát. 2. Szorkósban. Ezen iskola a Miklóstelepi iskolán kívül tehermentesíti még a 93 elemi isk. tanuló s izsáki úti iskolát. 3. A hetényegyházi II. sz. iskola. Ez iskola tehermentesíti a hetényegyházi I. sz. iskolát, melyben a múlt tanévben 203 el. isk. tanuló járt. 4. Szerlősi megállónál. Ezen iskola fölveszi a külsőnyiri új osztásban lakó tanköteleseket és részben tehermentesíti a hetényegyházi I. sz. iskolát. 5. A 155 tanulóval rendelkező alsóméntekei iskola tehermentesítésére épül. 6. Tehermentesíti az urréti 101, a borbási 146 s a kistfái 156 tanuló s iskolákat. 7. A Szentkirályközpontban épülő II. sz. iskola tehermentesíti a meglevő 157 el. isk. tanuló s I. sz. iskolát. 8. Lakyteleken, tekintettel a hely gyors és községyszerű fejlődésére, 2 tanteremmel és egy tanítói lakással tervezett iskola épül 800 négyszögöl területen. Ez iskola fogadná be a meglevő iskola 183 tanulójának elhelyezésére épül a szikrai II. sz. iskola. 10. A világoshegyi tanulójának elhelyezésére épül a szikrai II. sz. iskola. 10. A világoshegyi állomás mellett épülő új iskola tehermentesítendő részben a szikrai, részben

Sajnos, ez a kérdés felette nehezen oldható meg, miután az Alföld nagy határokkal és tanyákkal rendelkező városaiban és községeiben a lakosság igen nagy %-a külterületen él. Így pl. külterületen él a város lakosságának több mint fele, 52.3%-a Kiskunhalason és 50.9%-a Kecskeméten. A népességnek ezt megközelítő %-a külterületen lakik Debrecenben (48.5%), Szarvason (48.3%), Kiskunfélegyházán (47.6%) és Makón (41.1%). A város lakosságának több mint negyede külterületen lakik Hódmezővásárhelyen, Törökszentmiklóson (39.5%), Nagykőrösön (39.4%), Orosházán (39.1%), Csongrádon (37.6%), Békésen (37.7%), Mezőtúron (36.1%), Nyiregyházán (35.8%), Szentesen (35.6%), Szegeden (33.5%), Jászberényben (32.3%), Hajdúböszörményben (29.4%), Gyulán (28.6%), Békéscsabán (28.1%), Cegléden (28%) és Karcagon (27.7%).

Az alföldi városok közül Szolnok az egyedüli, amelynek lakosságából aránylag igen kevesen (14%) élnek külterületen.¹⁸

Már országos átlagban is nagy a különbség az írás-tudást illetőleg a bel- és külterület között: ott 21.3, itt 34.7% az analfabéták száma. Itt az Alföldön van az ország egyetlen városa is, Kiskunfélegyháza, ahol a külterületen élő összlakosság többsége analfabéta (17.519 közül 8875). Szabolcs és Szatmár külterületein — az előbbi megyében 73.9, az utóbbiban 71% az analfabéták száma — egész rendszer az analfabéta község, ahol, pl. Balkány község külterületi lakosságából csak 1% ír, olvas; a főgimnáziummal bíró Nagykálló egyes részein 20—30%, Nyiracsád járási székhely tanyáin 13.6%, sőt egy Nyirbátor melletti 120 lakossal bíró Téglaszín nevű telepen — ahol 28 a tanköteleskorúak száma — egyetlen ember nem tudott írni-olvasni. Olyan telepeket, ahol 70—80% az analfabéta, 50—60 a tanköteles korban levő s iskola még mindig nincs, az országnak eme északi-keleti csücskén tucatszámra tudnánk felsorolni.¹⁹

Megemlítjük itt a nagy alföldi városok közül azokat, amelyekben jelentékeny % az analfabéta. Így Kiskunfélegy-

a királyszentlőrinczi nagylétszámú iskolákat és felvennie ez iskoláktól 3 és fél kilométernél nagyobb távolságra lakó tanulókat. 11. Új iskola épül az iskolánélküli Kisbugacon, honnan a tanulók 3 és 5 kilométer távolságra levő jakabi és orgoványi iskolába járnak. 12. A nagy fejlődésnek induló Monostorfalván szintén egy 2 tantermes és egy tanítói lakásos iskola épül, hol így az ottlelvő 216 elemi iskolai tanuló is megfelelő iskolaépületben nyer elhelyezést.

Ugyancsak a kultura emelését szolgálja Kecskemét városnak az a ténye is, hogy 11 külterületi lelkészség fentartásához 30—30 kat. hold földet adományozott, továbbá templom és lelkészlak építéséhez megfelelő területet.

Megemlítjük még, hogy Kecskeméthez hasonlóan 8—8 iskolához jut Nagykőrös és Lajosmizse, míg Kiskunfélegyháza 14 tanyai iskolát kap.

¹⁸ Magyar Stat. Szemle I. 9—12. sz. A 20.000 lelket meghaladó városok és községek népessége az 1920. évi népszámlálás szerint.

¹⁹ Néptanítók Lapja 1924. december 20. Benisch Artur dr.: Elemi népoktatásunk kultúrpolitikai problémái.

házán 33.5% az analfabéták száma, Szeged 14.5%, Debrecen 13.7%, Kecskemét 22.8%, Hódmezővásárhely 15.1%, Nyiregyháza 13.6%, Makó 13%, Cegléd 14%, Szolnok 15.3% Szentés 16.3%, Jászberény 24.3%, Hajduböszörmény 18.3%, Nagykőrös 20.1%, Békés 14.9%, Mezőtúr 15.7, Törökszentmiklós 21.2%, Kiskunhalas 24.6%, Csongrád 23.1%, Gyula 18%, Orosháza 11.3%, Karcag 15.6%.²⁰

Az írni-olvasni-tudók aránya a 90%-ot csak Szarvason és Békéscsabán haladja meg. Feltűnő itt, hogy míg általában a külterületi lakossággal csak alig, vagy egyáltalában nem bíró helyiségekben a legjobb az írni-olvasni tudók aránya, addig a jelentős külterületi lakosságú Szarvason és Békéscsabán oly csekély arányban találunk analfabétákat. Úgy Szarvas, mint Békéscsaba tanyai iskolák tekintetében kedvező viszonyok között van és ennek a kedvező helyzetnek a hatása mutatkozik mindkét kategória arányszámaiban.²¹

Ha ezek felett a meg nem cáfolható statisztikai adatok felett elgondolkozunk, akkor gondolkozásunk megáll, szívünk összeszorul, lelkünk kétségbeesések között hánykódik, mert nem tudjuk: sírjunk-e, nevéssünk-e, bánkódjunk-e ezek miatt a kétségbeejtő, szomorú adatok miatt?! Micsoda bűn terheli a magyar kulturpolitikát az elmúlt évtizedek eme mulasztásaiért; micsoda bűn fajunk, nemzetünk ellen, hogy a legdrágább, a vérünkbelől való vér, a legértékesebb magyar elem van ebben a kulturálatlanságban! Mindnyájunknak szent fogadalmat kell tenni, hogy minden magyar lélek élő tiltakozásként áll e politika további folytatása elé s a kormánynak pedig a legsürgősebb kötelességévé kell tenni e hiányok pótlását.

Egyik legsürgősebben megoldandó problémája tehát az Alföldnek a külterületi lakosság tanköteleseinek beiskolázása. Az itteni állapotokra még egy pár példát hozok fel. Legtöbb új külterületi iskola vár felállításra Pestmegyében 144, Jásznagykunszolnok megyében 70, Szabolcsban 56, Békésben 36, Hajduban 29. A meglevő külterületi iskolák is túlszűfoltak, nagyon sokban 80—100—120 a tanulók száma, sőt Lajosmizsén van egy külterületi iskola, amelyben 159 tanuló esik egy tanítóra, egy másikban egy tanterembe két tanítóra 240 beírt tanuló jut. Jászberényben egyik osztatlan iskolában Pórteleken 225 a tankötelesek száma, természetesen ennek fele sem járhat az egyetlen iskolába. Hajduböszörmény pl., amelynek 1346 a külterületi tankötelese, 1920-ban építette az első iskolát, míg azután kényszerített még 5 új iskola felállítására. Debrecen külterületén 3219 tankötelesnek 16 egytanteremes elemi iskolája van, vagyis 200 tanulóra jut egy tanterem.²²

²⁰ Magyar Statisztikai Szemle I. évf. 2—12. sz.

²¹ Magyar Statisztikai Szemle I. 9—12. sz. fenti közlemény.

²² L. Benisch f. i. tanulmányát.

Ne folytassuk a szomorú ismertetést, mert valósággal fájdalmat érezünk, ha e kérdés felett gondolkozunk. Megnyugtatóként azonban meg kell említenünk, hogy a kultuszkormány újabban igen erős mozgalmat indított az Alföld, különösen a külterületi iskoláztatás előbbrevitele, illetőleg külterületi iskolák építése ügyében. A gazdag nagy alföldi városokat kényszeríti iskolák felállítására. Legutóbb pedig benyújtotta a mezőgazdasági népeesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről szóló törvényjavaslatot. E javaslatban Országos Népiskolai Építési-alap terveztetik. Az indokolás megállapítja, hogy az Alföld tanyavilágában kevés az iskola s a tanyai iskola hálózat csak 622 iskolának, 646 tanteremnek s ugyanannyi tanítói lakásnak a felépítése után mondhatjuk kielégítőnek. Mintegy 2 millió aranykorona áll jelenleg is már e célra rendelkezésre és meg is kezdik a munkát ott, ahol a legsürgősebb. Az újonnan alakult községekben 80%-ig is elmegy a kormány az államsegély folyósításával, míg másutt a község vagy város teherbíró képességét veszi alapul. Nemrégiben találkoztam a szegedi tanyákon egyik kultuszminisztériumi kiküldöttel, aki vizsgálta azokat a helyeket, ahol iskolára okvetlen szükség van. Állítólag a jövő év tavaszán szándékozik a kultuszminiszter megkezdeni a tanyai iskolák építését. A tervek szerint az Alföldön egy órai járóföldnyi körzetekben jelölték ki a tanyai iskolák székhelyét. A kormány e célra jelentős összeget szánt és remélhetőleg pár év alatt ez a kérdés részben mégis előre fog jutni.

XX.

Az Alföldre, a tanyákra az általános kultúra éppen a nagy távolságok, a rossz utak és a közlekedés hiányossága folytán nehezen tud eljutni. Ezért kezdett a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara ismételten akciót a közigazgatási hatóságok, a tanítók és lelkészek bevonásával gazdakörök, földműveskörök, népkörök megszervezésére. Ez a kör lenne ugyanis központja egy tanyakörzet földműves lakosságának, amelyben könyvtár is volna, ahol meg lehetne beszélni a napi gazdálkodási kérdéseket, lehetne ujságot járatni és olvasni. Ennek a helyéül más híján az iskola is megfelelő volna.

Az ilyen körök megszervezésére azért is igen nagy szükség van az Alföldön, különösen a tanyák világában, mert a termelő közönség nagykárát vallja annak, hogy nem értesül idejekorán a gazdasági termények áralakulásairól s ennek folytán áldozatává lesz a tanyákat és falvakat behálózó lelketlen spekulációnak. Ilyen körökkel kell kiindulnia az értékesítési és fogyasztási szövetkezeti mozgalomnak, továbbá a tejszövetkezeti, biztosítószövetkezeti stb. mozgalmaknak. Sajnos, ma a szövetkezeti mozgalom még nem jutott el minden faluba és tanyai

központba éppen a rossz út és a vonattól való nagy távolság miatt. De meg kell itt említenünk azt is, hogy nálunk az ezirányú szövetkezeti mozgalom ma még csak fogyasztási szövetkezetekben nyilvánul meg, míg a termények értékesítésével foglalkozó úgynevezett „értékesítő szövetkezetek“ nem igen vannak. Az lesz az ideális állapot, ha a kis falvakban és a tanyai központokban, körzetekben jó utak mellett kiépülnek a földműveskörök, amelyekben otthont találnak a különböző szövetkezetek, — mint ahogy ez Erdélyben meg volt, sőt van is — de úgy, hogy az értékesítés is bekapcsoltatik. Ez a legfájóbb sebe az Alföld gazdanépének, mert a termelés megszervezése már jó úton halad, de hiába, ha az értékesítés lehetetlensége folytán a megtermelt cikkeket nem tudjuk kellő áron eladni.

XXI.

Az Alföld gazdasági és kulturális előbbrevitele érdekében a két alföldi mezőgazdasági kamara — Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara és a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara — a legnagyobb felkészültséggel fogott hozzá a bajok orvoslásához. A csekélységem vezetése alatt álló Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara vetette fel azt a gondolatot, hogy az érdekelt hatóságok, gazdatársadalmi szervek és egyéb alakulatok részvételével az Alföld legégetőbb problémáit egy értekezleten kell megvitatni, amelynek határozatai azután következetes, céltudatos munkával megvalósítandók volnának. A két alföldi mezőgazdasági kamara — kiegészítve e munkát a Magyar Gazdaszövetség adatgyűjtésével — minden vármegyének, sőt járásnak és községnek is felkutatja a legsürgősebben megoldandó problémáit és igyekszik azt az illető község vagy város vezetőségével rövid úton, sürgősen megoldáshoz juttatni, mert mint fentebb említettük, a legtöbb intézkedéshez csak jóakarattal kell, a város, illetőleg a község vezetőségének megértő, belátó jóindulata.

A két alföldi mezőgazdasági kamara már eddig is jelentős munkát végzett az Alföld gazdasági kulturájának előbbreviteléért. Csak egy párat fogunk itt megemlíteni. Mind a két kamara igen intenzíven foglalkozik az Alföld egyik legnagyobb jelentőségű s tömegélelmezés szempontjából alig felértékelhető növényének, a burgonya hanyatlásának okai-
val s a segítség módozataival. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara a múlt év május havában Szegeden nagy országos értekezleten vitatta meg az alföldi bortermelés problémáját. Ugyancsak folyó év március hó 25-én volt e kamara rendezésében Kecskeméten alföldi gyümölcstermelési értekezlet, amelyen megbeszélés tárgyai voltak az alföldi gyümölcstermelés hanyatlása, a segítség módozatai stb. Ezzel kapcsolatban szándékozik a kamara Kecskeméten már ez évben egy gyümölcsiskisérleti

telepet és mintagyümölcsöst létesíteni, továbbá a jövő év folyamán egy nagy alföldi gyümölcskiállítást rendezni. A Debreceni Mezőgazdasági Kamara értékes munkát végez szintén e tekintetben. Legszebb kalászversenyével és tengeritermelési versenyével a tiszántúli rész értékeire mutatott rá. Legelőjavítási értekezletével, továbbá legutóbb lezajlott nagyszerű juhkiállításával az alföldi állattenyésztésnek ezt az ágát igyekszik előbbrevinni. Mind a két kamara igen intenzíven foglalkozik különösen a szarvasmarha és a lótenyésztésnek az Alföldön aktuális problémáival.

Hogy az Alföld regenerációjának, újjászületésének mennyiben lehetnek értékes tényezői az alföldi mezőgazdasági kamarák, erre vonatkozólag legyen szabad idéznem Cserháty Sándornak, a nagyhírű tudósnak „Az Alföld mezőgazdasági viszonyainak reformja“ című munkájából (megjelent 1914.) (43. l.) a következőket: „A Közép Alföld részére legalább egy mezőgazdasági kamarát olyannyira feltétlenül szükségesnek tartok, hogy nélküle nem is tudom elképzelni el nem tagadható és egyre nagyobbodó bajaink orvoslását. Mert, ha még olyan alaposan megvitátjuk is az Alföld bajait, az orvoslás módját, ha mégannyi és még oly szép határozatokat hozunk is, ezzel az Alföldön segítve nem lesz, szükséges, hogy valaki a határozatokat végrehajtsa, szükséges egy olyan intézmény, mely mindaddig, míg az Alföldön a bajok meg nem szűnnek, küzdjön, fáradjon, cselekedjék, hogy a viszonyok jobbra forduljanak. Ez az intézmény nem lehet más, mint a mezőgazdasági kamara; mert a gazdasági egyesületek, — már amelyek működést fejtenek ki — csak sokat-érő munkatársai lehetnek a kamarának, de a baj orvoslására jelenlegi szervezetükkel képtelenek.“

A mezőgazdasági kamarák ilyen módon leendő bekapcsolása mellett egy másik gondolatot is felvetni bátorodom, ez pedig az, hogy nem volna-e szükséges, vagy helyénvaló, ha az Alföld községei, városai, gazdakörei, szövetkezetei, gazdasági egyesületei, mezőgazdasági kamarái az Országos Mezőgazdasági Kamara irányítása mellett egy nagy közös szövetségbe tömörülnének, amint ahogy annak idején a községek szövetségéről volt szó. Ez a szövetség volna hivatva arra, hogy állandóan felszínen tartsa ezeket a kérdéseket s társadalmi úton, a képviselők útján, a kormányra gyakorolt nyomás útján keresztülvigye azt, hogy ez a kérdés soha le ne kerüljön a költségvetés tárgyalásánál az asztalról és hogy a kormány érezze kötelességének, hogy a magyarság e legértékesebb elemeit, az alföldi lakosságot minden módon és erővel a gazdasági és kulturális előhaladás felé kell vezetni.

Kamaránk a tanyai tanítókat külön akarja bevonnni ebbe a munkába s ezért körlevélben hívta fel figyelmüket e kérdés fontosságára. Foglalkozik kamaránk egy speciális tanyai nap-

tár megszerkesztésével és kiadásával, hogy így minden módon igyekezzék népszerűsíteni és előbbrevinni ezt a kérdést a megoldáshoz.

XXII.

Még egy szavam volna a sajtóhoz. A sajtó valóban nagy hatalom nálunk is. A sajtó minden munkásának, aki megérzi és átérzi nemzetünk s a magyarság jövő hivatását, nem szabad szem elől tévesztenie az Alföld gazdasági és kulturális előhaladásának kérdéseit. Igyekezzenek megismerni a valóságot, igyekezzenek az itteni bajokra felhívni a közvélemény figyelmét, igyekezzenek helyes irányban nevelni a magyar társadalmat és közéletet, hogy az Alföld fájó kérdéseinek a megoldása állandóan a magyar gazdasági, kulturális és politikai élet tengelye legyen.

*

Én, mint e kérdésnek szerény munkása, élethivatásként tűztem magam elé, hogy az Alföld gazdasági és kulturális előbbrevitele érdekében végzendő munkára ajánljam fel munkaerőmet.

Gesztelyi Nagy László.

Csonka-Magyarország külkereskedelmi forgalmának jellegzetes vonásai.¹

I. Bevezetés.

A *külkereskedelmi* mérleg — amely valamely ország nemzetközi áruforgalmát állapítja meg a behozott és kivitt árúk pénzbeli értékének, illetőleg mennyiségének szembeállításával.² — korántsem elegendő arra, hogy valamely állam gazdasági helyzetéről tiszta képet adjon. Nem elegendő azért, mert főképpen az állam (illetve közgazdasága) kivitelének és behozatalának viszonyát mutatja, de nincs tekintettel annak fizetéseire és kötelezettségeire a külfölddel szemben s a külföld fizetéseire és kötelezettségeire az állammal szemben. Az a mérleg, amely ezt is figyelembe veszi: a *fizetési* mérleg. Kétségtelen, hogy a fizetési mérleg így lényegesen módosítja azt a képet, amelyet a külkereskedelmi mérleg mutat az állam gazdasági helyzetéről. Mégis a külkereskedelmi mérleget rendkívül fontossá teszi az a körülmény, hogy belőle többé-kevésbé megismerhetjük valamely állam termelésének, fogyasztásának, forgalmának stb. körülményeit is, amelyeknek átfogó ismerete pedig nemcsak a jelen gazdasági élet zavartalan folyhatásának elengedhetetlen kelléke, de még inkább az a jövő szempontjából. Akkor t. i., amikor valamely új gazdasági berendezés létesítéséről, vagy a már meglévőnek reformálásáról van szó, mert a termelés és fogyasztás kiterjesztésének vagy csökkentésének mérvére és mikéntjére (különösen megfelelő termelési és fogyasztási statisztikák hiányában) csak a külkereskedelmi mérleg adatai lehetnek irányadók. Ami a külkereskedelmi mérleg aktív vagy passzív mivoltát illeti, jól tudjuk, hogy az aktív mérleg önmagában véve még épúgy nem okvetlenül kedvező jelenség valamely ország gazdasági helyzetére nézve, mint ahogy a passzív mérleg sem kedvezőtlen mindig szükségképen. Aktív kereskedelmi mérleg mellett is előfordulhat, hogy a fizetési mér-

¹ A szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen a szegedi ipar- és kereskedelmi kamara által kitűzött pályázat pályadíjnyertes munkája.

² L. Balás Károly: Politikai gazdaságtan II. r. 750. l.

leg passzív marad (ami pedig már mindig kedvezőtlen jelenség) s viszont passzív kereskedelmi mérleg mellett a fizetési mérleg még aktív is lehet (tőkeerős államokban láthatjuk ezt, különösen Angliában). De a passzív kereskedelmi mérleget — a fizetési mérleg aktív jellegétől függetlenül — sem kell kedvezőtlennek tartanunk akkor, ha a behozatal cikkeit nem kizárólag elfogyasztásra, hanem beruházásokra, az ipar támogatására, szóval a termelés fokozására szánjuk.

Ha Csonka-Magyarország külkereskedelmi forgalmáról akarunk magunknak tiszta képet alkotni, vissza kell pillantanunk, ha csak nagy általánosságban is, a *háború előtti* Magyarország külforgalmára.

Megfigyelésünk az 1882. évig nyulhat vissza, mint amely időtől kezdve a magyar kir. központi statisztikai hivatal a külforgalomra vonatkozó adatokat részletesen földolgozta.³ Az azóta a világháború kitöréséig eltelt 32 esztendő Magyarország mezőgazdasági és ipari termelésének meglehetősen gyors ütemű s állandóan magasabbra törő evolúcióját mutatja. Pedig súlyos akadályokkal kellett a nemzetnek megbirkóznia úgy a mezőgazdaság terén, amelyet a külterjes gazdálkodás nivójából kellett felemelnie, mint az ipar terén is, melyet jóformán a semmiből kellett megteremtenie. A nemzet magáraeszmélése, élniakarása szorgalommal és kitartással párosulva páratlan fejlődést eredményezett; eredményezte azt, hogy az 1882. évi 1.76 milliárd korona összforgalom 1913-ban már 3.98 milliárd koronára emelkedett fel; több mint megkétszerezítve. Lett légyen ez az emelkedés akár a belső fogyasztóképesség növekedésének, akár a kivitel erősödésének következménye: mindenképpen a legjobb színben tüntette föl a multat s a legszebb reményekkel kecsegtetett a jövőre vonatkozólag.

Sajnos, e reményeket egy csapásra letompította az 1914-ben kitört világháború, hogy az utána következő összeomlás, az ú. n. ószirózsás forradalom, a bolsevizmus s különösen a megszállások szinte teljesen elszíntelenítsék nem a további fejlődés, hanem csak a talpraállás lehetőségét is.

A trianoni ránk erőszakolt békeszerződés a történelmi, gazdasági és földrajzi egységet alkotó Magyarországot ötfelé darabolta s mindössze a terület 32.7%-át s a népesség 41.6%-át hagyta meg Csonka-Magyarországnak. Azonban nemcsak ez a közvetlenül szemléltethető veszteség az, ami rányomta bélyegét Csonka-Magyarország gazdasági életére, hanem az a közvetett hatás is, ami az utódállamok gazdasági izolálódásából fakad s amelynek következménye, hogy a forgalom csak vontatottan indul meg, mert a beteg magyar gazdasági szervezet ereinek

³ L. A magyar szent korona országainak 1882—1913. évi külkereskedelmi forgalma. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 63. kötet. 1923. II. 3.

amúgy is vérszegény lüktetését még mindig akadályozzák azzal, hogy nem engedik kiépíteni idejében a nemzetközi érintkezés útjait. Oka ennek bizonyára az is, hogy az utódállamok még Trianon után sem találták úgy, hogy a mérték már betelt volna s késleltettek, akadályozták minden intézkedést, mely Csonka-Magyarország gazdasági konszolidációjának érdekében való lett volna. Ezért van az, hogy a háború, a forradalmak s a megszállások után Csonka-Magyarország közgazdasági élete olyan súlyos válságba jutott.

Rá akarok mutatni azokra a gazdasági tényezőkre, amelyekkel e mostan kicsiny — de nekünk épen kicsinysége miatt ézerszeresen drága — földdarab kötőanyagát talán megerősíthetjük annyira, hogy ne csak ellenállni tudjon a létünket fenyegető erőknak, de fölhalmozni is annyi energiát, amennyit szükséges lesz majd kisugározni a végéig akkor, amikor ütni fog az óra.

II. Csonka-Magyarország külkereskedelmi forgalmának főeredményei.

A forgalomnak *érték* szerint való vizsgálata annak rendszerint kifejezőbb képét adja, mintha csak a *mennyiség* szerint való megoszlást szemléljük. A háború után azonban az értékeknek azt a pénzben kifejezett stabilitását, ami megvolt a békeévekben, hiába keressük. Szükségesnek látszik tehát megjegyezni, hogy amikor alább érték szerint vizsgáljuk a forgalom főeredményeit (a mennyiség szerinti kimutatások 1920-tól kezdve ugyanolyan hézagosak, mint az 1924. évi forgalom adatai), azokat nem lehet minden föntartás nélkül elfogadnunk, hanem csak a *világdrágaság* figyelembe vételével. Hogy az az ellentétek minél inkább kitünjenek, előbb az 1920. év forgalmát kell összehasonlítanunk az 1913. év forgalmával, amiből kitűnik az az ijesztő sülyedés, mely a nagy nemzeti katasztrófák lezajlása után mutatkozik külkereskedelmi mérlegünkben; majd melléje állítjuk az 1924. év adatait, hogy így az újjáépítésre fordított négy év hatásait szemlélhessük. Ezt a rendszert munkánk további folyamán is alkalmazzuk, mert így sokkal áttekinthetőbbé válik a különbség a háború utáni Magyarország forgalma s a békeévek forgalma között. A forgalom az említett években így alakult:

Év	Behozatal	Kivitel	Összes forg.	Behozatal	Kivitel
	értéke millió arany K-ban			az összes forg. ‰-ában	
1913	2.075.—	1.904.—	3.980.—	51·81	48·19
1920	413·3	164·3	581·6	71·75	28·25
1924	702·8	575·0	1.277·8	55·00	45·00

Látjuk az 1913. év hatalmas összes forgalmát; a béke utolsó évében Magyarország már biztosan haladt azon az úton, mely a világ nemzetei között kijelölt azon helyre vezette volna el, ahová öt ezeréves történeti múltja, természeti kincsekben gazdag földje, megerősödött és még folyton fejlődő ipara és mezőgazdasága képesíthették.

A csekély behozatali többlet cseppet sem volt kedvezőtlen tünet. Sőt! Csak azt mutatta, hogy a gazdasági fejlettség elért fokával még mindig nem elégedtünk meg, még mindig történtek beruházások, melyek a jövőre vonatkozólag újabb gyümölcsöt ígértek.

Hogy ez az ígéret mennyire vált valóra, azt láthatjuk az 1920. év adataiból. Példátlanul szomorú kép tárul ezekből elénk. Csalfának bizonyult az ígéret már a következő 1914-es évben, amikor a várt békés gyümölcsök helyett öldöklő, háborús eszközöket kellett termelnünk, mezőgazdasági terményeinket pedig a háborús eszközök forgatása között részben a háborús cél érdekében kellett fölemésztenünk. Hagyján, ha át tudtuk volna menteni javaink nagyjában érintetlen tömegét a békeévekre. Csakhogy a forradalmak annyira tönkretették országunkat, hogy utánuk az ellenállóképesség hiánya miatt szinte szabad prédájává lettünk ellenségeinknek s közöttük különösen Romániának, mely az emlékezetes 1919/20. évi megszállás alatt elvitt mindent szegény országunkból, ami csak elmozdítható volt; amit pedig itthagyni kényszerült, azt barbár módon pusztította el, hogy ezzel tönkretégye még azokat a forrásokat is, amelyekből valaha erőt lehet meríteni az újjáépítéshez.

Nem elég azonban azt megállapítanunk, hogy az összes forgalom $\frac{1}{7}$ -re sülyed 1920-ban az 1913-as évhez képest, hanem látnunk kell azt is, hogy *ebből a forgalomból csaknem $\frac{3}{4}$ rész esett a behozatalra*. S ha ezt látjuk s meggondoljuk még azt is, hogy a világrágaságnál fogva ekkor az aranykorona vásárlóképessége már körülbelül 30%-kal (sőt a legtöbb cikknél még ennél is jobban) csökkent s így a kimutatott összegek mögött rejlő forgalom mennyisége még ennyivel is kevesebb, szívelszorulva tehetünk föl a kérdést: mi következhetik még ezután?

Az 1920 után következő évek nem a végleges romlásba, hanem, ha lassú ütemben is, de a javulás felé vezettek. Fokozatosan emelkedő áruforgalmunkból — ami már magában véve is a gyógyulás jele — a behozatal mindig kisebb s a kivitel mindig nagyobb százalékban szerepelt, úgy hogy 1924-ben már örvéndetesen megközelítette az 1913. évi forgalom megosztásának százalékát s az összes forgalom is jóval az egymilliárd korona fölél emelkedve, az 1920. évi forgalomnak kétszeresét is meghaladta.

Nem volna érdektelen rámutatnunk arra is, hogy ez a forgalom miként aránylik a békeévek forgalmához akkor, ha a békeforgalomból kiemelnénk azt az összeget, mely Csonka-Ma-

gyarország területére vonatkozott. Erre vonatkozólag azonban, sajnos, nem állanak pontos adatok rendelkezésünkre s nem is állhatnak már csak azért sem, mert a forgalom legnagyobb része egykor Budapesten keresztül bonyolódott le s így ez a hely a forgalom szempontjából alaphelynek számít, jóllehet az árúk legnagyobb része ide is már a kereskedelem közvetítésével jutott. Eklatánsan bizonyítja ezt már az is, hogy pl. 1913. évben Budapestről közel 5 millió q liszt szállított el (budapesti kereskedelmi malmok), jóllehet kétség sem férhet ahhoz, hogy a hozzá szükséges gabonamennyiség termelőhelye nem Budapest, hanem az ország egyéb, legkülönbözőbb részei. Hozzávetőlegesen mégis megemlítjük, hogy az importnak kb. 38.3, az exportnak pedig kb. 40.9%-a eshetett a megmaradó Magyarországra.⁴

III. Külkereskedelmi forgalmunk származási és rendeltetési országok szerint.

Annak szemléltetésére, hogy az egyes országok között miként oszlik meg forgalmunk, az 1924. évi forgalmat hasonlítjuk össze a legutolsó békeév forgalmával. Igen fontos változásokat tapasztalunk itt, mert olyan államokkal vagyunk ma összekötésben, amelyekkel részint vámszerződésben élünk azelőtt, részint pedig, melyek olyan területekkel bővültek, amelyek azelőtt Magyarország belső részét képezték.

Ausztriával volt valaha a legnagyobb kiviteli és behozatali forgalmunk, Ausztriához nemcsak a közjogi kapcsolatok szálai fűtek bennünket, hanem az igen fontos gazdasági kapcsolatoké is. 1913-ban összes behozatalunk 71.46%-a innen került ki s kivitelünknek is 72.55%-a ide irányult, ami annak a vámszerződési (korábban vámszövetségi állapotnak volt a következménye, mely szinte gyarmattá süllyesztette Magyarországot Ausztriával szemben. Behozatalunkban legnagyobb tétellel a pamut és pamutárúk (256.3 millió K értékben), továbbá a gyapjú és gyapjúárúk, a konfekcionált árúk, bőr és bőrárúk szerepeltek (valamennyi 100 millió koronán jóval felüli összeggel). E behozatali cikkekből is kiviláglik, mennyire sikerült az osztrák gazdaságpolitikának az a hosszú multtal bíró törekvése, hogy Magyarországot iparcikkeinek biztos piacává tegye.

Kivitelünkben a gabona, hüvelyesek, liszt; vágó-, ígás- és más állatok; gyümölcs és főzelékek szerepeltek a legnagyobb tétellel, ami viszont azt mutatja, hogy *ha Ausztria kivitele szempontjából Magyarország annak biztos piaca volt, importja szempontjából pedig, mint annak valóságos éléskamrája szerepelt.*

A háború után ez a kép lényegesen megváltozott. Ausztriának osztoznia kell immár a forgalomból a részben belőle is kiszá-

⁴ L. Magyar Statisztikai Szemle II. évf. 2. sz. 45. l.

kadt Cseh-Szlovákiával. 1924-ben behozatalunk Ausztriából az összes behozatal 23.19%-ára (162.9 millió aranykoronára), kivitelünk pedig 36.45%-ra (209.6 millió aranykoronára) csökkent. A változás itt reánk nézve kétségtelenül előnyösebb, hisz *Ausztria nagyobb mértékben van reánk szorulva ma, mint volt békében, ami látszik abból, hogy kivitelünk Ausztriával kapcsolatban sokkal kisebb mértékben csökkent, mint behozatalunk.*

Ami a behozott árúkat illeti, ezek nagyjában ma is ugyanazok, mint a háború előtt voltak és pedig: pamutszövet, gyapjúsövet, pamutfonál, kikészített bőr stb.; valamint kivitelünk is általában ugyanazokra az árúkra: gabonaneműekre, lisztre, vágó-, igás- és más állatokra esik.

Az összes államok közül Cseh-Szlovákiából volt 1924-ben legnagyobb behozatalunk: 25.16%, illetve 176.8 millió aranykorona értékben. Pamutszövet, gyapjúsövet, nyers és megmunkált fa és a szén azok a legfontosabb árúk, amelyek behozataláért agrártermelésünknek megfelelően itt is liszttel, búzával, vágó-, igás- és más állatokkal, nyers gyapjúval stb. fizetünk, melyeknek kivitele ide 24.06%-kal, illetve 138.3 millió aranykoronával szerepel. Annál inkább jellemzőek és kirívóak ezek az adatok, mert a gazdasági egymásrautaltság ily nagy foka mellett is tulajdonképpen a politikai ellentét kiküszöbölése a Trianon óta megcsönkült Magyarország s az újszülött Cseh-Szlovák állam között, gyökeres változtatások nélkül, szinte lehetetlen.

Érdekes jelenségre bukkanunk, ha Ausztriából és Cseh-Szlovákiából származó behozatalunkat összegezzük. Ekkor ugyanis azt látjuk, hogy a két államból jövő 48.35% behozatal messze mögötte maradt a békeévekben Ausztriából ideirányuló behozatalnak, annak dacára, hogy a mai Ausztria és Csehország a volt Ausztriának (gazdasági értelemben is) magvát képezték. Annak bizonyítéka ez, hogy behozatalunk ma már inkább oszlik meg más államok között is. Sokkal kevésbé mondhatjuk ezt el a kivitelünkre vonatkozólag, amelyből összesen ma is 60.51% esik e két államra. Ennek oka bizonyára az, hogy agrártermékeink forgalmát a mindinkább erősödő amerikai konkurrencia a szomszéd államokra szorítja, hová a szállítási költségekkel is még versenyképesen érkeznek küldeményeink. *A gazdasági és földrajzi helyzetünkből folyó oly szükségszerűség ez, mely ellen, sajnos, alig valamit tudunk tenni.*

Meglehetősen élénk forgalmunk van még Németországgal. Az 1924. év 12.53%-os importforgalma, az 1913. év 10.0%-ával szemben emelkedést mutat. 1913-ban a behozatalnál igen nagy tétellel szerepel a fa, szén és tőzeg (26.3 millió q mennyiségben, illetve 56.1 millió K értékben), továbbá a gépek és készülékek, a bőr és bőrárúk s a vas és vasárúk. A kivitelnél viszont (mely ekkor 6.4%) a gabona, hüvelyesek, liszt; továbbá a gyümölcs, főzelékek; vágó- és igás állatok és legfőképpen az állati termékek (31.3 millió K) összegei válnak ki.

Az 1924. év behozatali forgalmában elmarad az 1913-ban legnagyobb tétellel szereplő fa-, szén- és tőzgebehozatal. Ugy lát-szik, a felsősziléziai és ruhrvidéki gazdag szénterületek ideigle-nes elvesztésével Németországnak sincs már ezekből oly nagy kiviteli fölöslege. Helyette a gépek és készülékek behozatala sze-repel legnagyobb tétellel (11.7 millió aranykorona), utána követ-keznek a sorban a kátrányfestékek, a gyapjúszövet, gyapjú-fonál, vegyszeti segédanyagok és termékek, kikészített bőr, konyhasó stb. Kiviteli cikkeink viszont nagyjában ugyanazok maradtak s az összes kivitelnek 7.90%-át teszik.

Romániára 1913-ban behozatali forgalmunknak 1.8%-a esett. Legnagyobb tételei a gabona, hüvelyesek, liszt (1.8 millió q, illetve 22.7 millió K), továbbá a fa, szén és tőzeg, azonkívül az ásványolaj voltak (utóbbiak 2 millió koronán felül), kiviteli for-galmunknak viszont 1.7%-a irányult ide. Főbb tételei: a fa, szén és tőzeg, melyből kétszerannyival valamivel többet vittünk ki Romániába, mint amennyit ugyaninnen behoztunk; azonkívül vágó- és ígásállatok; pamut és pamutárúk; vas és vasárúk; to-vábbá a gépek és készülékek.

1924-ben a behozatal 7.83%-ra emelkedett. Jóformán két cikk alkotja az egész behozatalt: a nyers és megmunkált fa (ezekből 1922 óta fokozatosan nagyobb és nagyobb tételeket ho-zunk be), mely 1924-ben már 16.1 millió q-val szerepel; továbbá az ásványolaj. *Jellemző különben Romániára, de áll ez a többi utódállamra is általában —, hogy akkor, amikor mind nagyobb mértékben szorulunk reája import tekintetében, ugyanakkor ő 5.28%-ra csökkenti odairányuló kivitelünket, mely ma legna-gyobb részét cukorból, vasárúkból, gépekből és készülékekből, to-vábbá villamosgépekből és pamutszövetből áll.*

Szerbiából 1913-ban a 0.5%-os import legfőképen vágó-, ígás és más állatokra (különösen friss sertés- és marhahústra) esett. Az 1.0%-os export pedig jórészt gabonából, hüvelyesből, lisztből; gyümölcs és főzelékből, továbbá bőr és bőrárúkból ál-lott. Jugoszláviába 1924-ben kiviteli többletünk jóformán már csak a trianoni békeszerződés által köteleességünké vált jóvá-tételi szénzállításokból (2.1 millió q) állt. A 4.03%-os behozatali forgalom nyers és megmunkált fából, búzából, javításra hozott gőzmozdonyokból és vasúti kocsikból, valamint vasérből kerül ki. Az 5.82%-os kivitelén viszont a már említett kőszénzállítmá-nyok, a kijavított gőzmozdonyok és vasúti kocsik, vasárúk, mezőgazdasági gépek, kikészített bőrök, villamos gépek és készü-lékek stb. osztoznak.

A százalékokban látható az a nagy emelkedés, amely a régi Szerbia és a mostani Jugoszlávia között utóbbi javára előáll, kétségtelenül annak a következménye, hogy Bosznia- és Her-cegovinára eső elég jelentékeny forgalmunk (1913-ban behoza-talunk innen 1.3%, kivitelünk pedig 3.1% volt), mint Jugo-szlávia forgalma jelentkezik azóta, amióta a jugoszláv állam

ezekre a területekre is kiterjesztette imperiumát. Ha pedig ebből a szempontból vizsgáljuk a változást, még inkább kitűnik, hogy az hátrányukra következett be, hisz Bosznia- és Hercegovinába jelentékeny kiviteli többletünk volt, ma pedig Jugoszláviába irányuló kiviteli többletünk — mint említettük — jobbra csak a jóvátételi szénszállítmányokból áll, jeléül annak, hogy Bosznia és Hercegovina s a volt társországok (Horvát-Szlavon- és Dalmátországok) és Ausztria volt szlovén területei is nálunk — a régi forrásokból — már csak kevésbé elégítik ki importszükségletüket s igazodni látszanak e tekintetben is Jugoszláviához, melynek pedig célja az, hogy minél inkább függetlenítse magát Csonka-Magyarországtól s hogy — mint Buday írja — „minél tartósabb kötésekkel szőjjön másutt.”⁶⁵

Olaszországra vonatkozólag a forgalomból ma is — mint békében — több esik a kivitelre, mint a behozatalra. 1913-ban ugyanis a behozatal innen 1.4%, a kivitel viszont 2.1% volt. Örömmel kell látnunk, hogy forgalmunk a háború után megélenkiült (1924-ben a behozatal 4.19%, a kivitel 6.05%), *ami azoknak a híreknek is a való voltát igazolja, mely a háború után kimélyült olasz-magyar barátságról beszél.* Behozatalunk innen: a hántolt rizs, mely legnagyobb tétellel szerepel, továbbá a pamut-szövet, gyapjúszövet, nyers fémek, déli gyümölcs stb.; kivitelünk viszont legfőképen a cukor, továbbá vágó- és igásállatok, villamos gépek és készülékek, száraz bab stb. exportjából áll. Utóbbiak jóval kisebb mértékben részesednek a kivitelből, mint a cukor.

Jelentős továbbá a Lengyelországgal lebonyolított forgalmunk, honnan a Németországból kimaradó kőszénmennyiséget importáljuk (hisz Lengyelország kapta meg a felsősziléziai német szénbányák legnagyobb részét) 6.5 millió q mennyiségben, mely itt legnagyobb tétellel szerepel. Azonkívül ásványolajat, gyapjúszövetet, nyers fémeket importálunk még innen. Kivitelünk ugyanide lisztből, nyers dohányból, gőzmozdonyból és lovakból kerül ki, sajnos, csak akkora mennyiségben, amely a behozatalnak még felét sem éri el.

Meg kell említenünk Svájcot is, mellyel ma szintén nagyobb a forgalmunk (behozatal 1924-ben 3.77%, a kivitel 2.02%), mint békében volt, amikor az az 1.0%-on is alul maradt. Pamut-szövet, gyapjúszövet, zsebóra, pamutfonál és cérna azok az árucikkek, amelyek legnagyobb tételekkel szerepelnek innen jövő importunkban, viszont exportunk főcikkei ide: a búza, a cukor, a selyem és selyemfonál, a száraz bab, a tojás stb.

Végül Franciaországra vonatkozólag a változás az, hogy ma nagyobb mértékben importálunk innen (1.61%), mint békében s viszont kisebb mennyiséget exportálunk ide (0.38%-ot).

⁶⁵ L. Buday: Magyarország küzdelmes évei. 1923. 107. l.

Ugyanez a helyzet tapasztalható — sőt sok tekintetben fokozottabb mértékben — Nagy-Britanniára vonatkozólag is. Az Északamerikai Egyesült-Államokból pedig nemcsak behozatali forgalmunk, de kiviteli forgalmunk is — körülbelül egyforma arány szerint — emelkedést mutat a békeévekhez képest.

Összegezvén a külkereskedelmi forgalmunknak országok szerinti megoszlásáról elmondottakat, meg kell állapítanunk, hogy a változás legfőképen abban áll, miszerint Ausztriával szemben lebonyolított forgalmunk szinte a felére csökkent s hogy ez a változás végeredményben ránk nézve előnyös, mert az Ausztriából jövő behozatalunk sokkal nagyobb mértékben csökkent, mint oda irányuló kivitelünk, úgy hogy rajta kívül ma még csak Olaszország az az állam, ahová irányuló külkereskedelmi forgalmunk egyenlege jelentős kiviteli többlettel zárul. Viszont Cseh-Szlovákia és Lengyelország, mint új államok, jelentékeny tételekkel szerepelnek forgalmunkban s hogy Németország, Románia, Jugoszlávia, Svájc, Franciaország és Nagy-Britannia felé ma nagyobb mértékben, de kevésbé előnyösen bonyolódik le forgalmunk, mint a háború előtt.

IV. A legfontosabb tarifaosztályok szerepe külkereskedelmi forgalmunkban.

Csonka-Magyarország behozatali forgalmában ma is — mint a háború előtt — a legnagyobb tétellel az *iparcikkek* (különösen a készgyártmányok) importja szerepel. Amikor ezt általánosságban megállapítjuk, le kell szögeznünk azt is, hogy két tétel van itt, ami különösképen kikivánkozik a többi közül s amely a békeforgalomban szereplő behozatallal szemben jelentős változást mutat. *Az egyik a textilárúkra, a másik a fa, szén és tőzre vonatkozik.*

A textilárúknál ugyanis, ha összehasonlítást teszünk az 1913. és 1924. évek behozatalának mennyisége között, határozott csökkenésről kell meggyőződnünk. Míg ugyanis az 1913. évben a pamut és pamutárúk, továbbá a gyapjú és gyapjúárúk importjának együttes mennyisége 1.06 millió q-ával szerepelt, addig az 1924. évben ugyanezek csak 305.000 q-ra rúgnak, tehát az 1913-as mennyiség $\frac{1}{3}$ -ának is még alatta maradnak. *Ennek a csökkenésnek több oka is van. Egyrészt az ország fogyasztóképességének csökkenése, ami érthető is egy olyan nemzetnél, mely oly katasztrófális csapásokon ment keresztül, mint amilyen nálunk a forradalom, a bolzevizmus s a megszállások voltak s amelyek nemzetünk szinte összes osztályainak általános lerongyolódását eredményezték oly fokig, hogy sokszor a legelemibb szükségletek kielégítésére szolgáló javak beszerzéséről is le kellett mondanunk. A fogyasztás csökkenését eredményezte másfelől a *textiliák árának a világgpiacon észlelt horribilis emelkedése is.* Világosan megállapítható ez az emelkedés, ha az értékadatokat is össze-*

hasonlítjuk. Míg ugyanis a békebeli kb. egy millió q-ás mennyiség értéke 443.9 millió korona, addig az 1924-es 305.000 q-ért is 240 millió koronát kellett fizetnünk, vagyis amikor a mennyiség az $\frac{1}{3}$ -nál is jóval kevesebbre szállott le, ugyanakkor az érték még $\frac{1}{2}$ -nél is sokkal több maradt. Hogy a fogyasztás az említett kereteket is be tudta tölteni, annak nyilvánvaló oka, hogy *az elhasználódott javak pótlása oly hosszú időn késett, hogy azt már nem lehetett tovább elodázní.*

Csökken végül a textilipari cikkek behozatala azért is, mert az utóbbi időben örvendetes fejlődésnek indult textiliparunk maga is tekintélyes mérvben közreműködik már a szükségletek kielégítésénél.

Ami pedig a *fa, szén és tőzeg* forgalmának megváltozását illeti, szomorúan kell megállapodnunk annak aggasztó emelkedése előtt. Míg ugyanis ennek a tarifaosztálynak behozatali többlete 1913-ban 15.6 millió q volt, addig 1924-ben a behozatali többlet 34.9 millió q-ra emelkedett. *A maga 113.4 millió aranykoronás értékével annyival inkább súlyos teherként jelentkezik e tétel külkereskedelmi mérlegünkben, mert csökkenteni semmiféleképen nem lehet.* Nem lehet mindaddig, míg Magyarország eszaka-ország marad. *Sőt valahányszor új beruházásokra, iparunk fejlesztésére gondolunk, mindannyiszor számolnunk kell ennek a tételnek újabb emelkedésével is.* Nem sokat lendítene rajtunk az sem, ha a Jugoszláviába „jóvátétel” címén küldött 2.1 millió q-ás mennyiség szállításának kötelezettsége alól — bármilyen igazságtalan is volt ez mindig — mentesülnénk. Hisz ez a kis mennyiség csak morzsa ahhoz képest, amit továbbra is importálnunk kell.

A többi fontosabb tarifaosztály szerepe, — mint a bőr és bőrárúk; papiros és papirosárúk; vas és vasárúk; gépek és készülékek stb. — a behozatali forgalomban lényegében alig változott.

Kivitelünknel az agrártermelésünk produktumait magukban foglaló tarifaosztályok a legfontosabbak. Ma is, mint a háború előtt, a gabona, hüvelyesek, liszt; továbbá a vágó- és igásállatok állanak első helyen. Utánuk következik a cukor; az állati termékek (különösen a toll és tojás); a gyümölcs, főzelék, növény és növényrészek; más állatok (különösen a leölt baromfi); az eledelek; italok stb. *Igazán örvendetes változás az, hogy 1924-ben már 17.3 millió aranykoronás kivitelünk van a villamos gépek- és készülékekből* (különösen a villamos izzólámpák szerepelnek itt nagy tétellel). 1913-ban jelentős volt még a fa, szén és tőzeg; a pamut, gyapjú s a belőlük készült árúk; bőr és bőrárúk; faárúk; vas és vasárúk kivitele, amelyekből azonban ma nagyon kevés, egyik-másikból a behozatalhoz képest elenyészően csekély a kivitelünk.

Láthatjuk ezekből az adatokból, hogy a *nemzetközi for-*

galomba való bekapcsolódásunk alapja tulajdonképpen a mezőgazdaság s különösen a gabonatermelés. És pedig ma sokkal inkább, mint a régi Magyarországnál volt. Mikor ugyanis elvették bányáinkat, erdeinket, szőlőinket, legelőinket, még aránylag a termőföldből hagytak meg számunkra legbet (43%-ot). Innen van, hogy a *mindenkori jó vagy rossz terméseredmények befolyásolják — egyelőre legalább — külkereskedelmi forgalmunkat s alakítják azt kedvezővé vagy kedvezőtlené.*

Érdekes pl. megemlítenünk, hogy míg 1924-ben a textiliák, továbbá a fa, szén és tőzeg 362.7 millió koronás, legsúlyosabb teherként jelentkező behozatalát a gabonaneműek, a cukor, gyümölcs és főzelékek, vágó-, igás- és más állatok tarifaosztályainak együttes összegéből tudjuk csak valahogyan kiegyenlíteni, addig 1913-ban a fa, szén és tőzeg, a textiliák, sőt a konfekcionált árúkért is együttesen 739.01 millió koronát kellett fizetnünk, amit igazában könnyű volt kifizetnünk akkor, hisz a fönt szembeállított kiviteli tarifaosztályokban szereplő árúk ellenértékeként 1100 millió koronát kaptunk. Tehát még 360 millió korona fölöslegünk is maradt (kb. vágó- és igásállataink ellenértéke), amit aztán tetszés szerint fordíthattunk más-más cikkek behozatalára. Mi az oka ennek a kedvezőtlen eltolódásnak? Miért kell ma azon két legsúlyosabb teherként jelentkező tarifaosztály árúinak kifizetésére sokkal több tarifaosztályunkat mozgósítanunk, mint békében?

Nem a fa-, szén-, tőzegbehozatal nagymérvű emelkedésében kell látnunk az okot pusztán (hisz ezt valamennyire ellensúlyozza a textiliák behozatalának csökkenése is), hanem abban is, hogy a háború utáni évek átlagában mezőgazdaságunk még mindig nem érte el a békeévek terméseredményét (a hüvelyeseket kivéve) egyetlen terménynél sem, aminek oka legfőképpen abban keresendő, hogy a bevetett területek nagysága még mindig alatta marad a békeéveknek (Magyarország mai területére vonatkozólag t. i.). Világosan láthatjuk ezt a következő táblázatból:

A termény neve	A bevetett terület 1000 kat. holdban		A termés mennyisége 1000 q-ában	
	1911—15 átlag	1923	1911—15 átlag	1923
Búza	2.672	2.334	19.924	18.427
Rozs	1.203	1.139	8.033	7.944
Árpa	928	799	7.128	5.938
Zab	609	569	4.398	3.985
Együtt ...	5.438	4.871	39.615	36.417

Az összehasonlítást az 1923. évre vonatkozólag eszközöltük (1924. évről még nem állottak hivatalos adatok rendelkezésre),

de ez aligha változtat sokat a képen, mert nem remélhető, hogy 1924-ben az a 3.2 millió q-ás hiány, mely az összes gabona-neműeknél együttesen jelentkezik az 1911—15. évek átlagához képest, egy csapásra megszűnt volna. Éppen ezért nem érdektelen megemlítenünk, hogy ha ez a 3.2 millió q-ás terméstartomány — csak ezekből a vegyes gabonaneműekből — tényleg bekövetkezett volna, s azt mint fölösleget teljes egészében külkereskedelmi mérlegünk javítására exportálhattuk volna: *a 127.8 millió koronás behozatali többletet, ha egészen nem is tudta volna elenyészteni, de szinte jelentéktelen összegre csökkentette volna azt.*

Sajnálattal kell megállapítanunk még azt is, hogy *agrártermékeink értékesítésénél a világgpiaci árak tekintetében is kedvezőtlen helyzetben vagyunk.* Míg ugyanis behozatali cikkeinknél az 1913. évhez képest (1913. évi érték = 100-zal) az index 241-re is fölemelkedik (a pamutszövetnél), addig kiviteli árúinknál a legmagasabb indexszám is csak 155 marad (a tollnál pl.). S hogy ez a kedvezőtlen helyzet nemcsak egyes árucikkekre vonatkozik, hanem az egész kivitelünkre is rányomja kedvezőtlen bélyegét, az meglátszik a következő táblázatból, mely az összes kiviteli, illetve behozatali cikkek együttes indexét mutatja be három évre vonatkozólag:⁶

Index szám (1913=100)		
É v	Behozatal	Kivitel
1922	126	85
1923	119	94
1924 I. fele ---	142	111
1924 II. « ---	150	126

Láthatjuk tehát, hogy ebből a szempontból legkedvezőtlenebb volt ránk nézve az 1922-es év s hogy azóta jelentékenyen csökken ugyan a diszparitás, de *még mindig messze van kiviteli cikkeink értékelése attól, hogy elérje a behozatali cikkek érték-nívóját.*

V. A legfontosabb termelési ágak szerepe külkereskedelmi forgalmunkban.

A *kivitel* szempontjából — amint az már a legfontosabb kiviteli tarifaosztályokból is sejthető volt — első helyen áll az élelmezési és élvezeti cikkek termelése. *Behozatalunk* szempontjából pedig az ipari termelés gyártmányai, félgyártmányai és nyersanyagai szerepelnek első helyen.

⁶ Forrásuk, mint általában az 1924. évi forgalom adatainak forrása: Statisztikai Havi Közlemények XXVII. évf. (1924) 10—12. f.

Hogy az egyes termelési ágak szerepét részletesen vizsgálhassuk, nézzük át előbb figyelmesen az alábbi táblázatot:

Az élelmezési és élvezeti cikkek				
Megnevezés	A behozatal		A kivitel	
	értékének %-ában			
	1913-ban	1924-ben	1913-ban	1924-ben
Nyersanyagok	7.08	6.44	22.78	28.66
Félgyártmányok	0.09	0.13	0.42	0.38
Gyártmányok... ..	5.52	1.58	25.36	28.00
Összesen	12.69	8.15	48.51	57.04
A gyártmányokból:				
A cukoripar gyártmányai ...	0.64	0.05	5.60	7.67
Örlemények	0.35	1.20	14.81	17.72

Az élelmezési és élvezeti cikkek ma sokkal fontosabbak, mint voltak 1913-ban kivitelünk szempontjából. Míg ugyanis 1913-ban az összes kivitel 48.51%-ával szerepeltek, addig ma a százalék 57.04-ra emelkedett. Sajnosan kell azonban itt megállapítanunk azt, hogy ez az emelkedés ma inkább esik a nyersanyagok, mint a gyártmányok kivitelére. Láthatjuk e táblázatból azt is, hogy behozatalunk ugyanezekből a cikkekből jelentősen csökkent és pedig inkább csökkent a gyártmányok, mint a nyersanyagok behozatala, amit természetesen kedvező jelnek kell elkönyvelnünk élelmezési és élvezeti iparunk fejlődése szempontjából. Ugyancsak kedvező jelnek vehetjük a félgyártmányok behozatalának emelkedését is; kár, hogy ez csak oly kis mértékben nyilvánul meg. Láthatjuk, hogy a cukoripar gyártmányai is kisebb behozatalt mutatnak ma, mint 1913-ban, viszont jóval nagyobb kivitelt. Annál inkább kell örülnünk ennek, mert az 1921. és 1922. években még jelentős behozatalunk volt e téren.

Nem haladhatunk el szó nélkül az örlemények behozatalának emelkedése mellett sem, különösen a hántolt rizs behozatala emeli itt a százalékszámot. Hántolatlan rizst ugyanis egyáltalán nem hoztunk be 1924-ben, bár 1913-ban ez még tekintélyes mennyiséggel szerepelt (1.2 millió q-val). Persze, ma a fiumei rizshántoló már nem a mienk, ami már világosságot is derít a változás okára. Más a helyzet azonban a gabonaörlő-ipar tekintetében. Itt ugyanis nem elégedhetünk meg azzal a kis emelkedéssel, ami az 1913. év kivitele és az 1924. év kivitele között az örleményekre vonatkozólag az 1924. év javára előáll. Meg kell ugyanis fontolnunk, hogy világhírű malomiparunk Budapesten összpontosulva, szinte egészében megmaradt a csonka hazának. A délvidéki búza kimaradásával azonban malomiparunk (mely a budapesti malmok szükségletének leg-

nagyobb részét tette) sokkal kisebb mértékben kénytelen üzemeit foglalkoztatni, mint amennyire őt kitűnő felszerelése, üzemi kapacitása képesítené. *Addig tehát, míg Csonka-Magyarországon nyugalomra kárhozott malomkövek vannak, tulajdonképpen bűn egy szem gabonát is örletlenül exportálni*, hisz ma sokkal inkább, mint valaha, szükségünk van itt is arra az értéktöbbletre, amit a gabonának lisztté való feldolgozásánál a ráfordított produktív munkaerő képvisel, nem is szólva arról az előnyről, amit ez a tétlenségre kárhozott magyar munkások munkához juttatása által kifejthet. *Más kérdés persze, hogy a gazdasági lehetőségek* (hisz a külföld fokozott mértékben igyekszik támogatni ezt az iparágát is) *mennyire engedik meg ennek a követelménynek megvalósítását.*

Az élőállatok forgalmára vonatkozólag is sajnálkozással kell megállapítanunk azt a változást, ami az 1913. és az 1924. évek között előállott. Az 1913-as összehozatalnak ugyanis 0.51%-át tette itt az import, mely 1924-ben 0.36%-ra csökkent; a kivitelnél viszont a 17.63% 10.05%-ra fogyott le. Oka? Kétségtelenül az a pusztítás, melyet állatállományunkban a jóvátételi szállítmányok, de még inkább annak idején különösen a román megszállás okoztak, legfőképpen tenyészállományunkban. Hogy állattenyésztésünknek mennyire a gyökeréig lenyúltak ezek a káros behatások, hogy még annyi idő múltán, 1924-ben sem tudtuk kiköszörülni az ütött csorbát, ezt mutatja a csökkent kiviteli százalékszám, a behozatali százalék csökkenése viszont — bár az 1922—23. évekhez képest emelkedést mutat — azt tünteti föl, hogy ez a baj még sokáig fogja éreztetni hatását, mert szegény közgazdaságunknak csak szűkösen állnak rendelkezésére az anyagiak arra, hogy friss állatok behozatalával adjon biztosan ható gyógyszert ennek a betegségnek.

Ami már most az ipari cikkeknek a forgalomban való jelentőségét illeti, induljunk ki itt is az alábbi táblázatból:

A z i p a r i c i k k e k				
Magnevezés	A behozatal		A kivitel	
	értékének %-ában			
	1913-ban	1924-ben	1913-ban	1924-ben
Nyersanyagok	8.72	9.13	6.43	8.13
Félgyártmányok	13.28	22.26	9.79	4.29
Gyártmányok	56.09	48.07	12.25	14.35
Összesen	78.09	79.46	28.41	26.77

Ha először is a fentebbi — az élelmezési és élvezeti cikkekről adott — táblázattal teszünk összehasonlítást, meg kell állapítanunk azt a kedvezőtlen tény, ami abból következik, hogy az élelmezési és élvezeti cikkeknel sokkal kisebb a kiviteli százalék (57.04), mint amekkora az ipari cikkeknel a behozatali szá-

zalék (79.46). Ez a tény önmagában véve valóban kedvezőtlen. De legott megváltozik a kép, ha az 1913. év adatait hasonlítjuk össze, t. i. az ipari cikkek 78.09%-os behozatalát az élelmezési és élvezeti cikkek 48.51%-os kivitelével. Látjuk, hogy itt az a kedvezőtlen különbség még inkább fenforog s így az 1924-es év ebből a szempontból már örvendetes fejlődést jelent, mert kedvezőnek kell vennünk azt a körülményt, hogy az élelmezési és élvezeti cikkek kivitelénél az 1913-as évhez képest már többlet mutatkozik.

Ami pedig azt a csekély emelkedést illeti, amely az 1913. év 78.09%-os behozatali tétele s az 1924. év 79.46%-os behozatali tétele között van az iparcikkek importjára vonatkozólag, szintén csak örömmel kell üdvözlönnünk, *hisz ez a többlet kizárólag a nyersanyagok és félgyártmányok behozatalának emelkedéséből állt elő* és pedig oly mértékben, mely a kész gyártmányok behozatalát jóval az 1913-as mennyiség alá szorítja. *Csak iparunk föllendülését bizonyítja ez, mely ime, amikor nagyobb mennyiségben állít elő készgyártmányokat, ugyanakkor a félgyártmányokból és nyersanyagokból is nagyobb behozatalra szorul.* Hogy a készgyártmányokat előállító iparunk tényleg fejlődött, az látható különben abból is, hogy az 1924. év készgyártmányokból való kiviteli százalékszám nagyobb, mint az 1913. évben volt.

Az a körülmény pedig, hogy a nyersanyag kiviteli százaléka (8.13) nagyobb most, mint 1913-ban volt (6.43), csak biztatásul kell hogy szolgáljon a jövőre vonatkozólag iparunk fejlesztésénél, hogy ezt a kis mennyiséget se engedjük ki feldolgozatlanul az országból már akkor sem, ha csak az 1913-as év színvonalát is akarnók elérni ezen a téren.

Ami végül az ipari termelés egyes — legfontosabb — ágainak a külkereskedelmi forgalomban való jelentőségét illeti, itt is az 1913-as évnek az érték alapján kiszámított %-os adatait hasonlítjuk össze az 1924. év hasonló adataival:

Megnevezés	A behozatal		A kivitel	
	értékének %-ában			
	1913-ban	1924-ben	1913-ban	1924-ben
Textilipar	27.08	28.32	6.32	2.69
Konfekciós-ipar	6.07	0.56	1.60	0.15
Papírosipar	2.17	2.36	1.12	0.20
Bőripar	8.26	1.06	3.59	0.11
Faipar	3.42	0.41	5.18	0.48
Kefekötő stb. ipar ...	0.18	0.01	0.31	0.16
Fonóipar	0.19	0.05	0.08	0.07
Olaj-, szappan- stb. ipar	1.96	0.01	0.91	0.01
Vegyészeti ipar	3.89	2.01	3.03	0.70
Vasipar	5.68	1.21	2.09	1.56
Gép- és elektrotechnikai ipar	5.48	5.07	1.32	5.80

A textilipar cikkeinek behozatali százalékszámára 1924-ben nagyobb, mint amekkora az 1913. évben volt. Látszólag megcáfolja ez föntebbi azon megállapításunkat, hogy a textiliák behozatala jelentősen csökkent az 1913. évhez képest. Ez a látszólagos ellenmondás azonban rögtön elenyészik, ha gondolunk arra, hogy a százalék kiszámítása nem a mennyiség, hanem az értékadatok alapján történik. Jól tudjuk, hogy éppen a textiliák ára szökött fel legmagasabbra a világpiacon az összes árúcikkek között. S a textiliák között is éppen a pamutszövetek — amelyeknek behozatala pedig a legnagyobb tétellel szerepel e cikkek között — indexe csaknem két és félszeres emelkedést mutat az 1913. évhez képest. Az a kis — alig 1.25%-os — behozatali többlet tehát, amely az 1913-as és az 1924-es értékelés különbözősége folytán előáll, nemcsak hogy teljesen elenyészik, ha az 1924. év értékösszege mögött lévő mennyiséget viszonyítjuk az 1913. év értékösszege mögött lévő mennyiséghez, hanem ezzel ismét egy súlyos bizonyítékot találtunk arra vonatkozólag, hogy a textiliák behozatala valójában csökkent. Föntebb már rámutattunk arra, hogy ennek kettős oka van (a fogyasztás csökkenése s hazai textiliparunk jelentős fejlődése) s most meg kell állapítanunk, hogy a behozatal csökkenésének fontosabb oka mégis alighanem az, hogy textiliparunk szinte tüneményesen fejlődött a háború lezajlása óta. Hiszen ily nagy csökkenés a behozatalban igazán csak a legkisebb mértékben magyarázható a fogyasztás csökkenésével, mert a textilipar cikkei végeredményben is elsőrendű közszükségleti cikkek, melyek kielégítésének csökkentése csak nagyon szűk korlátok között s csak rövid ideig foglalhat helyet. Az 1924-ig eltelt idő éppen elegendő volt arra, hogy ezen a téren a szükséglet annyira égetővé váljék, hogy kielégítése tovább már alig halasztható.

A konfekciós iparra vonatkozólag már a százalékszámokból is igen jelentős fejlődést olvashatunk ki abból, hogy az 1913. évi 6.07%-os behozatal 0.56%-ra süllyedt, noha éppen e cikkek forgalmának redukálódásánál elszegényedésünk is szerepet játszott. Ugyanez a helyzet a bőriparnál is, hol ugyan a behozatal nagy csökkenését a kivitel nagy csökkenése is kissé ellensúlyozza. Papirosiparunknál ellenben ma még nagyobb behozatalra szorulunk, mint 1913-ban s belőle a kivitelünk is kisebb. Sajnos, ezen a téren, a jövőre vonatkozólag is vígasztalanok a kilátásaink, mert nemcsak a nyersanyagot nélkülözzük, de a gyári felszereléseket is. A békeidőkkel szemben ma csak 23.4% esik a termelésből a megmaradó Magyarországra, a többi pedig a megszállt területekre (különösen a Felvidékre) esik.⁷ A vegyészeti iparnál is a nyersanyag, különösen a fahiány az oka annak, hogy ma kedvezőtlenebb a helyzet, mint békében volt,

⁷ L. Buday László: Magyarország küzdelmes évei. 1923. 116. l.

pedig ez az iparágunk már akkor is sok kívánni valót hagyott hátra. *Mégis, minden erőnket arra kell fordítanunk, hogy ezt az öt iparágat (textil-, konfekciós-, bőr-, papiros- és vegyészeti ipart) fejlesszük elsősorban, hisz ezekből van ma még legjelentősebb behozatali többletünk, amit, ha sikerülne eltüntetnünk, külkereskedelmi mérlegünk egyszeriben kedvezőbbé válnék.*

Örömmel kell megállapítanunk, hogy az említett többi iparág szempontjából már ma is több-kevesebb kiviteli többletre tudtunk szert tenni. Igaz ugyan, hogy pl. a faiparnál ma jelentős csökkenés mutatkozik a kivitelnél s általában a forgalomnál a békeévekhez képest, de az a kevéske kiviteli többlet is, ami még megmaradt, mutatja, hogy ez az iparágunk is mindent megtett a trianoni akadályok leküzdésére. A vasiparnál pedig a békebeli behozatali többletet kiviteli többlet váltotta fel annak dacára, hogy nyersanyag készletének jórésze jutott különösen cseh és román kézre. Hogy meddig bírja fa- és vasiparunk megtartani mai helyzetét legalább s hogy bír-e még fejlődni is a jövőben, arra vonatkozólag — a nyersanyag hiánya miatt — bizony nem a legszebb reményekkel kecsegtet bennünket a holnap. A kefekötő- és szitakötő-ipar helyzete az 1913. évhez képest, csekély mértékben, de fejlődést mutat. Fonásiparunknál már nagyobb mértékű a fejlődés, hisz sikerült itt is már kiviteli többletre szert tennünk. Olaj-, szappan- és gyertyaiparunk is fejlődött annyit, hogy a hazai szükségletet már egészében kielégíteni képes. Gép- és elektrotechnikai iparunk pedig különösen szép fejlődést mutat s ma már szintén jelentékenyen hozzájárul külkereskedelmi mérlegünk javításához.

*

Ha végül arra a kérdésre akarunk válaszolni, van-e mód arra, hogy külkereskedelmi mérlegünket a jövőben megjavítsuk annyira, hogy az fizetési mérlegünknek is jelentősen előnyére váljék — bátran igennel válaszolhatunk. Hisz sem a mezőgazdasági, sem az ipari termelésünk nem áll még azon a színvonalon, amely mögött már csak a dekadencia örvénye fenyegetne bennünket. Sőt! Úgy a mezőgazdaság, mint az ipar terén a fejlődés szélesívű lehetőségei állanak még előttünk.

Igaz ugyan, hogy a mezőgazdaság terén lassan-lassan elérjük már a békeévek hét és fél mázsás termésátlagát a búzánál, de még mindig elég sok termőföldünk vár arra, hogy a beléje vetett gabonaszemtől megtermékenyülhessen. Ha pedig vetésterületünk eléri is majd a békenívót, akkor még mindig módunkban áll egy egészséges mezőgazdasági politika segítségével legalább Németország még egyszer akkora termésátlagát megközelítenünk, hogy Amerika háromszor akkora termésátlagát ne is említsük.

De mindezekon kívül is nem mondhatjuk el azt, hogy pl. gabonakivitelünknel az 1924. évben az exportlehetőségeket fenéki-

kimerítettük volna, hisz az 1913. év 129 kgos búzamennyiségével szemben 1924-ben 140 kg. búza maradt a fejenkinti fogyasztásra, a roszból pedig a legutóbbi békeév 35 kg.-jával szemben épen 60 kg. maradt. Ez pedig korántsem nevezhető kis kontingensnek akkor, ha meggondoljuk, hogy csak az 1893/94. gazdasági év volt az, mely ezt a mennyiséget meghaladta kevéssel, míg a többi években mindig jóval alul maradt az egy fejre eső fogyasztás.

Ami pedig az ipari fejlődés jövőjét illeti, itt még szélesebbkörűek a lehetőségek, hisz ezen a téren maradtunk el leginkább az európai nívótól. Textiliparunknak pl. — hogy csak ezt az egy iparágat említsük — szinte korlátlan fejlődési lehetősége van már akkor is, ha csak a belső szükségletet akarja kielégíteni, aminek elérése pedig ma még inkább kívánatos, mint volt a békeidőkben (amikor is minden erre irányuló törekvésünk Ausztria miatt csak *pium desiderium* maradt). Igaz ugyan, hogy számtalan akadály torlódik ma még elibénk a fejlődés útján (megfelelő gépek, szakmunkaerők, nyersanyag hiánya stb.), de ezek egyike sem olyan, amit el nem lehetne hárítani. A túlerős külföldi verseny miatt bár valamennyien súlyosan érezzük ma még pl. a textilipar érdekében fönnálló nevelővámok hatását, mégis helyesnek kell azt tartanunk, hisz ez az áldozatunk sem fog búsás kamatok nélkül maradni.

Magyarország jövő boldogulhatása szempontjából különösen fontos az industrializálódás, hisz ezen a téren tudjuk leginkább gyümölcösztetni megmaradt nagy természeti kincsünket, a produktív munkaerőt s épen ezért kívánatos, hogy az államhatalom minden rendelkezésére álló eszközzel segítse elő az iparosodást.

Szögi Géza.

Közlemények.

Az ingó jelzálogjogról.

Jogunk szerint ingó dolog zálogul lekötéséhez a dolog átadása szükséges (kézi zálog). Ujabban sűrűn hangoztatják azt a kívánságot, hogy bizonyos ingóságokat átadás nélkül, nyilvánkönyvi feljegyzés útján is lehessen zálogul lekötöni.

Az ingó jelzálogjog intézménye számos külállamban ismeretes. Angolországban és Svájcban régi szokásjog alapján fejlődött ki. Angliában az 1878. és 1882. évi Bills of Sale törvények¹, Belgiumban az 1884. április 15., Olaszországban az 1887. január 23., Franciaországban az 1898. július 18., 1906. április 30. és 1909. március 17. törvények², Svájcban az 1907. évi polgári törvénykönyv 885. §-a és a szövetségtanács 1911. április 25-iki rendelete szabályozták. Ismeretes ez az intézmény Hollandiában, Dániában, Orosz- és Spanyolországban is. Németországban késlekednek az ingó jelzálogjog bevezetésével és azt az ú. n. Sicherungsübereignunggal pótolják: a birói gyakorlat érvényesnek tekinti az olyan szerződést, amelyben valamely követelés biztosítása végett az ingó dolog tulajdonát a dolog átadása nélkül olyan kikötéssel ruházzák át, hogy az illető dolog tulajdonát a tartozás kiegyenlítése után az eredeti tulajdonosra kell ruházni³.

Németország példája a magyar törvényalkotásra békítőlag hatott. Ezt a hatást enyhítette az 1911. évi magyar országos jogászggyűlés határozata, amely szerint a jogászggyűlés „az ingó jelzáloghitel intézményét úgy a mezőgazdasági, mint az ipari termelés, valamint a kereskedelem hiteligényeinek jobb kielégítése érdekében kellő biztosítékok mellett megvalósíthatónak tartja”⁴. Még inkább enyhült a németországi példa békítő hatása azóta, hogy az 1922. évben Bambergben tartott 32-ik német jogászggyűlés egyhangú határozattal kívánatosnak mondta ki az ingó jelzálogjog rendszeresítését.⁵

Az ingó jelzálogjog kérdésének megvitatásához értékes anyagot szolgáltatott az 1911. évi Országos Jogászggyűlésen Sebess Dénes, Beck Lajos, Nyúlász János, Zachár Gyula, Mészlányi Arthur stb.⁶ Értékes anyag található a német jogász-

¹ Th. Brett: Commentaries on the present laws of England 1890. I. 321. és köv. l.

² Annales de Législation Française et Etrangère.

³ Archiv für die zivilistische Praxis 1924. Jg. 2—3. S. 300.

⁴ Az 1911-ik évi Országos Jogászggyűlés irományai. II. köt. 59. l.

⁵ Verhandlungen des XXXII. deutschen Juristentags (Bamberg). 1922. S. 226.

⁶ Az 1911. évi Országos Jogászggyűlés Irományai. Magyar Jogászegylet kiadványa.

gyűlések évkönyveiben⁷, az említett francia törvényekhez fűzött jegyzetekben⁸ és a svájci polgári törvénykönyv indokolásában is.⁹

Az ingó jelzálogjog bevezetése a szerződésekben a meg-egyezőes (consensualis) elem terjedését jelentené. A felek meg-egyezőesi szabadsága kötelmi jogunknak egyik alapelve: ennek az elvnek szereznék tágabb érvényesülést, ha megengednők, hogy a szerződő felek kívánságuk szerint a dolog átadása nélkül is szerezhessenek az ingó dolgon zálogjogot. A zálogszerződésben a tradicionális elem háttérbe szorítása megfelelne a modern jogi fejlődésnek: az ingatlanok tekintetében eltiltatott az előbb szokásos átadással elzálogosítás (antichresis). Következetlenség, hogy amí az ingatlanoknál tilos, az az ingókra áthághatatlan szabály legyen. A tradicionális elv nem is érvényesülhet mindig teljesen az ingó zálogszerződésnél. Ha több hitelező van, a dolgot rendszerint csak az egyik hitelező veheti birtokába. Utóelzálogosításnál nem lehet tradíció.

Az ingó dolog a forgalmi életben most is gyakran szolgál tradíció nélkül követelés biztosítására. Állatokra úgy szereznek kölcsönt, hogy a járlatot a hitelező nevére átírják és az állat helyett ezt adják át. Szállított (guruló) áruóra olyan feltétellel adnak kölcsönt, ha az áru a hitelező tulajdonaként adatik fel. Fakitermelés esetében az adós a hitelezőre ruházza a fa tulajdonjogát vagy betéti társaságot alakít vele. A kézizálogul átadott bort az adós a hitelező megbizottjaként tovább is őrzi és árusítja. A hitelező magára iratja a kölcsön biztosítására lekötött üzlet (pl. gyógyszertár, kávéház, vendéglő, szálloda, cselédszerző, nyomda, hírlapkiadó) tulajdonjogát. Cséplőgép és egyéb gépek tulajdonosa úgy kap kölcsönt, ha a gép tulajdonát szinleges adásvételi szerződéssel a hitelezőre ruházza vagy ha tűri, hogy a hitelező a gépre végrehajtást vezessen.

A szinleges ügyletek elterjedése azt bizonyítja, hogy a forgalmi élet követelményeivel ellenkezik a zálogtárgy átadásának kötelező volta. A szinleges ügyletek a forgalmi élet biztonságát is veszélyeztetik és a jogi életben kívánatos jó erkölcsöt sértik. A szinleges tulajdonátruházás jogi bonyodalmak forrása lehet, pl. a zálogtárgyra vonatkozó szavatosság és a zálogtárgy végrehajtási lefoglalása esetében. A végrehajtás szinleges alkalmazása ellenkezik a zálogszerződés biztosítási jellegével. A zálogjog helyesen felfogott értelme szerint kapocs a jelen lehetőségei és a jövő eredményei között: biztosítás arra, hogy a remélt gazdasági javak a hitelező kielégítésére fognak szolgálni. A végrehajtás célja viszont a teljesítés már bekövetkezett hiányának megszüntetése. A zálogszerződés a bizalom és hitel eredménye, a végrehajtás a bizalmatlanság kinyilatkoztatása és a további hitel megrontója. Aki gazdasági szabadságát és jövőbeli hitelét megóvni kívánja, az a végrehajtás alkalmazását nem fogja önként elfogadni.

Az ingókra szerzett végrehajtási jog azonban csak értelme és hatása szerint különbözik az ingó jelzálogjogtól. Alak tekintetében az ingó jelzálogjoggal egyezik. Az ingók végrehajtási foglalása alkalmával, — ha csak szoros zárt nem alkalmaznak. — a lefoglalt ingóságot az adós birtokában hagyják és a zálog-

⁷ Lásd a 31-ik (wieni) német jogászgyűlés irományait is.

⁸ Annuaire de Législation Française megfelelő évfolyamai.

⁹ Erläuterungen zum Vorentwurf eines schweizerischen Zivilgesetzbuches. Bern, 1914. II. köt. 332. és köv. l.

jog csak összeírás által létesül. Az ingó jelzálogjog hasonlóképp összeírás, feljegyzés által létesülne és a zálogtárgy birtokában változás nem esnék. Az ingó-végrehajtás mellett a közraktári ügylettel kapcsolatos kölcsönnyújtás is azt mutatja, hogy jogunkban az ingóság követelés biztosítására szolgálhat, anélkül, hogy az adós azt a hitelezőnek átadná. Ezek szerint az ingó jelzálogjog lényegében nem ujság jogunkban.

Azonban hiába mutatjuk ki, hogy az ingó jelzálogjog a magyar magánjog elvi rendszerével összefér és hogy burkoltan már most is számos alakban él. Hiába mutatjuk ki, hogy az ingó jelzálogjog rendszeresítése a következetességnek és a modern jogi fejlődés irányának megfelelne és az álügyletek kiküszöbölése által a jó erkölcsnek is szolgálatot tenne. A jogi indokoltság nem jogalkotó faktor, hanem csak egyik indítéká lehet a jogalkotási akaratra. A jogalkotó akarat kialakulására pedig az érzelmi és hasznossági tényezők hatása döntőbb minden logikánál.

Az ingó jelzálogjog bevezetése csak akkor kívánatos, ha közgazdaságilag hasznos. Mellette a következő gazdasági érvek szólnak. Az ingó jelzálogjog bevezetése által olyan dolgok nagy tömege válnék zálogjogi lekötésre alkalmassá, amelyek a termelés és gazdálkodás közben nem nélkülözhetők s ezért ma a kötelező kézzizálog-rendszer mellett zálogtárgyak nem lehetnek. Az ingó jelzálogjog hitelhez juttatná egyrészt azokat a termelőket, akik csak olyan ingó dolgokat tudnak zálogul lekötni, amelyek a termelésben nélkülözhetetlenek, másrészt több hitelhez juttatná azokat, akik a zálogul eddig is alkalmas tárgyaikon felül a termelésben nélkülözhetetlen tárgyakkal is bírnak. A kisiparosok, kiscgazdák, haszonbérlok, vállalkozók, a szabadalmak és egyéb átruházható jogok tulajdonosai stb. képessé válnának olcsóbb reális bankhitel igénybevételére, ezáltal helyzetük a gazdasági versenyben egyenlőbbé, gazdasági válságok idején pedig biztosabbá válna. Az ingatlan tulajdonosok viszont kisebb üzemi kölcsönök szerzése végett elsősorban ingó vagyontárgyaikat köthetnék le zálogul és csak végső esetben, vagy csak nagyobb beruházásokra szánt kölcsönök érdekében kellene a költséges és sok veszéllyel járó ingatlanterheléshez folyamodniok. Az ingó jelzálogjog a hitelforgalomba olyan tőkéket is bekapcsolna, amelyek eddig épp úgy idegenkedtek a hosszúlejáratú ingatlanjelzálogkölesöntől, mint a tisztán személyi garanciákon nyugvó hitelezéstől. Külföldi hitelt is könnyebben lehetne szerezni olyan tárgyakra, amelyeket a hitelező nemfizetés esetén megszerezhetne és külföldre szállíttathatna. Felfülné a kikészítési eljárás, amelynek most fontos akadály, hogy a feldolgozás alatt levő áru nem szolgálhat kölcsönnyerés végett zálogul. A zöldhittel üzőtt uzsora megszűnne, ha a függő termést nem kellene eladni, hanem arra reális bankhitelt lehetne szerezni. A hitelező kockázatát csökkentő reális hitelbiztosítékok szaporodása, a polgári kis- és középtőkének a hitelforgalomba bekapcsolódása és újabb külföldi hitelforrások megnyílása a hitelezés feltételeit javítaná, a hitelt olcsóbbá tenné.

Összefoglalva a gazdasági előnyöket: az ingó jelzálogjog a reális hitelbiztosítékok tömegeit hozná felszínre, új tőkéket bátorítana hitelezésre és a kölcsönkamatoakat leszorítaná.

Ennyi fontos előnnyel szemben erőtlen a legtöbb ellenvetés. Ellenvetik, hogy ha van elég kihelyezhető tőke, azt az eddigi hitelrendszer mellett is kellő biztosítékkal el lehet helyezni, ha pedig nincs elég tőke, akkor hiába szaporítjuk a

zálogtárgyakat, a korlátolt mennyiségű tőke a már bevált, legerősebb biztosítékokra fog elhelyezkedni és az új zálogtárgyakat mellőzni fogja. Azonban tőkeszegény, válságos időben a tőke éppen nem a legerősebb biztosítékokat keresi (pl. napjainkban nem a tehermentes ingatlant), hanem a legjövedelmezőbb elhelyezést, még ha nagyobb kockázattal jár is. Tőkeszegény, válságos időben a tőke rövidlejáratú és lehető nagy kamatozású kölesönök felé törekszik. Ha a korlátolt mennyiségű spekulációs tőke szabadon monopolizálhatná a piacot, akkor válságos időben az ingó jelzálogjog tárgyaival rendelkező termelők többsége nem kaphatna hitelt sem az eddigi rendszer szerint, sem az ingó jelzálogjog rendszeresítése után. Ámde ilyen válságos időben rendszerint az államhatalom lép közbe: irányt szab a tőkeelhelyezkedésnek és korlátok közé szorítja a kockázatos kamathajszát. Az államhatalom a mostani hitelválságban is módot talált arra, hogy a kisgazdák, kisiparosok, építetők és egyéb vállalkozók hitelhez jussanak. A tőkekihelyezésnél azonban nagy akadályt támaszt a biztosítéki rendszer kiépíthetlensége. Ezen a bajon segítene az ingó jelzálogjog, mely az eddiginél jobb biztosítékok és olcsóbb kamatot teremtené.

További ellenvetés, hogy a személyi hitel nélkülözhetővé teszi az ingó jelzálogjogot, mert a jelzálogul lekötött tárgyakat a személyi hitel adásánál ma is figyelembe veszik. S ha a zálogtárgyak tulajdonosa megbízható, akkor kezes és személyi hitelt eddig is kaphatott, ha ellenben megbízhatatlan, akkor ingó jelzálogra sem fog hitelt kapni. Erre az a megjegyzésünk, hogy a megbízhatatlan ember semmiesetre sem érdemel hitelt, még ha legnagyobb vagyona van is, mert visszaélések ellen még az ingatlan jelzálog és a kezizálog sem védnek teljesen. A megbízható ember hitelképességét viszont erősítené és a kezeseséget részben pótolhatná az adós és kezes személyét túlélő ingójelzálog.

Az az aggodalom is felmerült, hogy az ingó jelzálogjog a személyi hitelt megölné, mert minden hitelező reális biztosítékokat követelne. Ám ez az aggodalom alaptalan; Angolország példája legjobban mutatja, hogy az ingó jelzálogjog mellett tovább virágozhat a személyi hitel és a kezeseséki biztosítás. Attól tartanak, hogy az ingó jelzálogjog a nép széles rétegét könnyelmű adósságszerzésre fogja csábítani. A mostani pénzszükségben azonban inkább azt kell kívánni, hogy bár minél több életképes termelő szerezhette üzemi hitelt. A hitelt érdemlő adósok kiválasztását erkölcsi garanciát nyújtó pénzüintézetekre lehet bízni.

Ellenvetik, hogy a zálogtárgyak nyilvántartása az állam olyan megterhelésével járna, amely az új intézmény jelentőségével nincs arányban és amelyre fedezet sincs. Azonban a bejegyzési illetékeket úgy lehet megszabni, hogy azok a bejegyzési költséget fedezzék. Emellett szóba jöhet az a megoldás is, hogy a nyilvántartást magánvállalati alapon, pl. közjegyzők által végeztessük; ez esetben az új intézmény nem terhelne az államot.

A legsúlyosabb ellenvetéseket utoljára hagytuk: *a)* Az ingó jelzálog által nyújtott biztonság elégtelen, mert a jelzálogtárgyat nehéz specializálni, nehéz annak zálog-minőségét felismerni s így a hitelező a zálogtárgy kieserülésének és értékcsökkentésének lehet kitéve. *b)* Ha a jelzálogtárgy megszerzése tiltva volna, ez a forgalmat megbénítaná, mert a tilalom azt a kívánságot rejtené magában, hogy a szerzőfél minden ingóság megszerzése előtt az ország összes jelzálogkönyveit megtekintse. Ezért azt a megoldást kell választani, hogy a zálogjog tulajdonjogát jogérvényesen át lehet ruházni, ez esetben azonban a hitelezőt a

biztosíték elvesztésének veszélye fenyegetné. c) Több zálogjog találkozásakor hátrányos a jelzáloghitelező helyzete, mert ha a jelzálogtárgyat a jelzálogjog szerzése után kézizálogul másnak adják át, az elvileg erősebb jogú jelzáloghitelező a zálogtárgyat követelni és perelni kénytelen a birtokkal erősített kézizáloghitelezőtől és eközben az a veszély fenyegeti, hogy a kézizáloghitelező a zálogtárgyból saját követelésére szerez kielégítést.

A most felsorolt aggodalmak nem teszik kétségesse az intézmény elvi indokoltságát és hasznosságát, hanem csak a megvalósítás nehézségeire mutatnak rá. A megvalósítás nehézségei nem elvi, hanem csak technikai akadályok, amelyeket technikai eszközökkel le lehet győzni. A technikai nehézségek legyőzésének eszközei: 1. a jelzálogul használható tárgyak helyes megválasztása; 2. a felek szabadságának fentartása arra, hogy a zálogtárgy őrzésének helye, ellenőrzésének módja és értékének biztosítása felől legjobb belátásuk szerint megállapodhassanak; 3. az ingó jelzáloggal konkurráló dologi jogok viszonyának szabatos meghatározása; 4. hátirattal forgatható zálogjegy (warrant) forgalombahozatala, miáltal a jelzálogi biztosíték a kezesek és forgatók egyetemleges felelősségével erősödik; 5. felmondási és azonnali kielégítési jog a zálogtárgy veszélyeztetésének esetére; 6. szigorú büntető szankciók.

Az említett aggodalmak alapjai olyan visszaélések, amelyek a végrehajtási zálogjoggal szemben is előfordulhatnak. Mégis az ingók végrehajtása a visszaélések dacára bevált. A visszaélések nem oly gyakoriak, hogy a miattuk való aggodalom megakassza a becsületes emberek jobb boldogulását.

Tunyogi Szücs Kálmán.

A háború utáni német közgazdasági irodalom.

I. Bámulatra gerjeszt a német gazdasági irodalomnak a háború utáni alakulása. A súlyos gazdasági viszonyok, különösen képen pedig a márkaromlás minden gazdasági számítási kísérletet kigúnyoló folyamata mellett is sikerült a háború előtti irodalmi termelést számszerűleg ismét elérni s aligha fog ellentmondással találkozni az a megállapítás, hogy e szellemi termelés színvonala nagy átlagban legalább is megüti a nyugodtabb, boldogabb időkét. A gazdasági kérdésekkel irodalmilag foglalkozók táborá hatalmasan kibővült, a régi, nagy tekintélyek mellett s — részben (Schmoller, Philippovich, Bücher, Brentano) elhalálkozásuk vagy kiöregedésük következtében — helyettük fiatal erők tüntek fel, melyekét a régi gárda szeretetreméltóan támogatott s fogadott körébe. Rég elismert tekintélyek és fiatal, törekvő tudósok egyesültek számos csoportban a közös munkára, melynek eredményei a háború utáni német gazdasági irodalomnak sajátos jellemzőit képezik.

Ha ezen szellemi termelés jelentőségét morálisan kívánjuk értékelni, hangsúlyozottan figyelmeztetnünk kell termelési feltételeinek ismert nehézségeire. A háború áldozatai a gazdasági irodalom művelőinek rendjében is réseket hagytak maguk mögött, mely veszteségeket aligha ellensúlyozhatta az teljes mértékben, hogy közvetlenül a háború után a háború folyamán tétlenségre kárhóztatott termelési, vizsgálódási energiák tömörülten törtek elő az egyetemi tanulmányaikat ismét folytató és végre befejező egyetemi polgárok táborából. A súlyos gazdasági és megélhetési

viszonyokkal is meg kellett azonban küzdeni s e tekintetben mindenestre az élet- és így a szellemi termelés feltételeit is megkönnyítően s egyben buzdítólag is hatott a fiatal erők támogatása, mellyel lehetővé tették a magántanári képesítésnek fiatal korban való elérését s megvalósították a fiatal magántanároknak államilag fizetett előadói megbízatások formájában történt széleskörű, noha szerény mértékű anyagi megsegítését. Hasonló eredménnyel járt, hogy a díjazott tanársegédi intézményt az elméleti szakokon is kiépítették.

A könyvkiadás ugyancsak nehézségekkel küzdött, azokkal mégis, ha veszteségek árán is, de megbirkózott. A vevőközönség vásárlóképességének leromlása csökkentette a könyvtermelés elhelyezésének lehetőségét s így növelte a kiadással járó veszélyt. Az 1922. év második felében és 1923-ban pedig a rohamos pénzromlással a könyvkereskedelemben a háború folyamán szokásszássá vált szorzószámossal ármegállapító rendszer nem tudott lépést tartani s a kiadókat a reális veszteségektől teljesen megóvni. A külforgalom terén igyekeztek ugyan ezen veszteségeket elhárítani, a könyvek kivitelét állami, azonban az érdekelték által megszervezett és ellenőrzött szabályozásnak vetették alá s különböző felárakat állapítottak meg a különböző országokba irányuló kivitelnél. E kísérlet sikere azonban nem volt teljes, részben azért, mert az utánjárások szükségessé tétele és a külföldnek a súlyosabb megterhelése visszatetszést és a vásárlások csökkenését vonta maga után, részben pedig az alacsonyabb felárral sújtott külföldi államokon (főleg Ausztrián) keresztül csempészet fejlődött ki oly államokba, melyeknek magasabb árakat kellett volna fizetniük. E körülmények hatása többirányban érvényesült. Így a kiadók arra törekedtek, hogy lehetőleg értékes és a nagyközönség érdeklődésére számot tartó aktuális kérdéseket tárgyaló munkákat adjanak ki, és pedig bizonytalan esetekben a szerző számlájára, mi egyidőben különösen a skandináv szerzők munkáinak nagy számában is megnyilvánult. A legsúlyosabb 1923-as évben a kiadói tevékenységüket számszerűleg is kimutathatóan csökkentették. Mindezen nehézségek a járadék-, ill. aranymárkára való áttéréssel, a németországi gazdasági viszonyok és életfeltételek megkönnyebítésével csak az 1924. év folyamán tünedeztek, mely évre vonatkozóan azonban, sajnos, statisztikai adatok még nem állanak rendelkezésünkre.

A német nyelvű (nem csak németországi, hanem svájci, osztrák, stb.) kiadványok száma a következő volt:

1910-ben	31.281	1917-ben	14.910
1911-ben	32.998	1918-ban	14.743
1912-ben	34.801	1919-ben	26.194
1913-ban	35.078	1920-ban	32.345
1914-ben	29.308	1921-ben	34.252
1915-ben	23.558	1922-ben	35.859
1916-ban	22.020	1923-ban	30.734

E számsorból szemléltetően kidomborodik a háborúnak a német irodalmi termelés mennyiségét csökkentő hatása, de az a meglepő sebesség is, mellyel az a háború elmúltával békebeli színvonalára ismét felszökött. Sajnos, az e számsort felbontó adatok nem engedik meg a szorosán vett gazdasági irodalom elkülönítését. Azt mindenestre tudjuk azonban, hogy az általános bibliográfia, könyvtárügy és egyetemek, enciklopédiák és tudomá-

nyos társulatok kiadványainak csoportjára eső, tehát részben gazdasági irodalmat is felölelő kiadványok száma

1918-ban	97	1921-ben	1.343
1919-ben	580	1922-ben	1.780
1920-ban	572	1923-ban	1.333

volt, s hogy a jog- és államtudományok, politika, közgazdaságtan, statisztika irodalmának vonatkozó számadatai a következőként alakultak:

1918-ban	2.088	1921-ben	4.457
1919-ben	4.321	1922-ben	4.183
1920-ban	4.411	1923-ban	3.219

E részletadatok kétségtelenül hiányosak. Az egyes közgazdasági kérdésekre, így a bankügyre, kereskedelemre, iparra vonatkozó irodalom adatait nem különítik el és így sokféle anyagot foglalnak össze. Ha azonban tekintettel vagyunk arra, hogy a megjelent jogi irodalomnak kétségtelenül jelentékeny hányada *gazdaság*-jogi kérdéseket tárgyal, ezen adatok szemléltető képességét kedvezőbben ítélhetjük meg. Az adatok vizsgálatánál fel kell tennie annak, hogy — a gazdasági kérdések iránti általános nagy érdeklődésre való tekintettel — várakozásunk ellenére a jog- és államtudományi irodalom növekedése az 1918. évi mélypontot követőleg csekélyebb, mint az egész német irodalmi termelésé. A háború után a jog- és államtudományi tárgykörű irodalmi termelés 1921-ben volt a legjelentősebb, ha azt a megjelent munkák száma alapján kívánjuk megítélni. Ekkor 113,5%-kal volt nagyobb terjedelmű, mint 1918-ban, míg az egész német irodalmi termelés 1921-ben 132,3%-kal, 1922-ben pedig, mikor még nagyobb volt, pláne 143,2%-kal haladta meg az 1918. évre megállapított számadatot.

Még egy körülményre kell tekintettel lenni. Németországban szokás volt a doktori értekezéseknek in extenso kiadása. A gazdasági viszonyok súlyosbodásával azonban mindinkább eltekintettek ettől s így lehetséges, hogy a kinyomatlanul maradt disszertációk azok, amelyek a jog- és államtudományi irodalom fejlődését viszonylag kedvezőtlenebbnek mutatják. Az in extenso kiadott németországi összes disszertációk száma ugyanis

1918/19-ben	1412
1919/20-ban	3766
1920/21-ben	2688
1921/22-ben	1254
1922/23-ban	970

volt, mely számokból a jog- és államtudományokra, valamint a közgazdaságtanra jutott

1918/19-ben	272
1919/20-ban	915
1920/21-ben	570
1921/22-ben	242
1922/23-ban	154

Ez adatok mutatják, hogy az 1919/20-as tanévben mennyire megduzzad a közzétett tudori értekezések száma. Az 1921. évben a német egyetemeken összesen 7425 disszertációt fogadtak el a doktorrá avatás alapjául, belőlük 2074 esett a jogi fakultásokra.

A szellemi termelés statisztikájának súlyos hiányossága, hogy főadata csak a megjelent nyomdatermékek számának közlése és ebből arra, ami a leglényegesebb, — hogy t. i. a piacra került irodalmi munkáknak mi az értéke — következtetés nem vonható. Igaz, hogy rendelkezésünkre állanak még további adatok is a nyomdatermékek megoszlása tekintetében, melyek kimutatják úgy az új könyvek, mint az új kiadásban való megjelenést szükségessé tett munkáknak, valamint a folyóiratoknak a számát s bizonyos jogosultsággal — ha talán a közvéleményre túlságos tekintettel is — feltételezhetjük azt, hogy a több kiadást megérő, nagyobb sikernek örvendő munkák az értékesebbek, vagy legalább is azok, amelyek a korszellemnek inkább megfelelnek.

Vonatkozó adataink közül a következőket közöljük:

A német könyvkereskedelem területén megjelent könyvek és folyóiratok száma:

I. Az általános bibliográfia, könyvtárügy és egyetemek, enciklopédiák és tudományos társulatok kiadványainak csoportja.

év	k ö n y v e k		folyóiratok	összesen
	új munkák	új kiadások		
1919	326	20	234	580
1920	244	42	286	572
1921	923	71	349	1343
1922	1209	43	528	1780
1923	1091	26	216	1333

II. A jog- és államtudományok, politika, közgazdaságtan, statisztika csoportja.

1919	3400	367	554	4321
1920	3203	466	742	4411
1921	3140	386	931	4457
1922	2878	488	817	4183
1923	2347	343	529	3219

III. Az egész német nyomdapiac termelése.

1919	15.876	6.432	3.886	26.194
1920	19.078	8.715	4.552	32.345
1921	22.145	7.140	4.967	34.252
1922	22.614	8.190	5.055	35.859
1923	21.177	5.823	3.734	30.734

Láthatjuk, bár szép számmal vannak új kiadást megért munkák a jog- és államtudományok terén, azok a megjelent könyveknek mégis kisebb hányadát teszik, mint az új kiadásoknak a száma az egész könyvtermeléshez viszonyítottan, ami természetesen, miután utóbbiba a szépirodalmi is benne foglaltatik, de ez egyben biznysága annak is, hogy a tudomány halad, a régi megállapítások gyakran megdőlnék s újak küzdenek az érvényesülésért.

II. Említettük már, hogy a háború utáni német gazdasági irodalom egyik sajátosságát a gyűjteményes munkák és a könyvsorozatok nagy száma képezi, amelyeknek egyes köteteit más-más szakember írja és amelyek a gazdasági és gyakran a társadalmi élettel is foglalkozó tudományágak egymást kiegészítő képét kívánják megrajzolni. Ezek Németországban régtől fogva

divatban voltak. A régebbi ilyen gyűjtemények közül nagy hírnévnek örvendett annak idején a Schönberg szerkesztette kézikönyv, a Buchenberger, H. Dietzel és Wagner Adolf által megkezdett, azonban csonkán maradt „Lehr- und Handbuch der Politischen Ökonomie in einzelnen selbständigen Darstellungen“, melyet ép az idén adtak ki új kiadásban, a „Handbuch des öffentlichen Rechts“, melynek keretében jelent meg többek között Philippovich ismert kézikönyve és Georg von Mayr hatalmas statisztikai rendszere, a Frankenstein és utóbb Heckel által szerkesztett „Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften in selbständigen Bänden“, melynek számos kötete (így Helfferichnek a pénzről, Onckennak a közgazdaságtan régebbi történetéről, van der Borgh-t-nak a közlekedésügyről, a kereskedelmi és szociálpolitikáról írt munkái) terjedt el széles körben. A Teubner kiadásában megjelent „Die Kultur der Gegenwart“ sorozatnak a közgazdaságtan Lexis kézikönyvét köszönheti. A munkatársak egymást támogató és kiegészítő kollektív munkájának ritka szép példája volt az annak idején Schmoller tiszteletére tanítványai által kiadott két kötet, mely a német közgazdasági elmélet XIX. századbeli fejlődését tárgyalta. Végül — a kisebb terjedelmű munkák kevésbé szervez gyűjteményét nem érintve — meg kell emlékezni a német gazdasági irodalomban, de a világirodalom szempontjából is különös jelentőséggel bíró gazdasági és államtudományi lexikai irodalomról, melynek utolsó ékességei a „Wörterbuch der Volkswirtschaft“ és a „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“ nem sokkal a háború kitörése előtt megjelent újabb kiadásainak hatalmas kötetei voltak.

Az ilyen gyűjteményes munkák megindítása és kiadása a háború után fokozott lendületet vett. Az 1914-ben kiváló munkatársak által megírni és szerkesztők által kiadni kezdett „Grundriss der Sozialökonomik“ ma sem teljes még, noha számos kötete több kiadást ért meg már. A legmeglepőbb teljesítménye a német gazdasági tudománynak a háború óta az volt, hogy alig néhány hónappal a háború után megkezdte a „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“ negyedik, valóban gyökeresen átdolgozott és a háborús viszonyok és tapasztalatok feldolgozását is felölelő kiadásának folytatásokban való megjelentetését. A régebbi gyűjtemények közül él még, amennyiben részben új kiadásokra tett szert, a Frankenstein és Heckel által szerkesztett sorozat (pl. Helfferich és Oncken könyve), továbbá a „Handbuch des öffentlichen Rechts“ (Philippovich és Mayr).

A német tudomány kollektív munkára hajló kedvtelésének újabb eredménye gyanánt három, ill. négy nagyszabásúan tervezett ilyenemű könyvsorozatnak első kötetei érkeznek meg hozzánk. A legkisebb igénnyel ezen sorozatok közül a Diehl és Mombert szerkesztésében megjelenő „Grundrisse zum Studium der Nationalökonomie“ (kiadója Gustav Fischer, Jena) lép fel, miután szerényen csak 21 kötetet jelent be, igaz, hogy igen kiváló munkatársak tollából s a közgazdaságtan tárgykörének világos, áttekinthető tagozásával. Nagyobb szabású ennél az Adolph Günther és Gerhard Kessler által szerkesztett (és Walter de Gruyter & Co., Berlin, által kiadott) „Handbuch der Wirtschafts- und Sozialwissenschaften“, miután a 26 kötetre tagoltan kívánja a gazdasági és társadalmi élet jelenségei iránt érdeklődőknek a tájékozódáshoz és állásfoglaláshoz szükséges anyagot nyújtani. A legnagyobb szabású terv azonban a Kohlrausch, Kaskel, gazdasági kérdések tekintetében pedig Spiethoff által szerkesztett „Encyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften“ című sorozat (melynek Julius Springer, Berlin, a kiadója), mely 53 kötetre fog

terjedni, igaz, hogy körülbelül felerészben a szorosan vett jogtudomány különböző ágaival kíván majd foglalkozni.

A most megindított negyedik gyűjteményes munka, melyről meg kívánunk emlékezni, a gazdasági tudományoknak az egyéb sorozatokban is — azonban csak egy-egy kötetben — tárgyalt egyik részét, a pénzügytant kívánja a részletes és beható megismerés céljából kiaknázni. Ez a J. C. B. Mohr tübingeni cég által kiadott „Handbuch der Finanzwissenschaft“, melyet Gerloff és Meisel szerkesztenek. Ez a mű az azonos kiadásban megjelent „Grundriss der Sozialökonomik“-ot kívánja kiegészíteni, három hatalmas kötetre van tervezve és nyolc fejezetben 33, különböző szerzők által írt szakaszra fog oszlan. Meg kell továbbá itt emlékezni a (Gustav Fischer, Jena, által kiadott) „Handbuch der Wirtschaftsgeschichte“ című sorozatról, mely Georg Brodnitz szerkesztésében 1918-ban indult meg. Ennek a sorozatnak tervbevett 12 kötetéből eddig csak kettő jelent meg.

Az említett könyvsorozatok többféle nézőszögből jutnak jelentőséghez. Egyes, a rendszeres feldolgozás szempontjából hosszú időn keresztül elhanyagolt tudományágak feldolgozására készítettek, így pl. az agrárpolitika tekintetében, melynek nagyobb-szabású tankönyvben való tárgyalását hosszú időn keresztül nélkülöztük. Most Schullern-Schrattenhofennak a Diehl—Mombert-féle sorozatban és különösen Skalweitnak a Günther—Kessler gyűjteményben megjelent ilyen tárgyú munkája általános elismeréstől és nagy sikerrel kísérve pótolta ezt a hiányt. Neves, nagyképeségű, irodalmilag azonban talán a háborús és a háborút követő viszonyok által elkedvetlenített s nagyszabású munkákkal évek óta nem jelentkező tudósokat újból megszólaltatnak. Zwiedineck-Südenhorst és Schumpeter elméleti közgazdaságtanát, Zahn statisztikai tankönyvét, Rachfahl gazdaságtörténetét vagy Esslen kereskedelmi politikáját a tudománynak indokoltan és szükségszerűen nagy érdeklődéssel kell várnia. A szóbanforgó könyvsorozatoknak továbbá nem csekély érdeme az is, hogy tagozódásuk által az önálló és beható feldolgozás céljából kiemelnek egyik-másik olyan kérdést, mely máskülönben az összefoglaló munkákban gyakran elsikkad a rokon kérdések tárgyalásánál. Ebből a szempontból bír értékkel Sombartnak a gazdasági élet rendjéről írt munkája (Die Ordnung des Wirtschaftslebens), de várakozással tekinthetünk több könyv, így Waffenschmidtnek technika és gazdaság címmel jelzett könyve, Wolff gazdasági statisztikája, Aubin gazdaságtörténete, Mostnak a községek gazdaságáról és gazdasági politikájáról irandó műve elé. Nem jogosulatlan talán annak felételezése sem, hogy a közgazdaságtan egyes határterületeinek ezen sorozatokba beleillesztett feldolgozásai a közgazdasági szempontokra nagyobb tekintettel lesznek, mint ezen kérdéseknek a szorosan vett szakszempontból való tárgyalásai, így a gazdaságjognak, a gazdasági földrajznak, az üzemtannak és a mezőgazdasági üzemtannak, a kémikai és fizikai technológiáknak feldolgozásai a közgazdasá számára különös jelentőségre tehetnek szert. Érdekes egyébként az is, hogy valamennyi sorozatunkban külön szerepel a szociálpolitika mellett úgy a szegényügy, mint a jóléti politika (Wohlfahrtspflege) s feltűnő, hogy viszont a gazdasági organizáció kérdésével csak Spielhoffnál foglalkozik Sombart, ő is csak elvi vonatkozásban. A vállalkozási formák, a tőke magasabbrendű szervező folyamatának megnyilvánulásai, a kartellek és trösztök, a szövetkezeti ügy megérdemeltek volna önálló tárgyalást.

A pénzügytan tekintetében egészen különösen örvendetes az, hogy tárgykörét egy ilyen gyűjteményes munka szétboncolja.

Ezen tárgykör ugyanis fokozatosan annyira megduzzadt s a részletek kérdéseinek jelentősége és az irántuk való érdeklődés a pénzügyi kérdéseket előtérbe juttató mai viszonyok között olyan nagy, hogy egy szerző emberöltő alatt se tudna vele megbirkózni.

Ha az egy szerző által egységes szempontból írt összefoglaló közgazdasági munkák és kézikönyvek jelentőségét nem is kívánjuk kétségbe vonni, az alig tagadható, hogy ezen szövetkezett együttműködési módon megírt munkákra nagy jövő vár a közgazdasági irodalom terén. Az nem fontos és nem szükséges, hogy ezen kollektív munkák meglepő új teóriákat tartalmazzanak. Az sem lesz elkerülhető, hogy különböző szempontok és nézetek egy gyűjteményen belül ellenmondásba és összeütközésbe ne kerüljenek, bármennyire is tiszteletben tartásuk is a szerzők az egymásnak kijelölt területen határait. Értéküket már az is meg fogja mindig adni, ha a gazdaságtan egyes területei tekintetében elfogadott ismeretekről egyszerű szavakkal, részletesen, világosan, áttekinthetően beszámolnak. A problémát a szerzők személyének helyes megválasztása fogja képezni. A közgazdasági tudományok számos területe speciálistáinak a száma, különösen az egyetemi előadók között, ugyanis viszonylag csekély még és ezért bizonyos mértékű meglepetéssel tapasztaljuk, hogy egyes szerzők hányféle és milyen különböző tárgykörű munkák megírására vállalkoztak. Ezek bizonyosságot tesznek munkaképességük és munkabírástuk iránt táplált nagymérvű önbizalmukról, valamint arról, hogy az egyidejű közreműködés különböző gyűjtemények megírásánál egyáltalán nem tekintik összeférhetetlennek. Így Beckerath a Diehl-féle sorozatba iparpolitikáról, a Spiethoffba kereskedelemről és közlekedésügyről szándékszik írni, Terhalle a Günther—Kessler szerkesztette sorozat iparpolitikai kötetét és a Diehl-gyűjtemény pénzügytanát válialta magára. A legmelegőbb elhatározásra azonban Kessler és Gerloff jutottak. Előbbi az általa társszerkesztett gyűjtemény számára kétkötetes általános közgazdaságtant ígér be s ugyanakkor Spiethoff bizonyos mértékig konkurrens gyűjteménye részére elvállalta a szociálpolitikáról, jóléti politikáról és szegényügyről szóló három kötet megírását. Gerloff pláne kétkötetes pénzügytant ír Günther—Kessler számára, ugyanakkor, mikor a „Handbuch der Finanzwissenschaft“-ot szerkeszti és annak két fontos szakaszát maga akarja megírni.

A gyűjteményes munkáknak a háború utáni német gazdasági irodalomban előtérbe nyomuló jelentőségét egyéb hasonnemű művek csak fokozzák. Akkor, amidőn, mint láttuk, a német tudomány főiskolai előadói nagy számban és különböző csoportosulásokban egyesültek a gazdaságtani kérdések tudományos feldolgozására, mégis szükségesnek látták az angol irodalom hasonló törekvések által életre keltett könyvsorozatának német nyelvre való átültetését. Ez a Keynes által szerkesztett „Cambridge Economic Handbooks“ gyűjteménye, amelynek német nyelven „Wirtschaftswissenschaftliche Leitfäden“ cím alatt való kiadásával Pályi Menyhért, Berlinben működő honfitársunk foglalkozik, ki különben, amellet, hogy sorozata számára lefordította Robertson pénzről írt munkáját és azt német vonatkozású adatokkal is kiegészítette, két kötetben fog Diehl számára is a pénz problémájáról írni.

Meg kell említeni a Verein für Sozialpolitik gyűjteményes munkákból álló könyvsorozatának folytatását is, mely különösen a pénzelértéktelenedéssel és az ahhoz kapcsolódó problémákkal (a valutaşzanálással, stb.) foglalkozott igen részletesen. A Max Weber emlékezetének szánt két kötet és az Oppenheimer 60 éves

születésnapja alkalmából kiadott ünnepi munka inkább szociológiai tárgykorú, az ezen gyűjteményekbe felvett szerzőknek nem sikerült egymást kiegészítő munkákat alkotni, hiába hangsúlyoztatják az előszavakban, hogy arra törekedtek. A Max Weber emlékezetét megtisztelni akaró munka ráadásul nem is nagyon méltó a német tudomány nagy halottjához. Egy újabb igen agilis kiadó, H. Meyer, Halberstadtban ki akarja használni a gazdaságtörténet iránti Németországban mindig élénk érdeklődést. Ezért felkérte G. Aubin professzort, ki megindította a „Beiträge zur mitteldeutschen Wirtschaftsgeschichte und Wirtschaftskunde“ programot adó gyűjtőcímű sorozatot.

Még egy nagyszabású és bennünket is közelről érintő gyűjteményről kell megemlékeznünk. Ez Carnegie nemzetközi békealapítványának „Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Weltkrieges“ című kiadványsorozata, melynek egy része, mely a Németországot, Ausztriát és Magyarországot tárgyaló kötetekből áll, német nyelven jelenik meg.

Más gyűjteményes munkák is vannak még, bár azok jelentősége kisebb, vagy másirányú. Így Kuczynski szerkesztésében hatalmas kötet jelent meg 25, részben német, részben francia szerző cikkével Németország és Franciaország mai viszonyáról, politikájáról és gazdasági helyzetéről. Megemlíthető a „Teubners Handbuch der Staats- und Wirtschaftskunde“ című csak az u. n. alkalmazott közgazdaságtan kérdéseivel foglalkozó 5 kötetes munka is. Inkább érdekes, semmint különösebb értékű a Felix Meiner kiadásában megjelenő „Die Wissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen“ című sorozatnak nemzetgazdaságtannal foglalkozó első kötete, mely Bernstein, Diehl, Herkner, Kautsky, Liefmann, Pesch, J. Wolf önismeretéseit tartalmazza. Folytatták továbbá a Waentig-sorozatban a klasszikus közgazdasági munkák újabb kiadását és hasonló jellegű vállalkozás indult meg Othmar Spann szerkesztésében is „Die Herdflamme“ címmel.

Az egyéni munkák tekintetében nehéz rövid jellemzést találni. A művek jelentőségének megállapítására hiányzik még a távlat. Határozott, máris nagyobb irodalomra terjedő irányzat talán csak kettő alakult ki. Az egyik Plengeé, ki a gazdasági organizáció kérdését helyezi előtérbe, a másik Spanné, aki a romantikusok nyomdokaiba lépve az univerzalizmus irányzatának szerzett tanítványai körében nagyszámú követőt. Az megállapítható, hogy alig jelent meg olyan jelentékenyebbnek látszó munka, mely nem váltott volna ki részbeni heves ellenkedést. Kivétel, ha egy munkának érdemét még az ellenzők is elismerik, mint Sombart „Proletarischer Sozialismus“-ának esetében, mely könyv azonban alapjában véve csak a szerző egy régebbi művének átdolgozása. Max Webernek „Wirtschaft und Gesellschaft“ című munkáját nem magasztalták volna olyan általánosan, ha az nem jelenik meg szerzője halála után. Webert különben azzal is megbecsülték, hogy gazdaságtörténeti előadásainak jegyzetét könyvvé feldolgozva közreadták.

Az egyéni gazdasági munkák tárgykörét tekintve látjuk, hogy, természetesen, a közönséget leginkább izgató kérdésekkel foglalkoztak a legszorgalmasabban. A legsűrűbben tárgyalt kérdések ennél fogva a szocializmus és bolsevizmus problémája, a kisebbségi kérdés, az oroszországi viszonyok ismertetése (erre Berlinben önálló kiadvállalat létesült), a pénzromlás, a valutastabilizáció problémája, az újonnan felmerült gazdaságjogi problémák, aminő a felértékelés, az üzemi tanácsok intézménye, az adóztatás gyakorlati kérdései, stb., az üzemgazdaságtan, a gazdasági földrajz. Feltűnő viszont, hogy Németország fizetőképességének

kérdései, általában a reparációs kérdés viszonylag elhanyagolt maradt.

Kiemelendő, hogy idegennyelvű szerzők újabb és régibb, azonban mégis még modern számba menő munkáit mily nagy számban fordították le és jelentették meg ép ebben az időben, az elméletiek közül említsük még csak Wichsell, Loria és a mi Földes Bélánk munkáit, vagy a Czuber által átdolgozott idegen nyelvű szerzők elméleti statisztikai könyveit, az egyéb irodalomból pedig Keynes, Vissering, Cassel sokat vitatott könyveit. De számos külföldi szerző választotta már eredetileg is a német nyelvet avégből, hogy gondolatainak szélesebb elterjedést biztosítson. Így fogalmazta meg pl. Cassel elméleti munkáját vagy Heller Farkas a gazdaságelmélet egyes fejezeteinek fejlődését tárgyaló művét, továbbá Surányi-Unger Tivadar több könyvét mingyárt német nyelven. Magyar szerzők közül Hantos Elemértől is több könyv jelent meg mingyárt németül. Főleg 1923-ban azután, a márkaromlás legviharosabb időszakában, midőn, mint láttuk, a német könyvtermelés a súlyos és bizonytalan gazdasági viszonyok következtében elég jelentékenyen csökkent, a külföldi, főként skandináv, addig nagyrészt ismeretlen szerzők, különösen nagy számmal gazdagították már eredetileg is német nyelven írt munkáikkal a könyvpiacot. Ennek a jelenségnek az oka minden valószínűség szerint abban található meg, hogy a könyvkiadás németországi költségei hiába voltak abban az időben igen magasak, majdnem megfizethetetlenek a németek számára, a külföldi mégis igen könnyen tudta azokat fedezni. Utóbbi munkák valószínűleg nagyrészt a szerzők költségére jelentek meg s a kiadóknak jelzett cégek alighanem csak a bizományi alapon való terjesztést vállalták magukra. Eme feltevésünket alátámasztja az a tény, hogy ezen munkák nagyrésze elméleti közgazdasági kérdéseket tárgyalt (hivatkozzunk csak Helander, Keilhau, stb. könyveire) s így abban az időben alig remélhette azt, hogy különösebb könyvkereskedelmi sikerre és elterjedésre fog szertenni.

Jelentős eredménynek és csak a német energia hatalmas megfeszítésének köszönhetőnek kell azt aényt tekinteni, hogy úgyszólván valamennyi német tudományos gazdasági folyóiratot sikerült átmenteni a nyugodtabb időkbe, anélkül, hogy megjelenésükben fennakadás állott volna elő. Van olyan is közöttük, melyet terjedelmileg és strukturája szempontjából jelentősen sikerült fejleszteni, l. pl. a „Weltwirtschaftliches Archiv“-ot. De új folyóiratokat is sikerült megindítani, így pl. a „Kölner Vierteljahrhefte für Socialwissenschaften“-t, mely az új kölni egyetem tanárainak köszönheti létét, továbbá a „Betriebswirtschaftliche Rundschau“-t, mely folyóiratot az ugyancsak újonnan alakult Frankfurt a. M.-ban székelő s máris elég szép eredményeket elért „Gesellschaft für wirtschaftliche Ausbildung“ kezdeményezett. Bennünket közéről érintő folyóirat az „Ungarische Jahrbücher“, mely most lépett ötödik évfolyamába s amely a magyar kultúra és kultúr munka eredményeit kívánja a külföldön tudományos felkészültséggel népszerűsíteni és ismertetni. A gyakorlatibb jellegű új időszaki lapoknak a száma igen nagy. Nálunk ezek közül a legnépszerűbbé a hamburgi „Wirtschaftsdienst“, a birodalmi statisztikai hivatal által kiadott „Wirtschaft und Statistik“ és a Bécsben megjelenő „Mitteilungen des Vereins österreichischer Banken und Bankiers (Mitteilungen aus den neuen Staaten)“ vált.

A gazdasági irodalom kiadásával foglalkozó cégek tekintetében jelentősebb eltolódások nem álltak be. Van természetesen néhány kisebb cég, amely csak újabban tért rá erre az üzletágra, külön kiemelésre méltó talán mégis csak az, hogy a Julius

Springer, a Walter de Gruyter & Co. cégek erősebben vetették rá magukat a gazdasági irodalomra, valamint hogy Spaeth & Linde cég az üzemgazdasági, Reimar Hobbing pedig a nagyszámú újabb hivatalos és félhivatalos jellegű gazdasági vonatkozású irodalmat ápolta szép sikerrel.

Még néhány szót a disszertációk közzétételének kérdéséről, melynek Németországban, hol a doktori értekezésekkel szemben nagy általánosságban, bár természetesen nem kivétel nélkül, jóval nagyobb igényeket támasztanak, mint minálunk, elég nagy jelentősége van. A háború előtt úgyszólván valamennyi disszertációt kiadták nyomtatásban és számos egyetem sorozatokba foglalta hallgatóinak munkáit. A háború után a közléstől már gyakorta eltekintenek s a disszertációkat a különböző egyetemi szemináriumokban kéziratosan őrzik meg. Az érdekes értekezések megjelenését több egyetemen ma is megkönnyíti a megfelelő könyvsorozatnak fenntartása, így pl. a jénai egyetemen készült államtudományi értekezések megjelenéséről továbbra is gondoskodás történik s — annak ellenére, hogy számos ilyen gyűjtemény megszűnt — Bonnban, Greifswaldban, Bécsben, Münsterben, Zürichben sikerült új sorozatokat megindítani. Nagyjelentőségű az is, hogy a „Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft“ támogatásával a „Sozialwissenschaftliche Arbeitsgemeinschaft“-ban egyesült egyetemi tanárok által közösen szerkesztve, Walter de Gruyter & Co. kiadásában „Sozialwissenschaftliche Forschungen“ címmel sikerült egy új disszertációs sorozatot megindítani mely már nem kizárólag egy egyetemen végzett kutatások eredményeit foglalja magába s amelyik alkalmas a megszűnt sorozatok részbeni pótlására. Számos disszertáció jelenik meg továbbá, bár természetesen gyakran csak rövidített formában, a különböző folyóiratokban, egyik-másik pedig egészen önálló formában. De elég nagy elterjedésnek örvend az a szokás is, mely szerint a disszertációknak csak 2—3 oldalra sűrített foglalatja jelenik meg nyomtatásban s lesz a különböző könyvtáraknak, egyetemeknek megküldve. A kielői egyetemen készült értekezések jó részét ilyen alakban közli a „Weltwirtschaftliches Archiv“.

Részletesebben foglalkoztunk a doktori értekezések közzététele módjainak alakulásával, mintán nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy a legfiatalabb gárda első tudományos kísérleteinek eredményeit általánosan meg lehessen ismerni. Nálunk, sajnos, túlságosan elhanyagolt ez a kérdés, pedig az már azért is fokozott figyelmet érdemelne, mert az irodalmi zengék közzététele nemcsak buzdítólag, de színvonalat emelően is hat.

Varga István.

A hatósági munkaközvetítés Amerikában.

A hatósági munkaközvetítés, melyet sokan szociálpolitikai alkotásnak vélnék, Földes Béla egyetemi tanár helyes meghatározása szerint „tulajdonképpen olyan intézmény, amely teljesen beilleszkedik a kapitalisztikus társadalomba”, sőt „épen e társadalom követelménye”, melyben „a munka tulajdonképpen, mint áru szerepel; s a feladat az, hogy a kereslet és kínálat lehetőleg kiegyenlítessenek, egymással találkozzanak és a kiegyenlítés hiányából származó bajok elkerültessenek”. Bizonyos azonban hogy annak szociálpolitikai, vagyis nem csupán a termelésnek, de egyben a társadalmi igazságosságnak érdekét szolgáló mivolta sem tagadható le, mihelyest egybevetjük azt az ipanszerű vagy az érdekképviseleti munkaközvetítéssel, amelyek fölé helyezi azt

az ingyenesség, illetőleg a pártatlanság és az a főtörekvés, hogy a munkapiac való helyzetét mindenki részére gyorsan feltárja. A munkaerőknek, mint termelési tényezőnek kellő időben és helyen rendelkezésére állása éppen olyan fontos, mint a szükséges tőkék felett idejében való rendelkezés. Ez magyarázza a trianoni békeszerződés értelmében a kormányok hivatalos képviselőinek részvételével dolgozó nemzetközi szervnek, a munkaügyi konferenciának, Washingtonban 1919-ben tartott ülésén elfogadott ama nemzetközi egyezmény tervezetét, amely *becikkelyezés végett a magyar nemzetgyűlés elé is beterjesztetett*, s amelynek szövege szerint: „Minden tag, amely ezt az egyezményt ratifikálja, munkaközvetítő hivatalok hálózatát köteles felállítani, amely hivatalok központi hatóság ellenőrzése alatt állanak és ingyen dolgoznak. Az e hivatalok tevékenységét érintő összes ügyekben véleménynyilvánítás végett bizottságokat kell alakítani, amelyekben a munkaadóknak és a munkásoknak képviselve kell lenniök. Amennyiben ingyenes köz- és magánmunkaközvetítő irodák állanak fenn egymás mellett, az országot átfogó terv szerint leendő összeműködések érdekében rendelkezni kell. A nemzetközi munkaügyi hivatalnak az érdekelt államokkal egyetértve oda kell hatnia, hogy az egyes államok munkaközvetítői tervszerűen összeműködjenek.“

Mint ahogy Amerika nem írta alá a békeszerződéseket és nem tagja a Népszövetségnek, könnyen azt mondhatná valaki, hogy ez az egyezménytervezet olyan, amely az amerikai gyakorlati észjárás beleszólása nélkül jött létre s Amerikában, a szabadság hazájában, hol minden bürokrácia gyűlöletes, csak mosolyognak az ilyen ábrándokon. Ezzel szemben éppen az amerikai szövetségi kormány munkaügyi osztálya (Departement of Labour) „Employment Service” nevű alosztályának 1920. évi jelentésében idevonatkozólag a következőket olvassuk: „A munkaközvetítés problémája úgy a háború, mint a békeidőben nem helyi, hanem nemzeti érdekű dolog, és ez nemcsak a munkanélküliségből eredő szükségletek és válságok elintézése szempontjából bír jelentőséggel, de fontos gyakorlati eszköz arra is, hogy a munkaerők elhelyezkedését rendezzük és hogy a nemzet produktív energiáinak a lehető legnagyobb hatályosságát biztosítsuk. Ez pedig megköveteli a munkászekerek mobilizálását, de nem valamely kényszer útján, hanem ama demokratikus módszerrel, hogy az ország minden részében fennálló munkaalkalmakra, munkafeltételekre és munkásszükségletre vonatkozó információkat összegyűjtjük és közrebocsátjuk. E problémának *nemzeti* jelentősége széles körökben ismertetett fel s újabban oly parancsolóan lép előtérbe, hogy a politikai tudomány elfogadott doktrinájává lett.“

Azonban nemcsak hivatalos helyről értékelik a hatósági munkaközvetítésnek a nemzeti termelés *eredményessége* szempontjából való fontosságát, hanem értékeli azt a közvetlen érdekelttség is. Erre erős bizonyíték az a beszéd, melyet ez ügyben, illetőleg a „Public Employment Clearing House” (Nyilvános munkabörze) ügyében, az amerikai iparosoknak 1919 dec. 1-én Washingtonban tartott konferenciáján annak elnöke mondott, akinek beszédéből szószerint idézzük itt az alábbiakat: „Amint a „Federal Reserve Bank” rendszer útján sikerült Amerikában mozgósítani és szervezni a nemzet *tartaléktökéit* s ily módon az üzleti életnek nagyobb tőkét és hitelt nyújtani, mint az az egy mástól elkülönítve, csak helyben dolgozó bank-rendszer mellett lett volna lehetséges, éppoly fontos, hogy a hatósági munkaközvetítésnek *egységes* rendszere teremtsék meg, s ennek révén a munkástartalékok az egész iparnak, az ország minden részének

rendelkezésére bocsáttassanak. Ezért javasolja az értekezlet a hatósági munkaközvetítésnek szövetségi, állami és municipális alapokon nyugvó egységes szervezését, ami által ténylegesen megteremtetnék egy *nemzeti munkaközvetítési* szolgálat. A munkaközvetítés ugyan első sorban helyi probléma, mert a főcél az, hogy mindenkit lakóhelyén helyezzenek el, hogy amennyire lehetséges, mennél több alkalmazott maradjon otthon a családjánál; de mégsem kizárólag helyi probléma az, mert munkáshiány és munkásfelesleg jelentkezik egy birodalom különböző helyein — s nem szükségképen ugyanazon államon belül. Pl. ácsok, vagy gépészek lehetnek munkanélkül Chicagóban s ugyanily szakmunkásokat ugyanabban az időben keresnek Pensylvániában. *Még fontosabb és állandóbb probléma a városi munkaerőknek a mezőgazdaságba való terelése — főleg a mezőgazdasági szezonmunkák idején — úgy helyileg, mint a saját és a szomszédállamok területéről.*

A háborús tapasztalatok igazolták ez elvek helyességét és megállapítható, hogy azok a normális időkre is általában alkalmazhatók. Amíg ugyanis nem gyűjtenek információkat a munkapiac helyzetéről a minisztériumokban és az államokban s míg azok egy szövetségi központ által ki nem cseréltetnek, a munkaadók és munkás ugyanazon időben, különböző helyen, hiába fogják egymást keresni. Ez pedig nemzeti veszteséget eredményez a termelésben. Ez az ügy kielégítően nem rendezhető helybenlévő és egymással versenyző magánügynökségek által, melyek egy korlátozott földrajzi területen dolgozhatnak legjobban. Egyébként is a nemzetnek oly vitális és állandó érdeke fűződik az ipari termelés fentartásához, a munkanélküliségből eredő panaszok csökkentéséhez, hogy neki magának kell e probléma iránt érdeklődnie.

Jelenleg 17 állam tart fenn hatósági munkaközvetítőket, melyek a háború alatt az Egyesült Államok munkaügyi hivatala által egy központi hivattal mellérendeltségi viszonyba, szervezeti egységbe hozattak. Ez a központ odahatott, hogy oly államok is állítottak fel állami közvetítő hivatalt, ahol ilyen még nem volt s így a saját hatáskörében a hatósági munkaközvetítő nemzeti rendszerét igyekezett kiépíteni. Ez a rendszer lényegesen hanyatlott a béke beálltával. Avégből, hogy biztosíttassék az államokban a decentralizált adminisztráció (az ő saját polgárainak felügyelete alatt), elkerültessek a szövetségi bürokrácia és támogattassék e szolgálat fejlesztése az egész birodalomban, az értekezlet ajánlja, hogy a Kongresszus elé törvényjavaslat terjesztessék egy szövetségi ellenőrzés alatt álló munkaközvetítő központi hivatal (Employment clearing house under Federal control) (munkabörze) létesítése iránt, melynek joga legyen az összes államok részére, amelyek már létesítettek vagy létesíteni fognak állami munkaközvetítő hivatalokat, arányos hozzájárulást utalványozni e hivatalok költségeihez, melynek összege azonban nem haladhatja túl az illető állam által e célra megszavazott összeget. E szolgálati ágnak, ha sikert akar elérni, nyilvánvalóan együtt kell működnie a munkaadókkal és a munkakeresőkkel. Ahhoz pedig, hogy mindkét fél közreműködését biztosítsa, mindkét fél szükségletét *pártatlanul* kell kielégíteni. Evégből javasolja a konferencia, hogy a hatósági szolgálat *tanácsadó és támogató szerve* a munkaadók és munkások *paritásos* bizottsága legyen.

Az előzmények után, amelyek révén talán sikerült felköltönnem az érdeklődést a hatósági munkaközvetítés iránt általában és az amerikai hatósági munkaközvetítés iránt különösen, áttérhetünk az amerikai hatósági munkaközvetítés szervezetének és működésének ismertetésére. Már a háború alatt szerveztek a

„Labour Departement Employment Service“ (Munkás alkalmazási szolgálat) osztályában egy munkaközvetítő alosztályt (Labour Clearance Division) azzal a célzattal, hogy a háborús anyagok gyártásának gyorsítása érdekében a rendelkezésre álló munkaerőt helyesen osszák el az egész állam területén. A háború után ebből az osztályból alakult ki a Nemzeti Munkaközvetítő (Munka-kiegyenlítő) hivatal (National clearing house for labour). Ennek alapját az Employment Service Director General-jének az egyes államokban székelő Federal Directorokhoz s a központi szolgálat többi képviselőihez 1919. évi november hó 20-án kelt körlevele vetette meg. Tökéletesítette a szervezetet és annak működését az 1920 március 8-án kelt körlevél. Ez utóbbi az állami és a szövetségi központi hivatalok közé ékelte a *gazdaságilag összetartozó több állam területére kiterjedő zónahivatalokat*, melyek révén sok olyan munka és idővesztés kerültetett el, amit a túlságos központosítás hozott magával. E körlevelekből kitűnik, hogy számos államban már régebben voltak állami és városi, tehát hatósági munkaközvetítő intézetek, melyeket az illető állam központi munkaközvetítő hivatala a Federal Directorok vezetése alatt irányított. Ezeknek a működését vonták egységes szervezetbe az említett rendeletek a „Nemzeti munkaközvetítő hivatal” égisze alatt.

Szervezete szerint a helyi (városi) munkaközvetítő hivatal a legalsó, az állami hivatal a középső, a zóna (vagyis több gazdaságilag összetartozó állam területére kiterjedő) hivatal a felső, a „Nemzeti hivatal” (vagyis a szövetségi) a legfelsőbb tagozat. Mellesleg megjegyezve az erőteljes nemzeti érzés csalhatatlan jele Amerikában, hogy a legfelsőbb központot, nem központi állami vagy szövetségi, hanem nemzeti hivatalnak nevezik. Az említett jelentés évében, vagyis az 1919/1920. budgetévben 41 szöv. állam területén 269 hatósági jellegű munkaközvetítő intézet működött. Ezek közül 19-nek költségeit egészben vagy túlnyomó részben az illető államok, 5-nek a helyi hatóságok, 2-nek az állami és a helyi hatóságok viselték, yegéb helyen a hatósági jellegű munkaközvetítést az állam vagy a helyhatóság ellenőrzése és támogatása mellett a keresk. és iparkamarák vagy más magántestületek látták el.

A zónahivatalok és a központi nemzeti hivatal költségei a szövetséget terhelték. Az 1919/1920. budgetévben a szövetség 175.612 dollárt, mai magyar pénzben* 12.292.840.000 magyar koronát, az egyes államok és a municipiumok és pedig összesen a jelentésben felsorolt 30 állam és municipium 1.146.751 dollárt, mai magyar pénzben 80.272.570.000 koronát, összesen tehát az egész Unio $175.612 + 1.146.751 = 1.322.363$ dollárt, vagyis mai magyar pénzben 92.501.854.000 koronát fordított ebben az évben a hatósági munkaközvetítésre. Ha most számbavesszük, hogy a létező intézetek a mondott évben összesen 2.018.258 embert helyeztek el — ezzel elosztjuk a költségeket — akkor egy közvetítés 42.000 mai magyar koronába, vagyis kereken 2 és $\frac{1}{2}$ magyar aranykoronába = 60 centbe került. (Ezzel szemben a magyar hatósági munkaközvetítés 1923. évi közvetítésköltsége egy személyre 2300 1923 évi koronába került s mostani rossz koronában is a legpesszimistább számítás szerint nem haladta meg a 14.000 koronát, vagyis 1 aranykoronán is alul maradt.) Eddigél 13 zónahivatalt szerveztek. Ezek székhelyei igen kevés kivétellel azonosak a Federal Reserve Bankok székhelyeivel, amelyekről az iparos konferencia elnökének fenti beszédében volt szó. Ebben is kifejezésre jut, hogy a munkaközvetítő hivatalokat,

* 1 dollárt csak 70.000 K-ában számítva.

amelyek a munkástartalékokat nyilvántartják és szétosztják, az amerikai kormányzat egyenlő fontosságúnak kívánja tekinteni a Federal Reserve Bankokkal, amelyek az amerikai tőketartalékokat gyűjtik és szétosztják. Amennyire fedezet rendelkezésre áll, a zónahivatalok élére fokozatosan mindenütt fizetett, élethivatásos főnököket „Zone Clearance Officer”-eket kívánnak állítani. A jelentés évében csak 3 zónahivatalban volt ily tisztviselő, egyebütt e tisztséget a zóna székhelyét képező állam Federal Directora vagy más, nem díjazott, tiszteletbeli állami tisztviselő látja el. A fizetett tisztviselő által vezetett Zónahivatalok közül kettő (Atalanta és Kansasban) a déli és középső nyugati mezőgazdasági (aratási) vidékeken, egy pedig (Chicagóban) az ipari vidékek centrumában van. E tény is mutatja, hogy a hatósági munkaközvetítés szövetségi rendezésében minő kiváló súlyt vetnek a mezőgazdasági munkaközvetítésre.

Kölesönös megállapodás szerint a helyi hivatalok csak saját államuk Federal Directorával érintkeznek s annak tesznek jelentést, vagyis a nemzeti munkaközvetítő hivatal működésének sikere attól függ, hogy minden államban legyen az államon belül egy összefoglaló és hatályos munkakiegyenlítési rendszer, mert az az alapelv, hogy minden állam, amennyire lehetséges, saját szükségleteit saját munkásaival vagy munkaalkalmaival elégítse ki. A Zone Clearance Officer működése csak végrehajtó és nem ellenőrző; csak egymás mellé helyezi a zónán belüli államok Federal Directorainak munkásságát és sem munkahelyek hirdetésével, sem munkások toborzásával vagy elhelyezésével nem foglalkozik.

Az egyes államokban berendezett munkaközvetítésnek az alábbi információkra kell támaszkodnia: 1. A hatósági s velük affiliált közhasznú munkaközvetítők napijelentései a betöltetlen munkahelyekről és el nem helyezett munkakeresőkről (labour surplus and labour wanted: munkaerőfelesleg, munkaerőhiány). 2. A munkát kereső munkások szervezeteinek heti vagy gyakoribb jelentései a munkakeresők számáról. 3. A helyi ipartestületek, kereskedelmi kamarák vagy egyéb munkaadószervezetek heti vagy gyakoribb jelentései a betöltésre váró munkahelyekről. 4. Az újságokból, munkaadók közleményeiből vagy időről-időre a munkaadók közt megejtett rendszeres vizsgálatokból szerzett információk a férfiak vagy női munkások részére rendelkezésre álló munkahelyekről.

Ami már most a nemzeti központ és a szövetséges államok együttműködését illeti, ennek főelveit az említett két körlevél az alábbiakban állapítja meg. Az egyes állami hivatalok minden szombaton végződő hét utolsó napján, hetenként, előírt formula szerint, statisztikai jelentést küldenek be közvetlenül a központi Nemzeti Hivatalhoz külön a férfiak és külön a nők közvetítése körül azon a héten kifejtett tevékenységről. E kimutatás rovatai ezek:

1. A hivatal neve és a foglalkozási főcsoportok (tanult, tanulatlan, szellemi és szabad foglalkozások).
2. Az illető héten nyilvántartott munkakeresők száma.
3. Az illető héten nyilvántartott munkahelyek száma.
4. Elhelyezésre ajánlottak száma.
5. Tényleg elhelyezettek száma.

E kimutatásokban elkülönítve kell feltüntetni az egyes államok területén levő helyi hivatalok adatait s végül a főösszegeket államok szerint. Ezenkívül minden nap minden állami hivatal nem formula szerint, hanem egyszerű levélben jelentést tesz a zónahivatalhoz foglalkozások szerint csoportosítva az illető államban be nem tölthető munkahelyekről és az el nem helyezhető oly

munkakeresőkről, akik más állam területén is hajlandók munkát vállalni. Természetesen e jelentést a helyi hivataloktól beérkező hasontárgyú jelentések elintézése s a saját állama területén való helyközi közvetítés megkísérlése után teszi meg. E levélhez kimutatást csatol, amely, amennyiben munkakeresőkről van szó, a város nevén és a keletkezési adatokon kívül e rovatokat tartalmazza: 1. név, 2. főfoglalkozás, 3. egyéb gyakorlati ügyesség, 4. családi állapot, 5. kor, 6. nem, 7. szín (fehér vagy fekete — Amerikában ez fontos!), 8. a kívánt minimális bér, 9. a munkakereső ajánlható-e? 10. Kivánt maximális útiköltség.

Amennyiben munkahelyekről van szó, e rovatok töltendőek ki: 1. a munka neme, 2. a kívánt munkások száma, 3. a felajánlott bér minimuma és maximuma, 4. a napi munkaórák száma, 5. nem, 6. szín, 7. korhatár, 8. a munka mennyi ideig fog tartani, 9. mikor kell legkésőbb a munkásnak jelentkeznie, 10. útiköltséget a munkaadó előlegezi-e, 11. a munkahelyeken való megélhetési költség valószínű összege.

Amikor gyors segítséget igénylő, akut munkáshiány vagy munkásfeleslegről van szó, a jelentés táviratilag adandó le. A Zone Office a napi jelentésnek adatait naponta leadja a zónán belül levő államok Federal Directorjainak. A Zone Office hetenkint leadja a nemzeti központi hivatalnak azt a munkahely vagy munkaerőfelesleget, mely a hét folyamán a zónán belül nem nyert elhelyezést, illetőleg betöltést vagy előreláthatólag nem fog kielégítést találni. Ily esetben a nemzeti hivatal közli az adatokat azzal a zónahivatallal (sürgős esetben magával az illető állami hivatallal), mely a jelentésekből kitűnőleg abban a helyzetben lehet, hogy a másik hivatal által jelentett munkás vagy munkaalkalom-hiányt kielégítheti. A zone officer felelős azért, hogy gyorsan közölje a területén belül levő államok érdekelt hivatalaival a Federal directorok, illetőleg a közp. nemzeti hivatal által vele közölt s az illető hivatalt érdeklő adatokat. Hetenkint vagy szükség esetén rövidebb időközökben is, jelentést kell tennie a munkapiac állapotáról a központi nemzeti hivatalnak a betöltetlen munkahelyekről és az el nem helyezett munkakeresőkről. A Zone officerek sürgős esetben vagy amikor véleményük szerint ajánlatosnak és gyakorlatinak látszik, közvetlenül is közölhetnek adatokat a velük szomszédos zone officerekkel, hogy közvetlenül s idővesztés nélkül legyen az egy vagy több zóna közt jelentkező kereslet és kínálat kiegyenlíthető. Az egyes állami hivatalok Federal directorai a Zone officereknek minden szombaton jelentést tesznek a héten történt államközi közvetítésekről. Nincs előírt formula. Csak egy levélben kell közölni, hogy mikor, hány és mily foglalkozású munkás, honnan, hová és mely cégekhez lett elhelyezve. A Zone Officer pedig az ő zónájába történt államközi közvetítésekről minden hét hétfőjén tesz jelentést a központnak. Az ország minden részéből hetenként vagy rövidebb időközökben érkezett, továbbá a kormány munka vagy iparügyi osztályaitól nyert információkat kiegészítendő, a nemzeti központi hivatal időnként speciális vizsgálatokat is tart az ország különböző részeinek munkafeltételei tekintetében.

Az így begyűlt adatok alapján igyekszik egy hatályos nemzeti munkaközvetítő-rendszer fentartani az alábbi eszközök igénybevételeivel. a) Posta vagy távirda útján tájékoztatja a Zone Officeokat vagy sürgős esetben közvetlenül a Federal Directorokat a munka vagy munkáshiányról ott, ahol remélheti azok kielégítését. b) Hetenkint publikálja nyomtatott közleményben az egész ország munkapiacára és az alkalmazás feltételeire vonatkozó

adatokat. c) Havonta publikálja a munka és alkalmazás feltételeinek havi összefoglalását az egész birodalomra nézve, kimutatva a hatósági közvetítőknél nyilvántartott munkaadó és munkás megbízások, a közvetítések és átutalások számát s teljes információval szolgál úgy a bel-, mint a külföldi ipar helyzetéről.*

Az államok és a városok a szövetségi központi hivattal bölcsesség és közszellem által vezetve, léptek emez együttműködéses viszonyba — „s annak fentartását nem lehet eléggé melegen ajánlani” — úgymond a fentidézett jelentés — melynek ez a megjegyzése tényleg irigyvendő bölcseségről és közszellemről tanuszkodik, de másfelől jellemző az amerikai érdekeltség egészséges észjárására és törvénytiszteletére, hogy e jól bevált szervezetnek teljes kifejlesztését és törvénnyel való állandósítását szorgalmazza.

Hátra van még, hogy e szervezetnek munkáját ismertessük általában és a mezőgazdaság érdekében végzett munkáját különösen. A fenti jelentés szerint a hatósági munkaközvetítőknél az 1919/20. budgetévben 2,589.145 munkakeresőt (21% nő), 2,458.800 munkahelyet (21% nők részére) tartottak nyilván és 2,018.258 embert helyeztek el (22% nő). Ebben a számban 474.085 leszerelt katona is volt. Különös érdekléssel bír mireánk, mint mezőgazdasági államra nézve az, amit a jelentés a hatósági munkaközvetítésnek a mezőgazdaság szempontjából végzett munkájáról mond. Ezért az idevágó részt szószerint közöljük az alábbiakban.

„A béke beálltával is fokozni kellett Amerikában a mezőgazdasági termelést, egyfelől a Közép- és Keleteurópában jelentkező éhínség, másfelől az Amerikában és Nyugat-Európában erősen emelkedő élelmiszerárak miatt. A Boy working reserve — diák munkástartalék és egyeseknek önkéntes vállalkozása gazdasági és kerti munkára, melyet a háború idején észlelt hazafias felbuzdulás vetett fel a háború után megcsappant és az így támadt ür kitöltése is az Employment Service feladatává lett, mely e részben együtt dolgozott a Dep. of Agriculture-rel (a földművelésügyi miniszteriummal). Kora tavasszal érintkezésbe léptek a farmirodák, farmügynökségek, mezőgazdasági oktatóintézetek, falusi postamesterekkel s kidolgozták az együttműködés tervzetét. A nagyobb városi munkaközvetítő hivatalon belül külön mezőgazdasági osztályt szerveztek, hogy elegendő munkaerőt szállítsanak a szántási és vetési munkákhoz; továbbá avégből, hogy a középső nyugat (Middlewest) buzaövén az aratáshoz szükséges munkaerőt előteremtsék, nemzeti agitációt szerveztek a keleti és messze nyugati collegek és egyetemeken. E célokra számos állandó vidéki hivatalt a gazdaságban jártas szaktisztviselőkkel erősítették meg és veszélyeztetett pontokon 12 ideiglenes hivatalt is állítottak fel. Mindezek, kombinálva egy erős sajtópropagandával, azt eredményezték, hogy az 1919. évi buzaaratásra elég munkáskeresőt állott rendelkezésre. A 30 e célra dolgozó hivatal utján 53.072 embert helyeztek el aratási munkákra a szezon alatt. Feljegyzendő, hogy e munkákra, melytől a nemzet

* Megemlítjük itt, hogy a U. S. Employment Service havonta újabban „Industrial Employment Information Bulletin“ című hivatalos lapot ad ki, melyben 65 ipari centrumban elhelyezett speciális hivatalnok (agent) útján beérkezett jelentések foglaltatnak az egyes államok különböző iparágának helyzetéről. E jelentésekhez 1428 olyan nagy gyári vállalat adja az adatokat, amelyek rendszeresen legalább 500 munkást foglalkoztatnak. E jelentések szövegei 9 zóna szerint vannak összefoglalva és államok szerint részletezve a piac általános helyzetét s az egyes szakmák helyzetét ismertetik.

kenyérkészlete függ, bizonyos önkéntes munkakedv is jelentkezett úgy, hogy a farm labour officeok közreműködései nem annyira toborzásra, mint az elosztásra szorítkoztak.

Az egész műveletet a „Kansas” városi Zone Clearance officer irányította 1920 tavaszának kezdetétől. Ennek jelentéséből kiemeljük a következőket: A jelentés felöleli az 1919 július 1-től szeptember végéig és 1920 március 15-től a pénzügyi év végéig, vagyis június 30-áig terjedő időszakot és a Kansas városi munkaközvetítő hivatalnak és a Kansasban székelő Zone Clearance officernek tevékenységét és a nagy buzaöv részére történt aratómunkástoborzás és szétosztás adatait tartalmazza. A nagy buzaöv (Big wheat belt) kiterjed Texastól North-Dakotáig, Oklahoma, Kansas, Nebraska és Dakotán keresztül. Ami már most az elhelyezés költségét és a keresletet illeti, példakép felemlíti a jelentés, hogy Oklahoma államban egy aratómunkás elhelyezése hozzávetőleg 11 centbe vagyis cca 7800 koronába került. Bér 40—70 cent volt óránként 10 órai munkaidő mellett, ami napi 4—7 dollárt jelent 1919—20. évi értékeléssel (10—20 centtel magasabb, mint az előző évben). A jelentés szerint évről-évre nő az aratómunkában résztvevő férfiak száma. Főleg beváltak az egyetemi hallgatók, a „soft”, a „finomak”, akiket gentlemanlike viselet és munkakészségük miatt az utóbbi időben igen szívesen alkalmaztak.

Végül talán nem lesz érdektelen ismertetni itt az Egyesült Államok Labour Departementjének egyik osztályát képező alkalmazási „Munkába helyezési szolgálatnak” (Employment Service) belső szervezetét. E szolgálatnak két főága van, ugymint az ifjú és felnőtt munkások osztálya. Az első az ifjumunkások pályaválasztási tanácsadásának és elhelyezésének és az elhelyezés utáni felügyeletének, a második a felnőttek elhelyezésének ügyével foglalkozik. A felnőttek osztályában van a központi Szövetségi munkaközvetítő hivatal a „National Labour Clearance house (Federal Offices), ennek szervei a Zone Office munkaközvetítő hivatalok, ennek pedig az állami és a városi munkaközvetítő hivatalok, — ezeké pedig a felnőtteket védő helyi hivatalok (Adult offices, talán népjóléti hivatal). A fiatal munkások osztálya kettős irányú működésének megfelelően, együttműködik a pályaválasztási tanácsadás tekintetében az iskolákkal és College-vel, a fiatalok ügyét gondozó humanitárius szervezetekkel és nagánegyesületekkel és a fiatalokat védő helyi hivatalokkal, az elhelyezés tekintetében pedig az egyes államok és városok munkaközvetítő hivatalaival.

Andor Endre.

A kínai valuta problémája.

A valutaproblémáknak az utolsó években az érdeklődés előrébe lépése következtében alig van olyan részlete az aktuális valutakérdések komplexumának, mely hazai szakirodalmunkban ehatóan meg tárgyalott volna. Természetesen a kapcsolatos érdekek megvilágítása elsősorban az aktualitás jegyében történik; az érdeklődés határát időbelileg a ma, területileg a magunk és a velünk szorosabb gazdasági kapcsolatban levő államok valutaproblémái szabják meg.

A kínai valuta problémája ezen a határon kívül fekszik, hiszen gazdasági kapcsolatunk Kínával semmi vagy majdnem semmi. Mindazonáltal nem lesz talán egészen érdektelen a kínai valutaviszonyok rövid ismertetése; az európai közgazdász számára a kínai valutaügy legalább annyira kuriózum, mint a szo-

ciológus számára a kínai társadalom vagy az esztétikus számára a kínai művészet.

Ami tételes történeti anyag a kínai valutára vonatkozólag rendelkezésünkre áll (a kútfők nagyrésze még ismeretlen), az nagyon kevés és nagyon kétes értékű ahhoz, hogy pontosan, adatszerűleg megrajzolhassuk belőle a valuta fejlődésének vonalát. A fejlődés *karaktere* azonban ismeretes előttünk és ez az egyetlen jellemvonás elég ahhoz, hogy megmagyarázza a valuta Európában példátlan változatosságát.

Amint decentralizált a kínai közigazgatás, úgy decentralizált a pénzkibocsátás is; a pénzellátás szabályozása sohasem *egy* központi szerv, a főállamhatalom funkciója, hanem mindig alacsonyabb területi és közigazgatási egységeken (tartományok, városok) belül történik. Az egyes lokális pénzrendszerek azután évszázadokon át egymástól elszigetelten (az egész ország szempontjából tehát anarchisztikusan) fejlődnek tovább. Az eredmény: egymástól különböző pénzfajok és nemek végeláthatatlan sokasága és változatossága.

Némi erőszakossággal a XX. század legelején a következő élesebb pénztípusok volnának megkülönböztethetők Kinában:

A) Ezüstpénzek.

1. Világkereskedelmi szempontból legfontosabb a *tael*. Ez egy meghatározott finomságu ezüstmennyiség súlya. A definíció már maga is két, szinte végtelen változatosságra képes tényezőt foglal magában: a súlyt és a finomságot. Ezekhez harmadikként egy még korlátlanabb (mert pszichológiai) faktor járul: a kedveltség. E három tényező számtalan kombinációjának eredménye a különböző tael-fajták elképesztő sokasága, melyre vonatkozólag tájékozásul szolgálhat a következő néhány adat: H. B. Morse, a kínai gazdasági viszonyok egyik legalaposabb ismerője az 1900-as évek elején 170-re teszi a különböző taelek számát (egyedül Chungkingban 60 különböző tael van forgalomban).* Friedr. W. K. Otte 1912-ben csak Kantonban 90 különböző tael-fajtát számol össze.**

Altalában minden nagyobb városnak külön taelje van. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az illető városban *csak* ez az egy tael van forgalomban; a taelek használata ugyanazon helységen belül az egyes üzletágak szerint is differenciálódhatik: más taelben számítják a só árát, másban a selyemét, ismét másban a teát. A város *speciális* taelja tehát tulajdonképpen egy *általános* egység, mely abban az esetben érvényesül, ha valamely szerződést az illető város területén a pénzegység külön megjelölése nélkül kontraháltak. Pekingnek nem is egy, de négy ilyen speciális-általános taelje van.

Az államnak fizetendő szolgáltatásokat külön tael-fajtákban állapítják meg. Így az adók K'up'ing taelben, a vámok Haikuan-taelben fizetendők és így tovább.

Hogy a taelek egymásba való átszámítása mennyire komplikált, arról fogalmat adhat a következő néhány értékviszony:

100 K'up'ing tael	=	101.80 Tsaoping tael
100 K'up'ing tael	=	109.60 Sanghai tael
100 Haikuan tael	=	101,642.395 K'up'ing tael
100 Haikuan tael	=	105.215 Tientsin tael

* H. B. Morse: The trade and administration of China, Shanghai, 1908.

** Das Geldwesen Chinas (China, Wirtschaft und Wirtschaftsgrundlagen. Herausgegeben von Dr. Joseph Hellauer. Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger, Berlin-Leipzig, 1921.)

2. A belföldi kereskedelem fontos fizető eszközei a *dollárok*. A történeti fejlődés folyamán előbb *külföldi dollárok* szivárognak be Kinába és ott hamar gyökeret vernek azon előnyök folytán, melyeket a forgalom számára súlyuk és finomságuk meghatározott volta jelent. Így a spanyol Carolus dollár, a mexikói dollár, az angolok Hongkong dollárja, a japán yen. Idővel azonban e dollárok egy része (Carolus, mexikói) kibocsátása helyén megszűnt törvényes fizetési eszköz lenni, úgy hogy forgalmi értékük nominális értékükről substantiális értékükre csökkent, vagyis szintén árujellegűek lettek és értékük szorosan követi az ezüst világpiaci értékének hullámzását. A már a taelnél is említett pszichológiai faktor a kedveltség, természetesen a dollárok esetében is számítanak, hol csak árnyalati, hol már lényeges érték differenciát hoz létre (így pl. a Carolus dollár esetében, mely noha kisebb érc-tartalmú, helyenként mégis csaknem 40%-os ázsióval bír a mexikói dollárral szemben). 1900 körül már *kinai veretű dollárok* is kerülnek forgalomba. A decentralizált kiveretés folytán persze ezek is annyifélék, ahány pénzverde van az országban, vagyis érvényességük egy aránylag kis területre korlátolt, melyen túl csak komplikált átszámítás útján használhatók fizetésre.

3. Kiveretlenül is szerepel a forgalomban az ezüst. Ez az ú. n. *sycee* (Silberschuh).

B) Rézpénzek.

A bennszülött lakosság rendkívül alacsony életstandardje mellett a rézpénz az, mely alacsony értékénél fogva egyedül alkalmas a mindennapi élet forgalmának lebonyolítására. A Chow-dinasztia óta (Kr. e. 1100 körül) ez mintegy a nemzeti valuta Kinában. 1. Legősibb formája az ú. n. *cash*, melyet érme alakjában már Kr. e. 200 óta használnak. Ez az egyetlen a kinai pénzek között, melynek értékét nem anyagi értéke, hanem névértéke határozza meg (éppen az érc-tartalom minimális volta miatt). Az 1900-as évek legelején 10 cash és 1 cash névértékű érmék vannak forgalomban, az előbbieket 95%, az utóbbiak 50% réztartalommal. Különösen a 10 cash-érméket nagy mértékben utánózzák, minek folytán meglehetősen elértéktelenednek. 2. Váltópénz szerepét játszik a *rézcentek*, melyek értéke teoretice a dollárhoz kötött, névértékük azonban taelban kifejezett. Így pl. a 10 centes névértéke 7.2 candareen (1 tael = 10 mace = 100 candareen = 1000 cash). A dollárhoz való értékviszonyuk természetesen folyton változik, egyrészt fémtartalmuk, másrészt kedveltségük szerint. Ez utóbbi tényező néha európai szemnek egészen nevetséges értékelési szempontokat is hoz létre. Így pl. egy időben az 5 centes érméknek ázsiójuk volt minden más váltópénzzel szemben, azon egyetlen okból, mert szívesen használták — gombnak. (Mint fentiekből kitűnik, Kinában azzal az érdekes esettel állunk szemben, hogy a tulajdonképeni, sőt egyetlen, valutapénz, a cash, funkciójára nézve váltópénz, azaz anyagi értékére való tekintet nélkül, névértéken fogadják el, míg a lényegileg és célját tekintve váltópénz rézcent egészen árujellegű.)

C) Bankjegyek.

A gazdasági élet törvényes szabályozásának hiánya legtipikusabban a bankjegyek kibocsátása körül uralkodó rabló-gazdálkodásban nyilvánul meg. A bankjegyek emissziója nem lévén semmi privilégiumhoz kötve, idegen bankok fiókjai és kinai bankok versenyezve árasztják el jegyeikkel a piacot. A bankjegyek az ércpénz minden fajára szólnak, tehát taelre ép úgy, mint dollárra vagy cashre. Természetesen szintén lokális jellegűek, vagyis az egyik városban kiadott bankjegy a másikban legfeljebb diszkont árán érvényesíthető.

Az eddigiek alapján az európai és kínai valutaviszonyok közötti fundamentális különbségek a következőkben volnának leszögezhetők:

1. Az európai pénz még akkor is, ha — mint pl. az arany- vagy az ezüstvalutánál — anyagi értéke van, bizonyos fokig mindig „fiat money“; a törvényes fizetőeszközi funkció — ha nem is feltétlenül knappi mértékben — karakterisztikuma az európai valutának. Ezzel szemben a kínai pénz teljesen árújellegű: forgalmi értékét lehető nagy pontossággal anyagi értéke határozza meg. Kivétel csak egy van: a réz cash, melyet — minthogy fémmértéke igen csekély, a forgalomban viszont nélkülözhetetlen — nominális értékén fogadnak el.

2. Az európai valuta érvényességi sugara mindig igen nagy, tulnyomóan egy egész ország; az államnak csak egy bizonyos kis területén érvényes pénz Európában a ritkaságok közé számít és rendszeren nem is valuta, hanem szükségpénz.

A kínai valuta minden formájában lokális, sőt amint a taelnél láttuk, egy bizonyos határolt területnek nem ritkán több speciális valutája van. Az egyik területi egység valutája a másik területen legjobb esetben is csak diszkonttal érvényesíthető.

3. Az európai valuták valamennyie egy bizonyos alapegységre épül fel, melyhez az illető országban forgalomban lévő minden pénz fix értékviszonyban áll. Kinában ilyen standardról nem lehet beszélni. Ha a kínai valutát mégis valamiképen definiálni akarók, legjobban talán még a parallel valuta (t. i. ezüst és réz) fogalmába tudnók beszorítani. Természetesen európaiul ezt a gondolatot sem szabad végiggondolnunk.

Hogy a fentvázolt zűrzavaros valutaviszonyok az ország bel- és külkereskedelmére mily bénító hatást gyakoroltak és mennyire gátolták Kína európaizálódását, az könnyen elképzelhető.* Ezt maguk a benszüllött vezető férfiak is vagy legalább ezek progresszív csoportja, kénytelenek voltak belátni. Ez a magyarázata annak, hogy századunk eleje óta több ízben is kaptak meghívást európai és amerikai szakférfiak a kínai valutaviszonyok tanulmányozására és reformtervek kidolgozására.

A legkiemelkedőbb mindezen reformtervek közül a háború után a középeurópai valuták szanálásán fáradozó dr. G. Vissering-é, a Jawasche Bank akkori elnökéé, aki miután sikerrel hajtotta végre a holland-indiai tartományok valutareformját, az 1910-es évek elején mint a kínai kormány pénzügyi tanácsadója foglalkozott a kínai valuta problémájával. Vissering a maga reform-

* Hogy Kinában a mindennapi élet bármely ténye minő komplikált fizetési nehézségekkel egybekapcsolt, arra nézve álljon itt a következő példa, melyet Jeremiah W. Jenks amerikai professzor alább ismertető művéből (Report on the Introduction of the Gold-Exchange Standard into China, the Philippine Islands, Panama and other Silver-Using Countries and on the Stability of Exchange, Washington, 1904.) idézek:

Wei-Hwei-Fuban valaki táviratot akar feladni. A tisztviselőnek átad 20.73 Kungfa taelt, aki ezeket leméri és megállapítja, hogy 19.98 Wei-Hwei taelt érnek. A távirat árát először rézpénzben számítja ki. Ez 14.668 rézcash, minthogy pedig 1030 cash ér 1 Wei-Hwei taelt, a távirat ára ilyen taelekben kifejezve 14.26. Tarifaszzerűleg a távirat azonban Hupeh dollárokból fizetendő; egy újabb átszámítás után kitűnik, hogy a fizetendő összeg 18.36 Hupeh dollár. Természetesen most még egy átszámítás következik: a Hupeh-dollárösszegnek meg kell határozni a Kungfa-tael egyenértékét, mert a fizetés ténylegesen ez utóbbival történik.

tervét két hatalmas kötetben fektette le;* nem egészen felesleges talán ezt a viszonyok kimerítő ismeretével és nagy valutapolitikai felkészültséggel felépített művet kissé részletesebben ismertetnünk; nem felesleges azért, mert fogalmat nyújt arról, milyen speciális nehézségeket, európai valutapolitikus előtt egészen ismeretlen szempontokat kell figyelembe vennie egy kínai valutareformnak.

Az első kérdés, ami a valutareformmal kapcsolatban felmerül: az új standard megválasztása; ez mintegy a praktikus rendszabályok elvi alapja. Vissering kissé húzódik attól, hogy ebben a kérdésben nyíltan állást foglaljon, inkább csak annak bemutatására szorítkozik, hogy mik az egyes valutatípusoknak Kínára vonatkoztatott speciális előnyei és hátrányai. A tiszta arany- és ezüstvalutánál egyugyanazon tényező okozza a speciális nehézséget Kína esetében: a váltópénz. Tényleges aranycirkuláció — a lakosság rendkívül alacsony életstandardja miatt — túlságosan „súlyos” valuta lenne Kína számára; aranyvaluta esetében tehát igen nagy váltópénz- (ezüst, nikkell, réz) cirkulációra volna szükség a forgalom ellátása céljából. Ugyanigy tiszta ezüstvaluta esetében is. Kína számára pedig egy nem teljes értékű váltópénz — tehát olyan, melynek anyagi értéke messze elmarad névértéke mögött — az adott viszonyok között nagyon is veszedelmes volna. Ilyen pénzt utánozni jó üzlet még az esetben is, ha az utánzatok ugyanannyi nemesércet tartalmaznak, mint az eredetiek; a nagy mértékben üzött hamisítás végeredményben infláció szerepét játszaná és maga után vonná a váltópénz elértéktelenedését. A tömeges pénzhamisítást csak erős központi hatalom tudná megakadályozni; ilyen pedig Kínában nincs; az ország tehát váltópénzcirkulációra még nem érett meg. Így — Vissering szerint — pillanatnyilag sem arany-, sem ezüstvaluta nem aktuális. Látszólag az aranydevizavaluta az, mely a legtöbb előnyt biztosítja; az aranyhoz kötöttség által az árak teljes stabilitását anélkül, hogy effektív aranycirkulációt involválna. Váltópénz itt is szerepel; de ez nem *veszedelmes* váltópénz, mert ennek stabil értékét speciális fedezet garantálja. Viszont ennek a rendszernek is megvan a maga különös hátránya: túlságosan mesterséges valuta, mely csak nagyon éber és ügyes valutapolitika mellett válhatik be.

Végeredményben — Vissering úgy hiszi — a standard megválasztásának súlyos kérdését maguk az események fogják megoldani. Kína egész politikai és gazdasági élete erjedésben van; a jelen pillanat egészen átmeneti jellegű és a következő években minden téren alapvető változások várhatók. A valutapolitikának sem szabad az események elé vágnia, hanem meg kell elégednie azzal, hogy előkészítse a jövő valutáját.**

Ennek az előkészítő, átmeneti periodusnak kettős valutája lesz: a régi ezüst- és rézcirkuláció és egy, az aranydevizastandard alapjára felépített új pénzegység. Csak ez a mód garantálja a forgalmi szükségletnek az átmeneti időszakban rázkódás nél-

* On Chinese Currency: I. The monetary problem, Amsterdam, 1912. II. The banking problem, Amsterdam, 1914.

** „The query must not be put thus: which monetary standard would be theoretically the most desirable one for China? but in the first place; what degree of improvement will be attainable in the nearest future“ és „...will it be possible to combine some of the advantages of the best monetary system with the existing state of affairs, even if this best system cannot be introduced at once?“

kül való kielégítését; másrészt azáltal, hogy az új pénzegység a reform első pillanatától kezdve ismeretes, nem lesz játékszere a valutareformok legveszedelmesebb kerékkötőjének, a spekulációnak. Ez az átmeneti periódus, melynek élettartamát 20—30 évre becsüli Vissering, három időszakra oszlik.

Az *első periódus* legfontosabb feladata az új pénzegység meghatározása és — legalább bizonyos keretek között — forgalombahozatala. Az új egység legyen aranyra alapozott, vagyis névértéke feleljen meg egy meghatározott súlyú, meghatározott finomságú arany mennyiségnek. Ne legyen túlságosan nagy; nagy pénzegység mellett az áralakulás mindig emelkedő tendenciájú (Hollandia, Anglia). Leghelyesebben a K'up'ing tael egyharmad részében volna megállapítható; így az új pénzrendszernek a régivel való szerves kapcsolata (sima átmenet!) is biztosítva lenne. Ami az új pénzegység forgalombahozatalát illeti, ez az első időszakban nem történhetik effektív kiveretés formájában. Igenis, forgalomba léphet azonban az új pénz, mint elszámolási egység. A központi bank* vezesse be könyvelési egységként még pedig oly módon, hogy a banknál ez új, aranyértékű egységekben is legyenek számlák nyitathatók és mind aranyértékű számlákról aranyértékű számlákra, mind régi (ezüstértékű) számlákról új (aranyértékű) számlákra és viszont, átutalások teljesíthetők. A gazdasági élet igen hamar hozzá fog szokni ehhez a fiktív egységhez, mert hiszen megszabadul általa attól a súlyos rizikótól, amelyet eddig határidőüzleteknél az ezüstárfolyam bizonytalansága okozott.**

Másrészt új egységre szóló bankjegyek kibocsátása útján is elő lehet segíteni az új pénz térhódítását. A valutareform első időszakában, mikor az új egység kivert alakban még nem szerepel, e bankjegyek természetesen legfeljebb csak a központi bank külföldi levelezőinél lesznek (külföldi) aranypénzre beváltathatók; megfelelő diszkontpolitika segítségével azonban lehetséges lesz annyi külföldi aranypénzt vonni az országba, hogy a beváltás majd belföldön is megtörténhetik.

A legfőbb feladat e bankjegykibocsátással kapcsolatban, a bankjegyek teljes aranyparitásának biztosítása, megfelelő fedezet segítségével. Ennek a fedezetnek az egyes bankjegyemissziók ellenértékeiből kell felépülnie. A bank csak olyan keresletre reagálhat bankjegykibocsátással, mely hajlandó bankjegyek ellenében vagy megfelelő nemesérmennyiséget, vagy aranyértékű de-

* Vissering munkájának II. kötetében (The banking problem) részletesen foglalkozik a kínai jegybank megszerzésével. Minthogy jelen rövid ismertetés célja egyedül a valutaviszonyok megvilágítása, a jegybankorganizáció tervének részletes taglalását e helyen mellőzöm.

** Hogy az ilyen ki nem vert, fiktív pénzegység a forgalomban mily nagy jelentőséggel bírhat, annak igazolásául szolgálhat az Amsterdamsche Wisselbank példája: Az 1600-as évek elején Hollandiában rengeteg különböző érme volt forgalomban, melyek értartalmuk folytonos csökkentése miatt rendkívül elértéktelenedtek. Ekkor az Amsterdamsche Wisselbank egy standardvalutát kreált: egy 10.58, majd 1622-től 10.15 gramm súlyú ezüstforintot; ha valaki a banknál számlát nyitattott, a ledizetett érméket ebbe a standardforintba konvertálták és ilyen forintokban írták jóvá; mikor pedig a fél követelését felvette, ezt a forintösszeget napi árfolyamon átszámították abba az effektív érmébe, melyet a fél kívánt és így fizették ki. Ez az. absztrakt könyvelési egység lett idővel az egyetlen értékálló valuta és a szolgálat, melyet Hollandia gazdasági életének az áruk stabilitásának biztosításával tett, szinte felbecsülhetetlen.

vizákat, vagy elsőrangú belföldi váltókat bocsátani a bank rendelkezésére. Kezdetben természetesen ajánlatos lesz a fedezet legnagyobb részét külföldi központokban tartani rendelkezésre, a külföldi fizetések sima lebonyolítása céljából. A fedezet azonban *kizárólag* csak a bankjegyek aranyparitásának biztosítására szolgál; egy esetleges kedvezőtlen kereskedelmi vagy fizetési mérleg azt nem tangálhatja. Ez utóbbiak kiegyenlítésére, mint eddig, ezután is az ezüst szolgál.* A bankjegyek tartaléka tehát csak egy esetben merülhet ki: ha az egész emittált bankjegymennyiséget beváltják. Egy ilyen beváltás valószínűségét azonban a pénzügyi kormányzat tetszése szerint csökkentheti azáltal, hogy mind szélesebb körben biztosít polgárjogot a bankjegyeknek, mintegy törvényes fizetési eszközzé teszi azokat.

Amint a centrális hatalom elég erős lesz arra, hogy megküzdjön a váltópénzforgalom Kína esetében legnagyobb nehézségével, a pénzhamisítással, megkezdődhetik *a reform második időszaka*: a váltópénzkiveretés és a váltópénzfedezet organizációja. A bankjegykibocsátással ellentétben a váltópénz kiveretése az állam kizárólagos joga és az állam feladata a váltópénz paritásának fentartása is. Az első szempont, ami a váltópénz kiveretésénél tekintetbe veendő, az, hogy a névérték és a fémérték között akkora legyen a marge, hogy semmi esetre se következhessek be egy esetleges ezüsthause esetén a váltópénz tömeges beolvasztása és ennek folyományaképpen pénzszúke.

A váltópénz fedezete a veretésüknél elért nyereségből épül fel, vagyis abból a margeból, mellyel fémértékük kisebb névértéküknél.** A fedezet kezelése hasonló a bankjegyfedezet kezeléséhez; a főszempont itt is a könnyű beválthatóság biztosítása.

Szükség esetén aranyérmék is verethetők; mielőtt azonban ezek veretését megkezdenék, ajánlatos előbb egy próbát tenni arra nézve, vajjon megérett-e már a forgalom effektív arany-cirkulációra. Ilyen próba volna pl. ideiglenes legal tendert adni néhány külföldi aranypénznek (fél eagle, yen).

A reform harmadik időszaka: a régi pénzek bevonása akkor, midőn a forgalom az új pénzt már kellőképpen asszimilálta. A bevonás elvileg nagyon egyszerű: a kormány beolvasztatja a hozzá befolyó régi pénzeket és az így nyert nemesérből új érméket veret. Praktice azonban Kinában nem ilyen egyszerű a dolog, mert hiszen itt ugyanazon pénznemnek is változik az értéke várcsok szerint. Ha a bevonásnál a kormány e lokális értékeket figyelmen kívül hagyná, vagyis egyszerűen névértéken vonná be a különböző pénzeket, az egyes városok közt oly vehemens arbitrázs jönne létre, mely komolyan veszélyeztetné az egész gazdasági élet egyensúlyát, azt az egyensúlyt, melynek szilárdságán örködni első feladata minden valutareformnak.

A bevonás tehát nem történhetik másként, mint a különböző lokális pénzértékek figyelembevételével.***

* Az országban forgalomban lévő ezüst funkciója ugyanis kettős: 1. ércpénz, 2. az ország fizetési kötelezettségeinek biztosítására szolgáló nemesérestock.

** A körülbelül egy shillingnek megfelelő alapérme csak 7½ penny szinezüstöt fog tartalmazni.

*** Szabadjon e helyen röviden rámutatnom arra a műre, mely a Vissering-féle reformtervvel való szoros rokonsága alapján nézetem szerint ez utóbbi közvetlen szellemi elődjeként tekinthető.

1904-ben a kínai kormány meghívta Jeremia W. Jenks amerikai pro-

Bármennyire is konkrét, minden pillanatban megkezdhető reformterv volt a Visseringé, az „On Chinese Currency“ két vaskos kötete is pusztában elhangzott szó maradt.

Ha a mai kínai valutaviszonyokat összehasonlítjuk azokkal a viszonyokkal, melyeket jelen ismertetés kezdetén a XX. század legelejének valutaviszonyaiként jelöltünk meg, egy-két változást feljegyezhetünk ugyan, de *fejlődést*, egyszerűsödést alig. A rengeteg különböző tael, a dollárok, a rézpénz mind meg van még és a pénzforgalom semmivel sem kevésbé komplikált, mint volt 20 esztendővel ezelőtt. Áttekintést akarva mégis nyújtani arról, mi történt ez aránylag hosszú idő alatt Kinában a valutaügy terén, a következőket állapíthatjuk meg.

1. A réz cash, a mindennapi élet legfontosabb és — miní fentebb láttuk — aránylag legegyszerűbben kezelhető pénzeszköze majdnem maradéktalanul eltűnt a forgalomból. A háború alatt a réz ára a világpiacon erősen emelkedett: jó üzlet

fesszort, az 1903 óta működő „Commission of International Exchange“ tagját, a kínai valutaviszonyok tanulmányozására. Jenks tapasztalatait egy terjedelmes jelentésben (Report on the Introduction of the Gold-Exchange Standard into China, the Philippine Islands, Panama and other Silver-Using Countries and on the Stability of Exchange, Washington 1904) tette közzé és ugyanebben a jelentésben kidolgozta a kínai valutareform tervét is. Ez a mű, sajnos, nem állott eredetiben rendelkezésemre. A Schmoller-féle „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich“ 1904-es évfolyamának negyedik kötetében azonban Cl. Heiss tollából egy eléggé alapos ismertetését találtam meg (Die Währungsreform in China, auf den Philippinen, in Panama und anderen Silberwährungs-Ländern) és így módomban van rámutatni azokra a feltűnő hasonlatosságokra, melyek Jenks és Vissering reformtervei között fennállanak.

Az egész valutareform alapja itt is a „standard unit of value“, mely meghatározott mennyiségű és finomságú arannyal egyenlő. Hogy ez a standard tényleg ki is veressék, azt Jenks épúgy nem kívánja, mint Vissering. A fontos szerinte is csak az, hogy az egész pénzrendszer erre az egységre alapozott legyen. Az egység azonnali nyilvánosságra hozásának szükségességét a spekuláció elkerülése és a külföld bizalmának megnyerése szempontjából épúgy, szinte ugyanazon szavakkal hangsúlyozza, mint Vissering. Az egység nagysága Jenksnél más. Az esetre azonban, ha az új egység érme formájában tényleges forgalomba kerülne, Jenks szintén megfelelő marget-proponál a névérték és a fémérték között (szerinte 15% differencia elég).

Az aranyfedezet gyűjtésénél Jenks terveiben is szerepet játszik a verési nyereség, bár nála az aranyfedezet legfontosabb tényezője egy külföldön könyvkövetelés formájában az állam rendelkezésére bocsátott kölcsön; ennek a külföldi tartaléknak a szerepe azonban teljesen megegyezik a Vissering-féle külföldi tartalékéval, épúgy, amint a paritás fenntartásánál Jenks is nagy szerepet juttat az ügyes állami devizapolitikának; amíg azonban Vissering nem korlátozza számszerűleg a kibocsátandó pénzmenyisínyt, addig Jenksnél a „strict limitation of the quantity issued“ prominens szerepet kap a depreciációt megakadályozó rendszabályok között. Amit viszont Vissering az államnak az új pénz megkedveltetéséről rendelkezésére álló eszközökről, így a legal tender megadásáról mond, az szinte pontról-pontra megtalálható Jenks propozíciójában is.

Érdekes mindenestre, hogy dacára a nagy felfogásbeli hasonlatosságnak és a két mű megjelenése közül majdnem 8 esztendő közne, Vissering egy szóval sem említi ezt az annak idején röpirat formájában is terjesztett, tehát bizonyára jól ismert reformtervet.

volt a cash-t beolvasztani és a nyert rézet exportálni. Helyébe a rézcent lépett, mely magasabb névértékénél fogva inkább meg is felel a háború okozta áremelkedés által megváltozott forgalmi szükségletnek.

2. Különösen a nagy kikötőkben, az európaiak kívánságára ezüst váltópénzt (10 és 20 cent) vezettek be. Az eredeti 1 dollár = 100 cent értékviszony természetesen a különböző kiveretések folytán hamarosan megdőlt és ma az a helyzet, hogy az egyik kikötővárosban még 120 centet adnak egy dollárért, a másikban azonban csak 110-et, tehát ez a váltópénz is csak olyan labilis mint a rézcent.

3. A tael és a dollár használata meglehetősen differenciálódott. Az előbbi majdnem tisztán külkereskedelmi fizetőeszköz; kifejezésre jut ez abban is, hogy a külföldi devizákat is tael-ben (Shanghai-taelben) jegyzik. A vámok fizetése továbbra is Haikuan, az adóké K'up'ing taelben történik. De a belföldi nagykereskedelmi forgalomból úgyszólván egészen kiszorította a taelt a dollár. A posta is csak dollárban teljesít átutalásokat.

A költségvetést szintén dollárban állítják fel, 100 K'up'ing tael = 150 dollár értékarány alapulvétele mellett. A lokális érték ma is jellemzője a dollárnak: legáltalánosabb még a mexikói dollár, amelyet ismert finomsága és súlya folytán legszívesebben fogad el mindenki.

4. A bankjegyfajok egy új, utalványszerű fizetési eszközzel gyarapodtak: ez az u. n. Cash-Shop-Note, nagyobb pénzváltóknak rézpénzre szóló utalvánnya.

A bankjegyforgalom emelkedéséhez számítható még az újabban nagyon kifejlett csekk és rövid lejáratú váltóforgalom is.

Hogy a kereskedelmi prakszisban az aktuális valutaviszonyok hogyan érvényesülnek, arról fogalmat nyújthat a következő példa, melyet dr. O. Garrels* az exportüzletek köréből merít:

Az exportőr pld. Szechwanban vásárol; Chungking-taeljeit itt átváltja dollárra és rézpénzre. A dollárral kifizeti az exportálandó árút és a folyami szállítás díját, a rézpénzzel a felmerült munkabéreket stb. Ekkor váltót intézvényez Hankowra, a váltót Chungkingban Chungking-taelért eladja és a kapott összeggel fedezi magát a fenti dollár- és rézpénz-vételért. Hankowban a váltót Hankow-taelekben kifizetik és egyben ugyanilyen taelekben előlegezik a Shanghaiba való szállítás költségeit is. Shanghaiiban a taeleket ismét dollárra és rézpénzre kell átváltani, az árúnak a tengeri útra való előkészítésével kapcsolatos költségek fedezése céljából. Mikor az árút végre hajóra teszik, akkor fontra, vagy dollárra szóló váltót intézvényeznek a rendeltetési helyre, ezt a váltót Hankow-taelekért eladják, miáltal az eddig kiadott ezüstpénz összegek kiegyenlítődnék és az árú a rendeltetési kikötőben végre aranyban számolható el.

Ha most felvetjük végül azt a kérdést, mi az oka annak, hogy évtizedes valutareform-törekvések után még ma is ebben a stádiumban van a kínai valuta, a feleletben két tényezőt kell figyelembe vennünk.

Az első — ez inkább a politikai és társadalmi ok — a viszonyok kedvezőtlenége, a folytonos forradalmak, háborúk, a valuta-kérdés nyugodt megfontolásához szükséges nyugalom hiánya és last but not least, az érdekelt körök, különösen a bankok és bankárok ellenkezése. A másik tényező: a történelmi fejlődés; a kínai valuta hosszú évszázadokon át egy decentrali-

* Die Bank, Dezember 1924.

zált államszervezet decentralizáción felépülő pénzellátásának terméke. Ezt a természetes fejlődést egy tollvonással nem lehet meg nem törtéنتté tenni, épúgy, ahogy nem lehet 24 betűre redukálni egy tollvonással a kínai ábécé ezernyi betűjét. Azoknak, akiknek feladatuk a kínai valuta európaizálása, sosem szabad elfelejteniök, hogy a valutakérdés nem mechanikus probléma, hanem organikus; nem lehet tehát Kinában európai valutát teremteni addig, amíg élnek azok az erők és fennállanak azok a körülmények, amelyek a kínai valutát... kínai valutává tették. *A megoldás útja tehát nem egy törvényen át vezet, de a birodalom egyetemes életének, tehát politikájának és társadalmi életének gyökeres megváltozásán át.* Ha Kína majd elérkezik a politikai fejlődésnek arra a pontjára, melyet egy központi főhatalom mindenekfelett való uralkodása jellemez, akkor az alsóbb közigazgatási egységek pénzügyi autonómiáját is felváltja majd a központi főhatalom pénzügyi politikája.

Addig javulhat egy-két tekintetben a kínai valuta. *De végleges reform csak akkor sikerülhet, ha a birodalom egész organizmusa megérett már egy európai értelemben vett valutára.*

Neugröschel Endre.

A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályadíja.

A szegedi kereskedelmi és iparkamara pályázatot írt ki a következő tétel kidolgozására: „*Milyen eltolódások történtek Csonkamagyarország iparában önállóságunk óta?*“ A pályadíj tíz millió, mely csak abszolút becsű munkának fog kiadatni. Határidő 1925 december 31. A bírálóbizottság tagjai: Kovács Ferenc, Laky Dezső és Tonelli Sándor.

Könyvismertetések.

Francia közgazdaságtanelmélet.

Truchy Henry: Cours d'Économie Politique. Tome I. 2. édit. Paris, 1923.
Tome II. 1. édit. Paris 1921.

A magyar olvasóközönség az újabb francia közgazdaságtani munkák közül úgyszólván csak Gide közkezen forgó tankönyvét ismeri. Különösen a háború óta a nyugati és így a francia munkák megszerzése nálunk nagy nehézségekbe is ütközött, pedig ezóta ott számos kitűnő munka jelent meg. Ezek közül egyikre, Truchy kétkötetes könyvére kívánám a magyar olvasóközönség figyelmét felhívni, mert e munka igen behatóan tárgyalja tudományunkat és az elmélet iránt érdeklődők számára is sokat nyújt. Igaz, hogy úttörőnek abban az értelemben nem mondható, minthogyha egészen új nézőpontokat hozna a közgazdaságtan elméletébe, de mindenesetre igen magas színvonalon és az elmélet eddigi főeredményeinek messzemenő figyelembe vételével adja elő az érték, ár és jövedelemeloszlás elméletét és a termelés elméletében is p. o. a tőke szerepét sokkal reálisabban és az élet gyakorlati kérdéseivel inkább összefüggő módon fejtegeti, mint ahogy a legtöbb kézikönyv tenni szokta.

Egész beosztásában az a törekvés vezet, hogy a gyakorlati kérdéseket is teljesen beágyazza az elmélet keretébe. Ennélfogva anyagát nem osztja elméleti közgazdaságtanra és gazdasági politikára, hanem a nyugateurópai munkák mintájára az elméleti és gazdaságpolitikai kérdéseket összesítve tárgyalja, sőt régebbi módszer szerint a pénzügytant is beolvasztja a közgazdaságtanba. Hogy ez a pénzügytani résznek nem szolgál előnyére, szükségtelen kiemelnem, mert hiszen a pénzügytan kérdéseinek jelentékeny része az általános államtannal olyan szoros összefüggésben van, hogy tisztán közgazdaságtani beállításban mindig csak tökéletlenül adható elő.

A munka hét részre oszlik. Az első az alapismereteket tárgyalja, a népesedéstan és a közgazdaságtan történetének bevonásával. A második a termelés elméletét foglalja magában, kiterjeszkedvén a termelés technikai és jogi alapjaira, a vállalati formákra, a gazdasági koncentrációra, a kartellekre és a trustökre. Ebbe a fejezetbe foglalja a közlekedés, a biztosításügy, a szövetkezeti ügy és az állami üzemek kérdését is. A harmadik rész a pénzről és a hitelről, valamint az áralakulásról szól. A negyedik rész a nemzetközi kereskedelem kérdéseit tárgyalja, a váltóárfolyam és a vámpolitika bevonásával. Az ötödik rész a jövedelemeloszlás kérdéseinek, a hatodik a pénzügytannak, a hetedik pedig a társadalompolitikai kérdések tárgyalásának van szentelve. E rendszer hátránya mindenekelőtt abban van, hogy a forgalmi gazdaság nem domborodik ki kellőképpen mint gazdasági életünk alapja. Ebből nem egy nehézség származik. Így p. o. alig lehet megfelelő képet adni a vállalatról, mielőtt a piac természetével

tisztában vagyunk, mert a vállalat egészen a piacra támaszkodik. Még nagyobb baj, hogy a munkában az elméleti összefüggések meglehetősen háttérbe szorulnak, mert a számos gyakorlati kérdés bevonásával az elmélet fonala folytonosan megszakad.

Elméleti szempontból főképpen a jövedelemeloszlásra vonatkozó fejezetek érdemelnek figyelmet. Truchy is érzi ugyanis az eddigi jövedelemeloszlási elméletnek azt a hibáját, hogy nem tudja egységesen megmagyarázni a különböző jövedelmi ágakat és így külön alapot kellett keresnie a munkabér, a tőkekamat, a földjáraadék és a vállalkozói nyereség elmélete számára. Ezt az alapot, melyen egységesen lehet megmagyarázni az összes jövedelmi ágakat, Truchy igen helyesen az árelméletben keresi. Ez annál is inkább csodálatos, mert árelmélete elég hiányos és nagyon elnagyolt. A magyarázatát talán abban találhatjuk meg, hogy Truchy idevonatkozó felfogása erősen Hobson munkáinak a hatása alatt áll és alighanem ez vezette őt arra, hogy az árelméletben keresse a jövedelemeloszlási elmélet kulcsát. Szerinte azonban az ártörvények mégsem alkalmazhatók pontosan a jövedelemeloszlásra, mert a munka, a tőke és a föld nem olyan áruk, mint amilyenek a többi áruk, minek szerinte az az oka, hogy e termelési tényezőket nem az eladás számára állítják elő. A jövedelemeloszlást éppen ezért szerinte nem szabályozhatják az ártörvények úgy, amint irányítják a közönséges áruk alakulását, hanem gazdasági erőviszonyok is erősen befolyásolják.

Truchy tehát elérkezett oda, hogy a jövedelemeloszlásnak az áralakulással való szoros összefüggését felismeri, de visszariad attól, hogy valóban az ártörvények alkalmazásával keresse a jövedelemeloszlás magyarázatát. Minden egyes jövedelmi ágánál kísérletet tesz ezzel, de azután, miután egészen helyesen a kereslet és kínálat viszonyát elemezte, mintegy eldobja az árelmélet eredményeit és a megoldást általában, közelből meg nem határozható erők megnyilatkozásából vezeti le. Ez annak a következménye, hogy bármennyire közeledik is ehhez, mégsem tudja a termelési javak piacát a maga különlegességében megérteni. Nevezetesen hiányzik elméletéből az árhatárok kialakulására vonatkozó tétel és ennek megfelelően a termelési javak piacán a kereslet és kínálat tényezőinek megfelelő elemzése. Ezért nem tudja az ártörvényekből legjobb igyekezete mellett sem levezetni a jövedelemeloszlást és ezért nem talál helyet az árelméleten belül ama tényezők hatásának megmagyarázására, amelyeket, mint a felek erőviszonyát, helyesen sejt és megfelelően hangoztat is. Truchy tehát nem követi el többé azt a hibát, hogy tisztán gazdasági tényezőkből és az értékelmélet tételeiből vezetné le a jövedelemeloszlás tételeit és abba a szélsőségbe sem esik, hogy az ártörvények hatását a jövedelemeloszlásra egyszerűen tagadná és tisztán társadalmi erőviszonyokból vezetné le a jövedelemeloszlást, miként újabb egyes írók, pl. o. Tugan-Baranowsky. megkísérelték, de a két álláspont összeegyeztetésére és a jövedelemeloszlás egységes alapon való megmagyarázására mégsem képes. Truchy fejtegetései újabb bizonyítékát szolgáltatják annak, mily fontos az árelmélet beható megalapozása és mennyire feltétele az a forgalmi gazdaság minden jelensége megmagyarázásának. Jövedelemeloszlási elméletében is megbosszulja tehát magát az árelmélet elhanyagolása.

A részleteket illetőleg leginkább sikerült a vállalkozói nyereség elmélete. Igaz, hogy felfogása e tekintetben is némileg szétfolyó, mégis nagyjából helyesen méltányolja a vállalkozói nyereségre befolyást gyakorló tényezőket és kiváltképpen a vállalkozó gazdasági helyzetének sajátosságait. Felfogásának lényege

leginkább az úgynevezett dinamikai elmélethez közeledik, mert a gazdasági fejlődésben látja a nyereség főtényezőjét. Kamatelméletének sajátos vonása, hogy az újabban keletkezett és a már befektetett tőkek kamatját külön tárgyalja. Ez azonban inkább csak módszertani eszköznek bizonyul, amennyiben az újonnan keletkezett tőkekre vonatkozó fejtegetései kapcsán tárgyalja a tőkekepződés elméletét, míg a már befektetett tőkék vizsgálatu alkalmat ad a kamatnak a befektetési módok szerint való különböző voltának megmagyarázására. Egyébként lényegében a pénzpiac és a tőkepiac elméletet nyújtja e kettőosztás. A kamat fejtegete alatt tárgyalja Truchy a földjáraadékat is, mely szerinte nem is külön jövedelmi ág, mert voltaképpen a földre fektetett tőke kamatja és a Ricardo-fele járaadékok csak egyik eleme a földjáraadéknak, amely elem az általános ártörvényeknél fogva más tőkejavak hozadékában is mutatkozik. Truchy tehát a különbségi járaadék tételét, miként a modern irodalom már általában teszi, szintén általánosítja.

Feltűnően hiányos Truchy könyvében a pénzelmélet. Eltekintve attól, hogy csak néhány igazán keveset mondó megjegyzésre szorítkozik és azután mindjárt a valuta- és pénzpolitika kérdéseire tér rá, teljesen mellőzi az oly gazdag német pénzelméleti irodalmat. Knapp elméletéről egy szóval sem emlékezik meg, ami annál is inkább csodálatos, mert egyébként a német irodalomból legalább is a Handwörterbuch der Staatswissenschaften cikkeket számos fejezetben hasznosította és pedig a 3. kiadás alapján, melyben Menger kitűnő cikke mellett helyet foglal Knapp cikke is az állami pénzelméletről. Különbözik Truchy könyvének a pénzről szóló fejezete legjobb példája annak, hogy mily könnyen vezet az elmélet és a gazdasági politika együttes tárgyalása az elmélet kérdéseinek elhanyagolására, mert Truchynek e fejezet megírásánál nyilván az volt az érzése, hogy a pénz elméletét is kidolgozta, holott fejtegetései majdnem kizárólagosan valuta- és bankpolitikai természetűek és így inkább gyakorlati kérdésekre vonatkoznak.

De nemcsak a pénzelmélet jár mostohán Truchy könyvében. Az értékelméletnek p. o. alig szentel az elég terjedelmes (jóval 500 oldalon felüli) munka 8 oldalnál valamivel többet. Eközben is alkalmat talál arra, hogy szellemesen oly kulcsnak nevezze a határhaszonelméletet, mely oly ajtót nyit ki, mely mögött nincsen semmi. (l. a 18. old. jegyzetét.) Igen futólagos és az elmélet fejlődéséről alig nyújt valamit a közgazdaságtan történetére vonatkozó rövid fejezet.

Az inductív anyag összegyűjtésére Truchy egész könyvében nagy súlyt helyez és e tekintetben munkája igen tanulságos, majdnem azt mondhatnók, mintaszerű. Persze a feldolgozott anyag elsősorban Franciaországra vonatkozik. Egyes helyeken azonban nem mulasztja el a nemzetközi összehasonlítást sem; persze leginkább a törvényhozási anyagra vonatkozik ez. Munkáján ez irányban meglátszik, hogy mennyivel könnyebb helyzetben vannak az anyaggyűjtés szempontjából a nyugateurópai államok jól felszerelt könyvtáraikkal.

Magyarországról a munkában feldolgozott sok adat csak egyszer emlékezik meg és pedig a csehországi földbirtokreformmal kapcsolatban. Ennek fejtegetése kapcsán utal ugyanis arra, hogy „Szlovákiában“ a föld fele magyar nagybirtokosoké volt és hogy e körülmény a magyarosításnak szolgált. Bizonyos megelégedéssel állapítja meg, hogy a Csehszlovák köztársaság az 1919. évi törvény alapján e területek kisajátítását folyamathá tette.

Heller Farkas.

A Magyar Szent Korona országainak 1901—1915. évi gümőkórhalálózása.

Laky Dezső dr.: A Magyar Szent Korona Országainak 1901—15. évi gümőkórhalálózása. Budapest, 1925. XIII. + 322.

Fenti című munka harmadik és befejező része annak az értékes kiadványsorozatnak, melyben a Központi Statisztikai Hivatal a magyarországi népesedés három nagy akadályának: a gyermekhalandóságnak, kivándorlásnak és a gümőkór pusztításainak ismertetését tűzte ki célul.

A gümőkórhalandóságra vonatkozó 1901—15. évi adathalmaz feldolgozásának irányítását és tudományos kommentálását — miként az előző két kiadványnál — most is Laky professzor végezte. Az adatfeldolgozási és összeállítási munkálatokba kezdetől fogva való bekapcsolódása és az anyaggyűjteményben való intenzív buvárkodása képesítette őt arra, hogy a roppant anyagot feltétlenül uralja és biztos kézzel kalauzolja az olvasót az életnek azon a szomorú mezején, ahol e szörnyű betegség kibontotta fekete virágait. A számok meggyőző ereje mellett mélyen járó fejtegetései nyomán markánsan rajzolódnak ki annak a hatalmas pusztításnak méretei, melyet a gümőkór az emberi életben okoz. A statisztikai hivatal és Laky professzor sok tekintetben úttörő munkát végeztek e speciális halandósági statisztikánk oly részletes kidolgozásával, amilyenre a külföldi irodalomban alig akad példa. A tanulmány maga sokkal többet nyújt, mint amennyit a cím sejtetni enged. Nemcsak a XX. század első tizenöt esztendőjének gümőkórhalandóságát ismerteti, hanem azokat az adatokat is összegyűjtötte, melyek a tulajdonképeni közlést megelőző időszakra vonatkoznak, hogy így a tuberkulózis-probléma alakulása hosszabb időn keresztül megfigyelhető legyen. A tuberkulózis azonban nem csupán egy ország, egy nép veszedelme. Ha ereje a nyugati államokban a múlt század második felétől kezdve le is lohadt, az emberi élet megóvásáért folytatott küzdelemnek oly gazdag korszaka volt az azóta elmúlt 75 esztendő, hogy a magyarországi gümőkórhalandóság számai mellé a szerző a külföldi államok nagy fáradsággal összehordott adatait is szükségesnek látta odaiktatni, úgy, hogy nemcsak a magyarországi, de Európa számos más államainak gümőkórhalandósági viszonyai is feltárulnak előttünk. A hazai és külföldi idevágó irodalom rövid ismertetésének is módját ejti a szerző fejtegetései közben; szigorúan tudományos követelménynek tesz viszont eleget a kutatások közben alkalmazott módszernek a fejtegetések minden részletében való megvilágítása által.

A különböző országokra vonatkozó, a XIX. század második felét felölelő adatokból kiviláglik, hogy abban a rendben, melyet a halál vágott évente az emberek sorai között, milyen széles sáv volt az, mely a gümőkór pusztítását jelezte. S ha a modern higiénia látszólag fékezni is tudta a háborút megelőző években a tuberkulózis rémének veszedelmességét s ha az európai államokban a gümőkórhalandóság hullámvonala a századforduló elején már túl is jutott a magaslati ponton: a kedvező alakulást megszüntette vagy legalább is megakasztotta a szörnyű kataklizma, mely az általános gazdasági és szociális viszonyok leromlásával kapcsolatban a gümőkórhalandóság emelkedő tendenciáját is újból kitenyészttette. S különösen Magyarországot illetőleg mered ránk megdöbbenően az a tény, hogy a gümőkórhalandóság a mai Magyarországon a népmozgalomnak még félelmesebb jelensége, mint volt akár a régi Magyarországon. 1921-ben 1000 ember közül

2.5‰, 1922-ben 2.9, 1923-ban 3, 1924-ben pedig már 3.2‰ gümőkórban elhunyt egyénről számolnak be az adatok. A gümőkórhalandóság terén a háború előtt a művelt európai államok sorában elfoglalt szomorú elsőségünket még mindig tartjuk.

Mint fentebb említettük, a XX. század elején Európaszerte tapasztalható volt a gümőkór okozta halálozási arány visszafejlődése, mely jelenség különben már a múlt század utolsó évtizedeiben kezdett mutatkozni. 1900-tól kezdve 1915-ig — Szerbiát kivéve — további határozott javulás észlelhető s különösen érdekes, hogy Dánia városi lakossága, az ipari jellegű Belgium népe és Anglia, melynek gazdaságtársadalmi tagozódása szintén az iparforgalmi foglalkozások túlsúlyát mutatja, milyen szembevethető módon gátját tudták vetni a gümőkórhalandóság pusztításainak. Belgium indexszáma 1.68‰-ról 1.27‰-re, Dániáé 1.93‰-ról 1.30‰-re Angliáé 1.74‰-ről 1.42‰-re szállt alá. Ezek a legkedvezőbb helyzetben lévő országok. A legkedvezőtlenebb képet viszont Ausztria és még inkább Magyarország mutatják. Az előbbiben az arányszám 3.41-ről 2.88-ra, Magyarországon pedig 3.89-ről 3.28-ra fejlődött vissza. 1901-től 1915-ig terjedő idő alatt Magyarországon kevés híján egy millió ember halt meg gümőkórban. Ennek a nagy véradónak borzalmasságát legjobban mutatja, hogy a hozzávetőlegesen ugyanakkora népességű Spanyolországban a gümőkór áldozatainak száma ugyanakkor csak félszáz volt s a közel kétszer olyan népes Olaszország gümőkórban elpusztult halottainak száma nem érte el Magyarországot.

Érdekes jelenség volt, mely meglehetősen közös törvényszerűség hatalmával érvényesült Európaszerte századunk első évtizedének közepe táján: a gümőkórhalálozás egyszeri gyors fellobbanása. Magyarországon minden idők legmagasabb gümőkórhalálozását is éppen az 1905. év hozta meg (4.38‰).

A gümőkórhalandóság alakulásának a különböző tényezőkkel való kombinatív tárgyalása közepette a szerzőnek nem egy találó és jellemző észrevétele van a különböző demográfiai viszonyoknak a gümőkórhalandósággal való kapcsolatát illetőleg.

Területileg nézve a kór pusztítását, az legerősebbnek a Duna—Tisza-közén és a Tisza—Maros-szögén mutatkozott. A városi és vidéki lakosság arányszámát tekintve, általános szabállynak látszik a városok hátránya, ami főleg a szociális viszonyokban leli magyarázatát. A magyarországi adatok viszont azt a tényt is igazolják, hogy a gümőkór sokkal inkább veszélyezteti a nők életét, mint a férfiakét. A családi állapotot tekintve, a nőtlen és hajadon lakosság gümőkórhalandósága jelentékenyen kisebb, mint más családi állapotú egyéneké. Nem lehet még azonban ebből azt a téves következtetést levonni, mintha a nőtlenség s a hajadoni mivolt különleges immunitást jelentene a tuberkulózissal szemben. A tény maga egyszerűen annak is a következménye, hogy a nőtlenek és hajadonok nagyobb részben a 20 évesnél fiatalabb lakosságból kerülnek ki, melynek gümőkórhalandósága jóval kisebb, mint a következő korcsoportoké. Az anyanyelv szerinti vizsgálódásnál legszomorúbb helyzetet a szerbek mutatják (1911—15-ben 4.98‰), legkedvezőbb helyzetben viszont a németek vannak (2.68‰). A magyarság előtt (3.34‰), a németeken kívül még csak a ruthének állanak (3.29‰). A vallás szerint való elemzésnél feltűnő a zsidók kedvező halálozási aránya (1.74‰), mely csaknem pontosan fele akkora, mint a római katolikusoké; legkedvezőtlenebb arányt a görög katolikusok mutatják (3.66‰). Az ágostai evangélikusok és unitáriusok indexe a tárgyalt időszak minden egyes évében lényegesen az országos átlag alatt maradt. A korszerinti tagozódást tekintve, feltűnő Budapesten a 7 éven

aluliak nagy gümőkórhalandósága. Az a körülmény azonban, hogy a többi korosztályokban a halálozás legveszélyesebb életszaka az emberi kor mindmagasabb osztályai felé tolódik el, a javulás kétségtelen jelét mutatja. A *vidék* és *városok* között meglehetősen eltérések tapasztalhatók. Pesten az élet delelőpontját jelentő 35—39 éves, a többi városokban a 25—29, a vidéken pedig az életnek való nekiindulást jelző 20—24 éves kor az, melynek képviselői között a gümőkór a legszélesebb rendet vágja.

A gümőkórhalandóság és a *foglalkozás* összefüggésének ismertetése foglalja le a tanulmány közel harmadrészét. A foglalkozási viszonyok és a gümőkórhalandóság kapcsolatának vizsgálata valóban hálás talaja a szemlélődésnek s könnyűszerrel lehet érveket kovácsolni, egyik vagy másik foglalkozás veszélyes vagy épen egészséges volta mellett. Kétségtelen, hogy a legértékesebb tanulságokat a foglalkozással való kombinatív feldolgozás nyújtja, mely tanulságok a szociális és közegészségügyi politika fegyvertárát gyarapíthatják. Viszont a téves következtetésekre is itt nyílik leginkább alkalom. Az utóbbinak elkerülése végett a szerző szigorú kritika alá veszi azt az eljárást, melyet a foglalkozási adatok valódi értékének megismerésére s a gümőkór igazi társadalmi jelentőségének kidomborítására alkalmaz.

Az 1901—15. évek átlagát tekintve, az őstermelők arányszáma 3.4‰, a bányászati és iparforgalmi népességé 3.3, a közszolgálatban állóké 2.6, a véderőé 1.1, a napszámosoké 6.1 (!), a házi cselédeké 2.4, egyéb foglalkozásúaké 2.6‰ volt. Elsősorban feltűnik itt vészes indexszámával a napszámosok osztálya. Különösen rettentő a helyzet Budapesten, ahol a tárgyalt időszak elején 11.3, a végén 21.8‰ volt az indexszámuk. Magyarország fővárosában 1911 után a napszámosok közül csaknem annyian haltak meg évenként tuberkulózisban, mint amennyien az ország összlakosságából átlagban elhaltak az összes halálokok folytán. Elsőrendű feiadata a magyar közgazdasági politikának állandó megélhetést nyújtó munkaalkalmak megteremtésével, a népjóléti politikának pedig különösen a lakásviszonyok javításával, a lakosság felvilágosításával a legszükségesebb körülmények között élő e népelen egészségügyét javítani.

Kétségtelen, hogy a Statisztikai Hivatal e kiadványa által az idevágó hazai irodalom szegénysége folytán, de meg a kérdés nagy horderejére való tekintettel is, értékes és maradandó szolgálatokat tett nemcsak a tudománynak, melyet egy forrásmunkának nevezhető művel gyarapított, hanem a gyakorlati életnek is, melynek az emberi élet nagy ellenségével való küzdelemben értékes tanulságokkal segítségére állt.

H. S.

Középeurópai valutaunió.

Dr. Hantos Elemér: „Das Geldproblem in Mitteleuropa“ Verlag von Gustav Fischer, Jena 1925. I—VII. stat. mell. 146. old. „A pénz problémája Középeurópában“ Tébe Kiadóvállalat m. sz. Budapest 1925.

A gazdasági fejlődés iránya az erők összpontosítása s nem szétforgácsolása. Ezt a fejlődést akasztották meg a st.-germainei és trianoni békeszerződések, amelyek az által, hogy a gazdaságilag egységes monarchia területét önkényes határokkal keresztülkaszántották, az egységes koronavalutát is nem kevesebb mint hét másikra bontották fel. A középeurópai államok eddig külön utakon járván, nem tudták újszülött valutáikat épségben megtartani, mióta azonban a gazdasági ujjáépítés munkáját meg-

kezdték, valutapolitikájuk is többé-kevésbé azonos alapokon nyugszik. Erre a tényre építi fel Hantos a középeurópai valutaegységet célzó javaslatát, amely hivatva volna a gazdasági összemüködések előfeltételét, a közös pénz intézményét megvalósítani. Művében visszatekint Középeurópa háború utáni valutapolitikájára és összefoglalja a mindenfelé megindított ujjaépítés eddigi eredményeit ezen a téren.

Mai szempontból nézve úgy a márka- mint a koronavaluta meglehetősen szilárdan került ki a háborúból; az első értékének mintegy $\frac{2}{5}$ -ét, a második pedig alig $\frac{2}{3}$ -át veszítette csak el, mely érzékeny veszteség céludatos pénzügyi intézkedésekkel még mindig pótolható lett volna. Ezt a folyamatot azonban a háború folytatását célzó békeszerződések és az ezekből eredő gazdasági és politikai körülmények hosszú láncolata meghiusították. A politikaiak a győztes hatalmak részéről a békeszerződések végrehajtására, az elviselhetetlen hadisare kivetésére irányultak, amihez meg a középeurópai államok közti feszültség járult. A gazdaságiak közül elsősorban kiemelendők az államok pénzügyi szükségletei, amelyek a fegyverletétellel nem szüntek meg, hanem bizonyos irányban még növekedtek. Eltekintve a leszerelési és forradalmi kiadásoktól, mely utóbbiak a demokratikus rétegek uralomrajutásával különösen a szociális terhek megnagyobbodásában nyilvánultak, az állami tevékenység köre is főleg az inflációs gazdálkodás következményeképpen az adózók teherbíróképességét messze felülmúló módon kiszélesedett. Ehhez járult az új berendezkedéssel kapcsolatos, az új uralom életbentartását célzó közigazgatási, honvédelmi és külképviseleti költség. A szükséges eszközöket rendes költségvetési, különösen azonban adóbevételi úton előteremteni, nemcsak gazdaságilag, hanem közigazgatásilag is lehetetlen volt. A legjobb példa erre Lengyelország, amely háborús inflációtól mentesen, adósságteher nélkül üdvözölte nemzeti ujjaszületését s amely természeti kincsek, gazdag bánya- és ipartelepek, agrárbőség, egyszóval erősen aktív kereskedelmi mérleg ellenére is oly intenzív infláción ment keresztül, amihez képest a német valutakatasztrófa is elmarad. Az adóbevételek fokozására irányuló komoly igyekezetekben nem volt hiány s Németországra vonatkozólag a brüsseli konferencia megállapította, hogy ezen a téren a teljesítőképesség legszűkebb határáig ment el. Azonban sem ilyen erőfeszítések, sem pedig úgy sorozatos belföldi mint külföldi államhitel műveletek, amelyeket bőven lebonyolítani különösen Lengyelország volt szerencsés, nem vezettek célhoz, amíg a bankoprés működésben állt, mert a halatlan szükségletekhez viszonyítva elégtelenek voltak, illetve az adóbevételek tényleges értéke az előirányzatnak egy kicsiny hányadára zsugorodott össze. A költségvetések személyi kiadásaiban találjuk a legnagyobb eltolódást, ami az inflációs gazdálkodás felesleges szerveiben, az állami gépezet működésben tartásának túl magas költségeiben, nálunk ezen felül a megszállt területről ideűzött közalkalmazottak eltartásában leli magyarázatát. Az inflációnak azonban volt egy másik rugója is és ez: a közgazdaság hitelszükséglete, amely — miként a tapasztalat bizonyítja — a gazdasági bajok előidézésében semmivel sem marad mögötte az állam inflációs hitelszükségleteinek. A következmények a gazdasági folyamaton végig jelentkeznek: a termelésben, áralakulásban, jövedelemelosztásban, tőkeképződésben és fogyasztásban. A közgazdaság hitelszükségleteinek ily mérvű kielégítését az egész vonalon elhibázott discontpolitika tette lehetővé. Még akkor is, amidőn a piac már csak 100% mellett vagy valószínűsítve adott hitelt, a középeurópai jegybankok még mindig kitar-

tottak a háborús 5—6%-os ráta mellett s csak fokozatosan tértek át magasabb, de 10—12%-on túl nem emelkedő kamatlábra. A vállalkozókat ez természetesen a hitel bő igénybevételére serkentette, hiszen a pénzromlás folytán kötelezettségeiknek az összesség rovására kevesebb vásárlóerővel felelhettek meg. A megduzzadt váltótárcák azonban hirtelen apadást mutatnak, mihelyt a jegybankok is csak valorizált hitelt nyújthatnak, miként ezt a takarékkorona időszakában nálunk s Lengyelországban a zloty bevezetését megelőző valorizációs rendelkezések folytán láthatuk. Legszembetűnőbb az infláció hatása természetesen az árakban. Amíg a háború alatt és után közvetlenül a váltoárfolyam magasabban áll, addig csakhamar kiegyenlítődés, sőt a sorrend megfordulása következik be. Az előnyös behozatalt a nyereséggel kecségtető kivitel váltja fel. A régi tétel ismét igazolást nyert: romló valuta ösztökéli a kivitelt. Ez az az idő, amikor ipari és kereskedelmi alapítási lázt, a termelésnek emelkedését és a világpiacnak áruval való előzönlését észleltük. A kivitel előnyei csak addig tartanak, amíg a termelési költségek a világparitás szintjére nem emelkednek. Ennek nyomán fennakadás áll be, a pénz belföldi és külföldi vásárlóerejének romlása rohamos, kétségbeesés lesz urrá, a forgalom eltér a valutáris értékmérőtől s idegen pénzegységben eszközli számításait: a gazdaság inflációs telítettsége bekövetkezett. A közgazdaságnak nyújtott inflációs hitelek termelési hatása a legcsalékonyabb. Mintha új aranybányák felfedezésének ideje érkezett volna el, úgy szaporodnak gombamódra a kielégítő jövedelmezőségű vállalatok. Hantos értékes statisztikai anyag kapcsán mutatja be az iparosodás nagy mértékét. A hozadék azonban nem reális, hanem a pénz romlásán alapszik és az osztalék jórészt a vállalatok törzsvagyonából fizettetik. Mihelyt komoly lépés történt a pénzérték megszilárdításának irányában, az életüket az inflációéval egybekapcsolt vállalatok elvesztették életető elemüket, melynek megszüntével pusztulniok kellett. A közgazdaságra nézve azonban megmaradt a sok üresen álló gyár és üzem. Középeurópa ma a túliparosodás és a mezőgazdasági túlkapitalizáció képét mutatja. Hantos mesteri fejtegetéseit az infláció jövedelemeloszlási és fogyasztási hatásairól ne kövessük részleteiben. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a vállalkozó és a bérmunkás két csoportja az, amely a pontosabb piaci tájékozódottság illetve hatalmi szóval indexbérek alakjában igyekszik régi életszínvonalát elérni s megtartani, míg a kettő közé esők annak sülyedését megakadályozni nem tudják s különösen az értelmiség az, amely sanyarúan tönkremegy. Az inflációs fogyasztásnak Janus-arca van. Egyesek hallatlan tékozlásával a tömegek ijesztő nélkülözése áll szemben, amint azt az elsőrendű élelmiszerek fogyasztási statisztikája tanúsítja. Középeurópa szomorú példáját szolgáltatva annak, hogy a nemzetközi munkamegosztás megakadottsága és politikai feszültség miatt miként kellett sok nemzetnek szenvednie, míg másokat épen a bőség hátráltatólag befolyásolt. Ezt az áldatlan állapotot csak egészséges valutával, csak gazdaságos termelésre való áttéréssel, csak a takarékoság feléledésével, csak józan fogyasztással lehet elérni.

Feltűnő, hogy a pénz elértéktelenedése lényegesen nagyobb, mint az mennyiségének szaporodásából következnek. Ugyanis egyedül a pénz mennyiségéből kiindulva az elértéktelenedés Németországban $\frac{1}{15}$ milliárdnyit, nálunk és Ausztriában mintegy $\frac{1}{8000}$ -et tenne csak ki, míg a valóságban egybilliomodot illetve egytizenhétvezredet képezett. A forgalom a békebeli pénzmennyiségnek elenyészően kicsiny hányadával érte be. Így Németország-

ban 1920 végén a 81 milliárd papírmárka 48 milliárd aranyértéknek felelt meg, Ausztriában ugyanakkor 17 milliárd papírkorona 620 millió svájci frankkal, Lengyelországban 50 milliárd márka 85.1 millió dollárral egyenlő, nálunk pedig 18 milliárd papírkorona belértéke 380 millió svájci frank, ami teljesen megfelel az említett gazdaságok békebeli pénzforgalmának. Ezzel szemben az infláció növekedésével 1923 végén Németországban, Lengyelországban s nálunk 93,000 billió papírmárka, illetőleg 507.7 billió lengyelmárka, 155 millió aranymárkának illetőleg 61.2 millió dollárnak, egy billió papírkorona pedig már csak 92 millió svájci franknak felelt meg. Ausztria papírpénzforgalma a stabilizációkor 160 millió svájci frankkal volt egyenlő. Ez a jelenség azt mutatja, hogy a pénz forgási sebessége az infláció előbbrehaladásával növekedett. Amint az infláció megszűnt, a forgási sebesség is lassabb üteművé vált s a pénzmennyiség belső aranyértéke emelkedett. Bizonyosága ennek az, hogy szerte Középeurópában a gazdaságok nagy pénzmennyiségeket szíttak fel anélkül, hogy a váltóárfolyam különösebb ingadozásoknak ki lett volna téve. A bankóprés megállítása, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása, a közgazdasági hitelügyek megszorítása volt az első lépés a gyógyulás felé.

Középeurópa végigjárta a valutaromlás időszakát s az infláció dermesztő hatásáról oly leckét vett, mely remélhetőleg nem engedi visszatérni soha többet az elmúlt időszakot. Az aranyba, mint ezidőszerint legalkalmasabb értékmérőbe vetett hit győzedelmesen került ki a győzelemből s ma erősebb mint valaha. Irving Fisher áruvaluta és Keynes indexvaluta javaslatainak reánk nézve gyakorlati értékük nincs s elméletileg sem helytálló, mivel a pénzürték változásainak exakt mérése lehetetlen. A középeurópai jegybankok alapszabályai csaknem azonos alapokon nyugszanak s egytől-egyig az államhatalomtól való legmesszebbmenő függetlenítés mellett az aranymagvaluta-rendszerre helyezkednek. Amerika jelenlegi helyzete azt látszik bizonyítani, hogy a tiszta aranyvaluta adott esetben hátrányos és veszteséges lehet. Az aranymagvaluta-rendszer megfelelő devizapolitika mellett elegendő ahhoz, hogy a pénz értéke nagyobb ingadozásoktól megóvassék. A cél, melynek elérésére minden középeurópai állam törekszik s ami mint legfőbb eredmény volna megjelölendő, az a háború előtti valutáris viszonyoknak visszaállítása. A középeurópai államok nemcsak gazdasági önállótlanóságuk miatt lesznek képtelenek egymástól elszigetelt valutapolitikát folytatni, hanem — a szerző szerint — azért is, mert pénzegységeik az egy német márkát kivéve, nem nyugszanak történelmi tradíción. Amiként területeik gazdasági egymásrautaltsága a szorosabb összeműködést mindnyájuk érdekében állónak tünteti fel, hasonlóképen a valutáris egység is, amely a szoros gazdasági együttműködés előfeltétele, csak előnyt jelentene. Hantos annyira megy, hogy ebben nem kevesebbet, mint a középeurópai kérdés megoldását látja. Javaslata lényegileg azt mondja, az azonos alapokon és egységes üzletszabályzattal működő, de különben egymástól független és önálló jegybankok jegy kibocsátásukat és a közös pénzegységet — mely leghelyesebben a tizes rendszer alapján akár egységes, akár pedig külön-külön elnevezéssel, de frankalapon és az angol fontéhoz való fix viszonylatban lenne megállapítandó — különösen annak külföldi árfolyamát illetőleg egy valamennyiükre egyformán mérvadó kartellszerv irányítása alatt álljanak. A bankjegyek a szövetséghez tartozó bármely országban fizető eszközt képezzenek, de legalább az egyes jegybankok és azok fiókjai által elfogad-

tassanak, miáltal a szövetségen belül az ázsióképződés ki volna zárva. Ez a javaslat nem érinti sem az államok pénzügyi felségjogát, sem pénzügy- és hitelpolitikáját. Tulajdonképpen csak a kereskedelmi forgalmat nagyban megkönnyítő közös fizetőeszköz intézményéről van szó. Hantos hangsúlyozza, hogy az aktív bankügyletekben minden egyes intézetnek teljes szabadsága van. A külföldi váltóárfolyam megvédése és a bankjegyforgalomnak ellenőrzése az, amibe a kartell beleszólna. A gondolat igen tet-szetős és első pillanatra politikai súrlódások nélkül látszik meg-oldhatónak. Hantos ugyan hangsúlyozza, hogy a szövetségben résztvevő jegybankok devizapolitikájukban is önállóak, azonban gyakorlati megvalósítás esetén ez inkább csak kívánság maradna, mert a devizapolitika irányítása szükségképpen a kartell kezébe kerülne. A devizapolitika pedig mindég költséges dolog, ami egy ennyire ellentétes érdeket felölölő egységnél a meghiusulásig vezető nézeteltérések magvát rejtő magában. Mindazonáltal határozott haladásnak jelöljük meg Hantos gondolatát, különösen a genuai konferencia általános elvi határozataival szemben. Lehetséges, hogy a tervezett megoldás nem ütközne az általunk megemlített nehézségekbe; lehetséges, hogy a jegybankok aktív ügyleteikben meghagyott szabadsága elviseli a passzív ügyletek terén való működésük korlátozását, egy azonban bizonyos, hogy hat állam egymástól nagy eltérést mutató pénzügypolitikájának annyira való összhangbáhozása, hogy valutáiknak közös nevezőre hozása megvalósuljon, a legszövevényesebb és legnehezebb kérdések egyike. Viszont az bizonyos, hogy a középeurópai kérdés megoldásának ez reális alapja. Bizonyos továbbá az is, hogy a gazdasági ujjaépítés első lépéseinek nyomában járó mostani válság alkalmas időpont annak komoly mérlegelésére, vajjon Hantos javaslatának elfogadására az érdekeltek között megvan-e a hajlandóság. Abban igazat adunk a szerzőnek, hogy e tekintetben a gazdaságilag legerősebb államoknak kellene a kezdeményezést talán pillanatnyi érdekeik ellenére is magukhoz ragadniok.

Hantos érdekfeszítő, gyakorlati célzatú, elméletileg is magas fokon álló kiváló munkája Európában is visszhangra talál. Bár fáradozását siker koronázná és a középeurópai államokat tényleg egymáshoz közelebb hozná, amire úgy az innenső, mint túlsó oldalon égető szükség van.

Lányi Rezső.

Az Osztrák-Magyar Bank.

Ciril Nemeč: La Banque Austro-Hongroise et sa liquidation. Paris, Marcel Giard, 1924. (Collection de l'école des sciences sociales de l'Université de Lausanne, Fasc. I.) 149. o.l.d.

Ciril Nemeč könyvét kezünkbe véve önkéntelenül is felvetődik a kérdés, vajjon mi vezette szerzőt munkája megírására. Mert hiszen az Osztrák-Magyar Bank történetével, működésével, szervezetével széleskörű értékes irodalom foglalkozik. Valóban szerző kevés újat mondhat.

A munka első részében történeti áttekintést nyújt s visszavezeti az olvasót az OMB elődjének, az Osztrák Nemzeti Banknak megalakulásáig. Az Osztrák Nemzeti Banknak Osztrák-Magyar Bankká történt átalakulását ismertetve, Nemeč a Bank szervezésével kapcsolatban a nemzetiségek s különösen a csehek „sérelemét” domborítja ki s megállapítja, hogy „alapos változásnak

azért nem lehetett helye, mert a Bank szervezetével a magyarok meg voltak elégedve". (25. old.)

Ha gondolunk azokra a magyar nemzeti törekvésekre, melyek az osztrák-magyar monarchia fennállása idején az *önálló magyar nemzeti bank* megalakítására irányultak, tisztában lehetünk szerző állításának helytelenségével. *Nemec* fenti megállapítása fényt vet sajátos politikai felfogására, mely az egész munkán végig vonul. Egyébként szerző következtetésére vall, hogy fenti megállapítása után alig néhány oldallal utóbb kénytelen megemlíteni, miszerint az OMB harmadik szabadalmának lejáratára (1910.) előtt Magyarországon újra felvetődik az Ausztriától pénzügyi szempontból való különválás kérdése s a pénzügyi és bankügyi szeparálódás egyik tekintélyes magyar politikai párt programjának volt sarkalatos pontja. (30. old.) Ebben az időben vetődik fel a *kartellált jegybankok* rendszerének eszméje, amelyet Ausztria és Magyarország pénzügyi egységének fentartása mellett az OMB helyébe két önálló, hasonló szervezetű, fedezetű és hitelpolitikájú jegybank megalakításával kívántak megvalósítani. Az ily módon tervezett két jegybank jegyeit névértéken mindkét jegybank elfogadta volna. Ez a terv, mely akkor Ausztria ellenzésén meghiusult, említésre méltó, mert hasonló eszme éppen a legutóbbi időben került újra felszínre.¹

Szerző a Monarchia valutareformja kapcsán elismeri az OMB érdemeit s a monarchiának tett jelentős szolgálatokat. Kétségtelenül e reformmal az OMB nagy lépést tett előre a korábbi papírpénzgazdálkodás után az aranyvaluta felé s ha e művét nem tudta teljesen befejezni, nem csupán az Osztrák-Magyar Bankon múlt; okát elsősorban a monarchia fokozatosan romló államháztartásában, a közbejött háborús viszonyokban kell keresnünk.

Nemec túlszigorúan ítéli meg az OMB háború alatti működését. Röviden megállapítja: „La direction de la Banque s'est conduite d'une façon si contraire à ses devoirs les mieux établis qu'il n'y a pas de mot assez fort pour la blâmer.“ (33. old.)

Ha szerzőnek alkalma lett volna betekinteni *Popovics* tanulságos fejtegetéseibe,² bizonyára nem itélné el ily erősen az OMB vezetőségét. *Nemec* megfeledkezett arról, hogy abban a háborús időben a kontinens többi hadviselő államai is hasonló papírpénzgazdálkodást folytattak.

Az OMB politikájával kapcsolatban csak az 1878—1914-ig terjedő időszakkal foglalkozik; egy felől az Osztrák Nemzeti Bank politikáját nem tartja érdemesnek figyelemre, másfelől az OMB politikáját csak a világháború kitöréséig vizsgálja.

A munka második felében az OMB *likvidálását* tárgyalja. Ennek során ismerteti a st.-germaini béke 206. és a trianoni békeszerződés 189. azonos tartalmú pontjait, mely az OMB likvidálását és az utódállamok pénzügyeinek szétválasztását rendeli el. Teljesen egyetértünk szerzővel abban, hogy e rész a békeszerződések legzavarosabb, leghiányosabb és leghomályosabb pontja. A békeszerződés fogalmazói abból a téves feltevésből indultak ki, mintha az OMB állami bank lett volna s a Bank magánjellegét nem vették figyelembe. Ebből származtak az OMB likvidálásánál hazánkat és Német-Ausztriát ért sérelmek s a részvényesek jogainak megsértése. Szerző ennek dacára is arra a megállapításra jut,

¹ Lásd Elemér *Hantos*: Das Geldproblem in Mitteleuropa, Jena, 1925. (Magyarul u. e. a TÉBE kiadásában.)

² Dr. Alexander *Popovics*: Das Geldwesen im Kriege, Carnegie Stiftung für internationale Frieden, Wien, 1925.

hogy az OMB likvidálása Német-Ausztria és Magyarország részére „komoly előnyöket” biztosított.

Az OMB likvidálása melyet a békeszerződés gyakorlatilag alig alkalmazható rendelkezése írt elő, csak az érdekelt utóállamok hosszas és nehéz tárgyalásai után volt keresztülvihető. E kérdésnek közgazdasági szempontból való behatóbb vizsgálata több figyelmet érdemelt volna, mint azt *Nemec* munkájában találjuk.

A könyv végén irodalmi összeállítást nyújt, ebből azonban nemcsak a vonatkozó magyar irodalom hiányzik,³ de szerző a kérdéssel szorosan összefüggő több külföldi tanulmányról is megfeledeznek.⁴

Nemec kétségtelenül szorgalmasan gyűjtötte össze az Osztrák Magyar Bankra vonatkozó adatokat s e téma francianyelvű tárgyalásával hasznos szolgálatot tett volna a francia szakkörök tájékoztatása tekintetében. De nyilván politikai elfogultsága tette lehetetlenné számára azt az objektivitást, amelyet pedig minden komoly igényű tudományos munka szerzőjétől joggal megkívánhatunk.

Szádeczky Kardos Tibor.

A munkások helyzete a gyengevalutájú országokban.

Les conditions de vie des ouvriers dans les pays à change déprécié.
Genève. Bureau International du Travail, 1925. VII. 200.

Annak az elismerésreméltó gondos munkásságnak, melyet a nemzetközi munkaügyi hivatal a háború okozta zilált gazdasági viszonyok folytán problémákká duzzadt munkaügyi kérdések tanulmányozásában és ismertetésében már eddig is kifejtett, a fenti című tanulmányban újabb gyümölcse érett. A munkaidő, munkabér, munkanélküliség és a lakásügyi problémákat nemzetközi adatok alapján tárgyaló értékes kiadványsorozatba méltóan illeszkedik bele e legújabb mű, mely az elértéktelenedett valutájú országok (Németország, Lengyelország és Ausztria) munkásságának helyzetéről számol be.

Kétségtelen, hogy a háború csaknem minden ország munkásságának életszínvonalában mélyreható változásokat idézett elő. Hatásai azonban legsúlyosabban azon országok munkásaira nehezedtek, melyekben a mértéknélküli infláció pusztító vihara söpört végig. A munkásság nyomasztó helyzetének enyhítésére hivatott szociálpolitikai intézkedéseknek legtágabb tere ezekben az országokban nyílott, ahol a munkaügyi problémákat érintő megoldások minden változatát alkalmazva látjuk. A háborút közvetlen követő évek (1920—24) munkásviszonyainak ismertetésénél tehát igen szerencsés gondolat volt épen a fenti három ország kiválasztása s a tanulmány egyik értéke épen abban rejlik, hogy az említett három ország munkaügyi viszonyainak statisztikai adatok alapján való ismertetése mellett az alkalmazott intézkedésekkel kapcsolatban különös gondossággal boncolgatja mindazokat a munkaügyi s ezzel összefüggő gazdasági problémákat,

³ Nem említi pl. *Lónyay* német nyelvű művét (Die Bankfrage. Budapest, 1875.) sem.

⁴ Igy pl. *Tschurn*: Die Entwicklung des Verwaltungorganismus der Österr.-Ung. Bank, vorm. priv. österr. Nationalbank, Wien, 1908.; *Weinberger*: Die Liquidation der Österr.-Ung. Bank, Bankarchiv 1920.

amelyek kisebb-nagyobb mértékben a legtöbb országban még ma is megvannak.

A munkásság életviszonyainak megítélésénél az általános gazdasági helyzet, a munkabérek, a megélhetési költségek és a munkanélküliség ismertetése mellett a fősúlyt a tanulmány azoknak a változásoknak a megállapítására helyezi, melyek a munkásosztály jövedelmében a háború óta beállottak, miután egy társadalmi osztály életszínvonalát elsősorban a jövedelme determinálja. A tanulmány által a munkásosztály helyzetéről nyújtott kép teljessé tétele érdekében célszerű lett volna még annak a sokféle hatásnak az ecsetelése, melyeket a jövedelemcsökkenés a munkásosztály életviszonyaiban előidézett. Ennek a tanulmányozása azonban sajnos, már a kiadvány célján és keretén kívül esett.

A munkásság életviszonyaira az infláció és a nemzeti jövedelem csökkenése — mely jelenségek a tárgyalt országok mindegyikében tapasztalhatók voltak — döntő befolyást gyakorol. Az infláció folytán a pénz vásárló ereje nagy mértékben csökken; ez a csökkenés a különböző piacokon nem egyenlő erejű; a devizapiac azonnal és érzékenyen reagál az értékesítésre, az engros piac reakciója már lassúbb, de még mindig határozott, a detailpiacon már késve és gyengített formában jelentkezik, míg a munkapiacon aránytalanul gyenge a visszahatás. Amidőn a valutaértéktelenedés, illetőleg az áremelkedés hatásait az utóbbi piacon vizsgáljuk, az itt alkalmazott árat, azaz munkabért két különböző szempontból tekinthetjük: a termelő szempontjából mint munkaköltséget és a munkások szempontjából, mint a munkásosztály jövedelmét.

Jóllehet a munkaköltség felbecsülése statisztikai adatok alapján alig lehetséges, feltehető mégis, hogy a munkaóránkénti átlagos produktivitás csökkent a háborúelőttihez viszonyítottan, nem csupán a nehéz gazdasági viszonyok szülte általános demoralizáció folytán, hanem a lakosságnak a háború alatti rossz táplálkozása folytán előálló fizikai elgyengülése következtében is. Figyelembe kell még vennünk, hogy a háború is épen a leg-erőteljesebb munkásanyagot tizedelte meg. Ehhez járul még, hogy a tanult és tanulatlan munkások aránya az előbbieket rovására tolódott el. A munkaköltségeket feltüntető munkabérstatisztikai adatok ennél fogva csökkenő tendenciát mutatnak; élesen szembeütnek ez a munkabérindexeknek az ipari nyersanyagok nagykereskedelmi árindexeivel való összehasonlításában, mely azt mutatja, hogy a munkaköltség erősen alatta marad a termelési költség egyéb elemeinek.

A munkásosztály jövedelmének megállapításánál a tényleges munkabérek alakulásának megfigyeléséből kell kiindulnunk. A reálmunkabérek ismerete azonban csupán a normálisan foglalkozott munkásság jövedelméről ad felvilágosítást. Az egész munkásosztály jövedelmének megállapításához ismerni kell a túlórárt dolgozóknak, a részleges vagy teljes munkanélkülieknek, a beteg vagy invalidus és a munkaviszonyok által érintett munkásoknak jövedelmét is, valamint az esetleges egyéb jövedelmeket. Ezek közül az elemek közül főleg a teljes és részleges munkanélküliség az, mely az összjövedelemre módosítólag folyhatna be, annak megállapításánál tehát azok szerepe elsősorban veendő figyelembe.

A jövedelemalakulás megállapítása a következő módszer szerint történik. Mindenekelőtt megállapított a tárgyalt időszakokra vonatkozólag a részleges és teljes munkanélküliek számában a háborúelőttihez képest mutatózó százalékos diffe-

rencia. Ezután a szakszervezeti, állami és egyéb forrásból származó munkanélküliségély figyelembevételével a munkanélküliek jövedelmében beállott csökkenés s ez a csökkenés a fenti százalékos differencia alapján az egész ipari munkásságra nézve átszámított. Természetes, hogy emellett a módszer mellett nyert eredmények nem lehetnek egészen pontosak, mert a különböző forrásból származó munkanélküliségélyre vonatkozólag pontos statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre, hozzávetőlegesen azonban megállják helyüket s mindenestre becses tájékoztatást nyújtanak a munkásság jövedelmének alakulását illetőleg.

Németországban és Lengyelországban a munkásosztály jövedelmei, a reálmunkabérek alapján becsülve, 1921-ben magasabbak voltak az előző évekenél s némely esetben közel kerültek a háborúelőtti nivóhoz, 1921 után fokozatosan csökkennek egész 1923 végéig. A valuta stabilizációja a reálmunkabérek emelkedését, de egyúttal a munkanélküliség krízisét is magával hozta, úgy, hogy ha az ipari munkásság összességét tekintjük, a munkában maradt dolgozóknak a reálmunkabérek emelkedéséből származó előnyét a munkanélküliek által elszenvedett veszteségek ellensúlyozzák. E tekintetben különösen a németországi munkásnak volt rossz a helyzete, mert míg ott a tanult munkás reálmunkabérei 1920—24. években kisebb-nagyobb kilengésektől kísérve, 72—89, a tanulatlan munkásoké 93—97%-át tette a háborúelőttiének, az Ausztriára vonatkozó százalékok 50—118, illetőleg 124—141 közt mozogtak; a fentebb ismertetett módon megállapított jövedelem csökkentése pedig az összes munkásságnak Németországban 40—12%, Ausztriában pedig csak 6—13% volt. Ausztriában a munkásság jövedelmének csökkenése a legkritikusabb idő alatt, 1922 december—1923 február, sem volt nagyobb 32%-nál.

Még hátrányosabban üt ki az összehasonlítás a német munkásságra akkor, ha figyelembe vesszük, hogy Ausztriában a kvalifikált munkások túlnyomó részének reálmunkabére már 1923 végén magasabb volt a háború előttinél, a tanulatlan munkásoké pedig már 1923 végén, addig Németországban 1920—24-ben a tanultmunkások reálmunkabére egy iparágban sem, a tanulatlan munkásoké pedig csupán egy-két iparágban és csak 1924-ben érte el a békebeli nivót.

Lengyelországban, ahol az adatok csupán Varsóra és Lodzra vonatkoznak, tehát nem lehet az egész országra nézve irányadókul tekinteni, úgy a tanult, mint a tanulatlan munkások munkabére 1921 első felében volt a legmagasabb, amikor is több iparágban mindkét munkáskategória bére túlhaladta a békebeli nivót, a következő évben fokozatosan csökken s 1924-ben ismét a békebeli szín felé közeledik. A lengyelországi hiányos munkanélküliségi adatok miatt a munkásosztály jövedelmének alakulása nem volt megállapítható, a hiányos adatok alapján is azonban következtetni lehet arra, hogy a növekvő munkanélküliség folytán okozott veszteségek a reálmunkabérekben mutatkozó emelkedést legalább is paralizálták.

A reálmunkabérek vizsgálata még egy igen érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet, mely különben nemcsak a tárgyalt három országban, hanem az egész világon is tapasztalható, hogy t. i. a tanulatlan munkások helyzete általában kedvezőbb a tanultakénál. Megállapítható azonban, hogy e két kategória munkabérei közti különbség ismét növekedni kezd, amióta a bérnivellálódásnak kedvezőtlen hatásai (tanult munkástörzs utánpótlásának nehézségei) nyilvánvalókká lettek.

Végeredményben a munkásosztály jövedelmének csökkenése három körülményre vezethető vissza: 1. A nemzeti jövedelemnek

a gazdasági dezorganizáció és a háboru által okozott lényeges területváltozások folytán előidézett — s legalább is néhány évig tartó — csökkenésére. 2. A inflációra, mely szakadatlan áremelkedést idézve elő, — amelyhez a munkabérek sem elég gyorsan, sem elég pontosan nem tudtak simulni — a munkásság jövedelmének tényleges értékét folytonosan csökkentette. 3. A valuta stabilizációjára, mely növekvő munkanélküliséggel jár karöltve s így a munkásság egy tekintélyes hányadát munkaalkalomtól, következésképp jövedelmétől fosztotta meg.

E három tényező közül főként az infláció volt az, melynek hatása a munkabérekben a leghatározottabban jutott kifejezésre. E tényezőknek a munkabérekre gyakorolt kedvezőtlen hatását különböző intézkedésekkel igyekeztek ellensúlyozni. Legkézenfekvőbb expediensnek látszott az árellenőrzés indirekt módszerének alkalmazása, abból a meggondolásból kiindulva, hogy a megélhetési költségek gyors emelkedésének megakadályozásánál a munkabéreknél a megélhetési költségekhez való alkalmazása könnyebbé válik.

Az első intézkedések mindhárom országban tényleg ebben az irányban mozogtak s elsősorban a lakbér s az élelmiszerek árának a szabályozásában váltak valóra. A kedvező hatás főleg a munkaköltség csökkenésében nyilvánult, miután a munkabérek a mesterségesen csökkentett megélhetési költségekhez könnyebben voltak alkalmazhatók s bizonyos mértékben a munkanélküliség nagyobb mérvű elterjedése is megelőzhető volt. Ami a munkabéreknél a változott viszonyokhoz való adaptálására vonatkozó tulajdonképeni módszereket illeti, ezek mindhárom országban azonosak voltak s csak technikai szempontból tüntetnek fel némi különbséget. Németországban a munkabérek emelése a munkások és munkaadók közt szokásos egyezkedések alapján történt; természetesen, hogy a viharos áremelkedések idején (1923) ezeket a tárgyalásokat két-három hetenkint meg kellett újítani s az eljárást is egyszerűsíteni.

Ami a tisztán automatikus béremelést illeti, mely a szabályos időközönként publikált megélhetési indexszámok alapján eszközöltetett, ez Németországban sohasem volt általános alkalmazásban. Ausztriában ellenben nagyon el volt terjedve (1922-től 1923 nyaráig általános alkalmazásban volt), azonban a munkaadók részéről tapasztalt ellenállás folytán lassankint itt is megszüntették. Lengyelországban az automatikus béremelés (1921. és 1922. években) általános elfogadásra talált, amikor is a Stat. Hivatal által publikált megélhetési indexszámok szerint a munkabérek havonta újból megállapították. A mozgó skálájú bérrendszer kötelező alkalmazására benyújtott törvényjavaslat 1924 elején a pénzügyi stabilizáció folytán már elvesztette aktualitását.

Az indexszámokon alapuló automatikus béremelésnek azonban már eleinte is mutatkoztak olyan hiányosságai, melyek megszüntetésére más módszer után kellett nézni. Különösen a gyors áremelkedés idején érintette a munkásságot érzékenyen az a körülmény, hogy a béremelés soha nem érhetette el a tényleges drágasági fokot, akkor, amikor naponként emelkedtek az árak, az indexszámok pedig a legjobb esetben kéthetenként publikáltattak, úgy hogy a drágaság arányában felemelt munkabér már csak az indexszám közlését megelőző időszakra lehetett megfelelő. Ezért e rendszer alkalmazásának kezdetén úgy Német-, mint Lengyelországban felmerült a munkások részéről az az óhaj, hogy a béreket stabilértékű pénzegységben állapítsák meg (dollar, svájci frank) és a bérfizetés napján érvényes árfolyam szerint fizetessék belföldi pénzben. Ez a rendszer különben csak alkalmazása

volt a munkapiacra annak, ami a valuta-, engros- és detailpiacon már előzőleg is szokásos volt, amidőn ugyanis a hazai pénzegység az állandó értékesökkenés folytán értékmerő szerepét kezdte elveszíteni.

A stabil-, illetve aranyértékű munkabérrendszer azonban a fenti két országban is csak átmenetileg és helyenkint volt alkalmazásban, miután ennek a módszernek is meg volt az a hátránya, hogy a megélhetési költségnek aranyalapon is mutatózó emelkedése a munkabérekben nem térült meg. A különböző módszerekkel való kísérletezés idejében köszöntött be azután ugy Német-, mint Lengyelországban a valutastabilizáció, mely a munkabér megfelelő szinten való tartására irányuló átmeneti intézkedések túlnyomó részét feleslegessé tette.

A munkabérnek a dráguláshoz való arányosításával egyidejűleg azonban több megoldásra várt probléma került felszínre. Számba kellett venni ugyanis a megélhetés terén különböző helységek közt mutatózó eltéréseket s így arányos drágasági pótlékok bevezetése előtt nem lehetett elzárkózni. A drágasági pótlék rendszere mindhárom országban alkalmazást nyert, de főleg Németországban volt általános, ahol azt különösen az a körülmény tette szükségessé, hogy a kollektív szerződések hatályossága alá nagy területek tartoztak. A nő és családos munkások nehezebb helyzetén pedig a családi pótlékok rendszerével igyekeztek segíteni, mely Ausztriában, Németországban volt elterjedve; a nyújtott segélyek azonban általában nem voltak arányban a családfenntartás okozta költségtöbblettel s mivel nem simultak a lét-fenntartási költségek alakulásához, az idők folyamán jelentékenyen összezsugorodtak. Ausztriában a családi pótlék rendszere törvényhozási úton szabályoztatott, míg Lengyelországban csak néhány iparágban nyert alkalmazást s általánosságban csak a szellemi munkásokra terjesztették ki.

Megjegyzendő végül, hogy a valuta- és általános pénzügyi stabilizáció folytán a fentismertetett kérdések részben már a múlt problémái közé tartoznak, jóllehet éppen a pénzstabilizáció folytán általánosan mutatózó áremelkedés a munkabérkérdést még jó ideig felszínen tarthatja. A reálmunkabérek csökkenésének meggátlása helyett, mely hova-tovább mégis közeledik a nyugvópont-hoz, ma már inkább a nemzeti jövedelem emelésének kérdése nyomul előtérbe, azon módszereknek egyidejű kutatása mellett, melyek a jövedelem helyes elosztását lehetővé teszik.

Hajdrik Sándor.

Uj gazdaság- és közlekedésföldrajzi kézikönyv.

Karl Sapper: Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrsgeographie. Teubner, Leipzig u. Berlin, 1925. VI. és 300. l.

Használható kézikönyv, mely amellet, hogy nagyrészt csak kompendiumszerű összefoglalás, mégis újat is nyújt. Tanulságosan leírja a föld különböző részein folyó termelés és kereskedelem, valamint a közlekedés technikai sajátosságait, annyiban, amennyiben azok természeti tényezők következményei. A történeti fejlődéseket megfelelően vázolja és a kulturális összefüggésekre szerencsés kézzel mutat rá. Különös érdeme, hogy szakít a kizárólag európai vagy pláne nyugateurópai álláspontból való szemlélettel és hogy nagy súlyt helyez a többi világrész népeinek sajátosságaira és termelési rendszereire. Fejezetei, a természet beha-

tása az emberi gazdálkodásra, az ember mint gazdálkodó lény, a termelés áttekintése, a kereskedelem, a közlekedés, már címükben is jelzik *Sapper* rendszerét. Szerencsés önmegtagadással oldja meg azt a problémát, hogy meddig mehet el a kérdések vizsgálata terén a gazdasági földrajz művelője s hol kell átadnia a teret a gazdaságtudomány és a szociológia művelőinek. Alaposságra való törekvése azonban olyan messzemenő, hogy olyan — egészen helyes — megállapításokat is megrögzít, amelyeket már alig lehet másként, mint mosolyogva olvasni. Így, többek között a következőket írja: „*A nap fénye önmagában gazdaságilag hasznos a modern fotográfiai ipar számára, fehérítés céljaira stb., míg sok szövet és tapéta színehagyása, valamint vitorlák és napvédők gyorsabb elromlása következtében ezen javak gyorsabb pótlására kényszerít. A vegyileg ható napsugarak eredményeként a nap tüze által az emberek bőrén okozott égési sebek ugyancsak gazdasági forgalmat idéznek elő (gyógyszerszámlák)*“ (6. l.).

Sok gazdasági statisztikai adat, szemléltető térképvázlat és karbogramm, valamint a föld gazdasági egységeinek adatszerű jellemzésükkel színezett áttekintése emeli a munka értékét és hasznosságát.

V. I.

Nagy vagyonok.

R. Ehrenberg: Grosse Vermögen. Erster Band: Die Fugger—Rothschild—Krupp. Dritte unveränderte Auflage, VII. és 214. l. Zweiter Band: Das Haus Parish in Hamburg. Zweite unveränderte Auflage, XI. és 150. l. Mindkét kötet kiadója Gustav Fischer, Jena, 1925.

A nagy vagyonok nyújtotta gazdasági hatalom és a kezelésük által megkövetelt intézkedések és rendelkezések gondolata birtokosait bizonyos romantika fényével övezi a nagyközönség szemében, mely benyomás alól még azok sem tudnak teljesen szabadulni, akik általános társadalompolitikai állásfoglalásuk vagy pedig a szóbanforgó vagyon szerzésének konkrét körülményei következtében egyebként elítélő véleményt alkottak róla maguknak. Ez a körülmény és az, hogy újabban gazdaságtörténeti kutatás eredményei iránt a történeti módszer hívóinek tudományos csoportját meghaladóan is ismét széles érdeklődés nyilvánul meg, megindokolja azt, hogy *Ehrenberg* 20 éve elfogyott könyvét új kiadásban terjesszék. Hogy a kiadó is szélesebb körök érdeklődésére számít, kitűnik a szokatlanul gondos és díszes kiállításból is.

„Az a mód, amiként egy nép vagy egy kor a vagyonról ítélkezik, a korszellem állapotának lényeges és fontos ismérve“, mondja *Ehrenberg* s ezen állítással bajos volna vitába szállni. A közvélemény mindamelllett különbséget tesz aszerint, vajjon a vagyon öröklött-e vagy újonnan szerzett-e; utóbbi esetben kutatja, hogy miként keletkezett s minden esetben gondol arra is, hogy miként használják azt fel. Most, hogy a világháború és annak utóhatásai idején számos jelentékeny új vagyon keletkezett, érdekes követni, mi volt egyes ismert régi nagy vagyonok forrása. *Ehrenberg* az általa ismertett vagyonok forrását egyes kiváló gazdasági vezérek új gazdasági kombinációkat lelő leleményességében véli feltalálni s hogy ezen nézetét általánosíthassa, korrajzot is nyújt. A Fuggerekről írt fejezetében csak jellemzi az újkori kapitalizmus ezen ismert előhírnökeit, a „Zeitalter der Fugger“-ben közölt adatokra támaszkodva. A Rotschildek meggazdagodásával kapcsolatosan azonban már nemcsak vagyonuk akkumulálásának fázisairól számol be s nemcsak a család első tagjait jellemzi, hanem egyúttal a 19-id század ele-

jének állampénzügyeit is vázolja s beszámol azokról a nehézségekről, amelyeket a jelentékenyebb pénzüsszegeknek távoli országokba való átszállítása okozott. (Ez minden háború idején fontos problémát képez, a közelmúltban az entente-nak okozott nagy gondot, míg a Dawes-bizottság a megoldást megtalálni vélte.) Amellett ezen kor pénzembereiről is megemlékezik.

A Krupp-ról szóló fejezet adatanyag szempontjából sovány, szerzőnknek könyve megírásakor nem állt még eredeti anyag rendelkezésre. Mégis színes az előadása és érdekes azon kísérlete, mellyel Krupp Alfréd jellemét intuitive próbálja megérteni és elemezni.

A Parish-család történetének megírását nemcsak az indokolta, hogy az 1800-as századforduló idejében Hamburg legjelentékenyebb kereskedőháza John Parish-é volt, hanem elsősorban az, hogy ezen szellemileg is igen jelentékeny ember megírta élet történetét gyermekei számára, úgy hogy *Ehrenberg*-nek kielégítő forrásanyag szolgálhatott vezérfonalul, melyet csak megfelelő korrajzzal kellett kiegészítenie. Parish élettörténetét nemcsak annak külső körülményei teszik édekesítővé s nemcsak a kor, melyben élt, volt érdekes, hanem elsősorban az impresszionálisa az olvasót a róla szóló könyv olvasásakor, hogy magának szigorú kritikusa lévén, a kereskedői hivatás és a kereskedő elhatározásainak létrejötté lelki tényezőiről sok figyelemreméltó és szép, gondolatébresztő megjegyzést tesz. Már ezekre való tekintettel is érdemes életrajzával megismerkedni.

V. I.

Amerika gazdálkodása.

Dr. Ing. e. h. *Carl Köttgen*, Stellvertretender Vorsitzender des Reichskuratoriums für Wirtschaftlichkeit: Das wirtschaftliche Amerika. 7—12. Tausend. Verein deutscher Ingenieure-Verlag, Berlin. 1925. VIII. és 184. l.

Most, hogy a nagy háború után a régi világ, különösen pedig Középeurópa gazdasági leromlásának hatása alatt széles körben elterjedt az a szokás, hogy Amerika viszonyait irigykedve szemléljék s követendő példaként állítsák oda, rendkívül hasznos munkát végeznek azon technikus szakemberek, kik közvetlen szemlélet alapján próbálják azt megállapítani, hogy Amerika fölénye min alapszik s vajjon utánzása Európa termelésének eredményességét fokozná-e. A két kontinensen folyó gazdasági tevékenységnek és annak különböző természeti adottságainak, alapjának sajátosságait úgy az összehasonlító közgazdaságtan, mint a gazdasági földrajz vizsgálja, nem lehet azonban jogosulatlan határsértésnek minősíteni azt, ha mérnök-ember kísérli meg az ezen téren fennálló összefüggéseket, hasonlóságokat és különbözőségeket tisztázni. *Köttgen*, a Siemens—Schuckert-művek vezérigazgatója, a legnagyobb tapasztalattal bíró német gazdasági vezetők egyike, ki sok gondolkodva összeválogatott statisztikai adat felhasználásával érdekes formában vázolja az Egyesült Államok közgazdaságának működését. A fősúlyt arra helyezi, hogy kiemelje, mely tényezőknek köszönhető Amerika hatalmas gazdasági teljesítőképesége s mennyiben honosíthatók meg azok Európában, elsősorban Németországban. A munka egyoldalú, annak következtében, hogy csak természeti és technikai körülményekre van különösebben tekintettel, míg a gazdasági és munkaszervezet kérdéseit elhanyagolja. — miután azonban ezt tudatosan teszi, — ez hiánynak nem minősíthető.

Köttgen az európai termelési rend számos pontjára mutat rá, melynek amerikai szellemben való módosítása az eredményességet jelentékenyen fokozhatná. Általánosabb érvényű megállapításában azonban pesszimista: az Egyesült Államok természeti körülményei s az összefüggő gazdasági terület hatalmassága oly előnyöket képeznek, amelyeket Európának nélkülöznie kell. Különösen érdekes és figyelemreméltó azon összehasonlítása, mellyel azt próbálja megállapítani, hogy az Egyesült Államokban, illetőleg Németországban a termelő munkát folytató népesség mely hányada szükséges az élelmezési szükséglet fedezetének előállítására, tekintettel a mezőgazdasági termelés lehetővételét célzó ipari munkákra és az élelmezési cikkeknek úgy a behozatalára, mint a kivitelére. Megállapítása szerint az „élelmezési tényező”, mely az élelmezés előállításával foglalkozóknak valamennyi keresőhöz való százalékos viszonyát fejezi ki, az Egyesült Államokban 29%, Németországban pedig 43.3%, ami azt jelenti, hogy, amennyiben mindegyik államban valamennyi előállított termék a keresők között teljesen egyenletesen oszthatnák szét, Németországban a jövedelmi hányad 43%-át tennék ki az élelmiszerek, míg az Egyesült-Államokban, noha ott az élelmezés bőségesebb, jobb, a jövedelmi osztályrésznek csak 29%-át képeznék az élelmiszerek. *Köttgen* az egész termelést arányba helyezi a kizárólag élelmezési célokat szolgálóval, mikor is az eredmény

$$\text{az Egyesült Államokra nézve } \frac{100}{29} = 3,45,$$

$$\text{Németországra nézve } \frac{100}{43,3} = 2,31.$$

Ezt a két számot az illető országok „jóléti tényezőjének” nevezi. Ezek a tényezők nem fejezik ki ugyan azt, hogy az Egyesült Államok népességének élelmezése a valóságban tökéletesebb, mint a németországi lakosságé, különbözetük azonban mégis annak következménye, hogy Amerika természeti feltételei kedvezőbbek, hogy az amerikai munkás az európainál intenzívebben dolgozik, hogy a munka nagyszabású egységítése az eredményességét jelentősen fokozta.

V. I.

Külföldi folyóiratok szemléje.

Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik. 1925.

No. 1—3. *Weiss, F. X.*: Neuere Ricardo-Kritik. — *Hayek, F. A.*: Die Währungspolitik der Vereinigten Staaten seit der Überwindung der Krise von 1920. — *Korányi, K.*: Die Erfolge der Zentralen Devisenbewirtschaftung. — *Karner, F.*: Die Wohlfahrtspflege der Stadt Wien. — *Herlt, G.*: Zusammenschrumpfen der weltwirtschaftlichen Beziehungen der Türkei. — *Mayer, Th.*: Wirtschaftsgeschichte.

Schmollers Jahrbuch.

Band, 49. 1925.

No. 1. *Lotz, W.*: Die Neuregelung der deutschen Reparationslasten seit 1924. — *Cohen, A.*: Valutasanierungspolitik. — *Bechtel,*

H.: Mittelalterliche Siedelung u. Agrarverhältnisse im Posener Lande.

No. 2. *Zwiedineck-Südenhorst, O.*: Macht oder ökonomisches Gesetz. — *Reichenau, Ch.*: Wilhelm Weitling. — *Bernis, F.*: Die Entwicklungsgeschichte der spanischen Wirtschaft. — *Fraenkel, A.*: Die zwei wirtschaftspolitischen Weltprobleme. I. — *Prion, W.*: Deutsche Kreditpolitik während des Ruhrkampfes. — *Strieder, J.*: Staatliche Finanznot und Genesis des modernen Grossunternehmertums. — *Beste, Th.*: Wandlungen im Verwaltungsaufbau der Aktiengesellschaft durch die Finanzierungsmethoden der Nachkriegszeit. — *Müller, H.*: O. Engländers „Bestimmungsgründe des Preises“.

No. 3. *Rumpf, M.*: Über Illusionsgemeinschaften. Zu Ferdinand Tönnies' 70. Geburtstag. — *Honegger, K.*: Der Machtgedanke und das Produktionsproblem. (Politik und Wirtschaft.) — *Kromphardt, W.*: Die Lösung der Magenfrage durch Josef Popper. — *Oldenberg, K.*: Der Bevölkerungsverlust im Welt-Krieg. — *Fraenkel, A.*: Die zwei wirtschaftspolitischen Weltprobleme. II.

No. 4. *Wilbrandt, R.*: Die Pseudo-wertfreien. — *Landauer, C.*: Zurechnung und Preis. — *Varga, St.*: Zwei ungarische Kapitaltheorien. — *Eckert, Ch.*: Aussenhandel und Auslandskredite. — *Ritschl, H.*: Gestaltungsformen und Entwicklungsstufen der Staatswirtschaft.

Weltwirtschaftliches Archiv.

Band 22. 1925.

Heft, 1. *Böhler, E.*: Der klassische Begriff der Weltwirtschaft. — *Gottl-Ottlilienfeld, Fr.*: Industrie im Geiste Henry Fords. — *Müller, A.*: Probleme der internationalen Sozialpolitik. — *Seraphim, H. J.*: Das Scherenproblem in Sowjetrussland. — *Levy, H.*: Die volks- und weltwirtschaftliche Bedeutung der heutigen englischen Arbeiterfrage. — *Leubuscher, Ch.*: Die britische Reichswanderungs- und siedelungspolitik seit dem Kriege. — *Beckmann, F.*: Weltmarktpreis als Ziel der deutschen agraren Handelspolitik. — *Notz, W.*: Friedrich List in Amerika.

Heft, 2. *Schumpeter, J.*: Edgeworth und die neuere Wirtschaftstheorie. — *Kotschnig, W. M.*: Weltwirtschaft und Universalökonomie. — *Colm, G.*: Die methodischen Grundlagen der international-vergleichenden Finanzstatistik. — *Hashagen, J.*: Die Japanpolitik der Vereinigten Staaten in ihren Anfängen. — *Brinkmann, K.*: Die jüngste Entwicklung des englischen Imperialismus. — *Lufft, A. L.*: Die staatliche Regelung grosskapitalistischer Organisation in den Vereinigten Staaten. — *Leontief, W.*: Die Bilanz der russischen Volkswirtschaft.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

123. Band, (III. Folge, 68. Band.) 1925.

Heft, 2. *Eucken, W.*: Das Übertragungsproblem, ein Beitrag zur Theorie des internationalen Handels. — *Ammon, A.*: Zur Frage

der steuerlichen Lastenverteilung. — *Stammler, H.*: Soziale Belastung der deutschen Wirtschaft, Beitrag zum Begriff „Sozialpolitik“.

Heft, 3. *Spann, O.*: Gleichwichtigkeit gegen Grenznutzen, Grundlegung der Preis- und Verteilungslehre.

Revue Économique internationale.

17. année. 1925.

Vol. II. No. 2. *Loria, A.*: La réaction protectionniste. — *Elewyck, E.*: Protectionisme et droits spécifiques. — *Savary, H. R.*: Le rétablissement économique et financier de la Tschéco-slovaquie. — *Sayous, A. E.*: De la réglementation des banques en France à l'occasion de la proposition de loi Chastanet. — *Zeeland, P.*: Les leçons d'une expérience monétaire en Argentine.

Vol. III. No. 1. *Yves-Guyot*: Le besoin et le pouvoir d'achat. — *Andréadès, A.*: La dette publique de la Turquie. — *Wiener, L.*: Les chemins de fer de la Turquie d'Europe et des États Successeurs. — *Weil, G.*: Les progrès de la Syrie.

Könyvszemle.*

Elméleti közgazdaságtan:

Barry (Jan). *Speculation in Economics* (Without Prejudice). Roy, 8vo, pp. 166. Williams & N. K 150.00

Fisher (Mrs. H. A. L.). *Then and Now. Economic Problems after the War a Hundred Years Ago.* With an intro. by The Rt. Hon. David Lloyd George., O. M. Cr. 8vo, pp. 129. Oxf. P. K 100.000

Finland. *Economic, financial and industrial conditions.* 1925. 2 Sh.

Geale, R. G. *International commerce and economic theory a plea for investigation.* 8vo, 171 p. P. S. king. 1925. 6 Sh.

Gottl-Ottlilienfeld, Friedrich. *Wirtschaft als Leben. Eine Sammlung erkenntnis-krit. Arbeiten.* Jena G. Fischer. 1925. XXXII, 703 S. gr. 8°. M 30.—

Humbert, Hugo. *Volkswirtschaftliche Weckrufe.* Breslau, J. Kern. 1925. 127 S. gr. 8°. M 3·50

Lamprecht, Arno. *Die Kausalität der Volkswirtschaft. Die volkswirtschaftliche Form d. Grundprinzips der psych. Kausalität.* Halle a. d. S. 1925. XII, 108 S. gr. 8°. M 7·50

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

Marx, Karl. *Histoire des doctrines économiques.* Traduit par S. Molitor. Tome VII. De Ricardo à l'économie vulgaire. Paris 1925. Alfred Cortes, Editeur. K 44.000

Pinner, Felix (Frank *Fassland*). *Deutsche Wirtschaftsführer.* Charlottenbourg. Verlag d. Weltbühne. 1925. IV. 339 S. gr. 8°. M 10.—

Robertson, D. H. (Cambridge). *Produktion.* Deutsch hg. v. Dr. M. Pályi. Berlin. J. Springer 1924. 8° 148 S. M 4.—

Rosebusch, Judson. *Was die Moral vom Kapitalismus fordern kann.* Stuttgart. W. Kohlhammer 1925. VII, 212 S. 8°. M 3·80

Sauzède, Albert. *Un problème financier, social et moral: l'Assistance et ses abus.* G. R.

Smith, I. H. *Collectivist economics.* 8vo, 216 pp. Routledge 1925. 8s 6d.

Török Árpád. *Die Wirtschafts Krise in Mitteleuropa, ihre Ursachen und ihre Lösung.* Novivrbas. 1925. 99 S. 8°. K 27.500

Théodoton, Th. *De quelques théories sur la valeur en Économie Politique.* Un volume in 8. 20 Fr.

a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

Taffé, William. Les Théories Économiques et Sociales de Thorstein Veblen. Un volume in 8. 12 Fr.

Todd, John. The science of prices, a handbook of economics, production, consumption and value. 8vo, 264 pp. Milford 1915. 6 Sh.

Wünsch, Georg (Marburg). Religion und Wirtschaft. Tübingen. Verlag J. C. B. Mohr. (1925. 8° 96 S. M 2·70

Statiztika :

Annuaire statistique. 40e vol. 1924. Résumé rétrospectif. Divers pays. (17/25. 5.) XLVI—402. p. Br.: 24 Fr. (S. 3466). Berger-Levrault.

Hesse, Albert. Gewerbestatistik und Arbeitsstatistik. 4 Aufl. (Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie IV. Band). Jena G. Fischer. 1925. 40. M 15.—

Mills (F. C.). Statistical Methods, Applied to Economics and Business. 8vo, pp. 620. Pitman. K 300.000

Niceforo, Alfredo. La Méthode Statistique et ses applications aux sciences naturelles, aux sciences sociales et à l'art. Un volume in 8°. 50 Fr.

Royot, Emile. Essai statistique sur la valeur du franc. Paris, 1925. Berger-Levrault. K 13·750

Statistisches Gemeindelexikon der Tschechoslovakischen Republik. Hg. v. Statistischen Staatsamte auf Grund der Volkszählung vom 15. Febr. 1921. 2. Mähren und Schlesien. Prag. Barsik und Kout. 1925. 4° 222 S. K 65.—

Politika.

Bauer, Otto. Der Kampf um Wald und Weide. Studien zur österreichischen Agrargeschichte und Agrarpolitik. Wien. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung. 1925. 8° 244 S. K 55.000.

Bonintegni, Pascal. Traité d'économie politique. Economie politique théorique. 1925. 90 p. 20 fr. Fr.

Brentano, Lujo. Agrarpolitik. 2. neubearb. u. verm. Aufl. Stuttgart. Cotta. 1925. XII, 294 S. mit Figuren. gr. 8°. M 12.—

Georges—Picot. La politique de déflation en Tchecoslovaquie. 90 p. Br. 6 fr. Fr.

Göhre, Paul. Deutschlands weltpolitische Zukunft. Berlin—Grunewald. K. Vowinckel 1925. 176 S. 8°. M 4·50.

Hutchison (K.). Labour in Politics. 8vo, pp. 127. Labour P. — K 30.000.

Perreau, Camille. Cours d'économie politique. 3e édit. 1925. XIV, 564 p. 22 fr. Fr.

Wilbrandt, Robert. Das Problem der Volkswirtschaftspolitik. Stuttgart. E. H. Moritz. M 3·75.

Szociologia, szocialismus, munkáskérdés.

Adler, Friedrich. The Anglo-Russian report: a criticism of the Report of the British Trade Union Delegation to Russia from the point of view of international socialism. Demy 8vo 52 p. 1 sh.

Adler, Victor. Aufsätze, Reden und Briefe. (Über Fabrikinspektion, Socialversicherung u. Arbeiterkammern). Wien. Wiener Volksbuchhandlung. 1925. M 5·60.

Batardon L. Memento des fondateurs de sociétés. (21/14) 58 p. 6 fr.

Cassan, Theodor. Die Gewerkschaftsbewegung. Ihre Sociologie u. ihr Kampf. Halberstadt, H. Meyer 1925. IX+355 S. gr. 8°. M 10.—

Fordham (M. and T. R.). The English Agricultural Labourer, 1300—1925. 12mo. pp. 63. Labour Pub. Co. Swd. K 20.000.

Hoskins (A.). The Mind of a Dielard. A Defence of the Social System. Cr. 8vo. pp. 143. Labour Pub. Co. K 70.000.

Hodgen Margaret T. Workers Education in the United States. 8vo. pp. 326. Paul. K 250.000.

Klingelhöfer. Zur Theorie des Lohnes und des Lohnkampfes Jena 1925.

Kranold, Albert. Das Problem des Achtsturentages. Eine systematische Analyse. Jena. 1925. 155 S. 8° M 3·60.

Menter, Hanna. Die Heimlosigkeit. Ihre Einwirkung auf Verhalten u. Gruppenbildung d. Menschen. Mit Vorwort v. L. v. Wiese. u. 10 Skizzen im Text. Jena: G. Fischer 1925. VIII+154 S. gr. 8°. M 8·50.

Narischkine—Witte, Vera. A Petrograd pendant la révolution. (Notes et souvenirs.) Paris. Bibliothèque du Lettré. [1925] 8° 218 p.

Cliver, E. M. The world's industrial parliament. Being a short, popular account of the International Labour Organization set up by the covenant of the League of Nations. With a foreword by Viscount Burnham. London: George Allan. [1925] 8° 63. p. C 80.000.

Suhr, Otto. Die Welt der Wirtschaft vom Standort des Arbeiters. Jena. Verlag Gewerkschafts-Archiv.

Sorokin (P. A.). The Sociology of Revolution. Lippincott Sociological Series. Edited by Edward Cary Hayes, Ph. D. Cr. 8vo. pp. 440. Lippincott. K 250.000.

Stoddard, Lothrop. Der Kulturumsturz. Die Drohung des Untermenschen. Ins Deutsche übertragen v. W. Heise. Mit 1. Titelbildniss. München. I. F. Lehmann. 1925. 212 S. gr. 8°. M 6.—

Jog és törvényhozás.

Bokanovski et Laskine. Nouvelle Loi de finances du 13 juillet 1925. 8° 200 p. Turis-Classeurs. 15 Fr.

Brändl, Franz. Internationales Börsenprivatrecht. Ein Beitrag zu der Lehre vom dem auf Vertragsverbindlichkeiten anwendbaren Recht. Marburg. N. G. Elwertsche Verlh. 1925. X, 233 S. gr. 8. M 9.—

Das Goldbilanzengesetz. Über die Aufstellung von Bilanzen in der Schillingrechnung unter Neubewertung von Aktiven und Verbindlichkeiten. Dargestellt v. H. Nusko, I. Ziegler. Wien. Staatsdruckerei. 1925. 339 S. kl. 8°. K 165.000

Declareuil, I.: Histoire générale du droit français des origines à 1789. Paris: Soc. anon. du Recueil Sirey. 8°. 50 Fr.

Eltzbacher, Paul. Deutsches Handelsrecht. 2 Aufl. Berlin. 1925. 431 S. gr. 8°. M 8.—

Girault, Arthur. Manuel de législation financière. 2e partie: Les ressources publiques: l'impôt. (12/85) 398 p. 600 gr. Br. Fr. 12.50

Goerrig, Franz. Das Arbeitsrecht in der Praxis. Eine Halbjahrsschau. München. Oldenbourg. 1925. 217 S. 8°. M 7.—

Kerschagl, Richard (Wien). Das Österreichische Schillingsgesetz. Wien. Industrieverlag Spaeth und Linde. 1925. 8°. K 52.000

Koch, Arwed (Jena). Kredit im Recht. Eine systematische Darstellung unter bes. Berücks. d. Bankpraxis. Jena. G. Fischer. 1925. V, 166 S. gr. 8°. M 7.—

Leseure, Jean. La Banqueroute allemande sur la dette publique. Loi du 16 juillet 1925. Extrait de la «Revue d'économie politique» No 4, 1925. (17/25./5.) 23 p. 40 gr. Br. Fr 2.50. Société du du Recueil Sirey.

Pénz- és bankügy.

Atkinson, Katharine. Men, money and markets: A brief study of present-day economics. 8vo 94 p. Hurst and B. 1925. 2 sh 6 d.

Baugmartner, W. Le Rentenmark. (15 octobre 1923, 11 octobre 1924) 2e édition. (14,5) 180 p. (24 gr.) 12 fr. Fr.

Béquignon. La Dette de monnaie étrangère. 8° 192 p. K 67.000

Bouchet, J. La garantie des crédits commerciaux et l'assurance crédit. 1925. 104 p. 12 fr. Fr.

Brassaul. La Réforme des finances locales. Préface de M. Emile Sari, sénateur de la Corse. 188 p. 12 Fr.

Cavaignac: Population et Capital dans le monde méditerranéen antique (170 p.) 8 Fr.

Chablani (H. L.) Indian Currency and Exchange. 8vo. Oxf. P. K 150.000

Clos, Jean. L'imposition directe du capital dans les finances communales. Paris, 1925. Les Presses Universitaires de France. K 55.000

Eisler, Robert. Das Geld. Seine geschichtl. Entstehg. und gesellschaftl. Bedeutg. Ein wirtschaftswissenschaftl. Lichtbild Lerhgang. München. Oldenburg. 333 S. 8° M 12.—

Frank, Paul. Finances de la France. K 16.500

Geldentwertung und Stabilisierung in ihren Einflüssen auf die sociale Entwicklung in Österreich. Mit Beitr. v. I. Arlt, R. Bartsch, R. Beer. Hg. v. J. Bunzel. München. Duncker u. Humboldt. 1925. VIII, 478 S. gr. 8° M 16.—

Giorceanu, Georges. Le problème monétaire roumain. 44 p. M. Giard. 6 fr. Fr.

Gregory (T. E.). The Present Position of Banking in America. 8vo, Swd. Oxf. P. 2/—

Gregory (T. E.). The Return to Gold. Cr. 8vo, pp. 60. Benn Bros. Swd. K 50.000

Hahn, Albert. Geld und Kredit. Gesammelte Aufsätze, Tübingen. Verlag I. B. Mohr 1924. 8° 146 S. M 5.—

Hertz, Friedrich. Zahlungsbilanz und Lebensfähigkeit Österreichs. München und Leipzig. Verlag Duncker und Humblot. 1925. 8° 62 S. M 2.50

Hills, John. Waller and Morrison, D. E. The finance of government. 8vo, 194 pp. P. Allan 1925. 3 sh 6 d

Kulp. Les maladies monétaires de l'Europe. Vers la guérison. 1925. R. 2 M.

- Liefmann*, Robert. Vom Reichtum der Nationen. Untersuchungen über die sog. Reparationsfragen. u. d. internat. Verschuldungs und Währungsprobleme. Karlsruhe G. Braun. 1925. VIII, 143 S. 8° M 4.20
- Marais*. Des ouvertures en banque des crédits confirmés et non confirmés. 8° 215 p. K 148.500
- Maler*, André. Le chèque à la portée de tous. 32 p. 1 fr. Fr.
- Moeller*, Hero. Die Lehre vom Gelde. Leipzig. Quelle und Meyer. 1925. VIII, 229 S. 8° M 5.60
- Montarnal*, Les salaires, l'inflation et les changes. Essai sur le mouvement des salaires de 1914 à nos jours, avec inflation monétaire et les changes. 110 p. 8 fr. Fr.
- Montarnal* (Henri). Traité pratique du contentieux commercial de la banque et de la bourse. In-8 carré. 568 p. Br. 24 Fr. M. Rivière.
- Rozis*, Jeane. L'Exécution des obligations et les variations de valeur de la monnaie. Paris, 1925. Dalloz. 8° K 110.000
- Saucery*, Jean. Le retour à l'or dans les régimes monétaires après la guerre. Paris, 1925. Dalloz. 8° 20 Fr.
- Schkaff*, Eugène. La dépréciation monétaire, ses effets en droit privé. 8° Paris, 1925. Dalloz. 30 Fr.
- Schulz-Kiesow*, Paul. Die Kassenhaltung. Ein Problem d. Geldtheorie, d. Bankpolitik u. d. Konjunkturtheorie. Jena. G. Fischer. 1925. XVI, 100 S. gr 8° M 5
- Schumacher*, Alfred. Endgültige Aufwertung. Eine Darstellung d. Aufwertungsfragen mit Beispiel u Tab. Essen. W Girardet. 1925. 298. S. kl 8° M 5
- Serial Boud Values Tables*. By Financial Publishing Comp. Cr. 8vo. Routledge. 75!
- Strassev*, Karl. Die deutschen Banken im Ausland. Entwicklungsgeschichte und wirtschaftliche Bedeutung. 2. Aufl. 1925. XV × 197 S, gr 8° M 7
- Stead* (Francis R.). Bankers' Tests. The Treatment by Bankers of Applications for Loans, etc. 8vo. pp. 144. Pitman K 210.000
- Swani*, A. H. Commercial credit risks, export credits and credit insurance. Demg 8vo 144 pp. Pitman. 1925 5 sh.
- Thomas* (Louis). — Le Sauvetage du franc. Coll. Les Affaires (12/18,5). 256 p. (220 gr.). Br. : 7 fr. 50. (RH. 2842-2843.) Edit. du Siècle.
- Valois* (Georges). — L'Etat, les Finances et la Monnaie. (13,2/20,3). 696 p. (800 gr.). Br. : 25 fr. (AV. 2809.) Nouv. Libr. Nationale.
- Valois*. La restauration des finances françaises : la solution et les solutions. 1925.
- Weber*, A. Traité élémentaire des sociétés de capitalisation. 448 p. 20 fr. Fr.
- Ipar, kereskedelem, gyarmatügy.**
- Batardon*, L. Traité pratique des sociétés commerciales. VIII, 890. p. 65. fr. Fr.
- Bloud*, H. Le problème cotonnier et l'Afrique Occidentale Française. (25/15) 390. p. avec 1 carte. (700 gr.) 25 fr. E. Larose.
- Buck*, Norman. The development of the organisation of Anglo-American trade. 8vo. Milford. 1925. 11 sh 6 d
- China* Labour conditions in China. H. M. S. O. 1925. 2 sh 6 d
- Forke* (Alfred). The World-Conception of the Chinese. Probsthain's Oriental Series, Vol. 14. Cr. 8vo. Probsthain. K 320.000
- Gruwer*, A. De l'utilisation dans l'industrie des peaux de certains reptiles de nos colonies. (16/29) 28 p. (100 gr.) Br. 5 fr.
- Gruwer*, L'. Indo-Chine. Ses richesses marines et fluviales. (16/5) 319 p. 900 gr. Br. 40 Fr.
- Hauftmann*, E. Organisation und rationelle Arbeitsmethoden in kaufmännischen Betrieben. Mit 29 Abbild. Osnabrück. 1925. 191 S. 8° M 4.—
- Hurst*, F. W. From Adam Smith to Philip Snowden : A history of free trade in Great Britain. 8vo, 96 pp. Unwin. 1925. 2 sh 6 d
- Köttgen*, Carl. Das wirtschaftliche Amerika. Mit 40 Abbildungen. 7—12 Tausend. Berlin. V. D. I. Verlag. Berlin. 1925. 8° 183 S. L. M. 5.—
- Lazarkevitch*. Le liu, sa culture et son industrie dans l' Europe occidentale. 408 p. Gauthiers-Villars et Co. 50 fr. Fr.
- Lemaire*. Des amortissements et des réserves dans les sociétés industrielles. Broché. K 110.000
- Leverhueme* (Lord). The Six-Hour Day and other Industrial Questions. Edited by Stanley Unwin. Cheaper edn. 8vo, pp. 360. Allen & U. K 150.000
- Mills* (Stephen). Taxation in Australia. 8vo, pp. 286. Macmillan. K 240.000
- Morland* (D. F.), and McKee (R. W.). Accounting for the Petroleum Industry. 6×9, pp. 285. McGraw-Hill P. 1925. 20/

Matlekovits Sándor.

Alig mult néhány hónapja annak, hogy a Közgazdasági Szemle kiváló szerkesztőjének hirtelen haláláról adott hírt olvasóközönségének és máris ismét a gyász jegyében, az elmulás szomorú érzésétől kísérvé bocsátjuk közre a Szemle lapjait. Elnökünk elvesztését panaszoljuk ezúttal és mint a tavasszal, úgy most is országos gyászt jelent Társaságunk és Szemlénk gyásza.

Minden társaságra súlyos veszteség elnökének elvesztése. Hiszen az elnöknel futnak össze a szellemi vezetés szálai. A Magyar Közgazdasági Társaság azonban Matlekovits Sándorban többet gyászol, mint egyszerű elnökét, mert ő nemcsak elnöke, hanem, mint alelnökünk az Akadémia díszcsarnokában tartott gyászbeszédében mondotta, második alapítója is volt Társaságunknak. Midőn a háborús évek és a kommunizmus szomorú korszaka alatt megakadt társaságunk működése és a Közgazdasági Szemlét is az a veszedelem fenyegette, hogy nem tud többé megjeleni, Matlekovits Sándor volt az, aki maga köré gyűjtötte azokat, kik a közgazdaságtan művelése iránt érdeklődnek és fiatalos eréllyel meg tudta győzni róla, hogy vállvetett munkával ismét életre kell és lehet is kelteni a társaságot. A legnehezebb időkben, midőn a zuhanó korona minden állandó pénzforrásra utalt kezdeményezést majdnem lehetetlenséggé tett, ő volt az, aki elvállalta a Közgazdasági Szemle megjelentetéséhez szükséges anyagi eszközök előteremtését. Aggkorát elfelejtető fiatalos eréllyel, fáradtságot nem kímélve, nagy egyéni tekintélyének latbavetésével elő is teremtette azokat az eszközöket, melyek Szemlénknek és Társaságunknak lehetővé tették a súlyos korszak áthidalását.

Elnökségével új korszaka kezdődött a Közgazdasági Társaságnak, mely emlékünkből azokat az időket idézi fel, midőn e társaság a XX. század küszöbén legélénkebb működését fejtette ki. Matlekovits Sándor nagy tudásának, kitünő gyakorlati érzékének és nagy tekintélyének sikerült rövidesen a Közgazdasági Társaságot és Szemláját a magyar közgazdasági élet fontos tényezőjévé emelnie. Kitünően válogatta meg a társaság előadásainak és vitáinak tárgyait. Sorra vette az

ország pénzügyi helyzetét, a valutakérdést, az ország gabona-ellátását, az államvasutak gazdaságos kezelésének és bérbeadásának kérdését és még számos kérdést, mely a közvéleményt foglalkoztatta, mert helyesen ismerte fel, hogy a Közgazdasági Társaságnak, mint tudományos társaságnak feladata az ország súlyos gazdasági kérdéseit tudományos alapon tisztázni és a közvéleményt helyes irányba terelni. Jól látta azt is, hogy ez úton hozza társaságunkat közelebb az élethez és a nagy közönséghez, de egyúttal az ország közgazdasági kérdéseit intéző felelős tényezők érdeklődéséhez is.

Midőn a Közgazdasági Társaság Matlekovitsban kiváló elnökét veszítette, nem szolgálhatott vigasztalásul, hogy gyászában nem áll maga, hanem abban osztozik az ország első tudományos testülete, a Magyar Tudományos Akadémia, az ország nem egy közérdekű tényezője és az egész magyar közvélemény. Sőt! Hiszen társaságunk is a magyar közügy egyik tényezője óhajt lenni, melynek szomorúságát még fokozza annak tudata, hogy az élők sorából távozó elnöke a magyar közügy szolgálatában számtalan helyen hagyott úrt maga után.

Elhunyt elnökünknek tartoznánk azzal, hogy pályafutását áttekintsük és életének eredményeit összegezzük. Amde ez esetben hiábavaló erőlködésünk. Nemcsak hosszú és díszes az a pálya, melyet Matlekovits Sándor befutott, de oly sok elágazása van, oly gazdag eredményekben és sikerekben, hogy szinte lehetetlen áttekinteni.

Matlekovits 1842-ben született Budapesten és már jogász korában feltűnt írói képességével. A tanári pálya felé vonzódott és már 24 éves korában egyetemi magántanár volt. A sors azonban más pályát szánt részére, amely nemcsak tudománya kifejtésére, hanem kiváló gyakorlati érzékének érvényesítésére is módot nyújtott neki. 1867-ben a kereskedelmi miniszteriumban fogalmazó lett és gyorsan haladt előre pályáján. Már mint fiatal tisztviselő gazdasági ügyeinknek Ausztriával való rendezésében előkelő szerepet nyert és csakhamar az oly fontos vámügyeknek lett legszakavatottabb előadója egy olyan korban, amidőn az Osztrák-Magyar Monarchia vámpolitikájának kellett irányt szabni. A miniszterium őt küldte a vámtárgyalásokra, ahol mélyreható elméleti képzettségénél és nagy gyakorlati tájékozottságánál fogva fényes eredményeket ért el. Európaihírű vámpolitikus lett, akinek véleménye a vámtárgyalásokon mindenkor súlyosan esett latba. Bámulatos munkaerejével a vámügyek mellett az ipari közigazgatás terén is irányadó szerephez tudott jutni. E téren is szinte kimeríthetetlen munkalehetőségeket talált. Hatalmas és maradandó munkát végzett az iparoktatás reformja, a kamarai ügy és még számos kérdés körül. Alig lehet felsorolni azokat a fon-

tosnál fontosabb törvényhozási alkotásokat, amelyek első sorban Matlekovits munkájának voltak eredményei. Így az 1884. évi ipartörvény, a vízjogi törvény, a halászati törvény, a vámtarifa és a betűsoros árulajstrom oroszánrészben az ő alkotásai és a kereskedelmi törvény egyes részeit is ő dolgozta ki. De nem is tudjuk most hirtelenében megállapítani, hogy országos törvénytárunk Matlekovits munkájának még hány más emlékét tartalmazza. Pedig törvénytervezeteiből nem is került be minden a törvénytárunkba. Nem esodálkozhatunk azon, hogy sokoldalúságánál fogva a miniszterium az 1885-i országos kiállítás bizottságának elnökévé Matlekovitsot nevezte ki. E sokoldalú nehéz feladatkör teljesen megfelelt egyéniségének. Hiszen nem kis részben saját alkotásai, az ország közgazdasága haladásában az ő közreműködésével elért eredmények bemutatásáról volt szó. Bámulatos is volt a siker, amelyet e téren elért. Allamtitkárrá való kinevezése óta, mint képviselő is működött és a törvényhozásnak e minőségében is kiváló szolgálatokat tett. Midőn 1889. tavaszán hivatalától megvált, az egész magyar közgazdasági élet sajnálkozása kísérte e tényt, mert nagy szaktudásával és kiváló gazdasági érzésével mindenki tisztában volt.

De az ő páratlanul tevékeny szelleme számára a nyugdíjba menetel nem jelenthetett igazán nyugalmat. Továbbra is tevékeny munkása maradt közéletünknek. Mindenekelőtt az Országos Iparegyesület élén fejtett ki szorgalmas tevékenységet, de számtalan más irányban is dolgozott.

E bámulatos sokoldalú köztevékenység teljesen megtölthetett volna egy életet, de Matlekovitsnál ez nem így volt. Tudományos és irodalmi törekvései hivatalnoki pályáján és hivatalából való távozása után sem szűntek meg. Mindenekelőtt a vámpolitika terén alkotott nagyot. Már magában véve vámpolitikánk akkori fejlődésének megírása örök emléket állított neki, mert a leghivatottabb tollból birjuk a vámpolitika akkori történetét. Úgy „Az Osztrák-Magyar Monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig“ címen 1875-ben megjelent munkája, mint pedig a „Die Zollpolitik der Öst.-Ungarischen Monarchie und des Deutschen Reiches seit 1868 und der nächsten Zukunft“ címen 1895-ben Lipcsében megjelent munkája, valamint a Verein für Sozialpolitik vámpolitikai kiadványában „Die Handelspolitischen Interessen Ungarns“ címen megjelent, hasonlóképp „A vámpolitika mai helyzete“ címen 1905-ben kiadott munkája vámpolitikai irodalmunknak megbecsülhetetlen termékei és a németül megjelent munkák Európaszerte ismertté tették Matlekovitsot, mint vámpolitikust. Az 1891-ben németül kiadott előbb említett munkájában mélyen behatol a vámpolitika elméletébe is és annak egyik legnehezebb kérdését, a vámok hatását oly eredménnyel sike-

rült megoldania, hogy e téren a világirodalomban úttörőnek tekinthető. Idézték is mindenfelé e munkát, ahol tudományosan foglalkoztak vámpolitikával. Hatalmas forrásművet teremtett Matlekovits, amidőn a „Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota 1000 éves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye“ címen 1897-ben és 1898-ban megjelent kilenc kötetes nagy munkát szerkesztette és e munka két első kötetét saját maga írta. Megbecsülhetetlen forrásművet alkotott „Magyarország államháztartásának története 1867—1893.“ című két kötetes nagy munkájával is. De ki tudná felsorolni csak a címeit is Matlekovits irodalmi termékeinek. Csak becsüket akarjuk jellemezni akkor, amidőn rámutatunk arra, hogy beható tárgyismeret, mindig világos előadás és szigorú logika jellemzik azokat.

Külső sikerekben Matlekovits életében nem is volt hiány. mert oly tehetség volt, amelytől az elismerést nem lehetett megtagadni. Pályáján való gyors előhaladása, a legfontosabb teendőkkel való folytonos megbízatása, a Lipót rend lovagkeresztjével és a Szent István rend középkeresztjével, majd a valóságos belső titkos tanácsosi címmel való kitüntetése egymást követték és midőn megvált az államszolgálatról és képviselői mandátumától is, a király a főrendiházi tagsággal tüntette ki, hogy közgazdasági kérdésekben oly nélkülözhetetlen véleménye ne vesszen el az ország számára. Tudományos eredményeit a Magyar Tudományos Akadémia már 1873-ban méltányolta, amidőn levelező tagjává választotta. 1910-ben lett az Akadémia rendes és 1925-ben az igazgató választmány tagja. E tagságot sajnos már nem sokáig élvezte, bár a mult év nyaráig mindnyájan, akik szerették és tisztelték, abban reménykedhettek, hogy még huzamos ideig tudja az ő bámulatos munkabíráásával viselni annak a sokoldalú tevékenységnek terheit, melyet fiatalos mozgékony-sággal egészen halála órájáig kifejtett. Még az ősszel nagyszabású munkatervet dolgozott ki a Közgazdasági Társaság számára. Munkaközben érte a halál is.

Valójában nem tudjuk, a nagy és mélyen szántó tudóst, a kritikus elmét, a kezdeményező közéleti férfit, avagy a sokoldalú és finom érzékű gazdasági politikust sirassunk-e benne jobban. Nem tudjuk, a kristály tiszta elmét, mely gondolatait mindenkor egyszerű és megdönthetetlen logikájú módon tudta kifejteni, a dolgok lényegét mindig áttekintő éles bíráló tehetséget, a fiatalos kezdeményező képességet, mely még utolsó napjaiban is élénk volt benne, vagy a nagyméretű gazdaságpolitikai érzéket bámuljuk-e jobban benne. Ha csak egyiket is e tulajdonságok közül elhagynók, nem Matlekovits Sándor alakja állna előttünk, kinek nagyságát éppen e fényes tulajdonságoknak egy személyben egyesülése tette.

Matlekovits Sándor elnöksége nemcsak azt jelentette, hogy feje és pedig a társaság feladatait mélyen átértő vezetője van a közgazdasági társaságnak, hanem egész programot jelentett társaságunk számára. Az intenzív, komoly és tudományos működés programja volt ez és a társaság nem kívánhat mást, minthogy a jövőben is megtalálja az erőt e programm folytatására.

Emléke mindig társaságunk felett fog lebegni, bízótva további kitartó munkára, de egyúttal számonkérve azt is, megőriztük-e azt a kincset, melyet társaságunk újból talpraállításával reánk bizott.

Heller Farkas.

Az ötven éves kereskedelmi törvény.

Matlekovits Sándor posthumus cikke.

A Közgazdasági Társaság december 15-iki ülésének tárgyául tűzte ki elhunyt elnökünk a kereskedelmi törvény félszázados évfordulójának megünneplését. Erre az ünnepre készítette ezt a befejezetlenül maradt visszapillantást, melynek írása közben hullott ki a toll kezéből.

A kereskedelmi törvény, melyet mint 1875. évi XXXVII. törvénycikket dicsőült Ferenc József királyunk 1875 május 16-án szentesített és mely 1876 január 1-je óta életben van, megalkotásának ötvenedik évfordulóját éri el. Nekem jutott az a szerencse, hogy azon számos férfiak közül, kik a törvény előkészítésében és megalkotásában részt vettek, csak egymagam állok itt; végig gondolhatom az alkotás időszakát, a kezdeményezést, a tervezet elkészültét, a közvélemény bírálatát, a tervezet tüzetes tárgyalását, a törvényhozás elhatározását és a törvény megszületését. Átélttem azt az 50 évet is, mióta a törvény életben van; tapasztaltam hatását az üzleti élet különböző alakulataiban; volt alkalmam törvényünk hatását a külföldi hasonló törvények hatásával párhuzamba helyezni. És midőn ma visszapillantok a lefolyt ötven évre, a közvélemény, a kormány és a törvényhozásnak ennek a törvénynek megteremtésével és alkalmazásával kifejtett nézeteit visszaidézem emlékezetembe, mint a hosszú utazásáról hazatérő vándor megelégedéssel, megnyugvással és örömmel állapíthatom meg, hogy a lefolyt ötven év alatt ez a törvény az ország közgazdaságára áldásos hatást gyakorolt.

Alkotmányos életünk ujjaszületésekor, 1867-ben kormány és törvényhozás nehéz helyzetben volt. A szabadságharc után életbelépett abszolút korszak sok olyan intézkedést honosított meg főkép közgazdasági téren, melyeket a jogfolytonosság elvével kapcsolatba hozni nem lehetett és melyekre nézve törvényhozási intézkedések szüksége mutatkozott. Az abszolút korszak idejében a művelt nyugaton gazdasági téren nagy lendület állt be. Németországban a vámegyesülés az ipart és kereskedést óriási módon fejlesztette; a vasutak építése a nemzeti összeköttetéseket lehetővé tette; a technika számos vív-

mánya minden téren új életet teremtett. Az abszolút korszak ledönti Magyarországot és az osztrák tartományok közt addig fennállt vámsorompót, megteremti a közös vámterületet, a külfölddel szemben mérsékelt vámpolitikát honosít meg; az osztrák adórendszert behozza Magyarországra, vasutakat épít, a Dunahajózást rendszerezíti. Mindezek a körülmények üzleti téren törvényes szabályozást követelnek, mely a jogfolytonosság elve alapján régi magyar törvényeinkkel kapcsolatot nem talál.

Különösen érezhetővé vált ez az üzleti élet terén, amely az alkotmányos élet uralkodó elemében, a szabadságban azonnal 1867-ben új életre kelt és minden téren vállalatok megteremtésében jelentkezett.

Igaz a tizenkilencedik század közepe felé a magyar törvényhozás is foglalkozott az üzleti élet és a kereskedés ügyeinek szabályozásával. Az 1840. törvényhozás XV. cikke a váltótörvényt hozta meg, XVI. cikke a kereskedőkről, XVII. cikke gyárak jogi viszonyairól, XVIII. cikke a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól, XIX. cikke a kereskedői testületekről és alkuszokról szól, XXII. cikke a csódtörvényt szabályozza. Ámde 1840-óta a gazdasági viszonyok nagyban megváltoztak; a magyar mezőgazdaság termékei: gabona, hüvelyesek, gyümölcs, marha, állati termékek mindinkább kedvező elhelyezésre találnak a külföldön; a magyar kereskedő a külföldön szerez állandó összeköttetést; ezek az összeköttetések a kozmopolita kereskedelmi jog szokásait és törvényeit kényszerítik a magyarra is és az a pezsgő élet, mely az alkotmány visszaállításakor gazdasági téren megindult és külföldi vállalkozókat és tőkét vonzott a szabadságában viruló új területre, megkövetelte a törvényhozási intézkedéseket éppen a gazdasági és üzleti kérdésekben.

A kormány az alkotmány visszaállításának pillanatában, amidőn a hosszú ideig tartó elnyomatás, állami önkény, rendeletek és engedélyek alapján nyugvó állami beavatkozás rendszere természetes reakciót szült, amidőn mindenki az elnyomott szabadságot követelte: közgazdasági téren a szabadságvágy mellett volt és politikájában a szabadság elvét követte még ott is, ahol régibb magyar törvényeink állami beavatkozást írtak elő és ahol a jogfolytonosság elve az engedélyezést követelte. Így a részvénytársaság alakítását az 1840: XX. t. c. hatósági engedélyhez köti: kormányunk azonban ezt az engedélyezést tisztán alakiságnak tekinti annyira, hogy a minisztérium mintaalapszabályokat készít, melyeknek egyszerű kitöltése után legrövidebb idő alatt kiadja a szükséges engedélyeket. Míg az abszolút korszakban 1850—60. közt eltelt tíz év alatt egyetlen bank sem engedélyezett és egy takarékpénztár és két hitelszövetkezet keletkezett, már az

1861—1866 közti 6 évben 4 bank, 23 takarékpénztár és 20 hitelszövetkezet kapott az időközben működésbe jött helytartótanácstól engedélyt: addig az 1867—1875 végéig (azaz a kereskedelmi törvény életbelépéséig eltelt 8 évben) a minisztérium 161 bankot, 266 takarékpénztárt és 208 hitelszövetkezetet engedélyezett, köztük a két szédelgéséről híres 1872. és 1873. években 66 bankot, 136 takarékpénztárt és 70 hitelszövetkezetet.

Pedig az alkotmányos élet beálltával nem hiányoztak hangok, melyek éppen közgazdasági téren az állami beavatkozást sürgették, nehogy a vállalkozási szabadság túlzásai a gazdasági haladást megmételtyezzék és a vállalkozás korlátozását követelték. Az 1868. és 1869. évi tőzsdeválság a tőzsde rendszabályozását, a biztosítás terén megindult rohamos fejlődés az állami biztosítás eszméjét és a számosan keletkező részvénytársaság a részvénytársasági alakulat törvényhozói rendezését szintén az állami beavatkozás erősebb mértékében mondta kívánatosnak.

A minisztérium az ügyek beható tanulmányozására egyik fiatal tisztviselőjét hosszabb időre külföldre küldi.* Tanulmányi útjának eredményéről beszámolván, határozottan az állami beavatkozás ellen nyilatkozott. Ezek a tanulmányok részben mint tudományos értekezések nyilvánosságra is jutottak és pedig Tőzsde és állam (Statisztikai Szemle VI. kötetében). Az állami tüzbiztosítás (u. a. VIII. kötet) és Részvénytársaság (mint székfoglaló, az Akadémia kiadásában).

A minisztérium tényleg ezután is megmaradt a liberális gazdasági felfogás mellett és pedig annál is inkább, mert az engedélyezési rendszer, melyet törvény alapján alkalmaznia kellett, reá nézve súlyos erkölcsi felelősséggel járt, midőn a vállalatok bukása alkalmával a kormányt okolták, hogy miért engedélyezte őket és másrészt nem merte az engedélyezés szűkeblű alkalmazásával a vállalkozási kedvet megbénítani és azáltal a megindult gazdasági lendületet lelohasztani. Saját magán tapasztalta a kormány azt, hogy az engedélyezési rendszer nem felel meg a kor szellemének és ellenkezik az alkotmányos élet megindulásával megkövetelt szabad mozgással.

De ha így a liberális irányt követte is, éreznie kellett, hogy az 1848. előtti magyar törvények az üzleti élet követelményeinek már nem felelnek meg. Állt ez főkép a kereskedelmi élet tekintetében, amikor polgári törvénykönyvünk sem volt és így a kötelmijog hiányában a kereskedelmi élet legfontosabb szakaszaiban pozitív törvényes intézkedések hiányoztak.

A földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium már Gorove István miniszter alatt foglalkozott egy kereskedelmi törvény elkészítésével. Fest Imre államtitkárnak a minisz-

* E fiatal tisztviselő Mattekovits Sándor volt.

(Szerk.)

térium ötévi működéséről 1867—1872. szóló munkájában olvassuk: A minisztérium élénk óhajta volt az országot egy rendszeres kereskedelmi törvény jótéteményeiben részesíteni. Össze is állított egy bizottságot, mely huzamos ideig ülésezett és a kereskedelmi törvényjavaslat első szövegét elkészítette. De egyrészt a sürgős törvényhozási munkák sokasága mellett s az ezek legyőzésére szükséges folytonos erőfeszítés közben nem érezhette az időt alkalmasnak hosszú kodifikacionális munkálatok tárgyalására, másrészt az új kereskedelmi törvény alapelvei és iránya felett még annyira elágaztak szakavatott körökben is a vélemények, hogy tanácsosnak látszott e fontos feladat megoldását későbbi időnek fenntartani.

Időközben a budapesti ipar- és kereskedelmi kamara, a jogászyűlés, a kereskedelmi testületek, a tőzsde és számos szaktestület folyton sürgették és kérték a minisztériumot és a képviselőházat a kereskedelmi törvény elkészítésére. Erre Szilágyi József földmivelésügyi, ipari és kereskedelmi miniszter Gorove utódja, 1872 június havában megbízta Apáthy István képviselőt, a váltó-, kereskedelmi és nemzetközi jog nyilvános rendes tanárát a budapesti egyetemen, a kereskedelmi törvény tervezetének készítésével. Utasításul adta, hogy a német kereskedelmi törvény alapelveit vegye figyelembe, de emellett hazánk külön forgalmi és kereskedelmi viszonyait, valamint a Németországban később behozott külön törvényes intézkedéseket, az időközben tett tapasztalatokat és a tudomány legújabb álláspontját is érvényesítse.

Apáthy István ugyan nem tartozott a mélyen képzett jogászok közé, de 10 évi ügyvédi gyakorlat nagy tapasztalata után és irodalmi tevékenysége alapján 1870-ben a váltó-, kereskedelmi- csőd és nemzetközi jog tanárává nevezték ki. Világos fej, gyors felfogású és könnyű irányú szakember, igen alkalmas volt a kereskedelmi törvény tervezetének elkészítésére és pedig annál is inkább, mert a miniszter által kitűzött irány: a német kereskedelmi törvény időközben a jogi irodalomban bő kritika és megbeszélés tárgyát képezte és így a haladó tudomány elég anyagot nyújtott neki.

Apáthy a törvény tervezetével elkészülvén, gróf Zichy József miniszternek átadta, aki 1873 áprilisban a tervezet első két fejezetét nyomtatásban a nyilvánosságra bocsátotta, jelesül megküldte a budapesti és kolozsvári egyetemeknek, valamennyi kereskedelmi és iparkamarának, a pesti Lloyd társaságnak, a jogászegyesületnek, a kereskedelmi testületnek, a sajtónak és véleményük megküldését kérte. A tudomány tüzetesen foglalkozott is a tervezettel. Így Dárday Sándor Jogtudományi Közlönyében megjelent Matlekovits Sándor 21 cikke és Plósz Sándortól 12 cikk; Mende Bódog Magyar Nemzetgazdájában is egy cikksorozat. Miután a tervezet második

része is megjelent és a közvélemény bő anyagot szolgáltatott be a minisztériumnak: az anyag végleges rendezését Zichy József gróf miniszter egy külön bizottság feladatává tette.

A tárgyalásra meghívott bizottság tagjai közt szerepelt: 4 bíró és pedig, Daruváry Alajos kir. táblai tanácselnök, Tóth Elek legfőbb ítélőszéki bíró, a budapesti kereskedelmi törvényszék akkori elnöke, Weinmann Fülöp kir. táblai pótbíró (utóbb közjegyző) és Janicsek Jenő, a budapesti váltó- és kereskedelmi törvényszéknél bíró; mind a négy a kereskedelmi jogban jártas, előkelő és nagy tiszteletben álló jogász;

3 kiváló egyén az akkor fennállott törvényelőkészítő bizottság tagjai közül és pedig Fabinyi Teofil, az említett bizottság elnöke és utóbb igazságügyminiszter, Szilágyi Dezső, később a képviselőház elnöke és igazságügyminiszter és Zichy Antal, az ismert publicista;

5 országgyűlési képviselő és pedig Hódossy Imre, nagy jogász és elsőrangú ügyvéd, Hoffmann Pál egyetemi tanár, római jogtudós, Wahrmann Mór, az üzletvilág díszje, utóbb a budapesti kereskedelmi kamara elnöke, Horn Ede, a külföldön is elismert közgazdasági szakértő és utóbb a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium államtitkára és Harkányi Frigyes, több időn át a minisztérium kereskedelmi osztályának főnöke;

5, az üzleti élet körében élő szaktekintély és pedig Kochmeister Frigyes, a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnöke, a Hitelbank alelnöke, ki a kereskedelmi törvény előmunkálatában való részvétele miatt bárói rangot kapott; Strasser Adolf, a kereskedelmi kamara alelnöke, a nagy hírű Strasser gabonakereskedelmi cég főnöke, dr. Szvetenay Miklós, a budapesti kamara titkára, a kereskedelmi jog alapos művelője, Lukács Antal, a Földhitelintézet igazgatója és Ráth Károly, az Országos Iparegyesület alelnöke;

4 ügyvéd és pedig az üzletvilágban mint legjelesebb kereskedelmijogi szakértő, általában ismert és kedvelt jogász és pedig Bróde Lipót, Buschbach Péter, Környei Ede és Stiller Mór.

Ezekhez sorakozott a különböző minisztériumok 11 képviselője: és pedig a horvát minisztérium részéről Stojanovich Antal, az igazságügyminisztérium részéről Korizmics Antal osztálytanácsos, később az egyiptomi nemzetközi bíróságnak Alexandriában magyarországi tagja; a pénzügyminisztérium részéről báró Salmen Jenő osztálytanácsos; a közlekedési minisztérium részéről Záborszky Kálmán osztálytanácsos, utóbb államtitkár és Kovácsy Sándor miniszteri titkár; a kereskedelemügyi minisztérium részéről dr. Ary Ödön államtitkár, Reitz Frigyes min. tanácsos, Schnierer Gyula osztálytanácsos. Herics Károly, Kilényi Hugó és Mattekovits Sándor titkárok.

Ez a 32 tagból álló bizottság tárgyalta Apáthy István

tervezetét az ép akkor elkészült postapalota elsőemeleti ülés-termében és pedig 1873 november 4-én tartott első ülésétől kezdve 68 ülésen át 1874 május 2-ig, első olvasásban és 1874 novembertől kezdve 1874 december 21-ig 19 ülésben második olvasásban. Az első ülésen gróf Zichy József elnökölt; azután az elnöki tisztet dr. Ary Ödön látta el, súlyos, halállal végződő betegségéig, 1874. tavaszáig, azután mindvégig Daruváry Alajos elnökölt. Az értekezők jegyzőkönyveit velős rövidséggel, az elvi ellentétek kitüntetésével Kilényi Hugó s miután időközben a közlekedési minisztériumban a számára alkotott tarifaosztály vezetését vette át, Matlekovits és a második olvasás jegyzőkönyveit Herics Károly vezették. Az értekezők tárgyalásai úgy folytak, hogy a tervezet egyes részeit külön előadók terjesztették elő. Előadók voltak:

Szvetenay Miklós: a kereskedőkről, a kereskedelmi cég-jegyzésről, a kereskedelmi cégekről és könyvekről,

Herics Károly: a cégvezetőkről és kereskedelmi meghatalmazottakról, a kereskedelmi személyzetről és alkalmazottakról, a kereskedelmi társaságokról, általában a közkereseti és betéti társaságokról,

Schnierer Gyula: a részvénytársaságokról, szövetkezetekről és közraktári ügyletről,

Hódossy Imre és akadályozása után Szvetenay Miklós a kereskedelmi ügyletekről,

Bróde Lipót: az adás-vevésről és a bizományi ügyletről,

Kovácsy Sándor: a szállítmányozási és fuvarozási ügyletekről,

Korizmics Antal: a kiadói ügyletről.

Matlekovits Sándor: a biztosítási ügyletről szóló részekben.

A bizottság tárgyalásait rendszerint a kereskedelmi minisztérium lelkes tisztviselői és Szvetenay Miklós kamarai titkár Ary államtitkárral, az ő hivatalos helyiségében (a Lévay házban, most a Bristol-szállónak egy része) előkészítették. Minden bizottsági ülés előtt tüzetesen megvitatták a tárgyalás alá kerülő anyagot, átgondolták a tervezet ellen begyűlt anyagot és tisztába hozták azon elvi szempontokat, melyek vita tárgyává teendők. Ekép a bizottság minden ülésén a tárgyalásra előkészített anyaggal találkozott és az eszmék tisztulása rendszeresen történhetett.

A törvénytervezet 1874 december végén elkészült és Bartal György miniszter, Zichy József gróf utóda, csak azért nem terjesztette azt be az országgyűlésnek, mert akkor forrongott a politikai küzdelem, mely 1875. tavaszán a fuzióhoz vezetett és így a törvényhozás elé csendes időt követelő szerves javaslatot, amilyen egy kereskedelmi törvény, beterjeszteni nem volt lehetséges.

A fuzió megtörténte után Simonyi Lajos báró miniszter

1875 április 2-án a képviselőházban beterjesztette a kereskedelmi törvényjavaslatot, még pedig indokolás nélkül, de helyette a tervezetet letárgyaló bizottság üléseinek szakszerű jegyzőkönyveivel, úgy, hogy mindenki tájékozást szerezhetett magának minden intézkedés alapokáról és szükséges voltáról.

A képviselőház nyelvészeti szempontból két gyökeres módosítást tett: a speditiót, melyet a tervezet továbbításnak mondott, szállítmányozás és a Frachtgeschäftet, melyet a tervezés vitelezéssel fejezett ki, fuvarügyletnek nevezte el. A 70-es évek elején Dárday Sándor, a Jogtudományi Közlöny szerkesztőjének lakásán minden pénteken a fiatal tanárok, köztük Matlekovits, Pulszky Ágost, Plósz Sándor és mások összejöttek és sorjában a különböző tudományágak műszavait vizsgálat tárgyává tették és megfelelő új szókat javasoltak; a társaságban rendszeren az öreg Fogarasi János, az akadémiai szótár egyik szerkesztőtagja is megjelent és erősen közreműködött az előretörő fiatalság terveiben.

Itt született meg a többek közt a nemzetgazdaság helyébe a Volkswirtschaft és az économie politique számára a közgazdaság szava. Itt harcoltak a Kautz Gyula által erőszakolt jav szó ellen, mellyel a német Gut számára akart jeles tudósunk megfelelő műszót erőltetni, holott a magyar nyelv természete ily értelemben csak a többesben, tehát javak, használja és egyesben, valaminek a java, egészen más jelentőséget tulajdonít, mint a javaknak egyes számát. A tudomány és a közönség nem is fogadta el a jav szavát és tovább vajudik a csak többesben szokásos javakkal.

Itt készült a szövetkezet szava is, amelyet a kereskedelmi törvény műszóul törvénybe is iktatott. A német Wirtschafts-Genossenschaft, a francia société anonyme, vagy az angol society cooperativ magyarosítására azelőtt mindenféle szókat használt, így önsegélyező egyesület, takarékegylet, hitel-egyesület, népbank; Fogarasi a pénteki szófaragó társaságban utalt arra, hogy a magyar társaság és egyesülés mellett a szövetkezés is alkalmas társas viszony kifejezésére és megteremtett a szövetkezet műszó, melyet ma mindenki használ.

Nem sikerült a továbbítás és a vitelezés szókat műszókká erőltetni, pedig a továbbítás sokkal jobb magyar szó, mint a szállítmányozás és majdnem jobban fejezi ki a speditió fogalmát, mint a nehézkes szállítmányozás. A vitelezés jól képzett magyar szó és minden alakulatában a „hitel“ általában használt műszó változataival azonos (hisz: visz, hitel: vitel, hitelez: vitelez, hitelező: vitelező). Apáthy tervezete és a törvényjavaslat használta is e két műszót, a képviselőház mindezzáltal a már szokásban használt szállítmányozás és fuvarozás mellett döntött és az életnek engedelmeskednie kellett és továbbra is szállítmányoz és fuvaroz.

A szocializmusról.*

Ne várjon tőlem a mélyen tisztelt hallgatóság új dolgokat; csak azt fogom ismételni és ismételten hangsúlyozni, amit már többször mondtam és ismételten hangsúlyoztam. Teszem ezt pedig abból a meggyőződésből, amit a hírneves francia psychologus, Gustav Le Bon az ő leghíresebb és annak idején feltűnést keltett könyvében: „A tömegek lélektaná“-ban a következőképen fejtett ki:

„Midőn arról van szó, hogy eszméket, hiedelmeket belerögzítsünk a tömegek elméjébe, — például modern, szociális elméleteket — három nagyon biztos eljáráshoz folyamodunk és pedig: a *L'affirmation*-hoz, azaz az állításhoz, mely a maga pusztá egyszerűségében a legbiztosabb mód arra, hogy a tömeg elméjét megragadja. Az állításnak azonban csak akkor van igazi hatása, ha folyton ismétlik és lehetőleg ugyanazon kifejezésekkel. Ezért a második eszköz a *répétition*, vagyis az ismétlés, miáltal az állított dolog annyira elfoglalja az elméket, hogy azt végre bebizonyított igazságnak tekintik. A harmadik eszköz a *La contagion*, vagyis a lelki infectió. A tömegekben a gondolatok, érzelmek, emóciók, hiedelmek ragályos befolyást érnek el s ez ép oly intenzív, mint a mikrobák befolyása. A tömeghez tartozó embereknél minden lelki indulat roppant gyorsan átragad s ez magyarázza meg például a pánik villámgyors terjedését. Mert akár véleményről, eszméről, irodalmi nyilatkozatról vagy ruháról van szó: ki meri magát kivonni uralma alól? A lelki infekció tehát oly hatalmas, hogy rákényszerít az egyénre bizonyos nézeteket; ezért a tömegek nézetei és hiedelmei mindig csak a lelki infekció útján és sohasem a gondolkodó ész mechanizmusa útján terjednek. Megjegyzendő, hogy a lelki ragály — miután a néptömeget már magáévá tette — átragad a felsőbb társadalmi rétegekre is. Ez az, amit napjainkban a szocialista tanoknál látunk s innen van, hogy minden népszerűvé lett vélemény nagy erővel ragadja magával a legmagasabb társadalmi osztályokat is.“

Mielőtt tehát rátérnék előadásomnak a címben kifejezett tulajdonképeni tárgyára, legyen szabad ez alkalommal röviden válaszolnom arra a már több ízben és több oldalról hozzám intézett kérdésre, hogy: *Hogyan jöttem én arra a gondolatra és*

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1925 május 19-i ülésén tartott előadás kivonata.

mikor, hogy a szocializmus tanával közelebbi ismeretségbe jöjjenek?

Midőn 1882 őszén Zemplénmegyébe mentem boldogult Antal nagybátyám örökét átvenni, boldogult atyám azzal bocsátott el: — mivel csak önkéntesi évemet és jogi tanulmányaimat fejezhettem be, de már gazdasági iskolába nem mehettem át — Fiam, „*oculus domini etiam ignorantis*“ (a gazda szeme használ, még ha az illető nem is tud még semmit); másodsor: „*Lectorem unius libri timeo*“ (egy könyvnek az olvasójától félek, mert az *egy* dolgot tud jól); harmadszor pedig: Kossuth Lajos megyéjében az igazi „*nobile officiumot*“, vagyis azt, aki közügyekkel önzetlenül foglalkozik, mindig megbecsülik.

Így történt meg, hogy én mindennel foglalkozni kezdtem; a megyei életben mint tiszteletbeli főjegyző, a községeimben mint képviselőtestületi és iskolaszéki tag a néppel közvetlenül érintkeztem; így nemcsak a magyar intelligencia szokásaival és gondolkodásmódjával, de a köznép — helytelenül parasztnak nevezett földművesek — jellemével és szokásaival is megismerttem. Anélkül, hogy sejtettem volna, a szociális élet főbb tényezőit és a szociális kérdés alappilléreit tehát már ekkor tanultam megismerni.

Dr. Chyzer Kornél, az időtájt Zemplénben megyei főorvos, ki a zemplénmegyei orvosok és gyógyszerészek egyesületének elnöke is volt, engem egy előadás tartására nyert meg, majd — úgy 1886—7 körül — ismét felszólított, hogy tartsak az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén egy előadást a szocializmusról, vagy — amint ő mondotta — a jövő kérdéséről. Én ezt kereken megtagadtam avval az indokolással, hogy nem tudom mi a szocializmus. Chyzer felszólítása azonban szeget ütött fejembe és kezdtem a szocializmus iránt érdeklődni; az alapvető munkákat négy nyelven meghozattam s akkor még nagyon ráérvén, sokat olvasgathattam. Ezt észrevehette dr. Chyzer s nem felejtve el a korábban kapott kosarat, 1901-ben újólág felszólított, hogy tartsak előadást a szocializmusról; ezt most már készséggel megtettem és pedig Bártfán, 1901 augusztus 22-én ezen a címen: „A szocializmus multja, jelene és jövője“.

Bár hosszú volt előadásom, az ott megjelent, fegyelmezett fejeket láthatólag nagyon érdekelte és így ösztönzést kaptam arra, hogy a megkezdett ösvényen tovább haladjak. Ezt megelőzőleg még 1898-ban megjelent Werner Sombartnak, akkor Breslauban a Handelshochschule tanárának azóta két vaskos kötetre megdagadt, feltűnést keltő munkája: „*Der Sozialismus und die soziale Bewegung im 19-ten Jahrhundert*“, amelyet nagy élvezettel tanulmányoztam és feltettem magamnak, hogy ezen érdekes egyéniséggel, kinek egész felfogása és élénk stilusa lekötött, személyesen megismerkedem. Bártfán tartott előadáso-

mat feleségem segítségével németre fordítottam és elküldöttem több németországi egyetemi tanárnak, kik a szocializmussal theoriában foglalkoztak.

Werner Sombarttal egyelőre levelezést kezdtem, lelkesedve írva az ő „Socialismus“-áról és 1901-ben elküldöttem neki bártfai előadásomat, amire ő nagyon barátságosan, nagy jóindulattal felelt és arra ösztönzött, hogy csak folytassam tanulmányaimat, írjak és dolgozzam e téren, *mert a szocializmus eszméi fogják a világot megmozgatni és átalakítani.*

Azután meghívott még Breslauból, hogy ha egyszer Németországba jövök, látogassam meg. Ezt meg is tettem abból az alkalomból, hogy a német mezőgazdasági vándorkiállítás, mely minden évben máshol, most Breslau közelében lett megtartva. Meglátogattam és három napig nála laktam igen szép villában. Feltűnt nekem, hogy a lépcsőház falai a nagy szocialisták Marx, Engels, Lassale és mások képeivel voltak díszítve. Akkor sokat beszélgettünk erről a témáról és ő már akkor mondta nekem, amire roppant büszke voltam, mert még fiatal valék, hogy ő még nem talált laikust, aki a szocialisztikus literatúrában úgy kiismerné magát, mint én. Mondhatom, körülbelül 25 éve levelezek Sombarttal és neki igen sok ösztönzést köszönhetek.

A háború előtt, 1906-ban, Sombart a berlini Handelshochschulera, majd a háború alatt a berlini egyetemre jött, mint a nemzetgazdaságtan tanára, ahol a szemináriumban nagy tevékenységet fejt ki. Sok magyar tanítványa most időről-időre értesítést küld nekem arról, hogy Sombart felhozta nekik, hogy én a szocializmus és a bolsevizmus iránt nagyon érdeklődöm és a forrásmunkákat gyűjtöm. Ennek következményeként azokat a könyveket, amelyeket vagy a románok égettek el, vagy a magyar hatóságok koboztak el, Berlinből mind megkapom. Ennek köszönhetem, hogy a magyarországi bolsevista literatúrát illetőleg gyűjteményem teljes. Háborús „Élményeim“ III. kötetének „A bolsevizmus pszichológiája Magyarországon“ című előszavát, egy kútforrás-mutató követi, melyben csak azokat a könyveket és forrásmunkákat említem fel, amelyeket érdemesnek tartottam erre. Sombart legújabb könyvében ezen általam citált forrásmunkákra hívja fel a szakemberek figyelmét.

És itt meg kell jegyeznem, hogy a hazai szocialista irodalmat is állandóan éber figyelemmel kísértem „Fas est ab hoste doceri“, „Az ellenségtől tanulni szabad.“ Így alkalmam nyílt Szabó Ervin volt városi könyvtáros munkásságát szemmel tartani s elismerőleg emelem ki, hogy ő a szocializmusra vonatkozó bel- és külföldi irodalmat megértéssel és nagy szorgalommal gyűjtötte, úgy hogy mindazokat a forrásmunkákat, melyek nem estek a románok kulturszomjának

áldozatául, sem a kommunizmus bukása után elkobozva nem lettek: a Városi Könyvtárban mind megtaláltam, a többi könyvtárakban tett hiábavaló kutatásaim után.

Hogy a külföld, főleg pedig Németország szociologusaival az érintkezést minél közvetlenebbé tehessem, már körülbelül 25 év előtt beléptem a „Verein für Sozialpolitik“ nevű németországi egyesületbe, melyet 1872-ben Schmoller, Wagner és mások alapítottak; azóta ennek a Verein-nak — a háborús és a forradalmi éveket kivéve — tagja vagyok s mint ilyen, résztvettem tavaly az egyesületnek Stuttgartban megtartott 51. közgyűlésén, ahol Sombart tanár az osztályharcról tartott egy feltűnést keltő és érdekfeszítő előadást.

A szociológia terén kifejtett eddigi munkásságom alatt három ízben neveztek engem szocialistának. Az első eset régen volt, még Szapáry Gyula miniszterelnöksége idejében, amikor is valami intézkedésből kifolyólag a kormány egyik tagját azzal támadtam, hogy „aki a saját dolgát nem tudja rendezni, az az országot is képtelen rendezni.“ Ezen felszólalásomról Veigelsberg Hugó (Ignotus) úgy írt a Magyar Hirlapban, hogy feltűnő jelenség, miszerint az, aki a kormánnyal vagy a hatósági intézkedésekkel megelégedve nincsen, nemcsak ellenzékivé, de szocialistává is lesz, így pld. én is szocialista vagyok, csak hogy az én szocializmusom a keresztény jelzővel van enyhítve.

A másik eset az volt, amikor a sátoraljaujhelyi forradalmi törvényszék elnöke — mielőtt a fogházba küldött — azt mondta, miszerint tudja és ismeri az én szocialis elveimet és azt, hogy tudományosan képzett szocialista vagyok, hogy többet tudok a szocializmusról, mint ők, minélfogva nem is való vagyok abba a túsztársaságba, amelyet ő összeszedett, de én csak az ő nyakuk biztonságára menjek a többi tússzal!

A harmadik eset akkor volt, mikor Romanelli megtudta, hogy én a fiammal vagyok együtt a gyűjtőfogházban és még hozzá, hogy én már 60 éven túl vagyok. Romanelli ezért azonnali elbocsátásomat szorgalmazta, de Rónai igazságügyi népbiztos kérését avval az indokolással utasította el, hogy én „nagyon sokat foglalkoztam a keresztényszocializmussal.“

Ebben igaza is volt Rónainak, mert főleg a szociális pápa, XIII. Leónak a szocializmust tárgyaló encyklikáival foglalkoztam sokat, ki oly találóan jellemezte korát. (Például az 1878 december 31-én kibocsátott encyklikájában „azokat, kik merészen a nyilvánosság elé lépnek, hogy régi szándékukat a társadalom alapjának felforgatását illetőleg végrehajtsák“ szocialistáknak, kommunistáknak és nihilistáknak nevezte. „Ez alávalók merényletei — úgymond — azon hamis tanokban birják eredetöket, melyek — széthintvén a nép között a múlt században — most gyümölcseiket érlelik. A különbség a

szocialista tanok és Krisztus szeplőtlen tanai között szembe-tűnő: a szocialisták ugyanis azt hirdetik, hogy valamennyi ember egyenlő, hogy az uralkodóknak nem tartozunk tisztelettel, hogy a törvényeknek — hacsak magunk nem szentesítettük azokat — nem kell engedelmeskednünk. Az Evangélium tanítása szerint pedig az emberek egyenlősége abban áll, hogy mindannyian egyenlő, egy és ugyanazon törvény szerint fog-nak megítéltetni és érdemök szerint jutalomban vagy büntetés-ben részesülni. Az egyház üdvös behatását a társadalom tapin-tatos kormányzására meg is érzi a társadalom és az állam alapja: a család is, holott a szocializmus épen a családi köteléket akarja felbontani.“)

Mikor a Bodroglaközön a Várkonyi-féle, az Alföldön pedig a Mezőfi-féle agrár-szocializmus kiütött, akkor én ezzel a kér-déssel gyakorlatilag és elméletileg sokat foglalkoztam; az erről szóló tanulmányaim négy, azaz magyar, német, francia és angol nyelven jelentek meg. Ezekben a tanulmányaimban a szer-zett gyakorlati tapasztalataimmal szentesítettnek találtam Werner Sombartnak azon teoriáját, hogy: ha a szocializmus agrárállamban üti fel a fejét, ott az mindig kommunizmussá és anarchizmussá fejlődik ki.¹

Hogy tehát ennek a kommunisztikus-anarchisztikus „föld-osztás“-nak nálunk elejét vehessük, én már 1899-ben, tehát 26 év előtt sürgettem: 1. a községeknek legelővel való ellátását; 2. a községi szegényebb lakosok részére kisebb belhelyek és kertek megszerzésének megkönnyítését; 3. kisbérletek és feles földek kiadását; 4. nagyobb uradalmakból kihasítandó bérleteket vagy eladásokat. 1918 szeptember havában a Katolikus Népszövetség szociális kurzusán „a magyar birtokpolitika irányai a háború után“ címen tartottam felolvasást, melyet két ízben akkor ismételtem a Ludovika-Akadémia tisztképző

¹ Sombart legújabb művében: „Der proletarische Socialismus (Marxismus)“ (10. Auflage 1924. Verlag Gustav Fischer, Jena), az agrár-szocializ-musról és földosztásról beszél, erre vonatkozólag a következőket mondja:...

„Die kommunistische Wirtschaft entspricht in Ihrem Gesamtaufbau am ehesten den Anforderungen des Egalitätsprinzips, sofern sie die einzig mögliche Form ist, in der allen ein gleicher Anteil am gesellschaftlichen Vermögen bei gleichzeitiger Aufrechterhaltung des Grossbetriebes gewährt werden kann. Dann die grossbetriebliche Gestaltung des Wirtschaftsprozesses schliesst die andere — zunächstliegende Möglichkeit der Gleichheit im Besitze aus: die gleichmässige *Aufteilung* des vorhandenen Vermögens.

Die populäre Vorstellung vom Sozialismus haftet noch heute an diesem Akte des „Teilens“. Und überall dort, wo die Betriebsverhältnisse es gestatten, ist das „Teilen“ in der Tat das Ideal der aufgewühlten Massen. So in allen ausgesprochenen Agrarrevolutionen und in den Programmen rein agrarischer Parteien seit Whitstanleys Zeiten bis heute. In Ungarn: siehe z. B. Graf Mailáth, Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn (1905) 188 ff., in Italien: siehe z. B. Rob. Michels Proletariato e Borghesia (1908) 253 f.; in Rumänien, in den russischen Randstaaten, in Irland usw. (Seite 259—260.)

tanfolyamán. 1920-ban a mezőgazdasági munkáskérdést tárgyaltam az ipari munkáskérdéssel szemben és „A magyarországi birtokpolitikai reform előzményei“ című füzetemben közöltem gróf Tisza István egykori miniszterelnökkel a birtokpolitikáról folytatott levelezésemet.

Mikor a háborút elvesztettük, akkor — hála az októbertáknak — megkaptuk az ú. n. őszirózsás forradalmat és a kommunizmus áldásaiban lett részünk, mely azután teljesen nyomorékká tett bennünket. A nagy reményekkel telt, fejlődő és önérzetes Magyarországból egy a belországban egymásközt veszekedő, a külországokban csupa saját keblünkön melengedett kigyóktól marcangolt, lehetetlen alakulat lett. Mikor az ú. n. őszirózsás forradalom kiütött és bolsevizmussá fajult, tisztában voltam vele, hogy a szociáldemokraták sem fognak semmi jót hozni; de azzal, hogy a hatalmat átjátszották a kommunisták kezébe: egy soha jóvá nem tehető bűnt követtek el. És ha sokan azt mondják is, hogy a magyar kommunizmus csupán bohózat volt, akkora kárt a világon bohózat még nem követett el, mint amekkorát az nekünk anyagilag és erkölcsileg okozott.

Hosszabb időn át folytatott tanulmányaimból és az ezalatt gyűjtött tapasztalataimból, melyeket különben dióhéjban már a bártfai előadásomban elmondottam, a következő konkluziókat vonhatom le: ha államférfiaink és hatóságaink, valamint polgárságunk — nem is szólva a magasabb és vagyonosabb intelligenciáról — többet és komolyabban foglalkoztak volna a néppel és a szociális kérdéssel, ma nem állnánk olyan rosszul, ahogyan állunk. Ha a középosztályról 1900-ban Kassán,² ha a birtokreformról 1899-ben a szegedi gazdaságkongresszuson³ mondott szavaimat a kormányzat megszívlelte és annak csak egy kis részét effektuálta volna; sohasem lett volna alkalma Buza Barnának az ő rombolási terveit szőnyegre hozni. De nem következhetett volna el a birtokreformnak oly kezelése sem, mely agrárállamunk hitelét a külföld előtt teljesen lerontotta, sőt még mindig is rontja akkor, amikor öt pénzügyminiszter fáradozik e csonka ország a tönk szélére juttatott gazdasági és pénzügyi helyzetének a helyrebillentésén.

És itt rövid vonásokban rá kell térnem arra, hogy a helytelen földbirtokreformmal mi tulajdonképen az agrárszocializmust élesztjük, mely már végleg letűnni látszott és mely még a Buza Barna-féle törvényjavaslat alkalmából sem tett

² „Középosztályunk és a társadalmi egyesülés“.

³ „A szociális kérdés és a falusi jólét emelése“, továbbá: „A magyar birtokpolitika irányai a háború után“. 1918., „A mezőgazdasági munkáskérdés“. 1920., „A magyarországi birtokpolitikai reform előzményeiből“. 1920., „Birtokreform a gyakorlatban“. 1922.

annyi kárt, mint ezalatt az egy pár év alatt, amióta a birtokpolitikával a gyakorlatban kísérletezünk. Igaz, hogy a forradalmi idők és intézmények nem lettek nálunk liquidálva, mert ezt megtenni eddig még nem lehetett. Igaz az is, hogy a mostani nemzetgyűlés még kevésbé képviseli a nemzet akaratát, mint a régi parlament. Ha pedig most az általános választójogot túlságosan kiterjesztjük: több kárt fogunk okozni, mint javítani a helyzeten, mert a magyarok — bár mindig sokat politizáltak, de valljuk be a valót — nagyon rossz politikusok és még nem érettek az általános titkos választójogra. Mindig többet beszélnek, mint tesznek; és ha akadtak olyanok, kik inkább tenni akartak, azok vagy az elmeogyintézetbe kerültek, vagy teljesen elkedvtelenedtek és visszahúzódtak.

A bizonytalanság megöl mindent; a mezőgazdaság úgy is inkább ki van téve az elemek szeszélyének, mint az ipar és kereskedelem. Ha tehát most a kedvező viszonyok kihasználása hitel hiányában lehetetlenné lesz téve: a mezőgazdaság előbb-utóbb menthetetlenül tönkremegy; már pedig az egész világon áll az a régi mondás, amit Bismarck is citált: „Hat der Bauer Geld, so hat es die ganze Welt.“

Nem mulaszthatom el ez alkalomból is azon aggodalmamnak kifejezést adni, hogy mindezek a birtokpolitikai mozgalmak, melyek a földéhséget napirendre hozzák, most ismét fokozott mérvben jelentkeznek. Pedig kilátás volt arra nézve, hogy az igényjogosultak békeségesen és nyugalommal fogják ezen kérdéseket a tulajdonosokkal megoldani, minden külső, vagyis hatósági beavatkozás nélkül. Most?! Még ott is, ahol már házhelyek ki lettek osztva, mindig többen és többen jelentkeznek, sőt követelnek és a jegyzőket formálisan nap-nap mellett zaklatják. A népet a falun ismét láz fogta meg; eléggé ismerem ezt a népet az 1897-iki és 1898-iki agrárszocializmus idejéből, de az 1918. és 1919. évek izgalmai alatt is figyeltem; akkor fogja meg ezt a népet ilyen láz, *ha azonnal nem teljesíthető ígéretekkkel biztatják*. Az agrárszocialista mozgalom tehát ismét felemeli fejét és „régibarátainak“ támogatást és irányítást ajánl minden lépésüknél, mely a tervbe vett célnak, vagyis amaz elvnek, hogy „azé legyen a föld, aki megmunkálja“, megvalósítását siettetni tudja. A nemzetgyűlésen elhangzott, sokszor nem eléggé meggondolt beszédek, a sajtó egy részének tobzódása és a különböző ágensek és felelőtlen elemek felbiztatásai — talán ismét kortescéliből — mesterségesen szítják ezt a mozgalmat.

Pedig a birtokpolitikai reform tulajdonképpen nem sikerült. Megelégedést akart és elkeseredést, irigységet támasztott. Nem volt előkészítve, pedig a földbirtokreformot úgyszólván 50—60 éve folyton emlegetik, de végrehajtása csak lassan

halad, csak egyes összefüggés nélküli intézkedések lesznek a politikai viszonyok, a pártok nyomása alatt a pillanatnyi szükséghez képest foganatosítva. Pedig semmi sem árt úgy az ilyen létesítménynél (a birtokpolitikánál), mint a kapkodás, az észszerűségnek, a gyakorlati szükségnek és a szervi összefüggésnek teljes hiánya.

Ismételten hangsúlyoztam éveken át szóval és írásban, hogy a birtokpolitikánál nemcsak a technikai rész nehéz, hanem főképp a pénzügyi megoldás; és a pénzügyi megoldás lehetetlensége miatt feneklik meg tulajdonképen az egész. És valóban, a követelődzéssel szemben mi az érem másik fele? Sem annak, akitől földet igényelnek, sem pedig annak, aki a földet igényli, befektetésre, okszerű gazdálkodásra nincs pénze, de nincs hitele sem, mert sok az adó. Az egyes intézetektől, amelyek parcellázással foglalkoznak, azt hallom tehát, hogy a földeket visszaadják, részint tőkehiány miatt, részint pedig azért, mert nincs kedvök befektetéseket tenni, ami más szóval azt jelenti, hogy nincs bizalom az államhatalom pénzügyi gazdálkodásában.

Ha ez még tovább is így tart, Csonkamagyarország, ez az agrárállam, teljesen tönkre fog menni; a külföldnek több bizalma volna közgazdasági fellendülésünkben, ha a birtokpolitika átgondoltabb volna. Mindig is balul ütött ki, hogy ha a birtokrendezés politikai alku tárgyává tétetik.

Nagy éberség, nyugalom, határozottság és átgondolt intézkedés szükséges, hogy ebből ismét baj ne származhasson. Csak annyit vagyok kénytelen most is hangoztatni: nagyon meggondolandónak tartom, hogy az ilyen nehéz időkben, midőn azt sem tudjuk, az önálló magyar állam rendezheti-e valamikor pénzügyeit, fog-e tudni existálni az egyes birtokos, hogy ilyen súlyos időben birtokpolitikai törvényeket kellő felkészültség nélkül, kortescélokkal fűszerezve, végrehajtsunk. Amikor a pártpolitika jobban virágzik, mint valaha, mikor a hazabeszélés jobban divik, mint bármikor és amikor ezen törvény keresztülvitele nemcsak technikai, hanem finansiális akadályokba is ütközik: végzetes lehet minden elhamarkodott lépés.

Hogy az elveket lefektessük: az helyes, azt én is mindig sürgettem. De helytelen volna, ha az elvek rendszertelen végrehajtásához nyúlnánk. Csak békés viszonyok között és lassú tempóban fejlesztve lehet áldásthozó egy nemzet birtokmegosztásának átalakítása, míg gyorsan, lázasan keresztülvive — mint már számos példából láttuk, a saját testünkön is, sajnos — csak anarchiára vezethet. Gondoljunk Lenin birtokpolitikájára, a Buza Barna-féle lelkiismeretlen javaslatra, a szovjet szocializálási kísérleteire, a román birtokpolitikára, a cseh-szlovák földosztásra, mely időelőtti kísérletek mindenütt

csak keserű gyümölcsöket hoztak. A birtokpolitikát most hevenyében a mind erősebben dúló pártharcok közepette úgy sem lehet elintézni; azt csak normális időben lehet megkezdeni, békés években folytatni és évek hosszú sora kell hozzá, hogy alaposan és jól meg lehessen oldani, mert a keresztülvitelnek technikai és különösen pénzügyi akadályai lesznek. Nem szabad megengedni, hogy a birtokreform a pártpolitika versenyévé lealacsonyíttassék és a pártpolitika zsákmányává váljon. Elég volt a könnyelmű kísérletezésből; csináljunk végre egyesült erővel, széthúzás nélkül — ha arra egyáltalán képesek vagyunk — eredményes és hazafias munkát! A törvény rohamos keresztülvitele ismét csak anarchiára vezetne, holott a magyar birtokpolitika a nemzet történelmi és gazdasági fejlődésének kell hogy megfeleljen!

A magyar birtokmegosztás — kivált a Dunántúl — kétségen kívül hibás volt; a kivándorlás vérvesztesége figyelmessé kellett hogy tegyen minden államférfit az átgondolt, tervszerű reformokra. A 19. század végét és a 20. század elejét azonban csak parlamenti szónoklatokkal töltöttük el, a szociális érdekek helyes mérlegelésétől pedig elzárkóztunk. Az agrár munkabérvizonyok, baleset-, betegségbiztosítás, a falu egészségügyi viszonyai, társadalmi élete ismeretlen maradt, holott Méline híres könyve: „Vissza a faluba“, melynek magyar fordításához én írtam az előszót, kiáltó szó volt. De mi tért engedtünk a demagógiának anélkül, hogy a falu sebét csak némileg is gyógyítottuk volna. Napjainknak épen ez az egyik legszomorúbb jelensége, hogy a világháború befejezése óta a különböző államok a földbirtokmegosztás megváltoztatása céljából olyan intézkedéseket tesznek, melyek mellécélokot szolgálnak. Ebből kifolyólag a legtöbb országban szembeötlik egy nem kívánatos jelenség, t. i. az az ellentét, mely a város és a falu között már megszűnni látszott; ez újra felelevenedett. Pedig a város és a falu között az egyensúlyt helyre kell állítani, különben egyik félnek sem fog hasznára válni. Semmi sem veszedelmesebb, mint az egyoldalú városi politika, különösen egy agrárállamban. Ujabban a német Bodenreformerek fokozottabb mérvben a városi lakosságra vannak tekintettel, pedig az egészséges regenerációt a falu adja a városnak.⁴

A falu bajainak, elhanyagolásának képeit a legfinomabb elemzés sem tudja teljesen, hűen lefesteni. A falusi nyomorúságnak *nyitott sebei* vannak; látni *kell* őket. Meg kell látnia a kormányzatnak. Mert a nép, a falu, a vidék élete a nemzet élete. A falusi nép a nemzet gyökere. Mit érünk, ha a nemzet fájának koronája messze és gyönyörűségesen virít, ragyog, de

⁴ L. gróf Mailáth József: Város és falu. Szatmárnémeti, 1911.

gyökeréből pusztul az életet adó erő, pusztul a nemzetet fenntartó és meg-meg újító ősi életképesség!

Az imént mondottak után Magyarország összes intelligens közönségéhez azt a kérelmet intézem: foglalkozzon mennél behatóbban a szociális kérdéssel, hogy egyrészt megismerje, mi a lényege és másrészt, hogy annak hiányos és ferde ismeretéből származó félreértések kártékony hatásait kikerülje. Hiszen a nemzetek életében láthattuk, miszerint az egyes társadalmi osztályok elzárkózottsága vagy tudatlansága mindig ártalmára volt a köznek. Ez tudjuk a görögök és a rómaiak történelméből és ezt láthatjuk ma a világháborút átélt Európa összes államaiban. Hogy nálunk a bolsevizmus alatt a polgári osztály, az ú. n. bourgeoisie oly gyáván viselkedett; hogy a szociáldemokraták a helyzetet nem a haza, de még a maguk javára sem használták fel és hogy az uralmat a kommunistáknak engedték át: mindez csak azért történhetett meg, mert a közvélemény nem tudta, mi is tulajdonképpen a szocializmus és milyen fattyúhajtásai is lehetnek. De éppen mert a polgárság tudatlan volt, a veszélyt fel sem ismerhette; azt hitte, hogy jajgatással mindent helyre lehet hozni. Nagyon jól tudjuk azonban, hogy minél műveletlenebb valaki, annál jobban fél az ismeretlentől. Hogy közülünk igen sokan és köztük — minden szerénytelenség nélkül mondom — magam is az ú. n. őszirózsás forradalom és kommunizmus alatt megtartottuk lelki egyensúlyunkat, ez azért van, mert ismertük a kérdést, tudtuk, hogy ez a lehetetlen állapot, ez a bohózat — amint sokan mondották — nem tarthat sokáig. Igaza volt annak a kisteleki kisgazdának, aki — megkérdezvén őt a gyűjtőfogházban, hogy mit gondol, meddig fog tartani ez az állapot — azt felelte nekem: a feje tetején az ember nem tud sokáig megállni.

Végül kénytelen vagyok gróf Széchenyi Istvánra, a legnagyobb magyarra hivatkozni, kire különben mindig hivatkozunk, de intelmeit egyáltalán nem követjük, pedig ő nem volt *pártpolitikus*, aki a fórumot mulattatta vagy honfitársait elkésérette volna beszédeivel, de aki *szociálpolitikus* volt a szónak legnemesebb értelmében, ki fájának hibáit és erényeit jól ismerte. A hibákat azonban nemcsak folyton ostorozni, hanem a jó tulajdonságokat értékelni is tudta! Az arisztokráciát felrázta tespedtségéből, kigúnyolta gyengéit és produktív munkásságra serkentette. Az elhagyatott parasztságot védelmébe vette, a kereskedelmet és ipart pedig támogatta, ahol csak lehetett. Ő nem volt egyoldalú merkantilista, sem egyoldalú agrárius, hanem a három termelési ág harmonikus együttműködésének megteremtője, buzgó istápolója.

Kövessük őt tehát, különösen most, amikor bizonyos aggasztó jelenség nemcsak a nemzetgazdásznak, hanem min-

den figyelmes szemlélőnek is fel fog tűnni és pedig a terméketlen tevékenységnek ijesztő megszorodása a gazdasági termelő tevékenységgel szemben. Sokan akarnak munka nélkül meggazdagodni és szerepet játszani!

Hogy tehát a hazai kultúra megmentése még sikerülhessen, a társadalom minden rétegét önzetlen szellemnek kell áthatnia. Okuljunk a lefolyt 50 év szociális mozgalmainak tanulságain, tisztítsuk meg a kapitalizmust káros kinövésseitől és ne várjunk mindent csak az államtól! Végezze mindenki lelkiismeretes odaadással kötelességét, töltse be legjobb tudása és akarata szerint a társadalomban elfoglalt helyét és legyen érzésünk és gondolkodásunk embertársaink iránt megértőbb, nemesebb!

Előérzetével írta annak idején a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István:

„Valamint egyesek, úgy népek is, saját maguknak legnagyobb ellenségei s rendszerint akkor ébrednek, csak akkor józanodnak saját legértékesebb hasznukra, mikor körmükre ég az inség s midőn nem ritkán már késő.“

Gróf Mailáth József.

Munkásbiztosításunk a háborús és a háborút követő években.

I.

Ha a munkásbiztosításnak a háború alatt és a háborút követő időben kialakult helyzetéről magunknak képet alkotni akarunk, a *legelső kérdés*, amelyre figyelmünk irányul az, hogy mennyiben öleli fel a munkásbiztosítás azokat, akik a biztosításra reá vannak utalva; hogy vajjon magában foglalja-e általában véve azt az egész népréteget, amelynek a biztosításra szüksége van.

Ha erre a kérdésre válaszolni kívánunk, elsősorban azt kell vizsgálnunk, hogy a biztosítottaknak a háború alatt és a háborút követő időben kialakult köre mennyiben maradt azonos azzal, amely a háborút megelőző időben biztosítva volt. Ebben a tekintetben vizsgálódásunkat a betegségi biztosításban kezdve, megállapíthatjuk, hogy a biztosításra utaltaknak egyik jelentékeny része, t. i. a mezőgazdasági munkások és cselédek sem a háború előtt nem voltak, sem mai napig sincsenek a betegségi biztosítás körébe bevonva. Ezt a tényt a már sokszor kifejtett hátrányos következményein felül azért is sajnálattal kell megállapítanunk, mert a legutóbbi évtized folyamán nemcsak a szociálpolitikai téren fejlettebb államok, hanem a velünk szomszédos utóállamok is felismerték ennek a kérdésnek nagy jelentőségét és megadták a mezőgazdasági munkásságnak a betegségi biztosítás jótéteményét. Talán elég, röviden utalni arra, hogy ezen a téren a szomszéd államok mögött elmaradnunk nem volna szabad.

Ellenben a fejlődés rovatára kell feljegyeznünk azt a tényt, amely szerint az 1919. évi december hó 1. napja óta jog szerint is, tényleg pedig már 1919. március hó 30. napja óta nemcsak azok a foglalkozások, illetőleg azokban a foglalkozásokban alkalmazottak esnek betegségi biztosítási kötelezettség alá, akiket az 1907: XIX. t.-c. betegségi biztosításra kötelezett, hanem a jelzett időponttól kezdve biztosításra kötelezettek a háztartási alkalmazottak is.

Ettől a magában véve elég jelentős kiterjesztéstől eltekintve is történtek bizonyos eltolódások a betegségi biztosítás körének megállapításában. Az 1907: XIX. t.-c. ugyanis, mint általában a legtöbb szociális biztosítási törvény, a biztosításra reautaltság ismervét az alkalmazotti jellegen felül az alkalmazottnak járó

munkabér mértékében is találja, abból indulván ki, hogy a biztosítás szükségét nemcsak az alkalmazási vagy munkavállalási visszonnal járó szociálisan függő helyzet, hanem a jövedelemben nyilvánuló gazdasági helyzet is meghatározza. A mi munkásbiztosítási törvényünk évi 2400 korona, illetőleg napi 8 korona összegben állapította meg azt a fizetési, illetőleg bérhatárt, amely a betegségi biztosítási kötelezettségnek felső szintjét megszabja. Ez a határ a háborút megelőző években megfelelő és helyes is volt, mert a biztosításra kötelezett munkásság bére ezt a határt csak itt-ott, különösen előnyös tételeken nyugvó akkordkeresmények esetében és mondhatni kivételesen haladta meg, úgy, hogy ebben a keretben az egész munkásság helyet foglalhatott a biztosításban. Ami pedig a magánalkalmazottak (kereskedősegédek, magántisztviselők, művezetők stb.) biztosítását illeti, az ezekre is kiterjedőleg évi 2400 korona fizetésben meghatározott bérhatár ugyancsak kellő színvonalat képviselt, mert azok, akiknek évi fizetése az említett határt meghaladta, betegségük esetében magukról és családjukról a legszükségesebb mértékig gondoskodhattak. Ebben a vonatkozásban a törvényhozás a magántisztviselők javára talán még bőkezűbb volt, mint a közzolgálati alkalmazottakkal, akiknek munkaadóit felhatalmazta, hogy illetményeiknek betegségük esetében húsz héten át való fizetése, illetőleg ennek jogszerűen kötelező elvállalása ellenében őket a biztosításból kivonhassák. Ezt a kedvezményt a legkiadósabb mértékben a szociális téren nem valami jó példát adó államhatalom használta ki elsősorban.

A háború folyamán mindjobban kiderült, hogy a szóbanlévő bérhatár a pénznek kifejezett értékesökkenése következtében végleg fentartható nem lesz. A korona 1915. év folyamán átlagban értékének egynegyed részét, 1916. évben értékének háromötöd részét elvesztette, az 1917. év átlagában pedig a békebeli koronának már 2 korona 20 fillér felelt meg. Ily körülmények között 1918. január 1. napján a bérhatárként megállapított évi 2400 K a valóságban csak 1333 korona 33 fillért és a napi 8 korona csak napi 4 korona 44 fillért jelentett, végeredményben tehát azt, hogy mindazokat, akik a három legfelső napibérosztályba tartoztak, törvényhozási beavatkozás hiányában a biztosításból való kiesés veszélye fenyegette. Minthogy pedig ezek az 1917. évi taglétszámegoszlás szerint a biztosítottoknak 26.3%-át vagyis több mint egy negyed részét tették ki, a biztosítottoknak ily jelentékeny része a szokottnál is súlyosabb életviszonyok között, a megélhetési költség megindult drágulása közepette a biztosítás megszokott előnyeiből kiesett volna. Ezt a lehetőséget csökkentette az a tény, hogy a munkabérek névleges összegének emelkedése a pénz értékcsökkenésével nem emelkedett egyenletesen. Mindenesetre

azonban így is jelentékeny száma a biztosítottaknak volt az, akiket a biztosításból való kiesés veszélye fenyegetett, illetőleg akiknél ez be is következett.*

Az előrebocsátottakhoz képest a törvényhozásnak elháríthatatlan feladata volt, hogy nem a biztosítás körének kiterjesztése, hanem annak pusztán megóvása érdekében is a bérhatárt megfelelően felemelje. Ez történt a törvényes felhatalmazás alapján kiadott, e tárgyban legelső kormányrendelettel, amely 1918. évi junár 1. napjától kezdődő hatállyal a betegségi biztosítási bérhatárt évi 4800 korona, illetőleg napi 16 korona összegre emelte fel a magánalkalmazottaknál, míg a munkáságra vonatkozólag a bérhatárt teljesen eltörölte. Ez az utóbbi rendelkezés mai napig érvényben van, a magánalkalmazottakra vonatkozó bérhatár pedig azóta időközönként újabb és újabb rendeletekkel módosult. E bérhatároknak jellegzetes vonása az, hogy az első esetben történt rendezéstől eltekintve, amidőn az évi 4800 korona, illetőleg napi 16 korona, aranyban 2666 korona 66 fillért, illetőleg 8 korona 88 fillért, vagyis a békebelinél magasabb határt jelentett, a továbbiakban ennek a határnak értéke a pénz értékének 1918-ban s a következő években bekövetkezett gyors hanyatlása következtében mind mélyebbre süllyedt és mai napig sem tudta elérni a békebeli színvonalat. Egyébként a bérhatár időszakonkénti állását, aranykoronára is átszámítva, az A) táblázat mutatja, még pedig mindenkor a bérhatár érvénybe lépésének időpontjára vonatkozó átszámítással.

A) táblázat.

Bérhatár összege papirkoronában		Bérhatár összege aranykoronára átszámítva		Bérhatár hatályossági időszaka
évi	napi	évi	napi	
4.800	16	2666·66	8·88	1918 I. 1.—1919 III. 30.
12.000	40	494·23	1·64	1919 XII. 1.—1920 VIII. 31.
24.000	80	528·51	1·76	1920 IX. 1.—1921 IV. 17.
48.000	160	1022·58	3·41	1921 IV. 18.—1922 XII. 3.
240.000	800	536·31	1·79	1922 XII. 4.—1923 VI. 17.
1.200.000	4.000	967·35	3·22	1923 VI. 18.—1923 VIII. 12.
3.600.000	12.000	1032·46	3·44	1923 VIII. 13.—1924 I. 27.
8.400.000	28.000	831·52	2·77	1924 I. 28.—1924 III. 23.
24.000.000	80.000	1556·21	5·19	1924 III. 24.—

* Jellemző bizonyíték arra, hogy az Országos Munkásbiztosító Pénztár átlagos taglétszáma 1915. évről 1916. évre 6%-al, 1916. évről 1917. évre 0·5%-al csökkent, amit a háborús katonai behívások egymagukban nem indokolnak, mert az ipari szakmunkások jelentékeny részét a bevonulás alól felmentették, a bevonultakat pedig női munkaerővel pótolták.

Meg kell jegyezni, hogy a táblázatban feltüntetett aranykoronaértékek minden következő újabb bérhatármegállapításig hanyatlottak, úgy, hogy időszakonként a törvényben megállapított bérhatárnak egyötöd részét sem érték el. Még jelenleg is (1925. évi február hóban) a bérhatárnak aranykorona értékben számított összege évi 1633.87 K, illetőleg napi 5.45 K.

Az előrebocsátott tényekhez képest kétségtelen, hogy a biztosítottak köre a legelső kormányrendeletnek ama rendelkezése nélkül, amely a bérhatárt a munkásokra vonatkozólag eltörölte, a névleges bérek emelkedése folytán lényegesen megcsappant volna, még abban az esetben is, ha a névleges bérek emelkedése a pénz értéksökkenésének arányát nem is érte el. Azonban magában véve még ez a rendelkezés sem látszott kielégítőnek. A munkásokon kívül a biztosítottak egyéb rétegei, nevezetesen a magánalkalmazottak is, a folyton változó bérhatárok következtében biztosítási jogviszonyuk tekintetében állandó bizonytalanságnak voltak kitéve. Ezekre vonatkozólag csak 1923. június 18-tól kezdve történt megnyugtató rendelkezés a vonatkozó kormányrendelettel, amely kimondta, hogy azok az alkalmazottak, akiknek bére a bérhatárt időközben meghaladja, a kibocsátandó újabb kormányrendeletig továbbra is biztosítottak maradnak mindaddig, amíg ugyanannak a munkaadónak szolgálatában maradnak. Ez a rendelkezés éppen végszóra történt, mert tudvalevőleg 1923. derekán kezdődött a koronának az a rohanó hanyatlása, amelynek következtében bizonyára egymást szinte hétről-hétre követő rendeletekkel sem lehetett volna megelőzni azt a veszélyt, amely az alkalmazottakra biztosítási helyzetük alapjának folytonos beomlásával hárult volna.

A közölt számszerű adatokból megállapítható, hogy a jelenlegi bérhatár a békebelinek körülbelül $\frac{1}{3}$ -ad résznyi színvonalán áll, amely mellett figyelembevétel még azt is, hogy a munkabérek általában a békebeliek 80%-ára tehetők, alaposan következtethető, hogy a betegség esetére biztosítottak köre a békebeli mögött elmarad, még pedig azon a réven, hogy az alkalmazottak biztosítási értékhatára a békebelinél alacsonyabb. Ez a különbség pedig csak akként volna megszüntethető, ha a bérhatár is abban az átlagos arányban emeltetnék, amely átlagarányban a bérek is emelkedtek. A különbséget egyébként némileg csökkenti az a tény, amely szerint 1924. január 1-étől kezdve a nyilvános forgalmú vasutak és hajózási vállalatok, úgyszintén a m. kir. posta, távíró és távbeszélő alkalmazottai fizetésükre való tekintet nélkül valamennyien biztosításra kötelezettek és így közöttük azok is, akiknek fizetése egyébként az előírt bérhatárt meghaladja, úgyszintén csökkenti az a már előbb említett rendelkezés is, amely szerint azok a magánalkalmazottak, akik alkalmazási helyüket nem vál-

toztatják, fizetésüknek a bérhatárt meghaladó emelkedése esetében is biztosítottak maradnak.

A biztosítottak körének elvileg megállapítható csökkenése nem jelenti azonban azt, mintha a biztosítottak létszáma tényleg csökkent volna. Kétségtelen ugyanis, hogy a tényleges létszám nemcsak a bérhatártól, hanem egyéb körülményektől, így a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb konjunkturától és a dolgozóknak ettől feltételezett kisebb vagy nagyobb létszámától is függ. Ezt látjuk abban a tényben, hogy 1908-ban, a mai Csonka-Magyarország területén levő pénztárak átlagos taglétszáma kerekén 462.000 volt, 1920-ban pedig az Országos Munkásbiztosító Pénztárnál, illetőleg helyi szerveinél körülbelül ugyanennyi, t. i. kerekén 480.000, 1921-ben 17%-os emelkedéssel 563.000, 1922-ben újabb 17%-os emelkedéssel 647.000, 1923-ban 12%-os emelkedéssel 734.000 volt biztosítva, amely többlet nemcsak a háztartási alkalmazottak biztosításából származó taglétszámemelkedést, hanem bizonyára az említett években kedvező konjunktúra által előidézett foglalkoztatási többletet is tartalmazza. Ezt annál biztosabban el lehet fogadni, mert a háztartási alkalmazottak biztosításának pontosabb végrehajtása csak utóbbi időben, 1924. évi június hó 1. napja óta érvényesül, amióta Budapesten, úgyszintén azokban a városokban és községekben, amelyekre a rendőri bejelentési kötelezettség kiterjesztetett, a háztartási alkalmazottaknak munkábalépését és a munkából kilépését a rendőri bejelentés útján kell teljesíteni. A betegségi biztosítás taglétszámát a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1923-ra nézve még nem tette ugyan közzé, de aligha tévedünk, ha az 1923-ban betegség esetére biztosítottak számát az ország összlakosságának 10.4%-ára tesszük, beleértve mindazokat, akik az Országos Munkásbiztosító Pénztárnál, illetőleg helyi szerveinél, továbbá a Ferenc József kereskedelmi kórház betegsegélyző pénztáránál, a bányatárspénztáraknál és a dohánygyári betegsegélyző pénztáraknál betegség esetére biztosítva voltak. Ebbe a számba nincsenek beleértve az igényjogosult családtagok, akiknek létszámát a biztosítási statisztika közelebbről kimutatni nem tudja és akiknek létszámmegállapításánál csak hozzávetőleges becslésekre támaszkodhatunk.*

* A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal időközben kiadta a Társadalmi Biztosítási Statisztikának 1923. évre vonatkozó I. füzetét. E szerint a betegség esetére biztosítottak átlagos száma az 1923. évben

1. a kerületi munkásbiztosító pénztáraknál . . .	638.356
2. a vállalati betegsegélyző pénztáraknál . . .	89.086
3. a magánegyesület betegsegélyző pénztáraknál .	47.483
4. a bányatárspénztáraknál	57.457
5. a dohánygyári betegsegélyző pénztáraknál . . .	8.668

A betegségi biztosításra kötelezetteknek aránylag alacsony arányszáma feljogosít annak a megállapítására, hogy a biztosítottak létszáma nem foglalja magában mindazokat a foglalkozási köröket, amelyeknek szükségképpen oda kellene tartozniok. Ha a még akkor gazdag Németországban 1910. évben a lakosság 22%-a betegség esetére biztosításra kötelezett volt, mégpedig ide nem értve a családtagokat, akkor nálunk, a már leszegényedett Magyarországon 10.4%-os arányszám mellett a biztosításra utaltaknak igen nagy létszámára kell gondolnunk, amely mindaddig a biztosítás jótéteményét nélkülözni kénytelen. Nagyrészüket persze a mezőgazdasági népességben találhatjuk.

Amíg a betegségi biztosítás fejlődése a háborús és a háborút követő években bizonyos zökkenéseken vezet keresztül, addig a balesetbiztosítás terén a biztosítottak körének meghatározása ugrásszerű lendületet nyert. Az 1919. évi december hó 1. napjától kezdve ugyanis annak a korábbi jogállapotnak módosításával, amely szerint általában csak azok voltak baleset esetére biztosítva, akik a gépekkel dolgozó iparban és az egyébként is veszélyes üzemekben dolgoztak, míg ellenben a kisipar túlnyomó részben és általában a kereskedelem is a balesetbiztosítás körébe nem tartozott, most már mindazok, akik betegség esetére biztosításra kötelezettek, a balesetbiztosítás körébe is bevonattak. E módosítás pénzügyi előnyére később fogunk rámutatni. Itt ennek a rendelkezésnek azt a legfőbb előnyét kívánjuk hangsúlyozni, hogy véget vetett annak az igazságtalanságnak, amely az üzemek természete szerint különbséget tett az alkalmazottaknak és a munkásoknak teljesen egyenlő értékű érdekei között aszerint, hogy mily üzemben dolgoztak. Semmi jogos különbséget nem tehetünk azonban az egyesek szempontjából, de gazdasági szempontból sem pl. abban, hogy mázoló munkás vagy kereskedősegéd-e az, aki a létráról leesés következtében súlyos testi sérülést és keresetképeségvesztést szenvedett. A megkülönböztetésben rejlő igazságtalanság megszüntetéséhez járul a balesetbiztosítás kiterjesztéséből folyó az a további nagy előny, hogy az eljárás egyszerűsítésében és vitás kérdések kiküszöbölésében nagyjelentőségűnek bizonyult annak az elvnek gyakorlatba vétele, amely szerint az, aki betegségi biztosításra kötelezett, baleset esetére is biztosítottnak tekintessék.

A mezőgazdasági balesetbiztosítás a biztosítottak köre tekintetében mai napig változatlan, amennyiben az, miként a háború előtt, úgy most is a mezőgazdasági gépmunkásokra és cselédekre, továbbá a vízitársulatok üzemében és melléküzemeikben, úgyszintén a m. kir. földművelésügyi miniszteri tárca keretében házi kezelésben végzett vízi, valamint erdei munkálatokban és ezek melléküzemeiben alkalmazottakra szorítkozik.

II.

A biztosítottak körének vizsgálata után következő második alapvető kérdés az, vajjon a biztosítás mennyiben tett eleget *a biztosítottak segélyezésében és kártalanításában* azoknak a követelményeknek, amelyeket egyfelől a biztosítás feladatához, másfelől a fennállott tényleges viszonyokhoz képest attól joggal elvárhattunk.

Ami a betegségi biztosítást illeti, elvitathatlanul bizonyos fejlődési megmozdulás jelenségével találkozunk abban az irányban, hogy a segélyezés mind neme, mind mértéke tekintetében külső jelentkezésében emelkedett és szétágazott; a segélyek látszat szerint nőttek és új hajtásokat is váltottak ki.

Igy a gyógykezelés és a táppénzsegély időtartama, amely eredetileg húsz hétben volt megállapítva, 1918. évi január hó 1. napjától kezdve huszonhat hétre, 1919 december hó 1. napjától kezdve pedig, sőt tényleg már 1919 március hó 30. napjától kezdve egy évre emelkedett.

A táppénz, amely eredetileg a törvény által megengedett minimális mérték szerint az átlagos napibérek 50%-ában volt alapszabályszerűleg megállapítva, kormányrendelet alapján 1918. évi január hó 1. napjától kezdve az átlagos napibér 60%-ára, 1919 december 1-től kezdve pedig, sőt tényleg már 1919 március 30. napjától kezdve, az első négyheti segélyezés tartamán túl az átlagos napibér 75%-ára emelkedett.

A biztosított nőknek járó gyermekágyi segély 1918 január első napjától kezdve a törvényben megállapított hat hétről kormányrendelettel nyolc hétre, mértéke pedig a törvényben megállapított, az átlagos napibér 50%-ában kifejezett összegről az átlagos napibér 75%-ára, 1919 december 1. napjától kezdve pedig, illetve tényleg már 1919 március 30-tól az átlagos napibér teljes összegére emeltetett, aminek következtében előfordul, hogy a gyermekágyi segély napi összege a biztosított nőnek tényleges napi keresetét meg is haladja.

Uj segélyek gyanánt létesítették a törvényben nem ismert terhességi segélyt és a szoptatási segélyt; a terhességi segélyt 1919 december hó 1. napjától, illetve tényleg már 1919 március 30. napjától kezdve a terhesség utolsó négy hetére, az átlagos napibér teljes összegében; a szoptatási segélyt 1918 január 1. napjától kezdve a gyermekágyi segély megszűnését követő tizenkét hétre a gyermeküket szoptató biztosított nőknek, átlagos napibérük 50%-ában, de legfeljebb napi 2 korona összegben, illetőleg

1919 december 1. napjától kezdve minden esetben napi 2 K,

1922 február 27. napjától napi 10 K,

1922 december 4-től napi 100 K,

1923 június 18-tól napi 200 K,

1923 augusztus 13-tól az I. napibérosztályban napi 450, a magasabb napibérosztályokban napi 600 K,

1924 január 28-tól kezdve az I. napibérosztályban napi 900, a magasabb napibérosztályokban napi 1200 K,

1924 március 24. napjától kezdve az I. napibérosztályban napi 2700, a magasabb napibérosztályokban napi 3600 K,

1924 június 30. napjától kezdve pedig minden biztosított nőnek napi 7000 K összegben.

Uj segélyek továbbá az 1918 január 1-től kezdve a női családtagok részére a lebetegedés első napjától hat hétre adott gyermekágyi segély és az 1922 február 27-től kezdve a terhesség utolsó négy hetére adott terhességi segély, továbbá a gyermekágyi segély megszűnését követő tizenkét hétre adott szoptatási segély. A női családtagok gyermekágyi segélye kezdetben napi 1 K,

1919 december 1-től napi 3 K,

1922 február 27-től a terhességi és a gyermekágyi segély a biztosított tag átlagos napibérének teljes összege, de legfeljebb napi 15 K,

1922 december 4. napjától kezdve legfeljebb napi 75 K,

1923 június 18-tól kezdve legfeljebb napi 150 K,

1923 augusztus 13-tól kezdve legfeljebb napi 450 K,

1924 január 28-tól legfeljebb napi 900 K,

1924 március 24-től legfeljebb napi 2700 K, végül

1924 június 30-tól legfeljebb napi 5000 K

összegre emelkedett, a női családtagok szoptatási segélye pedig, amely kezdetben a gyermekágyi segély felében volt megállapítva,

1922 december 4-től napi 40 K,

1923 június 18-tól napi 80 K,

1923 augusztus 13-tól napi 240 K,

1924 január 28-tól napi 480 K,

1924 március 24-től napi 1440 K, végül

1924 június 30-tól napi 3500 koronában nyert megállapítást.

Végül a segélyek felemelése gyanánt jelentkezik az a rendelkezés, amely 1918 január 1. napjától kezdve a temetkezési segélyt az átlagos napibér húszszorosáról annak harmincszorosára emelte fel.

A segélyeknek az előrebecsátottakban ismertett alakszerű felemelése és nemeinek szaporítása azonban csak látszólagos eredményt képviselt, amelynek jelentőségét elhomályosítja az a tény, hogy egyfelől a munkabéreknek magukban véve is alacsony színvonala, másfelől pedig a biztosítási bérhatárnak a már ismertett alacsony színvonalon való megtartása a készpénzsegélyeknek reálértékét nagy mértékben leszállította.

A bérhatárnak kihatása az átlagos napibérosztályokra és

ezekén át a segélyekre kitűnik a B) táblázathól, amely a taglétszámnak napibérosztályok szerint való megoszlási százalékat mutatja a szóhajvő évek folyamán.

B) táblázat.

Országos Munkásbiztosító Pénztár taglétszámmegoszlása a taglétszám százalékában.

Év*	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	
	napibérosztály													
1916.	13·7	18·9	25·3	17·0	9·8	6·8	3·8	4·7	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1917.	9·1	13·8	19·6	18·6	12·6	9·2	6·0	11·1	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1918.	8·4	8·4	11·7	11·4	10·9	8·8	8·4	10·5	21·5	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1919. I—III.	5·9	4·5	4·8	6·7	5·3	4·5	5·4	9·0	53·9	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1919. IV—XI.	9·3	9·1	13·0	7·7	60·9	—	—	—	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1919. XII.	5·9	5·8	7·8	13·4	13·6	13·6	39·9	—	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1920. I—VIII.	5·9	5·7	7·1	11·7	10·2	13·9	45·5	—	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1920. IX—XII.	5·2	4·2	3·6	4·4	4·5	5·4	20·1	16·9	35·7	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1921.	5·1	3·7	2·9	3·4	3·2	4·7	18·0	14·6	44·4	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1922. III—XI.	4·2	1·5	1·3	2·1	1·1	2·1	6·1	7·4	9·8	13·2	9·4	7·9	38·3	= 100 ⁰ / ₀
1922. XII.	15·0	17·0	16·6	11·7	9·5	7·1	5·3	17·8	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀
1923.	13·6	16·3	15·7	12·0	9·5	8·1	6·3	19·5	—	—	—	—	—	= 100 ⁰ / ₀

A táblázatból látható, hogy az 1918. évi január 1. napján életbelépett újabb bérhatár mellett megmaradt a korábbi nyolc napibérosztályból az alsó hét, míg a VIII. napibérosztály a napi 8 koronától napi 10 koronáig terjedő bérrel alkalmazottakra kiterjesztetett, a 10 koronán felül terjedő bérrel alkalmazottakra pedig új napibérosztályként a IX. létesült. Már ez az osztályozás sem fedte a tényleges bérvizonyokat, amit bizonyít az a tény, hogy annak alapján az alsó hét napibérosztályba a biztosítottaknak csak 68%-a jutott, holott még 1916. évben a biztosítottaknak 95.3%-a, 1917. évben pedig 88.9%-a az alsó hét napibérosztályra esett. Az a körülmény, hogy 1918. évben a tagoknak 32%-a jutott a napi 7 koronát meghaladó bérrel biztosítottakat magukban foglaló napibérosztályokra, amely arányszám 1919. évi január—március hónapokban 62.9%-ig felszökött, kétségtelen bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a tényleges bérek már ebben az időben is jelentékeny mértékben kiugrottak a bérhatár keretéből és hogy a legfelső napibérosztályban biztosítottak átlagos napibére tényleges bérükön jóval alul maradt. Ezzel a rendelkezéssel megindult és az évek során mindegyre fokozó-

dott, mert kiegyenlítést soha nem nyert az a folyamat, amely az átlagos napibéreknek a való élettől elmaradó maximálásával közvetett úton fokról-fokra leszorította az átlagos napibérekhez igazodó készpénzsegélyeket is.

A taglétszámmegoszlás ugyanis a következő években szintén az említett egészségtelen arányt mutatja. A táblázatból látható, hogy az 1919. évi április—november hónapokban a tagoknak 60.9^o/_o-a tartozott a legmagasabb napibérosztályba öt napibérosztály keretében, 1919. évi decemberben hét napibérosztály keretében a tagoknak 39.9^o/_o-a, 1920. évi január—augusztus hónapokban ugyancsak hét napibérosztály keretében a tagoknak már 45.5^o/_o-a tartozott a legmagasabb napibérosztályba, 1920. évi szeptember—december hónapokban kilenc napibérosztály mellett a tagoknak 52.6^o/_o-a, 1921. évben pedig 59°/_o-a tartozott a két legfelső napibérosztályba, 1922. évi március—november hónapokban tizenhárom napibérosztály mellett a tagok 50.8^o/_o-a a három legfelső napibérosztályba, 1922. évi decemberben nyolc napibérosztály mellett 17.8^o/_o-a, 1923. évben pedig 19.5^o/_o-a a VIII. napibérosztályba tartozott. Az a kép tehát, amelyet a táblázat a taglétszámmegoszlás százaléka tekintetében feltüntet, reávezet arra, hogy mi okozta a készpénzsegélyek nagy elmaradását: okozta ezt az átlagos napibéreknek túl alacsony megállapítása, főleg pedig a bérhatárnak és ezzel kapcsolatban a legfelső átlagos napibérnek túl alacsony maximálása és az a körülmény, hogy mindezeknek időnkénti módosítása csak elkésve és nem a megfelelő mértékben követte a tényleges munkabérek emelkedését.

A napibérosztályok, az átlagos napibérek és a táppénzek időnkénti mértékéről, mégpedig az utóbbiakról aranykorona értékben is kiszámítva a C) táblázat tájékoztat.

C) táblázat.

1, 1918 I. 1.—1919 III. 30.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táp- pénz koronában	Napi táppénz aranyban			
				1918 I.	1918 VI.	1918 XII.	1919 III.
I. o.	2 K-ig	1.50	0.90	0.50	0.39	0.27	0.20
II. «	3 «	2.50	1.50	0.83	0.66	0.46	0.34
III. «	4 «	3.50	2.10	1.17	0.92	0.64	0.47
IV. «	5 «	4.50	2.70	1.50	1.18	0.83	0.61
V. «	6 «	5.50	3.30	1.83	1.44	1.01	0.75
VI. «	7 «	6.50	3.90	2.17	1.70	1.19	0.88
VII. «	8 «	7.50	4.50	2.50	1.96	1.38	1.02
VIII. «	10 «	9.00	5.40	3.00	2.36	1.65	1.22
IX. «	10 K-n felül	11.00	6.60	3.67	2.88	2.02	1.49

2. 1919 XII. 1.—1920 VIII. 31.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban			
			4 hétig	4 héten túl	1919 XII. 1.		1920 VIII.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	3 K-ig	2 00	1·20	1·50	0·05	0·06	0·03	0·04
II. «	6 «	4·50	2·70	3·30	0·11	0·14	0·07	0·08
III. «	9 «	7·50	4·50	5·60	0·18	0·23	0·11	0·14
IV. «	12 «	10·50	6·30	7·80	0·26	0·32	0·16	0·20
V. «	15 «	13·50	8·10	10·10	0·33	0·41	0·21	0·26
VI. «	18 «	16·50	9·90	12·30	0·41	0·51	0·26	0·32
VII. «	18 K-n felül	20·00	12·00	15·00	0·49	0·62	0·31	0·44

3. 1920. IX. 1.—1922. II. 26.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napi- bér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban							
			4 hétig	4 héten túl	1920 IX.		1921 I.		1921 VII.		1922 II.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	3 K-ig	2·00	1·20	1·50	0·03	0·03	0·01	0·02	0·02	0·03	0·01	0·01
II. «	6 «	4·50	2·70	3·30	0·06	0·07	0·03	0·04	0·05	0·06	0·02	0·02
III. «	9 «	7·50	4·50	5·60	0·10	0·12	0·05	0·06	0·08	0·11	0·03	0·04
IV. «	12 «	10·50	6·30	7·80	0·14	0·17	0·07	0·09	0·12	0·15	0·05	0·06
V. «	15 «	13·50	8·10	10·10	0·18	0·22	0·09	0·12	0·15	0·19	0·06	0·08
VI. «	18 «	16·50	9·90	12·30	0·22	0·27	0·11	0·14	0·19	0·23	0·08	0·09
VII. «	30 «	24·00	14·40	18·00	0·32	0·33	0·16	0·21	0·27	0·34	0·11	0·14
VIII. «	45 «	38·00	22·80	28·50	0·50	0·63	0·26	0·33	0·43	0·54	0·17	0·21
IX. «	45 K-n felül	60·00	36·00	45·00	0·79	0·99	0·41	0·52	0·68	0·85	0·28	0·35

4. 1922 II. 27.—1922 XII. 3.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban			
			4 hétig	4 héten túl	1922 VI.		1922 XI.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	3 K-ig	2	1·20	1·50	0·006	0·008	0·003	0·003
II. «	6 «	4·50	2·70	3·30	0·01	0·02	0·005	0·007
III. «	9 «	7·50	4·50	5·60	0·02	0·03	0·009	0·01
IV. «	12 «	10·50	6·30	7·80	0·03	0·04	0·01	0·02
V. «	15 «	13·50	8·10	10·10	0·04	0·05	0·02	0·02
VI. «	18 «	16·50	9·90	12·30	0·05	0·06	0·02	0·03
VII. «	30 «	24·00	14·40	18·00	0·08	0·10	0·03	0·04
VIII. «	45 «	38·00	22·80	28·50	0·12	0·16	0·05	0·06
IX. «	60 «	50·00	30·00	37·50	0·16	0·21	0·06	0·08
X. «	80 «	68·00	40·80	51·00	0·22	0·28	0·09	0·11
XI. «	100 «	88·00	52·80	66·00	0·29	0·36	0·11	0·14
XII. «	120 «	108·00	64·80	81·00	0·36	0·45	0·14	0·18
XIII. «	120 K-n felül	130·00	78·00	97·50	0·43	0·54	0·17	0·21

5. 1922 XII. 4.—1923 VI. 17.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppénz koronában		Napi táppénz aranyban					
			4 hétig	4 héten túl	1923 II.		1923 IV.		1923 VI.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	100 K-ig	100	60	75	0·11	0·14	0·07	0·09	0·05	0·06
II. «	200 «	150	90	113	0·17	0·22	0·10	0·13	0·07	0·09
III. «	300 «	250	150	188	0·29	0·36	0·17	0·22	0·12	0·15
IV. «	400 «	350	210	263	0·40	0·50	0·24	0·31	0·12	0·21
V. «	500 «	450	270	338	0·52	0·65	0·31	0·39	0·22	0·27
VI. «	600 «	550	330	413	0·63	0·79	0·38	0·48	0·27	0·33
VII. «	700 «	650	390	488	0·75	0·94	0·45	0·57	0·31	0·39
VIII. «	700 K-n felül	750	450	563	0·86	1·08	0·52	0·66	0·36	0·45

6. 1923 VI. 18.—1923 VIII. 12.

Napibér- osztály	Napibérosztály bérhatára koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppénz koronában		Napi táppénz aranyban	
			4 hétig	4 héten túl	1923 VII.	
					4 hétig	4 héten túl
I. o.	300 K-ig	150	90	113	0·05	0·06
II. «	600 «	450	270	338	0·14	0·17
III. «	900 «	750	450	563	0·23	0·29
IV. «	1200 «	1050	630	788	0·33	0·41
V. «	1500 «	1350	810	1013	0·42	0·53
VI. «	1800 «	1650	990	1238	0·52	0·64
VII. «	2100 «	1950	1170	1463	0·61	0·76
VIII. «	2100 K-n felül	2250	1350	1688	0·70	0·88

7. 1923 VIII. 13.—1924 I. 27.

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppénz koronában		Napi táppénz aranyban					
			4 hétig	4 héten túl	1923 IX.		1923 XI.		1924 I.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	900 K-ig	450	270	339	0·08	0·09	0·07	0·09	0·04	0·06
II. «	1800 «	1350	810	1014	0·23	0·28	0·22	0·28	0·14	0·17
III. «	2700 «	2250	1350	1689	0·38	0·49	0·37	0·47	0·23	0·29
IV. «	3600 «	3150	1890	2364	0·53	0·67	0·52	0·65	0·32	0·40
V. «	4500 «	4050	2430	3039	0·68	0·86	0·67	0·84	0·41	0·51
VI. «	5400 «	4950	2970	3714	0·83	1·05	0·82	1·03	0·52	0·63
VII. «	6300 «	5850	3510	4389	0·99	1·24	0·97	1·21	0·59	0·74
VIII. «	6300 K-n felül	6750	4050	5064	1·14	1·43	1·12	1·40	0·69	0·86

8. 1924 L. 28.—1924 III. 23.

Napibér- osztály	Napibérosztály bérhatára koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban	
			4 hétig	4 héten túl	1924 II.	
					4 hétig	4 héten túl
I. o.	1800 K-ig	900	540	675	0·05	0·07
II. «	3600 «	2700	1620	2025	0·16	0·20
III. «	5400 «	4500	2700	3375	0·27	0·33
IV. «	7200 «	6300	3780	4725	0·37	0·47
V. «	9000 «	8100	4860	6075	0·48	0·60
VI. «	10800 «	9900	5940	7425	0·59	0·73
VII. «	12600 «	11700	7020	8775	0·69	0·87
VIII. «	12600 K-n felül	13500	8100	10125	0·80	1·00

9. 1924 III. 24.—1924 VI. 29.

Napibér- osztály	Napibérosztály bérhatára koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban			
			4 hétig	4 héten túl	1924 III.		1924 V.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	5400 K-ig	2700	1620	2025	0·10	0·13	0·10	0·13
II. «	10800 «	8100	4860	6075	0·31	0·39	0·30	0·38
III. «	16200 «	13500	8100	10125	0·52	0·66	0·51	0·63
IV. «	21600 «	18900	11340	14175	0·73	0·92	0·71	0·88
V. «	27000 «	24300	14580	18225	0·94	1·18	0·91	1·14
VI. «	32400 «	29700	17820	22275	1·15	1·44	1·11	1·39
VII. «	37800 «	35100	21060	26325	1·36	1·71	1·32	1·64
VIII. «	37800 K-n felül	40500	24300	30375	1·51	1·97	1·52	1·90

10. 1924 VI. 30.—

Napibér- osztály	Napibér- osztály bér- határa koronában	Átlagos napibér koronában	Napi táppéNZ koronában		Napi táppéNZ aranyban					
			4 hétig	4 héten túl	1924 VIII.		1924 XII.		1925 II.	
					4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl	4 hétig	4 héten túl
I. o.	10000 K-ig	10000	6000	7500	0·38	0·48	0·40	0·50	0·41	0·51
II. «	20000 «	15000	9000	11500	0·58	0·74	0·60	0·77	0·61	0·78
III. «	30000 «	25000	15000	19000	0·96	1·22	1·00	1·27	1·02	1·29
IV. «	40000 «	35000	21000	26500	1·35	1·70	1·40	1·77	1·43	1·80
V. «	50000 «	45000	27000	34000	1·73	2·18	1·80	2·27	1·83	2·31
VI. «	60000 «	55000	33000	41500	2·12	2·66	2·20	2·77	2·25	2·82
VII. «	70000 «	65000	39000	49000	2·50	3·14	2·61	3·27	2·65	3·33
VIII. «	70000 K-n felül	75000	45000	56500	2·89	3·62	3·01	3·77	3·06	3·84

A táblázat meglepő eredményeket mutat, akár az egyes táppénztételeknek aranyban kiszámított értékét, akár azoknak vásárlóképességét, reálértékét vesszük figyelembe. A békeéveknek 50%-os alapon is 50 fillértől 3 korona 75 fillérig emelkedő táppénzei helyett a 60%-os, illetőleg 75%-os alapon is időnkint $\frac{1}{2}$ fillérre szállt le a minimális és 43 fillérre a maximális táppénz, sőt volt idő, amidőn a minimális táppénz $\frac{1}{3}$ -ad fillérnél is kevesebb, a maximális pedig 17 fillér volt és csak 1924. évi márciusban jutott oda, hogy az V. napibérosztályban megközelíti, a felső három napibérosztályban pedig meg is haladja a napi 1 koronát. Megnyugtatóbb képet csak 1924. évi decembertől kezdve kapunk, amióta a két legfelső napibérosztályban a négy héten túli segélyezés esetében a napi táppénz a 3 koronát meghaladja és így aranyértékszámítás szerint a békebeli színvonalon mozog.

A háborút követő évek betegségi biztosítási segélyezésének jelentőségét, helyesebben jelentéktelenségét talán az előrebocsátott adatoknál is élesebben megvilágíthatja a táppénzeknek a megélhetési költséggel való szembehelyezése. Ebben a vonatkozásban hivatalos adatok hiányában a közismert statisztikai magángyűjteményeknek az életszínvonal alakulására vonatkozó adataira kell támaszkodnunk. Gál Benő adatainak óvatos mérlegelése és ezeknek kellő leszállítása esetében is a betegségi biztosítás készpénzsegélyei a létminimummal összehasonlítva, szomorú képet mutatnak. Ha e táblázatoknak azt a részét, amely öttagú munkáscsalád heti szükségletét mutatja, szembeállítjuk a mindenkori maximális táppénzzel, a következő eredményt kapjuk:

Az összehasonlítás időpontja	1914		1918	1919		1920	1921
	VII. 31.	XII. 31.	XII. 31.	VII. 31.	XII. 31.	XII. 31.	XII. 31.
A szükséglet ára koronában ---	42·68	52·62	289·59	474·31	904·36	1.827·66	2.485·50
A legmagasabb heti táppénz koronában --- ---	26·25	26·25	46·20	105·00	105·00	315·00	315·00
Legmagasabb táppénz mellett heti hiány koronában --- ---	16·43	26·37	243·39	369·31	799·36	1.512·66	2.170·50

Az összehason- lítás időpontja	1922		1923		1924	
	VII. 31.	XII. 31.	VII. 31.	XII. 31.	VII. 31.	XII. 31.
A szükséglet ára koronában ---	5.534.39	11.786.63	104.915.39	245.033.30	827.069.76	888.530.92
A legmagasabb heti táppénz ko- ronában --- ---	682.50	3.941.00	11.816.00	35.448.00	395.500.00	395.500.00
Legmagasabb táppénz mellett heti hiány ko- ronában --- ---	4.851.89	7.845.63	93.099.39	209.585.30	431.569.76	493.030.92

Az előrebocsátott táblázat szerint az 1914. évi július hóban a legmagasabb táppénz heti összege a heti szükséglet felénél is többet fedezhetett, ennek az évnek december hónapjában pedig a heti táppénz a heti szükségletnek éppen fele volt. Ezzel szemben azt látjuk, hogy az 1918. évi december hóban a heti táppénz csak egyhatoda, 1919. évi július hóban egynegyede, 1919 december hóban egynyolcada, 1920 december hóban egyötöde, 1921 december hóban és 1922 július hóban ismét csak egynyolcada, 1922 decemberben egyharmada, 1923 júliusban egykilencede, 1923 decemberben egyhetede, de még 1924 júliusban és decemberben sincs fele a heti szükséglet költségének. Ezek az adatok is mutatják a táppénznek a békebeli állapothoz képest való nagy elmaradását, amely a munkabérek elmaradásánál is nagyobb fokú volt.

Felesleges ezekután külön-külön is szembehelyezni az említett táppénztételeket az egyes elsőrendű szükségleti cikkek azonos időbeli árával. Az előbb felhozott adatok már teljesen kidomborítják a helyzetet. Helyesnek kell elismerni, hogy azzal a szociálpolitikai érdekekkel, amely megköveteli, hogy a beteg munkásról és családjáról gondoskodás történjék, szemben áll az a közgazdasági érdek, hogy ez a gondoskodás ne legyen annyira felfokozott, hogy a munkást munkanélkül való hanyórlásra, társadalmi kitarotottságra csábítsa. Bizony, a közelmúlt évek táppénzeivel szemben ily aggodalomra nem sok okunk lehetett.

A táppénzzel egyenlő megítélés alá esnek az előbbieken már ismertetett, a látszat szerint tetszetős anyasági biztosítási (terhességi, gyermekágyi, szoptatási) segélyek, amelyeknek

szóbanlevő időkben volt reális értéke tekintetében nagy illúziókat ugyancsak nem táplálhatunk.

A betegségi biztosításhoz hasonló állapotokat látunk a balesetbiztosításban is, mégpedig hasonló okokból. A munkásbiztosítási törvény ugyanis a balesetbiztosítási kötelezettséget nem fűzi bérhatárhoz és balesetbiztosításra kötelezi mindazokat, akik biztosításra kötelezett üzemben mint munkavállalók dolgoznak; a munkabérnek azonban itt is nagy jelentősége van, amennyiben a biztosítottak javadalmazása szolgál kártalanításuk alapjául, azzal a korlátozással, hogy a bér csak bizonyos határig vehető számításba. A törvény a beszámítható javadalmazás határát a betegségi biztosítási kötelezettségre irányadó mértékben, t. i. évi 2400 koronában, illetőleg napi 8 koronában állapította meg. E bérhatár mellett tehát a munkásságnak általában összes keresete beszámításra kerülhetett és csak a magántisztviselők felsőbb rétegei részesültek a ténylegesnél csekélyebb beralapon adott kártalanításban. Ez azonban csak kivételesen járt sérelemmel, mert hiszen ezek az alkalmazottak szolgálatuk természetéhez képest aránylag ritkábban szenvednek kártalanításra alapot nyújtó balesetet.

A pénz értékesökkenésével és a névleges bérek emelkedésével ez a bérhatár a balesetbiztosításban is mindinkább elvesztette eredeti jelentőségét, mert a biztosítottak bérének mind csekélyebb és csekélyebb hányadát lehetett beszámítani. A balesetbiztosításra vonatkozólag azonban mégis jóval később vonták le az említett tényállásból a segítség szükségét abban az irányban, hogy a bérhatár megfelelően felemeltessék.

A balesetbiztosítási beszámítható javadalmazás határának első emelése csak 1919. évi december hó 1. napjától kezdve történt, amidőn a beszámítható javadalmazás határát évi 4800 koronában állapították meg, ami már abban az időpontban is csak 197 korona 69 fillér volt aranyban számítva. A bérhatár további felemelése 1921. évi január hó 1-től kezdve történt, amikor a beszámítható javadalmazást évi 9600 koronára emelték azzal, hogy a bérnek ezt meghaladó részéből 36.000 koronáig további egyharmad rész is figyelembe vétessék, a 36.000 koronát meghaladó összeg pedig teljesen figyelmen kívül maradjon. Ehhez képest a maximálisan figyelembe vehető bér évi 18.400 korona volt, amely arányban már 1921 januárban is csak 211 korona 59 fillért jelentett. Az 1922. évi január 1. napjától kezdve a beszámítható javadalmazást 18.000 koronára és ezenfelül a 48.000 koronáig terjedő résznek egyharmadára, vagyis összesen maximálisan 28.000 koronára emelték, ami aranyban már akkor is csak 216 korona 16 fillért ért. Az 1923. évi január hó 1-től kezdve a kártalanításnál beszámítható javadalmazás 72.000 koronára, és ezenfelül a 120.000 koronáig terjedő bér egyharmadára, vagyis összesen 88.000 koronára emelkedett,

ami már abban az időben is aranyban csak 176 korona 95 fillért jelentett. Az 1923. évi augusztus 1-től kezdve azokra vonatkozólag, akik legalább 50%-os munkaképességcsökkenést szenvedtek, a beszámítható javadalmazás 480.000 koronára emeltetett, ami aranyban mindössze csak 137 korona 66 fillér volt. Az 1924. évi január hó 1. napjától kezdve a beszámítható javadalmazás azoknál, akik legalább 50%-os munkaképességcsökkenést szenvedtek, úgyszintén a baleset következtében elhaltak hozzátartozóinál 4,200.000 korona, a kisebb munkaképességcsökkenést szenvedetteknél pedig 2,100.000 korona összegben nyert megállapítást, amely tételek, 1924. évi augusztus hó 1-től kezdve 18,000.000, illetőleg 12,000.000 koronára emeltettek, illetőleg azoknál, akiknek munkaképességcsökkenése 20%-ot meg nem halad, a 2,100.000 korona bérhatár meghagyatott. A maximális alap tehát aranyban számítva 1924. évi január hótól kezdve 711 korona 73 fillér, 1924 augusztus 1. óta 1059 korona volt, jelenleg (1925. évi februárban) pedig 1225 korona.

Az előrebocsátott tételeknek a kártalanítás szempontjából való jelentőségét közelebbről a következő számok világítják meg. A háború előtt a teljesen munkaképtelenné lett sérült baleseti kártalanítása, vagyis az úgynevezett teljes járadék volt évi 1440 korona. Ez a teljes járadék a pénz értékcsökkenése következtében az 1916. év végén mintegy 720 koronát ért, a következő időszakokban pedig a beszámítható javadalmazásnak előbb felsorolt időről-időre való felemelése következtében a teljes járadék évi összege aranyban a békebeli évi 1440 koronával szemben

1919 december 1-én évi	132 korona
1921 január 1-én évi	142 „
1922 január 1-én évi	144 „
1923 január 1-én évi	118 „
1923 augusztus 1-én évi	92 „
1924 január 1-én évi	475 „
1924 augusztus 1-én évi	706 „
1925 február 1-én évi	816 „

Nem kívánjuk további adatokkal megvilágítani ezeknek az összegeknek reálértékét, csak ismételhetjük azt a megállapítást, amelyre munkásbiztosításunk egyik jeles munkása, Pfszterer Lajos jutott,* aki a balesetbiztosítás szolgáltatásait a közelmúlt évek tekintetében teljesen értékteleneknek mondja.

A mezőgazdasági gépmunkások és cselédek balesetbiztosítási járandóságairól csak annyit, hogy ez a biztosítás jóakarátú igyekezettel követi az előbbvázolt ipari balesetbiztosítás nyomdokait, amennyiben időről-időre ugyanabban az arányban emeli

* Munkaügyi Közlöny 1924. évi 21/22. szám.

békebeli, az iparihoz képest eredetileg is alárendelt mértékű szolgáltatásait.

A betegségi és a baleseti biztosítás készpénzszolgáltatásainak a háborút követő években bekövetkezett fokozatos lehangolása mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a nagy szolgáltatásokat, amelyeket mindkét biztosítási ág dologi szolgáltatásaival, a gyógykezeléssel, a gyógyszerekkel, a gyógyászati segédeszközökkel, a kórházi ápolással, a szanatóriumokkal és a fürdőkkel a biztosítottak számára és ezeken keresztül a nép-egészségügynek nyújtott. E szükségletek kielégítésében adott szolgáltatásai a békebeli évekhez képest fokozott terhet is jelentenek abból az okból, mert ezekben a szolgáltatásokban az általános drágulási színvonal is érvényesül, amelynek emelkedő hullámai a pénztár gazdálkodásán is keresztül hömpölyögnek. Jellemző világításba helyezik ezt az állításunkat azok az adatok, amelyek mutatják, hogy a pénztár tiszta jövedelme milyen százalékos arányban oszlott meg egyfelől a táppénz, másfelől egyéb segélyezési kiadások között. Az erre vonatkozó összeállítás, amely egyedül az Országos Munkásbiztosító Pénztárra vonatkozik, azt mutatja, hogy a táppénz a tiszta jövedelemnek

1910. évben	35.3 %-a	1917. évben	31.78 %-a
1911. „	35.00 %-a	1918. „	45.4 %-a
1912. „	34.6 %-a	1919. „	34.6 %-a
1913. „	35.2 %-a	1920. „	21.9 %-a
1914. „	31.8 %-a	1921. „	27.1 %-a
1915. „	26.6 %-a	1922. „	18.9 %-a
1916. „	28.10 %-a	1923. „	16.1 %-a

A táppénz tehát, amely a békeévekben a betegségi biztosítás tiszta jövedelmének körülbelül $\frac{1}{3}$ részét foglalta le, sőt némely évben ennél többet is, az 1915. és 1916. évben, amidőn háborús erőfeszítésünk tetőpontján voltunk és lankadást nem ismerő kitartással dolgoztunk, számottevő mértékben leszállt, az 1917. évben, hanyatló erőállapotunkban és még inkább az 1918. és 1919. évek fegyelmetlenségében ismét felszökött, azóta azonban mindegyre csökkenő megterhelést jelent és 1923. évben a pénztár tiszta jövedelmének még $\frac{1}{6}$ részét sem vette igénybe. Ezzel szemben az érem másik oldalán a gyógyellátás, a kórház, a szanatórium és az orvosi díjak költségének a jövedelemhez mért százalékban való emelkedését látjuk. Teljesen örvendetes volna ez, ha ezeknek a költségeknek aránylagos növekedését mindezeknek a szolgáltatásoknak intenzívebb érvényesülése idézné elő. Hogy ez a kívánatos ok mennyiben van meg a valóságban, azt részletesen elemezni igen nehéz. Mindenesetre túlzásnak kell minősíteni azoknak a bohózáti tréfáknak általánosítását, amelyeket a pénztári orvosi rendelésekről és vényekről költöttek és túlzóan színezik a helyzetet azok is, akik általánosítják

azt a vádat, hogy a pénzári vényekre csak olcsóbb és kevésbé hatékony szereket szolgáltatnak.

Meg kell azonban állapítani, hogy a munkásságot általában nem érheti vád abban a tekintetben, mintha betegség szinlelésével vagy túlérzékenységgel a pénztár szolgáltatásait kiaknázná. Ily szórványos visszaélésekkel szemben a vonatkozó állapotok javulása gyanánt minősíthető, hogy a száz-száz tagra eső keresetképtelenségi esetek száma egyre csökkenő, a száz-száz tagra eső keresetképtelenségi napok száma ellenben egyre növekvő irányzatot mutat. Így az Országos Munkásbiztosító Pénztár statisztikai adatai szerint száz-száz tagra eső száma

	a keresetképtelenségi eseteknek napoknak	
az 1908—1912. évi átlagban	34.6	592.5
az 1913—1917. „ „	30.9	633.0
az 1918. évben	34.9	780.0
az 1919. „	22.6	750.0
az 1920. „	27.5	870.0
az 1921. „	25.3	750.0
az 1922. „	26.9	880.0

A keresetképtelenségi esetek csökkenő irányzata azt mutatja, hogy a csekély táppénz nemcsak az egészségeset, de a beteg sem vonzza, viszont a keresetképtelenségi napok arányszámának állandó jellegű növekedése a mellett szól, hogy mind nagyobb mértékben csak azok veszik igénybe a pénztárt, akik komoly és tartós betegségükben huzamosabb időn át reá szorulnak a segélyre.

Törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy a munkásbiztosítás készpénzszolgáltatásait visszahelyezzük a tényleges megsegítés színvonalára, hogy ezek ne segélyezés látszatával adott alamizsna gyanánt, hanem szocialpolitikai és közegészségügyi hivatásuknak megfelelő jogi kötelezettség teljesítéseképpen jelentkezzenek. Minden esetre egyoldalú beállítás, a mai viszonyok között e szolgáltatásokat túlzással vádolni. Megengedjük, hogy a segélyek mai rendszerében lehetnek egyes pontok, amelyeken bizonyos körülhatárolások indokoltak volnának, általában azonban alig vállalhatna valaki felelősséget azért, hogy e segélyeket komoly szűkítésnek vesse alá, az egész intézmény rendeltetésének nagy hátrányára.

III.

A segélyek és kártalanítások alakulásával szemben felvetődik az a további főkérdés, vajjon *melyek a biztosítás terhei* és oly nagy mértékűek-e ezek, hogy, ha szükséges, még a biztosítottak jogainak szűkítésével járó áldozatok árán is le kelljen ezeket szállítani?

Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, meg kell vizsgálnunk, vajjon nem éppen úgy, mint ahogy a józan magángazdaságban tesszük, előbb a felesleges költségtől való szabadulást, a megtakarítást igyekezzünk-e megvalósítani, mielőtt megszokott életszínvonalunkat leszállítjuk. Közelebbről ezt a kérdést úgy tesszük fel, vajjon lehet-e a pénztár kezelési költségein megtakarítani. Régebben e költség gyakran hánytorgatott betegsége volt a mi munkásbiztosításunknak. Ma ez a vád aligha áll meg. Kiemelve az Országos Munkásbiztosító Pénztár kötelékébe tartozó pénztáraknak a betegségi biztosítási ágon felmerült kezelési költségét, ennek a tisztajövedelem százalékában való aránya volt

1913. évben	15.4%	1918. évben	14.3%
1914. „	18.1%	1919. „	14.2%
1915. „	17.9%	1920. „	10.4%
1916. „	20.4%	1921. „	12.2%
1917. „	20.8%	1922. „	15.5%
	1923. évben	8.2%	

Az előrebecsátott számok azt mutatják, hogy a kezelési költség arányszáma általában csökken és ezen a téren lényeges megtakarítást már nem remélhetünk. A munkásbiztosító pénztárak alkalmazottainak járandóságaira az állami alkalmazottak fizetési rendszerét és mértékét terjesztették ki; ennél kisebb járandóságok megállapításáról talán beszélni sem lehet. Az alkalmazottak számának további csökkentése pedig nagy óvatosságra készítet, mert az intézmény anyagi kárát jelenthetné, ha a munkásbiztosításban mellőzhetlen üzemi és betegellenőrzés elhanyagolása a napirenden lévő súlyos visszaéléseknek még nagyobb elharapódzását tenné lehetővé.

Bármint igyekezzünk is tehát megkerülni az igazság szikláját, bele kell abba ütköznünk és a hamis okoskodásoknak hajótörést kell szenvedniök. Igenis, ha azt akarjuk, hogy a munkásbiztosítás ne csak papíron fényeskedjék, hanem a való életben is ragyogjon áldásos sugaraival, nem tehetünk egyebet, mint azt, hogy a megfelelő jövedelmet is bocsássuk rendelkezésére. Munkásbiztosításunknak az első perctől kezdve az volt legnagyobb baja, hogy a részére engedélyezett anyagi eszközök nem álltak arányban a reá rótt kötelességekkel. Az egész világon úttörő szerepben tündökölve, kötelező módon kiterjeszteni a biztosítás szolgáltatásait a családtagokra is, adni gyógyfürdőt és szanatóriumot és mindezek fejében 3%-os járulékot, sőt az első öt évben a kisipar terhére csak 2%-osat megállapítani, ehhez valóban olyan számtani képzelő tehetség kellett, mint a kör négyszögűsítéséhez. Ezen az állapoton mulhatatlanul változtatni kellett. Az 1918. évi január 1-én életbelépett 4%-os betegségi biztosítási járulék volt az első segély; ezt is

1919 december 1-én, tényleg azonban már 1919 március 30-án a 6%-os járulék váltotta fel. E látszólagos bevételi emelkedéssel szemben állítsuk fel az Országos Munkásbiztosító Pénztárnál egy-egy biztosított tagra eső évi járulékbevétel kimutatását. E szerint azt látjuk, hogy a betegségi biztosításban a nevezett pénztárnál egy-egy tagra esett járulékbevétel:

1908. évben	24.21 K	1916. évben	20.48 K
1909. „	21.55 „	1917. „	18.73 „
1910. „	21.87 „	1918. „	43.40 „
1911. „	26.02 „	1919. „	25.31 „
1912. „	27.30 „	1920. „	9.45 „
1913. „	27.61 „	1921. „	9.26 „
1914. „	26.36 „	1922. „	7.02 „
1915. „	22.65 „	1923. „	11.56 „

Megjegyezve, hogy az előbbi összeállításban 1915. évtől kezdve a koronaértéket aranykoronára átszámítva vettük fel, íme így fest a pénztár betegségi biztosítási járulékbevétele a valóságban, így fest a sokat hánytorgatott „elviselhetetlen“ járulékterhelés szempontjából. A 3%-os járulék idejében 22—26 korona évi tagdíj körül, sőt a kisiparosoknak nyújtott 2%-os járulékkezdveznény megszűnése után évi 27—28 korona körül mozgott a tagonkinti és évenkinti járulékterhelés, amely azután a háború alatt 22.65, majd 20.48, végül 18.73 koronára szállott le. Az 1918. évben életbe lépett 4%-os járulékkal az egy tagra eső évi járulékbevétel 40 korona körüli összegre emelkedett ugyan, de a meglendült szép fejlődést letörte az összeomlás és a pénz rohamos értékcsökkenése. Az 1919. évben életbe lépett 6%-os járulék mellett is 1922. évben már 7 koronára, 1923-ban 11.56 koronára szállt le a betegségi biztosítási tagonkinti évi járulékbevétel. Hogy ily bevétellel a pénztár csak a már ismertetett segélyezést tudta adni, a kétszerkettő kéréselhetetlen törvényének következménye. A pénztár vagyona a tagok hozzájárulásából tevődik össze, nagyobb ereje nem lehet mint az, amelyet tagjai kölcsönöznek neki.

Az előbbiek vezetnek el ahhoz a további kérdéshez, vajjon a munkásbiztosítás tényezői megtették-e ebben a vonatkozásban kötelességüket, viseltek-e annyi járulékot, amennyit megfelelő segélyezés céljából viselniük kellett. Erre a kérdésre vonatkozólag csak arra mutatunk rá, hogy mi az a teher, amit a munkaadók betegségi biztosítási járulékok fejében befizetni kötelesek voltak. Ha ezzel tisztában vagyunk, az előbb feltett kérdésre mindenki megalkothatja véleményét. Ebben a vonatkozásban sem bocsátkozunk azonban részletekbe. Csak azokra a meggyőző adatokra és okfejtésre utalunk, amelyeket a magyar munkásbiztosításnak egyik kiváló gyakorlati művelője, dr. Rode János országos munkásbiztosító pénztári igaz

gató állított össze,* aki meggyőző számítással levezeti, hogy a betegségi biztosítási járulék a kiszámított tényleges munkabéreknek

1908. évben	3.4%	1916. évben	3.5%
1909. „	3.2%	1917. „	3.6%
1910. „	3.1%	1918. „	3.5%
1911. „	3.4%	1919. „	5.4%
1912. „	3.5%	1920. „	3.0%
1913. „	3.5%	1921. „	3.1%
1914. „	3.3%	1922. „	2.3%
		1923. „	2.6%-a.

Ime a papíron 6%-osnak tervezett járulék a valóságban nem több, mint a tényleges munkabéreknek 2—3%-a, és ha ez az arány az 1924. év folyamán feltehetőleg javult is, a tényleges munkabérek 4%-át aligha haladtuk meg. Mért van a járulékoknak ez a hanyatló százaléka? Rode megállapítása szerint, amelyet helyesnek fogadhatunk el azért is, mert az előbbi fejtegetéseinkben foglalt adatokkal egyezik, azért, mert a napibérosztályok nagymértékben elhajlottak a tényleges állapotoktól, mert a biztosítottak tényleges bérei jelentékenyen meghaladták a megállapított felső bérhatárt. Innen az a sajátos jelenség, hogy amíg a 3%-os járulékkulcs mellett a járulék az átlagos napibérek megfelelő megállapítása következtében a kiszámított tényleges béreknek 3%-át meghaladta, addig a 6%-os járulékkulcs mellett a járulék a kiszámított tényleges béreknek egyes években még 2%-át is alig haladta meg. Ennyit a betegségi biztosítás terheiről!

Ami pedig a balesetbiztosításnak a termelésre hárított költségét illeti, ebben a vontakozásban Pfiszterer Lajosnak már idézett cikkére utalunk, amely megállapítja, hogy az átlagos veszélyességi arányszám mellett 1000 korona tényleges munkabérré eső balesetbiztosítási járulékösszeg

1907/08. évben	1.60 K	1916. évben	11.50 K
1909. „	8.00 „	1917. „	20.00 „
1910. „	9.60 „	1918. „	11.80 „
1911. „	11.20 „	1919. „	15.20 „
1912. „	12.80 „	1920. „	5.30 „
1913. „	13.80 „	1921. „	4.20 „
1914. „	15.40 „	1922. „	0.40 „
1915. „	14.70 „	1923. „	0.80 „

Minden megszokott józan számításnak halcmra döntése, hogy akkor, amidőn az évi költséget felosztó-kirovó eljárásban a balesetbiztosítási járuléktehernek évtizedeken át, a kialakultság (Beharrungs-Zustand) bekövetkezéséig emelkedni kellene,

* Munkaügyi Közlöny 1924. évi 19—20. szám.

nálunk a balesetbiztosítási járuléktehernek úgyszólván szédítő zuhanásával találkozunk. Az említett tanulmány megállapítja azt a szinte képtelennek mondható helyzetet, hogy a legmagasabb veszélyességi osztályba tartozó üzemek megterhelése 1923-ban körülbelül $\frac{1}{2}$ -a volt annak a megterhelésnek, amelyet a háború előtt nem a legmagasabb, hanem az átlagos veszélyességű üzemek viseltek, mégpedig dacára annak, hogy az 1921. évben érvénybe lépett veszélyességi táblázatban a legmagasabb veszélyességi arányszám a korábbi 100-al szemben 130-ban van megállapítva. Kétségtelen, hogy az 1920. évre bekövetkezett csökkenésben része van annak is, hogy a balesetbiztosítás körének 1919. évtől kezdődő kiterjesztés következtében a terhek szélesebb körre oszlottak meg. Ez a körülmény azonban nem indokolhatja a balesetbiztosítási járuléktehernek az 1921. évre bekövetkezett további esését, sőt az 1922. és az 1923. évekre vonatkozó, szinte szétmálását a balesetbiztosítási járulékoknak.

A felsorakoztatott számokból mindenki legjobb meggyőződése szerint megítélheti, hogy a háborúban és az ezt követő mélyszéles leromlásunkban eleget tett-e a termelés a néperő regenerálására vonatkozó kötelezettségének is. Eleget tett-e különösen akkor, amikor más oldalon rendkívüli nyereségek előnyei hullottak ölébe. És akinek még kételye volna ebben a kérdésben, az vizsgálja meg a helyzetet gazdasági versenytársainknál és bizonyára azzal a tapasztalattal fog gyarapodni, hogy munkásbiztosításunk rendelkezései igen távol voltak attól, hogy versenyképességünket érintő megterhelés súlyát hárítsák a hazai termelésre.

IV.

Végül a munkásbiztosítás helyzetének ismertetésénél meg kell emlékeznünk röviden a *munkásbiztosítás szervezetéről* is. A munkásbiztosítási törvény az egységesítés és a központosítás alap gondolatából indul ki, amidőn egyfelől a betegségi biztosítást közvetve egységes teherviselőre hárítja, másfelől pedig a balesetbiztosítás közvetlen teherviselőjévé is ugyanezt az intézményt teszi meg és az egész intézménynek szervezetét a munkaadók és a biztosítottak paritásos közreműködésével alakított önkormányzat alapjára helyezi.

A törvény feljogosítja a felügyeleti hatóságot, ezidő szerint a megszűnt Állami Munkásbiztosítási Hivatal helyébe lépett népjóléti és munkaügyi minisztert, hogy az önkormányzati szerveket feloszlassa és az önkormányzat működését ideiglenesen felfüggeszse. A felügyeleti hatóság e jogával élve, az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak és az összes kerületi munkásbiztosító pénztáraknak, úgyszintén a budapesti Keres-

kedelmi Betegsegélyző Pénztárnak önkormányzatát az 1919. és 1920. években kivétel nélkül felfüggesztette és ez idő óta a szóban lévő pénztárak önkormányzat nélkül működnek. Mindez tehát szervezeti változást nem jelent és csak a törvényen alapuló ideiglenes intézkedés jellegét viseli.

Szervezeti változást jelent azonban két fontos rendelkezés. Az egyik az, amely az Állami Munkásbiztosítási Hivatal hatáskörét, még pedig közigazgatási hatáskörét a népjóléti és munkaügyi miniszterre, bírói hatáskörét pedig az újabban felállított Munkásbiztosítási Felsőbírószágra ruházta át, aminek következtében az Állami Munkásbiztosítási Hivatal, amely a munkásbiztosításnak felügyeleti hatósága és egyben felsőbírószága is volt, hatáskörének teljes elvesztése következtében megszűnt. Ezzel kapcsolatban a munkásbiztosítási bírászkodás új szervezetet nyert, amennyiben a munkásbiztosítással kapcsolatos összes peres ügyek elintézése a munkásbiztosítási bíróságra ruháztatott, amelynek országos felső fóruma a Munkásbiztosítási Felsőbírószág.

A szervezetet érintő másik reform az, amely a nyilvános forgalmú vasútak vállalati betegsegélyző pénztárait és a Magyar Hajózási Betegsegélyző Pénztárt kiemelte az Országos Munkásbiztosító Pénztár kötelékéből és mindegyik vasúti vállalatnál külön-külön, az összes hajózási üzemek részére pedig közösen egy-egy betegségi biztosító intézet felállítását rendelte el, amely az illető vállalatnak minden alkalmazottját és munkását, a fizetés vagy bér nagyságára való tekintet nélkül, magában foglalja. Ugyanezzel az alkalommal a m. kir. posta részére is ily jellegű önálló betegségi biztosító intézet létesült.

Nemcsak szervezeti, de a biztosítás egész lényegére kiható jelentősége van annak a kormányrendeletnek, amely végre kemény kézzel megragadta a bányamunkásoknak 1907. óta megfeneklett biztosítását és 1922. március hó óta balesetbiztosításukat az Országos Munkásbiztosító Pénztárhoz utalta, amelynek keretében a bányászüzemek a többitől elkülönítve magukban, de kényszeregyetemlegességben viselik a bányák üzemi baleseteinek kockázatát, a betegségi és a nyugdírbiztosítás feladatainak ellátására meghagyott bányatársaspénztárakat pedig e két feladat szempontjából belső vagyongazdálkodásukban is elkülönítette és a betegségi biztosításra vonatkozólag a biztosítási kötelezettség, a biztosítási járulék, a munkaadókat terhelő fizetési kötelezettség, végre a biztosítottaknak járó segélyek neme és mértéke tekintetében az Országos Munkásbiztosító Pénztárnál mindenkor irányadó szabályok alkalmazását írta elő. A bányamunkások betegségi és balesetbiztosítása ilyképen másfél évtizedes késedelemmel végre az ipari munkásokéval egyenlő színvonalra emelkedett.

Ezzel előadásom végéhez jutottam. Célom az volt, hogy munkásbiztosításunkat főleg gazdasági és pénzügyi vonatkozásaiban mutassam be. Ezeknek a kérdéseknek tisztázása szolgál éppen legbiztosabb eszközeül annak, hogy a munkásbiztosítás szociálpolitikai, etikai és közegészségi értékei kellő érvényesüléshez jussanak. Ebben a vonatkozásban továbbá érdekes kérdések is kínálkoznak. Érdekes volna például kimutatni, hogy a nyilvános betegápolás évi költségéből mily százalékot visel a mi csonka biztosításunk és érdekes volna meggyőződni arról is, hogy e biztosításnak a mezőgazdasági munkásságra kiterjesztése mennyire egyszerűsítene a nyilvános betegápolás költségeinek fedezését.

Szót érdemelne az iparegészségügy, az irodai, a műhelyi és a gyári hygiene és a balesetelhárítás nagyjelentőségű problémája is, amelyeknek megoldása hatályosan megszervezett munkásbiztosítás nélkül nem fog bekövetkezni. Mindezeknek tárgyalása külön előadás feladata lehet. Itt még csak azoknak óhajtok felelni, akik egyre azt hajtogatják: több munka, több termelés. Ezek ne felejtsek el, hogy e célt a jelszó ismételtetése nem fogja valóra váltani. Hogy ez megvalósulhasson, annak el nem kerülhető útja: több és kiadósabb szociálpolitika.

Pap Géza.

Blackwell János angol-magyar kereskedelmi akciója és előzményei, 1840—1842.

I.

Nagy háborúk befejezése után a helyreállítás munkája gazdasági téren szokott megindulni és a harmadfélévtizedig tartó francia forradalmi és napóleoni háborúkat követő korszak története sem ismerhető meg tökéletesen, ha politikai mozgalmait nem világítjuk meg közjogi háttérükkel.

A nagy mértékben eladósodott európai kormányok akkor is, mint most, gazdasági eszközökkel igyekeztek a helyreállítás munkáját előrevinni, de csupán két hatalom tudta megnyitni magának, a veszteségek pótlásán túl, a gazdasági terjeszkedés felé vezető utat.

Az egyik Poroszország volt, melynek 180 millió tallérnyi államadósága bírta rá Bülow Henrik báró pénzügyminisztert arra, hogy Smith Adám lelkes tanítványát, Maasen Károly Györgyöt az 1818. máj. 26-dikán életbeléptetett új vámtörvény (*Zollgesetz*) kidolgozásával bízta meg. A törvény egyrészt szabad utat nyitott a nyersanyag behozatala előtt, másrészt pedig mérsékelt vámtételeivel a Rajnától a Visztuláig egységes és zárt vámterületet alkotott meg, mely aztán Poroszország apró szomszédait, a kis német államokat a csatlakozás vagy a vámháború alternatívája elé állította. Mivel pedig ezek a beolvadás előnyeit a meddő ellenállásnál többre becsülték, egymás után szerződésre léptek a porosz királysággal, miáltal egy porosz egyesület vezetés alatt álló német vámunió (*Zollverein*) alakult ki.

Tekintettel arra, hogy az 1815 óta fennálló Német Szövetség feje az osztrák császár volt, a német államoknak a porosz vámterülethez való csatlakozása és egy porosz vezetés alatt álló vámunió kialakulása Bécsnek komoly aggodalomba ejtette és időnkint érthető izgalomba hozta. Metternich herceg már az első vámszerződés hírére (létrejött 1819 okt. 25-dikén Poroszország és Schwarzburg-Sondershausen fejedelemség között) Bécsben hívott össze tanácskozást, mely azonban az elhamarkodott döntéstől tartózkodott; az 1820 őszen megtartott darmstadti értekezlet 1823-ban eredménytelenül oszlott szét; az 1825-diki stuttgarti

konferencia pedig nem vonta maga után a bécsi kormánytól tervezett és általa vezetni óhajtott délnémet *Zollverein* megalakulását. Poroszországnak tehát lépésről-lépésre haladva sikerült a német államokat a berlini vezetés alatt álló vámunióban egyesítenie és Ausztria rendelkezési jogát jelentékenyen megcsorbítania.

Az osztrák kormány azonban annyira ragaszkodott németországi befolyásához és a Német Szövetség irányításához, hogy a porosz-német *Zollverein* ellensúlyozását igen helytelenül nem a maga területeinek a kor szellemétől szükségelt átszervezésében kereste, hanem egy osztrák-délnémet vámunió megalkotásában vélte megtalálni, mi a középdunai területek gazdasági helyreállítása helyett hova-tovább egy osztrák-porosz ellentétből táplált német polgárháború árnyékát vetítette Középeurópa népei elé.

Annál súlyosabb mulasztás terheli ebben a tekintetben a bécsi kormányköröket, mert a magyar királyi udvari kancellária és a magyar országgyűlés 1815 óta szinte ostrom alá vették a gazdasági helyreállítást célzó javaslatokkal, kérésekkel és követelésekkel. Gondoljunk csak az országgyűlés számtalan *opinióira* és *elaborátumaira*, melyeket gondosan irattárba tettek; gondoljunk József nádor meddő lépéseire abban az irányban, hogy a fiumei útvonal a magyar termékek számára megnyitassék, mert az Odesszából szállított gabona Fiumében a pozsonyi és bánáti gabonánál kevesebbe került; és végül gondoljunk a magyar országgyűlés azon felterjesztésére, mellyel a középkor óta fennálló osztrák-magyar közbenső vámvonalt megszüntetését és a Habsburgországoknak egy vámunióban való egyesítését javasolta.

A porosz-német vámunió elleni védekezés azonban a bécsi kormány tehetetlensége következtében nem vonta maga után egy középdunai vámunió felállítását és az 1825—27. országgyűléstől kiküldött kereskedelmi albizottság 1829 jan. 7-diki jelentése (*Relatio sub-deputationis commercialis in objecto ineundi commercialis tractatus Hungariam inter et reliquas hereditarias Suae Majestatis Sacratissimae ditiones. Pest, 1829.*), melyet az 1832—36. országgyűlés is magáévá tett, hosszú hallgatás után egy 1840 máj. 20-diki leirattal nyert elintézést, mely a javaslatot elutasította.¹

Természetes, hogy ilyen körülmények között az osztrák kormány a porosz-német vámunióval szemben hátrányba került.

¹ A részletekről v. ö. *Sieghart Rudolf* könyvét: *Zolltrennung und Zolleinheit. Die Geschichte der österreichisch-ungarischen Zwischenzoll-Linie.* Wien, 1915. 29—70. l., ki a függelékben az udvari kamarának a magyar királyi udvari kancelláriához intézett és Krausstól aláírt 1840-diki leiratát is közölte (kivonathán 283—297. l.).

II.

Ugyanezt a hátrányt érezte azonban a brit kormány is, melyet az Ausztria gyengesége miatt nekilendült porosz törekvések a földművelő Hannoverben és az átmenő forgalmat lebonyolító Hanzavárosokban érintettek.

A brit kormány 1815 óta súlyos gazdasági válságokkal küzdött és hosszú éveken át meddő küzdelmet folytatott az egymilliárd fontnyi államadósság, (1823-ban már 1.6 milliárd), a drágaság és a nyomor ellen. Ezekhez járultak az 1815-diki francia, osztrák és orosz 30—200%-os védővámok, valamint az 1818-diki porosz vámtörvény, mely az északnémet államokat az angol árúk elől elzárta és Angliát a kontinensről kirekesztette. A brit kormány Antwerpen, Rotterdam, Bréma, Hamburg és Lübeck városoknak a porosz vámunióhoz való csatlakozásától az észak-német kereskedelem angol monopoliúmának megdöntését várta² és ez a veszedelem bírta rá Huskisson Vilmos kereskedelmi minisztert arra, hogy már a 20-as években a régi és egyoldalúan szigorú angol hajózási törvények elejtésének gondolatával lépjen elő.

Nevezetes esemény volt 1820-ban a londoni kereskedőknek Tooke tanár által szerkesztett fölterjesztése, melyben még Smith Ádámon is túlmenve, hirdették, hogy a szabadkereskedelem Angliára nézve még akkor is előnyös, ha ez irányban más államok nem hirdetnék, mert ennek csak az volna a következménye, hogy Anglia míg eladó nem, de mint vevő sokat nyer. Szóval a feltétlen, egyoldalú, reciprocitás nélküli szabadkereskedelem elvét hirdették.

Bár a kormány Angliában a napoleoni háborúk óta változatlanul a konzervatívok kezében volt, a felmerült nehézségek arra bírták, hogy a párt mérsékelt elemeinek engedjen teret. Így követte a külügyi hivatal élén Castlereagh lordot Canning György és így került a Board of Trade élére Huskisson Vilmos, a francia liberálisok, Franklin és Jefferson barátja is, ki a kabinetben a kereskedelmi érdekek szóvivőjévé lett. Munkatársa, Hume D. Jakab vámmellenőr segítségével, kivel a másfél-ezer angol vámtörvényt összeíratta és azokból csak tizet hagyott érvényben, Anglia egész kereskedelmi politikáját a kölcsönösség (reciprocitás) elvére építette át és ezzel hatalmas lépéssel vitte előre a szabadkereskedelem felé.

Huskisson vezetése alatt Anglia csakhamar 30⁰/₀-os maximális vámtételekkel lépett a porosz-német *Zollverein* elé, ily alapon szerződve 1825 szept. 29-dikén Poroszországgal, már

² Hamburgban a brit állampolgárokat a hadseregbe sorozták és a hamburgi kormány iránt hűségesküre kényszerítették, mire a brit kormány a hamburgi angol raktárakat feloszlatta és a sérelmekről 1835-ben két könyvben számolt be a parlament előtt ((Correspondence, 1823—35, as to grievances complained of by British residents in Hamburg. London 1835).

előbb, jul. 16-dikán Dániával (mellyel azonban Poroszország már 1818 jun. 17-ikén kereskedelmi szerződésre lépett), végül 1825 szept. 29-dikén a német Hanzavárosokkal. Még ennél is tovább ment az engedékenység terén akkor, mikor Poroszországnak az 1826 máj. 26-diki kormányrendelettel a brit gyarmatokkal való kereskedésre is jogot adott, mely kedvezményben a gyarmattal birt Franciaország és Hollandia nem részesültek.³

A Canning miniszterelnök halála után Wellington herceg vezetése alatt megalakult konzervatív kormány már nem a közeledés, a kölcsönösség, az engedmények és a megegyezés alapján keresték a *Zollverein* sikereinek ellensúlyozását, mert Addington Henrik frankfurti angol követ Metternich herceg jóváhagyása mellett, vagy talán az ő befolyásának engedve, Hannover királyságot a poroszellenes osztrák-délnémet ellenakció rendelkezésére bocsátotta és 1828 szeptemberben megteremtette a *Mitteldeutscher Handelsvereint*, maga is jelenlétén annak megalakulásánál.

Metternich herceg okos diplomáciáját mi sem jellemzi jobban, mint hogy a vezetésnek Hannover részére való átengedésével egyrészt Ausztria felől minden közvetlen támadást elhárított, mert a poroszellenes akció vezetését egy minden ízében német államra ruházta át; másrészt azonban, mint a német állam fejedelme az angol királyi ház tagja volt és Hannover királyság ügyeit Londonból intézték, az osztrák érdeket féltő kancellárnak sikerült a brit kormányt Ausztria oldalán a németországi ügyekbe való beavatkozásra bírnia. A brit kormány ezek után az angol-porosz szerződés alapján 1829 decemberben Ausztriával is kereskedelmi szerződésre lépett.

Az osztrák kormány azonban ezen a téren sem jutott tovább a kezdeményezésnél, mert a mikor Motz örökét 1830-ban Maassen Károly György vette át, a porosz kormány még erélyesebben hozzálátott a *Zollverein* kiterjesztéséhez.

Anglia és Ausztria közös védekezésre szorulva szükségképpen ismét megtalálták egymást, a kezdeményezés azonban Hannoverből indult ki, melynek 1832 aug. 9-dikén ebben az irányban megtett javaslatára Metternich herceg 1833 júniusban a hatalmassá nőtt *Zollverein* semlegesítése iránt tett előterjesztést Ferenc császárnak.⁴ A porosz kormány azonban már hónapokkal előbb, márc. 22-én a Bajorországból és Württembergből álló *Süddeutscher Zollvereint*, márc. 30-dikán a Szász király-

³ Az angol-osztrák viszonylatokról sem *Sartorius von Waltershausen báró* német gazdaságtörténete (*Deutsche Wirtschaftsgeschichte* 1815—1914. II. kiadás, Jena 1922. 78—79. l.), sem *Srbik* monumentális életrajza (*Metternich*. I. kötet. München 1925. 533—39. l.) nem tudnak részleteket. Azokra vonatkozólag v. ö. *English Historical Review* XXIV. 1909, melynek adatait a kontinentális történészek mindeddig nem méltatták figyelemre.

⁴ A terjedelmes emlékiratot Metternich herceg feljegyzései közlik: *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*. V. kötet. 502—519. l.

ságot, máj. 11-dikén pedig a thüringiai szász államokat is a porosz vámunióba vonta, miáltal Bécs és Hannover között megszakadt az összeköttetés. Broglie herceg francia külügyminiszter már akkor befejezett tényként állapította meg, hogy „a német egység meg van alapozva“ és az 1834 jan. 1-én megalakult *Deutscher Zollverein* valóban 23 millió németet egyesített berlini vezetés alatt; a *Mitteldeutscher Zollverein* már 1831. óta megszűnt, sőt 1836-ban Frankfurt is a porosz vámunióhoz csatlakozott.

Ezek a gyors sikerek Anglia figyelmét is a kontinens felé terelték és az angol Board of Trade 1832-ben Hume D. Jakabot és Macgregor Jánost a helyzet tanulmányozása végett Németországba indította. Valószínű, hogy ezen tanulmányok alapján, melyekhez még Bowring Jánosnak, Bentham életírójának és Petőfi angol fordítójának a *Zollvereinről* írt jelentése is járult, melyet a brit kormány a parlamenti papírok között kék könyvben tett közzé (Report by John Bowring on the Prussian Commercial Union or Zollverein. London, 1833.), indult meg azután az a brit kormányakció, mely Lamb Frigyes bécsi angol nagykövet fáradozásai után 1838 jul. 3-dikán egy osztrák-bajor-württembergi vámszövetséghez vezetett, mely a délnémet államokat osztrák vezetés alatt Poroszország ellen egyesítette.⁵

Hogy ez a poroszellenes szervezkedés angol-német háborúhoz nem vezetett, annak okát a francia kormány terjeszkedési politikája képezte, mellyel szemben Palmerston lord külügyi államtitkár a németek, és első sorban Poroszország támogatásához volt kénytelen folyamodni, ami azután az ellentéteket leszerelte.

III.

A brit politika ettől kezdve a porosz-német *Zollverein* ellen való felvonulás helyett a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére szorítkozott.

Éppen Bowring János, Bentham barátja és az angol radikalizmus megalapítója volt az, ki 1828 óta sorra járta Belgiumot és Hollandiát, melyeknek pénzügyeiről írt alapos tanulmányt (Report by Johan Bowring on the public accounts of Netherlands and Belgium. London 1832. kékkönyv), 1831 óta Franciaországot, melynek Parnell B. Henrikkel, Congleton bárójával és Villiers Györggyel, Clarendon grófjával együtt behatóan ismertették Angliához való gazdasági viszonyát (Two reports by Villiers and Bowring on the commercial relations between France and Great Britain. London 1834—35. békekönyv), Svájcot, hol az ipart és kereskedelmet tanulmányozta (Report by John Bowring on the commerce and manufactures

⁵ A részletekről v. ö. English Historical Review XXV. 1910. 491. és köv. ll.

of Switzerland. London 1836. kékkönyv), 1836-ban Itáliát, hol az északi-államok, Lombardia-Velence, Toszkána és Róma kereskedelmi statisztikáit állította össze (Bowring's Report on the statistics of Tuscany, Lucca, the Pontifical States and Lombardo-Venezia. London 1837. kékkönyv), végül 1837 után Törökországot és a Levantét, mi világosan megmutatta, hogy az angol kereskedelem új piacok szerzésében lépett harcba kontinentális versenytársaival.

Meg kell azonban vallanunk, hogy a kontinensen csupán egy terjeszkedésre képes gazdasági rendszer volt, a porosz-német *Zollverein*, melyről az angol Cobden Richárd már akkor megjósolta, hogy az a német egység aléptítményévé lesz.

Cobden Richárd Manchester ipari és kereskedelmi köreiből szerezte a brit gazdasági élet nehézségeiről nyert első benyomásait és onnan látogatott Németországba, hol tapasztalatait a következőkben foglalta össze: „Poroszországot emelkedő államnak kell tekinteni, melynek nagyságát a *Zollverein* adja meg, melynek hatása elkerülhetlenül a berlini kabinet kezébe adja a döntő befolyást 30 millió ember fölött. A *Zollverein* értelmében Poroszország szedi össze és fizeti ki a pénzt és így nagyon kevés pénzügyi ügyesség a kisebb államokat könnyen kitartottjaivá teszi. Azon hatalom mellett, melyet a kincstartói állás Poroszországnak biztosít, egyéb okok is gyarapítani fogják a kisebb államok kormányainak befolyását. A súlyok, mértékek és a pénz egysége is készülőben van, és amint ezek összeolvadnak és a jövedelmet Poroszországtól nyerik, melynek irodalma és divata Németország többi részében is irányadóvá lesz, mi fogja meggátolni az egész családot, melynek egy a nyelve és szabadon közlekedik, hogy egy nemzetté olvadjon össze? Lényegben már most is egy nemzet az és megmaradt alosztályai lassankint csak képzelték lesznek. és akkor néhány radikális azt fogja majd javasolni, hogy szüntessék meg a hesseni, oldenburgi stb. városok határait és az egész egy berlini közös tanács alá helyeztessék.”⁶

Ennek a tervnek a rendszerbefoglalását kísérelte meg List Frigyes német nemzetgazda, ki a politikai gazdaság nemzeti rendszere cím alatt megjelent munkájában (Das nationale System der politischen Oekonomie. Stuttgart 1840) már a német nemzetegység megvalósítását, Belgiumnak, Hollandiának és Dániának a porosz-német vámunióba olvasztását, e nagy közösségnek Angliával való szembeállítását követelte, Németország és a hozzácsatlakozó Belgium és Hollandia tengeri haderejének kiépítését javasolta.⁷

Ezzel a telivér porosz-német hatalmi politikával szemben.

⁶ 1838. szept. 11. Berlin. Cobden Richárd levele fivéréhez. Közli *Morley J.*: The life of Richard Cobden. London 1903. 129—130. l.

⁷ *List* id. m. 258—259., 550—551., 558—560. l.

mely a régi *Zollverein* szabadkereskedelmi alapjáról a védővám alapjára kezdett átlendülni, az angol nemzetgazdák a szabadkereskedelem elvi alapjának megerősítését szorgalmazták. Mivel pedig annak legnagyobb akadályát az angol gabonavámok alkották, elsősorban azoknak eltörlésére törekedtek. Bowring János és Cobden Richárd 1838. manchesteri beszélgetésének eredményeként így született meg az angol *Anti Corn Law League*, mely az angol közvéleményt a gabonavámok ellen sorakoztatta, és így indult Berlinbe Bowring azzal a megbizatással, hogy a berlini kormánytól az angol iparcikkekre bizonyos engedményeket eszközöljön ki. A berlini válasz az engedmények megtételét az angol gabonavámok eltörlésétől tette függővé, mi a mozgalomnak erősebb lökést adott, a mozgalom pedig a gabonavámok eltörléséhez, Sir Robert Peel vámreformjához vezetett. Anglia és Poroszország megbizottai, Macgregor János és Bülow londoni porosz nagykövet 1840-ben már egy angol-német vámszerződés körvonalait is megállapították. A szerződés Anglia és a *Zollverein* kibékítése akart lenni, mikor azonban Bülow azzal az érveréssel, hogy a Schelde a Rajnának egyik ága, a Schelde torkolatánál fekvő Antwerpent a *Zollverein* kikötőjéül igényelte, Palmerston lord a magyarázat ellen óvást emelt és kijelentette, hogy a Schelde Franciaországé is és az 1841 márc. 2-iki angol-porosz szerződésben Palmerston lord álláspontja győzött.⁸

IV.

A kereskedelmi politika kezdetben a Hanzavárosokon keresztül igyekezett a német piacot megtartani. Mikor azok a porosz vámunióhoz csatlakoztak, Hannoveren és Frankfurton keresztül, Addington britkövet útján, egy középnémet vámunió megalkotásán fáradozott, a középnémet államok azonban, sőt Frankfurt is a porosz vámunióba olvadtak. Most már csak a délnémet államok maradtak meg, amelyek Angliát a Duna mentén Bécsbe vezették tovább, miáltal a Duna vonalának gazdasági értéke a brit kereskedelem szempontjából jelentősen fontosá lett.

Ennek a középdunai angol kezdeményezésnek vonatkozásai tárják elénk Blackwell András János kísérletei, melyek az ő későbbi politikai működését megelőzve Magyarországot szorosabb kapcsolatba igyekeztek hozni Angliával.

Blackwell angol mérnök volt, ki a harmincas években a Semmering vasut építésével dolgozott és Grácból nősült. Londonba hazatérve ott egy angol-magyar kereskedelmi ügynök-

⁸ V. ö. a részletekről *English Historical Review* XXV. 1910. 496. 1. és újabban *Ward-Gooch: The Cambridge History of British Foreign Policy 1783—1919.* II. kötet. Cambridge 1923. XI. *Clapham J. H.: Commercial relations.* I. *Zollverein Negotiations 1828—65.* 465. és köv. 11.

séget akart alapítani és 1840 jun. 28-ikán a Pesti Casino tagjainak aláírási felhívást küldött, melynek eredményeként azok egy londoni magyar ügynökség felállítását fontosnak tartották és annak költségeit aláírások útján igyekeztek előteremteni. Blackwell 1841 márc. 31-iki válaszlevelében annak igazgatását elvállalta és máj. 1-én egy másik levélben programját is kifejtette. Amint nov. 1-én az aláírók jegyzékét kézhez vette, az angol nagytőkéhez fordult és a tárgyalások sikere érdekében dec. 20-ikán arra kérte az aláírókat, hogy a hivatalt megszervezzék. Levelére választ nem kapott, a Morning Post 1842 máj. 25-iki számában azonban több mint 50 magyar nemes nyilatkozata jelent meg azzal az óhajjal, hogy Anglia és Magyarország között szorosabb kereskedelmi kapcsolatok létesítenek. Szerinte mindaddig nem lesz ez lehetséges, amíg a magyar termékek tengerhez nem fognak érni, mert az angol kereskedők csupán a tengeri szállítás iránt érdeklődnek. Azért egyrészt arra kell törekedni, hogy a magyar árúk Fiuméba juthassanak, másrészt pedig, hogy Londonban és Pesten angol-magyar ügynökségek állíttassanak. E kívánalmakat egy 1842 jul. 25-ikén kelt újabb körlevélben foglalta össze, melynek egyetlen példányát a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára őrzi (Vörös Antal gyűjteménye, 56. sz.). A Nemzeti Kaszinó irattára nem tartalmaz idevonatkozó leveleket. Az 1842 jul. 25-iki kiosztatlan levelet, mely az akció történetét is elmondja és újabbkori gazdaságtörténetünknek egyik legfontosabb dokumentuma, az alábbiakban közöljük:

„A Messieurs les Souscripteurs à l'Agence Hongroise.

Permettez moi, Messieurs, de vous rappeler les mesures qui ont été prises jusqu'à présent et de vous indiquer celles qu'il sera encore nécessaire à prendre pour bien établir une Agence Hongroise à Londres.

J'essayai dans un Mémoire adressé le 28 Juni 1840 aux Membres du Casino de Pesth, de faire voir les grands avantages que la Hongrie retirerait d'une pareille Agence; et par une note confidentielle, de même date je fis connaître les conditions auxquelles j'en prendrai la direction. Au printemps de l'année passée, les Nobles qui favorisaient l'établissement d'une Agence telle que je l'avai proposée, se décidèrent à en ouvrir les frais par souscription, en consequence de quoi je dressai une note obligatoire, en date du 31 Mars 1841, par laquelle je m'engageai de remplir des devoirs y indiqués, par 5 clauses qui ne sont qu'un sommaire du Mémoire ci-dessus mentionné. J'exposai aussi, par une autre note, en date de 1 Mai 1841, la manière qui me paraissait la meilleure pour la conduite des affaires particulières que Messrs les Souscripteurs me conféraient.

C'était le Nov. 1841 que la liste des Souscripteurs me fut donnée, et je fus censé alors de prendre la direction d'une Agence Hongroise à Londres. Bientôt après, en effet, je fis des démarches auprès de quelques uns de nos grands capitalistes, pour les engager à coopérer à l'établissement de relations commerciales entre la Hongrie et l'Angleterre, mais je vis, dès le commencement, que ces démarches n'aboutiraient à rien, à moins que l'Agence ne fut convenablement organisée. J'insistai sur ce point dans un Rapport fait à Messrs les Souscripteurs, le 20 Dec. 1841. et de nouveau dans un second Rapport, envoyé avec une exemplaire du Tarif de Sir Rob. Peel reveillera l'attention des grands Propriétaires sur une entreprise qui

a été trop faiblement soutenu, jusqu'à présent, pour produire quelque bien.

Après ces démarches je suis resté des mois entiers dans l'inactivité, me flattant toujours qu'une Noblesse aussi éclairée et patriotique que celle de la Hongrie, s'empresserait de mettre l'Agence sur un pied que assurerait son succès; mais aucune communication m'a été faite de la part des Souscripteurs. Cependant dans cet intervalle, plusieurs Nobles ont exprimé leurs désirs de voir des relations commerciales, s'établir entre l'Angleterre et la Hongrie: le *Morning Post* (du 25 Mai) en a publié même les noms de plus de 50: mais, — qu'il me soit permis de le dire, ce ne sont pas simples désirs, ni même des désirs formulés en actes légaux, que les Capitalistes Anglais demandent, — ils demandent des renseignements positifs et bien exacts, sur la nature et la qualité des produits de la Hongrie, et les prix auxquels on peut les livrer dans les Ports de mer les plus avantageusement situés pour leur exportation. C'est là en effet, le point essentiel de l'affaire. Londres est par la mer, en contact immédiat avec chaque Port du monde civilisé; et ces Négociants peuvent s'informer, en quelques moments, du fret d'une marchandise d'un Port quelconque, avec lequel ils désirent se mettre en relation. Ou si vous vous rendez chez un de ces Négociants et que vous lui disiez: „Le Comte A. a 50 quintaux de laine qu'il s'engage de livrer dans le Port Fiume à tant le quintal“; le Négociant envoie à l'instant, un commis demander le fret de Fiume à Londres, puis il fait son calcul, et s'il trouve que la laine lui revient un centime meilleur marché par cette voie, que par celle des maisons de commerce de Vienne, il n'hésitera pas un moment à la prendre. Mais si vous dites ensuite à ce même Négociant: „Le Baron B. a aussi 50 quintaux de laine qu'il désire rendre à Pesth, à tant le quintal“; il vous répondra probablement, qu'il ne sait ce que c'est que Pesth, qu'il n'a jamais entendu dire qu'on ait affrété un navire pour un Port de ce nom; et si vous lui faites observer que la Hongrie ne borde la mer que sur un littoral de quelques lieues le long de l'Adriatique, et que Pesth se trouve à 350 milles (Anglais) de cet littoral, il crierait peut être: „Alors comment voulez vous que je fasse pour transporter, de si loin la laine dont il est question? Cela est, il me semble l'affaire de Baron et non la mienne. Je lui donnerai le prix qu'il demande, pourvu qu'il se charge, moyennant tant per quintal de plus, de me livrer sa marchandise dans un Port où je puisse la chercher.“ En un mot, les Négociants Anglais, généralement parlant, ne reconnaissent que les Ports d'un pays. Ils ne demandent jamais les prix des denrées Américains sur les rivages de l'Ohio, mais ce qu'elles valent à Philadelphie et New-York. Cela leur est bien égal si on vend les produits des Indes Orientales, à tel ou tel prix à Delhi ou Nagpiur ou Seringahatam, tout ce que les concerne ce sont les prix à Calcutta, Bombai et Madras.

Malgré ce que je viens de dire, des circonstances particulières à la Hongrie me font croire — et ce qui s'est passé dans plusieurs entrevues que j'ai eues dernièrement avec des personnes influentes, plus ou moins en relation avec le grand commerce, me confirme dans cette croyance — qu'il serait possible d'engager quelques Capitalistes Anglais à en acheter les produits directement des Propriétaires, et à se charger eux mêmes du transport. Cependant il est de toute évidence, que personne s'engagerait dans une pareille affaire, sans qu'il n'eût préalablement, des renseignements bien exacts sur les frais du transport de l'intérieure du pays à ses ports. C'est principalement sur ce point que je désire réclamer l'attention des Mess. les Souscripteurs. Il y a cinq ports par lesquels la Hongrie peut envoyer ses produits en Angleterre: c'est à dire: Fiume, Trieste, Galatz, Hamburg (par Danube et l'Elbe) et Rotterdam (par le Danube et le Rhin) dont Fiume seulement lui appartient et malheureusement le trajet de Fiume à Londres, est plus long que celui de Londres aux États Unis. La première chose qu'il aura à faire, ce sera donc un calcul comparatif des frais

du transport de Pesth à ces Ports. La distance de Pesth à Fiume est, je crois, par la route de Körmünd, de 77½ milles Allemands; par celle de Szöllös Györök de 71 milles. La route par le Danube, la Save et la Kulpa à Karlstadt, et de la par le Louisenstrasse, est probablement trois fois plus long, — mais on emploiera, sans doute, tous les moyens disponibles pour faciliter la navigation de la Save et de s'abrèger par des canaux. Un canal à travers la Slavonie, par exemple, des environs de Vukovár sur le Danube à un village sur la Save, mais que Kupanje dans la carte de Aszalay (si un tel canal se peut faire) raccourcirait la route de plus d'un tiers. En effet, comme Fiume est le seul débouché maritime que la Hongrie possède pour l'écoulement de ses produits, on mettra sans doute, tous les soins possibles pour améliorer les routes qui y conduisent. Mais que cela soit ou non, si Messieurs les Souscripteurs ne nomment pas quelqu'un en Hongrie pour prendre ces renseignements, il me mettra ainsi en état de présenter aux Capitalistes Anglais des données positives, il sera impossible de rien faire. Des listes de noms, quelque distingués que ces noms puissent être, ne font pas le moindre effet dans un pays commerçant comme l'Angleterre. Il faudrait préalablement instituer un Agent à Londres et pour qu'il soit en état de répondre à toutes les questions qui pourraient lui être adressées à ce sujet, il serait encore nécessaire de le mettre en relation avec un autre Agent, ou Secrétaire, ou Comité, ou Bureau d'administration, ou autorité quelconque, en Hongrie. Tant qu'on ne prendra pas de pareilles mesures on ne prendra jamais aucun Capitaliste Anglais à faire un seul pas.

Je sais très bien qu'on a remis à la prochaine Diète la décision des questions qu'on discute maintenant en Hongrie; mais je prie Messieurs les Souscripteurs d'observer, qu'on ne peut rien décider sur la plupart de ces questions, sans avoir préalablement tous les renseignements sur les meilleurs moyens d'établir des relations commerciales entre la Hongrie et l'Angleterre, — de former de Compagnies de colonisation — d'attirer des capitaux Anglais en Hongrie pour l'exploitation des mines, la construction des routes et canaux, et l'amélioration de la navigation des fleuves etc., etc., il faut absolument avoir un Agent à Londres, est cela bien nuisible aux intérêts et au bien-être d'un pays qu'une législation basée sur les données inexactes ou défectueuses. J'attends donc avec confiance, le moment où l'Agence sera convenablement organisée, pour diriger ses affaires d'une manière que je m'en flatte, sera approuvée par les hommes distingués qui auront protégé mes humbles efforts dans la cause de leur patrie si chérie. En attendant je prie Messieurs les Souscripteurs d'agréer le respect avec lequel

J'ai l'honneur d'être

Leur très-humble et très obéissant serviteur

J. B. Blackwell."

London, 9 University Street, 25 Juillet 1842.

Horváth Jenő.

Közlemények.

Társadalmi politika.

Levél a Szerkesztőhöz.

Tisztelt Szerkesztő Ur! Kegyeletes feladatot teljesítek, midőn 1925. évi november 30-án — munkát végezve — 84-ik életévemben elhúnyt nagynevű Nestorunknak utolsó napjaiban hozzám intézett kettős kívánságának teszek eleget. Ő az általam most használt formáját akarta a könyvismertetéseknek folyóiratunkban — angol példára — meghonosítani. Szerinte az ismertetésnek ez az alakja az illető munka iránti figyelmet jobban felkölti, mint a füzetek végén közöltetni szokott rövid, száraz bejelentés. De ez egyúttal magával hozza azt is, hogy az ismertetőnek mélyebben bele kell hatolni a dolgozatba, s több gondot fordítani reá, ha azt a mű tárgya s tartalma megkivánja, vagy megengedi. — Második kívánsága az volt, hogy Balás Károly egyetemi tanár úrnak e levél feliratában foglalt című csakugyan figyelemreméltó 130 oldalas művét, melyben ő a korszerű társadalmi politika alapvetését tudományos alapon szándékozik nyújtani, e folyóiratban bírálatosan ismertessem. Erre ő azt valóban érdemesnek tartotta, mivel korunk leginkább előtérben álló, úgyszólván uralkodó eszméinek beható elemzésével foglalkozik. Azokra vonatkozó nézeteink több irányban megegyeztek, de más irányokban eltértek egymástól, aminek én már akkor kifejezést is adtam. Természetesen én csak a saját felfogásom irányában haladhatok, midőn a szóban levő dolgozatot most a jelen viszonyok által megengedett szűk keretben méltatni igyekszem. — Balás Károly az elméleti nemzetgazdasági tannak egyik legbuzgóbb, szorgalmas és szakavatott művelője nálunk. Én nem tartom hibájának, hogy mindenek felett teoretikus. Ő az empirizmus túltengése által jellegzett tudományos irodalmunkban e folyóirat szerkesztőjével együtt az elméletekbe való határozottabb elmélyedés által valódi szükségét elégíti ki. Én nála nem a mélységét és elvontságát, hanem a világos concisio nélkülözését és azt fájlatom, hogy nem törekszik az egyszerűsége s könnyen érthetősége. A magyar olvasóközönséget így sokkal inkább lehetne az övéhez hasonló komoly dolgozatok használatára és megbecsülésére bírni, mintha a magvas olvasmányok — úgyszólván keresett homályossága — azt csakhamar kifárasztja. De aki mindezeket képes túltenni magát s van ideje a műben rejlő igazságokat kibogozni, az igen sok megszívlelni valót találhat Balás Károly fejtegetéseiben. Megtalálhatja benne, amennyiben ethikai elemek által kellő mértékben át van hatva, a mai társadalmi és közgazdasági rend igazolását az azt felforgatni akaró áramlatokkal szemben. Megtalálhatja a szociálista rendszerek megsemmisítő bírálatát, s megtalálhatja a kommunizmussal való rokonságának s ezzel szemben való tehetetlenségének megokolását, ha ez utóbbira nézve a viszonyok valahol kedvezően alakultak. Hiszen amaz nem más.

mint a kommunizmus felé lecsúszás lejtőjének fele útján való ideiglenes megállás. A végcél, a termelés tényezőinek köztulajdonná tétele, a termelés eredményének sablonos és csak képzelten igazságos elosztása, az osztályharc és osztályuralom, a nemzeti szolidaritás elejtése, az erőszak alkalmainak előkészítése és brutális felhasználásának jogos, méltányos voltának több-kevesebb világossággal való hirdetése és propagálása, közös mind a kettőnél. A tudományos szociálizmusnak alapelvei is logikai kényszerűséggel a kommunizmushoz vezetnek. Hogy pedig ez mennyivel teszi boldogabbá az egyes nemzeteket és az egész emberiséget, azt nem kell csupán elképzelni vagy következtetni. Azt megmutatták a példák ott, ahol megvalósult vagy mindenáron megvalósulnia kívánt. A történelem hasonló mértékét a szenvedéseknek és pusztulásnak alig képes felmutatni, mint aminőket előidézett s a helyzetek javulásának kilátástalanságát minden józan eszű és benne nem érdekelt ember előtt napnál fényesebben bebizonyítja a kommunizmus. De a szociálizmus is, ahol csak kormányra került, vagy opportunisztikus módon megtagadta, illetve szegre akasztotta alapelveit, vagy alkotni képtelen levén, csak rombolt, elégtelenséget, nyugtalanságot terjesztett, aláásta az erkölcsöket s a százados — fejlődni képes — kultúrát és civilizációt, vagy a józabb népeknél csakhamar megbukott. Ez nem is lehet másként, mert ellenkezik az ember és társadalmának természetével, melyeknek nem szolgálni, hanem azok felett minden magasabb célzat cserbenhagyásával vezetőinek önző érdekében uralkodni akar, hogy azokat és a tévtanok által fanatizált tömegeket is minél alaposabban kizsákmányolhassa. Ez a cél szentesíti összes álnok eszközeit, melyek kegyetlen felhasználásában merül ki egész rendszere.

De miként a magára hagyott tűzvész, ha elharapódzott, addig nem szűnik meg, míg minden éghetőt el nem pusztít, úgy a szocializmus is minden megjelenési alakjában újra megsemmítheti több évezredek kultúrai törekvésünk minden becses eredményeit s valamikor valakiknek újra kellene azokat kifejleszteni. De időközben mit szenvedne az egész fehér fajú emberiség? Annak tovább elharapódzása ellen tehát tenni kell. Szocializmus ugyan mindig volt és mindig lesz, mert az nem más, mint a létező állapotok kritikája, mely azonban csak mint a bajokra való figyelmeztetés ér valamit, hiszen alkotásra nem képes. Jó tehát és hasznos fáradozás, ha a tudományos elmélet is időnként az illető korszak eseményeinek világánál azt újból és újból vizsgálja és keresi, hogy mi a teendő? A tudomány arra a kérdésre felel, hogy mi van, a tudomány művészete, a politika, pedig arra, hogy mi legyen? De midőn erre felelünk, nem szabad egyik téren sem hézagokat hagynunk a meggyőzni hivatott okoskodásban, annál kevésbé mellőznünk a tudomány eddigi elsőrendű vívmányait s a szerzett becses tapasztalatokat elhanyagolnunk. A szóban levő munkában pedig, sajnos, mind a kettőt feltálatlanul vélem.

Balás Károly némileg új ösvényen akarván haladni, annak bizonyítása közben, hogy a szociálistikus termelés nem lehet elég hatályos (a mit ő modorosán untig efficiensnek nevez és variál), azt az állítást kockáztatja meg, hogy a társadalmi gazdálkodás terén a termelés a fő-fő, mert ahol az nem elég eredményes, ott nincs mit felosztani s az egyenlő elosztással nem efficiens termelés mellett rosszul járnak az egyesek, holott ha a termelés nagyobb sikerrel jár, a fogyasztók is nagyobb előnyben részesülnek. Látszólag igaza van, de csak látszólag. Emlékeztetek arra, hogy Orosz-

országban a cárizmus alatt egész nagy tartományok éheztek, mivel a bőven termelt gabonát külföldre vitték ki. Másutt bőven termelnek iparcikkeket s a lakosság nagy részéhez abból aránylag mégis kevés jutott, mert nem volt fizetőképes. Nem csupán és főleg a produkció fontos, hanem a nemzetgazdaság mind a négy főfunkciója: a termelés, forgalom, a jövedelemelosztás és a fogyasztás. Egyik hiányossága visszahat a többiekre is s akadozik, ha a többi életműködés nem kielégítő. Már Menenius Agrippa bebizonyítja a Mons Saceren a plebejusoknak, akik magukat a római társadalom végtagjainak képzeltek a gyomrot képviselő patriciusokkal szemben, hogy az emberi szervek közt nem lehet válogatni, mert kölcsönhatásban vannak egymással.

Es itt térek át a nemzetgazdaság szerves voltának mindenek felett álló nagy szempontjára, melynek figyelmen kívül hagyása annyi tévedésre vezetett a tudomány és annyi súlyos következményű balfogásra a politika terén. Ez az az archimedesi pont, melyre támaszkodva a tudományos szocializmust könnyen ki lehet emelni sarkaiból. Balás Károly itt-ott érinti ugyan ezt is, de nem hangsúlyozza, nem domborítja ki eléggé, pedig a mi disciplinánknak ez adja meg igazi tudományos jellegét.

Bármily jóakarát leikesítsen is bennünket, ennek folytonos szem előtt tartása nélkül eltévedünk; ez az az Ariadne-fonal, mely a zürzavaros jelenségek tömkelegéből kivezethet bennünket. Néikülső bármennyire keressük is az igazságot a tudomány és politika terén, azt nem fogjuk megtalálni. Így tévedt el a szerző, midőn az igazságos munkabér megállapításának alanyát és módozatait kutatta s oly következtetésekhez jutott, melyeket, ha alaposan újból átgondolja, maga sem fog elfogadhatóknak ítélni. Hogyan állapíthatta meg azt a legerkölsőbb állam is? Az államnak nagy válságok idején s a társadalom valóban gyöngye elemeinek támogatása, védelme és szervezkedése által erőhöz juttatása tekintetében egész a jus emmentiaeig terjedő rendkívüli jogai és kötelességei vannak; ki akarná azt tagadni. De azokkal a más-ként el nem távolítható nehézségek idején túl ne éljen. Csupán és folytonos operatiókkal egy beteget sem lehet meggyógyítani. Fegyverekkel a béke akadályait leküzdhetni, de igazi békét és békés fejlődést teremteni nem lehet. Balás Károly helyes irányban okoskodik, midőn a mai közállapotokat válságosaknak jelenti ki. Jól mondja, hogy kultúránk, az emberiségnek ez a közkinese, ma veszélyben forog. Helyesen teszi, ha erre nyomatékosan rámutat. Mindaz, amit a polgári társadalom tunyaságáról, közönyéről, meghasonlottságáról, oktalan, egyoldalú önzéseiről, a fürge és gonosz ellenféllel szemben való tehetetlenségéről, a parlamenti kormányzat bűnös, rövidlátó kapkodásairól mond, igaz és dícséretére válik, hogy van bátorsága véleményét kimondani és fennen hirdetni. A közerkölsők javulása csakugyan életszükséglet. Tény, hogy a parazitizmus korunk nagy betegsége, vagy helyesebben kórságának tagadhatatlan szimptomája. Az is tény, hogy egyes társadalmi csoportokban inkább, de bizony nem kizárólag csak ott jelentkezik.

A nemzeti és keresztény jelleg nyomatékos hangsúlyozása nem fölösleges. De nemzetieknek okosan és keresztény szelleműeknek vallásosan kell lennünk. A nemzetiség nem zárja ki a nemzetköziséget, sőt ez azt feltételezi. A nemzeti érzésnek van jogosultsága a közgazdaságban is, de az nem kívánja az autarchia képtelenségét, mert izolált állam nem létezik s a kereszténység sem követeli a kellő és célszerű védekezés abbanhagyását, vagy csak elhanyagolását is. Mindkét irányban legyünk jók, de legyünk

egyszersmind erélyesek is. Ez pedig azt jelenti, hogy sem túlbuzgósággal, sem kész külföldi példák ajánlásával, vagy utánzásával nem megyünk messzire. Midőn a Corvin Egyesületben herceg Pignatelli a Mussolini sikereit ismertette s példájának követésére hívott fel bennünket, Berzeyicz Albert elnök bölcsen utalt arra, hogy az ilyen sikerekben először Mussolini kell, azután pedig olasz viszonyok. Alapeszméje azonban kétségkívül figyelemreméltó; de hogy hasznos legyen, minden ország talajába a megfakadás és gyökererdzés föltételei mellett ültetendő át. Sok tekintetben javuló, de még mindig csakugyan sajnós, szomorú és „szégyenletesség“ által jellegzett helyzetünkben egy jó gondolatot sem szabad magunktól a limine elutasítanunk.

Megvizsgálandó azonban, hogy nálunk nem okozna gyors és nyersen való alkalmazása robbanást robbanásra, ami elpusztítaná azt is, amit meg akarunk menteni. Tehát „pas trop de zèle!“ Nem dicsérem azokat a kormányzatokat, melyek csak szociálpolitikai támogatással tarthatják fenn magukat. De ha az illető társadalmak előrelátás hiánya folytán odáig jutottak már, nem tudom elítélni, ha a modus vivendit egyszerűen nem dobják el maguktól. Hiszen a németországi állapotok a mult bűneinek következményei, de a javulás ott nem hagyható figyelmen kívül és nagyon tanulságos. De ahol ilyen állapotok még nincsenek, ott csakugyan halálos bűn a szocializmussal való lepaktálás, mert ennek folyamányai beláthatatlanok. A szocialista szervezkedés ma hatalmi tényező, mellyel szembe kell állítani a magábaszálló polgári társadalom igazságon nyugyó egész erejét. A propagandával csak a felvilágosítás hathatós munkája révén lehet megbírkózni. A közállapotok lehető javítása magában nem elég, mivel az elégedetlenséget amellet is lehet szítani. Erőszak ellen erőszak, de félrevezetés ellen oktatás és nevelés alkalmazandó. Ez pedig nem csupán az állam, hanem minden jobb meggyőződésű társadalmi tag magasabbrendű kötelessége, melynek gyakorlására kell rábírnunk mindenkit. Mindjárt a világháború befejezte után Anglia akkori munkaügyi minisztere egy nyilvános beszédében a vállalatok élén álló munkaadókat figyelmeztette, hogy igyekezzenek munkásaikat a gazdasági élet szerves valójával megismertetni és abban minden tényező szerepéről felvilágosítani. Szerinte ők is apostolai lehetnek a társadalmi békének. Hogyan kívánhatják, hogy a munkások a józanabb felfogásnak hódoljanak meg, ha mindig csak a tévtanokat hallják s nem törekszik senki ellensúlyozni azokat. Balás Károly is kicsinyli a régi módu szociálpolitikát, mit csodálok. Annak lényege nem hibás, de hibás a társadalom minden tagja, aki nem áll jobb meggyőződése szolgálatába. Általánosságban ő is helyesli, sőt követeli az erkölcsi kötelességérzet öregbítését és a magasabbrendű munkamorált, de a fősúlyt mégis az erőszak alkalmazására látszik helyezni. Nem szabad azonkívül a továbbhaladás és továbbküzdés iránti kedvet lehűteni az elért sikerek lekicsinylésével. Ne feledjük, hogy nekünk ilyen sikereink voltak és vannak, mert hiszen mi átmentünk már egyszer a bolsevizmus tűzpróbáján. Ennek veszélye még mindig fenyeget, de nemcsak bennünket. Éber, okos, erélyes védelemre szükségünk van ma is. A készenlét nem lehet elég teljes. Mindezt Balás Károly is akarja, azért már jelzett kisebb-nagyobb hibái és hézagai ellenére könyvét én értékesnek tartom s kívánom, hogy mennél több megértő, jóakarató, figyelmes olvasóra találjon.

Fogadja tisztelt Szerkesztő Úr nagyrabecsülésem kifejezését.

Budapest, 1925 dec. 11.

Gaal Jenő.

A fényűzési forgalmi adó áthárítási lehetőségei.

A gazdasági történet állandóan visszatérő jelensége a vigasztalan pénzügyeknek a luxus megadóztatása révén való rendbehozatala. Kevés ország van, amely ne kísérletezett volna még fényűzési adókkal és maga az a körülmény, hogy mindig csak rövidéletű kísérletekkel állunk szemben, bizonyítja, hogy ez az adó nem rossz adó, amely az állampénztárnak jelentékeny jövedelmet nem szerezhet, ha csak nem öleli fel a fényűzés oly széles körben meghatározott ismérveit, hogy tulajdonképpen elveszti fényűzési adó jellegét és többé-kevésbé általános fogyasztási adóvá válik.

A háború után az európai államok úgyszólván kivétel nélkül megteremtették a fényűzési adó modern nemét, a fényűzési forgalmi adót, sőt még a városok és (Bécs, Budapest) vigalmi, szállodai és hasonló jellegű adókkal igyekeztek pénzügyi helyzetükön javítani.

Ez alkalommal csak a fényűzési forgalmi adó áthárítási lehetőségeit óhajtjuk taglalni. Ez mutatja meg, hogy az adó milyen hatással lehet a gazdasági életre. A fényűzési forgalmi adóról szóló törvényjavaslat 1. paragrafusához fűzött indokolásában Korányi pénzügyminiszter kifejtette, hogy „a törvényjavaslat szerint a fényűzési forgalmi adó a fényűzési cikk fogyasztóját vagy használóját terheli ugyan, mégis az adót nem tőle, hanem rendszerint — *még pedig az adóáthárítás sikerétől feltételezetten* — attól fogja beszédni az állam, aki a fényűzési tárgyat a kereskedelmi forgalomban a közvetlen fogyasztóhoz, vagy használóhoz juttatja“. A törvényhozó intenciója tehát nyilvánvalóan az volt, hogy a fényűzési forgalmi adó terhét ne a fényűzési tárgyakat piacra hozó kereskedők és iparosok, hanem ezeket a tárgyakat vásárló közönség viselje. Ennek az áthárításnak lehetősége három esetben állhat elő:

1. Amikor a fényűzési tárgyak kereslete arányban áll a fényűzési tárgyak kínálatával, vagyis amikor a fényűzési tárgyak forgalombahozói, illetve előállítói részére megfelelő fogyasztás áll rendelkezésre;

2. felfelé menő konjunktúra idején, amikor az általános fogyasztási képesség nagyobb és végül

3. inflációs pénzpolitika idején, amikor a pénzromlás következtében egyesek által könnyen szerzett jövedelmek éppen a luxuskiadásoknak nagy emelkedését vonják maguk után.

Ebből a három nézőpontból vizsgálva a fényűzési forgalmi adó áthárítási lehetőségeit, meg kell állapítanunk, hogy az első esetben az *import* révén forgalomba hozott cikkekre nézve nagyjában és egészében lényeges kilengések nem állhatnak elő, mint-hogy a behozatal rendszeren a belföldi piacon észlelhető kereslethez igazodik. Különösen fennállt az importcikkekre nézve az áthárítási lehetőség akkor, amikor a behozatali korlátozások révén a külföldön gyártott cikkek belföldi keresletét a behozatal kielégíteni nem volt képes.

Teljesen elütő a helyzet a belföldön előállított luxuscikkekre nézve, amelynek előállítása nem igazodhatik olyan rugalmasan a kereslethez, mint az importált cikkeké. Különösen élenken domborodik ki a helyzet a megcsonkított Magyarországon. Minőségi iparunk, amely a nagy Magyarország szükségleteire volt beállítva, túlnagy fejlettségű Csonka-Magyarország fogyasztásához képest. Például hozzuk fel lakásberendező iparunkat. Magas fejlettségű műasztalos és kárpitos iparunk a trianoni határok között élő Magyarország fogyasztóközönségétől elegendő munkaalkalmat

nem nyerhet, holott éppen ennek a minőségi iparnak legjobban szüksége van a fogyasztóközönség igényeivel és ízléseivel állandó kontaktust biztosító belföldi piacra. Megfelelő belföldi piac nélkül, a minőségi ipar a külföldi piacokon fennálló versenyképességét is elveszti. A túlnagy kínálat folytán előálló konkurrencia az iparosokat arra készíti, hogy bizonyos ideig üzemeiket haszon nélkül is fenntartsák és képzett munkásaikat jobb jövő reményében megtartsák. Ekkor a kínálatnak a kereslethez való aránytalansága folytán a fényűzési adó áthárítása lehetetlen. Azonban, ha ideig-óráig tengődik is minőségi iparunk, szűk határok között mozgó anyagi ereje előbb-utóbb véget ér és kénytelen üzemeit bezárni, munkásait elbocsátani, akiknek jelentékeny része a környező országok iparának szolgálatába szegődik, más része pedig kisebb munkaértéket felmutató termelési ágakban keresvén elhelyezkedést, nemzeti termelésünk értékcsökkenését nagymértékben idézheti elő. Országunk fogyasztóközönségének a számbeli megfogyatkozása tehát egymagában is túljejtett minőségi iparnál az áthárítás lehetőségeit kizárja.

Különösen állez akkor, ha a kedvezőtlen gazdasági helyzetnél fogva a fogyasztóképeség is csökken. Felfelé menő konjunktura ideig-óráig ellensúlyozhatja az áthárítás lehetőségének említett nehézségeit, fokozott mértékben jut azonban ez a helyzet érvényre akkor, ha a gazdasági fellendülést depresszió váltja fel. Az inflációs pénzgazdálkodás az adóáthárítás szempontjából sok tekintetben magán viseli a gazdasági fellendülés ismérveit. A pénz értékének ingadozása a takarékosági hajlamot semmivé teszi és így a jövedelmek felhasználása nagyon gyakran a luxuscikkek keresletét olyannyira fokozza, hogy az adó áthárítása nehézségbe nem ütközik. A könnyen szerzett jövedelmek rendszeren könnyen költetnek is el és ez a keresletnek egészségtelen fokozásával jár.

Végül az inflációs gazdálkodásnak a jövedelmek elosztására irányuló hatása is a luxuscikkek keresletének némi fokozását jelentheti oly irányban, hogy míg a lakosság tömegeinek jövedelme a pénz elértéktelenedésével lépést tart, éppen a luxuscikkek fogyasztói nagymértékben emelkedett jövedelmekkel rendelkeznek. A fenti megállapítások fényesen igazolódtak a közelmúlt időben. Amíg az infláció által előidézett látszólagos gazdasági fellendülés és látszólagos jövedelmek tartottak, addig a luxusadó áthárításának azon akadályai, amelyek fogyasztóterületünk jelentékeny részének elvesztéséből és különösen középosztályunk nagymértékű anyagi leromlásából származtak, ellensúlyoztattak és nagyban és egészében a luxusadó áthárításának nagyobb akadályai nem voltak. Ma azonban, a pénz értékállandósága folytán, ez a helyzet lényegesen megváltozott, a konjunkturális jövedelmek eltűntek és fogyasztóképeségünk nagymértékű megrokkolásának következményei a fényűzési forgalmi adó áthárítása tekintetében teljes ridegségükben kifejezésre jutnak. Az áthárítás hiányának következményei: minőségi iparunk fokozott leromlása és az általuk előállított cikkek kivitelének egyszer s mindenkorra való eltűnése nemcsak közvetlen közgazdasági károsodásunkat jelenti, hanem az elszakított részek lakosságának távolmaradásával, a gazdasági és kulturális kapcsolatok meglazulásával jár.

Bátorság kell egy a törvényhozó intencióival teljesen ellentétes megterhelést jelentő adónak megszüntetéséhez, de azt hisszük, hogy a fényűzési forgalmi adó megszüntetését oly parancsolóan követeli az áthárítási lehetőségek csekély volta, hogy nem lehet elzárkózni sokáig attól, hogy ezt az adónemet is megszünt-

tetve azok közé a példák közé soroljuk, amelyek annak a bizonyítására hozhatók fel, hogy fényűzési adót jól megcsinálni nem lehet.

Naményi Ernő.

Munkásbevándorlás Franciaországba.

A francia központi állami munkaközvetítő hivatal 1924. évi jelentéséből a minket is érdeklő alábbi adatok érdemelnek fel-
említést

Az általános gazdasági helyzet Franciaországban oly kedvező volt, hogy számos foglalkozási ágban erős *munkáshiány* jelentkezett. Ez magyarázza, hogy részint a „Service de main d'oeuvre étranger“ (a külföldiek bevándorlását és elhelyezését irányító ellenőrző közp. hivatal) részint a (kerületi, vármegyei és városi községi) hat. munkaközvetítők útján 382.725 külföldi munkás kapott elhelyezést, köztük 104.112 a háború nyomán elpusztított vidékek ujjaépítése körül. Azok közt a bevándorlók közt, akikről részletes statisztikai felvétel volt készíthető, első helyen az olaszok, utánuk a lengyelek s a belgák állanak. Ugyanezen bevándorlók közül 74.000 az állandó munkáshiánnyal küzdő mezőgazdaságban, a többiek a különböző ipari foglalkozásokban (bányászat, vas, mély- és magasépítkezési, fémkohászati és fémfeldolgozó stb. iparban) nyertek foglalkozást. Legtöbb a mezőgazdaságban és az építőiparban. A 382.725 külföldi munkás közül a hatósági munkaközvetítők helyeztek el 79.000 embert. Ezeknek foglalkozások szerinti részletezéséről a jelentés nem tud számot adni. A hatósági munkaközvetítők 1924. évi tevékenysége az előző évvel szemben egyébként általában jelentős haladást mutat. Elhelyeztek ugyanis bel- és külföldi munkást összesen 1,512.103-at vagyis kereken 51.000-rel többet mint az előző évben és pedig kereken 770.000-et állandó és 278.000-et kiegészítő (egy hetet meg nem haladó tartamú) munkára.

Az elhelyezettek közt legnagyobb számban voltak a deck- (hajó be- és kirakodó) munkások (560.000) továbbá az élelmezési iparban és kereskedelemben alkalmazottak (257.000), napszámosok (156.000), mezőgazdasági munkások (127.000), háztartási alkalmazottak (102.000, főleg nők), mély- és magasépítő munkások (82.000), fémkohászati és fémipari munkások (61.000), kereskedelmi alkalmazottak (35.000), bőrgyári és bőrfeldolgozó munkások (26.000), személyes szolgálati iparokban alkalmazottak (pl. borbély 24.000).

A hatósági munkaközvetítők hatásköre az összes foglalkozási ágakra, még az úgynevezett szabad foglalkozásokra is kiterjed. Ez utóbbi foglalkozási ágban (mérnököket, rajzolókat, artistákat stb.) 4684-et helyeztek el.

Az elhelyezett iparos- és kereskedő-tanoncok száma kereken 3000, a hadirokkantaké 21.523 volt.

Andor Endre.

Könyvismertetések.

Kereskedelmünk és iparunk 1924-ben.

Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. A budapesti kereskedelmi és iparkamarának évi jelentése. Budapest, 1925. 440 l.

A budapesti ker. és iparkamarának nagyterjedelmű és szakértők közreműködésével kidolgozott évi jelentése 1924-ről: közgazdaságunk alapos ismertetője. A kamara bevezető szavaiban az 1924. évet úgy jellemzi, hogy ez az „esztendő a nyomor és keserűségek évtizedének befejezése és megszűnése annak a bizonytalanságnak, mely gazdasági életünket lépten-nyomon újabb és újabb megpróbáltatás elé állította“. És ha így a jövőbe tekintve jobb idők kilátására van is reménye, az 1924. évről mégis azt mondja, „hogy a kép, melyet ez a könyv gazdasági helyzetünkről elénk tár, nem kedvező, kedvezőtlenebb még annál is, melyet a kamara előző évi jelentése mutat“, ezt annak a körülménynek tulajdonítja, hogy az elmúlt évek alatt nem történtek meg a kellő intézkedések a háború által meghonosított állami beavatkozás teljes megszűnésére.

Az érdekes jelentésben bőven találkozunk közgazdasági politikánk hibás irányának jellemzésével. Így utal arra a visszáságra, hogy az árkorlátozó intézkedések utolsó maradványa, az árdrágító visszaélésekről szóló törvény még mindig hatályban áll. Igen óvatosan nyilatkozik a kamara a vámtarifatörvényről; szerinte az ipar meglegegedéssel fogadta a vámtarifát, a kereskedelem és egyes feldolgozó iparágak panaszkodnak egyes vámtételeknek tevékenységüket megnehezítő nagysága miatt. A vámüggyel kapcsolatosan a kamara főlemlíti, hogy a kikészítési eljárás ügye nem találkozott az intézkedő hatóságoknál azzal a megértéssel és jóakarattal, amelyet ez a kérdés versenyképességünk biztosítása szempontjából megérdemelne.

A gyár- és nagyipar kérdéseivel foglalkozva, a gyűjtött adatok szerint 1924-ben 180 gyári jellegű iparvállalat keletkezett, és pedig 33 textilvállalat, 26 élelmezési ipar, 20 vegyészeti, 10 vas, 18 gép- és villamossági, 13 ruházati, 19 kő-, 5 bányá, 14 fa- és csont, 7 bőr-, 3 sokszorosító, 5 papíriparvállalat. A jelentés szerint a gyáripar nagyobb válság nélkül át tudott térni a hadigazdálkodásról a békegazdálkodásra, lépést tudott tartani a technika vívmányaival és beleilleszkedve az ország új területi viszonyai által megszabott termelési és értékesítési feltételekbe, gyümölcsözően tudta kihasználni azt a helyzeti előnyt, melyet vámpolitikai önrendelkezési jogunk alapján inaugurált kereskedelmi és iparfejlesztő politikánk biztosított... Hogy ez az iparosodás nem mesterséges beavatkozások eredménye, hanem egészséges termeléspolitikai feltételek helyes hasznosításának következménye, azt — a kamara nézete szerint — igazolja az a tény, hogy az 1924. évben

a behozatali forgalom teljes felszabadulása nyomán megindult külföldi versennyel szemben eredményesen megálta helyét. A kézmű- és kisipar állapotának taglalásánál a feldolgozó iparágak nehéz állapotára utal a jelentés, mely a nyersanyag beszerzésénél a vám-tarifa magas tételei folytán beállott. Különösen a textilanyagokat feldolgozó iparok érzik súlyosan a lényegesen alacsonyabb vámok mellett dolgozó osztrák ipar versenyét. A jelentés a forgalmi adónak az iparra nehezedő, terhes voltára több iparágmal utal. Amiként a kamara tevékenységéről szóló igen érdekes részben olvassuk, a kamara a forgalmi és fényüzési adó ügyében állandóan ostromolta a kormányt: „az egész év folyamán nem szüntünk meg rámutatni arra, hogy a forgalmi adónak jelenlegi rendszere teljesen tarthatatlan és közgazdaságunknak roppant károkat okoz. Számptalan felterjesztésünk után az év végén két teljes ülésünkön 24 szónok hirdette, hogy a forgalmi adó reformja a legsürgősebb közgazdasági feladatok egyike. A jelenlegi rendszer rendkívüli bonyolultsága természetesen szükségessé tette, hogy az üzletembereknek napról-napra a kellő felvilágosításokat és útbaigazításokat megadjuk . . . Szakadatlanul sürgettük a fényüzési forgalmi adó reformját is; az értékhatárok a nyomasztó gazdasági viszonyokra való tekintettel túlságosak, és ezért számos olyan áru, illetve gazdasági tárgy van luxusadóval sújtva, melyeknél ily tetemes megadóztatás teljesen indokolatlan“.

Igen érdekesen adja elő a jelentés a bankok, a nagy- és gyár-iparnak közreműködését az ország pénzügyi helyzetének rendezése körül folyt nagy műveletben (az u. n. szanálásban). „Meg kell örökítenünk e helyen, hogy az állami pénzügyek gyógyításának művelete legnagyobb részt a hitelélet, ipar- és kereskedelem rendkívüli áldozatai árán indulhatott csak meg. Ez az áldozatkészség jelentkezett akkor is, mikor az államnak a népszövetségi kölcsön összegének tényleges elnyerése előtt valutaelőleg-kölcsönre volt szüksége; 20 millió svájci frankot előlegeztek a pénzügyintézetek és az iparvállalatok, és ez az áldozatkészség megnyilvánult akkor is, midőn a külföldi kölcsönből a hitelezők kívánságára a hazai érdekeltségeknek is részt kellett venniök. Magának a nemzeti banknak felállítása is csak úgy vált lehetségessé, hogy a hitelvilág és a merkantil-élet tényezői minden egyéb szempontot félre téve döntően résztvettek ebben az igazán országmentő akcióban. Kormányunknak mindig emlékeznie kellene az 1924. év tavaszára és a pénzügyi és gazdaságpolitika gyakorlati alkalmazásánál soha sem szabadna elfelejteni, hogy a magyar ipar és kereskedelem nem megfogyatkozott erőinek arányában, hanem azt messze felülmúló mértékben teljesítette hazafias kötelességét.“

A jelentés az összes ipari és kereskedelmi üzletágakról bő adatokat közöl, melyekből az 1924. év viszonyairól hű képet kapunk. Ezen adatok felsorolásánál számos helyen találkozunk panaszokkal, amelyek a hatóságok beavatkozása által egyes iparágakban okozott bajokról szólnak. Így p. o. a tejtermékeknel olvassuk, hogy a közéletminisztérium annak idején a sovány turót minden áron olcsó néptáplálékká akarta tenni. Amikor ezt a turót a külföldön legjobban lehetett volna értékesíteni, a minisztérium megtiltotta a kivitelét: a termelők így elvesztették régi összeköttetéseik útján szerzett külföldi vevőiket; a turót belföldi népeledellé nem lehetett tenni, s így a vajgyártás egyik mellékterménye értékesíthető nem volt. A gazdasági fejlődéssel nem számoló intézkedések lépten-nyomon súlyos következményekkel járnak és turóiparunk válságos helyzetbe jutott. Az argentinai és ausztráliai kazein oly mennyiségben került külföldi piacokra,

hogy a magyar árú maga nem versenyezhet vele, még ha árát az eladó 1000 koronára is szállítja le.

A jelentés az eddigi rendszer szerint készült rövid bevezetés után *A)* az általános rész a belkereskedelem, külkereskedelem és vámpolitika, gyárpar, kézmű- és kisipar, szociálpolitika, pénz-, hitel- és birtoklásügy, közlekedés és szakoktatás fejezetekben általában mondja el az évben történteket és elvi jelentőségű fejtegetéseket nyújt. Igen érdekes a budapesti kereskedelmi kikötő építési története és a munkálatok mai állásának leírása; — a *B)* különös részben XXIV. csoportban foglalkozik az egyes kereskedelmi, gyári, ipari ágazatokkal és a közüzemekkel; itt többnyire az egyes csoportok nagyobb vállalatai szólnak meg és maguk az érdekelt üzletemberek szolgáltatják bő statisztikai adatokkal támogatott jelentéseiket; — *C)* függelékben igen érdekesen van összevonva I. visszapillantás alakjában a kamara 1924. évi tevékenysége, a II. törvényhozás munkája cím alatt fel van sorolva az 1924. évben hozott 28 törvénycikk címe; — III. pont alatt közölve van a kamara elnöksége, tagjai és tisztikarának névsora; — IV. pont a kereskedelmi, mezőgazdasági, mérnöki kamarák és a budapesti keresk. kamara kerületében működő ipartestületek adataival ismerteti meg, valamint egyéb kereskedelmi szervezeteket sorol fel. — Végül V. alatt mindazon iparosok és kereskedők név szerint említetnek, kik a jelentés szerkesztésénél közreműködtek.

*

Le commerce et l'industrie de la Hongrie en 1924; publié par la chambre de commerce et de l'industrie de Budapest, 1925. 156. p.

A most ismertett évi jelentésnek a külföld számára készített bő összefoglalása. Maga a kamara említi, hogy 1913-ig a budapesti kamara évi jelentéseit rendszeresen német nyelven is kiadta és a külföld évenként tájékoztatást nyert országunk közgazdasági állapotáról, iparunk és kereskedelmünk tevékenységéről. A háború óta most először ezzel a francia nyelvű kiadványával lép fel a kamara. Ebbeli elhatározása mindenestre szerencsés gondolat. Hazánk közügyei egészen más irányban fejlődtek volna, ha viszonyainkat kellően szervezett propaganda útján a külföldön ismertettük volna. Történtek erre nézve ismételt kísérletek. Az egykori földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium a nyolcvanas években közgazdasági törvényhozásunk, kormányrendeletek, statisztikai adatok és intézeteink működéséről havonként külön füzeteket közölt német nyelven, melyeket a Budapesten székelő külföldi consuloknak és a külföldön működő osztrák-magyar consuloknak megküldött, hogy mindenkor tájékozva legyenek az ország közgazdasági helyzetéről. A minisztérium szétesztásával ez a helyes propagandaszolgálat megszűnt. Utóbb is már kísérleteztek hasonló közleményekkel, így Buday Lászlónak Csonka Magyarországról megjelent tájékoztató műve francia és német nyelven adatott ki; a Statisztikai Havi Szemle francia szöveggel is el van látva; a külkereskedelmi forgalom magyar és francia nomenclaturával közöltetik, de rendszerré a propaganda közz. téren nem tud fejlődni. Talán a budapesti kamara évi jelentéseinek más nyelven történő közlése megindítja a külföld tájékoztatásának rendszerét és akad mód arra, hogy nemesak évi, hanem havi időszakokban is egy-egy összefoglaló füzet hirdesse országunk közgazdasági haladását.

(—vits.)

A szocializmus története.

Dános Árpád és Kovács Gábor. A szocializmus története. A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig. Budapest, 1925. XII. és 388. l.

A szocializmus tantörténetének magyar nyelvű irodalma elég sovány, egyes irányokra vonatkozó monografiája alig van és összefoglaló munkaként talán csak Kovács Gábor kis ifjúkori műve, továbbá Farkas Pál, valamint Földes Béla terjedelmesebb könyvei jöhetnek számba. Már ezért is öröndetes jelenség, ha a közgazdasági irodalmunknak hivatott tollú munkása foglalkozik ezzel a kérdéssel. A nemrég megjelent új könyvnek alapjában véve *Dános Árpád* a szerzője, *Kovács Gábor* neve csak kegyeletből került a címlapra, arra való tekintettel, hogy, mint az előszóban el van mondva, annakidején kettesben tervezgették ennek a munkának a megírását.

Dános elég sok megértést tanúsít a történelmi materializmus eszmemenete iránt, annak tanítását egészében mégis elveti, miután álláspontja az, hogy a materializmus az emberiség fejlődésének csak *egyik* mozgató tényezője s már ezért is szeretettel fordul a szocializmus utópisztikus és racionalisztikus irányainak feltárása felé. Meg kell azonban jegyezni, hogy az olvasónak néhol az a benyomása, mintha *Dános* alapjában véve közelebb állana ehhez a materialista nézethez, így, mikor egy ízben azt mondja, hogy „nem háborús győzelmek vagy csatavesztések irányítják a gazdasági fejlődést, hanem a gazdasági érdekek“ (167. l.). Ha a materializmus valóban csak az egyik tényezője a fejlődésnek, el kellene ismernie azt, hogy a háborús eredmények is önálló befolyást tudnak gyakorolni. A materialista tanításokkal egyébként a munkának még megjelenendő második része foglalkozni.

Avégből, hogy a szorosabban vett szocialista tanításokat elhatárolja a munkásosztály javítását célzó és szociálpolitikai törekvésekben megnyilvánuló irányzatoktól, szocialista társadalmi rend alatt az olyat érti, „amely a korlátozás nélküli magántulajdonon alapuló társadalmi renddel ellentétben a kollektív tulajdon alapján épül fel“. Ennek megfelelően tehát azon törekvések és mozgalmak nevezhetők szocialistáknak, „amelyek a kollektív tulajdonon alapuló társadalmi rend létesítésére vagy legalább is a magántulajdonnak az egész társadalom közös érdeke szempontjából való korlátozására irányulnak“. Ezen megállapításának megfelelően határolja el egymástól az ismertebb szocialista rendszereket. Tantörténeti áttekintése Platótól Fourier-ig és Henry George-ig terjed és felöleli azon szocialista szerzők legfontosabbjait, akik világnézetének alapja az optimizmus és akik azt hiszik, hogy lehetséges a fennálló társadalmi és gazdasági rend megváltoztatásával oly organizációt létrehozni, amelyben mindenki ereje és képessége szerint dolgozik és a jövedelem megoszlása igazságos, úgy hogy egyszerre minden baj megszűnne és az emberek boldogan élhetnének. Ezzel szemben a munka második kötetének van fentartva azon szocialista nézetek tárgyalása, amelyek már azt látják, hogy az élet örökös harc, amelyben az egymással szembenállók egyformán önzők és hogy ezen harcban álló erők eredője adja a mindenkori társadalmi rendet. Így azután nemesak Rodbertus, Lassalle, Marx és Engels tanításainak ismertetésére kell várnunk még, hanem pl. Saint-Simon-éra is, kit egyébként — elismerem, elsősorban a kronológiára való tekintettel — Fourier-vel párhuzamosan szoktak említeni.

Dános munkája inkább ismertető, mint kritikai, mert nincs

egy olyan általános nézőpontja, amelynek élesebb megvilágításában foglalkozna a különböző szocialista felfogásokkal. Ilyen szempontot szolgáltathatott volna pl. *Menger*, Antal rendszerezése, ki ismeretesen azt kérdezi elsősorban, vajjon a különböző szocialista tanítások miként vélekednek a munka teljes egyenértékére támasztott jogról, ill. azon postulatumról, mely úgy hangzik, hogy „mindenkinek szükségletei szerint”. Ilyen kritikai — s hozzá tehető: igen fontos — szempont volna az is, hogy a különböző fantáziák miként vélik a társadalmi munka *efficiencitását* (*Balás*) biztosítani s hogy ebbeli nézeteik mennyire látszanak helytállóaknak. Azt is meg lehetett volna vizsgálni, hogy a különböző szocialista rendszereken belül a gazdasági számítás kérdését miként kívánták megoldani, mely kérdéssel főleg *Mises* foglalkozott az utolsó időben. Egy szóval kritikai nézőpont lehetett volna minden szemzőg, mely a kívánatosnak tartott szocialista jellegű társadalmi berendezkedés működésének gazdasági lehetőségeit vagy lehetlenségét megvilágítani alkalmas. Az utópista rendszerekkel szemben pedig az ilyen jellegű kritika alkalmazása talán még jogosultabb, mint a szorosán vett marxizmussal szemben, mert, ha némely utópista szocializmus csak mosolygást keltő fantáziákat is tartalmaz csupán, azoknak általános főjellelvonása mégis az, hogy az általuk helyesnek és lehetségesnek képzelt társadalmi berendezés részleteit is megrajzolják képzeletükkel, míg *Marx*-nál a kapitalista rendet leváltó társadalomról nem igen tudunk meg többet annál, hogy az a mainál igazságosabb és boldogabb lesz.

Dános mindamellet, hogy ilyenfajta szempontokat nem alkalmaz általánosan, gyakran ítélkezik találóan és sok józansággal, így pl., mikor az amerikai szocialista társadalmakkal foglalkozik és megállapítja azt, hogy ezen alakulatok csak akkor és addig tudtak fennmaradni, ha tagjaikban fanatizmus és a lemou-dani tudás szelleme élt. Ennek segítségével fontos gazdasági hivatást is töltöttek be, amennyiben az amerikai őstalaj termőtetelének nehéz munkájára vállalkoztak, mely az ő akarásuk híján oly rövid idő alatt nem lett volna elvégezhető.

Dános munkája örvendetes jelenség a magyar könyvpiacra, már kellemes előadási módja következtében is hivatva van arra, hogy széles körben terjesszen ismereteket. Az előadási forma tekintetében csak egyetlen megjegyzést kívánnék tenni, az idézetekre vonatkozóan. *Dános* munkájának elején az idegen szerzőktől vett idézeteket vagy pusztán magyar szöveggel adja, vagy pedig, hol az idegen nyelvű szöveg áll, a magyar fordítást is közli. Később azonban eltér ettől s magyar szöveget a hosszabb idézeteknél egyáltalában nem közöl többet. Ez oly egyenetlenség, mely a remélhetőleg rövid idő múlva szükségessé váló új kiadásból kiküszöbölhető volna, talán a munka bizonyos mértékű, jó értelemben vett, népszerűségére való tekintettel, a magyarra fordítás általános alkalmazásával. Ez már azért is indokoltnak látszik, mert pl. *Godwin*-nek francia nyelven való idézése (60. l.) semmiként sem látszik helyénvalónak. Az idézetek formáját is módosítani kellene talán. *Dános* ugyanis az általa idézett munkáknál sehol sem jelöli meg a lapszámot, amelyen az idézet megtalálható s így a tárgyba való további belehatolást nem könnyíti meg elégségesen az olvasói számára. Az is sajnálatos, hogy néhányszor második kézből veszi az idézeteit.

Mindent összefoglalva, meg kell állapítani, hogy *Dános* könyve kétségtelen értéket jelent a szocializmus magyar irodalma számára és ezért a munka folytatását jogosult érdeklődéssel lehet várni.

Varga István.

Pénzintézetek egységes ügyvitelének kézikönyve.

Vas Pál. Pénzintézetek egységes ügyvitelének gyakorlati kézikönyve. Turcsány és Vas, Budapest, kiadása, 1925.

Kereskedelmi szakirodalmunk, mely nálunk egyike a legkevésbé fejletteknek, értékes gyakorlati kézikönyvvel gyarapodott, mely a maga nemében hézagpótlónak tekinthető.

A pénzintézetek megfelelő adminisztrációja, ami a helyes számvitelt és a tulajdonképpeni belső ügykezelést foglalja magában, természetesen minden pénzintézet működésének alapfeltétele, de különös fontosságot nyert az újabb időkben. Az inflációs gazdasági korszak és a különféle konjunkturák a pénzintézetek üzletvitelét új irányokba terelték, ami az adminisztráció ezen új üzletágakra való kiterjesztésének szükségét vonta maga után. Az ebben történt mulasztás következményét több esetben volt alkalmam tapasztalni, amikor az adminisztráció az üzletvitellel nem tartva lépést, vagy az üzleti lehetőség kihasználása vált kezdettől fogva lehetetlenné, vagy pedig — és ez a súlyosabb eset — az adminisztráció hiányossága az intézetre veszteségekkel járt, sőt létében ingatta meg azt.

De az adminisztrációnak nemcsak ezen új üzletágakra való kiterjesztése, illetve ezen üzletágak könyvelésének és belső ügykezelésének megszervezése vált időszerűvé, hanem a régi — mondjuk takarékpénztári — üzletágak adminisztrációjának tökéletesítése is. Mint minden téren, úgy itt is az idők folyamán új módszerek alakultak ki, melyek munkamegosztás és ellenőrzés szempontjából jelentékeny fejlődést mutattak. Kívánatosná vált ezt általánosan ismertté tenni és ezáltal a pénzintézetek adminisztrációját tökéletesíteni. Így merült fel már régebben a pénzintézeti ügyvitel egységesítésének terve, ami elvi szempontból már több értekezlet tárgyát képezte, az irodalom azonban sem erre, sem pedig gyakorlati keresztülvitelére még nem terjedt ki.

Az utóbbi időben e kérdés a Pénzintézeti Központtal kapcsolatosan vált időszerűvé, amennyiben a Pénzintézeti Központról szóló 1920. évi XXXVII. t. c. 1. §-ának 2. pontja szerint ezen intézmény „közreműködik abban, hogy a pénzpiac egészséges fejlődése érdekében a pénzintézetek ügyvitelének és ügykezelésének a lehetőség szerint egyöntetű elvek alapján történjenek...”, amit egyébként az intézet alapszabályai 5. §-ának 2. pontja is magában foglal. A Pénzintézeti Központ ezen hivatását tagjainál a vonatkozó törvény cikk 10. §-a értelmében tartott felülvizsgálatok alapján tölti be és kétségtelen, hogy ezen irányban igen jelentékeny eredményeket ért el.

Ily viszonyok között a pénzintézeti ügyvitel, illetőleg ennek egységesítése már jelentékeny lépéssel haladt előre, hiányzott azonban annak az irodalomban való alátámasztása, ami a cél és a szempontok összefoglalásával egységes egészben a köztudatba átvigye a kívánalmakat.

A szóban levő mű ezt az ürt szerencés formában tölti ki. Nagy szakavatottsággal és nagy gonddal készített könyvben állítja elénk egy közepforgalmú intézet viszonyainak megfelelő ügyvitel tervezetét. Bemutatja a pénzintézet teljes szervezetét, az egyes osztályok: pénztár, levelezés, könyvelés, ellenőrzés, posta-expediáció, irattár és titkárság célszerű elhelyezésének vázlatát, az egyes osztályok ügykörét, érintkezésének módját, munkamegosztás és ellenőrzés szempontjából. Közöl ügyrendet és szolgálati szabályzattervezetet is. Teljes részletességgel tárgyalja a pénzintézeteknél előfordulható minden üzletesemény adminisztrálását: a taka-

rékbetét, a folyószámla, az értékpapir, a valuta, a deviza, a váltó, a jelzálogkölesön, az ingatlan- és áruüzlettel kapcsolatos összes könyvelési, nyilvántartási és kezelési teendőket és bemutatja a könyvelésre és nyilvántartásra alkalmas könyvek és nyomtatványok formáját és használatának módját.

Ily tartalommal a mű jó szolgálatokat tesz elsősorban az ügykezelésben közreműködő tisztviselőknek, akik megszerezhetik általa az egész szervezet feletti áttekintést, megismerhetik az egyes munkálatok s az egyes osztályok közötti szervezeti összefüggést, másodsorban pedig a pénzügyi, igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjainak, akik az ügyvitelbe nagyobb betekintést nyerve, hatályosabban végezhetik irányító és ellenőrző tevékenységüket, ami nagymértékben fokozza a biztonság érzetét. De hasznosan forgathatják a könyvet azok is, akik, mint ügyfelek kapcsolódnak a pénzügyi szervezetek életébe, mert az abban foglaltak ismeretében érdekeik képviselésének nagyobb lehetősége nyílik.

A szerző Vas Pál, a Pénzügyi Központ h. igazgatója, előszavát írta Windisch Hermann, a Pénzügyi Központ ügyvezető igazgatója.

A mű Turcsány és Vas kiadásában igen izléses formában, a közölt több mint 200 db könyv- és nyomtatvány-minta teljesen precíz kiállításával jelent meg.

Weiss Vilmos.

A szövetkezeti eszme a közgazdaságban.

Hegedüs Vilmos: A szövetkezeti eszme a közgazdaságban. — Magyar Szövetkezeti Könyvtár I. k. Budapest. Hangya. 1925. 212 l.

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége még a háború előtt megkezdte egy tíz kötetre tervezett „szövetkezeti könyvtár” kiadását, mely a szövetkezetekkel összefüggő jogi, gazdasági és egyéb kérdésekről s a szövetkezetek fajairól önálló monografiákban akart képet nyújtani. A tervezett kiadmányokból 1914 végéig öt kötet jelent meg s csak most látott napvilágot egy újabb, hatodik kötet, a kiadmánytervezet programja szerint a bevezető rész, mely a szövetkezeti eszmének általános szociológiai és közgazdasági vonatkozásait és jelentőségét ismerteti. Szerzője, Hegedüs Vilmos, könnyen érthető modorban, de tudományos felkészültséggel megírt könyvében tárgyát öt részre osztja: először vizsgálja a szövetkezeti eszme szerepét a termelésben, szembe állítva a kapitalizmus és szocializmus rendjével a kooperatívizmus eszméjét s részletesen elemelve a nagyipari, kisipari és mezőgazdasági szövetkezeti termelést. A II. rész a szövetkezeti eszmének érvényesülését a forgalomban és fogyasztásban, a III-ik a jövedelemeloszlásban teszi boncolgatás tárgyává. A IV. rész a szövetkezetek szociálpolitikai jelentőségéről s az V-ik a szövetkezeti szervezkedésről szól. A szerző általán szólva ügyesen felelt meg a rábízott feladatnak, könyve nem pusztán tények elemzése, hanem a kooperatívizmus eszméjét propagáló, annak jövőjét hirdető irat is. A kérdés irodalmát is, úgylátszik, alaposan átdolgozta, bár hivatkozásaiban itt-ott felületességgel is találkozunk. Így valóban nem tudjuk, hol vette azt, hogy „az ismert szociológus: Durkheim Emil De la Division du travail e. művében azt reméli, hogy a kapitalista gazdasági rendet a Buchez-féle termelőszövetkezeti rendszer váltja fel” (50. l.). A kellőleg nem ellenőrzött hivatkozásoknál mindenestre helyesebb a nagy tekintélyek idézésének mellőzése.

N. D.

A pénz a jogelméletben és gyakorlatban.

Arthur Nussbaum. Das Geld in Theorie und Praxis des deutschen und ausländischen Rechts. 1925. J. C. B. Mohr, Tübingen. XV. 278.

A háború és a háború utáni szomorú idők felvetette sok új pénzproblémának a közgazdasági irodalom terén számos feldolgozása akadt, új elméletek keletkeztek, régiek változtak meg, míg a jogtudomány köréből megjelent iratok között sajnálattal kellett eddig egy oly átfogó pénzügyi művet nélkülöznünk, mely a legújabb tapasztalatokkal számolva tárgyalta volna ezen, a jogot is úgy theoretikus, mint praktikus szempontból igen mélyen érintő kérdést. Annál öröndetesebb, hogy jelen könyvvel egy kiváló jogász lép a nyilvánosság elé, ki ritka közgazdasági megértéssel oldja meg feladatát. Könyvének súlypontja természetesen a jogtudományi kritikában és megállapításokban fekszik, azonban N., aki előtt a pénz Janus-arcú problémájának mindkét fele világos, közgazdasági szempontból is nagy koncepciójú elméletet ad, ami annál is fontosabb tudományunk éppen ezen, mondhatni leg-sikamlósabb területén, hol az élet bírálja el kíméletlenül az egyes elméletek helyességét, mert, mint azt számtalan írónál láthattuk, egyoldalú vizsgálat itt nem igen vezet célhoz.

A nagy összeomlás, mely a háború előtti, az aranyértékre beállított jogot előkészületlenül találta, főleg kötelmi jogi vonatkozásokban teremtett tarthatatlan helyzeteket. A nominális elvhez való ragaszkodás, mely a francia Code-Civil még most is érvényben levő 1895-ik §-ban csúcsosodik ki: „Obligation qui résulte d'un prêt en argent n'est toujours que la somme numérique énoncée au contract. S'il y a lieu augmentation ou diminution d'espèces avant l'époque du payement, le débiteur doit rendre la somme numérique prêtée et ne doit rendre que cette somme dans les espèces ayant cours au moment du payment“ nem volt fentartható Németországban, ahol a márka feltartóztathatatlan zuhanása oly igazságtalan helyzeteket teremtett, melyeket a méltányosság elve alapján képtelenség volt már tűrni. Nussbaum ezen kérdést akarja most már elméletileg is megoldani, ezen célzattal ad nekünk egy megfelelő jogi pénzteóriát, foglalja a pénz tulajdonságaival és az érmerendszerekkel. A nagy felfordulás teszi őt egy sajtóságos metallistikus teoria megalkotójává, ezen szempont lebeg szeme előtt, amikor kijelenti, hogy a pénzértéket a szorosan vett pénzfogalomtól, mely szerinte a nominális elv uralma alatt áll, szigorúan el kell választani.

Könyve beosztása már ebből folyik: A két nagy rész elsőjében új, jogi megfontoláson alapuló pénzfogalmat, elméletet ad, a másodikban ezen elmélet alapulvételével ismerteti a gyakorlat problémáit, számos törvényt, döntvényt és felmerült jogesetet részletesen elemezve, úgy a német, mint a külföldi jog figyelembevételével.

A pénz fogalmának meghatározását tűzve ki első célul, N. megállapítja, hogy a tételes jog alapján egységes és egyértelmű definíciót adni nem lehetséges, miután a jogalkotás az egyes szabályozandó jogviszonyokhoz mérten individuálisan írja körül, hogy mi is értendő pénz alatt. Az induktív módszer alkalmatlannak bizonyulva, N. keres egy oly a priori adott meghatározást, melyből deductive minden egyes jogszabály pénzfogalma levezethető. Kényelmes lenne egyszerűen egy Knapp-szerű chartalis definíciót adni, azonban N., ki tisztán látja a gazdasági tényezők nagy fontosságát, a pénz tulajdonságaiból vezeti le meghatározását. Lezögezi, hogy a pénz a helyettesíthető dolgok közé tartozik. Ezek

nagy genusában a pénz differentia specifica-ját N. a pénz azon tulajdonságában véli megjelni, hogy a forgalomban nem fizikai tulajdonságai, hanem egy ideális egységhez való vonatkoztatottsága miatt szerepel. Ezen ideális egységet, mint olyat, némileg erőltetett logikával, azonban *Gustav Cassel* elméletéhez erősen közeledve, elkülöníti magától a pénztől, mely alatt úgy a materiális, mint az immateriális pénzt érti, arra mutatva rá, hogy az ideális egység, mint olyan, a jogban nem szerepel.

Helyesebb lett volna talán elméleti szempontból az ideális egységet a pénzzel szorosan összekapcsolva, haladni a kitűzött cél felé, miután a valorizáció problémájának a megoldása felé is közeledett volna, ha az ideális egységet mint olyant saját értékkel felruházta volna. Ez azonban a jogméltányosság szempontjának, melyre N. elsősorban van figyelemmel, nem felelt volna meg, miután az inkább azt kívánja meg, hogy a valorizáció mértéke esetről-esetre, individuális mérték alapján állapíttassék meg. Mindenesetre látható ily szigorubb jellegű törekvés is, amikor a Knapp-féle „Jelszerűség“ bírálatánál N. megállapítja, hogy az ideális egység, mint olyan csak a pénzben ölthet testet, nélküle láthatólag nem létezhetik. Szerző most már azt következteti fentiek alapján, hogy a pénznek, mint olyannak, negatív kritériuma Knappak megfelelően, az anyagtól való független érvényesség, pozitív ismerése azonban éppen az ideális egységre való vonatkoztatottság. A N. által hangsúlyozott ezen *sajátos* nominalizmus teóriájának ez talán egyetlen erőltetett része, melynek jelentőségét azonban leszállítja az, hogy az anyagtól való független érvényesség okának vizsgálatánál az állam szerepét Knapp szerint „etatizmusnak“ nevezhető teóriájával szemben könyvében erősen letompítja.

Ha N. pénzelméletét a két nagy pénztani véleménycsoport egyikébe akarnók sorolni, úgy ez igen nagy nehézségekbe ütköznék. Mint azt láttuk, N. állandóan hangsúlyozza nominalista felfogását, azonban a szokásos nominalizmus párthíveitől áthidalhatatlan ellentétek választják el. Pénzfogalmát nem vonja ki az árukra vonatkozó általános törvények alól és így a kvantitatív elméletet sem veti el. Szigorú megkülönböztetést von azonban az áru és a pénz között, már a tételes jog alapján is, mely a jogfejlődés következtében úgy magán-, mint büntető-, és közjogilag fokozott mértékben bátyázza körül az állami szuverenitás ezen alkotását. A pénzérték létezésének elismerésével, melyet azonban mint fent láttuk, teljesen elkülönít a pénzfogalomtól, N. elmélete alapján eltér a „Staatliche Theorie“-tól. A pénzérték változásait az állam, preponderáns hatalmánál fogva, a Szerző szerint, legtöbbször tudja ugyan befolyásolni, a pénzérték állandósága azonban a leghatásosabban az érchez való megkötéssel biztosítható. Mihelyt ez hiányzik, az egyensúly felborulása már csak hatalmi kérdés, mely nem mindig dől el az állam javára. A pénzérték állandóságának tehát egyik legfontosabb eleme N. elméletében, mint látjuk, a bizalom, oly mértékben, hogy megállapítja, miszerint minden nem ércértékű vagy ércel nem fedezett pénz teljesen fiduziár jellegű. N. ezen álláspontját, hogy tudniillik az ideális egység legalább normális körülmények között legtöbbször egy bizonyos mennyiségű ércel, illetőleg ennek értékével van definiálva, a pénzrendszerek osztályozásánál is érvényesíti. Az osztályozás alapjául t. i. a pénzrendszereknek nemes érczekhez való viszonyát teszi meg, kötött és szabad (papir)-rendszereket különböztetvén meg. A Wagemann által elvetett functióelméletet már a pénz mibenlétének vizsgálatakor elfogadja (szükségszerűen erre jut, hisz a pénz mibenlétét a természetes úton vizsgálja.) Pénztörténeti szempontból Helfferichhez csatlakozik és Knappal

szemben kimutatja, hogy a jelenlegi bizonyos mértékig minden-
esetre chartalis pénz élő összefüggésben áll elődjével, az autome-
tallistikus pénzzel.

*A nominalitas nagy előnyét abban látja, hogy a pénzérték
kisebb hullámzásától, mely nemcsak, hogy nem káros, de szinte
egyik feltétele a gazdasági életnek, függetleníti a pénzszámo-
lást és ezzel alapjául szolgál a mai igen bonyolult gazdasági
szervezetnek. Megszűnik azonban ezen előnye és nagy méltány-
talanságokat okoz az elv, ha nagy változások esetén hozzá gör-
csösen ragaszkodnak.* Theoretikus intézkedések, bármily szank-
ciókkal vannak is ellátva, nem boríthatják fel a gazdasági életet,
mely az értékmegóvás és mérés céljaira, a pénz ezen előkelő funk-
cióinak elvégzésére, azonnal más eszközöket vesz igénybe, mint
az erre képtelennek bizonyult pénzfajtát. Ily esetben a közgaz-
daság áttér az értékszámolás módjára, mely az ércnek valamely
formában való közvetlen vagy közvetett alkalmazásában mutat-
kozik legtöbbször (külföldi pénz stb. lehet más áru is, így pld.
gabonaneműek). A pénzt helyettesítő tárgyakat N. Wertumlaufs-
mittel-nek nevezi.

Igen érdekesek N. tisztán formális jogi megállapításai a
pénzrendszerekre és az azokat szabályozó törvényes intézkedé-
sekre vonatkozólag. A pénzrendszerek változásainak vizsgálata
alkalmából N. rámutat a Staatliche Theorie azon hiányosságára,
hogy csak történeti levezetés által való definitiót ismer, mely az
adósságok átszámítási kulcsával lenne megadva. N. ezzel szem-
ben megállapítja, hogy az átszámítási kulcs mellett van egy
cserélési kulcs is, melyet ép oly joggal lehetne konstitutív jel-
lemzőnek felvenni. Szerinte mindkettő csak praktikus segédeszköz
(mely fokozatos valorisationál nem is teljes és egyértelmű),
mely megkönnyíti az értékítéletet.

Sajnálatos, hogy a pénzérték körülbástyázásának legújabb
alakjával, az ú. n. devizarendeltekkel, csak futólag és tisztán for-
malis jogi szempontból foglalkozik, mert érdekes lenne vélemé-
nyét a háború utáni idők pénzpolitikájának ezen legérdekesebb
és tipikusabb intézményéről megtudni, illetőleg azon módról,
mellyel az adva volt körülmények között, szerinte a legjobban
lett volna megoldható a valutavédelem.

A gyakorlatnak szentelt rész bevezetéseként a legújabb né-
met valutarendezés világos és igen tanulságos leírását adja.

A joggyakorlatban előforduló pénzproblémák közül, me-
lyeket könyve második részében ismertet, a pénz bármely válto-
zásából eredő, valamint az idegen valutákban vállalt kötelezett-
ségekől folyó kérdéseket tárgyalja. Műve ezen részének jelentőségét
az igen nagy anyag első ízben végrehajtott áttekinthető csoportosí-
tása mellett azon új szellem előkészítésében látom, mely a nemze-
tek életéhez feltétlen szükséges észszerű nacionalismus mellett a
nemzetközi megértést fogja elhozni minden téren. Már a deviza-
rendeletek ismertetésénél rámutat az egyes jogszokások azon nagy
hiányosságára, mely a más államban fennálló törvények teljes
vagy részleges negligálásából, ill. biz. célzatos jogalkotásból áll
elő. Sokkal szembetűnőbb ezen az igazságot korántsem képviselő
álláspont érvényesülésének visszas hatása az igazságszolgáltatás
azon részénél, melynél a pénzbeli kötelek körül előálló bonyodal-
mak kerülnek bírói ítélet elé.

Már a theoretikus fejtegetéseknél látszik, hogy N. a valorisa-
ciónál a méltányosság elvének álláspontjára helyezkedve nem a
pénzérték romlásának számtani nagyságát kívánja egyszerűen a
felértékelés mérvének meghatározására felhasználni. Még jobban
kitűnik ez könyve második részében, mely már most részletesen

tárgyalja azon kérdést, hogy a pénzromlás mérve mikor és mily mértékben veendő tekintetbe a gyakorlatban. A bíróság feladata ezen kérdésben igen nehéz. Ha kimondja a felértékelést, akkor ezzel szinte törvényesíti a valuta romlását és a további zuhanásnak ad tápot. Ha ellenben a nominalitás álláspontjára helyezkedik, akkor ez a méltányosság elvének teljes elejtésével járna. N. ezen dilemmát úgy kívánja megoldani, hogy részletes indokolással felsorolja mindazon eseteket, melyeknél szerinte felértékelésnek következtelen helyt kell adni. Ily esetek pl. a kártérítés, az örökségi kollatio, az eltartás körébe tartozó kötelmek és a késedelmes fizetésből előálló kár (ezen utolsó esetről a nagy nyugati államok joggyakorlata érdekes módon a felértékelést nem rendeli el), valamint a rebus sic stantibus záradékkal ellátott jogviszonyok. Tudományos szempontból nem igen helyeselhető N. ezen módszere, azonban őt itt, mint azt már említettem, inkább gyakorlati célok vezették.

Új valuta behozatala által felvetődő kérdéskomplexum a jelenlegi időben majdnem teljesen független a vele oly szorosan összefüggő felértékelési kérdéstől. Független elsősorban azért, mert a valutacserét elrendelő souverain hatalom maga állapítja meg és hajtatja is végre hatalmánál fogva, mely ezen kérdésnél érvényesülhet leginkább, azon normatívumokat, melyek alapján az átmenet megtörténik.

A legtöbb jogszokás által fentartott nominalitási elv az érdekeiket megóvni akaró hitelezőket arra indította, hogy az értékállandóságot még leginkább magában viselő nemesfémek egy bizonyos mennyiségében, ill. annak értékében állapítsák meg az adós kötelezettségét, tehát ezáltal a pénz esetleges romlásának, ill. a készfizetés beszüntetésének veszélyét magukról elhárítsák. Ezen arany, ill. aranyérték záradék természetesen főleg a hosszúlejáratú kölcsönöknél talál alkalmazásra. A jog ezen kérdésnek elbírálásánál államok szerint igen különböző. Míg a legtöbb államban az aranyzáradék érvényességét teljesen elismerik vagy annak elismerése mellett csak a méltányosság kedvéért adnak könnyítéseket az adósnak (így pl. Németországban a jelzálogkölcsönöknél, Olaszországban a háborúelőtti adósságoknál), addig Franciaországban, hol az államhatalom absolutismusa már a középkorban igen nagy fokot ért el, az aranyzáradékot, ill. az ezzel egyenértékű stipulatiókat mint „contraire au droit public” elvetik. Érthető, hogy az ancien régime ezen, először csak a fejedelmi pénzrontásnak kedvező intézkedését a forradalmi Franciaország is átvette a papirpénz miatt. Még mai napig is érvényben van ez az intézkedés, mindazonáltal azon megszorítással, hogy külföldiekkel szemben mindkét vonatkozásban az aranyzáradékot elismerik. Az állami beavatkozás káros voltára igen jó példa, hogy éppen Franciaország kénytelen az állami hitelképesség emelésére a francia jog intransigens felfogását félretéve legújabb kölcsönét az aranyzáradékra alapozni. N. fenti kérdést internationalis szempontból nézve azon elvet kívánja leszögezni, hogy a bíróságok azon jogszokást fogadják el mértékadónak, mely a fizetés helyén érvényes. Kivételt képeznek mindenesetre azon esetek, mikor ott oly intézkedések lépnek életbe, melyek nemcsak esetleges kedvezményeket nyújtanak az adósnak, hanem alkalmasak arra, hogy a hitelező jogának tárgyában idézzenek elő változást. Ekkor a teljesítés helyén érvényes jogot csak abban az esetben ismeri el N., ha a felek már előzetesen tudatában voltak azon körülménynek, hogy a közöttük fennálló jogviszonyra azon jogszokás mértékadó.

Érdekes megoldása a felértékelésnek, ill. az aranyzáradék

ervényessége enyhítésének azon egyezmény, mely Németország és Svájc között svájci pénzüintézetek által német földbirtokokra adott jelzálogkölsönök tekintetében létrejött. A svájci pénzüintézetek, melyek zálogleveleiket svájci frankra állították ki, azonban márkakölsönöket nyújtottak, a német készfizesítés beszüntetése, majd a márka elértéktelenedése folytán igen súlyos anyagi veszteségeket szenvedtek. A svájciak azon felfogása, hogy a német rendeletek a külföldieket nem érinthetik, semmiesetre sem volt helyes, miután azon pénzüintézetek, melyek Németországban üzleteket folytattak, nyereség reményében tették ezt, így tehát a kockázat is őket terhelte, továbbá, miután nem lehet külföldi vállalatokat a hazaiakkal szemben, amelyekkel annak idején versenyeztek a kölsönök nyújtásáért, előnyben részesíteni. Tekintettel azonban a két ország közötti igen jó viszonyra, következőképen történt többrendbeli részleges megegyezés után a végleges rendezés: a német adós ugyan a svájci frankparitás alapján fizet, azonban a fizetésre többévi haladékokat és kamatkedvezményt élvez. Az adósság biztosítása pedig az adós személyes kezessége helyett oly módon történik, hogy a földbirtok telekkönyvileg ezen összeggel megterhelhetik. Hogy a tulajdonosnak jogai a birtok értékének legalább egy részére érintetlenül megmaradjanak, a tulajdonos a birtokra a jelzálogkölsönnel egy helyen a birtok értékének 10—20%-át saját nevében kebelezteti be. A hitelezőnek a birtok tiszta jövedelmének bizonyos hányada jár kamat fejében, egy minimális kamatláb biztosítása mellett.

Egy pénzürendszer romlásától való függetlenítésnek egy másik módja az, hogy a kölsönnyújtás idegen állam pénzében történik, ill. ha az adósság azon idegen állam pénzének árfolyamától van függővé téve. N. az ily ú. n. valutatartozásokat pénztartozásoknak tekinti és ezen felfogását a valutaadósságokat szabályozó rendeletek bírálataánál következetesen keresztülviszi. A valutaadósságok kérdésénél ugyanazokat a követeléseket állítja fel a joggyakorlattal szemben, mint az aranyzáradéknál, mellyel ezen kérdés a legszorosabb összefüggésben van.

A valutaadósság mint olyan a hazai pénztől teljesen különáll. Azonban úgy a peresítés egyes aktusainál, mint az idegen pénzben történő visszafizetés lehetetlenülése esetén átváltozhatik hazai pénzünemben fennálló adóssággá. A legtöbb európai jogban azonfelül az adósnak joga van külföldi pénzünemben fennálló kötelezettségeit hazai pénzüvel teljesíteni. Ezen eshetőség az angol-amerikai jogszokásnál kötelezettségé változik a peresítés esetén. Természetesnek tűnnék, hogy mindezen esetekben az átszámítási kulcs a külföldi pénzünek a fizetés napján érvényes árfolyama legyen. Ez azonban az angolszász nemzeteknél nincsen így. Itt a bíróság korábbi, de legkésőbb az ítélet napján érvényes árfolyamot teheti meg átszámítási kulcsnak, miután ezen jogok szerint hazai pénzben bizonytalan nagyságú tartozást bíróilag megítélni nem lehet. Az átszámítási kulcs leszögezése, ill. az effektív fizetést kikötő záradék alkalmazása N. szerint a feleknek feltétlen jogában áll és éppen ezért érvényesnek veendő. N. továbbiakban még a valutaadósságoknál felmerülő compensatio, valamint a valuta oly esetekben való megállapításának kérdésével foglalkozik, melyekben a meghatározás pontatlan volt.

Könyve befejező részében a deviza- és valutakereskedelmet ismerteti, jogi szempontokból megjegyzésekkel kísérve.

Oly könyvet tesz le az ember N. művével a kezéből, mely folyékony előadással könnyítve meg ezen igen nehéz fejtegetések megértését, sok tekintetben úttörő munka. Nem egy „weltfremd”

jogtudós, hanem az étellel szoros kapcsolatban álló jogász munkája ezen könyv, melynek ismerete és figyelembevételéül különösen most aktuális, amikor a valorisatiós javaslat a nemzetgyűlés előtt fekszik.

Balogh Tamás.

A vállalatok elméletéhez.

Richard Passow: Betrieb, Unternehmung, Konzern. — Beiträge zur Lehre von den Unternehmungen, in Verbindung mit dem Seminar für Wirtschaftslehre der Unternehmungen an der Universität Göttingen, herausgegeben von Richard Passow. Heft 11. Jena, 1925. IV. és 153. l.

Passow tanulmánya nem foglalkozik az üzem, a vállalat és a konzern gazdasági jelentőségével, hanem arra szorítkozik, hogy ezen fogalmakat meghatározza és a használatban levő különböző értelmezéseiket elkülönítse egymástól. Utóbbi tekintetben jelentős érdeme, hogy a három fogalom törvényhozásban és jogi irodalomban való szóalkalmazását boncolgatja élelméjüem és a sokféle szóhasználat alapos ismeretével. A közgazdasági irodalommal már csak rövidebben foglalkozik, bár a legfontosabb szerzők nézeteit itt is tárgyalja. Saját fogalommeghatározásait vonatkozó fejezetei élére állítja. *Üzem* szerinte „ein Inbegriff, ein einheitlicher Komplex von auf die Dauer berechneter wirtschaftlicher Tätigkeiten“ (2. l.). A *vállalat* alatt a következőt érti: „Unter einer Unternehmung (einem Unternehmen) im wirtschaftswissenschaftlichen Sinne verstehe ich einen selbständigen, auf Erwerb gerichteten Betrieb, oder — um einen anderen, gleichbedeutenden Ausdruck zu gebrauchen — eine selbständige Erwerbswirtschaft (Erwerbsgeschäft)“ (41—42. l.). A *konzern* pedig „eine Gruppe von zivilrechtlich selbständigen Unternehmungen, die eine gewisse wirtschaftliche Einheit bilden, einer einheitlichen Leitung unterstehen“ (100. l.). Ezen meghatározásokhoz csatlakozni lehet, mégis sajnálatos, hogy *Passow*-nál nem a közgazdaság egész jelenségkörének megfigyeléséből sarjadtak ki olyként, hogy egyúttal bizonyítást nyert volna az, hogy a közgazdasági jelenségek megértését és működésüknek felfogását a *Passow* által megejtett körülírások valóban oly mértékben mozdították volna elő, hogy ezáltal minden más — az üzem, a vállalat és a konzern egyéb meghatározásaival jelzett — fogalom feleslegessé vált. Így, hogy csak egy példát említsek, *Sombart*-nak romantikus felfogása a „kapitalisztikus“ vállalatról, melynek sajátosságát az képezi, hogy szerzésre való törekvése végtelen, vagy a *Schumpeter* szerinti vállalkozó, kinek fő sajátossága, hogy a termelési tényezők új csoportosítási lehetőségeinek elgondolását és megvalósítását tüzi ki célul magának, nézetem szerint valóban alkalmas arra, hogy új szint kölesönözzön a gazdasági jelenségeknek, Noha tehát igaz az, hogy *Sombart* vagy *Schumpeter* meghatározása túl szűkre szabja a vállalatnak, illetve a vállalkozónak kriteriumait és ezért a szélesebb körre terjedő definíciók jogosultságát el kell ismerni, mégis úgy hiszem, hogy *Passow* is csak azért helytelenítheti mereven minden vonatkozásban az effajta, a jelenségeknek csak szűkebb körét átfogó fogalmakat, miután saját meghatározásait a priori állította fel. Pedig az általa vizsgált közgazdasági jelenségek terére vonatkozóan is el kellene azt ismerni, hogy azoknak teljes megértése a rendszerezések és szempontok sokféleségét teszi szükségessé.

Passow könyvét kiegészíti egy korábbi tanulmányának újból való leközlése, mely azzal foglalkozik, hogy az üzemnek és a vállalatnak mely szerep jut iparstatisztikai fevételek alkalmával.

Varga István.

Az ipari munka legjobb teljesítménye.

D. Yovanovitch: Le rendement optimum du travail ouvrier. Bibliothèque Politique et Economique. Payot, Paris, 1924. 473 oldal.

A háború folyamán és a békekötés óta a súlyos gazdasági és társadalmi helyzetben egyik legfontosabb feladat volt azoknak az eszközöknek megállapítása, amelyek segítségével az anyagi javakban beállott katasztrófális veszteség pótolható lenne. Az egyes államokban alakított parlamenti és szakbizottságok, melyek a termelés krízisének kérdésével foglalkoztak, határozott módszereket és reformokat javasoltak a termelés eredményének növelésére. Ezen módszerek és reformok között azonban az ipari munka helyzetének kérdése, ha egyáltalában szóba került is, csak teljesen alárendelt szerepet játszott. Ez az adott körülmények között többé-kevésbé érthető is, mert dacára a háború nagy embervesztésének, emberi munkaerőben mindenütt és minden téren nagy túlkinálat volt. Szerző e kérdés tanulmányozásának szenteli munkáját s azt igyekszik bizonyítani, hogy nem a legnagyobb, de a legjobb munkateljesítményre kell törekedni, mert az „optimum” quantitativé is értékesebb, mint a „maximum.”

Munkájában nem új ötletnek, új feltevésnek ad hangot, mert azok a követelések, melyek a munka kedvező fiziológiai és morális feltételeire vonatkoznak, a szocialista írók műveiben s a munkáskongresszusok határozataiban elszórtan mind megtalálhatók. E kérdések jelentékeny részével a szaktudósok közül is többen foglalkoztak. (Franciaországban Pecqueur és Tarde, Németországban Wagner A. és Schmoller, Amerikában James W. és Fisher J.) Érdeme mégis a szerzőnek, hogy mindazokat a problémákat, terveket és gyakorlati megoldási módokat, melyek a munka jutalmazására, szervezésére, higiéniájára és erkölcsére vonatkoznak, összegyűjtve, világos módszer szerint csoportosítva, a vonatkozó elméleti és gyakorlati szakirodalom gazdag anyagghalmazának feldolgozása mellett részletesen ismerteti, kezdve a munkabér és a Taylor-féle munkaszervezés kérdésétől egész a legújabb problémáig, a munkásoknak az ipari kormányzásban való részvételéig, melynek leginkább a munkástanácsokban megszervezett formája ismeretes. (Sajnos, hogy épen e kérdés *legújabb* irodalma még nem jutott a munkában feldolgozás alá.) Részletesen foglalkozik a munkabérrendszerek fejlődésével és alakjaival, a munkának a termeléshez való viszonyával, a munkaszervezés és munkásnevelés mai állásával. A munka mechanizálását nemcsak morális és fiziológiai szempontból, hanem a többtermelés érdekében is kifogásolja. Azt a módot kell megtalálni, amelyik a munkást a legjobb munkateljesítményre állandóan ösztönzi. Erre pedig magában még a munkateljesítménnyel arányban növekvő bérrendszer sem alkalmas. Ez a mód az észszerű és nem fukar javadalmazás, a higiénikus munka és a gazdasági demokrácia lenne. Gazdasági demokrácia alatt a munkás erkölcsi és anyagi előrehaladásának biztosított lehetőségét érti, amit a munka mechanizálása úgyszólván teljesen kizár. A társadalmi fejlődés iránya az általános jólét emelése, a kormányzásnak és a kultúrának a demokráciája, ez pedig csupán így érhető el.

A munka higiéniájáról szóló részben a műhely higiéniájával, a munka időtartamával, beosztásával és ritmusával foglalkozik. Szükségesnek tartja, hogy a munkás munkamegosztás mellett ugyanazon részmunkát sokáig ne végezze.

A munka erkölcséről szóló fejezetben pszichológiai kérdések

mellett a munkások egymáshoz, a munkavezetőkhez és a tulajdonoshoz való viszonyát tárgyalja és állást foglal a munkaerő túlzott kihasználása ellen. Legfontosabb erkölcsi motivumnak tartja az előhaladás lehetőségét. Különösen értékes és figyelemre méltó része munkájának az ipar demokratizálásáról szóló, ahol a munkásságnak azon törekvését vizsgálja, hogy szerepet kapjon magában az üzem és az ipari élet vezetésében. Országonként foglalkozik ezen törekvések fejlődésével és eredményeivel s a különböző kontinentális ipari államok e célra szolgáló intézményeinek, vagy ezen intézmények létesítéséért folytatott küzdelmeinek ismertetése mellett külön fejezetet szentel az angol és amerikai viszonyok elemzésének.

A feldolgozott anyagot tárgyilagosan kezeli és érvelését, ahol lehet, statisztikai adatokkal bőven támogatja. E kérdés-komplexumnak szakszerű feldolgozása hiányt pótol, tehát örömmel üdvözljük a munka megjelenését. Természetesen, ahol a munkában a tudós háttérbe szorul és a szociálpolitikus a maga politikai meggyőződése mellett síkra száll, ott legkönnyebben támadható.

Művét három tétel felállításával végzi, melyek — szerinte — előbb-utóbb érvényre kell, hogy jussanak s melyek a jövő szociális berendezkedésének irányelvei lesznek:

1. a társadalom minden tagjának a hivatásának legjobban megfelelő foglalkozást kell kiosztani, még pedig oly körülmények között, hogy azt a legkedvezőbb feltételek mellett hatékonyan és szívesen gyakorolja;

2. növelni kell a köz gazdagságát, vagyis a közösség minden tagjának, vagy legalább túlnyomó többségének rendelkezésére álló anyagi, szellemi és művészi javak összességét;

3. támogatni kell a társadalmi, gazdasági és politikai demokráciát, mert ez a rendszer fogékony arra, hogy biztosítsa a közjólétet és az igazsággal párosult szabadságot.

Az elvek szépek és mint célkitűzés ellen aligha volna kifogás emelhető. Mindössze abban az irányban merülhetnek fel jogos kételyek, hogy megvalósításukra a legjobb munkateljesítmény által elért többtermelés megadja-e a lehetőséget, feltéve, hogy alaptételét, mely szerint a legjobb munkateljesítmény quantitativé is magasabb a legnagyobb munkateljesítménynél, elfogadjuk.

Ifj. Rác Lajos.

A mezőgazdasági munka elhagyása.

Michael Hainisch. Die Landflucht, ihr Wesen und ihre Bekämpfung im Rahmen einer Agrarreform. Jena, 1924. X. és 371 l.

Az osztrák köztársaság elnöke magas közjogi állásának betöltése idején is hű maradt a tudományhoz. Új munkája rendkívül tartalmaz s meglepően nagy irodalmi tájékozottság, valamint a tárgy részletekig hatoló bő ismerete alapján van megírva. A „Landflucht“ alatt nemcsak a városbaözönlést érti, hanem általánosságban a mezőgazdasági munkának elhagyását, még abban az esetben is, ha a választott új munkaág továbbra is faluhelyt műveltetik. Problémáját, igen helyesen, a nagy- és kisbirtok ellentétével hozza kapcsolatba. E vonatkozásban *Hainisch* főérdeme, hogy meglátja, mennyire nem lehetséges a különböző birtokkategóriák előnyeit és hátrányait csak egy tényezőcsoportra visszavezetni, egyetlen szempontból megítélni akarni. Termelési szempontból nézve ugyan a mezőgazdasági nagyüzem tudja a gazdaságosabb

eredményt elérni, azonban tekintettel kell arra lenni, hogy egyrészt különböző körülmények megakadályozhatják ezen kedvező eredmény elérését s hogy másrészt más, nem pusztán racionalisztikus gazdasági nézőpontoknak is meg van a maguk jogosultsága. A mezőgazdasági munka elhagyásának általános okát abban lehet megtalálni, hogy a mezőgazdasági munka úgy a nagy-, mint a kisbirtokon fáradságosabb és kisebb eredménnyel kecségtető, mint az ipari tevékenységek és az alacsonyrendű közszolgálatok.

A kisbirtok mégis alkalmasabb a nagybirtoknál a mezőgazdasági foglalkozású népesség megkötésére, miután a kisbirtokos gazdát érzelmi motívumok kapcsolják a földhöz s miután a nagybirtokon munkát vállaló népnél kevésbé gondolkodik racionalisztikusan és kapitalisztikusan. A mezőgazdasági népesség tartós megkötését mégis csak akkor lehet remélni, ha sikerül a mezőgazdasági munka eredményességét és rentabilitását fokozni. Ezt a célt szolgálja *Hainisch* tervezete, mely arra irányul, hogy egyrészt megakadályozza a mezőgazdasági birtokoknak a gazdálkodókra nézve nyomasztó eladósodottságát s hogy másrészt a termények és állatok értékesítésének állami monopolizálása révén a mezőgazdasági termelést jobban fizetővé tegye.

Hainisch műve az utolsó évek legkiválóbb agrárpolitikai könyveinek egyike. *Varga István.*

A gazdaságtörténelem időtáblázata.

A. Sartorius v. Waltershausen. Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte. 1924. H. Meyers Buchhandlung. Halberstadt.

A történelemmel foglalkozó irodalomban már régóta nélkülözhetetlen segédkönyvvé lettek az anyagot időrendben táblázatszerűen összefogó adatösszeállítások. Ily összeállítást akar jelen kis könyvvel a szerző a gazdaságtörténeti kutatás és tanulmány részére adni. A szerény keretet azonban oly sikerülten használja ki, hogy munkáját nem lehet pusztán segédkönyvnek minősíteni.

Igen ügyesen jellemzi csak néhány, de találó szóval az egyes nagy korszakokat, azok keretében a legfontosabb és azon korra nézve jellemző országok állami és gazdasági berendezkedését, a vezérlő eszméket, úgy gazdasági, mint az ettől elválaszthatatlan politikai vonatkozásokban. Elénk tárja a technikai fejlődés menetét az egyes kiváló események, találmányok odavetésével. Nem halad el a történelem, a tudomány és politika terén úttörő férfiak mellett sem, azok munkásságát eszméit s ahol lehet, műveit is röviden jelezve. Táblázatszerűsége mellett igen érdekesen tudja éreztetni a változások és a fejlődés rugóit, az okozati összefüggéseket. A könyv túlnyomó részét természetesen a legújabb kor elég részletes története képezi, melynek keretében Németország fejlődésének és összeomlásának ismertetése foglalja el a főhelyet. Bővebb tanulmányok céljaira igen szép irodalmi útmutatót ad a szerző az egyes fejezetek végén.

Jó szolgálatokat tehet ezen könyv az általános műveltségnek, főleg azonban közgazdasági tanulmányokat folytatók számára igen hasznos. Legfőbb érdeme szerintem mindenestre, hogy a történelmi munkákban igen gyakran alábecsült vagy meg sem említett gazdasági tényeknek, áramlatoknak, felfogásoknak, valamint az ezzel szorosan összefüggő technikai eseményeknek rövid összeállításával és az általános fejlődés összképébe való helyes beállításával a történelem közgazdasági szempontból való átértését elősegíti.

Balogh Tamás.

Külföldi folyóiratok szemléje.**Allgemeines statistisches Archiv.**

15. Band (1. Halbband) 1925.

Zahn, Fr.: Nachruf auf Georg von Mayr. — *Burgdörfer, F.:* Die Volks-, Berufs- und Betriebszählung, 1925. — *Müller, J.:* Die Erfassung der Ernte durch die Statistik der Saatenstandsberichterstatte. — *Schwarz, O.:* Das soziale Schicksal in seiner Abhängigkeit von dem Alter. — *Winkler, W.:* Zur Berechnung der Tauglichkeitsprozente in der Statistik des Heeresergänzungsgeschäftes. — *Gumbel, E. J.:* Lebenserwartung und mittleres Alter der Lebenden. — *Zahn, Fr.:* Die Finanzstatistik in der Praxis. — *Schott, S.:* Vornamen im Wechsel der Volksgunst. — *Szádeczky-Kardoss, T.:* Wirkung des Weltkrieges auf die Bevölkerungsbewegung Ungarns. — *Lebrecht, A.:* Rundfunk als Kulturfaktor. — *Zahn, Fr.:* Offene Antwort an Herrn Geheimrat Dr. Würzburger.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

1925. Band 53.

Heft 1. *Tönnies, F.:* Begriff und Gesetz des menschlichen Fortschrittes. — *Sander, F.:* Othmar Spann's „Überwindung“ der individualistischen Gesellschaftsauffassung. — *Marschak, J.:* Der korporative und der hierarchische Gedanke im Fascismus. — *Shiomi, S.:* Entwicklung des Volkseinkommens in Japan in den Jahren 1903 bis 1919. — *Voegelin, E.:* Die Zeit in der Wirtschaft. — *Flatow, G.:* Neues Schrifttum zum Arbeitsrecht. — *Waffenschmidt, W. G.:* Ford u. Fordliteratur. — *Helander, F.:* Neuere Literatur über die Reparationsfrage.

Heft 2. *Ammon, A.:* Wiesers Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft. I. — *Wittek, P.:* Islam u. Kalifat. — *Schiff, W.:* Über Wesen und Besonderheiten der Agrarpolitik. — *Weinberger, O.:* Eugen von Böhm-Bawerk. — *Hahn, A.:* Mises' „Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel.“ — *Michel, R.:* Der neue Sombart.

Heft 3. *Mannheim, K.:* Das Problem einer Soziologie des Wissens. — *Ammon, A.:* Wiesers Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft. II. — *Schilder, S.:* Die überschätzte Handelspolitik der offenen Tür. — *Seraphim, H. J.:* Zur Organisation der russischen Industrie. — *Dutczak, B.:* Die Sozialisierung bäuerlicher Kleinbetriebe in Rumänien. — *Altmann, S. P.:* Finanzwissenschaftliche Literatur. II.

Band 54.

Heft 1. *Hertz, F.:* Die allgemeinen Theorien vom Nationalcharacter. I. — *Schiff, W.:* Die Agrargesetzgebung der europäischen Staaten vor und nach dem Kriege. I. — *Heyer, F.:* Die britische spezielle Gesetzgebung nach dem Kriege. — *Hausleiter, O.:* Rudolf Kjelléms empirische Staatslehre und ihre Wurzeln in politischer Geographie und Staatenkunde. — *Mombert, P.:* Neuere Literatur auf dem Gebiete der Bevölkerungslehre. — *Schelling, A.:* Eine „Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie.“

Heft 2. *Schumpeter, J.:* Kreditkontrolle. — *Sander, F.:* Der Gegenstand der reinen Gesellschaftslehre. — *Kuwata:* Die Pächterbewegung in Japan. — *Beckmann, F.:* Erneuerung der Einfuhrscheine? — *Schiff, W.:* Die Agrargesetzgebung der europäischen Staaten vor und nach dem Kriege. II. — *Brinkmann, K.:* Carl Schmitts politische Romantik.

Heft 3. Gelesnoff, W.: Über das neutrale und das Wertmäßige in den wirtschaftlichen Erscheinungen. — **Kaufmann, F.:** Logik und Wirtschaftswissenschaft. Eine Untersuchung über die Grundlagen der ökonomischen Theorie. — **Hertz, F.:** Die allgemeinen Theorien vom Nationalcharakter. II. — **Tross, A.:** Ursachen und Wirkungen der Zusammenschlussbewegungen in der deutschen Eisenindustrie. — **Bloch, K.:** Warum Einfuhrscheine? Kritische Bemerkungen. — **Gerhard, A.:** Dührungs Stellung in der Dogmengeschichte der Volkswirtschaftslehre. — **Oberschall, A.:** Die Gewerkschaftsbewegung in der Tschechoslovakischen Republik. — **Eckardt, H.:** Zur neueren Literatur über Russland.

Schmollers Jahrbuch.

1925. 49. Jahrgang.

Heft 5. Liefmann, R.: Nutzen und Kosten, Wert und Preis. — **Wilbrandt, R.:** Die Nationalökonomie als Naturwissenschaft. — **Andrae, W.:** Der sogenannte Kommunismus in Platos Staat. — **Thiede, K.:** Die Ansichten des Freiherrn vom Stein über das Zunftwesen und die Bauernbefreiung. — **Wegener, E.:** Die Pfandbrieffrage in der Schweiz. — **Zimmermann, W.:** Das Problem der rationalisierten Industriearbeit in sozialpsychologischer Betrachtung. — **Kerschagl, R.:** Probleme der deutsch-österreichischen Finanzpolitik. — **Demeter, K.:** Die Bedeutung des Reichsarchivs für die Wirtschaftswissenschaft.

Heft 6. Zuckermandl, R.: Zur Produktionslehre. — **Diehl, K.:** Von der sterbenden Wertlehre. — **Stieda, W.:** Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Jagd. — **Neu, K.:** Über einige kapitalistische Zweckverbände. — **Beckmann, F.:** Harms Handelspolitik. — **Spranger, E.:** Die Soziologie in der Erinnerungsgabe für Max Weber.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (Conrad).

III. Folge. 68. Band. 1925.

Heft 4. Sauter, J.: Die Grundlegung der deutschen Volkswirtschaftslehre durch Franz von Baader. — **Twerdochleboff, W.:** Einige Worte über die Theorie der Steuerüberwälzung. — Die Entwicklung des internationalen Geldmarktes und der Geldmärkte einzelner Länder während des Jahres 1924. (Fs.) — **Magnus-Levy:** Die Weltschiffahrt und Subventionspolitik.

Heft 5. Buddeberg, Th.: Ferguson, als Soziologie. — **Stukken, R.:** Gibt es ein allgemeines Ertragsgesetz für alle Gebiete des Wirtschaftslebens? — **Kühne, O.:** Über die mathematische Methode in der deutschen theoretischen Nationalökonomie. — Die wirtschaftliche Gesetzgebung des deutschen Reichs vom 1. IV. 1925. bis 30. VI. 1925.

Revue Internationale du Travail.

Vol. XII., 1925.

No. 1. La deuxième Conférence internationale des statisticiens du travail. — **Pic, P.:** Des voies de droit ouvertes par la législation française récente aux syndicats professionnels pour assurer le respect des contrats syndicaux ou des conventions collectives du travail. — **Hadfield, R.:** Nécessité d'une trêve dans les conflits du travail. — Les aspects sociaux de la réforme agraire en Tchécoslovaquie. I. — Le logement du personnel par les employeurs et la législation allemande.

No. 2. La septième session de la Conférence internationale du Travail. — L'évolution du chômage en 1924. et au début de 1925. — Les aspects sociaux de la réforme agraire en Tchécoslovaquie. II. — Le problème du logement en Russie des soviets.

No. 3. *Boissard, A.*: La situation juridique des fonctionnaires publics en France. — *Vágó, J.*: Le chômage en Hongrie. Ses causes et ses remèdes. — *Turmann, M.*: L'actionnariat syndical en Belgique, en France, en Allemagne, et en Espagne. — *Nikolsky, B. A.*: L'enseignement professionnel en Russie des soviets. I.

No. 4. *Sitzler, F.*: La conciliation obligatoire des conflits industriels en Allemagne. — *Klezl, F.*: La Comparaison internationale des salaires réels. — *Yoshisaka, S.*: La réglementation du recrutement de la main-d'oeuvre au Japon. — *Nikolsky, B. A.*: L'enseignement professionnel en Russie des soviets. II. — *Hanna, G.*: L'exposition allemande du travail à domicile et ses enseignements.

No. 5. *Egger, A.*: La coopération et le droit coopératif. — *Berger*: Esquisse d'une organisation systématique du marché du travail. — *Maraux, Ch.*: Les „commandites“, associations de travail en Chine.

No. 6. Le voyage du Directeur du Bureau international du Travail en Amérique du Sud. — *Feis, H.*: L'évolution récente des relations industrielles aux États-Unis. — *Voss, F.*: La législation norvégienne sur les salaires minima. — *Milhaud, E.*: Les résultats de l'établissement de la journée de huit heures. I. La journée de huit heures et le progrès technique.

Weltwirtschaftliches Archiv.

1925. Band 22.

Heft 1. *Böhler, E.*: Der klassische Begriff der Weltwirtschaft. — *Gottl-Ottlilienfeld, F.*: Industrie im Geiste Henry Fords. — *Müller, A.*: Probleme der internationalen Socialpolitik. — *Serafim, H. J.*: Das Scherenproblem in Sowjetrussland. — *Levy, H.*: Die volks- und weltwirtschaftliche Bedeutung der heutigen englischen Arbeiterfrage. — *Leubuscher, Ch.*: Die britische Reichswanderungs- und Siedlungspolitik seit dem Kriege. — *Beckmann, F.*: Weltmarktpreis als Ziel der deutschen Agraren. Handelspolitik. — *Notz, W.*: Friedrich List in Amerika.

Heft 2. *Schumpeter, J.*: Edgeworth und die neuere Wirtschaftstheorie. — *Kotschnig, W. M.*: Weltwirtschaft und Universalökonomie. — *Hashagen, J.*: Die Japanpolitik der Vereinigten Staaten in ihren Anfängen. — *Brinkman, C.*: Die jüngste Entwicklung des englischen Imperialismus. — *Hermann, A.*: Die staatliche Regelung grosskapitalistischer Organisation in der Vereinigten Staaten. — *Leontief, W.*: Die Bilanz der russischen Volkswirtschaft. — *Colm, G.*: Die methodischen Grundlagen der international-vergleichenden Finanzstatistik.

Könyvszemle.***Szociográfia.**

- Australia*, Report on economic and commercial situation. June. 1925. H. M. S. 6. 2 s.
- Austria*, Report on commercial and financial conditions, to Aug. 1925. H. M. S. 6. London. 1 s 6 d.
- Basch.*, A. and *Dvoracek* J. Austria and its economic existence. Cr. 8vo swd. A. W. Board. 2 s 6 d.
- Colombia*, Commercial and economic situation. May 1925. H. M. S. O. 2 s.
- China*, Report on commercial, industrial and economic situation. June, 1925. with report on trade of Daisen. H. M. S. O. 2 s.
- Hassinger*, Hugo, Die Tschechoslowakei. Ein geographisches, politisches und wirtschaftliches Handbuch. Rikola Verlag, München, 1925. Gr. 8° 628 S. Br. M 18, Hl. M 20.
- Hirsch*, Alexander, U. S. S. Kulturelle Kräfte u. wirtschaftliche Gestaltung im gegenwärt. Russland. *Mit 2 Skizzen im Text.* Berlin: Organisation Verlagsg. 1925. 144 S. gr. 8°. M 4.50.
- Layton und Rist*, Die Wirtschaftslage Österreichs. Moritz Perles Verlag 1925. M 11.
- Schmidt*, August, Das neue Deutschland in der Weltpolitik und Weltwirtschaft. 400 S. Hobbing. Berlin. M 15.

Statisztika.

- Bonikowsky*, Hugo, Volkswirtschaftlich-Statistisches Taschenbuch. G. Böhm. Lpzg. 450 S. 1925. M 15.
- Bortkiewicz*, L., Die Welt in Zahlen. Populäre Darstellung d. Ergebnisse der Forschung auf allen Gebieten d. Statistik 400 S. Mosse. Berlin, 1925. M 25.
- Sedlmayr*, Die landwirtschaftliche Betriebsstatistik. Paul Parey. Berlin, 1925. M 4.
- Woytinsky*, Wladimir, Die Welt in Zahlen. (In 7 Büchern) Buch 2: Die Arbeit. Berlin, Mosse. 1926. gr. 8° XXI. 376 S. M 25.

Szociálpolitika.

- Al. Sanhoury*, A. A., Les restrictions contractuelles à la liberté individuelle de travail dans la jurisprudence anglaise. Paris. M. Giard. 8°. 30 fr,

- Angles*, Albert, Les salaires avec primes et le Taylorisme 121 p. Soc. an. du Recueil Sirey. 12 fr.
- Aucamus*, Agenda bâtiment. Dunod. 435 p. 10 fr. fr.
- Aucamus*, Agenda travaux publics. Dunod. 411 p. 10 fr. fr.
- Cole*, G. D. H. A short history of the British working class movement. 1789—1925. Vol. 1. 8vo pp. 192. Allen and U. 6 s.
- Der internationale Kongress für Sozialpolitik* in Prag 2—4. Oktober 1924. Verhandlungen und Berichte. Hg. v. Organisationsausschuss d. Kongresses. 1925. 410 S. Gr. 8°. M 8.
- Ermanski*, J., Wissenschaftliche Betriebsorganisation und Taylor-System. Dietz. Berlin, 1925. 552 S. Mit Fig. Gr. 8°. M 16.
- Gennes*, Otto, Die Genossenschaften. Gotha. Flamberg Verlag. 1925. 209 S. 8°. M 5.50.
- Jaerisch*, Werner, Lohnanspruch bei unvollendeter Akkordarbeit. Ein Beitrag zur Lehre vom Akkord. Vertrag 1925. VIII. 80 S. 8°. Bentheimer, Mannheim. M 3.
- Kaskel*, Walter, Arbeitsrecht. 2 Aufl. J. Springer Verlag. 1925. XX + 352 S. Gr. 8°. M 15,
- Lehfeldt*, B., Die Erwerbslosenfürsorge. 2. Aufl. VIII., 484 S. Gr. 8°. Carl Heymann Berlin, 1925. M 17.
- Schwarz*, Arbeitsrecht, Wirtschaftsrecht. 1—3. Aufl. Carl Heymann. Berlin, 1925. M 3.60, geb. 4.50.
- Seidel*, Richard, Die Gewerkschaften nach dem Kriege. Berlin J. H. W. Dietz Nachf. 1925. VIII., 248 S. Gr. 8°. Lw. M 6.
- Simon*, Helene, Landwirtschaftliche Kinderarbeit. Ergebnisse e. Umfrage d. Deutschen Kinderschutzverbandes. A. Herbig. Berlin, 1925. IX, 379. S. Gr. 8°. M 8.
- Taschenbuch der Arbeit*, Dietz. Berlin 1925. 271 S. kl. 8. M 1.50.
- The official report of the British Trades Union Delegation*, to Russia and Caucasia, November and December, 1924. 2 nd. ed. Roy. 8vo 274 pp. Trades Union Congress Gen. Council 2 s 6 d.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben. Dorottya-utca 2.

- Vialet*, Georges, Les coopératives Ouvrières de production à Saint-Claude. Diamantaires et Pipiers. Paris: Presses universit. de France. 8°. 15 fr. fr.
- Zimmermann*, Waldemar, Die Arbeiterfrage in Deutschland nach dem Kriege. Berlin: Gersbach und Sohn, 1925. 122 S. 8°. M 2.75.

Elméleti közgazdaságtan.

- Die Wirtschaftswissenschaft* nach dem Kriege. Festgabe für Lujo Brentano 29 Beitr. über d. Stand d. deutschen u. ausländ. sozialökonom. Forschg. nach d. Kriege. 2 Bde. S. 390, 532. München, Duncker und Humblot. 1925. gr. 8°. M 32.
- Diehl*, Karl, u. *Mombert*, Paul, Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Ökonomie. 18/19 Bd. Valuta. Karlsruhe. G. Braun, 1925. 8°. M 6.
- Engliš*, Karl, Grundlagen des wirtschaftlichen Denkens. Übertr. v. Dr. E. Saudek. M. Rohrer, Brünn, 1925. 165 S. gr. 8°. Kč 30.
- Geale*, R. G. International commerce and economie theory. London. P. S. King. 8°. 1925. 15 sh.
- Gide*, Charles, Cours d'économie politique. Soc. an du Rec. Sirey. 22 fr.
- Grundriss der Sozialökonomik*. Das soziale System d. Kapitalismus Tl. 1. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1926. 4°. L. M 25.
- Harms*, Bernhard, Volkswirtschaft und Weltwirtschaft. Versuch der Begründg. e. Weltwirtschaftslehre. 3. Aufl. Mit 2 lith. Taf. 1925. G. Fischer Jena. XV, 495 S. 4°. M 22.
- Honegger*, Hans, Die volkswirtschaftlichen Gedankenströmungen, Systeme und Theorien der Gegenwart, besonders in Deutschland. Braun, Karlsruhe 1925. M 3.
- Hollaender*, Jacob Harry, Economic liberalism. New-York. Abingdon 8°. 1 \$ 50 c.
- Muckerjee*, R., Groundwork of economics. London. Longmans 1925. 8°. 5 sh.
- Pareto*, Vilfredo, Les systèmes socialistes. 420 p. M. Giard. 30 fr. fr.
- Pesch*, Henrik, Lehrbuch der Nationalökonomie. Bd. 2: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Freiburg, Herder 1925. 4°. M 24.
- Roth*, Fritz, Freisinn und Freiwirtschaft. Vortr. v. 27 Juni 1925 in Langenthal. 1925. 14 S. 8°. M 0.50.
- Schubert*, Alfred Andreas, Der gemeine

- Wert. Grundlagen f. d. Bewertg v. Unternehmungen aller Art. Mit Tab. v. Normalkursen etc. 1925. Spaeth und Linde Berlin. 194 S. 1/ab. gr. 8°. M 4.
- Seraphim*, H. Jürgen, Neuere russische Wert und Kapitalzinstheorien. Walter de Gruyter et Co. Berlin. 1925. 194 S. gr. 8°. M 6.

- Stahl*, Friedrich, Einführung in die Volkswirtschaftslehre. Mit Tab. u. graphischer Darst. 1925. 135 S. 8°. M 2.25
- Vleugels*, Wilhelm Das Ende der Grenznutzen theorie? Eine Auseinandersetg mit Franz Oppenheimer, Stuttgart: Poeschel. 1925. III, 93 S. 8°. M 4.25.
- Wilbrandt*, Robert, Einführung in die Volkswirtschaftslehre. Bd. 4. Das Problem d. Volkswirtschaftspolitik. E. H. Moritz, Stuttgart. 1925. kl. 8°. VIII, 184 S. M 3.75, L. M 5.20.

Gazdaságtörténet.

- Albach*, Karl, Die Tragödie im Hause Stinnes. Ueberblick über Aufstieg, Entwicklung, Liquidation d. Stinnes-Konzerns. Grundsätzliches zum Problem: Nachkriegs-Wirtschaft. Baedeker Verlag. Essen. 1925. M 2.
- Aslhey*, William, L'évolution économique de l'Angleterre. M. Giard. 224 p. 18 fr.
- Banerjee*, N. C., Economic life and progress in Ancient India. 2 vol. Calcutta, 1925. 8vo pp. 316. 9 s.
- Bowman*, F. L., Craftsmen and merchants: the outlines of economic history for young people. 8vo. pp. 160 Black 2 s 6 d.
- Hall*, Hubert, British archives and the sources for the history of the world war. London. Oxford University Press. 1925. gr. 8°. 445 p. M 21.
- Ditehett*, S. H., Marshall Field and Company. Die Lebensgeschichte e. grossen amerikan. Warenhaus-Konzerns. Berlin, L. Schottlaender, 1925. 179 S. gr. 8°. Hl. M 7.50.
- Kirkaldy*, Adam and *Evans*, Alfred Dudley, The history of economics of transport. 3 rd ed. 8vo pp 422. Pitman. 15 s.
- Macarthur*, Walter, Sea routes of commerce. An outline of maritime history in ancien and medieval times. Boston. Stratford 8°. 1 \$ 25 c.
- Mavor*, James, An economic history of Russia. 2 vols. 2 nd ed. rev. and enl. 8vo Dent. 36 s.
- Myers*, Gustavus, Geschichte der grossen amerikanischen Vermögen. 5—7 Aufl.

2 Bde XL + 800 S. gr 4° S. Fischer. Berlin 1925. M 12.

Osgood, Herbert Leoi, The American colonies im the 18 th century. Vol 4. New-York. Columbia Univ. Press 8°. 5 \$.

Schwartz, Fritz, Segen und Fluch des Geldes in der Geschichte der Völker. Eine geschichtl. Studie. 1925. 258 S. 8°. M 4.

Stutzer, Emil, Grundzüge der deutschen Wirtschaftsgeschichte insbesondere d. 19. u. 20. Jahrhunderts. Dresden. L. Ehlermann, 1925. 126 S. 8°. M 1.40.

Közgazdasági politika.

Clark, C. Englands fight against communism and its relation to the industrial crisis. With forntispiece vor pp. 64. C. Clark. 2 s.

Culbertson, W. S., International economic policies. A survey of the economics of diplomacy. London: Appleton 8°. 15 s.

Curtis, John, Organisation of production. New-York. Van Nostrand 8°. 2 \$.

Geological Survey, (Scotland), Economic geology of the Ayrshire coalfields. Area 2, Kilmarnock basin. H. M. S. O. 3 s.

Hirsch, Julius, Das amerikanische Wirtschaftswunder. Berlin. S. Fischer 1926. 275 S. 8°. M 4.50.

Lapie, L'Etat Actionnaire. Paris, 1925. Dalloz. 8° broché. K 82.500.

Ranecker, Br. Socialpolitik durch Produktionspolitik. Echo Verlag. Dresden. 1925. 57 S. 8°. M 1.

Wassermann, Max J., L'Oeuvre de la Federal Trade Commission. 628 p. M. Giard. 50 fr.

Wohl, Paul, Die russischen Trusts. Enke, Stuttgart 1925. 44 S. 4°. M 2.80.

Mezőgazdaság.

Agriculture and Fisheries, (Ministry of) Agricultural policy report by Council of Agriculture for England. August 1925. H. M. S. O. London. 1925. 4 d.

Fordham, Montagne, The rebuilding of rural England. With portrait. 8vo pp. 228. Labour P. 3 s.

Jousse, Pierre Les tendances des réformes agraires dans l'Europe centrale, l'Europe orientale et l'Europe méridionale. Paris. M. Giard 8°. 15 fr. fr.

Laribe, Michel Auge, L'agriculture pendant la guerre, Roy 8vo swd. Milford. 10 s.

Rosier, René, Les sociétés indigènes agricoles de prévoyance au Maroc in 8. E. Larose. 25 fr. fr.

Schaeffer, C. und *Brode*, Il., Agrarpolitik C. L. Hirschfeld Lpzg. 1925. Kart. M 2.

Ipar.

Adam, A. T., Wire-drawing and the cold working of Steel. Illus. cr. 4 to pp. 212. Wither by. 40 s.

Bericht des Forschungsinstitutes der čechoslovakischen Zuckerindustrie in Prag. Fr. Rivnač Prag. 18. 1924/25. 1925. XIV, 207 S. 40. Kč 40.

Bunbury, H. M. and *Davidson*, The industrial applications of Coal Tar Products Cr 4 to pp. 296. Benn Boos 42 s.

Craig, David and *Carthers*, W. Personal leadership in industry. New-York. Graw. Hill. 8°. 2 \$ 50 c.

Dunell, H., British wire-drawing and wire-working, machinery. Wits a foreword by. Sir W. Peter Rylands. The Engineers Series Demy 4 tro. pp. 204. Constable. 21 s.

Förster, Hans Albert, Menschliche Bildung im Maschinenbetriebe. Ein Beitr. zur Psychologie d. Betriebe. Die Landsassen, Werkgemeinschaft in Lpzg. 1925. Gr. 8°. M 0.30.

Hamburger, Richard, Rationalisierung d. Selbstkostenermittlung in Fabrikbetrieben. München. R. Oldenbourg, 1925, 70 S. Gr. 8°. M 3.

Honermeier, Emil, Die Ford Motor Company. Ihre Organisation und ihre Methoden. Paul List Verlag Lpzg. 1925. M. 3.25.

Jackowski, Das Abrechnungswesen als Organisationsfaktor in Industrieunternehmen. G. A. Gloeckner Lpzg. 1925. VI. 99 S. M 6.

Kopaczewski, W., L'état colloidal et l'industrie. T. 1. Industrie des colloïdes. Paris. Ch. Béranger. 8°. 50 fr. fr.

Mac-Gibbon, W. C., Board of trade ovals and marine engineering knowledge, steam and oil. Illus. 8vo I. Munro. pp. 715. 30 s.

Münstermann, Die Konzerne der Kaliindustrie. G. A. Gloeckner. Lpzg. 1925. VI., 103 S. M 6.80.

Pound, Arthur, Der eiserne Mann in der Industrie. Die soziale Bedeutung der automatischen Maschine. Oldenbourg. München. 1925. 132 S. M 4.50.

Reichel, Kurt, Die Verkaufsabteilung im Fabrikbetrieb. Spaeth u. Linde Berlin. 1925. M 3.

Rieppel, Paul, Ford-Betriebe und Ford-Methoden. 60 S. Text u. 25 Taf. R. Oldenbourg. München. M 6.

- Streiff*, Sam. Der Standort d. schweizerischen Baumwollspinnerei. Standortstheoret. Untersuchgn in Anlehnung an d. Webersche Theorie. Weinfelden. A. G. Neuenschwandersche Verlagsbuchh. 1925. 197 S. Gr. 8°. Fr. 9.
- Zeller*, O. Die Mitberechtigung an der Erfindung. Elwert'sche Vlgbck. Marburg, 1925. VIII., 87. S. M 3.50.
- Kereskedelem és vámügy.**
- Bayard*, Pierre. Dictionnaire des transports maritimes et mixtes des ventes maritimes Juris-Classeurs in 8. 100 fr. fr.
- Brummer*, Wilhelm, Der Veredelungsverkehr mit dem Ausland. Volkswirtschaftl. Studie über Zollbefreiung u. Vergünstigungen d. deutschen sogenannten Zollfreien Veredelungsverkehrs. Emil Ebering. Berlin, 1925. VIII. 134 S. Gr. 8°. M 6.
- Cendrier*, G., Le fonds de commerce Traité général théorique ex pratique avec formulaire. 4. e. éd. (1926) in 8. Dalloz, Paris. 3 fr. fr.
- Der auswärtige Handel* Deutschlands in den Jahren 1923 und 1924 verglichen mit den Jahren 1913 und 1922. Verkehr mit den ausser europ. Ländern. Bearb. im Statist. Reichsamt. H. 2. 3. 1925. 4°. Reimar Hobbing. M 10.
- Der Kaufmann von heute*, Kaufm. Unterrichts u. Fortbildungswerk. Bearb. v. G. Amsel., F. Bergmann. 5 Aufl. 3 Bde. Leipzig. Weimann 1926. 4° Hl. M. 37.50.
- Duterque*, Pierre, Essai sur la situation juridique des représentants de commerce. Paris. Dalloz. 8°. 15 fr. fr.
- Empire commercial guide*, and Empire year-book. Edit. by Wm. C. Hart. Saxby. 8vo pp. 428. British Commonwealth Trade Pr. 21 s.
- Esslen*, Joseph, Die Politik des auswärtigen Handels. Ein Lehrbuch 1925. Ferd. Enke. Stuttgart XV, 368 S. Gr. 8°. M 17.60.
- Favre-Gilly*, Charles, La politique des prix fixes. Paris. M. Giard. 8° 18 fr. fr.
- Handwörterbuch des Kaufmannes*, Lexikon für Handel und Industrie. Bd. I. A—D. Über 1000 Seiten co 7000 Stichwörtern, 265 Textabbild. 28 Textkarten etc. Hanscatische Verlagsanstalt. 1925. M 30.
- Hirsch*, Julius, Der moderne Handel, s. Organisation u. Formen u. d. staatl. Binnenhandelspolitik. J. Mohr. Tübingen 1925. 4°. XVI. 328 S. M. 16.
- Le Mercier*, G., Agenda commerce. Dunod. 206 p. 10 fr. fr.
- Marcus*, Jacob Rader. Die handelspolitischen Beziehungen zwischen England und Deutschland in den Jahren 1576—1585. 1925. VIII., 75 S. Gr. 8°. Emil Ebering, Berlin. 1925. M 3.40.
- Maughan*, Cuthbert, Commodity market terms. A discussion of words and phrases used in the conduct of international trade and the methods of dealing in products. pp. 336. E. Wilson. 10 s 6 d.
- Mombert*, Einführung in das Studium der Konjunktur. Gloeckner. Lpzg. 1925. 1 Aufl. IV., 275 S. M 10.60.
- Niederländisches Jahrbuch 1924*, Hg. v. Dr. Th. Metz, Syndikus der niederländischen Handelskammer für Deutschland in Frankfurt a. M. Richard Pflaum Verlag, München. 1925. Gbd. M. 8.
- Nöllenburg*, W., Die Exportorganisation und ihre Technik. Gloeckner. Lpzg. 1925. 207 S. M. 7.80.
- Privat*, Edouard, Les tribunaux de Commerce. Guide du magistrat consulaire. in-18. XII, 235 p. E. Privat. 12 fr. fr.
- Relations commercial franco-polonaises*. Convention commercial franco-polonaise. Texte complet avec préface de F. Dolezal. Paris: Association France-Pologne. 8°. 3 fr. fr.
- Rutter*, W. P., The geography of commerce. 8vo pp. 440. Pitman. 5 s.
- Schmidt*, Rochus, Hermann v. Wissmann u. Deutschlands koloniales Wirken. H. Klemm. Berlin 1925. M 7.
- Weisflog*, Die Entwicklungsgeschichte der finnisch-deutschen Handelsbeziehungen. L. Bainberg. Greifswald. M 3.
- Zollhandbuch für Belgien*, Nach amtl. Quellen bearb. v. H. Hartisch. 1925. 4°. Reimar Hobbing. Berlin. M 4.
- Közlekedés.**
- Borgh*, R. v. der, Das Verkehrswesen. 3. Aufl. 1925. L. Hirschfeld. Lpzg. VIII, 667 S. 4°. M 18.
- Dreher*, Alwin, Praktisches Handbuch für den internationalen Eisenbahn-Güterverkehr. Mit e. farb. Kt. Dresden. C. Heinrich. 1925. 151 S. 4°. M 7.
- Esch*, Ernst, Die Binnenschiffahrt der Ver. Staaten von Nordamerika, ihre jüngste Entwicklung. (Gloeckner. Lpzg. 1925. 118 S. M 8.40.
- Fox*, C. Y. China's fight for tariff autonomy at the Washington Conference. 8vo pp. 81 swd. Luzac. 3 s.

- Griffiths*, R. P. The railways act 1921. A survey of the work of the Railway Rates Tribunal. 12 mo. pp. 75. Pitman. 2 sh. 6 d.
- Neubold*, I. T. Walton, The railways, 1825—1925. Foreword by the Rt. Hon. J. H. Thomas. With Frontis. Cr. 8vo pp. 112. Labour Pubg. 4 s 6 d.
- Railway companies* of Great Britain and Ireland. All about the, being au A. B. C. for Railway investors. 1925. edn. Cr. 8vo pp. 158. Johnson and S. 3 s.
- Thompson*, Slason, A short history of American railways; covering ten decades. Illus. 8vo pp. 480. Appleton. K 165.000.
- Péncz- és hitelpolitika.**
- Adressbuch der Banken* und Bankgeschäfte der Tschechoslowakei. J. Kaspar Prag. Jg. 1. 1925. 100 S. Kl. 8°. M 2.
- Adressbuch der deutschen Bankfirmen*, 3. Aufl. 1925. Lpzg. Herb. Schulte. 1925. VIII, 628 S. gr. 8.
- Baumgartner*, W. Le Rentenmark. (15 octobre 1923—11. octobre 1924.) 2c éd. 180 p. 12 fr. fr.
- Bell*, Le cambisme. Gauthiers-Villars et Cie. 35 fr. fr.
- Benfey*, Fritz, Die neuere Entwicklung des deutschen Auslandsbankwesens 1914—1925. (unter Berücksichtigung d. Ausländ. Bankstützpunkte in Deutschland). 1925. Spaeth und Linde Berlin. 252 S. 1 Taf. 8°. M 4.50.
- Brändl*, Fr., Internationales Börsenprivatrecht. Ein Beitrag zu der Lehre von dem auf Vertragsverbindlichkeiten anwendbaren Recht. Ellwertsche Verlagshandlung. 1925. VIII. 233 S. M 9.
- Cutforth*, A. E., Foreign exchange: treatment of fluctuating currencies in the accounts of English companies. 8vo pp. 173. Gee. 10 s 6 d.
- Davy*, Ernest, et G. *Chambaz*, Traité formulaire des hypothèques. Paris Daloz. 8° 20 fr. fr.
- Debatisse*, Armand, Le problème de la dévaluation du franc. 266 p. M. Giard. 15 fr. fr.
- Dörfel*, Franz, Die Goldbilanz in Österreich. Industrie verlag Spaeth u. Linde. Wien. 1925. 207 S. 8°. Öst. Sch. 5.
- Dufayel*, H., Agenda banque. 206 p. Dunois. 10 fr. fr.
- Eichenseer*, C., Technik des Bankbetriebes. W. de Gruyter 1925. 146 S. kl 8°. M 1.25.
- Fisher*, Irving, Le pouvoir d'achat de la monnaie. M. Giard. 50 fr.
- Georges-Picot*, La politique de déflation en Tschécoslovaquie. 90 p. Les presses Universitaires à France. 6 fr. fr.
- Goldenweiser*, Federal Reserve System in Operation pp. 349. 14 illus. Mc. Graw-Hill P. 15.
- Gürtler*, Max. Schweizerische Bilanzen unter dem Einfluss von Konjunktur und Scheingewinn. 1925. Spaeth und Linde. Berlin. 237 S. 8°. M 6.
- Herbelot et François*, Barèmes pratiques sur les changes, les monnaies et les arbitrages. 176 p. Gauthiers-Villars. 13 fr.
- Herbelot et François*. Les monnaies, les changes, et les arbitrages. Gauthier Villars et Cie. 15 fr. fr.
- Hofmannsthal*, Emil, Entwurf eines neuen österreichischen Aktiengesetzes. Wien. Industrieverlag. Spaeth und Linde. 1925. VIII, 120 S. Kl. 8°. Ost. Sch. 3.
- Jack*, D. T. The economics of the gold standard. Cr. 8vo swd. pp. 88. King. 3 s.
- Kempner*, Fr. és *Pinner*, Heinz, Hypotheken-Aufwertungspraxis. Carl Heymann's V. Berlin. 1925. Gbd. M 5.
- Lallemand*, L'anarchie monétaire et ses conséquences économiques. Gauthier-Villars et Cie. 2 fr. fr.
- Lallemand*, La crise monétaire et son remède. 34 p. Gauthier-Villars et Cie. 3 fr. fr.
- Leidgebel*, G., Das Bankwesen in seinen praktischen u. theoretischen Grundzügen. M 15.
- Leitner*, Friedrich, Bankbetrieb und Bankgeschäfte 7. Auf. J. D. Sauerländer, Frankfurt a. M. XII, 670 S. 4°. L M 18.
- Leonhardt*, Ernst, Wahrung und Banken in Spanien. 1925. Gustav Fischer Verlag 1925. VII. 190 S. gr. 8°. M 7.50
- Lever*, Ernest. Foreign exchange from the investors's point of view. C. and E. Layton K 187.000.
- Lewinsohn*, Richard, Die Umschichtung der europäischen Vermögen. 7. vermehrte Aufl. S. Fischer Verlag. Berlin. 1925. M 8.
- Mahlberg*, Der Tageswert in der Bilanz. (Betriebswirtschaftliches Archiv Hft. 2) A. Gloeckner Lpzg. 1925. VIII, 84 S. M 4.20.
- Maus*, Anleihformen Unter dem Einfluss der Geldentwertung. A. G. Gloeckner, Lpzg. 1925. VI, 127 S. M 8.
- Mater*, André, Le chèque à la portée de tous. 32 p. Les presses universitaires de France. 1 fr. fr.

- Salings's Börsen-Papiere*, 4 Tl. Deutsche Banken und Bankiers. 3 Aufl. Jhg. 1925/26. V. Börsen- und Finanzliteratur A. G. Berlin. M 25.
- Robert Milles*, La grammaire de la Bourse 516 p. E. Flammarion. 12 fr. fr.
- Schmalenbach*, Grundlagen der dynamischen Bilanzlehre. 3 Aufl. Gloeckner. 1926. VIII, 288 S. M 12.80.
- Sewering*, Karl, Die Einheitsbilanz. Die Überbrückung des Gegensatzes zwischen statischer und dynamischer Bilanz. Gloeckner Lpzg. VIII. 84 S. M 4.20.
- Strasser*, Karl, Die deutschen Banken im Ausland. Entwicklungsgeschichte und wirtschaftliche Bedeutg. 2 Aufl. München. E. Reinhardt. 1925. XV, 197 S. Gr. 8°. M 7.
- Valois*, Georges, L'état, les finances et la monnaie. Paris. Nouv. Libr. nat. 8°. 25 fr.
- Biztosításügy.**
- Braun*, Heinrich, Geschichte des Lebensversicherung und der Lebensversicherungstechnik. Nürnberg. L. Koch Verl. 1925. VI, 433 S. 8°. M 12.
- Savory's Insurance Share Annual*. June. 1925. 8vo pp. 88. T. Skinner. K 100.000.
- Véron-Pourcheiroux*, Agenda assurance. 452 p. Dunod. 10 fr. fr.
- Pénzügytan.**
- Acworth*, A. W. Financial reconstruction in England. 1815—1823. 8vo pp. 158. P. S. King. London. 8 s. 6 d.
- Allix et Lecerclé*, Les impôts français. L'impôt sur le revenu. Impôt cédulaire et impôt général. Traité théorique et pratique. in 8, Rousseau et Cie, 60 fr. fr.
- Ambedkar*, B. R., The evolution of provincial finance in British India. London. P. S. King. 8°. 15 s.
- Ball*, Kurt. Einführung in das Steuerrecht. 1925. Bensheimer, Mannheim. XVI., 370 S. 8°. M 9.
- Banés*, Pierre Jacques, Les amortissements industriels, les réserves et le report á nouveau au point de vue fiscal. Paris: Société anon. du Recueil Sirey 8°. 15 fr. fr.
- Buchholz*, Paul, Grundriss des Haushalts-Kassen und Rechnungswesens in Reich, Staat und Gemeinde. 4. Aufl. J. Bernsheimer. Mannheim. 1925. 197 S. 8°. M 4.
- Bokanowski et Laskine*, Nouvelle loi de finances du 13 juillet, 1925. in—8. 200 p. Juris—Classeurs. 15 fr.
- Dalton*, Hugh, Some aspects of the inequality of incomes in modern communities. 2nd impression with a new appendix on «The measurement of the inequality of incomes.» Studies in economics» and political science. 8vo pp, 388. Routledge. 10 s. 6 d.
- Die deutsche Einkommenbesteuerung vor und nach dem Kriege*. Bearb. v. Stat. Reichsamt. Reimar Hobbing. Berlin. 1925. 88 S. mit Fig. 4°. M 10.
- Francis-Bernard*, Les finances de la France, de l'Angleterre, de l'Allemagne et de la Roumanie. de 1914 — á. 1925. Etude spécial du bon de la Défense nationale Chauny et Qunisac. 20 fr. fr.
- Guilhot*, J., Régime fiscal des valeurs mobilières et des sociétés étrangères en France G. Godde. 20 fr. fr.
- Janssen*, Albert, E., The restoration of Belgian public finance: a lecture. (School of economics and political science) 8vo 53 pp. swd. 1 s.
- Jouvet*, Alphonse. La restauration financière de la Belgique. Paris. M, Giard 8°. 15 fr.
- Padoux*, G., The consolidation of China's unsecured indebtedness and the creation of a Chinese consolidated budget. Sm. 4 to., pp. 28. Lusac. 4 s 6 d.
- Peel*, George, Hon. The financial crisis of France. 8vo pp. 333. Macmillian. 10s. 6d.
- Prost*, Henri, La liquidation financière de la guerre en Bulgarie Paris M. Giard, 8°. 15 fr.
- Schneider*, Salome, Steuersystem und Steuerpolitik in der Schweiz. 1925. VIII.. 124 S. 8°. C. Heymann's Verlag Berlin. M 6.50
- Vincent*, Impôts cédulaires et impôt général sur le revenu. 512 p. G. Godde. 25 fr.
- Zdziechowski*, Georges, Les finances de la Pologne en 1924. et 1925. Paris: Association France-Pologne. 8°. 12 fr. fr.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1925. évi június—október hónapokban.

A gazdasági állapotok megnyugvásának kiemelkedő tünete az, hogy azon hónapokban, amelyekről ezen krónika beszámolni kíván, a gazdasági vonatkozású új törvényeknek és rendeleteknek a száma aránylag elég jelentékenyen megfogyott. E megállapítás természetesen távolról sem jelenti azt, mintha a gazdasági élet szabad folyásának akár csak a háború előtt érvényben volt viszonylagos állapota helyreállt volna, hanem csupán azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy amellet, hogy a háború folyamán időszerű volt államszocialisztikus berendezkedések már korábban teljesen eltűntek s az új merkantilista politika is visszafejlődött valamennyire, most az utóbbinak szervezete annyira állandósultnak tekinthető már, hogy az individualisztikus gazdasági elgondolások és kalkulációk számára a határozottság jellegével bíró adatszámba mehet. Talán csak a vámpolitika — igaz, hogy rendkívül fontos és mélyen szántó hatású — területe az, amelyen ez a megnyugvás még nem következett be s ahol kereskedelemnek, iparnak és mezőgazdaságnak továbbra is egyaránt azzal kell számolnia, hogy kötendő kereskedelmi szerződések, de vámtarifadöntvények, hozandó új törvények és kiadandó új rendeletek következtében a vámtételek úgy Magyarországon, mint a külföldön egyes áruk tekintetében hirtelen megváltozhatnak.

Közületi pénzügyek.

Az állampénzügyeknek a Nemzetek Szövetsége által gyakorolt ellenőrzésével kapcsolatos, hogy a Nemzetek Szövetsége genfi üléseinek különös jelentősége van az államháztartásunk berendezésére és alakulására nézve. Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják ugyan, hogy pénzügyi kormányunk helyesen indokolt előterjesztéseit különösebb nehézség nélkül jóváhagyják s legfeljebb a tisztviselői létszám további fokozatos csökkentése tekintetében állítanak fel újabb követeléseket, mégis ezen állampénzügyi elhatározások meghozatalához való hozzájárulásnak formalitása oda vezet, hogy azok hiteles tartalmáról Genfből nyerünk először értesülést.

A Nemzetek Szövetségének júniusi ülésén a magyar kormány mindenekelőtt visszautasította a kis-ententenak a márciusi ülésén folyó emelt azon vádját, hogy az 1924/25. évi magyar költségvetés szerint Magyarország katonai célokra többet költene, mint azt a békeszerződés alapján tennie szabad. A Nemzetek Szövetsége Bethlen István gróf magyar miniszterelnök fejtegetését helyeslőleg vette tudomásul.

A Nemzetek Szövetsége júniusban hozzájárult továbbá az 1925/26. évi magyar költségvetés tervezetéhez, a végrehajtandó állami beruházási programhoz és a tisztviselői fizetésrendezés végrehajtásához. Szeptemberben állampénzügyi vonatkozásban nem történt Genfben semmi nevezetesebb.

Az állampénzügyek helyzetéről május—október hónapokban a következő két táblázatba foglalt részben ideiglenes adatok nyújtanak összefoglaló képet.¹

Aranykorona (= január—júniusban 17.000, július óta 14.500 papirkoronával.)

1925 évi	A költségvetési előirányzat szerint		Az újjáépítési tervvel kapcsolatban készült költségvetés szerint		Különbözet	
	(tiszt) kiadás	(tiszt) bevétel	(tiszt) kiadás	(tiszt) bevétel	1 és 3 között	2 és 4 között
	1	2	3	4	5	6
január ...	34,824.049	36,647.612	34,641.666	25,058.333	+ 182.383	+11,589.279
február ...	39,845.666	41,280.170	34,641.666	25,058.333	+ 5,204.000	+16,221.837
március ...	37,879.968	38,076.009	34,641.666	25,058.333	+ 3,238.302	+13,018.666
április ...	36,117.584	34,504.354	34,641.666	25,058.333	+ 1,475.918	+11,446.021
május ...	38,463.955	35,781.014	34,641.666	25,058.333	+ 3,822.289	+10,722.681
június ...	30,744.286	25,899.204	34,641.666	25,058.333	- 3,897.380	+ 840.871
július ...	45,368.657	35,983.527	34,204.166	30,037.500	+11,164.491	+ 5,946.027
augusztus	45,872.559	44,336.257	34,204.166	30,037.500	+11,668.393	+14,298.757
szeptember	44,238.542	43,624.287	34,204.166	30,037.500	+10,034.376	+13,586.787
október ...	35,673.230	44,039.739	34,204.166	30,037.500	+ 1,469.064	+14,002.239

Aranykorona (= január—júniusban 17.000, július óta 14.500 papirkoronával.)

1925 évi	A költségvetési előirányzat szerint		A hozzávetőlegesen tényleg elért nyers bevétel	Különbözet (hozzávetőleges összegek)	
	(nyers) kiadás	(nyers) bevétel ²		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
január ...	40,536.247	46,359.810	61,300.000	+ 20,300.000	+ 14,950.000
február ...	40,398.486	46,832.990	54,600.000	+ 6,200.000	+ 7,800.000
március ...	43,202.049	44,898.090	45,100.000	+ 1,900.000	+ 200.000
április ...	36,138.300	38,050.570	39,300.000	+ 3,200.000	+ 1,250.000
május ...	41,251.609	39,568.668	47,000.000	+ 5,700.000	+ 7,400.000
június ...	41,685.562	36,840.480	37,900.000	- 3,800.000	+ 1,100.000
július ...	52,019.520	42,634.390	37,700.000	- 14,300.000	- 4,900.000
augusztus	53,238.739	51,702.437	54,700.000	+ 1,500.000	+ 3,000.000
szeptember	50,301.154	49,687.439	59,200.000	+ 8,900.000	+ 9,600.000
október ...	40,045.930	48,412.439	58.900.000	+ 18,900.000	+ 10.500.000

Ez a két összeállítás eltér attól, amelyet a Közgazdasági Szemle ez évi 4—6. számában a 353-ik lapon közöltem: ez az oka annak, hogy a január—júniusi adatokat megismételtem. Arra való tekintettel ugyanis, hogy mégis csak a nyers kiadás összege az, amelyről a pénzügyi kormánynak gondoskodnia kell, előnyösebb a tiszta bevételek és kiadások összege helyett a nyers bevételek és kiadások összegét felhasználni abból

¹ Az adatok a Smith-jelentések alapján vannak összeállítva, részben kiszámítva.

² Az állam összes nyers bevételét úgy kaptam meg, hogy a Smith-jelentésekben kimutatott bruttó bevétel összegéből levontam a sőjvédéknek nem közvetlenül az állam által viselt üzemi kiadásait és hozzáadtam a tárcabevételeket, valamint a tavarozási illetékből származó bevételeket.

a célból, hogy az államkinestár mindenkori helyzetéről világos és pontos képet nyerjünk.³

Ezen számsorok igazolják azt, hogy az *államháztartás helyzete* továbbra is igen megnyugtatóan alakult, sokkalta kedvezőbben, mint akár a szanalási tervezet elkészítésekor, akár a havi költségvetési előirányzatok alapján remélni lehetett. A szanalási terv az 1925. év első felének minden hónapjában 9½ millió aranykoronás deficitet preliminált, 1925. év második felében pedig még mindig 4,200.000 aranykoronás havi deficit fedezésének szükségletével számolt. A tényleges költségvetés adatai a szanalási tervezet számait úgy a bevételek, mint a kiadások terén jelentékenyen meghaladják, a folyó év első hat hónapjában a tiszta kiadásoknál 10 millió aranykoronával; a tiszta bevételeknél ezzel szemben 61,800.000 aranykoronával. A július—október hónapokban a költségvetési előirányzat, a szanalási tervezet adatait a tiszta kiadásoknál 34,300.000 aranykoronával, a tiszta bevételeknél pedig 47,800.000 aranykoronával haladta meg, annak jeléül, hogy — miután a magasabb közületi kiadásokat a magasabb kultúra követeli meg, a magasabb bevételek elérhetését pedig az teszi lehetővé — Magyarországot a Nemzetek Szövetségének a szanalási tervezetét előkészítő szakértői túlságosan alábecsülték.

Az államháztartás valóságos helyzetéről azonban a tényleg elért nyers bevételeknek a nyers kiadásokkal való összehasonlítása tájékoztató. Miután a táblázatban a január-június hónapok adatainál az aranykoronának 17.000 papirkorona felel meg, a későbbi hónapokban azonban már csak 14.500 papirkorona s miután a korona tényleges értékelésének az egész év folyamán az utóbbi szám felel meg jobban, a különbség kiküszöbölése végett az első hat hónap aranykorona összegeit 17.2%-kal fel kell emelni. A következő számításnál már ekként jártam el.

Az év első hat hónapjában a tényleg elért bevételi eredmény mindig kedvezőbb volt annál, amelyre előre számítottak. Az elért többlet 38.3 millió aranykorona. Az előirányzott kiadásokkal szemben⁴ ez a tényleg elért bevételi többlet pláne 39.3 millió aranykorona, noha június havában 4.5 millió hiány jelentkezett. Július—október hónapokban a bevétel 18.2 millióval nagyobb a vártnál, a kiadásokat pedig 15 millió aranykoronával haladta meg, noha júliusban a hiány igen jelentékeny volt. A június és július hónapok deficitje azonban nem aggasztó jelenség, ezekben a hónapokban a bevételek rendszerint alacsonyok, miután az adófizetések csak az aratás után szoktak nagyobb méretet ölteni. Ennek megfelelően augusztusban fel is szökött a bevételeknek összege s szeptember és október hónapokban is rendkívül magas volt. Viszont a júliusi és szeptemberi kiadásokat igen súlyos államadóssági terhek, a lakbérnegyed és a köztisztviselők fizetésének felemelése duzzasztotta meg.

Az állami bevételek tagozódását vizsgálva, a nemzetek szövetsége magyarországi főbiztosának havi jelentései, sajnos, nem nyújtanak arra módot, hogy azt hónapról-hónapra figyelemmel kísérjük. A májusi adatokat ismerjük ugyan még a XIII-ik jelentésből, a júniusiak azonban már nem lettek közölve. A főbiztos XV-ik, XVI-ik és XVII-ik jelentésének bevezetése igen érdekes adatokat közöl azonban a június 30-án zárult költségvetési év ideiglenes eredményeiről és a magyar adózó közönség terhelő állami adóteherről. Ezek szerint az 1924/25. költségvetési év mintegy 63 millió aranykorona felesleggel zárult, noha vármegyék, városok, ármentesítő társaságok, közművek helyrehozatala, fejlesztése és létesítése céljából 24 millió aranykorona előleget, az állami üzemek pedig 8 millió aranykoronát kamatozó kölcsönként forgótőkéül kaptak. Ezen összegek egybeadása feltünteti, hogy az 1924/25. költségvetési év feleslege alapján véne 95 millió aranykoronát *lcs: 11.*

³ L. XIV-ik Smith-jelentést.

⁴ A tényleges kiadásokról nincsenek még adatok.

A legnagyobb jövedelmet szolgáltató állami bevételi források a következők voltak:

	1924—25-évi tényleges eredmény	Az újjáépítési terv- vel kapcsolatban készült előirányzat
	Millió papirkorona	
Egyenes adók	93·1	94·6
Forgalmi adók	157·8	80·0
Illeték	59·9	30·3
Fogyasztási adók	57·8	31·0
Vám	104·8	23·5
Mesterséges édesítő szerek és lottó	0·4	0·4
Sójövedék (nyers bevétel)	16·8	14·6
Dohányjövedék (nyers bevétel)	89·2	51·0

Nézetem szerint az nem túlságosan meglepő, hogy csak az egyenes adók, a mesterséges édesítőszer és a sójövedék tételei azok, amelyeknek eredménye nagyjából fedi az előirányzatot. Ezeknek a tételeknek a felbecsülése a legkönnyebb ugyanis. Az egyenes adók nagyrészt hozadéki adók, amelyek várható eredménye a kataszter, vagy — a házadónál — a korábbi eredmény és a lakbér emelésére irányadó szabályokból előre megállapítható. Csak a jövedelmi- és vagyonadó várható eredményének előzetes megállapítása okozhatott nehézséget és talán jogosult a feltevés, hogy az egyenes adók eredménye azért maradt el a szanálási tervzet bizonyára igen óvatos előirányzatától, mert a súlyos gazdasági viszonyok és a jövedelmi- és vagyonadó technikájának fogyatékosága következtében az utóbbinak az eredménye elmaradt a várakozás mögött. Az egyéb állami bevételek hatalmas összege viszont azt igazolja, hogy a gazdasági viszonyok áldatlan állapota mellett is a magyar gazdasági életben még mindig nagyobb a lendület, mint amilyennel másfél évvel ezelőtt számoltak.

A XVI-ik főbiztosi jelentés összehasonlítja a következő adónemek eredményének százalékos arányát az utolsó költségvetési évek idején:

	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	Újjáépítési terv- vel kapcsolatban készült előirányzat
	k ö l t s é g v e t é s i é v					
Egyenes adók	33%	16%	18%	15%	20%	36%
Forgalmi adók	10%	23%	42%	43%	33%	31%
Illeték	7%	16%	15%	19%	13%	12%
Fogyasztási adók	23%	16%	10%	11%	12%	12%
Vám	27%	29%	15%	12%	22%	9%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Ezek az arányszámok nem vonatkoznak az állam összes nyers bevételére, szemlélésük mégis igen tanulságos. Az 1920/21. évi magas egyenes adó-eredmény oka az ebben az évben beszédett vagyonváltságban található meg. Az mindenestre megállapítható, hogy az elért eredmények viszonya az egyenes adók rovására távol — maradt attól az aránytól, amelyet a szanálási terv bizonyos fokig talán szociális szempontok hatása alatt is kívánatosnak tartott.

Az 1925/26. évi költségvetési év első negyede alatt közadók és jövedékekből elért, de az egyéb állami bevételekre figyelemmel nem levő állami bevételek összege a következő volt:

	A folyó költségvetési év első negyede alatt elért bevétel		Az 1925/26. évre szóló költségvetésben előirányzott bevétel negyedrésze	
	millió arany K	%	millió arany K	%
Egyenes adók	24.8	17.0	31.9	23.5
Forgalmi adók	31.1	21.3	25.9	19.1
Illetékek	14.8	10.2	13.1	9.7
Fogyasztási adók	18.6	12.8	13.9	10.2
Vám	24.6	16.9	21.4	15.8
Sójövedék (tisztá bevétel)	3.3	2.3	2.8	2.1
Dohányjövedék (nyers bevétel)	25.6	17.6	24.4	17.9
Fuvarozási illeték	2.9	1.9	2.3	1.7
Összesen	145.7	100.0	135.7	100.0

Ezek a számok is azt mutatják, hogy az egyenes adók hozama az, amely elmarad a várakozás mögött. Ez azonban már azért sem meglepő, mivel a miniszterelnök október 14-én a nemzetgyűlésen tett kijelentése szerint az agráriusok tíz millió aranykorona jövedelmi adóval vanuak hátralekban. A mezőgazdasági lakosság egyébként sérelmesnek tartotta a 87845/1925. számú bizalmas pénzügyminiszteri rendeletet,⁵ mely a földbirtokból származó jövedelem után fizetendő adóról szól és az előző évinél kb. 20%-kal nagyobb bevételt kontemplál ebből az adóból azzal az indokolással, hogy ha az 1924. évi termés nem is volt jó, a rendkívül magas gabonárak kárpótoltak ezért.

A főbiztosnak Magyarország hitelezői követelését biztosító feladata érthetővé teszi, hogy a lekötött bevételekről igen részletesen emlékezik meg. Ezeknek az eredménye a következő volt:

Bevételi forrás	1925 májusi	1925 júniusi	1925 júliusi	1925 augusztusi	1925 szeptemberi	1925 októberi
	e r e d m é n y					
	m i l l i ó p a p i r k o r o n a .					
Vám	98.664 ¹	83.537 ²	83.646	98.746 ³	145.718 ⁴	142.601 ⁵
Dohányjövedék	117.321	116.715	112.366	128.788	126.999	136.847
Cukoradó	26.059	40.240	36.928	52.404	56.043	51.438
Sójövedék	8.953	10.087	8.799	16.461	15.998	16.649

¹ plusz 105.015 aranykorona aranypénzben.

² « 247.743 « «

³ « 11.985 « «

⁴ « 8.820 « «

⁵ « 68.448 « «

A vámbevételek átmeneti csökkenésének láthatólag nem volt különösebb jelentősége. Nincsenek még megfelelő tapasztalatok abban a tekintetben, hogy a szezonbeli változásokat kiküszöbölve, a vámbevételekből a konjunktura változásaira is tudjunk következtetéseket levonni. A dohányjövedék eredménye nagyon figyelemreméltó, különösen, miután külföldre nem történtek jelentékenyebb eladások. Érdekes, hogy a dohányfogyasztás emelkedése 1924. évvel szemben a következő volt:⁶

szivarkánál	36.4%
szivarkadohánynál	27.7%
pipadohánynál	10.6%
szivaroknál	5.3%

tehát a legdrágább dohányneműnél a legalacsonyabb.

⁵ Nem jelent meg a Budapesti Közlönyben. L. Budapesti Hírlap augusztus 23.

⁶ XVI-ik Smith jelentés.

A cukoradó bevétel tekintetében arra kell ügyelni, hogy azt két hónapra hitelezi az állam, így az egyes hónapok bevételei a két hónappal korábbi fogyasztás alapján keletkeznek. Valószínű, hogy a cukoradó bevétel júniusi felszökkenése kapcsolatban van azzal, hogy a cukoradót áprilisban leszállították.

A lekötött bevételek a június 30-án zárult költségvetési év folyamán összesen 222½ millió aranykoronát eredményeztek, tehát körülbelül 6.9-szer annyit, mint amennyi az újjáépítési kölcsön egész szolgálatára szükséges volt.

Az ezen krónika tárgyát képező időszak legfontosabb állampénzügyi eseménye az 1925/26. évi költségvetésnek a törvényhozás elé való beterjesztése. Ezen költségvetés szerint

a nyers bevétel	607.1	millió aranykorona
« « kiadás	579.6	« «
a felesleg	27.5	« «

összeggel volt eredetileg előirányozva, miután azonban a nemzetek szövetségének pénzügyi bizottsága júniusban hozzájárult a magyar kormány előterjesztéséhez és a még részletezendő beruházásokat, valamint az államtisztviselők fizetésének felemelését engedélyezte, a költségvetés átdolgozása vált szükségessé, ami azonban a végleges eredményt nem befolyásolta nagyobb mértékben. Ezt a végleges költségvetést a pénzügyminiszter csak ősszel terjesztette a nemzetgyűlés elé. Addig is az 1925. évi XXI. t.-c. 1925. december 31-ig *indemnítási* felhatalmazást adott a kormánynak. Érdemes felemlíteni, hogy 272.204 személy eltartása terheli az államháztartást, mely számban 171.608 állami alkalmazott és 100.596 nyugdíjas van.

Az államháztartás vázolt kedvező helyzete tette azt lehetővé, hogy az *újjáépítési kölcsönből* 1925 május 29-én még 184,245.213.14 aranykorona állott rendelkezésre. Ez az összeg csak szeptember havában csökkent jelentékenyebben, a szeptember 30-iki kimutatás szerint 152,680.706.75 aranykoronára. Ez a csökkenés arra vezethető vissza, hogy szeptemberben 30 millió aranykorona bocssátatott beruházási célokra az újjáépítési kölcsön terhére az államkincstár rendelkezésére.

A magyar kormány a népszövetség júniusi genfi tárgyalásán érte el ezt a fontos vívmányt. Ilyenmód 1925 július 1. és december 31-e között beruházási célra rendelkezésre állott az *állami alkalmazottak anyagi helyzetének javításáról, a beruházásokról és egyes adóügyi rendelkezésekről* szóló 1925:XXIII. t.-c. szerint a népszövetségi kölcsönből felszabadított

	30	millió aranykorona
a költségvetésbe beruházási célra beillesztett	12	« «
budgetfelesleg	40	« «
összesen	82	« «

Emellett a kormány a népszövetség decemberi ülésén elérte azt, hogy a folyó költségvetési év második felében a népszövetségi kölcsönből további jelentékeny összeget használhasson fel beruházási célra. Ezek számbajövő összegek, hiszen a Magyarbirodalom beruházásainak összege volt:⁷

1868-ban	16.5	millió forint
1869-ben	24.0	« «
1870-ben	38.0	« «
1901—1910 évek évi átlagában	82.0	millió aranykorona
1911-ben	138.7	« «
1912-ben	168.9	« «
1913-ban	244.0	« «
1914 első felében	124.6	« «

⁷ Gyömrey Sándornak a «Világ» június 21-iki számában közölt adatai szerint.

A törvényes felhatalmazás alapján a kormány az 1925/26. költségvetési év első felére a következő hasznos beruházások teljesítését határozta el:

A kereskedelmi tárca keretében:

	aranykorona	aranykorona
A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építésének folytatására	4,000.000	
Út- és hidépítési célokra	3,000.000	
Posta, távírda és távbeszélő célokra:		
a) a budapesti automatikus távbeszélő központok létesítésére, a távbeszélő hálózat fejlesztésére és új postaházak építésére	5,000.000	
(ezt az összeget a posta 7½%-os kölcsönként kapja)		
b) a budapest—bécsi nemzetközi földalatti kábel kiépítésének első részleteként	6,600.000	18,600.000

A földművelésügyi tárca keretében:

Ármentesítő társulatok munkálatai	14,000.000	
(ez visszafizetendő kölcsönt képez)		
Állattenyésztés fejlesztésére adandó visszafizetendő kölcsönök	1,500.000	
Szövetkezeti tejjgazdaságok szervezésére	600.000	
Állami borpincék fejlesztésére	200.000	
Egy felállítandó jelzalogintézet alaptőkéjére	5,000.000	21,300.000

A népjóléti tárca keretében:

A kislakás építési program folytatására és kibővítésére	6,000.000	
A budapesti új Szent János kórház tüdőbeteg pavilonjának befejezésére	400.000	6,400.000

M. Á. V. beruházások céljaira:

Vasúti kocsik beszerzésére	9,000.000	
Egyéb célokra, mint a budapesti keleti pályaudvar kibővítése, mozdonyok javítására, a második vágány kiépítésére a bécsi fővonalon, új határszéli állomási épületek emelésére stb.	11,000.000	20,000.000
A M. Á. V. ezen összeg után 7½% kamatot fog fizetni		

Állami üzemek és birtokok céljaira:

Állami erdőgazdasági birtokok részére	800.000	
Állami mezőgazdasági birtokok részére, műtrágya, takarmány, állatok, gépek beszerzésére, épületek tatarozására	100.000	
Az állami vasgyárak részére a diósgyőri nagyolvasztótelep befejezésére, elektromos központok létesítésére stb.	2,275.000	3,175.000
Összesen		69,175.000
A két utóbbi tétel után az illető üzemek évi 7½% kamatot fognak megtéríteni.		

Az állampénzügyek terén rendkívül sok rendelet kiadásáról kell beszámolni, amelyeknek jelentékeny hányadát részben a pénzértéknek tavasszal bekövetkezett végleges állandósulása, részben az állami bevételek a szanálás előrehaladtával lehetővé váló csökkentése tett szükség-

gessé. A papirkorona értéke, ismeretesen, olyan színvonalon állandósult, hogy 1 aranykorona helyesen számítva 14.400 papirkorona értékét csak valamivel haladta meg. A pénzügyi kormány, mely korábban aranykoronaalaphoz helyezte a pénzügyi igazgatást és a pénzügyi javulása ellenére az egész 1924/25. költségvetési év folyamán fentartotta úgy az állami bevételek, mint a kiadások terén a tényleges pénzügyi értéknek meg nem felelő 17.000-es szorzószámot, az új költségvetési évvel igazgatásában visszatért a papirkoronaalaphoz. Ezen elhatározásának keresztülvitele különböző intézkedéseket tett szükségessé. Miután a kiadások terén az áttérés az aranykoronáról a papirkoronára már a tisztviselői fizetésekre való tekintettel is 17.000-es kulcsnak arányában történt meg, az állam a bevételeinek nagy részénél ugyanehhez a kulcshoz ragaszkodott. Erről intézkedik többek között a 81.853/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 139. sz.), amely a fogyasztási adók (kincstári részesedés, ellenőrzési illeték, sajtó- és élesztő utáni adó) lefizetése iránt kiadott 1924. évi 93.700. számú rendelet módosításáról szól, elrendelvé egyidejűleg azt is, hogy a fogyasztási adóhitelek után járó kamat további intézkedésig havi 1% legyen. A 4402/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 151. sz.) viszont arról intézkedik, hogy az illetményeket, ellátási díjakat stb., amennyiben 1925 július 1-e után válnak esedékessé, papirkoronában kell számfejtetni és folyósítani, az említett 1 aranykorona = 17.000 papirkorona átszámítási kulcsnak megfelelően. Ugyanezen kulcsnak megfelelően kell az illetményeket terhelő levonásokat, valamint a Pénzügyintézet Központ által nyújtott tisztviselői kölcsönök törlesztési részleteit levonásba hozni. Idevágó fontos intézkedéseket tartalmaz végül a 4400/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 154. sz.), mely az aranykoronaérték átszámítási kulcsának megváltoztatásáról és ennek folytán az egyenesadóknál szükségessé váló intézkedésekről szól. Ennek a rendeletnek is az az intenciója, ami az előbbieknél. Miután az aranykorona 1924 július óta érvényben volt 17.000 papirkorona átszámítási kulcsa nem volt továbbá is fenttartható, annak 14.500-ra való leszállítása határozottat el. Minthogy azonban az átszámítási kulcs leszállítása címén az állami bevételeket az állami háztartás egyensúlyának veszélyeztetése nélkül csökkenteni nem szabad, gondoskodni kellett arról, hogy az aranykoronaértékben megállapított adókból várható bevétel a szorzószám leszállítása ne csökkentse. A legtöbb közszolgáltatásnál ezt az adóalapok átszámítási kulcsának megfelelő megállapítása útján lehetett biztosítani. A földadónál viszont ezt a célt a rendelet olyként biztosítja, hogy elrendeli, hogy a földadót mindaddig, amíg a földadókataszter revíziója el nem készül, a kataszteri tiszta jövedelemnek 17%-ával megnagyobbított összege után kell (természetesen a 14.500-as szorzószámmal) papirkoronában befizetni. Minthogy továbbá az átszámítási kulcs leszállítása az adótételeknek változatlan fentartása esetében az alkalmazottak kereseti adójánál az adómentes létminimum leszállítását vonná maga után, ez a rendelet az alkalmazottak kereseti adójának tételeit papirkoronákban ujonnan megállapítja. Végül pedig, nehogy az átszámítási kulcs leszállítása a késedelmes fizetőkre anyagi előnyökkel járjon, kimondatik, hogy az 1925 július elseje előtt esedékessé vált köztartozások után az adópótlékon, illetőleg késedelmi kamaton kívül az átszámítási kulcsok különbözetének megfelelő összegű külön pótlékot kell fizetni. Ez a külön pótlék a hátraléknak minden egyes aranykoronája után 2500 papirkoronát tesz ki.

Ezek szerint tehát meg lehet azt állapítani, hogy a köztartozások kötelezettjeire nézve a papirkorona értékjavulása csak a következő könnyítést jelentette: a vámok papirkoronaösszege csökkent s az 1925. év második felében esedékessé váló, azonban az 1924. évi adóalap után fizetendő egyenesadók egynémelyike (a földadó nem) vált átmenetileg enyhébbé. Így pl. a jövedelmiadónál az 1924. évi papirkorona jövedelemnek az 1924. évi havonkénti pénzügyi érték szerint való aranykoronaértéke képezi az adóalapot. Az ez után az adóalap után az 1925. év második felében

esedékes adót most a 14.500-as szorzószám alapján lehet kiegyenlíteni, ami papirkoronaalapon kalkulálva az adóteher könnyítését jelenti. Ez a könnyítés azonban természetesen csak átmeneti jellegű, az 1925. évi jövedelem után 1926-ban esedékessé váló adónál már nem fog mutatkozni.

Az aranykoronaszámításról a papirkoronaszámításra való áttéréssel kapcsolatosan meg kell még említeni a 4600/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 156. sz.), amely az illetékeknek az aranykoronaértékének alapulvétele mellett való kiszabására és lerovására vonatkozó jogszabályok módosításáról és kiegészítéséről szól.

A közterhek könnyítése csak lassan halad előre. Az idevágó fontosabb intézkedéseket a már említett 1925: XXIII. t.-c. tartalmazza. Ennek 3. §-a az 1925. évi második lakbérnegyeddel kezdődő hatállyal leszállítja a kincstári házhazsónrészesedés kulcsát a korábbi 25%-ról 12½-ra és elrendeli, hogy az olyan épületek, amelyek legfeljebb három lakrészből állanak, az 1925. évi harmadik lakbérnegyeddel kezdődő hatállyal mentesek legyenek a kincstári házhazsónrészesedés alól, ha azokat a tulajdonos és családja maga használja. Az e tárgyban szükséges végrehajtási utasítást a 103.901/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 165. sz.) tartalmazza. Az 1925. évi XXIII. t.-c. kilátásba helyezi a jövedelemadó tételeinek leszállítását is, igaz, hogy csak 1926 január elsején kezdődő hatállyal, olyképp, hogy a 40%-os jövedelmiadókulcs csak az évi egymillió aranykorona értékű jövedelemnél nyerjen alkalmazást.

Ugyancsak az 1925: XXIII. t.-c. intézkedik arról, hogy 1925 augusztus 1-ével kezdődő hatállyal az általános forgalmi és állatforgalmi adó kulcsa a korábbi 3%-ról 2%-ra leszállíttassék. A leszállítástól kezdődően a városok az ő közreműködésükkel befolyó forgalmiadóból legfeljebb 25%-kal részesedhetnek. A törvény 10. §-a kivétel esetére adókönyvitéseket tesz lehetővé. A vonatkozó végrehajtási utasítást a 4700/1925. P. M. rendelet tartalmazza (Bpesti Közl. 167. sz. melléklete), amelyet kiegészít a 121.904/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 211. sz.), mely átmeneti intézkedéseket tartalmaz és a 118.550/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 243. sz.), amely a lerovandó adóösszegeknek ezer koronákra való kikerekítéséről intézkedik. Idevágó rendelet továbbá a 103.196/1925. P. M. számú is, miután az az általános forgalmi adónak általánosság útján való lerovásáról szóló rendelet egyes intézkedéseinek kiegészítéséről és végrehajtásáról szól. Ennek a rendeletnek legfontosabb intézkedése az, hogy a pénzügyigazgatóságoknak módot nyújt arra, hogy abban az esetben, ha az adózó késedelme az általánosság befizetésekor nem több nyolc napnál, úgy ½%, ha 15 napnál nem több, úgy 1%, ha pedig egy hónapnál kevesebb, úgy 2% késedelmi adópótlékkal megelégedhessenek, a korábban minden megkezdett hónapra előírt 3%-os adópótlék helyett. Ez a rendelet alapján véve megegyezik a néhány nappal előbb kiadott 105.101/1925. P. M. rendelet tartalmával, amely a késedelem esetén kiszabandó adópótléknak említett könnyítése felől általánosságban valamennyi adónemre nézve már intézkedett.

A forgalmiadóra vonatkozó rendeletek közül meg kell még emlékezni a 95.691/1925. P. M. rendeletről (Bpesti Közl. 153. sz.), amely a *mal-moknak* az 1925/26. termelési évben való általános forgalmiadózását tárgyalja, valamint a 121.904/1925. P. M. rendeletről (Bpesti Közl. 211. sz.), amely azon átmeneti intézkedéseket tartalmazza, amelyeket az általános forgalmi és állatforgalmi adó kulcsának a már említett 4700/1925. P. M. rendelet szerint való leszállítása tett szükségessé.

Az Országos Takarékosági Bizottság működésének elismerését jelenti az 5800/1925. M. É. kormányrendelet (Bpesti Közl. 230. sz.), amely ezen bizottság szervezetét akként módosítja, hogy a bizottság vizsgálóbiztosainak működési köre ezentúl kiterjed az állami és önkormányzati közigazgatás minden ágazatára, valamint az állami és önkormányzati üzemek mindegyikére. Az Országos Takarékosági Bizottság működésének eredményéről nehéz határozott tájékozódást szerezni, annál alapo-

sabban megismerhetők azonban azon megállapítások, amelyeket a *székesfővárosi üzemek megvizsgálására alakított bizottság tett*.⁸ Ez a jelentés nem terjed ki ugyan a főváros valamennyi üzemszerű intézményére, miután megvizsgálatlanul maradt például a főváros nagy erdészeti üzeme, a tenyészállatvásár, a sertéshizlaló, a dunaparti bérletek ügye, a városligeti mutatványosbódék ügye, a IV. kerületi dunafürdő, a millennárius sporttelep stb., stb., mindamellett, bár külön bizottság vizsgálta meg a székesfővárosi kórházakat, a fertőtlenítő intézetet és a gyógyszerüzemet, fellelí 83 székesfővárosi üzem, vállalat és üzemszerű intézmény ügyvitele tanulmányozásának eredményeit. Ez a bizottság igen alapos munkát végzett és bizonyoságot tett arról, mily komoly és nagyjelentőségű megállapítások remélhetők az ilyen, nálunk eddig szokatlan szervezetek létesítésétől. Különösen Angliában szokásos egyes kérdések tanulmányozására bizottságokat kiküldeni és azok tapasztalatainak eredményeit nyilvánosságra hozni. Nekünk is azt kell reménylenünk, hogy a bizottsági jelentés az általa megállapított hibák és fogyatékoságok kiküszöbölésére fog serkenteni. Az üzemvizsgáló bizottság jelentése első részében ismerteti a székesfőváros üzemének fejlődéstörténetét, reámutat az egységes felfogású, tervszerű üzempolitika hiánya miatt természetszerűen előállott vizszasságokra, az üzemekkel kapcsolatosan a gyakorlatban kifejlődött hibákra; kifejti azt, miképpen gondolja a bizottság az üzemeknek helyes alapokon való újjászervezését, ellenőrzését és az egységes pénzügyi szolgálat megvalósítását. A második rész azzal a nagyjelentőségű kérdéssel foglalkozik, miképpen volna lehetséges a székesfőváros egész elektromos áramszükségletét egy áramfejlesztőtelepből ellátni; melyek azok a technikai alkotások, amelyek e terv megvalósításának érdekében szükségesek; megvilágítja végül a kérdés pénzügyi részét. A harmadik rész ismerteti a bizottság által megvizsgált egyes üzemeket, a bizottságnak azokkal kapcsolatosan gyakorolt bírálatát és az egyes üzemek ügykezelésének módosítását célzó javaslatokat. A bizottságnak az a nézete, hogy a székesfőváros az üzemek létesítésével túlzásokba ment, nemcsak azért, mivel a közsegítés helyes fogalma nem jelentheti azt, hogy valamely közhatalóság mindenféle üzleti vállalkozással foglalkozzék, amiből esetleg jövedelemre számíthat, hanem azért is, miután több üzem tekintetében azt állapította meg, hogy azok vagy túl magas költséggel dolgoznak, vagy — különösen akkor, ha más községi intézményeknek szállítanak — túl magas árakat szabnak meg.

Ítt kell megemlékezni a *4250/1925. M. E. rendeletről* (Bpesti Közl. 155. sz.), mely a *m. kir. állami vasgyárak üzletvitelét szabályozza* újonnan. Az állami vasgyárak központi igazgatósága, az állami gépgyár és a diósgyőri vas- és acélgyár közös cég alatt, „magyar királyi állami vas-, acél- és gépgyárak“ névvel egyesítették s önálló kereskedelmi vállalatként vezetetik. Ennek megfelelően kereskedelmi szellemben kell működnie s az állam által forgótőke céljából rendelkezésére bocsátandó összegek után kamatot fog tartozni fizetni.

Visszatérve a szorosán vett állampénzügyek tárgyalására, az adóügyre vonatkozó következő fontosabb rendeletekről kell még megemlékezni. A szanalási rendeletek sorozatában 43. szám alatt adta ki a pénzügyminiszter *600/1925. sz. rendeletként a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítását*. A *130.579/1925. P. M. számú rendelet* (Bpesti Közl. 216. sz.) a jövedelem- és vagyonaadókiutések ellen beadott felebbezések tárgyában tartalmaz átmeneti intézkedéseket arra való tekintettel, hogy az előbb említett 600/1925. P. M. rendelet szerint újonnan szervezendő adófelszólamlási bizottságok működésüket még nem kezdték meg. Ebben a vonatkozásban jelentősége van a *125.476/1925. P. M.*, az adóalanyok és adótárgyak összeírása tárgyában kiadott rendeletnek (Bpesti

⁸ L. ezen bizottság nyomtatásban megjelent Általános és Összefoglaló Jelentését. Belpest 1925.

Közl. 231. sz.), miután annak intézkedései előreláthatólag a jövőben évről-évre változatlanul fognak megismételtetni.

Az államszámviteli igazgatást érdeklí a 104.700/1925. P. M. I. sz. rendelet (Bpesti Közl. 174. sz.), miután az 1924/25. évi pénzkezelési kimutatások (zárszámadások) elkészítését és egyes ezzel összefüggő kérdéseket szabályozza.

Az államadósságok tekintetében több új rendelet a háború utáni legsúlyosabb éveknél néhány intézkedését liquidálja. Így a 106.100/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 177. sz.) a volt Osztrák-Magyar Bank által kibocsájtott bankjegyek felülbélyegzése alkalmával államkölesönként visszatartott összegekről kiállított pénztári elismervények tekintetében akként intézkedik, hogy a 125.000 koronánál kisebb összegről szólóak készpénzben beváltassanak, a nagyobb összegről szólóak pedig az 1925 : VI. t.-c. alapján kibocsájtott 5%-kal kamatozó járadékkölesönkötvényekre kicseréltesenek. A Pénztári Elismervények tekintetében megjegyzendő, hogy azok részben már korábban, a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó 1920:XXXVI. t.-c. alapján földvásárlásra fordítottak, részben pedig a 32.000/1924. P. M. sz. rendelet alapján kivetett állami kölesönelőleg fizetésére használtattak fel. Hasonló jelentősége van a pénzügyminisztérium 83.823/1925. II. a. számú hirdetémenyének (Bpesti Közl. 152. sz.), mely közli, hogy (a kényszerkölesönről szóló) 1924 : VI. t.-c. alapján kibocsájtott 5%-kal kamatozó járadékkölesön kamatszolgálatára július elsejével felvétellett. Ezen járadékkölesön címetei körülbelül ebben az időben készültek el és szolgáltatott ki az igényjogosultaknak folytatólagosan. Októberben egy bizalmas, a székesfővárosi adófelügyelőséghez, valamint a vidéki pénzügyigazgatóságokhoz intézett pénzügyminiszteri rendelet közli, hogy az év végéig még 60 milliárdnak kell a kényszerkölesönből befolytania. Ezen most behajtandó kényszerkölesön után most 163% késedelmi kamat járna, méltányos esetben azonban havi 1%-ban, összesen 19%-ban ki lehet egyezni, ha az adózó december 15-ig kiegyenlíti tartozását. A miniszter elrendeli, hogy akinek üzeme vagy üzlete vagy kereseti forrása a kényszerkölesön kivetése óta megszűnt, annál le lehet írni a tartozást.^{8a}

A fogyasztási adók tekintetében jelentékenyebb törvényhozási vagy rendeleti intézkedés nem fogantatosított. A Budapesti Közlöny 143. száma ugyan több rendeletet tartalmaz a fogyasztási adókra vonatkozóan, ezek azonban mind az aranykorona számításról a papirkorona számításra való áttérés által váltak szükségessé és az 1 aranykorona = 17.000 papirkorona aránynak megfelelően határozzák meg a régi aranykorona adótétel helyére lépő új papirkorona adótételt. Ennek következtében ezeknél fontosabb a 100.134/P. M. rendelet (Bpesti Közl. 165. sz.), miután az a városok és községek által szedhető bor- és húsfogyasztási adókat újonnan szabályozza.

A magyar városokat több fontos pénzügyi esemény érintette. A székesfőváros üzemeit ellenőrző bizottság működéséről fentebb volt szó. A bizottság javaslatai már azért is különös jelentőséggel bírnak, miután Budapest háztartása még nincs egyensúlyban. Az 1925. évre készült költségvetés szerint 92,948.890 aranykoronás kiadás és 90,723.539 aranykoronás bevétel mellett 2,225.351 aranykorona hiány volt várható, amelynek fedezése céljából az általános kereseti adónak kulcsát 5%-ról 7%-ra emelték fel, míg a községi adópótlék változatlanul maradt 60%. A főváros megterhelése kölesöntartozásának törlesztésére és kamatszolgálatára 7,133.049 aranykoronával szerepel ebben a költségvetésben. Ebből az összegből 3,449.177 aranykorona jut a külföldi kölesönök rendezésére, a bázeli egyezménynek megfelelően. A bázeli egyezményt helyettesítendő a főváros kiküldöttei augusztusban a hitelezők képviselőivel új egyezményt létesítettek Ostendében az 1910. évi 4%-os, 2,000.000 angol fontra szóló, az 1911. évi 4%-os, 105,000.000 francia frankra szóló és az 1914. évi, 4½%-os, többféle idegen pénzértékre szóló és aranykoronában 158,000.000 összegű, háború előtti kölesönei tekin-

^{8a} Világ. október 16.

tetében. Az egyezmény értelmében a főváros az ezek után a kölcsönök után járó kamatok fizetését 1926 január elsejével köteles újból felvenni, még pedig 1920. december 31-éig a kamatok 75%-át fogja fizetni, ezen az időponton túl pedig azok 100 százalékát. A tőketörlesztés 1934 január elsejével veszi kezdetét és olyan mértékben fog haladni, hogy

az 1910. évi kölcsön 1980 január 1-ével,
 az 1911. évi kölcsön 1981 január 1-ével és
 az 1914. évi kölcsön 1984 január 1-ével

teljesen le lesz törlesztve. A fővárosi villamos-, gáz- és vízművek bevételeit mindezeknek a külföldi fizetéseknek biztosítékául lekötötték.

Az 1921 július 26-áig, vagyis a trianoni szerződés életbelépéséig felmerült hátralékos kamattartozások rendezése az eddig már teljesített vagy — a különböző clearing-hivatalok útján — ezután teljesítésre kerülő fizetések útján történik. Az 1921 július 26-tól 1925 december 31-ig felmerült, illetőleg felmerülő kamathátralékok törlesztése részben már teljesített fizetések, részben oly összeg ezentúli kifizetése útján történik, mely a már teljesített fizetések összegét 450.000 angol fontra kiegészíti. A hátralékok tetemes részét a főváros helyett az állam fizette, különböző clearing-hivatalok útján. A főváros előterjesztéssel élt, melyben kifejtette, hogy ezeknek az előlegezéseknek teljes összegét képtelen az államkincstárnak visszafizetni és emellett a hitelezőivel szemben vállalt kötelezettségének is megfelelni. Ennek következtében megegyezés jött létre a kormány és a főváros közt, melynek értelmében a kormány ezeknek a fizetéseknek az egyik felét az államkincstár terhére átveszi, a másik felét pedig a főváros az államkincstárnak 1931-el kezdődő 30 év alatt, évi 700.000 aranykoronás részletek fizetése útján visszatéríti, amely részletek 1950-től kezdve oly magasságra emelkednek, mely az állam által a főváros helyett előlegképen teljesített fizetések felének letörlesztésére szükséges. A végzett számítások szerint Budapest fővárosnak ezeknek az egyezményeknek végrehajtásaképpen a következő fizetéseket kell teljesítenie:

1926-tól 1930-ig legfeljebb évi	7,200.000	aranykoronát,
1931-től 1933-ig	"	" 10,300.000 "
1934-től 1955-ig évi	11,500.000	aranykoronát,
1955-től 1965-ig	" 11,850.000	" és
1965-től 1984-ig	" 10.800.000	"

A fővárosnak azonban mindenesetre módjában áll adósságát kötvények visszavásárlása útján csökkenteni.

Az ostendei egyezmény megerősítésével a törvényhatósági bizottság csak decemberben foglalkozott.

A magyarországi városokat, de az egész magyar közgazdaságot érdeklő esemény volt a Speyer bankház által július végén New-Yorkban kibocsátott „Magyar városi egyesített 20 éves 7½%-os biztosított, törlesztéses aranykölcsönkötvény“. Ennek a kölcsönnek előzményét az képezi, hogy a magyar városok nagy része régóta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy beruházási célból kölcsönt vesz fel. A nagyobb és jelentékenyebb vagyonnal rendelkező városok ezirányú tapogatózásai sikerrel kecsegtettek, a kormánynak azonban az volt az álláspontja, hogy az egyes városok külön kísérletezését nem hagyja jóvá, miután a sok, bár egyenkint kisebb összegű kölcsönkérelem és tapogatózás alkalmas arra, hogy Magyarország külföldi hitelét megrontsa s emellett a kisebb városok hitelszükséglete egyáltalában nem talált volna kielégítésre. Ezért a kormány maga folytatta le a tárgyalásokat és végül megállapodott a Speyer bankházzal, illetőleg annak budapesti képviselőjével, a Pesti magyar kereskedelmi bankkal, a fenti kölcsönben. A kölcsön összege 10,000,000 dollár, az elszámolás a városokkal szemben 82½%-os árfolyamon történt meg, az évi kamat 7½%, az évi annuitás 20 éven keresztül 9.73%, az annuitás 40 félévi utólagos részletben fizetendő, 1926 január elsején kezdődően. A megállapodás szerint abban

az esetben, ha a kölcsönt átvevő bankháznak a kötvények értékesítésekor sikerül 89%-osnál kedvezőbb árfolyamot elérnie, úgy a többletnek a felét visszatéríti a városoknak. A kölcsönből mindössze 500.000 dollár lett 89%-nál előnyösebben elhelyezve, ez az összeg az amsterdami piacon került jegyzésre. A városok a kölcsönnek reájuk eső hányadainak háromnegyed-részt jövedelmező beruházások céljaira tartoznak fordítani, a beruházások megválasztásához a Pesti magyar kereskedelmi bank képviselőjének is hozzá kell járulnia. A kölcsönért az állam nem vállal kezességet, a biztosítékot a városok forgalmiadó és általános kereseti adó bevétele képezi, azonban mindegyik város csak a maga által felvett kölcsönért szavatol. Ha ezen bevételek nem volnának elégségesek, a fogyasztási adóbevételek és a községi üzemek bevételei is erre a célra fordítandók. Az ezen forrásokból eredő bevételek mindig a Nemzeti Bankhoz utalandók azonnal át. A kölcsönt későbbi kölcsön rangsorban nem előzheti meg. A kölcsön 1930—32 között 102%-os, 1932—35 között 101%-os, azontúl 100%-os visszafizetés céljából felmondható. A kölcsönről az 1925. évi XXII. t.-c. is intézkedik.

Több város drágálta a kölcsön feltételeit, végül is azonban Budapest, Kecskemét és Hódmezővásárhely kivételével valamennyi törvényhatósági joggal felruházott város, a rendezett tanácsú városok közül pedig 34 igénybe vette a kölcsönt. A városok a kölcsön összegét részletekben kapták meg s köteleztették arra, hogy addig, míg a meghatározott célra nem használhatják fel, a Pénzügyi Központ tagintézeteinél helyezték el, azon korlátozással, hogy az illető pénzügyintézeteknek tőkeerejére tekintettel kell lenni. Miután a városok szeptember második felében kapták meg a kölcsön első részletét, a beruházások jórészt csak tavasszal fognak megkezdődni. Az átmeneti időre nézve a városok arról panaszkodtak, hogy a bankok nekik csak alacsonyabb kamatot térítenek meg a betétjük után, mint amit ők fizetni tartoznak. Egy kimutatás szerint a városok kölcsönének nyolcegynegyed millió dollár (586 milliárd papirkorona) összege többek között a következő felhasználást nyerné:⁹

	papirkorona
Útburkolásra, út- és járdaépítésre	20.500 millió
Vásárcsarnok céljaira	2.330 "
Vásártér megszerzésére	10.900 "
Vasutépítésre	48.337 "
Győri és békéscsabai hidépítés céljaira	15.900 "
Közlekedési eszközök céljaira	600 "
Városi vendéglő és bérház építésére	23.600 "
Városi gazdasági célokra	3.635 "
Kikötőpart létesítésére	3.500 "
Villanytelep részére	29.023 "
Gázgyár részére	9.000 "
Szemétfuvarozási üzem létesítésére	1.300 "
Temetkezési üzem céljaira	1.300 "
Fürdőépítés céljaira	12.950 "
Kórházak céljaira	2.387 "
Fertőtlenítő intézet céljaira	1.315 "
Temető céljaira	8.855 "
Vízvezeték céljaira	13.043 "
Csatornázás céljaira	32.936 "
Vágóhid létesítésére	13.981 "
Tüdőbeteg gondozó és szülőotthon céljaira	2.400 "
Kislakások építésére	18.769 "
Városháza építésére	7.999 "
Iskolák építésére	39.387 "
Területek ármentesítésére	6.890 "
Patakmeder szabályozására	556 "

⁹ 8 órai újság október 13-iki száma.

A kölcsön kamattétele a viszonyoknak nagyjából megfelel s ténye a magyar állapotok iránti bizalom helyreállításának örvendetes jelensége, ami abban is megnyilvánul, hogy az államnak nem kellett garanciát vállalnia. Az nem jöhet számba, hogy egyes nagy német városok ugyanabban az időben valamivel előnyösebb feltételek mellett tudtak az amerikai piacon kölcsönt felvenni, hiszen nyilvánvaló, hogy azok annival ismertebbek Amerikában a magyar városoknál, hogy az a különbséget teljesen indokoltá teszi.

Az államháztartást és az önkormányzatok háztartását érintette, de azon túlmenőleg messzemenő gazdasági és szociális jelentősége volt a már többször idézett 1925:XXIII. t.-c. azon intézkedéseinek, amelyek az állami alkalmazottak anyagi helyzetének javítására vonatkoznak. A törvénynek ezen intézkedése ugyancsak a júniusi genfi népszövetségi ülésnek az eredménye és tartalma az, hogy a februárban mintegy 95.000 állami alkalmazott részére engedélyezett, az alapfizetésüknek körülbelül 15%-át tevő, ideiglenes segély állandósított, ami évi mintegy 15 millió aranykorona kiadási többletet jelent. Genfben engedélyt adtak továbbá arra is, hogy a csak novemberben tényleg végrehajtott, de már akkor tervbe vett státuszrendezéssel kapcsolatban az illetmények céljaira szánt összeg további 5%-kal felemeltessék. Az illetmények ezen felemelése évi 400 milliárd koronával terhelte meg az államkincstárt. A státuszrendezés végrehajtása hosszabb időt vevén szükségbe, a 4500/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 170. sz.) ideiglenesen havi fizetésük 15%-át tevő előlegben részesítette a tényleges szolgálatot teljesítő állami és vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak legnagyobb részét. Az állami tisztviselők illetményeit befolyásolta továbbá a 4200/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 159. sz.), valamint az 5450/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 221. sz.), amelyek egyaránt az állami, vármegyei, államvasúti és állami vasgyári tisztviselők és egyéb alkalmazottak, valamint a honvédség, csendőrség, vámőrség, folyamőrség és államrendőrség tagjai, továbbá a felsorolt csoportokhoz tartozó nyugdíjasok és özvegyek lakáspénzét szabályozzák, az előbbi az augusztusi, az utóbbi a novemberi házbérnegyed alkalmából. Ezen rendeletekre minden negyedévben addig van szükség, amíg a lakbérek emelése a törvényes rendelkezéseknek megfelelően lehetséges csupán. Az 5423/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 213. sz.) az állami és vármegyei tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak adható törlesztendő fizetési előlegeknek ügyét szabályozza.

Meg kell emlékezni arról az igen érdekes statisztikáról is, amelyet a népszövetségi főbiztos készített¹⁰ a magyarországi adóteher nagyságának megállapítása céljából. A főbiztos nézete szerint a fejenkénti állami adóteher 60 aranykorona, míg az önkormányzati szervek adóival együtt a fejenkénti adóteher 72 aranykoronára emelkedik. Ez az adóteher a nemzeti jövedelemnek 14—18%-át teszi ki, aszerint, hogy a nemzeti jövedelmet mekkorára becsüljük. Figyelemreméltó a főbiztos azon megállapítása is, hogy az adóteher a városi lakosságot súlyosabban terheli, mint a vidéket. Ezen adatok igen érdekesek, kívánatos azonban, hogy a kormány mielőbb készíttessen el egy lehetőleg részletes adóstatistikát, miután adórendszerünk funkcionálása és az egyes adónemek eredményessége és alkalmassága csak annak alapján ítéhető meg igazából. S etekintetben szükséges volna a messzemenő részletezés, hiszen, hogy csak egy példát említsek, a jövedelmi adó működése nem ítéhető meg egyedül a hozama alapján, hanem legalább azt kellene tudni, hogy a jövedelmi adóalap miként oszlik meg a különböző jövedelmi források között.

Az állampénzügyeket érinti a magyar kormány és a britt clearinghivatal 1925 október 17-én történt azon megállapodása, hogy Magyarország 1925 június 30-ától kezdve évenként 500.000 angol fontot fizet a britt

¹⁰ L. XVII. jelentést.

clearing-hivatalnak, az 1921. évi december 31-iki egyezménynek megfelelően, a magyar adósoknak angol hitelezőkkel szemben fennálló háború-előtti tartozásai törlesztésére. Megjegyzendő, hogy az angol clearing-hivatalnál összesen 12.467 igényt jelentettek be hat és fél millió font sterling értékben. Az eddig letárgyalt igények közül 8958 igény négy- és félmillió-hétszáz ezer font sterling értékben lett elismerve, 1180 igény kilencszáz ezer font sterling értékben visszautasítva. A többi igény tárgyalása még függőben van. Angol hitelezők és magyar adósok között több egyezség jött létre, melyek közül néhány igen jelentős összegről szól.¹¹

A magyar-román *döntőbiróság* júliusban hozta első fontos ítéletét, a Magyar Földgáz Rt. javára.¹² A magyar-román és a magyar-cseh döntőbiróság munkálatai egyébként igen lassan haladnak, bár úgy a nyár folyamán, mint októberben folytatták tárgyalásaikat. Az *erdélyi magyar telepesek* ügyében, akiknek birtokait a román kormány kisajátította, a Nemzetek Szövetségének genfi tárgyalásán sikerült azt elérni, hogy a román kormány a minimális kisajátítási áron felül további 700.000 svájci frankot fizet a kártalanításukra. Ez az összeg sem elégséges természetesen a teljes kártalanításra.

Berlinben a német infláció idején magyarok által megszerzett házak ügyében, amelyeket a németek régi tulajdonosaiknak igyekeztek visszaszerelni, a magyar tulajdonosok érdekvédelmi akciót indítottak.¹³

Az általános gazdasági helyzet.

Az általános gazdasági helyzet továbbra is az inflációs látszatkonjunktúrát követő depresszió jegyében állott. A nyár folyamán voltak ugyan biztató jelenségek. Szubjektív csalóka impresszióként az ígért állami beruházások kilátása és a mennyiségileg türehető mezőgazdasági terméseredmény, valamint a könnyebb hitelfeltételek keltettek reményeket, objektív tünetként viszont a munkanélküliek számának csökkenése, az ipari foglalkoztatás megjavulása jelentkezett. Októberre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy korai a konjunktúra gyökeres megváltozását várni, a gazdasági viszonyok életjelenségei ismét lassúbb tüzzel pislákoztak. Budapesten volt:

H ó n a p	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégjegyzés	Cégtörlés
Májusban	751	403	66	34
Júniusban	818	374	80	43
Júliusban	1129	556	114	48
Augusztusban	745	368	49	21
Szeptemberben	912	451	97	36
Októberben	1012	555	115	64

Nem hiszem, hogy ezen adatoknak túl nagy jelentőséget szabadna tulajdonítani. Részben úgy az üzletbeszüntetések, mint a cégtörlések, csak úgy, mint a fizetéseképtelenségek bekövetkezése és azok bekövetkezésének nyilvános deklarálása, de bizonyos mértékig talán az üzletnyitások és cégbejegyzések tényei is a gazdasági állapotok azon alakulását, amelyeknek tapasztalása a gazdasági alanyoknál a vonatkozó elhatározásokat kiváltják, bizonyos magától értetődő időbeli távolságban követik. Az üzlet-

¹¹ Pesti Tőzsde, október 29 és Magyarság okt. 29.

¹² Pester Lloyd, július 7.

¹³ Pester Lloyd, aug. 13.

beszüntetések számának kimutatása tekintetében pedig a fenti statisztikai adatok nem is egészen megbízhatók, miután számos kereskedő és kisebb iparos halgy fel üzletével teljes csendben. A cégtörlések száma pedig azért olyan alacsony, mivel sokan hanyagságból mulasztják el cégüket törölni. Erre talán csak az adóhatóságok tudnák az embereket kényszeríteni. Mindenesetre azonban megemlítsérem, hogy a megfigyelés szerint meglepő számban nyitlak meg kávéházak, sörcsarnokok, hentesüzletek s apróbb rőfösárúüzletek.

A fizetésképtelenségekről a következő adatok számolnak be:¹⁴

1925. év	Csőd eset	Csődönkívüli kényszer-egyezség	A bíróság által tárgyalalt fizetésképtelenségi eset összesen
Január --- --- ---	7	99	106
Február --- --- ---	18	160	178
Március --- --- ---	19	207	226
Április --- --- ---	40	230	270
Május --- --- ---	36	275	311
Június --- --- ---	38	192	230
Július --- --- ---	39	160	199
Augusztus --- --- ---	33	99	132
Szeptember --- --- ---	32	136	168
Október --- --- ---	46	128	174

A válság májusban kulminált, augusztusra jelentékenyen enyhült, azóta azonban ismét emelkedő tendenciát mutat. A válság esetek közül a csődök a főváros és a vidék között úgy oszlottak meg, hogy az első tíz hónapban 124 volt Budapesten és 184 vidéken. A kényszerjegyzések hasonló megoszlását nem ismerem. Ezen fizetésképtelenségi esetek statisztikáját ki kellene egészíteni a nagyszámú *magánjegyzések* adataival. Utóbbiak természetesen csupán hiányosan foghatók meg, hisz gyakori eset, különösen, ha kicsiny a hitelezők száma, hogy ügyvédek közvetítik az egyezséget, mely néha abban a formában jön létre, hogy az adós üzletét, annak minden berendezésével együtt egyszerűen hitelezőinek tulajdonába bocsájtja.¹⁵ Érdekes volna ismerni a fizetésképtelen adósok státuszát, ehhez csupán az volna szükséges, hogy a m. kir. központi statisztikai hivatal bekérje a törvényszékektől az adós, illetőleg a vagyonfelügyelő vagy tömeggondnok által készített státuszkimutatást.

A kényszerjegyzések tárgyalása tekintetében bíróságaink lassacskán szigorúbb állásfoglalás felé hajlanak s elég gyakori eset, hogy a bíróság a hitelezők többsége által elfogadott kényszerjegyzési ajánlatok jóváhagyását megtagadva, megindíttatja a csődeljárást. Bizonyos szóbeszéddel szemben meg kell állapítani, hogy előfordul ugyan, hogy az adós a megkötött kényszerjegyzés feltételeinek nem tud megfelelni s újabb kényszerjegyzést kér, amire ma még módja van (noha már folyóknak tárgyalások arról, hogy ezt lehetetlenné tegyék), vagy pedig csődbe jut, ez azonban mégis igen ritka eset; a Magyar Tudakozódó Egylet felvilágosítása szerint ezen esetek száma, mely kimutatva nincsen, legfeljebb harmincra tehető, szemben a bíróságok által hitelválságból kifolyólag csupán 1925. év első tíz hónapjában elrendelt 1994 eljárással.

¹⁴ A Magyar Tudakozódó Egylet adatai

¹⁵ A magánjegyzésekre vonatkozóan a Magyar hitelezői védegyelettől próbáltam tájékoztató adatot kapni, sajnos, hiába, pedig legalább is azt kellene tudni, vajon történt-e eltolódás a bíróságok által tárgyalalt és a magánjegyzés útján rendezett fizetésképtelenségek számának aránya között.

A vállalatok üzleti nehézségei során külön meg kell emlékezni arról, hogy az állami ellenőrzés ellenére egy biztosítótársaság is csődbe jutott s hogy több pénzügyintézet megbukott. Utóbbiak közül néhányat csak a Pénzügyintézeti Központ közbenjárása mentett meg. Egy hír szerint az utolsó két év alatt a Pénzügyintézeti Központ 150 milliárd koronát fordított fővárosi és vidéki intézetek szanálására. Ez az összeg jórészt hiány nélkül megtérült,¹⁶ annak következtében, hogy egyrészt a megsegített intézetek csak immobilizálva voltak s hogy másrészt a Pénzügyintézeti Központ erkölcsi súlyánál fogva kényszeríti a bajba jutott bankoknak vagyonos igazgatósági tagjait, hogy a hitelezőket saját vagyonuk felhasználásával elégítsék ki.

A gazdasági helyzet sivár alakulása a zálogházak forgalmát növelte. Az állami zálogház, ismeretesen, újabban a postatakarékpénztár vállalkozása. Ennek adatai szerint a zálogházak forgalma volt májusban 72.528 zálogfelvétel 13.418,715.000 korona értékben, míg októberben a zálogfelvételek száma 91.494 volt 15.032,720.000 korona értékben.

Ezen adatok talán legjobban tükrözik vissza a szegényebb néposztályok, (amelyekhez a középosztály állástalan tagjai is hozzászámítandók) gazdasági helyzetét, bár tekintetbe kell venni, hogy a soká keresetnélküli emberek előbb-utóbb kifogynak az elzálogosítható tárgyakból, ami csökkentheti a zálogházak forgalmát. Ezzel szemben arra kell figyelmeztetni, hogy nagyszámú zálogházi közvetítő nyitotta meg üzlethelyiségét, úgy hogy ezeknek száma 1925 októberben 35 volt, szemben a békebeli 5 ilyen intézménnyel, ami ismét az elzálogosítási lehetőségeket és így a zálogház forgalmát növelte. A zálogház által szedett kamat évi 18%, amihez 1—3% havi kezelési költség járul, a zálogtárgyra felvett összeg nagysága szerint, ez a kamat csak november elseji hatállyal enyhült évi 14% kamat és maximális havi 1 $\frac{1}{4}$ % kezelési díjra. Ebben a vonatkozásban kell megemlékezni a 70.368/1925. K. M. XIV. rendeletről (Bpesti Közl. 147. sz.), mely kimondja, hogy árverést az árverési csarnokon kívül csak kivételesen szabad tartani és a 73.880/1925. K. M. XIV. számú rendeletről (Bpesti Közl. 162. sz.) is, amely megállapítja a m. kir. postatakarékpénztár árverési csarnokának üzletviteli szabályzatát. Ezen rendelet szerint az árverési csarnokon kívül tartott mindennemű árverést csak az Árverési Csarnok közbenjárásával, kiküldöttjének részvétele mellett szabad lebonyolítani.

A rossz gazdasági viszonyok elégedetlenséget keltő hatása hosszas habozás után arra kényszerítette a kormányt, hogy a házbérek részletekben való fizetésének lehetőségét az augusztusi és novemberi házbérenegyedekre is megadja. A kincstári részesedés és a közüzemi pótlék azonban továbbra is egy összegben fizetendők. A vonatkozó 4600/1925. M. E. (Bpesti Közl. 168. sz.), illetőleg 6100/1925. M. E. (Bpesti Közl. 243. sz.) rendeletek most már úgy intézkednek, hogy abban az esetben, ha az alapbér a 250 aranykoronát meghaladja, részletfizetés esetén havi egy százalék kamat fizetendő a hátralékos részletek után. Az esedékes bér és a közüzemi költség összegének kiszámításánál augusztustól kezdődően az aranykoronákat 14.500-as szorzószámmal kell papirkoronákra átszámítani. Arról, hogy a kincstári részesedés kulcsa május elsejéig visszamenően leszállítatott, már beszámoltunk. Itt kell megemlékezni a 30.000/195. I. M. rendeletről is (Bpesti Közlöny 153. sz.), amely a társasház-tulajdonról szóló 1924 : XII. t.-c. alapján a társasház-tulajdon telekkönyvezését szabályozza és így lehetővé teszi, hogy az idézett törvénynek háztulajdonszerzést megkönnyítő célzata idővel valósággá váljék.

A valorizációs kérdés megoldása még mindig nem történt meg. Igaz, hogy a kir. Kúria 5441/1924. sz. ítéletének nagy elvi hordereje van,

¹⁶ Pesti Tőzsde. augusztus 27.

amennyiben kimondja, hogy a valorizálás megítélése az adós késedelme nélkül is megtörténhetik, miután nem kártérítési a jellege, hanem „az értékátszámításhoz való jogigény a papirpénz értékének a háborús viszonyok következtében beállott leromlásában találja jogalapját”.¹⁷ Ezen kúriai határozat szellemének a joggyakorlatba való bevonulása a valorizációs judikatúrát gyökeresen megváltoztatná, egyelőre azonban még csak viszonylag kevés ítélet helyezkedik az egyenlőségi elv ilyen értelmű alkalmazásának az álláspontjára a valorizációs ügyekben. Ennek bekövetkezését az is megakadályozta, hogy a kormány 1925 őszén beterjesztette a nemzetgyűléshez a valorizációról szóló törvényjavaslatát, mely szerint u. n. tiszta pénztartozásoknál általában csupán az adós vétkeisége esetén lehet majd valorizációról szó. Bizonytalan egyelőre, vajjon ezen javaslat változatlan formában fog-e törvényre emelkedni, érthető azonban, hogy felső bíróságaink egyelőre várakozó álláspontra helyezkednek s a kétesebb jogkérdésű perekben való ítélethozatalt egyelőre halasztják. Valorizációs ügyben egyébként a Kúria még a tavasz folyamán egy nagy elvi jelentőségű határozatot hozott. Ez a m. kir. Kúria teljes ülésének 87. sz. polgári döntvénye (Bpesti Közl. 144. sz.), amely a Kúria korábbi állásfoglalásával szemben kimondja, hogy „a baleset folytán megítélt járadék számszerű összege a sérült személyén kívül eső, a gazdasági viszonyokban beállott ama körülmény alapján is felemelhető vagy leszállítható, hogy a marasztalásban meghatározott pénznem értéke lényegesen megváltozott.” Ezen döntvény indokolásának a baleseti járadéknak vele eldöntött valorizálhatóságán túl menő jelentőséget az kölcsönöz, hogy a Kúria nem alkalmazott valamely fikciót, amellyel a baleseti járadéknak tiszta pénztartozás jellegét megváltoztatta volna, hanem ellenkezőleg kimondja azt, hogy jogszabály híján, illetőleg a fennálló törvényes rendelkezésekkel tudatos ellentétben hozta meg határozatát, melynek közvetlen célja ugyan csupán a baleseti járadékra igényjogosultak lényeges jogsérelmét megszüntetni, amely azonban, miután alkalmas arra, hogy más kérdésekben per analogiam precedensül szolgáljon, a közjogi természetű valutajog körébe vág. Lényeges sajátossága a Kúria döntvényének még, hogy a nominális pénzösszeg felemelése vagy leszállítása útján megtörténhető *valorizálás mértékét* illetően nem nyilatkozik, úgy hogy az az ezen döntvény által szabályozott területen is fennmarad továbbra a bíróság esetenkénti szabad mérlegelésének. Valóban, a valorizáció jogterülete a szabad-jog számára van fentartva.

A külföldi jogviszonyok és a külfölddel való sokirányú gazdasági összekötő szálak tették szükségessé a 28200/1925. I. M. sz., a perjog területét érintő rendeletet, (Bpesti Közl. 133. sz.) amely a *perenkívüli eskü* (affidavit) letételének módját szabályozza. Az affidavitot külföldön főleg adó- és vámművekben követelik meg s ezért érezhető szükségletet elégíti ki a kérdés magyarországi szabályozása. Azt kell azonban kívánni, hogy a magyar affidavit erkölcsi tartalma magasabb legyen, mint amilyen a külföldieké többnyire, ahol egy angol bíró az affidavitban tanusítandó perenkívüli esküről azt mondta, hogy azt az esküt tevő emberek épp úgy nem veszik komolyan, akár csak az „alázatos szolgája” szólás szószerinti értelmét sem.

Az általános gazdasági viszonyoknak a szabad költözködést akadályozó jogi és gazdasági állapotok által befolyásolt tükrét mutatja a *kivándorlóknak* a száma is. Ezeknek a megállapítása természetesen nehézségekbe ütközik, miután kétségtelen, hogy mentől több a jogi nehézség, annál nagyobb a titkos kivándorlás. Mégis érdekes az az adat, hogy kivándorolt

¹⁷ A Kúria idézett határozatának ismertetését lásd Polgári Jog 1925 szeptember számában.

1925. év első negyedében	352 ember, ebből Amerikába	156 lélek,
második	« 1.254 « « «	686 «
harmadik	« 910 « « «	461 «

Azért emlékeztem meg erről a kérdésről, miután a Szakszervezeti Tanács, amely a nemzeti eszmét nem értékeli ahhoz eléggé, hogy túlságos jelentőséget tulajdonítana a kivándorlással járó nemzeti veszteségnek, idén nyáron több ízben javasolta, hogy a kormány mozdítsa elő a munkanélküliek kivándorlását. Az Északamerikai Egyesült-Államokba irányuló kivándorlás egyébként az amerikai kvóta akadályába ütközik, amely szerint 1925/26-ban névleg 473 magyar vándorolhat be mindössze Amerikába. Tekintetbe veendő azonban, hogy ezen szám terhére veendő azon 133 személy, aki magyar születésű ugyan, azonban külföldön él és külföldről kíván az Egyesült-Államokba bejutni. Miután pedig a bevándorlási kvóta 50 százaléka erejéig azoknak van előjoguk, akiknek valamely legközelebbi hozzátartozója már polgárjogot szerzett az Egyesült-Államokban, csupán 170-en kaphatnak szabad mérlegelés alapján beutazási engedélyt. Érthető, de alapjában véve mélyen elszomorító, hogy a belügyminiszter ezért magának tartja fenn annak elbírálását, hogy „kik szorultak rá leginkább a kivándorlásra“. 244.900/1925. B. M. rendelet, Budapesti Közl. 143. szám).

Az általános gazdasági viszonyokat jellemző kor- és kórtünet volt egyrészt az, hogy a nyár folyamán a jótékony célú utcai gyűjtések száma a közönségre terhes mértékben megnövekedett, másrészt az elharapódzott sorsolási láz. Sorsolásokat rendeznek napilapok olvasói, kereskedők vásárlóközönségük között. Amellett rendkívül nagy számban rendeztek jótékony célú tárgysorsjátékokat. Ezeknek a rendezéséhez természetesen engedély kell, ilyen engedélyt kizárólag közhasznú egyesület kaphat. A jóváhagyás alapját az képezte, hogy a nyereségtárgyak értékének a sorsjegyek összes névértékének 15 százalékát kellett képeznie. Az engedélyt nyert egyesületek a sorsjátékot legnagyobb részben maguk rendezték, ezt már azért sem tudták megtenni, miután hiányzott ahhoz a megfelelő anyagi eszközük és a sorsjegyek terjesztéséhez szükséges szervezet. Ezért vállalkozóknak engedték át a sorsjegyek tényleges rendezését, meghatározott összeg vagy százalékos haszonrészesedés ellenében. A sorsjegyek terjesztése mindenféle módon történt, az utcán terjesztették őket, a főnyeresényt képező automobillal a főváros utcáit és a nagyobb vidéki városokat bejárták. Végül a 128.876/1925. P. M. rendelet szabályozta a sorsjátékok engedélyezésének feltételeit. Ez a rendelet kimondja, hogy nagyobb arányú sorsjáték rendezésére kizárólag közjótékonyági vagy kulturális egyesület kaphat engedélyt s egy-egy egyesület évenként legfeljebb egy sorsjátékot rendezhet. A kibocsátani szándékolt sorsjegyek száma nem haladhatja meg az 50.000 darabot, egy sorsjegy ára nem lehet több 10.000 koronánál. Minden sorsjegyen a teljes játékterv feltüntetendő. A sorsjegyekkel sem házalni, sem azokat az utcán árusítani nem szabad. Az engedélyes a sorsjáték rendezését másra nem ruházhatja át s a rendezéshez nem vehet igénybe idegen szervezetet.

A sorsjátékok elterjedéséről és mértékéről képet nyújt a következő, nem is egészen teljes statisztika, (melyből azonban legfeljebb 4—5 sorsjáték hiányzik). A pénzügyminiszterium eszerint 31 nagyobb sorsjáték rendezésére adott engedélyt, az ezen sorsjátékok által kibocsátott összes sorsjegyek száma 13,430.000 darab sorsjegy, ez tehát mind csak akkor kelhet el, ha Magyarország minden lakója legalább 2 sorsjegyet vásárol. A legkisebb darabszáma, 50.000 darab, mindössze négy sorsjátéknak volt, a legnagyobb darabszám viszont 1,200.000, de még három sorsjátéknak van egy-egy millió sorsjegye. Egy sorsjegy ára 3000 és 50.000 korona között váltakozik. Ha valamennyi sorsjegyet eladnának, 106,200.000.000 korona folyna be. A legkisebb sorsjáték összes sorsjegyei névértékének

az összege 250 millió korona, ilyen azonban csak egy van, három sorsjátéknál ez az összeg 500 millió, egynél 750 millió, a többinél pedig mindig több milliárd, egy esetben 8.000.000.000 korona. A nyeremények összértéke leggyakrabban a sorsjegyek értékének 15–20 százalékát teszi ki, egy esetben csak 12 százalékát, egyszer viszont 30 százalékát éri el.

A sorsjátékokat a tilalom ellenére is vállalkozók, kisebb bankok, tőzsdések rendezik. Kezdetben szép sikerrel jártak, a közönség, mely az elmúlt tőzsdeláz és a nyilvánvalóvá vált általános elszegényesedés után sem tudott letenni játékos hajlamáról, örvendve kapott ezen játszási lehetőség után. Innét van az osztálysorsjáték nagy sikere is, noha a nyerési lehetőség annál sem nagyon jelentékeny. A XV-ik osztálysorsjáték tervezetéből kiszámítható ugyanis, hogy a 68.000 sorsjegyért befolyók 38.400.000.000 korona, míg a 29.000 nyeremény összege csupán 27.905.000.000 korona, amiből 20 százalék nyereményadó kerül még levonásba. Eszerint a 38,4 milliárd befizetésből a nyerők mindössze 22.324.000.000 koronát (= 58,1%) kapnak. Az utolsó sorsjátékokba azonban a vállalkozók már nagyrészt belebuktak. A sorsjátékokat egyébként a kereskedelem általában nem nézi szívesen, néhány áru, főként autómobilok, mótóros biciklik elhelyezését azonban lehetővé tették.

A pénzügyi helyzet.

Elérkeztünk végre sok évi vajudás után ahhoz a naphoz, hogy a korona külföldi árfolyamáról nem kell többet beszámolni, miután az változatlan, még pedig nem csupán a korona piacának véletlen vagy mesterségesen befolyásolt alakulása következtében, hanem azért, miután külföldi értéke intézményesen van megrögzítve. Az év őszéig fennállott még a Magyar Nemzeti Banknak a Bank of Englanddal kötött egyezménye, mely szerint utóbbi intézet segítséget nyújt ahhoz, hogy a font—korona-reláció az 1:346.000 arányban fenntartható legyen, miután azonban a Magyar Nemzeti Bank a szanalási periódus kezdetén kapott *négymillió fontos előleg* utolsó maradékát júniusban *visszafizette*, ez a kapcsolat megszűnt. A devizaforgalmat fokozatosan felszabadították, a Nemzeti Bank a devizaforgalom megkötéséből szerezhető haszonról lemondott. Fontos lépés volt e tekintetben az, hogy szeptember elején feljogosította a devizaforgalom autorizált cégeit arra, hogy a náluk befolyó külföldi fizetőeszközöket az ugyanazon napon náluk bejelentett igények kielégítésére felhasználhassák, továbbá, hogy feleikkel az elszámolást a pénz-, illetve áruárfolyamtól eltérő, a felekre nézve kedvezőbb árfolyamon is végezhessek.

A korona természetesen „manipulated currency“ maradt, a Magyar Nemzeti Bank a jegybankpolitika eszközeivel örökös megfelelő szinten tartásán. A lefolyt időszakban megállapíthatólag semmiféle beavatkozás sem vált szükségessé. A korona zürichi árfolyama 0,007250 és 0,007270 között fluktuált, 10000 koronának az értéke valamivel alacsonyabb tehát 1 osztrák silling kb. 0,73-as árfolyamánál, ami abban is kifejezésre jut, hogy míg Ausztriában a silling és aranykorona viszonyát 1,44:1-gyel állapították meg, addig nálunk, noha pontos kiszámítás mellett alacsonyabb szám jön ki, az aranykorona értékét 14.500 papirkoronával tették egyenlővé. Ez azért meglepő, miután eredetileg úgy látszott, hogy a kormány szándéka az, hogy a magyar korona szintjét pontosan az osztrákéra hozza és kétségtelen, hogy ebben nem technikai nehézségek akadályozták meg. Szeptemberben és októberben egyébként már nagyban vitatkoztak a megállapítandó új magyar pénzegység felől, a vonatkozó törvényt azonban csak november folyamán intézték el.

Mielőtt a Magyar Nemzeti Bank státusát szemlélnők, arról kell megemlékezni, hogy május 28-án 9%-ra leszállított *váltóleszámitolási kamatlábat* október közepén 7%-ra csökkentette. A *bankjegyforgalom* fokozato-

san nőtt, ami Magyarországon az őszi hónapokban megszokott jelenség. Május 31-én 4.493,6 milliárd volt, október 31-én pedig 5440,0 milliárd. Igaz ugyan, hogy az októberi ultimo nagyobb pénzigényeket támaszt a májusi-nál, ennek hatása azonban nem lehet jelentékeny. A bankjegyforgalom emelkedése ugyanis nem csupán a havonkénti negyedik bankkimutatásoknál mutatkozik, hanem ugyanígy akkor is, ha a minden hónapban kiadott első, második vagy harmadik kimutatásokat hasonlítjuk egymással össze. Mégis figyelemreméltó, hogy amíg a májusi harmadik és negyedik bankkimutatás közötti időben a jegyforgalom csupán 415 milliárddal nőtt, addig októberben az ilyen összehasonlítás 735 milliárdos jegyszaporodást mutat ki. A jegyforgalom átmeneti emelkedése egyébként július utolsó hetében is kitett közel 600 milliárdot. A girokövetelések alakulása bizonyítja, hogy a bankjegyforgalom növekedését valóban a vidéknek az aratás finanszírozásával kapcsolatos pénzükséglete idézte elő. Ez abból tűnik ki, hogy a bankjegyforgalom szaporodásával egyidejűleg a jegybanknál fennálló girókövetelések összege valamivel csökkent, május 31-én 2541 milliárd volt, október 31-én pedig 2328 milliárd. Ha pedig kikapcsoljuk a hónap-végek zavaró hatását, akkor azt látjuk, hogy a Nemzeti Banknak girószámlákon fennálló tartozása május 23-án 2910, október 23-án pedig mindössze 2843 milliárd volt. Ha a bankjegyforgalom növekedésének ellentételeit keressük, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy a jegybank ércékszlete nagyobb mértékben nőtt meg az általa nyújtott hitelek összegénél. A váltótárca így május 31. és október 31. között mindössze 1459 milliárról 1685 milliárdra emelkedett. Az ércékszlet ezzel szemben 2790 milliárról 3281 milliárdra szaporodott, annak bizonyosságául, hogy külföldi tőke áramlott az országba. Ez a — a jegybankkimutatások alapján is megállapítható — tőkeáramlás jellegét nehéz biztonsággal megállapítani, azonban nem valószínű, hogy az aktív magyar fizetési mérlegnek volna a tünete; valószínűbb, hogy külföldről származó kölcsönösszegek által van okozva. Ez mindenesetre azt a veszélyt rejti magában, hogy a jegybank elveszti a kontaktust a magyar pénzpiaccal s ki van téve annak, hogy ha a külföldi tőkét hirtelen visszavonják, úgy ércékszletének állománya rövid idő alatt nagyot fog esni. A megemlített bankkamatláb-leszállítás ezen megfontolásban birta alapját.

A jegybankkimutatással kapcsolatosan még csak arról a tényről kell megemlékezni, hogy az egyéb tartozások, de különösen az egyéb követelések tétele nagymértékben növekedett, előbbi május 31-én 2522 milliárdot, október 31-én pedig 2954 milliárdot tett ki, míg az egyéb követelések tétele alatt május 31-én 3697 milliárd, október 31-én pedig 4151 milliárd korona szerepelt. Az emelkedés elsősorban a New-Yorkban kibocsátott városi kölcsön hozadékának befolytára vezethető vissza, mely az augusztus 31-i bankjelentésben szerepel először.

A jegybank kamatlábpolitikájának mindenesetre meg volt az a sikere, hogy a belföldi kamatláb fokozatosan csökkent. A bankkamatláb csökkentése természetesen mindig csak lassan érezteti hatását, az október 22-én bekövetkezett 2%-os leszállítása ennek megfelelően kezdetben csak egy százalékkal lett escomptálva. A piaci váltóleszámitolási kamatláb júniusban 14—19% között mozgott, augusztusban leszállt 12—17%-ra, október végén pedig 10½—14½% körül volt. A betétek után fizetett kamat október 26-áig 7%, három hónapra lekötött pénz után 10% volt, az említett időpont után pedig 5½%, illetőleg 7½%, a budapesti bankkondíció-kartel első csoportjába tartozó intézeteknél, a többi csoportba tartozó intézet ennél többet fizethet, ez a többlet azonban legfeljebb 1%. Megemlítésre érdemes, hogy a bankkondíció-kartel tagjait hosszú időm keresztül öt csoportba osztotta, október 27-től kezdődően azonban négy csoportba sűrűsítette. A vidéki intézetekre ez a kamatmegállapítás nem vonatkozik, a budapesti bankok vidéki fiókjai ellenben legfeljebb ½%-kal fizethetnek többet központjuknál. A bankok a betétek után fizetendő 1/10‰ kincstári

illetéket tartoznak feleikre áthárítani és $\frac{1}{4}\%$ kezelési díjat a folyószámla nagyobbik forgalmú oldala után felszámítani. A lekötött betéteknél a bankok fentartják maguknak azt a jogot, hogy a kamatlábat leszállítsák abban az esetben, ha a jegybank leszállítaná a kamatlábat. Előfordul mindemellett, hogy a bankok a szigorú bírság kikötésével biztosított kartel ellenére egyes ügyfeleknek kedvezőbb feltételeket engedélyeznek, mint azt a szigorú előírások alapján meg szabadna tenniök. Így tudomásom van arról, hogy módot találtak arra, továbbra is $8\frac{1}{2}\%$ kamatot téríteni. Erre az eredményre természetesen csak olyan vállalat tehet szert, amely bizalmas viszonyban áll ugyan bankjával, azonban nem tartozik annak konszernjéhez. Általános szokás ugyanis, hogy utóbbiak úgyszólván kivétel nélkül a kamatkondíciók terén a legkedvezőtlenebb elbánásban részesülnek. A vidéken a nagy pénzhiány következtében a helybeli pénzüintézetek között továbbra is fennállott a nagy versengés a betétszerzés terén. Igen magas kamatokot térítettek s ennek megfelelően magas kamatokot is szedtek adósaiktól. A kamatláb mérséklését a Nemzeti Bank próbálta előmozdítani és kikényszeríteni. E végből a fiókjai révén júniusban rávette a vidéki pénzüintézetek nagy részét arra, hogy legfeljebb 14% kamatot térítsenek betevőiknek s maximum 26% kamatot számítsanak fel adósaiknak. Ezek a feltételek idővel természetesen lassacskán enyhültek.

A hetipénz tőzsdei jegyzése továbbra is fenmaradt, azonban csak névleges jelentősége van. Tétele úgyszólván állandóan $15-16/64\%$. Az ilyen alapon létrejövő üzletek nagyrészt 2 vagy 4 hétre szólnak. A magánuzsora továbbra is virít, sok elég jól megalapozott cég nem tud a rendes hitelfeltételek mellett kölcsönhöz jutni s ezek továbbra is fizetnek kisebb tételek után heti 1% -ot, sőt annál többet is s örülhetnek, ha évi 36% mellett juthatnak pénzhez. Az ingó jelzalog bevezetésétől remélnek egyesek javulást. A nemesfémiparosok szövetségének sikerült tagjai számára előnyös hitel lehetőséget biztosítani, noha azok egyébként korábban csak nehezen tudtak hitelhez jutni. Megállapodott a Magyar-Olasz Bankkal, hogy közvetít tagjai részére nyílt számla leszámítolási és tárcaváltó leszámítolási hiteleket, úgy látszik, anélkül, hogy maga kezességet vállalna.¹³

A pénzkölcsönök közvetítőinek a száma örvendatosan megfogyott. A bankok igyekeznek a hitelkeresőkkel közvetlen érintkezésbe lépni s főleg az ellen védekezni, hogy a vállalatok oly sok felől vegyenek pénzt igénybe, hogy helyzetük teljesen áttekinthetetlené váljék.

Az ingatlankölcsönök ügye nem haladott előre jelentékenyebben. Budapesti bérházra $12-18\%$ évi kamattal mellett lehetett kölcsönhöz jutni. Ezen kölcsönök $1-2$ évre szólnak, a kamat $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ évenként fizetendő előre, néha a kölcsön igénybe vevője storno jogot köt ki magának. A közvetítők a tőke $1-2\%$ -át igénylik jutalékként, miután azonban ennek az üzletnek nincs még kialakult piaca, rendszerint a közvetítők egész láncolata szerepel.

Október elején meghatározta a kormány a jegyintézet nyereségéből folyósítandó *22 millió aranykoronás kölcsön feltételeit*. A feltételek a következők: $86\frac{1}{2}\%$ -os elszámolási árfolyam, félévenkénti $4,40\%$ annuitás 70 féléven keresztül. A tényleges annuitás tehát $10\frac{1}{2}\%$. Az évi annuitásból $7\frac{1}{2}\%$ a nominális kamattal, $0,75\%$ a bankok kezelési díja, $0,55\%$ a törlesztés. Az elszámolás a bankok és az állam között 88% -os árfolyamon történik, a kibocsátás körüli tevékenységből származó hasznuk tehát $1\frac{1}{2}\%$. Amennyiben azonban a kölcsön alapján forgalomba hozandó zálogleveleket valamely központi intézmény bocsátaná ki, a bankok kibocsátási hasznából $\frac{3}{4}\%$ ezen intézményt illeti. Ebben az esetben kezelési díj nem jár a bankoknak, a kezelési díjból egyébként amúgy is csak évi $0,50\%$ illeti meg a bankokat, $0,25\%$ pedig az államé. Tájékoztatásul szolgáljon,

¹³ Nemesfémipari Közölny, 1925. évi 22. szám.

hogy a bankok a háborút megelőzően kb. 2% kibocsátási haszonra tettek szert és kezelési díj fejében évi 0.3%-ot kalkuláltak be az annuitásba. Ha tekintetbe vesszük tehát a változott körülményeket, azt kell állítani, hogy az állam a bankoknak a kölcsönkibocsátás körüli tevékenységét igen szerényen jutalmazza.

A mezőgazdák egyébként tavasszal elég költséges zöld hitelek felvételével operáltak. Állítólag 8000 vagonra tehető az így lekötött buza-mennyiség. A kölcsön összege vagononként 25–30 millió korona volt. Az őszi folyamán, miután a kormánynak külföldi hosszúlejáratú mezőgazdasági kölcsön szerzésére irányuló kísérletei nem jártak eredménnyel s a bankok szeptember 30-án visszanyerték addig korlátozott akciósabadságukat, utóbbiak maguk próbáltak Londonban és New-Yorkban kölcsönt szerezni, október végéig azonban nem értek el sikert.

A cukorgyáraknak ismét sikerült Londonban 7–8%-os campagne-hitelhez jutniok.

A postatakarékpénztár és 13 nagyobb budapesti pénzüintézet rendelkezésre álló betétek állománya további örvendetes fejlődést mutat. A vonatkozó kimutatás a következőként fest:

	1924 december 31-én	1925 május 31-én	1925 június 30-án	1925 július 31-én	1925 augusztus 31-én	1925 szeptember 30-án	1925 október 31-én
	a r a n y k o r o n a ¹						
<i>Takarékbetétek:</i>							
a) papírkor.-ban	23,882.286	57,954.768	68,100.000	78,100.000	84,300.000	86,500.000	105,700.000
b) id. valutában	2,512.200	3,329.616	3,400.000	3,200.000	2,700.000	4,100.000	2,500.000
<i>Folyósza betétek:</i>							
a) papírkor.-ban	160,662.446	190,604.295	211,400.000	212,600.000	224,800.000	218,000.000	248,100.000
b) id. valutában	44,340.153	42,305.279	5,300.000	50,900.000	62,300.000	68,900.000	67,800.000
<i>A betétek főszege</i>	231,397.087	294,193.598	333,200.000	344,800.000	374,100.000	377,500.000	424,100.000

¹ Júniustól kezdődően kikerekített összegekben.

A betétek összegének fejlődése csak szeptemberben torpant meg átmenetileg, visszafejlődés azonban akkor sem következett be, október hónap pedig ismét jelentékeny szaporulattal dicsekedhetik. Érdekes, hogy a takarékbetétek anonimítása mennyire kedvelt ismét s a magyar valuta iránti bizalom jut kifejezésre abban, hogy az idegen valutájú betétek viszonylagos jelentősége csökken. Mindenesetre érdekes volna azonban tudni, hogy a betétek mely hányada származik külföldről.

A budapesti pénzüintézeti tisztviselők elbocsátása egyébként befejezést nyert. Az infláció alatt megduzzadt tisztviselő-létszámnak elbocsátotta a Hitelbank 47%-át, a Kereskedelmi Bank 50%, a Leszámitoló Bank 45, a Magyar-Olasz Bank 75, a Hazai Bank 65, az Angol-Magyar Bank 58, a Belvárosi Takarékpénztár 60, a Központi Jelzálogbank 75%-át, stb.

Az értékpapírtőzsde forgalmának csökkenéséről a leszámolóiroda az adata tájékoztat legmegfelelőbbben, hogy a leszámolóirodában tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke volt

millió papirkoronában

1925	Fizetési napok száma	Egy fizetési nap átlagos forgalma	Havi össz-forgalom	1924. év vonatkozó hónapjának összes forgalma
Június	5	79.310·4	396.552	499.358
Július	4	111.082·0	444.328	500.134
Augusztus	4	119.574·5	478.298	281.661
Szeptember	5	81.260·0	406.300	278.184
Október	4	77.575·8	310.374	392.129

Megjegyzendő, hogy a tapasztalat szerint a tőzsdén kötött összes ügyletek értékének összege a tényleges szállításra és átvételre került értékpapirokét körülbelül négy és félszer haladja meg. Valószínű, hogy ez az arány nagy forgalom esetén nagyobb, mint kis forgalomnál.

Az árfolyamalkulás iránya nehezen állapítható meg, miután nem volt egységes. A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamhullámzását jelző s az 1913. évi részvényállományt érintő elővételi jogok figyelembevételével aranyértékben kiszámított indexe volt

május 31-én	14·1%
június végén	14·0%
július „	15·7%
augusztus végén	16·1%
szeptember „	15·4%
október „	15·6%

Jelentőkenyen emelkedett azonban május 31 és október 31 között a gáz- és villamossági vállalatok részvényeinek az indexe, 46·2%-ról 61·5%-ra, a sörgyárak és szeszipari vállalatoké 49·5%-ról 73·0%-ra, a szállodák és gyógyfürdőké 31·1%-ról 40·5%-ra. Ha azonban csupán 10 fontosabb, a budapesti értéktőzsdén jegyzett értékpapir részvényeinek árfolyamindexét nézzük, úgy azt látjuk, hogy az

május végén	18·9%
június „	18·5%
július „	20·5%
augusztus végén	20·5%
szeptember „	19·1%
október „	18·6%

volt. Ebből az következik, hogy az általános árfolyamindexben kifejezésre jutó javulás az értéktőzsdei forgalom szempontjából kevésbé fontos vállalatok részvényeinek árfolyamemelkedésére vezethető vissza.

A fix kamatozású értékek tőzsdei forgalma emelkedett. Ez részben összefügg azok valorizációjáról terjesztett hírekkel. Különösen a hadikölcsönök valorizálásáról terjesztett hírek szolgáltak egy erősebb ármozgalom megindítójaul. Mikor azonban a pénzügyminiszter kijelentette, hogy a hadikölcsönök általános valorizálásáról nem lehet szó, ezeknek az árfolyama ismét visszaesett. A kényszerkölcsönkötvények nem képesik a hivatalos tőzsdei forgalom tárgyát. Mindamelllett egy időben élénk forgalom alakult ki bennük. Az árfolyamuk kezdetben 40 volt, miután azonban befektetési cézzattal belföldiek és külföldiek vásárolták és állítólag a Póstatakarékpénztár is végzett intervenciós vásárlásokat, árfolyamuk kb. 60-ig emelkedett, később ismét 52—54-ig visszaesett.

A tőzsdebíráskodás reformja októberben lépett életbe. Célja volt a tőzsdebírószági ítélőtanácsokat a túlterheléstől megóvni. A reform szerint az előkészítő jellegű első tárgyalások nem az ítélőtanács előtt folytak

le, hanem a tőzsdei titkárok egyedül tartják meg azokat s arra is törek-
szenek, hogy a peres felek között egyezséget közvetítsenek.

A szegedi értéktőzsde májusban megszűnt.

A pénzügyi vonatkozású kormányintézkedések közül a következők
voltak a nevezetesebbek:

A 4900/1925. P. M. rendelet (44. számú szanalási rendelet) a kereskedői
mérleg valódiságának helyreállítására vonatkozó jogszabályokat lényeg-
telenül módosítja. A 6400/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 245. sz.) ebben
a tárgyban az átértékelt mérleg elkészítésének határidejét 1926 január 31-ig
elhalasztja. A mérlegvalódiság helyreállításának a kérdésével kapcsolatos
a 38950/1925. I. M. rendelet (Bpesti Közl. 183. sz.), mely a részvénytársasá-
gok, valamint a szövetkezetek egyesülésére, valamint az említett társasá-
goknak az egyesüléssel és a mérlegvalódiság helyreállításával kapcsolatos
egyes műveleteire vonatkozó cégbejegyzések közzétételéért fizetendő díjakat
állapítja meg rendkívül méltányosan (a fizetendő díj maximuma 100.000
korona).

Azon megfontolás alapján, hogy a mezőgazdasági hitelek adásához
és felvételéhez nemcsak tőke kell, hanem ahhoz megfelelő egyéb rendelke-
zésekre is szükség van, a 6700/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 246. sz.)
a mezőgazdasági ingatlanokra nyújtott záloglevélkölcsönöket illetékkedvez-
ményekben részesíti. A kölcsönöket igénybevevő felek érdekvédelmét elő-
mozdítandó, kimondja ez a rendelet, hogy az illetékkedvezmény csak azon
záloglevélkölcsönökre vonatkozóan adatik meg, amelyeket pénzügyintézetek
nyújtanak s ha 1. a kölcsön feltételei megegyeznek vagy kedvezőbbek
a 22 millió aranykoronás kölcsön feltételénél; vagy ha 2. a kölcsön fel-
tételei az említett feltételnél kedvezőtlenebbek ugyan, de azért mégis
olyanok, hogy a kölcsönnek illetékkedvezményekkel való támogatása a
pénzügyminiszterium esetenkénti elbírálása szerint közhiteli szempontból
indokolt. A 7288. I. A. 2/1925. F. M. rendelet (Bpesti Közl. 243. sz.) az
erdőbirtokhitelről szóló 1923:XXI. t.-c. végrehajtási utasítása és azon
módozatokról intézkedik, amelyek mellett az idézett törvénybe foglalt ked-
vezmények igénybevehetők. Ezt a rendeletet kiegészíti a 47533/1925 I. M.
rendelet (Bpesti Közl. 243. sz.), mely az erdőbirtokhitelről szóló idézett
törvénycikkben megállapított korlátozások telekkönyvi feljegyzését sza-
bályozza.

Formailag speciális gazdasági területeket érint, érdemben azonban
általánosabb jelentőségű s a kamatviszonyok kedvezőbbre fordulását
alapuló a 4050/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 148. sz.), amely a betegségi
biztosítási járulékok és a balesetbiztosítási díjak késedelmes fizetése
esetén a fizetendő késedelmi kamatot havi 2%-ra szállította le, továbbá a
145.510/P. M. rendelet (Bpesti Közl. 244. sz.), amely a vámhitelek után
fizetendő kamatot november elsején kezdődő hatállyal évi 10%-ra szállí-
totta le.

Megemlítésre érdemes, hogy október elején a Fővárosi Gázművek
felbontották azt a szerződést, melyet két évvel előbb kötötek egy külföldi
pénzesoporttal, mely a súlyos pénzügyi viszonyok idején lehetővé tette a
külföldi szén bevásárlását s azért a gázgyár mellékterményeinek értékesi-
téséből származó haszonból részesült.²⁰

A mezőgazdaság helyzete.

Magyarország éltető eleme a mezőgazdasága, ezért érthető az az
érdeklődés, amellyel mindenki a mezőgazdaság terméseredményeit kíséri.
Az 1925. év terméseredménye mennyiségileg általában nagyobb volt az
előző évinél. A hét főtermény termésáhozama ugyanis a következő volt:²¹

²⁰ Pesti Napló, október 9.

²¹ Magyar Statisztikai Szemle III. évfolyam 345. l.

T e r m é n y	Learatott terület, kat. hold	Kat. holdan-kénti átlag-termés	1925. évi termés	1924. évi termés
<i>Búza :</i>				
Nagybirtokon	804.278	8·21	6,600.002	4,871.569
Kisbirtokon	1,728.878	6·82	11,784.959	9,163.202
<i>Együtt...</i>	<i>2,533.156</i>	<i>7·26</i>	<i>18,384.961</i>	<i>14,034.771</i>
<i>Rozs :</i>				
Nagybirtokon	386.668	7·40	2,861.718	2,120.768
Kisbirtokon	802.310	6·33	5,081.431	3,493.730
<i>Együtt...</i>	<i>1,188.978</i>	<i>6·68</i>	<i>7,943.149</i>	<i>5,614.498</i>
<i>Árpa :</i>				
Nagybirtokon	248.932	7·60	1,891.547	1,224.517
Kisbirtokon	477.397	6·35	3,030.944	1,978.606
<i>Együtt...</i>	<i>726.329</i>	<i>6·78</i>	<i>4,922.491</i>	<i>3,203.123</i>
<i>Zab :</i>				
Nagybirtokon	246.305	7·19	1,770.769	1,174.056
Kisbirtokon	265.436	6·19	1,643.185	1,106.662
<i>Együtt...</i>	<i>511.741</i>	<i>6·67</i>	<i>3,413.954</i>	<i>2,280.718</i>
<i>Szemes tengeri :</i>				
Nagybirtokon	563.812	14·33	8,077.553	5,989.552
Kisbirtokon	1,250.854	12·32	15,410.830	12,838.514
<i>Együtt...</i>	<i>1,814.666</i>	<i>12·94</i>	<i>23,488.383</i>	<i>18,828.066</i>
<i>Burgonya :</i>				
Nagybirtokon	134.150	59·14	7,933.653	4,873.867
Kisbirtokon	310.734	48·66	15,121.122	10,477.612
<i>Együtt...</i>	<i>444.884</i>	<i>51·82</i>	<i>23,054.775</i>	<i>13,351.479</i>
<i>Cukorrépa :</i>				
Nagybirtokon	99.769	136·67	13,635.058	10,969.778
Kisbirtokon	15.188	106·49	1,617.514	1,772.254
<i>Együtt...</i>	<i>114.957</i>	<i>132·68</i>	<i>15,252,572</i>	<i>12,742.032</i>

A termés tehát jelentősen nagyobb volt az előző évinél. A többlet jelentősége emellett még nagyobb, mint azt a százalékokban kifejezett növekedés kifejezné, miután tekintetbe kell venni, hogy a vetőmagszükséglet évről-évre nagyjából ugyanakkora s a mezőgazdasági népesség önfogyasztása sem változik a terméshozam mértékének arányában. Ennek következtében a piacra kerülő terménymennyiség százalékos növekedése valóban igen nagyra tehető. Bizonyos általánosítással állítható, hogy ez a termésmennyiség, illetőleg annak pénzübeli ellenértéke az, ami a mezőgazdaság és az egyéb termelő osztályok jöszág- és értékerejének terjedelmét meghatározza. Ez az egyáltalában nem újszerű megállapítás színezi közgazdasági vonatkozásúvá azt a nyilvánvaló tényt, hogy a gazdát elsősorban nem termésének mennyisége, hanem az érdekli, hogy termésének piacra hozható mennyiségéért mely ellenértéket kap. A mezőgazdasági termények árviszonyai elsősorban a világpiacon helyzettől függenek. A

gabona 1925. évi világtermése ugy az előző évimél, mint az 1909/13. évek átlagánál kedvezőbb volt, noha Oroszország termésére vonatkozó kedvező adatokat jogos kételkedéssel kell fogadni. Volt ugyanis:²²

	1925-ben	1924-ben	Az 1909—13. évek átlagában
millió méter mázsa			
<i>Búza</i> : világtermése	1079·3	925·7	988·6
ebből Oroszország termése ...	180·0	104·0	186·0
<i>Rozs</i> : világtermése	458·4	357·0	442·5
ebből Oroszország termése ...	208·3	175·8	187·0
<i>Árpa</i> : világtermése	322·1	259·3	327·2
ebből Oroszország termése ...	59·8	38·1	84·6
<i>Zab</i> : világtermése	642·9	581·9	618·7
ebből Oroszország termése ...	101·9	73·9	130·1
<i>Tengeri</i> világtermése	934·0	758·6	831·1
ebből Oroszország termése ...	44·8	24·0	14·0
<i>Burgonya</i> : világtermése	1522·0	1334·6	1260·7
ebből Oroszország termése ...	442·8	308·4	202·0
<i>Cukorrépa</i> : világtermése	418·4	402·9	439·3
ebből Oroszország termése ...	58·6	33·6	99·1

Ezek az adatok amellet csak az északi földgömbre vonatkoznak, pedig ismeretes, hogy Argentína és Ausztrália gabonatermése ismét igen jó lesz.

A kimutatott mennyiségek nem kerülnek mind a világgpiacra. A római nemzetközi mezőgazdasági intézet becslése szerint az 1925 augusztus elseje és 1926 július harmincegyediké közötti gazdasági évben például a következő búzamennyiségek exportja várható:²³

Kanadából	79·0	millió q
Az Északamerika Egyesült-Államokból... ..	18·0	« «
Indiából	0·5	« «
Romániából	6·0	« «
Bulgáriából	2·0	« «
Jugoszláviából	4·0	« «
Magyarországból	4·0	« «
Szovjetországból	10·0—20·0	« «
Argentína mult évi készletéből... ..	12·0	« «
« idei terméséből	40·0	« «
Ausztrália mult évi készletéből	3·5	« «
« idei terméséből	25·0	« «
Algírból, Tuniszból stb.	4·0	« «

Összesen kb. 215·0 millió q

Ehhez aztán tekintetbe kell azt is venni, hogy az importra szoruló államok termése mekkora volt. E tekintetben a helyzet az, hogy ezen togyasztó államokban termett búzamennyiség volt

1922-ben 202·4 millió q, míg az 1922/23. évben 157·6 millió q búzát importáltak
1923-ban 243·0 « « « « 1923/24. « 167·0 « « « «
1924-ben 210·8 « « « « 1924/25. « 171·0 « « « «
1925-ben 261·4 « «

Azon államok közül, amelyek felé buzaexportunk elsősorban gravitál, termett

²² Bulletin de statistique agricole et commerciale, Novembre 1925.

²³ Bulletin de statistique agricole et commerciale, Octobre 1925.

	1925-ben	1924-ben
Németországban	29·03 millió q	24·28 millió q
Ausztriában	13·51 " "	7·71 " "
Csehszlovákiában... ..	9·95 " "	8·77 " "

ezzel szemben azon államok búzatermése, amelyekkel a hozzánk közel-
fekvő államokban elsősorban versenyeznünk kell, a következőként alakult:

	Az 1925. évi búza termés volt	Az 1924. évi búza termés volt
Jugoszláviában	24·40 millió q	15·72 millió q
Romániában	28·97 " "	19·17 " "

A termelés mennyiségi eredménye a világpiac áralakulását befolyá-
solta. Az irányadó chicagói gabonatőzsdén, megfelelően métermázsákra
és koronára átszámítva az ottani bushel-jegyzést, a búza ára volt:

1924 június 1-én	302·000 korona egyenértéke
június 30-án	284·000 " "
július 31-én	310·000 " "
augusztus 31-én	300·000 " "
szeptember 30-án	265·000 " "
október 30-án	288·000 " "

A budapesti gabonatőzsde jegyzései ezen világpiaci áralakulás be-
folyása alatt állottak. Erről a következő árfolyamok tájékoztatnak:

	Május végén	Június végén	Július végén	Augusztus végén	Szeptemb. végén	Október végén
76 kg-os tisz- melléki búza	498.750	507.500	366.250*	366.250*	367.250*	352.500*
Rozs	415.000	412.500	277.500*	260.000*	258.750*	232.500
Sörárpa	—	—	—	330.000*	340.000*	335.000
Zab	425.000	482.500	430.000	245.000*	250.000*	250.000
Kukorica... ..	261.250	282.500	262.500	270.000	287.500	277.500

* Új árú

A július 31-iki búza jegyzése már az új termésre vonatkozik, innét
a feltűnő árhanatlás.

A gabonatermésünk értékesítése sok nehézségbe ütközött. A M. Á. V.
tarifái sok támadásnak voltak kitéve, a mezőgazdasági érdekeltségek azt
hangoztatták, hogy magasabb volna, mint a külföldi vasutaké.²⁴
Különösen egyes cikkek szállítási díjtételét sokalták, így a gyümölcsét,
paradicsomét, burgonyáét. Sikerült is kedvezményes szállítási díjtéte-
leket ezekre nézve kiharcolni. A gyümölcs értékesítését az is megnehezí-
tette nagy mértékben, hogy Lengyelország a gyümölcs vámtételét júliusban
hatszorosra emelte.

A magyar gabonavámok június 15-én léptek életbe ismét. A magyar-
országi áralakulást természetesen nem befolyásolták nagyobb mértékben:
gabona-exportállam vagyunk. A gabona árának fokozatos esőkkenése
következtében az osztrák új vámtarifában megállapított, a gabona ár-
alakulásával ellentétes irányú mozgó vámtétel éreztette hatását. Cseh-
ország is megszüntette a gabona vámmentességét és az osztrákhoz hasonló
mozgó vámtarifa-skálát léptetett életbe szeptember elsején.

Szeptember végén Galacban több nagy gabonaspekuláns összeomlott,
emiatt néhány magyar gabonakereskedő is nagyobb veszteséget szenved-
ett.²⁵

²⁴ Köztelek. aug 9.

²⁵ Pester Lloyd. október 7.

A gabonatözsdén egyébként augusztusban új szokások léptek életbe, amennyiben a malmok augusztus 17. óta csupán minta ellenében vásárolnak. Ugyanakkor reformálták a vidéki búza árjegyzését is.

Mint láttuk, Magyarország 1925. évi termése általában kedvező volt. A vonatkozó adatok részletei feltárják azonban azt, hogy a kisbirtok eredményessége mennyire marad a nagybirtoké mögött. Már ez az adat egymagában is érezteti azt, hogy a földbirtokreformnak, mely hatást kell gyakorolnia a termelésre, ezt a hatást egész részletesen *Konkoly-Thege Gyula*-nak egy októberben tartott előadása tárta fel.²⁶

A terméseredmény egyébként országrészenként igen különböző volt. A jégkárok nagyságát bizonyítja az a tény, hogy a biztosítóintézetek a jégbiztosítási ügyletre idén ráfizettek. A biztosítók által folyósított kárösszeg egyébként 53.8 milliárd korona volt. Vannak vidékek, amelyeknek termése az országos átlagtól messze elmaradt s ahol a gazdák inséges helyzetbe jutottak. A rendellenes időjárás, a szokatlan tavaszi szárazság okozta aszály ezeken a vidékeken a gabonaféléket még zöld állapotban leperzselte. Jásznagykunszolnok, Hajdú, Borsod, Heves, Bihar megyék tiszamenti részei, Abaujtonamegye megmaradt része azok a vidékek, amelyek az országos átlagban jó közepes termés mellett inségbe jutottak. Errefelé a gazdaközönség állami támogatásra szorult. A kormány az Országos Központi Hitelszövetkezet útján 20 milliárd hitelt folyósított két évre az inségbe jutott gazdáknak. Az előnyös kamat az ú. n. aszálykölesönnél évi 3½%, az ú. n. jégkárkölesönnél évi 8%.

A kormány foglalkozott a *mezőgazdasági termelés intenzívebbé* tételével. Ezt a célt szolgálja az őszi hónapokban nyújtott 55 milliárdos vetőmaghitel,²⁷ továbbá a m. kir. földművelésügyi minisztérium újonnan szervezett „*állandó központi talajjavító bizottsága*“ (Budapesti Közlöny 148. sz.), melynek célja a hazai szikes területek megjavítása érdekében eddig végzett és ezután végzendő tudományos kísérletek és kutatások eredményeinek gyakorlati értékesítése s a hazai szikes területek megjavításával foglalkozó különböző szakintézetek ezirányú működésének egységes irányítása, a javítás módzatainak a köztudatban leendő átvitele s általában az ezzel kapcsolatos összes kérdések előbbrevitele. A végrehajtandó közmunkák is részben azt célozzák, hogy terméketlen területek termővé tétessenek.

A *tej értékesítését* érinti a 19000/1925. F. M. rendelet (Budapesti Közl. 174. sz.), mely, arra való tekintettel, hogy a tej értékesítésével és feldolgozásával foglalkozó vállalatok üzése az 1922:XII. t.-c. óta iparengedélyhez van kötve, annak megszerzése körüli eljárást szabályozza és a kiadható engedélyek számát meghatározza. Ennek az intézkedésnek a célja a tej hamisításának közegészségügyi okokból korlátot szabni. Ugyanez az indítéka a 47641/1925. F. M. rendeletnek is (Bpesti Közl. 203. sz.), mely a tejszállító kannákon alkalmazandó zárjegyekről szól. A kormány egyébként a tejszövetkezetek létesítésének a híve, amit az e célból a beruházási programba felvett összeg bizonyít.

A vagyonszármazékokkal kapcsolatos jogviszonyok végleges rendezése még mindig nem történt meg. A 75000/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 143. sz.) kimondja az államkincstár tulajdonát tevő, földbirtokpolitikai célokra juttatott vagyonszármazékok tekintetében, hogy, miután a vadászati jog a földtulajdonnak elválaszthatatlan tartozékát képezi, az állam birtokában levő vagyonszármazékokon gyakorolható vadászati jog az államot illeti meg, amely azt a pénzügyigazgatóságok útján bérbe adja. A 85000/1925. F. M. rendelet (Bpesti Közl. 166. sz.), élve az 1925:XXIV. t.-c.-ben adott felhatalmazással, a vadászati tilalmi időket megváltoztatta. — A 113751/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 197. sz.) kimondja,

²⁶ Konkoly-Thege Gyula: Magyarország földbirtokviszonyai és a földbirtokreform. — Magyar Statisztikai Szemle, III. évf. 386. és köv. l. — I. ugyancsak Magyarország földbirtokosai és földbérlői c. újonnan megjelent munkát.

²⁷ Köztelek, szept. 3.-i száma

hogy a vagyonváltság során az állam tulajdonába jutott, általa azonban még át nem vett földek után azok volt tulajdonosai vagy jelenlegi hasznélvezői az 1925/26. gazdasági évre a kataszteri tiszta jövedelem összegének minden koronája után 12 kg. búza ellenértékét tartoznak az államkinestárnak megfizetni.

Az állattenyésztéssel kapcsolatosan be kell számolni az 1924. évi állatszámllálásnak júniusban közzétett eredményéről. E szerint volt²³

Szarvasmarha:

Magyar fajta	332.517 db	17.5%
Siementhali fajta	1,385.872 «	73.1%
Borzderes fajta	32.781 «	1.7%
Egyéb fajta	136.218 «	7.2%
Együtt	1,887.388 db	99.5%
Bivaly	8.653 «	0.5%
Együtt	1,896.041 db	100.0%

Ebből ivar szerint

Bika	22.983 db	1.2%
Bikaborju (2 éven alul)	70.522 «	3.8%
Tehén	891.633 «	47.0%
Üszó (2 éven felül)	135.441 «	7.1%
Üszó (2 éven alul)	288.350 «	15.2%
Ökör	313.100 «	16.5%
Tinó (2 éven alul)	174.012 «	9.2%
Együtt	1,896.041 db	100.0%

Ló:

	Melegvérű	Hidegvérű	Összesen	
Mén	16.348 db	3.101 db	19.449 db	2.3%
Méncsikó (3 éven alul)	45.180 «	17.534 «	62.714 «	7.4%
Kanca	308.570 «	88.623 «	397.193 «	46.7%
Kancacsikó (2 éven alul)	83.669 «	31.202 «	114.871 «	13.5%
Herélt felnőtt	173.062 «	36.286 «	209.348 «	24.6%
Herélt csikó	33.948 «	12.248 «	46.196 «	5.5%
Együtt	660.777 db	188.994 db	849.771 db	100.0%
	= 77.8%	= 22.2%	= 100.0%	

<i>Sertés:</i> Zsírsertés	2,315.037 db
Húsertés	142.969 «
Összesen	2,458.006 db

<i>Juh:</i>	1,814.155 db
-------------	--------------

Ezzel szemben volt 1911-ben a mai Magyarország területén

Szarvasmarha	2,149.756 db
Ló	896.498 «
Sertés	3,322.407 «
Juh	2,406.041 «

amiből kitűnik, hogy állatállományunk még messze van a háború előtti létszámtól. Igaz, hogy az adatokat óvatossággal kell kezelni, miután a gazdák bizalmatlanul, óvatosan túlalacsony bevallásokat tettek.

Az állattenyésztésünk megjavítása érdekében a kormány végre elhatározta, hogy azon 580.000 svájci frankot, mely Svájcba irányuló korábbi állami gabonaszállításból állt rendelkezésére, tenyészállatok behozatalára fordítja. A behozatal lebonyolítására a Vitézek Mezőgazdasági

²³ Magyar Statisztikai Szemle III. évf. 161. l.

Szövetkezete kapott megbízást, ami miatt a kormányt sokfelől támadták.²⁹

Hazánkban, ujsághírek szerint, Törökország vásárolt össze lovakat, Jugoszlávia pedig tenyésztésre alkalmas sertéseket.³⁰ Ide vág a 39950/1925. F. M. III. rendelet is (Bpesti Közl. 179. sz.), amely arról intézkedik, hogy a Svájcba irányított lovak, szarvasmarhák és juhok marhalevelei svájci címzett nevére állíttassanak ki. Igaz, hogy ezt a rendeletet, nem aktuálisan odairányuló export, hanem a svájci állategészségügyi hivatal a közelmúltban kiadott rendelkezése tette szükségessé. Viszont Ausztria augusztusban megtiltotta, hogy Magyarországból szarvasmarhát szállítsanak be. Ezt az intézkedést száj- és körömfájás behurcolásának veszélyével indokolták meg, nálunk azonban sokan azt hitték, hogy a kereskedelmi szerződési tárgyalások nehézségének retorzióját kell abban látni.

A mezőgazdasági népesség általános kívánságának felelt meg az 5050/1925. M. E. rendelet, mely a vámtarifának benzínre vonatkozó tételei életbeléptetését újólaj, most 1926. január 1-ig elhalasztotta.

A dohánytermelés előmozdítására a termelők újabb 45 milliárd hitelt kaptak október végén. A dohánytermelő gazdák idén korábban már kétszer kaptak kölcsönt a pénzügyminisztertől. Első ízben hatvanmilliárdos hitelkeret erejéig rendes termelői előleget, másodikban pedig tatarozási célokra negyvenötmilliárdot. Most beruházási célokra kapták az újabb kölcsönt. Ebben a kölcsönben — a kincstár számára szolgáló belföldi dohánytermelés fellendítése érdekében — *csak az újonnan jelentkező, legalább tízholdas dohánytermelők részesülhetnek*, valamint a régi termelők közül azok, akik az eddiginél nagyobb területen szándékoznak dohányt termelni. Az ehhez szükséges szárítópajta készítése céljaira az Országos Központi Hitelszövetkezet útján folyósít a dohányjövedék tíz évi egyenlő részletben törlesztendő kamatmentes beruházási kölcsönt, melyért csupán évi 2% kezelési költséget kell megtéríteni. A kölcsön összege a dohánytermesztésre szánt új, illetve többletterületnek minden katasztrális holdja után 7.5 millió korona.³¹

A bortermelésünk válsággal küzd. Ha számszerű eredménye nincs is még megállapítva, mennyiségileg kielégített, minősége azonban gyenge volt. A külföldre való exportálásának a lehetőségei igen csekélyek. Idén már a termelés technikai akadállyal is találkozott, tavasszal és nyár elején ugyanis katasztrófális rézgálichiány állott elő, állítólag annak következtében, hogy azt megelőzően gyáraink és kereskedőink túlsokot exportáltak. A vád alaposságát a budapesti kereskedelmi és iparkamara tette vizsgálat tárgyává, nagyobb eredmény nélkül. A 4750/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 178. sz.) azt a könnyebbséget hozta, hogy a *boroshordók vámját* ideiglenesen (november elsejéig terjedő hatállyal) felfüggesztette.

Julius elején (Bpesti Közl. 149. sz.) a pénzügyminisztérium fel-emelte az 1924/25. évi szesztermelési kontingenst további 9750 hektoliterrel összesen 268.750 hektoliterre. A szesztermelés gazdasági eredménye, állítólag, nem kielégítő. A kontingens mindamellett természetesen majdnem teljesen kitermeltetett, a szeptember elsején végződő 1924/25-ös termelési évben ugyanis összesen 258.001 hl. szeszt főztek. Ebből exportra került 97.952 hl.

Az 1924 szeptember elseje és 1925 augusztus 31. közötti év cukortermelése 1.842.000 q, 600.000 q-val több, mint az előző évben. A cukor-exportunk szempontjából figyelemreméltó, hogy újabban több Balkán-állam, elsősorban Románia versenyével is számolnunk kell, sőt hogy Bulgária és Törökország is beléptek a cukortermelő népek közé.

Meg kell még végül arról is emlékezni, hogy a mezőgazdaság érde-

²⁹ Köztelek, szept. 20.

³⁰ Köztelek, okt. 15.

³¹ Budapesti Hírlap, október 31.

kében több kiállítás rendeztetett. Így, a háború óta először, az OMGE július végén Adonypusztaszabolcson országos szántógépbemutatót tartott, mely nagy sikert aratott s melynek 6000 látogatója volt. De felemlítendő az is, hogy 11 évi szünet után a székesfőváros szeptemberben ménlőkiállítást rendezett s hogy október első napjaiban Budapesten bizottsértés- és hentesipari kiállítás volt. A vidéken többfelé tartottak helyi jelentőségű motoros szántógép- és cséplőgép-bemutatót.

Az ipari helyzet.

Széntermelésünk adatai a következők:³²

H ó n a p	Feketekőszén	Barnakőszén	Lignit	Összesen
	m é t e r m á z s a			
Június	618.000	3,574.000	102.000	4,294.000
Július	669.000	3,715.000	128.000	4,512.000
Augusztus	608.000	3,660.000	136.000	4,404.000
Szeptember... ..	673.000	4,689.000	182.000	5,544.000
Október... ..	708.000	5,519.000	209.000	6,436.000

A szénbehozatal volt

április—június hónapokban összesen ...	2,044.000 q
júliusban... ..	994.000 «
augusztusban	851.000 «
szeptemberben	1,413.000 «
októberben	1,415.415 «

Ezek szerint tehát, noha kisebb szénbányáink komoly nehézségekkel küzdöttek s több bánya, így pl. a nagybátányi és perecsenyi kincstári szénbánya üzemét beszüntette, széntermelésünk és fogyasztásunk az őszi hónapokban, az évszaknak megfelelően, növekedett. Mégis felüti magát újból és újból az a hír, hogy bányamunkásainkat külföldre csábítják. Így október elején arról beszéltek, hogy a borsodi bányamunkásokat a belgiumi limburgi bányákba csalogatnák.³³

(Itt kell megemlíteni, hogy a 62.149/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 127. sz.) a *bányailletékek* díjtételét ujonnan megállapította.)

A szénfogyasztás adataiból csak akkor lehetne az ipari konjunktúra alakulásáról megbízható képet nyerni, ha lehetséges volna az időszaki változás befolyásának hatását semlegesíteni. Miután ezt megbízható módon nem lehet megtenni, alkalmasabb a székesfőváros elektromos művei által ipari fogyasztóknak szolgáltatott motoráram mennyiségéből a konjunktúra ingadozására következtetni. Igaz ugyan, hogy ez az adat még csak a budapesti ipari üzemek valamennyiének foglalkoztatottságát sem tünteti fel, hanem csak azon üzemek energiaszükségletének mutatója, amelyek az elektromos művek által termelt áramot használnak. Ezzel szemben áll az az előny, hogy a motoráramfogyasztásra az évszaki periodikus változás nincs hatással.

Az elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt 1924-ben 47.476.124 kilowattóra.³⁴

³² L. Bányászati és Kohászati Lapok 16., 18., 19., 21. és 23. számát.

³³ Pesti Napló, október 3.

³⁴ L. az Elektromos Művek 1924-ik évi zárszámadását.

1925 januárban	4,177.785	kilowattóra
februárban	4,446.127	«
márciusban	3,974.734	«
áprilisban	4,290.972	«
májusban	4,360.345	«
júniusban	4,341.081	«
júliusban	4,613.247	«
augusztusban	4,806.329	«
szeptemberben	5,127.161	«
októberben	4,944.282	«

Látható, a nyári hónapokban a motoráram fogyasztása nagyobb volt, mint télen, októberben azonban megint visszaesés állapítható meg ezen a téren.

Az ipari konjunktúra alakulásáról ad számot a *munkanélkülieknek* száma is. A magyarországi szociáldemokrata szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek száma volt (körülbelül 180.000 szakszervezeti tag közül)

júniusban	34.015, ebből Budapesten	21,441
júliusban	32.041 « «	20.201
augusztusban	27.160 « «	17.501
szeptemberben	25.495 « «	16.168
októberben	22.579 « «	14.303,

míg a keresztényszocialista szakszervezetek országos szövetsége által Budapestre vonatkozóan kimutatott munkanélküliek száma a következő volt:

júniusban	1195	szeptember	1116
júliusban	995	októberben	1192
augusztusban	1057		

A munkanélküliségre vonatkozó adatoknak (nem matematikai, hanem) gazdasági értelemben vett reciprok értékét az *iparban foglalkoztatottaknak* a száma adja meg. A budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár taglétszáma volt

	Férfi	Nő	Együtt
május 31-én	180.388	144.478	324.866
június 30-án	172.090	135.268	307.358
július 31-én	177.536	134.680	312.216
augusztus 31-én	185.188	138.522	323.710
szeptember 30-án	184.114	137.218	321.332
október 31-én	189.906	141.281	331.187

A magyar munkaadók központjában egyesült vállalatok, (melyek a bányá, gép, hús, vas, fa, textil, vegyészet, bőr, cipő, nyomda, könyvkötő, litográfia, téglá, építő, üveg, fővárosi malomiparághoz tartoznak) munkáslétszáma volt:³⁵

1924 december 31-én	164.279	1925 augusztus 31-én	152.861
1925 május 31-én	152.948	szeptember 30-án	154.598
június 30-án	151.210	október 31-én	153.325
július végén	151.639		

³⁵ Közgazdasági Figyelő különböző számai. Az adatok nem annyira az üzemek teljes munkáslétszámát, mint a létszámban bekövetkezett változásokat mutatják.

A munkanélküliség csökkenése valamennyi foglalkozásra kiterjedt. Így pl. az építőmunkások között október végén a szociáldemokrata szakszervezet nyilvántartása szerint mindössze 4949-en voltak munka nélkül, noha 1924 októberében még 9440, 1925 májusában pedig 6257 volt a száma. Ez mégis csak annak a következménye, hogy az építkezések megindultak, ha nagyobb szabású bérházépítésre egyelőre még csak az állam és a főváros vállalkozott is.

Az *építkezések* megindítását a kormány több rendeletével kívánta megkönnyíteni. Az 58.306/1925. K. M. V. rendelet (Bpesti Közl. 151. sz.) a vasúti vonalak mentén tervbe vett építkezések keresztülvitelét könnyíti meg. A 80.000/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 155. sz.) és a 10.148/N. M. M. (Bpesti Közl. 165. sz.) az építkezések előmozdítását célzó intézkedéseket tartalmazó 1925: XVIII. t.-c. végrehajtási utasítását tartalmazza.

A legtöbb beszédre a vasipar adott okot. Júniusban a Rimamurányi vasművek r.-t. belépett a *cseh vaskartellbe* és ilyen módon biztosított magának előnyöket. A gépgyárak részben nehézségekkel küzdöttek, néhány kisebb gépgyár *fuzióval és üzemkoncentrációval* próbálta terheit csökkenteni. A vasművek és gépgyárak országos szövetsége több gyár üzemvitelét vizsgálta meg technikai és gazdaságossági szempontból. Júliusban jóvátételi számlára nagyobb rendelést kaptak *vagonygyáraink*, Jugoszláviának jóvátételi számlára 1200 vaggont kell szállítani.³⁶ Gépgyáraink a Balkán felé próbálták exportlehetőségekre szert tenni. Több gépgyár szindikátusba lépett a Törökország felé irányuló export lebonyolítására. Egy németországi hír szerint, amióta több hatalmas német gépipari konzern összeomlott, a német exportiparnak is gondot okoz a magyar gépipar versenye a Balkánon, főként Jugoszláviában.³⁷

A lendületes fejlődésnek indult magyar textilipar számára előmunkásokat és művezetőket kiképezni a célja az újonnan alakult textilipariskolának.

A 4963/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 190. sz.) a hazai *filmgyártás* fejlesztése érdekében akként rendelkezik, hogy a bemutatásra engedélyezett mozgóképek minden métere után 3000 koronát kell lefizetni, az összegyűlt pénz a magyar filmgyártás fejlesztésére fog szolgálni. Amellett köteleztetett minden vállalat, amely évenként legalább 20, egyenkint 1500 m. hosszúságú külföldön gyártott filmet hoz forgalomba, hogy minden 30 forgalomba hozott mozgóképet után egy mozgóképet belföldön állítson elő.

A 69.517/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 154. sz.) a trianoni szomorú szerződés következtében megszünteti a felvidéki házalók javára korábban megállapított kedvezményeket. Egyidejűleg a 71.103/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 154. sz.) a *vándoriparok* gyakorlását szabályozza újból, ezen iparok üzését engedélyhez kötve és azt kimondva, hogy vándoriparos segédet nem tarthat.

Az ipar és az egész gazdasági élet fellendülését várják a *beruházások* megindulásától, azok azonban igen lassan indulnak meg. Egy belügyminiszteri rendelet megtiltja a városoknak, hogy szükségleteiket a külföldön szerezzék be. Ezt minisztertanácsi hozzájárulással csak akkor tehetik meg, ha a magyar ipar ajánlata sem úrban, sem kivitelben nem megfelelő.³⁸

Közlekedésügy.

A vasúti forgalomról a következő adatok tájékoztatnak: A Duna—Száva—Adria vasút személyforgalma volt:

³⁶ Az Est, július 19.

³⁷ Pesti Napló, október 15.

³⁸ Ujság, július 24.

H ó n a p	Szállított utasok száma		Személykilométerek száma	
	1924	1925	1924	1925
Január	309.000	332.000	5,569.000	6,727.000
Február	281.000	312.000	5,894.000	7,348.000
Március	311.000	301.000	7,781.000	8,146.000
Április	350.000	365.000	7,690.000	9,198.000
Május	362.000	363.000	7,616.000	8,810.000
Június	421.000	442.000	9,684.000	11,877.000
Július	379.000	443.000	10,560.000	12,563.000
Augusztus	412.000	542.000	14,774.000	16,374.000
Szeptember	284.000	387.000	7,250.000	11,067.000
Október	309.000		7,883.000	

A Magyar államvasutak utasforgalma viszoat a következőként alakult, természetesen itt is csak a fizető utasok számára való tekintettel:

1925 május	5,559.000	1925 augusztus	6,982.000
június	5,729.000	szeptember	6,793.000
július	6,356.000	október	6,250.000

A Duna—Száva—Adria vasút összes forgalma volt:

H ó n a p	Összes áruforgalom tonnákban		Tonnakilométerek száma	
	1924	1925	1924	1925
Január	164.000	107.000	13,999.000	9,247.000
Február	181.000	85.000	15,818.000	6,761.000
Március	158.000	91.000	15,295.000	7,773.000
Április	157.000	105.000	14,946.000	9,959.000
Május	169.000	110.000	14,994.000	9,592.000
Június	157.000	100.000	16,009.000	8,101.000
Július	133.000	103.000	12,620.000	7,927.000
Augusztus	153.000	131.000	11,803.000	10,865.000
Szeptember	133.000	173.000	11,701.000	16,790.000
Október	170.000	226.000	14,033.000	17,785.000

Az államvasutak áruforgalma ezzel szemben a következőleg alakult:

1925. évi	Feladott fizető és önkezelési árúk mennyisége tonnákban	Idegen vasutakról belépett és leadásra került vagy idegen vasutra átment árúk súlya tonnákban	Szállításra került összes árúk mennyisége tonnákban: az első két rovat együtt
január	1,191.000	444.000	1,635.000
február	910.000	355.000	1,265.000
március	996.000	319.000	1,315.000
április	1,121.000	304.000	1,425.000
május	1,218.000	366.000	1,584.000
június	1,109.000	392.000	1,501.000
július	1,085.000	402.000	1,487.000
augusztus	1,215.000	423.000	1,638.000
szeptember	1,533.000	566.000	2,099.000
október	2,026.000	585.000	2,611.000

Nyilvánvaló, hogy a vasútak forgalma elsősorban az évszakok szerint váltakozik, amellet természetesen nagy szerepet játszik az is, hogy a termés mekkora volt, miután attól függ, hogy milyen árúmenyiségeket kell megmozgatni. Az árúforgalomnak az év elején történt visszaesése mindenesetre a kedvezőtlen gazdasági viszonyokban leli magyarázatát, az őszi fellendülés pedig a kedvező gabona- és cukorrépa-termésre vezethető vissza.

Budapest forgalma a következő adatokból tűnik ki:

1925. é v i	Behozatal Budapestre		Kivitel Budapestről	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
április --- --- ---	2,365.411	442.282	1,066.962	52.853
május --- --- ---	2,310.173	444.924	1,166.494	77.563
június --- --- ---	2,273.912	535.128	1,160.326	61.335
július --- --- ---	2,350.152	716.243	1,112.973	80.995
augusztus --- --- ---	2,882.550	783.481	1,213.831	139.443
szeptember --- --- ---	3,309.057	908.671	1,864.605	169.056
október --- --- ---	4,388.313	943.424	1,512.989	182.933

Az érkezett hajók száma volt:

januárban --- --- ---	453	júniusban --- --- ---	1024
februárban --- --- ---	162	júliusban --- --- ---	1278
márciusban --- --- ---	737	augusztusban --- --- ---	1187
áprilisban --- --- ---	959	szeptemberben --- --- ---	1395
májusban --- --- ---	960	októberben --- --- ---	1290

Az érkezett idegenek száma volt:

januárban --- --- --- ---	16.340,	ezek közül külföldi	4.803
februárban --- --- --- ---	14.997,	“ “ “	4.129
márciusban --- --- --- ---	19.805,	“ “ “	5.220
áprilisban --- --- --- ---	22.256,	“ “ “	6.380
májusban --- --- --- ---	19.147,	“ “ “	5.465
júniusban --- --- --- ---	20.925,	“ “ “	6.539
júliusban --- --- --- ---	20.188,	“ “ “	6.162
augusztusban --- --- --- ---	22.831,	“ “ “	5.519
szeptemberben --- --- --- ---	23.045,	“ “ “	7.304
októberben --- --- --- ---	22.152,	“ “ “	6.502

A nyár folyamán, miután megszakadtak az Ausztriával egy ideiglenes kereskedelmi szerződésre vonatkozóan folytatott tárgyalások, a MÁV úgy kárpótolta a termelőket, hogy szezoncikkre, gyümölcsre, főzelékre, stb. jelentékeny tarifakedvezményeket nyújtott. Szeptember elsejével viszont felemelte a helyi bérletjegyek díjszabását. Hivatalos megállapítás szerint a MÁV személydíjszabása most 20–30%-kal olcsóbb, árúdíjszabása 10–12%-kal drágább, mint a békében volt.⁵⁹ Egyébként július 15-én jelentősen le szállította a MÁV a gyorsárúgyűjtőforgalom díjtételét. A tarifaengedmény a Bécs–Budapest vonalon eléri az 50%-ot.

A külföldi kapcsolatok kiépítése folyamatban van. Október 15-én ismét megindult a közlekedés a Szeged–Nagykikinda vonalon s szeptemberben tárgyalások folytak a Szeged–Temesvár vonal újból való üzembehelyezésére. Köteléki díjszabás életbeléptetése érdekében adatgyűjtés és tárgyalás folyt Német- és Csehországgal, valamint Jugoszláviával.

⁵⁹ A magyar vasutak állandó díjszabási bizottsága. Pesti Napló, szept. 26.

Részben fiumei érdekeltségek kezdeményezésére tárgyalások folytak avégből, hogy Magyarország és Fiume közt fennállott kapcsolatok ismét kiépíttessenek. Ezen kezdeményezés eredménye a magyar, olasz és jugoszláv vasútak között létrejött egyezmény,⁴⁰ amely szerint a MÁV az adriai forgalomban 20—35%-kal leszállítja díjtételeit, s ugyanezt teszi Jugoszlávia és Olaszország is. Ugyanezen kedvezményt élvezi viszont a Jugoszláviából Magyarországon át harmadik országokba irányuló forgalom.

A 18701/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 148. sz.) szerint július elsejével megindult a légi postaforgalom Budapest és Prága között.

A 73814/1925. K. M. rendelet (Bpesti Közl. 158. sz.) a gépjárművek forgalmi engedélyének és a gépjárművezetői igazolványoknak kiadásakor, valamint a gépjárművek hatósági ellenőrzésekor fizetendő díjakat állapította meg újonnan.

A székesfőváros közlekedésügyének eseménye volt, hogy a villamosvasút tarifáját szeptember elseji hatállyal valamivel enyhítették s hogy az autótaxik díjszabását is mérsékelték. Az autótaxik számát egyébként többször szaporították.

A dunai hajózás jövő fejlődésének fog talán irányt szabni a nemzetek szövetségének egy ősszel megjelent kiadványa.⁴¹ Az 1920 májusában megtartott génuai konferencia kezdeményezésére a nemzetek szövetsége elrendeli ugyanis időnként Európa közlekedési hálózatának szakértők által való tanulmányozását. 1925 nyarán Walker D. Hines, aki a békeszerződés rendelkezései szerint döntőbíróként határozott a dunai hajóparkok felosztása ügyében, beutazta a Dunát és megtette jelentését, mely már a közölt sok statisztikai adat miatt is érdekes, hiszen a dunai forgalomról ilyen adat egyébként kevés áll rendelkezésre. Hines megállapítása az, hogy a dunai hajózás általános helyzete sokkal kedvezőbb, mint volt 1920-ban és 1921-ben. Mindamelllett még sok akadállyal és akadályoztatással kell megküzdenie. Rendkívül érdekes a következő táblázata,⁴² mely azt tünteti fel, hogy a különböző hajózási társaságok teherhajói a különböző országok határainon mely ideig lesznek feltartóztatva.

A határokon elszemvedett idővesztés órákban:

Hajózási vállalat neve	Németország	Ausztria	Csehszlovákia	Magyarország	Jugoszlávia
Bajor Lloyd	1—2	1—2	1—2	2—6	3—36
Duna Gőzhajózási Társaság	1	1—1 $\frac{1}{3}$	1—2	2 óra úgy Szobon, mint Mohácson, várakoztatási idő 12 óráig terjed	3 óra úgy Bezdán, mint Gradisten, várakoztatási idő 20 óráig terjed
Erdex	—	—	0, 1	6, 4	4, 8—8, 5
Csehszlovák dunahajózási társaság	$\frac{1}{2}$ —1	$\frac{1}{2}$ —1	$\frac{1}{2}$ —1	2 $\frac{1}{2}$ —5	—
M. F. T. R.	2—4	2—4	2—4	2—4 óra úgy Szobon, mint Mohácson	2—4 óra úgy Bezdán, mint Gradisten
S. H. S. szindikátus	2	2	5	14	5
Román hajózási társaság	—	—	—	8	10

Azt kell remélni, hogy az ebből a táblázatból is kirívó visszasságok mielőbb meg fognak szünni. Vajha Hines józan jelentése hozzájárulna ahhoz, hogy a dunai hajózás lebonyolítása egyszerűbbé és akadályoztatá-

⁴⁰ Vasúti és Közlekedési Közlöny. szept. 27.

⁴¹ Société des Nations Rapport relatif à la Navigation sur le Danube présenté à la Commission Consultative et Technique des Communications et du Transit de la Société des Nations par Walker D. Hines (avec la collaboration du major Brehon Somervell), le 29 août 1925.

⁴² I. m. 177. l.

soktól mentesebbé váljon. Hiszen a természeti akadályok leküzdése is nagy munkát igényel még.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal fokozatosan lemorzsolódott. A központi statisztikai hivatal nagykereskedelmi árindexe volt:

	Ápr. 30.	Máj 31.	Jún 30	Júl 31.	Aug. 31	Szept. 30.	Okt. 31
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek --- ---	20.406	20.182	19.682	17.928	17.518	17.899	16.445
Ipari anyagok és termékek... --- ---	21.052	20.330	20.836	20.912	20.772	20.808	19.024
Az összes árúk át- laga --- --- ---	20.766	20.264	20.326	19.591	19.333	19.521	18.924
Változás az előző hóval szemben ---	-2.0%	-2.4%	+0.3%	-3.6%	-1.3%	+1.0%	-3.1%

1924 december 31-vel szemben, amikor ez az index 23.466-tal kulminált, a csökkenés október 31-ig 19.4%. Az indexben összefoglalt árúk közül a belföldi árúk külön indexe

1924 december 31-én --- --- ---	23.002
1925 június 30-án --- --- ---	19.428
1925 október 31-én... --- --- ---	17.389.

a külföldi árúk indexét

1924 december 31-én --- --- ---	24.420
1925 június 30-án --- --- ---	22.173
1925 október 31-én... --- --- ---	22.087

jelezte, amíg

	a nyersanyagok	a gyártmányok
	i n d e x e	
1924 december 31-én --- --- ---	24.381	22.550
1925 június 30-án --- --- ---	20.170	20.475
1925 október 31-én --- --- ---	18.640	19.209

volt.

A megélhetési index változásait a következő számok jelzik:

1925 évi	A Pester Lloyd szerint		A Szakszervezeti Értesítő szerint		A Közgazdasági Figyelő szerint		A Statisztikai Szemle szerint	
	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül	lak- bérrel	lakbér nélkül
június 30.	16.415	18.766	20.186	24.878	16.644	—	16.165	19.480
július 31.	15.902	18.142	19.530	—	16.037	18.747	16.126	19.429
augusztus 31.	—	18.344	19.095	23.436	16.202	18.875	15.354	18.417
szeptember 30.	—	18.206	19.072	—	16.205	18.880	15.253	18.284
október 31.	—	17.982	18.888	—	15.843	18.412	14.330	17.072

Adatainkból nyilvánvaló, hogy az árak csökkenése továbbra is előrehaladt, még pedig elsősorban a belföldi cikkeknel, kivált a nyersanyagoknál. Ebben elsősorban a gabonaneműek árhanyatlásának hatása mutatkozik. A városi lakosság szükségleteinek olcsóbb kielégítése érdekében egyébként a népjóléti minisztérium több ankétet tartott. A legfontosabb

eredmény egy olcsóbb kenyértípus kisütésének a bevezetése volt. Különben is az áresökkenés ép a városi lakosság élelmiszereinél volt a legnagyobb.

A belföldi kereskedelem nehézségeinek hatását a fizetéseképtelenségekről közölt adatok szemléltetik. A kereskedelem terjedelmére a forgalmi adó ugyancsak ismertetett eredményéből lehet következtetni. Idevágó adat, miszerint

a budapesti árúközsdén eladott búzamennyiség volt

1925 júniusban	16.000 q,	1913 júniusban	315.000 q
júliusban	140.300 «	júliusban	365.000 «
augusztusban	117.700 «	augusztusban	872.000 «
szeptemberben	131.400 «	szeptemberben	974.000 «
októberben	143.100 «	októberben	676.000 «

A budapesti közraktárak forgalma a következőleg alakult:

1925 évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Klraktározás	Készlet a hónap végén
<i>a) összes forgalom métermázsákban :</i>				
június	159.975	26.689	59.459	127.215
július	127.215	33.475	54.337	106.353
augusztus	106.353	76.092	54.467	127.978
szeptember	127.978	95.541	43.185	180.334
október	180.334	97.828	76.266	201.896
<i>b) biztosítási érték millió koronákban :</i>				
június	80.953	15.995	34.285	62.663
július	62.663	12.683	27.111	48.235
augusztus	48.235	24.028	20.460	51.803
szeptember	51.803	34.151	15.176	70.778
október	70.778	29.403	30.537	60.644

Ezek a számok messze elmaradnak a gabonátözsde békebeli forgalmától, illetőleg a budapesti közraktárak háborút megelőző igénybevételétől.

A nemesfém- és drágakőcsarnok megnyitása elől a legfontosabb akadályt az 1925: XXIII. t.-c. elhárította, leszállítván az ott kötött üzletek forgalmi adóját 2°/00-re. A 28293/1925. P. M. XV. a. rendelet (Bpesti Közl. 191. sz.) a fémjelzési díjakat állapította meg újból.

A külforgalom területén több rendelet kívánta a forgalom megkönnyítését és olcsóbbá tételét előmozdítani. A 75753/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 125. sz.) a nem tűzálló téglá- és fedécserepet mentesítette a kiviteli illeték alól, később a 107756/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 178. sz.) úgy a behozott, mint a kivitt áruküldemények tekintetében megszüntette a 1/2%-os vámkezelési illetéket és a mezőgazdasági kultúrilletéket. Ezen rendelet szerint azonban kivételképpen továbbra is vámkezelési illeték fizetésének kötelezettsége terheli a tőzeg, a tőzeglignit, a kőszénkoks és az ezekből az anyagokból előállított minden szilárd mesterséges tüzelőanyag behozatalát. A 115.840/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 193. sz.), azután a huta- (kohó-) és öntődei koks-küldeményeket is mentesítette a vámkezelési illeték alól. A 107.921/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 182. sz.) a kiviteli árúk vámkezelését könnyítette meg, amennyiben a legtöbb eikket mentesítette a belső vizsgálat alól a kiviteli vámkezelés alkalmával.

A 3470/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 129. sz.) a vámmentes őrlési forgalmat tette ismét lehetővé azért, hogy a búzának és rozsnak meg-

örlés céljából engedélyezte a behozatali kikészítési előjegyzési eljárásban való behozatalát. A rendelet egyelőre csak 1926 június 30-ig érvényes, a kivitt örlemény azonosságát nem kell igazolni, sőt fokozott exportálást követel meg az az intézkedés, hogy minden 100 kg búza után 98 kg, minden 100 kg rozs után pedig 97 kg örleményt kell az országból kiszállítani.

Kereskedelmi szerződések kötésére irányuló tárgyalásokat több állammal folytattunk. A 115.846/1925. P. M. rendelet (Bpesti Közl. 193. sz.) szerint *Törökországgal* kötöttünk legnagyobb kedvezményi szerződést, az 1925: XXVIII. t.-c. a *Görögországgal* kötött hasonló szerződésről szól, melyben azonban a magyar kormány kötelezettséget vállalt arra is, hogy évente 400.000 kg görög dohányt fog megvásárolni s hogy a korinthusi száraz szőlőre 100 kg-ként legfeljebb 12 aranykorona vámot fog kivetni. Ezt a szerződést az 5202/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 206. sz.) léptette életbe.

A *Lengyel köztársasággal* márciusban megkötött szerződést az 1925: XXVII. t.-c. iktatta törvénybe. Ez már általános kereskedelmi szerződés jellegével bír s ugyancsak tartalmazza a legnagyobb kedvezményi záradékot. Ez a szerződés vámtarifamegállapodásokat is tartalmaz, míg azonban Magyarország több vámtételét, főleg ásványolajtermékekét és textiliákét megkötötte, addig Lengyelország a paprika, szalámi és halak mindenkorin autonóm vámtételéből csak százalékos engedményt adott, azonban fentartotta magának azt a jogot, hogy a vámtételt magát tetszőlegesen megváltoztathassa. Ez azután több bonyodalomra adott okot. Lengyelország valutája ugyanis a nyár folyamán esni kezdett s ezért a behozatalát korlátozni kívánta. Ezért hirtelen sokszorosán felemelte a gyümölcs vámtételét s így megakadályozta odairányuló kivitelünket. Júliusban azután Lengyelország Németországgal vámháborúba keveredett s a bevételt még jobban megnehezítette. Augusztusban beviteli engedélyhez kötötte a behozatalt, szeptemberben végül sikerült több cikkünk behozatala számára kontingenst kiharcolni, amire azután az 5201/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közl. 206. sz.) a megkötött kereskedelmi szerződést életbe léptette. Lengyelország azonban módot talált arra is, hogy a kontingens-megállapodást kijátsza, amit főként a megkövetelt származási bizonyítványok körüli eljárásával ért el. Jauuár elején egyébként a lengyelek új, prohiibitív jellegű vámtarifát léptettek életbe, mit annál könnyebben tehetnek, mivel kereskedelmi szerződéseikben a vámtételeket nem kötötték meg, csupán a mindenkorin autonóm vámból adtak százalékos engedményeket, ami nagy szabadságot jelent számukra. Tarifatételeket csupán Franciaországgal szemben kötöttek meg néhányat, ez a szerződés sok nehézség után a nyár folyamán lépett életbe. Bennünket elsősorban azért érdekel, mivel ebben a lengyelek leszállították a borvámukat.

Augusztusban pattant ki, hogy a kormány már korábban megállapodott *Angliával* abban, hogy az angol behozatal a legnagyobb kedvezménynek megfelelő elbánásban fog részesülni.

Júliusban aláírták a magyar-olasz ideiglenes kereskedelmi szerződést, melynek életbeléptetése azonban decemberig húzódott. A *Spanyolországgal* júniusban megkötött egyezmény még nincs ratifikálva.

A *franciákkal* kötött egyezmény sem lépett még életbe, talán részben azért, miután a magyar gazdasági körök igen előnytelennek tartják. Ebben a szerződésben Magyarország Franciaországnak a legnagyobb kedvezménynek megfelelő elbánást biztosítja, amellet azonban számos vámtételét rögtön leszállítja. Ezzel szemben Franciaország nem nyújtja a legnagyobb kedvezményt s még minimális tarifájának alkalmazásában sem fogja valamennyi magyar importcikket részesíteni, miután egy ilyenfajta engedmény ellenkezik a francia kereskedelmi politika mai irányzatával. Megjegyzendő, hogy a franciáknak adott engedmények részben olyanok, amelyekre nem Franciaországnak van szüksége, hanem amelyek elsősorban a kis-ententébeli államoknak válnak előnyére. Franciaország ezek érdekében esavart ki kezünkből oly fegyvert, amelyet az utódállamokkud

folytatandó kereskedelmi tárgyalások során használhattunk volna fel. Ezzel kapcsolatosan nálunk is nagy vita indult akörül, mi a helyesebb: a reciprocitás elve, vagy a legnagyobb kedvezmény nyújtása.⁴³

A legnagyobb kedvezmény kapcsolata révén érintett bennünket a jugoszláv-olasz kereskedelmi szerződés, főként pedig az Ausztria és Jugoszlávia között kötött és szeptemberben életbeléptetett kereskedelmi szerződés. Ez elsősorban azért fontos számunkra, mivel, többek között, Jugoszlávia leszállítja benne a keserűviz, cukorka, gyógyszerek, festékek, pamutfonal, fehérnemű, bőrárúk, bútor, vas fél- és készgyártmányok, mezőgazdasági és villamosági gépek, izzólámpák, vagonok vámját, míg Ausztria vámmérséklése főleg főzelékekre, főzelékkonzervekre, szárnyasra és friss húsrá terjed ki.

Több állammal folytattunk még kereskedelmi szerződés megkötésére irányuló tárgyalásokat. A nyár folyamán Ausztriával provizóriumot kívántunk kötni, hogy gyümölcs- és főzeléktermésünk elhelyezését megkönnyítsük. Miután azonban ezen tárgyalások nem vezettek eredményre, a M. Á. V. tarifakedvezményeket nyújtott az export megkönnyítése céljából. Erdemes felenlítani, hogy Layton és Rist urak, kik a nemzetek szövetségének megbízásából megvizsgálták Ausztria gazdasági helyzetét, kárhóztatják Ausztria kereskedelempolitikai elzárkózottságát és szabaddabb árucserélési lehetőségeket sürgetnek.⁴⁴

Meg kell arról is emlékezni, hogy a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége és az Országos Magyar Gazdaegyesület tárgyalásokat folytattak arra nézve, hogy miután a magyar mezőgazdák és gyáripar vámpolitikai érdeke összeegyeztethető, közös fronton érvényesítsék egységesen megállapított és állítólag egybeeső érdekeiket.

Ami a vámpolitikának autonóm magyar intézését illeti, meg kell jegyezni, hogy vámügyekben még nagy a kavardás, az új vámtarifa alkalmazása még távolról sem jegecesedett ki a vámhatóságok egységes eljárásában. Ezért nagyszámú vámtarifadöntvény s a vámtarifához készült árulajstrom némely módosítása vált szükségessé, amelyeknek célja ezen egyöntetű eljárás előmozdításaként kötelező irányelveket nyújtani. Ezeknek a felsorolására nincs helyünk.

A 29792/1925. K. M. rendelet (Budapesti Közl. 245. sz.) módot nyújt arra, hogy vámköteles árúk postán, levelekben szállíttassanak.

Végül a következőkben ismertetjük Magyarország külkereskedelmének alakulását a szóbanforgó időszakban.

Az egész külkereskedelmi forgalom értéke volt millió aranykoronákban:

	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október
A behozatalban 1924-ben	48·6	59·9	54·3	62·3	76·6
« » 1925-ben	47·4	53·4	62·7	77·7	77·2
« kivitelben 1924-ben	35·4	40·2	34·5	57·4	79·0
« » 1925-ben	46·1	50·7	71·0	80·1	77·8

Idén augusztusban mutatkozott tehát a szanálás megindulása óta első ízben jelentékenyebb értékű kiviteli többlet külkereskedelmi mérlegünkben. Szeptemberben is több volt még kivitelünk a behozatalnál, októberben azonban a mérleg aktivitása már majdnem megszűnt. Kereskedelmi mérlegünk egyébként az őszi hónapokban rendszerint kedvezőbb, mint tavasszal, így 1924 októberében is volt némi kiviteli értéktöbblet.

⁴³ L. főleg a Pester Lloyd október 18.-i, 22.-i és 27.-i számában báró Kohner Adolf és Baehér Emil cikkei.

⁴⁴ Die Wirtschaftsfrage Oesterreichs. Bericht der vom Völkerbund bestellten Wirtschaftsexperten W. T. Layton und Charles Rist, Wien 1925, 16. l.

A további részletesebb adatok a folyó év második és harmadik negyedére vonatkozóan azt mutatják, hogy (millió aranykoronában)

	1925 második negyedében			1925 harmadik negyedében		
	behozatal	ki-vitel	behozatali (-) ill. kiviteli többlet	behozatal	ki-vitel	behozatali (-) ill. kiviteli többlet
Teljes külkereskedelmi forgalom	152·7	145·0	— 7·7	194·3	202·1	+ 7·8
Ebből:						
Szorosan vett kereskedelmi forgalom	138·5	121·7	— 16·8	181·7	178·9	— 2·8
Kikészítési eljárási forgalom	13·7	20·9	+ 7·2	11·8	15·2	+ 3·4
Javítási forgalom	0·4	2·4	+ 2·0	0·8	8·0	+ 7·2

Látszik tehát, miként nő külkereskedelmi forgalmunk egész terjedelme s válik kedvezőbbé értékegyenlege. E tekintetben különösen figyelemreméltó, hogy míg a szorosan vett kereskedelmi forgalom mérlege állandóan passzív, a kikészítési eljárási forgalomból és javítási munkálatokból mely jelentős bevételekre teszünk szert. A kikészítési forgalomban 1925 első felében a behozatalban a textiliák, elsősorban mindenféle szövetek szerepeltek első helyen, második helyen pedig a búza állt, míg a kivitel legfontosabb cikkjei a liszt, különböző gépek és készülékek, vasárúk, pamutszövet és műselyem. A javítási forgalomból említésre méltó, hogy 1925 január—június hónapjaiban 14.739 vasúti kocsit hoztak be és 24.905 vasúti kocsit vittek ki, amellet még a gépek és készülékek tétele fontosabb.⁴³

Szociálpolitika.

A kedvezőtlen kereseti viszonyok és a nagy munkanélküliség hatása érvényesült a legáltalánosabb társadalmi viszonyokban is. A munkások órabére a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt (koronában):

	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.
Bádogos	9.430	9.709	9.074	8.554	9.450	9.381	8.769
Asztalos	7.859	7.912	8.520	7.864	7.929	8.125	8.696
Szabó	8.979	7.376	9.559	11.160	9.969	10.900	9.440
Kőműves	9.667	9.000	11.000	10.117	9.324	10.189	9.992
Napszámos	7.102	6.412	6.093	5.020	5.586	6.775	6.356
Gyári munkásnő	3.817	3.499	4.420	3.557	4.061	4.908	4.274
Napszámosnő ...	4.964	5.652	5.149	5.708	5.289	5.791	5.477

⁴³ Meg kell jegyezni, hogy a Statisztikai Havi Közlemények és a Magyar Statisztikai Szemle külkereskedelmi áttekintései sajnálatosképen nem elég áttekinthetőek. Már az is hiány, hogy költségkimelés céljából a külkereskedelmi statisztika nem dolgozza fel minden hónap adatait külön, ebbe azonban bele kell nyugodni. Az említett közlemények háromhavonként foglaloznak a külkereskedelmi forgalom adataival, az adatok közzététele azonban nem történik meg azon közeltekvő módon, hogy minden negyedév adatai önállóan publikáltassanak, hanem olyként lesz végrehajtva, hogy előbb közlésezzik az első negyedév adatait, azután már csak az első hat hónap egybefoglaló adatai, később az első kilenc hónap összefoglaló adatai, végül pedig az egész év összefoglalt adatai kerülnek nyilvánosságra. Ezen eljárás következménye az, hogy az év második, harmadik és negyedik negyede külkereskedelmének különálló alakulásáról már csak társadalmos kivonási műveletek segítségével lehet tájékoztatást szerezni, amire azonban aligha vállalkozik valaki. A külkereskedelmi forgalom alakulásának részletei és változásai áttekinthetetlenekké válnak ezáltal. Kívánatos volna hogy legalább a St. statisztikai Szemle közölje a havi vagy negyedévi részletadatokat, mit egyébként nagy ritkán, sajnós azonban nem következetesen meg is tesz.

A kedvezőtlen gazdasági viszonyok okozták, hogy *sztrájkok* alig fordultak elő. Júniusban volt egy kisebb sztrájk a Magyar Általános Gépgyárban s június 4-én a nyomdászok sztrájkoltak egy napig, hogy ilyenként tiltakozzanak „Az Újság“-nak a Beniczky-vallomás közlése miatt történt betiltása ellen.

A *belföldi munkapiac védelmé*l külföldiek versenyével szemben több intézkedés szolgált. A 3420/1925. M. E. rendeletnek (Budapesti Közl. 128. sz.) amely a beköltözés szabályozásáról szóló rendelet hatályát hosszabbította meg december 31-éig és az annak végrehajtásáról szóló 45.915/1925. N. M. M. rendeletnek (Budapesti Közlöny 147. sz.) az alaprendeletre való tekintettel általános politikai íze is van talán, ez azonban már a 203.000/1925. B. M. VII. és a 204.000/1925. B. M. VII. rendeletekről (mindkettő Budapesti Közlöny 141. sz.) nem állítható. Ezen rendeletek közül az első arról szól, hogy gazdasági okokból elsősorban akkor, ha külföldi munkaalkalmat von el oly téren, ahol hazai munkaerők munka nélkül vannak, külföldieknek megtagadható a lakhatási bizonylat kiadása, míg a másik szabályozza a külföldieknek munkavállalás céljából való beutazását. A belföldi munkapiacnak ezen védelme *nemzetközi jelenség*. Így Ausztriában hasonló intézkedések vannak hatályban, egy hír szerint pedig Jugoszlávia is elhatározta, hogy az újonnan bevándorló külföldi állampolgárok nem kaphatnak munkát, bár a már alkalmazott külföldi munkásokat nem kell elbocsátani.⁴⁵ Csak Franciaország különbözik ebben a többi államtól, ott szívesen látják a külföldi munkásokat s megkönnyítik nekik a francia állampolgárság megszerzését. Egy értesülés szerint az új francia honosítási eljárás alapján öt év múlva 30.000 Franciaországban élő magyar fogja a francia állampolgárságot megszerezhetni.⁴⁷

A 4291/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közl. 163. sz.) a *gazdasági munkaviszonyból felmerülő ügyekre vonatkozó eljárási jogot* egyszerűsíti. A 65.057/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közl. 204. szám) az *ipari egészségügyi vizsgálatok ügyét* szabályozza újonnan.

A *szociálpolitikai intézkedések* száma rendkívül nagy volt. A 4300/1925. M. E. rendelet (Budapesti Közl. 155. sz.) a nemhivatásos állományból származó *hadirokkantak*, hadiözvegyek és hadiárvák járadékait mérsékelten felemelte. A 66.000/1925. N. M. M. VI. rendelet (Budapesti Közl. 155. sz.) tartalmazza a megfelelő végrehajtási utasítást. Nagyjelentőségű ez a rendelet, miután a hadirokkantak száma a csonka ország területén 340.000. A 104.723/1925. N. M. M. rendelet (Budapesti Közl. 166. szám) m. kir. rokkantházzá szervezi át az 1848/49-es honvédkórházat és a 8888/1925. H. M. eln. 4. rendelet (Budapesti Közlöny 166. szám) intézkedik a rokkantházba való felvétel módozatairól.

A 2000/1925. N. M. M. eln. b) számú rendelet (Bpesti Közl. 149. sz.) az *állami gyermekmenhelybe* való felvétel módját és a felvett gyermek gondozási költségeinek viselését szabályozza.

A 4100/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 148. sz.) a *nyilvános betegápolás és az állami gyermekvédelem költségeinek fedezéséről* szól. Ezek a költségek a törvényhatóságokat terhelik s több adónem hozamának együttes összege arányában lesz közöttük szétosztva. Az első ízbeni szétosztás a 117.611/1925. P. M. I. rendelettel történt meg, (Bpesti Közl. 214. sz.), mely adóstatistikai szempontból azért becses és érdekes különösen, miután a melléklete közli törvényhatóságonként, mennyi volt 1924-ben az egyenesadók hozama. Utóbbi rendeletet némileg helyesbíti a 130.936/1925. P. M. VII. a) rendelet (Bpesti Közl. 216. sz.).

A 29.899/1925. N. M. M. rendelet (Bpesti Közl. 170. sz.) elrendeli, hogy azokban a községekben, amelyekben a *golyvamegbetegedések* száma észrevehető emelkedést mutat, az iskolaköteles gyermekeknek jódkálium szolgáltatassék ki, amennyiben szüleik ebbe belegegyeznek.

⁴⁵ Pesti Napló, szeptember 29.

⁴⁷ Magyarország, október 14.

A nem államtisztviselői *nyugdíjügynek* a pénzromlás következtében való visszás állapota több rendeletet tett szükségessé. Az 1925:XX. t.-c. az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetről szóló 1908:XL. t.-c.-et módosítja, hogy lehetővé tegye azt, hogy ezen intézmény hivatásának a jövőben ismét meg tudjon felelni. Az idézett törvénybe foglalt felhatalmazás alapján a 31.510/1925. I. M. rendelet. Bpesti Közl. 157. sz.) az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet aggkori ellátási díj fizetési kötelezettségét ideiglenesen felfüggeszti.

A 4410/1925. M. E. rendelet (Bpesti Közl. 175. sz.) a m. kir. állami vasgyári nyugbérék, kegydíjasok, özvegyek és árvák ellátási díját szabályozza újból, azt némileg felemelve.

A 2560/1925. N. M. M. eln. b) rendelet (Bpesti Közl. 218. sz.) megalkotja a m. kir. államvasútak, a 2978/1925. N. M. M. eln. b) rendelet (Bpesti Közl. 246. sz.) pedig a Duna-Száva-Adria vasúttársaság *betegségi biztosító intézetének* első alapszabályait. Mindkét intézet tagjait és azok családtagjait betegség, szülés és halál esetében részesíti segélyben.

Fontos szociálpolitikai esemény volt még az, hogy augusztus 30-án megnyitották a *zalaegerszegi* internálótábor helyén emelt *tüdőbetegszanatóriumot*.

Meg kell végül még arról is emlékezni, hogy a munkásosztály egyik részében bizonyos nyugtalanság volt észlelhető. A szociáldemokrata szakszervezetekben és pártban a megfontolt vezetőségeknek ellenzéke támadt, s ez a helyzet akkor sem enyhült lényegesen, mikor a Vági-féle csoport nyíltan megkezdte önálló, bár nem nagy sikerrel járó szervezkedését. Vági letartóztatása után s akkor, midőn Rákosi Mátyásnak, a kommunébeli népbiztosnak, nyugtalanságot keltő próbálkozása is el lett fojtva már, változott meg csak ez a helyzet némileg. A 197.055/1925. B. M. VII. rendelet (Bpesti Közl. 136. sz.) a Magyarországi Szociálista Munkáspárt (ez a Vági-csoport pártja) által kiadott időszaki sajtótermékek további megjelenését é s terjesztését megtiltotta.

Varga István.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Elnökünk halála.

Elnökünk 1925 november 30-án bekövetkezett hirtelen halála gyászba borította a Magyar Közgazdasági Társaságot, melynek Matlekovits Sándor ujjáteremtője s valóságos, mindnyájunk által egyformán tisztelt és szeretett atyja volt. Halála hírére december 2-án a Magyar-Olasz Bank tanácstermébe igazgató-választmányt hívtunk egybe, melyen Éber Antal alelnök emlékezett meg a társaságot ért súlyos veszteségről. A választmány megbízta az alelnököt, hogy a Társaság nevében koszorút helyeztessen elnökünknek a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában felállított ravatalára s hogy a temetésen búcsúztatót mondjon. Egyúttal elhatározta, hogy Matlekovits pályáját, munkásságát, érdemeit és tudományos eredményeit a Magyar Közgazdasági Társaság közgyűlésén tartandó emlékbeszéddel fogja méltatni. A december 3-i temetésen társaságunk tagjai testületileg vettek részt. Éber Antal gyászbeszédében kiemelte azt a nagy ragaszkodást, mely elhunyt elnökünket a Társasághoz fűzte s azt a páratlan, lelkes erélyt, mellyel hazánk legsúlyosabb helyzetében Társaságunkat felvirágoztatta. Matlekovits Sándor családjának leányához, özv. Lukachich Béláné Matlekovits Rózához intézett levelünkben tolmácsoltuk a Magyar Közgazdasági Társaság részvétét. Társaságunknak pótolhatatlan elnöke elvesztésén érzett gyászában levélileg kifejezték részvétüket: Magyar Statisztikai Társaság, Magyar Kereskedelmi Csarnok, Budapesti kereskedelmi és iparkamara, Krolopp Hugó, a kir. magy. tudományegy. közgazdaság tud. egy. kara e. i. dékánja, Magyar Cobden Szövetség, Magyar Vámpolitikai Központ, Duna—Tiszaközi mezőgazdasági kamara, Magyar Tudakozó Egylet, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, Magyar Fővárosi Malomegyesület, „Hangya“ termelő, értékesítő és fogy. szövetkezet, Magyar Külkereskedelmi Szövetség, Angol-Magyar Bank R.-T. stb.

Igazgató-választmányi ülések.

November 10-én *Matlekovits Sándor* lakásán igazgató-választmányi ülést tartottunk, melyen elnökünk ismertette a tartandó előadások programját. A *Közgazdasági Szemlére* vonatkozólag Éber Antal alelnök indítványára elhatároztatott, hogy 1926 januártól kezdve a Szemle kéthavonként jelenjék meg s hogy a Közgazdasági Krónika rovat, mint az egész ország gazdasági helyzetéről képet adó rendszeres összefoglaló jelentés, állandóvá tétessék.

December 17-én a Közgazdasági Egyetem Éber Antal elnöklété alatt tartott választmányi ülésünkön Gerlóczy Béla főpénz-

tárnok ismertette a Társaság anyagi helyzetét. Elhatározottat, hogy az igazgató-választmány a közgyűlés elé azt az indítványt fogja terjeszteni, hogy 1926 január 1-től kezdődőleg a tagsági díjak pengőben állapíttassanak meg. Nevezetesen alapító tag egyszeres-mindenkorra legalább száz pengőt fizet, rendes tag évi tagdíja 20 pengő. Az igazgató-választmány úgy a jelenlegi, mint az újonnan belépő tagoknak a saját belátása szerint vagy az illetők egyszerű levélbeli kérelmére kedvezményes tagdíjat engedélyezhet, mely évi tíz pengő. Egyetemi hallgatók részére, akiket a Társaság igazgató-választmánya tagokul felvett, a kedvezményes tagdíj évi 3 pengő. Ezután Éber Antal alelnök bejelentette a januárban tartandó előadásokat, amit a választmány tudomásul vett.

Felolvasó ülések.

November 17-én *Éber Antal* elnökletével tartott ülésünkön *tunyogi Szücs Kálmán* igazságügymin. titkár tartott előadást az *Ingó jelzálogjogról*. Az előadáshoz hozzászólottak: dr. Varga Lajos ügyvéd (Debrecen), Szél Jenő, az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének igazgatója, Pósch Gyula, a Pesti Hazai Takarékpénztár R.-T. igazgatója, dr. Meszlényi Arthur egy. magántanár.

November 24-én *Neumann Károly* elnökletével *Nádas László* ny. min. tanácsos tartott előadást *A kartellügy közgazdasági jelentőségéről*. Utána *Krolopp Hugó*, a közgazdasági egyetem e. i. dékánja a Szeszértékesítő Részvénytársaságot mint kartellszerű alakulatot ismertette.

December 15-én *Éber Antal* elnökle mellett folytattuk a kartellügyről kezdett tanácskozmányt. Felszólaltak: *Mátyás Jenő*, a Rimamurányi r.-t. igazgatója, *Bacher Emil*, a Fővárosi Malom-egyesület elnöke, *Vágó József*, a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztője. A felszólalásokra *Nádas László* előadó válaszolt s végül *Éber Antal* alelnök foglalta össze a tanácskozmány tanulságait.

December 17-én *Éber Antal* elnökletével *Frey Kálmán*, a tőzsde alelnöke tartott előadást *A gabonakereskedelem aktuális kérdései és a gabonahatáridőizlet* címen, rendkívül nagyszámú hallgatóság előtt.

Pályázat.

A *szegedi kereskedelmi és iparkamara* még 1925 február havában egy 10.000.000 koronás közgazdasági irodalmi pályázatot írt ki, a következő kérdés kidolgozására: „*Milyen eltérések történtek Csonka-Magyarország iparában gazdasági önállóságunk óta?*“ A kamara elnöksége a bírálóbizottság tagjaiul Kovács Ferenc dr. és Laky Dezső dr. egyetemi tanárokat és Tonelli Sándor dr. kamarai főtitkárt kérte fel. A bírálóbizottság most javaslatot terjesztett a kamara elnöksége elé, melynek alaján a pályázatoknak eredetileg 1925 december 31-re kitűzött benyújtási határidejét 1926 március 31-ig meghosszabbították. Az időpont megváltoztatása azért mutatkozik célszerűnek, mert a Magyar kir. központi statisztikai hivatal december folyamán tette közzé a gyáripari termelésre vonatkozó legújabb adatokat és mindenesetre kívánatosnak mutatkozik, hogy ezek az adatok már a tétel kidolgozásánál figyelembe vétessenek.